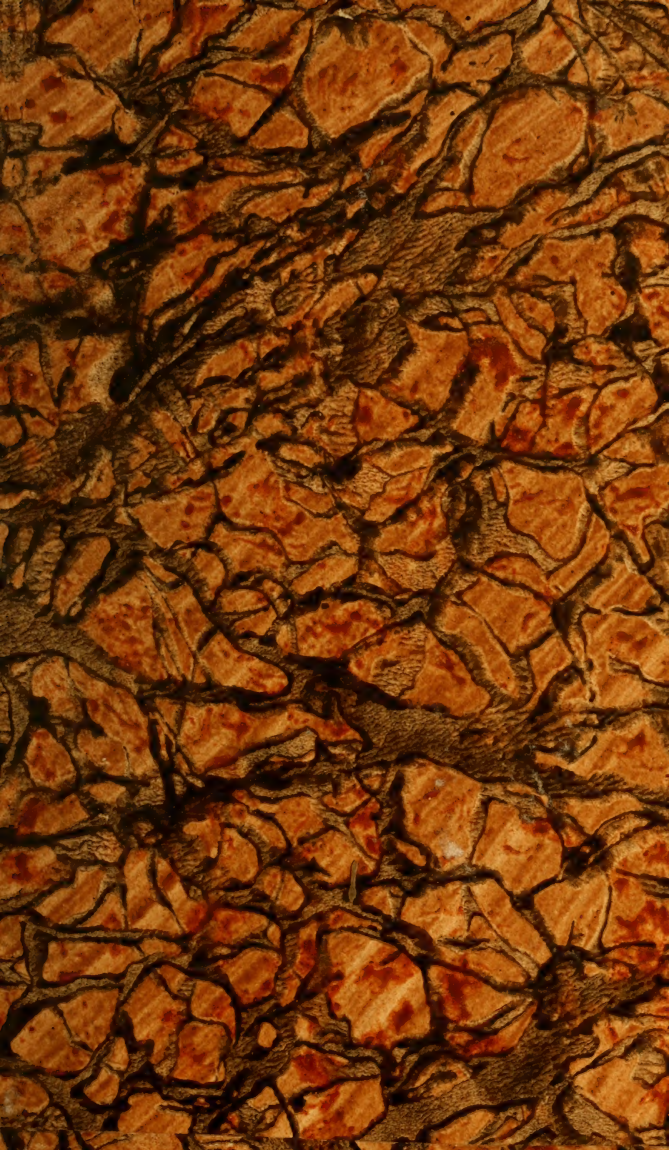

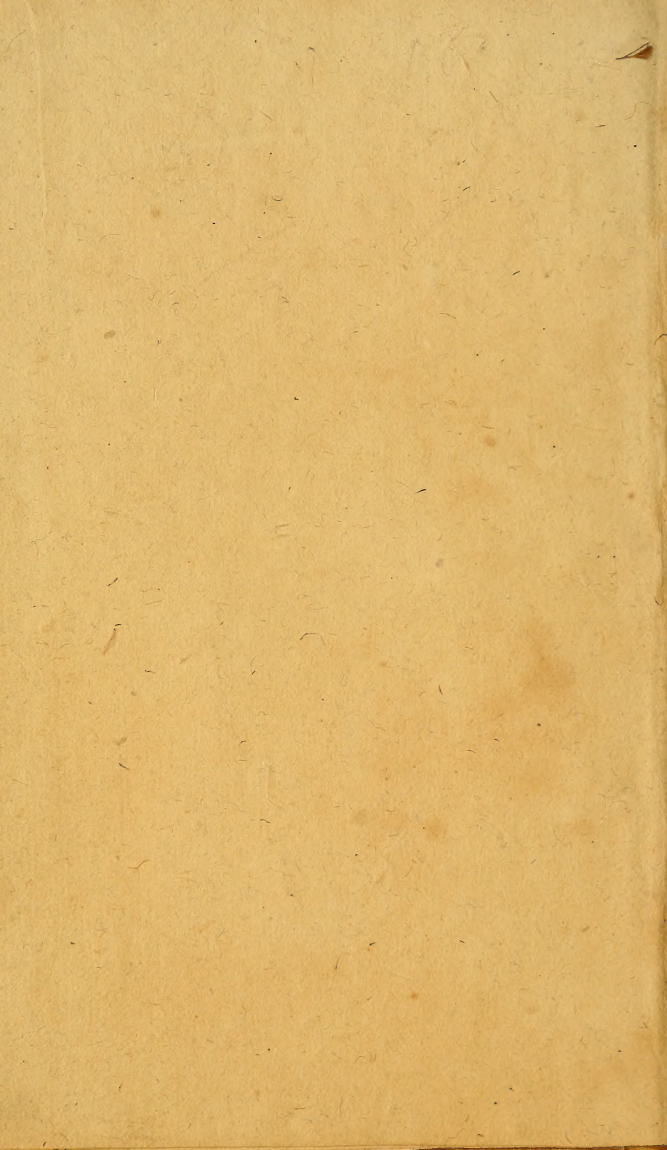
TUFTS UNIVERSITY
LIBRARY

Slack 7

Wollet gift

C. I V L I I
C A E S A R I S

COM M E N T A R I I

AB . A L D O . M A N V T I O
P A V L L I . F . A L D I . N .

E M E N D A T I . E T . S C H O L I I S . I L L V S T R A T I

Ad Ill.^{mum} atq. Excell.^{mum}

D. Iacobum Boncompagnum
S. R. E. Gen. Gubern.

VENETIIS . ∞ D LXXV

Apud Aldum

MAXIMILIANO II

EX . PRIVILEGIO

IMP . CAES . AVG .

Editio Aldi Manutij
Paulli F. Aldi N.

ILLVSTRISSIMO
ATQ. EXCELL.

D.

IACOBO. BONCOMPAGNO

S. R. E.

GENERALI. GVBERNATORI

NON idem nunc homi-
nes sentiunt, nec sen-
sere ueteres, de sum-
mo bono, IACOBE. BON
COMPAGNE: cum aliij
se, honoris, dignitatis, lucri spe ad
agendum conferant; aliij, quasi haec
aduersentur beatae uitae, nihil ma-
lint, quam procul a negotijs, abie-

*Et a penitus illarum rerum, quarum
amore ceteri insaniunt, cupiditate, quie
to otio, iucunda contemplatione, uolu
ptatibus ijs, quae mentem, animumq.
pascant, aetatem consumere. Atque il
lae quidem artes, illaq. studia, in qui
bus humana elaborat industria, cum
Et innumerabiles sint, & inter se ue
hementer differant, eo tamen inten
duntur omnes, quo si perduciqueant,
pro suo quisque sensu felicem se, ac
perbeatum putet. Sed profecto, cir
cumspectis rebus omnibus, nihil uide
ri potest, ac plane nihil est homine
dignius, quam homini consulere. nam,
si perfectum quiddam in uita cogita
mus, ad exemplum aliquod, in quo
perfecti species eluceat, intueri nos
aequum est. quod ut facile consequa
mur, licet oculos tollere ad ea, quae
supra nos sunt. diuinam naturam ui
debimus*

debimus numquam cessantem, numquam ab opere feriantem; non solum, ut haec inferiora esse possint, sed ut bene etiam, commodeq. possint. utrumque enim & uult, quia optima est; & potest, quia maxima. nos autem, quibus opifex ille summus aliquam sui partem diuinitus inspirauit; non ut, in humiles, & obscuras cogitationes deiecti, cum brutis ratione carentibus aequaremur; sed ut, ad laudem excitati, atque erecti, diuinam consuetudinem, quatenus homines possunt, imitaremur; sic instituere animum debemus, ut neque nihil agamus; neque, si quid agimus, id eiusmodi sit, ut in eo tantum nobismetipsis inseruisse, communem causam omnino neglexisse uideamur. publica bene facta decus habent, & celebritatem: priuata latent: aut, si

fortasse ita emerferint , ut appareant ;
proxime tamen , oblivionis inuoluta te-
nebris , obscurantur . Quærere licet ,
cur heroes illi ueteres , Liber , Her-
cules , & alij , quorum in nomina
tam saepe legentes incurrimus , im-
mortalitatem sint adepti : occurreret ea
caussa , non quia sibi uixerint , sed
quia potius , ut communi uitae consu-
lerent , ipsi suae non pepercerint . er-
go his , qui praestantibus orbem ter-
rarum studijs , ac meritis coluerunt ,
summam gratiam debemus ; proximam
illis , qui , ne tantarum uirtutum ex-
empla tempus interciperet , ea scriptis
diligenter commendata , litterarumq.
praesidio munita , posteris tradide-
runt : ut in Olympico certamine spe-
ctare primum eos ipsos , qui certa-
bant , deinde poetas , uictorum lau-
des , & facta decantantes , audire in-
cundum

cundum fuit. Sed, quoniam aetate nostra recte factorum non abundamus exemplis: pauci enim Hercules, pauci iam sunt Liberi, quorum uirtus amplam nobis, atque uberem ad scribendum materiam suppeditet: uetera repetamus; & si qua antiquorum scripta uel iniuria temporum deprauata, uel quauis alia de causa manca ad nos peruenerunt, ea illustremus. Neque uero mihi, uniuersam Antiquitatem animo perlustranti, urbe Roma quidquam illustrius, aut admirabilius occurrit. nam si, quas ciuitates ciuium uirtus, & praeclare facta nobilitarunt, eas ex antiquis annalibus erutas, atque exceptas in unum conferas: plures haec una insignes ad laudem uiros, quam non dico ex reliquis una, aut altera, sed quam reliquae simul omnes, uidebi-

tur extulisse; quae non solum pacis
artibus, sed & belli peritia sic efflo-
ruit, ut ad eam utraque laude cu-
mulandam consensisse fortuna simul
cum uirtute uideatur. Unde igitur
aptius, quam ab hac, quasi ab ubere,
perenniq. fonte, ad uitam recte, &
gloriose traducendam, exempla deri-
uentur? Scilicet dubitabimus, utrum
Iustitiam Roma coluerit, cum T. Manlij
Torquati seueram, ac tristem de fi-
lij nece sententiam audiemus. aut Tem-
perantiam desiderari a nobis Curius
ille patietur, qui, post innumerabiles
& de Samnitibus, & de Lucanis,
& de Pyrrho Rege uictorias, hu-
mili rapa contentus, aurum a Samni-
tibus delatum aspernatur, ac respuit;
ne quid a uictis, praeter gloriam, ac-
cepisse uideatur. at credo, cum Iustitia,
cum Temperantia, Populus R. excel-
luerit,

luerit, Fortitudinis laude caruit. ille
uero istam ipsam uirtutem suo sibi iu-
re ut propriam adsciscit, ac uindicat.
quis enim ulla in ciuitate, aut gen-
te fuit umquam unus fortior, quam
saepe Romanae legiones uniuersae?
quas, ignominiam fugae metuentes,
(†) cum immortalī fama breuem ui-
tam permutare cupientes, ad apertam
mortem laeto animo contendisse, scri-
ptum est. Hos igitur uiros, qui prae-
ter cetera decus adamarunt, si prae-
clarum ducimus imitari; & id agi-
mus, ut eorum egregia facinora in
nobis ipsis recognoscantur: faciundum
nobis est, ut in ipsorum uitam intuea-
mur, eorum facta contemplemur, ijsq.
nos quammaxime fieri potest similes
reddamus. quod quo pacto rectius
fieri possit, quam eorum scripta le-
gendo, qui & ipsi summae inter ho-
mines

mines auctoritatis, summae item eloquentiae fuere, haud facile reperiri posse arbitror. At, quem ex uniuersa Antiquitate C. IULIO. CAESARE illustriorem eruere possumus? Maximas is res gessit. eaque, quae gessit, (quae summa laus est) idem ipse posteris tradidit. Ut ostenderet scilicet, negotiorum fluctibus, quibus ille maxime distinebatur, eloquentiam non turbari. Quod uel si ipse non fecisset, maximo Tu documento esses, IACOBE. BONCOMPAGNE, coniuncta haec esse posse, quae tamen raro coniuncta uidemus: qui, in summis summarum rerum occupationibus, litterarum tamen studia numquam intermittis, litteratos uiros amanter excipis, benignitate foves, liberalitate nutris. O Te felicem, cui contigerit nobilem istum animum posse alijs probare.

*bare. GREGORI. XIII. Te ap-
pello, Te, inquam, appello, GREGO-
RI. XIII. In maxima tua lau-
de ponendum omnes existimant, quod
Tibi sit merito is carus, qui tuam in
litteratos homines summam propensio-
nem non solum tuetur, uerum etiam,
si fieri possit, magis auget. Ego qui-
dem, IACOBE. III. qui tuos
ad summam laudem impetus praecla-
re noui, eos omnibus praedicare num-
quam desino. Idq. assequor, ut, ho-
mo nullius fere usus, tam praeclaram
ad dicendum materiam nactus, elo-
quentissimus esse uidear. Sed nae
ego, eloquentem me non esse, facile
comperio, cum in tua facta intueor,
quae, illustra cum sint, nuda potius
amant apparere, eoq. illustriora fiunt.
Examinandis certe consilijs tuis, quae
Tu semper ad CHRISTI gloriam, ad
commu-*

commune bonum , ad pacem , concor-
diam , tranquillitatem direxisti , mi-
ra uoluptate perfundor : & , cum ad il-
los fontes animum refero , unde haec
tam praeclara manarunt , Iustitiam ,
Temperantiam , Fortitudinem ; putem
ne , qua animus meus laetitia fruitur ,
ea maiorem ullam esse posse ? Verum ,
quo me ducit tuarum laudum enume-
ratio ? Caesarem , quem e manibus
numquam dimittis , quem uita , ser-
moneq. eleganter exprimis , a me sum-
ma diligentia emendatum , & , quod
fieri potuit , ad antiquam lectionem re-
stitutum , nouis figuris exornatum , e-
mitto . Tuo eum nomini inscribo . Ut
exstet hoc obseruantiae meae testimo-
nium . Interim , modo otium suppe-
tat , maiora a nobis expectata . Nihil
enim mihi umquam erit antiquius ,
quam ut nobissilimae Familiae tuae fa-
cta ,

*Et a , dictaq. celebrem . Vale , Italiae
decus , Romae splendor , bonorum o-
mnium patrociniū : meq. tuis maxi-
mis uirtutibus addictissimum scito esse.
Venetijs , Idib. Iun. ∞ D LXXV*

Ill.^{mae} atq. Exc.^{mae} D. Tuae

Addictissimus,

*Aldus Manutius
P. F. A. N.*

1885

1890

2000

1. The first group of people who are interested in the study of the history of the world are the historians. They are the people who write the books that tell us about the past. They are the people who try to understand what happened in the past and why it happened. They are the people who try to find out what the world was like in the past and what it is like now. They are the people who try to tell us about the world in a way that is interesting and informative.

ALDVS . IVNIOR . LECTORI

ESTRA caussa , Lectores optimi, hoc oneris suscipimus , ut libros , qui e nostra Officina prodeunt, dum imprimuntur , non ut solet, per uicarium, sed ipsimet quotidiana opera recognoscamus. quod Aldum auum , dum uixit , fecisse intelligimus : & , nisi fiat , mendis refeciri libros innumerabilibus necesse est. Quid praestiterimus in Caesare, alij iudicabunt. satis amplum certe fructum retulisse nos existimabimus , si uobis operam nostram probari intellexerimus .

ET , ut omnes Editionem nostram agnoscant ; sciant , in posterum in libri fronte *Aldi* aui *Effigiem* semper nos apposituros : & a tergo, quod in hoc libro positum est . *Anchora* enim *simplex* & alijs communis est, uetere quodam iure . Ideo *Aldi Effigiem* ponere , satius esse iudicauimus, ut ab alijs dignosceremur .

QVAE . IN . CAESARE
 PRAESTITIMVS
 HAEC . SVNT

FIGVRAE

Auarici
 Alexiae
 Vxelloduni
 Massilliae
 Galliae
 Hispaniae
 Bisontis
 Alcis
 Vri
 Murorum Gallicorum
 Aggeris, & loricae
 Liliorum, & talearum
 Cipporum
 Prehensionis
 Turris ad Massiliam

Pontis, ex sententia

Io. Buteonis
 Io. Incundi
 H. Cardani
 Hadr. Turnebi
 Palladij
 Gul. Budeai
 Leonis Bapt. Alberti
 O.

GALLIAE populorum, Urbium, Fluviorum, & Montium, Belgicae, Celticae, et Aquitanicae, quo nomine & olim, & hodie dicantur, Index locupletissimus, Latinogallicus, ordine Alphabetico digestus.

NOMINA ciuitatum, cum interpretatione Germanica, & propria.

NOMINA propria, quibus Caesar, et alij utuntur, Germanice sonantia.

NOMINA Urbium quarundam, & locorum Hispaniae, Hispanicis uocabulis relata.

DE Galliae diuisione, Aldi Manutij, Paulli F. Aldi N. Commentarius, ad Franciscum Morandum Sirenam.

F. O. de quibusdam instrumentis militaribus.

EX Itinerario Antonini Augusti.

NOMINA Regum, & Principum Barbarorum.

CAESARIS Fragmenta, a Fulvio Ursino collecta.

DE C. Iulio Caesare ueterum testimonia.

EVTROPII Epitome Belli Gallici, ex Suetonij Tranquilli monumentis, quae desiderantur.

VETERVM Galliae locorum, populorum, urbium, montium, ac fluviorum, alphabetica descriptio, eorum maxime, quae apud Caesarem in Commentarijs sunt: & apud Cornelium Tacitum: auctore Raymundo Marliano, uiro clarissimo, & suis temporis eruditissimo.

SCHOLIA Aldi Manutij, Paulli F. Aldi N. quibus innumeri loci uel emendantur, uel illustrantur.

VARIAE lectiones.

INDEX locupletissimus.

AD.PAVLLVM . RHAMNVSIVM

IO . BAPTISTAE . FILIVM

DE . HISTORIAE . LAVDIBVS

PAVLLI . MANVTII . EPIST.

Ubi magistram uitae dixit
esse Historiam ; nae ille ,
Paulle Rhamnusi , & dixit
se uere , & praeclare sentis-
se , mihi uideri solet . facile
enim unus homo , quid
multis hominibus euenerit , cum intelli-
git , eruditur , atque ipse sibi normam com-
ponit actionum suarum , uitaeq. totius in-
ter omnes errores , omniaq. pericula , ad ue-
ritatem , ac salutem dirigendae . nec aliud
est nostra Prudentia , quam euentorum ob-
seruatio , rerumq. praesentium , ac futura-
rum ex praeteritis , tamquam ex fonte , sciē-
tia deriuata . quod ex uniuerso litterarum
genere uel sola , uel certe maxime , praestat
Historia ; praesertim si quis eam ita tractet ,
ut , euenta dum notat , animum referat ad
causas , in easq. attente inspiciat , & ratio-
nem quaerat , cur hoc factum , illud omis-
sum ; cur ex illo calamitates , ex hoc opta-
ta , contigerint . Atque hoc primum est de

Historiae fructu. sequitur dignitas . Res gestae narrantur inter summos reges, potentissimas ciuitates, bellicosissimas nationes. causae porro bellorum sunt, quae sunt humanarum rerum maximae, Imperium, Salus, Gloria; quae ponuntur in armis omnia, & a consilio ducum, a uirtute militum, ab ipsa fortuna, pendent. Neque uero dignitatem quidem habet, ac fructum, uoluptatem autem Historia desiderat. nam, si uoluptas est, quam magnarum uariarumq. rerum adspectus animis nostris infundit: nulla pulchrior species, nulla gratior, nulla prorsus Historia iucundior. uides, ut in tabula picta, aduersa dum excellentium stratagemata, artes, infidias; spem potiundi, metum amittendi; caesos exercitus, urbes captas, imperia delata: age, fortuna commutata, cadere insultantem, uictum exsurgere; eodem paene momento laetitiam pelli, maerore succedente, maeroremq. laetitia. haec dum legimus, haurit animus uoluptatem incredibilem, aliturq. pabulo suauissimo, nec satiatur, donec ad exitum peruenerit. Cyrus ille, Persarum Rex, qui Orientem subegit, Pyrrhus Epirota, castra metandi laude praeter ceteros insignis, & duo illi, barbarorum

rorum omnium clarissimi, Alexander Macedo, & Hannibal, praeterea de Graecis Themistocles, Agesilaus, Epaminondas, quo modo, cum eorum facta commemorantur, animos nostros afficiunt? expectatione suspendunt, pascunt gaudio, metu macerant. uerum haec maxime Romana patent in historia: quae uel diuturnitate, ac magnitudine bellorum, uel uarietate fortunae uberrimam exemplorum in omni genere copiam suppeditat. Romana porro uiri praestantes multi cum litterarum monumentis tradiderint; quorum ingenijs, quae cuique merces gloriae pro cuiusque facultate debebatur, ea posteritatis iudicio persoluta; eminet inter omnes, mea sententia, (nec uero secus antiquitas sensit) primumque sibi dignitatis gradum C. Caesar iure uindicat. nam & uixit quae plurimum aetate Romae floruit eloquentia; & coluit ipse eloquentiam praeter ceteros: rebus uero gerendis non interfuit modo, uerum etiam praefuit: quo factum, ut usum quoque, qui ualet in scribenda historia multum, cum doctrina coniunxerit. exstant, bono quodam litterarum fato, praeclari illius de bellis ipso duce gestis Commentarij, qui se non solum omnibus

omnium historijs aequare, uerum, ut omnes fatentur, anteferre etiam uidentur. breuitatem scis in oratione magnam esse laudem, cum eo tamen, si uitetur obscuritas: facile enim, cum illam sequimur, in hanc incidimus. quod in Thucydide uitium Cicero notauit, cum esset alioqui scriptor egregius. at uero C. Caesar, cum breuitatem maxime omnium adamauerit, ita tamen pressus est, ut eodem nihil fieri possit illustrius. proprie loquitur, & significanter: & ornamentorum tantum habet, quantum in exponenda re decet. nam elaboratam studiosius orationem, nimiaque exultat elegantia, prudentium aures non modo in Commentarijs, uerum in historia quoque respuunt. Hic tibi est, Rhamnusi optime, mihiq. multis nominibus carissime, in manibus habendus, tractandus assidue, obseruandus, ediscendus: ut eum penitus, si fieri potest, aut certe, quantum potest, imitatione exprimas. nam, cum tibi Veneta Resp. Bellum illud memorabile, omniumque difficillimum, quod, Henrico Dandulo Duce, aduersus Byzantios gestum est, Latina oratione tradiderit explicandum: magnisque etiam tuam industriam praemiis honestandam decreto publico

blico censuerit: debes eniti uehemēter, ac omnes ingenij tui neruos contendere, ne quis te tanto imparem oneri fuisse umquam putet. atque ego quidem, qui te fero in oculis, qui tuae gloriae faueo, cum in ipsam rem intueor, grauem sane, admodumq. difficilem, paullulum commoueor: rursus, cum ad ingenium tuum, ad industriam, ad illos animi tui praeclaros ad laudem impetus, mentem & cogitationem refero, facile confirmor, & huiusce tibi commissi muneris eum, quem cupio, id est plane gloriosum, exitum exspecto. Verum; ne sint in te ipso, quae sunt, & sit haec, quae tibi incunda uia est, quantum uis lubrica, incerta, impedita: an tu potes labi, potes errare, potes usquam offendere, ducem secutus patrem tuum, Ioannem Baptistam Rhamnufium, spectatae sapientiae uirum, consiliorum omnium summi Xuirum Collegij participem; cuius elucent in uibe nostra uirtutes eximiae, nomen autem, aeternis consignatum, atque impressum ingenij monumentis, per orbem terrarum fama dissipauit. is te sua doctrina instruet, consilio monebit, prudentia reget. at quo studio? quo scilicet pater filium, & quo talis pater talem filium debet. nec sane uideo,

quem deceret magis, aut in quem haec aptius, quam in te, prouincia conueniret. nam cum eas res, quae tibi sunt Latinis literis tractandae, magna ex parte liber, ut audio, contineat, Gallica scriptus uetere lingua, tum ipsa perobscura, tum multis praeterea diuersarum linguarum uocabulis permista, atque confusa; eum porro librum pater tuus & unicum habeat, & unus ipse (de nostris quidem hominibus) optime omnium intelligat: sapientissime, ut in omni re semper, ita proximis mensibus decretum a Xuiris est, ut haec tibi potissimum Venetae pars historiae mandaretur, cuius haurire scientiam non aliunde, quam ex tuis aedibus, licebat. Ego quidem, etsi intelligo, qui sis, quam te delectet uerus honor, quam tua sponte incumbas ad decus; tamen hortor te, sensus huc omnes tuos, cogitationesque conuertas; excites ipse te; consideres etiam atque etiam, quid susceperis, a quibus commissum, qua tua aetate, qua omnium expectatione. Venetam scribis historiam, nec uniuersam, sed, quod in ea maxime putatur excellere: scribis Principum Reip. decreto: scribis adolescens: qua aetate magnas res aggressos uel insignis admodum
manet

manet gloria, uel temeritatis nota sempiternae. quibus ex rebus, & quod ante studiorum tuorum praestantes fructus edidisti; & quod patris tui uirtus, tua uirtus putatur, nec tibi sunt petenda extrinsecus, quae domi tuae nascuntur; orta est inter homines opinio, historiam te nobis daturum egregiam; in qua Venetae urbis ita narres praeclara facinora, ut aliena cum laude tui nominis immortalitatem cōiungas. quod ita futurum, mihi persuasum est, si te ad legendos assidue Caesaris Commentarios contuleris, eorumq. ad imitationem, & quasi imaginem totum effinxeris. hoc enim in genere nihil habent perfectius Latinae litterae, & eos, quo tibi essent, tui iuris quodam modo facti, cariores aliquanto, cum hoc tempore nostris ex aedibus haud paullo, quam antea, emendatiores exirent, uolui in tuo nomine apparere: multis in hanc mentem causis, iisque minime uulgaribus, adductus. nam, ut omittam, quod historiam scribenti nihil aptius, nihil omnino his Commentarijs utilius quisquam dixerit: ualde me commouit, multorum annorum, ac paene saeculorum, in fouendis optimarum artium studijs praeclara tuae gentis consuetudo. ac uolo mihi,

hi, quod attinet ad illa uetustiora, silentiū
imponere. uenio ad ea , quae propius ad
aetatem nostram accedunt. Auo tuo, cu-
ius tu nomen, & una cum nomine uirtu-
tem refers, quis in omni uita uirtutem ama-
uit ardentius? qui cum in litteris usquequa-
que excelluerit, tum uero Iuris ciuilis cog-
nitionem egregie consecutus est: eiusq. rei
testes habuit amplissimas Veneti Imperij
ciuitates, in quibus tum ciuiliū, tum ca-
pitalium quaestionū iudicijs, magna pari-
ter & integritatis, & doctrinae laude, prae-
fuit. Mitto Hieronymum patruū tuum,
medicinae, ac philosophiae studijs praestā-
tem: qui cum in Syriam eo consilio esset
profectus, ut Arabicis litteris imbueretur,
paucis annis tantum profecit, ut plerosque
Auicennae libros in Latinam linguā egre-
gie conuerterit. alios quoque possum de
tuis maioribus, hac laude praestantes, mi-
nime paucos inuenire: sed parente tuo con-
tētus uno esse possum: quo semper in hac
ciuitate non solum amico , uerum etiam
patrono, eruditi homines usi sunt , neque
sibi ornamenti, aut praesidij plus in eius
amicitia, atque auctoritate, quam commo-
di repositum in benignitate senserunt. Ac-
cedit illud; quod idem pater tuus cum in
Gallia,

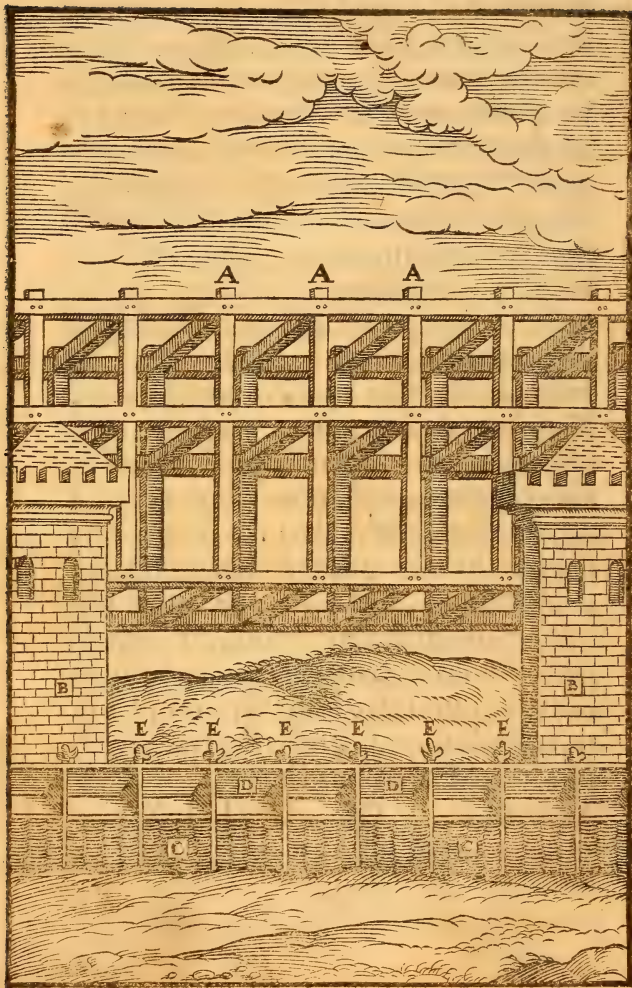
Gallia , Reip. caussa , diu uixerit , eamq.
prouinciam, Rege Ludouico xii, uniuer
sam fere peragrauerit; magnam eorum lo
corum partem , de quibus mentionem in
his Commentarijs fieri uides , praesens i
pse nouit, eaq. tibi in sermone, non secus
ac in tabula picta, diligenter , uerissimeq.
ostendere solitus est. itaque, cum hunc li
brum ad te statui mittere , illud intellexi ,
magistrum te habere excellentem in hoc
rerum ac locorum Gallicae prouinciae stu
dio, parentem tuum: quo sum aliquanto
magis in suscepto consilio confirmatus.
Tibi uero displicere meum erga te offi
cium. non existimo. mihi quidem ipsi ob
eam causam gratissimum fuit, ut ex tenui
munere beneuolentiam in te meam per
spiceres: quae cum a parentum nostrorum
coniunctione , qua nulla maior esse po
tuit, originem duxerit, quotidie tamen au
getur studijs erga me tuis , maxime uero
causis ijs, unde facile manat amor, Virtu
te, ac Probitate; quarum altera tuis in scri
ptis, altera in moribus elucet

Venerijs ,

∞

D L I X

A V A R I C V M

AVARICVM, urbs Biturigum munitissima, quae prope ex omnibus partibus flumine, & palude circumdata, unum tantum & perangustum habebat aditum: quod Auaricum a Caesare turribus & aggeribus excitatis ita obsessum est, ut ipso potiretur.

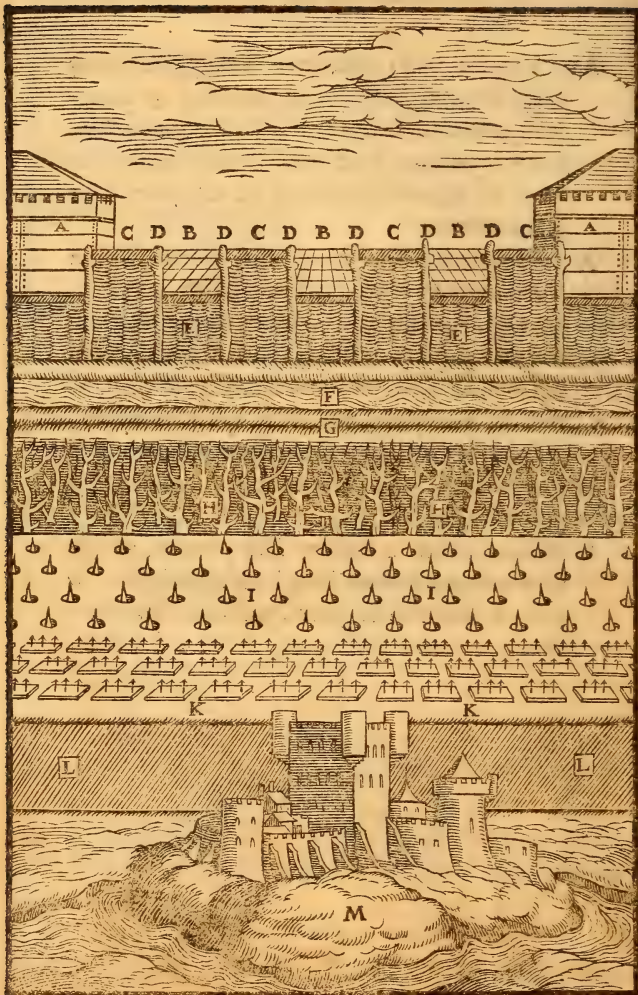
A Auarici urbis Biturigum muri, quorum forma fere communis erat in Gallia. qui & ita describuntur a Caesare, ut a mediocri quoque ingenio intelligi possint. nos dumtaxat texturam trabium effinximus, sacculus dimissis, ut, ea intellecta, quae praecipua in hoc opere videntur, reliqua ex Caesaris lectione percipiantur.

B Turres duae, quae satis ad angustiam loci, & aggeris uisae sunt.

C Cerui dicuntur a Caesare illae pinnae, quibus ceruinorum cornuum imaginem assimilata ui des. deinde Plutei sunt. postremo loco Val- lum.

I V C V N D.

ALEXIA

ALEXIA, opidum Mandubiorum, in summo colle positum edito loco, quod nisi obsidione expugnari non posse uidebatur. Huius collis radices subleuebantur duabus fluminibus ex partibus. cetera ex descriptione Caesaris, & ex opposita figura patent. [A] Turres coniunctae aggeri, & uallo, quae inter se distabant pedes xxc . [B] Plutei, qui tegebant intervallum, quod erat inter pinnas. [C] Pinnae, quae interstructae erant inter pluteos. [D] Cerui grandes positi inter pinnas aggeris ad commissuras pluteorum, & aggeris ipsius, in quibus erant suspensi plutei, sub quibus tecti milites adscensum hostium, & conatum omnem repellebant. [E] Valum cum lorica. lorica enim ex cratibus, uel storijs apponebatur uallo, & aggeri, ne facile harpagonibus, uel alijs instrumentis, demoliri posset ab hostibus. [FG] Fossae duae erant, pedum xv . latae, et profundae, in quibus per campestria loca, & demissa, aqua ex flumine deriuabatur. [H] Stipites ex truncis arborum, aut admodum firmis ramis abscissis, praeacutis cacuminibus in perpetuam fossam demissi, et ab infimo reuincti, ne reuelli possent, ab ramis eminebant. quo qui intrauerat, se ipsi acutissimis uallis induebant. hos Cippos appellabant. [I] Stipites teretes feminis crassitudine ab summo praeacuti, & praeusti, demissi, in scrobibus oblique in quincuncem dispositis. hos ex similitudine floris Liliū appellabant. [K] Taleae pedem longae, ferreis hamis infixae, in terram infossae mediocribus spatijs intermissis, omnibus locis differebantur. hos Hamos Stimulos appellabant. [L] Fossa pedum xx lata, & profunda, directis ad perpendicularum lateribus, a qua reliquae munitiones distabant pedes cd . [M] Alexia opidum superius descriptum. I V C V N D.

VXELLODVNVNVM

VXELLODVNUM , opidum egregie natura loci munitum, in finibus Cadurcorum, inter Celtas, non longe a prouincia Romanorum.

B Fons, quem Caesar, cuniculis actis, & uenis eius intercisis, auertit .

C Cupae, seuo, pice, scandulisque, completae, & ardentes, ad comburenda Caesariana opera ab opidanis demissae .

D Vallum .

E Plutei .

F Flumen, quod infimam uallem diuidebat, & paene totum montem cingebat, atque ita imis eius radicibus ferebatur, ut nullam in partem depressis fossis deriuari posset .

G Turris decem tabulatorum, quae fontis fastigium superabat, ex qua cum tela tormentis iacerentur, ab aquatione opidanos prohibebat .

I V C V N D .

MASSILIA

MASSILIAE descriptio, quae ex tribus fere opidi partibus mari alluitur.

A Massiliae moenia, & turres.

B Turris ex opere latericio tabulatorum sex, ab legionarijs exstructa contra Massiliensium eruptiones.

C Storiae, ex funibus anchorarijs contextae, praependentes contra hostium tela, atque tormenta, quibus tecti milites turrim construebant.

D Summa contabulatio, laterculis, & luto, & centonibus tecta, ne quid ignis hostium nocere posset.

E Musculus, ab ipso Caesare descriptus, a turri latericia, ad suffodiendum, & disiciendum, hostium turrem, & murum.

F Mare, alluens fere ex tribus partibus urbem.

G Vallum.

H Plutei.

I Cerui.

K Pinnae.

I V C V N D.

IOANNES . IOCVNDVS
VERONENSIS
IULIANO . MEDICI

S . P . D .

SI diligentius quis consideret, Iuliane illustrissime, quot is, qui corrupta antiquorum scripta, ut emendata in manus hominum exeant, curas, labores exhauriat, quam uero nullius, uel peregrinae admodum apud plurimos laudis particeps fiat: admiretur profecto, cur sibi quisquam id oneris assumat, quo in perferendo, cum maxime nitendum sit, minimam tamen mercedem consequatur. Quod enim in alieno elaborat, neque suum aliquod ipse edit, id apud multos eiusmodi est, ut omnem, quem pro laboribus mereretur, laudis fructum intercipiat. Qui mihi quidem, si qui sunt, iniqui esse uidentur rerum aestimatores. Nihil enim magis aequum eos sentire existimo, quam si quis ei, qui derelictum cuiuspiam, ac sentibus occupatum agrum suo labore expurgarit, colueritque, nullam tamen inde enatarum frugum partem debere arbitretur. Elaborat certe is in alieno solo, laborum tamen est quoddam iure praemium constitutum. Ac mihi quidem longe uidetur secus: atque eum, qui munus hoc recte exsequatur, seu rei ipsius difficultatem spectes, seu quam inde litterarum studio

diſi utilitatem conſequantur, conſideres, in pri-
mis laudandum cenſeo, atque (ut uere dicam quod
ſentio) nō multo fortasſe minus opus hoc exiſtimo,
quam ſi ex te aliquid componas. Acrioris illud in-
genij, exactioris hoc iudicij: latiore ibi campo eua-
gari licet, anguſtiſſimis hic finibus coercemur: ibi
cum ingenij habenas effuderis, ferri quocumque
uolueris potes: hic ingenio ita moderandum eſt, ut,
cum maxime eo opus ſit, circumſcriptis tamen qui-
buſdam terminis continendum ſit. Non unum
quodlibet ſolum perlegendum, ſed plurima conſe-
renda exemplaria. Ex uaria lectione, non quae ti-
bi maxime placeat, eligenda, ſed quae ceteris au-
ctoris ipſius ſcriptis magis accommodata eſſe ui-
deatur: ita ut illius tibi prope animus induendus
ſit. At uero ita parce, ubi quippiam corruptum
ſit, ex ſe aliquid addendum, ut, niſi certisſimis iudi-
cijs ducaris, quae quandoque tamen occurrunt, cor-
rupta potius lectio relinquenda ſit. Quae omnia
quanti laboris, quantae induſtriae ſint, quilibet,
qui id experiatur, facillime iudicabit. Utilita-
tem uero ſi conſideres, multo hinc proſecto maior
reperietur: atque hoc tamen ita uelim accipi, uti a
me dicitur. Neque enim tam ignarus rerum ſum,
uti quemlibet librum emendare (cum multi prae-
ſertim ſint, quos corruptos eſſe expediat) utilius
putem, quam ſi poſſis tuum aliquid ſcribere: neque
ſi talia quaedam, qualia ea ſunt, quae emendes,
componere poſſis, hoc potius agendum. Sed hoc di-
co, cum permulta antiquorum ſint ſcripta, quibus

ne sperandum quidem nobis sit, ut aequales esse possimus, cumq. omnis nostra Latinae locutionis peritia inde emanet, eaq. corruptissima circumferantur: qui in eo vires intendit suas, ut emēdatiora legantur, non solum agit, ut ipsa et intelligi melius, et libentius legi; sed id etiā non minus, ut rectius quoque, si quis quid scribere uoluerit, id agi possit. Ac tamquam qui turbidum aliquem coeno fontem, unde multi in omnes partes riuī deducantur, perpurgat, non id solum facit, ut fons ipse nitidior sit; sed et ut riuuli quoque ipsi, qui lutulenti prius ac sordidi fluebant, puriore unda accepta, & adspectu gratiores, & potu suauiores fiant: sic is, qui corrupta antiquorum scripta corrigit, quasi fontem ipsum perpurgat: nec id facit modo, sed ut ea etiam, quae a nobis edita, ab fonte illo, quasi quidam riuuli, deriuantur, elegantiora esse possint. Non iniuria igitur, cum id omne hinc sit, hoc illi a nobis anteferri munus uidetur. Sed, ne ego, dum id laudo, in quo aetatis plurimum consumpsi, me ipsum laudare uidear, de hoc satis ac nimis fortasse magnificentius cuiquam uideri possit. Cum enim tam multi propositi labores sint, nulla laudis praemia, maximam tantum utilitatem studiosi hinc omnes adipiscantur, magni cuiusdam animi censendū est, tot nullo proposito praemio labores subire, ac propriam laudem communi utilitati condonare. Sed, ut ad te me tandem conuertam, Iuliane illustrissime, C. Iulij Caesaris Commentaria, cura nostra emendata, in manus eruditorum sub-

tuo nomine exeunt, quae quanto reliquis, quae ha-
tenus impressa circumferuntur, castigatiora sint,
cuicumque ea conferre libuerit, cognitu erit facil-
limum. Ego quidem in eo multum elaboravi, con-
quisivi multa tota Gallia exemplaria, qua in pro-
uincia, quod multa eo semper ex Italia translata
sunt, atque ea minus praedae exposita ac bellis fue-
runt, multo incorruptiora uelamina cuiusque ge-
neris reperiuntur. contuli omnia, diligenter ex-
cussi: neque meo tantum iudicio contentus fui,
sed, cum multa undique collegissem, eruditos plu-
res demum Venetijs conuocaui, eorumq. ingenijs
omnia subieci iudicanda: neque quidquam non
perpensum. ex quo effectum est, ut pauca admo-
dum restent, quae in suum nitorem restituta non
sint. sed & eas fortasse aliquis aliquando macu-
las deterget: nobis id satis sit egisse, ut perpau-
cae omnino reliquae sint. Hos autem labores meos
multis de causis tibi potissimum dicandos duxi-
mus. Primo quidem, quod tibi omnes omnium
qui in litteris uersantur, labores, lucubrationes-
que, quodam gentilitio iure, deberi uidentur.
Ex ea enim familia es, quae semper litteratos mi-
re fouit. Nam, ut uetustiores praeteream, qui
& ipsi tamen hoc magnificentissime egerunt, Lay-
rentius pater ita id enixe egit, ut eius beneficentia
ex foeda illa proximorum saeculorum barbarie in-
eum, in quo nunc sunt, gradum, tam Latinae, quam
Graecae litterae prouectae esse uideantur. Frater
uero ita semper litteratos omnes amplexus est, uti

non merito spes ea enata uideatur, quae nunc iam
in omnium animis insedit, eo ad summum Pon-
tificatus culmen euecto, non Christianam solum
Remp. felicem futuram, sed & bonas omnes litte-
ras, quae iniquis his temporibus prope exaruerāt,
tam feliciter prouenturas, ut omne praeteritorum
annorum incommodum sarciatur. Qua in re tu quo-
que ita animatus cognosceris, ut nō adiuturus fra-
trem solum, non imitaturus patrem, sed & per te
ipse totum hoc munus gesturus, & tanto omnes
tuos superaturus sis, quanto illi ceteris excellue-
runt. Ad hanc causam accedit, quod Iuliano Iu-
lij Commentaria; quod candidissimis animi tui
moribus candidissimum hoc opus, maxime conue-
niens uidetur munus: quod ego non hoc solum, sed
quidquid in me ingenij est, quidquid in litteris pos-
sum, tibi dedicare constitui, ac iam dedico. aetate
quidem ea sum, ut de me non multa tibi possim pro-
mittere: sed natura ipsa fortasse, ut plerumque as-
solet, extremo hoc tempore, subitum aliquid inge-
nij mei lumen effundet: quod tuum totum erit, tibi
seruiet, tibi consecrabitur. Tu interea haec si ita,
uti speramus, accipies, quoddam quasi currenti cal-
car addetur ad cetera, quae in animo habemus, per-
ficienda

BISONTIS . FIGVRA

Lib. VI. de bello Gall. pag. 161.

BISONTIS figuram non ad aliorum scriptorum aut ueterum, aut recentium, qui mirifice inter se discrepant, sed ad solius Caesaris exemplar exprimendam curauimus. Est bison (inquit) cerui figura: cuius a media fronte inter aures unum cornu existit excelsum: cuius e summo rami sicut palmae diffunduntur. Bison, autem, lego, non Bos: primum quia probabile est Caesarem aequae huius belluae, ut ceterarum, nomen prodidisse. deinde quoniam absurdum uideretur, ita scribere: Est bos cerui figura. Cur enim potius bos, quam Ceruus appelletur? praesertim tantis & tam erectis cornibus. Praeterea Plinius, & Solinus Biontes huic eidem Hercyniae siluae attribunt. At enim

enim descriptiones huius Caesarianae non conueniunt. Primum, si decem Plinius, & totidem Solinis unius Caesaris auctoritatem antepo-
nam, iniuriam me illis facturum non putabo. Fuit enim in Germania Caesar: & bis Rhenum transmisit. Vbios, & Vsi-
petes, & Tenchtheros sibi foederatos habuit. nec dubium est, has illi belluas ab illis demonstratas fuisse: quae etsi hoc tempore, us for-
tasse in locis non reperiantur, tamen intelligen-
dum est, eas propter incolarum multitudinem, & crebras uenationes, in remotiores partes disugisse. Postremo in Bisontis descriptione, neque uete-
res Plinius, Solinus, Pausanias; neque recen-
tes, M. G. Olaus, Sigismundus inter se conue-
niunt. Itaque Bisontis figuram ad Caesaris exem-
plar exprimendam curauimus. Albertus quidem magnus lib. hist. animal. 2. Alcis nomen (quem Equiceruum nominat) huic Caesarianae figurae aperte attribuit. Equiceruus, inquit, nobis cog-
nitus, aequo similis est: sed altior: uulgo Elent, & ad equitandi usum cicuratur: tantundem enim uno die spatij, quantum equus triduo, perficit. Cor-
nua eius solida, & ramosa sunt: colore quo cerni. Ab initio ubi enascuntur, ad tres, uel quattuor digitos rotunda sunt: deinceps lata & tenuia, as-
seris instar, & circa finem multos producunt ramos. facit haec latitudo, ut scabellis idonea sint. pondus cornuum ingens. magnus horum anima-
lium numerus est in siluis Prussiae, Vngariae, & Illyriae. Maiora sunt ceruis, & hirsutiora, simi-
li tamen pilo. in ceteris cauda solum ceruis simi-
lia.

lia . Frontis latitudo ad duas palmas . Haec Albertus de Equicervio, quem Bisontem hunc Caesarianum esse, nemo non uidet .

De eius autem natura uide Pausaniam lib. x.

ALCIS . FIGURA

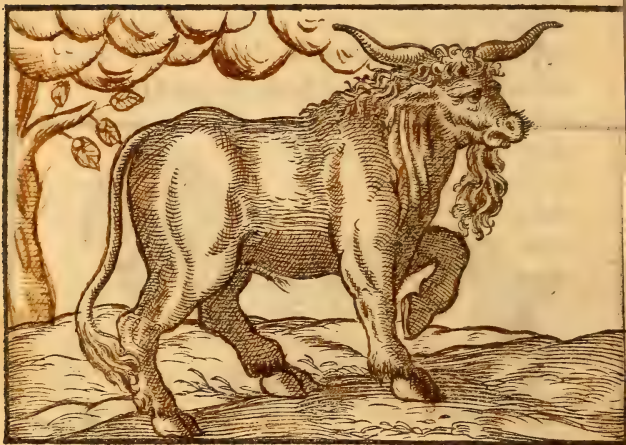
Lib. vi. de bel. Gall. pag. 161.

IN Alcis quoque descriptione solius Caesaris auctoritatem secuti sumus, repudiatis aliorum omnium commentis. Alcium, inquit, consimilis capris figura est: magnitudine paullo antecedunt: mutilae cornibus, & crura sine nodis articulisq. habent. itaque, cum ad arbores succisas acclinatae una cum ijs conciderunt, quod sese erigere non possunt, capiuntur.

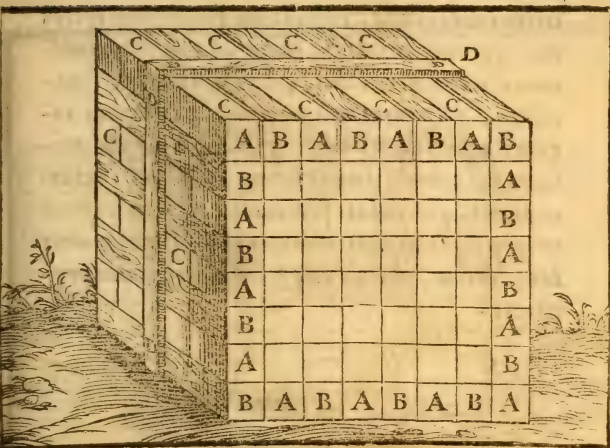
VRI

VRI . FIGVRA
eodem lib. pag. 162.

VROS describit Caesar paullo minores elephantis : specie , colore , & figura tauri : feritate tanta , ut ne paruuli quidem excepti mansuescerent . cornuum ea figura , & amplitudine , ut Germani eorum labris argēto circumlitis pro poculis uterentur . Macrobiolib. Saturn. v i cap. 4: Vri, inquit , Gallica uox est , qua feri boues significantur . Seruius autem Georg. 2. in illud Virgil. Siluestres uri , &c. Sunt , inquit , boues agrestes , qui in Pirenaeo monte nascuntur : exceptis elephantis , maiores animalibus ceteris . dicti Vri, ἀροῖς ὄνοι, id est a montibus .

MVRORVM . GALLICORVM figura .

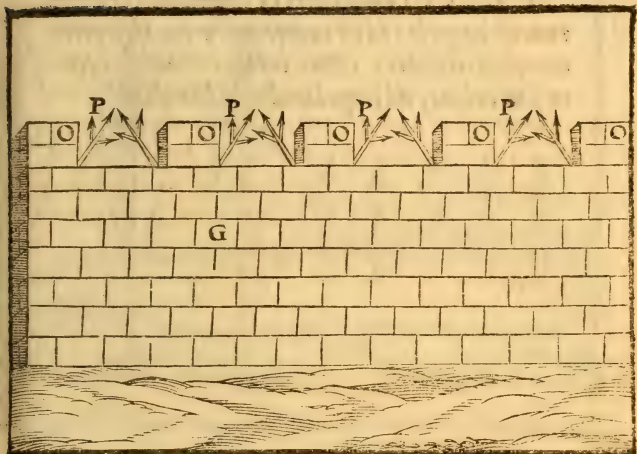
MVRORVM Gallicorum figuram Caesar a fronte describit, eadem specie, qua opus, quod Teshularium appellant, esse solet, quod lingua nostra Eschiquierium nominamus. nam

A saxum est quadratum. B extremum tigni quadrati, eiusdem magnitudinis: alternaq. saxa & tigna ita iungebantur, ut singula saxa tignis quaternis, singula tigna quaternis saxis concluderentur; omniaq. rectis lineis suos ordines seruerent. Tignum autem, cuius unum extremum uersus fossam opidi B litera notauimus, partem reliquam directam intra opidum habebat. ubi uero complura eodem modo in solo posita & directa fuerant,

rant, tum superiniecta uersus alteram extremam
eorum partem trabe transversaria commissuris et
fibulis introrsus reuinciebantur. Has trabes D
littera notauimus. Post saxum quadratum intror
sus agger positus erat, inter saxa in longitudi
nem directa interiectus, quem C littera designa
uimus. Vt autem unicum dumtaxat pontis iu
gum Caesar lib. I V. descripserat, ita nunc pri
mam huius muri contexturam ac basim tantum
exposuit. sed huius praeclari operis interpreti
magno & excellenti uiro, cui huius inuentionis
laus debetur, placuit integram muri speciem pro
ponere.

AGGERIS . ET . LORICAE

figura.

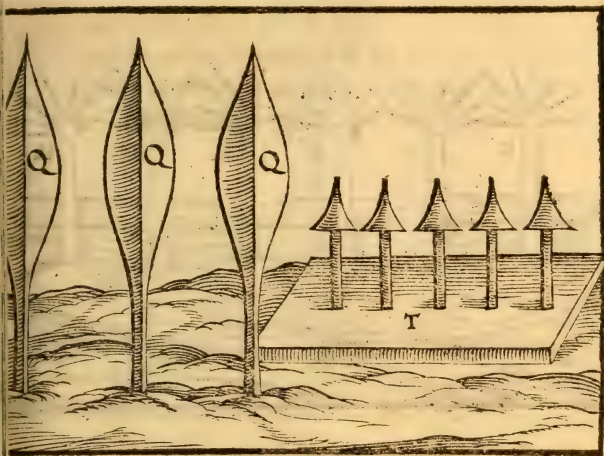
G A G G E R X I I . pedes altus .

O L O R I C A & pinnae: quem uulgo P a r a p e t t u m appellamus : quod , ut lorica , sic e m i n e n t i a illa p e c t u s defendat . P i n n a e autem sunt , quas C r e n e l l a s dicimus . L o r i c a e autem plerumque ex c r a t i b u s & u i m i n i b u s fiebant ; interdum ex p l u t e i s , id est crassis asseribus , & tabulis . N o s t e r lib . v . T u r r e s contabulantur . p i n n a e loricaeq . ex c r a t i b u s attexuntur . I n t e r d u m etiam L o r i c u l a est structura , qualis in pontibus aut t e c t i s p l a n i s fieri solet : ne , qui despicit , labatur . S i c H i r t i u s lib . i i x . L o r i c u l a m q . p r o h a c r a t i o n e e i u s a l t i t u d i -

*altitudinis inaedificari. Et mox: Quorum frons
niminea lorica munirentur: Et lib. v i i.
Pluteosq. uallo addere.*

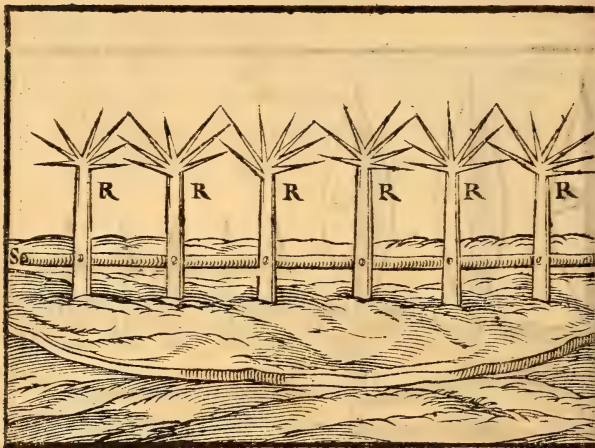
P C E R V I eminentes ex commissuris pluteo-
rum & aggeris: id est tamquam furcae tricipites
aut quadripites, instar cornu ceruini, ex ferro,
ut opinor, ad impediendum adscensum.

LILIORVM.ET.TALEARVM figura.

Q LILIVM, id est stipes feminis crassitudine ab summo praeacutus. Ex similitudine autem floris sic appellatur, non aperti, (nam esset dissimillimum) sed adhuc compressi. Viminibus autem & uirgultis tegebatur.

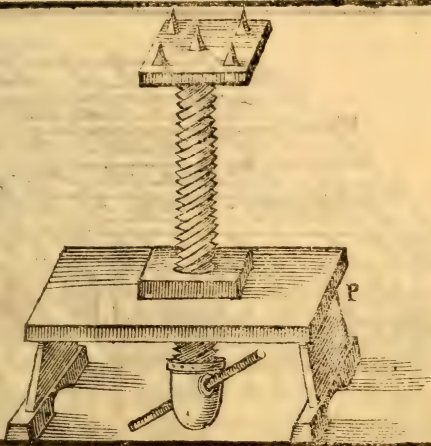
T Taleae pedem longae, ferreis hamis infixis, quos Stimulos appellabant. Hodie muricibus utuntur.

R CIPPI, hoc est stipites tricipites, aut quadricipites, delibratis & praeacutis cacumini-
bus; ab infimo reuincti longurio transfuersario.

S Longurius commissuris & fibulis iniun-
ctus: quo stipites in imo reuinciuntur, ne auelli
possint.

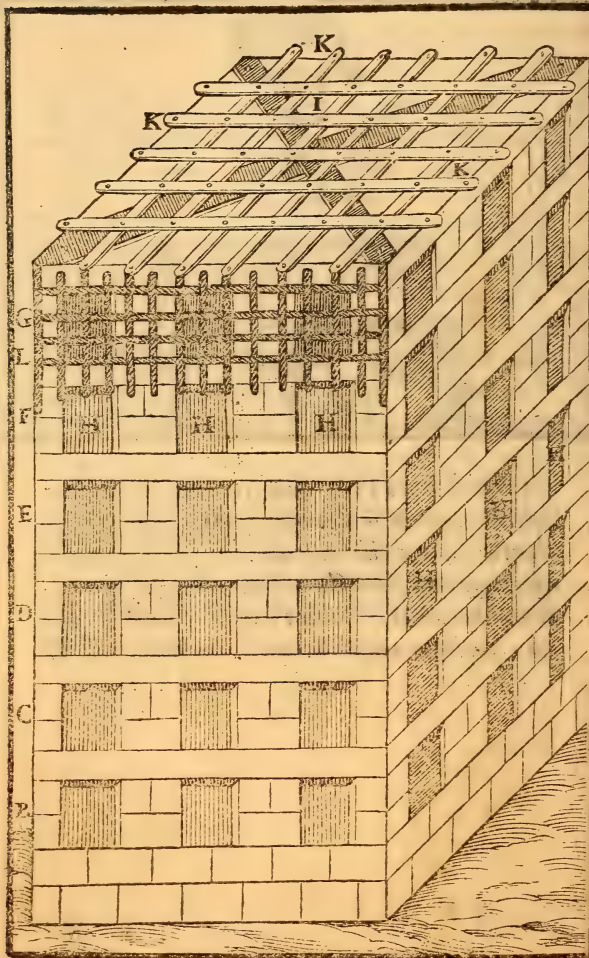
PREHENSIONIS . FIGVRA

PREHENSIO, quae cochlea fiebat: qua
hodieq. fabri in subleuandis aedificiorum tignis
utuntur. Haec sub centrum duorum transuerso-
rum tignorum subiecta totam tecti contignatio-
nem subleuabat. Gallica lingua uocatur Guin-
dal. Notatur autem littera P. ubi debuit esse R.

TVRRIS. AD. MASSILIAM

figura, ex lib. Civil. II. pag. 316. 317.

- A** *TURIS quadrata , cuius singula latera pedes tricenos quinos patebant .*
- B** *Prima .*
- C** *Secunda .*
- D** *Tertia .*
- E** *Quarta .*
- F** *Quinta .*
- G** *Sexta contignatio .*
- H** *Fenestrae sub singulis contignationibus in struendo relictæ .*
- I** *Locus tecti, quod erat planum , factum primo ex duobus tignis transversis, crucis figura: tum ex impositis trabibus : quibus primum asseres, tum lateres , postremo centones iniekti sunt .*
- K** *Tectum pensile, quod litteris distinctum a nobis fuit : sed a fabro praetermissæ sunt .*
- L** *Crux , duo sunt tigna transversa crassiora , sub quorum centro tignum subijcitur, quo cochleae opera sublevantur . quinquies autem subleatum est .*
- M** *Trabes directæ transversæ cruci impositæ : aliquanto longiores & eminentiores parietibus, quarum ex proiectis storeae praependebāt .*
- N** *Storeae quattuor pedum crassitudine, et triginta quinque pedes latae ex anchorarijs funibus factæ .*
- O** *Significaret asseres, siue tabulas trabibus illis infixas .*
- P** *Significaret lateres , & lutum asserebus impositum .*
- Q** *Significaret centones lateribus superimpositos .*

1. The first of these is the fact that the

the second of these is the fact that the

the third of these is the fact that the

the fourth of these is the fact that the

the fifth of these is the fact that the

the sixth of these is the fact that the

the seventh of these is the fact that the

the eighth of these is the fact that the

the ninth of these is the fact that the

the tenth of these is the fact that the

the eleventh of these is the fact that the

the twelfth of these is the fact that the

the thirteenth of these is the fact that the

the fourteenth of these is the fact that the

the fifteenth of these is the fact that the

the sixteenth of these is the fact that the

the seventeenth of these is the fact that the

the eighteenth of these is the fact that the

the nineteenth of these is the fact that the

the twentieth of these is the fact that the

the twenty-first of these is the fact that the

the twenty-second of these is the fact that the

the twenty-third of these is the fact that the

the twenty-fourth of these is the fact that the

P O N S
CAESARIS
EX . P L V R I M O R V M
E R V D I T O R V M
S E N T E N T I A

Lib. IV . de bello Gall. pag. 92 . 93 .
& lib. VI . pag. 150

IO . BVTEONIS
DE . SVBLICIO
PONTE . CAESARIS
LIBELLVS

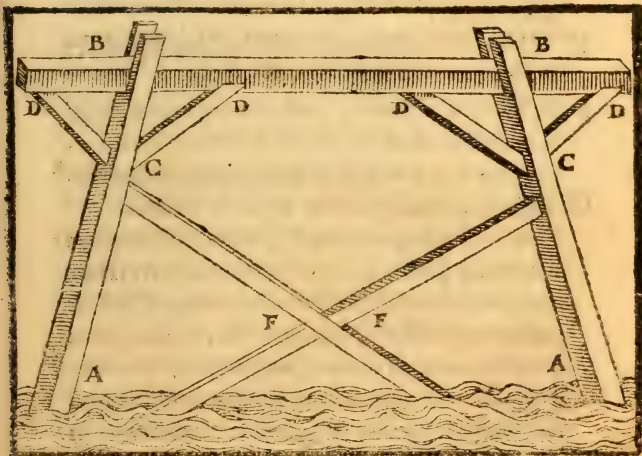
VLIVS CAESAR in suis de bello Gallico commentariis, formam lignei pontis descripsit, in haec uerba: Caesar his de causis, quas commemoravi, Rhenum transire decreuerat. Sed nauibus transire, neque satis tutum esse arbitrabatur, neque suae, neque populi Romani dignitatis esse statuebat. Itaque, etsi summa difficultas faciendi pontis proponebatur, propter latitudinem, rapiditatem, altitudinemq. fluminis: tamen id sibi contendendum, aut aliter non traducendum exercitum existimabat. Rationem igitur pontis hanc instituit. Tigna bina sesquipedalia, paullulum ab imo praeacuta, dimensa ad altitudinem fluminis, interuallo pedum duorum inter se iungebat. Haec cum machinationibus immissa in flumine defixerat, fistucisq. adegerat, non publicae modo directa ad perpendiculum, sed prona, ac fastigata, ut secundum naturam fluminis procumberent. His item contraria duo ad eundem modum iuncta, interuallo pedum quadragenum ab inferiore parte, contra uim atque impetum fluminis conuersa statuebat. Haec utraque, insuper

insuper bipedalibus trabibus immisissis, quantum eorum tignorum iunctura distabat, binis utrinque fibulis ab extrema parte distinebantur. Quibus disclusis, atque in contrariam partem reuinctis, tanta erat operis firmitudo, atque ea rerum natura, ut, quo maior uis aquae se incitauisset, hoc artius illigata tenerentur. Haec directa materia iniecta contexebantur, ac longuriis, cratibusq. consternebantur. Ac nihilo secius publica ad inferiorem partem fluminis obliquae adigebantur: quae, pro ariete subiectae, & cum omni opere coniunctae, uim fluminis exciperent. Et aliae item supra pontem mediocri spatio: ut, si arborum trunci, siue naues deliendi operis causa essent a barbaris missae, his defensoribus earum rerum uis minueretur, neu ponti nocerent. Diebus decem, quibus materia coepta erat comportari, omni opere effecto, exercitus transducitur.

H A C T E N V S Caesar coniunctionem istam publicij pontis sane luculenter, & artificiose conscripsit. Quandoquidem, in fluminibus magnis nulla firmior, & ad celeritatis usum expeditior exercitibus traducendis, nec excogitari quidem mihi posse uidetur: dummodo rem ipsam ea Caesaris mente capiamus: non autem secundum depictam formam a Io. Iocundo Veronensi, uiro quidem rationis architectonicae non ignaro, ceterum in huius explicatione pontis tam turpiter errante,

ante, ut structuram ipsam nobis tradiderit, non solum alienam a toto Caesaris proposito, sed etiam penitus absurdam. Quam tamen omnes quotquot uiderim harum rerum studiosi recipiunt: quidam etiam scriptis suis approbarunt. Adeo fit proclivius in rebus ignotis errantem sequi, quam renocare. In hoc itaque ne quis fallatur amplius, neue posteritas tam ingeniosi Pontis intelligentia, careat: primum traditionem istam Iocundi falsam esse monstrabo: Deinde, quantum ipsa uerba Caesaris diligenter, atque diu scrutatus intelligere potui, ueram pontis formam indicabo.

Pseudographia Iocundi.

IOANNES . IVCVNDVS VERONENSIS

PONTEM, eadem forma & ratione, bis fecit Caesar supra Rhenum flumen latissimum, rapidissimum, & altissimum: primum in Menapijs contra Sicambros: deinde paullulum supra eum locum in finibus Treuironum, ex quo transitus erat ad Vbios Caesaris amicos.

A Tigna bina sesquipedalialia, paullum ab imo praecuta, dimensa ad altitudinem fluminis. &c.

B Trabes bipedales immissae super utraque tigna, quae binis utrimque fibulis ab extrema parte distinebantur.

C Fibulae, quae disclusae distinet bipedales trabes.

D Vbi fibulae disclusae in contrariam partem reuinciuntur.

E Materia directa, quae, iniecta supra bipedales trabes, totum opus contexebat.

F Sublicae obliquae ad inferiorem partem fluminis adactae, quae pro ariete subiectae, et cum omni opere coniunctae, vim fluminis exciperent.

G Fistuca, qua adigebantur tigna in flumine.

Haec utraque, insuper bipedalibus trabibus immisissis.] Hunc locum sic corrigendum puto: Haec utraque insuper, bipedales trabes immissae. Hac ratione, ut Insuper sit praepositio, et Haec utraque, sit accusandi casus. Quod si duriusculum hoc quisquam existimarit, sciat Caesarem ipsum simili usum constructione in secundo de bello civili in expugnatione Massiliae his uerbis: Hanc insuper contigna.

contignationem, quantum tectum plutei, ac uinearum passum est, laterculo adstruxerunt. Sciat & Vitruuium in quinto, ubi agit de portubus et strueturis in aqua faciendis, similem fecisse constructionem: Tunc proclinationeae impleatur arena, et exaequetur cum margine, & planitia puluini: deinde insuper eam exaequationem, pila quam magna constituta fuerit, ibi struatur. Quare si sic, ut puto, persenerat corruptus librariorum uitio locus, neque sensus constabit, neque constructio, nisi implexa & litigiosa grammaticis. Sed, ut utraque consent, sensus scilicet, & constructio, tam ingeniosis, quam grammaticis, & operi uerba sint conformia, & opus uerbis; animaduertendum est, quod, postquam Caesar descripsit modum figendi, & adigendi tigna in fundo fluminis, ex qua adactione magnam stabilitatem et firmitatem assecuta sunt, uertit se ad bipedales trabes, quae transversam totius pontis latitudinem perficiebant, & qua ratione possint, & quo modo sustinerentur, docet. dicens, quod super haec utraque, id est super bina tigna, & ea, quae in parte superiori, & ea, quae in parte inferiori posita erant, bipedales trabes immissae, quantum eorum tignorum iunctura distabat, binis utrimque fibulis, ab extrema parte distinebantur. Quibus disclusis, & in contrariam partem reuinctis, &c.] In hanc eandem sententiam mecum uenire uidetur Leo Baptista Albertus, uir & ingenio, & litteris clarus, in suo 14. lib. de Architectura: qui, eiusdem Caesariani Pontis descriptionem repetens, non aliter ei uisum fuit potuisse sibi

sibi ipsi satisfacere, nisi his uerbis: Huiusmodi autem immissae trabes binis utrimque fibulis ab extrema parte distinebantur. Quibus discludis, &c.] quid autem sit Fibula, & quomodo discludatur, & reuinciatur, non omnibus peruia est notitia, quamuis eius sit quotidianus usus. Utuntur autem ea uiri ac mulieres ad capita cingulorum, quibus circum se fluentes contineant uestes, transiecto per anulum altero cinguli capite, fibulaque reuincto, ut, quanto plus trahitur, tanto fortius firmetur. Eiusmodi autem sunt & sellae, multis Italiae urbibus communes, quae clausae seruantur, & ad sedendi usum, cum discluduntur, & in contrariam partem reuinciuntur, eo fortius compressae firmantur. Hoc etiam ita esse, ex Vitruuio clarissime apparet in x. his uerbis: Tigna duo ad onerum magnitudinem ratione expediuntur, & a capite fibula coniuncta, & in imo diuaticata eriguntur. Ei infra: Sin autem maioribus oneribus erunt machinae comparandae, amplioribus tignorum longitudinibus, et crassitudinibus erit utendum, & eadem ratione in summo fibulationibus, in imo fucularum uersationibus expediendum. Et libro I, ubi de moenibus differit: Crassitudinem autem muri ita faciendam censeo, uti armati homines supra obuiam uenientes, alius alium sine impeditioe praeterire possint, dum in crassitudine perpetuae taleae oleagineae ustulatae quam creberrimae instruuntur, uti utraeque muri frontes inter se (quemadmodum fibulis) his taleis colligatae, aeternam habeant firmitatem. huiusmodi

iusmodi autem fibulis, quibus tunc & in colligan-
dis muris, & in munitionum uallis utebantur, ho-
die quoque & nos utimur, transuersis in latum
longurijs fibulatim dispositis, ut ictibus glandium
non uno loco tantum, sed tota uallis mole resista-
mus, iuuantibus fibulis continenter in contrariam
partem reuinctis. Ex dictis satis constare poterit
& sensus, & constructio uerborum Caesaris, &
Pontis forma, secundum figuram a nobis tra-
ditam

NON inueniens Iocundus formam pontis, quae praescriptum Caesaris per omnia sequeretur, temperare sibi non potuit, quin uerba quaedam immutaret, detorquens in suum sensum. Nam ubi dicitur, Haec utraque insuper bipedalibus trabibus immisissis, sic corrigendum putat: Haec utraque insuper bipedales trabes immissae. ut, Insuper, sit praepositio, & Haec utraque, sit accusandi casus. Et ipsum Caesarem ait locutum similiter, in expugnatione Massiliae, his uerbis: Hanc insuper contignationem quantum tectum plutei, ac uinearum passum est, laterculo adstruxerunt. In hac autem pontis descriptione operis exigit ratio, ut capias, Insuper, pro praeterea, qui frequentior est particulae significatus. Quem etiam locus ille alter Caesaris exposcit. Nam si pro super, intelligas Insuper (ut uult Iocundus) laterculum legi debet. Sic enim laterculo dicere, uix erit Latinitas ferenda. In hoc ergo Iocundus suo seipse (quod aiunt) gladio iugulauit. Et secundum istiusmodi sensum figuram pontis instituit, ut crassitudinem trabium bipedalem ingredi totam faciat in capita tignorum sequipedalia. Quod est impossibile. Praeterea quae multis inculcantur ab ipso de fibula, nihil ad propositum, & intelligentiam rei faciunt. Et falsa est etiam quam posuit fibulae forma, cum nihil ad operis firmitatem ualeat. De sublicis uero quod earum positionem facit non directam, sed

sed procumbentem instar tignorum, hoc plane est contra Caesaris praescriptum, ubi dixit: Non subliacae modo directa ad perpendiculum. Sed alucinatur in eo Iocundus, quod dicitur, oblique agebantur. putās obliquum idem esse quod pronum, & opponi perpendiculo. Quod minime uerum est, sicut ostendam postea. Hanc etiam Pontis structuram Albertus Leo Florentinus intelligere se simulans, in opere suo de re aedificatoria, ipsius tantum repetit uerba Caesaris, & nihil ultra, nisi quod immutauit quaedam, atque corrumpit, pro Fistucis, ponens Figisticis. Quod nusquam me legisse recordor. Unde coniecat suam sententiam Iocundus Alberto placuisse. Ego autem cum ex hoc, tum ex hominis ingenio haud temere possum affirmare, pontis istius rationem Albertum prorsus ignorasse. Hac enim simulatione frequenter alias utitur, in his quae non intelligit ex Vitruuio. Cuius totum opus architecturae compilauit, res, & uerba passim inuertens temere: & artis uocabula passim immutat, Vitruuij nomen ubiq. reticendo maligne. Qualis autem mihi fuisse uisa sit structura pontis, expositione uerborum Caesaris, & graphice simul ostendam: unde etiam error Iocundi manifesto uidebitur.

Expositio descriptionis .

ADVERTENDVM est in primis, descriptio-
nem istam publicij pontis tam scienter,
& ex arte fieri, ut non solum operis for-
mam, sed etiam structurae modum, & ordinem o-
stendat. Tigna bina sesquipedalia. Intellige
mensuram hanc sesquipedis, esse crassitudinem ti-
gni, quam habet in diametro circuli suae basis,
prout est in arbore natum. Nec iustusmodi ti-
gna dolantur in quadrum, sed modice tantum qui-
busdam locis paullulum ultra corticem delibrantur.
Dimensa ad altitudinem fluminis. Tigno-
rum longitudo profundi mensuram secundum posi-
tionum loca sequebatur. Quae cum fere sit inae-
qualis: ita & inaequalia longitudine tigna fue-
runt, ab aqua deorsum. Quidquid tamen exsta-
bat a summo flumine sursum, ex aequo fieri debuit
in omnibus tignis, ut ipsum pontis tabulatum
positionem seruaret (sicut oportuit) perlibratam.
Interuallo pedum duorum inter se iungebat.
Ipsa duo tigna priusquam demitterentur in al-
ueum, copulabantur inter se transuersarijs duo-
bus, aut tribus, quorum fuit longitudo bipedalis,
praeter cardines, quos nunc artifices uocant pal-
mas. Haec cum machinationibus immissa in
flumine defixerat. Haec igitur duo tigna, spa-
tio bipedali inter ipsa relicto, iugata, & in al-
ueum demissa machinationibus figebantur. Quam-
uis machinatio idem propemodum uideatur quod
machina, in eo tamen differunt, quod machinatio
multi-

multiplicius, & operosius aliquid in se continet, quam machina. Ut pote turris ambulatoria qualis a Vitruuio describitur, cum habeat intra se machinas multiplices, scilicet arietem, quo murus demoliebatur, ascendentem turriculam cum suis trocleis, & succulis, atque ponte, quo fit in murum transitus. Item rotas cum suis arbusculis, quae graece dicuntur ἀμαζόνες, quibus turris promonebatur. Et praeter haec in tabulatis bali-
stas, catapultas, scorpiones, aliaq. id genus tormenta. Pluribusq. et diuersis operis egebat. Huiusmodi turrim machinationem rectius, quam machinam dixeris. In qua proprietate locutus est Caesar, de Aduaticis ita scribens: Vbi turrim constitui procul uiderunt, primum irridere ex muro, atque increpitare uocibus, quod tanta machinatio ab tanto spatio instrueretur. Sic in proposito dixit machinationibus, etiam numero plurali, intelligi uolens machinationem illam, qua disponebantur, atq. figebantur in flumine tigna, grandio-
rem esse, diuersisq. machinis constare. Quae quidem machinatio naui portabatur. Fistucisq. adgerat. Volunt Budaens, & Iocundus auctore nullo, fistucam instrumentum illud esse, (quem ligneum uectem ferratum Vitruuius appellat) quo scilicet pauimenta calcantur. Sed ab hac significatione prorsus repugnat locus. Quid enim organon tantillum ad sesquipedalia tigna? Ego autem ex operis ratione conijcio fistucas palos fuisse praeacutos, quibus solum congesticium solidatur,

ad substructiones faciendas. Nam apud Vitruvium solum fistucatum pro solidato; & pro solidatione, fistucatio legitur. Cum enim ipsa tigna (ut dicitur) machinationibus figerentur, non directa ad perpendiculum, quemadmodum sublicae solent, sed prona, ac fastigata, uel, ut aliqui legunt, fastigiata, hoc est more tectorum accliuia: positionis ratio non patitur ea ipsa stare tam firmiter, quam si recta figerentur, arietis machina more sublicarum. Propterea necesse fuit talem posituram non admodum per se stabilem fistucis circa tignorum calces adactis solidari, uti distinerentur firmiter, & ea constipatione palorum tamquam ui, ac necessitate adigerentur, hoc est in sua sede cogerentur. quae frequentior est; ac elegans significatio uerbi. Erant enim tignorum bases, structurae totius fundamentum, ubi fuit potissimum, ac modis omnibus firmitatis ratio quaerenda. Ut secundum naturam fluminis procumberent. hoc est secundum uim, ac decursum fluminis proclinerentur, ad aquae superficiem, sicut ad solum parietis inclinantur scalae, si fingamus decursum aquae, a calcibus scalarum recta ferri parietem uersus. His item contraria duo ad eundem modum iuncta, interuallo pedum quadragenum ab inferiore parte, contra uim, atque impetum fluminis conuersa statuebat. Sensus est. Tignis duobus dispositis, ut dictum est, alia duo tigna crassitudine sesquipedalia, spatio bipedali inter se iuncta, contra uim & cursum fluminis proclinata,

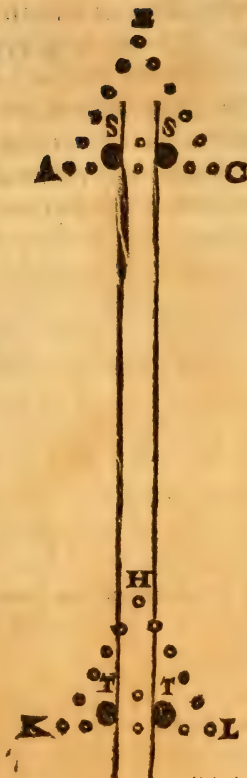
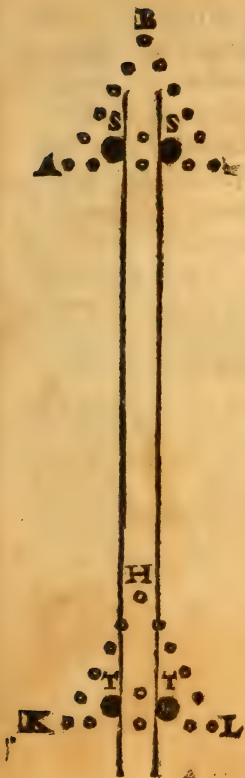
clinata, sic figebantur, ut ab inferiore parte, hoc est in aquae superficie, a prioribus distarent, interstitio pedum quadraginta. Nec potest hic pars inferior, in alvei solo capi, ubi tigna figuntur, quod cum fere non sit ubique planum, aut aequabile: non potuisset diuarnicatio constituta per totam structurae longitudinem seruari. Sed quantum extulerit pontem tignorum proceritas ab aqua, non dicitur. Tantum autem oportuit, quantum fluctus maximus assequi non posset. Cuius impetum nulla tabulati structura sustineret. Haec utraq. insuper bipedalibus trabibus immissis, quantum eorum tignorum iunctura distabat, binis utrimq. fibulis ab extrema parte distinebantur. Hinc intelligendum haec utraq. scilicet duo tignorum paria ab extrema parte, quae fuit summitas suprema, inter iuncturas bipedales trabibus impositis, crassitudine iuncturas implentibus, & binis utrimq. fibulis continebantur firmiter, ne a sua se inclinatione dimouerent. Et ipsae etiam trabes, in sua collocatione fibulis concludebantur, prohibentibus, ne deorsum prolaberentur ad aquam. Est autem fibula proprie circulus, uel forma quadrata ex ferro, alioque metallo, axiculum habens in medio uersatilem, quo zonae scortae colligantur. Vestes etiam fibula necebat, dicent e Vergilio: Aurea purpuream subnectit fibula uestem. Unde per similitudinem funis intortus ad tigna colliganda dicitur a Vitruuio fibula. Et ligaturas huiusmodi fibulationes etiam uocat. Ab hac igitur ratio-

ne colligandi tignorum capita, cum trabibus immis-
sis, dicta est in proposito fibula. Quae quidem
separatim fiebat ex tenaci materia, ut puta robore,
scapis duobus ualidis inter se scalariforma compa-
ctis, duos tantum gradus habent. Huiusmodi au-
tem quattuor tignorum cum sua trabe fibulatio-
nem, a similitudine iugum dicimus. Trabes ta-
men multitudinis numero posuit auctor, uel in-
telligens trabem trabi superpositam, & applica-
tam immitti uel ad multa scilicet iuga respiciens,
quae per transuersum fluminis ita fuit necesse col-
locari, ut inter duo iuga transitus flumiaticis na-
uibus laxe pateret. Neque tamen longius, quam
materia trabibus iniecta pateretur, aut oneri fe-
rundo sufficeret. Haec directa materia iniecta
contexebantur, ac longuriis, cratibusq. con-
sternebantur. In hoc loco describitur contabula-
tio pontis. Appellatione materiae, uenit omne
lignum. Haec, subintellige spatia inter iugorum
trabes. Primum enim de trabe in trabem trai-
ciebantur tigna, qui etiam cantherij dicuntur. Et
super haec in transuersum alia minora. Quae qui-
dem constructio per metaphoram a textrinis expri-
mitur eleganter uno uerbo, Contexebantur. Talis
deinde materiatiōis textura consternebatur, hoc
est contegebatur, & complanabatur longurijs, id
est perticis oblongis, ac cratibus, quae sunt tabu-
lae uiminibus contextae, ut glaream, & sabu-
lum paupimenti loco superiniecta continerent. Ac
nihilō secius sublicae ad inferiorem partem
flumi-

fluminis oblique adigebantur. Quae pro ariete subiectae, & cum omni opere coniunctae uim fluminis exciperent. Hoc perinde est, ac si dicat Caesar: Quamuis ea, quae iam sunt a me praescripta, sufficere uideantur ad opus: nihilominus tamen, ut firmitatis, durationisque ratio maior haberetur, sublicae, hoc est tigna minora, ut pote dodrantalia, circa tignorum calces figebantur. Oblique, id est non ordine recto, secundum aquae decursum ad inferiorem pontis partem procedentes, sed obliquo, in trigoni speciem isopleuri, cuius duo latera respectu catheti obliqua dici possunt. Et ipsae trabes iugorum ueluti cathetos in huiusmodi trigonis faciebant. Quae pro ariete subiectae, & cum omni opere coniunctae, uim fluminis exciperent. Pro ariete, hoc est ante arietem. ut si aries machina, quae robustum cylindrum ualide ferratum e sublimi precipitem demittit in capita sublicarum. ut in alueum fluminis multis ictibus adigantur rectae, & ad perpendicularum stantes. Illud enim oblique, ordinem positurae tantum respicit, ne sit rectus ad cursum fluminis, sicut iam docui. non autem sublicarum inclinationem ostendit, ut putat Iovundus, & iam supra retuli. Quae res hominem maxime turbauit ab huius intelligentia pontis. Poteris hic etiam arietem fortassis non absurde capere, pro quolibet arboris trunco, seu rate, uel naui, quae fluminis impetu feruntur in sublicas, instar arietis, quo muri quatuntur. Et aliae item supra pon-

tem mediocri spatio. Dicit auctor breuiter huiusmodi sublicium munimentum eodem modo supra pontem factum esse, hoc est ab anteriori parte pontis separatim ab opere reliquo, mediocri spatio, fortasse pedum triginta, uel quadraginta. Exposita sunt a me uerba Caesaris quam potui facili me. Sed operum huiusmodi ratio, cum non sint in usu communi, & explicatu difficilis est, nec ad intelligendum peruia, ijs praesertim, qui sensus non habent in his generibus exercitatos. Per graphidem igitur, pontis membra sic ostendam, ut, quae lectorem fortasse fugerunt, spectatorem latere non possint.

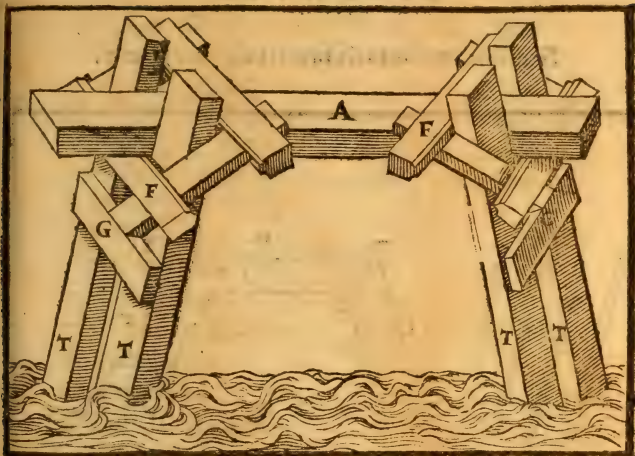

ICNOGRAPHIA PONTIS AD . DVO . IVGA

INTELLIGENDVM est in primis cursum fluminis ex PP, recta decurrere in partes HH. Litterae SS, indicant sequipedalia tigna, in suis uestigijs, intervallo pedū duorū inter se iuncta, non directā ad perpēdiculum, sed prona, ac fastigata, ut secundum naturā fluminis procumbant. Item TT contraria tigna ad eundem modum iuncta et a superioribus pedum quadragenum intervallo disparata, ac contra uim, atque impetum fluminis conuersa. Inter SS, et TT est duorum pedum spatium, quantum scilicet tignorum iunctura distabat, intra quam trabes bipedales immissae, fibulisque conclusae, tabulatum pontis excipiebant, quarum perpendicularum in solo subiecto designant lineae ST, et ST. Trigona BCA, et HLK ostendūt sublicas ad perpendicularum adaectas, & oblique ad pedamenta tignorum procedentes, secundum trigonorum latera BC, BA, et HL, HK. quae cū omni opere coniunctae uim fluminis excipiebāt. Item in trigonis PQR sunt aliae sublicae eodem modo supra pontem mediocri spatio dispositae: ut si arborum trunci, siue naues operis deijciendi causa essent a barbaris missae, his defensoribus earum rerum uis minuerunt, neu ponti nocerent.

Scenographia pontis ad unum iugum,
absque sublicis.

A trabs bipedalis.

FF fibulae.

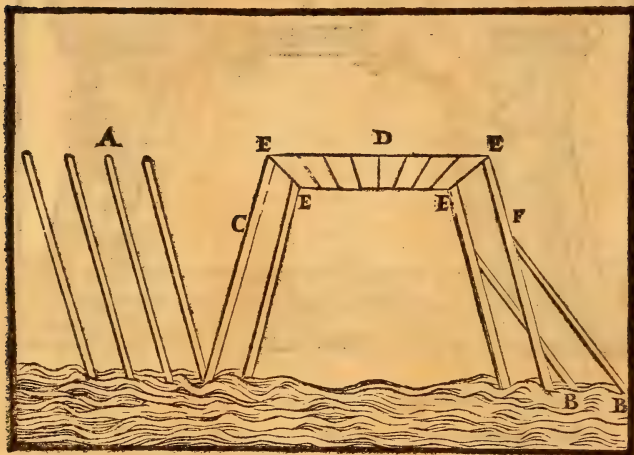
GG transuersaria.

TT tigna sesquipedalia.

EX . CARDANI

LIB . XVII.

Scehma medietatis pontis ab uno latere .

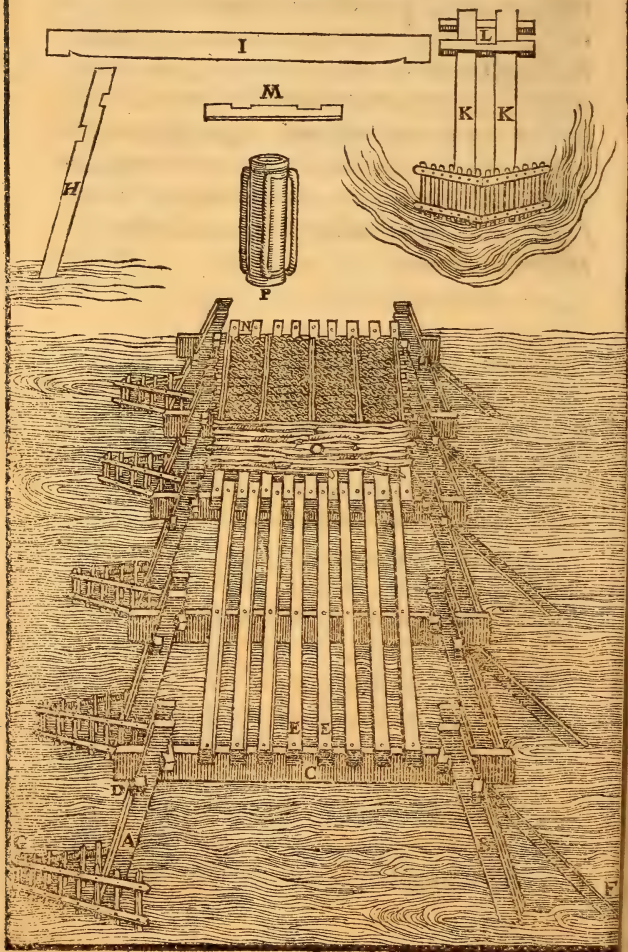

- A Sublicae superiores aduersus flumen .
 BB Sublicae inferiores annexae ponti .
 C Tigna bina superiora .
 D Trabs latitudinis duorum pedum .
 EEEE Fibulae connectentes D trabem cum
 tignis superioribus & inferioribus .
 F Tigna bina inferiora .

 IERONYMVS Cardanus, medicus Mediolanensis, librum nuper edidit, inscriptum de subtilitate, ubi super hoc ponte Caesaris industriae subtilitatisq. suae nervos explicavit. Cuius hic ego verba cum ipso pontis schemate transcripsi, ut ex collatione diuersa veritas seipsa magis ostendat. Sed iam ad aliud (inquit) subtilius exemplum, nec minus utile transeamus. Eius auctor fuit C. Caesar, ut in IV. de bello Gallico refert. Pontem super Rhenum in decem diebus hac ratione perfecit, quem ut a paucis bene intellectum docere instituimus. Tigna bina C littera significata sesquipedali crassitudine, longitudine tanta ut in imo fluminis fixa aquae superficiem attingant, duorum pedum intervallo utrimque iunge. Inde praeacuta ab imo machinationibus immissa fistucisq. firmata, ad fluminis naturam prona ex uno latere figes, sic ut tignorū alterum ripae proximus sit. Totidem aequaliaq. similiterq. iuncta aequidistantia quadraginta pedum intervallo in inferiore fluminis parte aduersus illius impetum prona defigito, uocenturq. F. Supremas iuncturas C et F, trabe latitudinis pedū duorum, scilicet pro iuncturae magnitudine iunges, binis fibulis ex utroque latere, ex interiore parte tigni in exteriorē, ut singulae fibulae singula tigna amplectantur, reuinctis. Aequalia his atque e directo posita ex altera parte fluminis sic, ut trabs, E trabi alteri aequidistet construes, similiterq. iuncta. Has trabes iuxta fluminis
cursum

dinem eius implebant. hae extremae, quot tigna erant, quattuor uidelicet, totidem, id est quattuor fibulis singulae religatae erant, ad singula tigna singulis. proinde dicit binas utrimque fibulas fuisse. Nam & ad superiora duo tigna duae erant, & totidem ad inferiora. Fibulas autem interpretor copulas & paxillos, quibus traves ad tigna fixae tenebantur: atque id etiam est, quod Distineri Caesar dicit. utrimque enim tigna hinc & inde e diverso tenebantur suis quaeque retinaculis & paxillis deuincta. ita cum disclusa essent tigna immisissis trabibus, (traves enim bipedales interpositae tigna disiungebant atque discludebant) & in contrariam partem renincta suis quaeque fibulis & copulis, quibus utrinque distinebantur, firmissimum opus reddebatur: eam contignationem materia iniecta contexebat directa, & crates consternebant. subiciebat sublicas ad inferiorem partem pontis, crebrum ueluti uallum faciens. sublicae autem cum ponte coniunctae, suis brachijs ad medium flumen obliquae pergentes in mucronem coibant litterae V similitudine, ut passim in excipulis Sequanae fieri uidemus. Earum sublicarum is erat usus: aquam fluminis libere euolui non sinerant, qua retenta & restagnante uis & impetus frangebatur, ponsque minus laborabat. Pro ariete autem quod dicit, id est loco propugnaculi et munimenti. Nam arietem pro defensione usurpari solere, non est ignotum. Cicero in Topicis, Ex quo aries illi subiicitur in uestris actionibus si telum manu fugit magis quem iecit, id est, illa

illa defensio. Itaque non probo doctissimi uiri sententiam, qui pro ariete uno uerbo hic legit. erant & publicae supra pontem mediocri intervallo disiunctae ab eo, non ut inferiores, cum ponte coniunctae, quae, ne qua uis inferretur ponti, defenderent, atque prohiberent. Quae publicae dicuntur, ab Alberto subijcae uocantur, ut ita in Caesare legisse uideatur. Vetus criticus de his ita scribit, publicae καταπῆγες οἱ ἐν ποταμῷ τὴν γεφύ-
ραο ὑποβάσάζοντες.

A *Tigna bina sequepedalia, duos a se inuicem pedes distantia, non sublicae modo directa ad perpendiculum, sed prona ac fastigiata in flumine defixa, ut secundum naturam eius procumbant.*

B *Alia bina tigna, in inferiore fluminis parte, prioribus contraria, pedum quadragenum spatium ab iisdem distantia, ac ab inferiore parte contra uim atque impetum fluminis conuersa.*

H *Eorundem tignorum per se nuda figura.*

C *Trabes magnae bipedales, totam pontis latitudinem, quae pedum erat quadragenum, designantes.*

I *Earundem trabium per se nuda figura.*

D *Fibulae, quae disclusae, hoc est, apertae seu a se inuicem diuisae atque in contrariam partem reuinctae; una quidem intus, altera foris; haec supra, illa infra dictas trabes bipedales, quae pontis latitudinem designant, tantam huic operi firmitudinem adferebant, ut, quo maior aquae uis se incitauisset, quo ue maiora pons ipsae onera sustinuisset, hoc artius illigata tenerentur.*

M *Earundem per se nuda figura.*

E *Trabes, quae per pontis longitudinem dirigebantur, & longurijs cratibusq. consternebantur.*

F *Sublicae, quae oblique ad inferiorem fluminis partem adactae, et cum omni opere coniunctae, uim fluminis excipiebant.*

G *Aliae publicae supra pontem mediocri spatio, ut si arborum trunci, siue naues deijciendi operis caussa essent ab hostibus missae, his defensoribus earum vis minueretur, neu ponti nocerent.*

K *Duo illa tigna coniuncta, quae, oblique flumini immittebantur.*

L *Caput trabis illius, quae pontis latitudinem designabat.*

EX . GVLIELMI . BVDAEI
ANNOT . PRIOR .
IN . PANDECTAS .

PALATIO, quae uulgo Pilatium dicitur, Fistucatio etiam appellatur, a fistuca machina, uulgo nota, qua etiam pauiores utuntur, utrimque ansata hac enim pali magna ui in terram adiguntur . Est & alia fistuca magnae molis, qua trabalis materies in terram pangitur, aut in alueum fluminis, quae funibus tollitur, & pondere suo remissa alliditur: cuiusmodi Parisiis saepe uisitur . De hoc genere intelligendum illud Caesaris in IV . de bell. Gall. Haec cum machinationibus immissa in flumen defixerat, fistucisq. adegerat . De secundo illud Vitruuianum in VII . Si plano pede erit ruderandum, quaeratur solum si sit perpetuo solidum, & ita exaequetur, & inducatur cum statumine rudus : Sin autem omnis aut ex parte congesticius locus fuerit, fistucationibus cum magna cura solidetur . Vtitur & Plinius lib. XXXVI . Quidam Festucam et Festucare legunt per E. Leo Albertus, qui de aedificatoria scripsit non Fistucam, sed Figisticam legit apud Caesarem . Coaxatio autem opus est axibus constans . axes enim transuersis tignis impositi contignationum sola fulciunt . ex eo autem opere intertignia constant, quod genus apud nos non est usitatum, sed alibi fortasse dicitur .

EX · LEONE · BAPT. ALBERTO

DE · RE · AEDIFICAT. Lib. IV · Cap. 6.

De pontium, siue lignei illi fuerint, siue lapidei, commoda locatione, deque illorum pilis, fornicibus, arcibus, angulis, riparum subiciibus, cuneis, ansis, instratura, & fastigatione.

PONS quidem potissima viae pars est. Pontis habendi locus erit idoneus non omnis. nam praeter id quod non extremum seclusumque in angulum paucorum commoditatibus relinqui, sed medias in regiones usibus uniuersorum patere pontem conuenit. Profecto locandus is quidem erit, ubi & facile ponere, & impensa non grauissima perficere, & aeternum futurum sperasse liceat. Captanda igitur uada non profundiora, non obruta, non incerta, non mobilia, sed coaequata, et mansura. Vitandi uortices, gurgites, uoragines, & eiusmodi, quae mala per fluentia uersantur. Vitandique in primis amfractibus riparum cubiti, cum ceteras ob res, (sunt enim istae ripae, ut uidere licet ruinis obnoxiae) tum quod per eos ipsos cubitos alluvionum tempestatibus raptae ex agris materia, & trunci, & siluae non recto, expeditoque lapsu deuehantur, sed obuersantur, aliaque alias retardando glomerantibus congruunt, uasumque coactae in cumulum haerescunt pilis, unde
fauces

fauces arcuum obstipatae succumbunt, quo ad mole pressantium aquarum deturbatur opus, atque diruitur. Sed sunt pontium alij lapidei, alij lignei. De ligneis prius, quod operae sint faciliores, post de lapideis transigemus. Vtrumq. firmissimum esse oportet. Ergo is multa, & ualida lignorum copia corroborabitur. Quam ad rem pulchre exsequendam, illud Caesaris maiorem in modum confert. Nam pontis equidem efficiendi rationem sic instituit. Tigna bina sequepedalia paululum ab imo praeacuta dimensa ad altitudinem fluminis, intervallo pedum duorum inter se iungebat. Haec cum machinationibus immissa in flumen defixerat, fistucisq. adegerat, non directe ad perpendiculum, sed prona ac fastigiata, ut secundum naturam fluminis procumberent. His item contraria duo inter se ad eundem modum iuncta intervallo pedum quadragenum ab inferiore parte, contra uim atque impetum fluminis conuersa statuebat. Haec utraque, uti diximus, constituta bipedalibus trabibus superimmissis iungebat longis quantum eorum tignorum iunctura distabat. Huiusmodi autem immissae trabes binis utrimque fibulis ab extrema parte distinebantur. Quibus disclusis, atque in contrariam partem reuinctis, tanta erat operis firmitudo, atque ea rerum naturae, ut quo maior uis aquae se incitasset, hoc arctius colligata tenerentur iuga. Haec materia iniecta contexebantur, ac longurijs, cratibusq. consternebantur, ac nihilo segnus graciliores tra-

bes, quas a subiiciendo sublicas nuncupant, ad inferiorem partem fluminis obliquae agebantur, quae pro ariete subiectae, & cum omni opere coniunctae uim fluminis exciperent. Et aliae item trabes supra pontem exstabant fluuio mediocri spacio infixae, ut, si arborum trunci, siue naues deijciendi operis caussa essent a barbaris missae, his defensoribus earum rerum uis minueretur, neu ponti nocerent. Haec Caesar. Non sit ab re, quod apud Veronam assueuere ligneos pontes insternere ferreis uirgis, ea praesertim parte, qua rhedam & carros trahebant. Sequitur lapideus pons, eius partes hae sunt: Subices riparum, pilae, fornix, instratura. Inter subices riparum atque pilas hoc interest, quod hae ualido penitus obnixu persistent necesse est, non ad sustinenda modo superiniectae fornicis pondera, uti & pilae, uerum & amplius ad prima pontis capita, & arcuum uim arcendam & continendam, ne quid pandant. Ergo eligendae ripae, uel potius rupes (lapideae namque obfirmissimae) quibus pontis capita committas. Pilarum numerus ad fluuij latitudinem refertur. Arcus impares cum delectant numero, tum & conducunt firmitati. Nam medius fluenti cursus, quo a coercitione riparum remotior est, eo et liberior, et quo liberior, eo & concitator, atque impetuosior deuoluitur. Ergo is quidem linquendus est uagus, ne pilarum firmitati officiat illuctando. Et locandae per fluuium pilae quidem sunt, ubi castigatiores, & ut ita loquar,

quar, desidiosiores unde praeter labantur. Huius argumenta loci dinoscendi alluiones monstrabunt, alioquin sic rem captabimus. Eos enim imitati qui nucem flumine sparsere, quibus collectis obsessi uescerentur, perpetuum fluminis transitum supra longe ad passus, puta mille quingentos, quo praesertim tempore fluuius excreuerit, quidpiam tale quod aquas supernatet deiciemus. Indicio erit aquas maiore illic se concitare impetu, quo loci quae ieceris plurimum conueniant. Ponendis igitur pilis hunc uitabimus locum, cum captabimus, ad quem iacta rariora, tardioraque deuenerint. Mina rex, cum ad Memphim pontem facere instituisset, Nilum deduxit alio per montes, absolutoque opere suum in alueum restituit. Nicoris Assyriorum regina, paratis omnibus, quae ad pontem adstruendum facerent, effosso lacu amplissimo, fluuium diuertit eo, atque interea dum lacus impletur sicco fluminis alueo, pilas extruxit. Haec illi. At nos sic rem prosequemur. Pilarum fundamenta per autumnum aquis deficientibus sistuntur saepto circumactio. Saepti faciendi modus hic est. Pali non infrequentes duplici ordine figuntur, ut capitibus ab aqua emergant in uallorum speciem, obducunturque introrsum ad pilas, pro uallorum ambitu crates, & complentur ordinum interualla alga & luto, inspissanturque conculcatione, quod influere amplius aqua nequidquam possit. Moxque intra sinum saepti resident, seu aqua, seu praeter aquam limus, arenae

renaue sit , seu quid aliud operi incommodum sit eximitur . Cetera perficiuntur , uti libro superiore perscripsimus . Ad solidum enim defoditur , uel potius palis praeustis solum artissime conspissatur . Istic aduerti egregios architectos assuesse perpetuo pontis ipsius tractu perpetuam substituisse basim , eam effecere non una omnem clauso flumine unico saepto , sed additamentis nouissima iam tum positis adigendo . Tota enim uis aquae omnino arceri , & contineri nequidquam potest . Ergo sinenda fluente dum opus ducimus aestuaria sunt , quibus lassetur contumacia proturgentium undarum . Aestuaria istaec , aut ipso in uado aperta dimittentur , aut , ubi conserat , parabuntur formae lignae , & canales pensiles , quibus exuberans fluentis aqua superfluendo labatur . Quod si tantae piguerit impensae singulis basis pilis bases ponito simplices , ut sint ex liburnae similitudine oblongae , prora & puppi in angulum promissa , & per finita , atque secundum aquae ipsius decursum ad lineam dirigito , ut praepotentium aquarum uim dispartiundo comminuant . Meminisse oportet undas puppibus pilarum quam prioris esse infestiores . Id monstratur ex ea re , quod ad puppes pilarum secundior illuctatur aqua , quam ad proras , tum & uisuntur illic gurgites in profundum excauari , cum prorae ipsae alneo arena oppletiore persistant . Quae cum ita sint , has esse partes in omni operis mole munitissimas , & ad tolerandas aquarum assiduas molestias

lestias firmatissimas oportet . Ad rem igitur ue-
hementer confert , si profundum opus ipsum peda-
menti multo quaque uersus , & maxime ad pup-
pim protendetur , quoad etiam quouis casu sub-
dempta pedamentorum parte , multa supersint ,
quae oneri pilarum ferendo non deficiant . Con-
fertq. in primis , quamuis basim istic ipso a pri-
mordio producere in accliuē , ut aquae superuaden-
tes non praerupto irruat , sed lapsu molli facile di-
labitur . Nam praecipiti cadens aqua fundum com-
mouet , & inde facta turbidior asportat commata ,
& locum momentis excauat . Pilas adstruemus la-
pide , quam id queat , praegrandi longitudine , &
latitudine eximia , qui natura sui gelicidijs resi-
stat , & aquis non maceretur : neque alioquin fa-
cile dissoluatur , neque face scat sub onere . Coag-
mentabiturq. omni diligentia ad regulam , ad per-
pendiculum , ad libellam , nexuris numquam inter-
missis , in longum , in transuersum iuncturis mu-
tuo complicitis , spreta omni minorum lapidum in-
fractura . Adigenturq. ex aere acus , & ansae
crebrae , eorum oculis ita pressis , & ita disposi-
tis , ut ulceribus non debilitentur lapides , sed fir-
mentur captu , tolleturq. in altum opus , prora &
puppi angulari toto uertice eminenti usque etiam
exuberantes alluiones pilarum frontes superet .
Pilarum crassitudo ad pontis altitudinem erit sub
quadrupla . Fuere , qui non in angulum proras i-
stiusmodi , & puppim , sed hemicyclo finierunt , du-
ctos , credo , liniamenti uenustate . Et cyclum ta-
met si

metſi habere anguli uires dixerim, angulum tamen iſtic in primis probo, modo non ita acumine-
tur, ut ad omnes leues iniurias decuſſatus debone-
ſtetur. Quin & is quidem cyclo decuſſatus, deton-
ſuſq. placebit, ſi erit non ita obtuſus relictus, &
impetentis undae celeritas inſenſa reſiſtet. Juſtum
pilis angulum ſtatuemus fore, cui rectus angulus
ſexquitertius ſit, aut ſi minus delectet, ſexquial-
ter. Haec de pilis. Ad riparum ſubices, ſi qua-
les optamus, natura loci non praeſtabuntur, pila-
rum opere firmabimus, nouiſſimasq. ad ripam pi-
las ipſo in ſicco arcuſq. aliquos protendemus, ut
ſi quid forte undarum aſſiduitas tempeſtatum ſuc-
cuſſu ex ripa abſterſerit, uia tamen producto in a-
grum ponte minime interſecetur. Fornices & ar-
cus, cum ceteras ob res, tum propter acres & nuſ-
quam intermiſſas carrorum intremitationes eſſe
oportet, per quam egregie ualidas, et mirifice ob-
firmatas. Adde quod interdum trahenda per pon-
tem ſunt uaiſſima fortaiſſis pondera colofforum,
obelifcorum, & eiufmodi, utq. Scauro limitarem
lapidem trahenti euenit, redemptores publici da-
mna infecta metuant. Ea re pons, & lineamento,
& omni opere ad perpetuitatem erit accommodan-
dus contra carrorum incuſſiones crebras atque mo-
leſtiſſimas. Deberi pontibus integros lapides prae-
grandes inducit ratio, facile ut aſſentiamur, incu-
dis exemplo. Nam ſi grandis, & perinde grauis
illa quidem ſit, malleorum incuſſatione facile ſu-
ſtinet; ſi lenior, ictibus reſultat & commouetur.

Dixi-

*Diximus fornicem arcubus, complimentisq. contineri, & arcum esse firmissimum eum, qui sit re-
ctus. Quod si ex pilarum dispositione ita respon-
deat rectus, ut eius nimirum procera incurvitate
offendere, utemur comminuto, riparum subici-
bus maiori crassitudine multo confirmatis. Deniq.
arcus quinis, qui ad fornicis istius frontes exstabit,
coaptabitur ipso ex lapide praeduro & praegan-
di nihilo segnus, quam is, quem pilis mandandum
duxeris. Et ne erunt quidem graciliores in arcu
lapides, quam ut crassitudine ad chordam sui ex
decupla respondeant. Chorda ne erit quidem lon-
gior, quam ut ad pilae crassitudinem sexcupla, ne
breuior, quam ut quadrupla respondeat. Aduer-
tuntq. ad cuneos istiusmodi mutuo innectendos
acus aerei, insiti, atque ansae minime inuvalidae,
tum ad arcum supremus cuneus, qui spina dicitur,
erit, cum ad compares lineas cum ceteris dola-
tus, tum habebit amplius quippiam altero sui ca-
pite crassitudinis, quo non nisi fistuca inseri, & le-
ui ariete possit intrudi. Sic enim subinde reliqui
per arcum subiecti cunei arctius perstricti constan-
tius in officio perdurabunt. Complementa omnia
interstruentur lapide, quo nullus integrior nexu-
ra, qua nulla coniunctior afferri possit. Quod si
firmissimi lapidis copia usque non suppeditabit
complementis perficiendis, imbecilliores pro ne-
cessitate non recusabo, modo toto ipsius fornicis
dorso spina, & utrimque contigui ad spinam ad-
acti ordines nequidquam nisi ex praeduro lapide
adsciscan-*

adsciscantur. Sequitur, ut insternatur id opus, non magis pontibus, quam perpetuis quidem uis densandum est solum, inspargendumq. glarea, ad cubiti crassitudinem, post superinstruendus lapis ful tu arenae purae fluuiatilis, aut marinae. Pontibus autem substratura & solum caementicio opere ad sui arcus parem crassitudinem erit coaequandum, post id, quae instraueris calce fulcienda sunt. In ceteris par ambobus erit ratio. Nam munientur quidem latera structura firmissima, & superinsternentur lapide nec pusillo, nec uolubili, qui leui appulsu diuellatur, nec item amplissimo, adeo, ut illic ueluti in lubrico prolabi iumentum, si coeperit, ruat, prius, quam fixuram inueniat, ubi ungula restitet. Atqui plurimum quidem interest, quo insternantur lapide, aut quid putas longo, et assiduo iumentorum rotarumq. attritu fieri, quando formicas ipsum per silicem pedum attritu excauasse callem admoneamur? Sed ueteres aduertit, cum alibi, tum ad Tiburtinam uiae medium siliceo lapide instrauisse. Latera uero hinc atque hinc operuisse glarea minuta. Id quidem, quo istic rotae instrata corrumpere minus, recuteret iumentorum ungulas, alibi & praesertim pontibus sublatis lapideis gradibus toto pontis tractu calles habuere ad spondas, quibus ambulant pedites nitidius, medium autem plaustris equitibus ue relinqueretur. Ceterum ueteres huic operi siliceum lapidem egregie probauerunt. Inter silices fistulosus commodior, non quia durior,

rrior, sed quia uestigijs minus lubricus. Qualicumque dabitur lapide pro rerum copia utemur, modo praedurissimi seligantur, quibus ea saltem uiae pars insternatur, quam potissimum iumenta reptando petant. Et petunt quidem aequabiliorem, accliuiorem penitus recusant, poneturq. seu filex, seu quinis lapis latus, cubitum crassus ne minus pede, suprema superficie aequabili, lateribus cohaerentibus nullis intermissis hiatibus dispositus ad fastigium, quo exceptus imber diffundatur. Fastigiatio triplex. Nam aut in medium stratae decurret accliuitas, quod latioribus dedetur uijs, aut in latera, quod artiores minus impedit, aut rectam per longitudinem perducetur. Ista quidem moderantur, prout cloacarum, riuulorumq. exitus in mare, in lacum, aut in fluentum praestantur. Iuxta erit fastigatio binos in cubitos digitum semis. Aduerti ueterum acclinia, quibus in montes adscenderent, triginta quosque in pedes pedem fastigiasse unum. Et locis nonnullis, ut puta ad pontium capita, uisuntur fastigiata altitudine, ut sint singulos in cubitos palmo, sed sunt ea quidem breuia, quae onustum iumentum uno innixu praeternolet.

GALLIAE · DIVISIO

VT. GALLIAE diuisionem (quam statim in principio primi libri Commentariorum de bello Gallico tradit Caesar) quiuis facilius intelligat, hanc eiusdem picturam hoc pacto faciendam curauimus: solent enim interdum huiusmodi non-nihil ad pleniorē rei intelligentiam conferre. In Galliae autem diuisione obseruato Caesarem, Romanorum prouincia dimissa (in qua sunt Massilia, Arelate, Auinio, Nemausum, Tolosa, cum alijs compluribus, & parte ex alia Vienna, Geneva, lacu Lemano, & Rhodano, qui dictam Romanorum prouinciam diuidit ab Heluetijs) reliquum in partes tres diuisisse. Harum unam Belgas, aliam Aquitanos, tertiam qui ipsorum lingua Celtæ, nostra Galli appellantur, incolere. Celtæ autem, qui inter Belgas & Aquitanos medij sunt, concluduntur Sequana, Matrona ad Rhenum usque perductis: tum Rheno usque ad Lacum, unde oritur. Item lacu Lemano, ac Rhodano Lugdunum usque: rursus Lugdunensium Aruernorumq. finibus: tum Garumna fluuiio quam longus est.

BELGAE, qui spectant in Septemtriones, diuiduntur ab Germanis, Rheno: ab Celtis siue Gallis ijs ipsis punctis ab Rheno ad Matronam, tum Matrona & Sequana. Aquitani discluduntur ab Gallis Garumna flumine, iisdemq. Lugdunensium & Aruernorum finibus: attinguntq. Pyrenaeos montes: a prouincia Tholosæ, & Narbonæ finibus. Haec omnia in pictura cerne-
re licet.

Pio. Sig. ronal

HISPANIAE · DESCRIPTIO

N. HAC Caesar ante Magni Pompeij stragem, maximum & periculosissimum bellum confecit contra Petreium & Afranium, qui partes Pompeianas sequebantur, quibusq. quasi tota Hispania consentiebat. Deinde post eiusdem magni Pompeij mortem, non minori discrimine aliud bellum in eandem suscepit Hispaniam contra Cn. Pompeium, eiusdem Magni Pompeij filium. Quem tandem superavit, & fugientem, atque in speluncam latitantem, captiuorum indicio inuentum milites Caesariani interfecerunt. Sed, si quis uellet gesta Caesaris percernere, & ea descriptionibus locorum monstrare, totū profecto orbem terrarum, quod infinitum est, ut ait Plinius, enumerare oporteret.

RATIONEM pontis] Quae cum attente legenti ualde perspicua sit, tamen uix dici potest, quantum ab ea Iucundus, Budaeus, Cardanus, Buteo, & Turnebus discesserint. Illud autem in primis attendi oportet, Caesarem unius dumtaxat arcus sine iugi figuram exponere: cum amplius uiginti fuisse constet.

In flumine defixerat,] Faerni & Stephani libri, In flumen.

Fistucis] Fistuca interdum dicitur instrumentum ligneum in imo ferratum, & utrimque in medio ansatum, quo uulgo pauiores, aut qui palos in terram defigunt, utuntur. Interdum uero instrumentum, quo tigillum ferratum et fune suspensum, atque ab aliquot operarijs in sublime tractum, in caput infixi tigni demittitur: ut crebris ictibus impulsus adigatur. Illud superius qui putant hoc loco a Caesare significari, videndi materiam suppeditant. Quod uero Buteo Fistucas interpretatur, palos praeacutos, qui in Rheni uado ad imam tignorum partem insigebantur, ut tigna constipata firmiora essent, primum absurdum est: quia tanta Rheni altitudo est, ut pali sub illo adigi non possint: deinde Latina Caesaris oratio ab illo sensu abhorret. Nam Adigere tigna, est impellere, & penitus in uadum insigere. Alioqui dicendum fuisse, Fistucis, palis constiparat. Sed hoc plane absurdum est. ac melius uidetur Fistucae figuram proponere.

f Non

Non sublicae modo] *Sublica tignum ab imo praeacutum, & directo ad perpendicularum in uadū fluminis adactum. ut lib. VII. Iisdem sublicis, quarū pars remanebat, pōtem reficere coepit. unde pons sublicius. quod ex Vitruuij locis intelligitur.*

Directa ad perp. sed prona ac fastigiata,] *Ita legendum est: ut in nostro & Aldino: quamuis in Steph. & Romano legatur, directae, pronae, fastigiatae.*

Fastigiata,] *Inclinata, procumbantia paullulum accliuia. ut lib. II. Leuiter fastigiatus paullatim ad planitiem redibat.*

Secundum naturam fluminis] *Caesar perspicue has locutiones opponit, Secundum naturam, & Contra uim atque impetum fluminis. Cum autem uis & impetus fluminis sit in parte superiore, relinquitur, priora duo tigna in inferiore fluminis parte defixa fuisse.*

Ab inferiore parte,] *Id est in ipso solo atque uado fluminis.*

Bipedalibus trabibus immissis distinebantur.] *Vetustissimus Codex, Bipediales trabes immissae distinebant. Sed utriusque lectionis eadem sententia est. Vna autē trabs quattuor illis tignis imponebatur. quod cū Turnebus nō uideret, ita scripsit: Inter tigna immissae erant trabes, quae tignorū intervallo ab imo fluminis uado ultra summam altitudinem eius implebant. At Caesar nō dicit Ab imo ad summum, sed Insuper immissae.*

Distinebantur.] *Verbum uim quandam significans.*

ficans . nam bipedalis trabs utroque suo cauo contraria tigna distinebant : id est utrique incumbens, quodammodo propellebat . Sic de bel. civil. lib. 1. Has quaternis anchoris ex quattuor angulis distinebat, ne fluctibus mouerentur .

Iunctura distabat,] Intervallo duorum pedum, ut supra dixit .

Binis utrimque fibulis] Fibulis appellat, clauos trabales, quas Cheuilles Gallice dicimus : quibus trabes quinquepedales transversariae figebantur . Quod autē Buteo ex quaternis trabibus quadratū efficit, quo extrema tignorum & trabis immissae pars, quasi fibula ferrea quadrata coercetur, hoc quid sit, ne diuinando quidem assequi potui . Et uero, ut ita sit, tamen ubi erit axiculus ?

Disclusis,] Binis tignis contrarijs discludere, est, quod modo dixit, Distinere .

In contrariā partem,] Nā trabs bipedalis uel in cōmissuras (quas nos Mortefias appellamus) ad acta impellebat tigna, & ab ijs constringebatur .

Reuinctis,] Cauum enim cauo iniunctum, iuncturam faciebat : eoque complexu coercebat .

Rerum natura,] Id est, compactura . Naturaliter accidebat . ut, quae uis atque impetus Rheni infimas priorū tignorum partes, ac proinde superimpositam trabem impelleret, eadem uis altera quoque bina tigna contraria propelleret : quae, quod prona ac fastigiata erāt, contra impulsū illū nitebātur .

Ad inferiorem partem] Hoc a me non intelligi ingenue fateor . nisi superiorem reponamus, un-

de uis fluminis exoriebatur . quid enim aries ad inferiorem fluminis partem ?

Oblique adigebantur;] *Vol'o esse aduerbium, ut hae sublicae directae ad perpēdiculum infixae essent, sed earum ordo arcuatus & obliquus esset . ita tamē, ut contra uim fluminis acies siue cuneus exstaret, qui uim illam perrumperet. Qua de causa Arietem ex similitudine nominat . Plutarch. ζεύγμα προβόλων appellat. Αλλὰ ταῦτα προβόλοις ξύλων μεγάλων διὰ τὰ πόρου καταπεπηγότων ἀναδεχόμενος καὶ γαληνῶσας τὸ προσπίπτον ῥεύματι ζεύγματι, &c.*

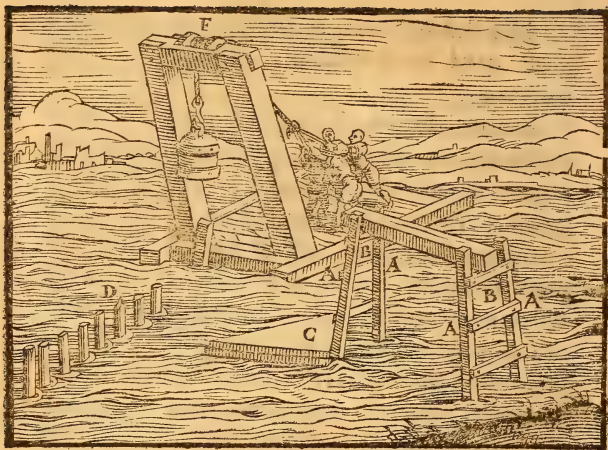
Pro ariete] *Faernus, Pro pariete . Sed puto dictum esse pro, loco arietis. Nam, ut aries ad trianguli figuram accedebat, ita haec propugnacula triquetra esse solent . ut aries impetu suo murum frangit, ita haec propugnacula Rhenum findebant, cuiusmodi fere ratione Rostrum Cicero dixit. Nā lib. de leg. 2. Vt enim hoc quasi rostro finditur Fibrenus, & diuisus aequaliter, &c. Euteo uero absurdissime interpretatur Pro ariete, id est, ante arietem. Nam ut aries murum oppositum, sic rostrum istud uim fluminis irrumpentem fundit ac perrumpit . Denique, quem hic Arietem, mox Defensorem appellat . Hoc idem in pontibus lapideis fieri solere, nemo nescit. Galli Sperones appellant. Formam tamen non trianguli, sed semicirculi hos arietes habuisse, superius dictum est .*

Supra pontem] *Versus impetum fluminis, circiter decem pedes supra locum pontis .*

His

His defensoribus] *Defensor in feminino ,
saepe apud Iurisconsultos . Plutarchus dixit
προβόλοις .*

Diebus decem ,] *Magnum opus . sed tamen
haec Caesarem adiunxerunt : primum , tempus aesta-
tis , quo Rhenus aliquanto est angustior . deinde , ag-
gerum & riparum secturae , fossaeq. ingētes , quas
Caesaris milites auertendi & minuendi fluminis
caussa faciebant . tertio , magnus sublicarum & pa-
lorum numerus transuerso flumine in uadum defi-
xus : qua obstructione et quasi repagulis reiecta uis
fluminis in illas fossas restagnabat . quarto , innu-
merabilis fabrorum multitudo , quos in exercitu
Caesar habebat . nam milites omnes aut in fodien-
do , cum usus esset , aut in fabricando , aut in remi-
gando , aut in demetendo frumento , alijsue operi-
bus faciendis laborem nullum recusabant . deinde
fabros & fabrum praefectos habebat . Eo accede-
bat multitudo nauium , quarum aedificatio , quam
facilis militibus Romanis fuerit , ex alijs Caesa-
ris locis intelligitur .*

Primum illud scire oportet, Caesarem unius solius iugi opus ac figuram exponere, cum amplius xx. fuisse constet. deinde unamquamque operis partem litteris designari. Nam

A A sunt bina tigna ab imo praeacuta, machinationibus in flumen impacta: quibus alia item bina e regione respondent. **A A**.

B Trabes transversariae bipedales, quibus ea tigna iungebantur intervallo pedum duorum, ab utroque latere fibulis infixis.

C Aries, siue rostrum sublicis in flumen impactis utriusque figura factum, quo fluminis impetus diffindebatur, ne pontem labefaceret.

D Aliae sublicae supra pontem mediocri spatio in flumen adactae, quibus tigna uel naues ab hostibus

stibus immissae sisterentur , ne ponti nocerent .

E *Trabs bipedalis inter binas tignorum iuncturas immissa, quam transversariae bipedales traves commissura sustinent ,*

F *Fistuca , id est machinatio qua tigillum ferratum & fune suspensum , atque ab aliquot operarijs in sublime tractum , in caput impacti tigni demittitur , ut crebris ictibus impulsam adigatur .*

Aldus Lectori S.

ET si potes, studiose Lector, per te ipse legendo cognoscere, cui nam C. Caesar rerū ab se gestarum confecerit commē-
tarios, tum & quos & quot confecerit: tamen non inutile futu-
rū existimaui, si id prōptius tibi fieret mea cura. Res gestae ab
C. Caesare in Gallia nouē annis, quibus in ea cum imperio fuit,
oēto libris scriptae sunt. Primo, & reliquis usque ad oētaui;
ab ipso Caesare tanta elegantia, tantoq. dicendi ornatu, ut, li-
cet & hi, & tres primi De bello ciuili aduersus Pompeium e-
diti sint, ne scientia tantarum rerū gestarū scriptoribus dees-
set, tamen praerepta potius, quā praebita illis sit scribendi sa-
cultas. Oētauo autē ab A. Hirtio, qui et de bello Alexandrino,
& Africano commentarios uidetur scripsisse, id quod ex ipsius
praefatione in oētauum librum de bello Gallico colligi potest:
ibi enim sic ait: Caesaris nostri commentarios rerū gestarū Gal-
liae non cōparandos superioribus, atque insequentibus eius scri-
ptis contexui: nouissimeq. imperfecta ab rebus gestis Alexan-
drinis, confeci usque ad exitū, nō quidē ciuilis dissensionis, cuius
finē nullū uidemus, sed uitae Caesaris. Haec ille. Ex quibus ui-
demus posse inferre, si confecit Hirtius gesta Caesaris, usque ad
illius uitae exitum, ergo reliqui commentarij, praeter decem su-
pradiēctos Caesaris, esse illius uidentur, nec exstare quidē, quae
scripsit, omnia. quandoquidem usque ad exitum uitae Caesaris
scripsisse se ait. Cōmentarios tamen de bello Hispaniensi, nō mo-
do non esse Hirtij dixerim, sed ne eruditi quidē cuiusquam. Sūt
enim admodum quam inconditi ac barbari. De ijs ipsis Caesa-
ris Commentarijs quid senserit M. Tullius in libro de claris o-
ratoribus, operae praetij uisum est subiungere. Cuius haec sunt
uerba: Commentarios scripsit ualde quidem probandos. nudi
sunt, recti, & uenusti, omni ornatu orationis tamquam ueste
detracta. Sed dum uoluit alios habere paratam, unde sume-
rent, qui uellent scribere, historiam, ineptis gratum fortasse fe-
cit, qui illa uolunt calamistris inurere, sanos quidem homines
a scribendo deterruit. Haec Cicero illud insuper addiderim, bo-
nam partem eorum, quae his cōmentarijs scripta sunt, haberi
etiam in epistolis M. Tulij ad Atticum, in quibus, cum quid no-
ui gestum erat a Caesare statim Atticū Quinctumue Ciceronē
fratrē, aut M. Brutū, certiorē faciebat. Id quod maximo testimo-
nio est, uerissima esse, quaecūq. his cōmentarijs scripta habētur.

Vale.

Venetijs, Mense Non.

∞ D X I I I

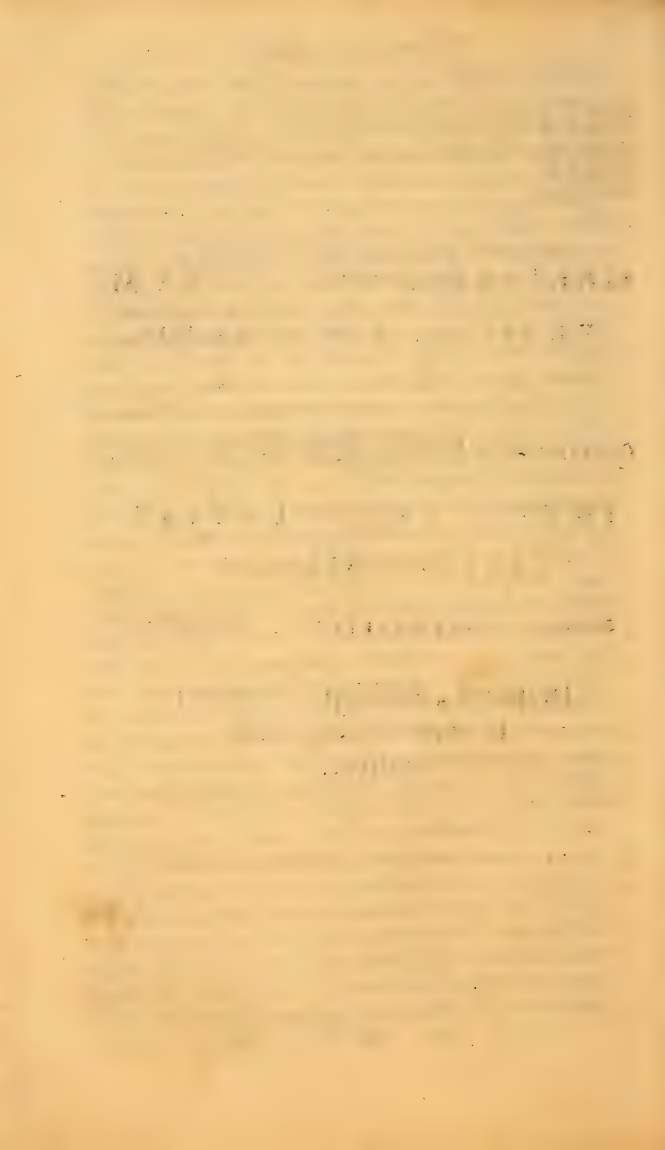
GALLIAE . POPVLORVM
VRBIVM . FLVVIORVM
ET . MONTIVM

quo nomine & olim, & hodie, dicantur,

INDEX . LOCVPLETISS.
LATINO GALLICVS

ORDINE . ALPHABETICO . DIGESTVS

In quo A , Archiepiscopatum ;
E uero Episcopatum
indicat.

BELGICVS. INDEX

Bbatisfuilla, *Abbeville*

Aduatici pop. *le pays alentour de Bos-
leduc*

Aeria, *Ayre*

Agrippinenſes pop. *ceulx de Coulongne*

Aldenardum, *Auldenarde*

Aldnaſdubis, & Dubis, ſiue Dubius fl. *le doux*

Alemanni, *Alemans en la Frâche contee ſur Pon-
tarlez*

Alexia, *Leuxen en la Franche contee, a nōnullis,
Alexie en la duchee de Bourgongne*

Allobroges pop. *Sauoiens, & Daulphinois.*

Amantium, *Amance*

Ambiani pop. *le pays alentuor d' Amyens*

Ambianum, *Amyens, E. Ambianen.*

Ambiuariti, ſiue Ambuariti, & Beuuii, qui &
Brabanti, Brabanſons

Ambrones pop. *le pays d' Ambrum*

Amſterdamum, *Amſterdam*

Amurcum, *S. Amour*

Angelio fl. *Angelon*

Antenacum, *Andernach. op. inter Cōfluentes,
& Agrippinenſes*

Antuacutum, Antuerpia, *Anuers, Antuuerpen*

Aquiſgranum, *Aix*

Arantum, *Aranto*

Arar fl. *la Saone*

Arboſium, *Arbois*

Arduenna ſilua, *la forêt l' Ardenne*

- Argentoratum, & Argentina, *Strasburg*
 Argentuaria, *Horburg* op. quondam primæ
 Germaniae, nunc uicus, iuxta quem est Co-
 lumbaria, *Columbier en Elsas*
 Argua, *Argue*
 Arlum, *Arlez*
 Arna, *Arne*
 Asna, *Asne sur Salins*
 Asprenciacum, *Asprenay*
 Atrebatum, *Arras*, unde Atrebates pop. E.
Atrebaten.
 Audomarns, *Omer*
 Arduenna, *Auene*
 Auenticum, *Auene au pays de Vaul*
 Augusta Rauracorum, *Auguste sus Basle*
 Augusta Romanduorum, *Luxembourg*
 Augusta Soissonum, *Soissons*
 Augusta Trevirorum, *Triers*
 Axona fl. *la Disne* nunc *Anaix*, prope opidum
Latomio,
Bacenis, silua nigra, *la forest noire*
 Balma, *Baulme*
 Bapalma, *Bapaulme*
 Barrum, *Bar*
 Basilea, *Basle*, E. *Basilien.*
 Bataui, *Hollandois & Gueldrois* (*gique*
 Belgae pop. & Belgica pars Galliae, *la Gaule Bel*
 Belgium, *Beauvois*
 Bellouaci pop. *le pays alentour de Beauvois*, E.
Bellouacen. siue Belnacensis
Belna,

- Belna, *Beaulne*
 Berga, *Bergues*
 Berna, *Berne*
 Bethunia, *Bethune*
 Beuium, *Beuoye en la France contee*
 Bibractae pop. *Beaulne en la duchee de Bourgon-*
gne, hodie Belna
 Bibrax, *Bray en la contee de Rhetel*
 Bingium, *Bingen*, in ripa Rheni infra Magun-
tiacum
 Bifontium, *Besançon. A. Bisuntinen.*
 Bleterum, *Bleterans*
 Bodobriga, *Poppart Treuirorum, non procul*
a Confluentibus.
 Bolonia, *Boulongne*
 Bonna, *Bonne pres Coulongne sus le Rhin*
 Borbetomagus, uulgo *Vuormacia*, Vangionum
caput, uulgo Vuorms
 Bouina, *Bouine*
 Brabantia, *Brabant*
 Bregantia, uel Cōfluentes, *Breganti uetus op.*
ad Acronium lacum.
 Brielis, *Bryele*
 Brugac, *Bruges*
 Bruxellae, *Brusselles*
 Burgum, *Bourg pres Nozereth. Vnde Burgundi*
 Burgundiae ducatus, & comitatus, *duchee &*
France contee
 Buscumducis, *Bosleduc*
 Cabillonum, & Catalaunium, *Challons, sur*
† 3 Marne.

I N D E X

*Marne. & ung aultre sur Saone. E. Cabilon. siue
Cathaluaniensis*

Caepina fl. Oignon

Caesaromagus, Beauuois

Calcar, L'esperon

Caleti pop. le pays alētour de Calais port de Mer.

Caletum, Cales

Caluus mons, Chaumont

Calx, la Chaux

Cambetis, Kemps, pagus ad nemus Rauraco-
rum, infra Basileam

Cameracum, Cambray. E. Cameracensis

Campania, Champagne

Campignola, Champignole

Caninefates, le pays de Gorkum en Hollande

Castellana, Chastellaine

Castellio, Chastillon

Castellum, op. quondam Menapiorum iuxta
Mosam, nunc pag. Kessel

Castrum Caroli, Castelchalon

Castrum Thericum, Chasteau Tierrī

Caltrum uillicum, Casteluilain

Catuaci, Ceulx du payx de Donnay

Celerae, Cefieres

Centrones, Centron au pays du Liege

Camberiacum, Chambery

Chemnitae, siue Chemnicium, Chemnytes

Cheuannae, Cheuannes

Claraualiis, Clereual sur le Doux, & ung aultre.
sur la riniere Dain

Clarum

Clarum, *Cleron*
 Clarus mons, *Clermont. E. Claromonten*
 Claudianum, *S. Claude*
 Cleuia, *Cleues*
 Colonia Agrippinensium, *Colongne sus le Rhin*
 Compendium, *Compeigne*
 Concordia Romanorum quondam monumē-
 tum, nunc specula *Argentoratensium*
 Confluentia, *Confluence*
 Constantia, *Constance. E. Constantiensis*
 Corbua, *Corbie*
 Crodrusi, *ceulx d'empres, Aix entre Traict, &*
Iuliers
 Creolium, *Creil*
 Croteum, *Crotoy*
 Curtracum, *Courtray*
 Danus fl. *Dain*
 Dieppa, *Diep*
 Dinantum, *Dinam*
 S. Dionysius, *S. Denys*
 Diuodurum, *Theonville en Luxembourg*
 Dola, *Dole*
 Dordrachum, *Dordrecht*
 Dorlenum, *Dorle*
 Duacum, *Donay*
 Durocortorum, *Reins en Champaigne*
 Duromagus, *Durmegen, Vbiorum op.*
 Ebrodunum, *Embrum*
 Eburones pop. *les Liegeois*
 Elfasia, *Elsassé*

- Elsebus, *Scheltat en Lissas*
 Embrica, *Embric*
 Enna fl. *Enne*
 Equetris ciuitas, *Neufchastel, en Suysse,*
Fauernum, Fauerne
 Fiscanus, *Fescamp*
 Fitignum, *Fitigny*
 Flandria. *Flandres*
 Fonssena, & Fonsseni, *Fonsseniers*
 Fraxintum, *Fraigne*
 Friburgum, *Fribourg*
 Gandauum, *Gand*
 Geneua, *Geneue*, Gessoriacum nauale
 Gessoriacum *Bolongne, sur la mer, uel Caletium*
 Gium, *Gy*
 Gorduni, *Gantois*
 Granuallis, & Granuallenses, *Granualliers*
 Grauellina, *Grauellines*
 Grennes pop. *Clenoys*
 Greum, *Grey*
 Grudii pop. *le pays alentour de Louain*
 Gueldria, *Gueldres*
 Haga, *l'Haye*
 Hannonia, *Hannoyes ou Henault*
 Hareflorus, *Harfleur*
 Harla, *Harle*
 Harudes pop. *le pays alentour de Constance en*
Allemaigne
 Hastalum, *Hastale*
 Hellum, *El*, Tribonorum uicus
Helue-

BELGICVS

Heluetia, et Heluetii pop. *Suiffes*

Hippolytum, *Hippolyte*

Hifara fl. *Lifere*

Hifdinum, *Hefdin*

Hollandia, *Hollande*

Hoyum, *Hoye*

Iouis portus, *Huyffant*

Ifara fl. *Aife*

Itius portus, *Calais, port de mer*

Iuliacum, *Iuliers*

Iulianum, *Iulien*

Iunia, *Iougues*

Iunuilla, *Iunville*

Iura mons, et Iuraffus, *de mont Lon*

Iuffum, *Iuffey*

Latobrigi, *ceulx du pres Lofanne*

Laudunum, *Laon. E. Laudunen.*

Laurentianum, *S. Laurens*

Ledon, siue Lonsalinum

Lemanus lacus,, *le lac de Lofanne, & de Gene-
fue*

Leodium, *Liege*

Lepontii, *Gryfons*

Leydis, *Leyde*

Lignum, *Ligny*

Lila, , *Lysle sur le Doux, ung aultre en Flandres*

Lyfa fl. *Lyfe*

Lofanna, *Lofannne. E. Lofanensf.*

Lotharingia, *Loreine*

Louanium, *Louuain*

Lucem-

Lucemburgum, *Lucembourg*
 Lucerna, *Lucerne*
 Luxouium, *Luxen*
 Maguntia, *Mayence*
 Maillotenſes, *Vaulx de Maillot en la Franche*
contee
 Marchia, *la Marche*
 Marnecum, *Marney*
 Matrona fl. *Marne ſeparant en partie avec Saine*
les belges d'avec les Celtes ſelon Caefar,
 Mechlinia, *Malines*
 Mediomatricum, *Metz. unde Mediomatrices*
pop. le pays alentour de Metz en Lorraine. Me
tae nunc. E. Metenſis
 Meldeburgum, *Meldeburg*
 Menapii pop. *Gueldres, & Clènes*
 Migienſes, *Vaulx de Miegues*
 Mirebellum, *Mirebel.*
 Moguntiacum, & Moguntia, *Mayence ſur le*
Rhin. A. Moguutinen.
 Mombiliardus, *Monbiliard*
 Momboſium, *Monboſon*
 Monaſteriolum, *Montereul*
 Mondiderium, *Mondidier*
 Monetum, *Monnet*
 Monfloridus, *Monfleur,*
 Mons acutus, *Montagu*
 Mons in Hannonia, *Mons en Henaule*
 Mons Iura, *mons Ioux*
 Mons maior, *mont maïou*

Monfro-

Monfrotundus, *Monfrond*
 Montani, *sur le Mons en Franche contee*
 Montruncum, *Montronc*
 Morantium, *Morans*
 Morellum, *Morel*
 Morinum, *Terouanne*. unde Morini pop. E.
 Morinensis
 Mortua, Mortuenses, *Mortual*
 Mosa fl. *Meuse*
 Mosella fl. *Moselle*
 Mota, & Motenses, *Mote*
 Namurcum, Namours
 Nancum, siue Nasium, *Nancy en Loreine*
 Nantuates, siue Antuantes, rectius Vantuates,
 le pays de Vanlx
 Nauatia, *Campen in Transisulania*
 Nazaretum, *Nazareth*. unde Nozerethenses
 Nemetum, *Spire*. unde Nemetes, *ceux d'alen-*
 tour de Spire, sur le Rhin
 Neruii pop. *ceux d'alentour de Tournay*
 Nouesium, nunc Nussia, non longe a Colo-
 nia
 Nouiodunum in prouincia Rhemensis, *Noyon*
 Nouiomagum, *Noymage*
 Nouiomus, *Noyon*. E. *Nouiomen*
 Nouus mercatus, *Marcheneuf*
 Nuithlandia, *Desert*
 Orchie, Orchie
 Orgelium, *Orgelet*
 Ornatum, *Ornans*

- Ostenda, Ostende
 Paema, Pemes. Inde Paemani, siue Paemen
 ses, en la France contee
 Paemani pop. pres du Liege
 Palma, siue Balma, Baulme les nonnes sur le
 Doux
 S. Paulus, S. Paul.
 Peninsula, Penisle
 Perna, Perne
 Peronna, Peronne
 Phrygia, Phryse
 Picardia, Picardie
 Pleumosii, Flandrois in Dioecesi Tornacensi
 Polichnion, Polichni
 Pontarlum, Pontarlez
 Pontisara, Pontoise
 Portuzona, Port sur Sone
 Quenayum, Quesney le conte
 Quingyum, Quingey
 Quintinum, S. Quintin
 Rauraci, Bassois
 Reamonenses, Reamonoy
 Regyacum, Arras
 Remis, Reims: unde Rhemi, A. Rhemen-
 sis
 Res, Rees
 Rhena, Rhenes pres Salins
 Rhenus fl. le Rhin, separant la Gaule d'Alle-
 maigne
 Richarium, S. Riquiers
 Rigo-

- Rigomagus, *Reinmagen*, Vbiorum op.
 Riparia, siue Riua; *Riuere*
 Rochafortis, *Rochefort*
 Rothomagum, *Rhoben*, chef de Normandie ou il
 y a parlement. *A. Rothomagen.*
 Roya, *Roye*
 Rubimons, *Rougemont*
 Ruphacum, *Ruffey en la France contee, & ung*
aultre en Alsas
 Rupis ioannis, *Roche Ian*
 Ruremunda, *Ruremonde*
 Sabris fl. *Sambre pres Namours*
 Saletio, *Seltz*, ad Rhenum, infra Argentoratū
 Salinae, *Salins*
 Sandiserium, *Sandisier*
 Samarobriga, seu Samarobrina, *Cambray ou*
R. Quintin
 Sanctio, *Seckingen*, in ripa Rheni supra Basilcā
 Sangona fl. *Sone*
 Scaldis fl. *l'eschault*
 Sebusieni, & Segusiani pop. *Bresse*
 Sebusium, *Vuessemburg*, op. infra Argentora-
 tum, iuxta montes.
 Seclusa, *l'ecluse*
 Sedusii, & Seduni, *le pays alentour de Syon en*
Valloys, incolae uallis Poeninae iuxta Vera
 gros, quorum opidam est Sedanum. *E. Se-*
dunen.
 Segni pop. *Namurcis vicini*
 Sena fl. *Sinne*

- Sequana fl. Seine, separant les Belges en partie
avec Marne de Celtes selon Caesar. Vnde Se-
quani dicti sunt Burgundi, Bourguignons
- Serpentina fl. Serpentine
- Sicambri, Gueldroys
- Siluanectum, Senlis. E. Siluanecten.
- Sirodum, Siroz, unde Sirodani
- Solodurum, Soleure
- Somma, Somme
- Sorlinum, S. Sorlin
- Spira, spire
- Stauia, Estauayer au pays de Vaud
- Suelsio, Soissons. unde Suefsiones pop. le pays
alentour de Soissons. E. Sueffionensis
- Sueuia, Sunabe
- Sunici pop. pres Coloigne
Tarbiaci pop. pres Coloigne
- Tafandron, S. Tandron au Ligeois
- Teneramunda, Tendremonde
- Tigurinus pagus, Tigurum, Zurich en Suisse
- Tornacum, Tornay. E. Tornacensis
- Traiectum, Vtrecht, inferius in Hollandia
- Traiectum superius, ad Mosam, Mastricht
- Trauium, Traues
- Treueris, Triers, unde Treuiri pop. A. Tre-
uerensis
- Tribotes, feu Triboces, le pays alentour de
Strasbourg. Alfates non dicuntur
- Tullum, Toul, a quo Tullingi pop. E. Tullen.
- Turmaya, Turmay
- Vadam,

Vadam, *Vadans en la Franche contee, & in*
Batauia

Valdrum, *Vauldrae*

Valempoliere, *Valempolieres*

Valentinae, *Valenchiennes*

Vangiones, *le pays a l'entour de Vuormes sur le*
Rhin

Velladunum, *Villeneuve en Lorraine*

Vercellae, *Vercel*

Vernum, *Vers*

Verbigenus, *Orbe au pays de Vaul*

Verocasses, nunc *Casletenses, Calais*

Veromandui pop. *Vermandois en Picardie*

Vertodunum, *Verdun en Lorraine*

Vesontio, *Besançon*

Vessalia, *Vessalie*

Vesulium, *Vesou*

Villephanum, *Villauphans*

Virodunum, *Verdun, sur Saone. E. Virdunensis*

Visio, *Vesey*

Vogesus mons, *les monts de Voge en Lorraine*

Volauia, uel Viselia, *Vuesel: Treuorum*

Vsierum, *Vsier*

Vuormacia, *Vuorms*

Yprae, *Ypre*

CELTICVS . INDEX

BRINCAE, *Aurenches. E. Abricen.*
 Aeduum, *Autun.* unde Aedui pop.
le pays alentour d'Autun en Borgon-
gne. E. Aeduen.

Agendicum, *Sens ou Prouvins. A.*

Alenconium, *Alençon*

Alexia, nunc Alsetum, *Alesie en la duchee de*
Bourgongne

Altissiodorum, *Auxerre. E. Antissiodoren.*

Ambibari pop. *le pays a l'entour de Nerues*

Ambiliates pop. *alentour d'Aurenches*

Andes, & Andegauenses pop. *le pays d'Anjou*

Andomatum, *Langres.*

Ansa, *Anse*

Antricum, *Chartres*

Apræa, *Après*

Apten. *E. Aptens.*

Aremici, & Artomici, seu Arecomici pop. *le*
pays de Armignac

Argentonium, *Argenton*

Argilia, *Arge*

Armoricae ciuitates, *les uilles que sont en Bre-*
tagne, Britonans appellatae

Arusium, nunc Aurengiae, *Aurenges, en la Fran-*
ce contee. E. Auraicensis

Auaricum, *Chasteauneuf ou Viarron en Barry*

Auerni, *le pays d'Auvergne*

Auenio, *Auignon. A. Auenionem.*

Augustodunum, *Autun*

Augu-

INDEX • CELT.

- Augustomenetum, Neuers
 Aulerci, Rhoan, ou Orleans
 Aulerci pop. Acduorum clientes, Roane, siue
 de Ange
 Aureliae, Orleans. E. Aurelianensis
 Baiocae, Bayeux. E. Baiocen.
 Bellocasii pop. le pays alentour de Bayeux.
 Bellicen. E. Bellien.
 Blannouii pop. le pays alentour de S. Iehan de
 Morienne
 Boii, Bourbonnois
 Bonuallis, Bonneval
 Braccata Gallia, la Prouence
 Brannouices, le ual de Morienne, ou Briançons
 Cabillonum, & Catalaunium, Chalon sur Sao
 ne. E. Cathalaunensis, siue Cabillonien.
 Cadetes pop. le pays alentour de Chasteaul,
 Briant en Bretagne
 Cadomum, Caen
 Cadurci pop. le pays de Quercy, ou est Cahors
 Canalicum, Canali. E. Canalinien.
 Carnutes pop. le pays alentour de Chartres. E.
 Charnoten.
 Carnutum, Chartres. E. Carnoten.
 Carpentoraete, & Carpentoraetum, Carpen-
 tras. E. Carpentraten. siue Carpentoraetenſis
 Castillio, Chastillon
 Celtæ pars Galliae, selon Caesar tout le pays qui
 est entre la Belgique & l'Aquitaine
 Cennenii montes, les montagnes d'Auvergne.
 †† E. Cistu-

I N D E X

- E. Cisturicen. uel Cistrariensis*
 Centrones pop. le pays de Tarentaise
 Cluniacum, Cluny
 Comata Gallia, toutes les Gaules, excepte la
 Prouence, qui estoit dicté Braccata
 Condatae, Rennes en Bretagne
 Condiuicum, Nâtes. uille capitale de Bretagne
 Constantia, Constance. E. Constantien.
 Curiosolitae pop. le pays de Cornoaille en Bre-
 tagne
 Delphinatus, Dauphine
 Diablintres pop. le pays alentour de Leondoul en
 Bretagne
 Diena, Diees. E. Dien. *Valentinensi coniunctus*
 Dinia, Digne en Prouence. E. Dignensis
 Diuio, Digeon
 Driuidum ciuitas, Dreux pres de Chartres
 Druentia fl. Druence en Prouence
 Ducona, Cahors en Quercy
 Duriorigum, Vannes en Bretagne
 Ebrodunum, Embrum. E. Ebredunen.
 Eburonicae, Eureux, unde Eburonices. E. E-
 broicen.
 Elauer, fl. Alier
 Effui, Rotelois oultre Tournoy
 Fallisia, Fallaise
 Foronitiensis episcop. Forins
 Forum Claudii, Tarantaise
 Forum Secusianorum, bourgen Bresse
 Fossae Marinae, Aigues mortes
Gaballi,

Gaballi, ceux de Lodesue, nunc Lodaena, etiam in Aquitanico Indice. E. Gabinen. alias Vapicen.

Garoceli, ceux d'empres Tarentaise

Garumna fl. Garumna separant les Aquitains des Celtes selon Caesar

Gebenna mons, la montaigne de Genesue & aucuns les mons d'Auvergne

Genabum, seu Mediolanaeum, Orleans

Geneua, Geneue. E. Gebanen.

Gangolphus, S. Gengou

Gergobia, Clairmont en Auvergne

Garmonna, Germonne. E. Glaudatensis

Grassa, Grasse. E. Granssen.

Gratianopolis, Grenoble. E. Gratianopolitanus

Heluii pop. le pays d'Albigeois

Herculis portus, uille Franche

Honneflorus, Honnefleur

Ianuilia, Ianuille

Iatinum, Meaulx

Iosedom, Corbeil

Iuliobona, Honfleur en Normandie

Iuliomagus, Anguiers

Lanellum, Lunay

Lexubium & Lexouium, Lysieux. unde Lexobii. E. Lexouien.

Ligeris fl. Loyre

Lingones pop. le pays alentour de Langres. E. Lingonensis

Lugdunum, Lyon, E. Lugdunen.

I N D E X

Lutetia, & Lucotetia, Paris, chef & court souve-
raine de France

Magetrobis, locus in Celtis, Toaut

Mandubii pop. le pays alentour d'Alexie en la
Duchee de Bourgogne

Masilia, Merseille. E. Massiliensis

Matiscon, Mascon, sur Saone. E. Matisconen.

Matrona fl. Marne, separant en partie avec Seine
les Belges d'avec les Celtes selon Caesar

Maurianen. E.

Medonta, Mante

Melaniam, Menlam

Meldae & Meldenses pop. le pays alentour de
Meaulx. E. Meldensis

Melodunum, Melun sur Seine

Molinum, Molins

Monfairgis, Montargis

Monslimardus, Montelmard

Monspessulanus, Montpelier, Agathopolis S.

Moretum, Moret

Morienne, Morenne. E. Maurianensis

Moritania, Mortaigne

Nannetes pop. le pays alentour de Bretagne.
E. Nanaten.

Nemoracum, Nemours

Neodunum, Leondoul en Bretagne

Neomagus, Neogens sur Seine

Neustria, Normandie, unde Neustrii

Nicia, Nice. E. Niciensis

Niciobriges pop. les pays alentour de Montpe-
lier

lier Vzes

Niuernum. *Neuers. E. Niuernen.*

Nouiodunum, *Noion*, ultra Ligerim, & aliud
Bibracti proximum. *E. Nouinensis*

Olbia, *Aires en Provence*

Oleron, *Oleron. E. Oleren.*

Osfini pop. *le pays alentour de Landriguer en Bre
tagne*

Parisius, *Paris*, unde Parisii pop. *E. Parisien.*

Pesignianum, *Pesenas*

Pontorsonus, *Pontorsum*

Pyrenaei montes, *les môtz de Pyrennee, les monz
de Foyz separant la Gaule des Espaignes*

Ratiastum, *Lymoges*

Regena, *Regena. E. Regenen.*

Rhedones pop. *le pays alentour de Reines en Bre
tagne. E. Rhedonensis. E. Riuenfis*

Rhodanus fl. *le Rhosne*

Rhotomagus, *Rouen, chef de Normandie ou ya
parlement. A. Rothomagen.*

Sagium, *Sees. E. Sagiensis*

S. Spiritus. *S. Esperit*

Sebusiani, & Secusiani, *la Bresse*

Salii pop. *le pays alentour d'Arlez*

Sedusien. *E. Sedun.*

Segalauni pop. *le pays alentour de Valence en
Daulphinee*

Segodunum, *Rhodes*

Senonis, *Sens. unde Senones pop. uetustiss.
Galliae. A. Senonensis*

- Sequana fl. *la Seine, separant las Belges en partie
avec Marne des Celtes, selon Caesar*
- Sequani, post Burgundi pop. *Bourguignons*
- Sesuvii pop. *E. Exisnis*
- Siccourportus, *Lussou*
- Siluanecten. *E. Senlis*
- Symphorianus, *Saphorim*
- Sistarica, *Sistarique, Sistarecen. E.*
- Stampe, *Estampes*
- Tarentasia, Tarentaise. A.*
- Tauriscon, *Tarascon*
- Tauroentium, *Tollon en Prouence, nunc Tolle
na. E. Tollenen.*
- Tectosages pop. *du Languedoc*
- Terrascon
- Tolosates, *le pays alentour de Tholose ou ya par-
lement. E. Tholonen.*
- Trecae, *Troye. E. Treceu.*
- Triboces, *Cherbourg en Normandie*
- Tricastinum, *Tricasto. E. Tricastinen.*
- Turones pop. *le pays alentour de Tour sur Loire*
- Turonus, *Tours. A. Turonen.*
- Valentia, Valence, au Daulphine. E. Valen-
tinen. Dicensi coniunctus*
- Vapina, *Vapinte. E. Vapincen. alias Gabincen.
Vap.*
- Var fl. *le Var separant la Gaule d'Italiae pres de
Nice*
- Vasio, *Vason, E. Vasionen.*
- Vellaudunum, *Villeneuve, Villa noua nunc
Vellaunii*

Vellaunii pop. *Velaye, S. Fleur.*

Veneris portus, siue templum, seu Aphrodisium, *Cap. de Creux*

Veneti pop. *le pays alentour de Vannes en Bretagne. E. Venten.*

Veragri pop. *le pays alentour S. Maurice*

Verno, *Vernon*

Vibisci pop. *ceux alentour de Bourdeaux*

Vienna, *Vienne, en Dauphine. A. Viennensis*

Viuarium, *Viniers. E. Viuarien.*

Vnelli pop. *le pays du perche*

Volcae pop. *le pays alentour de Montpellier, ou d'Avignon*

Vxellodanum opidum, *Cadenac en Ouercy*

A Q V I T A N I C V S ET . B R A C C A T V S I N D E X

- A**BDURA, *Adure. E. Aduren. Ayre.*
 Accusianorum colonia, Gratianopolis, *Grenoble ou ya parlement*
 Agatha, *Agathe. E. Agathen. Agede*
 Agathopolis, Monspeffulanus, *Mompelier*
 Agena, *Agen. E. Agenen.*
 Aginum, nunc Angolisma, *Agolesme. E. Angolismen.*
 Albaugusta, nunc Albya, *Alby. unde Albien-*
ses. E. Albien.
 Anatillorum, *Prouins en Brie*
 Aniciensis, *E. le pays en Auergne*
 Antipolis, *Ragny. E. Andegauen.*
 Antipolitanus, uel Seneten. *E. Angiers*
 Appamara, *Appamer. E. Appimen. Pamiers*
 Appanen. *E. Appenes*
 Aquae Sextiae, *Ais en Prouence. A. Aquensis*
 Aquensis Episcopatus, *in Vasconia, Aix*
 Aquitania, pars Galliae, *Gascongne, et Guienne.*
 unde Aquitani pop.
 Arelate, col. Ro.
 Arles, *Arelaten. E.*
 Auaricum, *Biturigum ciuitas, Bourges*
 Auerni pop. *le pays d' Auergne. Celtis a Marlia*
no adscribuntur
 Augusta Asciorum, *Aux en Guienne, nunc*
Aufcus.

INDEX . A Q V I T A N .

- Aufcus. unde
 Aufci, & Auxitani pop. *le pays de Aux. A. Auxitanen.*
 Augustoritum, Poitiers. unde Pictavi, siue Pictones.
 Axona fl. *le Disne en Guizne*
 Bagnera, Baguiere
 Bayona, Bayone. E. Baoycen.
 Bergeracum, Bergerac
 Bigerrione, Bierne, Bigorre
 Bituris, *burges.* unde Bituriges. *A. Bituricen.*
 Blesca, Bloys
 Bliterae, & Bitcre, Besiers, en Guienne. E. Biteren.
 Bloya, Bloye
 Briecum, Brieur
 Brionda, Brionde. E. Brioncen. S. Brien
 Burdigala, Bourdeaulx ou ya parlement. *A. Bur*
 Burgum, Bourg (degalen.
 Cantabri pop. Biscaye, ou ceulx alentour de
 Cuse en Guienne
 Carcasio, & Carcasio, Carcassone. E. Carcassonen.
 Caltrum, Cordum, Chasteaul, Cordue, Castren.
 E. Castres
 Castrum Darry, Chasteaul Darry
 Castrum Lerum, Casteherauld
 Cathurcum, Cahors. E. Casturcen.
 Cenomania, le Mans unde Cenomani. E. Cenomanen.

Chino,

- Chino, *Chinon*
 Clarusmons, *Clermont.E. Claromonten.*
 Cognacum, *Cognac*
 Commenarum, *Comminge*
 Condorium, *siue Condona, Condon .E. Condo-*
nen. siue Cordorien.
 Conserana, *Conserant .E. Conseranen .*
 Conuenae, *Conuens*
 Cornubic, *Cornoiaille .E. Crisopitensis*
 Datii pop. *le pays alentour d'Ax en Guienne*
 Dinantum, *Dinant*
 Dola, *Dole .E. Dolen .*
 Dunum regis, *Dun le roy*
 Electa, *Elect .E. Electen .*
 Elna, *Elné*
 Eloicen. *siue Eluenen.E. Eaule*
 Elusaberris, *Aux en Gascongne*
 Florus, *Fleur .E. Flori*
 Fongera, *Fongeres*
 Fuxus, *Foyx*
 Gaballi pop. *ceulx de Lodesue*
 Galliacum, *Galace*
 Garites, *le pays de Agenois en Guienne*
 Garumna fl. *Garumne separant les Aquitains*
des Celtes selon Caesar
 Glauden .E. *Glaudennes*
 Hortesion, *Hortois*
 Io. Angelicus, *S. Iehan d'Angeli*
 Laguieria, *la Guierche*
 Lamballa, *Lamballe*

- Lascura, Lascure. F. Lescuren. Lescat
 Lebresum, Allebret
 Lectorium, Lectore. E. Lectoren.
 Lemouices, Lymoges. E. Lemouicen.
 Leona, Leon. E. Leonen.
 Liburna, Libourne
 Lifigniacum, Lifignau
 Lodesua, Lodesce. E. Lodeuen. Gabali ceulx de Lode-
 sue
 Lombaris, Lombers. E. Lombarien.
 Lomella, Lomelle
 Ludum, le Luda
 Luxiona, Luxon. E. Luxonien.
 Maclouius, S. Malo, E. Maclonien.
 Magalonium, Magalone. E. Magalonen.
 Magdunum, Mauge
 Maleaca, Malesaiz. E. Maleacen.
 Mediolanum, & Mediolanium Xanthonium,
 Sainctes
 Minatum, Mende, E. Mimaten.
 Miranda, Mirande
 Mirapisce, Mirepois. E. Mirapieensis
 Moneta, Monete
 Monlionus, Monliou
 Monsmarfanus, Monsmarchant
 Montalbanum, Montaulban. E. Montis alban
 Morlanum, Morlois
 Nanetum, Nantes. E. Nanneeten.
 Narbo, Narbonne. A. Nar bonen.
 Nemaufum, Narb. Nimes. E. Nemacen.
 Nyma-

- Nymatum, *Nimay*
 Olorensis. E. Oloron
 Partenaicum, Partenay
 S. Paulus, *S. Paul. E. S. Pauli*
 Petra Buffyera, *Pierre Buffiere*
 Petragoricum, *Perigort. unde Petrocorii, Periguenlx. E. Petragorice.*
 Pictavi, *Poitiers. E. Pictaven.*
 Pictones pop. *le pays alentour de Poitiers*
 Podium, *le puy. E. Anicien. S. Flori, S. Fleur. E. S. Flori*
 S. Pontius, *S. Pouz. E. S. Pontij, Themerarium, S. Poul de Thommiers*
 Preciani, *Precins*
 Rhedonis, *Renes. E. Rhedonen.*
 Rigena, *Rigena*
 Riuiena, *Riuienna. E. Riuiensis, Rieux*
 Rocomacorus, *Rochemadon*
 Rupella, *la Rochelle*
 Ruthenum, *Rouergne. unde Rutheni. E. Ruthen. Rhodes*
 Santones pop. Xantongnes
 Santonum portus, *la Rochelle*
 Sarlatum, *Sarlat. E. Sarlaten.*
 Seneften. *E. Senes*
 Tailleburgus, Tailleburg
 Tarba, *Tarbe. E. Tarbiensis*
 Tarbelli pop. *le pays alentour de Tarbe en Bigorre ou ceulx de Bayonne*
 E. Tarniensis, *Terna*

Tarusates, le pays alentour de Turse

Tholosa, Tholose, Tholosanen. E.

Touarsus, Tonars

Trecorum, Triquet. E. Trecorensis

Trigay, siue Tiviguier

Turonus, Tours. A. Turonensis

Tutela, Tules. E. Tutelensis

Vabra, Vabra. E. Vabrensis

Vacien. E.

Vanneta, Vannes. E. Vannetensis

Varena, Vaurent. E. Vaurenensis, Vaubour, siue la
Vaur

Vasura, Basas, E. Vasaten. Basas

Villa Regalis, Ville Roy

Vindocinum, Vendosme.

Vsson, Vsson

Vtica, Vsee. E. Vticensis

Xanthona, Xainthes, E. Xanthonensis

NOMINA. CIVITATVM
CVM. INTERPRETATIONE
GERMANICA
ET. PROPRIA

- Budiacum, *Happing, iuxta Rosen-
heym*
Abudiacum, *Danubianum Abach*
Abusiacum, *Fuessen*
Abusina, *Abenspurg*
Agrippinensis, *Colonia*
Alcimocns, *Vuerd, uel Eystiaua, aut Aluia
Burgus.*
Ambra, *Amper apud lacū & flu. eiusdē nominis*
Araeflauiae, *Nordling, uel potius Heydenheym*
Arbor felix, *Arben*
Aredata, *Lintz*
Argentoratum, *Straßburg*
Artobria, *iam Veltenburg, Monasterium supra Ra-
tisponam ex magnis aedificiorum ruinis*
Atuacum, uel Atuacutum, *Mastricht*
Auenticum, *Bibelspurg*
Auguntum, *Neuenstat, uel prope, quia nomen
repugnat*
Augusta, *Acilia Straubing. nempe ciuit. anti-
qua, quae & hodie Azelburg*
Augusta Rauracorum, *Augst, pagus nunc supra
Basileam militaria duo*
Augusta Vindellicorum, *Augspurg*
Aurifium

Aurifium, Ros

Atilia, *Altenburg*, non longe a *Neuburgo*, iuxta *Danubium*

Autunaco, uel Autiniacum, *Andernach*

Bacodurum, uel Bocodurum, uel Bolodurum, uel

Baganum, *Bagenheym*

Batabis, *Ptolem . Poedicum*, *Passau*, propter confluentiam *Aeni* in *Danubium*

Bedacum, *Burckhausen*

Berbecomagus, *Speir*

Bidaio, *Lauffen*

Bingium, uel Vingio, hic *Naus* fluuius in *Rhenum* exit, *Pingen*

Bodobriga, *Boppart*

Bonna, *Bon*, ex cuius opposito *Genosia* est, ubi *Drusus* teste *Flor .* *Rhenum* ponte coniunxit

Bracodurum, *Pfulendorff*

Bregetium, *Rab*, propter confluentiam *Rabonis*, uel *Arobonis*, in *Danubium*

Bregetium, *Bregnitz*

Brigantinus lacus, lacus *Constantiae*

Brisacus Mons, uel Breucomachus, *Breysach*
Caesarea, *Reschnig*, non longe ab *Ingolstadio*

Calkiaci, *Calcar*, *Tacitus*

Cambodunum, *Remmat*

Campodunum, *Kempton*

Caritini regio, nunc ducatus *Vuirtenburgensis*

Carnus, *Presburg*

Carrodunum, *Kreynburg*, iuxta *Vuasserburg*.
Castellum,

- Castellum, *Cessel*, iuxta Mosam opidum di-
rutum
- Betio, *Zeyffelmaur*
- Claudionum, *Melck*
- Colonia Traiana, *Keyfers Vuerdt*
- Confluentes, *Coblentz*, ibi Rigodolium est o-
pidum
- Corioualum, *Ach*
- Cornuto, *Peternel*
- Curia, *Cur*
 Dauentria, Deuenter
- Diedenhoven, in ripa Mosellae, a Francis Theo-
donis uilla uocata, regia Caroli magni
- Dracuna, *Ehingem*
- Drusomagus, *Memmingen*
- Durocortorum, *Arent*, iuxta portum S. Nicolai
- Duromagus, *Durmegon*
 Epona, Epenburg, supra nouam ciuitatem
- Fruxinum, *Frysing*
- Gamonodum, *Braunou*
- Gammodurum, *Constantia*
- Gesiodunum, *Ips*
- Gessoriacum nauale, *Gent*
 Hermonactus, Kilia
 Icius portus, uel Gessoriacum, Calais
- Inutrium, *Mittenuualdt*
- Isnica, *Isen*, iuxta Frysingam
- Iuliacum, *Gulich*
- Iuliobona, uel Vindobona, seu Vindomana,
 aut Fauiana, *Vienna*

Iulium Caruicum, *Villach*

Iuuauiuier, *Salzburg*

Luriacum, *Lorch*, monasterium iuxta ciuitatem *Ens*

Legio Traiana, *Drechshausen*, quasi *Traiana domus*

Leodium, *Luyck*

Leuphona, *Mollen*, uel *Hanofer*

Lirimeris, *Lubeck*

Lugedunum, *Seuenberghen*

Lugedunum, *Vuorckum*, uel mons *S. Gertrudis*

Marcodurum, *Duren*

Merreio, *Matran*

Matricorum, siue *Dinodurum*

Mecenia, *Motzing*

Medullum, *Melding*, apud *Muldorff*

Melatis, *Villack*

Mogonciacum, *Mentz*

Muriola, *Mereck*

Namurcum, *Namur*

Nasium, *Nause*

Nemeti, *Spirenses*

Neomagus, *Nieumegen*

Neomagus, *Oppenheim*, uel *Spira* potius

Nouesium, *Neuß*

Nouidunum, *Laybach*, & sub *Norico*, *Pannonia*, *Emona*, *Clemona*

Nouiomagum, superius *Nymag*, pagus circa *Berccastel*

Oscella uallis, *Eschental*

Ouillabis, *Lumbach, monasterium iam super flumen Ens*

Parthanum, *Partenkirch*

Pedicum, *Pruch, super flumen Mura*

Petouium, *sive Patauium, Petau*

Pheniana, *Laubing*

Pisonam, *Vuilschelburg, inter Strubingam, & Deckendorff*

Portus Manarmanis, *uel naualia, Campen*

Pontes Oeni, *Oeting*

Pontes Sarini, *Sarpruck*

Pontes Scaphonii, *Schefflern, nunc monasterium super fluuio Isara.*

Quinctianis, *uel, Quinctianorum, colonia, Kuntziung, iuxta Filshouen*

Regium, *Docking, non longe a Ratisspona*

Rimogagus, *Reinmagen*

Rinsiana, *Grogen*

Ristronomanice, *Mundelheim*

Rufiana, *Vurms.* (ger

Sabaria colonia diui Claudii, *Stain am An-*

Salinum, *Ofen*

Saobrina, *Cameracum, uel potius S. Quintinus*

Sequani & Aedui, *est Burgundia, et Lotharingia*

Sirmium, *Simaca*

Solaturum, *Soloturn*

Sublauio, *Brixen*

Suolli, *Suuol*

Sumuntorio, *Hobennuart monasterium*

Tabernae, *Zabern*

Targe-

- Targetium, *Stulingen*
 Taradunum, *Riedlingen*
 Tarauana, *Terauan*
 Taururum, *Alba Graeca, propter confluentiam Danubij, & Sani*
 Teurum, uel Berunum, *Perneu, apud lacum Ramsee*
 Teutoburgium, *Senna Erdet, propter confluentiam Dari in Danubium*
 Tiberiacum, *Berick, uel Bergheim*
 Tigurina metropolis Norici, uel Augusta Tiberii, seu Regino, *Regensburg*
 Tollium, *Doll*
 Tongeren, *ciuitas*
 Tornacum, *Tornay*
 Traiectum inferius, *Vtricht*
 Treua, *Heymburg*
 Treuiorum Augusta, *Trier*
 Turegum, uel pagus Tigurinus, *Zurich*
 Vacorium, uel, ut, aliqui putant, *Sacarabantia, Gretz*
 Vagetum, *Vuagenheim*
 Vallatum, *Feilenbach*
 Vangiones, *sunt Spirenses*
 Vespi, nunc *Marchionatus Badensis*
 Vetera, *Santen*
 Vetera castra, *Pfeteren*
 Viana, *Vueissenhorn*
 Vimandria, *Agran*
 Vindonissa, uel Vindonis, *Vuindisch, apud monasterium*

*nasterium Kunigsfelden, in quo est sepultura Co
mitum de Habsburg*

Virunnum, Iudenburg

Visontium, Bisantz

Vitodurum, Vuinterduer

Vosauia, alias Ficeria, Obruuesel, ibi caesa, &
*sepulta est Mammea mater Alexandri impe-
ratoris*

Zarmis, Gethusa, domus uenationis Zarmidis
Regis, nunc corona apud Septem castra,

Zelia, Cili

Zeugma, Clausenburg

NOMINA . PROPRIA

QVIBVS. CAESAR. ET. ALII

VTVNTVR

GERMANICE . SONANTIA

AMBIORIX, *Emberich, uel Heinrich*
 ARIONISTUS, *Ernst*
 AUTARICUS, *Hauptrich*
 Belloues, *Balduniff*
 Bernhardus, *Bernhardt*
 Bituit, *Butuinit*
 Britomarus, *Bartmar*
 Caromandus, *Garman*
 Castugo, *Castuug*
 Catamantaledus, *Caltenmantel*
 Catiuulc, *Gotuolck*
 Cauarinus, *Cauarus, & Cauarillus idem, Gae-*
ber, uel Geuuer
 Cincibulus, *Zinsubel*
 Cingetorix, *Sinnentrich*
 Combolomarus, *Cueuolmar*
 Commanus, *Cunman*
 Corolanus, *Curliman*
 Cutruatus, *Gatrat, uel Conradt*
 Dumnorix, *Dumerich*
 Diuico, *Duffuug*
 Eporedorix, *Fridrich*
 Induciomarus, *Huffmar*
 Litauc, *Lutuug*

INDEX . NOM . PROPR . GERM .

Lomnori^{us}, Lonherr, uel Loeuenherr

Lothari^{us}, Luother

Moenicapt^{us}, Manshaupt, uel Menschen kopff

Numei^{us}, Neumey

Olouic, Aluuig

Orgetori^x, est Horderich, uel Erentrich

Ortiago, Hortiag, uel Hertuuig

Othmar^{us}, Othmeyer

Senan^{us}, Sunman

Sigone^s, Signuys

Vercingetori^x, Verrsinrich, uel Seersinrich

Verodoct^{us}, Vaerdhoch

Vertico, Vuerduuig

Volmar^{us}, Volmeyer

NOMINA
VRBIVM . QVARVNDAM
ET . LOCORVM
HISPANIAE

Hispanicis uocabulis relata .

Nas fl. *Guadiana*

Astures, *Asturia*

Beatica, *El regno de Granata*

Baleares, *maior, & minor*

Barcinon, *Barcelona*

Betis fl. *Guadachibir*

Caesarea augusta, *Saragosa*

Calleci, *Gallicia*

Calpe, *Gibraltar*

Carpentani montes, *I monti di Segonia*

Cartheia, *Tariffa*

Castulon, *Castiglia*

Cinga fl. *Ringa*

Corduba, *Cordoua*

Derthosa, *Tortosa*

Durias fl. *El Duoro*

Ebusus, *Euiça*

Emporiae, *Empurias*

Girunda, *Girona*

Hiberus fl. *Hibero*

Hispalis, *Sibilia*

Ilerda, *Lerida*

Malaca, *Malaca*

Nerium promontorium, *S. Maria de finibus
terrae*

Numantia, *Sora*

Olisippo, *Lisbona*

Ophiusa, *Fruentera*

Oscenses, *Osca*

Pompeiopolis, *Pampaluna, en Nauarra*

Rhoda, *Rhodes*

Sacrum promontorium, *Capo S. Vincentio*

Saguntum, *Mon uedro*

Setabum, *Satina*

Sicoris fl. *El Segro*

Tarraco, *Avagon*

Tagus fl. *El Tago*

Turdetani, *Andalusia*

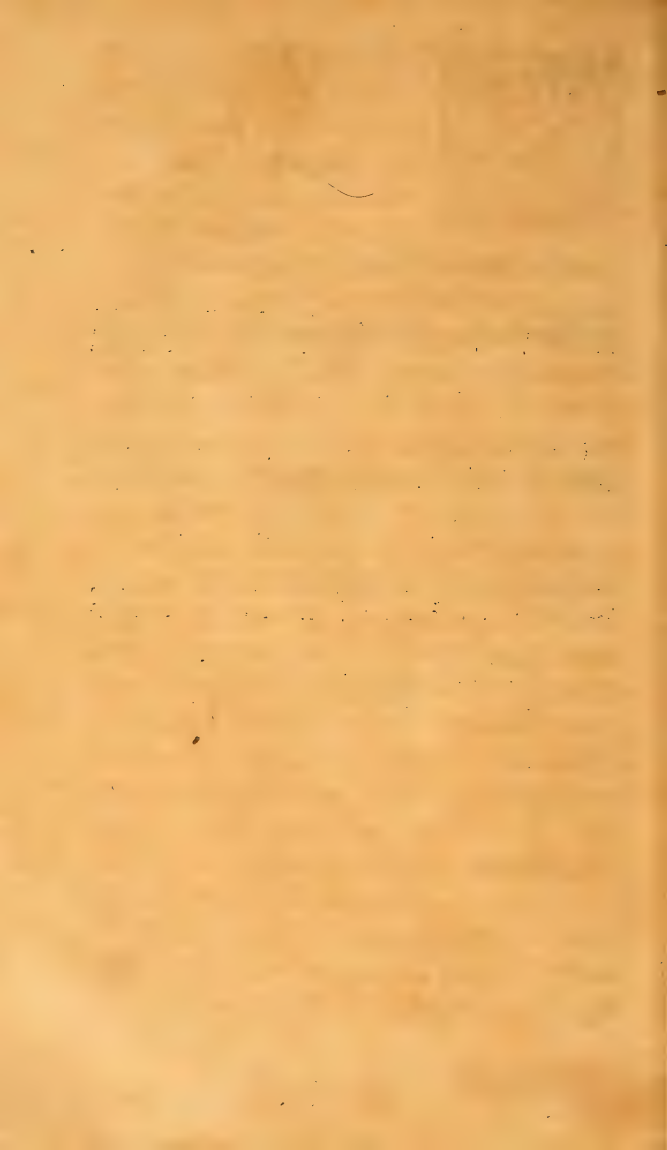
Valentia, *Valenza*

DE . GALLIAE
DIVISIONE

ALDI . MANVTII
PAVLI . F . ALDI . N .

COMMENTARIVS

Ad Franciscum Morandum
Sirenam .

SAepe legendo incurrimus
in haec tria Galliae cog-
nomina, Togatae, Coma-
tae, Brachatae: nec ta-
men omnes, quae sit ea-
rum differentia, nouere.

quod ostendere, breui definitione propo-
sita, ueterum testimonio conabimur. De-
finitur Gallia uel a regione, uel ab homi-
num cultu: a regione sic. Gallia uel trans-
alpina est, quae ulterior etiam dicitur;
uel cisalpina, quae citerior. utraque diui-
ditur in duas, transalpina in Narbonen-
sem, & comatam; cisalpina in transpada-
nam, & cispadanam. Rursus a cultu defini-
tur hoc modo. Gallia uel comata est, uel
brachata, uel togata. comata est omnis
transalpina, praeter Narbonensem; bra-
chata, quae postea Narbonensis dicta; to-
gata, cisalpina omnis. de comata, probat
Plinius lib. i v. cap. 17. Gallia, inquit, o-
mnis, comata uno nomine appellata, in
tria populorum genera diuiditur; amni-
bus maxime distincta, a Scalde ad Sequa-
nam Belgica; ab eo ad Garumnam Cel-
tica; eademq. Lugdunensis; inde ad Pi-
renaei montis excursus, Aquitania, Are-
morica ante dicta. Apparet Narbonen-
sem

sem omitti, de qua separatim lib. iiii. cap. 4. iam locutus erat. Opinor autem, antiquitus Galliam omnem transalpinam comatam fuisse; postea uero Narbonensem, in qua fuere Allobroges, proninciam a Romanis factam, Romanorum hominum consuetudine alere comas desiisse. Intonfas enim gentes uocat Plinius alpinas quoque gentes, quarum nonnullas Narbonensibus opinor Galliae partem fuisse. lib. xi. cap. 37. Nomina, inquit, ex eo capillatis alpium incolis, Galliae Comatae. Et, quamquam reliqua quoque Gallia a C. Caesare in prouinciae formam est redacta: quia tamen Narbonensis prius prouincia facta fuerat; ideo Prouinciae nomine, quod hodie quoque retinet, semper appellata, reliqua uero Gallia uetus Comatae cognomen retinuit. propterea nec Agrippa, cum Galliam longe lateque metiretur, Narbonensis rationem habuit, quasi prouinciae separatae. scripsit enim haec Plinius eodem loco: Agrippa uniuersarum Galliarum inter Rhenum, & Pirenaeum, atque Oceanum, ac montes Gebennam, & Iubam, quibus Narbonensem Galliam excludit, longitudinem c d x x.

∞ pass. latitudinem cccxiii. computauit. & Catullus Comatam appellauit Galliam a Caesare perdomitam.

Quis hoc potest uidere, quis potest pati?

Mamurram habere, quod comata Gallia

Habebat omnis, ultima & Britannia?

Quis porro dubitet, quin transalpina Gallia, non cisalpina, significetur in ijs Antonij uerbis, quae recitat Cicero Philippica iix? Galliam togatam remitto: comatam postulo. Fuit enim hoc Antonii consilium, ut cisalpinam Galliam D. Bruto, iam eam obtinenti, relinqueret, transalpinam autem, a L. Planco tunc administratam, quae longe erat firmior, sibi assumeret; quo posset deinde, superatis alpi-
bus, in Bruti prouinciam, quae Togata Gallia a Romano uestitu uocabatur, impetum facere, Brutoq. eiecto, urbem ipsam, exemplo Caesaris, occupare. quod Ciceronem non fugit. subiecit enim in eo loco: Otiosus uidelicet esse mauult. Et Philippica v. Est, inquit, opinio, decreturum aliquem Antonio illam ultimam Galliam, quam Plancus obtinet. Comata igitur omnis transalpina, praeter Narbonensem: togata uero cisalpina, quam ab Italia

lia amnes duo, Rubico a supero mari, Ar
nus ab infero, dirimebant. Quod autem
ait Plinius, Ab Ancone Gallica ora inci
pit, Togatae Galliae cognomine: in eo ter
minos iurisdictionis non spectauit: nam
ita Anconem Italiae adiudicasset: sed Gal
lorum, ueterum incolarum, rationem ha
buit. Quis autem Anconem cis Rubico
nem esse nescit? Mela quoque Togatam
nominat Galliam:& ait: Carni, & Veneti
colunt togatā Galliam. Placet autem Dio
nis uerba recitare ex libro XLV I. quae Gal
liarum distinctionem ostendant, adiuncta
nominis caussa & Togatae, & Comatae.

Αεπίδω τὴν Ἰβηρίαν παῖσαν, καὶ τὴν Γαλατίαν τὴν Ναρβο
νησίαν, Ἀντωνίω δὲ τὴν λοιπὴν Γαλατίαν, τήντε ἐν τὸς
τῶν ἄλλων, καὶ τὴν ὑπὲρ αὐτὰς ἔσαν ἄρχειν δοθῆναι.
Ἐκαλεῖτο δὲ ἐκείνη μὲν Τόγατα, ὅτι τὲ εἰρηνικωτέρα
παρὰ τὰς ἄλλας ἐδόκει εἶναι, καὶ ὅτι καὶ τῇ ἐδῆτι τῇ
Ρωμαϊκῇ τῇ ἀσικῇ ἐρχῶντο ἥδη: αὐτὴ δὲ δὴ Κόματα, ὅ
τι οἱ Γαλάται οἱ ταύτῃ ἐς κόμην τὸ πλεῖστον τὰς τρίχας
ἀνιέντες, ἐπίσημοι κατὰ τοῦτο παρὰ τοὺς ἄλλους ἦσαν.

Brachata restat. haec transalpinae pars
fuit, quae postea Narbonensis nomina
ta. Plinius lib. III. cap. 4. Narbonensis pro
uincia appellatur pars Galliarum, quae in
terno mari alluitur, brachata ante dicta,
amne Varo ab Italia discreta, alpiumq.
salu-

saluberrimis Romano imperio iugis: a reliqua uero Gallia latere septemtrionali, montibus Gebenna, & Iura. Et Mela lib. 11. cap. 3. Pars Galliae nostro mari appositae, fuit aliquando brachata, nunc Narbonensis. Cicero etiam in oratione in Pisonem, Brachatae illum cognationis dedecus appellat, quod auus eius maternus trans Alpes natus erat. Et in oratione pro Fonteio, Sagatos, brachatosque uocat Gallos, qui Fonteium accusabant. cum Narbonensi Galliae, quod ipsa declarat oratio, Fonteius praefuisset. Quo patet; licet ea Galliae pars nomen mutauerit, Narbonensis dicta, quae Brachata fuerat, ipsas tamen brachas non esse depositas. Brachae autem quasi tunica fuit omnis Galliae transalpinae, cui sagum imponebatur; comata tamen potius, quam a brachis, dicta, quae capillatior fuit. Quod si quis roget, cur brachas tunicam fuisse Gallicam putem: recitabo illud Suetonij, quod in C. Caesaris uita scriptum est. Idem in curia Galli brachas deposuerunt, latum clauum sumpserunt. Latus enim clauus tunica senatorum Romae fuit, quem Galli, brachis depositis, sumpserunt

QUONIAM in Caesaris Commentarijs passim quorundam instrumentorum militarium mentio fit, de quorum interpretatione mihi neque cum Valturio uiro doctissimo, neque cum alijs recentioribus, ac ne cum ueteribus quidem Grammaticis satis conuenit: optimum factu existimaui, nostram de ijs observationem subijcere. Primum autem dicemus.

De aggere.

AGGERIS nomen tripliciter ab antiquis usurpari uideo: primū pro mole ad moenia opidorum, deinde pro munitione castrorum, postremo pro materia, qua moles munitione exstruitur. Molem intelligimus tumulum ex lignis & glebis ac cespitibus exstructum, ut in urbium aut castrorum muros uel militibus, uel turribus mobilibus adscensus praebeatur. Caes. lib. ciu. 2. Magnam iumentorum atque hominum multitudinem ex omni provincia uocat: uimina materiamq. comportari iubet. quibus comparatis rebus, aggerem in altitudinem pedum octoginta exstruit. Lucanus I II.

— tunc omnia late

Procumbunt memora, & spoliantur robore siluae:
Ut cum terra leuis mediam uirgultaq. molem

*Suspendant structa laterum compage ligatam
Artet humum, pressus ne cedat turribus agger.
Ex quibus intelligitur, trabes a lateribus adhiberi
solitas, quae latera firmarent, ne terra disflueret:
interiorem autem partem uiminibus, uirgultis, &
terra repleri atque infarciri solitam. Liu. lib. x.
Forte quodam loco male densatus agger, pondere su
prastantium in fossam procubuit. Tanta autem ag
geris interdum altitudo erat, ut prope moenia ad
aequaret. ut bell. Gall. II. Armorum magna mul
titudine de muro in fossam, quae erat ante opi
dum iacta, sic ut prope summam muri aggerisq. al
titudinem acerui armorum adaequarent, &c. Liu.
lib. v. Nam cum agger promotus ad urbem, uine
aeq. tantum non iam iniuncta moenib. essent, etc.
Sallust. in Iugurth. Vineas agere, superq. aggerem
iacere, impositis & super aggerem turribus, opus
& administratos tutari. Caesar lib. VII. Agge
rem latum pedes CCCXXX, altum pedes XXC ex
struxerunt. Cum is murum hostium paene continge
ret, &c. Itaque plerumque obsessi cuniculos sub
moenibus agebant, usq. uel aggeris terram subtra
hebant, ut adacta turris corrueret, uel uimini
bus ignem subiiciebant, ut lib. Gall. III. Cuniculis
ad aggerem uineisq. actis, cuius rei longe sunt pe
ritissimi Aquitani, propterea quod multis locis
apud eos aerariae secturae sunt. Item lib. VII.
Et aggerem cuniculis subtrahabant, eo scientius,
quod apud eos magnae sunt ferrariae. Item eod.
lib. Est animaduersum fumare aggerem, quem
cuni-*

cuniculo hostes succenderant . Et mox: Alij faces
atque aridam materiam de muro in aggerem emi-
nus iaciebāt . Atque haec quidem de mole, ad quam
struendam non modo fabri, uerumetiam milites his
ferramentis instructi erant: bidentibus, ligonibus,
rastris, alueis, cophinis, qualis: ut Vegetius scribit
lib. I. cap. 24. & lib. III. cap. ult. Iam uero Agge-
rem pro muro & munitione castrorum usurpari, ex
his intelligitur locis . Caesar Ciu. III. Erat eo loco
fossa pedum xv , & uallus in altitudinem pe-
dum x : tantundemq. eius ualli agger in latitudi-
nem patebat . Item lib. VII. Post eas fossas agge-
rem & uallum xii pedum exstruxit . Quibus
ex locis intelligitur, cum castra fossa & uallo muni-
rentur, inferiorem ualli partem, et quasi basim Ag-
gerem appellatam fuisse . Postremo Aggerem pro
ipsa materia poni solere , multis Caesaris locis in-
telligitur . Triplex autem erat materia: trabium,
quae, ut dixi, latera firmabant , frondium, & ce-
spitum. ueluti Ciu. 2. Quod unde agger omni-
no comportari posset , nihil erat reliquum : omni-
bus arboribus longe lateq. in finibus Massiliensium
excisis , &c. Et mox. Atque ille congestus ex ma-
teria fuerat agger . Item Gall. 2. Lapidibus te-
lisq. subministrandis & ad aggerem cespitibus com-
portandis. ubi Cespites sine dubio pro glebis posuit.
Iosephus lib. bell. Iudaic. VII. cap. I. scribit in obsi-
denda Hierosolyma arbores omnes quoquo uer-
sus ad stadia xc. defrondatas fuisse . Caesar lib.
VII. Hi reuinciuntur introrsus , & multo agge-

re uestiuntur. Et: Cratibus atque aggere paludē ex-
plere, atque iter munire conabantur. Et: Agger ab
uniuersis in munitionem coniectus, & adscensum
dat Gallis, & ea, quae in terra occultauerant Ro-
mani, contegit. Et: Aggere & cratibus fossas
explent.

De turtibus mobilibus.

TURRIS mobilis, siue (ut Vegetius ap-
pellat) ambulatoria, erat machina, instar aedificij
ex trabibus & tabulis interdum decem contigna-
tionibus exstructa. Intus erat aries, quem suspen-
sum milites in hostium murum impellebant. ex su-
periore parte pons demittebatur in eundem mu-
rum, & scalae confestim iniiciebantur. Tota autem
machinatio subiectis rotis a militibus circiter
quingenta introrsus promouebatur, cum muscu-
lus aut uineae praecederent, sub quibus fossores ra-
stris & ligonibus uiam muniebant: aggeremque, de
quo diximus, solidabant: ut moenibus turris pro-
pinquari possēt. In eandem sententiam scribit Ve-
get. lib. 4. cap. 27. Eius aedificandae rationem tra-
dit Vitruuius lib. 10. cap. 19. & de illius forma lo-
cus est insignis apud Caesarem lib. Gall. 2. Liu.
lib. XXI. Ipse Hannibal, qua turris mobilis o-
mnia munimenta urbis superans altitudine age-
batur, hortator aderat. Eius autem altitudo tanta
fuit, ut plerumque denum tabulatorum esset, uel-
ut lib. Gall. IIX. Exstruitur agger in altitu-
dinem

dinem pedum nouem. collocatur in eo turris decem
tabulatorum. Et bell. Alex. Has altissimis turri-
bus denum tabulatorum munierant. praeterea a-
lias ambulatorias totidem tabulatorum construxe-
rant, subiectisq. eas rotis, funibus iumentisq. obie-
ctis, directis plateis, in quācumque erat uisum par-
tem, mouebant. Iosephus quidem belli Iud. lib. 6.
cap. 8. tres Romanorum turres in Hierosolymitana
obsidione testatur quinquagenum cubitorum fuis-
se. De pontibus uero, quos iniungi solere diximus,
insignis exstat locus apud Hirtium Gall. IIX.
Turres, inquit, crebras excitari in altitudinem
trium tabulatorum, pontibus traiectis constratisq.
coniungi: quorum frontes uimineae lorica muni-
rentur. Lucanus III.

-- Stellatis axibus agger

Erigitur, geminasq. aequantes moenia turres
Accipit. haec nullo fixerunt robore terram.
Sed pariter longum causa repsere latenti.
Illinc tela cadunt excelsas urbis in arces.
Multa etiam in eandem sententiam scribit Proco-
pius lib. Goth. 1. ubi Turrim describit a Vittige
Gothorum duce factam in oppugnatione urbis Ro-
mae. nam cum Romani quinquaginta milites in-
trorsus adhiberent, qui turrim rotis in quattuor
angulis subiectis propellerent, Vittiges bobus ex-
trorsus erat usus: quibus ab opidanis interfectis,
Gothorum insania & stoliditas ridendi materiam
praebuit. Aliam quoque lib. 2. describit ab eodem
Vittige in Arimini oppugnatione factam, cuius

altitudo urbis moenia superabat, & quattuor rotis sustinebatur: sed casu illo edoctus, non boves ad trahendum adhibuerat; uerum intra uineas homines collocarat, qui machinam traherent. Vtrobique autem scribit, scalas summae altitudinis in turribus adhibitas, quibus ad murum admotis, conscenderetur. *Linii lib. XXXII.* Nam cum turris per aggerem parum densati soli ageretur, rota una in altiore orbita depressa, ita turrim inclinavit, ut speciem ruentis hostibus, trepidationemque insanam superstantibus armatis praeberet. *Ioseph. autem eodem lib. scribit, unam ex illis turribus eodem aggeris uitio concidisse.*

De testudine.

TESTUDO (inquit *Veget. lib. 4. cap. 14.*) a similitudine uerae testudinis uocabulum sumpsit: quia, sicut illa modo reducit, modo profert caput, ita machinamentum interdum reducit trabem, interdum exerit, ut fortius caedat. *Lin. lib. XXXIV.* Iam testudinibus admotis, murus subruebatur: iam arietibus quatiebatur. Existimabam autem testudinem ex eo dictam, partim quod testudinis figura facta esset, partim quod, non rotulis, ut uinca & turris, sed subiectis scutulis, et uectibus impelleretur: quasi testudineo gradu incederet. Sed *Amm. Marcellinus lib. XXIII.* ei rotas attribuit: ubi eius formam his describit uerbis: Testudo compaginetur immanis, axibus roborata longissimis, ferreisq.

reisq. clavis aptata, & contegitur corijs bubulis, uirgarumq. recenti textura, atque imo adsperguntur eius suprema, ut flammeos detrectet & missiles casus. Conferuntur autem eius frontalibus trifurculis cuspides, praeacutae, ponderibus ferreis graues, qualia nobis pictores ostēdunt fulmina, ut quid quid petierit aculeis exsertis abrumpat. Hanc ita ualidam molem rotis & funibus regens numerosus intrinsecus miles, languidiori murorum parti uiribus admonet concitis; & nisi desuper propugnantium ualuerint uires, collisis parietibus aditus patefacit ingentes. Haec Marcellinus. Plura autem Vitruuius lib. 10. ca. 19. & 20. Ex quibus, multisq. Caesaris locis intelligitur, Testudinem ex trabibus ac pluteis fieri solitam: corijsq. ac cilicijs contegi: sub eaq. latuisse qui uiam turribus aut uineis muniebant, & saxa de uia remouerent, ac solum aequarent. Caesar. ciu. 2. Antecedebat testudo pedum, sexaginta aequandi loci caussa facta, ex fortissimis lignis, euoluta omnibus rebus, quibus ignis iactus & lapides defendendi possent.

De musculo.

MUSCULOS Veget. lib. 4. cap. 16. interpretatur machinas, quibus tecti milites apportatis lapidibus, lignis & terra fossas complebant, ut turri ambulatoriae uiam munirent. At Caesar Musculorum tecto usum tribuit, non uiae aggere supportato muniendae, sed muri subruendi, lapidesq.

*uectibus subducendi: quos Mantellettos uulgo ap-
 pellamus: quamuis interdum Musculi subiectis ro-
 tulis impellerentur: cum mantelletti plutei sint,
 quasi scuta grandiora, quae capiti super imposi-
 ta, ictus opidanorum defendunt. Caes. Gall. VII.
 Vercingetorix ex opido egreditur: longurios,
 musculos, falces, reliquaq. quae eruptionis causa
 parauerat, profert. quo loco musculo pro pluteis
 tantum posuit. Itemq. Ciu. III. Caesar ca-
 stris munitis scalas musculosq. ad repentinam op-
 pugnationem fieri, & crates parari iussit. Sed eo-
 rum qui rotulis agebantur, formam insignem Cac-
 sar describit lib. Ciu. 2. ubi musculum pedes
 1.x. longum a Trebonio factum exponit: cuius inter
 columnas spatiaq. uacua milites uectibus muros
 subruerat. Interim, inquit, sub muro milites ue-
 ctibus infima saxa turris hostium, quibus funda-
 menta continebantur, conuellunt.*

De uineis.

*VINEAS Veget. lib. 4. cap. 15. interpreta-
 tur machinationem tabulatis, cratibusq. construc-
 tam, quae subiectis rotulis impellitur, cuius tecto
 muniti obsidentes, murorum fundamenta subruunt.
 Opinor autem inde dictas, quod, ut plerisq. locis ui-
 neae saepibus uimineis, ita illae tectis uimineis
 muniri solebant. uelut apud Caes. lib. cin. 2.
 Tantaq. multitudo tormentorum, ut eorum uim
 nullae contextae uiminibus uineae sustinere pos-
 sent,*

sent, &c. *Usum autem uinearum Lucan. lib. III.*
his describit uerbis :

*Tunc adoperta leui praecedit uinea terra,
Sub cuius pluteis & tecta fronte latentes
Moliri nunc ima parant, & uertere ferro
Moenia, nunc aries suspensio fortior ictu
Incussus densi compagem soluere muri
Tentat, impositis unum subducere saxis.*

*Alium praeterea usum uinearum esse uideo, ut cum
plures ordine impellerentur, milites post eas occul-
ti sequerentur, adeo magno numero, ut legionem
Caesar numeret. uelut lib. VII. Legiones extra
uineas in occulto expeditas cohortatus, etc. Sallust.
in Iugurth. Tum uero cohortatus milites, & ipse
extra uineas egressus, testudine acta succedere, &
simul hostium tormentis sagittarijsq. & funditori-
bus eminus terrere. At Numidae saepe antea ui-
neis Romanorum subuersis, item incensis. Et non
multo ante: Vineae cum ingenti periculo frustra
agebantur. nam cum hae paullulum processerant,
igni aut lapidibus corrumpebantur. milites, ne-
que p. o opere consistere, propter iniquitatem loci,
neque inter uineas, sine periculo administrare.
Hinc Sub uitem proeliari dicebantur milites, cum
sub uinea militari pugnabant, inquit Festus. un-
de illud Lucilij: Neque prodire in altum: proelia-
ri procul sub uite. Quae cum ita sint, quis non mi-
retur Had. Turnebum, tamdiu in Caesaris & uete-
rum scriptorum libris uersatum, uineas tamen cre-
didisse gestabiles fuisse, & quinque perticis corio
& ci-*

Et cilicijs tectis constituisse? Nam lib. Aduers. 2. cap. 24. Apollodorus, inquit, in Poliorceticis Vineas appellat minores Et leues testudines. quasi uero Romanas Vineas aut Testudines Apollodorus describat: ac non alias potius, quibus Romanum nomen attribui solebat: aut quasi non Apollodori descriptio apertissime ab illa Marcellini ac Vitruuij discrepet. Sed Apollodori locum, quem Graece Turnebus proposuit, Latine sic exscribemus. Milites leuibus testudinibus tegendi sunt, quae Vineae appellatur, aduersus sagittarum Et lapidum ictus. Sunt autem huiusmodi: Milites perticas longas Et directas habent circiter quinque: fibula inter se coniunctas: ut quinque internallum seruetur. Hae ab imo praeacutae sunt, ut Et ipse figi in terram possint, Et qui eas ferunt, quiescere. Iam pelles, siue cilicia extrorsus atque a fronte, appenduntur. Supra autem perticis erectis imponuntur instipatae, non contentae, sed laxae, ut missilium impetus frangatur. Fiunt autem hae perticae non pari altitudine, sed omnes inter se dispares, ut figuram efficiant testudinis.

De pluteis.

PLUTEI, inquit Turnebus, uir doctissimus, erant similes illis appendicibus, quas aedificijs applicamus: Et tectum in unam partem deuexum habebant: ut Et plutei, in quibus scribimus. Haec ille lib. Aduers. 2. cap. 24. Quis haec tanto excidisse uiro

uiro non miretur? cum ex Latinis omnibus historicis, ac praesertim ex Vegetio constet pluteum mobile & ambulatoriam machinam fuisse, ex tabulis, uimine, & corio constratam, trinisq. rotulis adigi solitam ad muros, ut, qui in ijs consistebant, sagittis et missilibus deturbari possent: ut ait idem Veget. lib. 4. cap. 15. Hinc illud Caesaris ciu. lib. 2. Hanc insuper contignationem, quantum tectum plutei ac uinearum passum est, laterculo adstruxerunt. Et mox: Pluteos ad alia opera abduxerunt. Loquitur de ijs, qui ante Massiliam turrin lateritiam exstruebant: & ne telis opidanorum uulnerarentur, pluteos ac uineas ante urbis moenia promouerant, quae tela missa exciperent, dum opifices ijs machinis tecti turrin aedificabunt. Neque uero illud praetermittendum uidetur, Pluteos crebro usurpari solitos pro tabulis, siue asseribus: uelut apud Caes. bell. ciuil. 1. A fronte, atque ab utroque latere, cratibus ac pluteis protegebat. & lib. 111. Scaphas magnarum nauium circiter LX. cratib. pluteisq. contexit. Sic Gall. VII. Pluteosq. uallo addere, id est asseres pro lorica, quam uulgo Parapettum (quod pectus tegat) appellamus. Item: Eo magis quod deustos pluteos turrium uidebant, &c. Item Grandibus ceruis eminentibus ad commissuras pluteorum atque aggeris, id est asserum.

De uallo.

VALLVS, siue Vallum dicebatur stipes ramosus

mosus in aggeris summa parte defigi solitos, ad aggerem confirmandum, et loricas exstruendas. Hunc uallum legionarij milites una cum armis in itinere ferebant. unde illud Horatij: Romanus, eheu posterij negabitis, Emancipatus feminae, Fert uallum, et arma miles. Epitom. Liu. LII. Et triginta dierum frumentum, ad septenos uallos ferre cogebat. aegre propter onus incedenti dicebat, Cum gladio recte uallare scieris, uallum ferre definito. de Scipione Africano loquitur. Cic. Tusc. 2. Noster exercitus primum unde nomen habeant, uides. deinde qui labor, quantus agminis. ferre plus dimidiati mensis cibaria, ferre si quid ad usum uelint, ferre uallum. Nam scutum, gladium, galeam, in onere nostri milites non plus numerant, quam humeros, lacertos, manus. Arma enim membra militis esse dicunt. Liu. lib. III. Imperant ut militem cum armis ualloq. redire in ordines suos iubeant. Et mox: Clamore sublato ante se quemque ducere fossam, & facere uallum. Quinetiam uallum dici uideo pro sudibus & stipitibus praeacutis confertisq. Nam cum Caesar lib. Civil. I. ita scripisset: Fossas transuersas uis perducit, atque ibi sudes, stipitesq. praeacutos defigit; mox ita subiungit: Moniti a Brundisinis, ut uallum caecum, fossasq. caueant, subsistunt. Item lib. VII. Quo qui intrauerant, se ipsi acutissimis uallis induebant. Vallum autem & Vallus (nam utrumque Caesar usurpat) superior pars aggeris ex illis uallis & uiminibus interiectis constans. Caes. lib. Civil. I.

Vallo

Vallo munire uetuit, quod eminere, & procul uideri necesse erat. Item Ciu. III. Erat eo loco fossa pedum xv. & uallus contra hostem in altitudinem pedem decem. tantundemq. eius ualli agger in latitudinem patebat. Hirt. bell. Hisp. Nostri cogebantur necessario eos circumuallare ex hostiū armis: Pro cespite cadauera collocabantur: scuta & pila pro uallo insuper occisis & gladij & mucrones et capita, &c. Plin. li. xxxv. c. 14. Hinc & cespitum natura, castrorū uallis accommodata, contra fluminum impetus, aggeribus. Sed quoniam Valli, siue sudis militaris, insignis exstat descriptio apud Polyb. lib. xvi, melius forte arbitror locum exscribere, & Latinam interpretationem subscribere.

Ο δὲ τίτος ὁδωάμενος ἐπιγινώσκει τοὺς πολεμίους ἢ στρατοπεδεύουσι, τοῦτο δὲ σαφῶς εἰδὼς, ὅτι πάρεσιν εἰς δεξιὰ τὰ λείαν, προσέταξε κόπτεν χάρακα πᾶσιν ἕνεκα τῆ παρακομίζου μετ' αὐτῶν πρὸς τὰς ἐκ τῶ χειρὸς χρείας. τῷ το δὲ κατὰ μὲν τὴν ἑλληνικὴν ἀγωγὴν, ἀδύνατον εἶ αἰδοῦναι. κατὰ δὲ τὴν τῆς Ῥωμαίων, εὐκόπον. οἱ μὲν γὰρ ἑλληνες μόλις αὐτῆς κρατῶσι τῆς σαρκῶν ἐν ταῖς πορείαις, καὶ μόλις ὑπομένουσι τὸ ἀπὸ τέτων κόπον. Ῥωμαῖοι δὲ τὰς μὲν θυρεοὺς τοῖς ὀχεῦσι τοῖς σκυτίνοις ἐκ τῆς ὥμων ἐξηρητικότες, ταῖς δὲ χερσὶν αὐτοὺς τὴν γέσους φέροντες ἐπιδέχονται τὴν παρακομιδὴν τῶ χάρακος ἅμα δὲ καὶ μεγάλης εἶναι συμβαίνει τὴν διαφοράν τέτων. οἱ μὲν γὰρ ἑλληνες τὸτον ἡγοῦνται χάρακα βέλτιστον, ὅς ἂν ἔχοι πλείστας ἐκφύσεις καὶ μεγίστας περίξ τῶ πρέμνι, παρὰ δὲ Ῥωμαίοις δύο κεραίας ἢ τρεῖς ἔχουσιν οἱ χάρακες, ὁ δὲ πλείστος τέτταρας. καὶ ταύτας * ἔχοντας λαμβάνονται

* ἐκ ἐναλλάξ. * ἐκ δὲ τούτου συμβαίνει τὴν δὲ κομι-
 δὴν εὐχερῇ γίνεσθαι τελέος. ὁ γὰρ εἰς ἀνὴρ φέρει τρεῖς καὶ
 τέσσαρας σωθεῖς ἐπ' ἀλλήλους. τὴν δὲ χρεῖαν ἀσφαλῆ
 διαφερόντως. ὁ μὲν σὺν ἑλλήνων ὅταν τεθῇ πρὸ τῆς πα-
 ρεμβολῆς, πρῶτον μὲν ἐστὶν εὐδιάσπαστος. ὅταν γὰρ τὸ
 μὲν κρατὶν καὶ πιεζόμενον ὑπὸ τῆς γῆς ἐνυπάρχη μό-
 νον. αἱ δ' ἀποφύσεις τούτου πολλαὶ καὶ μεγάλαι κἄπει-
 τα δύο παρασάντες ἢ τρεῖς ἐκ τῆς ἀποφύσεων ἐπισπά-
 σονται τὸν αὐτὸν χάρακα, ῥαδίως ἐκσπάται. τῷ του δὲ
 συμβαινοντος, εὐθεὺς πύλη γίνεταί ἐς τὸ μέγεθος. καὶ
 τὰ παρακείμενα λένεται. τῷ βραχείας τὰς εἰς ἀλλή-
 λους ἐμπλοκαὶς καὶ τὰς ἐπ' ἄλξεις γίνεσθαι τὸ τοιοῦτε χά-
 ρακος. παρὰ δὲ Ῥωμαίοις συμβαίνει τὸναντίον. τιθεά-
 σι γὰρ ὁ θεὸς ἐμπλέκοτες εἰς ἀλλήλους ὅτως, ὥς τε μή-
 τε τὰς κεραίας ὀχερῶς ἐπιγύωναι ποίας εἰσὶν ἐκ-
 φύσεως σὺν τῇ γῇ καταρυγμένων, μήτε τὰς ἐκφύσεις
 ποίων κεραίων. λοιπὸν ὅτ' ἐπιβαλέσθαι παρείραντα
 τὴν χεῖρα δυνατὸν, ἅτε πυκνῶν ἐσῶν καὶ προσπιπτου-
 σῶν αὐταῖς. ἔτι δὲ φιλοπόνως ἀποξυμένων σὺν κε-
 ραίων, ὅτ' ἐπιλαβόμενον ἐκσπάσαι ῥαδίον. τὸ πρῶτον
 μὲν πᾶσας τὰς προβολὰς σχεδὸν αὐτωκράτορα τὴν ἐκ
 τῆς γῆς δύναμιν ἔχειν. δεύτερον δὲ τὸ τὴν μίαν ἐπι-
 σπώμενον κεραίαν, πολλὰς ἀναγκάζεσθαι πυδομέ-
 νας ἅμα βεσάζειν διὰ τὴν εἰς ἀλλήλους ἐμπλοκὴν.
 δύο δὲ καὶ τρεῖς ἐπιλαβέσθαι ταῦτε χάρακος, ὁδὸς
 εἰκός. εἰάν δεποτε καὶ κατακραδῆσας ἐκσπάσῃ τις ἓνα
 καὶ δεύτερον, ἀνεπιγνώσως γίνεταί τὸ διάστημα.
 διὸ καὶ μεγάλης διαφορᾶς τῷ καὶ τὴν εὐρεσιν ἐτοίμην
 εἶναι τὸ τοιοῦτε χάρακος, καὶ τὴν κομιδὴν εὐχερῇ καὶ τὴν
 χρεῖαν ἀσφαλῆ, καὶ μόνον μὲν φανερόν ὥς εἰ καί τι σὺν ἀλ-

ἁλὼν πολεμικῶν ἔργων ἄξιον ζήλον καὶ μιμήσεως ὑπάρ-
χει παρὰ Ῥωμαίοις , καὶ τὸτο κατὰ γε τὴν ἐμὴν γνώμην .
Locum autem ita Latine reddi posse arbitramur .
Cum Titus, ubi castra hostes facerent, scire non pos-
set, illud uero certum sciret, eos ad Thessaliam ad-
uentare, imperat, ut omnes uallum exscindant,
secumque ad usum & opportunitatem efferant .
Hoc Graecorum instituto plane difficile uidetur ;
Romanorum moribus, perfacile est . nam Graeci
cum iter faciunt, non lubenter grauant sua corpo-
ra, neque labores huiusmodi nisi admodum aegre
suscipiunt . At Romani etsi scuta loris coriaceis
appendunt ex humeris , manibusq. galeas fe-
runt, insuper tamen ualli ferendi laborem susti-
nent . Quin hoc quoque inter illos magnopere in-
terest, quod Graeci optimum illud uallum iudicant,
quod est maxime ramosum, & magnam circum ba-
culi corpus habet propaginem . apud Romanos ue-
ro uallum duos, traesue, aut summum quattuor ha-
*bet surculos : * & hos * habentes accipiunt* non al-*
ternatim . ex quo accidit, ut perfacilis eius gestatio
sit . Itaque unus tria atque etiam quattuor simul
ferre consuevit . Iam uero certus eorum usus apud
illos differt . nam uallum Graecorum cum in mu-
nitione defixum est, primum facile reuellitur . cum
pars eius firmior in terram impacta est , surcul
autem eminent magni & plurimi , si duo tre
sue accedant , qui surculos illius extrahant , nu-
lo negotio reuellitur . ita facile aditus propter la-
titudinem aperitur , quaeque compacta erant, dis-
solunt-

*soluantur: quippe cum implicationes & compa-
cturae huiusmodi ualli sint perexiguæ. Apud
Romanos dissimillima ratio est. Primum enim
ita ualla inter se circumplicant, ut neque facile,
quorum ramorum in terram impactorum sint uir-
gulta, neque quorum uirgultorum sint rami, agno-
scas. praeterea difficile est, siquis euellere con-
etur, manum admouere: quoniam densissime inter
se contexta & conserta sunt. Eo accedit, quod
uirgulta ita accurate inflexa & intertexta sunt,
ut reuelli ab eo qui prehenderit facile non possint.
primum quia eminentiae & surculi omnes suam
& propriam in terra firmitudinem obtinent. Dein-
de cum unum e uirgultis trahitur, necesse est pro-
pter mutuam contexturam, magnam simul propa-
ginem educi. neque uero fieri potest, ut duo tresue
unum idemq. uallum prehendere possint. Quod
siquis unum aut alterum commoueat ac reuellat,
exiguum tamen interuallum patefiet. Magna igi-
tur inter Graecorum & Romanorum institutum
differentia est. quod hi & huiusmodi uallum repe-
rerint, & perfacilem eius gestationem & usum cer-
tissimum ac firmissimum excogitarint. Ex quo in-
telligi potest, si quod aliud e militari Romanorum
opere imitatu dignum sit, hoc (meo quidem iudi-
cio) in eo numero habendum esse.*

EX. ITINERARIO ANTONINI . AVGVSTI

Galliarum prouinciae XVI.

VIENNENSIS. Narbonensis I. Narbonensis II.

Aquitanica I. Aquitanica II.

Novem Populania. Alpes maritimae.

Bellica I. Bellica II. in qua transitus ad Britanniam, id est, Remus.

Germania prima super Rhenum, in qua est Magon-tia.

Germania II. in qua est Agrippina.

Prouincia maxima Sequanorum in qua est Veson-tiacensis.

Prouincia alpium Gratiarum, & Penninarum, in qua est Tarantasia.

Aquitania Viennensis idem Metropolis. Aquita-nia I. in qua est Beturicum.

Prouincia II. in qua est Burdigala.

Novem Populania, in qua est Aussenus.

Narbonensis I. in qua est idem Metropolis.

Narbonensis II. in qua est Aquis.

Lugdunensis I. in qua est Lugdunum.

Lugdunensis II. super Oceanum in qua est Rotoma-gus.

Lug. III. in qua est Turonis.

Lug. IV. in qua est Sennis.

METROP. PROV. LVGD. I.
civ. Lugd. Numero IIII.

Ciu. Aeduorum
Ciu. Lingonum
Castrum Caballionense
Cast. Matisconense.

METROP. PROV. LVGD. II.
Numero VII.

Ciu. Rotomago
Ciu. Baiocassium
Ciu. Abricantum
Ciu. Ebroicorum
Ciu. Salarum, id est Saiorum
Ciu. Lexouiorum
Ciu. Constantia.

PROVINC. LVGD. III. CIV.
Numero IX.

Metrop. Ciu. Turonum
Ciu. Cennomanorum
Ciu. Redonum
Ciu. Andicaunorum
Ciu. Namnetum
Ciu. Corisopitum
Ciu. Cianctium. id est, Venetum
Ciu. Ossismorum Ciu. Diablintum

PRO-

PROVIN. LVGD. IIII. CIV.
Numero VII.

Metr. Ciu. Senonum
Ciu. Carnorum
Ciu. Antisioderum
Ciu. Tricassium
Ciu. Aurelianorum
Ciu. Parisiorum
Ciu. Melduorum.

BELLICA. I. CIV. Numero IIII.

Metr. Ciu. Treuerorum
Ciu. Mediomatricorum, id est Metris
Ciu. Leucorum, id est, Tullo
Ciu. Veredonensium.

BELLICA. II. CIV. Numero XII.

Met. Ciu. Remorum
Ciu. Suesfionum
Ciu. Catalaunorum
Ciu. Veromannorum
Ciu. Atravatum
Ciu. Camaracensium
Ciu. Turnacensium
Ciu. Silvanectum
Ciu. Bellouacorum
Ciu. Ambianensis

Ciu. Morinum, id est, Ponticum
Ciu. Bononiensium

PROVINC. GERM. I. CIV.
Numero IV.

Metr. Ciu. Magontiacensis
Ciu. Argentoracensium
Ciu. Nemetum, id est, Spira
Ciu. Vangionen. id est, Vuormen.

PROVINC. GERM. I. CIV.
Numero II.

Metr. Ciu. Agrippinensis, id est, Colonia
Ciu. Tungrorum.

PROVIN. MAXIMA. SEQVA
norum CIV. Numero X.

Metr. Ciu. Vefontiensis
Ciu. Equestrium, id est, Neuidunum
Ciu. Eluntiorum, id est, Auuenticum
Ciu. Noidenolex Auenticus
Ciu. Basiliensium, id est, Basilia
Cast. Vindonise
Cast. Ebrodunense
Cast. Argentariense
Cast. Rauracense, id est, portus Abucina.

PRO-

PROVINC. ALPIVM. GRA-
tiarum, & Penninarum. CIV. Num. II.

Metr. Ciu. Centronium, id est, Tarantasia
Ciu. Valensium, id est, Oetodorus.

ITEM. IN. PROVINCIA
Prouin. Viennensis. CIV. Num. XIV.

Met. Ciu. Viennensium
Ciu. Gennauensium
Ciu. Gratianopolitano
Ciu. Albensium
Ciu. Viuario
Ciu. Decensium
Ciu. Valentinorum
Ciu. Auenicorum
Ciu. Arelatensium
Ciu. Carpentoratensis Num. VI. Ndausca
Ciu. Massiliensium
Ciu. Ricartinorum
Ciu. Vasionensium
Ciu. Arausinorum
Ciu. Cabellicorum.

PROVIN. AQVITANIA. I.
CIV. Numero IX.

Metr. Ciu. Bitaricum
Ciu. Aruernorum

Ciu. Rotenorum
Ciu. Abigensium
Ciu. Cadorecorum.
Ciu. Gabalum
Ciu. Lemaicum
Ciu. Vellauorum.

PROVIN. AQUITANIA. II.
CIV. Numero VI.

Met. Ciu. Burdegalsium
Ciu. Agennensium
Ciu. Etolisnensium
Ciu. Santonum
Ciu. Pictauorum
Ciu. Petrogoriorum.

PROVIN. NOREM. POPOLO-
NIA. CIV. Numero XII.

Met. Ciu. Ausciorum
Ciu. Aquensium
Ciu. Lastoracium
Ciu. Conuenarum
Ciu. Consantanorum
Ciu. Boatum quod est Bot.
Ciu. Beranensium, idest, Benainas
Ciu. Aturensium
Ciu. Vastica
Ciu. Tursaubica Tralugorra

Ciu. Ello-

Ciu. Elloronensium

Ciu. Elliosaticum.

PROVIN. NARBONEN. CIV.

Numero VIII.

Metr. Ciu. Narbonensium

Ciu. Tolosatum, id est, Tolosa

Ciu. Beterrensium

Ciu. Agatensium

Ciu. Nemausensium

Ciu. Magalonensium

Ciu. Lutuensium, id est, Lutana Castrum

Cast. Vcetienſe.

PROVIN. NARBONEN. II.

CIV. Numero VII.

Metr. Ciu. Aquensium

Ciu. Abtensium

Ciu. Retensium, id est, Reias

Ciu. Foroiuliensium

Ciu. Appencensium

Ciu. Segesterorum

Ciu. Antipolitana.

PROVIN. ALPIVM. MARI-

TIMARVM. CIV. Num. VIII.

Metr. Ciu. Ebreduno

HS HS

4

Ciu.

Ciu. Dinienſium, id eſt, Dina

Ciu. Rigomagenſium

Ciu. Sollinienuſium

Ciu. Sanicienuſium, id eſt, Saniciſio

Ciu. Glannatenna

Ciu. Cemelenanſium

Ciu. Venſicienuſium, id eſt, Ventio.

N O M I N A . R E G V M E T . P R I N C I P V M B A R B A R O R V M

 DCANTVANNVS, *Aquitannus*, bello Sontiatum summam imperij tenebat, & opidum a Caesare oppugnatum defendebat. lib. 3. pag. 77.

Aegus & Roscellus, *Allobroges*, duo fratres, Abducili filij, qui principatum in ciuitate multis annis obtinuerat, singulari uirtute homines, quorum opera Caesar omnibus Gallicis bellis optima fortissimaque usus erat, a Caesare ad Pompeium defererunt. lib. ciuil. 3. pag. 402. 404.

Ambiorix, rex dimidiae partis *Eburonũ* lib. 5. pag. 121. & lib. 6. pag. 164. Imperia erant eiusmodi, ut non minus haberet in se iuris multitudo, quã ipse in multitudinem, lib. 5. pag. 121. 122.

Antebrosius, *Rhemus*, primus suae ciuitatis, legatus ad Caesarem a suis missus. lib. 2. pag. 49.

Arionistus, Rex *Germanorum*, a *Sequanis* mercede conductus aduersus *Aeduos*, in illorum finibus annos quatuordecim confederat. lib. 1. pag. 46. Rex atque amicus a Senatu appellatus fuerat Caesare Consule. pag. 32. Galliae ciuitates, quae aduersus ipsum coniurarant, uno proelio fuderat, stipendiarumque sibi reddiderat. lib. 1. pag. 34. 35.

BELLOVESVS Tarquinio regnante ab annunculo Ambigato *Celtarum* Rege delectus, qui Italiam occupa-

occuparet. a Caesare nō nominatur: sed a Liuiο l. 5.
Boduognatus, Dux Neruiorum, qui summam
imperij tenebat, cum illi aduersus Caesarem pugna-
rent. lib. 2. pag. 50.

CABVRVS, princeps ciuitatis Heluiorum, cu-
ius filius C. Valerius Donotaurus anno belli Galli-
ci septimo interfectus est. lib. 7. pag. 217.

Camulogenus, Aulercus, singulari scientia rei
militaris, ad eum est honorem euocatus, ut Parisii
et finitimae ciuitates ei summam imperij deferret,
anno belli septimo. lib. 7. pag. 114. 119.

Caruilius, rex in ea parte Britanniae, quae est
ad Cantium, & tota maritima est, Cassiuellauni
imperio castra naualia Caesaris improuiso adori-
tur. lib. 5. pag. 119.

Cassiuellaunus, Britannus, cui cum Caesar in
Britanniā exercitum transduxisset, summa imperij
belliq. administrandi communi Britannorum con-
silio permissa est. lib. 5. pag. 17. 18. 19.

Casticus Catamantaledis filius, Sequanus. lib.
1. pag. 3.

Catamātales regnum in Sequanis multos annos
obtinuerat, & a senatu, populoq. R. amicus ap-
pellatus erat. lib. 1. pag. 3.

Catiuulcus, Rex dimidiaē partis Eburonū, fra-
ter Ambiorigis. lib. 5. pag. 121. et lib. 6. pag. 164.

Cauarillus, Aedius, pedestribus illorum co-
pijs, quae ad Caesarem missae fuerant, prese-
ctus. lib. 7. pag. 219.

Cauarinus, Seno, quem Caesar apud Senonas
Regem

Regem constituerat, regno domoq. a suis expulsus, ad Caesarem confugit. lib. 5. pag. 140. 141. Eum Caesar Senonū equitatui praefecit. lib. 6. pag. 147.

Cimberius, Dux Sueuorum, frater Nasuae, qui centum Sueuorum pagos primo Gallici belli anno ad Rheni ripas subsidio Sequanis adduxerat, Rhenumq. transire conabatur. lib. 1. pag. 27.

Cingetorix de Treuironum principatu contendebat cum Induciomaro. lib. 5. pag. 108. cuius erat gener, mansitq. in fide Caesaris, lib. 5. pag. 142. Alter fuit Brixannus, rex in ea parte, quae est ad Cantium, qui Cassiuellauni imperio castra Caesaris improviso adortus est. lib. 5. pag. 120.

Comius, Atrebas, quem Caesar Atrebatibus Regem constituerat. lib. 4. pag. 95.

Conetodunnus, & Cotuatus, Carnutes, desperati homines, quibus ducibus Carnutes anno septimo arma sumpserunt. lib. 7. pag. 175.

Conuictolitanis, Aeduus, florens & illustris adolescens, qui summum magistratum, quem illi Vergobretum appellant, in sua ciuitate obtinebat. lib. 7. pag. 195.

Corbeus, Bellouacus, dux suae gentis, in bello aduersus Romanos, anno octauo, una cum Commio Atrebate. Ei populi R. nomen odio summo erat lib. 8. pag. 240. 248.

Cotus, Aeduus, antiquissima familia natus, homo summae potentiae & magnae cognationis. Vergobretus in sua ciuitate renunciatus. lib. 7. pag. 195.

*Critognatus, summo in Aruernis natus loco, et
magnae habitus auctoritatis. Alesiae summam im-
perij tenebat. suavit, ut qui ad bellum inutiles es-
sent, eorum corporibus opidani uitam tolerarent.*
lib. 7. pag. 225. 226. 227.

*DIVICO, Heluetius, Princeps legationis ad
Caesarem missus. lib. 1. pag. 9*

*Diuitiacus, Aeduus, principatum in ciuitate
sua obtinebat, cui Caesar ex alijs Gallis maximam
fidem habebat, Romanorum aduentu in antiquum
locum gratiae atque honoris restitutus est. Eius
summum erat in Populum R. studium. Itaque i-
psius suasu Caesar de Gallia occupanda consilium
sumpsit. lib. 1. pag. 11.*

*Drapes, Seno, ut primum Gallia defecit, colle-
ctis undique perditis hominibus, impedimenta &
commeatus Romanorū interceptit. lib. 8. pag. 258.*
*Captus a Caninio, paucis diebus sese cibo absti-
nuit, atque ita interijt. lib. 8. pag. 264.*

*Dumnacus, Dux Andium, anno octauo Lemoui
cum oppugnauit. lib. 8. pag. 254.*

*Dumnorix, Aeduus, frater Diuitiaci Aeduorū
Principis, gratia & largitione apud Sequanos plu-
rimū poterat. lib. 1. pag. 12. 13. Equitatu Aedu-
rum praeerat. In Caesarem perfidus, pag. 13. ob
rebellionē interfectus, lib. 5. pag. 109. 110. 111.*

*Duracius, Picto, qui perpetuo in amicitia R. per-
mansit. lib. 8. pag. 234.*

*EPASNACTVS, Aruernus, amicissimus Po-
puli R. qui Lucterium Cadurcum cepit, & uin-
ctum*

Etum ad Caesarem adduxit. lib. 8. pag. 264.

Eporedorix, Aeduus, summo loco natus adolescens, & summae domi potentiae, qui de principatu cū Viridomaro contendebat. lib. 7. pag. 216. quo duce ante aduentum Caesaris Aedui cum Sequanis bello contenderant. lib. 7. pag. 219.

GALBA, Rex Sueffionum, XII. opidorum dominus, ad quem Belgae anno belli Gallici secundo propter inſtitiam prudentiamque, summam totius belli detulerant, & ad id bellum millia armata quinquaginta pollicebatur. lib. 2. pag. 44. Eius duo filij, Nouioduno capto, Caesari obsides dati sunt. libro 2. pag. 50.

Gobanitio, Aruernus, Vercingetorigis patruus, Acuernorum princeps. lib. 7. pag. 176.

Guturnatus, princeps Carnutum, rebellione & bello concitato, captus, uerberibus exanimatus, securi percussus est. lib. 8. pag. 260.

ICCIUS, Rhemus, primus suae ciuitatis, legatus ad Caesarem a suis missus. lib. 2. pag. 43.

Immanuentius, Britannus, qui in ciuitate Trinobantium regnum obtinuerat. lib. 5. pag. 118.

Induciomarus de Treuironum principatu cum Cingetorige contendebat. lib. 5. pag. 107. 108.

LISCUS, Aeduus, summo magistratui in sua ciuitate praeerat. li. 1. pag. 12.

Litanicus, Aeduus, amplissima familia natus, praefectus decē milliū militū, quae Caesari ad bellū ab Aeduis missa sunt. li. 7. pag. 119. 200. 210.

Lusterius, Cadurcus, homo summae audaciae, a
Ver-

*Vercingetorige Imperatore in Ruthenos missus .
lib.7. pag. 177.eam ciuitatem Aruernis concilia
uit, lib.7.pag.170.*

*MANDVBATIVS, Britannus adolescens, qui
Caesaris fidem secutus, ad eum incontinentem Gal
liam uenerat : cuius pater Imanuentius regnum in
Trinobantium ciuitate obtinuerat, interfectusq.
erat a Cassiuellauno.lib.5.pag.118.119.*

*Moritasgus aduentu in Galliam Caesaris regnū
in Senonibus obtinebat:huius fratrem Cauarinum
Caesar, illo, ut credi par est, mortuo regem consti
tuerat . lib.5. pag.140.*

*NAVSA, Dux Sueuorum, frater Cimerij:
qui primo belli Gallici anno centum Sueuorum pa
gos ad Rheni ripas Sequanorum subsidio addu
xerat : & Rhenum transire conabatur . lib. 1.
pag. 27.*

*Numeius, Heluetius, nobilissimus suae ciuita
tis, princeps eius legationis, quam primam Helue
tij ad Caesarem miserunt. lib.1. pag.5.*

*OLLOVICO, Rex Nitiobrigum, qui a Senatu
R. amicus erat appellatus. lib.7.pag.194.*

*Orgetorix, apud Heluetios longe nobilissimus,
& ditissimus fuit, regni cupiditate inductus, con
iurationem nobilitatis fecit, de Gallia occupan
da . Cuius rei accusatus mortem sibi consciiuit .
lib.1.pag.2.*

*PISO, Aquitanus, amplissimo genere ortus,
cuius auus in ciuitate sua regnum obtinuerat, ami
cus ab Senatu appellatus.lib.4.pag.88.*

SEDVLIVS, Dux & Princeps Lemonicum, postremo Galliae motu. lib. 7. pag. 233.

Segonax, Rex in ea Britanniae parte, quae tota maritima est, & Galliam spectat: qui a Cassi- uellanno castra Caesaris adoriri iussus est. lib. 5. pag. 119.

Sigouesus, Tarquinio regnante, ab auunculo suo Ambigato Celtarum Rege missus. qui agros ad Hercinium saltum occuparet. Liu. lib. 5.

Surus, Aeduus, qui & uirtutis generis sum- mam nobilitatem habebat: solusq. ex Aeduis us- que ad annum octauum in armis permansit, captus in Treuiris a Labieno. lib. 8. pag. 264.

TASGETIVS, Carnutus, cuius maiores in sua ciuitate regnum obtinuerant. Hunc Caesar in maio- rum locum restituerat. lib. 5. pag. 122.

Taximagulus, Rex in ea Britanniae parte, quae est ad Ratiū, quae tota maritima est. l. 5. pag. 119.

Teutomatus, Rex Nitiobrigū, cuius pater ab Senatu Romanicus appellatus erat. l. 7. p. 194. 205.

VEDELIACVS, Aeduus, qui Vergobretus in sua ciuitate fuerat. Coti frater. lib. 7. pag. 195.

Vercingetorix, Celtilli filius, Aruernus, sum- mae potentiae adolescens, cuius pater principa- tum Galliae totius obtinuerat. auctor defectionis & belli contra Caesarem gerendi. Rex a suis ap- pellatus. lib. 7. pag. 175. 176.

Vergasillaunus, Aruernus, Vercingetorigis con- sobrinus, postremo Galliae motu unus e quattuor summis ducibus deligitur, quibus summa imperij tradita

tradita est. lib. 7. pag. 225.

Verodoctius, Heluetius, nobilissimus suae ciuitatis, princeps eius legationis, quam Heluetij primam ad Caesarem miserunt. lib. 1. pag. 5.

Vertiscus, Rhemus suae ciuitatis Princeps, & praefectus eorum equitum, quos Rhemi Caesari auxilio miserunt, anno belli octauo. lib. 8. pag. 245.

Viridomarus, Aeduus, adolescens summae domi potentiae, quem Caesar ex humili loco ad summam dignitatem perduxerat: & cum Eporedorige de principatu contendebat. lib. 7. pag. 199. Postremo Galliae motu unus e quattuor ducibus fuit aduersus Caesarem. lib. 7. pag. 14.

*Viridomix praeerat Vnellis, ac summam imperij tenebat earum omnium ciuitatum, quae defece-
rant. lib. 3. pag. 75.*

Voccio, Germaniae Rex, cuius sororem Ariouistus, ab ipso in Galliam missam, uxorem duxerat. in Ariouisti fuga periit. lib. 1. pag. 40.

C. IVLII. CAESARIS

FRAGMENTA

A. FVLVIO. VRSINO

COLLECTA

2182.11.10.11.12.13

C · IVLII · CAESARIS

EPISTOLARVM · FRAGMENTA

EX · LIBRO · EPISTOLARVM

AD · M · T · C ·

Caesar imp. s. D. Ciceroni imp.

CVM Furnium nostrum tantum uidissem, neque loqui, neque audire me comode potuisset, cum properarem, atque essem in itinere, praemissis iam legionibus, praeterire tamen non potui, quin & scriberem ad te, & illum mitterem, gratiasq. agerem. etsi hoc officium, & feci saepe, & saepius mihi facturus uideor: ita de me mereris. in primis a te peto, quoniam confido me celeriter ad urbem uenturum, ut te ibi uideam; ut tuo consilio, gratia, dignitate, ope omnium rerum uti possim. ad propositum reuertar: festinationi meae, breuitatiq. litterarum ignosces. reliqua ex Furnio cognosces. Vale. Ex lib. IX. epist. ad Att.

Caesar imp. Ciceroni imp. s.

RECTE auguraris de me (bene enim tibi cognitus sum) nihil a me abesse longius crudelitate. atque ego cum ex ipsa re magnam capio uoluptatem, tum meum factum probari abs te, triumpho & gaudeo. neque illud me mouet, quod ij, qui a me dimissi sunt, discessisse dicuntur, ut mihi rursus bellum inferrent: nihil enim malo, quam &

me mei similem esse, & illos sui. Tu uelim mihi ad urbem praesto sis, ut tuis consilijs, atq. opibus, ut consueui, in omnibus rebus utar. Dolabella tuo nihil mihi scito esse iucundius. hanc adeo habeo gratiam illi. neque enim aliter facere potuit tanta eius humanitas, is sensus, ea in me est beneuolentia. Vale. Ex lib. IX. epist. ad Att.

Caesar imp. M. Ciceroni imp. s.

ET SI te nihil temere, nihil imprudenter, facturum iudicaram, tamen, permotus hominum fama, scribendum ad te existimaui, & pro nostra beneuolentia petendum, ne quo progredereris inclinata iam re, qua integra etiam progrediendum tibi non existimasses. namque & amicitiae grauiorem iniuriam feceris, & tibi minus commode consulueris, si non fortunae obsecutus uidebere: omnia enim secundissima nobis, aduersissima illis accidisse uidentur: nec causam secutus, eadem enim tum fuit, cum ab eorum consilijs abesse iudicasti: sed meum aliquod factum condemnauisse: quo mihi grauius abs te nihil accidere potest. quod ne facias, pro iure nostrae amicitiae a te peto. Postremo, quid uiro bono, & quieto, & bono ciui, magis conuenit, quam abesse a ciuilibus controuersis? quod nonnulli eum probarent, periculi causa sequi non potuerunt. tu, explorato et uitae meae testimonio, et amicitiae iudicio, neque tutius, neq. honestius, reperies quidquam, quam ab omni contentione abesse. XV. Kal. Mai, ex itinere. Vale. Ex lib. X. epist. ad Att.

F R A G M E N T A

EX . EPIST . CAESARIS . AD . CIC .

M. Furium quem mihi commendas, uel regem Galliae faciam, uel Leptae legatum: si uis tu, ad me alium mitte, quem ornem. Ex lib. VII. ep. ad Caesarem.

EX . EPIST . CAESARIS . AD

CICERONEM

NEQVE pro cauto, ac diligente, se castris continuit. Caris. lib. I.

EX . CICER . AD . ATT . LIB . X

CAESAR mihi ignoscit per litteras, quodo non uenerim; seseq. in optimam partem id accipere dicit. Facile patior quod scribit, secum Tullum & Sernium questos esse, quia non idem, sibi, quod mihi, remisisset, &c. sed tum exemplum misi ad te Caesaris litterarum.

EX . LIB . XIII . AD . ATT .

SEXTIVS apud me fuit, & Theopompus pridie: uenisse a Caesare narrabat litteras: hoc scribere, sibi certum esse Romae manere; causamq. eam adscribere, quae erat in epistola nostra, ne se absente leges suae negligerentur, sicut esset neglecta Sumptuaria.

EX . LIBRO . EPISTOLARVM

AD . C . OPPIVM . ET . CORNELIVM

Caesar Oppio, Cornelio s.

GAVDEO mehercule uos significare litteris, quam ualde probetis ea, quae apud Consinium sunt gesta. consilio uestro utar libenter, & hoc libentius, quod mea sponte facere constitueram, ut quam

lenissimum me praeberem, & Pompeium, darem operam, ut reconciliarem. tentemus hoc modo, si possumus omnium uoluntates recuperare, & diuturna uictoria uti: quoniam reliqui diuturnitate odium effugere non potuerunt, neque uictoriam diutius tenere, praeter unum L. Sullam, quem imitaturus non sum. haec noua sit ratio uincendi; ut misericordia, & liberalitate nos muniamus. id quem admodum fieri possit, nonnulla mihi in mentem ueniunt, & multa reperiri possunt. de his rebus, rogo uos, ut cogitationem suscipiatis. Cn. Magium, Pompeij praefectum, deprehendi: scilicet meo instituto usus sum, & eum statim missum feci. Iam duo praefecti fabrum Pompeij in meam potestatem uenerunt, & a me missi sunt. si uolent grati esse, debent Pompeium hortari, ut malit mihi esse amicus, quam ijs, qui & illi, & mihi semper fuerunt inimicissimi: quorum artificijs effectum est, ut res in hunc statum perueniret. Ex lib. IX. ep. ad Att.

Caesar Oppio, Cornelio s.

AD VII. Id Mart. Brundisium ueni: ad murum castra posui. Pompeius est Brundisii: misit ad me Cn. Magium de pace. quae uisa sunt, respondi. hoc uos statim scire uolui. cum in spem uenero, de compositione aliquid me conficere, statim uos certiores faciam. Valete. Ex lib. VI. ep. ad Attic.

Libri sunt epistolarum C. Caesaris ad S. Oppium, & Balbum Cornelium, qui res eius absentis curabant. in his Epistolis quibusdam in locis inueniuntur litterae singulae, sine coagmentis syllabarum,

F R A G M E N T A

barum, quas tu putes positas incondite . nam uerba ex his litteris confici nulla possunt . erat autem conuentum inter eos clandestinum, de commutando situ litterarum, ut inscriptio quidem alia aliae locum, et nomen teneret: sed in legendo locus cuius, et potestas restitueretur etc. Est autem Probi Grammatici commetarius satis curiose factus, de occulta litterarum significatione epistolarum C. Caesaris scriptarum . Ex Gell. lib. i. cap. 9.

EX . LIBRO . EPISTOLARVM

AD . Q . PEDIVM

Caesar Q. Pedio s .

POMPEIVS se opido tenet: nos ad portas castra habemus: conamur opus magnū, & multorum dierum, propter altitudinem maris: sed tamen nihil est, quod potius faciamus. ab utroque portus cornu moles iacimus, ut aut illum quamprimum trajicere, quod habet Brundisii copiarum cogamus, aut exitu prohibeamus . Ex lib. ix. ep. ad Attic.

EX . LIBRO . EPISTOLARVM

AD . P I S O N E M

LOCCELLVM tibi signatum remisi. Ex Caris. lib. i.

EX . LIB . II . EPISTOLARVM

AD . F R O N T O N E M

VESPERA fatigatus luce dormitans . Ex Caris. lib. ii.

C . IULII . CAESARIS
EX . LIBRO . EPISTOLARVM
AD . ANTONIVM

NAM ad me misit Antonius exemplum Caesaris ad se litterarum, in quibus erat: se audiuisse, Caesarem, & L. Metellum in Italiam uenisse, Romae ut essent palam: id sibi non placere; ne qui motus ex eo fierent; prohiberi. q. omnes Italia, nisi quorum ipse causam cognouisset. deq. eo uehementius erat scriptum. Ex Cicer. ad Att. lib. 11.

Epistolae quoque eius ad senatum exstant: quas primus uidetur ad paginas, & formam memorialis libelli, conuertisse: cum antea consules & duces, non nisi transversa charta, mitterent scriptas. Exstant & ad Ciceronem; item ad familiares domesticis de rebus. in quibus si qua occultius perferenda erant, per notas scripsit, id est, sic structo litterarum ordine, ut nullum uerbum effici posset. quae si quis inuestigare, & persequi, uellet, quartam elementorum litteram, id est, O pro A, & perinde reliquas, commutet. Ex Suet. in Caesare.

Scribere, & legere simul, dictare, & audire solitum accepimus. epistolas uero tantarum rerum quattuordecim pariter librarijs dictare, aut, si nihil ageret septenas. Ex Plin. lib. vii. cap. 25.

Ἐν ἐκείνῃ δὲ τῇ στρατείᾳ προσεξήσκησεν ἰππαζόμενος τὰς ἐπιστολάς ἐπαγορεύειν, καὶ δυσὶν ὁμοῦ γράφουσιν ἐξαρκεῖν. ὡς δὲ Οππίος φήσει καὶ πλείοσιν. λέγεται δὲ καὶ τό διὰ γραμμῶν τοῖς φίλοις ὁμιλεῖν. Καίσαρα πρῶτον μηχανήσασθαι. Ex Plut. in Caes.

C . IVLII . CAESARIS O R A T I O N V M F R A G M E N T A

EX . ORATIONE . IN . FVNERE

I V L I A E

 VESTOR *Iuliam amitam, uxoremq-
Corneliam, defunctas laudavit e more
pro rostris . sed in amitaz quidem lauda-
tione, de eius ac patris sui origine sic refert : Ami-
tae meae Iuliae maternum genus ab regibus or-
tum, paternum cum diis immortalibus cōiunctum
est . nam ab Anco Marcio sunt Marcij Reges : quo
nomine fuit mater . a Venere Iulij, cuius gentis
familia est nostra . Est ergo in genere & sancti-
tas regum, qui plurimum inter homines pollent ;
& caerimonia deorum, quorum ipsi in potestate
sunt reges . Ex Suet. in Caes.*

Οτε τῆς Μαρίας γυναῖκός ἀποθανέσης, ἀδελφιδούς .
ὡν αὐτῆς ἐγκώμιόν τε λαμπρόν ἐν ἀγορᾷ διήλθεν , καὶ
ὡς τὴν ἐκφοράν ἐτόλμησεν εἰκόνας Μαρίον προθέσθαι .

EX . ORAT . PRO . BYTHINIS .

C. Caesar pont. max. in oratione , quam pro
Bithynis dixit , hoc principio usus est : *Vel pro ho-
spitio regis Nicomedis, uel pro horum necessitate,
quorum res agitur, refugere hoc munus, M. Vini-
ci, non potui . nam neque hominum morte memoria
delevi debet , quin proximis retineatur ; neque
clientes sine summa infamia deferi possunt , qui-
bus*

bus etiam a propinquis nostris opem ferre institui-
mus. Ex Gell. lib. v. cap. 13.

Quid ergo? *syngraphae non sunt, sed res alie-
na est.* Ex Julio Rufiniano de Figuris.

EX. ORATIONE. PRO. LEGE
P L A V T I A

REPERI tamen in oratione C. Caesaris, qua
Plantiam rogationem suasit; Necessitatem dictam
pro necessitudine: idest, iure affinitatis. uerba haec
sunt: Equidem mihi uideor pro nostra necessitate,
non labore, non opera, non industria defuisse.
Ex Gell. lib. XIII. cap. 3.

EX. ORATIONE. IN. CN.
DOLABELLAM

CAESAR in Dolabellam: *Actionis illibuiisti,
quorum in aedibus, fanisque posita, & honori, e-
rant, & ornatu. In libris quoque Analogicis o-
mnia istiusmodi sine. I. littera dicenda censet.*
Ex Gell. lib. IV. cap. 16.

Nono decimo aetatis anno L. Crassus C. Carbo-
nem, uno & uigesimo Caesar Dolabellam, altero
& XXX. Asinius Pollio Catonem, non multo aeta-
te antecedens Calvus Vatinius, ijs orationibus in-
secuti sunt, quas hodieq. cum admiratione legi-
mus. Ex Corn. Tacit. in dialogo de oratorib.

Ceterum composita seditione civili, Cornelium
Dolabellam consularem & triumphalem uirum re-
petundarum postulauit. absolutoq. Rhodum sece-
dere statuit. Ex Suet. in Caes.

FRAGMENTA

Diuus quoque Iulius, quam caelestis numinis, tum etiam humani ingenij perfectissimum columnen, uim facundiae propriae expressit, dicendo in accusatione Cn. Dolabellae, quem reum agit, extorqueri sibi causam optimam L. Cottae patrocinio. Ex Valer. Max. lib. i ix. cap. 9.

C. Caesar Cn. Dolabellam accusauit, nec damnauit. Ex Pediano in orat. pro M. Scauro.

Significat & Caesarem, item adolescentem, in Dolabella reo ex Sicilia, qui quidem damnatus est quantum oportuit per Hortensium, &c. Ex Pedlan. Diu.

Επανελθὼν δ' εἰς Ῥώμην Δολαβέλλαν ἔκρινε κακώσεως ἱπαρχίας, ἣ πολλὰ ἀπὸ τῆς Ἑλλάδος τῆς πόλεως μαρτυρίας αὐτῷ παρέσκειν ὁ μὲν οὖν Δολαβέλλας ἀπέφυγε τὴν δίκην. Ex Plut. in Caesare.

EX . ORAT . AD . MILITES .

FAMA uero hostilium copiarum perterritos, non negando, minuendoue, sed insuper amplificando, ementiendoq. confirmabat. itaque cum expectatio aduentus Iubae terribilis esset, conuocatis ad concionem militibus, Scitote, inquit paucissimis his diebus regem affuturum cum x. legionibus equitum, xxx. leuis armaturae, c. millibus. elephantisq. ccc, proinde desinant quidam quae uere ultra, aut opinari, mihiq. qui compertum habeo, credat: aut quidam uetustissima naue impositos quocumque uento in quascumque terras iubebo auehi. Ex Suet. in Caes.

Vt C. Caesar apud milites de incommodis eo-

rum . Non frustrabo uos , milites . Ex Diomede lib . I .

EX . ORAT . PRO . DECIO . SAMNITE

NISI forte quisquam aut Caesaris pro Decio Samnite, aut Bruti pro Deiotaro rege, ceterosq. cuiusdam lenti luminis ac temporis libros legit, &c. Ex Tacit. in dialogo de orat.

EX . ORAT . PRO . SEXSTILIO

Quo enim iambo, qua procella uerborum, impium Sextilij caput obrui meretur? quid C. Caesarem, a quo cum studiose, tum etiam feliciter grauissimi criminis reus defensus fuerat, &c. Ex Valerio Max. lib. v. cap. 3.

EX . ORAT . DE . CONIVRATIS

Catonem primum putat de animaduersione dixisse, quam omnes ante dixerant praeter Caesarem. & cum ipsius Caesaris tam seuera fuerit, qui tum praetorio loco dixerit, &c. Ex Cic. ad Att. lib. XII.

Sed Caesar, ubi ad eum peruentum est, rogatus sententiam a consule, huiusmodi uerba locutus est: Omnes homines, &c. Ex Sallust. in Coniur.

Οὐδὲ Καῖσαρ ἀναστὰς, λόγον διηλθεν πεφροντισμένον, ὡς ἀποκτείνειν μὲν ἀκρίτους ἄνδρας ἀξιώματι καὶ γέλοιον λαμπροῦς, οὐ δοκεῖ πάτριον, οὐδὲ δίκαιον εἶναι, μὴ μετὰ τῆς ἐσχάτης ἀνάγκης, εἰ δὲ φρεσίντο δεδέντες ἐν πόλεσι τῆς Ἰταλίας ἅς ἂν αὐτὸς ἔληται Κικέρων, μέχρι καὶ καταπολεμηθῇ κατακλίνας, ὕστερον ἐν εἰρηνῇ καὶ καθ' ἡσυχίαν περὶ ἐκάστου τῇ βαλῇ γινῶσκει παρέξει. ὅταν δὲ τῇ γνώμῃ φιλανθρώπου φαείνης, καὶ τοῦ λόγου δυνατῶς

ἐπ' αὐτῇ ῥηθέντος, ἔμόνον οἱ μὲν τὰ τῶτον ἀνιστάμενοι προ-
σετίθετο, πολλοὶ δὲ καὶ τῶν, τὰς εἰρημένας γλώσσας ἀπει-
πάμενοι· πρὸς τὴν ἐκείνην κατέστησαν, ἕως ἐπὶ Κάτωνα
τὸ πρᾶγμα καὶ Κάτουλον φεικῆσθαι. Ex Plut. in Caes.

EX · ORAT · IN · FVNERE · CORNELIAE

QVAESTOR *Iuliam amitam, uxoremq. Corne-*
liam, defunctas laudauit e more pro rostris. Ex
Suet. in Caes.

Τὸ μὲν οὖν ἐπὶ γυναιξὶ πρεσβυτέραις λόγοις ἐπιτα-
φίους διεξιέναι πάτριον ἦν Ῥωμαίοις· ἰεαὶς δ' οὐκ ὄν ἐν-
ῆθαι, πρῶτος εἶπεν Καῖσαρ ἐπὶ τῆς ἐαυτοῦ γυναικὸς
ἀποθανούσης. Ex Plut. in Caesare.

Tum Brutus: Orationes quidem eius mihi uehe-
menter probantur. complures autem legi, &c.
Ex Cic. in Bruto.

Orationes aliquas reliquit, inter quas temere
quaedam feruntur. pro Q. Metello, quam non im-
merito Augustus existimat magis ab aetuarijs ex-
ceptam, male sequentibus uerba dicentis, quam
ab ipso editam. nam in quibusdam exemplaribus
inuenio ne inscriptam quidem pro Metello, sed
quam scripsit Metello, cum ex persona Caesaris ser-
mo sit, Metellum, seque, aduersus communium ob-
treccatorum criminationes purgantis. Aqua mili-
tes quoque in Hispania, idem Augustus orationem
esse uix eius putat: quae tamen duplex fertur, una
quasi priore habita proelio, altera posteriore, quo
Asinius Pollio ne tempus quidem concionandi ha-
buisse eum dicit, subita hostium incurfione. Ex
Suet. in Caes.

C . IVLII . CAESARIS
FRAG . ANTICATONIS
L I B I .

VNo enim excepto, quem aliusmodi at-
que omnis natura finxit, suos quisque ha-
bet caros . Prisc. lib. VI. Caesar in An-
ticatone priore. Vno enim, &c. & lib. VII. &
lib. XIII.

INCERTA . EX . ANTIC.

ERVNT officia antelucana, in quae incidere
impune ne Catoni quidem licuit . quem tamen C.
Caesar ita reprehendit, ut laudet . describit enim
eos, quibus obuius fuerit, cum caput ebrii retexis-
sent, erubuisse . deinde adiicit : Putares non ab il-
lis Catonem, sed illos a Catone deprehensos . Po-
tuit ne plus auctoritatis tribui Catoni, quam si
ebrius tam venerabilis erat? nostrae tamen cenae
ut apparatus & impendij, sic temporis modus con-
stet . neque enim hi sumus, quos vituperare ne ini-
mici quidem possunt, nisi ut simul laudent . Ex
Plin. lib. III. epist. ad C. Atil. Seu.

C. etiam Caesar, grauis auctor linguae Lati-
nae, in Anticatone : Vnius, inquit, arrogantiae,
superbiaeque, dominatuq. Ex Gell. lib. IV. c. 16.

Qualis futura sit Caesare vituperatio contra
laudationem meam, perspexi ex eo libro, quem
Hortius ad me misit, in quo colligit vitia Catonis,
sed cum maximis laudibus meis . itaque misi li-
brum ad Muscam, ut tuis librarijs daret . volo
enim

enim eum diuulgari . Ex Cicer. ad Att. lib. xii.

Hirtij epistolam si legeris, quae mihi quasi *εφό-
πλασμα* uidetur eius uituperationis, quam Caesar
scripsit de Catone . Ex lib. xii. ad Att.

Cum mihi Balbus nuper in Lanuino dixisset,
se & Oppium scripsisse ad Caesarem, me legisse li-
bros contra Catonem, & uehementer probasse .
Ex lib. xiii. ad Att.

Quibus omnibus generibus usus est nimis impu-
denter Caesar contra Catonem meum . Ex Cicer.
in Topic.

M. Ciceronis libro, quo Catonem caelo aequa-
uit, quid aliud dictator Caesar, quam rescripta
oratione uelut apud iudices respondit? Ex Tac-
ito lib. iv.

His quoque usum C. Caesarem in uituperando
Catone notauerit Cicero . Ex Quinct. lib. iiii.

Reliquit & de Analogia duos libros, & Anti-
catones totidem . Ex Suet. in Caes.

Vt Catonem Tullius laudans: & duobus uolu-
minibus Caesar accusans. Ex Mart. Capell. lib. v.

Atque utinam ritus ueteres, & publica saltem
His intacta malis agerentur sacra, sed omnes
Nouerunt Mauri, atque Indi, quae psalteria penem
Maiorem, quam sint duo Caesaris Anticatones,
Illuc, &c.

Ex Iuuen. Sat. vi.

Πυθόμενος δὲ ὡς ἑαυτὸν ὁ ἀνὴρ διεργάσατο, δῆλος μὲν
ἦν ἡ δειχθεὶς, ἐφ' ᾧ δὲ ἄδηλον. εἶπε δ' οὖν ὧς Κἀτων φθονῶ
σοι τοῦ θανάτου. καὶ γὰρ σὺ μοι τῆς σωτηρίας ἐφθόνησας.

ὁ μὲν

ὁ μὲν οὖν μετὰ ταῦτα γραφεὶς ὑπ' αὐτοῦ πρὸς Κάτωνος
 τεθνεῶτα λόγος, ἡ δοκεῖ πρῶτος ἔχοντος. οὐ δὲ εὐδια-
 λάκτως σημεῖον εἶναι. πῶς γὰρ ἐφείσατο ζῶντος, εἰς ἀναέ-
 διον ἐγκύβητος ὀργὴν τοσαύτην. Paullo post: καὶ τὸν λό-
 γον ἐκείνον ἐκ ἐξαπεχθείας. ἀλλὰ φιλοτιμίας πολιτικῇ
 συντετάχθαι διὰ τοιαύτην αἰτίαν. ἔγραφε Κικέρων
 ἐγκώμιον Κάτωνος ὄνομα τῷ λόγῳ θέμενος Κατωνα. καὶ
 πολλὰς ὁ λόγος ἦν διὰ σπουδῆς ὡς εἰκός, ἀπὸ τοῦ δει-
 νοτάτου ῥήτορων εἰς τὴν καλλίστην πεποιημένος ὑπὸ
 θεσιν. τοῦτο ἡνία Καίσαρα, κατηγορίαν αὐτῷ νομίζον-
 τα, τὸν τοῦ τεθνεῶτος δι' αὐτὸν ἐπαινον. ἔγραψεν οὖν
 πολλὰς τινὰς κατὰ τοῦ Κάτωνος αἰτίας συναγαγόν. τὸ
 δὲ βιβλίον Αντικάτωρ ἐπιγέγραπται, καὶ σπουδαστὰς ἔχει
 τῶν λόγων ἐκάτερος διὰ Καίσαρα καὶ Κάτονα πολλές.
 Ex Plut. in Caes.

Αὐτὸς δ' οὐκ ὕστερον ἐν τῇ πρὸς Κικέρωνα πρὸς Κάτω-
 νος ἀντιγραφῇ, παραιτεῖται, μὴ στρατιωτικῷ λόγῳ
 ἀνδρὸς ἀντεξετάζειν πρὸς δεινότητα ῥήτορος εὐφυῆ καὶ
 χολὴν ἐπὶ τοῦ το πολλὴν ἄγοντος. Ex Plut. in Caes.

Ἐκ δὲ τούτου διετέλει τιμῶν, καὶ φιλοφρονούμενος, ὡς
 καὶ γράφαντι λόγον ἐγκώμιον Κάτωνος ἀντιγράφων.
 τὸν τε λόγον αὐτῷ καὶ τὸν εἰς, ὡς μάλιστα τῷ Περικλέους
 εἰκότα καὶ θηραμένους ἐπαινεῖν. ὁ μὲν ἐν Κικέρωνος λό-
 γος Κάτων. ὁ δὲ Κάσαρος Αντικάτων γέγραπται.
 Ex Plut. in Cic.

C · IVLII · CAESARIS

DE · ANALOGIA

LIB · I

AD · M · T · C I C E R O N E M

 *V*IN etiam in maximis occupationibus cum ad te ipsum, inquit, in me intuens, de ratione Latine loquendi accuratissime scripserit: primoq. in libro dixerit, uerborum delectum originem esse eloquentiae: tribue ritque mi Brute huic nostro, qui me de illo maluit, quam se dicere, laudem singularem (nam scripsit his uerbis, cum hunc nomine esset affatus) Ac si cogitata praeclare eloqui possent, nonnulli studio & usu laborauerunt, (cuius te paene principem copia, atque inuentorem, bene de nomine ac dignitate populi Romani meritum esse existimare debemus) hunc facilem, & quotidianum noluisse sermonem, nunc pro relicto est habendum. Tum Brutus, amice hercule, inquit, & magnifice te laudatum puto; quem non solum principem atque inuentorem copiae dixerit, quae erat magna laus, sed etiam bene meritum de populi Romani nomine & dignitate. Ex Cic. in Bruto.

C. Caesar in libris quos ad M. Ciceronem de Analogia scripsit, Arenas uitiose dici existimabat; quod Arena numquam multitudinis numero appellanda sit, sicuti neque Caelum, neque Triticum. contra autem quadrigas etiam si currus unus

[[equorum

equorum quattuor iunctorum unum sit, plurati-
 uo semper numero dicendas putat. (paullo post,
 ex lib. I. de Analogia) nam cum supra dixisset, ne
 que caelum, triticum ue, neque arenam multitudi-
 nis significationem pati. Num tu, inquit, harum
 rerum natura accidere arbitraris, quod unam ter-
 ram, & plures terras, & urbem, & urbes, & im-
 perium, & imperia dicamus, neque quadrigam in
 unam nominis figuram redigere, neque arenam in
 multitudinis appellationem conuertere possumus.
 Ex Gell. lib. xix. cap. 8.

Atque id, quod a C. Caesare, excellentis inge-
 nij ac prudentiae uiro, in I. de Analogia libro
 scriptum est, habe semper in memoria atque in pe-
 ctore, Vt tamquam scopulum, sic fugias inaudi-
 tum atque insolens uerbum. Ex Gell. lib. I. cap.
 10. & Macrob. lib. I. Sat.

L I B . I I .

Sed C. Caesar in libro de Analogia secundo,
 huius die, & huius specie, dicendum putat. Ex
 Gell. lib. IX. cap. 14.

Panium, Caesar de Analogia lib. II. dici debe-
 re ait. sed Verrius contra. Ex Car. lib. I.

C. Caesar de Analogia lib. II. fagos, populos,
 ulmos. Ex Car. lib. I.

Nisi quia Caesar libro II. singulariter Idem,
 pluraliter Iidem, dicendū affirmat. Ex Car. lib. I.

Sed Caesar de Analogia II, Turbonem, non
 Turbinem etiam in tempestate dici debere ait. Ex
 Car. lib. I.

Lacer, &c. Caesar de Analogia lib. II. nec non Valgius de rebus per epistolam quaesitis. Ex Carif. lib. I.

I N C E R T A . E X . L I B . A N A L O G .

IN libris quoque Analogicis omnia istiusmodi sine I, littera dicenda censet. Ex Gell. lib. IV. cap. 16.

C. Caesar, quasi indiscretū hoc sit, ait, I, littera nominatiuo singulari neutra finitima nomina, eādem definitionem capere, quam capiant E littera terminata, huic animali, & ab hoc animali: huic puteali, & ab hoc puteali. Ex Car. lib. I.

Quam C. Caesar ponit in femininis, ut puppim, restim, puluim. haec enim modo, & ab hoc cani, & ab hoc cane. Ex Car. lib. I.

Hic & haec Samnis, huius Samnitis. sic Caesar de Analogia. Ex Prisc. lib. VI.

Iubar: Plinius ait inter cetera etiam istud C. Caesarem dedisse praeceptum, quorum neutra nomina, Ar nominatiuo clausa per I. datiuum ablatiuumq. singulis ostendant, Iubar tamen ab hac regula dissidere. nā, ut huic iubari dicimus, ab hoc iubare dicendum est; ut huic farri, ab hoc farre. Ex Car. lib. I.

Omniū nominum, quae sunt neutri generis, et in E terminantur, ait Plinius Caesarem scisse eosdem esse ablatiuos, quales sunt datiuī singulares. Ar litteris nomina neutralia nominata; idem non minus ait Caesar quod datiuo & ablatiuo pari iure funguntur, ut idem Plinius ait. Ex Car. lib. I.

Partum Caesar in Analogicis, horum partum.
Ex Car. lib. I.

Nam tribus iij. iunctis, qualis posset syllaba pronunciari? nam postremum i, pro uocali est accipiendum, quod Caesari artis grammaticae doctissimo placitum fuisse a Victore quoque in arte Grammatica de syllabis comprobatur. Ex Prisc.

At uim C. Caesaris fregerunt editi de Analogia libri? Ex Quint. lib. I.

Reliquit & de Analogia duos libros, & Anticatonones totidem. Ex Suet. in Caes.

Praeterea Caesar declinat, Pubis, puberis. Ex Prisc. lib. VI.

Quamuis Caesar non incongrue protulit Ens, a uerbo Sum, es, est. Ex Prisc. lib. XII.

Sed Augustus quoque in epistolis ad C. Caesarem scriptis emendat, quod is Calidum dicere, quam Caldum malit: non quia illud non sit Latinum, sed quia sit odiosum, et, ut ipse Graeco uerbo significauit, περιεργον. Ex Quint. lib. I.

Neque enim tam Calypsionem dixerim, ut Iunonem, quam secutus antiquos C. Caesar utitur hac ratione declinandi. Ex Quint. lib. I.

De quo genere optime C. Caesarem praetextatum adhuc accepimus dixisse, Si cantas male cantas, si legis cantas. Ex Quint. lib. I.

Sic M. Tullius & C. Caesar, mordeo memor-di: pungo, pepugi: spondeo, spepon-di, dixerunt. Ex Gell. lib. VII. cap. 9.

Pro quo digamma, Caesar hanc figuram scribere uoluit. Ex Prisc. lib. 1.

Unguenta autem dicuntur a Iovis, ut Teli-
num; cuius Iulius Caesar meminit, dicens: cor-
pusq. suavi Telino ungimur. hoc conficiebatur in
insula Telo, quae est una ex Cycladibus. Ex Isi-
doro lib. IX. cap. 12.

Apud Caesarem, & Catulum, & Caluum le-
ctum est, quorum uacillat auctoritas: cum iam ful-
ua cinis fueris. Ex Non. Marc. in uoce Cinis.

Salve primus omnium Parens Patriae appella-
te, primus in toga triumphum, linguaeque lau-
ream merite, & facundiae, Latiarumque littera-
rum parens: atque (ut dictator Caesar hostis quon-
dam tuus de te scripsit) omnium triumphorum lau-
ream ad apte maiorem. quando plus est, ingenij
Romani terminos in tantum promouisse, quam im-
perij. Ex Plin. lib. VII. cap. 30.

Varie etiam scriptitatum est, mancipium, au-
cupium, manubiae. siquidem C. Caesar per I scri-
psit, ut apparet ex titulis ipsius. Ex Velio Lon-
go de Orthographia.

Hoc lutum atque Macellum singulari exire me-
mento; licet Ennius, ista macella, dicatq. & Cae-
sar, lutea. Ex Capro.

C . IVLII . CAESARIS

LIBER . APOPTHEGMATVM

SED tum ipse Caesar habet peracre iudicium. & ut Servius frater tuus, quem litteratissimum fuisse iudico, facile diceret, hic uersus Plauti non est, hic est, quod tritas haberet aures notandis generibus poetarum, & consuetudine legendi; sic audio Caesarem, cum uolumina iam confecerit *Αποφθγματων*, si quod afferatur ad eum pro meo, quod meum non sit, reijcere solere. quod eo nunc magis facit, quia uiuunt mecum fere quotidie illius familiares. Ex Cicer. lib. IX. epist. ad Paetum.

Feruntur & a puero, & ab adolescentulo quaedam scripta, &c. item dicta collectanea, &c. Ex Suet. in Caesare.

C . IVLII . CAESARIS

LIBER . AVSPICIORVM

SED contra Iulius Caesar XVI. Auspiciorum libro, negat nundinis concionem aduocari posse, id est, cum populo agi, ideoq. nundinis Romanorum haberi comitia non posse. Ex Macro. Sat. lib. I.

DE . SIDERVM . MOTV

NAM Iulius Caesar, ut siderum motus, de quibus non indoctos libros reliquit, ab Aegyptijs disciplinis hausi: ita hoc quoque ex eadem institutione

tutione mutuatus est, ut ad Solis cursum finiendi anni tempus extenderet. Ex Macr. Sat. lib. I

Caesaris de singulorum siderum ortu & occasu observationes, in quibus & Idus Martias sibi feriales annotavit. Ex Plin. lib. I I X . cap. 26.

Tres autem fuere sectae, Chaldaea, Aegyptia, Graeca: hic addit apud nos quartam Caesar dictator, annos ad Solis cursum redigens singulos, qui prius antecedeat. Ex Plin. lib. X I I X . cap. 25

A Bruma in Fauonium Caesari nobilia sidera significant: (paullo post) Pridie nonas Ianuarij Caesari Delphinus matutino exoritur, & postero die fidicula, quo Aegypto sagitta Vesperis occidit. (paullo post) A Fauonio in aequinoctium uernum Caesari significat X V I I . Kal. Martij triduum uarie . & I I X . Kal. hirundinis uisu, & postero die arcturi exortu uespertino. item I I I . non. Martij Caesar Cancrī exortu id fieri obseruauit. Paulo post . Caesar & Idus Martias Ferales sibi annotauit Scorpionis occasu. Paulo post: Tertio Nonas Aprilis in Attica uergiliae uesperis occultantur. eadem postridie in Boeotia; Caesari autem & Chaldaeis, nonis. Paulo post: Caesar sexto Idus significatur Imber librae occasu: X I V . Kal. Maij Aegypto sculae occidunt uesperis, sidus uehemens, & terra, mariq. turbidum, X V I . Atticae . X V . Ccesari, continuoq. triduo significat: Paulo post: V I . Non. Maij Caesari sculae matutino exoruntur, & I I X . Idus Capella pluuialis. Ex Plin. lib. X I I X . cap. 26.

A uergiliarum exortu significant Caesari post tri die Arcturi occasus matutini . Paulo post : Vndecimo Kal. Caesari Orionis gladius occidere incipit : tertio non . Iunij Caesari , & Assyriae Aquila uesperis oritur & c. undecimo Kal. eiusdem Orionis gladius Caesari occidere incipit . Ex Plin. lib. XIIX. cap. 27.

A solstitio ad fidiculae occasum sexto Kal. Iunij, Caesari Orion exoritur . Paulo post : XIIX. Kal. Augusti , Aegypto aquila occidit matutino, Etesiarumq. prodromi flatus incipiunt , quod Caesar x. Kal. sentire Italiam existimauit . Paulo post : Aquila Atticae matutino occidit: tertio Kal. regia in pectore Leonis stella matutino Caesari immergitur . Ex Plin. lib. XIIX. cap. 28.

AUGURALIA

CAESAR in Auguralibus . Si sincera pecus erat . Ex Prisc. lib. XI.

C. Caesar, quae res auguratur οἰωνοσκοποῦνται . Ex Prisc. lib. IIX.

EPHEMERIDES

C. Iulius Caesar cum dimicaret in Gallia, et ab hoste raptus equo eius portaretur armatus, occurrat quidam de hostibus , qui eum nosset; & insultans ait : Cecos Caesar . quod Gallorum lingua , Dimitte, significat : & ita factum est, ut dimitteretur . Hoc autem ipse Caesar in Ephemeride sua dicit, ubi propiam commemorat felicitatem . Ex Seru. in lib. II. Aen.

C . IVLII . CAESARIS
POEMATVM . FRAGMENTA

 V quoque tu in summis, o dimidiate
Menander, (tor,
Poneris, & merito, puri sermonis ama-
Lenibus atque utinam scriptis adiuncta foret uis
Comica, ut aequato uirtus polleret honore
Cum Graecis, neque in hac despectus parte iaceres,
Vnum hoc maceror, & doleo tibi deesse Terenti.
Ex Donato in uita Terentii

EIVSDEM . C . IVLIVS . CAESAR

FELTRIA . PERPETVA . NIMIVM
DAMNATA . RIGORE
FORTE . MIHI . POSTHAC . NON
ADEVND A . VALE

Ex antiquo lapide.

E I V S D E M

*Thrax puer adstricto glacie dum ludit in Hebro,
Pondere concretas frigore rupit aquas.*

*Dumq. imae partes rapido traherentur ab amne;
Abscidit tenerum lubrica testa caput.*

*Orba quod inuentum mater dum conderet urna,
Hoc peperit flammis, cetera, dixit, aquis.*

Ex libro lusu in Priap. quidam Germanic-
inscribunt.

*Reliquit & de Analogia, &c. ac praeterea poe-
ma, quod inscribitur Iter, quorum librorum pri-
mos in transitu Alpium, cum ex citeriore Gallia,
conuen-*

conuentibus peractis, ad exercitum rediret; sequen-
tes sub tempus Mundensis proelij confecit. nonissi-
mum, dum ab urbe in Hispaniam ulteriorem quar-
to & uigesimo die peruenit. Ex Suet. in Caes.

Nec non olus quoque siluestre est trium folio-
rum, Diui Iulij carminibus praecipue, iocisq. mili-
taribus celebratum. alternis quippe uersibus ex-
probauere lapsana se uixisse apud Durrhachium,
praemiorum parcimoniam cauillantes. est autem
ad Cyma siluestris. Ex Plin. lib. xix. cap. 8.

C. Caesar inter primos temporis sui oratores.
& tragicus poeta bonus admodum habitus est.
huius sunt enim tragoediae, quae inscribuntur Iu-
lij. & hi autem Iulij, & Antonius ab satellitibus
Marij sunt occisi. Ex Ascon. Pedian.

Feruntur, & a puero, et ab adolescentulo, quae
dam scripta, ut laudes Herculis, tragoedia Oedi-
pi, item dicta collectanea. quos omnes libellos ue-
tuit Augustus publicari. Ex Suet. in Caes.

Nisi forte quisquam aut Caesaris pro Decio Sa-
mnite, &c. nisi qui & carmina eorundem mira-
tur. Fecerunt enim & carmina, in bibliothecas
rettulerunt, non melius, quam Cicero, at felicius,
quia illos fecisse pauciores sciunt. Ex Tacito in
dialog. de Orat.

Καὶ ποιήματα γράφων, καὶ λόγους τινὰς ἀχροαταῖς ἐ-
κείνοις ἐχοῦντο καὶ τοὺς μὴ θαυματοζόμενους ἀντικρὺς
ἀπαιδεύτους καὶ βαρβάρους ἀπεκάλει. Ex Plut. in
Caes.

C . IVLII . CAESARIS D I C T A .

MAXIME autem de Bruto nostro, de quo quidem ille, ad quem diuerti, Caesarem solitum dicere: Magni refert, hic quid uelit; sed quidquid uult, ualde uult. idq. eum animaduertisse, cū pro Deiotaro Nicaeae dixerit. Ex Cicero ad Att. lib. x i i x.

Aiebat, Caesarem secum, quo tempore Sextij rogatu, ueni ad eum, cum exspectarem sedens, dixisse: Ego nunc tam sim stultus, ut hunc ipsum, facilem hominem, putem mihi esse amicum, cum tamdiu sedens meum commodum exspectet? (de Bruto.) Ex Cic. ad Att. iib. x i i x.

Interrogatusq. cur repudiasset uxorem, quoniam (inquit) mos tam suspicione, quam crimine, iudico carere oportere. Ex Suet. in Caesare.

Pontico triumpho inter pompae fercula trium uerborum praetulit titulum, Veni, uidi, uici. Ex Suet. in Caesare.

Consecutusq. cohortes ad Rubiconem flumen, qui provinciae eius finis erat, paullulum constitit ac reputans quantum moliretur, conuersus ad proximos, & etiam nunc, inquit, regredi possumus: quod si ponticulum transferimus, omnia armis agenda erunt. Ex Suet. in Caesare.

Tunc Caesar, Eatur, inquit, quo deorum ostenta, & inimicorum iniquitas uocat. iacta est alea, inquit. Ex Suet. in Caesare.

Quem-

Quemadmodum C. Caesar Pomponio ostendenti vulnus ore exceptum in seditione Sulpicianae, quod ipse se passum pro Caesare purgentem gloriabatur, numquam fugiens respexeris inquit. aut crimē obiectum ut Cicero, &c. Ex Quint. lib. XII.

Est & illa ex ironia fictio, qua usus est C. Caesar. nam cum testis diceret a reo femina sua ferro petita, & esset facilis reprehensio, cur illam potissimum partem corporis vulnerare uoluisset. Quid enim faceret, inquit, cum tu galeam et lorica haberes; Ex Quint. lib. VI.

Nam et ipse Caesar accusata acerbitate Marcelli, sic enim appellabat, laudataq. honorificentissime & aequitate tua, & prudentia, repente praeter spem dixit, se senatui roganti de Marcello ne hominis quidem causa negaturum. Ex Cic. lib. IV. epist. ad Ser. Sulpic.

Cum propter quosdam sordidos homines, qui Caesaris beneficia uendebant, tabulam, in qua nomina ciuitate donatorum incisa essent, reuelli iussisset, eidem Dolabellae, me audiēte, Caesar dixit, nihil esse, quod de Mega uereretur; beneficium suum in eo manere. Ex Cic. lib. XIIII. epist. ad Acilium

DE . C . IULIO CAESARE

ED tamen Brute, inquit Atticus, de
Caesare & ipse ita iudico, & de hoc hu-
ius generis acerrimo aestimatore sae-
pissime audio, illum fere omnium oratorum La-
tine loqui elegantissime, nec id solum domestica cō-
suetudine, ut dudum de Laeliorum et Domitiorum
familijs, audiebamus. sed quamquam id quoque
credo fuisse, tamen ut esset perfecta illa bene loquen-
di laus, multis litteris, & ijs quidem reconditis &
exquisitis est consecutus, &c. Ex Cicer. in
Bruto.

Sed perge Pomponi de Caesare, & redde quae
restant: Solum quidem, inquit ille, & quasi
fundamentum oratoris. &c. Caesar autem ra-
tionem adhibens, consuetudinem vitiosam &
corruptam, pura & incorrupta consuetudine e-
mendat. itaque, cum ad hanc elegantiam uer-
borum Latinorum, quae, etiam si orator non
sis, & sis ingenuus ciuis Romanus, tamen ne-
cessaria est, adiungit illi oratoria ornamenta di-
cendi: tum uidetur tamquam tabulas bene pi-
ctas collocare in bono lumine. hanc cum habeat
praecipuam laudem in communibus, non uideo
cui debeat cedere, splendidam quandam, mini-
meque ueteratoriam rationem dicendi tenet, uo-
ce, motu, forma etiam magnifica, & generosa
quodammodo. Tum Brutus, orationes quidem
eius,

eius , &c. atque etiam commentarios quosdam scripsit rerum suarum , ualde quidem , inquam , probandos : nudi enim sunt , recti , & uenusti , omni ornatu orationis tamquam ueste detracta : sed dum uoluit alios habere parata unde sumerent , qui uellent scribere historiam , ineptis gratiam fortasse fecit , qui uolunt illa calamistris inurere , sanos quidem homines a scribendo deterruit . nihil est enim in historia , pura , & illustri breuitate dulcius . Ex Cic. in Bruto .

Quid Oratorum ? quem huic antepones eorum , qui nihil aliud egerunt ? quis sententijs aut acutior , aut crebrior ? quis uerbis aut ornatio , aut elegantior ? Ex Cic. ad Cornelium Napot. apud Suet. in Caesare .

Quid noster hic Caesar ? nonne nouam quandam rationem attulit orationis , & dicendi genus induxit prope singulare ? quis umquam praeter hunc tragicas paene comice , tristes remisse , seueras hilare , forenses scenica prope uenustate tractauit ? atque ita , ut neque iocus magnitudine rerum excluderetur , nec grauitas facetijs minueretur . Ex Cic. l. 3. de Orat. .

Sed bene loquendi de Catulis opinio uon minor , sale uero conditus , & facetijs Caesar . Ex Cic. lib: I. de offic. .

Reliquit & rerum suarum Commentarios Gallici , civilisq. belli Pompeiani . nam Alexandrini , Africiq. & Hispaniensis incertus auctor est . alij enim Oppium putant , alij Hirtium : qui etiam Gallici

lici belli nouissimum, imperfectumq. librum suppleuerit. Paulo post: Pollio Asinius parum diligenter, parumq. integra ueritate compositos putat. cum Caesar pleraque & quae per alios erant gesta, temere crediderit; & quae per se, uel consulto, uel etiam memoria lapsus, perperam ediderit; existimatque rescripturum, & correcturum fuisse. Ex Suet.in Caesare.

C. uero Caesar si tantum foro uacasset, non alius ex nostris contra Ciceronem nominaretur: tanta in eo uis est, id acumen, ea cōcitatio, ut illum eodem animo dixisse, quo bellauit, appareat: exornat tamen haec omnia mira sermonis, cuius propriae studiosus fuit, elegantia. Ex Quint. lib. x.

Quid tantum noceret uim Caesaris, asperitatem Coelij, diligentiam Pollionis, iudicium Calui quibusdam in locis assumere? Ex Quint. l. x:

Hinc uim Caesaris, indolem Coelij, subtilitatem Calidij, grauitatem Bruti, acumen Sulpitij, acerbiteriam Cassii, diligentiam Pollionis, dignitatem Messallae, sanctitatem Calui reperiemus. Ex Quint. liq. x i i.

At tristior Caluus, numerosior Asinius, splendidior Caesar, amarior Coelius, grauior Brutus, uehementior, & plenior, & ualentior Cicero. Ex Tacit.in dialog.de Orat.

Λέγεται δὲ καὶ φῦναι πρὸς λόγους πολιτικούς ὁ Καῖσαρ, ἄριστα καὶ διαπονήσαι φιλοτιμώτατα τὴν ψήσιν, ὥς τὰ δεινέστερα μὲν ἀδριτίως ἔχειν, &c. Ex Plut. in Caes.

Εν δὲ Ρόμῃ πολλὴ μὲν ἐπὶ τῷ λόγῳ αἰετὰς σωτηρίας αὐτοῦ χάρις ἐξέλαμπεν. Ex Plut. in Caesf.

Ac mihi ex Graecis orationes Lysiae ostētat, ex nostris Gracchorum, Catonisque, quorum sane plurimae sunt circumcisae & breues. ego Lysiae, Demosthenem, Aeschinem, Hyperidem, multosq. praeterea; Gracchis, & Catoni Pollionem, Caesarem, Coelium, in primis M. Tullium oppono, cuius oratio optima fertur esset, quae maxima. Ex Plin. lib. i. epist.

Sed ego uerear ne me non satis deceat, quod decuit M. Tullium, C. Calpurnium, Asinium Pollionem, M. Messallam, &c. Diuum Iulium, Diuum Augustum, Diuum Nervaem, Ti. Caesarem, &c. Ex Plin. lib. v. epist.

LECTORI

SVPR A, in testimonio ex oratione pro Sextilio recitata a Valerio Maximo, loqui Valerium de eo Caesare, qui in Cinnae proscriptione occisus est, non de Caesare nostro, non est dubium.

In Poemaris quoque, Pedianum loqui de eodem Caesare, constat.

Duo uero illa testimonia, in quibus Cicero de Caesare mentionem facit, alterum lib. iiii. de Orat. alterum lib. i. Off. de eodem Caesare intelligenda sunt, primum enim, in persona Crassi est, qui non ita de Caesare dictatore loqueretur, alterum Ciceronis, qui alibi quoque hunc eundem Caesarem oratorem, de quo loquimur, a facetiis laudauit.

A L D.

EVTROPII
EPITOME. BELLI. GALLICI
EX. SVETONII. TRANQVILLI
MONVMENTIS
QVAE . DESIDERANTVR

A NNO ab Vrbe condita DCXC-
III, C. Iulius Caesar, qui post-
ea imperauit, cum L. Bibulo
consul est factus. Decreta est ei
Gallia transalpina et cisalpina,
& Illyricum, cum legionibus
denis in quinquennium datis: Galliam comatam
postea senatus adiecit. Hanc historiam Suetonius
Tranquillus plenissime explicuit, cuius nos com-
petentes portiunculas decerpimus. Heluetiorum
animos fortissimos Gallorum omnium gentis, ea
uel maxima caussa, quod perpetuo paene cum Ger-
manis bello altercabantur, a quibus Rheno tantum
flumine dirimuntur, Orgetorix quidam princeps
gentis, spe totas inuadendi Gallias, in arma accen-
derat. Quo ceteri optimates correpto, ad mortem
coacti, cohibere tamen animatas semel in praedam
plebes nequinerunt. Qui coniuratione facta, ac die
dicta exustis uicis & domibus suis, ne quod deside-
rium & spes reuertendi foret, profecti sunt. Quos
cum ad Rhodanum fluuium Caesar obuios habuif-
set, magno difficiliq. bello bis uicit, uictos ad dedi-
tionem coegit. Horum fuit, cum primum progressa
est omnis multitudo, Heluetiorum, Tulingorum,
Latobrigum, Rauracorum & Boiorum, utriusque
sexus, ad centum quinquaginta septem millia. Ex
his quadraginta & septem millia in bello cecidere,
ceteri in terras proprias remissi sunt. Postea Cae-
sar contra Arionistum regem pugnans, excitantem
inuehentemq. secum incredibiles Germanorum co-

pias, quibus nuper uniuersos Galliarum populos se
 subegisse iactabat, apud Sequanos fugere compulit.
 Cumq. diu exercitus Caesaris Germanorum mul-
 titudine & uirtute perterritus, pugnam detrectas-
 set, Arionistus in Germaniam arrepta nauicula
 Rhenum transuectus aufugit. Vxores eius duae, to-
 tidemq. filiae captae sunt. Fuerunt autem in exer-
 citu Arionisti, Arudes, Marcomanni, Triboci,
 Vangiones, Nemetes, Sebusii, & Sueui. Pugna ma-
 xime grauis ex phalange Germanorum fuit, quam,
 coaecto in unum agmine, scutisq. supra capita con-
 textis, ad irrumpendam Romanorum aciem tuti
 undique praefruxerant. Sed postquam Romano-
 rum aliqui militum agilitate audaciaq. insignes,
 supra obductam saliere testudinem, scutisq. uelut
 squamis singillatim reuulsis, desuper nudos de-
 prehensorum detectorum humeros persoderunt: ter-
 riti hostes nouo mortis periculo terribilem dissol-
 uere compagem. Exinde in fugam uersi, per quin-
 quaginta millia passuum insatiabiliter caesi sunt.
 Neque conijci numerus Germanorum potuit, uel
 quantus pugnae affuerit, uel quantus fuerit occiso-
 rum. Post haec Belgarum gens, quae tertia pars
 Galliarum est, aduersus Caesarem exarsit: quorum
 distributim copia haec fuit. Bellouaci, qui ceteris
 numero & uirtute praestare uiderentur, habuere
 lectissima sexaginta millia armatorum: Sueffiones
 ex duodecim opidis quinquaginta millia: Neruij,
 quorum adeo feritas praedicabatur, ut numquam
 mercatores ad se accedere sinerent, uina, ceteraq.

uenalia

uenalia deferri, quibus inducta iucunditas torporum uirtutis afferret. habuere similiter L. millia: Atrebates etiam & Ambiani decem millia: Morini uiginti quinque millia: Menapij decem millia: Caleti decem millia: Velocasses & Veromandui decem millia: Aduatici XVII. millia: Condures & Eburones, atque Caeresi & Paemani, qui uno nomine Germani uocantur, quadraginta millia. Ita omnes simul fuisse referuntur ducenta octoginta duo millia armatorum lectissima. His igitur repente e siluis erumpentibus, exercitus Caesaris perturbatus, atque in fugam actus, plurimis suorum amissis, tamen hortatu ducis restitit, niētoresq. aggressus, usque ad internecionem paene deleuit. Igitur Caesar magnis in Gallia rebus gestis, cum in Italiam proficisci decreuisset, Galbam cum legione duodecima ad Veragros, Sedumosque dimisit. Qui cum hiemandi causa in uico Veragrorum, cui nomen erat Octodorus, consedisset, mediumq. opidi, quod torrente distinguebatur, accolis concessisset, quadam die eosdem decessisse pariter per noctem, ac proximo insedisse colli uidet. Quippe illi paucitatem uix mediae legionis despectui habentes, ultroneam nullo cessuram negotio uictoriam arbitrabantur, finitimosq. suos in hanc caedis & praedae societatem uocauerant. Igitur Galba tam praesentibus & grauibus periculis circumsaepito, ac trepido, atque inter uarias consultationes certi consilij ineerto, repente Galli descensu montis effusi, castra imperfecta circumdant, raros

per uallum propugnatores saxi telisq. onerant. Cumq. iam castra irrumperentur, Pacuui primipilaris, & Voluseni tribuni consilio, cunctis Romani portis eruperunt, incautosq. subito aggressi hostes primum perturbauerunt: deinde in fugam uersos miserabili strage fuderunt: nam amplius quam xxx. m. barbarorum tunc caesa referunt. Igitur Caesar cum iam pacatas uniuersas Galliarum gentes putaret, ad nouum & maximum bellum re tractus est. Namq. cum P. Crassus adolescens cum legione septima Oceano uicinus apud Andegauos hiemaret, Veneti ceteriq. confines repente in arma coniurant, legatos Rom. uinciunt, eosq. ita demum se reddituros, si obsides suos recipiant, Romanis indicant. Socios ad id bellum Osismos, Lexouios, Nannetes, Ambibaritos, Morinos, Diablintes, & Menapios adsciscunt, auxilia quoque a Britannia accersunt. Caesar per Crassum de rebellionē deditarum gentium certior factus, quamuis intelligeret quanta ineundi belli difficultas esset, tamen rem tanti negotij non negligendam ratus est, ne ceteris exemplo huiusmodi audendi licentia laxaretur. Itaque terrestri proelio persequi hostes frustra aggressus: quippe cum hostes per interfusa ex Oceano aestuaria, atque inaccessos recessus, tutis terrarum finibus munirentur, naues longas aedificari in Ligeri fluuio iubet, per quem in Oceanum mitterentur. Quae mox ut hostibus uisae sunt, continuo ducentae xx naues eorum paratae, atq. omni genere armorū instructissimae progressae, portu ex aduerso

aduerso steterunt . Bruto circumspicienti imparem longe nauium esse conflictum, quia barbarorum naues solido robore intextae, saxorum modo adactos rostrorum ictus retundebant, hoc primum auxilio fuit, quod falces acutissimas non pertinaciter contis praefixas, funibus autem subnexas parauerat, quibus cum opus esset, apprehensos eminus rudentes subductis hastilibus per funem falcem retrahendo succideret . His celeriter expeditis, disrumpi hostilium antennarum armamenta praecepit . ita antennis ruentibus, complures illico naues uelut captas immobiles reddidit . Alij hoc periculo territi, suspensis uelis, qua uentus intenderet, fugere conati sunt : cessante uento, ludibrio fuere Romanis . Itaque incensis omnibus nauibus, et interfectis qui pugnauerant, Galli reliqui sese dediderunt . Sed Caesar maxime ob iniuriam legatorum, & ut genti ad omnia consilia mobili terribilis exempli notam inureret, cunctis principibus tormētis interfectis, reliquos sub corona uendidit . His diebus Titurius Sabinus legatus Caesaris, Aulercos, Eburonices, Lexouiosque, qui primates suos, cum auctores belli resuscitandi esse nollent, interfecerant, eruptione facta incredibili caede delenit . P. uero Crassus cum in Aquitaniam peruenisset, bello exceptus est . Namque Sontiates magno equitatu pedestribusq. copijs praeualidis adorti, diu grauiterperturbauerunt: post uicti, atque in opidum Sontiatum coactum, obsessique, cum se expugnari uiderent, armis traditis in deditiōem recepti sunt.

Aquitani clade permoti, undique exercitum contrahunt: de citeriori quoque Hispania auxilia accersunt. duces bello maxime eos praeficiunt, qui cum Sertorio militauerant. Hi omnes dum obsidionem Crasso parant, in castris suis Crasso obruente deleti sunt. Nam ex Aquitanis & Cantabris, quorum quinquaginta millia tunc in auxilium uenerant, triginta & octo millia caesa referuntur. Caesar Germanos qui Rhenum cum immensis copijs transierant simul & totas Gallias subijcere sibi parabant, bello adortus, usque ad internecionem cecidit: quorum fuisse numerum ad quadringenta quadraginta millia ferunt. Tunc Caesar in Germaniam facto ponte transgreditur: Sicambros & Vbios obsidione liberat: Sueuos maximam & ferocissimam gentem, quorum esse centum pagos & populos multi prodidere, totamq. Germaniam aduentu suo terret. Mox in Galliam rescisso ponte se recepit. Domuit autem annis nouem omnem Galliam, quae inter Alpes, flumenq. Rhodanum, Rhenumque, & Oceanum est, & circuitu patet ad bis tricies centena millia passuum. Inde ad Morinos uenit, unde ad Britanniam proximus & breuissimus transitus est. Nauibus circiter onerarijs atque actuarijs octoginta praeparatis in Britanniam transuehitur, Britannisq. bellum infert, quibus ante eum ne nomen quidem Romanorum cognitum erat. Ibi acerba pugna primum fatigatus, deinde aduersa tempestate correptus, plurimam classis partem, & non paruum numerum militum, equita-
tum

tum uero paene omnem disperdidit . Regressus in Galliam legiones in hiberna dimisit, ac D E. naues utriusque commodi fieri imperauit . Quibus iterum in Britanniam primo uere transuectis, dum ipse in hostem cum exercitu pergit, naues in ancoris stantes tempestate correptae, uel collisae inter se, uel arenis illisae ac dissolutae sunt, ex quibus XL perierunt : ceterae cum magna difficultate reparatae sunt . Interea Scaena miles Caesaris cum quatuor commilitonibus nauicula ante transuectus est ad scopulum insulae propinquum, atque in terea recessu Oceani destitutus est . Complures Britanni in paucos Romanos impetum faciunt : ceteri tamen qui perrari comites ipsius fuerant, nauigio redeunt : Scaena imperterritus manet, undique telis obrutus : ac primo pilo restitit, postremo gladio rem gerit solus in plures . Cumq. fessus uulneratusq. esset, & galeam ac scutum ictibus perdidisset, cum duabus loriciis natauit ad castra Caesaris, & poposcit ab imperatore ueniam pro temeritate : quem Caesar centurionatus honore subuexit . Igitur Caesaris equitatus primo congressu a Britannis uictus, ibiq. Labienus tribunus occisus est . Secundo proelio cum magno suorum discrimine uictos Britannos in fugam uertit . Inde ad flumen Tamesim est profectus, quem uno tantum loco transmeabilem ferunt . In ulteriore ripa fluminis cum Cassiuelauno duce immensa hostium multitudo confederat, ripamq. fluminis, ac paene totum sub aqua uadum acutissimis sudibus praestru-

xerant.

xerant . Quod ubi a Romanis deprehensum ac u-
tatum est , barbari legionum impetum non feren-
tes , siluis se abdidere , unde crebris eruptionibus
Romanos grauitè ac saepe lacerabant . Interea
Trinobantum firmissima ciuitas , cum Androgo-
rio duce datis quadraginta obsidians Caesari se de-
didit . Quod exemplum secutae urbes aliae com-
plures in foedus Romanorum uenerunt , obsidi-
busq. datis stipendariae factae sunt : iisdemq. de-
monstrantibus Caesar opidum Cassiuelauni ductis
inter duas paludes situm , obtentu siluarum mu-
nitum , omnibusq. rebus confertissimum , graui tan-
dem pugna cepit . Exin Caesar , a Britannis reuer-
sus in Galliam , postquam legiones in hiberna mi-
sit , repentinis bellorum tumultibus undique cir-
cumuentus & conflictatus est . Namque Ambiorix
cum Eburonibus & Aduaticis conspirans , Treui-
rorum consilio , Titurium Sabinum & Auruncu-
leium Cottam legatos apud Eburones cum tota fun-
ditus legione insidijs circumuentos interfecit . Am-
biorix hac uictoria elatus , Aduaticos et Neruios ,
plurimosq. alios raptim in arma contrahit , atque
ad Ciceronem legatum , qui similiter tunc legioni
praeerat , in hiberna contendit . Multitudo ex hoc
hostium colligi potuit , quia cum obsidione castro-
rum uallum circumdādum esse a captiuis Romanis
docerentur , & instrumenta ruralia non haberent ,
gladijs concidendo terram , & sagulis exportando ,
uix tribus horis uallum x pedum , & fossam xv pe-
dum per millia passuum xv in circuitu fecerunt .

Prae-

Praeterea centum uiginti turres mirae altitudi-
 nis exstruxerant . Et cum iam septem dies noctesq.
 succidui hostium cunei pugnarent , ac uentus subi-
 to exortus esset plurimus , testas feruentes intorse-
 re fundis , flammataq. focis tela , ac mox concepto
 igne rutilantia inter castra iecerunt . Quo factō ,
 per culmea culmina raptim uentus insisterens spar-
 sum animauit incendium . Sed nec sic quidem Ro-
 mani , cum undique obruerentur uulneribus , labo-
 ribus , ieiunijs , uigilijs , incendijsque , cesserunt . Tan-
 dem Caesari nunciatum est unam legionem dele-
 tam esse , alteram iam paene confectam . Aduentan-
 te cum duabus legionibus Caesare , deserunt hostes
 obsidionem , atque in eum cunctis raptis copijs
 ruunt . Caesar paruissimis se castris consulto con-
 didit , equitibusq. praemissis , ut fugam fugerent
 imperauit , ut ad transitum uallis , quae media e-
 rat , sibiq. periculosa uidebatur , hostes contemptu
 sui inuitaret . Quibus aduentantibus , insuper ob-
 strui portas praecepit . Quo uiso Galli , quasi iam
 uicissent , ad obducendum extrinsecus uallum con-
 uersi sunt . Caesar totis repente portis paratum
 effudit exercitum : acriterq. cum eis dimicans , tan-
 dem uidit unum ex militibus suis segnius proelian-
 tem , scutumq. eius rapuit , & in aduersos ruit .
 Quo factō erubuit exercitus , uersosque in fugam
 Gallos , uastissima caede confecit . Nam sexaginta
 millia tunc fuisse referuntur , e quibus pauci per pa-
 ludes inuias euaserunt . Induciomarus Treuiro-
 rum princeps , magnas armatorum copias habens ,
 postquam

postquam de consensu totius Galliae certior redditus est, Labieni castra, legionemq. cui praeerat, quod facile factu arbitrabatur, delere statuit, ac deinde Eburonibus Neruijsq. coniunctus, ad opprimendum Caesarem pergere. Labienus quibus potest artibus timorem simulat, atq. ita Induciomarum negligentio rem cum insultantibus copijs pro uallo oberrantem repentina eruptione prostrauit. Hac uictoria Labieni, reliqui Gallorum conatus repressi sunt, & Caesar paullo quietior reliqua parte hiemis fuit. Sed intelligens sibi maiora belli susperesse negotia, maxime quia plurima exercitus parte amissa, alijsq. grauius sauciatis, ne ad sustinendum quidem sibi idoneus, non dicam ad comprimendum Gallorum impetum uideretur, a Cn. Pompeio proconsole conscribi legiones, sibiq. mitti in auxilium fecit. Itaque ante hiemem exactam, tres ad eum legiones in castra uenerunt. Igitur Caesar priusquam in unum hostium copiae coirent, ineunte uerno aggredi trepidos, & opprimere sparsos in suis finibus parat. Primum itaque Neruiorum fines diripit: praedam uero, quae copiosissima erat, exercitui permittit. Deinde Menapios, qui sibi propter immensas paludes, atque impedimentissimas siluas munitissimi uidebantur, tribus agminibus innadit, nimiaq. caede uulgo agitata residuos supplices in deditionem accepit. Labienus sequenti proelio omnes Treuirorum copias interfecit, arte in bellum prouocatas, priusquam Germanis aduentantibus iungerentur: & continuo ipsam

ipsam ciuitatem cepit . Caesar ulcisci mortem Sabini et Cottae legatorum uolens in Ambiorigem et Eburones deletae legionis auctores , postquam in Arduennam siluam refugisse comperit , quae silua totius Galliae maxima est , atque a ripis Rheni , finibusq. Treuirorum ad Nervios usque pertingit , & in longitudine plusquam quinquaginta millibus passuum patet , permetiens rem suis maximi periculi fore , si per obstructas spatiosas siluas , ignoti diuiderentur , hostemq. loci gnarissimum quae rerent , omnem Galliam per nuncios inuitat , ut quisque secundum placitum suum reconditas in Arduenna silua praedas quaerant diripiantq. Quo facto Gallis utrimque morientibus maximas Romanorum iniurias sine cuiusquam Romani discrimine uindicauit . Ita hoc tutissimo uincendi genere securus in Italiam redijt . Igitur Caesare in Italiam reuerso , rursus Gallia in arma coniurat , multiq. simul populi coeunt . Dux his Vercingetorix fuit , cuius consilio statim omnes Galli ciuitates suas ul tro incenderunt , prima a suis incensa Biturico . Inde ad Caesarem , qui magnis itineribus per Narbonensem prouinciam clam ad exercitum recurrerat , impetum faciunt . Caesar tunc opidum nomine Genabum obsidione concluderat : quod diu oppugnatum tandem post multas Romanorum clades pluuiodie , cum hostilium machinarum amenta neruiq. languerent , applicitis turribus captum atque deletum est . Quadraginta millia hominum ibi fuisse referunt : e quibus uix xx c homines per fugam

gam elapsi ad castra proxima Gallorum uenerunt .
 Praeterea Aruerni ceteriq. confines, sollicitatis et-
 iam ad se Aeduis, multis aduersus Caesarem proe-
 lijs bellauerunt . Qui cum se pugnando fatigati in
 quoddam opidum recepissent, milites praedae in-
 biantes, ad expugnationem opidi animum inten-
 dunt, frustra Caesare de loci iniquitate caussante .
 Itaque ibi Caesar erumpentibus desuper hostibus
 pressus, multa exercitus sui parte perdita uictus au-
 fugit . Dum haec ad Alexiam geruntur, Vercinge-
 torix, quem omnes consensu pari regem praeopta-
 uerant, suadet uti ex tota Gallia omnes, qui arma
 ferre possent, huic bello praesto sint : hoc enim es-
 se unum bellum, quo aut perpetua libertas aut ae-
 terna seruitus, aut mors omnium consequatur . Ita-
 que absque eo numero quem infinitum ante contra-
 xerat, equitum circiter octo millia, peditum ducen-
 ta quinquaginta millia contracta sunt . Dehinc
 duo colles sibi inuicem obuersos Romani Galli-
 q. ceperunt, unde multis saepe eruptionibus & uarijs
 euentibus proeliantes, tandem Romani praecipua
 Germanorum equitum, quos sibi iamdudum ami-
 cos, nunc in auxilium adscikerant, uirtute uice-
 runt . Vercingetorix alia die congregatis omni-
 bus qui fuga euaserant, dixit se auctorem bona fide
 defendendae libertatis, atque rumpendi foederis
 fuisse . Et nunc siue Romanis sese ad mortem offe-
 rant, siue se solum pro omnibus dandum, paratum
 animo fore . Itaque Galli uoluntatem, quam pудо
 re aliquandiu texerant, quasi ex consilio regis as-
 sume-

sumerent, illico sibi ueniam precantes, eum solum uelut auctorem magni sceleris dediderunt. Bellouaci omnibus Gallorum gentibus ipsorum opinionione fortiores habebantur. Hi Chorreo duce bellum instaurant, sibiq. in hanc suscepti belli societatem Ambianos, Aulercos, Caletos, Bellocasses, Atrebatasq. coniungunt, & locum quendam cinctum atque impeditum undique paludibus capiunt. Commissoq. proelio, magnam Rhemorum manum, quae auxilio Romanis ierat, trucidant. Deinde cum opportunum ipsi locum insidijs prouisum occupauissent, atque hoc comperto Romani ad insidiarum locum instructi ordinatiq. uenissent, commisso proelio Romani Gallos fugientes iisdem locorum munitionibus, quibus clausi fuerant, incluse-
runt, cunctosq. ad internecionem ceciderunt. Ibi Chorrens uel fugam uel deditionem detrectans, Romanos ut uiuus caperetur instantes, occidendo ut occideretur coegit. Igitur cum pacatam Galliam uniuersam Caesar, neque ausuram fore ad aliquos adspirare motus arbitraretur, legiones in hiberna dimisit. Ipse autem Ambiorigis fines, qui tot bella excitauerat, hominum horrenda strage uastauit. At uero C. Caninius legatus bellum apud Pictonas inuenit, ubi magna hostium multitudo impeditam itinere legionem circumdedit, atque ad extremum discrimen adduxit. Porro autem Fabius legatus acceptis Caninij litteris, in Pictonas proficiscitur: ibiq. a captiuis de opportunitate locorum certior factus, inopinantes hostes opprimit:
magnisq.

magnisq. stragibus factis, plurimas praedas agit. Deinde cum Caninio signum aduentus sui dedisset, Caninius totis castris subito insiluit, seseq. iniecit hosti. Ita Fabio ex una parte, & Caninio ex altera insistente, maximo & diuturno bello innumerae Gallorum copiae trucidatae sunt. Inde Fabius in Carnutes profectus est. Sciebat enim Deonacum ducem antiquissimum totius rebellionis intentorem ab hoc bello elapsum, si Armoricis gentibus adiunctus esset, maximos iterum tumultus esse in Gallia moturum. Sed eos, adhuc ipsa nouitate trepidantes, mira uirtute & celeritate perdomuit. Interea Drapes unaq. Lucterius cum adesse Caninium & legiones in finibus suis uiderent, undique collectis copijs opidum Vxellodunum occupant. Hoc opidum in editissima montis arce pendebat: duabus partibus per abrupta latera non paruo flumine cingebatur: medio deinde descensu largissimo fonte securum, plurimaq. introrsum copia frumenti tutum, irritos procul discursus hostium despiciebat. Caninius, quod solum Romana prouisione potuit, ambos duces cum parte copiarum plurima in campum euocatos, maximo proelio superauit. Nam uno e ducibus interfecto, alter cum paucissimis fugit, nullus in opidum rediit. Sed ad id oppugnandum Caesare opus fuit. Itaque certior per nuncios factus Caesar occurrit, circumspectisq. omnibus, uidet si expugnare ui molitur, ludo & spectaculo hostium delendum esse exercitum suum: unum solum esse presidij, si quoquo

quo modo hostes aqua arceantur . Sed & hoc quoque nisi Caesar non potuisset . Siquidem fons , quo ad potum utebantur , medio deuexi montis latere fundebatur . Caesar ad proximum fontis admoueri uineas , turrimq. exstrui iubet . Fit magnus illico concursus ex opido : quibus sine periculo proeliantibus , Romani quamuis pertinaciter obisterent , crebriusq. succederent , tamen complures trucidantur . Igitur exstruitur agger , & turris pedum LX , cuius uertex adaequare ad fontis locum possit , ut uel ex aequo tela coniici queant , uel praecipitata desuper saxorum uolumina non timeri . Opidani autem ubi exanimari siti non solum pecora , uerumetiam infirmiores hominum aetates uident , cupas pice , seuo , & scandulis repletas , ac deinde immisso igne , in prona praecipitant , easq. ipsi toto opido fusi subsequuntur . Ardentibus machinis cum graue proelium suis Caesar ac periculosum uideret , cohortes in circuitu opidi ire uelociter per occultum imperat , atque undique subito uastum clamorem attollere . Quo facto consternati opidani , dum recurrere ad muniendum opidum uolunt , ab oppugnatione turris , uel demolitione aggeris recesserunt . Illi tamen , qui ad incidendas fontis uenas sub obtentu aggeris tuti cuniculos perfodiebant , repertos in abstruso aquarum meatus , per multa diuidendo , tenuari in semetipsis consumiq. fecerunt . Opidani fonte siccato ultima desperatione correpti , deditionem sui faciunt . Caesar autem omnibus , qui arma tulerant ,

*manus sustulit, & uitam reliquit, quo testator
 esset etiam posteris poena improborum. Multum
 enim ad coercendam audaciam ualet propositum
 punitionis exemplum, cum ipsa miseri praesens
 forma uiuentis, & ad recordationem admonet con-
 scios, & ad sciscitationem cogit ignaros. Exhaustis
 itaque atq. edomitis Gallis, securus Caesar cum le-
 gionibus in Italiam redijt, nullos post se Gallorum
 motus pertimescens, certo se sciens minime ali-
 quos, qui uel moueri audeant, uel si moueantur,
 timendi sint, reliquisse. Anno ab Vrbe condita
 DCXCVII. M. Licinius Crassus collega Cn. Pompeij
 Magni in consulatu secundo prouinciam sortitus
 in Parthos, homo inexplibilis cupiditatis, audita
 in Hierosolymis templi opulentia, quam Pompe-
 ius intactam reliquit, in Palestinam diuertit,
 Hierosolyma adijt, templum peruadit, opes diri-
 pit. Inde per Mesopotamiam tendens in Parthiam,
 quacumque iter habuit, socijs ciuitatibus auxi-
 lia indixit, pretia exegit. Mox ut Euphratem
 transijt, illico Bagesen ab Orode rege Parthorum
 ad se missum obuiam habuit: a quo uehementer in-
 crepatus est, cur contra fœdus Luculli & Pompeij
 auaritia inductus Euphratem transierit: quamob-
 rem sine mora futurum ut pro auro Parthico se-
 rico ferro oneraretur. Inde cum prope Carras con-
 tra omnia & auspicia uentum esset, Parthi subi-
 to ingruentes cum Surena & Sylace praefectis, sa-
 gittis oppressere Romanos. Cecidere ibi plurimi
 senatores, aliquot etiam consulares & praetorij
 uiri.*

uiri . Crassus quoque filius Crassi lectissimus inuenis in acie occisus est . Praetera quatuor cohortes cum Vargunteio legato medijs deprehensae campis & interfectae sunt . Surenas raptis equitatibus Crassum persequi intendit , eumq. circumuentum , ac frustra colloquium eius petentem cepit , & in castra perduxit , ac postremum auro in os eius infuso interfecit . Pauci noctis beneficio liberati , Carras confugere . Cognita clade Romanorum , multae Orientis provinciae , a societate uel fide populi Romani defecissent , nisi Cassius Quaestor , collectis ex fuga militibus paucis , intumescens Syriam egregia animi uirtute ac moderatione pressisset : qui & Antiochum , copiasq. eius ingentes proelio uicit , & interfecit . Parthos quoque ab Orode in Syriam missos , iamq. ingressos Antiochiam , bello expulit , ducemq. eorum Hofagen interfecit . Igitur Romani status agitur semper alterna mutatio , uelut forma Oceani maris , quae omni die dispar , nunc succiduis per septem dies tollitur incrementis , nunc insequentibus totidem diebus naturali damno & defectu interiore subducitur . Anno ab Urbe condita DCC , incertum unde concretus , plurimam Urbis partem ignis inuasit . Neque umquam antea tanto incendio correptam atque uastatam ciuitatem ferunt . Nam quattuordecim uicos cum uico Iugario consumptos fuisse memoriae proditum est . Hinc iam bellum ciuile committitur , quod magnis iam dudum dissensionibus ac molitionibus parabatur . Nam Caesar rediens uictor ex

Gallia, decerni sibi absenti alterum consulatum poposcit. Contradictum est a Marcello consule, a Bibulo, a Catone, annitente Pompeio. Deinde decretum est a Senatu, ut in urbem Caesar non nisi dimisso exercitu ueniret: et ex Marcelli consulis auctoritate ad legiones, quae apud Luceriam erant, Cn. Pompeius cum imperio missus est. Caesar Rauiennam sese contulit. M. Antonius & P. Cassius trib. pl. pro Caesare intercedentes, interdicens Lentulo consule, curia foroq. prohibiti, ad Caesarem profecti sunt, Curione simul Coelioq. comitantibus. Caesar Rubicone flumine transmeato, mox ut Ariminum uenit, quinque cohortes, quas tunc solas habebat, cum quibus, ut ait Liuius, orbem terrarum adortus est: quid facto opus esset, edocuit. deplorans iniurias suas, causam belli ciuilis pro restituendis in patriam tribunis esse testatus est. Inde per Antonium septem cohortes, quae apud Sulmonem morabantur, a Lucretio recepit. tres legiones, quae cum Domitio apud Corfinium morabantur, ad suas partes transduxit. Consules cum Cn. Pompeio, senatusq. omnis, atque uniuersa nobilitas ex urbe fugit, atque in Graeciam transiit. Apud Dyrrachium Epirumque, Macedoniam & Achaïam, Cn. Pompeio duce, senatus contra Caesarem bellum parauit.

CAESAR . DICTATOR

CAESAR uacuam urbem ingressus, Dictatorem se fecit, negatamq. sibi ex aenario pecuniam fractis foribus inuasit, protulitq. ex eo auri pondo quattuor millia centum triginta & quinque: argenti pondo prope nongenta millia. Inde digressus Ariminum ad legiones, mox alpes transuectus, Massiliam uenit: ob quam oppugnandam, cum receptus non esset, Trebonium cum tribus legionibus reliquit. Quo bello miles duodecimae legionis aduersus eos nauali certamine pro Caesare dimicans, hostilem nauem dextra apprehendit: qua amputata, laeuam iniecit, neque ante dimisit, quam mergeretur. Caesar deinde ad Hispanias contendit, quas L. Afranius, & M. Petreius, & M. Varro, Pompeiani duces, cum legionibus obtinebant. ibi multis proelijs Petreium Afraniumq. superatos, composita pactione dimisit. In ulteriore Hispania duas legiones a M. Varrone suscepit. Similiter & duces eius, Curio Catonem Sicilia expulit, Valerius Cottam Sardinia, Tiberonem ab Africa Varus eiecit. Caesar rediens, Massiliam obsidione domitam, uita tantum & libertate concessa, ceteris rebus abrasit. At uero Dolabella partium Caesaris in Illyrico per Octauium & Libonem uictus, copijsq. exsutus, ad Antonium fugit. Basilus & Sallustius ducentes singulas legiones, quibus praeerant, similiter & Antonius, Hortensius quoque ab infero mari cum

classe concurrens, omnes pariter aduersus Octauium & Libonem profecti, & uicti sunt. Antonius cum se Octauio cum quindecim cohortibus dedisset, omnes ad Pompeium a Libone deducti sunt. Curio ex Sicilia in Africam cum exercitu transgressus est: quem Iuba rex continuo exceptum cum omnibus copijs trucidauit. Octauius Salonas oppugnare conatus, omnes copias, quas duxit, amisit. Coelius a Caesare desciiuit, ac se Miloni exsul iunxit. Cumq. ambo seruorum manu Capuam oppugnare molirentur, occisi sunt. Bibulus apud Corcyram pudore uictus, quod custodiae eius, quam pelago & opido praetendebat, hostis illuserat, inedia sese uigilijsq. consecit. Appius Claudius Centorinus, qui iussu Pompeij Graeciam tuebatur, iam abolitam Pythici oraculi fidem uoluit experiri. Quippe ab eo adaecta uates descendere in specum, respondisse fertur de bello consulenti: Nihil ad te hoc Romane bellum pertinet: Euboica Coela obtinebis. Coela autem uocant Euboicum sinum. Ita Appius perplexa sorte incertus discessit. Interea apud Dyrachium multi Orientis reges ad Cn. Pompeium cum auxilijs uenerunt. quo cum Caesar uenisset, Cn. Pompeium obsidione frustra cinxit, ipse terram quindecim millium passuum fossa praestruens, cum illi paterent maria. Pompeius castellum quoddam propinquum mari, quod Marcellinus tuebatur, euertit: praesidiaq. Caesaris, quae ibidem morabantur, occidit. Caesar Torquatum legionemq. unam ut expugnaret aggressus est. Hoc periculo so-

ciorum

ciorum Pompeius cognito, omnes copias eo traxit: & sine eo mouente, fulmina aduersa occurrerunt: apes quoque obsedere vexilla. Quo uiso subitus maeror confudit exercitum. Fugerunt hostiae in templis: conuersa simulacra, alia fleuerunt, alia sudarunt. Tantus uero in aere armorum strepitus fuit, ut Antiochiae quasi aduentu hostium in muros concurrerent. Interea Caesar ommissa obsidione ad Pompeium se conuertit. Torquatus autem euestigio prorumpens, auersum insecutus est. Ita Caesaris milites ancipiti periculo territi, ipso Caesare frustra obsistente, fugerunt. Euasit tamen Caesar, quia nocte interueniente Pompeius sequi noluit. Dixitq. Caesar, nec Pompeium scire uincere, & illa tantum die potuisse superari. Caesaq. sunt in eo proelio quattuor millia militum Caesaris, centuriones uiginti duo, equites R. complures. Caesus est et Scaeuia Caesaris miles fortissimus. Quem cum milites Pompeij, ut se traderet, hortarentur, respondisse fertur, se esse fessum. accurrit unus, uelut accepturus arma: percutitur, plures simul sternuntur. ipse autem uulnera accepit capite, humero, femore, oculumq. amisit. Scutum eius satis constitit centum uiginti ictibus petitum fuisse. Deinde Caesar tacito agmine per Epirum in Thessaliam perrexit. Pompeius cum maximis copijs est secutus. Bellumq. commissum est. Itaque instruitur utrimque acies. Pompeius octoginta & octo cohortes triplici ordine locauit. fuere autem peditum plusquam quadraginta mil-

lia: equites in sinistro cornu sexcenti, in dextro quingenti. Praeterea reges multi: senatores, equitesque Romani plurimi, absque leuium armaturarum magna copia. Caesar similiter octoginta cohortes triplici ordine disposuit. cui fuere minus quam quadraginta millia peditum, equites mille. Videre ibi & gemere erat, contractas Romanorum vires in campis Pharsalicis ad occisionem mutuo constitisse, quas si concordia rexisset, nulli populi, nulli reges ferre potuissent. Prima congressione equitatus Pompeij pulsus, sinistra latera nudauit. Deinde cum diu utrimque dubia sorte caederentur, atque ex alia parte Pompeius diceret, Parce ciuibus, nec tamen faceret; ex alia uero Caesar hoc faceret, quod urgeret dicens, Milles faciem feri: tandem uniuersus Pompeij fugit exercitus, castraque eius direpta sunt. Caesa sunt in eo proelio Pompeianorum quindecim millia, centuriones triginta tres. Hic exitus pugnae ad Palaeopharsalum fuit. Pompeius fugiens in ostio Penei amnis onerariam nauim nactus in Asiam transiit. Inde per Cyprum Alexandriam petijt, ut a rege Aegypti, cui tutor a senatu datus fuerat propter iuuenilem eius aetatem, acciperet auxilia: qui fortunam magis, quam amicitiam, secutus, occidit Pompeium, atque caput eius & anulum Caesari misit. Quo conspecto Caesar etiam lacrimas fudisse dicitur, tanti uiri intuens caput, & generi quondam sui. Pompeij uxor filijque eius sugerunt, ceteraque Pompeiana classis

dire-

direpta est, omnibus, qui in ea erant, crudelissime trucidatis: ibique & Pompeius Bithynicus occisus est. Lentulus uero uir consularis apud Pelusium interfectus est. Caesar, compositis apud Thesaliam rebus, Alexandriam uenit. Cumque se in regiam recepisset, eludebatur a tutoribus, quominus pecuniam acciperet, templa sua astu spoliantibus, ut & regios thesauros uacuos esse ostenderent, & in inuidiam Caesaris populum concitarent. Praeterea Achilles dux regius imbutus semel Pompeij sanguine, Caesaris quoque necem meditabatur. Nam iussus exercitum dimittere cui praeerat uiginti millia armatorum, non modo spreuit imperium, uerumetiam aciem direxit. In ipso proelio regia classis ad terram subducta iubetur incendi. Ea flamma cum partem quoque urbis inuasisset, quadraginta millia librorum proximis forte aedibus condita exussit: singulare profecto monumentum studij, curaeque maiorum, qui tot tantaque illustrium ingeniorum opera congescerant. Unde quamlibet hodieque in templis exsistant, quae & nos uidimus armaria librorum: quibus direptis exinanita ea a nostris hominibus nostris temporibus memorent, quod quidem uerum est: tamen honestius creditur, alios libros fuisse quaesitos, qui pristinas studiorum curas aemularentur, quam aliam ullam tunc fuisse bibliothecam, quae extra quadringenta millia librorum fuisse, ac per hoc euasisse credatur. Postea Caesar insulam, ubi Pharus est, cepit. Eo Achilles cum Gabinianis militibus

litibus uenit . ingens pugna commissa est . Magna
 ibi Caesarianorum multitudo cecidit . Omnes et-
 iam interfectores Pompeij interfecti sunt . Caesar
 quoque ui insistentium hostium pressus , scapham
 adscendit, qua mox pondere subsequantium graua-
 ta ac mersa, per ducentos passus ad nauem una ma-
 nu eleuata, quā chartas tenebat, natando peruenit.
 Mox nauali certamine pulsatus , magna felicitate
 classem regiam aut depressit, aut cepit. Alexandri-
 nis petentibus reddidit regem, monuitq. ut amici-
 tiam Romanam quam arma experiri studeret. Qui
 tamen illico ut liber fuit , bellum Caesari intulit ,
 sed continuo cum toto exercitu suo & ipse deletus
 est. Nam xx millia hominum in eo bello caesa rese-
 runtur, duodecim millia cum septuaginta longis
 nauibus dedita, quingenti ex uictoribus cecidisse
 dicuntur . Rex ipse adolescens scapha exceptus, ut
 fugeret, multis insilientibus mersus, necatusq. est.
 Corpus eius ad litus deuolutum, indicio loricae
 aureae cognitum fuit. Qua Caesar praemissa Ale-
 xandriam, Alexandrinos omnes ad deditionem
 desperationemq. compulit, regnumq. Aegypti Cleo-
 patrae dedit, Ptolemaei sorori, cum qua stupri con-
 suetudinem habuerat. Quae postea regio comitatu
 urbem ingressa est. Inde Syriam peruagatus, Phar-
 nacem Mithridatis Magni filium, qui Pompeio au-
 xilio apud Thessaliam fuerat , rebellantem in Pon-
 to, & multas populi Romani provincias occupa-
 tem, uicit acie, ac postea in mortem coegit. Inde Ro-
 man regressus, tertio se dictatorem & consulem
 fecit,

fecit, cum M. Aemilio Lepido, qui & magister equitum dictatoris causa ante annum fuerat. Inde in Africam profectus est, ubi infinita nobilitas Romanorum cum Iuba Mauritaniae rege apud Thapsum bellum reputauerat. Duces autem Romani erant, P. Cornelius Scipio, ex genere antiquissimo Scipionis Africani: hic etiam socer Magni Pompeij fuerat: M. Petreius, Varro, M. Porcius Cato, L. Cornelius Faustus Sullae Dictatoris filius. Contra hos commisso bello, post multas dimicationes maxima hominum multitudo caesa, uictor fuit Caesar: castra utrorumq. direpta sunt, sexaginta elephantum capti. Cato apud Uticam sese occidit: Iuba percussori iugulum praebuit, pretio dato. Petreius eodem gladio se perfodit: Scipio in navi, qua ad Hispanias fugere contendens, uento coactus in Africam redierat, semetipsum iugulauit. in eadem navi T. Torquatus occisus est. Faustum Sullae quondam dictatoris filium, Pompeij generum, nepotes, filiamq. Pompeiam, & Afranium, et Petreium filium Caesar praecepit occidi. Post annum inde Caesar Romam cum quattuor triumphis ingressus. quarto dictator & consul creatus, disposito reparatoq. reip. stato, continuo in Hispaniam contra Pompeios Pompeij filios profectus, septimodecimo quam egressus ab urbe fuerat die Saguntum peruenit: statimq. aduersus Pompeios duos & Labienum atque Atium Varum multa bella uaria sorte gessit. Vltimum bellum apud Mundam gestum est: ubi tantis uiribus dimicatum est, tantaq. caedes acta, ut Caesar quoque

uete-

ueteranis etiam suis cedere non erubescantibus, cum cogi caedique aciem suam cerneret, se uoluerit occidere, ne post tantam rei militaris gloriam in potestatem adolescentium natus annos sex & quinquaginta ueniret. Denique reparatis suis, tum uersus subito in fugam Pompeianorum fugit exercitus. Equidem eo die hoc bellum gestum est, quo Pompeius pater ab urbe bellum gesturus aufugerat. Quattuorque annis hoc bellum civile toto orbe indescens intonuit. T. Labienus, & Atius Varus, in acie occisi sunt. Sex. Pompeius cum centum equitibus aufugit. Cn. Pompeius frater eius, contracta celeriter non parua Lusitanorum manu, cum Caesario congressus & uictus, fugiensque interfectus est. Munda ciuitas cum immensa hominum caede Caesaris oppugnante uix capta est. Inde Caesar bellis civilibus toto orbe compositis Romam rediit: agere insolentius coepit, contra consuetudinem Romanae libertatis. Cum ergo honores ex sua uoluntate praestaret, qui a populo antea deferébantur, nec senatui ad se uenienti assurgeret, aliaque regia ac paene tyrannica faceret, coniuratum est in eum a ducentis sexaginta uel amplius senatoribus equitibusque Romanis. Praecipui fuerunt inter coniuratos duo Bruti, ex eo genere Bruti, qui primus Romae consul fuerat, & reges expulerat, & C. Cassius, & Seruilius Casca. Ergo Caesar cum inter ceteros senatus quadam die uenisset ad curiam, uiginti & tribus cultris senatorijs confectus, uulneribusque confossus interijt. Quo facto, senatores strictis pugionibus

*bus in Capitolium secesserunt. Diu deliberatum est, utrum Capitolium cum auctoribus caedis oporteret incendi. Corpus eius raptum, populus dolore stimulatus in foro fragmentis tribunalium ac subselliorum cremavit. Eadem nocte Calpurnia, uxor uidelicet eius, uidit in somnis eum fossum uulneribus in sinu suo iacere. orauit Caesarem, ne eo mane abiret in senatum. Sed ille, auspicioꝝ saepe negligens, contempsit somnium, sed exitu probauit. Ante paucos dies, quam Caesar occideretur, in curia boue ex more mactato, cor in extis non est reperi-
tum. Quod cum Spurina haruspex pronunciaſſet ad uitae periculum pertinere, ait Caesar constantiae memor, Miraris si bos non habeat cor? sed mox ei finis uitae fuit. Idem Spurina ante paucos dies eidem Caesari dixerat, cauendum ei esse idus Martias. Quo die uiso, Spurinae ait Caesar, Idus Martiae uenerunt: ille respondit, Sed nondum transierunt. Eodem die Caesar confessus est, uir, quo nunquam ullus homo magis bellis enituit. Eius siquidem ductu, undecies centum nonaginta & duo milia hostium caesa sunt. Nam, quantum bellis ciuilibus fuderit, noluit annotare. Signis collatis quin-
quagies dimicauit, M. Marcellum solus supergressus, qui triginta nouem uicibus pari modo fuerat proeliatus. Ad hoc nullus celerius scripsit, nemo uelocius legit. quatternas etiam epistolas simul dictauit. Tanta fuit bonitatis, ut, quos armis subegerat, magis clementia uicerit. Eodem tempore Romae tres simul exorti soles, paulatim in eundem*

*eundem orbem coierunt . Inter cetera portenta ,
quae toto orbe facta sunt , bos in suburbano Ro-
mae ad arantem locutus est , frustra se urgeri :
non enim frumenta , sed homines defuturos .*

C . IVLII . CAESARIS
COMMENTARIORVM
DE . BELLO . GALLICO
LIBER . I

ALLIA est omnis diuisa in partes tres : quarum unam incolunt Belgae, aliam Aquitani, tertiam qui ipsorum lingua Celtae, nostra Galli appellantur. hi omnes lingua, institutis, legibus inter se differunt. Gallos ab Aquitanis Garumna flumen, a Belgis Matrona, & Sequana diuidit : horum omnium fortissimi sunt Belgae : propterea quod a cultu, atque humanitate prouinciae longissime absunt, minimeque ad eos mercatores saepe comeant, atque ea, quae ad effeminandos animos pertinent, important; *proximi sunt Germanis, qui trans Rhenum incolunt, quibuscum continenter bellum gerunt. qua de causa Heluetij quoque reliquos Gallos uirtute praecedunt; quod fere *quotidianis proelijs cum Germanis contendunt, cum aut suis finibus eos prohibent, aut ipsi in eorum finibus bellum gerunt. Eorum una pars, quam Gallos obtinere dictum est, initium capit a flumine Rhodano, *contineturque Graumna flumine, Oceano, finibus Belgarum, attingit etiam a Sequanis, & Heluetijs flumen Rhenum : uergit ad Septentriones. Belgae ab extremis Galliae finibus oriuntur : pertinent ad *inferiorem partem flu-
A minis

minis Rheni; spectant in Septentriones, & orientem solem. Aquitania a Garumna flumine ad Pyrenaeos montes,* & eam partem Oceani, quae ad Hispaniam pertinet, spectat inter occasum solis, & Septentriones. apud Heluetios longe nobilissimus & ditissimus fuit Orgetorix. is M. Messalla & M. Pisone cos. regni cupiditate inductus, coniurationem nobilitatis fecit, & ciuitati persuasit, ut de finibus suis cum omnibus copijs exirēt: perfacile esse, cum uirtute omnibus praestarent, totius Galliae imperio potiri. id hoc facilius eis persuasit, quod undique loci natura Heluetij continentur; una ex parte, flumine Rheno latissimo, atque altissimo, qui agrum Heluetium a Germanis diuidit; altera ex parte, monte Iura altissimo, qui est inter Sequanos, & Heluetios; tertia, lacu Lemano, & flumine Rhodano, qui prouinciam nostram ab Heluetijs diuidit. his rebus fiebat, ut & minus late uagarentur, & minus facile finitimis bellum inferre possent. qua de causa, homines bellandi cupidi, magno dolore afficiebantur. pro multitudine autem hominum, & pro gloria belli, atque fortitudinis, angustos se fines habere arbitrabantur, qui in longitudine millia passum CCXL. in latitudinem CXXC. patebant. His rebus adducti, et auctoritate Orgetorigis permoti, constituerunt, ea, quae ad proficiscendum pertinerent, comparare; iumentorum, & carrorum quammaximum numerum coemere, sementes quammaximas facere, et in itinere copia frumenti suppeteret; cum proximis ciuitatibus

uitatibus pacem, & amicitiam confirmare. ad eas res conficiendas biennium sibi satis esse duxerunt. in tertium annum profectiōem lege confirmant. ad eas res conficiendas Orgetorix deligitur. * is sibi legationem ad ciuitates suscepit. in eo itinere per suadet Castico, Catamantaledis filio, Sequano, cuius pater regnum in Sequanis multos annos obtinuerat, & a S. P. Q. R. Amicus appellatus erat, ut regnum in ciuitate sua occuparet, quod pater ante habuerat : itemq. Dumnorigi Aeduo, fratri Diuitiacci, qui eo tempore principatum in ciuitate sua obtinebat, ac maxime plebi acceptus erat, ut idem conareretur, persuadet : eiq. filiam suam in matrimonium dat. perfacile factu esse, illis probat, conata perficere ; propterea quod ipsae suae ciuitatis imperium obtenturus esset : non esse dubium, quin totius Galliae plurimum Heluetij possent. se suis copijs, suoq. exercitu, illis regna conciliaturum, confirmat. Hac oratione adducti, inter se fidem, & iusiurandum dant, & regno occupato, per tres potentissimos, ac firmissimos populos totius Galliae sese potiri posse sperant. Ea res, ut est Heluetijs per indicium enunciata, moribus suis Orgetorigem ex uinculis caussam dicere cogerunt. * damnatum poenam sequi oportebat, ut igni cremaretur. die constituta caussae dictiōis, Orgetorix ad iudicium omnem suam familiam, ad hominum millia x, undique coegit ; & omnes clientes, obaeratosq. suos, quorum magnum numerum habebat, eodem conduxit : per eos, ne caussam diceret, se

A 2

eripuit.

eripuit . cum ciuitas , ob eam rem incitata , armis
ius suum exsequi conaretur , multitudinemq. homi-
num ex agris magistratus cogerent ; Orgetorix mor-
tuus est : neque abest suspicio , ut Heluetij arbitran-
tur , quin ipse sibi mortem conscinerit . Post eius
mortem nihilo minus Heluetij id , quod constitue-
rant , facere conantur , ut e finibus suis exeant . ubi
iam se ad eam rem paratos esse arbitrati sunt ,
opida sua omnia , numero ad XII , uicos ad qua-
dringentos , reliqua priuata aedificia incendunt ,
frumentum omne , praeter quod secum portaturi
erant , comburunt ; ut , domum reditionis spe subla-
ta , paratiores ad omnia pericula subeunda essent :
trium mensium molita cibaria sibi quemque do-
mo efferre iubent : persuadent Rauracis , & Tu-
lingis , & * Latobricis finitimis , uni , eodem usi
consilio , opidis suis , uicisq. exustis , una cum iis
profisciscantur : Boiosque , qui trans Rhenum in-
coluerant , & in agrum Noricum transfierant , *
Noricamq. oppugnarant , receptos ad se socios si-
bi adsciscunt . Erant omnino itinera duo , quibus
itineribus domo exire possent ; unum per Sequa-
nos , angustum , & difficile , inter montem Iu-
ram , & flumen Rhodanum , quo uix singuli car-
ri ducerentur ; mons autem altissimus impende-
bat , ut facile perpauci prohibere possent : alte-
rum per prouinciam nostram , multo facilius , at-
que expeditius : propterea quod inter fines Hel-
uetiorum , & Allobrogum , qui nuper populo R.
pacati erant , Rhodanus fluit , isq. non nullis lo-
cis

cis uado transitur . extremum opidum * Allobrogum est , proximumq. Heluetiorum finibus Geneua . ex eo opido pons ad Heluetios pertinet . Allobrogibus sese uel * persuasuros , quod nondum bono animo in populum R. uiderentur , existimabant , uel ui coacturos , ut per suos fines eos ire paterentur . Omnibus rebus ad profectiorem comparatis , diem dicunt , qua die ad ripam Rhodani omnes conueniant . is dies erat , ad v. kal. Apr. L. Piso-ne , A. Gabinio cos. Caesari cum id nunciatum esset , eos per prouinciam nostram iter facere conari , maturat ab urbe proficisci ; & , quam maximis itineribus potest , in Galliam ulteriorem contendit , & ad Geneuam peruenit : prouinciae toti quam maximum potest militum numerum imperat . erat omnino in Gallia ulteriore legio una . pontem , qui erat ad Geneuam , iubet rescindi . Vbi de eius aduentu Heluetij certiores facti sunt , legatos ad eum mittunt nobilissimos ciuitatis , cuius legationis Numeius , & Verodoctius principem locum obtinebant , qui dicerent , sibi esse in animo , sine ullo maleficio iter per prouinciam facere , propterea quod iter haberent nullum aliud : rogare , ut eius uoluntate id sibi facere liceat . Caesar , quod memoria tenebat , L. Cassium consulem occisum , exercitumq. eius ab Heluetijs pulsum , & sub iugum missum , concedendum non putabat ; neque homines inimico animo , data facultate per prouinciam itineris faciundi , temperaturos ab iniuria & maleficio existimabat : tamen , ut spatium intercedere pos-

set, dum milites, quos imperauerat, conuenirent, legatis respondit; diem se ad deliberandum sumpturum; si quid uellent, ad idus Apr. reuenterentur. Interea ea legione, quam se cum habebat, militibusque, qui ex prouincia conuenerant, a lacu Lemano,* qui in flumen Rhodanum influit, ad montem Iuram, qui fines Sequanorum ab Heluetijs diuidit millia passum* decemnouem, murum, in altitudinem pedum XVI, fossamq. perducit: eo opere perfecto, praesidia disponit, castella communit; quo facilius, si se inuito transire conarentur, prohiberi possent. Vbi ea dies, quam constituerat cum legatis, uenit, & legati ad eum reuenterunt, negat se more, & exemplo populi R. posse iter ulli per prouinciam dare; & si uim facere conentur, prohibeturum ostendit. Heluetij, ea spe deiecti, nauibus iunctis, ratibusq. compluribus factis; alij uadis Rhodani, qua minima altitudo fluminis erat, nonnumquam interdum, saepius noctu, si perirumpere possent, conati, operis munitione, & militum concursu, & telis repulsi, hoc conatu destiterunt. Relinquebatur una per Sequanos uia, qua, Sequanis inuitis, propter angustias ire non poterant.* ijs cum sua sponte persuadere non possent, legatos ad Dumnorigem Aeduum mittunt, ut, eo deprecatore, a Sequanis hoc impetrarent. Dumnorigis gratia, et largitione apud Sequanos plurimum poterat, & Heluetijs erat amicus: quod ex ea ciuitate Orgetorigis filiam in matrimonium duxerat; & cupiditate regni adductus, nouis rebus studebat,

bat, & quamplurimas ciuitates suo sibi beneficio habere obstrictas uolebat: itaque rem suscipit; & a Sequanis impetrat, ut per fines suos Heluetios ire patiantur; obsidesq. uti inter sese dent, perficit; Sequani, ne itinere Heluetios prohibeant; Heluetij, ut sine maleficio, & iniuria transeant. Caesari* renunciatur, Heluetijs esse in animo per agrum Sequanorum, & Aeduorum iter in Santonum fines facere, qui non longe a Tolosatium finibus ab sunt, quae ciuitas est in Prouincia. id si fieret, intellegebat magno cum prouinciae periculo futurum, ut homines bellicosos, populi R. inimicos, locis parentibus, maximeq. frumentarijs finitimos haberet. ob eas causas ei munitioni, quam fecerat, T. Labienum legatum praefecit. ipse in Italiam magnis itineribus contendit; duasq. ibi legiones* conscribit; & tres, quae circum Aquileiam hiemabant, ex hibernis educit, & qua proximum erat iter, per alpes in ulteriorem Galliam cum his v. legionibus ire contendit. ibi Centrones, & Garoceli, & Caturiges, locis superioribus occupatis, itinere exercitum prohibere conantur. compluribus his proelijs pulsus, ab Ocelo, quod est citerioris Prouinciae extremum, in fines Vocontiorum ulterioris Prouinciae die septimo peruenit: inde in Allobrogum fines, ab Allobrogibus in Sebusianos exercitum ducit. hi sunt extra Prouinciā trans Rhodanum primi. Heluetij iam per angustias, & fines Sequanorum, suis copias transduxerant, & in Aeduorum fines peruenerant, eorumq. agros po-

*pulabantur . Aedui cum se , suaq. ab his defendere non possent , legatos ad Caesarem mittunt rogatum auxilium : ita se omni tempore de populo R. meritos esse , ut , paene in conspectu exercitus nostri , agri uastari , libri eorum in seruitutem abduci , copia expugnari non debuerint . * Eodem tempore , quo Aedui , Ambarri quoque , necessarij & consanguinei Aeduorum , Caesarem certiores faciunt , sese , depopulatis agris , non facile ab opidis uim hostium prohibere . item Allobroges , qui trans Rhodanum uicos , possessionesq. habebant , fuga se ad Caesarem recipiunt , & demonstrant , sibi , praeter agri solum , nihil esse reliqui . Quibus rebus adductus Caesar , non expectandum sibi statuit , dum , omnibus fortunis sociorum consumptis , in Santones Heluetij peruenirent . Flumen est Arar , quod per fines Aeduorum , & Sequanorum in Rhodanum influit , incredibili * lenitate , ita ut oculis , in utram partem fluat , indicari non possit . id Heluetij ratibus , ac lintribus * iunctis transibant . ubi per exploratores Caesar certior factus est , tres iam copiarum partes Heluetios id flumen * transduxisse , quartam uero partem citra flumen Ararim reliquam esse , de tertia uigilia cum legionibus tribus e castris profectus , ad eam partem peruenit , quae nondum flumen transierat . eos impeditos , & inopinantes aggressus , magnam partem eorum concidit : reliqui sese fugae mandarunt , atque in proximas siluas abdiderunt . is pagus appellabatur Tigurinus . nam omnis ciuitas Heluetia in*
quattuor

quattuor pagos diuifa est. hic pagus unus, cum domo exisset, patrum nostrorum memoria, L. Cassium consulem interfecerat, & eius exercitum sub iugum miserat. ita, siue casu, siue consilio deorum immortalium, quae pars ciuitatis Heluetiae insignem calamitatem populo R. intulerat, ea princeps poenas persoluit. qua in re Caesar non solum publicas, sed etiam priuatas iniurias ultus est; quod eius soceri L. Pisonis auum, L. Pisonem, legatum, Tigurini eodem proelio, quo Cassium, interfecerant. Hoc proelio facto, reliquas copias Heluetiorum ut consequi posset, pontem in Arare faciendum * curat; atque ita exercitum transducit. Heluetij, repentino eius aduentu commoti, cum id, quod ipsi diebus xx. aegerrimae confecerant, ut flumen transirent, illum uno die fecisse intelligerent, legatos ad eum mittunt: cuius legationis Diuico princeps fuit, qui bello Cassiano dux Heluetiorum fuerat. is ita cum Caesare egit: Si pacem populus R. cum Heluetijs faceret, in eam partem ituros, atque ibi futuros Heluetios, * ubi eos Caesar constituisset, atque esse uoluisset: sin bello* persequi perseueraret, reminisceretur & ueteris incommodi populi R. & pristinae uirtutis Heluetiorum: quod improuisum unum pagum adortus esset, cum ij, qui flumen transissent, suis auxilium ferre non possent, ne, ob eam rem, aut suae magnopere uirtuti tribueret, aut ipsos despiceret: se ita a patribus, maioribusq. suis didicisse, ut magis uirtute, quam dolo, contenderent, aut insidijs * niterentur: quare, ne
commi-

*committeret, ut is locus, ubi constitissent, * ex calamitate populi R. & internicione exercitus, nomen caperet, aut memoriam proderet. His Caesar ita respondit: Eo sibi minus dubitationis dari, quod eas res, quas legati Heluetij commemorassent, memoria teneret: * atque eo grauius ferre, quo minus merito populi R. accidisset: qui si alicuius iniuriae sibi conscius fuisset, non fuisse difficile cauere: sed eo deceptum, quod neque commissum a se intelligeret, quare timeret; neque sine caussa timendum putaret: quod si ueteris contumeliae obliuisci uellet, num etiam recentium iniuriarum; quod, eo inuito, iter per prouinciam per uim tentassent, quod Aeduos, quod Ambarros, quod Allobroges uexassent, memoriam deponere posset? quod sua uictoria tam insolenter gloriarentur, quodq. se tam diu impune tulisse iniurias admirarentur, eodem pertinere: consuesse enim deos immortales; quo grauius homines * ex commutatione rerum doleant, quos pro scelere eorum ulcisci uelint, his secundiores interdum res, & diuturniorem impunitatem concedere: cum ea ita sint, tamen si obsides ab ijs sibi dentur, uti ea, quae polliceantur, facturos intelligat; & si Aeduis de iniurijs, quas ipsis, socijsq. eorum intulerint, item si Allobrogibus satisfaciant, sese cum ijs pacem esse facturum. Diuico respondit: Ita Heluetios a maioribus suis institutos esse, uti obsides accipere, non dare, consueuerint: eius rei populum R. esse testem. Hoc responso dato, discessit. Postero die castra ex eo loco mouent: idem Caesar*

far facit ; equitatumq. omnem , ad numerum IV.
 millium , quem ex omni prouincia , & Aeduis , at-
 que eorum socijs coactum habebat , praemittit ; qui
 uideant , quas in partes hostes iter faciant . qui cu-
 pidius nouissimum agmen insecuti , alieno loco cum
 equitatu Heluetiorum proelium committunt ; &
 pauci de nostris cadunt . quo proelio sublatis Hel-
 uetij , quod D. equitibus tantam multitudinem
 equitum propulerant , audacius subsistere , non
 numquam ex nouissimo agmine proelio nostros la-
 cessere , coeperunt . Caesar suos a proelio contine-
 bat , ac satis habebat in praesentia , hostem rapi-
 nis , * populationibusq. prohibere . ita dies circi-
 ter XV. iter fecerunt , uti inter nouissimum ho-
 stium agmen , & nostrum primum non amplius
 quinis , aut senis millibus passuum interesset . inter
 im quotidie Caesar , Aeduos frumentum , quod es-
 sent publice polliciti , flagitare . nam propter frigo-
 ra , quod Gallia sub Septemtrionibus , ut ante di-
 ctum est , posita est , non modo frumenta in agris ma-
 tura non erant , sed ne pabuli quidem satis magna
 copia suppetebat . eo autem frumento , quod flumi-
 ne Arare nanibus subuexerat , propterea minus
 uti poterat , quod iter ab Arare Heluetij auerte-
 rant ; a quibus discedere nolebat . Diem ex die du-
 cere Aedui ; conferri , * comportari , adesse , dicere .
 Vbi se diutius duci * intellexit Caesar , diem insta-
 re , quo die frumentum militibus metiri oporteret ;
 conuocatis eorum principibus , quorum magnam
 copiam in castris habebat , in his Diuitiaco , & Li-
 sco ,

sco, qui summo magistratui praeerant, (quem Ver-
gobretum appellant Aedui, qui creatur annuus, et
uitae, necisq. in suos habet potestatem) graui-
ter eos accusat; quod, cum neque emi, neque ex agris
sumi posset, tam necessario tempore, tam propin-
quis hostibus, ab ijs non subleuetur, praesertim
cum magna ex parte, eorum precibus adductus, bel-
lum suscepit: multo etiam grauius, quod sit desti-
tutus, queritur. Tum demum Liscus, oratione Cac-
saris adductus,, quod antea tacuerat, proponit, es-
se nonnullos, quorum auctoritas apud plebem plu-
rimum ualeat; qui priuatim* plus possint, quam
ipsi magistratus: hos seditiosa, atque improba ora-
tione multitudinem deterrere, ne frumentum con-
ferant; quod praestare dicant, si iam principa-
tum Galliae obtinere non possent, Gallorum, quam
Romanorum, * imperia perferre; neque dubita-
re debeant, quin, si Heluetios superauerint Ro-
mani, una cum reliqua Gallia Aeduis libertatem
sint erepturi: ab ijsdem nostra consilia, quaeq. in
castris gerantur, hostibus enunciari: hos a se coer-
ceri non posse: * quin etiam, quod necessariam
rem coactus Caesari enunciarit, intelligere sese,
quanto id cum periculo fecerit; & ob eam caus-
sam, quam diu poterit, tacuisse. Caesar hac ora-
tione Lisci Dumnorigem, Diuitiaci fratrem, desi-
gnari sentiebat: sed, quod pluribus praesentibus
eas res iactari nolebat, celeriter concilium di-
mittit; Liscum retinet; quaerit ex solo ea, quae
in conuentu dixerat. dicit liberius, atque auda-
cius.

*cuius . eadem secreto ab alijs quaerit : * reperit esse uera : ipsum esse Dumnorigem , summa audacia , magna apud plebem , propter liberalitatem , gratia , cupidum nouarum rerum , complures annos portoria , reliqua . omnia Aeduorum uectigalia paruo pretio redempta habere : propterea quod , illo licente , contraheretur audeat nemo : his rebus & suam rem familiarem auxisse , & facultates ad largiendum magnas comparasse : magnum numerum equitatus suo sumptu semper alere , & circum se habere : neque solum domi , sed etiam apud finitimas ciuitates largiter posse : atque huius potentiae causa matrem in Biturigibus , homini illic nobilissimo , ac potentissimo , collocasse : ipsum ex Heluetijs uxorem habere : sororem ex matre , et propinquas suas nuptum in alias ciuitates collocasse : fauere , & cupere Heluetijs , propter eam affinitatem : odisse etiam suo nomine Caesarem , & Romanos ; quod eorum aduentu potentia eius * diminuta , & Diniaticus frater in antiquum locum gratiae , atque honoris sit restitutus : si quid accidat Romanis , summam in spem regni obtinendi per Heluetios uenire ; imperio populi R. non modo de regno , sed etiam de ea , quam habeat , gratia desperare . * Reperiebat etiam Caesar , inquirendo , quod initium fugae proelii equestris aduersi a Dumnorige , atque eius equitibus factum esset : (nam equitatui , quem auxilio Caesari Aedui miserant , Dumnorix praerat) * eorumq. fuga reliquum esse equitatum perterritum . Quibus rebus cognitis ,*

cum

*cum ad has suspiciones certissimae res accederent, quod per fines Sequanorum Heluetios transduxisset, quod obsides inter eos dandos curasset, quod ea omnia non modo iniussu suo, et ciuitatis, sed etiam inscientibus ipsis fecisset, quod a magistratu Aeduorum accusaretur, satis esse caussae arbitrabatur, quare in eum aut ipse animaduerneret, aut ciuitatem animaduerrere iuberet. * His omnibus rebus unum repugnabat, quod Diuitiaci fratris summum in populum R. studium, summam in se uoluntatem, egregiam fidem, iustitiam, temperantiam cognouerat. nam, ne, eius supplicio, Diuitiaci animus offenderet, uerebatur. itaque, prius quam quidquam conaretur, Diuitiacum ad se uocari iubet; & quotidianis interpretibus remotis, per C. Valerium Proculum, principem Galliae prouinciae, familiarem suum, cui summam rerum omnium fidem habebat, cum eo colloquitur: simul commonefacit, quae ipso praesente in concilio Gallorum de Dumnorige sint dicta: et ostendit, quae se paratim quisque de eo apud se dixerit: petit, atque hortatur, ut sine eius offensione animi, uel ipse de eo, causa cognita, statuatur, uel ciuitatem statuere iubeat. Diuitiacus, multis cum lacrimis Caesarem complexus, obsecrare coepit, ne quid grauius in fratrem statueret: scire se, illa esse uera: nec quemquam ex eo plus, quam se doloris capere: propterea quod, cum ipse gratia plurimum domi, atque in reliqua Gallia, ille minimum propter adolescentiam posset, * per se creuisset; quibus opibus,*

ac nervis non solum ad minuendam gratiam, sed
paene ad perniciem suam uteretur: sese tamen &
amore fraterno, & existimatione vulgi commove-
ri: quod si quid ei a Caesare gravius accidisset, cum
ipse eum locum amicitiae apud eum teneret, nemi-
nem existimaturum non sua uoluntate factum; qua
ex re futurum, uti totius Galliae animi a se auerte-
rentur. Haec cum pluribus uerbis flens a Caesare
peteret, Caesar eius dexteram prehendit: consola-
tus, rogat, finem orandi faciat: tanti eius apud se
gratiam esse ostendit, uti & reip. iniuriam, &
suum dolorem eius uoluntati ac precibus condonet.
Dumnorigem ad se uocat, fratrem adhibet, quae in
eo reprehendat, ostēdit; quae ipsae intelligat, quae
ciuitas queratur, proponit: monet, ut in reliquum
tempus omnes suspiciones* uitet: praeterita se Di-
uitiaco fratri condonare dicit. Dumnorigi custo-
des ponit: ut, quae agat, quibuscum loquatur, sci-
re possit. Eodem die ab exploratoribus certior fa-
ctus, hostes sub montem consedisse, millia passuum
ab ipsius castris IIX, qualis esset natura montis,
& qualis in circuitu adscensus, qui cognoscerent,
misit. renunciatum est, facilem esse. de tertia ui-
gilia T. Labienum legatum* propere cum duabus
legionibus, & iisdem ducibus, qui iter cognoue-
rant, summum iugum montis adscendere iubet:
quid sui consilij sit, ostendit. ipse de quarta uigilia
eodem itinere, quo hostes ierant, ad eos contendit;
equitatumq. omnem ante mittit. P. Considius,
qui rei militaris peritissimus habebatur, & in
exercitu

exercitu L. Sullae, & postea in M. Crassi fuerat, cum exploratoribus praemittitur. prima luce, cum summus mons a T. Labieno teneretur, ipse ab hostium castris non longius ∞ & D passibus abesset; neque, ut postea ex captiuis comperit, aut ipsius aduentus, aut Labieni cognitus esset; Considius, equo admissus, * ad eum accurrit: dicit, montem, quem a Labieno occupari uoluerit, ab hostibus teneri: id se a Gallicis armis, atque insignibus cognouisse. Caesar suas copias in proximum collem subducit; aciem instruit. Labienus, ut erat ei praeceptum a Caesare, ne proelium committeret, nisi ipsius copiae prope hostium castra uisae essent, ut undique uno tempore in hostes impetus fieret; monte occupato, nostros expectabat, proelioque abstinebat. multo denique die per exploratores cognouit, & montem a suis teneri, & Heluetios castra mouisse, & Considium, timore perterritum, quod non uidisset, pro uiso sibi renunciasse. eo die, quo consuebat, * interuallo hostes sequitur, & millia passuum tria ab eorum castris castra ponit. postridie eius diei; quod omnino biduum supererat, cum exercitui frumentum metiri oporteret; & quod a Bibracte, opido Aedunorum longe maximo ac copiosissimo, non amplius millibus passuum **XIIX** aberat: rei frumentariae prospiciendum existimauit; * iter ab Heluetijs auertit; ac Bibracte ire contendit, ea res per fugitivos L. Aemilij, decurionis equitum Gallorum, hostibus nunciatum. Heluetij, seu quod * timore perterritos Romanos

manos discedere a se existimarent,* eo magis, quod pridie, superioribus locis occupatis, proelium non commisissent, siue eo quod re frumentaria intercludi posse considerent, commutato consilio, atque itinere conuerso, nostros a nouissimo agmine insequi, ac laceessere coeperunt. Postquam id animaduertit, copias suas Caesar in proximum collem subducit; equitatumque, qui sustineret hostium impetum, misit. ipse interim in colle medio triplicem aciem instruxit legionum quattuor ueteranorum, ita, uti supra se in summo iugo duas legiones, quas in Gallia citeriore proxime conscripserat, & omnia auxilia* collocarit, ac totum montem hominibus* complerit. interea, sarcinas in unum locum conferri, & eum ab ijs, qui in superiore acie constiterant, muniri iussit. Heluetij, cum omnibus suis carris secuti, impedimenta in unum locum contulerunt; ipsi confertissima acie, reiecto nostro equitatu, phalange facta, sub primam nostram aciem successerunt. Caesar, primum suo, deinde omnium conspectu remotis equis, ut, aequato omnium periculo, spem fugae tolleret, cohortatus suos, proelium commisit.* milites, e loco superiore pilis missis, facile hostium phalangem persregerunt. ea disiecta, gladijs districtis in eos impetum fecerunt. Gallis magno ad pugnam erat impedimento, quod, pluribus eorum scutis uno ictu pilorum transfixis, & colligatis, cum ferrum se inflexisset, neque euellere, neque, sinistra impedita, satis commode pugnare poterant, multi ut, diu iactato brachio,

praeoptarent scutum manu emittere, & nudo corpore pugnare, tandem, uulneribus defessi & pedem referre, &, quod mons suberat circiter ∞ passuum, eo se recipere coeperunt. capto monte, & succedentibus nostris, Boij, & Tulingi, qui hominum millibus circiter xv agmen hostium claudebant, & nouissimis praesidio erant, ex itinere nostros latere aperto aggressi, circumuenire. conspicati Heluetij, qui in montem sese receperant, rursus instare, & proelium redintegrare coeperunt. Romani* conuersa signa bipartito intulerunt: prima, ac secunda acies, ut uictis, ac submotis resisteret; tertia, ut uenientes sustineret. ita, ancipiti proelio, diu, atque acriter pugnatum est. diutius cum nostrorum impetum sustinere non possent; alteri se, ut coeperant, in montem receperunt; alteri ad impedimenta, & carros suos se contulerunt. nam hoc toto proelio, cum ab hora septima ad uesperum pugnatum sit, auersum hostem uidere nemo potuit: ad multam noctem etiam ad impedimenta pugnatum est: propterea quod pro uallo carros obiecerant, & e loco superiore in nostros uenientes tela conijciebant, & nonnulli inter carros, rotasq. mazaras ac tragulas subyciebant, nostrosq. uulnerabant. diu cum esset pugnatum, impedimentis castrisque nostri potiti sunt. ibi Orgetorigis filia, atque unus e filiis captus est. ex eo proelio circiter millia hominum cxxx superfuerunt: eaq. tota nocte continenter ierunt: * in nullam partem noctis itinere intermisso, in fines Lingonum die

IV. peruenerunt; cum, & propter uulnera militum, & propter sepulturam occisorum, nostri, triduum morati, eos sequi non potuissent. Caesar ad Lingones litteras, nunciosq. misit, ne eos frumento, ne ue alia re inuarent: qui si inuissent, se eodem loco* illos, quo Heluetios, habiturum. ipse, triduo intermisso, cum omnibus copijs eos sequi coepit. Heluetij, omnium rerum inopia adducti, legatos de deditioe ad eum miserunt: qui cum eum in itinere conuenissent; seq. ad pedes proiecissent; suppliciterq. locuti, flentes pacem petissent; atque eos in eo loco, quo tum essent, suum aduentum expectare iussisset; paruerunt. eo postquam Caesar peruenit, obsides, arma, seruos, qui ad eos perfugissent, poposcit. dum ea conquiruntur, & conferuntur, nocte intermissa, circiter hominum millia VI, eius pagi, qui* Verbigenus appellatur, siue timore perterriti, ne, armis traditis, supplicio afficerentur, siue se salutis inducti, quod, in tanta multitudiae deditionum, suam figuram aut occultari, aut omnino ignorari posse existimarent,* prima nocte, ex castris Heluetiorum egressi, ad Rhenum, finesq. Germanorum, contenderunt. quod ubi Caesar rescituit; quorum per fines, ierant, his, uti conquirerent, & reducerent, si sibi purgati esse uellent, imperauit; reductos* in hostium numero habuit: reliquos omnes, obsidibus, armis, perfugis traditis, in deditioem accepit: Heluetios, Tulingos, Latobrigos in fines suos, unde erant profecti, reuerti iussit; & quod, omnibus frugibus amissis, domi nihil erat, quo fa-

mem tolerarent, *Allobrogibus imperavit, ut his frumenti copiam facerent: ipsos opida, uicosque, quos incenderant, restituere iussit. id ea maxime ratione fecit, quod noluit cum locum, unde Heluetij discesserant, uacare; ne propter bonitatem agrorum Germani, qui trans Rhenum incolunt, e suis finibus in Heluetiorum fines transirent, & finitimi Galliae prouinciae, Allobrogibusq. essent. Boios, petentibus Aeduis, quod egregia uirtute erant cogniti, ut in finibus suis collocarent, concessit. quibus illi agros dederunt; * eosq. postea in parem iuris, libertatisq. condicionem, atque ipsi erant, acceperunt. In castris Heluetiorum tabulae reperiae sunt, litteris Graecis confectae, & ad Caesarem perlatae; quibus in tabulis nominatim ratio confecta erat, qui numerus domo exisset eorum, qui arma ferre possent; & item separatim pueri, senes, mulieresque. quarum omnium rerum summa erat, capitum Heluetiorum millia CCLXII, Tulingorum millia XXXVI, Latobrigorum XIV, Rauracorum XXIII, Boiorum XXXII: ex his, qui arma ferre possent, ad millia XCII. summa omnium fuerunt ad millia CCCLXVIII. eorum, qui domum redierunt, censu habito, ut Caesar imperauerat, repertus est numerus millium C & X. Bello Heluetiorum confecto, totius fere Galliae legati, principes ciuitatum, ad Caesarem gratulatum conuenerunt: intelligere sese, tametsi, pro ueteribus Heluetiorum iniurijs populus R. ab ijs poenas bello repetisset, tamen eam rem non minus ex usu*

usu terrae Galliae, quam populi R. accidisse: propterea quod eo consilio, florentissimis rebus, domos suas Heluetij reliquissent, ut toti Galliae bellum inferrent, imperioq. potirentur, locumq. domicilio ex magna copia deligerent, quem, ex omni Gallia opportunissimum, ac fructuosissimum iudicassent, reliquasq. ciuitates stipendiarias haberent. petierunt, uti sibi concilium totius Galliae in diem certam indicare, idq. Caesaris uoluntate facere liceret: sese habere quasdam res, quas communi e consensu ab eo petere uellent. ea re permissa, diem concilio constituerunt; et iureiurando, ne quis enuncia- ret, nisi quibus communi consilio mandatum esset, inter se sanxerunt. Eo concilio demisso, ijdem principes ciuitatum, qui ante fuerant, ad Caesarem reuerterunt; petieruntque, uti sibi secreto, in occulto, de sua, omniumq. salute cum eo agere liceret. ea re impetrata, sese omnes flentes Caesari ad pedes proiecerunt: non minus se id contendere, & laborare, ne ea, quae dixissent, enunciarentur, quam, uti ea, quae uellent, impetrarent; propterea quod, si enunciatum esset, summum in cruciatum se uenturos uiderent. Locutus est pro his Diuitiacus Aeduus: Galliae totius factiones esse duas: harum alterius principatum tenere Aeduos, alterius Aruernos: hi cum tantopere de potentatu inter se multos annos contenderent, factum esse, uti ab Aruernis, Sequanisq. Germani mercede accerferentur. horum primo circiter millia xv. Rhenum transisse: postea quam agros, & cultum, & copias Gallorum

homines feri, ac barbari adamassent, transductos plures: nunc esse in Gallia ad C & XX millium numerum: * cum his Aeduos, eorumq. clientes semel, atque iterum armis contendisse; magnam calamitatem pulsos accepisse, omnem nobilitatem, omnem senatum, omnem equitatum amisisse: quibus proelijs calamitatibusq. fractos, qui & sua uirtute, & populi R. hospitio, atque amicitia plurimum ante in Gallia potuissent, coactos esse Sequanis obsides dare nobilissimos ciuitatis, & iureiurando ciuitatem obstringere, sese neque obsides repetituros, neque auxilium a populo R. imploraturos, neque recusaturos, quo minus perpetuo sub illorum ditione, atque imperio essent: unum se esse, ex omni ciuitate Aeduorum, qui adduci non potuerit, ut iuraret, aut suos liberos obsides daret: ob eam rem se ex ciuitate profugisse, & Romam ad senatum uenisse, auxilium postulatum; quod solus neque iureiurando, neque obsidibus teneretur: sed peius uictoribus Sequanis, quam Aeduis uictis, accidisse: propterea quod Arionistus, rex Germanorum, in eorum finibus consedisset, tertiamq. partem agri Sequani, qui esset optimus totius Galliae, occupasset, & nunc de altera parte tertia Sequanos decedere iuberet, propterea quod, paucis mensibus ante, Harudum millia hominum XXIV. ad eum uenissent; quibus locus, ac sedes pararentur: futurum esse paucis annis, uti omnes e Galliae finibus pellerentur, atque omnes Germani Rhenum transirent: * neque enim conferendum esse Gallicum cum Germanorum agro,

agro, neque hanc consuetudinem uictus cum illa comparandam. Arionistum autem, ut semel Gallorum copias proelio uicerit, quod proelium factum sit Amagetobriae, superbe, & crudeliter imperare, obsides nobilissimi cuiusque liberos poscere, & eos omnia exempla * cruciatus edere: si qua res non ad nutum, aut ad uoluntatem eius facta sit, hominem esse, barbarum, iracundum, temerarium: non posse eius imperia diutius sustineri: nisi quid in Caesare, populoq. R. sit auxilij, omnibus Gallis idem esse faciendum, quod Heluetij fecerunt, ut * domo emigrent; aliud domicilium, alias sedes, remotas a Germanis, petant, fortunamque, quaecumque accadat, experiantur: haec si enunciata Arionisto sint, non dubitare, quin de omnibus obsidibus, qui apud eum sint, grauissimum supplicium sumat: Caesarem uel auctoritate sua, atque exercitus, uel recenti uictoria, uel nomine populi R. deterrire posse, ne maior multitudo Germanorum Rhenum transducatur, Galliamq. omnem ab Arionisti iniuria posse defendere. Hac oratione a Diuitiaco habita, omnes, qui aderant, magno fletu auxilium a Caesare petere coeperunt. animaduertit Caesar, unos ex omnibus Sequanos nihil earum rerum facere, quas ceteri facerent, sed tristes, capite demisso, terram intueri. eius rei quae causa esset, miratus ex ipsis quaesuit. nihil Sequani respondere, sed in eadem tristitia taciti permanere. * cum ab ijs saepius quaereret, neque ullam omnino uocem exprimere posset; idem Diui-

tiacus Aeduus respondit ; hoc esse miseriorem , & grauiorem fortunam Sequanorum , quam reliquorum , quod soli ne in occulto quidem queri , nec auxilium implorare , auderent ; absentisq. Ariouisti crudelitatem , uelut si coram adesset , horrerent : propterea quod reliquis* tamen fugae facultas daretur ; Sequanis uero , qui intra fines suos Ariouistum recepissent , quorum opida omnia in potestate eius essent , omnes cruciatus essent perferendi . His rebus cognitis , Caesar Gallorum animos uerbis confirmauit ; pollicitusq. est , sibi eam rem curae futuram : magnam se habere spem , & beneficio suo , & auctoritate adductum Ariouistum , finem iniurijs facturum . Hac oratione habita , concilium dimisit . & secundum ea multae res eum hortabantur , quare sibi eam rem cogitandam , & suscipiendam putaret , in primis , quod Aeduos , fratres consanguineosq. saepenumero ab senatu appellatos , in seruitute atque in ditione uidebat Germanorum teneri ,* eorumq. obsides esse apud Ariouistum , ac Sequanos intelligebat : quod in tanto imperio populi R. turpissimum sibi , & reip. esse arbitrabatur . paullatim autem Germanos consuescere Rhenum transire , & in Galliam magnam eorum multitudinem uenire , populo R. periculosum uidebat : neque , sibi homines feros , ac barbaros obtemperaturos , existimabat , quin , cum omnem Galliam occupassent , ut ante Cimbri , Teutoniq. fecissent , in prouinciam exirent , atque inde in Italiam tenderent ; praesertim cum Sequanos a prouincia no-*

stra

stra Rhodanus diuideret . quibus rebus quam maturime occurrendum putabat . ipse autem Ariouistus tantos sibi spiritus , tantam arrogantiam sumpserat , ut ferendus non uideretur . quamobrem placuit ei , ut ad Ariouistum legatos mitteret , qui ab eo postularent , ut aliquem locum medium utriusque colloquio deligeret : uelle sese de rep. & summis utriusque rebus cum eo agere . Ei legationi Ariouistus respondit , si quid ipsi a Caesare opus esset , sese ad eum euenturum fuisse ; si quid ille a se uelit , illum ad se uenire oportere : praeterea , se neque sine exercitu in eas partes Galliae uenire aude re , quas Caesar possideret , neque exercitum sine magno commeatu , atque* emolumento in unum locum contrahere posse : sibi autem mirum uideri , quid in sua Gallia , quam bello uicisset , aut Caesari , aut omnino populo R.* negotij esset . His responsis ad Caesarem relatis , iterum ad eum Caesar legatos cum his mandatis mittit : Quoniam tanto suo , populiq. R. beneficio affectus , cum in consulatione suo* Rex , atque Amicus a senatu appellatus esset , hanc sibi , populoq. R. gratiam referret , *ut in colloquium uenire inuitatus grauaretur , neque de communi re dicendum sibi , & cognoscendum putaret ; haec esse , quae ab eo postularet : primum , ne quam multitudinem hominum amplius trans Rhenum in Galliam transduceret : deinde obsides , quos haberet ab Aeduis , redderet ; Sequanisq. per mitteret , ut , quos illi haberent , uoluntate eius red dere illis liceret ; ne ue Aeduos iniuria lacefferet ,
ne

ne ue his, socijsq. eorum bellum inferret: si id ita fecisset, sibi, populoq. R. perpetuam gratiam, atque amicitiam cum eo futuram: si * non impetraret, quoniam M. Messalla, L. Pisone cos. senatus censuisset, uti, quicumque Galliam prouinciam obtineret, quod commodoreip. facere posset, Aeduos, ceterosq. amicos populi R. defenderet, se Aeduum in iurias non neglecturum. Ad haec Ariouistus respondit: Ius esse belli, ut, qui uicissent, ijs, quos uicissent, quemadmodum uellent, imperarent: * item populum R. uictis non ad alterius praescriptum, sed ad suum arbitrium imperare * consuesse: si ipse populo R. non praescriberet, quemadmodum suo iure uteretur, non oportere se a populo R. in suo iure impediri: Aeduos sibi, quoniam belli fortunam tentassent, & armis congressi, ac superati essent, stipendiarios esse factos: magnam Caesarem iniuriam facere, qui suo aduentu uestigalia sibi deteriora faceret: Aedui se obsides redditurum non esse: neque ijs, neque eorum socijs iniuria bellum illaturum, si in eo manerent, quod conuenissent, stipendiumq. quotannis penderent: si id non fecissent, * longe ijs fraternum nomen populi R. absuturum: quod sibi Caesar denuntiaret, se Aeduum iniurias non neglecturum; neminem secum sine sua pernicie contendisse. cum uellet, congregederetur; intellecturum, quid inuicti Germani, exercitatissimi in armis, qui intra annos XIV. tectum non subissent, uirtute possent. Haec eodem tempore Caesari mandata referebantur: & legati ab Aeduis, & Treu-

ris ueniebant: Aedui, questum, quod Harudes, qui nuper in Galliam transportati essent, fines eorum popularentur; sese ne obsidibus quidem datis pacem Ariouisti redimere potuisse; Treuiri autem pagos centum Sueuorum ad ripam Rheni consedis-
se; qui Rhenum transire conarentur: ijs praeesse Nasuam, et Cimberium fratres. Quibus rebus Caesar uehementer commotus, maturandum sibi existimauit, ne si noua manus Sueuorum cum ueteribus copijs Ariouisti sese coniunxisset, minus facile resisti posset. itaque, re frumentaria, quam celerissime potuit, comparata, magnis itineribus ad Ariouistum contendit. cum tridui uiam processisset, nunciatum est ei, Ariouistum cum suis omnibus copijs ad occupandum Vesontionem, quod est opidum maximum Sequanorum, contendere, tridui q. uiam* a suis finibus processisse. id ne accideret, magnopere praecauendum sibi Caesar existimabat. namque omnium rerum, quae ad bellum usui erant, summa erat in eo opido* difficultas: idq. natura loci sic muniebatur, ut magnam ad ducendum bellum daret facultatem: propterea quod flumen* Alduabis, ut circino circumductum, paene totum opidum cingit: reliquum spatium, quod non est amplius pedum DC.* qua flumen intermittit, mons continet magna altitudine, ita ut radices eius montis ex utraque parte ripae fluminis contingant. hunc murus circumdatus arcem efficit, & cum opido coniungit. huc Caesar magnis diurnis, nocturnisq. itineribus contendit; occupatoq. opido,

opido, *ibi praesidium collocat . dum paucos dies ad Vesontionem, rei frumentariae commeatusq. caussa moratur, ex percunctatione nostrorum, uocibusq. Gallorum, ac mercatorum, qui ingenti magnitudine corporum Germanos, incredibili uirtute, atque exercitatione in armis, esse * praedicabant, saepenumero sese cum ijs congressos ne uultum quidem, atque aciem oculorum dicebant ferre potuisse: tantus subito timor omnem exercitum occupauit, ut non mediocriter omnium mentes, animosq. perturbaret. hic primum* ortus est a tribunis militum, ac praefectis, reliquisque, qui, ex urbe, amicitiae caussa, Caesarem secuti, non magnum periculum miserabantur; quod non magnum in re militari usum habebant. quorum alius, alia caussa illata, quam sibi ad proficiscendum necessariam *esse diceret, petebat, ut eius uoluntate discedere liceret. non nulli pudore adducti, ut timoris suspicionem uitarent, remanebant. hi neque uultum fingere, neque interdum lacrimas tenere poterant: *abditi in tabernaculis aut suum fatum querebantur, aut cum familiaribus suis commune periculum miserabantur: uulgo totis castris testamenta* obsignabantur. horum uocibus, ac timore paullatim etiam ij, qui magnum in castris usum habebant, milites, centurionesque, quiq. equitatu praerant, perturbabantur. qui se ex his minus timidos existimari uolebant, non se hostem uereri, * sed angustias itineris, & magnitudinem siluarum, quae inter eos, atque Arionistum intercederent,

aut

aut rem frumentariam, ut satis commode suppor-
tari posset, timere dicebant. non nulli etiam Caesa-
ri renunciabant, cum castra moueri, ac signa ferri
iussisset, non fore dicto audientes milites, neque
propter timorem signa laturos. Haec cum animad-
uertisset Caesar, conuocato concilio, omniumq. or-
dinum ad id concilium adhibitis centurionibus,
uehementer eos incusauit: primum, quod aut quam
in partem, aut quo consilio ducerentur, sibi quae-
rendum, aut cogitandum putarent: Arionistum,
se consule, cupidissime populi R. amicitiam ap-
petisse; cur hunc tam temere quisquam ab offi-
cio discessurum indicaret? sibi quidem persuade-
ri, cognitis suis postulatis, * atque aequitate con-
ditionis perspecta, eum neque suam, neque populi
R. gratiam repudiaturum; quod si, furore, atque 4
amentia impulsus, bellum intulisset, quid tandem
uererentur? aut cur de sua uirtute, aut de ipsius di-
ligentia desperarent? factum eius hostis periculum
patrum nostrorum memoria, cum, Cimbris, et Teu-
tonis a C. Mario pulsus, non minorem laudem ex-
ercitus, quam ipse imperator, meritus esse * uide-
batur: factum etiam nuper in Italia seruili* tu-
multu; quos tamen aliquis usus ac disciplina, quam
a nobis accepissent, subleuaret: ex quo indicari pos-
set, quantum haberet in se boni Constantia; propter
ea quod, quos aliquandiu inermes sine causa ti-
muissent, hos postea armatos, ac uictores supe-
rassent; denique hos esse eosdem Germanos, quibus
cum saepenumero Heluetij congressi non solum in
suis

suis sedibus, sed etiam in illorum finibus, * plerumque superassent, qui tamen pares esse nostro exercitui non potuerint: si quos aduersum proelium, & fuga Gallorum commoueret, * hoc si quaererent, reperiri posse, diuturnitate belli defatigatis Gallis, Arionistum, cum multos menses castris, ac paludibus se continuisset, neque sui potestatem fecisset, desperantes iam de pugna, & dispersos subito adortum, magis ratione ac consilio, quam uirtute, uicisset: cui rationi contra homines barbaros, atque imperitos locus fuisset, hac ne ipsum quidem sperare nostros exercitus capi posse: qui suum timorem in rei frumentariae simulationem, angustiasq. * itinervis, conferrent, facere arroganter; cum aut de officio imperatoris desperare, * aut ei praescribere, auderent. * haec sibi esse curae; frumentum Sequanos, Leucos, Lingones subministrare; iamq. esse in agris frumenta matura: de itinere ipsos * breui tempore iudicaturos; quod non fore dicto audientes, neque signa laturi dicantur, nihil se ea re commoueri: scire enim, Quibuscumque exercitus dicto audiens non fuerit, aut, male re gesta, fortunam defuisse, aut, aliquo facinore comperto, auaritiam esse * coniunctam: suam innocentiam, * perpetua uita; felicitatem, Heluetiorum bello esse perspectam: itaque se quod in longiorem diem collaturus esset, repraesentaturum, & proxima nocte de quarta uigilia castra moturum, ut quamprimum intelligere posset, utrum apud eos pudor, atque officium, an timor plus ualeret: quod si praeterea nemo sequatur, ta-

men

men se cum sola Decima legione iturum, de qua non dubitarem, sibiq. eam praetoriam cohortem futuram. huic legioni Caesar & indulserat praecipue, & propter uirtutem confidebat maxime. Hac oratione habita, mirum in modum conuersae sunt omnium mentes, summaq. alacritas & cupiditas belli gerendi innata est, princepsq. Decima legio per tribunos mil. ei gratias egit, quod de se optimum iudicium fecisset; seq. esse ad bellum gerendum paratissimam confirmauit; * deinde, reliquae legiones per tribunos mil. & primorum ordinum centuriones egerunt, uti Caesari satisfacerent: se neque umquam dubitasse, neque timuisse, neque de summa belli suum iudicium, sed imperatoris, esse existimauisse. Eorum satisfactione accepta, & itinere exquisito per Diuitiacum, * quod ex alijs Gallis ei maximam fidem habebat, ut millium * amplius L circuitu, locis apertis exercitum duceret, de quarta uigilia, uti dixerat profectus est. septimo die, cum iter non intermitteret, ab exploratoribus certior factus est, Arioniusti copias a castris millibus passum IV & XX abesse. Cognito Caesaris aduentu, Arioniustus legatos ad eum mittit: quod antea de colloquio postulasset, id per se fieri licere, quoniam propius accessisset; seq. id sine periculo facere * posse existimaret. non respuit conditionem Caesar: iamq. eum ad sanitatem reuerti arbitrabatur, cum id, quod antea petenti denegasset, ultro polliceretur: magnamq. in spem ueniebat, pro suis * tantis, populiq. R. in
eum

*eum beneficijs, cognitis suis postulatis, fore, uti per
tinacia desisteret . Dies colloquio dictus est, ex eo
die quintus . Interim; cum saepe ultro citroq. le-
gatt inter eos mitterentur, Arionistus postulauit,
ne quem peditem ad colloquium Caesar adduceret :
uereri se, ne per insidias ab eo circumueniretur :
uterque cum equitatu ueniret : alia ratione se non
esse uenturum . Caesar, quod nec colloquium, in-
terposita caussa, tolli uolebat, neque salutem suam
Gallorum equitatu committere audebat, commo-
dissimum esse statuit, omnibus equis Gallis equiti-
bus detractis, legionarios eo milites legionis Deci-
mae, cui quammaxime confidebat, imponere ; ut
praesidium quamamicissimum, si quid opus facto
esset, haberet. quod cum fieret, non irridicule qui-
dam ex militibus Decimae legionis dixit ; plus,
quam pollicitus esset, * Caesarem facere; pollicitum
esse in cohortis praetoriae loco Decimam legionem
habiturum, ad equum rescribere . Planicies erat
magna, & in ea tumultus * terreus satis grandis .
hic locus aequo fere spatio ab castris utriusque abe-
rat. * eo, ut erat dictum, ad colloquium uenerunt
legionem Caesar, quam equis deuexerat, passibus
ducentis ab eo tumulto constituit. item equites A-
rionisto pari interuallo constiterunt . Arionistus,
ut ex equis colloquerentur, &, praeter se, denos ut
ad colloquium adducerent, postulauit . ubi eo uen-
tum est, Caesar, initio orationis, sua, senatusq. in
eum beneficia commemorauit, quod Rex appella-
tus esset a senatu, quod Amicus, * quod munera am-
plissime*

plissime missa. quam rem & paucis contigisse, & a Romanis pro maximis hominum officijs consueuisse tribui docebat: illum, cum neque aditum, neque causam postulandi iustam haberet, beneficio, ac liberalitate sua, ac senatus, ea praemia consecutum. docebat etiam, quam ueteres, quamq. iustae causae necessitudinis ipsis cum Aeduis intercederent; quae senatusconsulta, quoties, quamq. honorifica in eos facta essent; ut omni tempore totius Galliae principatum Aedui tenuissent, prius etiam, quam nostram amicitiam appetissent: populi R. hanc esse consuetudinem, ut socios, atque amicos, non modo sui nihil deperdere, sed gratia, dignitate, honore auctiores uelit esse: quod uero ad amicitiam populi R. attulissent, id ijs eripi, quis pati posset? postulauit deinde eadem, quae legatis in mandatis dederat, ne aut Aeduis, aut eorum socijs bellum inferret; obsides redderet: si nullam partem Germanorum domum remittere posset; at ne quos amplius Rhenum transire pateretur. Ariouistus ad postulata Caesaris pauca respondit; de suis uirtutibus multa praedicauit: transisse Rhenum sese, non sua sponte, sed rogatum, & accersitum a Gallis; non sine magna spe, magnisq. praemijs domum, propinquosq. reliquisse; sedes habere in Gallia ab ipsis concessas: obsides ipsorum uoluntate datos; stipendium capere iure belli; quod uictores uictis imponere consueverint; non sese Gallis, sed Gallos sibi bellum intulisse: omnes Galliae ciuitates ad se oppugnandum uenisse; ac contra se castra habuisse; eas omnes copias

uno ab se* proelio fusas ac superatas esse; si iterum experiri uelint, *paratum se decertare; sin pacem malint, iniquum esse, de stipendio recusare, quod sua uoluntate ad id tempus dependerint. amicitiam populi R. sibi ornamento, & praesidio, non detrimento, esse oportere; idq. se ea spe petisse. si per populum R. stipendium remittatur, & dediticij subtrahantur, non minus libenter sese recusaturum populi R. amicitiam, quam appetierit. quod multitudinem Germanorum in Galliam transducatur, id se sui muniendi, non Galliae oppugnandae, causa facere; eius rei testimonium esse, quod nisi rogatus, non uenerit, & quod bellum non intulerit, se defenderit. se prius in Galliam uenisse, quam populum R. numquam ante hoc tempus exercitum populi R. Galliae prouinciae* finibus egressum. quid sibi uellet, * cur in suas possessiones ueniret. Prouinciam suam esse hanc Galliam, sicuti illam nostram. ut* ipsi concedi non oporteret, si in nostros fines impetum faceret; sic item, nos esse iniquos, *quod in suo iure se interpellaremus.* Quod ex S. C. Aeduos appellatos Amicos diceret, non se tam barbarum, neque tam imperitum esse rerum, ut non sciret, neque bello Allobrogum proximo, Aeduos Romanis auxilium tulisse, neque ipsos, in his contentionibus, quas Aedui secum, & cum Sequanis habuissent, auxilio populi R. usos esse. debere se suspicari, simulata Caesarem amicitia, quod exercitum in Gallia habeat, sui opprimendi causa habere: quod nisi decedat, aut exercitum deducat ex his regionibus;

gionibus; sese illum non pro amico, sed pro hoste, habiturum: quod si eum interfecerit, multis sese nobilibus, principibusq. populi R. gratum esse facturum: id se ab ipsis per eorum nuncios comper- tum habere; quorum omnium gratiam, atque ami- citiam eius morte redimere posset. quod si discessis- set, ac liberam sibi possessionem Galliae transdidis- set, magno se illum praemio remuneraturum, & quaecumque bella geri uellet; sine ullo eius labore, & periculo confecturum. Multa a Caesare in eam sententiam dicta sunt, quare negotio desistere non posset, * & neque suam, neque populi R. consuetu- dinem pati, * ut optime meritos socios desereret; neque se iudicare Galliam potius esse Arionisti, quam populi R. bello superatos esse Aruernos, & Ruthenos a Q. Fabio Maximo, quibus populus R. ignouisset; neque in provinciam redegisset; neq. sti- pendium imposuisset. quod si antiquissimum quod- que tempus spectari oporteret, populi R. iustissi- mum esse in Gallia imperium: si iudicium senatus seruari oporteret, liberam debere esse Galliam. quam bello uictam suis legibus uti uoluisset. Dum haec in colloquio geruntur, Caesari nunciatum est, equites Arionisti propius tumulum accedere; & ad nostros adequitare, lapides, telaq. in nostros conijcere. Caesar loquendi finem fecit; seq. ad suos recepit, suisq. imperauit, ne quod omnino telum in hostes reijcerent. nam, etsi sine ullo periculo le- gionis delectae commissum cum equitatu proe- lium fore uidebat: tamen committendum non pu- tabat,

tabat, ut, pulsus hostibus, dici posset, eos a se per fidem in colloquio circumuentos. Posteaquam in uulgus militum relatum est, * qua arrogantia in colloquio Ariouistus usus, omni Gallia Romanis interdixisset; impetumq. in nostros eius equites fecissent; eaq. res* colloquium ut diremisset: multo maior alacritas, studiumq. pugnandi maius exercitui iniectum est. Biduo post Ariouistus legatos ad Caesarem mittit, uelle se de his rebus, quae inter eos agi coeptae, neque perfectae essent, agere cum eo: uti iterum colloquio diem constitueret; aut, si id minus uellet, ex suis legatis aliquem ad se mitteret. Colloquendi Caesari causa uisa non est, & eo magis, quod pridie eius diei, Germani* retineri non poterant, quin in nostros tela conijcerent. Legatum ex suis, sese magno cum periculo ad eum missurum, & hominibus feris obiecturum, existimabat. commodissimum uisum est, M. Valerium Proculium, C. Valerij Caburi F. summa uirtute, & humanitate adolescentem, (cuius pater a C. Valerio Flacco ciuitate donatus erat) & propter fidem, & propter linguae Gallicae scientiam, quam multa iam Ariouistus longinqua consuetudine utebatur, et, quod in eo peccandi Germanis causa non esset, ad eum mittere; & M.* Titium, qui hospitio Ariouisti usus erat. his mandauit: ut, quae diceret Ariouistus, cognoscerent, & ad se referrent. quos cum apud se in castris Ariouistus conspexisset; exercitu suo praesente, * conclamauit, quid ad se uenirent? an speculandi causa? conantes dicere
prohi-

prohibuit, & in catenas coniecit eodem die castra promouit, & millibus passuum VI. a Caesaris castris sub monte confedit. postridie eius diei, praeter castra Caesaris suas copias transduxit, & millibus passuum II. ultra eum castra fecit; eo consilio, uti frumento commeatuque, qui ex Sequanis & Aeduis supportaretur, Caesarem intercluderet. ex eo die dies continuos V. Caesar, pro castris suas copias produxit; & aciem instructam habuit: ut, si uellet Arionistus proelio contendere, ei potestas non deesset. Arionistus his omnibus diebus exercitum castris continuuit. equestri proelio quotidie contendit. Genus hoc erat pugnae, quo se Germani exercuerant. Equitum millia erant VI, * totidem numero pedites uelocissimi, ac fortissimi; quos ex omni copia singuli singulos, suae salutis causa, delegerant. cum his in proelijs uersabantur: ad hos se equites recipiebant: hi, si quid erat, durius, concurrebant: si qui, grauiore uulnere accepto, equo deciderant, circumfistebant. si quo erat longius prodeundum, aut celerius recipiendum, tanta erat horum exercitatione celeritas, ut, iubis equorum subleuati, cursum adaequarent. Vbi eum castris sese tenere Caesar intellexit, ne diutius commeatu prohiberetur, ultra eum locum, in quo loco Germani confederant, circiter passus DC. ab his castris idoneum locum delegit; acieq. triplici instructa, ad eum locum uenit. primam, & secundam aciem in armis esse, tertiam castra munire iussit. hic locus ab hoste circiter passus

DC, uti dictum est, aberat. eo circiter hominum numero XVI millia expedita cum omni equitatu Arionistus misit; quae copiae nostros * deterrent, & munitione prohiberent. nihilo secius Caesar, ut ante constituerat, duas acies, hostem propulsare; tertiam, opus perficere, iussit. munitis castris, duas ibi legiones reliquit, & partem auxiliorum; * quattuor reliquas in castra maiora reduxit. proximo die, instituto suo, Caesar ex castris utrisque copias suas eduxit: paullulumq. a maioribus castris progressus, aciem instruxit: hostibusq. pugnandi potestatem fecit. ubi, ne tum quidem eos prodire intellexit, circiter meridiem exercitum in castra reduxit. tum demum Arionistus partem suarum copiarum, quae castra minora oppugnaret, misit. acriter utrimque usque ad uesterum pugnatum est. solis occasu suas copias Arionistus multis & illatis, & acceptis uulneribus, in castra eduxit.

+ cum ex captiuis quaereret Caesar, quamobrem Arionistus proelio non decertaret, hanc reperiebat causam: quod apud Germanos ea consuetudo esset, ut matresfamilias eorum sortibus, & uaticinationibus declararent, utrum proelium committi ex usu esset, nec ne: * eas ita dicere, non esse fas Germanos superare, si ante nouam lunam proelio contendissent. Postridie eius diei Caesar praesidium utrisque castris, quod satis esse uisum est, reliquit: omnes alarios in * conspectu hostium pro castris minoribus constituit: quod minus multitudine militum legionariorum pro hostium numero ualebat,

ualebat, ut ad speciem alarijs uteretur. ipse, triplici instructa acie, usque ad castra hostium accessit. * tum demum necessario Germani suas copias * e castris eduxerunt, generatimq. constituerunt, paribusq. intervallis Harudes, Marcomanos, Triboces, Vangiones, Nemetes, Sedusios, Sueuos, omnemq. aciem suam rhedis, & carris, circumdederunt: ne qua spes in fuga relinqueretur. eo mulieres imposuerunt, quae in proelium proficiscentes milites passis manibus, flentes, implorabant, ne se in servitutem Romanis traderent. Caesar singulis legionibus, singulos legatos, & quaestorem praefecit; uti eos testes suae quisque uirtutis haberet. ipse a dextro cornu, quod eam partem minime firmam hostium esse animaduverterat, proelium commisit. ita nostri acriter in hostes signo dato, impetum fecerunt. itaque hostes repente, celeriterq. * procurrerunt, ut spatium pila, in hostes coniiciendi, non daretur. reiectis pilis, comminus gladijs pugnatum est. at Germani celeriter, ex consuetudine sua phalange facta, impetus gladiatorum exceperunt. reperti sunt complures nostri milites, qui in phalangas insilirent: & scuta manibus reuellerent: & desuper vulnerarent. cum hostium acies a sinistro cornu pulsa, atque in fugam conuersa esset, a dextro cornu uehementer multitudine suorum, nostram aciem premebant. id cum animaduertisset P. Crassus adolescens, qui equitatu praeeerat, quod expeditior erat, quam hi, qui * inter aciem uersabantur, tertiam aciem laboranti-

bus nostris subsidio misit. ita proelium restitutum est, atque omnes hostes terga uerterunt, neque prius fugere destiterunt, quam ad flumen Rhenum millia passuum ex eo loco circiter v. perueniunt. ibi perpauci, aut uiribus confisi, transire contenderunt: aut lintribus inuentis salutem sibi petierunt. in his fuit Arionistus, qui nauiculam deligatam ad ripam nactus, ea profugit: reliquos omnes equites consecuti nostri interfecerunt. duae fuerunt Arionisti uxores, una Sueua natione, quam domo *secum adduxerat; altera Norica, regis Vocionis soror, quam in *Gallia duxerat a fratre missam. * utraque in ea fuga periit. duae filiae harum, altera occisa, altera capta est. M. Valerius Procilius, cum a custodibus in fuga trinis catenis uinctus traheretur, in ipsum Caesarem, hostium equitatum persequentem, incidit. quae quidem res Caesari non minorem, quam ipsa uictoria, uoluptatem attulit; quod hominem bonestissimum provinciae Galliae, suum familiarem, & hospitem, ereptum e manibus hostium, sibi restitutum *uidebat: neque eius calamitate de tanta uoluptate & gratulatione quidquam fortuna deminuerat. is se praesente, de se, ter sortibus consultum dicebat; utrum igni statim necaretur, an in aliud tempus reseruaretur. sortium beneficio se esse incolumem. item M. Titius repertus, & ad eum reductus est. Hoc proelio trans Rhenum nunciato, Sueui, qui ad ripas Rheni uenerant, domum reuerti coeperunt; quos ubi qui proxime Rhenum

inco-

*incolunt, perterritos senserunt, insecuti, magnum
ex his numerum occiderunt. Caesar una aestate,
duobus maximis bellis confectis, maturius paullo,
quam tempus anni postulabat, in hiberna in Se-
quanos exercitum deduxit: hibernis Labienum
praeposuit: ipse in * citeriorem Galliam, ad con-
uentus agendos profectus est*

C . IVLII . CAESARIS
COMMENTARIORVM
DE . BELLO . GALLICO
LIBER . II

VM esset Caesar in citeriore Gallia in hibernis, ita uti supra demonstrauius, crebri ad eum rumores afferebantur, litterisq. item Labieni certior fiebat, omnes Belgas, quam tertiam esse Galliae partem dixeramus, contra populum R. coniurare; obsidesq. inter se dare. coniurandi has esse causas: primum, quod uererentur, ne, omni pacata Gallia, ad eos exercitus noster adduceretur: deinde, quod ab nonnullis Gallis sollicitarentur, partim, qui, ut Germanos diutius in Gallia uersari noluerant, ita populi R. exercitum hie-mare, atque inueterascere in Gallia moleste ferebant; partim, qui mobilitate, & leuitate animi nouis imperijs studebant; ab nonnullis etiam, quod in Gallia potentioribus, atque ijs, qui ad conducendos homines facultates habebant, uulgo regna occupabantur, qui minus facile eam rem in imperio nostro consequi poterant. Iis nuncijs litterisq. commotus Caesar, duas legiones in citeriore Gallia nouas conscripsit, & ineunte aestate* in ulteriorem Galliam, qui deduceret, Q. Pedium legatum misit. ipse, cum primum pabuli copia esse inciperet, ad exercitum uenit. dat negotium Senonibus, reliquisq.

quisq. Gallis, qui finitimi Belgis erant, uti ea, quae apud eos gerantur, cognoscant: seq. de his rebus certiores faciant. hi, constanter omnes nunciaverunt, manus cogi, exercitus in unum locum conduci: tum uero dubitandum non existimavit, quin ad eos proficisceretur. re frumentaria comparata, castra mouet, diebusq. circiter xv. ad fines Belgarum peruenit. eo cum de improviso, celeriusq. * omnium opinione uenisset; Rhemi, qui proximi Galliae, ex Belgis, sunt, ad eum legatos* Iccium & *Antebrogium primos ciuitatis suae miserunt: qui dicerent se, suaq. omnia in fidem, atque potestatem populi R. permittere, neque se cum reliquis Belgis consensisse, neque contra populum R. * omnino coniurasse, paratosq. esse & obsides dare, & imperata facere, & opidis recipere, & frumento, * ceterisq. rebus iuuare. reliquos omnes Belgas in armis esse: Germanosque, qui * ripas Rheni incolunt, sese cum his coniunxisse; tantumq. esse eorum omnium furorem, ut, ne Sueffiones quidem fratres, consanguineosq. suos, qui eodem iure, iisdem legibus* utuntur, unum imperium, unumq. magistratum cum ipsis* habeant, deterreere potuerint, quin cum his consentirent. * cum ab his quaereret, quae ciuitates, quantaeq. in armis essent, & quid in bello possent; sic reperiēbat. plerosque Belgas esse ortos a Germanis; Rhenumq. antiquitus transductos, propter loci fertilitatem ibi consedisse; * Gallosque, qui ea loca incolerent, expulisse: solosq. esse, qui patrum nostrorum memoria omni Gallia uexata,

xata, Teutonos, Cimbrosq. intra fines suos ingre-
 di* prohibuissent. qua ex re fieri, ut earum rerum
 memoria magnam sibi auctoritatem, magnosq.
 spiritus in re militari sumerent. de numero eorum
 omnia se habere explorata Rhemi dicebant, pro-
 pterea quod propinquitatibus, affinitatibusq. con-
 iuncti, quantam quisque multitudinem in commu-
 ni Belgarum* concilio ad id bellum: pollicitus es-
 set, cognouerant. plurimum inter eos Bellouacos
 & uirtute, & auctoritate, & hominum numero
 ualere. hos posse conficere armata millia C, pollici-
 tos ex eo* numero lecta millia LX. totiusq. belli im-
 perium sibi postulare. * Sueffiones suos esse finiti-
 mos, latissimos, ferocissimosq. agros possidere. A-
 pud eos fuisse regem nostra etiam memoria Diui-
 tiacum, totius Galliae potentissimum, (qui cum
 magnae partis harum regionum, tum etiam Bri-
 tanniae imperium obtinuerit) nunc esse regem
 Galbam: ad hunc propter iustitiam, pruden-
 tiamq. summam totius belli omnium uoluntate de-
 ferri: opida habere numero XII: polliceri millia
 armata L: totidem Neruios, qui maxime feri in-
 ter ipsos habeantur, longissimeq. absint; XV mil-
 lia Atrebates; Ambianos X millia; Morinos XV
 millia; Menapios VII millia; Caletes X millia;
 Verocasses, & Veromandos totidem; Catuacos
 XXIX millia; Condrusos, Eburones, Caeraesos,
 Paemanos, qui uno nomine Germani appellantur,
 arbitrari ad XL millia. Caesar Rhemos cohorta-
 tus, liberaliterq. oratione prosecutus, omnem se-
 natum

natum ad se conuenire , principumq. liberos ob-
des ad se adduci iussit . quae omnia ab his diligen-
ter ad diem facta sunt . ipse Diuitiacum Aeduum
magnopere* cohortatus , docet , quantopere reip.
communisq. salutis intersit , manus hostium disti-
neri , ne cum tanta multitudine uno tempore confli-
gendum sit . id fieri posse , si suas copias Aedui in fi-
nes Bellouacorum introduxerint , & eorum agros
populari coeperint . his mandatis , eum ab se di-
mittit . Postquam omnes Belgarum copias in u-
num locum coactas* ad se uenire uidit , neque
iam longe abesse ab his , quos miserat , exploratori-
bus , & ab Rhemis cognouit flumen Axonam ,
quod est in extremis Rhemorum finibus ; exerci-
tum transducere maturauit , atque ibi castra po-
suit . quae res & latus unum castrorum ripis flu-
minis muniebat , post eum , quae essent , tuta ab
hostibus reddebat , & commeatus ab Rhemis , reli-
quisq. ciuitatibus , ut sine periculo ad eum portari
posset , efficiebat . in eo flumine pons erat . ibi praesi-
dium ponit ; & in altera parte fluminis R. Titu-
rium Sabinum legatum cum VI . cohortibus reli-
quit . castra in altitudinem pedum XII , uallo , fos-
saeque duodeuiginti pedum munire iubet . ab ipsis
castris opidum Rhemorum , nomine Bibrax , abe-
rat millia passuum XIX . id ex itinere magno impe-
tu Belgae oppugnare coeperunt . aegre eo die susten-
tatum est . Gallorum eadem , atque Belgarum , op-
pugnatio est .* hi , ubi circumiecta multitudine ho-
minum totis moenibus , undique in murum lapi-
des

des iaci coepti sunt, murusq. defensoribus nudatus est; testudine facta, * portis succedunt, murumq. subruunt. quod tum facile fiebat. * nam tanta multitudo lapides, ac tela coniciebant, ut in muro consistendi potestas esset nulli. cum finem oppugnandi nox fecisset, * Iccius Rhemus, summa nobilitate & gratia inter suos, qui tum opido praefuerat, * unus ex ijs, qui legati de pace ad Caesarem uenerant, * nuncios ad eum mittit, Nisi subsidium sibi mittatur, * se diutius sustinere non posse. eo de media nocte Caesar, ijsdem ducibus usus, qui nuncij ab * Iccio uenerant, Numidas & Cretas sagittarios, & funditores Baleares subsidio opidanis mittit. quorum aduentu, & Rhemis cum spe defensionis studium propugnandi accessit; & hostibus eadem de caussa spes potiundi opidi discessit. Itaque paulisper apud opidum morati, agrosq. Rhemorum depopulati, omnibus uicis, aedificijsque, * quo adire poterant, incensis, ad castra Caesaris cum omnibus copijs contenderunt: & a millibus passuum minus duobus castra posuerunt. quae castra, ut fumo, atque ignibus significabatur, amplius millibus passuum IIX. in latitudinem patebant. Caesar primo & propter multitudinem hostium, & propter eximiam opinionem uirtutis * proelio supersedere statuit. quotidie tamen equestribus proelijs, quid hostis uirtute posset, & quid nostri auderent, periclitabatur. ubi nostros non esse inferiores intellexit, loco pro castris ad aciem instruendam natura opportuno, atque idoneo, quod is collis, ubi castra posita

sita erant , paullulum ex planicie editus , tantum
aduersus in latitudinem patebat , quantum loci
acies instructa occupare poterat , atque ex utraque
parte lateris deiectus habebat , & in * fronte leui-
ter fastigiatus , paullatim ad planiciem redibat : ab
utroque latere eius collis transuersam fossam obdu-
xit circiter passuum C D . & ad extremas fossas
* castella constituit . ibiq. tormenta collocauit , ne,
cum aciem instruxisset , hostes (* quod tantum mul-
titudine poterant) a lateribus suos pugnantes cir-
cumuenire possent . hoc facto , duabus legionibus ,
quas proximae conscripserat , in castris relictis , ut ,
si quo opus esset , subsidio duci possent , reliquas VI .
legiones pro castris in acie constituit . hostes item
suas copias ex castris eductas instruxerunt . palus
erat non magna inter nostrum , atque hostium exer-
citus . hanc si nostri transirent , hostes expecta-
bant . nostri autem , si ab illis initium transeundi
fieret , ut impeditos aggrederentur , parati in armis
erant . interim proelio equestri inter duas acies
contendebatur . * ubi neutri transeundi initium fa-
ciunt , secundiore equitum nostrorum proelio Cae-
sar suos in castra reduxit . hostes protinus ex eo lo-
co ad flumen Axonam contenderunt , quod esse post
nostra castra demonstratum est . ibi uadis repertis ,
partem suarum copiarum transducere conati sunt ;
eo consilio , ut , si possent , castellum , cui praeerat
Q. Titurius legatus , expugnarent , pontemq. in-
terscinderent ; sin * minus possent , agros Rhemo-
rum popularentur , qui magno nobis usui ad bel-
lum

lum gerendum erant, * commeatusq. nostros sustinebant. Caesar, certior factus a Titurio, omnem equitatum & levis armaturae Numidas, funditores, sagittariosq. pontem transducit, atque ad eos contendit. acriter in eo loco pugnatum est, hostes impeditos nostri in flumine aggressi, magnam eorum numerum occiderunt. per eorum corpora reliquos audacissime transire conantes, multitudine telorum repulerunt. * primos, qui transierant, equitatu circumuentos interfecerunt. Hostes, ubi & de expugnando opido, & de flumine transeundo spem se fefelisse intellexerunt, neque nostros in locum iniquiorem progredi pugnandi caussa uiderunt; atque * eos res frumentaria deficere coepit, * concilio conuocato, constituerunt optimum esse, domum suam quemque reuerti, & quorum in fines primum Romani exercitum, introduxissent, ad eos defendendos undique conuenire; ut potius in suis, quam * in alienis, finibus decertarent: & domesticis copijs rei frumentariae uterentur. ad eam sententiam, cum reliquis caussis, haec quoque ratio eos deduxit, quod, Diuitiacum quoque, atque Aeduos, finibus Bellouacorum appropinquare cognouerant: his persuaderi, ut diutius morarentur, ne suis auxilium ferret, non poterat. Ea re constituta, secunda uigilia magno cum strepitu, ac tumultu, castris egressi, nullo certo ordine, * neque imperio, cum sibi quisque primum itineris locum peteret, & domum peruenire properaret, fecerunt, ut consimilis fugae profectio uideretur. Hac resti-

tim

tim Caesar per speculatores cognita, insidias uertus, quod, qua de causa discederent, non dum* perspexerat: exercitum, equitatumq. castris continuit. prima luce, confirmata re ab exploratoribus, omnem equitatum, qui nouissimum agmen moreretur, praemisit; eiq. Q. Pedium & L. Aurunculeium Cottam legatos praefecit. T. Labienum legatum cum legionibus III. subsequi iussit. hi nouissimos adorti, & multa millia passuum profecuti, magnam multitudinem eorum fugientium* conciderunt. * cum ab extremo agmine hi, ad quos uentum erat, consisterent: fortiterq. impetum nostrorum militum sustinerent: priores, quod abesse a periculo uiderentur, neque ulla necessitate, neque imperio continerentur, exaudito clamore, perturbatis ordinibus, omnes in fuga sibi subsidium posuerunt. ita sine ullo periculo tantam eorum multitudinem nostri interfecerunt, quantum fuit diei spatium; sub* occasumq. solis sequi destituerunt; sequi in castra, uti erat imperatum, receperunt. Postridie eius diei Caesar, priusquam se hostes ex pauore, ac fuga reciperent, in fines Sueffonum, qui proximi Rhemis erant, exercitum duxit: & magno itinere confecto, ad opidum Nouiodunum contendit. Id ex itinere oppugnare conatus, quod uacuum ab defensoribus esse audiebat, propter latitudinem fossae, muriq. altitudinem, paucis descenditibus, expugnare non potuit. Castris munitis uineas agere, quaeq. ad oppugnandum usui erant, comparare coepit: interim omnis ex fuga Sueffonum multi

tudo in opidum proxima nocte conuenit. celeriter uineis* ad opidum actis, aggere iacto, turribusq. constitutis, magnitudine operum, quae neque uiderant ante Galli, neque audierant, & celeritate Romanorum permoti, legatos ad Caesarem, de deditioe, mittunt; & petentibus Rhemis, ut conseruarentur, impetrant. Caesar, obsidibus acceptis, primis ciuitatis, atque ipsius Galbae regis duobus filijs, armisq. omnibus ex opido transditis, in deditioem* Sueffones accepit; exercitumq. in Bellouacos duxit: qui cum se, suaq. omnia in opidum Bratuspantium contulissent, atque ab eo opido Caesar cum exercitu circiter millia passuum v. abesset, omnes maiores natu ex opido egressi, manus ad Caesarem tendere, & uoce significare coeperunt, sese in eius fidem, ac potestatem, uenire; neque contra populum R. armis contendere. item cum ad opidum accessisset, castraq. ibi poneret, pueri, mulieresq. ex muro passis manibus, suo more, pacem a Romanis petierunt. pro his Diuitiacus (nam post discessum Belgarum, dimissis Aeduarum copijs, ad eum reuerterat) facit uerba. Bello-uacos, omni tempore in fide, atque amicitia ciuitatis Aeduae fuisse impulsos a suis principibus, qui dicerent, Aeduos, a Caesare in seruitutem redactos, omnes indignitates, contumeliasq. perferre, & ab Aeduis defecisse, & populo R. bellum intulisse.* qui huius consilij principes fuissent, quod intelligerent, quantam calamitatem ciuitati intulissent, in Britanniam profugisse. petere

non

non solum Bellouacos, sed etiam pro his Aeduos, ut sua clementia, ac mansuetudine in eos utatur. quod si fecerit, Aeduorum auctoritatem apud omnes Belgas amplificaturum: quorum auxilijs, atque opibus, si qua bella inciderint, sustentare consueverint. Caesar, honoris Diuitiaci, atque Aeduorum causa, sese eos in fidem recepturum, & conseruaturum, dixit: sed, quod erat ciuitas magna, & inter Belgas auctoritate, ac hominum multitudine, praestabat, D. C. obsides poposcit. his transditis, omnibusq. armis ex opido collatis, ab eo loco in fines Ambianorum peruenit. qui se, suaq. omnia, sine mora, dediderunt. eorum fines Nervij attingebant: quorum de natura, moribusq. Caesar cum quaereret, sic reperiēbat. Nullum aditum esse ad eos mercatoribus: nihil pati uini, reliquarumq. rerum, ad luxuriam pertinentium, inferri: quod, his rebus relanguescere animos, eorumq. remitti uirtutem existimarent. esse homines feros, magnaeq. uirtutis. increpitare, atque incusare reliquos Belgas, qui se populo R. dedidissent, & patriam uirtutem proiecissent: confirmare, sese neque legatos missuros, neque ulla[m] condicionem pacis accepturos. cum per eorum fines triduo iter fecisset, inueniebat ex* captiuis, Sabin flumen ab castris suis non amplius millia passuum x. abesse. trans id flumen omnes Nervios consedis[se]; aduentumq. ibi Romanorum exspectare, una cum Atrebatibus, & Veromanduis, finitimis suis. nam his utriusque persuaferant, ut eandem belli fortunam

*experirentur . exspectari etiam ab his Aduaticorum copias , atque esse in itinere . mulieres , quique per aetatem ad pugnam inutiles * uiderentur , in eum locum coniecisse , quo propter paludes exercitui aditus non esset . Caesar , his rebus cognitis , exploratores , centurionesque praemittit , qui locum castris idoneum deligant . * cum ex dediticijs Belgis , reliquisque Gallis , complures , Caesarem secuti , una iter facerent : quidam ex his , ut postea ex captiuis cognitum est , eorum dierum consuetudine itineris nostri exercitus perspecta , nocte ad Nervios peruenerunt , atque his demonstrarunt inter singulas legiones , impedimentorum magnum numerum intercedere , neque esse quidquam negotij , cum prima legio in castra uenisset , reliquaeque legiones magnum spatium abessent , hanc sub sarcinis adoriri . qua pulsa , impedimentisque direptis , futurum , ut reliquae contra consistere non auderent . adiunxerat etiam eorum consilium , qui rem deferebant , quod Nervij antiquitus , cum equitatu nihil possent , (neque enim ad hoc tempus ei rei student) sed , quidquid possunt , pedestribus ualent copijs quo facilius finitimorum equitatu , si praedandi causa ad eos uenissent , impediret , teneris arboribus incisjs , atque inflexis , crebrisque in latitudinem ramis enatis , & rubis , sentibusque interiectis , effecerant , ut , instar muri , haec saepe munimenta praeberent ; quo non modo non intrari , sed ne perspicere quidem posset . ij rebus cum iter agminis nostri impediretur , non omittendum sibi consilium*

Nervij

Nerviū existimauerunt . loci natura erat haec ,
quem locum nostri castris delegerant . Collis ab sum-
mo aequaliter declinīs , ad flumen Sabin , quod su-
pranominauimus , urgebat . ab eo flumini pari ac-
ciuitate collis nascebatur , aduersus huic , & con-
trarius , passus circiter CC . infimus apertus , ab su-
periore parte siluestris ; ut non facile introrsus per-
spici posset . intra eas siluas hostes in occulto sese
continebant . in aperto loco secundum flumen pau-
cae stationes equitum uidebantur . Fluminis erat
altitudo circiter pedum III . Caesar , equitatu prae-
misso , subsequebatur omnibus copijs : sed ratio ,
ordoq . agminis aliter se habebat , ac Belgae ad
Nervios detulerant . nam , quod hostis appropin-
quabat , consuetudine sua Caesar VI . legiones ex-
peditas ducebat . post eas , totius exercitus impedi-
menta collocabat . inde duae legiones , quae proxī-
me conscriptae erant , totum agmen claudebant ,
praesidioq . impedimentis erant . Equites nostri
cum funditoribus , sagittarijsq . flumen transgres-
si , cum hostium aequitatu proelium* commiserunt .
cum se illi identidem in siluas ad suos reciperent ,
ac rursus e silua in nostros impetum facerent , ne-
que nostri longius , quam quem ad finem porrecta ,
ac loca aperta pertinebant , cedentes insequi aude-
rent , inter legiones VI . quae primae uenerunt , ope-
re dimenso , castra munire coeperunt . ubi prima im-
pedimenta nostri exercitus ab ijs , qui in siluis ab-
diti latebant , uisa sunt : quod tempus inter eos
committendi proelij conuenerat , ita , ut intra

siluam aciem, ordinesq. constituerant, atque ipse sese confirmauerant: subito omnibus copijs* prouolarunt, impetumq. in nostros equites fecerunt. His facile pulsus, ac perturbatis, incredibili celeritate ad flumen decurrerunt; ut, paene uno tempore, & ad siluas, & in flumine etiam in manibus nostris hostes uiderentur. eadem autem celeritate aduerso colle ad nostra castra, atque eos, qui in opere occupati erant, contenderant. Caesari omnia uno tempore erant agenda. * uexillum proponendum, quod erat insigne, cum arma concurrere oporteret. signum tuba dandum. ab opere reuocandi milites. qui paulo longius, aggeris petendi caussa, processerant, accersendi. acies instruenda. milites cohortandi. signum dandum. quarum rerum magnam partem temporis breuitas, & * incursus hostium impediabat. * ijs difficultatibus duae res erant subsidio, scientia, atque usus militum; quod, superioribus proelijs exercitati, quid fieri oporteret, non minus commode ipsi sibi praescribere, quam ab alijs doceri, poterant; & quod ab opere, singulisq. legionibus, singulos legatos Caesar discedere, nisi munitis castris, uetuerat. Hi propter celeritatem, & propinquitatem hostium, nihil iam Caesaris imperium exspectabant; sed per se, quae uidebantur, ad ministrabant. Caesar, necessarijs rebus imperatis, ad cohortandos milites, quam in partem sors obtulit, decurrit; & ad legionem Decimam deuenit. Milites non longiore oratione est * cohortatus, quam uti suae pristinae uirtutis memoriam retinerent,

tinerent, neu perturbarentur animo, hostiumq. impetum fortiter sustinerent. & , * quia non longius hostes aberant, quam quo telum adijci posset; * proelii committendi signum dedit . * atque item in alteram partem cohortandi causa profectus, pugnantibus occurrit. temporis tanta fuit exiguitas, hostiumq. tam paratus ad dimicandum animus, ut, non modo ad insignia accommodanda, sed etiam ad galeas induendas, scutisq. * tegmenta detrahenda, tempus defuerit. Quam quisque in partem ab opere casu deuenit, quaeq. prima signa conspexit, ad haec constitit, ne, in quaerendis suis, pugnandi tempus dimitteret. instructo exercitu, magis, ut loci natura, deiectusq. collis, & necessitas temporis; quam, ut rei militaris ratio, atque ordo postulabat. * cum diuersis locis legiones aliae, alia in parte hostibus resisterent, saepibusq. densissimis, ut ante demonstrauimus, interiectis, prospectus impediretur, * neque certa subsidia collocari, neque quid in * quaque parte opus esset prouideri, neque ab uno omnia imperia administrari poterant. itaque, in tanta regum iniquitate, fortunae quoque euentus uarij* sequebatur. Legionis Nonae, & Decimae milites, ut in sinistra parte aciei constiterant, pilis emissis, cursu, ac lassitudine exanimatos, uulneribusq. confectos Atrebates (nam his ea pars obuenerat) celeriter ex loco superiore in flumen compulerunt: & transire conantes, insecuti gladijs, magnam partem eorum impeditam interfecerunt. ipsi transire flumen non dubitauerunt; & , in locum

iniquum progressi, rursus regressos, ac resistentes hostes, redintegrato proelio in fugam coniecerunt. Item alia in parte diuersae duae legiones, Vndecima, & Octaua, profligatis Veromanduis, quibuscum erant congressi, ex loco superiore in ipsis fluminis ripis proeliabantur. * ac totis fere castris a fronte, & a sinistra parte nudatis, quod in dextro cornu legio Duodecima, & non magno ab ea intervallo Septima constitisset, omnes Neruij confertissimo agmine, duce Boduognato, qui summam imperij tenebat, ad eum locum contenderunt. quorum pars, aperto latere legiones circumuenire, pars summum locum castrorum petere coepit. Eodem tempore equites nostri, leuisq. armaturae pedites, * qui cum his una fuerant, quos primo hostium impetu pulsos dixeram, cum se in castra reciperent, aduersis hostibus occurrebant, ac rursus aliam in partem fugam petebant. & calones, qui ab Decumana porta, ac summo iugo collis nostros uiectores flumen transire conspexerant, praedandi causa, egressi, cum respexissent, & hostes in nostris castris uersari uidiissent, praecipites sese fugae mandabant. simul eorum, qui cum impedimentis ueniebant, clamor, fremitusq. exaudiebatur. alijq. aliam in partem perterriti ferebantur. quibus omnibus rebus permoti equites Treuiri, quorum inter Gallos uirtutis opinio est singularis, qui, auxilij caussa a ciuitate missi, ad Caesarem uenerant, cum multitudine hostium castra nostra compleri, legiones premi, & paene circumuentas teneri, calones, equites,

equites, funditores, Numidas, * diuersos, dissipatosq. in omnes partes fugere uidissent, desperatis nostris rebus domum contenderunt. Romanos pulsos, superatosq. castris, impedimentisq. eorum hostes potitos, ciuitati renunciauerunt. Caesar, ab Decimae legionis cohortatione ad dextrum cornu profectus; ubi suos urgeri, signisq. in unum locum collectis Duodecimae legionis milites confertos, sibi ipsis ad pugnam esse impedimento; quartae cohortis omnibus centurionibus occisis, Signiferoq. interfecto, signo amisso, reliquarum cohortium omnibus fere centurionibus aut uulneratis, aut occisis; in his, primipilo P. Sextio Baculo, fortissimo uiro, multis, grauibsq. uulneribus confecto, ut iam se sustinere non posset; reliquos esse tardiores: & nonnullos a nouissimis desertos, proelio excedere, ac tela uitare; hostes neque a fronte ex inferiore loco subeuntes intermittere, & ab utroque lateinstare: & rem esse in angusto uidit, neque ullum esse subsidium, quod submitti posset. scuto ab nouissimis uni militi detracto (quod ipse eo sine scuto uenerat) in primam aciem processit; centurionibusq. nominatim appellatis, reliquos cohortatus milites, signa inferre; & manipulos laxare iussit, quo facilius gladijs uti possent. * huius aduentu spe illata militibus, ac redintegrato animo, cum pro se quisque in conspectu Imperatoris etiam in extremis suis rebus operam nauare cuperet, paullum hostium impetus tardatus est. Caesar, cum Septimam legionem, quae iuxta constiterat, item urgeri ab hoste

hoste uidisset, trib. mil. monuit, ut paulatim sese legiones coniungerent, &* conuersa signa in hostes *inferrent. quo facto, cum alijs alijs subsidium ferrent, neque timerent, ne auersi ab hoste circumuenirentur, audacius resistere, ac fortius pugnare, coeperunt: interim milites legionum duarum, quae in nouissimo agmine praesidio impedimentis fuerant, proelio nunciato, cursu incitato, in summo colle ab hostibus conspiciebantur. & T. Labienus, castris hostium potitus, & ex loco superiore, quae res in nostris castris gererentur, conspiciatus, Decimam legionem subsidio nostris misit. qui, cum ex equitum & calonum fuga, quo in loco res esset, quantoq. in periculo, & castra, & legiones, & imperator uersaretur, cognouissent: nihil ad celeritatem sibi reliqui fecerunt. horum aduentu tanta rerum commutatio est facta, ut nostri etiam, qui uulneribus confecti procubuiissent, scutis innixi proelium redintegrarent. tum calones, perterritos hostes conspicati, etiam inermes armatis occurrunt. equites uero, ut turpitudinem fugae uirtute delerent, omnibus in locis pugnabant, quo se legionarijs militibus praeferrent. at hostes, etiam in extrema spe salutis, tantam uirtutem praestiterunt, ut, cum primi eorum cecidissent, proximi iacentibus insisterent, atque ex eorum corporibus pugnarent. his deiectis, & coacernatis cadaueribus, qui superessent, ut ex tumulo tela in nostros conijcerent, *pilaq. intercepta remitterent; ut, non nequidquam tantae uirtutis homines iudicari deberent; ausos

ausos esse transire latissimum flumen, adscendere altissimas ripas, subire iniquissimum locum: quae facilia ex difficillimis animi magnitudo redegerat. hoc proelio factō, & prope ad internicionem gente, ac nomine Neruiorum redactō, maiores natu, quos una cum pueris, mulieribusq. in aestuaria, ac paludes collectos dixeramus, hac pugna nunciata, cum uictoribus nihil impeditum, uictis nihil tutum arbitrarentur; omnium, qui supererant, consensu, legatos ad Caesarem miserunt, seq. ei dederunt. & in commemoranda ciuitatis calamitate, ex DC. ad IIII. senatores, ex hominum milibus LX. uix ad D. qui arma ferre possent, sese redactos esse dixerunt. quos Caesar, ut in miseros, ac supplices usus misericordia uideretur, diligentissime conseruauit; suisq. finibus, atque opidis uti iussit; & finitimis imperauit, ut ab iniuria, & maleficio se, suosq. prohiberent. Aduatici, de quibus supra scripsimus, cum omnibus *copijs auxilio Neruijs uenirent, hac pugna nunciata, ex itinere domum reuerterunt; cunctis opidis, castellisq. desertis, sua omnia in unum opidum egregie naturamunitum contulerunt. quod, cum ex omnibus in circuitu partibus altissimas rupes, despectusq. haberet, una ex parte leuiter accliuis aditus, in* latitudinem non amplius CC. pedum relinquebatur. quem locum duplici altissimo muro *munierant. tum magni ponderis saxa, & praeacutas trabes, in muro* collocarant. ipsi erant ex Cimbris, Teutonisque procreati; qui, *cum iter in prouinciam nostram,

stram, atque Italiam facerent, his impedimentis, quae secum agere, ac portare non poterant, citra flumen Rhenum depositis, custodiae ex suis, ac praesidio VI. millia hominum una reliquerunt. hi, post eorum obitum, multos annos a finitimis exagitati, cum alias bellum inferrent: alias illatum defenderent; * consensu eorum omnium pace facta, hunc sibi domicilio locum delegerunt, ac, primo aduentu exercitus nostri, crebras ex opido excursionem faciebant, paruulisq. proelijs cum nostris contendebant. postea, uallo pedum XII, in circuitu XV. millium, crebrisq. castellis circummuniti, opido sese continebant. ubi, uineis actis, aggere exstructo, turrim constitui procul uiderunt, primum irridere ex muro, atque increpitare uocibus, quod tanta machinatio ab tanto spatio instrueretur. quibus nam manibus, aut quibus uiribus praesertim homines tantulae staturae (nam plerumque omnibus Gallis, prae magnitudine corporum suorum, breuitas nostra contemptui est) tanti oneris turrim in muros sese collocare confiderent. ubi uero moueri, & * appropinquare moenibus, uiderunt, noua, atque inusitata specie commoti, legatos ad Caesarem de pace miserunt: qui ad hunc modum locuti: Non se existimare, Romanos sine ope deorum bellum gerere. qui tantae altitudinis machinationes, tanta celeritate promouere, & ex propinquitate pugnare, possent. se, suaq. omnia eorum potestati permittere, dixerunt. unum petere; ac deprecari si forte, pro sua clementia, ac mansuetudine,

titudine, quam ipsi ab alijs audissent, statuisse, Aduaticos esse conseruandos, ne se armis dispoliaret. sibi omnes fere finitimos esse inimicos, ac suae uirtuti inuidere; a quibus se defendere, traditis armis non possent. sibi praestare, si in eum casum deducerentur, quamuis fortunam a populo R. pati, quam ab his per cruciatum interfici; inter quos dominari consuessent. Ad haec Caesar respondit, se magis consuetudine sua, quam merito eorum, ciuitatum conseruaturum, si prius, quam aries murum attigisset, se dedidissent: sed deditiois nullam esse conditionem, nisi armis traditis: se id, quod in Neruios fecisset, facturum: finitimisq. imperaturum, ne quam dediticijs populi R. iniuriam inferrent.* re nunciata ad suos, illi se, quae imperarentur, facere dixerunt. Armorum magna multitudine de muro, in fossam, quae erat ante opidum, iacta, sic ut prope summam muri, *aggerisq. altitudinem acerui armorum adequarent: & tamen circiter parte tertia (ut postea compertum est) celata, atque in opido retenta; portis patefactis, eo die pace sunt usi. sub uesperum Caesar portas claudi, militesq.* ex opido exire iussit, ne quam noctu opidani a militibus iniuriam acciperent. illi, ante inito (ut intellectum est) consilio, quod, deditioe facta, nostros praesidia deducturos, aut denique indiligentius seruatuos crediderant, partim cum his, quae retinuerant, & celauerant armis; partim, scutis ex cortice factis, aut uiminibus intextis, quae subito (ut temporis exiguitas postulabat) pellibus* induxerant: tertia uigilia, qua minime

arduus ad nostras munitiones adscensus uidebatur, omnibus copijs repente ex opido eruptionem fecerunt. celeriter, ut ante Caesar imperauerat, ignibus significatione facta, ex proximis castellis eo concursum est; pugnatumq. ab hostibus ita acriter, ut a viris fortibus in extrema spe salutis iniquo loco contra eos, qui ex uallo, turribusq. tela iacerēt, pugnare debuit: cum una in uirtute omnis spes salutis consisteret. Occisis ad hominum millibus **IV**. reliqui in opidum reiecti sunt postridie eius diei, refractis portis, cum* iam defenderet nemo, atque in tromissis militibus nostris, sectionem eius opidi uniuersam Caesar uendidit. ab his, qui emerant, capitum numerus ad eum relatus est millium **LII**. Eodem tempore a P. Crasso, quem cum legione una miserat ad Venetos, Venelos, Osismos, Curiosolitae, Sesuuios, Aulercos, Rhedones, quae sunt maritimae ciuitates, Oceanumq. attingunt, certior factus est, omnes eas ciuitates in deditionem, potestatemq. populi R. esse redactas. His rebus gestis, omni Gallia pacata, tanta huius belli ad barbaros opinio perlata est, ut ab nationibus, quae trans Rhenum incolerent, mitterentur legati ad Caesarē, quae, se obsides daturas, impetrata facturās, pollicerentur. quas legationes Caesar, quod in Italiā, Illyricumq. properabat, inita proxima aestate, ad se reuerti iussit. Ipse, in Carnutes, Andes, Turones, quae ciuitates propinquae his locis erāt, ubi bellū gesserat, legionib. in hiberna deductis, in Italiā profectus est. ob* easq. res, ex litteris Caesaris, dies xv. supplicatio decreta est. quod ante id tēpus* acciderat nulli.

C . IULII . CAESARIS
COMMENTARIORVM
DE . BELLO . GALLICO
LIBER . III

VM in Italiam proficisceretur
Caesar, Ser. Galbam cum legio-
ne Duodecima, & parte equita-
tus, in Antuates, Veragros, Se-
dunosq. misit, qui a finibus Al-
lobrogum, & lacu Lemano, &
flumine Rhodano ad summas Alpes pertinent.
caussa mittendi fuit, quod iter per Alpes, quo ma-
gno cum periculo, magnisq. portorijs mercatores
ire consueuerant, patefieri uolebat. huic permisit,
si opus esse arbitraretur, uti in ijs locis legionem,
hiemandi causa, collocaret. Galba, secundis ali-
quot proelijs factis, castellisq. compluribus eorum
expugnatis, missis ad eum undiq. legatis, obsidi-
busq. datis, et pace facta, constituit, cohortes duas
in Antuatibus collocare, & ipse cum reliquis eius
legionis cohortibus in uico Veragrorum, qui ap-
pellatur Orlodorus, hiemare. qui uicus positus in
ualle, non magna adiecta planicie, altissimis mon-
tibus undiq. continetur. cum hic in duas partes
flumine diuideretur, alteram partem eius uici
Gallis ad hiemandum concessit; alteram, uacuam
ab his relictam, cohortibus attribuit. eum locum
uallo, fossaq. muniuit. cum dies hibernorum com-
plures transissent, frumentumq. eo comportari ius-
sisset,

fisset, subito per exploratores certior factus est, ex ea parte uici, quam Gallis concesserat, omnes noctu discessisse, montesq. qui impenderent a maxima multitudine Sedunorum, & Veragrorum teneri: id aliquot de causis acciderat, ut subito Galli belli renouandi, legionisq. opprimendae consilium caperent. primum, quod legionem, neque eam plenissimam detractis cohortibus duabus, & compluribus sigillatim, qui, commeatus petendi causa, missi erant, absentibus, propter paucitatem despiciebant; tum etiam, quod propter iniquitatem loci, cum ipsi ex montibus in uallem decurrerent, & tela conijcerent, ne primum quidem posse impetum suum sustineri existimabant. accedebat, quod suos ab se liberos abstractos obsidum nomine dolabant; & Romanos, non solum* itinerum causa, sed etiam perpetuae possessionis, culmina alpium occupare conari, & ea locae finitimae provinciae adiungere, sibi persuasum habebant. His nuncijs acceptis, Galba; cum neque opus hibernorum, munitionesq. plene essent perfectae; neque de frumento, reliquoq. commeatu satis esset prouisum; quod deditioe facta, obsidibusq. acceptis, nihil de bello timendum existimauerat; concilio celeriter conuocato, sententias exquirere coepit. quo in concilio cum tantum repentini periculi praeter opinionem accidisset, ac iam omnia fere superiora loca multitudine armatorum completa conspicerentur, neque subsidio ueniri, neque commeatus supportari, interclusis itineribus,* posset, prope iam
stesse-

desperata salute, nonnullae huiusmodi sententiae dicebantur, ut, impedimentis relictis, eruptione facta, iisdem itineribus, quibus eo pervenissent, ad salutem contenderent. maiori tamen parti placuit, hoc reservato ad extremum consilio, interim rei eventum experiri, & castra defendere. brevi spatio interiecto, vix ut his rebus, quas constituis-
sent, *collocandis, atque administrandis tempus daretur, hostes ex omnibus partibus, signo dato, decurrere: lapides, gessaq. in uallum conijcere. nostri, primo, integris viribus, fortiter repugnare, neque ullum frustra telum ex loco superiore mittere; ut quaeque pars castrorum nudata defensoribus premi uidebatur, eo occurrere, & auxilium ferre. sed, hoc superari, quod, diuturnitate pugnae hostes defessi, *cum proelio excedebant, alij integris viribus succedebant. Quarum rerum a nostris, propter paucitatem, fieri nihil poterat, ac non modo defesso ex pugna excedendi, sed ne saucio quidem eius loci, ubi constiterat, relinquendi, ac sui recipiendi, facultas dabatur. cum iam amplius horis VI. continenter pugnaretur, ac non solum vires, sed etiam tela nostris deficerent, atque hostes acrius instarent, languidioribusq. nostris uallum scindere, & fossas complere coepissent, resq. esset iam ad extremum perducta casum, P. Sextius Baculus, primipili centurio, quem Neruico proelio compluribus confectum uulneribus diximus, & item C. Volusenus tribunus mil. uir & consilij magni, & uirtutis, ad Galbam accurrunt, atque, unam esse spem

E salutis

salutis, docent; si, eruptione facta, extremum auxilium experirentur. itaque, conuocatis centurionibus, celeriter milites certiores facit, paullisper intermitterent proelium, ac tantummodo tela missa exciperent, seq. ex labore resicerent; post, signo dato, e castris erumperent, atque omnem spem salutis in uirtute ponerent. quod iussi sunt, faciunt, ac subito omnibus portis, eruptione facta, neque cognoscendi, quid fieret, neque sui colligendi hostibus facultatem relinquunt. ita commutata fortuna, eos, qui in spem potiendorum castrorum uenerant, undiq. circumuentos, interficiunt, & ex hominum milibus amplius xxx, quem numerum barbarorum ad castra uenisse constabat, plus tertia parte interfecta, reliquos perterritos in fugam conijciunt: ac ne in locis quidem superioribus consistere patiuntur. sic omnibus hostium copijs fusis, armisq. exsutis, se in castra, munitionesq. suas recipiunt. quo proelio facto, quod saepius fortunam tentare Galba nolebat, atque alio sese in hiberna consilio uenisse meminerat, alijs occurrisset rebus uiderat, maxime frumenti, commeatusq. inopia permotus, postero die omnibus eius uici aedificijs incensis, in provinciam reuerti contendit: ac nullo hoste prohibente, aut iter demorante, incolumem legionem in Antuates, inde in Allobrogas, perduxit, ibiq. hiemauit. His rebus gestis, cum omnibus de causis Caesar pacatam Galliam existimaret, superatis Belgis, expulsis Germanis, uictis in alpibus Sedunis, atque ita inita hieme in Illyricum profectus

*Etus esse, quod eas quoque nationes adire, & regio-
nes cognoscere, uolebat, subitum bellum in Gallia
coortum est. eius belli haec fuit causa. P. Crassus
adolescens cum legione VII. proximus Oceano in
Andibus hiemabat. is, quod in ijs locis inopia* fru-
menti erat, praefectos, tribunosq. mil. complures
in finitimas ciuitates, frumenti, commeatusq. pe-
tendi causa, dimisit. quo in numero erat T. Terra-
fidius, missus in Vnellos; M. Trebius Gallus, in Cu-
riosolitas; Q. Velanius, cum T. Silio, in Venetos.
huius ciuitatis est longe amplissima auctoritas o-
mnis orae maritimae regionum earum, * quod &
naues habent Veneti plurimas, quibus in Britan-
niam nauigare consueuerunt; & scientia, atque u-
su nauticarum rerum ceteros antecedunt: & in ma-
gno impetu maris, atque aperto, paucis portibus
interiectis, quos tenent ipsi, omnes fere, qui eo-
dem mari uti consueuerunt, habent uectigales. ab
ijs fuit initium retinendi Silij, atque Velanij,
quod per eos suos se obsides, quos Crasso dedissent,
recuperaturos existimabant. horum auctoritate fi-
nitimi adducti (ut sunt Gallorum subita, & repen-
tina consilia) eadem de causa Trebium, Terrasi-
diumq. retinent: & celeriter missis legatis, per
suos principes inter se coniurant, nihil, nisi com-
muni consilio, acturos, eundemq. omnis fortunae
exitum esse laturos; reliquasq. ciuitates sollici-
tant, ut in ea libertate, quam a maioribus accepe-
rat, permanere, quam Romanorum seruitutem per-
ferre, mallent. omni ora maritima celeriter ad*

suam sententiam perducta, communem legationem ad P. Crassum mittunt, si uelit suos recuperare, obsides sibi remittat. quibus de rebus Caesar a Crasso certior factus; quod ille aberat longius; naues interim longas aedificari in flumine Ligeri, quod influit in Oceanum, remiges ex provincia institui, nautas, gubernatoresq. comparari, iubet. his rebus celeriter administratis, ipse, cum primum per anni tempus potuit, ad exercitum contendit. Veneti, reliquaeq. ciuitates, cognito Caesaris aduentu, simul quod, quantum in se facinus admisissent, intelligebant, legatos, quod nomen apud omnes nationes sanctum, inuiolatumq. semper fuisset, *retentos ab se, & in uincula coniectos, pro magnitudine periculi bellum parare, & maxime, ea, quae ad usum nauium pertinerent, providere instituunt; hoc maiore spe, quod multum natura loci confidebant; pedestria esse itinera concisa aestuarijs, navigationem impeditam propter* inscitiam locorum, paucitatemq. portuum sciebant. neque† nostros exercitus, propter frumenti inopiam, diutius apud se morari posse, confidebant: ac iam, ut omnia contra opinionem acciderent, tamen se, plurimum nauibus posse, Romanos neque ullam facultatem habere nauium, neque eorum locorum, ubi bellum gesturi essent, uada, portus, *insulasq. nouisse: ac longe aliam esse navigationem in concluso mari, atque in uastissimo, *ac apertissimo Oceano perspiciebant. his initis consilijs, opida muniant, frumenta ex agris in opida comportant. naues

ues in Venetiam, ubi Caesarem primum bellum gesturum esse constabat, quam plurimas possunt, cogunt. socios sibi ad id bellum Osismos, Lexobios, Nannetes, Ambiliates, Morinos, Diablintres, Menapios adsciscunt. auxilia ex Britannia, quae contra eas regiones posita est, accersunt. erant hae difficultates belli gerendi, quas supra ostendimus. sed multa tamen Caesarem ad id bellum incitabant: iniuriae retentorum* equitum Romanorum; rebellio facta post deditionem; defectio datis obsidibus; tot civitatum coniuratio; in primis, ne, hac parte neglecta, reliquae nationes, idem sibi licere, arbitrarentur. itaque, cum intelligeret, omnes fere Gallos novis rebus studere, & ad bellum mobiliter, celeriterq. excitari, omnes autem homines natura libertati studere. &* condicionem servitutis odisse, prius, quam plures civitates conspirarent, partiendum sibi, ac latius distribuendum exercitum putavit. itaque T. Labienum legatum in Treuiros, qui proximi Rheno flumini sunt, cum equitatu mittit. huic mandat, Rhemos, reliquosq. Belgas adeat, atque in officio* contineat: Germanosque, qui auxilio a Belgis accersiti dicebantur, si per vim navibus flumen transire conentur, prohibeat. P. Crassum cum cohortibus legionarijs XII, & magno numero equitatus, in Aquitaniam proficisci iubet. ne ex his nationibus auxilia in Galliam mittantur; ac tantae nationes coniungantur. Q. Titurium Sabinum legatum cum legionibus III. in Vnellos, Curiosolitas, Le-

xobiosq. mittit, qui eam manum distinendam curret. D. Brutum adolescentem classi, Gallicisq. nauibus, quas ex Pictonibus, et Sentonis, reliquisq. pacatis regionibus conuenire iusserat, praefecit; & cum primum posset, in Venetos proficisci iubet. ipse eo pedestribus copijs contendit. erant eius modi fere situs opidorum, ut posita in extremis lingulis, promontorijsque, neque pedibus aditum haberent, cum ex alto se aestus incitauisset, quod his semper accidit horarum XII. spatio; neque nauibus, quod, rursus minnente aestu, naues in uadis afflictae rentur. ita utraque re opidorum oppugnatio impediabatur: ac, si quando magnitudine operis forte superati, extruso mari aggere, ac molibus, atque his ferme moenibus adaequatis, suis fortune desperare coeperant: magno numero nauium appulso, cuius rei summam facultatem habebant, sua omnia deportabant; seq. in proxima opida recipiebant. ibi se rursus ijsdem opportunitatibus loci defendebat. * haec eo facilius magnam partem aestatis faciebant, quod nostrae naues tempestatibus detinebantur; summaq. erat uasto, atque aperto mari, magnis aestibus, raris, ac prope nullis portibus, difficultas nauigandi. namque ipsorum naues ad hunc modum factae, armataeq. erant. carinae aliquanto planiores, quam nostrarum nauium, quo facilius uada, ac* decessum aestus, excipere possent. Prorae admodum erectae, atque item puppes ad magnitudinem fluctuum, tempestatumque, accommodatae. * naues totae factae ex robore, ad
quauis

quamuis uim & contumeliam perferendam. * tran-
 stra ex pedalibus in altitudinem trabibus confixa
 clauis ferreis, digiti pollicis crassitudine. ancho-
 rae, pro funibus, ferreis catenis reuinctae. pelles
 pro uelis, alutaeq. * tenuiter confectae, siue pro-
 pter lini inopiam, atque eius usus inscitiam; siue,
 * quod est magis uerisimile, quod tantas tempesta-
 tes Oceani, tantosq. impetus uentorum sustineri,
 ac tanta onera nauium regi uelis, non satis com-
 mode arbitrabantur. Cum his nauibus nostrae
 classi eiusmodi congressus erat; ut una celeritate,
 & pulsu remorum praestaret, reliqua, pro loci
 natura, pro ui tempestatum, illis essent aptiora,
 & * accommodatiora. neque enim his nostrae rostro
 nocere poterant: tanta in his erat firmitudo: ne-
 que propter altitudinem, facile telum * adigeba-
 tur, & eadem de caussa minus incommode scopulis
 continebantur. accedebat, ut, cum saeuire uentus
 coepisset, & se uento dedissent, & tempestatem fer-
 rent * facilius, & in uadis consisterent tutius; &
 ab aestu derelictae, nihil saxa, et cautes timerent.
 quarum rerum omnium nostris nauibus casus erat
 extimescendus. compluribus expugnatis opidis,
 Caesar, ubi intellexit, frustra tantum laborem su-
 mi, neque hostium fugam, captis opidis, repri-
 mi, neque his noceri posse, statuit, * expectandam
 classem. quae ubi conuenit, ac primum ab hostibus
 uisa est; circiter DCXX naues eorum * paratissimae,
 atque omni genere armorum ornatissimae, e portu
 profectae, nostris aduersae constiterunt. neque sa-

adtingen-
 niente

tis Bruto, qui classi praeerat, neque tribunis mil-
centurionibusque, quibus singulae naues erant at-
tributae, constabat, quid agerent, aut qua* ratione
pugnae insisterent.* rostro enim noceri non posse cog-
nouerant: turribus autem excitatis tamen has
altitudo puppium ex barbaris nauibus superabat;
ut neque ex inferiore loco satis commode tela adij-
ci possent, et missa a Gallis grauius acciderent. una
erat magno usui res praeparata a nostris, Falces
praeacutae, insertae, affixaeq. longurijs, non ab-
simili forma muralium falcium. his cum funes,
qui antennas ad malos* distinebant, comprehensi,
adductiq. erant, nauigio remis incitato praerum-
pebantur. quibus abscisis, antennae necessario
concidebant; ut, cum omnis Gallis nauibus spes
in uelis, armamentisq. consisteret, his ereptis,
omnis usus nauium uno tempore eriperetur. reli-
quum erat certamen positum in uirtute; qua no-
stri milites facile superabant, atque eo magis,
quod in conspectu Caesaris, atque omnis exerci-
tus res gerebatur; ut nullum paullo fortius fa-
ctum latere posset. omnes enim colles, & loca su-
periora, unde erat propinquus despectus in mare,
ab exercitu tenebantur. disiectis, ut diximus, an-
tennis, cum singulas binae, * aut ternae naues
circumsteterant, milites summa uì transcendere
in hostium naues contendebant. quod postquam
barbari fieri animaduenterunt, expugnatis com-
pluribus nauibus, cum ei rei nullum reperiretur
auxilium; fuga salutem petere contenderunt. ac,
iam

iam conuersis in eam partem nauibus, quo uentus ferebat, tanta subito malacia, ac tranquillitas exstitit, ut se * loco mouere non possent. quae quidem res ad negotium conficiendum maxime fuit opportuna. nam singulas nostri confectati expugnauerunt, ut perpaucae ex omni numero, noctis interuentu, ad terram peruenerint, cum ab hora fere IV. usque ad solis Occasum pugnaretur. quo proelio bellum Venetorum, totiusq. orae maritimae, confectum est. nam, cum omnis iuentus, omnes etiam grauioris aetatis, in quibus aliquid consilij, aut dignitatis fuit, eo conuenerant: tum, nauium quod ubique fuerat, unum in locum coegerant: quibus amissis, reliqui, neque, quo se reciperent; neque, quemadmodum opida defenderent, habebant. itaque se, suaq. omnia, Caesari dediderunt. in quos eo grauius Caesar uindicandum statuit; quo diligentius in reliquum tempus a barbaris ius legatorum conseruaretur. itaque, omni senatu necato, reliquos sub corona uendidit. Dum haec in Venetis geruntur, Q. Titurius Sabinus cum his copijs, quas a Caesare acceperat, in fines Vnellorum peruenit. His praeerat Viridoux, ac summam imperij tenebat earum omnium ciuitatum, quae defecerant; ex quibus exercitum, magnasq. copias coegerat. atque his paucis diebus Aulerci, Eburonices, Lexobijq. senatu suo interfecto, quod auctores belli esse nolebant, portas clauserunt, seq. cum Viridouice coniunxerunt, magnaq. praeterea multitudine

prospice quide'

tudo undiq. ex Gallia perditorum hominum, latronumq. conuenerat, quos spes praedandi, studiumq. bellandi, ab agricultura, & quotidiano labore, reuocabat. Sabinus idoneo omnibus rebus loco castris sese tenebat: cum Viridoux contra eum duum millium* spatio consedisset, quotidieq. productis copijs pugnandi potestatem faceret, ut iam non solum hostibus in* contemptum Sabinus ueniret, sed etiam nostrorum militum uocibus non nihil carperetur: tantamq. opinionem timoris praebuit, ut iam ad uallum castrorum hostes accedere auderent. id ea causa faciebat, quod cum tanta multitudine hostium, praesertim eo absente, qui summam imperij teneret, nisi aequo loco, aut opportunitate aliqua data, legato dimicandum non existimabat. Hac confirmata opinione timoris, idoneum quendam hominem, & callidum, delegit (Gallum) ex ijs, quos auxilij causa secum habebat. huic magnis praemijs, pollicitationibusq. persuadet, uti ad hostes transeat, & quid fieri uelit, edocet. qui ubi pro perfuga ad eos uenit, timorem Romanorum proponit: quibus angustijs ipse Caesar a Venetis prematur, docet; neque longius abesse, quin proxima nocte Sabinus clam ex castris exercitum educat, & ad Caesarem, auxilij ferendi causa, proficiscatur. quod ubi auditum est, conclamant omnes, occasionem negotij bene gerendi amittendam non esse, ad castra iri oportere. Multae res ad hoc consilium Gallos hortabantur. superiorum dierum Sabin

bini cunctatio, perfugae confirmatio, inopia ci-
 bariorum, cui rei parum diligenter ab his erat
 provisum, spes Venetici belli, & quod fere liben-
 ter homines, id quod uolunt, credunt. ijs rebus ad-
 ducti, non prius Viridonicem, reliquosq. duces,
 ex consilio dimittunt, quam ab his sit concessum,
 arma uti capiant, & ad castra contendant. qua-
 re concessa, laeti, *uelut explorata uictoria, sar-
 mentis, uirgultisq. collectis, quibus fossas Roma-
 norum compleant, ad castra pergunt. locus erat
 castrorum editus, & paulatim ab imo accliuus; *inclinatus*
 circiter passus 80. huc magno cursu contenderunt,
 ut quam minimum spatij ad se colligendos, ar-
 mandosq. Romanis daretur, exanimatiq. perue-
 nerunt. Sabinus, suos hortatus, cupientibus si-
 gnum dat. impeditis hostibus, propter ea, quae
 ferebant, onera, subito duabus portis eruptio-
 nem fieri iubet. factum est opportunitate loci, ho-
 stium inscitia, ac defatigatione, uirtute militum,
 ac superiorum pugnarum exercitatione, ut ne u-
 num quidem nostrorum impetum ferrent, ac sta-
 tim terga uerterens. quos impeditos, integris ui-
 ribus milites nostri consecuti, magnum numerum
 eorum occiderunt, reliquos equites consecrati,
 paucos, qui ex fuga euaserant, reliquerunt. sic,
 uno tempore, & de nauali pugna Sabinus, & de
 Sabini uictoria Caesar* certior factus est: ciuita-
 tesq. omnes se statim Titurio dederunt. nam,
 ut ad bella suscipienda Gallorum alacrer, ac pro-
 mptus est animus; sic mollis, ac minime resistens
 ad

et puli

6 inclinatus

7

agor

ad calamitates perferendas mens eorum est. Eodem fere tempore, P. Crassus, cum in Aquitaniam peruenisset, quae pars, ut ante dictum est, & regionum latitudine, & multitudine hominum, ex tertia parte Galliae est existimanda, cum intelligeret in illis locis sibi bellum gerendum, ubi paucis ante annis L. Valerius Praeconinus legatus, exercitu pulso, interfectus esset, atque unde L. Manilius procos. impedimentis amissis, profugisset, non mediocrem sibi diligentiam adhibendam intelligebat. itaque, re frumentaria prouisa, auxilijs, equitatuq. comparato, multis praeterea uiris fortibus Tolosa, & Narbone, quae sunt ciuitates Galliae provinciae finitimae, ex his regionibus nominatim euocatis, in Sontiatium fines exercitum introduxit. cuius aduentu cognito, Sontiates, magnis copijs coactis, equitatuque, quo plurimum ualebant, in itinere agmen nostrum adorti, primum equestre proelium commiserunt: deinde, equitatu suo pulso, atque insequentibus nostris, subito pedestres copias, quas in conualle in insidijs collocauerant, ostenderunt. hi, nostros disiectos adorti, proelium renouauerunt: pugnatum est diu, atque acriter; cum Sontiates, superioribus uictorijs freti in sua uirtute totius Aquitaniae salutem positam putarent; nostri autem, quid sine imperatore, sine reliquis legionibus, adolescentulo duce, efficere possent, perspicere cuperent. * tandem, confecti uulneribus, hostes terga uertere. quorum magno numero interfecto,

fecto, Crassus ex itinere opidum Sontiatum oppugnare cepit. quibus fortiter resistentibus, uineas, turresq. egit. illi, alias eruptione intentata, alias cuniculis ad aggerem, uineasq. actis, cuius rei sunt longe peritissimi Aquitani, (propterea quod multis locis apud eos aerariae secturae sunt:) ubi diligentia nostrorum nihil his rebus profici posse intellexerunt, legatos ad Crassum mittunt; seq; in deditionem ut recipiat, petunt. qua re impetrata, arma tradere iussi, faciunt. atque in ea re + omnium nostrorum intentis animis, alia ex parte opidi* Adcantuannus, qui summam imperij tenebat, cum D C. deuotis, quos illi Soldurios appellant, quorum haec est condicio, ut omnibus in uita commodis una cum his fruantur, quorum se amicitiae dediderint; siquid ijs per uim accidat, aut eundem casum una ferant, aut sibi mortem consciscant: neque adhuc hominum memoria repertus est quisquam, qui, eo interfecto, cuius se amicitiae deuouisset, mori recusaret. cum ijs* Adcantuannus eruptionem facere conatus, clamore ab ea parte munitiois sublato, cum ad arma milites concurrissent, uehementerq. ibi pugnatum esset, repulsus* in opidum est: uti tamen eadem deditionis condicione uteretur, a Crasso impetrauit. armis, obsidibusq. acceptis, Crassus in fines Vocontiorum, & Tarusatum, profectus est. tum uero barbari commoti, quod opidum, & natura loci, & manu munitum, paucis diebus, quibus eo uentum erat, expugnatum cognouerant, legatos

tos*quoquo uersus dimittere, coniurare, obsides inter se dare, copias parare, coeperunt: mittuntur etiam ad eas ciuitates legati, quae sunt citerioris Hispaniae, finitimae Aquitaniae: inde auxilia, ducesq. accersuntur; quorum aduentu magna cum auctoritate, & magna cum hominum multitudine bellum gerere conantur. Duces uero ij deliguntur, qui una cum Q. Sertorio omnes annos fuerant, summamq. scientiam rei militaris habere existimabantur. ij, consuetudine populi R. loca capere, castra munire, commeatibus nostros intercludere, instituunt. quod ubi Crassus animaduertit, suas copias propter exiguitatem non facile diduci,*hostem & uagari, & uias obsidere, & castris satis praesidij relinquere,*ob eam causam minus commode frumentum, commeatumq. sibi supportari,*in dies hostium numerum augeri;* non cunctandum existimauit, quin pugna decertaret. hac re ad concilium delata, ubi, omnes idem sentire, intellexit, posterum diem pugnae constituit. prima luce productis omnibus copijs, duplici acie instructa, auxilijs in mediam aciem* collocatis; quid hostes consilij caperent, expectabat. illi, etsi propter multitudinem, & ueterem belli gloriam, paucitatemq. nostrorum, se tuto dimicatu-
ros existimabant: tamen tutius esse arbitrabantur, obsessis uijs, commeatu intercluso, sine ullo uulnere uictoria potiri:& si propter inopiam rei frumentariae Romani sese recipere coepissent, impeditos agmine, & sub sarcinis* infirmiore animo adoriri

adoriri cogitabant. hoc consilio probato ab ducibus, productis Romanorum copijs, sese castris tenebant. hac re perspecta, Crassus, cum sua cunctatione, atque opinione, timidiores hostes, nostros milites alacriores ad pugnandum effecisset, atque omnium voces audirentur, expectari diutius non oportere, quin ad castra iretur; cohortatus suos, omnibus cupientibus, ad hostium castra contendit. ibi, cum alij fossas complerent; alij, multis telis coniectis, defensores uallo, munitionibusq. depellerent, auxiliaresque, quibus ad pugnam non multum Crassus confidebat, lapidibus, telisq. ministrandis, & ad aggerem cespitibus comportandis, speciem, atque opinionem pugnantium praeberent; cum* item ab hostibus constanter, ac non timide, pugnaretur, telaq. ex loco superiore missa non frustra acciderent; equites, circuitis hostium castris, Crasso renunciauerunt, *non eadem esse diligentia ab Decumana porta castra munita, facilemq. aditum habere. Crassus, equitum praefectos cohortatus, ut magnis praemijs, pollicitationibusq. suos excitarent, quid fieri* uelit, ostendit. illi, ut erat imperatum, *eductis IV. cohortibus, quae praesidio castris relictæ, *integrae ab labore erant, & longiore itinere circumductis, ne ex hostium castris conspici possent, omnium oculis, mentibusq. ad pugnam intentis, celeriter ad eas, quas diximus, munitiones peruenerunt; atque, *his perruptis, prius in hostium castris constiterunt, quam plane ab his uideri,

videri, aut, quid rei gereretur, cognosci posset. tum uero clamore ab ea parte audito, nostri redintegratis uiribus, quod plerumque in spe uictoriae accidere consuevit, acrius* impugnare coeperunt. hostes, undique circumuenti, desperatis omnibus rebus, se per munitiones deicere, &* fuga salutem petere contenderunt. quos equitatus apertissimis campis consecratus, ex milium L. numero, quae ex Aquitania Cantabrisque uenisse constabat, uix IV. parte relicta, multa nocte se in castra* recipit. hac audita pugna, maxima pars Aquitaniae sese Crasso dedit, obsidesque ultro misit: quo in numero fuerunt Tarbelli, Bigerriones, Preciani, Vocates, Tarusates, Flustates, Garites, Ausci, Garumni, Sibutzates, Cocosatesque. paucae ultimae nationes, anni tempore confisae, quod hiems suberat, id facere neglexerunt. Eodem fere tempore Caesar, etsi prope exacta iam aestas erat, tamen, quod, omni Gallia pacata, Morini, Menapiique supererant, qui in armis essent, neque ad eum umquam legatos* de pace misissent, arbitratus id bellum celeriter confici posse, eo exercitum adduxit. qui longe alia ratione, ac reliqui Galli, bellum gerere coeperunt. nam, quod intelligebant, maximas nationes, quae proelio contendissent, pulsas, superatasque esse, continentesque siluas, ac paludes habebant: eo se, suaque omnia contulerunt. ad quarum initium siluarum cum peruenisset Caesar, castraque munire instituisset; neque hostis interim uisus esset; dispersis in opere nostris,

stris, subito ex omnibus partibus silvae euolauerunt; & in nostros impetum fecerunt. nostri celeriter arma coeperunt, eosq. in siluas repulerunt: &, compluribus interfectis, longius impeditioribus locis secuti, paucos ex suis desiderauerunt. reliquis deinceps diebus Caesar siluas caedere instituit: * &, ne quis inermibus, imprudentibusq. militibus ab latere impetus fieri posset, omnem eam materiam, quae erat caesa, conuersam ad hostem collocabat, & pro uallo ad utrumque latus exstruebat. incredibili celeritate magno spatium paucis diebus confecto, * cum iam pecus, atque extrema impedimenta ab nostris tenerentur, ipsi densiores siluas peterent, eiusmodi tempestates sunt consecutae, uti opus necessario intermitteretur, &, continuatione imbrium, diutius sub pellibus milites contineri non possent. itaque, uastatis omnibus eorum agris, uicis, aedificijsq. incensis, Caesar exercitum reduxit, & in Auleris, Lexobijsque, reliquis item ciuitatibus, quae * proxime bellum fecerant, in hibernis collocauit.

C . IVLII . CAESARIS
COMMENTARIORVM
DE . BELLO . GALLICO
LIBER . IV

EA, quae secuta est, hieme, qui fuit annus Cn. Pompeio, M. Crasso cos. Usipetes Germani, & item Tenchtheri, magna cum multitudine hominum, flumen Rhenum transierunt, non longe a mari, quo Rhenus influit. causa transeundi fuit, quod, ab Suenis complures annos exagitati, bello premebantur, & agricultura prohibeantur. Suenorum gens est longe maxima, & bellicosissima Germanorum omnium. ij centum pagos habere dicuntur: ex quibus quotannis singula millia armatorum, bellandi* causa, suis ex finibus eaucunt. reliqui, qui domi remanserint, se, atque illos, alunt. hi rursus inuicem anno post in armis sunt, illi domi remanent. Sic neque agricultura, neque ratio, neque usus belli intermittitur: sed priuati, ac separati agri apud eos nihil est. neque longius anno remanere uno in loco, incolendi causa, licet. neque multum frumento, sed maximam partem lacte, atque pecore, uiuunt, multumq. sunt in uentionibus. quae res & cibi genere, & quotidiana exercitatione, & libertate uitae (quod a pueris nullo officio, aut disciplina assuefacti, nihil omnino contra uoluntatem faciant) & uires alit, &
immani

*immani corporum magnitudine*homines efficit.at
 que in eam se consuetudinem adduxerunt, ut locis
 frigidissimis, neque uestitus, praeter* pelles, ha-
 beant; quarum propter exiguitatem, magna est cor-
 poris pars aperta; &*lauentur in fluminibus.
 Mercatoribus est ad eos aditus magis eo, ut, quae
 bello coeperint, quibus uendant, habeant: quam
 quo ullam rem ad se importari desiderent. quin et-
 iam iumentis, quibus maxime Galli delectantur,
 quaeq. impenso parant pretio, Germani* importa-
 tis non utuntur; sed, quae sunt apud eos nata* pra-
 ua, atque deformia, haec quotidiana exercitatio-
 ne, summi ut sint laboris, efficiunt. equestribus
 proelijs saepe ex equis desiliunt, ac pedibus proe-
 liantur, equosq. eodem remanere uestigio, assuesca-
 ciunt: ad quos se celeriter, cum usus poscit, reci-
 piunt. neque eorum moribus turpius quidquam,
 aut inertius, habetur, quam ephippijs uti. itaque
 ad quemuis numerum ephippiatorum equitum
 quamuis pauci adire* audent. uinum ad se omni-
 no importari non sinunt, quod ea re ad laborem se
 rendum remollescere homines, atque effeminari,
 arbitrantur. publice maximam putant esse lau-
 dem, quam latissime a suis finibus uacare agros:
 hac re significari, magnum numerum ciuitatum
 suam uim sustinere non potuisse. itaque una ex par-
 te a Sueuis circiter millia passuum D C. agri ua-
 care dicuntur. Ad alteram partem succedunt V-
 bij, quorum fuit ciuitas ampla, atque florens, ut
 est captus Germanorum,* & paullo, qui sunt eius-*

dem generis, etiam ceteris humaniores; propter ea quod Rhenum attingunt, multiq. ad eos mercatores uentitant, & ipsi propter propinquitatem Gallicis sunt moribus assuefacti. hos cum Sueui, multis saepe bellis experti, propter amplitudinem, grauitatemq. ciuitatis, finibus expellere non potuissent, tamen uectigales sibi fecerunt, ac multo humiliores, infirmioresq. redegerunt. in eadem caussa fuerunt Usipetes, & Tenchtheri, quos supra diximus: qui, * cum plures annos Sueuorum uim* sustinuerint, ad extremum tamen, agris expulsi, & multis locis Germania triennium uagati, ad Rhenum peruenerunt. quas regiones Menapij incolebant,* & ad utramque ripam fluminis agros, aedificia, uicosq. habebant. sed tantae multitudinis aduentu perterriti, ex his aedificijs, quae trans flumen habuerant, demigrauerunt; & cis Rhenum dispositis praesidijs, Germanos transire prohibebant. illi, omnia experti, cum, neque ui contendere, propter inopiam nauium; neque, clam transire, propter custodias Menapiorum, possent; reuerti se in suas sedes, regionesq. simulauerunt; &, tridui uiam progressi, rursus reuenterunt: atque omni hoc itinere una nocte equitatu confecto, inscios, inopiantesq. Menapios oppresserunt: qui, de Germanorum discessu per exploratores certiores facti, sine metu trans Rhenum in suos uicos* remigrauerant. his interfectis, nauibusq. eorum occupatis, priusquam ea pars Menapiorum, quae citra

Rhenum

Rhenum erat, certior fieret, flumen transierunt; atque, omnibus eorum aedificijs occupatis, * reliquam partem hiemis se eorum copijs aluerunt . His de rebus Caesar certior factus, & infirmitatem Gallorum ueritus, quod sunt in consilijs capiendis mobiles, et nouis plerumque rebus student, nihil his committendum existimauit . est autem hoc Gallicae consuetudinis; ut, et uiatores etiam inuitos consistere cogant; &, quod quisque eorum de quaque re audierit, aut cognouerit, quaerant; et mercatores in opidis uulgus circumstiat : quibus ex regionibus ueniant, quasq. res ibi cognouerint, pronunciare cogant, &, his * rumoribus, atque auditionibus permoti, de summis saepe rebus consilia ineunt: quorum eos e uestigio paenitere, necesse est : cum incertis rumoribus seruiant; & pleriq. ad uoluntatem eorum ficta respondeant . qua consuetudine cognita, Caesar, * ne grauiori bello occurreret, maturius, quam consueuerat, ad exercitum proficiscitur . eo cum uenisset, ea, quae fore sufficatus erat . facta cognouit; missas legationes a non nullis ciuitatibus ad Germanos; inuitatosq. eos, uti ab * Rheno discederent : omniaque, quae postulassent, ab se fore parata . qua spe adducti Germani, * latius iam uagabantur, & in fines Eburonum, & Condrusorum, qui sunt Treuironum clientes, peruenerant . principibus Galliae euocatis, Caesar, ea, quae cognouerat, dissimulanda sibi existimauit : eorumq. animis permulsis, & confirmatis, equitatuq. imperato, bellum cum

Germanis gerere constituit . re frumentaria comparata, equitibusq. delectis, iter in ea loca facere coepit, quibus in locis Germanos esse audiebat . a quibus cum paucorum dierum iter abesset, legati ab ijs uenerunt : quorum haec fuit oratio : Germanos neque priores populo R. bellum inferre; neque tamen recusare, si laceessantur, quin armis contendant : quod Germanorum consuetudo haec sit a maioribus tradita, * Quicumque bellum inferant, resistere, neque deprecari : hoc tamen dicere, uenisse inuitos, eiectiones domo, si suam gratiam Romani uelint, posse eis utiles esse amicos; uel sibi agros attribuant, uel patiantur eos tenere, quos armis * possederint : sese unis Suenis concedere; quibus ne dij quidem immortales pares esse possint : reliquum quidem in terris esse neminem, quem non superare possint . * Ad haec Caesar, quae uisum est, respondit . sed exitus fuit orationis : sibi nullam cum his amicitiam esse posse si in Gallia remanerent . neque uerum esse, qui suos fines tueri non potuerint, alienos occupare : neque ullos in Gallia uacare agros, qui dari, tantae praesertim multitudini, sine iniuria possint : sed licere, si uelint, in Vbiorum finibus considerare, quorum sint legati apud se, & de Sueuorum iniurijs querantur, & a se auxilium petant : * hoc se ab Vbijs impetraturum . Legati, haec se ad suos relatueros, dixerunt ; &, re deliberata, post diem tertiam ad Caesarem reuersuros : interea, ne propius se castra moueret, petierunt . ne id quidem

dem Caesar ab se impetrari posse, dixit. cognouerat enim, magnam partem equitatus ab ijs aliquot diebus ante, praedandi, frumentandiq. caussa, ad Ambibaritos trans Mosam missam. hos expectari equites, atque eius rei caussa moram interponi arbitrabatur. Mosa profluit ex monte Vogeso, qui est in finibus Lingonum, &,* parte quadam Rheni recepta, quae appellatur Vacallos, insulam efficit Batauorum. neque longius ab eo millibus passuum xxc. in Rhenum transit. Rhenus autem oritur ex Lepontijs, qui alpes incolunt, & longo spatio per fines Nantuatium, Heluetiorum, Sequanorum, Mediomatricum, Tribocorum, Treuirorum citatus fertur; & ubi Oceano appropinquant, in plures diffluit partes, multis ingentibusq. insulis effectis, quarum pars magna a feris, barbarisq. nationibus incolitur: ex quibus sunt, qui piscibus, atque ouis auium, uiuere existimantur; multisq. capitibus in Oceanum influit. Caesar, cum ab hoste non amplius passuum xli. millibus abesset, ut erat constitutum, ad eum legati reuertuntur. qui in itinere congressi, magnopere, ne longius progrederetur, orabant. cum id non impetrassent, petebant, uti ad eos equites, qui agmen antecessissent, praemitteret, eosq. pugna prohiberet; sibiq. uti potestatem faceret, in Vbios legatos mittendi. quorum si principes, ac senatus sibi iureiurando fidem, fecissent, ea condicione, quae a Caesare ferretur, se usuros ostendebant. ad has res conficien-

das sibi tridui spatium daret . haec omnia Caesar eodem illo pertinere arbitrabatur , ut , tridui mora interposita , equites eorum , qui abessent , reuerterentur : tamen , sese non longius millibus passuum IV . aquationis causa , processurum eo die , dixit : huc postero die quam frequentissimi conuenirent , ut de eorum postulatis cognosceret . Interim ad praefectos , qui cum omni equitatu antecesserant , mittit , qui nunciarent , ne hostes proelio lacefferent , & , si ipsi lacefferentur , sustinerent , quoad ipse cum exercitu propius accessisset . At hostes , ubi primum nostros equites conspexerunt , quorum erat V . millium numerus , cum ipsi non amplius DCCC . equites haberent , quod ij , qui , frumentandi causa , ierant trans Mosam , nondum redierant , nihil nostris timentibus , quod legati eorum paullo ante a Caesare discesserant , atque is dies indutijs erat ab ijs petitus ; impetu facto , celeriter nostros perturbauerunt ; rursus , resistentibus nostris , consuetudine sua , ad pedes desilierunt , * suffossisq . equis , compluribusq . nostris deiectis , reliquos in fugam coniecerunt ; atque ita perterritos egerunt , ut non prius fuga desisterent , quam in conspectum agminis nostri uenissent . In eo proelio ex equitibus nostris interficiuntur IV . & LXX , in his , uir fortissimus , Piso Aquitanus , amplissimo genere natus , cuius auus in ciuitate sua regnum obtinuerat , Amicus ab senatu nostro appellatus . hic , cum fratri intercluso ab hostibus auxilium ferret , illum ex periculo eripuit ; ipse ,
seruo

seruo uulnerato, deiectus, quoad potuit, fortissime restitit. cum circumuentus, multis uulneribus acceptis, cecidisset, atq. id frater, qui iam proelio excefferat, procul animaduertisset: incitato equo, sese hostibus obtulit, atque interfectus est. hoc facto proelio, Caesar neque iam sibi legatos audiendos, neque condiciones accipiendas arbitrabatur ab ijs, qui, per dolum, atque insidias, petita pace, ultro bellum intulissent. expectare uero, dum hostium copiae augerentur, equitatusq. reuenteretur, summae dementiae esse indicabat: & cognita Gallorum infirmitate, * quantum iam apud eos, hostes uno proelio auctoritatis essent consecuti, sentiebat: quibus ad consilia capienda nihil spatij dandum existimabat. his constitutis rebus, & consilio cum legatis, & quaestore communicato, ne quem diem pugnae praetermitteret, * opportunissima res accidit, quod postridie eius diei mane eadem & perfidia, & simulatione usi, Germani frequentes omnibus principibus, maioribusq. natu adhibitis, ad eum in castra uenerunt, simul, ut dicebatur, sui purgandi causa, quod contra, atque esset dictum, & ipsi petiissent, proelium pridie commisissent; simul, ut si quid possent, de indutijs fallendo impetrarent. quos sibi Caesar oblatos * gausus retineri iussit: ipse omnes* copias castris eduxit; equitatum, quod recenti proelio perterritum esse existimabat, agmen subsequi iussit. acie triplici * instructa, & celeriter IIX. millium itinere confecto, prius ad hostium

stium castra peruenit, quam, quid ageretur, Germani sentire possent. qui, omnibus rebus subito perterriti, & celeritate aduentus nostri, & discessu suorum, neque consilij habendi, neque arma capiendi spatio dato, perturbabantur, ut, copias ne aduersus hostem educere, an castra defendere, an fuga salutem petere, nescirent, quid praestaret. quorum timor cum fremitu, & concursu significaretur, milites nostri, pristini diei perfidia incitati, in castra irruerunt. * quo in loco, qui celeriter arma capere potuerunt, paullisper nostris restiterunt, atque inter carros, impedimenta quoque proelium commiserunt. at reliqua multitudo puerorum, mulierumque. (nam cum omnibus suis domo excesserant, Rhenumque transierant) passim fugere coepit. ad quos consecutandos Caesar equitatum misit. Germani, post tergum clamore audito, cum suos interfici uiderent, armis abiectis, signisque militaribus relictis, se ex castris eiecerunt, & cum ad * confluentem Mosae, & Rheni peruenissent, reliqua fuga desperata, magno numero interfecto, reliqui se in flumen praecipitauerunt; atque ibi, timore, lassitudine, & ui fluminis oppressi, perierunt. nostri ad unum omnes incolumes per paucis uulneratis, ex tanti belli timore, cum hostium numerus capitum CDXXX millium fuisset, se in castra receperunt. Caesar ijs, quos in castris retinuerat, discedendi potestatem fecit. illi, supplicia, cruciatusque Gallorum ueriti, quorum agros uexauerant, remanere se apud eum uelle, dixerunt.

runt. ijs Caesar libertatem concessit. Germanico bello confecto, multis de causis Caesar statuit sibi Rhenum esse transeundum: quarum illa fuit iustissima, quod, cum uideret Germanos tam facile impelli, ut in Galliam uenirent, suis quoque rebus eos timere uoluit; cum intelligerent, & posse, & audere populi R. exercitum Rhenum transire. Accessit etiam, quod illa pars equitatus Usipetum, & Tenchtherorum, quam supra commemorauimus praedandi, frumentandi. causa Mosam transisse, neque proelio interfuisse, post fugam suorum se trans Rhenum in fines Sugambrorum receperat, seq. cum ijs coniunxerat. ad quos cum Caesar nuncios misisset, qui postularent, eos, qui sibi, Galliaeque bellum intulissent, uti sibi dederent, responderunt: populi R. imperium Rhenum finire: si, se inuito, Germanos in Galliam transire, non aequum existimaret; cui sui quidquam esse imperij, aut potestatis trans Rhenum postularet? Vbi autem, qui uni ex transrhenanis ad Caesarem legatos miserant, amicitiam fecerant, obsides dederant, magnopere orabant, ut sibi auxilium ferret, quod grauiter ab Sueuis premerentur: uel, si id facere occupationibus populi R. prohiberetur, exercitum modo Rhenum transportaret: *id sibi ad auxilium, spemque reliqui temporis satis futurum: *tantum esse nomen, atque opinionem exercitus Romani, Arionisto pulso, & hoc nouissimo proelio facto, ut etiam ad ultimas Germanorum nationes opinione, & amicitia populi R. tuti esse possint.

sint. navium magnam copiam ad transportandum exercitum pollicebantur. Caesar, his de causis, quas commemoravi, Rhenum transire decreverat: sed, navibus transire, neque satis tutum esse arbitrabatur, neque suae, neque populi R. dignitatis esse statuebat. itaque, etsi summa difficultas faciendi pontis proponebatur, propter latitudinem, rapiditatem, altitudinemq. fluminis; tamen id sibi contendendum, aut aliter non transducendum exercitum, existimabat. rationem igitur pontis hanc instituit. Tigna bina sesquipedalia, paulum ab imo praeacuta, dimensa ad altitudinem fluminis, intervallo pedum duorum inter se iungebat. haec cum machinationibus immissa in flumine defixerat, fistucisq. adegerat, non sublicae modo directae ad perpendicularum, sed prona, ac fastigiata, ut secundum naturam fluminis procumberent. his item contraria duo ad eundem modum iuncta, intervallo pedum quadragenum ab inferiore parte, contra vim atque impetum fluminis conversa statuebat: haec utraque bipedalibus trabibus immixtis, quantum eorum tignorum iunctura distabat, binis utrimque fibulis ab extrema parte distinebantur. quibus disclusis, atque in contrariam partem reuinctis, tanta erat operis firmitudo, atque ea rerum natura, ut, quo maior vis aquae se incitauisset, hoc* artius illigata tenerentur. haec directae materia iniectae contexebantur, ac longurijs, cratibusq. consternebantur. ac nihilo secius sublicae ad inferiorem partem fluminis obliquae*

**adige-*

*adigebantur; quae, pro ariete subiectae, & cum omni opere coniunctae, uim fluminis exciperent: & aliae item supra pontem mediocri spatio: ut, si arborum trunci, siue naues, deijciendi operis causa, essent a barbaris missae, his defensoribus earum rerum uis minueretur, neu ponti nocerent. Diebus x. quibus materia coepta erat comportari, omni opere effecto, exercitus transducitur. Caesar, ad utramque partem pontis firmo praesidio relicto, in fines Sugambrorum contendit. interim a *compluribus ciuitatibus ad eum legati ueniunt: quibus pacem, atque amicitiam petentibus, liberaliter respondit, obsidesq. ad se adduci iubet. Sugambri, ex eo tempore, quo pons institui coeptus est, fuga comparata, hortantibus ijs, quos ex Tenchtheris, atque Vsipectibus apud se habebant, finibus suis excesserant, suaq. omnia exportauerant, seq. in solitudinem, ac siluas, abdiderant. Caesar, paucos dies in eorum finibus moratus, omnibus uicis, aedificijsq. incensis, frumentisq. succisis, se in fines Vbiorum recepit, atque his auxilium suum pollicitus, si a Sueuis premerentur, haec ab ijs cognouit: Sueuos, postquam per exploratores pontem fieri comperissent, more suo consilio habito, nuncios in* omnes partes dimisisse, uti de opidis demigrarent, liberos, uxores, suaq. omnia in siluas deponerent; atque omnes, qui arma ferre possent, unum in locum conuenirent: hunc esse electum medium fere regionum earum, quas Sueui obtinerent: ibi Romanorum aduentum expectare,

re, atque ibi decertare constituisse. quod ubi Caesar competit, omnibus his rebus confectis, * quarum rerum causa exercitum transducere constituerat, ut Germanis metum inijceret, ut Sugambros ulcisceretur, * ut Ubios obsidione liberaret, diebus omnino **XIIX.** trans Rhenum consumptis, satis & ad laudem, & ad utilitatem* profectum arbitratus, se in Galliam recepit, pontemq. rescidit. exigua parte aestatis reliqua Caesar, etsi in ijs locis, quod omnis Gallia ad Septemtrionem uergit, maturae sunt hiemes, tamen in Britanniam proficisci contendit, quod, omnibus fere Gallicis bellis, hostibus nostris inde subministrata auxilia intelligebat; & si tempus anni ad bellum gerendum deficeret; tamen magno sibi usui fore arbitratur, si modo insulam adisset; & genus hominum perspexisset; loca, portus, aditus cognouisset: quae omnia fere Gallis erant incognita. neque enim temere preter mercatores adit ad illos quisquam: neque ijs ipsis quidquam, praeter oram maritimam, atque eas regiones, quae sunt contra Galliam, notum est. itaque, conuocatis ad se undique mercatoribus, neque, quanta esset insulae magnitudo, neque quae, aut quantae nationes incoherent, neque quem usum belli haberent, aut quibus institutis uterentur, neque qui essent ad maiorum navium multitudinem idonei portus, reperire poterat. ad haec cognoscenda, prius quam periculum faceret, idoneum esse arbitratus, C. Volusenum cum navi longa praemittit. huic mandat, ut, exploratis

ploratis omnibus rebus, ad se quamprimum reuertatur. ipse, cum omnibus copijs, in Morinos proficiscitur : quod inde erat breuissimus in Britanniam transiectus . huc naues undique ex finitimis regionibus, & quam superiore aestate ad Veneticum bellum* fecerat classem, iubet conuenire. interim, consilio eius cognito, & per mercatores perlato ad Britannos, a compluribus eius insulae ciuitatibus ad eum legati ueniunt, qui polliceantur, obsides dare, atque imperio populi R. obtemperare. Quibus auditis, liberaliter pollicitus, hortatusque, ut in ea sententia permanerent, eos domum remisit : & cum his una Comium, quem ipse, Atrebatibus superatis, regem ibi constituerat, cuius & uirtutem, & consilium probabat, & quem sibi fidelem* esse arbitrabatur, cuiusq. auctoritas in his regionibus magna habebatur, mittit. huic imperat, quas possit, adeat ciuitates; horteturque,* ut populi R. fidem sequantur; seq. celeriter eo uenturum nunciet. Volusenus, perspectis regionibus, quantum ei facultatis dari potuit, qui nauis egredi, ac se barbaris committere non auderet, v. die ad Caesarem reuertitur : quaeq. ibi perspexisset, renunciat . Dum in his locis Caesar nauium parandarum causa moratur, ex magna parte Morinorum legati ad eum uenerunt, qui sede superioris temporis consilio excusarent ; quod homines barbari, & nostrae consuetudinis imperiti, bellum populo R. fecissent, seq. ea, quae imperasset, facturos pollicerentur. haec sibi satis opportune

tunc Caesar accidisse arbitratus, quod neque post
tergum hostem relinquere uolebat; neque belli ge-
rendi, propter anni tempus, facultatem habebat,
neque has tantularum rerum occupationes Britan-
niae anteponendas iudicabat; magnum his nume-
rum obsidum imperat. quibus adductis, eos in fi-
dem recepit, nauibus circiter **xxc.** onerarijs co-
actis, contractisque, * quot satis esse ad duas legio-
nes transportandas existimabat. * quidquid prae-
terea nauium longarum habebat, quaestori, lega-
tis, praefectisque distribuit. huc accedebant **xlix**
onerariae naues, quae ex eo loco millibus passuum
lix. uento tenebantur, quo minus in eundem por-
tum* peruenire possent. has equitibus distribuit;
reliquum exercitum **Q. Titurio Sabino, & L. Au-**
runculeio Cottae, legatis, in Menapios, atque in
eos pagos Morinorum, ab quibus ad eum legati
non uenerant, ducendum dedit. **P. Sulpicium Ru-**
fum legatum, cum eo praesidio, quod satis esse ar-
bitrabatur, portum tenere iussit. his constitutis re-
bus, nactus idoneam ad nauigandum tempesta-
tem, tertia fere uigilia soluit, equitesque in ulterio-
rem portum progredi, & naues conscendere, ac se
sequi, iussit: ab quibus* cum paullo traditus esset
administratum, ipse hora circiter diei **iv.** cum pri-
mis nauibus Britanniam attigit: atque ibi in om-
nibus collibus expositas hostium copias armatas cō-
spexit. * cuius loci haec erat natura, atque ita mon-
tibus angustis mare continebatur, uti ex locis supe-
rioribus in litus telum adigi posset. hunc ad egre-
diendum

diendum nequaquam idoneum arbitratus locum, dum reliquae naues eo conuenirent, ad horam IX. in anchoris expectauit. interim, legatis, tribunisq. mil. conuocatis, & quae ex Voluseno cognouisset; & quae fieri uellet, ostendit: monuitque, ut rei militaris ratio, maximeq. ut res maritimae postularent, * ut quam celerem, atque instabilem motum haberent, ad nutum & ad tempus omnes res ab ijs administrarentur. his dimissis, & uentum, & aestum uno tempore nactus secundum, dato signo, & sublatis anchoris, circiter millia passuum IIX. ab eo loco progressus, aperto, ac plano litore naues constituit. at barbari, consilio Romanorum cognito, praemisso equitatu, & essedarijs, quo plerumque genere in proelijs uti* consueverunt, reliquis copijs subsecuti, nostros nauibus egredi prohibebant. erat ob has causas summa difficultas, quod naues, propter magnitudinem, nisi in alto, constitui non poterant. Militibus autem, ignotis locis, impeditis manibus, magno, & graui onere armorum* pressis, simul & de nauibus desiliendum, & * in fluctibus consistendum, & cum hostibus erat pugnandum: cum illi aut ex arido, aut paullulum in aquam progressi, omnibus membris expediti, notissimis locis audacter tela conijcerent, & equos* assuesactos incitarent. quibus rebus nostri perterriti, atque huius omnino generis pugnae imperiti, non omnes eadem alacritate, ac studio, quo in pedestribus uti proelijs consueuerant, utebantur. quod ubi Cae-

far animaduertit , naues longas , quarum & species erat barbaris inusitatioꝛ , & motus ad usum expeditioꝛ , paullulum remoueri ab onerarijs nauibus , & remis incitari , & ad latus apertum hostium constitui , atque inde fundis , tormentis , sagittis , hostes propelli , ac submoueri , iussit : quæ res magno usui nostris fuit . nam & nauium figura , & remorum motu , & inusitato genere tormentorum , permotum barbari , constituerunt ; ac paulum modo pedem retulerunt . * at , nostris militibus cunctantibus , maxime propter altitudinem maris : qui x. legionis aquilam ferebat , contestatus deos , ut ea res legioni feliciter eueniret : Desilite , inquit , milites , nisi uultis aquilam hostibus prodere : ego certe meum reip. atque imperatori officium præstitero . hoc cum magna uoce dixisset , se ex naui proiecit , atque in hostes aquilam ferre coepit . tum nostri , cohortati inter se , ne tantum dedecus admitteretur , uniuersi ex naui desilierunt . hos item alij ex primis , proximi nauibus , cum conspexissent , subsecuti , hostibus appropinquarunt . pugnatum est ab utrisque acriter . nostri tamen , quod neque ordines seruare , neque firmiter insistere , neque signa subsequi , poterant , atque alius alia ex naui , quibuscumque signis * occurrerat , se aggregabat ; magnopere perturbabantur . hostes uero , notis omnibus uadis , ubi ex litore aliquos singulares ex nauis egredientes conspexerant , incitatis equis , impeditos adoriebantur . plures paucos circumflebant ;

bant ; alij ab latere aperto in uniuersos tela conij-
ciebant. quod cum animaduertisset Caesar, sca-
phas longarum nauium, item speculatoria navi-
gia militibus compleri iussit : & , quos laboran-
tes conspexerat, ijs subsidia summittebat. * no-
stri, simul atque in arido constituerunt, suis omni-
bus consecutis, in hostes impetum fecerunt, atque
eos in fugam dederunt ; neque longius prosequi po-
tuerunt, quod equites cursum tenere, atque insu-
lam capere non potuerunt. hoc unum ad pristinam
fortunam Caesari defuit. hostes proelio superati,
simul atque se ex fuga receperunt, statim ad Cae-
sarem legatos de pace miserunt : obsides daturos,
quaeq. imperasset, sese facturos, polliciti sunt.
una cum his legatis Comius Atrebas uenit, quem
supra * demonstraui a Caesare in Britanniam
praemissum. hunc illi e naui egressum, * cum ad
eos imperatoris mandata perferret, comprehen-
derant, atque in uincula coniecerant. tunc fa-
cto proelio, remisertunt ; & in petenda pace eius
rei culpam in multitudinem coniecerunt ; & , pro-
pter imprudentiam, ut ignosceretur, petiuerunt.
Caesar, questus, quod, cum ultro, in continen-
tem legatis missis, pacem a se petissent, bellum
sine causa intulissent, ignoscere imprudentiae,
dixit : obsidesq. imperauit : quorum illi partem
statim dederunt ; partem, ex longinquiore locis
accersitam, paucis post diebus sese daturos di-
xerunt. interea suos remigrare in agros iusserunt :
principesq. undiq. conuenere ; & se, ciuitatesq.

suas * *Caesari commendarunt . his rebus* * *pace firmata , post diem IV , quam est in Britanniam ventum , naues XIIIX . de quibus supra demonstratum est , quae equites sustulerant , ex superiori portu leni uento soluerunt . quae cum appropinquarent Britanniae , & ex castris uiderentur , tanta tempestas subito coorta est , ut nulla earum cursum tenere posset . sed aliae eodem , unde erant profectae , * referrentur ; aliae ad inferiorem partem insulae , quae est propius solis occasum , magno sui cum periculo deicerentur . * quae tamen , anchoris iactis , cum fluctibus complerentur , necessario , aduersa nocte in altum prouectae , continentem petiuerunt . Eadem nocte accidit , ut esset luna plena , * quae maritimos aestus maximos in Oceano efficere consuevit : nostrisq. id erat incognitum . ita uno tempore & longas naues , quibus Caesar exercitum transportandum curauerat , quasq. in aridum subduxerat , aestus * complebat : & onerarias , quae ad anchoras erant deligatae , tempestas afflictabat ; neque ulla nostris facultas aut administrandi , aut auxiliandi , dabatur . compluribus nauibus * fractis , reliquae cum essent , funibus , anchoris , reliquisq. armamentis amissis , ad nauigandum inutiles , magna , id quod necesse erat accidere , totius exercitus perturbatio facta est . neque enim naues erant aliae , quibus reportari possent ; & omnia deerant , * quae ad reficiendas eas usui sunt ; & , quod omnibus constabat , hiemare in Gallia oportere , frumentum*

tum his in locis in hiemem prouisum non erat: quibus rebus cognitis, principes Britanniae, qui post proelium ad ea, quae iusserat Caesar, facienda conuenerant, inter se collocuti; cum equites, & naues, & frumentum Romanis deesse intelligerent; & paucitatem militum ex castrorum exiguitate cognoscerent; quae hoc erant etiam angustiora, quod sine impedimentis Caesar legiones transportauerat: optimum factu esse duxerunt, rebellionem facta, frumento, commeatuque nostros prohibere, & rem in hiemem producere; quod, his superatis, aut reditu interclusis, neminem postea belli inferendi causa in Britanniam transiturum confidebat. itaque, rursus coniuratione facta, paulatim ex castris discedere, * ac suos clam ex agris deducere coeperunt. At Caesar, etsi nondum eorum consilia * cognouerat, tamen & ex euentu nauium suarum, & ex eo, quod obsides dare intermiserant, fore id, quod accidit, suspicabatur. itaque ad omnes casus subsidia comparabat. nam & frumentum ex agris in castra quotidie conferebat; & quae grauissime afflictae erant naues, earum materia, atque aere ad reliquas reficiendas utebatur; & quae ad eas res erant usui, ex continenti comportari iubebat. itaque, * cum id summo studio a militibus administraretur, XII. nauibus amissis, reliquis ut nauigari commode posset, * effecit. Dum ea geruntur, legione, ex consuetudine, una frumentatum missa, quae appellabatur VII. neque ulla ad id tem

pus belli sufficione interposita, cum pars hominum in agris remaneret, pars etiam in castra uentitaret, ij, qui pro portis castrorum in statione erant, Caesari * renunciarunt, puluerem maiorem, quam consuetudo ferret, in ea parte uideri, quam in partem legio iter fecisset. Caesar, id quod erat, suspicatus, aliquid noui a barbaris initum consilij, cohortes, quae in stationibus erant, secum in eam partem proficisci, * duas ex reliquis in stationem succedere, reliquas armari, & confestim se subsequi, iussit. cum paullo longius a castris * processisset; & suos ab hostibus premi, atque aegre sustinere; & conferta legione ex omnibus partibus tela conijci animaduertit. nam, quod omni ex reliquis partibus demesso frumento, una pars erat reliqua: suspicati hostes, huc nostros esse uenturos, noctu in siluis delituerant. tum dispersos depositis armis, in metendo occupatos subito adorti, paucis interfectis, reliquos incertis ordinibus perturbauerant: simul equitatu, atque essedis circumdederant. genus hoc est ex essedis pugnae. primo, per omnes partes per equitant, & tela conijciunt, atque ipso terrore equorum, & strepitu rotarum, ordines plerumque perturbant: & cum se inter equitum turmas insinuare, & ex essedis desiliunt, & * pedites proeliantur. aurigae * interim paullulum e proelio excedunt, atque ita * se collocant, ut, si illi a multitudine hostium premantur, expeditum ad suos receptum habeant. ita mobilitatem equitum stabili-

stabilitatem peditum in proelijs praestant: ac tantum usu quotidiano, & exercitatione efficiunt, ut in declivi, ac praecipiti loco incitatos equos sustinere, & breui moderari, ac flectere, & per temonem percurrere, & in iugo insistere, & inde se in currus citissime recipere consueverint. quibus rebus, perturbatis nostris novitate pugnae, tempore opportunissimo Caesar auxilium tulit. namq. eius aduentu hostes constiterunt, nostri ex timore se receperunt. quo facto, ad * laceffendum hostes, & committendum proelium, alienum esse tempus arbitratus, suo se loco continuit; &, breui tempore intermisso, in castra legiones reduxit. dum haec geruntur, nostris omnibus occupatis, qui erant in agris reliqui, discesserunt. secutae sunt * continuos complures dies tempestates; quae & nostros in castris continerent, & hostem a pugna prohiberent. interim barbari nuntios in omnes partes dimiserunt; paucitatemq. nostrorum militum suis praedicauerunt; &, quantae praedae faciendae, atque in perpetuum sui liberandi facultas daretur, si Romanos castris expulissent, demonstrauerunt. * his diebus celeriter magna multitudo peditatus, equitatusq. coacta, ad castra venerunt. Caesar, etsi idem, quod superioribus diebus acciderat, fore uidebat, ut, si essent hostes pulsi, celeritate periculum effugeret; tamen, nactus equites circiter xxx, quos Cominus Atrebas, de quo ante dictum est, secum transportauerat, legiones in acie pro castris consti-

tuit . commisso proelio , diutius nostrorum militum impetum hostes ferre non potuerunt , ac terga uerterunt : quos tanto spatio secuti , quantum cursu , & uiribus efficere potuerunt , complures ex ijs occiderunt ; deinde , omnibus longe , lateque aedificijs incensis , se in castra receperunt . Eodem die legati ab hostibus missi , ad Caesarem de pace uenerunt . his Caesar numerum obsidum , quem antea imperauerat , duplicauit ; eosque in continentem adduci iussit ; quod , propinqua die aequi noctij , infirmis nauius hiemis nauigationem subeundam non existimabat . ipse , idoneam tempestatem nactus , paullo post mediam noctem naues soluit . quae omnes incolumes ad continentem perueniunt . ex his onerariae II . eosdem portus , quos reliquae , capere non potuerunt , sed paullo infra delatae sunt . quibus ex nauibus cum essent expositi milites circiter CCC , atque in castra contenderent , Morini , quos Caesar , in Britanniam proficiscens , pacatos reliquerat , spe praedae adducti , primo non ita magno suorum numero circumsteterunt , ac , si sese interfici nollent , arma ponere iusserunt . cum illi , orbe facto , sese defenderent , celeriter ad clamorem , hominum circiter millia VI . conuenerunt . qua re nunciata , Caesar omnem ex castris equitatum suis auxilio misit . interim nostri milites impetum hostium sustinuerunt ; atque amplius horis fortissime IV . pugnauerunt ; & paucis uulneribus acceptis , complures ex ijs occiderunt . postea uero quam equita-

tus

tus noster, in conspectum uenit; hostes, abiectis armis, terga uerterunt; magnusq. eorum numerus est occisus. Caesar postero die T. Labienum legatum, cum ijs legionibus, quas ex Britannia reduxerat, in Morinos, qui rebellionem fecerant, misit. qui cum propter* siccitates paludum, quo se reciperent, non haberent; quo perfugio superiore anno fuerant usi; omnes fere in potestatem Labieni* uenerunt. At Q. Titurius, & L. Cotta, legati, qui in Menapiorum fines legiones* duxerant, omnibus eorum agris uastatis, frumentis succisis, aedificijsq. incensis, quod Menapij omnes se in densissimas siluas abdiderant, ad Caesarem se receperunt. Caesar in Belgis omnium legionum hiberna constituit. eo duae omnino ciuitates ex Britannia obsides miserunt: reliquae neglexerunt. His rebus gestis, ex literis Caesaris, dierum xx. supplicatio a senatu decreta est.

C. IVLII . CAESARIS
COMMENTARIORVM
DE . BELLO . GALLICO
LIBER . V

VICIO Domitio, Ap. Claudio
cos. discedens ab hibernis Cae-
sar in Italiam, ut quotannis fa-
cere consueuerat, legatis impe-
rat, quos legionibus praefece-
rat, uti quamplurimas possent
hieme naues aedificandas, ueteresq. reficiendas cu-
rarent. earum modum, formamq. demonstrat.
ad celeritatem onerandi, subductionesque, paul-
lo facit humiliores, quam quibus nostro mari uti
consueuimus; atque id eo magis, quod, propter cre-
bras commutationes aestuum, magis magnos ibi
fluctus fieri cognouerat: ad onera, & ad multitu-
dinem iumentorum transportandam * paullo latio-
res, quam quibus in alio mari uti assueuerant. has
omnes actuarias imperat fieri: quam ad rem hu-
militas multum adiuuat. ea, quae sunt usui ad ar-
mandas naues, ex Hispania apportari iubet. ipse,
conuentibus Galliae citerioris peractis, in Illyri-
cum proficiscitur, quod a Pirustis finitimam par-
tem prouinciae incursionibus uastari audiebat. eo
cum uenisset, ciuitatibus milites imperat: cer-
tumq. in locum conuenire iubet. quare nunciata,
Pirustae legatos ad eum mittunt, qui doceant, ni-
hil earum rerum publico factum consilio: seseq.
paratos

paratos esse demonstrant, * omnibus rationibus de iniurijs satisfacere. * accepta oratione eorum, Caesar obsides imperat, eosq. ad certam diem adduci iubet. nisi ita fecerint, sese bello ciuitatem persecuturum, demonstrat. ijs ad diem adductis, ut imperauerat, arbitros inter ciuitates dat, qui litem aestiment, poenamq. constituent. His confectis rebus, conuentibusq. peractis, in citeriorem Galliam reuertitur, atque inde ad exercitum profiscitur. eo cum uenisset, circuitis omnibus hibernis, singulari militum studio, * in summa rerum omnium inopia, circiter DC. eius generis, cuius supra demonstrauimus, naues, & longas duodeviginti inuenit * instructas, neque multum abesse ab eo, quin paucis diebus deduci possent. collaudatis militibus, atque ijs, qui negotio praesuerant, quid fieri uelit, ostendit: atque omnes ad portum * Iccium conuenire iubet. quo ex portu commodissimum in Britanniam transiectum esse cognouerat, circiter millium passuum xxx transmissum a continenti. huic rei quod satis esse uisum est militum, relinquit: ipse cum legionibus expeditis IV. & equitibus DCCC. in fines Treuirorum profiscitur: quod hi neque ad concilia ueniebant, neque imperio parebant, Germanosq. transrhenanos sollicitare dicebantur. haec ciuitas longe plurimum totius Galliae equitatu ualet, magnasq. habet copias peditum, Rhenumque, ut supra demonstrauimus, tangit. in ea ciuitate duo de principatu inter se contendebant, Induciomarus, &

Cinge-

*Cingetorix: ex quibus alter, simulatque ad Caesarem, legionumq. aduentu cognitum est, ad eum uenit; se, suosq. omnes in officio futuros, neque ab amicitia populi R. defecturos, confirmavit; quaeq. in Treuiris gererentur, ostendit. * at Induciomarus equitatum, peditatumq. cogere: ijsque, qui per aetatem in armis esse non poterant, in siluam Arduennam abditis, quae ingenti magnitudine per medios fines Treuironum a flumine Rheno ad initium Rhemorum pertinet, bellum parare instituit; sed postea quam non nulli principes ex ea ciuitate, & familiaritate Cingetorigis adducti, & aduentu nostri exercitus perterriti, ad Caesarem uenerunt, & de suis priuatim rebus ab eo petere coeperunt, quoniam ciuitati consulere non possent; ueritus, ne ab omnibus desereretur, Induciomarus, legatos ad Caesarem mittit, sese* iccirco a suis discedere, atque ad eum uenire noluisse, quo facilius ciuitatem in officio contineret, ne, omnis nobilitatis discessu, plebs propter imprudentiam laberetur: itaque ciuitatem in sua potestate esse: * seque, si Caesar permetteret, ad eum in castra uenturum, & suas, ciuitatisq. fortunas eius fidei permissurum. Caesar, etsi intelligebat, qua de causa ea dicerentur, quaeq. eum res ab instituto consilio deterreret; tamen, ne aestatem in Treuiris consumere cogeretur, omnibus rebus ad Britannicum bellum comparatis, Induciomarum ad se cum CC. obsidibus uenire iussit. * his adductis, & filio, propinquisq. eius omnibus, quos nomina-*
tim

tim euocauerat, consolatus Induciomarum, hortatusq. est, uti in officio permaneret: nihilo tamen secius principibus Treuirorum ad se conuocatis, eos sigillatim Cingetorigi conciliauit. quod, cum merito eius a se fieri intelligebat: tum magni interesse arbitrabatur, eius auctoritatem inter suos quamplurimum ualere, cuius tam egregiam in se uoluntatem perspexisset. * id factum grauitertulit Induciomarus, suam gratiam inter suos minui; & qui iam ante inimico in nos animo fuisset, multo grauius hoc dolore exarsit. Iis rebus constitutis, Caesar ad portum * Iccium cum legionibus peruenit. ibi cognoscit, XL. naues, * quae in Meldis factae erant, tempestate reiectas, tenere cursum non potuisse, atque eodem, unde erant profectae, relatas: reliquas paratas ad nauigandum, atque omnibus rebus instructas, inuenit. Eodem equitatus totius * Galliae conuenit, numero milium IV. principesq. ex omnibus ciuitatibus; ex quibus perpaucos, quorum in se fidem perspexerat, relinquere in Gallia, reliquos obsidum loco secum ducere decreuerat: quod, cum ipse abesset, motum Galliae uerebatur. erat una cum ceteris Dumnorix Aeduus, de quo a nobis antea dictum est. hunc secum ducere in primis constituerat, quod eum cupidum rerum nouarum, cupidum imperij, magni animi, magnae inter Gallos auctoritatis, * cognouerat. Accedebat huc, quod iam in concilio Aeduorum Dumnorix dixerat, sibi a Caesare regnum ciuitatis deferri: quod dictum Aedui grauiter ferebant,

rebant, neque recusandi, neque deprecandi caussa legatos ad Caesarem mittere audebant. id factum ex suis hospitibus Caesar cognouerat. ille primo omnibus precibus petere contendit, ut in Gallia relinqueretur: partim, quod, insuetus nauigandi, mare timeret; partim, quod religionibus sese diceret impediri. posteaquam id obstinate sibi negari uidit, omni spe impetrandi adempta, principes Galliae sollicitare, se uocare singulos, hortariq. coepit, ut in continenti remanerent; metu territare, non sine caussa fieri, ut Gallia omni nobilitate spoliaretur: id esse consilium Caesaris, ut, quos in conspectu Galliae interficere uereretur, hos omnes in Britanniam transductos necaret: fidem reliquis interponere; iusiurandum poscere; ut, quod esse ex usu Galliae intellexissent, communi consilio administrarent. * Haec a compluribus ad Caesarem deferrebantur. qua re cognita, Caesar, quod tantum ciuitati Aeduae dignitatis tribuebat, coercendum, atque deterrendum, quibuscumque rebus posset, Dumnorigem statuebat; quod longius eius amentiam progredi uidebat, prospiciendum, ne quid sibi, ac reip. nocere posset. itaque dies circiter xxv. in eo loco commoratus, quod Corus uentus nauigationem impediabat; qui magnam partem omnis temporis in his locis stare consueuit; dabat operam, ut Dumnorigem in officio contineret, nihilo tamen* secius omnia eius consilia cognosceret, tandem, idoneam tempestatem nactus, milites, equitesq. * conscendere naues iubet.

At,

At, impeditis omnium animis, Dumnorix cum equitibus Aeduorum a castris, insciente Caesare, domum discedere coepit. qua re nunciata, Caesar, intermissa profectione, atque omnibus rebus postpositis, magnam partem equitatus ad eum insequendum mittit, retrahiq. imperat, si uim faciat, neque pareat, interfici iubet. nihil hunc, se absente, pro sano facturum arbitratus, qui praesentis imperium neglexisset. ille* autem reuocatus resistere, ac se manu defendere, suorumq. fidem implorare coepit; saepe clamitans, liberum se, liberaeq. ciuitatis esse. illi, ut erat imperatum, circumstant, hominemq. interficiunt. * at Aedui equites ad Cesarem omnes reuertuntur. His rebus gestis, Labieno in continente cum III. legionibus, & equitum millibus II. relicto, ut portus tueretur, & rei frumentariae prouideret, quaeq. in Gallia gererentur, * cognosceret, & consilium pro tempore, & pro re caperet; ipse cum legionibus V. & pari numero equitum, quem in continente reliquerat, ad solis occasum naues soluit, & leni Africo prouectus, media circiter nocte uento intermisso, cursum non tenuit; & longius delatus aestu, orta luce, sub sinistra Britanniam relictam conspexit. tum rursus, aestus commutationem secutus, remis contendit, ut eam partem insulae caperet, qua optimum * esse egressum superiore aestate cognouerat. qua in re admodum fuit militum uirtus laudanda, qui uectorijs, grauibusq. nauigijs, non intermisso remigando labore, longarum nauium

uium cursum adaequauerunt. accessum est ad Britanniam omnibus nauibus meridiano fere tempore; neque in eo loco hostis est uisus. sed, ut postea Caesar ex captiuis* comperit, cum magnae manus eo conuenissent, multitudine nauium perterritae, quae cum annotinis, priuatisque, quas sui quisque commodi causa fecerat, amplius DCCC. uno erant uisae tempore, a litore discesserant, ac se in superiora loca abdiderant. Caesar, exposito exercitu, ac loco castris idoneo capto, ubi ex captiuis cognouit, quo in loco hostium copiae consedisent, cohortibus x. ad mare relictis, et equitibus CCC. qui praesidio nauibus essent, de III. uigilia ad hostes contendit, eo minus ueritus nauibus, quod in litore molli, atque aperto, *deligatas ad anchoras relinquebat, & praesidio nauibus Q. Atrium praefecit. ipse, noctu progressus millia passuum circiter XII, hostium copias conspiciatus est. illi equitatu, atque essedis ad flumen progressi, ex loco superiore nostros prohibere, & proelium committere coeperunt: repulsi ab equitatu, se in siluas abdiderunt, locum nacti, egregie & natura, & opere munitum; quem, domestici belli, ut uidebatur, causa, iam ante praeparauerant. nam, crebris arboribus succisis, omnes introitus erant praclusi. ipsi ex siluis raris propugnabant, nostrosque intra munitiones ingredi prohibebant. at milites legionis VII. testudine facta, & aggere ad munitiones adiecto, locum ceperunt, eosque ex siluis expulerunt, paucis uulneribus acceptis. sed eos fugientes

gientes longius Caesar persequi uetuit, & quod loci naturam ignorabat, & quod, magna parte diei consumpta, munitioni castrorum tempus relinqui uolebat. Postridie eius diei, mane, tripartito milites equitesq. in expeditionem misit, ut eos, qui fugerant, persequerentur.* ijs aliquantum itineris progressis, cum iam extremi essent in* conspectu, equites a Q. Atrio ad Caesarem uenerunt, qui nunciarent, superiori nocte maxima coorta tempestate, prope omnes naues afflictas, atque in litus eiectas esse; quod neque anchorae, funesq. subsisterent, neque nautae, gubernatoresq. uim tempestatis pati possent; itaque ex eo concursu nauium magnum esse incommodum acceptum. His rebus cognitis, Caesar legiones, equitatumq. reuocari, atque itinere* desistere iubet: ipse ad naues reuertitur: eadem fere, quae ex nuncijs, litterisq. cognouerat, coram* perspicit, sic, ut, amissis circiter XL. nauibus, reliquae tamen refici posse magno negotio uiderentur. itaque ex legionibus fabros deligit, & ex continente alios* accersiri iubet: Labieno scribit, ut, quamplurimas posset, ijs legionibus, quae sunt apud eum, naues instituat: ipse, etsi res erat* multae operae, ac laboris, tamen commodissimum esse statuit, omnes naues subduci, & cum castris una munitione coniungi. in his rebus circiter dies x. consumit, ne nocturnis quidem temporibus ad laborem militum intermissis: subductis nauibus, castrisq. egregie munitis, easdem copias, * quae antea praesidio nauibus

bus fuerant, relinquit . ipse eodem, unde redierat, proficiscitur . eo cum uenisse, maiores iam undique in eum locum copiae Britannorum conuenirent . summa imperij, belliq. administrandi, communi consilio permissa est Cassiuellauno, cuius fines a maritimis ciuitatibus flumen diuidit, quod appellatur Thamesis, a mari circiter millia passuum xxc. huic superiori tempore cum reliquis ciuitatibus continentia bella intercesserant . sed, nostro aduentu permoti Britanni, hunc toti bello, imperioq. praefecerant . Britanniae pars interior ab ijs incolitur, quos natos in insula ipsi memoria proditum dicunt . maritima pars ab ijs, qui, praedae, ac belli inferendi causa, ex Belgio transferant, qui omnes fere ijs nominibus ciuitatum appellantur, quibus orti ex ciuitatibus eo perueniunt, & bello illato ibi remanserunt, atque agros colere coeperunt . hominum est infinita multitudo, creberrimaq. aedificia, ferre Gallicis consimilia : * pecoris magnus numerus : utuntur autem nummo aereo, aut anulis ferreis, ad certum pondus examinatis, pro nummo . nascitur ibi plumbum album in mediterraneis regionibus, in maritimis ferrum : sed eius exigua est copia : aere utuntur importato . materia cuiusque generis, ut in Gallia, est, praeter fagum, atque abietem . Leporem, & gallinam, & anserem gustare, fas non putant : haec tamen alunt, animi, uoluptatisq. causa . loca sunt temperatiora, quam in Gallia, remissioribus frigoribus . Insula natura triquetra,*

tra, cuius unum latus est contra Galliam. huius lateris alter angulus, qui est ad Cantium, quo fere *omnes ex Gallia naues appelluntur, ad orientem solem, inferior ad meridiem spectat. * huius latus tenet circiter millia passuum D. alterum uergit ad Hispaniam, atque occidentem solem, qua ex parte est Hibernia, dimidio minor, ut existimatur, quam Britannia: sed pari spatio transmissus, atque ex Gallia, est in Britanniam. in hoc medio cursu est insula, quae appellatur Mona: complures praeterea minores obiectae insulae existimantur: de quibus insulis non nulli scripserunt, dies continuos xxx. sub bruma esse noctem. * nos nihil de eo percunctationibus reperiiebamus, nisi quod, certis ex aqua mensuris, breuiores esse noctes, quam in continente, uidebamus. huius est longitudo lateris, ut fert illorum opinio, DCC. millium passuum. tertium est contra Septemtrionem. cui parti nulla est obiecta terra: sed eius angulus lateris maxime ad Germaniam spectat. * hoc millia passuum DCCC. in longitudinem esse arbitrantur. ita omnis insula est in circuitu uicies centena millia passuum. ex his omnibus longe sunt humanissimi, qui Cantium incolunt, quae regio est maritima omnis, neque multum* a Gallica differunt consuetudine. interiores plerique frumenta non serunt: sed lacte, & carne uiuunt: pellibusq. sunt uestiti: omnes uero se* Britanni luteo inficiunt, quod caeruleum efficit colorem; atque hoc horribiliore sunt in pugna adspectu: capilloq. sunt pro-

misso, atque omni parte corporis raso, praeter caput, & labrum superius. uxores habent deni, duo deniq. inter se communes, & maxime fratres cum fratribus, & parentes cum liberis. sed, * si qui sunt ex his nati, eorum habentur liberi, * a quibus primum uirgines quaeque ductae sunt. equites hostium, essedarijque acriter proelio cum equitatu nostro in itinere conflixerunt, * ita tamen, ut nostri omnibus partibus superiores fuerint, atque * eos in siluas, collesque compulerint: sed, compluribus interfectis, cupidius insecuti, non nullos ex suis amiserunt. at illi, intermisso spatio, imprudentibus nostris, atque occupatis in munitione castrorum, subito se ex siluis eiecerunt; impetumque in eos facto, qui erant in statione pro castris collocati, acriter pugnaverunt: duabusque missis subsidio cohortibus a Caesare, atque his primis legionum II. cum hae, intermisso perexiguo loci spatio, inter se constitissent, nouo genere pugnae perterritis nostris, per medios audacissime proruperunt, seq. inde incolumes receperunt. Eo die Q. Laberius Durrus tribunus mil. interficitur. illi, pluribus submissis cohortibus, repelluntur. toto hoc in genere pugnae cum sub oculis omnium, ac pro castris dimicaretur, intellectum est, nostros, propter gravitatem armorum, quod neque insequi cedentes possent, neque ab signis discedere auderent, minus aptos esse ad huius generis hostem; equites autem magno cum * periculo dimicare, propterea quod illi etiam consulto plerumque cederent; &, cum paululum

*lulum ab legionibus nostros *remouissent, ex essedis desilirent, & pedibus dispari proelio contenderent. equestris autem proelii ratio & cedentibus, & insequentibus par, atque idem periculum inferbat. Accedebat huc, ut, numquam conferti, sed rari, magnisq. intervallis, proeliantur, stationesq. dispositas haberent, atque alios alij deinceps exciperent, integrique, & recentes defatigatis succederent. postero die, procul a castris hostes in collibus consliterunt, rariq. se ostendere, & *lentius, quam pridie, nostros equites proelio laceessere coeperunt. sed meridie, cum Caesar pabulandi causa III. legiones, atque omnem equitatum cum C. Trebonio legato misisset, repente ex omnibus partibus ad pabulatores aduolauerunt, sic uti ab signis, legationibusq. non absisterent. nostri, acriter in eos impetu facto, repulerunt: neque finem insequendi fecerunt, * quod subsidio confisi equites, cum post * se legiones uiderent, praecipites hostes egerunt: magnoq. eorum numero interfecto, neque sui colligendi, neque consistendi, aut ex essedis desiliendi facultatem dederunt. ex hac fuga protinus, quae undique conuenerunt, auxilia discesserunt, neque post id tempus umquam summis nobiscum copiis hostes contenderunt. Caesar, cognito consilio eorum, ad flumen Thamesim, in fines Cassiellauni, exercitum duxit: quod flumen uno omnino loco pedibus, atque hoc aegre, transiri potest. eo cum uenisset, animaduertit, ad alteram fluminis ripam magnas esse copias hostium instru-*

*Etas. Ripa autem erat acutis sudibus praefixis munita: eiusdemq. generis sub aqua defixae sudes flumine tegebantur. ijs rebus cognitis a captiuis, perfugisque, Caesar, praemisso equitatu, confestim legiones subsequi iussit. sed ea celeritate, atque impetu milites ierunt, cum capite solo ex aqua exstarent, ut hostes impetum legionum, atque * equitum sustinere non possent, ripasq. dimitterent, ac se fugae mandarent. Cassiuellaunus, ut supra demonstrauimus, omni spe deposita contentionis, dimissis amplioribus copijs, millibus circiter IV essedariorum* retentis, itinera nostra seruabat: paululumq. ex uia excedebat, locisq. impeditis, atque siluestribus sese occultabat: atque ijs regionibus, quibus nos iter facturos cognouerat, pecora, atque homines ex agris in siluas compellebat: & cum equitatus noster liberius, uastandi, praedandiq. caussa, se in* agros effunderet, omnibus uijs notis, semitisq. essedarios ex siluis emittebat; et, cum magno periculo nostrorum equitum, cum ijs confligebat; atque hoc metu latius* uagari prohibebat. relinquebatur, ut neque longius ab agmine legionum discedi Caesar pateretur, & tantum in agris uastandis, incendijsq. faciendis hostibus noceretur, quantum labore, atque itinere legionarij milites efficere poterant. interim Trinobantes, prope firmissima earum regionum ciuitas, ex qua Mandubratius adolescens, Caesaris fidem secutus, ad eum in continentem Galliam uenerat, cuius* pater Imanuentius in ea ciuitate regnum obtinuerat,*

rat, interfectusq. erat a Cassiuellauno, ipse fuga mortem uitauerat, legatos ad Caesarem mittunt: pollicenturq. sese ei dedituros, & imperata facituros: petunt, ut Mandubratium ab iniuria Cassiuellauni defendat: atque in ciuitatem mittat, qui praesit, imperiumq. obtineat. his Caesar imperat obsides XL. frumentumq. exercitui: Mandubratiumq. ad eos mittit. illi imperata celeriter fecerunt: obsides ad numerum, frumentumq. miserunt: Trinobantibus defensis, atque ab omni militum iniuria prohibitis, Cenimagni, Segontiaci, Ancalites, * Bibroci, Cassi, legationibus missis sese Caesari dediderunt. ab his cognoscit, non longe ex eo loco opidum Cassiuellauni abesse, siluis, paludibusq. munitum, quo satis magnus hominum, * pecorisq. numerus conuenerit. opidum autem Britanni uocant, cum siluas impeditas uallo, atque fossa munierunt, quo, incursionis hostium uitandae causa, conuenire consueuerunt. eo proficiscitur cum legionibus: locum reperit egregie natura, atque opere munitum: tamen hunc duabus * ex partibus oppugnare contendit. Hostes, paullisper morati, militum nostrorum impetum non tulerunt; seseq. ex alia parte opidi eiecerunt. magnus ibi numerus pecorum repertus: multiq. in fuga sunt comprehensi, atque interfecti. Dum haec in his locis geruntur, Cassiuellaunus ad Cantium, quod esse ad mare supra demonstrauius, quibus regionibus IV. reges praeerant, Cingetorix, Caruilus, Taximagulus, Segonax, nuncios mittit:

atque his imperat, ut, coactis omnibus copijs, castra naualia de improviso adorianantur, atque oppugnent. hi cum ad castra uenissent, nostri, eruptione facta, multis eorum interfectis, capto etiam nobili duce Cingetorige, suos incolumes reduxerunt. Cassiuellaunus, hoc proelio nunciato, tot detrimentis acceptis, *uastatis finibus, maxime etiam permotus defectione ciuitatum, legatos per Atrebatem Comium, de deditioe, ad Caesarem mittit. *Caesar, cum statuisset hiemare in continente, propter repentinos Galliae motus, neque multum aestatis superesset, atque id facile extrahi posse intelligeret, obsides imperat: & *quid in annos singulos uectigalis populo R. Britannia penderet, constituit. interdicat, atque imperat Cassiuellauno, ne Mandubratio, neu Trinobantibus noceat. obsidibus acceptis, exercitum reducit ad mare, naues inuenit refectionas. his deductis, quod & captiuorum magnum numerum habebat, & non nullae tempestate deperierant naues, duobus commeatibus exercitum*reportare constituit. ac sic accidit, ut, ex tanto nauium numero, tot nauigationibus, neque hoc, neque superiore anno ulla omnino nauis, quae milites portaret, desideraretur. at *ex ijs, quae inanes ex continente ad eum remitterentur, & prioris commeatus expositis militibus, et quas postea Labienus faciendas curauerat, numero LX, perpaucae locum caperent, reliquae fere omnes*reijcerentur. quas cum aliquandiu Caesar frustra expectasset, ne anni tempore nauigatione excluderetur,

tur, quod aequinoctium suberat, necessario angustius milites collocavit : ac summam tranquillitatem consecutus, * secunda inita cum soluisset uigilia, prima luce terram attigit, omnesq. incolumes naues perduxit. subductis nauibus, concilioq. Gallorum Samarobrinae peracto, quod eo anno frumentum in Gallia, propter siccitates, angustius prouenerat, coactus est aliter, ac superioribus annis, exercitum in hibernis collocare, legionesq. in plures ciuitates distribuere: ex quibus unam in Morinos ducendam C. Fabio legato dedit; alteram in Nervios, Q. Ciceroni; tertiam in Ebsuos, L. Roscio; quartam in Rhemis, cum T. Labieno, in confinio Treuironum, hiemare iussit: tres in Belgio collocavit: his M. Crassum quaestorem, et L. Munatium Plancum, & C. Trebonium, legatos, praefecit: unam legionem, quam proxime trans Padum conscripserat, & cohortes v. in Eburones, quorum pars maxima est inter Mosam, & Rhenum, qui sub imperio Ambiorigis & Catuulci erant, misit. his militibus Q. Titurium Sabinum, & L. Aurunculeium Cottam, legatos, praeesse iussit. Ad hunc modum distributis legionibus, facillimae inopiae frumentariae sese mederi posse existimauit. atque harum tamen omnium legionum hiberna (praeter eam, quam L. Roscio in pacatissimam, & quietissimam partem ducendam dederat) millibus passuum c. continebantur. ipse interea, * quoad legiones collocasset, munitaq. hiberna cognouisset, in Gallia morari constituit.

constituit . Erat in Carnutibus summo loco natus Tasgetius ; cuius maiores in sua ciuitate regnum obtinuerant . huic Caesar , pro eius uirtute , atque in se beneuolentia , quod in omnibus bellis singulari eius opera fuerat usus , maiorum locum restituerat . tertium iam hunc annum regnantem *inimici palam, multis etiam ex ciuitate auctoribus , interfecerunt . desertur ea res ad Caesarem . ille , ueritus , quod ad plures*res pertinebat , ne ciuitas eorum *impulsu deficeret , L. Plancum cum legione ex Belgio celeriter in Carnutes proficisci iubet , ibiq. hiemare ; quorum opera *cognouerat Tasgetium interfectum , hos comprehensos ad se mittere . interim ab omnibus legatis , quaestoribusque , quibus legiones transdiderat , certior factus est , in hiberna peruentum , locumq. hibernis esse munitum . diebus circiter xv , quibus in hiberna*uentum est , initium repentini tumultus , ac defectionis , ortum est ab Ambiorige , & Catiuulco : qui , cum ad fines regni sui Sabino , Cottaeq. praesto fuissent , *frumentumq. in hiberna comportauissent , Induciomari Treuiri nuncijs impulsī , suos concitauerunt ; subitoq. oppressis lignatoribus , magna manu ad *castra oppugnanda uenerunt . cum celeriter nostri arma cepissent , uallumq. adscendissent ; atque , una ex parte Hispanis equitibus emissis , equestri proelio superiores fuissent ; desperata re , hostes suos ab oppugnatione reduxerunt . tum suo more conclamauerunt , uti aliqui ex nostris ad colloquium prodirent ; habere

bere sese, quae de re communi dicere uellent; * quibus controuersias minui posse sperarent. mittitur ad eos colloquendi causa C. Carpineius, eques Romanus, familiaris Q. Titurij, & Q. Iunius ex Hispania quidem, qui iam ante, * missu Caesaris, ad Ambiorigem uentitare consueuerat: apud quos Ambiorix in hunc modum locutus est: sese pro Caesaris in se beneficijs plurimum ei confiteri debere, quod eius opera stipendio liberatus esset, quod Aduaticis finitimis suis pendere consuesset; * quodq. ei & filius, & fratris filius ab Caesare remissi essent, quos Aduatici, obsidum numero missos, apud se in seruitute, & catenis tenuissent: neque id, quod fecerat de oppugnatione castrorum, aut iudicio, aut uoluntate sua fecisse, sed coactu ciuitatis: suaq. esse eiusmodi imperia, ut non minus haberet in se iuris multitudo, quam ipse in multitudinem: ciuitati porro hanc fuisse belli causam, quod repentinae Gallorum coniurationi resistere non potuerit: id se facile ex humilitate sua probare posse; quod non adeo sit imperitis rerum, ut suis copijs populum R. se superare posse * confidat; sed esse Galliae commune consilium, omnibus hibernis Caesaris oppugnandis hunc esse dictum diem, ne qua legio alteri legioni subsidio uenire posset: non facile Gallos Gallis negare potuisse; praesertim cum de recuperanda communi libertate consilium initum uideretur: quibus quoniam pro pietate satisfecerit, habere se nunc rationem officij: pro beneficijs Caesaris

*saris monere, orare Titurium pro hospito, ut
 suae, ac militum salutis consulat: magnam ma-
 num Germanorum conductam Rhenum transisse;
 hanc affore biduo: ipsorum esse consilium, uelint
 ne prius, quam finitimi sentiant, eductos ex hiber-
 nis milites aut ad Ciceronem, aut ad Labienum,
 deducere; quorum alter millia passuum circiter L,
 alter paullo amplius ab ijs absit: illud se pollice-
 ri, & iureiurando confirmare tutum se iter per*
 fines suos daturum; quod cum faciat, & ciuita-
 ti sese consulere, quod hibernis leuetur, & Caesa-
 ri pro eius meritis gratiam referre. Hac oratio-
 ne habita, discedit Ambiorix. Carpineius, &
 Iunius, quae audierant, ad legatos deferunt. illi,
 repentina re perturbati, etsi ab hoste ea diceban-
 tur, non tamen negligenda existimabant: maxi-
 maq. hac re permouebantur, quod, ciuitatem ig-
 nobilem, atque humilem Eburonum, sua sponte
 populo R. bellum facere ausum, uix erat creden-
 dum. itaque ad concilium rem deferunt: *magna-
 que inter eos ex his tot causis controuersia orta est.
 L. Aurunculeius, compluresq. tribuni mil. & pri-
 morum ordinum centuriones, nihil temere agen-
 dum, neque ex hibernis iniussu Caesaris disceden-
 dum, existimabant: *quantasuis magnas copias
 etiam Germanorum sustineri posse, munitis hiber-
 nis, docebant: rem esse testimonio, quod primum
 hostium impetum, multis ultro uulneribus illa-
 tis, fortissime sustinuerint: re frumentaria non
 premi: interea & ex proximis hibernis, & a Cae-
 sare*

sare conuentura subsidia : postremo , quid esse leuius, aut turpius, quam, auctore hoste, de summis rebus capere consilium ? contra ea Titurius, sero facturos, clamitabat . cum maiores manus hostium, adiunctis Germanis, conuenissent ; aut cum aliquid calamitatis in proximis hibernis esset acceptum ; breuem consulendi esse occasionem ; Caesarem arbitrari profectum in Italiam, nec aliter Carnutes interficiendi Tasgetij consilium fuisse capturos, neque Eburones, si ille adesset, * tanta cum contemptione nostri ad castra uenturos esse ; non hostem auctorem, sed rem, spectare ; subesse Rhenum ; magno esse Germanis dolori Ariouisti mortem, & superiores nostras uictorias ; ardere Galliam, tot contumelijs acceptis, sub populi R. imperium redactam, superiore gloria rei militaris exstincta ; postremo , quis hoc sibi persuaderet, sine certa re Ambiorigem ad eiusmodi consilium descendisse ? suam sententiam in utramque partem esse tutam : si * nil sit durius, nullo * cum periculo ad proximam legionem peruenturos ; si Gallia omnis cum * Germanis consentiat, unam esse in celeritate positam salutem . Cottae quidem, atque eorum, qui dissentirent, consilium quem * haberet exitum ? in * quo si non praesens periculum, at certe longa obsidione fames esset pertimescenda . Hac in * utramque partem habitata disputatione, cum a Cotta, primisq. ordinibus acriter resisteretur, Vincite, inquit, si ita uultis, Sabinus, & id clariore uoce, ut magna pars militum

*militum exaudiret : neque is sum , inquit , qui
grauissime ex uobis mortis periculo terrear : * hi
sapienter , si grauius quid acciderit , abs te ratio
nem reposcent : qui , si per te licet , perendino die
cum proximis hibernis coniuncti , communem cum
reliquis belli casum sustineant . * nec reiecti , & re
legati longe ab ceteris , aut ferro , aut fame , inter
eant , Consurgitur ex concilio : comprehendunt
utrumque , & orant , ne sua dissensione , & per
tinacia rem in summum periculum deducant : fa
cilem esse rem , seu maneant , seu proficiscantur ,
si modo unum omnes sentiant , ac probent : contra
in dissensione nullam se salutem perspicere . Res
disputatione ad mediam noctem perducitur . * tan
dem dat Cotta permotus manus : superat senten
tia Sabini : pronunciatur , prima luce ituros : con
sumitur uigilijs reliqua pars noctis , cum sua quis
que miles circumspiceret , quid secum portare pos
set , quid ex instrumento hibernorum relinquere
cogeretur . Omnia excogitantur , quare nec sine
periculo maneatur , & languore militum , & ui
gilijs periculum augeatur . prima luce sic ex ca
stris proficiscuntur , ut , quibus esset persuasum ,
non ab hoste , * sed ab homine amicissimo Ambio
rige consilium datum , longissimo agmine , ma
gnisq. impedimentis . At hostes , postea quam
ex nocturno fremitu , uigilijsq. de profectione eo
rum senserunt , collocatis insidijs , bipartito in
siluis , opportuno , atque occulto loco , a millibus
passuum circiter II . Romanorum aduentum exspe
ctabant ;*

Etabant ; & , cum se maior pars agminis in magnam conuallem demisisset , ex utraque parte eius uallis subito sese ostenderunt ; nouissimosq. premere , & primos prohibere adscensu , atque * iniquissimo nostris loco proelium committere coeperunt . tum demum Titurius , uti qui nihil ante * prouidisset , trepidare , & concurrare , cohortesq. disponere : haec tamen ipsa timide , atque ut eum omnia deficere uiderentur : quod plerumque ijs accidere consuevit , qui in ipso negotio consilium capere coguntur . at Cotta , qui cogitasset , haec posse in itinere accidere , atque ob eam causam profectionis auctor non fuisset , nulla in re communi saluti deerat ; & appellandis , cohortandisq. militibus , imperatoris ; & , in pugna , militis officia praeſtabat , cumq. propter longitudinem agminis* minus facile per se omnia obire , & , quid quoquo loco faciendum esset , prouidere possent , iusserunt pronunciari , ut impedimenta relinquerent , atque in orbem consisterent : quod consilium , etsi in eiusmodi casu reprehendendum non est , tamen incommode accidit : nam & nostris militibus spem minuit , & hostes ad pugnandum alacriores effecit ; quod non sine summo timore , & desperatione id factum uidebatur . praeterea accidit , quod fieri necesse erat , ut uulgo milites ab signis discederent ; quaeq. quisque eorum carissima haberet , ab impedimentis petere , atque arripere properaret , * & clamore , ac fletu omnia compleverentur . At barbaris consilium non defuit . nam
duces

duces eorum tota acie pronunciari iusserunt, ne quis ab loco discederet: illorum esse praedam, atque illis reservari, quaecumque Romani reliquissent: proinde omnia in uictoria posita* existimarent. erant & uirtute, & numero pugnandi pares nostri: tametsi a duce, & a fortuna deserebantur, tamen omnem spem salutis in uirtute ponebant; &, quoties quaeque cohors* procurrerat, ab ea parte magnus hostium numerus cadebat. quare animaduersa, Ambiorix pronunciari iubet, ut procul tela coniiciant, neu propius accedant: &, quam in partem Romani impetum fecerint, cedant: lenitate armorum, & quotidiana exercitatione, nihil ijs noceri posse: rursus se ad signa recipientes insequantur. quo praecepto ab ijs diligentissime obseruato, cum quaequam cohors ex orbe excesserat, atque impetum fecerat, hostes uelocissime refugiebant.* interim ea parte nudari necesse erat, & ab latere aperto tela recipi. rursus, cum in eum locum, unde erant egressi, reuer- ti coeperant, & ab ijs, qui cesserant, & ab ijs, qui proximi steterant, circumueniebantur: sin autem locum tenere uellent, neque uirtuti locus relinquebatur, neque a tanta multitudine coniecta tela a* confertis uitari poterant. tamen, tam multis incommodis conflictati, multis uulneribus acceptis, resistebant; &, magna parte diei consumpta, cum a prima luce ad horam iix. pugnaretur, nihil, quod ipsis esset indignum, committebant. tum T. Baluentio, qui superiore an-

no primum pilum duxerat, uiro forti, & magnae auctoritatis, utrumque femur tragula transijcitur. Q. Lucanius, eiusdem ordinis, fortissime pugnans, dum circumuento filio subuenit, interficitur. L. Cotta legatus, omnes cohortes, ordinesq. adhortans in aduersum os funda uulneratur. his rebus permotus Q. Titurius, cum procul Ambiorigem suos cohortantem conspexisset, interpretem suum, Cn. Pompeium, ad eum mittit, rogatum, ut sibi, militibusq. parcat. ille, appellatus, respondit: si uelit secum colloqui, licere; sperare, a multitudine impetrari posse, quod ad militum salutem pertineat; ipsi uero nihil nocitum iri; inq. * eam rem se, suamq. fidem interponere. ille cum Cotta saucio communicat, si uideatur, pugna ut excedant, & cum Ambiorige una colloquantur: * sperare se ab eo suam, ac militum salutem impetrari posse. Cotta, se ad * armatum hostem iturum, negat, atque in eo perseuerat. Sabinus, quos in praesentia tribunos mil. circum se habebat, & primorum ordinum centuriones, se sequi iubet: &, cum propius Ambiorigem accessisset, iussus arma abijcere, * imperata facit: suisque, ut idem faciant, imperat. interim, dum de condicionibus inter se agunt, longiorq. consulto ab Ambiorige instituitur sermo, paullatim circumuentus interficitur. tum uero, suo more, uictoriam conclamant, atque ululatum tollunt; impetuq. in nostros facto, ordines perturbant. ibi L. Cotta pugnans interficitur cum maxima parte militum. reliqui se in ca-

stra recipiunt, unde erant egressi. ex quibus L. Petrosidius aquilifer, cum magna multitudine hostium premeretur, aquilam intra uallum proiecit ipse pro castris fortissime pugnans occiditur. * alij aegre ad noctem oppugnationem sustinent: noctu ad unum omnes, desperata salute, seipsi interficiunt. pauci * ex proelio elapsi incertis itineribus per siluas ad T. Labienum legatum in hiberna perueniunt; atque eum de rebus gestis certiore faciunt. Hac uictoria sublatus Ambiorix, statim cum equitatu in Aduaticos, qui erant eius * regno finitimi, proficiscitur: neque diem, neque noctem intermittit; peditatumq. se subsequi iubet. re demonstrata, Aduaticisq. concitatis, postero die in Neruios peruenit, hortaturque, ne sui in perpetuum liberandi, atque ulciscendi Romanos, pro ijs, quas acceperint, iniurijs, occasionem dimittant. interfectos esse legatos duos, magnamq. partem exercitus interisse, demonstrat; nihil esse negotij, subito oppressam legionem, quae cum Cicero ne hiemet, interfici; * se ad eam rem profitetur adiutorem. facile hac oratione Neruijs persuadet. itaque, confestim dimissis nuncijs ad Centrones, Grudios, Leuacos, Pleumosios, Gordunos, qui omnes sub eorum imperio sunt, quam maximas manus possunt, cogunt; et de improviso ad Ciceronis hiberna aduolant, nondum ad eum fama de Titurij morte perlata. * Huic quoque accidit, quod fuit necesse, ut non nulli milites, qui, lignationis, munitio-
 nisq. causa, in siluas discessissent, repetino equi-
 tum

tum aduentu interciperentur. his circumuentis, magna manu Eburones, Aduatici, Neruij, atque horum omnium socij, & clientes legionem oppugnare incipiunt. nostri celeriter ad arma concurrunt; nullum conscendunt. aegre is dies sustentatur, quod omnem spem hostes in celeritate ponebant, atque hanc adepti uictoriam in perpetuum se fore uictores confidebant. Mittuntur ad Caesarem confestim a Cicerone litterae, magnis propositis praemijs, si pertulissent. obsessis omnibus uijs missi intercipiuntur. noctu ex ea materia, quam munitionis causa comportauerant, * turres CXX excitantur incredibili celeritate: quae deesse operi uidebantur, perficiuntur. hostes postero die, multo maioribus copijs coactis, castra oppugnant, fossam complent. a nostris eadem ratione, qua pridie, resistitur. hoc idem deinceps reliquis fit diebus. nulla pars nocturni temporis ad laborem intermittitur: non aegris, non uulneratis, facultas quietis datur. quaecumque ad proximi diei oppugnationem opus sunt, noctu comparantur. multae praestitae fudes, magnus muralium pilorum numerus instituitur: turres contabulantur; pinnae, loricaeque ex cratibus attexuntur. ipse Cicero, cum tenuissima ualetudine esset, ne nocturnum quidem sibi tempus ad quietem relinquebat; ut ultro militum concursu, ac uocibus, sibi parcere cogeretur. Tunc duces, principesque Neruiorum, qui aliquem sermonis aditum, causamque amicitiae cum Cicero ne habebant, colloqui sese uelle dicunt. facta pote-

state, eadem, quae Ambiorix cum Titurio egerat, commemorant: omnem esse in armis Galliam: Germanos Rhenum transisse: Caesaris, reliquorumque, hiberna, oppugnari. addunt etiam, de Sabini morte: Ambiorigem ostentant, fidei faciundae causa;* errare eos dicunt, si quidquam ab ijs praesidijs sperent, qui suis rebus diffidant; sese * tamen scire hoc esse in Ciceronem, populumq. R. animo, ut nihil, nisi hiberna, recusent, atque huic inueterascere consuetudinem nolint: licere illis incolumibus per se ex hibernis discedere, & in quasumque partes uelint, sine metu proficisci. Cicero ad haec, unum modo respondit: non esse consuetudinem populi R. * ullam accipere ab hoste armato condicionem: si ab armis discedere uelint, se adiutore utantur, legatosq. ad Caesarem mittant: sperare se, pro eius iustitia, quae petierint, impetraturos. ab hac spe repulsi Neruij, uallo pedum XI, & fossa pedum XV. hiberna cingunt. haec superiorum annorum consuetudine a nostris cognouerant; & * quosdam de exercitu nacti captiuos, ab his docebantur. sed nulla his ferramentorum copia, quae* esset ad hunc usum idonea: gladijs cespites circumcidere, manibus, * sagulisq. terram exhaurire, cogeantur. quae quidem ex re hominum multitudo cognosci potuit. nam minus horis IIII. * decem milium passuum circuitu munitionem perfecerunt: reliquisq. diebus turres ad altitudinem ualli, falces, testudinesque, quas ijdem captiui docuerant, parare, ac facere, coeperunt. septimo oppugnationis die, maximo coorto

uento,

uento, feruentes fusili ex argilla glandes, fundis,
& seruesacta iacula in casas, quae more Gallico
stramentis erant tectae, * iacere coeperunt. hae ce-
leriter ignem comprehenderunt, & uenti magni-
tudine, in omne castrorum locum distulerunt. ho-
stes, maximo clamore * insecuti, quasi parta iam,
atque explorata uictoria, turres, testudinesq. a-
gere, & scalis uallum adscendere, coeperunt. at
tanta militum uirtus, atque ea praesentia animi
fuit, ut, cum undique * flamma torrerentur, ma-
ximaq. telorum multitudine premerentur, suaq.
omnia impedimenta, atque omnes fortunas, con-
flagrare intelligerent, non modo demigrandi caus-
sa de uallo decederet nemo, sed paene ne respiceret
quidem quisquam; ac tum omnes accerrime, fortis-
simeq. pugnarent. hic dies nostris longe grauissi-
mus fuit, sed tamen hunc habuit eventum, ut eo
die maximus numerus hostium uulneraretur, at-
que interficeretur; ut se sub ipso uallo constipaue-
rant, recessumq. primis ultimi non dabant. Paul-
lum quidem intermissa flamma, & quodam loco
turri adacta, & contingente uallum, III. cohors
centuriones, ex eo, quo stabant, loco recesserunt,
suosq. omnes remouerunt; nutu, uocibusq.
hostes, si introire uellent, uocare coeperunt: quo-
rum progredi ausus est nemo. tum ex omni parte
lapidibus coniectis deturbati, turrisq. succensa
est. erant in ea legione fortissimi uiri centuriones,
qui iam primis ordinibus appropinquarent, T.
* Pulpio, & L. Varenus. ij perpetuas controuersias

inter se habebant, * uter alteri anteferretur, omnibusq. * annis de loco summis simultatibus contendebant. ex ijs Pulſio, cum acerrime ad munitio-
nes pugnaretur, Quid dubitas, inquit, Varene?
* aut quem locum probandae uirtutis tuae exſpe-
ctas? hic dies, hic dies de noſtris controuerſiis * iu-
dicabit. Haec * cum dixiſſet, procedit * extra muni-
tiones; & , quae pars hoſtium confertiſſima uifa
eſt, in eam erumpit. ne Varenus quidem tum ual-
lo ſeſe continet, ſed, omnium ueritus exiſtimatio-
nem, ſubſequitur, mediocri ſpatio relicto. Pulſio pi-
lum in hoſtes mittit, atque unum ex multitudine
procurrentem tranſiicit; * quo percuſſo, & exani-
mato, hunc ſcutis protegunt hoſtes, & in illum uni-
uerſi tela coniiciunt; neque dant, egrediendi facul-
tatem. tranſfigitur ſcutum Pulſioni, & uerutum
in balteo deſigitur. auertit * hic caſus uaginam, &
gladium educere conantis dexteram moratur ma-
num, impeditumq. hoſtes circumſiſtunt. ſuccurrit
inimicus illi Varenus, & laboranti ſubuenit. * ad
hunc ſe conſeſtim a Pulſione omnis multitudo con-
uertit. illum ueruto tranſfixum arbitrantur. Va-
renus gladio cominus rem gerit, atque uno interſe-
cto reliquos paullum propellit. dum cupidus in-
ſtat, in locum inferiorem deiectus concidit. huic
rurſus circumuento fert ſubſidium Pulſio, atque
ambo incolumes, compluribus interfectis, ſumma
cum laude ſeſe intra munitiones recipiunt. ſic for-
tuna in contentione, & certamen * utrumque uerſa
uit, ut alter alteri inimicus auxilio, ſalutiq. eſſet;

neque

neque dijudicari posset, uter utri uirtute anteferen-
dus uideretur. quanto erat in dies grauior, atque
asperior oppugnatio, et maxime, quod magna par-
te militum confecta uulneribus, res ad paucitatem
defensorum peruenerat, tanto crebriores litterae,
nuncijq. ad Caesarem mittebantur: quorum pars de-
prehensa in conspectu nostrorum militum cum cru-
ciatu necabatur. erat* unus intus Nernius, nomine
Vertico, loco natus honesto; qui a prima obsidione
ad Ciceronem profugerat, suamq. ei fidem praestite-
rat. * hic seruo spe libertatis, magnisq. persuadet
praemijs, ut litteras ad Caesarem deferat. has ille
in iaculo illigatas affert; & Gallus inter Gallos si-
ne ulla suspitione uersatus, ad Caesarem peruenit.
ab eo de periculo Ciceronis, * legionisq. cognoscit.
Caesar, acceptis litteris circiter hora XI diei sta-
tim nuncium in Bellouacos ad M. Crassum quaesto-
rem mittit, cuius hiberna aberant ab eo millia pas-
suum XXV: iubet media nocte legionem proficisci,
celeriterq. ad se uenire. exijt cum nuncio Crassus.
alterum ad C. Fabium legatum mittit, ut in Atre-
batium fines legionem adducat, * qua sibi iter fa-
ciendum sciebat. scribit * Labieno, si reip. commo-
do facere posset, cum legione ad fines Neruiorum
ueniat: reliquam partem exercitus, quod paullo ab
erat longius, non putat exspectandam, equites cir-
citer CD. ex proximis * hibernis cogit. hora circi-
ter IIII. ab antecursoribus de Crassi aduentu cer-
tior est factus. eo die millia*passuum XX. progredi-
tur. Crassum Samarobrinae praeficit, legionemq.

ei attribuit, quod ibi impedimenta exercitus, obsides ciuitatum, litteras publicas, frumentumq. omne, quod eo, tolerandae hiemis caussa, deuexerat, relinquebat. Fabius, ut imperatum erat, non ita multum moratus in itinere, cum legione occurrit. Labienus, interitu Sabini, & caede cohortum cognita, cum omnes ad eum Treuirorum copiae uenissent, ueritus, si ex hibernis fugae similem profectum fecisset, ut hostium impetum sustinere non posset, praesertim quos recenti uictoria efferrī, sciret, * litteras Caesari remittit, quanto cum periculo legionem * ex hibernis educaturus esset: rem gestam in Eburonibus perscribit: docet, omnes pediatatus, equitatusq. copias Treuirorum III. millia passuum longe ab suis castris consedissee. Caesar, consilio eius probato, etsi, opinione III. legionum deiectus, ad II. redierat, tamen unum communis salutis auxilium in celeritate ponebat: uenit magnis itineribus in Nerviū fines: ibi ex captiuis cognoscit, quae apud Ciceronem gerantur, quantoq. in periculo res sit. tum cuidam ex equitibus Gallis magnis praemijs persuadet, uti ad Ciceronem epistolam deferat. hanc Graecis conscriptam litteris mittit; ne, intercepta epistola, nostra ab hostibus consilia cognoscantur: si adire non possit, monet, ut tragulam cum epistola ad amentum deligata intra munitiones * castrorum abijciat, in litteris scribit, se cum legionibus profectum celeriter affore: hortatur, ut pristinam uirtutem retineat. Gallus periculum ueritus, ut erat

prae-

praeceptum, tragulam mittit. haec casu ad turrim
adhaesit, neque ab nostris biduo animaduersa. ter-
tio die a quodam milite conspicitur; dempta ad Ci-
ceronem desertur. ille perlectam in conuentu mili-
tum recitat; maximaq. omnes laetitia afficit. tum
fumi incendiolorum procul uidebantur: quae res om-
nem dubitationem aduentus legionum expulit.
Galli, re cognita per exploratores, obsidionem re-
linquunt, ad Caesarem omnibus copijs conten-
dunt. eae erant armatorum circiter millia LX. Ci-
cero, data facultate, Gallum ab eodem Vertico-
ne, quem supra demonstrauimus, *repetit, qui lit-
teras ad Caesarem deferat: hunc admonet, iter
caute, diligenterq. faciat; perscribit in litteris,
hostes ab se discessisse, omnemq. ad eum multitudi-
nem conuertisse. quibus litteris circiter media no-
cte, Caesar, allatis, suos facit certiores; eosq. ad di-
micandum animo confirmat. postero die luce pri-
ma mouet castra; & circiter millia passuum IV.
progressus trans uallem magnam, & riuum, ho-
stium multitudinem conspiciatur. erat magni peri-
culi res, cum *tantis copijs iniquo loco dimicare:
*tamen, quoniam liberatum obsidione Ciceronem
sciebat, aequo animo remittendum de celeritate
existimabat. confedit, et, quam aequissimo loco po-
test, castra communit: atque haec, etsi erant exi-
gua, per se uix hominum millium VII. praesertim
nullis cum impedimentis, tamen angustijs uiarum
quam maxime potest, contrahit, eo consilio, ut in
summam contemptionem hostibus ueniat. interim
stecu-

speculatoribus in omnes partes dimissis, explorat, quo commodissime itinere uallem transire posset. eo die paruulis equestribus proelijs ad aquam factis, utrique sese suo loco continent; Galli, quod ampliores copias, quae nondum conuenerant, expectabant; Caesar, si forte timoris simulatione hostes in suum locum elicere posset, citra uallem, ut, pro castris proelio contenderet; si id efficere non posset, ut, exploratis itineribus, minore cum periculo uallem, riuumq. transiret. prima luce hostium equitatus ad castra accedit, proeliumq. cum nostris equitibus committit. Caesar consulto, equites cedere, seq. in castra recipere, iubet; simul, ex omnibus partibus castra altiore uallo muniri, portasq. obstrui, atque in ijs administrandis rebus quam maxime concursari, & cum simulatione agi timoris iubet. quibus omnibus rebus hostes inuitati, copias transducunt, aciemq. iniquo loco constituunt: nostris uero etiam de uallo deductis propius accedunt; & tela intra munitionem ex omnibus partibus coniiciunt; praeconibusq. circummissis, pronunciari iubent, seu quis Gallus, seu Romanus uelit ante horam IIII. ad se transire, sine periculo licere; post id tempus non fore potestatem. ac sic nostros contempserunt, ut, obstructis in speciem portis singulis ordinibus cespitum, * quod ea non posse introrumpere uidebantur, * alij uallum manu scindere, alij fossas complere, inciperent. tunc Caesar, omnibus portis eruptione facta, equitatuq. emissso, celeriter hostes dat in fugam, sic, ut omnino*

pugnan-

pugnandi caussa resisteret nemo : magnumq. ex his numerum occidit, atque omnes armis exsuit. * longius prosequi ueritus, quod silvae, paludesq. intercedebant : neq. etiam paruulo detrimento illum locum relinquere uidebat : omnibus suis incolumibus copiis, eodem die ad Ciceronem peruenit. institutas turres, testudines, munitionesq. hostium admiratur : legione producta, cognoscit, non decimum quemque esse relictum militum sine uulnere. ex his omnibus indicat rebus, quanto cum periculo, & quanta cum uirtute, sint res administratae, Ciceronem pro eius merito, legionemq. collaudat : centuriones sigillatim, tribunosq. mil. appellat : quorum egregiam fuisse uirtutem, testimonio Ciceronis cognouerat : de casu Sabini, & Cottae certius ex captiuis cognoscit : postero die, concione habita, rem gestam proponit : milites consolatur, & confirmat : quod detrimentum culpa, & temeritate legati sit acceptum, hoc aequiore animo ferendum docet ; quod, beneficio deorum immortalium, et uirtute eorum expiato incommodo, neque hostibus* diutina laetitia, neque ipsis longior dolor relinquebatur. Interim ad Labienum per Rhemos incredibili celeritate de uictoria Caesaris fama perfertur ; ut, cum ab hibernis Ciceronis milia passuum L. abesset, eoq. post horam IX. diei Caesar peruenisset, ante mediam noctem ad portas castrorum clamor oriretur ; quo clamore significatio uictoriae, gratulatioq. ab Rhemis Labieno fieret. Hac fama ad Treuiros perlata, Inducio ma-

rus, qui postero die castra Labieni oppugnare decreuerat, noctu profugit, copiasq. omnes in Treuiros reducit. * Caesar Fabium cum legione in sua remittit hiberna: ipse cum III. legionibus circum Samarobrinam trinis hibernis hiemare constituit; & quod tanti motus Galliae, exstiterant, totam hiemem ipse ad exercitum manere decreuit. nam, illo incommodo de Sabini morte perlato, omnes fere Galliae ciuitates de bello consultabant, nuncios, legationesq. in omnes partes dimittebant; & quid reliqui consilij caperent, atque, unde initium belli fieret, explorabant, nocturna. * in locis desertis concilia habebant: neque ullum totius hiemis tempus intercessit sine sollicitudine Caesaris, quin aliquem de concilijs, & motu Gallorum, nuncium acciperet. in his ab L. Roscio legato, quem legioni XIII. praefecerat, certior est factus, magnas Gallorum copias earum ciuitatum, quae Armoricae appellantur, oppugnandi sui causa, conuenisse: neque longius millia passuum IIX. ab hibernis suis absuisse; sed, nuncio allato de uictoria Caesaris, discessisse, adeo ut fugae similis discessus uideretur. At Caesar, principibus cuiusque ciuitatis ad se uocatis, * alias territando, cum se scire, quae fierent, denunciaret; alias cohortando, magnam partem Galliae in officio tenuit; tamen Senones, quae est ciuitas in primis firma, & magnae inter Gallos auctoritatis, Cauarinum, quem Caesar apud eos regem constituerat, cuius frater Moritasgus, aduentu in Galliam Caesaris, cuiusq.

maiores regnum obtinuerant, interficere publico consilio conati, cum ille praesensisset, ac profugisset, usque ad fines insecuti, regno, domoq. expulerunt, & missis ad Caesarem satisfaciundi causae legatis, cum is omnem ad se senatum uenire iussisset, dicto audientes non fuerunt. tantum apud homines barbaros ualuit, esse repertos aliquos principes belli inferendi, tantumq. omnium uoluntatis commutationem attulit; ut praeter Aeduos, & Rhemos, quos praecipuo semper honore Caesar habuit, alteros pro uetere, ac perpetua erga populum R. fide; alteros, pro recentibus belli Gallici officijs, nulla fere fuerit ciuitas non suspecta nobis. idq. adeo haud scio, mirandum ne sit, cum compluribus alijs de causis, tum maxime, quod, qui uirtute belli omnibus gentibus praeferebantur, tantum se eius opinionis deperdisse, *ut populi R. imperia perferrent, grauissime dolebant. Treuiri uero, atque Induciomarus totius hiemis nullum tempus intermiserunt, quin trans Rhenum legatos mitterent; ciuitates sollicitarent; pecunias pollicerentur: magna parte exercitus nostri interfecta, multo minorem superesse dicerent partem. neque tamen ulli ciuitati Germanorum persuaderi potuit, ut Rhenum transfiret, cum se his expertos dicerent, Ariouisti bello, & Tenchtherorum transitu: non esse fortunam amplius tentaturos. Hac spe lapsus Induciomarus, nihilo minus copias cogere, exercere, a finitimis equos parare, exsules, damnatosq. Gallia magnis praemijs ad se allicere coepit;

ac tantam sibi iam ijs rebus in Gallia auctoritatem comparauerat, ut undique ad eum legationes concurrerent; gratiam, atque amicitiam publice, priuatimq. peterent. ubi intellexit, ultro ad se ueniri: altera ex parte Senones, Carnutesq. conscientia facinoris instigari; altera Nerviios, Aduaticosq. bellum Romanis parare: neque sibi uoluntariorum copias defore, si ex finibus suis progredi coepisset; armatum concilium indicit. hoc more Gallorum est* initium belli, quo, lege communi, omnes puberes* armati conuenire coguntur; & qui ex his* nouissimus uenit, in conspectu multitudinis omnibus cruciatibus affectus necatur. in eo concilio Cingetorigem, alterius principem factionis, generum suum, quem supra demonstrauimus, Caesaris secutum fidem, ab eo non discessisse, hostem iudicandum curat; bonaq. eius publicat. his rebus confectis, in concilio pronunciat, accersitum se a Senonibus, & Carnutibus, alijsq. compluribus Galliae ciuitatibus: huc iter facturum per fines Rhemorum; eorumq. agros populaturum; ac prius, quam id faciat, castra Labieni oppugnaturum: * quaeq. fieri uelit, praecipit. Labienus, cum & loci natura, & manu munitissimis castris sese contineret, de suo, ac legionis periculo nihil timebat; * sed, ne quam occasionem rei bene gerendae dimitteret, cogitabat. itaque a Cingetorige, atque eius propinquis oratione Induciomari cognita, quam in concilio habuerat, nuncios mittit ad finitimas ciuitates, equitesq.

undique

undique conuocat. ijs certam diem* conueniendi dicit. interim prope quotidie cum omni equitatu Induciomarus sub castris eius uagabatur, alias ut situm castrorum cognosceret, alias colloquendi, aut territandi causa. equites plerumque omnes tela intra uallum conijciebant. Labienus suos intra munitiones continebat: timorisq. opinionem, quibuscumque poterat rebus, augebat. cum maiore in dies contemptione Induciomarus ad castra accederet, nocte una intromissis equitibus omnium finitimarum ciuitatum, quos accersendos curauerat, tanta diligentia omnes suos custodijs intra castra continuit, ut nulla ratione ea res enunciari, aut ad Treuiros perferri posset.* Interim ex consuetudine quotidiana Induciomarus ad castra accedit; atque ibi magnam partem diei consumit; equites tela conijciunt, & magna contumelia uerborum nostros ad pugnam euocant. nullo a nostris dato responso, ubi uisum est, sub uesperum, dispersi, ac dissipati, discedunt. subito Labienus duabus portis omnem equitatum emitit; praecipit, atque interdicit, perterritis hostibus, atque in fugam coniectis, quod fore, sicut accidit, uidebat, omnes unum peterent Induciomarum, neu quis quemquam prius uulneraret, quam illum interfectum uideret, quod, mora reliquorum, illum, spatium naetum, effugere uolebat. magna proponit ijs, qui occiderint, praemia: summittit cohortes equitibus subsidio. comprobatur hominis consilium fortuna; &, cum u-

num

num omnes peterent , in ipso fluminis uado de-
prehensus Induciomarus interficitur ; caputq. eius
refertur in castra . redeuntes equites , quos pos-
sunt , conſectantur , atque occidunt . Hac re cogni-
ta , omnes Eburoniam , & Neruiornm , quae conue-
nerant , copiae diſcedunt ; paulloq. habuit poſt id
factum Caefar quietiorem Galliam

C . IVLII . CAESARIS
COMMENTARIORVM
DE . BELLO . GALLICO
LIBER . VI

MVLTIS de causis Caesar maiorem Galliae motum expectans, per M. Silanum, C. Antistium Reginum, T. Sextium, legatos, delectum habere instituit; simul ab Cn. Pompeio proconsule petit, quoniam ipse ad urbem cum imperio reip. causa maneret, quos ex cisalpina Gallia consulis sacramento rogauisset, ad signa conuenire, & ad se proficisci iuberet: magni interesse etiam in reliquum tempus, ad opinionem Galliae, existimans, tantas uideri Italiae facultates, ut, si quid esset in bello detrimenti acceptum, * modo id breui tempore sarciri, sed etiam maioribus adaugeri copiis posset. quod cum Pompeius & reip. & amicitiae tribuisset; celeriter confecto per suos delectu, III. ante exactam hiemem & constitutis, & adductis legionibus, duplicatoque earum cohortium numero, quas cum Q. Titurio amiserat, & celeritate, & copiis docuit, quid populi R. disciplina, atque opes possent. Interfecto Induciomaro, ut docuimus, ad eius propinquos a Treuiris imperium defertur. illi, finitimos, atque Germanos sollicitare, & pecuniam polliceri, non desistunt. cum ab proximis impe-

trare non possent, ultiores tentant: * inuentis non nullis ciuitatibus, iureiurando inter se confirmant: * obsidibusq. de pecunia cauent. Ambiorigem sibi societate, & foedere, adiungunt. Quibus rebus cognitis, Caesar, cum undique bellum parari uideret, Neruios, Aduaticos, ac Menapios, adiunctis cisrhenanis omnibus Germanis, esse in armis, Senones ad imperatum non uenire, & cum Carnutibus, finitimisq. ciuitatibus consilia communicare, a Treuiris Germanos crebris legationibus sollicitari; maturius sibi de bello cogitandum putauit. itaque, nondum hieme confecta, proximis IV. legionibus coactis, de improviso in fines Neruiorum contendit; &, prius, quam illi aut conuenire, aut profugere possent, magno pecoris, atque hominum numero capto, atque ea praeda militibus concessa, uastatisq. agris, in deditiorem uenire, atque obsides sibi dare coegit. eo celeriter confecto negotio, rursus legiones in hiberna reduxit. concilio Galliae primo uere, ut instituerat, indicto, cum reliqui, praeter Senones, Carnutes, Treuirosque, uenissent, initium belli, ac defectionis hoc esse arbitratus, ut omnia postponere uideretur, * concilium in Lutetiam Parisiorum transfert. confines erant hi Senonibus, ciuitatemq. patrum memoriam coniunxerant, sed ab hoc consilio abfuisse existimabantur. Hac re pro suggestu pronunciata, eodem die cum legionibus in Senones proficiscitur, magnisq. itineribus eo peruenit. cognito eius aduentu, Acco, qui princeps eius consilij fuerat,

rat, iubet in opida multitudinem conuenire: conantibus, prius quam id effici posset, adesse Romanos nunciatur: necessario sententia desistunt, legatosque, deprecandi causa, ad Caesarem mittunt: adunt per Aeduos, quorum antiquitus erat in fide ciuitas. libenter Caesar, petentibus Aeduis, dat ueniam: excusationemque accipit: quod aestinum tempus instantis belli, non quaestionis esse arbitrabatur. Obsidibus impetratis c. hos Aeduis custodiendos tradit. eodem Carnutes legatos obsidesque mittunt, usi deprecatoribus Rhemis, quorum erant in clientela: eadem ferunt responsa. peragit concilium Caesar, equitesque imperat ciuitatibus. hac parte Galliae pacata, totus & mente, & animo in bellum Treuironum, & Ambiorigis insistit: Caurinum cum equitatu Senonum secum proficisci iubet, ne quis aut ex huius iracundia, aut ex eo, quod metuerat, odio ciuitatis motus existat. his rebus constitutis, quod pro explorato habebat Ambiorigem* proelio non esse concertaturum, reliqua eius consilia animo circumspiciebat. erant Menapij propinqui Eburonum finibus, perpetuis paludibus, siluisque muniti, qui uni ex Gallia, de pace, ad Caesarem legatos numquam miserant. cum ijs esse hospitium Ambiorigi sciebat: item per Treuiros* uenisse Germanos in amicitiam cognouerat. haec prius illi detrahenda auxilia existimabar, quam ipsum bello laceffendum; ne, desperata salute, aut se* in Menapios abderet, aut cum transrhenanis congregi cogeretur. hoc inito consilio, totius exer-

citius impedimenta ad Labienum in Treuiros mittit, duasq. legiones ad eum proficisci iubet: ipse cum legionibus expeditis v. in Menapios proficiscitur. illi, nulla coacta manu, loci praesidio freti, in siluas, paludesq. confugiunt; suaq. eodem conferunt. Caesar, partitis copijs cum C. Fabio legato, & M. Crasso quaestore, celeriterq. effectis pontibus, adiut^r tripartito aedificia, uicosq. incendit; magno pecoris, atque hominum numero potitur. quibus rebus coacti Menapij, legatos ad eum, pacis petendae causa, mittunt. ille, obsidibus acceptis, hostium se habiturum numero confirmat, si aut Amborigem, aut eius legatos, finibus suis recepisset. his confirmatis rebus, Comium Atrebatem cum equitatu, custodis loco, in Menapijs relinquit; ipse in Treuiros proficiscitur. Dum haec a Caesare geruntur, Treuiri, magnis coactis peditatus, equitatusq. copijs, Labienum cum una legione, quae in eorum finibus hiemauerat, adoriri parabant. iamq. ab eo non longius bidui uia aberant, cum duas uenisse^r legiones missu Caesaris cognoscunt. positis castris a millibus passuum xv, auxilia Germanorum expectare constituunt. Labienus, hostium cognito consilio, sperans temeritate eorum fore aliquam dimicandi facultatem, v. cohortium^r praesidio impedimentis relicto cum xxv. cohortibus, magnoq. equitatu, contra hostem proficiscitur; & ∞. passuum intermisso spatio, castra communit. Erat inter Labienum, atque hostem, difficili transitu flumen, ripisq. praeruptis. hoc neque ipse transire habebat

bebat in animo, neque hostes transíturos existimabat. augebatur auxiliorum quotidie spes. * loquitur in concilio palam; quoniam Germani appropinquare dicuntur, sese suas exercitusq. fortunas in dubium non deuocaturum, & postero die prima luce castra moturum. celeriter haec ad hostes deferuntur, ut ex magno Gallorum equitatus numero nonnullos Gallicis rebus fauere natura cogeat. Labienus, noctu tribunis mil. primisq. ordinibus conuocatis, quid sui consilij sit, proponit; & quo facilius hostibus timoris det suspicionem, maiore strepitu, & tumultu, quam populi R. fert consuetudo, castra moueri iubet. his rebus fugae similem* profectionem efficit. haec quoque per exploratores ante lucem in tanta propinquitate castrorum ad hostes deferuntur. uix agmen nouissimum extra munitiones processerat; cum Galli, cohortati inter se, ne speratam praedam ex manibus dimitterent, longum esse, perterritis Romanis, Germanorum auxilium expectare; neque suam pati dignitatem, ut tantis copijs tam exigua manu, praesertim fugientem, atque impeditam, adoriri non audeant; flumen transire, & iniquo loco proelium committere, non dubitant. quae fore suspicatus Labienus, ut omnes citra flumen eliceret, eadem usus simulatione itineris, placide progrediebatur. tum, praemissi paulum impedimentis, atque in tumultu quodam collocatis; Habetis, inquit, milites, quam petistis, facultatem: * hostem impedito, atque iniquo loco tenetis: praestate eandem nobis ducibus

uirtutem, quam saepenumero imperatori praestitistis: eum adesse, & haec coram cernere, existimate. simul, signa ad hostem conuerti, aciemq. dirigi, iubet: & paucis turmis praesidio ad impedimenta dimissis, reliquos equites ad latera disponit. celeriter nostri, clamore sublato, * pila in hostes iaciunt. illi, ubi praeter spem, quos fugere credebant, infestis signis, ad se ire uiderunt, impetum modo ferre non potuerunt, ac primo concursu in fugam coniecti, proximas siluas petiuerunt: * quos Labienus equitatu consectatus, magno numero interfecit, compluribus captis, paucis post diebus ciuitatem recipit. nam Germani, qui auxilio ueniebant, percepta Treuironum fuga, sese domum contulerunt. cum ijs propinqui Induciomari, qui defectionis auctores fuerant, comitati eos ex ciuitate excessere. Cingetorigi, quem ab initio permansisse in officio demonstrauimus, principatus, atque imperium est traditum. Caesar, postquam ex Menapijs in Treuiros uenit, duabus de causis Rhenum transire constituit. quarum erat altera, quod auxilia contra se Treuiris miserant; altera, ne Ambiorix receptum ad eos haberet. his constitutis rebus, paulum supra eum locum, quo antea exercitum transduxerat, facere pontem instituit. nota atque instituta ratione, magno militum studio paucis diebus opus* efficitur. firmo in Treuiris praesidio ad pontem relicto, ne quis ab ijs subito motus oriretur, reliquas copias, equitatumq. transducit. Vbiq. qui ante obsides dederant, atque in deditio-

nem uenerant , purgandi sui caussa ad eum legatos mittunt : qui doceant , neque ex sua ciuitate auxilia in Treuiros missa , neque ab se fidem laesam ; petunt , atque orant , ut sibi parcat , ne , communi odio Germanorum , innocentes pro nocentibus poenas pendant . si amplius obsidum uellet , dare pollicentur . cognita Caesar caussa , reperit , ab Suenis auxilia missa esse ; * Vbiorum satisfactionem accipit : aditus , uiasq. in Suenos perquiri . Interim , paucis post diebus , fit ab Vbijs certior , Suenos omnes in unum locum copias cogere ; atque ijs nationibus , quae sub eorum sunt imperio , denunciare , ut auxilia , peditatus , equitatusq. mittant . his cognitis rebus , rem frumentariam prouidet , castris idoneum locum deligit . Vbijs imperat , ut pecora deducant ; suaq. omnia ex agris in opida conferant ; sperans , barbaros atque imperitos homines , inopia cibariorum * adductos , ad iniquam pugnandi condicionem posse deduci . mandat , ut crebros exploratores in Suenos mittant , quaeque apud eos gerantur , cognoscant . illi imperata faciunt ; & , * paucis diebus intermissis , referunt , Suenos omnes , posteaquam certiores nunciij de exercitu Romanorum uenerant , cum omnibus suis , sociorumq. copijs , quas coegissent , penitus ad extremos fines sese recepisse : siluam esse ibi infinitae magnitudinis , quae appellatur Baccenis , ac longe introrsus pertinere , & pro natiuo muro obiectam , Cheruscos a Suenis , Suenosq. a Cheruscis , iniurijs , incursionibusq. prohibere : ad

eius initium silvae Sueuos aduentum Romanorum expectare constituisse. Quoniam ad hunc locum peruentum est, non alienum esse uidetur de Galliae, Germaniaeque moribus, & quo differant eae nationes inter sese, proponere. IN GALLIA non solum in omnibus* ciuitatibus, atque pagis, partibusque. sed paene etiam in singulis domibus factiones sunt; * earumque factionum sunt principes, qui summam auctoritatem eorum iudicio habere existimantur, quorum ad arbitrium, iudiciumque summa omnium rerum, consiliorumque redeat. * idque eius rei causa antiquitus institutum uidetur, ne quis ex plebe contra potentiores auxiliij egeret. suos enim opprimi quisque, & circumueniri non patitur; neque, aliter si faciat, ullam inter suos habet auctoritatem. haec eadem ratio est in summa totius Galliae. namque omnes ciuitates in duas partes diuisae sunt. cum Caesar in Galliam uenit, alterius factionis principes erant Aedui, alterius Sequani. ij cum per se minus ualerent, quod summa auctoritas antiquitus erat in Aeduis, magnaeque eorum erant clientelae, Germanos, atque Arionistum, sibi* adiunxerant, eosque ad se magnis iacturis, pollicitationibusque perduxerant. proelijs uero compluribus factis secundis, atque omni nobilitate Aeduorum interfecta, * tantum potentia antecesserant, ut magnam partem clientium ab Aeduis ad se transducerent; obsidesque ab ijs principum filios acciperent; & publice iurare cogerent, nihil se contra Sequanos consilij inituros; & partem finitimi agri

agri per uim occupatam possiderent ; Galliaeq. totius principatum obtinerent. qua necessitate adductus Diuitiacus, auxilij petendi caussa, Romam ad senatum profectus, * infecta re redierat. aduentu Caesaris facta commutatione rerum, obsidibus Aeduis redditis, ueteribus clientelis restitutis, nouis per Caesarem comparatis; quod ij, qui se ad eorum amicitiam aggregauerant, meliore condicione, atque imperio aequiore se uti uidebant, reliquis rebus eorum, gratia, dignitateq. amplificata, Sequani principatum dimiserant. in eorum locum Rhemi successerant; quos* quod adaequare apud Caesarem gratia intelligebatur, ij, qui propter ueteres inimicitias nullo modo cum Aeduis coniungi poterant, se Rhemis * in clientelam dicabant. hos illi diligenter tuebantur : ita & nouam, & repente collectam auctoritatem tenebant. eo tum statuerat, ut longe principes haberentur Aedui, secundum locum dignitatis Rhemi obtinerent. In omni Gallia eorum hominum, qui in aliquo sunt numero, atque honore, genera sunt duo. nam* plebs paene seruorum habetur loco, * quae per se * nihil audet, & nulli adhibetur consilio. plerique, cum aut aere alieno, aut magnitudine tributorum, aut iniuria potentiorum premuntur, sese in seruitutem dicant nobilibus. in hos eadem omnia sunt iura, quae dominis in seruos. Sed de his duobus generibus alterum est druidum, alterum equitum. Illi rebus diuinis intersunt. sacrificia publica, ac priuata procurant, legiones interpretantur : ad hos magnus
adolescen-

adolescentium numerus disciplinae causa concurr-
 rit; magnoq. ij sunt apud eos honore. nam fere de om-
 nibus controuersiis, publicis, priuatisq. constitu-
 unt; et, si quod est admissum facinus, si caedes facta,
 si de hereditate, de finibus controuersia est, * ijdem
 discernunt, praemia, poenasq. constituunt; si quis
 * aut priuatus, aut populus eorum decreto non ste-
 tit, sacrificijs interdicunt. haec poena apud eos
 est grauissima. quibus ita est interdictum, ij nume-
 ro impiorum, ac sceleratorum habentur; * ab ijs
 omnes decedunt, aditum eorum, sermonemq. defu-
 giunt, ne quid ex contagione incommodi acci-
 piant: neque ijs petentibus ius redditur, neque ho-
 nos nullus communicator. his autem omnibus dru-
 idibus praeest unus, qui summam inter eos habet au-
 thoritatem. hoc mortuo, si quis ex reliquis excel-
 lit dignitate, succedit; * at, si sunt plures pares, suf-
 fragio druidum adlegitur; nonnumquam etiam de
 principatu armis contendunt. ij certo anni tempo-
 re in finibus Carnutum, quae regio totius Galliae
 media habetur, confidunt, in loco consecrato. huc
 omnes undique, qui controuersias habent, conue-
 niunt; eorumq. iudicijs, decretisq. parent. Dis-
 ciplina in Britannia reperta, atque inde in Gal-
 liam translata esse existimatur. Et nunc, qui dili-
 gentius eam rem cognoscere uolunt, plerumque il-
 lo, discendi causa, proficiscuntur. Druides a bel-
 lo abesse consueuerunt, neque tributa una cum re-
 liquis pendunt; militiae uacationem, omniumq.
 rerum habent immunitatem; tantis excitati prae-
 mijs,

*mijs, & sua sponte multi in disciplinam conueniunt, & a propinquis, parentibusq. mittuntur: magnum ibi numerum uersuum ediscere dicuntur. itaque non nulli annos uicenos in disciplina permanent; neque fas esse existimant ea litteris mandare, cum in reliquis fere rebus, publicis priuatisq. rationibus Graecis litteris utantur. id mihi duabus de causis instituisse uidentur; quod neque in uulgus disciplinam efferrī uelint, neque eos, qui discunt, litteris confisos, minus memoriae studere, quod fere plerisque accidit, ut praesidio litterarum, diligentiam in perdiscendo, ac memoriam remittant. in primis hoc uolunt persuadere, non interire animas, sed ab alijs post mortem transire ad alios; atque hoc maxime ad uirtutem excitari putant, metu mortis neglecto. multa praeterea de sideribus, atque eorum motu, de mundi, ac terrarum magnitudine, de rerum natura, de deorum immortalium ui, ac potestate disputant, & iuuentuti transdunt. Alterum genus est equitum. ij, cum est usus, atque aliquod bellum incidit, (quod ante Caesaris aduentum fere quotannis accidere solebat, uti aut ipsi iniurias inferrent, aut illatas propulsarent) omnes in bello uersantur; atque eorum, ut quisque est genere, * copijsq. amplissimus, ita plurimos circum se ambaētos, clientesq. habet. hanc unam gratiam, potentiamq. nouerunt. Natio est omnium Gallorum admodum dedita religionibus, atque ob eam causam, qui sunt affecti grauioribus morbis, quiq. in proelijs, periculisq.*

culisq. uersantur, aut pro uictimis homines immolant, aut se immolatu-
ros uouent, administratisq. ad ea sacrificia druidibus utuntur; quod pro uita hominis, nisi uita hominis reddatur, non posse deorum immortalium numen placari arbitrantur; publiceque eiusdem generis habent instituta sacrificia. alij immani magnitudine simulacra habent: quorum contexta uiminibus membra uiuis hominibus complent; quibus succensis circumuenti flamma exanimantur homines. supplicia eorum, qui in furto, * aut latrocinio, aut aliqua noxa sint comprehensi, gratiora dijs immortalibus esse arbitrantur. sed, cum eius generis copia deficit, etiam ad innocentium supplicia descendunt. Deum maxime Mercurium colunt: huius sunt plurima simulacra: hunc omnium inuentorem artium ferunt: hunc uiarum, atque itinerum ducem; hunc ad quaestus pecuniae, mercaturasque habere uim maximam arbitrantur. post hunc Apollinem, & Martem, & Iouem, & Mineruam. de his eandem fere, quam reliquae gentes, habent opinionem; Apollinem, morbos depellere; Mineruam, operum, atque artificiorum initia transdere; Iouem, imperium caelestium tenere; Martem, * bella regere. huic, * cum proelio dimicare constituerunt, ea, quae bello ceperunt, plerumque deuouent; quae superauerint, animalia capta immolant; reliquasque res in unum locum conferunt. multis in ciuitatibus harum rerum exstructos * cumulos locis consecratis conspici licet:

*neque

*neque saepe accidit, ut neglecta quispiam religione, aut capta apud se occultare, aut posita tollere auderet: grauissimumq. ei rei supplicium cum cruciatu constitutum est. Galli se omnes ab Dite patre prognatos praedicant: idq. ab druidibus proditum dicunt. ob eam causam spatia omnis temporis, non numero dierum, sed * noctium, finiunt, & dies natales, & mensium, & annorum initia sic observant, ut noctem dies subsequatur. in reliquis uitae institutis hoc fere ab reliquis differunt, quod suos liberos, nisi cum adoleuerint, ut munus militiae sustinere possint, palam ad se adire non patiantur; filiumq. in puerili aetate in publico, in conspectu patris assistere turpe ducunt. uiri, quantas pecunias ab uxoribus dotis nomine acceperunt, tantas ex suis bonis, aestimatione facta, cum dotibus communicant. huius omnis pecuniae coniunctim ratio habetur, fructusq. seruantur. uter eorum uita superarit, ad eum pars utriusque cum fructibus superiorum temporum peruenit. uiri in uxores, sicuti in liberos, uitae, necisque habent potestatem; & cum pater familias, illustriore loco natus, decessit, eius propinqui conueniunt; & de morte, si res in suspicionem uenit, de uxoribus in seruilem modum quaestionem habent; & si compertum est, igni, atque omnibus tormentis excruciatas interficiunt. funera sunt pro cultu Gallorum magnifica, & sumptuosa; omniaq. quae uiuis cordi fuisse arbitrantur, in ignem inferunt, etiam animalia; ac, paullo supra hanc memoriam,

riam, serui, & clientes, quos ab ijs dilectos esse constabat, iustis funeribus confectis, una cremabantur. quae ciuitates commodius suam remp. administrare existimantur, habent legibus* sancitum, si quis quid de rep. a finitimis rumore, aut fama acceperit, uti ad magistratum deferat, ne *ue cum quo alio communicet: quod saepe homines temerarios, atque imperitos falsis rumoribus terreri, & ad facinus impelli, & de summis rebus consilium capere cognitum est. Magistratus, quae uisa sunt, occultant; quaeq. esse ex usu indicauerint, multitudini produnt. de rep. nisi per concilium loqui non conceditur. GERMANI multum ab hac consuetudine differunt. nam neque druides habent, qui rebus diuinis praesint; neque sacrificijs student: deorum numero eos solos ducunt, quos cernunt, & quorum opibus aperte iuuantur, Solem, & Vulcanum, & Lunam: reliquos ne fama quidem acceperunt. uita omnis in ue nationibus, atque in studijs rei militaris consistit: ab paruulis duritiei, ac labori student. qui diutissime impuberes permanserunt, maximam inter suos ferunt laudem: * hoc ali staturam, ali hoc uires, neruosq. confirmari, putant: intra annum uero xx. feminae notitiam habuisse, in turpissimis habent rebus: cuius rei nulla est occultatio; quod & promiscue in fluminibus perluuntur, & pellibus, aut paruis rhenonum tegumentis utuntur, magna corporis parte nuda. Agriculturae non student; maiorq. pars uictus eorum in lacte, & caseo, & carne

carne consistit : neque quisquam agri modum certum, aut fines proprios habet; sed magistratus, ac principes in annos singulos gentibus, cognationibusq. hominum, * qui una coierunt, quantum* eis, & quo loco uisum est, attribuunt agri; atque anno post alio transire cogunt. eius rei multas asserunt causas; ne, assidua consuetudine capti, studium belli gerendi agricultura commutent; ne latos fines parare studeant, potentioresq. humiliores possessionibus expellant; ne accuratius, ad frigora, atque aestus uitandos, aedificent; ne qua oriatur pecuniae cupiditas; qua ex re factiones, dissensionesq. nascuntur, ut animi aequitate plebem contineant, cum suas quisque opes cum potentissimis aequari uideat. Ciuitatibus maxima laus est, quam latissimis circum se uastatis finibus solitudines habere. hoc proprium uirtutis existimant, expulsos agris finitimos cedere, neque quemquam prope se audere consistere. simul hoc se fore tutiores arbitrantur, repentinae incursionis timore sublato. cum bellum ciuitas aut illatum defendit, aut infert: magistratus, qui ei bello praesint, ut uitae necisque habeant potestatem, deliguntur. in pace nullus communis est magistratus; sed principes regionum, atque pagorum inter suos ius dicunt, controuersiasq. minuunt. latrocinia nullam habent infamiam, atque extra fines cuiusque ciuitatis fiunt: atque ea iuuentutis exercendae, ad desidiae* minuendae, causa fieri praedicant. atque, ubi quis ex principibus in concilio se dixit ducem fore,

fore, * qui sequi uelint, profiteantur; consurgunt
ij, qui & causam, & hominem probant, suumq.
auxilium pollicentur; atque ab multitudine col-
laudantur: qui ex ijs secuti non sunt, in deserto-
rum, ac proditorum, numero ducuntur: omniumq.
rerum ijs postea fides* abrogatur. hospites uiolare,
fas non putant: qui quaque de causa ad eos uene-
runt, ab iniuria prohibent: * sanctosq. habent;
ijs omnium domus patent, uictusq. communica-
tur. ac fuit antea tempus, cum Germanos Galli
uirtute superarent, * & ultro bella inferrent, ac,
propter hominum multitudinem, agriq. inopiam,
trans Rhenum colonias mitterent: itaque ea, quae
fertilissima sunt, Germaniae loca circum Hercy-
niam siluam, quam Eratostheni, & quibusdam
Graecis fama notam esse uideo, quam illi Orci-
niam appellant* uulgo, Tectosages occuparunt,
atque ibi confederunt. quae gens ad hoc tempus ijs
sedibus se continet, summamq. habet iustitiae, &
bellicae laudis opinionem. nunc, * quod in eadem
inopia, egestate, patientiaq. Germani perma-
nent, eodem uictu, & cultu corporis utuntur:
Gallis autem propinquitas, & transmarinarum re-
rum notitia, multa ad copiam, atque usus largi-
tur, paullatim assuesacti superari, multisq. uicti
proelijs, ne se quidem ipsi cum illis uirtute compa-
rant. Huius Hercyniae siluae, quae supra demon-
strata est, latitudo ix. dierum iter expedito pa-
tet: non enim aliter finiri potest, neque mensuras
itinerum nouerunt. oritur ab Heluetiorum &

Neme-

Nemetum & Rauracorum finibus, rectaq. fluminis Danubij regione pertinet ad fines Dacorum, & Anartium. hinc se flectit sinistrorsus, diuersis a flumine regionibus, multarumq. gentium fines propter magnitudinem attingit. neque quisquam est huius Germaniae, qui, se aut audisse, aut adisse ad initium eius siluae dicat, cum dierum iter LX processerit, aut, quo ex loco oriatur, acceperit. multa in ea genera ferarum nasci constat, quae reliquis in locis uisa* non sint: ex quibus quae maxime* differant ab ceteris, & memoriae prodenda* uideantur, haec sunt. Est bos cerui figura: cuius a media fronte inter aures unum cornu existit excelsius magisq. directum his, quae nobis nota sunt, cornibus. ab eius summo sicut palmae, ramiq. late diffunduntur. * eadem est feminae, marisq. natura, * eadem forma, magnitudoq. cornuum. Sunt item, quae appellantur Alces. harum est* consimilis capris figura, & uarietas pellicum: sed magnitudine paullo antecedunt: mutilaeq.* sunt cornibus, & crura sine nodis, articulisq. habent, neque quietis causa procumbunt; neque, si quo afflictæ casu conciderunt, erigere sese, * aut subleuare, possunt. his sunt arbores procubilibus: ad eas se applicant, atque ita paulum modo* reclinatae, quietem capiunt: quarum ex* uestigijs cum est animaduersum a uenatoribus, quo se recipere consueuerint, omnes eo loco, aut a radicibus subruunt, aut* abscidunt arbores tantum, ut summa species earum stantium relinqua-

tur . huc cum se consuetudine*reclinauerint, infirmas arbores pondere affligunt, atque una ipsae concidunt . Tertium est genus eorum, qui *Vri* appellantur . ij sunt magnitudine paullo infra elephantos; specie, & colore, & figura tauri . magnavis*est eorum & magna uelocitas . neque homini, neque ferae, quam*conspexerunt, parcent . hos studiosè foueis captos interficiunt . hoc se labore durant adolescentes, atque hoc genere uenationis exercent ; &, qui plurimos ex his interfecerunt, relatis in publicum cornibus, quae sint testimonio, magnam ferunt laudem . sed assuescere ad homines , * & mansuescieri , ne paruuli quidem excepti possunt . amplitudo cornuum, & figuram , & species multum a nostrorum bouum cornibus differt . haec studiosè conquisita ab labris argento circumcludunt ; atque in amplissimis epulis pro poculis utuntur . Caesar postquam per *Vbios* exploratores comperit, *Suenos* sese in siluas recepisse ; inopiam frumenti ueritus , quod, ut supra demonstrauimus, minime omnes Germani agriculturae student, constituit, non progredi longius: sed ne omnino metum reditus sui barbaris tolleret, atque ut eorum auxilia tardaret , reducto exercitu partem ultimam pontis , quae ripas *Vbiorum* contingebat, in longitudinem pedum CC.* rescindit: atque in extremo ponte turrim tabulatorum *IV* . constituit , praesidiumq. cohortium *XII* . pontis tuendi causa, ponit ; magnisq. eum locum munitionibus firmat . ei loco, praesidioq. *C. Volcatium Tullum*

lum adolescentem praefecit : ipse, cum maturescere frumenta inciperent , ad bellum Ambiorigis profectus, per Arduennam siluam, quae est totius Galliae maxima, atque ab ripis Rheni, finibusque Treuironum ad Nervios pertinet, millibusque amplius D. in longitudinem patet, L. Minucium Basilium cum omni equitatu praemittit, si quid celeritate itineris, atque opportunitate temporis proficere possit; monet, ut ignes fieri in castris prohibeat; ne qua eius aduentus procul significatio fiat : sese confestim subsequi dicit . Basilium, ut imperatum est, facit; celeriter, contraque omnium opinionem confecto itinere, multos in agris inopinantes deprehendit ; eorum indicio ad ipsum Ambiorigem contendit, quo in loco cum paucis equitibus esse dicebatur . Multum cum in omnibus rebus, tum in re militari fortuna potest. * nam magno accidit casu, ut in ipsum incautum, atque etiam imparatum incideret ; priusque eius aduentus ab hominibus uideretur, quam fama, ac nuncijs afferretur . sic magnae fuit fortunae, omni militari instrumento, quod circum se habebat, erepto, rhedis, equisque comprehensis, ipsum effugere mortem. * sed hoc quoque factum est, quod, aedificio circumdato silua, (ut sunt fere domicilia Gallorum, qui, uitandi aestus causa, plerumque silvarum, ac fluminum petunt propinquitates, comites, familiaresque eius angusto in loco equitum nostrorum vim paullisper sustinuerunt . ijs pugnantibus, illum in equum quidam ex suis intulit : fugientem

*silvae texerunt. * sic ad subeundum periculum, & ad uitandum, multum fortuna ualuit. * Ambiorix, an copias suas iudicio non conduxerit, quod proelio dimicandum non existimauerit; an tempore exclusus, & repentino equitum aduentu* prohibitus fuerit, cum reliquum exercitum subsequi crederet; dubium est. sed certe, clam dimissis per agros nuncijs, sibi quemque consulere iussit: quorum pars in Arduennam siluam, pars in continentes paludes profugit. qui proximi Oceano fuerunt, * ij in insulis sese occultauerunt, quas aestus efficere consuerunt. multi, ex suis finibus egressi, se, suaq. omnia alienissimis crediderunt. Catiuulcus, rex dimidiae partis Eburonum, qui una cum Ambiorige consilium inierat, aetate iam confectus, cum laborem aut belli, aut fugae ferre non posset, omnibus praecibus detestatus Ambiorigem, qui eius consilij auctor fuisset, taxo, cuius magna in Gallia Germaniaq. copia est, se exanimauit. Segni, Condrusique, ex gente, & numero Germanorum, qui sunt inter Eburones, Treuirosque, legatos ad Caerem miserunt, oratum, ne se in hostium numero duceret, ne ue omnium Germanorum, qui essent citra Rhenum, causam esse unam indicaret: nihil se de bello cogitasse, nulla Ambiorigi auxilia misisse. Caesar, explorata re quaestione captiuorum, si qui ad eos Eburones ex fuga conuenissent, ad se ut reducerentur, imperauit: si ita fecissent, fines eorum se uiolaturum, negauit. tum, copijs in tres partes distributis, impedimenta omnium* legionum ad*
Atuatu-

*Atuatucam contulit. id castelli nomen est. hoc fere est in medijs Eburonum finibus, ubi Titurius, atque Aurunculeius, hiemandi caussa, confederant. hunc cum reliquis rebus locum probabat Caesar, tum quod superioris anni munitiones integrae manebant, ut militum laborem subleuaret. praesidio impedimentis legionem XIV. reliquit, unam ex ijs IIII. quas proxime conscriptas ex Italia transduxerat. ei legioni, castrisque Q. Tullium Cicero-nem praefecit, CC. q. equites attribuit. partito exercitu, T. Labienum cum legionibus III. ad Oceanum uersus in eas partes, quae Menapios attingunt, proficisci iubet, C. Trebonium cum pari legionum numero ad eam regionem, quae * Aduaticis adiacet, depopulandam mittit; ipse, cum reliquis * tribus ad flumen Scaldium, quod influit in Mosam, extremasq. Arduennae partes, ire constituit, quo cum paucis equitibus profectum Ambiorigem audiebat. discedens, post diem VII. sese reuersurum, confirmat: quam ad diem ei legioni, quae in praesidio relinquebatur, deberi frumentum sciebat: Labienum, Treboniumq. hortatur, si reip. commodo facere possint, ad eam diem reuertantur; ut, rursus communicato consilio, exploratisq. hostium rationibus, aliud initium belli capere possint. erat, ut supra demonstrauimus, manus certa nulla, non praesidium, non opidum, quod se armis defenderet, sed in omnes partes dispersa multitudo: ubi cuique aut uallis abdita, aut locus siluestris, aut palus impedita spem praesidij, aut*

salutis aliquam offerebat, confederat. haec loca uicinitatibus erant nota, magnamq. res diligentiam requirebat, non in summa exercitus tuenda, (nullum enim poterat, uniuersis perterritis, * ac dispersis, periculum accidere) sed in singulis militibus conseruandis; quae tamen ex parte res ad salutem exercitus pertinebat. nam & praedae cupiditas multos longius euocabat; ac siluae incertis, occultisq. itineribus confertos adire prohibebant. si negotium confici, stirpemq. hominum sceleratorum interfici uellet, dimittendae plures manus, diducendiq. erant milites. si continere ad signa manipulos uellet, ut instituta ratio, & consuetudo exercitus R. postulabat; locus * ipse erat praesidio barbaris; neque ex occulto insidiandi, & dispersos circumueniendi singulis deerat audacia. At in eiusmodi difficultatibus, quantum diligentia prouideri poterat, prouidebatur: ut potius in nocendo aliquid omitteretur, etsi omnium animi ad ulciscendum ardebant, quam cum aliquo detrimento militum noceretur. * Caesar ad finitimas ciuitates nuncios dimittit; omnes euocat spe praedae, ad diripiendos Eburones; ut potius in siluis Gallorum uita, quam legionariorum, periclitaretur; simul ut, magna multitudine circumfusa pro tali facinore, stirps, ac nomen ciuitatis tollatur. magnus undique numerus celeriter conuenit. haec in omnibus Eburonum partibus gerebantur; diesq. appetebat VII. quem ad diem Caesar ad impedi-
 menta, legionemq. reuerti constituerat. hic, quan-
 tum

tum in bello fortuna possit, & quantos afferat casus, cognosci potuit. dissipatis, ac perterritis hostibus, ut demonstrauius, manus erat nulla, quae paruam modo timoris causam afferret. trans Rhenum ad Germanos peruenit fama, diripi Eburo-
 nes, atque ultro omnes ad praedam euocari. co-
 gunt equitum II. millia Sugambri, qui sunt proxi-
 mi Rheno, a quibus receptos ex fuga Tenchtbe-
 ros, atque Vsiptes, supra docuimus: transeuntes
 Rhenum nauibus, ratibusque, XXX. millibus pas-
 suum infra eum locum, ubi pons erat* imperfectus,
 praesidiumq. ab Caesare relictum, primus Eburo-
 num fines adeunt; multos ex fuga dispersos exci-
 piunt, magno pecoris numero, cuius sunt cupidissi-
 mi barbari, potiuntur. inuitati praeda, longius
 procedunt. non hos palus, in bello, latrocinijq. na-
 tos, non siluae morantur: quibus in locis sit Cae-
 sar, ex captiuis quaerunt; profectum longius repe-
 riunt, omnemq. exercitum discesfisse, cognoscunt.
 atque unus ex captiuis, quid uos, inquit, hanc mi-
 feram, ac tenuem sectamini praedam, quibus iam
 licet esse fortunatissimis? III. horis ad Atuaticam
 uenire potestis: hoc omnes suas fortunas exercitus
 Romanorum contulit: praesidij tantum est, ut* ne
 murus quidem cingi possit, neque quisquam egredi
 extra munitiones audeat. Oblata spe, Germani,
 quam naeti erant praedam, ia occulto relinquunt;
 * ipsi ad Atuaticam contendunt, usi eodem duce,
 cuius haec iudicio cognouerant. Cicero, qui* per
 omnes superiores dies praeceptis Caesaris somma

diligentia milites in castris continuisset, ac ne calonem * quidem quemquam extra munitionem egredi passus esset, VII. die, diffidens Caesarem de numero dierum fidem seruaturum, quod longius eum progressum audiebat, neque ulla de eius reditu fama afferebatur, simul eorum permotus uocibus, qui illius patientiam, paene obsessionem appellabant; siquidem ex castris egredi non liceret; nullum eiusmodi casum exspectans, quo, IX. oppositis legionibus, maximoq. equitatu, dispersis, ac paene deletis hostibus, in millibus passuum III. offendi posset; V. cohortes frumentatum in proximas segetes misit, quas inter, & castra unus omnino collis intererat. complures erant * in castris ex legionibus aegri relictī: ex quibus qui hoc spatio dierum conualuerunt circiter CCC. sub uexillo* una mittuntur: magna praeterea multitudo calonum, magna * uis iumentorum, quae in castris subsederat, facta potestate, sequitur. hoc ipso tempore, & casu Germani equites interueniunt, * protinusq. eodem illo, quo uenerant, cursu ab Decumana porta in castra irrumpere conantur; nec prius sunt uisi obiectis ab ea parte siluis, quam castris appropinquarent, usque eo, ut, qui sub uallo tenderent mercatores, recipiendi sui non haberent facultatem. inopinantes nostri re noua perturbantur: ac uix primum impetum cohors in statione sustinet. circumfunduntur hostes ex reliquis partibus, si quem aditum reperire possent: aegre nostri portas tuentur, reliquos aditus lo-

cus ipse per se, munitioq. defendit; totis trepidatur castris, atque alius ex alio causam tumultus quaerit: neque, quo signa ferantur, neque quam in partem quisque conueniat, prouident. alius iam capta castra pronunciat; alius, deleto exercitu, atque imperatore, uictores barbaros uenisse contendit; pleriq. nouas sibi ex loco religiones fingunt; Cottaque, & Titurij calamitatem, qui in eodem *occiderint castello, ante oculos ponunt. tali timore omnibus perterritis, confirmatur opinio barbaris, ut ex captiuo audierant, nullum esse intus praesidium. perrumpere nituntur, seque ipsi adhortantur, ne tantam fortunam ex manibus dimittant. erat aeger* in praesidio relictus P. Sextius Baculus, qui primum pilum apud Caesarem duxerat, cuius mentionem superioribus proelijs fecimus; *ac diem iam v. cibo caruerat. hic, diffusus suae, ac omnium saluti, inermis ex tabernaculo prodit: uidet imminere hostes, atque in summo esse rem discrimine; capit arma a proximis, atque in porta consistit. *sequuntur hunc centuriones eius cohortis, quae in statione erat. paullisper proelium una sustinent. relinquit animus Sextium: grauib. acceptis uulneribus deficiens, aegre per manus tractus, seruatur. hoc spatium interposito, reliqui sese confirmant, tantum ut in munitioribus consistere audeant, speciemq. defensorum praebeant. interim, confecta frumentatione, milites nostri clamorem exaudiunt: *praecurrunt equites; quanto res sit in periculo, cognoscunt. hic ue-

ro nulla munitio est, quae perterritos recipiat. modo conscripti, atque usus militaris imperiti ad tribunum mil. centurionesq. ora conuertunt: quid ab his praecipiat, exspectant. nemo est tam fortis, qui non rei nouitate perturbetur. barbari, signa procul conspicati, ab oppugnatione desistunt, redisse primo legiones credunt, quas longius discessisse, ex captiuis cognouerant. postea, despecta paucitate, ex omnibus partibus impetum faciunt. Calones in proximum tumultum procurrunt. hinc celeriter deiecti, se in signa, manipulosq. coniiciunt. eo magis timidos perterrent milites. alij, cuneo facto, ut celeriter * perrumpant, censent; quoniam tam propinqua sint castra: Et, si pars aliqua circumuenta ceciderit, at reliquos seruari posse confidunt: alij, ut in iugo constant, atque eundem omnes ferant casum. hoc ueteres non probant milites, quos sub uexillo una profectos docuimus: itaque, inter se cohortati, dute C. Trebonio, equite R. qui eis erat praepositus, per medios hostes perrumpunt, incolumesq. ad unum in castra perueniunt omnes. hos subsecuti calones, equitesq. eodem impetu, militum uirtute seruantur. at ij, qui in iugo * constiterant, nullo etiam nunc usu rei militaris percepto, neque in eo, quod probauerant, consilio permanere, ut se loco superiore defenderent, neque eam, quam profuisse alijs uim, celeritatemq. uiderant, imitari potuerunt: sed, se in castra recipere conati, iniquum

in locum demiserunt . centuriones , quorum non nulli ex inferioribus ordinibus reliquarum legionum causa uirtutis in superiores erant ordines huius legionis transuerti , ne ante partem rei militaris laudem amitterent , fortissime pugnantes conciderunt . Militum pars , horum uirtute summotis hostibus , praeter spem incolumis in castra peruenit ; pars , a barbaris circumuenta , periit . Germani , desperata expugnatione castrorum , quod nostros iam constitisse in munitionibus uidebant , cum ea praeda , quam in siluis deposuerant , trans Rhenum sese receperunt . ac tantus fuit * etiam post discessum hostium terror , ut ea nocte , cum C. Volusenus missus cum equitatu ad castra uenisset , fidem non haberent , adesse cum incolumi Caesarem exercitu . sic * omnium animos timor praeoccupauerat , ut , paene alienata * mente , deletis omnibus copijs , equitatum se ex fuga recepisse dicerent ; neque , incolumi exercitu , Germanos castra oppugnatuuros fuisse contenderent . quem timorem Caesaris aduentus sustulit . Reuersus ille , euentus belli non ignarus , unum , quod cohortes ex statione , & praesidio essent emissae , questus , ne minimo quidem casu locum relinqui debuisse , multum fortunam in repentino hostium aduentu potuisse iudicauit , multo etiam amplius , quod paene ab ipso uallo , portisque castrorum barbaros auertissent . quarum omnium rerum maxime admirandum uidebatur , quod Germani , qui eo consilio Rhenum transie-

rant ,

rant, ut *Ambiorigis* fines depopularentur, ad castra Romanorum delati, optatissimum *Ambiorigi* beneficium obtulerant. Caesar, ad uexandos rursus hostes profectus, magno coacto numero ex finitimis ciuitatibus, in omnes partes dimittit. omnes uici, atque omnia aedificia, quae quisque conspexerat, incendebantur: praeda ex omnibus locis agebatur: frumenta non solum a tanta multitudine iumentorum, atque hominum consumebantur, sed etiam anni tempore, atque imbris procubuerant: ut, si qui etiam in praesentia se occultassent; tamen ijs, deducto exercitu, rerum omnium inopia pereundum uideretur. ac saepe in eum locum uentum est, tanto in omnes partes diuiso equitatu, ut non modo uisum ab se *Ambiorigem* in fuga * circumspicerent captiui, sed nec plane etiam abisse ex conspectu contenderent; ut, spe consequendi illata, atque infinito labore suscepto, qui se summam a Caesare gratiam inituros putarent, paene naturam studio uincerent; semperq. paullum ad summam felicitatem defuisse uideretur; atque ille latebris, aut siluis, aut saltibus se eriperet; & noctu occultatus, alias regiones, partesq. peteret, non maiore equitum praesidio, quam *IV*. quibus solis uitam suam committere audebat. tali modo uastatis regionibus, exercitum Caesar, duarum cohortium damno, *Durocortum* *Rhemorum* reducit; concilioq. in eum locum Galliae indicto, de coniuratione *Senonum* & *Carnutum* quaestionem habere instituit;

stituit; & de Accone, qui princeps eius consilij fuerat, grauiore sententia pronunciata, more maiorum supplicium sumpsit. non nulli, iudicium ueriti, profugerunt: quibus cum aqua, atque igni interdixisset, II. legiones ad fines Treuirorum, II. in Lingonibus, VI. reliquas in Senonum finibus Agendici in hibernis collocauit; frumentoq. exercitui prouiso, ut instituerat, in Italiam ad conuentus agendos profectus est

C . IVLII . CAESARIS
COMMENTARIORVM
DE . BELLO . GALLICO
LIBER . VII

VIET A Gallia, Caesar, ut
constituerat, in Italiam ad* con
uentus peragendos proficisci
tur . ubi cognoscit de P. Clodij
* caede ; de senatusq. consulto
certior factus, ut omnes Italiae
iuniores coniurarent, delectum tota prouincia ha
bere instituit . eae res in Galliam transalpinam ce
leriter perferuntur . addunt ipsi , & affingunt ru
moribus Galli, quod res poscere uidebatur, retine
ri urbano motu Caesarem , neque in tantis dissen
sionibus ad exercitum uenire posse . hac impulsu oc
casione , qui iam ante se populi R. imperio subie
ctos dolerent, liberius, atque audacius de bello con
silia inire incipiunt . indictis inter se principes Gal
liae concilijs, siluestribus, ac remotis locis, querun
tur de Acconis morte ; hunc casum ad ipsos * reci
dere posse , demonstrant ; miserantur communem
Galliae fortunam ; omnibus pollicitationibus , ac
praemijs deposcunt , qui belli * initium faciant ,
& sui capitis periculo Galliam in libertatem uin
dicent . * eius in primis rationem habendam esse di
cunt, prius quam eorum clandestina consilia effe
rantur ; ut Caesar ab exercitu intercludatur : id esse
facile ; quod neque legiones , absente imperatore ,
audeant

*audeant ex hibernis egredi; neque imperator sine praesidio ad legiones pervenire possit; postremo, in acie praestare interfici, quam non ueterem belli gloriam, libertatemque, quam a maioribus acceperant, recuperare. His rebus agitatis, profitentur Carnutes, se nullum periculum, communis salutis causa, recusare; principesq. se ex omnibus bellum facturos pollicentur; & quoniam in praesentia de obsidibus cauere inter se non possent, ne res efferatur, ut iureiurando, ac fide sanciat, petunt, collatis militaribus signis, quod more eorum grauissima cerimonia continetur, ne, facto initio belli, a reliquis deserantur. tunc, collaudatis Carnutibus, dato iureiurando ab omnibus, qui aderant, tempore eius rei constituto, ab concilio disceditur. ubi ea dies uenit, Carnutes Cotuato, & Conetuduno ducibus, desperatis nominibus *Genabin, dato signo, concurrunt; ciuesq. Romanos, qui negotiandi causa ibi constiterant, in ijs C. Fusum Cottam, honestum equitem Romanum, qui rei frumentariae, iussu Caesaris, praeerat, interficiunt; bonaq. eorum diripiunt. celeriter ad omnes Galliae ciuitates fama perfertur. nam, ubi maior atque illustrior incidit res, clamore, per agros regionesque, significant; hinc alij deinceps excipiunt, & proximis tradunt; ut tunc accidit. nam, quae Genabi oriente sole gesta essent, ante primam confectam uigiliam in finibus Aruernorum audita sunt: quod spatium est millium passuum circiter CLX. Simili ratione ibi Vercingetorix,*

torix, Celtilli filius, Aruernus, summae potentiae adolescens, cuius pater principatum Galliae totius obtinuerat, & ob eam causam, quod regnum appetebat, ab ciuitate erat interfectus, conuocatis suis clientibus, facile eos incendit. cognito eius consilio, ad arma concurritur: ab Gobanitione, patruo suo, reliquisq. principibus, qui hanc tentandam fortunam non existimabant; expellitur ex opido Gergonia, non tamen* desistit; atque in agris habet delectum egentium, ac perditorum. hac coacta manu, quoscumque adit ex ciuitate, in suam sententiam perducit. hortatur, ut, communis libertatis causa, arma capiant: magnisq. coactis copijs, aduersarios suos, a quibus paullo ante erat eiectus, expellit ex ciuitate; rex ab suis appellatur; dimittit quoquo uersus legationes; obtestatur, ut in fide maneant. celeriter sibi Senones, Parisios, Pictones, Cadurcos, Turones, Aulercos, Lemouices, Andes, reliquosq. omnes, qui Oceanum attingunt, adiungit: omnium consensu ad eum desertur imperium. qua oblata potestate, omnibus ijs ciuitatibus obsides imperat, certum numerum militum celeriter ad se adduci iubet. armorum quantum quaeque ciuitas domi, quodq. ante tempus efficiat, constituit. in primis equitatu studet: summae diligentiae summam imperij seueritatem addit: magnitudine supplicij dubitantes cogit: nam, maiore commisso delicto, igni, atque omnibus tormentis necat: leuiore de causa, auribus defectis, aut singulis effossis oculis,

lis, domum remittit; ut sint reliquis documento,
& magnitudine poenae perterreant alios. His
supplicijs celeriter coaëto exercitu, Lucterium Ca-
durcum, summae hominem audaciae, cum parte co-
piarum, in Ruthenos mittit: ipse in Bituriges pro-
ficiscitur. eius aduentu Bituriges ad Aeduos, quo-
rum erant in fide, legatos mittunt, subsidium roga-
tum, quo facilius hostium copias sustinere possint.
Aedui de consilio legatorum, quos Caesar ad exer-
citus reliquerat, copias equitatus, perditatus-
que, subsidio Biturigibus mittunt: qui cum ad flu-
men Ligerim uenissent, quod Bituriges ab Aeduis
diuidit, paucos dies ibi morati, neque flumen trans-
ire ausi, domum reuertuntur: legatisq. nostris re-
nunciant, se, Biturigum perfidiam ueritos, reuer-
tisse: quibus id consilij fuisse cognouerint, ut, si flu-
men transissent, una ex parte ipsi, altera Aruerni
se circumfisterent. id ea ne de caussa, quam legatis
pronunciarunt, an perfidia adducti fecerint, quod
nihil nobis constat, non uidetur pro certo esse po-
nendum. Bituriges eorum discessu* statim se cum
Aruernis coniungunt. His rebus in Italiam Caesa-
ri nunciatis, cum iam ille uirtute Cn. Pompeij ur-
banas res commodiorem in statum peruenisse intel-
ligeret, in transalpinam Galliam profectus est. eo
cum uenisset, magna difficultate afficiebatur, qua
ratione ad exercitum peruenire posset. nam, si le-
giones in prouinciam accerferet, se absente in iti-
nere proelio dimicaturas intelligebat. si ipse ad
exercitum contenderet, ne ijs quidem, qui eo tem-

pore pacati uiderentur, suam salutem recte committi uidebat. interim Luc'terius Cadurcus, in Ruthenos missus, eam ciuitatem Aruernis conciliat: progressus in Nitiobriges, & Gabalos, ab utrisque obsides accipit, &, magna coacta manu, in prouinciam Narbonem uersus, eruptionem facere contendit. qua re nunciata, Caesar omnibus consilijs anteuertendum existimauit, ut Narbonem proficisceretur. eo cum uenisset, timentes confirmat: praesidia in Ruthenis prouincialibus, Volcis, Artomicis, Tolosatibus, circumq. Narbonem, quae loca erant hostibus finitima, constituit; partem copiarum ex prouincia, supplementumque, quod ex Italia adduxerat, in Heluios, qui fines Aruernorum contingunt, conuenire iubet. his rebus comparatis, represso iam Luc'terio, & remoto, quod intrare intra praesidia periculosum putabat, in Heluios proficiscitur: etsi mons Gebenna, qui Aruernos ab Heluijs discludit, durissimo tempore anni, altissima niue iter impediabat: tamen discussa niue VI. in altitudinem pedum, atque ita ujs patefactis, summo * militum labore ad fines Aruernorum peruenit. quibus oppressis inopinantibus, quod se Gebenna, ut muro, munitos existimabant, ac ne singulari quidem homini umquam eo tempore anni semitae patuerant; equitibus imperat, ut, quam latissime possent, uagentur, & quam maximum hostibus terrorem inferant. Celeriter haec fama, ac nuncijs ad Vercingetorigem perferuntur: quem perterriti

perterriti omnes Aruerni circumfistunt : atque obsecrant, ut suis fortunis consulat, * neu se ab hostibus diripi patiatur ; praesertim cum uideat omne ad se bellum translatum . quorum ille precibus permotus , castra ex Biturigibus mouet in Aruernos uersus . — At Caesar biduum in ijs locis moratus , quod , haec de Vercingetorige usu uentura , opinione* praeceperat , per caussam supplementi, equitatusq. cogendi , ab exercitu discedit ; Brutum adolescentem ijs copijs praeficit: hunc monet , ut in omnes partes equites quam latissime peruagentur : daturum se operam, ne longius triduo ab castris absit . his constitutis rebus , omnibus suis inopinantibus , quam maximis potest itineribus Viennam peruenit . ibi naetus recentem equitatum , quem multis ante diebus eo praemiserat , neque diurno, neque nocturno itinere intermisso , per fides Aeduorum in Lingone ; contendit , ubi 11 . legiones hiemabant ; ut , si quid etiam de sua salute ab Aeduis iniretur consilij , celeritate praecurreret . eo cum peruenisset , ad reliquas legiones mittit , priusq. in unum locum omnes cogit , quam de eius aduentu Aruernis* nunciari posset . hac re cognita , Vercingetorix rursus in Bituriges exercitum reducit , atque inde profectus Gergoniam , Boiorum opidum , * quos ibi , Heluetico proelio uictos , Caesar collocauerat , Aeduisq. attribuerat ; oppugnare instituit . magnam haec res Caesari difficultatem ad consilium capiendum afferebat , si reliquam par-

tem hiemis uno in loco legiones contineret, ne, stipendiarijs Aeduorum expugnatis, cuncta Gallia deficeret, quod nullum in eo amicis praesidium videretur positum esse; sin maturius ex hibernis educeret, ne ab re frumentaria duris subiectionibus laboraret. praestare visum est tamen, omnes difficultates perpeti, quam, tanta contumelia accepta, omnium suorum voluntates alienare. itaque cohortatus Aeduos de supportando commeatu, praemittit ad Boios, qui de suo aduentu doceant, hortenturque, ut in fide maneant, atque hostium impetum magno animo sustineant; duabus Agendici legionibus, atque impedimentis totius exercitus relictis, ad Boios proficiscitur. altero die cum ad opidum Senonum Vellaunodunum venisset, ne quem post se hostem relinqueret; quo expeditiore re frumentaria uteretur, oppugnare instituit. * idq. biduo circumvallavit. tertio die missis ex opido legatis de deditioe, arma proferri, iumenta produci, D C. obsides dari, iubet: ea qui conficeret, C. Trebonium legatum relinquit. ipse, ut quamprimum iter faceret, Genabum Carnutum proficiscitur; qui tunc primum, allato nuncio de oppugnatione Vellaunoduni, cum longius eam rem ductum iri existimarent, praesidium Genabi tuendi causa, quod eo mitterent, comparabant. huc biduo * Caesar pervenit; & , castris ante opidum positis, diei tempore exclusus, in posterum oppugnationem differt; quaeq. ad eam rem usui sint, militibus imperat; & , quod opidum

dum Genabin fons fluminis Ligeris* contingebat, ueritus, ne noctu ex opido* profugerent, II. legiones in armis excubare iubet. Genabenses, paulo ante mediam noctem silentio ex opido egressi, flumen transire coeperunt. quare per exploratores nunciata, Caesar legiones, quas expeditas esse iusserat, portis incensis, intromittit; atque opido potitur, per paucis ex hostium numero desideratis, quin cuncti caperentur, quod pontis, atque itinerum* angustiae multitudini fugam intercluserant. opidum diripit, atque incendit; praedam militibus donat, exercitum Ligerim transducit, atque in Biturigum fines peruenit. Vercingetorix,* ubi de Caesaris aduentu cognouit, oppugnatione desistit, atque obuiam Caesari profisciscitur. ille, opidum Biturigum, positum in uia, Nouiodunum oppugnare instituerat. quo ex opido, cum legati ad eum uenissent, oratum, ut sibi ignosceret, suaeque uitae consuleret; ut celeritate reliquas res conficeret, qua pleraque erat consecutus,* arma proferri, equos produci, obsides dari, iubet. parte iam obsidum transdita, cum reliqua administrarentur, centurionibus, & paucis militibus intromissis, qui arma, iumentaque conquirerent, equitatus hostium procul uisus est; qui agmen Vercingetorigis antecesserat: quem simulatque opidani conspexerunt, atque in spem auxilij uenerunt; clamore sublato, arma capere, portas claudere, murum complere, coeperunt. Centuriones in opido, cum ex significatione Gallorum noui ali-

quid ab ijs iniri consilij intellexissent, gladijs distinctis portas occupauerunt, suosq. omnes incolumes receperunt. Caesar ex castris equitatum educi iubet, * proeliumq. equestre committit: laborantibus iam suis, Germanos equites circiter CD. submittit: quos ab initio * secum habere instituerat. eorum impetum Galli sustinere non potuerunt, atque, in fugam coniecti, multis amissis, sese ad agmen receperunt: quibus profligatis, rursus opidani perterriti, comprehensos eos, quorum opera plebem concitatam existimabant, ad Caesarem * perduxerunt, seseq. ei dediderunt. Quibus rebus confectis, Caesar ad opidum Auaricum, quod erat maximum, munitissimumq. in finibus Biturigum, atque agri fertilissima regione, profectus est, quod, eo opido recepto, ciuitatem Biturigum se in potestatem redacturum confidebat. Vercingetorix, tot continuis incommodis Vellaunoduni, Genabi, Nouioduni acceptis, suos ad concilium conuocat. docet, longe alia ratione esse bellum gerendum, atque antea sit gestum: omnibus modis huic rei studendum, ut pabulatione, & commeatu Romani prohibeantur: id esse facile, quod equitatu ipsi abundant: & quod anni tempore subleuentur, pabulum secari non posse, necessario dispersos hostes ex aedificijs petere: hos omnes quotidie ab equitibus deleri posse: praeterea, salutis causa, rei familiaris commoda negligenda, uicos, atque aedificia incendi oportere, hoc spatium a Boia quoquo uersus,

quo pabulandi caussa adire posse uideantur : harum ipsis rerum copiam suppetere, quod, quorum in finibus bellum geratur, eorum opibus subleuentur : Romanos aut inopiam non laturos, aut magno cum periculo longius a castris progressuros, neque interesse, ipsos ne interficiant, impedimentis ue exsuant, quibus amissis bellum geri non possit : praeterea, opida incendi oportere, quae non munitione, & loci natura ab omni sint periculo tuta : neu suis sint ad detrectandam militiam receptacula, neu Romanis proposita, ad copiam comatus, praedamq. tollendam : haec si graua, aut acerba uideantur, multo illa grauius aestimari debere, liberos, coniuges in seruitutem abstrahi, ipsos interfici ; quae sit necesse accidere uietis . Omnium consensu hac sententia probata, uno die amplius xx urbes Biturigum incenduntur . hoc * idem fit in reliquis ciuitatibus . in omnibus partibus incendia conspiciuntur : quae etsi magno cum dolore omnes ferebant, tamen hoc sibi solatiij proponebant, quod se, prope explorata uictoria, celeriter amissa recuperaturos confidebant : * deliberatur de Auarico in communi concilio, incendi placet, an defendi . procumbunt Gallis omnibus ad pedes Bituriges, ne pulcherriam prope totius Galliae urbem, quae & praesidio, & ornamento sit ciuitati, suis manibus succendere cogerentur : facile se loci natura defensuros dicunt, quod prope ex omnibus partibus flumine, & palude circumdata, unum habeat, &

perangustum aditum datur petentibus uenia, dissuadente primo Vercingetorige, post concedente, & precibus ipsorum, & misericordia uulgi. defensores idonei opido deliguntur. Vercingetorix minoribus Caesarem itineribus subsequitur, & locum castris deligit, paludibus, siluisque munitum, ab Auarico longe millia passuum xv. ibi per certos exploratores in singula diei* tempora, quae ad Auaricum agerentur, cognoscebat; & quid fieri uellet, imperabat: omnes nostras perambulationes, frumentationesque observabat, dispersosque cum longius necessario procederent, adoriebatur, magnoque incommodo afficiebat: etsi, quantum ratione prouideri poterat, ab nostris occurrebatur, ut incertis temporibus, diuersisque itineribus iretur: Castris ad eam partem opidi positus, Caesar, quae intermissa a flumine, & palude aditum, ut supra diximus, angustum habebat, aggerem apparare, uineas agere, turres duas constituere coepit: nam circumuallare loci natura prohibebat: * de re frumentaria Boios, atque Aeduos adhortari non destitit: quorum alteri, quod nullo studio agebant, non multum adiuuabant; alteri non magnis facultatibus, quod ciuitas erat exigua, & infirma, celeriter, quod habuerunt, consumpserunt. * summa difficultate rei frumentariae affecto exercitu, tenuitate Boiorum, indiligentia Aeduum, incendijs aedificiorum, usque eo, ut complures dies milites frumento caruerint, & pecore e longinquiore uicinis adactis,

adacto, extremam famem sustentarent, nulla tamen uox est ab ijs audita populi R. maiestate, et superioribus uictorijs indigna. quinetiam Caesar, cum in * opere singulas legiones appellaret, & , si acerbius inopiam ferrent, se dimissurum oppugnationem diceret; uniuersi ab eo, ne id faceret, petebant: sic se complures annos, illo imperante, meruisse, ut nullam ignominiam acciperent, numquam infecta re discederent; hoc se ignominiae laturos loco, si inceptam oppugnationem reliquissent: praestare omnes, perferre acerbitates, quam non ciuibus R. qui Genabi perfidia Gallorum interissent, parentarent. haec eadem centurionibus, tribunisq. mil. mandabant, ut per eos ad Caesarem deferrentur. Cum iam muro appropinquassent turres, ex captiuis Caesar cognouit, Vercingetorigem consumpto pabulo castra mouisse propius Auaricum, atque ipsum, cum equitatu, expeditisq. qui inter equites proeliari consueissent, insidiarum caussa eo profectum; quo nostros postero die pabulatum uenturos arbitrabatur. quibus rebus cognitis, media nocte silentio profectus, ad hostium castra mane peruenit. illi, celeriter per exploratores aduentu Caesaris cognito, carros, impedimenta q. sua, in artiores siluas abdiderunt, copias omnes, in loco edito, atque aperto, instruxerunt. qua re nunciata, Caesar celeriter sarcinas conferri, arma expediri, iussit. Collis erat leniter ab infimo accliuus: hunc ex omnibus fere partibus palus difficilis, atque impedita, cingebat, non latior

tior pedibus L. hoc se colle, interruptis pontibus; Galli fiducia loci continebant, generatimq. distributi in ciuitates, omnia uada, ac saltus eius paludis certis custodijs obtinebant, sic animo parati, ut, si eam paludem Romani percurrere conarentur, haesitantes premerent ex loco superiore: ut qui propinquitatem loci uiderent, paratos prope aequo Marte ad dimicandum existimarent; qui iniquitatem condicionis perspicerent, inani simulatione sese ostentare, cernoscerent. indignantes milites Caesar, * quod conspectum suum hostes ferre possent tantulo spatio interiecto, et signum proelii exposcentes, edocet, quanto detrimento, & quot uiuorum fortium morte necesse * esset constare uictoriam: quos cum sic animo paratos uideret, ut nullum pro sua laude periculum recusarent, summae se iniquitatis condemnari debere, nisi eorum uitam sua salute habeat cariorem. sic milites consolatus, eodem die reducit in castra; reliqua, quae ad oppugnationem oppidi pertinebant, administrare instituit. Vercingetorix, cum ad suos redisset, proditiōis insimulatus, quod castra propius Romanos mouisset, quod cum omni equitatu discessisset, quod sine imperio tantas copias reliquisset, quod eius discessu Romani tanta opportunitate, & celeritate uenissent, non haec omnia fortuitu, aut sine consilio, accidere potuisse: regnum illum Galliae malle Caesaris concessu, quam ipsorum habere beneficio. Tali modo accusatus ad haec respondit: Quod Castra mouisset, factum inopia pabuli,

buli, etiam ipsis hortantibus : Quod propius Romanos accessisset, persuasum loci opportunitate, qui se ipsum munitione defenderet : equitum uero operam neque in loco palustri desiderari debuisse, & illic * fuisse utilem, quo sint profecti : summam imperij se consulto nulli discedentem tradidisse, ne is multitudinis studio ad dimicandum impelleretur: cui rei, propter animi mollietatem, studere omnes uideret, quod diutius laborem ferre non possent : Romani si casu interuenerint, fortunae ; si alicuius indicio uocati, huic habendam gratiam, quod & paucitatem eorum ex loco superiore cognoscere, & uirtutem despicere potuerint ; qui, dimicare non ausi, turpiter se in castra receperint ; imperium se a Caesare per proditionem nullum de siderare, quod habere uictoria posset ; quae iam esset sibi, ac omnibus Gallis explorata: quin etiam, ipsis remittere, si sibi magis honorem tribuere, quam ab se salutem accipere, uideantur . Haec ut intelligatis, inquit, sincere a me pronunciari, audite Romanos milites . producit seruos, quos in pabulatione paucis ante diebus exceperat, & fame, uinculisq. excruciauera . ij, iam ante edocti, quae interrogati pronunciarent, milites se esse legionarios dicunt: fame, & inopia adductos, clam ex castris exisse, si quid frumenti, aut pecoris in agris reperire possent : simili omnem exercitum inopia premi, nec iam uires sufficere * cuiusquam, nec ferre operis laborem posse : itaque statuisse imperatorem, si nihil in oppugnatione opidi profecisset, tri
duo

duo exercitum * deducere . Haec a me, inquit Vercingetorix, beneficia habetis, quem proditionis insimulatis : cuius opera sine uestro sanguine, tantum exercitum uictorem * fame paene consumptum uidetis : quem turpiter se ex fuga recipientem, ne qua ciuitas suis finibus recipiat, a me prouisum est. Conclamat omnis multitudo, & suo more armis concrepat : quod facere in eo * consueuerunt, cuius orationem approbant : summum esse Vercingetorigem ducem, nec de eius fide dubitandum ; nec maiori ratione bellum administrari posse . statuerunt, ut x. millia hominum delecta ex omnibus * copijs in opidum submittantur : nec solis Biturigibus communem salutem committendam censet ; quod paene in eo, si opidum retinuissent, summam uictoriae constare intelligebant . singulari militum nostrorum uirtuti consilia cuiusquemodi Gallorum occurebant, ut est summae genus sollertiae, atque ad omnia imitanda, atque efficienda, quae ab quoque traduntur, aptissimum . nam & laqueis falces auertebant, quas cum destinauerant, tormentis introrsus reducebant, & aggerem cuniculis subtrahebant, eo scientius, quod apud eos magnae sunt ferrariae, atque omne genus cuniculorum notum, atque usitatum est . totum autem murum ex omni * parte turribus contabulauerant, atque has corijs intexerant . tum, crebris diurnis, nocturnisq. eruptionibus, aut aggeri ignem inferebant, aut milites occupatos in opere adoriebantur ; & nostrarum tur-

riam altitudinem, quantum has quotidianus agger expresserat, commissis suarum turrium malis, adaequabant; & apertos cuniculos praeusta, & praeacuta materia, & pice seruesacta, & maximi ponderis saxis morabantur, moenibusq. appropinquare prohibebant. Muri autem omnes Gallici hac fere forma sunt. Trabes directae, perpetuae in longitudinem, paribus intervallis, distantes inter se binos pedes, in solo collocantur.* eae reuinciuntur extrorsus, & multo aggere uestiuntur.* ea autem, quae diximus intervalla grandibus in fronte saxis effarciuntur. ijs* collocatis, & coagmentatis, alius insuper ordo adijcitur, ut idem illud intervallum seruetur, neque inter se contingant trabes, sed, paribus intermissae spatijs, singulae singulis saxis interiectis, arte contineantur. sic deinceps omne opus* contextitur, dum iusta muri altitudo expleatur. hoc enim in speciem, uarietatemq. opus deforme non est, alternis trabibus, ac saxis, quae rectis lineis suos ordines seruant: tum, ad utilitatem, & defensionem urbium, summam habet opportunitatem, quod & ab incendio lapidis, & ab ariete materia defendit, quae, perpetuis trabibus pedes quadragenos plerumque introrsus reuincta, neque perrumpi, neque distrahi potest. ijs tot rebus impedita oppugnatione, milites cum toto tempore, frigore, & assiduis imbribus* transderentur, tamen continenti labore omnia haec* superauerunt, & diebus xxv aggerem, latum pedes cccxxx, altum pedes xxc. exstru-

exstruxerunt . cum is murum hostium paene* con-
tingeret, &* Caesar ad opus consuetudine excuba-
ret, militesq. cohortaretur, ne quod omnino tem-
pus ab opere intermitteretur, paullo ante III. uigiliam est animaduersum, fumare aggerem, quem
cuniculos hostes succenderant. eodemq. tempore to-
to muro clamore sublato, duabus portis ab utro-
que latere turrium eruptio fiebat . alij faces, at-
que aridam materiam de muro in aggerem eminus
iaciebant; picem, reliquasq. res, quibus ignis ex-
citari potest, fundebant; ut, quo primum currere-
tur, aut cui rei ferretur auxilium, uix ratio iniri
posset . tamen, quod instituto Caesaris duae sem-
per legiones pro castris excubabant, *duaeq. par-
titis temporibus in opere erant, celeriter factum
est, ut alij eruptionibus resisterent, alij turres re-
ducerent, aggeremq. interseinderent, omnis ue-
ro ex castris multitudo ad restringendum* concur-
reret . cum in omnibus locis, consumpta iam reli-
qua parte noctis, pugnaretur, semperq. hostibus
spes uictoriae redintegraretur, eo magis, quod
deustos pluteos turrium uidebant, nec facile adire
apertos ad auxiliandum animaduvertebant, sem-
perq. ipsi recentes defessis succederent, omnemq.
Galliae salutem in illo uestigio temporis positam
arbitrarentur; accidit inspectantibus nobis, quod,
dignum memoria uisum, * praetermittendum non
existimauius . Quidam ante portam opidi Gal-
lus per manus seni ac picis transditas glebas in
ignem e regione turris proiebat : scorpione ab
latere

latere dextro transiectus, exanimatusq. concidit. hunc ex proximis unus iacentem transgressus, eodem illo munere fungebatur: eadem ratione ictu scorpionis exanimato altero, successit tertius, & tertio quartus: nec ille prius est a propugnatoribus uacuis relictus locus, quam, restincto aggeri, atque omni parte submotis hostibus, finis est pugnandi factus. Omnia experti Galli, quod res nulla successerat, postero die, consilium ceperunt, ex opido profugere, hortante, & iubente Vercingetorige. id silentio noctis conati, non magna iactura suorum sese effecturos sperabant: propterea quod neque longe ab opido castra Vercingetorigis aberant; & palus, quae perpetua intercedebat, Romanos ad insequendum tardabat. iamq. hoc facere noctu apparabant, cum matres familias repente in publicum* procurrerunt, flentesque, proiecitae ad pedes suorum, omnibus precibus petierunt, ne se, & communes liberos hostibus ad supplicium dederent, quos ad capiendam fugam natura, & uirium infirmitas, impediret. ubi eos perflare in sententia uiderunt, quod plerumque in summo periculo timor misericordiam non recipit, conclamare, & significare de fuga Romanis coeperunt. quo timore perterriti Galli, ne ab equitatu Romanorum uiae praeoccuparentur, consilio destiterunt. postero die Caesar promota turri, perfectisq. operibus, quae facere instituerat, magno coorto imbri, non inutilem hanc ad capiendum consilium tempestatem arbitratus est, quod paullo in-

cautius

cautius custodias in muro dispositas uidebat, suosq. languidius in opere uersari iussit, & quid fieri uellet, ostendit. legiones intra uineas in occulto expeditas* cohortatus, ut aliquando pro tantis laboribus fructum uictoriae perciperent, ijs, qui primi murum adscendissent, praemia* proposuit, militibusq. signum dedit. illi subito ex omnibus partibus euolauerunt, murumq. celeriter complerunt. hostes, re noua perterriti, muro, turribusq. deiecti, in foro, ac locis patentioribus, cuneatim constiterunt; hoc animo, ut, si qua ex parte obuiam contra ueniretur, acie instructa, depugnarent. ubi neminem in aequum locum sese demittere, sed toto undique muro circumfundi uiderunt, ueriti, ne omnino spes fugae tolleretur, abiectis armis, ultimas opidi partes continenti impetu petiuerunt: parsq. ibi, cum angusto exitu portarum se ipsi premerent, a militibus; pars, iam egressa portis, ab equitibus est interfecta. nec fuit quisquam, qui praedae studeret. sic, & Genabensi caede, & labore operis incitati, non aetate confectis, non mulieribus, non infantibus pepercerunt. denique ex omni eo numero, qui fuit circiter XL millium, uix DCCC, qui, primo clamore audito, se ex opido* eiecerant, incolumes ad Vercingetorigem perueniunt. quos ille, multa iam nocte, silentio ex fuga excepit, ueritus, ne qua in castris ex eorum concursu, & misericordia uulgi seditio* oriretur; ut, procul in uia dispositis familiaribus suis, principibusq. ciuitatum, disparandos, deducendosq.

ad

ad suos curaret, quae cuique ciuitati pars castrorum ab initio obuenerat. postero die concilio conuocato, consolatus, *cohortatusq. est, ne se admodum animo demitterent, *ne ue perturbarentur incommodo; non uirtute, neque acie uicisse Romanos, sed artificio quodam, & scientia oppugnationis; cuius rei fuerint ipsi imperiti: errare, si qui in bello omnes*secundos rerum euentus exspectent: sibi numquam placuisse, Auaricum defendi, cuius rei testes ipsos haberet; sed factum imprudentia Biturigum, & nimia obsequentia reliquorum, uti hoc*incommodum*acciperetur: id tamen se celeriter maioribus commodis sanaturum: nam, quae ab reliquis Gallis ciuitates dissentirent, has sua diligentia adiuncturum; atque unum consilium totius Galliae effecturum; cuius consensu, ne orbis quidem terrarum possit obsistere: idq. se prope iam effectum habere: interea aequum esse, ab ijs communis salutis causa impetrari, ut castra munire instituerent, quo facilius hostium repentinos impetus*sustinere possent. Fuit haec oratio non ingrata Gallis, maxime, quod ipse animo non defecerat, tanto accepto incommodo, neque se in occultum abdiderat, neque conspectum multitudinis, fugerat, plusq. animo prouidere, & praesentire existimabatur, quod, re integra, primo incendendum Auaricum, post deferendum, censuerat. itaque, ut reliquorum imperatorum res aduersae auctoritatem minuunt; sic huius ex contrario dignitas, incommodo accepto, in dies augebatur. simul in spem ueniebant, eius as-

N firma-

firmatione, de reliquis adiungendis ciuitatibus: *primumq. eo tempore Galli castra munire instituerunt; & sic sunt animo consternati, homines insueti laboris, ut omnia, quae imperarentur, sibi patienda, & perferenda, existimarent. nec minus, quam est pollicitus, Vercingetorix animo laborabat, ut reliquas ciuitates adiungeret, atque earum principes donis, pollicitationibusq. alliciebat. huic rei idoneos homines deligebat, quorum quisque aut oratione subdola, aut amicitia facillime capi posset. qui Auarico expugnato refugerant, armandos, uestiendosq. curat. simul ut diminutae copiae redintegrarentur, imperat certum numerum militum ciuitatibus, quem, & quam ante diem in castra adduci uelit; saggitariosq. omnes, quorum erat permagnus numerus in Gallia, conquiri, & ad se mitti, iubet. his rebus celeriter id, quod Auarici deperierat, expletur. interim Theutomatus, Ollouiconis filius, rex Nitobrigum, cuius pater ab senatu nostro Amicus erat appellatus, cum magno equitum suorum numero, & quos ex Aquitania conduxerat, ad eum peruenit. Caesar Auarici complures dies commoratus, *summamq. ibi copiam* frumenti, & reliqui commeatus naetus, exercitum, ex labore, atque inopia, refecit. iam prope hieme confecta, cum ipso anni tempore ad gerendum bellum uocaretur: & ad hostem proficisci constituisset; siue eum ex paludibus, siluisq. elicere, siue obsidione premere posset; legati ad eum principes Aeduorum

rum ueniunt, oratum, ut maxime necessario tempore ciuitati subueniat ; summo esse in periculo rem ; quod, cum singuli magistratus antiquitus creari, atque regiam potestatem annum obtinere consuessent ; duo magistratum gerant ; & se uterque eorum legibus creatum esse dicat : horum esse alterum Conuictolitanem, florentem, & illustrem adolescentem ; alterum Cotum, antiquissima familia natum, atque ipsum hominem summæ potentiae, & magnæ cognationis ; cuius frater * Vedeliacus proximo anno eundem magistratum gesserit : ciuitatem omnem esse in armis : diuisum senatum, diuisum populum, suas cuiusque eorum clientelas. quod si diutius alatur controuersia, fore, uti pars cum ciuitatis parte confligat : id ne accidat, positum in eius diligentia, atque auctoritate. Caesar, etsi, a bello, atque hoste discedere, detrimentosum esse existimabat ; tamen, non ignorans, quanta ex dissensionibus incommoda oriri consuessent ; ne tanta, & tam coniuncta populo R. ciuitas, quam ipse semper aluisset, omnibusq. rebus ornasset, ad uim, atque ad arma, descenderent ; atque ea pars, quae minus

* sibi confideret, auxilia a Vercingetorige accerseret ; huic rei praeuertendum existimauit ; & , quod, legibus Aeduorum, iis, qui summum magistratum obtinerent, excedere ex finibus non liceret ; ne quid de iure, aut legibus eorum deminuisse uideretur, ipse in Aeduo proficisci statuit, senatumq. omnem, & quos inter controuersia es-

set, etiam ad se euocauit . Cum prope omnis ciuitas eo conuenisset ; docereturque, paucis clam notatis, alio loco, alio tempore, atque oportuerit, fratrem a fratre renunciatum; cum leges, duos ex una familia, uiuo utroque, non solum magistratus creari uetarent, sed etiam in senatu esse prohiberent; Cotum magistratum deponere coegit ; Conuictolitaneum, qui per sacerdotes, more ciuitatis, intermissis magistratibus, esset creatus, potestatem obtinere iussit. hoc decreto interposito, cohortatus Aeduos, ut controuersiarum, * ac dissensionum, obliuiscerentur, atque, omnibus omissis his rebus, huic bello seruirent, * eaque, quae meruissent praemia ab se deuicta Gallia expectarent, equitatumq. omnem, & peditum millia x. sibi celeriter mitterent, quae in praesidijs rei frumentariae causa disponderet, exercitum in duas partes diuisit, IV. legiones in Senones, Parisiosq. Labieno ducendas dedit; VI. ipse in Aruernos, ad opidum Gergoniam secundum flumen Elauer duxit; equitatus partem illi attribuit, partem sibi reliquit. qua re cognita, Vercingetorix, omnibus interruptis eius fluminis pontibus, ab altera Elaueris parte iter facere coepit ; * cum uterque utrique esset exercitui in conspectu, fereq. e regione castris castra poneret : dispositis exploratoribus, necubi effecto ponte Romani copias transducerent. erant in magnis Caesaris difficultatibus res, ne maiorem aestatis partem flumine impediretur ; quod non fere ante autumnum Elauer uado transiri

*transfiri soleat . itaque , ne id accideret , siluestri loco castris positis , e regione unius eorum pontium , quos Vercingetorix rescindendos curauerat , postridie cum II. legionibus in occulto restitit ; reliquas copias , cum omnibus impedimentis , ut consueuerat , misit , demptis quartis quibusq. cohortibus , uti numerus legionum constare uideretur , ijs , quam longissime possent , * progredi iussis ; cum iam ex diei tempore coniecturam *caperet , in castra peruentum ; iisdem sublicis , quarum pars inferior integra remanebat , pontem reficere coepit . celeriter effecto opere , * legionibusq. transductis , & loco castris idoneo delecto , reliquas copias reuocauit . Vercingetorix , re cognita , ne contra suam uoluntatem dimicare cogeretur , magnis itineribus antecessit . Caesar ex eo loco quintis castris Gergoniam peruenit ; eque striq. proelio eo die leui facto , perspecto urbis situ , quae , posita in altissimo monte , omnes aditus difficiles habebat , de expugnatione desperauit : de obfessione non prius agendum constituit , quam rem frumentariam expedisset . At Vercingetorix , castris pro opido in monte positis , mediocribus circum se interuallis , separatim singularum ciuitatum copias collocauerat ; atque omnibus eius iugis collibus occupati , qua despicere poterat , horribilem speciem praebebat ; principesq. earum ciuitatum , quos sibi ad consilium capiendum delegerat , prima luce ad se quotidie conuenire iubebat ; seu quid communicandum , seu quid administrandum*

videretur : neque ullum fere diem intermittebat ,
quin , equestri proelio interiectis sagittarijs , quid
in quoque esset animi , ac uirtutis suorum , * peri-
clitaretur . Erat e regione opidi collis sub ipsis ra-
dicibus montis egregie munitus , atque ex parte
circumcisus : quem si tenerent nostri , & aquae ma-
gna parte , & pabulatione libera prohibitori ho-
stes uidebantur . sed is locus praesidio ab ijs nimis
firmo tenebatur . tamen silentio noctis Caesar , ex
castris egressus , primus quam subsidium ex opido
uenire posset , deiecto praesidio , potitus loco ,
duas ibi legiones collocauit ; fossamq. duplicem
duodenum pedum a maioribus castris ad minora
perduxit : * ut tuto ab repentino hostium incurso
etiam singuli commeare possent . Dum haec ad
Gergouiam geruntur , Conuictolitanis Aeduus ,
cui magistratum adiudicatum a Caesare demon-
strauimus , sollicitatus ab Aruernos pecunia ,
cum quibusdam adolescentibus colloquitur ; quo-
rum erat princeps Litaicus , atque eius fratres ,
amplissima familia nati adolescentes . cum ijs pri-
mum communicat , hortaturq. eos , ut se liberos ,
& imperio natos , meminerint : unam esse Ae-
duorum ciuitatem , quae certissimam Galliae ui-
ctoriam distineat ; cuius auctoritate reliquas con-
tineri ; qua transducta , locum consistendi Roma-
nis in Gallia non fore : esse non nullo se Caesaris
beneficio affectum , sic tamen , ut iustissimam apud
eum causam obtinuerit ; sed plus communi liber-
tati tribuere . cur enim potius Aedui de suo iure ,
& de

Et de legibus ad Caesarem disceptaturi, quam Romani ad Aeduos, ueniant? celeriter adolescentibus, Et oratione magistratus, Et praemio deductis, cum se uel principes eius consilij fore profiterentur; ratio perficiendi quaerebatur: quod ciuitatem temere ad suscipiendum bellum adduci posse, non confidebant. placuit, ut Litauicus decem illis millibus, quae Caesari ad bellum mitterentur, praeficeretur, atque ea ducenda curaret, fratresq. eius ad Caesarem praecurrerent. reliqua qua ratione agi placeat, constituunt. Litauicus, accepto exercitu, cum millia passuum circiter xxx ab Gergonia abesset, conuocatis subito militibus, lacrymans, quo proficiscimur, inquit, milites? omnis noster equitatus, nobilitas omnis interijt: principes ciuitatis, Eporedorix, Et Virдумarus, insimulati prodicionis, ab Romanis, indicta caussa, interfecti sunt. haec ab ijs cognoscite, qui ex ipsa caede fugerunt. nam ego, fratribus, atque omnibus propinquis meis interfectis, dolore prohibeor, quae gesta sunt, pronunciare. Producuntur ij, quos ille edocuerat, quae dici uellet: atque eadem, quae Litauicus pronuntiauerat, multitudini exponunt: * omnes equites Aeduum interfectos, quod collocuti cum Aruernis dicerentur, ipsos se inter multitudinem militum occultasse, atque ex media caede * profugisse. Conclamant Aedui, Et Litauicum obsecrant, ut sibi consulat. quasi uero, inquit ille, consilij sit res, ac non necesse sit nobis

Gergouiam contendere, & cum Aruernis nosmet coniungere. an dubitamus, quin, nefario facinore admissso, Romani* iam ad nos interficiendos concurrant? proinde, siquid in nobis animi est, persequamur eorum mortem, qui indignissime interierunt; atque hos latrones interficiamus. ostendit ciues Romanos, qui eius praesidij fiducia una erant.* continuo magnum numerum frumenti, commeatusque diripit, ipsos crudeliter excruciatos interficit: nuncios tota ciuitate Aeduorum dimittit: in eodem mendacio, de caede equitum, & principum, permanet: hortatur, ut simili ratione, atque ipse fecerit, suas iniurias persequantur. Eporedorix Aeduus, summo loco natus adolescens, & summae domi potentiae, & una Virdumarus, pari aetate, & gratia, sed genere dispari, quem Caesar ab Diuitiaco transditum, ex humili loco ad summam dignitatem perduxerat, in equitum numero conuenerant, nominatim ab eo euocati. his erat inter se de principatu contentio; & in illa magistratum controuersia, alter pro Conuictolitane, alter pro Coto, summis opibus pugnauerat. ex ijs Eporedorix, cognito Litaui consilio, media fere nocte rem ad Caesarem desert; orat, ne patiatur, ciuitatem prauis adolescentium consilijs ab amicitia populi R. deficere: quod futurum prouideat, si se tot hominum millia cum hostibus coniunxerint, quorum salutem neque propinqui negligere, neque ciuitas leui momento aestimare posset.

magna

magna affectus sollicitudine hoc nuncio Caesar, quod semper Aeduorum ciuitati praecipue indulserat, nulla interposita dubitatione, legiones expeditas **IV.** equitatumq. omnem ex castris educit. nec fuit spatium tali tempore ad contrahenda castra; quod res in celeritate posita *esse uidebatur. C. Fabium legatum, cum legionibus **II.** castris praesidio relinquit. fratres Litaici, cum comprehendi iussisset, paullo ante reperit ad hostes *profugisse. adhortatus milites, ne necessario tempore itineris labore permoueantur; cupidissimis omnibus, progressus millia passuum **XXV.** agmen Aeduorum conspicatus, immisso equitatu, iter eorum moratur, atque impedit: interdicitq. omnibus, ne quemquam interficiant. Eporedorigem, & Vir dumarum, quos illi interfectos existimabant, inter equites uersari, suosq. appellare, iubet. ijs cognitiss & Litaici fraude perspecta, Aedui manus tendere, & deditiōem significare, & proiectis armis mortem deprecari incipiunt. Litaicus cum suis clientibus, quibus nefas, more Gallorum, est, etiam in extrema fortuna deserere patronos, Gergouiam profugit. Caesar, nuncijs ad ciuitatem Aeduorum missis, qui suo beneficio conseruatos docerent, quos iure belli interficere potuisset, **III.** q. horis noctis exercitui, ad quietem, datis, castra ad Gergouiam mouit. medio fere itinere, equites a Fabio missi, quanto res in periculo fuerit, exponunt: summis copijs castra oppugnata demonstrant: cum crebro integri defessis succederent, nostrisq.

strosq. assiduo labore defatigarent, quibus, pro-
 pter magnitudinem castrorum, perpetuo * esset ijs-
 dem in uallo permanendum: multitudine sagitta-
 rum, atque omnis generis telorum multos vulnera-
 tos: ad haec sustinenda magno usui fuisse tormen-
 ta; Fabium discessu eorum, duobus relictis por-
 tis, obstruere ceteras, pluteosq. uallo addere, & se
 in posterum diem similem ad* casum parare. ijs
 rebus cognitis, Caesar, summo studio militum, an-
 te ortum solis in castra peruenit. Dum haec ad
 Gergoniam geruntur, Aedui, primis nuncijs a Li-
 tauico acceptis, nullum sibi ad cognoscendum sp-
 tium relinquunt. impellit alios auaritia, alios
 iracundia, & temeritas, quae maxime illi homi-
 num generi est innata, ut leuem auditionem ha-
 beant pro re comperta. bona ciuium Romanorum di-
 ripiunt, caedes faciunt; in seruitutem abstrahunt.
 adiuuat rem proclinatam Conuictolitanis: ple-
 bemq. ad furorem impellit, ut, facinore admissio, ad
 sanitatem reuerti pudeat. M. Aristium tri-
 bunum mil. iter ad legionem facientem, fide da-
 ta, ex opido Cauillono educunt: idem facere co-
 gunt eos, qui negotiandi causa ibi constiterant.
 hos continuo in itinere adorti, omnibus impedi-
 mentis exsuunt; repugnantes diem noctemq. obsi-
 dent: multis utrimque interfectis, * maiorem mul-
 titudinem ad arma concitant. interim, nuncio alla-
 to, omnes eorum milites in potestate Caesaris tene-
 ri, concurrunt ad Aristium: nihil publico factum
 consilio, demonstrant: quaestionem de bonis di-
 reptis

reptis decernunt : Litauisi, fratrumq. bona publicant : legatos ad Caesarem , sui purgandi gratia , mittunt : haec faciunt , recuperandorum suorum causa. sed contaminati facinore, & capti compendio ex direptis bonis , quod ea res ad multos pertinebat, * & timore poenae exterriti , consilia clande bello inire incipiunt , * ciuitatesq. reliquas legationibus sollicitant . quae tametsi Caesar intellegebat; tamen, quam mitissime potest , legatos appellat : nihil se, propter inscientiam , leuitatemq. uulgi, grauius de ciuitate iudicare, neque de sua in Aeduos beneuolentia deminuere . ipse , maiorem Galliae motum expectans , ne ab omnibus ciuitatibus circumscisteretur, consilio inibat, quemadmodum e Gergouia discederet , ac rursus omnem exercitum contraheret ; ne profectio , nata a timore defectionis, similis fugae uideretur . haec cogitanti accidere uisa est facultas bene rei gerendae . nam cum minora in castra , operis perspiciendi causa, uenisset, animaduertit, collem, qui ab hostibus tenebatur , nudatum hominibus , qui superioribus diebus uix prae multitudine cerni poterat . admiratus, quaerit ex perfugis causam , quorum magnus ad eum quotidie numerus confluebat . constabat inter omnes, quod iam ipse Caesar per exploratores cognouerat, dorsum esse eius iugi prope aequum, * sed siluestrem , & angustum, qua esset aditus ad alteram partem opidi : uehementer huic illos loco timere, nec iam aliter sentire, uno colle ab Romanis occupato, si alterum amisissent , quin pac

ne circumuallati, atque omni exitu, & pabulatione interclusi uiderentur : * ad hunc muniendum locum omnes a Vercingetorige euocatos . Hac re cognita, Caesar mittit complures equitum * turmas eo de media nocte: ijs imperat, ut paullo tumultuosius omnibus in locis peruagarentur: prima luce, magnum numerum impedimentorum ex castris detrahi, milionesq. cum cassidibus, equitum specie, ac simulatione, collibus circumuehi iubet . his paucos addit equites ; qui latius ostentationis causa uagarentur . longo circuitu easdem omnes iubet petere regiones . haec procul ex opido uidebantur, ut erat a Gergouia despectus in castra : neque tanto spatio, certi quid esset, explorari poterat . legionem unam eodem iugo mittit, & paulum progressam inferiore loco constituit, siluisq. occultat . augetur Gallis suspicio, atque omnes illo munitionum copiae transducuntur . uacua castra hostium Caesar conspiciatus, tectis insignibus suorum, occultatisq. signis militaribus, raros milites, ne ex opido animaduernerentur, ex maioribus castris in minora transducit : legatisq. quos singulis legionibus praefecerat, quid fieri uellet, ostendit; in primis monet, ut contineant milites, ne studio pugnandi, aut spe praedae longius progrediantur : quid iniquitas loci habeat incommodi, proponit: hoc una celeritate posse uitari : occasionis esse rem, non proelii . his rebus expositis, signum dat, & ab dextera parte alio adscensu eodem * tempore Aeduos remittit . Opidi murus
ab pla-

ab planitie, atque initio adscensus, recta regione,¹ si nullus amfractus intercederet, ∞ CC passus aberat. quidquid huic circuitus ad molliendum clium accesserat, id spatium itineris augebat. a medio fere colle in longitudine, ut natura montis ferebat, ex grandibus saxis v I. pedum murum, quē nostrorum impetum tardaret, produxerant Galli; atque, inferiore omni spatio ualuo relicto, superiorem partem collis usque ad murum opidi densissimis castris compleuerant. milites signo dato, celeriter ad munitionem perueniunt, * eamq. transgressi, trinīs castris potiuntur. ac tanta fuit in capiendis castris celeritas, ut Thentomatus, rex Nitiobrigum, subito in tabernaculo oppressus, ut meridie conquieuerat, superiore corporis parte nudata, uulnerato equo, uix se ex manibus praedantium militum eriperet. consecutus id, quod animo proposuerat, Caesar receptui cani iussit: * legionisq. Decimae, qua cum erat concionatus, signa constitere. at reliquarum milites legionum, non exaudito tubae sono, quod satis magna uallis intercedebat, tamen a tribunis militum, legatisque, ut erat a Caesare praeceptum, retinebantur. sed, elati spe celeris uictoriae, & hostium* fuga, superiorumq. temporum secundis proelijs, nihil adeo arduum sibi existimabant, quod non uirtute consequi possent: neque prius finem sequendi fecerunt, quam muro opidi, portisq. appropinquarent. tum uero ex omnibus urbis partibus, orto clamore, qui longius aberant, repentino tumultu perterriti, * cum
hostes

hostes intra portas esse existimarent, sese ex opido eiecerunt. Matresfamilias de muro uestem argentumq. iactabant; & pectore nudo prominentes, passis manibus obtestabantur Romanos, ut sibi parcerent; neu, sicut Anarici fecissent, ne mulieribus quidem, atque infantibus, abstinerent. non nullae, de muris per manus demissae, sese militibus transdebant. L. Fabius, centurio legionis IIX. quem inter suos eo die dixisse constabat, excitari se Anaricensibus praemijs, neque commissurum, ut prius quisquam murum adscenderet, tres suos nactus manipulares, atque ab ijs subleuatus; murum adscendit. eos ipse rursus singulos exceptans, in murum extulit. interim ij, qui ad alteram partem opidi, ut supra demonstrauius, munitionis causa, conuenerant, primo exaudito clamore, inde etiam crebris nuncijs incitati, opidum ab Romanis teneri, praemissis equitibus, magno concursu eo contenderunt. eorum ut quisque primus uenerat, sub muro consistebat, suorumq. pugnantium numerum augebat. quorum cum magna multitudo conuenisset, matresfamilias, quae paulo ante Romanis de muro manus tendebant, suos obtestari, & more Gallico, passum capillum ostentare, liberosq. in conspectum proferre, coeperunt. erat Romanis nec loco, nec numero aequa contentio: simul, & cursu, & spatio pugnae defatigati, non facile recentes, atque integros sustinebant. Caesar, cum iniquo loco pugnari, hostiumq. augeri copias uideret, praemetuens suis, ad T. Sextium
lega-

legatum, * quem minoribus castris praesidio reliquerat, mittit, ut cohortes ex castris celeriter educeret, & sub infimo colle ab dextero latere hostium constitueret, ut, si nostros depulsos loco uidisset, quo minus libere hostes insequerentur, terreret. ipse paullum ex eo loco cum legione progressus, ubi constiterat, euentum pugnae expectabat. cum acerrime cominus pugnaretur; hostes loco, & numero; nostri uirtute confiderent: subito sunt Aedui uisi, ab latere nostris aperto; quos Caesar ab dextera parte alio adscensu, manus* distinendae causa, miserat. ij similitudine armorum uehementer nostros perterruerunt: ac, tametsi dextris humeris exsertis animaduvertebantur, quod insigne* pacatis esse consueuerat, tamen id ipsum sui fallendi causa milites ab hostibus factum existimabant. Eodem tempore L. Fabius centurio, quiq. una murum adscenderant, circumuenti, atque interfecti, de muro praecipitantur. M. Petreius, eiusdem legionis centurio, cum portas exscindere conatus esset, a multitudine oppressus, * ac sibi desperans, multis iam uulneribus acceptis, manipularibus suis, qui illum secuti erant, Quoniam, inquit, me una uobiscum seruare non possum, uestrae quidem certe saluti prospiciam, quos, cupiditate gloriae ad ductus, in periculum deduxi. uos, data facultate, uobis consulite. simul* irrupit in medios hostes; duobusq. interfectis, reliquos a porta paullum sub mouit. conantibus auxiliari suis, Frustra, inquit, meae uitae subuenire conamini, quem iam sanguis,

guis, uiresq. deficiunt. proinde hinc abite, dum est facultas, uosq. ad legionem recipite. ita pugnans* post paulum concidit, ac suis saluti fuit. nostri, cum undique premerentur, XLVI centurionibus amissis, deiecti sunt loco. sed intolerantius Gallos insequentes legio X. tardauit, quae* pro subsidio paulo aequiore loco constiterat. hanc rursus XIII. legionis cohortes exceperunt, quae, ex castris minoribuseductae, cum T. Sextio legato ceperant locum superiorem. Legiones, ubi primum planitiem attigerunt, infestis contra hostes signis constiterunt. Vercingetorix ab radicibus collis suos intra munitiones reduxit. eo die milites sunt paullo minus DCC. desiderati, postero die Caesar, concione aduocata, temeritatem, cupiditatemq. militum reprehendit; quod sibi ipsi iudicauissent, quo procedendum, aut quid agendum uideretur, neque, signo recipiendi dato, constitissent, neque a tribunis mil. legatisq. retineri potuissent: exposuit, quid iniquitas loci posset, quid ipse ad Auaricum* sensisset, cum, sine duce, & * sine equitatu deprehensis hostibus, exploratam uictoriam dimisisset, ne paruum modo detrimentum in contentione propter iniquitatem loci* acciperet: quantopere eorum animi magnitudinem admiraretur, * quos non castrorum munitiones, non altitudo montis, non murus opidi tardare potuisset, tantopere licentiam, arrogantiamq. reprehendere, quod plus se, quam imperatorem, de uictoria, atque exitu rerum sentire existimarent: nec minus* se in milite

milite modestiam, & continentiam, quam uirtu-
tem, atque animi magnitudinem, desiderare. Hac
habita concione, & ad extremum oratione confir-
mati militibus, ne ob hanc causam animo per-
mouerentur, neu, quod iniquitas loci attulisset, id
uirtuti hostium tribuerent, eadem de profectione
cogitans, quae ante senserat, legiones ex castris
eduxit, aciemq. idoneo loco constituit. Cum Ver
cingetorix nihilominus in aequum locum descen-
deret, leui facto equestri proelio, atque eo secun-*
do, in castra exercitum reduxit. cum hoc idem po-
stero die fecisset, satis ad Gallicam ostentationem
minuendam, militumq. animos confirmandos fa-
ctum existimans, in Aeduos castra mouit. ne tum
quidem insecutis hostibus, III. die ad flumen Ela
uer pontem refecit, atque exercitum transduxit.
ibi a Virдумaro, atque Eporedorige Aeduis ap-
pellatus, discit, cum omni equitatu Litauicum ad*
sollicitandos Aeduos profectum: opus esse, & ip-
sos praecedere ad confirmandam ciuitatem. etsi
multis iam rebus perfidiam Aeduorum Caesar per
spectam habebat, atque horum discessu admatura-
ri defectionem ciuitatis existimabat; tamen reti-
nendos eos non censuit; ne aut inferre iniuriam*
uideretur, aut dare timoris aliquam suspicionem.
discedentibus his breuiter sua in Aeduos merita
exposuit, quos, & quam humiles accepisset, com-*
pulsos in opida, multatos agris, omnibus ereptis
**socijs, imposito stipendio, obsidibus summa cum*
cōtumelia extortis, et quam in fortunam, quamq.

in amplitudinem deduxisset, ut non solum in pristinum statum redissent, sed omnium temporum dignitatem, & gratiam antecessisse uiderentur. his datis mandatis, eos ab* se dimisit. Nouiodunum erat opidum Aeduorum, ad ripas Ligeris opportuno loco positum. huc Caesar omnes obsides Galliae, frumentum, pecuniam publicam, suorum atque exercitus impedimentorum magnam partem contulerat: huc magnum numerum equorum, huius belli causa in Italia, atque Hispania coemptorum, miserat. eo cum Eporedorix, Virдумarusque uenissent, & de statu ciuitatis cognouissent, Litauicum Bibracte ab Aeduis receptum, quod est opidum apud eos maximae auctoritatis, Conuictolitaneum magistratum, magnamque partem senatus ad eum conuenisse, legatos ad Vercingetorigem, de pace, & amicitia concilianda, publice missos; non praetermittendum tantum commodum existimauerunt. itaque, interfectis Nouioduni custodibus, quiq. eo negotiandi, aut itineris causa, conueuerant, pecuniam, atque equos inter se partiti sunt; obsides ciuitatum Bibracte ad magistratum deducendos curauerunt; opidum, quod ab se teneri non posse, iudicabant, ne* cui esset usui Romanis, incendunt; frumenti, quod subito potuerunt, nauibus auexerunt, reliquum flumine, atque incendio corruperunt; ipsi ex finitimis regionibus copias cogere, praesidia custodiasque ad ripas Ligeris disponere, equitatumque omnibus locis, iniiciendi timoris causa, ostentare coeperunt; ut, ab re frumentaria

Roma-

Romanos excludere, aut adductos inopia ex provincia expellere possent. quam ad spem multum eos adiuvabat, quod Liger ex niuibus creuerat, ut omnino uado transiri non posse uideretur. Quibus rebus cognitis Caesar maturandum sibi censuit, si esset in perficiendis pontibus periclitandum, ut prius, quam essent maiores eo copiae coactae, dimicaret. nam ut commutato consilio iter in provinciam converteret, id* ne tum quidem necessario faciendum existimabat, cum quod infamia, atque indignitas rei, & oppositus mons Gebenna, uiarumque difficultas impediabat; tum maxime, quod* adiungi Labieno, atque ijs legionibus, quas una miserat, uehementer cupiebat. itaque admodum magnis diurnis, atque nocturnis itineribus confectis, contra omnium opinionem ad Ligerim peruenit; uadoque per equites inuento, pro rei necessitate, opportuno, ut brachia modo, atque humeri ad sustinenda arma liberi ab aqua esse possent, disposito equitatu, qui uim fluminis refringeret, atque hostibus primo adpectu* perturbatis, incolumem exercitum transduxit, frumentumque in agris, & copiam pecoris nactus, repleto ijs rebus exercitu, iter in Senones facere instituit. Dum haec apud Caesarem geruntur, Labienus eo supplemento, quod nuper ex Italia uenerat, relicto Agendici, ut esset impedimentis praesidio, cum

IV. legionibus Lutetiam proficiscitur. id est opidum Parisiorum, positum in insula fluminis Sequanae. cuius aduentu ab hostibus cognito, ma-

gnae ex finitimis ciuitatibus copiae conuenerunt .
 summa imperij transditur Camulogeno Aulerco ;
 qui prope confectus aetate, tamen, propter singu-
 larem scientiam rei militaris, ad eum est honorem
 euocatus . is, cum animaduertisset , perpetuam esse
 paludem, quae influeret in Sequanam, atque illum
 omnem locum magnopere impediret, hic consedit ;
 nostrosq. transitu prohibere instituit . Labienus
 primo uineas agere , cratibus, atque aggere palu-
 dem explere, atque iter munire conabatur . post-
 quam id* difficilius confieri animaduertit , silen-
 tio e castris III . uigilia egressus, eodem, quo uene-
 rat , itinere Melodunum peruenit . id est opidum
 Senonum in insula Sequanae positum , *ut paullo
 ante Lutetiam diximus . deprehensis nauibus circi-
 ter L . celeriterq. coniunctis , atque eo militibus
 *impositis , & rei nouitate perterritis opidanis ,
 quorum magna pars erat ad bellum euocata , sine
 contentione opido potitur . refecto ponte, quem su-
 perioribus diebus hostes resciderant , exercitum
 transducit, & secundo flumine ad Lutetiam iter fa-
 cere coepit . hostes, re cognita ab ijs, qui a Melodu-
 no* profugerant, Lutetiam incendi, pontesq. eius
 opidi rescindi iubent . ipsi, *profecti palude, in ri-
 pis Sequanae , e regione Lutetiae , contra Labieni
 castra confidunt . iam Caesar a Gergonia discessisse
 audiebatur : iam de Aeduorum defectione, & se-
 cundo Galliae motu rumores afferebantur : Galli-
 q. in colloquijs, interclusum itinere, & Ligere Caesa-
 rem, inopia frumenti coactum, in prouinciam con-
 tendisse

tendisse confirmabant. Bellouaci autem, defectione Aeduorum cognita, qui ante erant per se infideles, manus cogere, atque aperte bellum parare coeperunt. Tum Labienus, tanta rerum commutatione, longe aliud sibi capiendum consilium, atque antea senserat, intelligebat. neque iam, ut aliquid acquireret, proelioq. hostes laceggeret, sed ut incolumem exercitum Agendicum reduceret, cogitabat. namque altera ex parte Bellouaci, quae ciuitas in Gallia maximam habet opinionem uirtutis, instabant; alteram Camulogenus parato, atque instructo exercitu tenebat. tum legiones, a praesidio, atque impedimentis interclusas, maximum flumen distinebat. tantis subito difficultatibus obiectis, ab animi uirtute auxilium petendum uidebat: itaque, sub uesperum concilio conuocato, cohortatus, ut ea, quae imperasset, diligenter, industrieq. administrarent, naues, quas a Meloduno deduxerat, singulas equitibus Romanis attribuit; & prima confecta uigilia, *IV*. millia passuum secundo flumine progredi silentio, ibiq. se expectari, iubet. *V*. cohortes, quas minime firmas ad dimicandum esse existimabat, castris praesidio relinquit: *V*. eiusdem legionis reliquas de media nocte cum omnibus impedimentis aduerso flumine magno tumultu proficisci imperat. conquirat etiam lintres: has magno sonitu remorum incitatas, in eandem partem mittit. ipse post paullo, silentio egressus cum *III*. legionibus, eum locum petit, quo naues appellii iusserat. eo cum

esset uentum, exploratores hostium, ut * omni fluminis parte erant dispositi, inopinantes, quod magna subito erat coorta tempestas, ab nostris opprimuntur. Exercitus, equitatusq. equitibus Romanis administrantibus, quos ei negotio praefecerat, celeriter transmittitur. uno fere tempore sub lucem hostibus nunciatur, in castris Romanorum praeter consuetudinem tumultuari, & magnum ire agmen aduerso flumine, sonitumq. remorum in eadem parte exaudiri, & paullo infra milites nauibus transportari. quibus rebus auditis, quod existimabant tribus locis transire legiones, atque omnes perturbatos defectione Aeduarum fugam parare, suas quoque copias in tres partes distribuerunt. nam, & * praesidio e regione castrorum relicto, & parua manu * Metiosedum uersus missa, quae tantum * progrediretur, quantum naues processissent, reliquas copias contra Labienum duxerunt. prima luce & nostri omnes erant transportati, & hostium acies cernebatur. Labienus, milites cohortatus, ut suae pristinae uirtutis, & tot secundissimorum proeliorum memoriam tenerent, atque ipsum Caesarem, cuius duellu sapenumero hostes superassent, adesse existimarent, dat signum proelii. primo concursu, ab dextero cornu, ubi VII. legio constiterat, hostes pelluntur, atque in fugam coniiciuntur: ab sinistro, quem locum XII. legio tenebat, cum primi ordines hostium transfixi pilis concidissent, tamen acerrime reliqui resistebant, nec dabat suspicio-

nem

nem fugae quisquam . ipse dux hostium Camulogenus suis aderat, atque eos cohortabatur . ac, incerto etiam nunc exitu uictoriae, cum VII . legionis tribunis esset nunciatum, quae in sinistro cornu gererentur, post tergum hostium legionem ostenderunt, signaq. intulerunt . ne eo quidem tempore quisquam loco cessit, sed circumuenti omnes, interfectiq. sunt . eandem fortunam tulit Camulogenus . at ij, qui praesidio contra * castra Labieni erant relictī, cum proelium commissum audissent, subsidio suis ierunt, collemq. ceperunt, neque nostrorum militum, uictorumq. impetum sustinere potuerunt . sic, cum suis fugientibus permisti, quos non siluae, montesq. texerunt, ab equitatu sunt interfecti . hoc negotio confecto, Labienus reuertitur Agendicum: ubi impedimenta totius exercitus relictā erant . inde, cum omnibus copijs, ad Caesarem peruenit . Defectione Aeduorum cognita, bellum augetur . Legationes in omnes partes circummittuntur: quantum gratia, auctoritate, pecunia ualent, ad sollicitandas ciuitates nituntur: nacti obsides, quos Caesar apud eos deposuerat, horum supplicio dubitantes territant . petunt a Vercingetorige Aedui, ut ad se ueniat, rationesq. belli gerendi communicet . re impetrata, contendunt, ut ipsis summa imperij transdatur: & re in controuersiam deducta, totius Galliae concilium Bibracte indicitur . eodem conveniunt undiq. frequentes multitudines . suffragijs res permittitur . ad unum omnes Vercingetorigem probant imperato-

rem. ab hoc concilio Rhemi, Lingones, Treuiri ab-
 fuerunt; illi, quod amicitiam Romanorum seque-
 bantur; Treuiri, quod aberant longius, & ab Ger-
 manis premebantur; quae fuit caussa, quare *toto
 abessent bello, & neutris auxilia mitterent. ma-
 gno dolore Aedui *ferunt se deiectos principatu.
 queruntur fortunae commutationem; & Caesaris
 indulgentiam in se requirunt; neque tamen, susce-
 pto bello, suum consilium ab reliquis separare au-
 dent. inuiti, summae spei adolescentes, Eporedorix,
 et Viridumarus, Vercingetorigi parent. ille im-
 perat reliquis ciuitatibus obsides. denique ei rei
 constituit diem: huc omnes equites, xv. millia nu-
 mero, celeriter conuenire iubet. peditatu, quem
 ante habuerit, se fore contentum dicit; neque fortu-
 nam tentaturum, neque aciei dimicaturum; sed,
 quoniam abundet equitatu, perfacile esse factu, fru-
 mentationibus, pabulationibusq. Romanos probi-
 bere: aequo modo animo sua ipsi frumenta corrumpant,
 aedificiaq. incendiant; qua rei familiaris iac-
 tura, perpetuum imperium, libertatemq. se* con-
 sequi uideant. His constitutis rebus, Aeduis, Se-
 gusianisq. qui sunt finitimi ei provinciae, x. mil-
 lia peditum imperat. huc addit equites dccc.
 his* praeficit fratrem Eporedorigis, bellumq. *in-
 ferre Allobrogibus iubet. altera ex parte Gaba-
 los, proximosq. pagos Aruernorum, in Heluios,
 item Ruthenos, Cadurcosq. ad fines Volgarum,
 Aremicorumq. depopulandos mittit. hic nihi-
 lominus clandestinis nuncijs, legationibusq. Al-
 lobroges

lobroges sollicitat : quorum mentes nondum a superiore bello resedisse , sperabat . horum principibus pecunias , ciuitati autem imperium totius prouinciae pollicetur . Ad hos omnes casus prouisa erant praesidia cohortium duarum & uiginti , quae ex ipsa coacta prouincia ab L. Caesare legato ad omnes partes opponebantur . Heluij sua sponte cum finitimis proelio congressi pelluntur , & C. Valerio Donotauro , Caburi filio , principe ciuitatis , compluribusq. alijs interfectis , intra opida murosq. compelluntur . Allobroges , crebris ad Rhodanum dispositis praesidijs , magna cum cura , & diligentia , suos fines tuentur . Caesar , quod hostes equitatu superiores esse intelligebat , & interclusis omnibus itineribus , nulla re ex prouincia , atque Italia subleuari poterat , trans Rhenum in Germaniam mittit ad eas ciuitates , quas superioribus annis pacauerat : equitesq. ab his accersit , & leuis armaturae pedites , qui inter eos proeliari consueuerant . Eorum aduentu , quod minus idoneis equis utebantur , a tribunis mil. reliquisq. * equitibus Romanis , atque euocatis equos sumit , Germanisq. distribuit . Interea , dum haec geruntur , hostium copiae ex Aruernis , equitesque , qui toti Galliae erant imperati , conueniunt . magno horum coacto numero , cum Caesar in Sequanos per extremos Lingonum fines iter faceret , quo facilius subsidium prouinciae ferri posset , circiter millia passuum x. ab Romanis trinis castris Verdingetorix consedit ; * conuocatisq. ad concilium praese-

praefectis equitum, uenisse tempus uictoriae demonstrat: fugere in provinciam Romanos, Galliaque excedere: id sibi ad praesentem obtinendam libertatem satis esse: ad reliqui temporis pacem, atque otium, parum profici. maioribus enim coactis copijs reuersuros, neque finem belli facturos; proinde, agmine impeditos adoriantur. si pedites sui auxilium ferant, atque in eo morentur, iter facere non posse: sin, id quod magis futurum confidebat, relictis impedimentis, suae salutis consulant, & usu rerum necessariarum, & dignitate spoliatum iri: nam de equitibus hostium, quin nemo eorum progredi modo extra agmen audent, ne ipsos quidem debere dubitare: id quo maiore faciant animo, copias se omnes pro castris habiturum, & terrori hostibus futurum. conclamant equites sanctissimo iureiurando confirmari oportere; ne tecto recipiatur, ne ad liberos, ne ad parentes, ne ad uxorem aditum habeat, qui non bis per hostium agmen perequitasset. probata re, atque omnibus ad* iusiurandum adactis, postero die in tres partes distributo equitatu, duae se acies a duobus lateribus ostendunt: una a primo agmine iter impedire coepit. qua re nunciata, Caesar suum quoque equitatum, tripartito diuisum, ire contra hostem iubet. pugnatur una omnibus in partibus: *consistit agmen: impedimenta inter legiones recipiuntur. si qua in parte nostri laborare, aut grauius premi uidebantur, eo signa inferri Caesar, aciemq. * conuerti iubebat. quae res & hostes ad insequen-

insequendum tardabat, & nostros spe auxilij confirmabat . tandem Germani ab dextro latere , summum iugum nacti , hostes loco depellunt , fugientes usque ad flumen , ubi Vercingetorix cum pedestribus copijs confederat , persequuntur , * compluresq. interficiunt . qua re animaduersa, reliqui, ne circumuenirentur , ueriti , se fugae mandant . omnibus locis fit caedes . tres nobilissimi Aedui capti ad Caesarem perducuntur : Cotus , praefectus equitum , qui controuersiam cum Conuictolitane proximis comitijs habuerat ; & Cauarillus , qui , post defectionem Litanici , pedestribus copijs praefuerat ; & Eporedorix , quo duce ante aduentum Caesaris Aedui cum Sequanis bello contenderant . fugato omni equitatu, Vercingetorix copias suas , ut pro castris collocauerat , reduxit ; * protinusq. Alesiam , quod est opidum Mandubiorum, iter facere coepit ; celeriterq. impedimenta ex castris educi , & se subsequi , iussit . Caesar , impedimentis in proximum collem deductis , * duabusq. legionibus praesidio relictis , secutus , quantum diei tempus est passuum, circiter III. millibus hostium ex nouissimo agmine interfectis , altero die ad Alesiam castra fecit . perspecto urbis situ , perterritisq. hostibus, quod equitatu, qua * maxima parte exercitus confidebant , erant pulsus ; adhortatus ad laborem milites , Alesiam circumuallare instituit . * ipsum erat opidum in colle summo, admodum edito loco, ut, nisi obsidione expugnari non posse , uideretur . cuius collis radices, duo duabus ex partibus

tibus flumina subleuebant. ante id opidum planities circiter millia passuum III. in longitudinem patebat. reliquis ex omnibus partibus colles, * mediocri interiecto spatio, pari altitudinis fastigio, opidum cingebant. sub muro, quae pars collis ad orientem spectabat, hunc omnem locum copiae Gallorum compleuerant; fossamque, & maceriam VI. in altitudinem* pedum produxerant. eius munitionis, quae ab Romanis instituebatur, circuitus XI ∞ passuum tenebat. Castra opportunis locis erant posita; ibiq. castella XXIII. facta, in quibus castellis interdum stationes* disponebantur, ne qua subito* irruptio fieret. haec eadem noctu excubitoribus, ac firmis praesidijs tenebantur. opere instituto, fit equestre proelium in ea planitie, quam intermissam* collibus III. ∞ passuum in longitudinem patere, supra demonstrauimus. summa ui ab utrisque contenditur. laborantibus nostris, Caesar Germanos submittit, legionesq. pro castris constituit, * ne qua subito irruptio ab hostium peditatu fiat. praesidio legionum addito, nostris* animus augetur: hostes in fugam coniecti, seipsi multitudine impediunt; atque, angustioribus portis relictis, * coartantur. Germani acrius usque ad munitiones sequuntur. fit magna caedes: non nulli, relictis equis, fossam transire, & maceriam transscendere, conantur. paulum legiones Caesar, quas pro uallo constituerat, promoueri iubet. * non minus, qui intra munitiones erant, Galli perturbantur: ueniri ad se confestim

*confeſtim exiſtimantes , ad arma conclamant. non
nulli perterriti in opidum irrumpunt . Vercinge-
torix iubet portas claudi , ne caſtra nudentur . mul-
tis interfectis , compluribus equis captis , Germa-
ni ſeſe recipiunt . Vercingetorix , prius quam mu-
nitiones ab Romanis perficiantur , conſilium ca-
pit , omnem a ſe equitatum noctu dimittere . diſ-
cedentibus mandat , ut ſuam quiſque eorum ciui-
tatem adeat ; omnesq. qui per aetatem arma fer-
re poſſint , ad bellum cogant : ſua in illos merita
proponit ; obteſtaturq. ut ſuae ſalutis rationem
habeant ; neu ſe de communi libertate optime me-
ritum in cruciatum hoſtibus dedant : * qui ſi indi-
ligentiores fuerint , millia hominum xxx . dele-
cta ſecum interitura demonſtrat : * ratione inita ,
frumentum ſe exigue dierum xxx . habere , ſed
paullo etiam longius tolerare poſſe , parcendo . his
datis mandatis , qua erat* noſtrum opus intermiſ-
ſum , ſecunda uigilia ſilentio equitatum* dimit-
tit ; frumentum omne ad ſe reſerri , iubet ; capitis
poenam ijs , qui non paruerint , conſtituit ; pe-
cus , cuius magna erat ab Mandubijs compulſa co-
pia , uiritim diſtribuit , frumentum parce , & paul-
latim , metiri inſtituit ; copias omnes , quas pro
opido collocauerat , in opidum recipit . his ratio-
nibus auxilia Galliae exſpectare , & bellum admi-
niſtrare , parat . quibus rebus cognitis ex perſugis ,
& captiuis , Caefar haec genera munitioſis* inſti-
tuit . foſſam pedum xx . latam directis lateribus
duxit ; ut eius ſolum tantundem pateret , quan-
tum*

tum summa labra distabant . reliquas omnes munitiones ab ea fossa pedibus C D. reduxit : id hoc consilio , quoniam tantum esset * necessario spatium complexus , ne facile * totum opus militum corona cingeretur ; ne ue de improuiso , aut noctu ad munitiones hostium multitudo aduolaret , aut interdiu tela in nostros operi destinatos conijcere possent . hoc intermisso spatio , duas fossas , xv . pedes latas , eadem altitudine , perduxit : quarum interiorem campestribus ; ac demissis locis , aqua ex flumine deriuata , compleuit . post eas aggerem , & uallum xii . pedum extruxit . huic lorricam , pinnasq. adiecit , grandibus ceruis , eminentibusq. ad commissuras pluteorum , atque aggeris : qui adscensum hostium tardarent , & turres toto opere circumdedit , quae pedes xx c. inter se distarent . erat uno tempore , & materiari , & frumentari , & tantas munitiones fieri , necesse , deminutis nostris copijs , quae longius ab castris progrediebantur : & nonnunquam opera nostra Galli tentare , atque eruptionem ex opido pluribus portis facere , summa ui conabantur . quare ad haec rursus opera addendum Caesar putauit , quo minore numero militum munitiones defendi possent . itaque truncis arborum , * haud admodum firmis ramis accisis , atque * horum delibratis , atque praeacutis cacuminibus , perpetuae fossae , quinos pedes altae , ducebantur . huc illi stipites demissi , & ab infimo reuincti , ne reuelli possent , ab ramis eminebant . * quini erant ordi-

nes coniuncti inter se, atque implicati; quo qui intrauerant, se ipsi acutissimis uallis induebant. * hos Cippos appellabant. * ante hos, obliquis ordinibus in quincuncem dispositis, scrobes trium in altitudinem pedum fodiebantur, paulatim angustiore ad summum fastigio. * huc teretes stipites, feminis crassitudine, ab summo praeacuti, & praeusti, demittebantur; ita, ut non amplius *iv.* digitis ex terra emerent, simul, confirmandi, & stabiliendi causa, singuli ab infimo solos pedes terra* exculcabantur: reliqua pars scrobis ad occultandas insidias uiminibus, ac * uirgultis integebatur. huius * generis octoni ordines * ducti ternos inter se pedes distabant. id ex similitudine floris *Lilium* appellabatur. ante haec taleae pedem longae ferreis hamis infixis * totae in terram infodiebantur; mediocribusq. intermissis spatijs, omnibus locis differebantur, quos Stimulos nominabant. His rebus perfectis, regiones secutus, quam potuit aequissimas, pro loci natura *xiv.* millia passuum complexus, pares eiusdem generis munitiones, diuersas ab his, contra exteriorem hostem perfecit: ut ne magna quidem multitudine, si * ita accidat, eius discessu munitionum praesidia circumfundi possent, * ne cum periculo ex castris egredi cogerentur: dierum. *xxx.* pabulum, frumentumq. habere omnes conuectum iubet. Dum haec ad *Alesiam* geruntur, Galli, concilio principum indicto, non * omnes, qui arma efrire possent, ut censuit *Vercingetorix*, conuocandos

dos statuunt, sed certum numerum * cuique civitati imperandum; ne, * tanta multitudine confusa, nec moderari, nec discernere suos, nec * frumentirationem habere, possent. imperant Aeduis, atque eorum clientibus, Segusianis, * Ambibaretis, Aulercis, Brannouicibus, Brannouijs millia xxxv. parem numerum Aruernis, adiunctis Helenteris, Cadurcis, Gaballis, * Vellaunijs, qui sub imperio Aruernorum esse consueverunt; Senonibus, Sequanis, Biturigibus, Santonibus, Ruthenis, Carnutibus xxi. millia; Bellouacis x; totidem Lemonicibus; octona Pictonibus, & Turonibus, & Parisiis, et Heluetijs; Suessionibus, Ambianis, Mediomatricibus, Petrocorijs, Nerviis, Morinis, * Nitiobrigibus quina millia; Aulercis, Cenomanis totidem; Atrebatibus iv. millia; Bellocassis, Lexouijs, Aulercis, Eburonibus, terna; Rauracis, & Boijs xxx; uniuersis ciuitatibus, quae Oceanum attingunt, quaeque eorum consuetudine Armoricae appellantur, quo sunt in numero Curiosolites, Rhedones, Ambibari, Cadetes, Osismi, Lemonices, Veneli, sena ex his Bellouaci suum numerum non * contulerunt; quod se suo nomine, atque arbitrio cum Romanis bellum gesturos * dicerent, neque cuiusquam imperio obtemperaturos. rogati tamen a Commio, pro eius hospitio ii. millia miserunt. huius opera Commij, ita ut antea demonstrauius, fideli, atque utili superioribus annis erat usus in Britannia Caesar: * pro quibus meritis ciuitatem eius immu-

nem

nem esse iusserat; iura, * legesq. reddiderat; atque ipsi Morinos attribuerat. tanta tamen uniuersae Galliae consensio fuit libertatis uindicandae, & pristinae belli laudis recuperandae, ut neque beneficijs, neque amicitiae memoria, mouerentur: omnesq. & animo, & opibus, in id bellum incumberent, coactis equitum IIX. millibus, & peditum circiter CCXL. haec in Aeduorum finibus recensebantur: numerusq. inibatur: praefecti constituebantur: Commio Atrebatum, Viridumaro, & Eporedorigi Aeduis, Vergasillauno Aruernis, consobrinis Vercingetorigis, summa imperij transduntur. ijs delecti ex ciuitatibus attribuuntur, quorum consilio bellum administraretur. omnes, alacres, & fiduciae pleni, ad Alesiam proficiscuntur. nec erat omnium quisquam, qui adspectum modo tantae multitudinis sustineri posse arbitraretur, praesertim ancipiti proelio; cum ex opido eruptione pugnaretur, & foris tantae copiae equitatus, peditatusq. cernerentur. at ij, qui Alesiae obsidebantur, praeterita die, qua suorum auxilia expectauerant, consumpto omni frumento, insciji, quid in Aeduis gereretur, concilio coacto, de exitu fortunarum suarum consultabant. ac uarijs dictis sententijs, quarum pars deditionem; pars, dum uires suppetere, eruptionem censebant, non praetereunda uidetur oratio Critognati, propter eius singularem, ac nefariam crudelitatem. hic, summo in Aruernis* natus loco, & magnae habitus auctoritatis, Nihil, inquit, de eorum senten-

tia dicturus sum, qui turpissimam seruitutem conditionis nomine appellant; neque hos habendos ciuium loco, neque ad consilium adhibendos censeo. cum ijs mihi res sit, qui eruptionem probant: quorum in consilio omnium uestrum consensu pristinae residere uirtutis memoria uidetur. Animi est ista mollities, non uirtus, inopiam paullisper ferre non posse. qui se ultro morti offerant, facilius reperiuntur, quam qui dolorem patienter ferant: *atque ego hanc sententiam probarem. nam apud me multum dignitas potest, si nullam, praeterquam uitae* nostrae, iacturam fieri uiderem. sed in consilio capiendo omnem Galliam respiciamus, quam ad nostrum auxilium concitauimus. quid, hominum millibus xx. uno loco interfectis, propinquis, consanguineisque nostris, animi fore existimatis, si paene in ipsis cadaueribus proelio decertare * cogentur? nolite hos uestro auxilio * spoliare, qui uestrae salutis causa suum periculum *neglexerint; nec stultitia, ac temeritate uestra, aut imbecillitate animi, omnem Galliam prosternere, ac perpetuae seruituti* addicere. an, quod ad diem non uenerint, de eorum fide, constantiaque dubitatis? quid ergo Romanos in illis ulterioribus munitiombus, *animi ne causa quotidie exerceri putatis? Si illorum nuncijs confirmari non potestis, omni aditu praesaepto, ijs utimini testibus, appropinquare eorum aduentum; cuius *rei timore exterriti, diem, noctemque in opere uersantur. quid ergo mei consilij est? facere, quod nostri

ſtri maiores nequaquam pari bello Cimbrorum, Teutonorumq. fecerunt; qui, in opida compulſi, ac ſimili inopia ſubacti, eorum corporibus, qui aetate inutiles ad bellum uidebantur, uitam tolerauerunt, neque ſe hoſtibus tranſdiderunt. cuius rei exemplum ſi non haberemus, tamen libertatis cauſſa inſtitui, & poſteris prodi pulcherrimum iudicarem. nam, quid huic ſimile bello fuit? depopulata Gallia, magnaq. illata calamitate, Cimbri finibus noſtris aliquando exceſſerunt, atque alias terras petierunt, iura, leges, agros, libertatem nobis relinquerunt. Romani uero quid petunt aliud, aut quid uolunt, niſi inuidia adducti, quos fama nobiles, potentesq. bello cognouerunt, horum in agris, ciuitatibusq. conſidere, atque his aeternam iniungere ſeruitutem? neque enim umquam alia condicione bella geſſerunt. quod ſi ea, quae in longinquis nationibus geruntur, ignoratis; reſpiciſſe finitimam Galliam, quae, in prouinciam redacta, iure, & legibus commutatis, ſecuribus ſubiecta, perpetua premitur ſeruitute. Sententijs dictis, conſtituunt, ut, qui uale tudine, aut aetate, inutiles ſunt bello, opido excedant; atque omnia prius experiantur, quam ad Critognati ſententiam deſcendat; * illo tamen potius utendum conſilio, ſi res cogat, atque auxilia morentur, quam deditiois, aut pacis ſubeundam condicionem. Mandubij, qui eos opido receperant, cum liberis, atque uxoribus, exire coguntur. ij, cum ad munitiones Romanorum acceſſiſſent, ſtentes,

omnibus precibus orabant, ut se, in seruitutem receptos, cibo iuarent. * hos Caesar, dispositis in uallo custodijs, recipi prohibebat. interea Commius, & reliqui duces, quibus summa imperij permissa erat, cum omnibus copijs ad Alesiam perueniunt, & colle exteriori occupato, non longius D. passibus a nostris munitionibus confidunt. postero die equitatu ex castris educto, omnem eam planitiem, quam in longitudinem I I I. ∞ passuum patere demonstrauius, complent; pedestresq. copias, paullum ab eo loco, abditas in locis superioribus constituunt. erat ex opido * Alesia despectus in campum. concurritur, his auxilijs uis: fit gratulatio inter eos, atque omnium animi ad laetitiam excitantur: itaque, productis copijs, ante opidum confidunt, & proximam fossam cratibus * integunt, atque aggere explent; seq. ad eruptionem, atque omnes casus, comparant. Caesar, omni exercitu ad utramque partem munitionum disposito, ut, si usus ueniat, suum quisque locum teneat, & nouerit, equitatum ex castris educi, & proelium committi, iubet. erat ex omnibus castris, quae summum undique iugum tenebant, despectus; atque omnium militum intenti animi pugnae * euentum expectabant. Galli inter equites, raros sagittarios, expeditosq. leuis armaturae interiecerant, qui suis cedentibus auxilio succurrerent; & nostrorum equitum impetum sustinerent. ab his complures de improviso uulnerati, proelio excedebant. cum suos

pugna

pugna superiores esse Galli confiderent, & nostros premi multitudine uiderent; ex omnibus partibus, & ij, qui munitionibus continebantur; & ij, qui ad auxilium conuenerant, clamare, & ululatu suorum animos confirmabant. quod in conspectu omnium res gerebatur, neque recte, aut turpiter factum celari poterat; utrosque & laudis cupiditas, & timor ignominiae ad uirtutem excitabat. cum a meridie prope ad solis occasum dubia uictoria pugnaretur, Germani una in parte conser-tis turmis in hostes impetum fecerunt, eosque propulerunt. quibus in fugam coniectis, sagittarij circumuenti, interfectiq. sunt. item ex reliquis partibus nostri cedentes usque* ad castra insecuti, colligendi facultatem non dederunt. at ij, qui ab Alesia processerant, maesti, prope uictoria desperata, se in opidum receperunt. uno die intermisso, Galli, atque hoc spatium, magno cratium, scallarum, harpagonum numero effecto, media nocte silentio ex castris egressi, ad campestris munitiones accedunt. subito clamore sublato, qua significatione, qui in opido obsidebantur, de suo aduentu cognoscere possent, crates proijcere, fundis, sagittis, lapidibus nostros de uallo deturbare, reliquaque quae ad oppugnationem pertinent, ad ministrare. eodem tempore clamore exaudito, dat tuba signum suis Vercingetorix, atque ex opido* educit. nostri, ut superioribus* diebus suis cuique erat locus attributus, ad munitiones accedunt, * fundis, libralibus, sudibusque, quas in

opere disposuerant, ac glandibus Gallos perterrent. Prospectu tenebris adempto, multa utrimque uulnera accipiuntur, complura tormentis tela coniiciuntur. At M. Antonius, & C. Trebonius, legati, quibus eae partes ad defendendum obuenerant, qua ex parte premi nostros intellexerant, ijs auxilio ex ulterioribus castellis deductos submittebant. dum longius ab munitio-
ne aberant Galli, plus multitudine telorum proficiebant: postea quam propius successerunt; aut se ipsi stimulis inopinantes induebant; aut, in scrobes* delapsi, transfodiebantur; aut ex uallo, turribus transiecti, pilis muralibus interibant. multis undique uulneribus acceptis, nulla munitio-
ne perrupta, cum lux* appareret; ueriti, ne ab latere aperto ex superioribus castris eruptione circumuenirentur, se ad suos receperunt. at interiores, dum ea, quae a Vercingetorige ad eruptionem praeparata erant, proferunt, priores fossas explent, diutius in ijs rebus administrandis morati, prius suos discessisse cognouerunt, quam munitionibus appropinquarent: ita, re infecta, in opidum reuerterunt. Bis magno cum detrimento repulsi Galli, quid agant, consulunt: locorum peritos adhibent: ab his superiorum castrorum situs, munitionesque cognoscunt. erat a septemtrionibus collis, quem quia, propter magnitudinem circuitus, opere circumplecti non poterant, nostri, necessario paene iniquo loco, & peniter decliui, castra fecerunt. haec C. Antistius

stius Reginus, & C. Caninius Rebilus, legati, cum II. legionibus obtinebant. cognitis per^{*} exploratores regionibus, duces hostium LX. millia ex omni numero deligunt earum ciuitatum, quae maximam uirtutis opinionem habebant; quid, quoq. pacto agi placeat, occulte inter se constituunt. adeundi tempus definiunt, cum meridies esse uideatur. ijs copijs Vergasillaunum Aruernum, unum ex IV. ducibus, propinquum Vercingetorigis, praeficiunt. ille ex castris prima uigilia egressus, prope confecto sub lucem itinere, post montem se occultauit, militesq. ex nocturno labore sese reficere iussit: cum iam meridies appropinquare uideretur, ad ea castra, quae supra demonstrauius, contendit; eodemq. tempore equitatus ad campestres munitiones accedere, & reliquae copiae sese pro castris ostendere coeperunt. Vercingetorix ex arce Alesiae suos conspiciatus, ex opido egreditur; e castris longurios, musculos, falces, reliquaque, quae eruptionis causa parauerat, profert. pugnatur uno tempore omnibus locis, atque omnia tentantur. * quae minime uisa pars firma esset, huc concurritur. Romanorum manus tantis munitioibus distinetur, nec facile pluribus locis occurrit. multum ad terrendos nostros ualuit clamor, qui post tergum pugnantibus exstitit, quod suum periculum in aliena uident uirtute consistere. omnia enim plerumque, quae absunt, uehementius hominum mentes perturbant. Caesar, idoneum locum na-

Etus, quid quaque in parte geratur, cognoscit, laborantibus submittit, utrisque ad omnia occurrit: unum illud esse tempus praedicat, quo maxime contendendi conueniat. Galli, nisi perfringerint munitiones, de omni salute desperant. Romani, si rem obtinuerint, finem laborum omnium expectant. maxime ad superiores munitiones laboratur, quo Vergasillaunum missum demonstrauimus. * exiguum loci ad decliuitatem fastigium magnum habet momentum. alij tela coniungunt. alij, testudine facta, subeunt. defatigatis inuicem integri succedunt. agger ab uniuersis in munitionem coniectus, & adscensum dat Gallis, & quae in terram occultauerant Romani, contegit. nec iam arma nostris, nec uires, suppetunt. his rebus cognitis, Caesar Labienum cum cohortibus VI. subsidio laborantibus mittit; & imperat, si sustinere non possit, deductis cohortibus eruptione pugnaret; id, nisi necessario, non faciat. ipse adit reliquos. cohortatur, ne labori succumbant: omnium superiorum dimicationum fructum in eo die, atque hora docet consistere. interiores, desperatis campestribus loci propter magnitudinem munitionum, loca praerupta ex adscensu tentant. huc ea, quae parauerant, conferunt: multitudine telorum ex turribus propugnantes deturbant: aggere & cratibus, aditus expediunt: falcibus uallum, ac loricam, rescindunt. * Caesar mittit primo Brutum adolescentem cum cohortibus VI. post cum alijs VII. Fabium
lega-*

legatum : postremo ipse , cum uehementius pug-
naretur , integros subsidio adducit . restituto proe-
lio , ac repulsis hostibus , eo , quo Labienum mise-
rat , contendit ; cohortes *IV* . ex proximo castello e-
ducit : equitum se partem sequi , partem circum-
ire exteriores munitiones , & ab tergo hostes ad-
oriri iubet . Labienus , postquam neque aggeres ,
neque fossae uim hostium sustinere poterant , coa-
ctis una de quadraginta cohortibus , quas ex pro-
ximis praesidijs deductas fore obtulit , Caesarem
per nuncios facit certiores , quid faciendum exi-
stimet . accelerat Caesar , ut proelio intersit . eius
aduentu ex colore uestitus cognito , quo insigni in
proelijs uti consueuerat , turmisq. equitum , &
cohortibus uisis , quas se sequi iusserat , ut de lo-
cis superioribus haec * declinua , & deuexa , cer-
nebantur , hostes committunt proelium . utrim-
que clamore sublato , excipitur rursus ex uallo ,
atque omnibus munitionibus clamor . nostri , e-
missis pilis , gladijs rem gerunt . repente post ter-
gum equitatus cernitur : cohortes aliae appropin-
quant : hostes terga uertunt : fugientibus equites
occurrunt : fit magna caedes . Sedulius dux , &
princeps Lemonicum occiditur : Vergasillaunus Ar-
uernus uiuus in fuga comprehenditur : signa mi-
litaria *LXXIV* . ad Caesarem referuntur . pauci ,
ex tanto numero , se incolumes in castra reci-
piunt . conspicati ex opido caedem , & fugam suo-
rum , desperata salute , copias a munitionibus re-
ducunt . fit protinus , hac re audita , ex castris

Gallos

Gallorum fuga . quod nisi crebris subsidijs , ac totius diei labore milites fuissent defessi , omnes hostium copiae deleri potuissent . de media nocte missus equitatus nouissimum agmen consequitur . magnus numerus capitur , atque interficitur : reliqui ex fuga in ciuitates discedunt . postero die Vercingetorix , concilio conuocato , id se bellum suscepisse non suarum necessitatum , sed communis libertatis , caussa demonstrat ; & , quoniam sit fortunae cedendum , ad utramque rem se illis offerre , seu morte sua Romanis satisfacere , seu uiuum transfere uelint . Mittuntur de his rebus ad Caesarem legati . iubet arma transdi , principes produci . ipse in munitione pro castris consedit : eo duces producuntur . Vercingetorix deditur : arma proijciuntur . reseruatis Aeduis , atque Aruernis , si per eos ciuitates recuperare posset , ex reliquis captiuis toto exercitui capita singula , prae dae nomine , distribuit . his rebus confectis , in Aeduos proficiscitur ; ciuitatem recipit . eo legati ab Aruernis missi , * quae imperaret , se facturos pollicentur . imperat magnum numerum obsidum : legiones in hiberna mittit : captiuorum circiter xx . millia Aeduis , Aruernisq . reddit : T . Labienum cum II . legionibus , & equitatu in Sequanos proficisci iubet : huic M . Sempronium Rutilum attribuit : C . Fabium , & L . Minucium Basilium cum II . legionibus in Rhemis collocat , ne quam a finitimis Bellouacis calamitatem accipiant : C . Antistium Reginum in Ambibaretos ,

*T. Sextium in Bituriges, C. Caninium Rebilum
in Ruthenos, cum singulis legionibus mittit :
Q. Tullium Ciceronem, & P. Sulpicium Cabillo
ni, & Matisconae in Aeduis ad Ararim, rei fru-
mentariae caussa, collocat : ipse Bibraëte hiema-
re constituit . Huius anni rebus cognitis, Romae
dierum xx. supplicatio indicitur*

A . HIRTII; vel, OPPII;
COMMENTARIORVM
DE . BELLO . GALLICO
LIBER . IIX

COACTVS assiduis tuis uoci-
bus, Balbe, cum quotidiana
mea recusatio, non difficulta-
tis excusationem, sed inertiae
uideretur deprecationem habe-
re, difficillimam rem suscepi.
Cesaris nostri commentarios rerum gestarum Gal-
liae, non comparandos superioribus, atque inse-
quentibus eius scriptis, contexui, * nouissimeq.
imperfecta ab rebus gestis Alexandriae confeci,
usque ad exitum non quidem ciuilis dissensionis,
cuius finem nullum uidemus, sed uitae Caesaris.
quos utinam qui legent, scire possint, quam inui-
tus susceperim scribendos, quo facilius caream
stultitiae, atque arrogantiae crimine, qui me * me-
dium interposuerim Caesaris scriptis. constat e-
nim inter omnes, nihil tam operose ab alijs esse
perfectum, quod non horum elegantia commenta-
riorum superetur: qui sunt editi, ne scientia tan-
tarum* rerum gestarum scriptoribus deesset: adeo-
que probantur omnium iudicio, ut praerepta, non
praebita, facultas scriptoribus uideatur. cuius
tamen rei maior nostra, quam reliquorum, est ad-
miratio. ceteri enim, quam bene, atque emenda-
te; nos, etiam quam facile, atque celeriter, eos
*perfe-

* *perfecerit, scimus. Erat autem in Caesare* cum facultas, atque elegantia summa scribendi, tum uerissima suorum scientia consiliorum explicandorum. Mihi ne illud quidem accidit, ut Alexandrino, atque Africano bello interesssem. quae bella quamquam ex parte nobis Caesaris* sermone sint nota: tamen aliter audimus ea, quae rerum nouitate, aut admiratione nos capiunt; aliter, quae pro testimonio summus dicturi. sed ego nimirum, dum omnes excusationis causas colligo, ne cum Caesare conserar, hoc ipsum crimen arrogantiae subeo, quod me iudicio cuiusquam existimem posse cum Caesare comparari. Vale*

OMNI Gallia deuicta, Caesar cum a superiore aestate nullum bellandi tempus intermisisset, militesq. hibernorum quiete reficere a tantis laboribus uellet; complures eodem tempore ciuitates renouare belli consilia nunciabantur, coniurationesq. facere. cuius rei uerisimilis causa afferebatur, quod Gallis omnibus cognitum esset, neque, ulla multitudine in unum locum coacta, resisti posse Romanis; nec, si diuersa bella complures eodem tempore intulissent ciuitates, satis auxilij, aut spatij, aut copiarum, habiturum exercitum populi R. ad omnia persequenda: non esse autem aliqui ciuitati sortem incommodi recusandam, si tali mora reliquae possent se uindicare in libertatem. quae ne opinio Gallorum confirmaretur, Caesar M. Antonium quaestorem suis praefecit hibernis: ipse, equitatus praesidio, pridie kal. Ian.

ab odido Bibracte proficiscitur ad legionem XII. quam non longe a finibus Aeduorum collocauerat in finibus Biturigum, eiq. adiungit legionem XI, quae proxima fuerat. binis cohortibus ad impedimenta tuenda relictis, reliquum exercitum in copiosissimos agros Biturigum ducit: qui cum latos fines, & complura opida, haberent, unius legionis hibernis non* poterant contineri, quin bellum pararent, coniurationesq. facerent. repentino aduentu Caesaris, accidit, quod imparatis disiectisq. fuit necesse, ut, sine timore ullo rura colentes, prius ab equitatu opprimerentur, quam confugere in opida possent. namq. etiam illud uulgare incursionis signum hostium, quod incendijs aedificiorum intelligi consuevit, Caesaris id erat interdicto sublatum, ne aut copia pabuli, frumentiq. si longius progredi uellet, deficeret; aut hostes incendijs terrerentur. multis hominum millibus captis, perterriti Bituriges, qui primum aduentum effugere potuerant Romanorum, in finitimas ciuitates, aut priuatis hospitij confisi, aut societate consiliorum, confugerant, frustra. nam Caesar magnis itineribus omnibus locis occurrit; nec dat ulli ciuitati spatium de aliena potius, quam de domestica, salute cogitandi. qua celeritate, & fideles amicos retinebat; & dubitantes, terrore ad condiciones pacis adducebat. tali condicione proposita, Bituriges, cum sibi uiderent clementia Caesaris reditum patere in eius amicitiam, finitimasq. ciuitates sine
ulla

ulla poena dedisse obsides , atque in fidem receptas esse , idem fecerunt . Caesar militibus , pro tanto labore , ac patientia , qui brumalibus diebus , itineribus difficillimis , frigoribus intolerandis , studiosissime permanserant in labore , ducenos sester tios , centurionibus II . millia nummum praedae nomine condonanda pollicetur : legionibusq. in hiberna remissis , ipse se recepit die XL Bibracte . ibi cum ius diceret , Bituriges ad eum legatos mittunt , auxilium petitum contra Carnutes ; quos intulisse bellum sibi quaerebantur . qua re cognita , cum non amplius X . & IIX . dies in hibernis esset commoratus legiones XIV . & VI . ex hibernis ab Arare educit : quas ibi collocatas , explicandae rei frumentariae caussa , superiore commentario demonstratum est . ita cum II , legionibus , ad persequendos Carnutes , proficiscitur . cum fama exercitus ad hostes esset perlata , calamitate ceterorum ducti Carnutes , desertis vicis , opidisque , quae tolerandae hiemis caussa , constitutis repente exiguis ad necessitatem edificijs , incolebant , (nuper enim deuicti complura opida dimiserant) dispersi profugiunt . Caesar erumpentes , eo maxime tempore , acerrimas tempestates cum subire milites nollet , in opido Carnutum Genabo castra ponit , atque , in tecta partim Gallorum , * partim coniectis celeriter stramentis , quae tentoriorum integendorum gratia erant inaedificata , milites contegit : equites tamen & auxilia-
rios pedites in omnes partes mittit , quascumq.
petisse

petisse dicebantur hostes : nec frustra . nam plerumque magna praeda potiti nostri reuertuntur . oppressi Carnutes hiemis difficultate , terrore periculi , cum , tectis expulsi , nullo loco diutius consistere auderent , nec silvarum praesidio tempestatibus durissimis tegi possent : dispersi , magna parte amissa suorum , dissipantur in finitimas ciuitates . Caesar , tempore anni difficillimo , cum satis haberet , conuenientes manus dissipare , ne quod initium belli nasceretur ; quantumq. in ratione esset , exploratum haberet , sub tempus aestiuorum nullum summum bellum posse conflari ; C. Trebonium cum II . legionibus , quas secum habebat , in hibernis Genabi collocauit : ipse , cum crebris legationibus Rhemorum certior fieret , Bellouacos , qui belli gloria Gallos omnes , Belgasq. praeflabant , finitimasq. ijs ciuitates , duce Corbeo Bellouaco , & Commio Atrebate , exercitu comparare , atque in unum locum cogere , ut omni multitudine in fines Sueffionum , qui Rhemis erant attributi , facerent impressionem ; pertinere autem non tantum ad dignitatem , sed etiam ad salutem suam iudicaret , nullam calamitatem socios optime de rep. meritos accipere ; legionem ex hibernis euocat rursus XI ; litteras autem ad C. Fabium mittit , ut in fines Sueffionum legiones II , quas habebat , adduceret ; alteramq. ex duabus a T. Labieno accersit ita . quantum hibernorum opportunitas , belliq. ratio postulabat , perpetuo suo labore , inuicem legionibus expeditionum o-

nus iniungebat . his copijs coactis , ad Bellouacos proficiscitur ; castrisq. in eorum finibus positis , equitum turmas dimittit in omnes partes ad aliquos excipiendos, ex quibus hostium consilia cognosceret . equites, officio functi, renunciant paucos in aedificijs esse inuentos ; atq. hos , non qui agrorum incolendorum causa remansissent, (namque esse undique diligenter demigratum) sed qui speculandi gratia essent remissi. a quibus cum quae reret Caesar , quo loco multitudo esset Bellouacorum , quodq. esset consilium eorum , inueniebat , Bellouacos omnes , qui arma ferre possent , in unum locum conuenisse ; itemq. Ambianos , Aulercos , Caletes , * Vellecaffis , Atrebates locum castris * excelsum , impedita circumdatum palude , delegisse ; omnia impedimenta in ulteriores siluas contulisse ; complures esse principes belli auctores , sed multitudinem maxime Corbeo obtemperare , quod ei summo odio esse nomen populi R. * intellexissent : paucis ante diebus , ex his castris Commium discessisse ad auxilia Germanorum adducenda , quorum & uicinitas propinqua , & multitudo esset infinita ; constituisse autem Bello-uacos , omnium principum consensu , summa plebis cupiditate , ut , * si diceretur Caesar cum III. legionibus uenire , offerrent se ad dimicandum , ne , miseriore , ac duriori postea condicione , cum toto exercitu decertare cogerentur : sin maiores copias adduceret , in eo loco * permanerent , quem delegissent ; pabulatione autem , quae propter an-

ni tempus cum exigua, tum disiecta esset, & frumentatione, & reliquo commeatu ex insidijs prohibere Romanos. quae Caesar cum consentientibus * plurimis cognouisset; atque ea, quae proponerentur, consilia plena prudentiae, longeq. a temeritate barbarorum remota esse iudicaret; omnibus rebus inferuendum statuit, quo celerius hostes, contempta suorum paucitate, prodirent in aciem. singularis enim uirtutis ueterrimas legiones VII. IIX. & IX. & habebat, summae spei, delectaeq. iuuentutis XI. quae, octano iam stipendio functa, tamen, collatione reliquarum, nondum eandem uetustatis, & uirtutis coeperat opinionem. itaque, * consilio aduocato, rebus ijs, quae ad se essent delatae, omnibus expositis, animos multitudinis confirmat: si forte hostes III. legionum numero posset elicere ad dimicandum, agminis ordinem ita constituit; ut legio VII. IIX. IX. ante omnia iret impedimenta; deinde omnium impedimentorum agmen, (quod tamen erat mediocre, ut in expeditionibus esse consuevit) cogeret XI. ne maioris multitudinis species accidere hostibus posset, quam ipsi depoposcissent. hac ratione paene quadrato agmine instructo, in conspectum hostium celerius opinione eorum, exercitum adducit. * quas legiones repente instructas uelut in acie certo gradu accedere Galli cum uiderent, quorum erant ad Caesarem plena fiduciae consilia perlata, siue certaminis periculo, siue subito aduentu, seu expectatione nostri consilij, copias instruunt

struunt pro castris, nec loco superiore decedunt. Caesar, etsi dimicare optauerat, tamen, admiratus tantam multitudinem hostium, ualle intermissa, magis in altitudinem depressa, quam late patente, castra castris hostium confert. haec imperat uallo pedum XII. muniri, * coronisque pro hac ratione eius altitudinis inedicari; fossam duplicem, pedum quinum denum, lateribus directis, deprimi; turres crebras excitari, in altitudinem III. tabulatorum, pontibus transiectis, contratisq. coniungi; quorum frontes uimineae loricae munirentur, * ut hostis a duplici propugnatorum ordine depelleretur; quorum alter ex pontibus, quo * tutior altitudine esset, hoc audacius, longiusq. tela promitteret; alter, quo propior hostem in uallo collocatus esset, ponte ab incidentibus telis tegeretur. portis fores, altioresq. turres imposuit. huius munitio duplex erat cōsiliū. namque & operum magnitudinem, & timorem suum sperabat fiduciam barbaris allaturum; & cum pabulatum, frumentatumq. longius esset proficiscendum, paruis copiis castra munitio ipsa uidebat posse defendi. interim, crebro paucis utrimque procurrentibus, inter bina castra palude interiecta, contendebatur: quam tamen paludem non numquam aut nostra auxilia, aut Gallorum, Germanorumq. transibant: acriusq. hostes insequabantur, aut uicissim hostes, eodem transgressi, nostros longius submouebant. Accidebat autem quotidianis pabulationibus, (id, quod accidere

erat necesse, cum raris, disiectisq. ex aedificijs pabulum* conquireretur) ut impeditis locis diuersi pabulatores circumuenirentur: quae res etsi mediocre detrimentum iumentorum, ac seruorum nostris afferebat, tamen stultas cogitationes incitabat barbarorum, atque eo magis, quod Commius, quem profectum ad auxilia Germanorum accersenda dixeram, cum equitibus uenerat; qui tametsi numero non amplius erant quingentis: tamen Germanorum aduentu barbari* inflabantur. Caesar, cum animaduerneret hostem complures dies castris palude, &* loci natura munitis se tenere, neque oppugnari castra eorum, sine dimicatione perniciofa, nec locum munitionibus claudi, nisi a maiore exercitu, posse; litteras ad Trebonium mittit, ut, quam celerrime posset, legionem XIII, quae cum T. Sextio legato in Biturigibus hiemabat, accerseret; atque ita cum III. legionibus magnis itineribus ad se ueniret: ipse equites inuicem Rhemorum, ac Lingonum, reliquarumq. ciuitatum, quorum magnum numerum euocauerat, praesidio pabulationibus mittit, qui subitas hostium incursiones sustinerent. quod cum quotidie fieret, ac iam consuetudine diligentia minuere-tur, (quod plerumque accidit diuturnitate) Bellouaci delecta* manu peditum, cognitis stationibus quotidianis equitum nostrorum, siluestribus locis insidias disponunt; eodemq. equites postero die mittunt, qui primum elicerent nostros in insidias, deinde circumuentos aggredierentur. cuius mali

mali sors incidit Rhemis, quibus illa dies fungendi muneris obuenerat. namque ij, cum repente hostium equites animaduertissent, ac numero superiores paucitatem contempsissent, cupidius insecuti a peditibus undique sunt circumdati: quo facto perturbati, celerius, quam consuetudo fert equestris proelii, se receperunt, amisso Vertisco, principe ciuitatis, praefecto equitum: qui cum uix equo propter aetatem posset uti, tamen, consuetudine Gallorum, neque aetatis excusatione in suscipienda praefectura usus erat, neq. dimicari sine se uoluerat. instantur, atq. incitantur hostium animi secundo proelio, principe, & praefecto Rhemorum interfecto. nostri detrimento admonentur, diligentius exploratis locis stationes disponere, ac moderatius cedentem insequi hostem. non intermittuntur interim quotidiana proelia in conspectu utrorumque castrorum, quae ad uada, transitusq. fiebant paludis. qua contentione Germani, quos propterea Caesar transduxerat Rhenum, ut equitibus interpositi proeliarentur, cum constantius uniuersi paludem transissent, paucisq. resistentibus interfectis, pertinacius reliquam multitudinem essent insecuti, perterriti non solum ij, qui aut cominus opprimebantur, aut minus uulnerabantur, sed etiam, qui longius subsidiari consueuerant, turpiter fugerunt; nec prius finem fugae fecerunt, saepe amissis superioribus locis, quam se aut in castra suorum reciperent; aut non *nulli, pudore coacti, longius profugerent.*

rent . quorum periculo sic omnes copiae sunt perturbatae , ut uix indicari posset , utrum secundis , minimisq. rebus insolentiores ; an aduersis , mediocribusq. timidiore essent . Compluribus diebus , iisdem in castris , consumptis , cum propius accessisse legiones , & C. Trebonium legatum cognouissent : duces Bellouacorum , ueriti similem obsessionem Alesiae , noctu dimittunt eos , quos aut aetate , aut uiribus inferiores , aut inermes habebant , unaq. reliqua impedimenta : quorum perturbatum , & confusum dum explicant agmen , (magna enim multitudo carrorum etiam expeditos sequi Gallos consuevit) oppressi luce ,
 * copijs armatorum , castrorum uias instruunt ; ne prius Romani persequi se inciperent , quam longius agmen impedimentorum suorum processisset . At Caesar neque resistentes tanto collis
 * adscensu laceffendos iudicabat ; neque non usque eo legiones admouendas , ut discedere ex eo loco sine periculo barbari militibus instantibus non possent . * ita , ut cum paludem impeditam a castris castra diuidere , quae transeundi difficultas celeritatem insequendi tardare posset ; atque id iugum , quod trans paludem , paene ad hostium castra pertineret , mediocri ualle a castris eorum intercisum animaduerneret ; pontibus palude constrata , legiones transducit , celeriterq. in summam planitiem iugi peruenit , quae decliui fastigio duobus ab lateribus muniebatur . ibi legionibus instructis ad ultimum iugum peruenit :
 aciemq.

aciemq. eo loco constituit, unde tormento missa
tela in hostium cuneos conijci possent. barbari,
confisi loci natura, cum dimicare non recusarent,
si forte Romani subire collem* conarentur, paul
latimq. copias distributas dimittere non aude-
rent, ne dispersi perturbarentur, in acie perman-
serunt. quorum pertinacia cognita Caesar, x x.
cohortibus instructis, castrisq. eo loco metatis,
muniri iubet castra. * absolutis operibus, legio-
nes pro uallo instructas collocat: equites frenatis
equis in stationibus disponit. Bellouaci, cum Ro-
manos ad insequendum paratos uiderent, neque
pernoctare, neque diutius permanere sine ciba-
rijs eodem loco possent, tale consilium sui reci-
piendi inierunt. Fasces, ubi confederant (nam,
in acie sedere Gallos consueisse, superioribus com-
mentarijs declaratum est) per manus stramento-
rum, ac uirgultorum, quorum summa erat in ca-
stris copia, inter se transditos, ante aciem collo-
cauerunt; extremoq. tempore diei, signo pronun-
ciato, uno tempore incenderunt. ita continens
flamma copias omnes repetente a conspectu textit
Romanorum: quod ubi accidit, barbari uehemen-
tissimo cursu fugerunt. Caesar, etsi discessum ho-
stium animaduertere non poterat, incendijs op-
positis; tamen, id consilium cum fugae caussa in-
itum suspicaretur, legiones* promouet; & tur-
mas mittit ad insequendum: ipse, ueritus insti-
dias, ne forte in eodem* loco subsistere hostis,
atque elicere nostros in locum conaretur iniquum,

tardius procedit. Equites, cum intrare * *sumum*, & *flammam densissimam* timerent: ac, si qui cupidius intrauerant, uix suorum ipsi priores partes * aduerterent; equorum insidias ueriti, liberam facultatem sui recipiendi Bellouacis dederunt. ita, fuga timoris simul, calliditatisq. plena, sine ullo detrimento, millia non amplius x. progressi hostes, munitissimo loco castra posuerunt. inde, cum saepe in insidijs equites, peditesq. disponderent, magna detrimenta Romanis in pabulationibus inferebant. quod cum crebrius accideret, ex captiuo quodam comperit Caesar, Corbeum, Bellouacorum ducem, fortissimorum millia vi. peditum delegisse, equitesq. ex omni numero ∞ , quos in insidijs eo loco collocaret, quem in locum, propter copiam frumenti, ac pabuli, Romanos pabulatum missuros suspicaretur. quo cognito consilio, Caesar, legiones plures, quam solebat, educit; equitatumq. qua consuetudine pabulatoribus mittere praesidio consueuerat, praemittit: huic interponit praesidia leuis armaturae: ipse cum legionibus quam potest maxime appropinquat. Hostes in insidijs dispositi, cum sibi delegissent campum ad rem gerendam non amplius patentem in omnes partes passibus ∞ , * siluis undique impeditissimis, aut altissimo flumine, uelut indagine, munitum, hunc insidijs circumdederunt nostri. Explorato hostium consilio, ad proeliandum animo, atque armis parati, cum, subsequentibus legionibus, nullam di-

micatio-

micationem recusarent, turmatim in eum locum deuenerunt. quorum aduentu cum sibi Corbeus oblatam occasionem rei gerendae existimaret, primus cum paucis se ostendit, atque in proximas turmas impetum facit. nostri constanter impetum sustinent insidiatorum; neque plures in unum locum conueniunt; quod plerumque equestribus proelijs * cum propter aliquem timorem accidit, * tum multitudine ipsorum detrimentum accipitur. cum dispositis turmis inuicem rari proeliarentur; neque ab lateribus circumueniri suos paterentur; erumpunt ceteri, Corbeo proeliante, ex siluis. fit magna contentione diuersum proelium: quod cum diutius pari Marte iniretur; paulatim ex siluis instructa multitudo procedit peditem, quae nostros cogit cedere equites: quibus celeriter subueniunt leuis armaturae pedites, quos ante legiones missos docui; turmisq. nostrorum interpositi, constanter proeliantur. pugnatur aliquandiu pari contentione: deinde, ut ratio postulabat proelij, qui sustinuerant primos impetus insidiarum, hoc ipso fiunt superiores, quod nullum ab insidiantibus imprudentes acceperant detrimentum. accedunt propius interim legiones: crebriq. eodem tempore & nostris, & hostibus nuncij afferuntur, imperatorem instructis copijs adesse. qua re cognita, praesidio cohortium confisi nostri, acerrime proeliantur; ne, si tardius rem gessissent, uictoriae gloriam communicasse cum legionibus uiderentur. Hostes concidunt animis;

atque

230
atque itineribus diuersis fugam quaerunt, nequid
quam. nam, quibus difficultatibus locorum Roma-
nos claudere uoluerant, ijs ipsi * tenebantur: ui-
eti tamen, * perculsiq;e, maiore parte amissa,
consternati, quo sors tulerat, confugiunt; partim
siluis petitis; partim flumine; qui tamen in fuga
a nostris acriter insequentibus conficiuntur: * cum
interim nulla calamitate uictus Corbeus, excede-
re proelio, siluasq; petere, haud inuitantibus no-
stris ad deditiorem, potuit adduci, quin, fortis-
sime proeliando, compluresq; uulnerando, cogeret
elatos iracundia uictores in se tela conijcere. Ta-
li modo re gesta, recentibus proelij uestigijs, ingres-
sus Caesar, cum uictos tanta calamitate existima-
ret hostes, nuncio accepto, locum castrorum reli-
cturos, quae non longius ab ea caede * abesse plus
minus **LXX.** millibus passuum dicebantur, tametsi
flumine impeditum transitum uidebat; tamen,
exercitu transducto, progreditur: at Bellouaci, re-
liquaeq; ciuitates, repente ex fuga paucis, atque
his uulneratis, receptis, qui siluarum beneficio ca-
sum euitauerant, omnibus aduersis, cognita cala-
mitate, interfecto Corbeo, amisso equitatu, & for-
tissimis peditibus, cum aduentare Romanos existi-
marent, concilio repente cantu tubarum conuoca-
to, * conclamant, ut legati, obsidesq; ad Caesarem
mittantur. hoc omnibus probato consilio, Com-
mius Atrebas ad eos profugit Germanos, a qui-
bus ad id bellum auxilia mutuatus erat. Ceteri e
uestigio mittunt ad Caesarem legatos, petuntq;
ut

ut ea poena sit contentus hostium, quam si sine dimicatione inferre integris posset, pro sua clementia, atque humanitate, numquam profecto esset illaturus: afflictas opes equestri proelio Bellouacorum esse: delectorum peditum multa millia interuisse, uix refugisse nuncios caedis: tamen magnum, ut in tanta calamitate, Bellouacos eo proelio commodum esse consecutos, quod Corbeus, auctor belli, concitator multitudinis, esset interfectus: numquam enim senatum tantum in ciuitate, illo uiuo, quantum imperitam plebem, potuisse. Haec orantibus legatis, commemorat Caesar, eodem tempore superiore anno Bellouacos, ceterasque Galliae ciuitates, suscepisse bellum; pertinacissime hos ex omnibus in sententia permanfisse, neque ad sanitatem reliquorum deditioe esse perductos: scire, atque intelligere se, causam peccati facillime mortuis delegari: neminem uero tantum pollere, ut inuitis principibus, resistente senatu, omnibus bonis repugnantibus, infirma manu plebis, bellum concitare, & gerere posset: sed tamen se contentum fore ea poena, quam sibi ipsi contraxissent. Nocte insequenti legati responsa ad suos referunt, obsides conficiunt. Concurrant reliquarum ciuitatum legati, quae Bellouacorum speculabantur euentum: obsides dant: imperata faciunt; excepto Commio, quem timor cohibebat, cuiusquam fidei suam committere salutem. nam superiore anno T. Labienus, Caesarem in Gallia citeriore ius dicente, cum Commium comperisset sollicitare ciuitates,

uitates, coniurationem contra Caesarem facere, in fidelitatem eius sine ulla perfidia iudicauit compri-
mi posse : quem quia non arbitrabatur uocatum in castra uenturum , ne tentando cautio-
rem faceret , C. Volusenum Quadratum misit, qui eum , per simulationem colloquij, curaret interficiendum . ad eam rem delectos transdidit centuriones . cum in colloquium uentum esset , & , ut conuenerat , manum Commij Volusenus arripuisset ; centurio , uelut insueta re permotus , celeriter a familiaribus prohibitus Commij , conficere hominem non potuit ; gra-
uiter tamen primo ictu gladio caput percussit . cum utrimque gladij districti essent ; non tam pugnandi , quam diffugiendi fuit utrorumque consilium ; nostrorum , quod mortifero uulnere Commium crede-
bant affectum ; Gallorum , quod , insidijs cognitis , plura , quam uidebant , extimescebant . quo facto statu-
isse Commius dicebatur , numquam in conspectum cuiusquam Romani uenire . Bellicosissimis gentibus denictis , Caesar , cum uideret nullam iam esse ciuitatem , * quae bellum pararet , quo sibi resisteret , sed nonnullos ex opidis demigrare , ex agris effugere , ad praesens imperium euitandum ; plures in partes exercitum di-
mittere constituit : M. Antonium quaestorem , cum legione XI, sibi coniungit : C. Fabium lega-
num , cum cohortibus XXV , mittit in diuersissimam partem Galliae ; quod ibi quasdam ciuitates in armis esse audiebat , neque C. Caninium Rebi-
tum legatum , qui in illis regionibus praeerat ,
satis

satis firmas II. legiones habere, existimabat. T. Labienum ad se euocat: legionemq. XII. quae cum eo fuerat in hibernis, in togatam Galliam mittit, ad colonias ciuium Romanorum tuendas; ne quod simile incōmodum accideret de incursione barbarorum, ac superiore aestate Tergestinis accidisset; quia repentino latrocinio, atq. impetu incolae illorum erant oppressi: ipse ad deuastandos, depopulandosq. fines Ambiorigis proficiscitur: quem perterritum, atque fugientem cum redigi posse in suam potestatem desperasset, proximum suae dignitati esse ducebat, adeo fines eius uastare ciuibus, aedificijs, pecore, ut odio suorum Ambiorix, si quos fortuna fecisset reliquos, nullum reditum propter tantas calamitates haberet in ciuitatem. cum in* omnes fines partium Ambiorigis aut legiones, aut auxilia dimisisset, atque omnia caedibus, incendijs, *rapinis, uastasset; magno numero hominum interfecto, aut capto, Labienum, cum II. legionibus, in Treuiros mittit; quorum ciuitas, propter Germaniae uicinitatem, quotidianis exercitata bellis, cultu, & feritate, non multum a Germanis differebat, neque imperata umquam, nisi exercitu coacta, faciebat. Interim C. Caninius legatus, cum, magnam multitudinem conuenisse hostium in fines Pictonum, litteris, nuncijsq. Duracij* cognouisset, qui perpetuo* in amicitia Romanorum permanserat, quod pars quaedam ciuitatis eius defecisset, ad opidum Lemouicum contendit. quo cum aduentaret; atque ex captiuis cer-*
tius

tius cognosceret, multis hominum millibus, Dum-
naco duce Andium, Duracium clausum, Lemoui-
cum oppugnari; neque infirmas legiones hostibus
committere auderet, castra munito loco posuit.
Dumnacus, cum appropinquare Caninium cogno-
uisset, copijs omnibus ad legiones conuersis, castra
Romanorum oppugnare instituit. cum complures
dies in oppugnatione consumpsisset; & magno suo
rum detrimento, nullam partem munitio-
num conuellere potuisset; rursus ad obsidendum Lemou-
cum redit. * Eodem tempore C. Fabius legatus
complures ciuitates in fidem recipit, obsidibus fir-
mat, litteris C. Caninij certior fit, quae in Pi-
ctonibus gerantur. quibus rebus cognitis, profi-
ciscitur ad auxilium Duracio ferendum. ac Du-
mnacus, aduentu Fabij cognito, desperata salute,
si tempore eodem coactus esset & Romanum, &
externum sustinere hostem, & respicere, ac time-
re opidanos; repente eo ex loco cum copijs recedit;
nec se satis tutum fore arbitratur, nisi flumen Li-
gerim, quod erat ponte, propter magnitudinem,
* constratum, copias transduxisset. Fabius, etsi
non dum in conspectum uenerat* hostium, neque se
cum Caninio coniunxerat; tamen, doctus ab ijs,
qui locorum nouerant naturam, potissimum credi-
dit, hostes perterritos eum locum, quem petebant,
petituros. itaque cum copijs ad eundem pontem
contendit; equitatumq. tantum procedere ante ag-
men imperat legionum, quantum cum processisset,
sine defatigatione equorum in eadem se recipere.

castra. Consequuntur equites nostri, ut erat praeceptum: innaduntq. Dumnaci agmen: & fugientes, perterritosq. sub sarcinis in itinere aggressi, magna praeda, multis interfectis, potiuntur. itaque, re bene gesta, se recipiunt in castra. insequenti nocte Fabius equites praerattit, sic paratos, ut confligerent, atque omne agmen morarentur, dum consequeretur ipse. cuius praeceptis, ut res gereretur. Q. Titatius Varus, praefectus equitum, singularis & animi, & prudentiae uir, suos hortatur; agmenq. hostium consecutus, turmas partim idoneis locis disponit, partim equitum proelium committit. consistit audacius equitatus hostium succedentibus sibi peditibus, qui, toto agmine subsistente, equitibus suis contra nostros ferunt auxilium. fit proelium acri certamine. namque nostri, contemptis pridie, superatisq. hostibus, cum subsequi legiones meminissent, & pudore cedendi, & cupiditate per se conficiendi proelii, fortissime contra pedites proeliantur; hostesq. nihil amplius copiarum accessurum credentes. ut pridie cognouerant, delendi equitatus nostri nacti occasionem uidebantur. cum aliquandiu summa contentione dimicaretur, Dumnacus instruit aciem; quae suis esset equitibus inuicem praesidio. tum repente confertae legiones in conspectum hostium ueniunt. quibus uisis perculsae barbarorum turmae, ac perterritae acies hostium, perturbato impedimento- rum agmine, magno clamore, discursuq. passim fugae se mandant. At nostri equites, qui paullo ante

te cum resistentibus fortissime conflixerant, laetitia uictoriae elati, magno undiq. clamore sublato, cedentibus circumfusi, quantum equorum uires ad prosequendum, dextraeq. ad caedendum ualent, tantum ex proelio interficiūt. itaque amplius milibus XII aut armatorum, aut eorum, qui timore arma proiecerant, interfectis, omnis multitudo capitur impedimentorum. qua ex fuga, cum constaret, Drapetem, Senonem, (qui, ut primum defece-
rat Gallia, collectis undiq. perditis hominibus, seruis ad libertatem uocatis, * exsulibus omnium ciuitatum accitis, receptis latronibus, impedimenta, & commeatus Romanorum interceperat) non amplius hominum II. millibus ex fuga collectis, provinciam petere, unaq. consilium cum eo Luterium Cadurcum cepisse, quem in superiore commentario, prima defectione Galliae facere in provinciam impetum uoluisse, cognitum est; Caninius legatus, cum legionibus II. ad eos persequendos contendit; ne de timore, aut detrimento provinciae, magna infamia, perditorum hominum latrocinij, caperetur. C. Fabius cum reliquo exercitu in Carnutes, reliquasq. proficiscitur ciuitates, quarum eo prelio, quod cum Dumnaco fecerat, copias esse accitas sciebat. non enim dubitabat, quin recenti calamitate submissiores essent futurae; dato uero spatio, ac tempore, eodem instante Dumnaco, possent concitari. qua in re summa felicitas, celeritasq. in recipiendis ciuitatibus Fabium consequitur. nam Carnutes, qui, saepe uexati, numquam

quam pacis fecerant mentionem; datis obsidibus, ueniunt in deditiōem; ceteraeq. ciuitates, positaē in ultimis Galliae finibus, Oceano coniunctae, quae Armoricae appellantur, auctoritate adductae Carnutum, aduentu Fabij, legionumq. imperata sine mora faciunt. Dumnacus, suis finibus expulsus, errans, latitansq. solus extremas Galliae regiones petere coactus est. At Drapes, unaq. Luterius, cum legiones, Caniniumq. adesse cognoscerent, nec se sine certa perniciē, persequente exercitu, putarent prouinciae fines intrare posse; * nec iam liberam uagandi, latrocinandiq. facultatem haberent, consistunt in agris Cadurcorum. ibi cum Luterius apud suos ciues quondam, integris rebus, multum potuisset; semperq. auctor nouorum consiliorum, magnam apud barbaros auctoritatem haberet; opidum Vxellodunum, quod in clientela fuerat eius, natura loci egregie munitum, occupat suis & Drapetis copijs; opidanosq. sibi coniungit. quo cum confestim C. Caninius uenisset, animaduerneretq. omnes opidi partes praeruptissimis saxis esse munitas, quo, defendente nullo, tamen armatis adscendere esset difficile; magna autem impedimenta opidanorum uideret; quae si claudestina fuga subtrahere conarentur, effugere non modo equitatum, sed ne legiones quidem, possent: tripartito cohortibus diuisis, trina* excelsissimo loco castra fecit; a quibus paulatim, quantum copiae patiebantur, uallum in opidi circuitu ducere instituit. quod cum animaduernerent opidani, mi-

R

ferrimaq.

ferrimaq. Alesiae memoria solliciti, similem casum obsessionis uererentur; maximeq. ex omnibus Luterius, qui fortunae illius periculum fecerat; moneret rationem frumenti esse habendam; constituunt omnium consensu, parte ibi relicta copiarum, ipsi cum expeditis ad importandum frumentum proficisci. eo consilio probato, proxima nocte, II. millibus armatorum relictis, reliquos ex opido Drapes, & Luterius, educunt: ij, paucos dies morati, ex finibus Cadurcorum, qui partim re frumentaria subleuare eos cupiebant, partim prohibere, quo minus sumerent, non poterant, magnum numerum frumenti comparant. non numquam autem expeditionibus nocturnis castella nostrorum adoriuntur. quam ob causam C. Caninius toto opido munitiones circumdare conatur; ne aut opus effectum tueri non possit, aut plurimis in locis infirma disponat praesidia. magna copia frumenti comparata, * confidunt Drapes, et Luterius non longius ab opido x. millibus passuum, unde paulatim frumentum in opidum supportarent: ipsi inter se prouincias partiuntur. Drapes castris praesidio cum parte copiarum restitit. Luterius agmen iumentorum ad opidum* adducit: dispositis ibi praesidijs, hora noctis circiter x. siluestribus* angustisq. itineribus frumentum importare in opidum instituit. quorum strepitum uigiles castrorum cum sensissent; exploratoresq. missi, quae agerentur, renunciassent; Caninius celementer cum cohortibus armatis ex proximis castellis,

lis, in frumentarios sub ipsam lucem impetum fecit . ij, repentino malo perterriti, diffugiunt ad sua praesidia: quae nostri ut uiderunt, acrius contra armatos incitati, neminem ex eo numero uiuum capi patiuntur . profugit inde cum paucis Luterius, nec se recipit in castra. re bene gesta, Caninius ex captiuis comperit, partem copiarum cum Drapete esse in castris * intra millia passuum x. qua re ex compluribus cognita, cum intelligeret, fugato duce altero, perterritos reliquos facile opprimi posse, magnae felicitatis esse arbitrabatur, neminem ex caede refugisse in castra, qui de accepta calamitate nuncium Drapeti perferret . sed, cum in experiundo periculum nullum uideret, equitatum omnem, Germanosq. pedites summae uelocitatis omnes ad castra hostium praemittit . ipse legionem unam intra castra distribuit ; alteram secum expeditam ducit . cum propius hostem accessisset, ab exploratoribus, quos praemisera, cognoscit, castra eorum, ut barbarorum fert consuetudo, relictis locis superioribus, ad ripas fluminis esse demissa . at Germanos, equitesq. imprudentibus omnibus de improuiso* aduolasse, & proelium commisisse . qua re cognita, legionem armatam instruatamq. adducit . ita, repente omnibus ex partibus signo dato, loca superiora capiuntur quod ubi accidit, Germani, equitesque, signis legionis uisis, uehementissime proeliantur . * confestim omnes cohortes undique impetum faciunt: omnibus aut inter-

fectis, aut captis, magna praeda potiuntur. capitur ipse eo proelio Drapes. Caninius felicissime re gesta, sine ullo paene militis uulnere, ad obsidendos opidanos reuertitur; externoq. hoste deleto, cuius timore augere praesidia, & munitione opidanos* circumdare prohibitus erat, opera undique imperat administrari. uenit eodem cum suis copijs postero die C. Fabius, partemq. opidi sumit ad obsidendum. Caesar interim M. Antonium quaestorem cum cohortibus xv. in Bellouacis reliquit; ne qua rursus nouorum consiliorum ad capiendum bellum facultas daretur: ipse reliquas ciuitates adit; obsides plures imperat; timentes omnium animos* consolatione sanat. Cum in Carnutes uenisset, quorum consilio in ciuitate superiore commentario Caesar exposuit initium belli esse ortum, quod praecipue eos, propter conscientiam facti, timere animaduertebat; quo celerius ciuitatem metu liberaret, principem sceleris ipsius, et concitatore belli* Gutturnatum ad supplicium deposcit. qui etsi ne ciuibz quidem suis se committebat; tamen celeriter, omnium cura quaesitus, in castra* perducitur. cogitur in eius supplicium Caesar contra* naturam suam, maximo militum consensu; qui omnia pericula, & detrimenta belli Gutturnato accepta referebant; adeo ut uerberibus examinatum corpus securi feriretur. ibi crebris litteris Caninij fit certior, quae de Drape, et Luterio gesta essent, quoq. in consilio permanerent opidani. quorum etsi paucitatem contemnebat, ta-

men

men pertinaciam magna poena esse afficiendam indicabat ; ne uniuersa Gallia non uires* sibi defuisse ad resistendum Romanis, sed constantiam, putaret; ne ue hoc exemplo ceterae ciuitates, locorum opportunitate fretae, se uindicarent in libertatem; cum omnibus Gallis notum esse sciret, reliquam esse unam aetatem suae prouinciae; quam si sustinere potuissent, nullum ultra periculum uerentur. itaque Q. Calenum legatum cum legionibus II. relinquit, qui iustis itineribus se subsequeretur: ipse cum omni equitatu, quam potest celerrime, ad Caninium contendit. cum, contra expectationem omnium, Caesar Vxellodunum uenisset; opidumq. operibus clausum animaduerteret; neque ab oppugnatione recedi uideret ulla condicione posse; magna autem copia frumenti abundare opidanos, ex perfugis cognosceret; aqua prohibere hostem tentare coepit. Flumen infimam uallem diuidebat, quae paene totum montem cingebat, in quo positum erat praeruptum undique opidum Vxellodunum. hoc auertere loci natura* prohibebat. sic enim imis radicibus montis ferebatur, ut nullam in partem, depressis fossis, deriuari posset. Erat autem opidanis difficilis, & praeruptus eo descensus, ut, prohibentibus nostris, sine uulneribus, ac periculo uitae, neque adire flumen, neque arduo se recipere posset: adscensu. quae difficultate eorum cognita, Caesar, sagittarijs, funditoribusq. dispositis, tormētis etiam quibusdam locis contra facilissimos descensus collocatis, aqua

fluminis prohibebat opidanos, quorum omnis post ea multitudo* aquatum unum in locum conueniebat. sub ipsius enim opidi murum magnus fons prorumpibat, ab ea* parte, quae fere pedum CCC. intervallo fluminis circuitu uacabat. hoc fonte prohiberi posse opidanos cum optarent reliqui, Caesar unus* uideret, non sine magno periculo, e regione eius, uineas agere aduersus montem, & aggeres struere, coepit, magno cum labore, & continua dimicatione. opidani enim loco superiore decurrunt, & eminus sine periculo proeliantur, multosq. pertinaciter succedentes uulnerant. non deterrentur tamen milites nostri uineas proferre, & labore, atque operibus locorum uincere difficultates.* eodem tempore tectos cuniculos agunt ad caput fontis. quod genus operis sine ullo periculo, & sine suspitione hostium, facere licebat. exstruitur agger in altitudinem pedum IX. collocatur in eo turris X. tabulatorum, non quidem, quae moenibus aequaretur, (id enim nullis operibus effici poterat) sed quae superare fontis fastigium posset. ex ea cum tela tormentis iacerentur ad fontis aditus; nec sine periculo possent aquari opidani; non tantum pecora, atque iumenta, sed etiam magna hominum multitudo siti consumebatur. quo malo perterriti opidani, cupas seuo, pice, scandulis complent, eas ardentibus in opera prouolunt. eodem tempore acerrime proeliantur, ut ab incendio restinguendo dimicationis periculo deterreant Romanos. magna repente in ipsis operibus flamma

*existit.

**existit. quaecumque enim per locum praecipitem missa erant, ea uineis & agere suppressa comprehendebant id ipsum, quod morabatur. Milites contra nostri, quamquam periculoso genere proelii, locoq. iniquo premebantur, tamen omnia patissimum sustinebant animo. res enim gerebatur & excelso loco, & in conspectu exercitus nostri: magnusq. utrimque clamor oriebatur: ita ut quisque poterat, maxime insignis, quo notior, testatorq. uirtus eius esset, telis hostium flammaeq. se offerebat. Caesar, cum complures suos uulnerari uideret, ex omnibus opidi partibus cohortes montem adscendere, & simulatione moenium occupandorum, clamorem undique iubet tollere. quo facto perterriti opidani, cum, quid ageretur in locis reliquis, *essent ignari, reuocant ab impugnandis operibus armatos, murisq. disponunt. ita uostri, siue proelii facto, celeriter opera flamma comprehensa partim restinguunt, partim interscindunt. cum pertinaciter resisterent opidani, magna etiam parte suorum siti amissa, in sententia permanebant. ad postremum cuniculis uenae fontis intercisae sunt, atque auersae. quo facto repente fons perennis exhaustus, tantam attulit oppidanis salutis desperationem, ut id non hominum consilio, sed deorum uoluntate, factum putarent. itaque, necessitate coacti, se transdiderunt. Caesar, cum suam lenitatem cognitam omnibus sciret, neque uereretur, ne quid crudelitate naturae uideretur asperius fecisse, neque exitum consiliorum suorum*

animaduerneret, si tali ratione diuersis in locis
*plures rebellare coepissent, exemplo supplicij de
terrendos reliquos existimauit. itaque omnibus,
qui arma tulerant, manus praecidit, uitamq. con
cessit; quo testatior esset poena improborum. Dra
pes, quem captum esse a Caninio docui, siue* indi
gnatione, & dolore uinculorum, siue timore gra
uioris supplicij, paucis diebus sese cibo abstinuit,
atque ita interijt. Eodem tempore Luterius, quem
profugisse ex proelio, scripsi, cum in potestatem
uenisset Epasnaeti Aruerni, (crebro enim mutan
dis locis, multorum fidei se committebat, quod
nusquam diutius sine periculo commoraturus ui
debatur, cum sibi conscius esset, quam inimicum
deberet Caesarem habere) hunc Epasnaetus Ar
uernus, amicissimus populi R. sine dubitatione ubi
la uinctum ad Caesarem duxit. Labienus interim
in Treuiris equestre proelium secundum facit; com
pluribusq. Treuiris interfectis, & Germanis, qui
nullis aduersus R. auxilia denegabant, principes
eorum uiuos in suam redegit potestatem; atque in
ijs Surum Aedum, qui &* uirtutis, & generis
summam nobilitatem habebat, solusq. ex Aeduis
ad id tempus permanserat in armis. Ea re cognita,
Caesar cum in omnibus partibus Galliae bene res
gestas uideret, iudicaretq. superioribus aestiuis
Galliam deuictam et subactam esse, *Aquitaniam
numquam ipse adisset, sed per P. Crassum quadam
ex parte deuicisset, cum II. legionibus in eam par
tem est profectus, ubi extremum tempus consume
ret

ret aestiuorum. quam rem, sicut cetera, celeriter, feliciterq. confecit. namque omnes Aquitaniae ciuitates legatos ad eum miserunt, obfidesq. * ei dederunt. quibus rebus gestis, ipse cum equitum praesidio Narbonem profectus est, exercitum per legatos in hiberna eduxit, I V. legiones in Belgio collocauit cum M. Antonio, & C. Trebonio, & P. Vatinio, & Q. Tullio legatis ; * I I. in Aeduos misit, quorum in omni Gallia summam esse auctoritatem sciebat ; I I. in Treuiris ad fines Carnutum posuit, quae omnem regionem coniunctam Oceano continerent ; I I. reliquas in Lemouicum fines, non longe ab Aruernis, ne qua pars Galliae uacua ab exercitu esset. paucos dies ipse in prouincia moratus, cum celeriter omnes conuentus percucurrisset ; publicas controuersias cognouisset ; bene meritis * praemia tribuisset, (cognoscendi enim maximam facultatem habebat, * quali quisque animo in remp. fuisset totius Galliae defectione, quam sustinuerant fidelitate, atq. auxilij prouinciae illius) his rebus confectis, ad legiones in Belgium se recipit: hibernauitq. * Nemetocennae. ibi cognoscit, Commium Atrebatem proelio cum equitatu suo contendisse. nam, cum Antonius in hiberna uenisset, ciuitasq. Atrebatum in officio maneret ; Commius, qui post illam uulnerationem, quam supra * commemorauimus, semper ad omnes motus paratus suis ciuibus esse consueisset, ne consilia belli quaerentibus auctor armorum, duxq. deesset, parente Romanis ciuitate, cum suis equitibus se,

se, suosq. latrocinij alebat, infestisq. itineribus commeatus complures, qui comportabantur in hiberna Romanorum, intercipiebat. erat attributus Antonio praefectus equitum C. Volusenus Quadratus, qui cum eo hibernaret. hunc Antonius ad persequendum equitatum hostium mittit. Volusenus autem ad eam uirtutem, quae singularis in eo erat, magnum odium Commij adiungebat, quo libentius id faceret, quod imperabatur. itaque, dispositis insidijs, saepius eius equites aggressus, secunda proelia faciebat. nouissime, cum uehementius contenderetur, ac Volusenus ipsius intercipiendi Commij cupiditate pertinacius eum cum paucis insecutus esset; ille autem fuga uehementi Volusenum longius produxisset; repente omnium suorum inuocat fidem, atque auxilium, ne sua uulnera, perfidia interposita, paterentur* inulta; conuersoq. equo, se a ceteris incautius permittit in praefectum. faciunt idem* omnes eius equites, paucosq. nostros conuertunt atque insequuntur. Commius incensum calcariibus equum iungit equo Quadrati, lanceaq. infestam* medium femur eius magnis uiribus transiicit. Praefecto uulnerato, non dubitant nostri resistere, & conuersi hostem pellere. quod ubi accidit, complures hostium, magno nostrorum impetu pulsati, uulnerantur, & partim in fuga proteruntur, partim intercipiuntur. quod ubi malum dux equi uelocitate* euitauit; grauius uulneratus praefectus, ut uitae periculum aditurus uideretur, refertur

fertur in castra . Commius autem, siue expiato suo dolore, siue magna parte amissa suorum, legatos ad Antonium mittit, seq. ibi futurum, ubi *praescripserit, & ea facturum, quae imperauerit, obsidibus datis firmat: unum illud orat, ut timori suo concedatur, ne in conspectum ueniat cuiusquam Romani.*quam postulationem Antonius cum iudicaret ab iusto nasci timore, ueniam petendi dedit;obsides accepit

SCIO, Caesarem singulorum annorum singulos commentarios fecisse: quod ego non existimaui mihi esse faciendum: propterea quod insequens annus L. Paulo, & C. Marcello Cos. nullas habet Galliae magnopere res gestas . Ne quis tamen ignoraret, quibus in locis Caesar, exercitusq. eo tempore fuissent, pauca scribenda, coniungendaq. huic commentario statui

CAESAR, cum in Belgio hiemaret, unum illud propositum habebat, continere in amicitia ciuitates, nulli spem, aut causam dare armorum. nihil enim minus uolebat, quam sub discessu suo necessitatem sibi aliquam imponi belli gerendi; ne, cum exercitum deducturus esset, bellum aliquod relinqueretur, quod omnis Gallia libenter sine praesenti periculo susciperet. itaque, honorifice ciuitates appellando, principes maximis praemijs afficiendo, nulla onera noua *imponendo, defessam tot aduersis proelijs Galliam, condicione parendi meliore, facile in pace continuit . ipse, hibernis peractis, contra consuetudinem

itudinem in Italiam quammaximis itineribus est profectus, ut municipia, & colonias appellaret, quibus M. Antonij, quaestoris sui, commendaret sacerdotij petitionem. contendebat enim gratia, cum libenter pro homine sibi coniunctissimo, quem paullo ante praemiserat ad petitionem; tum acriter contra factionem, & potentiam paucorum, qui, M. Antonij repulsa, Caesaris * intercedentis conuellere gratiam cupiebant. hunc etsi augurem prius factum, quam Italiam attingeret, in itinere audierat, tamen non minus iustam sibi causam municipia, & colonias adeundi existimauit, ut ijs gratias ageret, quod frequentiam, atque officium suum, Antonio praestitissent, simulq. se & honorem suum insequentis anni commendaret petitione; propter ea quod insolenter aduersarij sui gloriarentur, L. Lentulum, & C. Marcellum cos. creatos, qui omnem honorem & dignitatem Caesaris * exspoliarent, ereptum Ser. Galbae consulatum, cum is multo plus gratia, suffragijsq. ualuisset, quod sibi coniunctus & familiaritate, & necessitudine legationis esset. exceptus est Caesaris aduentus ab omnibus municipijs, & colonijs incredibili honore atque amore. tum primum enim ueniebat ab illo uniuersae Galliae bello. nihil relinquebatur, quod ornatum portarum, itinerum, locorumq. omnium, qua Caesar iturus erat, excogitari * posset. cum liberis omnis multitudo obuiam procedat. hostiae omnibus locis immolabantur:

bantur : triclinijs stratis fora , templaq. occupa-
bantur , ut uel expectatissimi triumphus* laetitia
percipi posset . tanta erat magnificentia apud opu-
lenciores , cupiditas apud humiliores . Cum o-
mnes regiones Galliae togatae Caesar percucurrif-
set , summa celeritate ad exercitum* Nemotecen-
nam redijt : legionibusq. ex omnibus hibernis ad
fines Treuirorum euocatis , eo profectus est , ibiq-
exercitum lustrauit . T. Labienum Galliae toga-
tae praefecit , quo maiore commendatione conci-
liaretur ad consulatus petitionem . ipse tantum
itinerum faciebat , quantum satis esse ad mutatio-
nem locorum , propter salubritatem , existima-
bat . ibi quamquam crebro audiebat , Labienum
ab inimicis suis sollicitari ; certiorq. fiebat ,
id agi paucorum consilijs , ut interposita sena-
tus auctoritate , aliqua parte exercitus spoliare-
tur ; tamen neque de Labieno credidit quidquam ,
neque contra senatus auctoritatem , ut aliquid fa-
ceret , potuit adduci . iudicabat enim , liberis sen-
tentijs patrum conscriptorum causam suam faci-
le obtineri . nam C. Curio , tribunus pl. cum Cae-
saris causam , dignitatemq. defendendam susce-
pisset , saepe erat senatui pollicitus ; si quem ti-
mor armorum Caesaris laederet , et quoniam Pom-
peij dominatio , atque arma , non minimum ter-
rorem foro inferrent , discederet uterque ab ar-
mis , exercitusq. dimitteret : fore eo facto libe-
ram , & sui iuris ciuitatem . neque hoc tantum
pollicitus est , sed etiam per se discessionem face-
re

re coepit. quod ne fieret, consules, amiciq. Pompeij* iusserunt; atque, ita rem moderando, discesserunt. magnum hoc testimonium senatus erat uniuersi, conueniensq. superiori facto: nam Marcellus, proximo anno, cum impugnaret Caesaris dignitatem contra legem Pompeij, & Crassi, retulerat ante tempus ad senatum, de Caesaris prouincijs: sententijsq. dictis, discessionem faciente Marcello, qui sibi omnem dignitatem ex Caesaris inuidia quaerebat, senatus frequens in alia omnia transiit. quibus non frangebantur animi inimicorum Caesaris, sed admonebantur, quo maiores pararent necessitudines, quibus cogi posset senatus id probare, quod ipsi constituissent. Fit deinde S. C. ut ad bellum Parthicum legio una a Cn. Pompeio, altera a C. Caesare, mitterentur. neque obscure hae duae legiones uni Caesari detrahuntur. nam Cn. Pompeius legionem primam quam ad Caesarem miserat, confectam ex delectu prouinciae, Caesari eam tamquam ex suo numero dedit. Caesar tamen, cum de uoluntate aduersariorum se* exspoliari nemini dubium esset, Cn. Pompeio legionem remisit, & ex suo numero xv, quam in Gallia citeriore habuerat, ex S. C. iubet transdi. in eius locum xii. legionem in Italiam mittit, quae praesidia tueretur, ex quibus praesidijs xv. deducebatur: ipse exercitum distribuit per hiberna; C. Trebonium, cum legionibus iv in Belgio collocat; C. Fabium, tum totidem, in Aeduos deducit. sic enim existimabat tutissimam fore

fore Galliam, si Belgae, quorum maxima uirtus;
 * & Aedui, quorum auctoritas summa esset,
 exercitibus continerentur. Ipse in Italiam profe-
 ctus est. quo cum uenissent, cognoscit, per C. Mar-
 cellum consulem legiones II. ab se remissas, quae
 ex S. C. deberent ad Parthicum bellum duci, Cn.
 Pompeio transditas, atque in Italia retentas es-
 se. hoc facto, quamquam nulli erat dubium, quin
 arma contra Caesarem pararentur: tamen Cae-
 sar omnia patienda esse statuit, quoad sibi spes
 aliqua relinqueretur, iure potius disceptandi,
 quam belli gerendi

C . IVLII . CAESARIS
COMMENTARIORVM
DE . BELLO . CIVILI
LIBER . I

LITTERIS a Fabio C. Caesaris consulis redditis, aegre ab ijs impetratum est, summa tribunorum pl. contentione, ut in senatu recitarentur. ut uero ex litteris ad senatum referretur, impetrari non potuit. Referunt consules de rep. in ciuitate. L. Lentulus consul senatui reip. pub. se non defuturum pollicetur; si audacter, ac fortiter sententias dicere uelint: sin Caesarem respiciant, atq. eius gratiam sequantur, ut superioribus fecerint temporibus; se sibi consilium capturum, neq. senatus auctoritati obtemperaturum; habere se quoq. ad Caesaris gratiam, atq. amicitiam receptum. In eandem sententiam loquitur Scipio: Pompeio esse in animo, reip. non deesse, si senatus sequatur; sin cunctetur, atque agat lenius, nequidquam eius auxilium, si postea uelit, imploraturum. Haec Scipionis oratio, quod senatus in urbe habebatur, * Pompeiusq. aderat, ex ipsius ore Pompeij mitti uidebatur. dixerat aliquis leniorem sententiam, ut primo M. Marcellus, ingressus in eam orationem, non oportere ante de* rep. ad senatum referri, quam delectus tota Italia habiti, & exercitus conscripti,

pti, essent; quo praesidio tuto, & libere, senatus, quae uellet, decernere auderet: ut M. Calidius, qui censebat, ut Pompeius in suas prouincias proficisceretur; ne qua esset armorum causa: timere Caesarem, abreptis ab eo 11. legionibus, ne ad eius periculum reseruare, & retinere eas ad urbem Pompeius, uideretur: ut M. Rufus, qui sententiam Calidij, * paucis fere mutatis uerbis, sequebatur. ij omnes, conuicio L. Lentuli consulis, correpti exagitabantur. Lentulus sententiam Calidij pronunciaturum se omnino negauit. Marcel-
 lus, perterritus conuicijs, a sua sententia discessit. sic uocibus consulis, terrore praesentis exercitus, minis amicorum Pompeij, plerique compulsi, inuiti, & coacti, Scipionis sententiam sequuntur; uti ante certam diem Caesar exercitum dimittat; si non faciat, eum aduersus remp. facturum uideri. * Intercedit M. Antonius, Q. Cassius, tribuni pl. Refertur confestim de intercessione tribunorum. dicuntur sententiae graues. ut quisque acerbissime, crudelissimeq. dixit, ita quam maxime ab inimicis Caesaris collaudatur. missò ad uesperum senatu, omnes, qui sunt eius ordinis, a Pompeio euocantur. laudat Pompeius, atque in posterum confirmat: segniores castigat, atque incitat. multi undique in ueteribus Pompeij exercitibus, spe praemiorum, atque ordinum, euocantur; multi ex duabus legionibus, quae sunt transditae a Caesare, * accersuntur. Completur urbs ad ius comitiorum. tribunos pl. C. Curio euo

cat. omnes amici consulum, necessarij Pompeij, atque eorum, qui ueteres inimicitias cum Caesare gerebant, coguntur in senatum: quorum uocibus, & concursu terrentur infirmiores, dubij confirmantur; plerisque uero libere potestas decernendi eripitur. pollicetur L. Piso censor, sese iturum ad Caesarem; item L. Roscius praetor; qui de his rebus eum doceant. VI. dies ad eam rem conficiendam spatij postulant. dicuntur etiam a non nullis sententiae, ut legati ad Caesarem mittantur, qui uoluntatem senatus ei proponant. omnibus his resistitur; omnibusq. oratio consulis, Scipionis, Catonis opponitur. Catonem ueteres inimicitiae Caesaris incitant, & dolor repulsae. Lentulus, aeris alieni magnitudine, & spe exercitus, ac prouinciarum, et regum appelladorum largitionibus mouetur: seq. alterum fore Syllam, inter suos gloriatur, ad quem summa imperij redeat. Scipionem eadem spes prouinciae, atque exercituum impellit; quos se, pro necessitudine, partituram cum Pompeio arbitrabatur: simul iudiciorum metus, adulatio, atque ostentatio sui, & potentium, qui in rep. iudicijsq. tum plurimum pollebant. ipse Pompeius, ab inimicis Caesaris incitatus, quod neminem dignitate secum exequari uolebat totum se ab eius amicitia auerterat, & cum communibus inimicis in gratiam redierat; quorum ipse maximam partem illo affinitatis tempore adiunxerat Caesari. simul; infamia II. legionum permotus, quas ab itinere Asiae, Syriaeq. ad

ad suam potentiam, dominatumq. conuerterat, rem ad arma deduci studebat. His de causis aguntur omnia raptim, atque turbate; neque docendi Caesaris propinquis eius spatium datur; nec tribunis pl. sui periculi deprecandi; neque etiam extremi iuris intercessionem retinendi, quod L. Sylla reliquerat, * facultas tribuitur; sed de sua salute die VII. cogitare coguntur; quod illi turbulentissimi superioribus temporibus tribuni pl. IIX. denique mense suarum actionum respicere, ac time-re consueuerant. decurritur ad illud extremum atque ultimum S. C. quo, nisi paene in ipso urbis incendio, atque desperatione* omnium salutis, latortum audacia, numquam ante discessum est; dent operam consules, praetores, tribuni pl. quique. * pro consules sunt ad urbem, ne quid resp. detrimenti capiat. * Haec S. C. perscribuntur ad VII. id. Ianuarij. itaque v. primis diebus, quibus haberi senatus potuit, qua ex die consulatum inijt Lentulus, biduo excepto comitali, & de imperio Caesaris, & de amplissimis uiris tribunis pl. grauissime acerbissimeq. decernitur. profugiunt statim ex urbe tribuni pl. seseq. ad Caesarem conferunt. is eo tempore erat Rauennae, expectabatq. suis* lenissimis postulatis responsa; si qua hominum aequitate res ad otium deduci posset. Proximis diebus habetur senatus extra urbem. Pompeius eadem illa, quae per Scipionem ostenderat, agit; senatus uirtutem, constantiamq. collaudat; copias suas exponit; legiones habere sese paratas x; praeterea cog-

nitum compertumq. sibi alieno esse animo in Caesarem milites, neque ijs posse persuaderi, uti eum defendant, aut* sequantur. Statim de reliquis rebus ad senatum refertur, tota ut Italia delectus habeatur; Faustus Sulla prop. aer. in Mauretaniam* mittatur. pecunia uti ex aerario Pompeio detur. Refertur etiam de rege Iuba, et ut socius sit, atque amicus. Marcellus vero, passurum se in praesentia, negat. De Fausto impedit Philippus tribunus pl. De reliquis rebus* S. C. perscribuntur, provinciae priuatis deceruntur; duae consulares, reliquae praetoriae. Scipioni obuenit Syria, L. Domitio Gallia: *Philippus, & Marcellus priuato consilio praetereuntur, neque eorum sortes deijciuntur. in reliquas provincias praetores mittuntur. neque exspectant, quod superioribus annis acciderat, ut de eorum imperio ad populum referatur; paludati que, uotis nuncupatis, exeunt. Consules, quod ante id tempus acciderat numquam, ex urbe profiscuntur, lictoresq. habent in urbe, et Capitolio priuatim, contra omnia uetustatis exempla. tota Italia delectus habentur; arma imperantur; pecuniae a municipijs exiguntur, et e fanis tolluntur; omnia diuina, & humana iura permiscuntur. Quibus rebus cognitis, Caesar apud milites concionatur: omnium temporum iniurias inimicorum in se commemorat; a quibus & inductum, & deprauatum Pompeium queritur, inuidia, atque obtrectatione laudis suae, cuius ipse honori, & dignitati semper fauerit, adiutorq. fuerit. nouum in rep. introductum

ductum exemplum queritur, ut tribunicia inter-
 cessio armis notaretur, atque opprimeretur, quae
 superioribus annis armis esset restituta: Sullam,
 nudata omnibus rebus tribunicia potestate, tamen
 intercessionem liberam reliquisse; Pompeium, qui
 amissa restituisse uideatur, bona etiam, quae ante
 habuerat, ademisse: quotiescumque sit decretum,
 darent magistratus operam, ne quid resp. detrimen-
 ti caperet; qua uoce, & quo S.C. populus R. ad ar-
 ma sit uocatus; factum in perniciosis legibus, in
 ui tribunicia, in secesione populi, templis, lo-
 cisq. editioribus occupatis: (atque haec superio-
 ris aetatis exempla expiata Saturnini, atque
 Gracehorum* casibus docet) quarum rerum illo
 tempore nihil factum, *ne cogitatum quidem. nul-
 la lex promulgata, non cum populo agi coeptum,
 nulla secessio facta. hortatur, cuius imperatoris
 ductu IX. annis remp. felicissime gesserint, pluri-
 maq. proelia secunda fecerint, omnem Galliam,
 Germaniamq. pacauerint, ut eius existimatio-
 nem, dignitatemq. ab inimicis defendant. Con-
 clamant legionis XIIII. quae* ad Rhodanum milites.
 (hanc enim initio tumultus euocauerat: sed, **non**
 nondum conuenerant) sese paratos esse, impera-
 ris sui, tribunorumq. pl. iniurias defendere. Cog-
 nita militum uoluntate, Ariminum cum ea le-
 gione proficiscitur: ibiq. tribunos pl. qui ad eum
 confugerant, conuenit: reliquas legiones ex herber-
 nis euocat, & subsequi iubet. Eo L. Caesar adole-
 scens uenit: cuius pater Caesaris erat legatus. is,

reliquo sermone confecto, cuius rei causa uenerat, habere se a Pompeio ad eum priuati officij mandata demonstrat; uelle Pompeium, se Caesari purgatum: ne ea, quae reip. causa egerit, in suam contumeliam uertat: semper se reip. commoda priuatis necessitudinibus habuisse potiora: Caesarem quoque pro sua dignitate debere & studium, et iracundiam suam reip. dimittere, neque adeo grauius irasci inimicis, ne, cum illis * nocere se speret, reip. noceat. pauca eiusdem generis addit, cum excusatione Pompeij coniuncta. Eadem fere, atque eisdem de rebus praetor Roscius agit cum Caesare, sibiq. Pompeium commemorasse demonstrat. quae res etsi nihil ad leuandas iniurias pertinere uidebantur: tamen, idoneos nactus homines, per quos ea, quae uellet, ad eum perferrentur, petit ab utroque, quoniam Pompeij mandata ad se detulerint, ne grauentur sua quoque ad eum postulata deferre; si paruo labore magnas controuersias tollere, atque omnem Italiam metu liberare possent: sibi semper reip. primam fuisse dignitatem, uitaq. potiore; * doluisse se, quod populi R. beneficium sibi per contumeliam ab inimicis extorqueretur; ereptoq. semestri imperio, in urbem retraheretur, cuius absentis rationem haberi proximis comitijs populus iussisset; tamen hanc honoris iacturam sui reip. causa aequo animo tulisse: cum litteras ad senatum miserit, ut omnes ab exercitiis discederent; ne id quidem impetrauisset: tota Italia delectus haberi, retineri legiones II. quae

quae ab se, simulatione Parthici belli, sint adductae: ciuitatem esse in armis: quoniam haec omnia, nisi ad suam perniciem, pertinere? sed tamen ad omnia se descendere paratum, atque omnia pati reip. causa: proficiscatur Pompeius, in suas prouincias* ipsi exercitus dimittantur; discedant in Italia omnes ab armis; metus e ciuitate tollatur, libera comitia, atque omnis resp. senatui populoque R. permittatur: haec quo facilius, certisque conditionibus fiant, & iureiurando sanciantur; aut ipse propius accedat, aut se patiatur accedere: fore, uti per colloquia omnes controuersiae componantur. Acceptis mandatis, Roscius cum L. Caesare Capuam peruenit; ibique consules, Pompeiumque inuenit; postulata Caesaris renunciat. Illi, re deliberata, respondent; scriptaque ad eum mandata per eos remittunt: quorum haec erat summa: Caesar in Galliam reuerteretur, Arimino excederet, exercitus dimitteret: quae si fecisset, Pompeium in Hispanias iturum. interea, quoad fides esset data, Caesarem facturum, quae polliceretur, non intermissuros consules, Pompeiumque deletus. Erat iniqua condicio, postulare, ut Caesar Arimino excederet, atque in prouinciam reuerteretur; ipsum & prouincias, & legiones alienas tenere: exercitum Caesaris uelle dimitti; deletus habere: polliceri, se in prouinciam iturum; neque, ante quem diem iturus sit definire: ut, si, peractis Caesaris consulatu, Pompeius profectus non esset, nulla tamen mendacij religione ob-

*strictus uideretur . tempus uero colloquio non dare, neque accessurum polliceri, magnam pacis desperationem afferebat. itaque ab Arimino M. Antonium cum cohortibus v. Arretium mittit : ipse Arimini cum II. legionibus subsistit . ibiq. delectum habere instituit : Pisaurum, Fanum, Anconam singulis cohortibus occupat . Interea certior factus, Tignium Thermum praetorem cohortibus v. tenere, opidum munire, omniumq. esse Tigniorum optimam erga se uoluntatem, Curionem cum III. cohortibus, quas Pisauri, & Arimini habebat, mittit. cuius aduentu cognito, diffusus * municipij uoluntati Thermus, cohortes ex urbe * educit, & profugit : milites in itinere ab eo discedunt, ac domum reuertuntur : Curio, omnium summa uoluntate, Tignium recipit. Quibus rebus cognitis, confusus municipiorum uoluntatibus Caesar, cohortes legionis XIII. ex praesidijs deducit, Auximumq. proficiscitur: quod opidum Aetius, cohortibus introductis, tenebat, delectumq. toto Piceno, circummissis senatoribus, habebat. Aduentu Caesaris; cognito, decuriones Auximi ad Aetium Varum frequentes conueniunt; docet sui iudicij rem non esse; neq. se, neque reliquos municipes, pati posse, C. Caesarem imperatorem bene de rep. meritum, tantis rebus gestis, opido, moenibusq. prohiberi: proinde habeat rationem posteritatis, & periculi sui. Quorum oratione permotus Aetius Varus, praesidium, quod introduxerat, ex opido educit, & profugit. hunc ex primo ordine*

ordine pauci Caesaris consecuti milites, consistere*
cogunt: commissoq. proelio, deseritur a suis Varus:
nonnulla pars militum domum discedit: reliqui ad
Caesarem perveniunt: atque una cum ijs deprehen-
sus L. Pupius, primipili centurio adducitur, qui
hunc eundem ordinem in exercitu Cn. Pompeij an-
tea duxerat. At Caesar milites Aetianos collau-
dat, Puppium dimittit, Auximatibus agit gra-
tias, seq. eorum facti memorem fore pollicetur.
Quibus rebus Romam nunciatis, tantus repente
terror inuasit, ut, cum Lentulus consul ad aperien-
dum aerarium uenisset, ad pecuniam Pompeio ex
S. C. proferendam, protinus, aperto sanctiore aera-
rio, ex urbe profugeret. Caesar enim aduentare,
* iam iamq. adesse eius equites falso nunciaban-
tur. hunc Marcellus collega, & plerique magistra-
tus consecuti sunt. Cn. Pompeius, pridie eius diei
ex urbe profectus, iter ad legiones habebat, quas,
a Caesare acceptas, in Apulia, hibernorum caus-
sa, disposuerat. delectus intra urbem intermittun-
tur; nihil citra Capuam tutum esse omnibus uide-
tur. Capuae primum sese confirmant, & con-
gunt; delectumq. colonorum, qui lege Julia Ca-
puam deducti erant, habere instituunt; gladiato-
resque, quos ibi Caesar in ludo habebat, in forum
productos Lentulus libertati confirmat, atque ijs
equos attribuit; & se sequi iussit: quo postea, mo-
nitus a suis, quod ea res omnium iudicio reprehen-
debatur, circum familiares conuentus Campa-
niae, custodiae causa, distribuit. * Auximo Cae-
sar

Caesar progressus, omnem agrum Picenum percurrit . cunctae earum regionum praefecturae libentissimis animis eum recipiunt, exercitumq. eius omnibus rebus iuuant . Etiam ex Cingulo, quod opidum Labienus constituerat, suaq. pecunia exaedificauerat, ad eum legati ueniunt ; quaeq. imperauerit, sese cupidissime facturos pollicentur . milites imperat : mittunt . Interea legio XII. Caesarem consequitur . cum his XII. Asculum Picenum proficiscitur . id opidum Lentulus Spinther X. cohortibus tenebat : qui, Caesaris aduentu cognito, profugit ex opido; cohortesq. secum abducere conatus, a magna parte militum deferitur . relictus in itinere cum paucis, incidit * in Vibullium Rufum, missum a Pompeio in agrum Picenum, confirmandorum hominum causa : a quo facto Vibullius certior, quae res in Piceno gererentur, milites ab eo accipit, ipsum dimittit . item ex finitimis regionibus, quas potest, contrahit cohortes ex delectibus Pompeianis : in ijs Camerino * fugientem Vlcillem * Hirum, cum VI. cohortibus, quas ibi in praesidio habuerat, excipit . quibus coactis, XIII. efficit : cum ijs ad Domitium Ahenobarbum Corfinium magnis itineribus peruenit ; Caesaremq. adesse cum legionibus XII. nunciat . Domitius per se circiter XX. cohortes ex Alba, & Marsis, & Pelignis, & * finitimis ab regionibus coegerat . Recepto Asculo, expulsq. Lentulo, Caesar conquiri milites, qui ab eo discesserant, delectumq. institui iubet : ipse, unum diei ibi, rei frumen-

frumentariae caussa, moratus, Corfinium, contendit. eo cum uenisset, cohortes v. praemissae a Domitio ex opido, pontem fluminis interrompebant, qui erat ab opido millia* passuum circiter III. ibi cum antecursoribus Caesaris proelio commisso, celeriter Domitiani, a ponte repulsi, se in opidum receperunt. Caesar, legionibus transductis, ad opidum constitit, iuxtaq. murum* castra posuit. Re cognita, Domitius ad Pompeium in Apuliam peritos regionem, magno proposito praemio, cum literis mittit; qui petant, atque orent, ut sibi subueniat: Caesarem duobus exercitibus, & locorum angustijs facile intercludi posse, frumentoq. prohiberi: quod nisi fecerit, se, cohortesq. amplius xxx. magnumq. numerum senatorum, atque equitum Romanorum in periculum esse uenturum. interim, suos cohortatus, tormenta in muris disponit: certasq. cuique partes ad custodiam urbis attribuit: militibus in concione agros ex suis possessionibus pollicetur, quatterna in singulos iugera, & pro rata parte centurionibus, euocatisque. interim Caesari nunciatur, Sulmonenses, quod opidum a Corfinio VII. millium intervallo abest, cupere ea facere, quae uellet, sed a Q.* Lucretio Senatore, & Actio Peligno prohiberi, qui id opidum VII. cohortium praesidio tenebant. Mittit eo M. Antonium cum legionis* IIX. cohortibus v. Sulmonenses, simul atque nostra signa uiderunt, portas aperuerunt; uniuersiq. & opidani, & milites obuiam gratulantes Antonio exierunt: Lucretius,

&

& Actius de muro se deiecerunt . Actius, ad Antonium deductus, petit, ut, ad Caesarem mitteretur . Antonius cum cohortibus, & Actio, eodem die, quo profectus erat, reuertitur . Caesar eas cohortes cum exercitu suo coniunxit, Actiumq. incolumem dimisit . Caesar III. primis diebus castra magnis operibus munire, & ex finitimis municipijs frumentum * comportare, reliquasq. copias expectare instituit . eo triduo legio IIX. ad eum uenit, cohortesq. ex novis Galliae delectibus XXII. equitesq. a rege Norico circiter CCC. quorum aduentu altera castra ad alteram opidi partem ponit . ijs castris Curionem praefecit: reliquis diebus opidum uallo, castellisq. circumuenire instituit . cuius operis maxima parte effecta, eodem fere tempore missi ad Pompeium reuertuntur . Litteris perlectis, Domitius dissimulans, in consilio pronunciat, Pompeium celeriter subsidio uenturum; hortaturq. eos, ne animo deficiant, quaeq. usui ad defendendum opidum sint, parent. ipse arcano cum paucis familiaribus suis colloquitur; consiliumq. fugae capere * constituit . Cum uultus Domitij cum oratione non consentiret, atque omnia trepidantius, timidiusq. ageret, quam superioribus diebus consueisset, multumq. cum suis, * consultandi causa, secreto, praeter consuetudinem, colloqueretur, concilia, conuentusq. hominum fugeret; res diutius regi, dissimulariq. non potuit . Pompeius enim rescripserat, sese rem in summum periculum deducturum non esse;

esse ; neque suo consilio, aut uoluntate Domitium
se in opidum Corfinium contulisse : proinde, si qua
facultas fuisset, ad se cum omnibus copijs ueniret.
id ne fieri posset, obsidione, atque opidi circummu-
nitione fiebat. Diuulgato Domitij consilio, mili-
tes, qui erant Corfinij, * prima uespere secessionem
faciunt, atque ita inter se per tribunos mil. centu-
rionesque, atque honestissimos sui generis, collo-
quuntur ; obsideri se a Caesare ; opera, munitio-
nesq. prope esse perfectas ; ducem suum Domi-
tium, cuius spe, atque fiducia permanserint, pro-
iectis omnibus, fugae consilium capere ; debere se
suae salutis rationem habere. Ab his primo Mar-
si dissentire incipiunt, eamq. opidi partem, quae
munitissima uideretur, occupant : tantaq. inter
eos dissensio exstitit, ut manum conferere, atque
armis dimicare, conarentur. post paullo tamen, in-
ternuncijs ultro citroq. missis, quae ignorabant,
de L. Domitij fuga cognoscunt : itaque omnes uno
consilio Domitium productum in publicum cir-
cumsistunt, & custodiunt ; legatosq. ex suo nu-
mero ad Caesarem mittunt ; sese paratos esse por-
tas aperire, quaeq. imperauerit facere, & L. Do-
mitium uiuum in eius potestatem transdere. Qui-
bus rebus cognitis, Caesar, etsi magni interesse
arbitrabatur, quamprimum opido potiri, cohort-
esq. * ad se in castra transducere, ne qua aut largi-
tionibus, aut animi confirmatione, aut falsis nun-
cijs commutatio fieret uoluntatis ; quod saepe in
bello paruis momentis magni casus intercederent:

tamen,

tamen, ueritus, ne, militum introitu, & nocturni temporis licentia, opidum diriperetur, eos, qui uenerant, collaudat, atque in opidum dimittit. Portas, murosque asservari iubet: ipse ijs operibus, quae facere instituerat, milites disponit, non certis spatijs intermissis, ut erat superiorum dierum consuetudo, sed perpetuis uigilijs, stationibusque ut contingāt inter se, atque omnem munitiōem* expleant: tribunos mil. & praefectos circummittit; atque hortatur, non solum ab eruptionibus caueant, sed etiam singulorum hominum occultos exitus asservent. neque eorum tam remisso, ac languido animo quisquam omnium fuit, qui ea nocte conquieverit. tanta erat summa rerum expectatio, ut nullus in aliam partem mente, atque animo traheretur, quid ipsis Corfiniensibus, quid Domitio, quid Lentulo, quid reliquis, accideret, qui quosque euentus exciperet. quarta uigilia circiter Lentulus Spinther de muro cum uigilijs, custodibusque nostris colloquitur, uelle, si sibi fiat potestas, Caesarem conuenire. facta potestate, ex opido mittitur; neque ab eo prius Domitiani milites discedunt, quam in conspectum Caesaris deducatur. cum eo de salute sua agit, atque obsecrat, sibi ut parcat; ueteremque amicitiam commemorat; Caesarisque in se beneficia exponit; quae erant maxima: quod per eum in collegium pontificum uenerat; quod provinciam Hispaniam ex praetura habuerat; quod in petitione* consulatus ab eo erat subleuatus. Cuius orationem Caesar interpellat:

terpellat ; se, non maleficij caussa, ex prouincia egressum, sed uti se a contumelijs inimicorum defenderet ; ut tribunos pl. ea re ex ciuitate expulsos, ad suam dignitatem restitueret ; ut se, & populum R. paucorum factione oppressum, in libertatem uindicaret . Cuius oratione confirmatus Lentulus, ut in opidum reuerti liceat, petit ; quod de sua salute impetrauerit, fore etiam reliquis ad suam spem solatio : adeo esse perterritos non nullos, ut suae uitae durius consulere cogantur . Facta potestate, discedit . Caesar, ubi illuxit, omnes senatores, senatorumq. liberos, tribunos mil. equitesq. Romanos ad se produci iubet . erant senatorij ordinis L. Domitius, & P. Lentulus* Spinther, Vibullius Rufus, Sex. Quinctilius Varus quaestor, L. Rubrius ; praeterea filius Domitij, alijq. complures adolescentes, & magnus numerus equitum Romanorum, & decurionum, quos ex municipijs Domitius euocauerat . hos omnes productos a contumelijs militum, conuicijsq. prohibet ; pauca apud eos loquitur ; quod sibi aperte eorum gratia relata non sit, pro suis in eos maximis beneficijs ; dimittit omnes incolumes. HS LX, * quod aurum adduxerat Domitius, atque in publicum deposuerat, allatum ad se ab II. uiris Corfiniensibus, Domitio reddit ; ne continentior in uita hominum, quam in pecunia, fuisse uideatur : etsi eam pecuniam publicam esse constabat, datamq. a Pompeio in stipendium . Milites Domitianos sacramentum apud se dicere iubet : atque

que eo die castra mouet : iustumq. iter conficit ,
 VII. omnino dies ad Corfinium commoratus , &
 per fines Marrucinatorum , Frentanorum , Larina-
 tium in Apuliam peruenit . Pompeius, ijs rebus
 cognitis, quae erant ad Corfinium gestae, Luceria
 proficiscitur Canusium , atque inde Brundisium :
 copias undique omnes ex nouis delectibus ad se co-
 gi iubet ; seruos , pastores armat ; atque his equos
 attribuit : ex ijs circiter CCC. equites conficit .
 L. Manlius praetor Alba cum cohortibus VI. pro-
 fugit ; Rutilius Lupus praetor Tarracina cum III.
 quae procul equitatum Caesaris conspicatae, cui
 praeerat Bittius Curius, relicto praetore, signa ad
 Curium transferunt , atque ad eum transeunt .
 item reliquis itineribus non nullae cohortes in ag-
 men Caesaris, aliae inequites, incidunt . reduci-
 tur ad* eum deprehensus ex itinere Cn. Magius
 Cremona , praefectus fabrum Cn. Pompeij : quem
 Caesar ad* eum remittit cum mandatis ; quoniam
 ad id tempus facultas colloquendi non fuerit, at-
 que ad se Brundisium sit uenturus , interesse reip.
 & communis salutis, se cum Pompeio colloqui ; ne
 que uero idem perfici longo itineris spatio , cum
 per alios condiciones ferantur , ac si coram de o-
 mnibus condicionibus disceptetur . His datis man-
 datis , Brundisium cum legionibus VI. peruenit ,
 *ueteranis IV. reliquis, quas ex nouo delectu con-
 fecerat, atque in itinere compleuerat . Domitia-
 nas enim cohortes protinus a Corfinio in Siciliam
 miserat . reperit Consules Dyrrhachium profectos
 cum

cum magna parte exercitus: Pompeium remanere Brundisii cum cohortibus xx. neque certum inueniri poterat, obtinendi ne caussa Brundisii ibi remansisset, quo facilius omne Hadriaticum mare, extremis Italiae partibus, regionibusq. Graeciae, in potestatem haberet, atque ex utraque parte bellum administrare posset, an inopia nauium ibi restitisset: ueritusq. ne Italiam ille dimittendam non existimaret, exitus, administrationesq. Brundisini portus impedire instituit: quorum operum haec erat ratio: Qua fauces erant angustissimae portus, * molem, atque aggerem ab utraque parte litoris iaciebat, quod his locis erat mare uadosum. longius progressus, cum agger altiore aqua contineri non posset, rates duplices, quoquo uersus pedum xxx, e regione molis collocabat. has quaternis anchoris ex quattuor angulis distinebat, ne fluctibus mouerentur. his perfectis, collocatisq. alias deinceps pari magnitudine rates iungebat; has terra, atque aggere contegebat. ne aditus, atque incursum ad defendendum impediretur: a fronte, atque ab utroque latere cratibus, ac pluteis protegebat. in quarta quaque earum turres binorum tabulatorum excitabat, quo commodius ab impetu nauium, incendijsq. defenderet. Contra haec Pompeius naues magnas onerarias, quas in portu Brundisino deprehenderat, adornabat. ibi turres cum ternis tabulatis erigebat, easq. multis tormentis, & omni genere telorum completas, ad opera Caesaris appellebat, ut rates

T perrium-

perrumperet , atque opera disturbaret . sic quotidie utrimque eminus fundis , sagittis , reliquisq. telis , pugnabatur . Atque haec ita Caesar administrabat , ut condiciones pacis dimittendas non existimaret . ac , tametsi magnopere admirabatur , Magium , quem ad Pompeium cum mandatis miserat , ad se non remitti ; atque ea res saepe tentata , etsi impetus eius , consiliaq. tardabat ; tamen omnibus rebus in eo perseverandum putabat . itaque Caninium Rebilum , legatum , familiarem , necessariumq. Scribonij Libonis , mittit ad eum , colloquij causa : mandat , ut Libonem de concilianda pace hortetur ; in primis ut ipse cum Pompeio colloqueretur , postulat : magnopere sese confidere demonstrat , si eius rei sit potestas facta , fore , ut aequis condicionibus ab armis discedatur : cuius rei magnam partem laudis , atque existimationis ad Libonem peruenturam , si , illo auctore , atque agente , ab armis sit discessum . Libo , a colloquio Caninij digressus , ad Pompeium proficiscitur : paullo post renunciat , quod consules absint , nihil sine illis de compositione agi posse . ita saepius rem frustra tentatam Caesar aliquando dimittendam sibi indicabat , & de bello agendum . Prope dimidia parte operis a Caesare effecta , diebusq. in ea re consumptis IX , naues a consulibus * Dyrrhachio remissae , quae priorem partem exercitus eo deportauerant , Brundisium reuertuntur . Pompeius , siue operibus Caesaris permotus , siue etiam quod ab initio Italia excedere constituerat ,

stituerat , aduentu nauium profectiōem * parare incipit : & , quo facilius impetum Caesaris , tardaret , ne sub ipsa profectiōe milites opidum irrumperent , portas obstruit , uicos plateasq. inaedificat , fossis transversas uis perducit , atque ibi sudes , stipitesq. praeacutos defigit . haec lenibus cratibus , terraq. inaequat . aditus autem , atque itinera duo , quae extra murum ad portum ferebant , maximis defixis trabibus , atque eis praeacutis , praesaepit . his paratis rebus , milites silentio naues conscendere iubet ; expeditos autem ex euocatis sagittarijs , funditoribusq. raros in muro , turribusq. disponit ; hos certo signo reuocare constituit , cum omnes milites naues conscendissent ; atque is expedito loco actuaria nauigia relinquit . Brundisini , Pompeianorum militum iniurijs , atque ipsius Pompeij contumelijs permoti , Caesaris rebus fauebant . itaque , cognita Pompeij profectiōe , concursantibus illis , atque in ea re occupatis , uulgo ex * tectis significabant . per quos re cognita , Caesar scalas parari , militesq. armari iubet , ne quam rei gerendae facultatem dimittat . Pompeius sub noctem naues soluit . qui erant in muro custodiae causa collocati , eo signo , quod conuenerat , reuocantur , notisq. itineribus ad naues decurrunt . Milites , positae scalis , muros adscendunt ; sed moniti a Brundisinis , ut uallum caecum , fossasq. caueant , subsistunt ; & , longo itinere ab is circumducti , ad portum perueniunt , duasq. naues cum militibus , quae ad mo-

les Caesaris adhaeserant, scaphis, lintribusq. deprehendunt; deprehensasq. excipiunt. Caesar, etsi ad spem conficiendi negotij maxime probabat, coactis nauibus, mare transire, & Pompeium sequi, prius quam ille sese transmarinis auxilijs confirmaret; tamen rei eius moram, temporisq. longinquitatem, timebat; quod, omnibus coactis nauibus, Pompeius praesentem facultatem insequendi sui ademerat.* Relinquebatur, ut ex longinquiorebus regionibus Galliae, Picenique, & a freto naues essent expectandae: sed id,* propter anni tempus, longum, atque impeditum, uidebatur. interea ueterem exercitum, duas Hispanias confirmari, quarum altera erat maximis beneficijs Pompeij deuincta; auxilia, equitatum parari; Galliam, Italiamq. tentari se absente, nolebat. itaque in praesentia Pompeij insequendi rationem omittit: in Hispaniam proficisci constituit: II. uiris muniti priorum omnium imperat, ut naues conquirant, Brundisiumq. deducendas curent. mittit in Sardiniam cum legione una Valerium legatum, in Siciliam Curionem* propraetorem cum legionibus III. eundem, cum Siciliam recepisset, protinus in Africam transducere exercitum iubet. Sardiniam obtinebat M. Cotta, Siciliam M. Cato. Africam forte Tubero omnino debebat. Caralitanis, simul* ad se Valerium mitti audierunt, nondum profecto ex Italia, sua sponte ex opido Cottam eiiciunt. ille, perterritus, quod omnem provinciam consentire* intelligeret; ex Sardinia in
Africam

*Africam profugit . Cato in * Sicilia naues longas ueteres reficiebat , nouas ciuitatibus imperabat : haec magno studio agebat : in Lucanis , Brutijsque , per legatos suos , ciuium R. delectus habebat : equitum peditumque . certum numerum ciuitatibus Siciliae exigebat . Quibus rebus paene perfectis , aduentu Curionis cognito , queritur in concione , sese proiectum , ac proditum a Cn. Pompeio ; qui , omnibus rebus * imparatissimus , non necessarium bellum suscepisset ; & , ab se , reliquisque in senatu interrogatus , omnia sibi esse ad bellum apta , ac parata confirmauisset . Haec in concione questus , ex * prouincia fugit . Naeti uacuas ab imperijs , Sardiniam Valerius , Curio Siciliam , cum exercitibus eo perueniunt . Tubero , cum in Africam uenisset , inuenit in prouincia cum imperio Actium Varum , qui ad Auximum , ut supra demonstrauius , amissis cohortibus , protinus ex fuga in Africam peruenerat ; atque eam sua sponte uacuam occupauerat ; delectuque habito , 11. legiones effecerat , hominum , & locorum notitia , & usu eius prouinciae naetus aditus ad ea conanda , quod paucis ante annis ex praetura eam prouinciam obtinuerat . hic uenientem Vticam cum nauibus Tuberonem portu , atque opido prohibet , neque affectum ualitudine filium exponere in terram patitur ; sed , sub latis anchoris , excedere eo loco cogit . His rebus confectis , Caesar , ut reliquum tempus a labore intermitteretur , milites in proxima municipia deducit : ipse ad urbem proficiscitur . Coacto senatu ,*

*iniurias inimicorum commemorat : docet, se nulum extraordinarium honorem appetisse, sed, expectato legitimo tempore consulatus, eo fuisse contentum, quod omnibus civibus pateret : latum ab * x. tribunis pl. contra dicentibus inimicis, * Cato ne uero acerrime repugnante, & pristina consuetudine dicendi mora dies extrahente, ut sui ratio absentis haberetur, ipso consule Pompeio : qui si improbasset, cur * fieri passus esset? si probasset, cur se uti populi * beneficio prohibuisset? patientiam proponit suam, cum de exercitibus dimittendis ultro postulauisset ; in quo iacturam dignitatis, atque honoris ipse facturus esset. acerbiter inimicorum docet ; qui, quod ab altero postularent, in se recusarent, atque omnia permisceri mallent, quam imperium, exercitusque dimittere. iniuriam in eripiendis legionibus praedicat, crudelitatem, & insolentiam in circumscribendis tribunis pl. condiciones a se latas, & expetita colloquia, & denegata, commemorat. pro quibus rebus orat, ac postulat, remp. suscipiant, atque una secum administrarent. si timore defugiant, illis se * oneri non futurum, & per se remp. administraturum. Legatos ad Pompeium, de compositione, mitti oportere: neque se reformidare, quod in senatu paullo ante Pompeius dixisset, ad quos legati mitterentur, ijs auctoritatem attribui; timoremque eorum, qui mitterent, significari: tenuis, atque infirmi haec animi uideri ; se uero, ut operibus antestuduerit, sic inslitia, et aequitate, uelle superare. Probat rem
senatus*

*senatus de mittendis legatis: sed, qui mitterentur, non reperiiebantur, maximeq. timoris causa pro se quisque id munus legationis recusabat. Pompeius enim discedens ab urbe in senatu dixerat, eodem se habiturum loco, qui Romae remansissent, & qui in castris Caesaris fuissent. sic triduum disputationibus, excusationibusq. extrahitur. subiicitur etiam L. Metellus tribunus pl. ab inimicis Caesaris, qui hanc rem distrahat, reliquasq. res, quascumque agere instituerat, impediatur. cuius cognito consilio, Caesar, frustra diebus aliquot consumptis, ne reliquum tempus omittat, infectis ijs, quae agere destinauerat, ab urbe proficiscitur, atque in ulteriorem Galliam peruenit. quo cum venisset, cognoscit, *missum in Hispaniam a Pompeio Vibullium Rufum, quem paucis diebus ante, Corfinij captum, ipse dimiserat: profectum item Domitium ad occupandum Massiliam nauibus aetnarijs VII. *quas, Sicilia, & in Cosano a priuatis coactas, seruis, *libertis, colonis suis compleuerat: praemissos etiam legatos Massilienses domum nobiles adolescentes: quos ab urbe discedens Pompeius erat adhortatus, ne noua Caesaris officia veterum suorum beneficiorum in eos memoriam expellerent. Quibus mandatis acceptis, Massilienses portas Caesari clausuerant: Albicos, barbaros homines, qui in eorum fide antiquitus erant, montesq. supra Massiliam incolebant, ad se uocauerant: frumentum ex finitimis regionibus, atque ex omnibus castellis, in urbem conexerant: armorum*

*officinas in urbe instituerunt : muros, * classem, & portas reficiebant. Euocat ad se Caesar Massiliensium xv. primos: cum his agit, ne initium inferendi belli a Massiliensibus oriatur: debere eos Italiae totius auctoritatem sequi potius, quam unius hominis uoluntati obtemperare. reliqua, quae ad eorum sanandas mentes pertinere arbitrabatur, commemorat. Cuius orationem domum legati referunt; atque ex auctoritate haec Caesaris renunciant: intelligere, diuisum esse populum R. in partes duas: neque sui iudicii, neque suarum esse uirium, discernere utra pars iustiores habeat causas: principes uero esse earum partium Cn. Pompeium, et C. Caesarem, patronos ciuitatis, quorum alter agros Volcarum Aremicorum, & Heluorum publice ijs concesserit; alter bello uictas Gallias attribuerit, uectigaliaq. auxerit; quare paribus eorum beneficijs parem se quoque uoluntatem tribuere debere, et neutrum eorum contra alterum iuuare, aut urbe, aut portibus recipere. Haec dum inter eos aguntur, Domitius nauibus Massiliam peruenit; atque, ab ijs receptus, urbi praeficitur. summa ei belli administrandi permittitur. eius imperio classem quoquo uersus dimittunt. onerarias naues, quas ubique possunt, deprehendunt, atque in portum deducunt: * earum clauis, aut materia, atque armamentis instructis ad reliquas armandas, reficiendasq. utuntur: frumenti quod inuentum est, in publicum conferunt: reliquas merces, commeatusq. ad obsidionem urbis,*

*bis, si accidat, reseruant. Quibus iniurijs permotus Caesar, legiones III. Massiliam adducit: turres, uineasq. ad oppugnationem urbis agere, naues longas Arelate numero XII. facere instituit. quibus effectis, armatisq. diebus XXX. a qua die maceria caesa est, adductisq. Massiliam, his D. Brutum praefecit: C. Trebonium legatum ad oppugnationem Massiliae relinquit. Dum haec parat atque administrat, C. Fabium legatum cum legionibus III, quas Narbone, circumq. ea loca, hiemandi causa, disposuerat, in Hispaniam praemittit: celeriterq. Pyrenaeos saltus occupari iubet, qui eo tempore ab L. Afranio legato praesidijs tenebantur: legiones reliquas, quae longius hiemabant, subsequi iubet. Fabius, ut erat imperatum, adhibita celeritate, praesidium ex saltu deiecit, magnisq. itineribus ad exercitum Afranii contendit. * Aduentu Vibullij Rufi, quem a Pompeio missum in Hispaniam demonstratum est, Afranius, & Petreius, & Varro, legati Pompeij, quorum unus III. legionibus Hispaniam ceteriorem, alter a saltu Castulonensi ad Anam II. legionibus, tertius ab Ana Vectonum agrum, Lusitaniamq. pari numero legionum obtinebat, officia inter se partiuntur; ut Petreius ex Lusitania per Vectones cum omnibus copijs ad Afranium profiscatur; Varro cum ijs, quas habebat, legionibus omnem ulteriorem Hispaniam tueatur. His rebus constitutis, equites, auxiliaq. totius Lusitaniae a Petreio, Celtiberis, Cantabris, barbarisq.*

risq. omnibus, qui ad Oceanum pertinent, ab A-
 franio imperantur. quibus coactis, celeriter Pe-
 treius per Vectones ad Afranium peruenit. * con-
 stituunt communi consilio, bellum ad Ilerdam, pro-
 pter ipsius loci opportunitatem, gerere. Erant,
 ut supra demonstratum est, legiones Afranij III.
 Petreij II. praeterea, scutati citerioris prouinciae,
 & cetratae ulterioris Hispaniae cohortes circiter
 XX C. equitum utriusque prouinciae circiter V.
 millia. Caesar legiones in Hispaniam praemise-
 rat, ad VI. millia peditum, equitum III. millia,
 quae omnibus superioribus bellis habuerat, & pa-
 rem ex Gallia * numerum, quem ipse petiuerat,
 nominatim ex omnibus ciuitatibus nobilissimo,
 & fortissimo quoque * euocato. hinc optimi gene-
 ris hominum ex Aquitanis, montanisque, qui
 Galliam prouinciam * attingunt. Audierat Pom-
 peium per Mauretanium cum legionibus iter in Hi-
 spaniam facere, confestimq. esse uenturum. simul
 a tribunis mil. centurionibusq. mutuas pecunias
 sumpsit, has exercitui distribuit. quo facto duas
 res consecutus est, quod pignore animos centurio-
 num deuinxit, & largitione redemit militum uo-
 luntates. Fabius finitimarum ciuitatum animos
 litteris, nuncijsq. tentabat. in Sicore flumine pon-
 tes effecerat duos, inter se distantes millia passuum
 IV. his pontibus pabulum mittebat; quod ea,
 quae citra flumen fuerant, superioribus diebus
 consumpserat. Hoc idem fere, atque eadem de caus-
 sa, Pompeiani exercitus duces faciebant; crebroq.
 inter

inter se equestribus proelijs contendebant. huc cum quotidiana consuetudine congressae pabulatoribus praesidio proprio legiones Fabianae II. flumen transissent; impedimenta^{que}, & omnis equitatus sequeretur; subito, *ui iumentorum, & aquae magnitudine, pons est interruptus, & reliqua multitudo equitum interclusa. quo cognito a Petreio, & Afranio, ex aggere, atque cratibus, quae flumine ferebantur: celeriter ponte Afranius, quem opido, castrisq. coniunctum habebat, legiones IV. equitatumq. omnem transiecit, duabusq. Fabianis occurrit legionibus. cuius aduentu nunciato, L. Plancus, qui legionibus praeerat, necessaria re coactus, locum capit superiorem; diuersamq. aciem in duas partes constituit; ne ab equitatu circumueniri posset. ita, congressus impari numero, magnos impetus legionum, equitatusq. sustinet. Commisso ab equitibus proelio, signa II. legionum procul ab utrisque conspiciuntur; quas C. Fabius ulteriore ponte subsidio nostris miserat; suspicatus fore id, quod accidit, ut duces aduersariorum occasione, & beneficio fortunae ad nostros opprimendos uterentur: quarum aduentu proelium dirimitur, ac suas uterque legiones reducit in castra. Eo biduo Caesar cum equitibus C. ∞, quos sibi praesidio reliquerat, in castra peruenit. Pons, qui fuerat tempestate interruptus, paene erat refectus. hunc noctu perfici iussit. Ipse, cognita locorum natura, ponti, castrisq. praesidio VI. cohortes reliquit, atque omnia

omnia impedimenta: & postero die omnibus copijs, triplici instructa acie, ad Ilerdam proficiscitur; & sub castris Afranij* constitit: &, ibi paullisper sub armis moratus, facit aequo loco pugnandi potestatem. potestate facta, Afranius copias educit, & in medio colle sub castris* constitit. Caesar, ubi cognouit per Afranium stare, quo minus proelio dimicaretur; ab infimis radicibus montis, intermissis circiter passibus C D, castra facere* constituit: &, ne in opere faciendo milites repente hostium incursum exterrerentur, atque opere prohiberentur, uallo muniri uetuit, quod eminere, & procul uideri necesse erat; sed* a fronte contra hostem pedum xv. fossam fieri iussit. prima, & secunda acies in armis, ut ab initio constituta erat, permanebat. post* hos opus in occulto acies tertia faciebat: sic omne prius est perfectum, quam intelligeretur ab Afranio castra muniri. sub uesperum Caesar intra hanc fossam legiones reducit, atque ibi sub armis proxima nocte conquiescit. postero die omnem exercitum intra fossam continet: &, quod longius erat agger petendus, in praesentia similem rationem operis instituit: singulaq. latera castrorum singulis attribuit legionibus munienda: * fossasq. ad eandem magnitudinem perfici iubet: reliquas legiones in armis expeditas contra hostem constituit. Afranius, Petreiusque, terrendi causa, atque operis impediendi, copias suas ad infimas montis radices producunt, & proelio laceffunt. neque iccir-

co Caesar opus intermittit, confisus praesidio legionum III, & munitione fossae. illi non diu commorati, nec longius ab infimo colle progressi, copias in castra reducunt. III. die Caesar uallo castra communit: reliquas cohortes, quas in superioribus castris reliquerat, impedimenta q. ad se transduci iubet. * Erat in opido Ilerda, & proximo colle, ubi castra Petreius, atque Afranius habebant, planities circiter passuum CCC. atque in hoc fere medio spatio tumulus erat paullo editior: quem si occupasset Caesar, & communisset, ab opido, & ponte, & commeatu omni, quem in opidum contulerant, se interclusurum aduersarios confidebat. hoc sperans, legiones III. ex castris educit: acieq. in locis idoneis instructa, unius legionis antesignanos praecurrere, atque occupare eum tumulum, iubet. qua re cognita, celeriter, quae in statione pro castris erant Afranij cohortes, breuiore itinere ad eundem occupandum locum mittuntur. contenditur proelio, &, quod prius in tumulum Afraniani uenerant, nostri repelluntur, atque, alijs summissis praesidijs, terga uertere, seq. ad signa * legionum recipere, coguntur. genus erat pugnae militum illorum, ut magno impetu primo procurrerent, audacter locum caperent, ordines suos non magnopere serua-
rent, rari, dispersiq. pugnarent; si premeventur, pedem referre, & loco excedere, non turpe existimarent, cum Lusitanis, reliquisq. barbaris genere quodam pugnae assuefacti; quod fere fit, quibus
quisque

quisque in locis miles inueterauerit, uti * multum earum regionum cōsuetudine moueatur. haec * tamen ratio nostros perturbat, insuetos huius generis pugnae. circumiri enim sese ab aperto latere procurrentibus singulis, arbitrabantur: ipsi autem suos ordines seruare, neque ab signis discedere, neque sine graui caussa eum locum, quem ceperant, dimitti censuerant oportere. itaque, perturbatis antesignanis, legio, quae in eo cornu constiterat, locum non tenuit, atque in proximum collem sese recipit. Caesar, paene omni acie perterrita, quod praeter omnium consuetudinemq. acciderat, cohortatus suos legionem I X. subsidio ducit: hostem insolentem, atque acriter nostros insequentem, supprimit, rursusq. terga uertere, seq. ad opidum Ilerdam recipere, & sub muro consistere cogit. sed I X. legionis milites elati studio, dum sarcire acceptum detrimentum uolunt, temere insecuti fugientes, in locum iniquum progrediuntur, & sub montem, in quo erat opidum positum, succedunt. hinc se recipere cum uellent, rursus illi ex loco superiore nostros premebant. praeruptus locus erat, utraq. ex parte directus; ac tantum in latitudinem patebat, ut tres instructae cohortes eum locum explerent, & neque subsidia a lateribus summitti, neque equites laborantibus usui esse possent: ab opido autem decliui fastigio uergebat, in longitudinem passuum circiter C D. hac nostris erat receptus; quod eo, incitati studio, inconsultius processerant. hoc pugnabatur loco,

loco, & propter angustias iniquo, & quod sub
ipsis radicibus montis constiterant, ut nullum fru-
stra telum in eos mitteretur: tamen uirtute, &
patientia nitebantur, atque omnia uulnera susti-
nebant. Augebantur illis copiae; atque ex ca-
stris cohortes per opidum crebro summittebantur;
ut integri defessis succederent. hoc idem Caesar fa-
cere cogeatur: ut, summissis in eundem locum
cohortibus, defessos reciperet. * hoc cum esset mo-
do pugnatum continenter horis v, nostriq. grauius
a multitudine premerentur; consumptis omnibus
telis, gladijs districtis, impetum aduersus mon-
tem in cohortes faciunt; paucisq. deiectis, reli-
quos sese conuertere cogunt. summotis sub mu-
rum cohortibus, ac non nulla parte propter terro-
rem in opidum compulsis, facilis est nostris rece-
ptus datus. Equitatus autem noster ab utroque
latere, etsi deiectis, atque inferioribus locis con-
stiterat, tamen in summum iugum uirtute conni-
titur, atque inter duas acies perequitans commo-
diorem, ac tutiorem nostris receptum dat. ita ua-
rio certamine pugnatum est. nostri in * primo con-
gressu circiter LXX. ceciderunt, in his Q. Fulgi-
nius ex primo hastato legionis XIV. qui, propter
eximiam uirtutem, ex inferioribus ordinibus in
eum locum peruenerat, uulnerantur amplius DC.
Ex Afranianis * interficiuntur T. Caecilius, pri-
mi pili centurio, &, praeter eum, centuriones
IV, milites amplius CC. sed haec eius diei prae-
fertur opinio, ut se utrique superiores discessisse
existi-

existimarent ; Afraniani, quod, cum esse omnium iudicio inferiores uiderentur, cominus tamen distetissent, & nostrorum impetum sustinuissent, & initio locum, tumultumq. tenuissent, quae causa pugnandi fuerat ; & nostros primo congressu terga uertere coegissent ; nostri autem, quod, in quo loco, atque impari congressi* numero, v. horis proelium sustinuissent, quod montem gladijs districtis adscendissent, quod ex loco superiore terga uertere aduersarios coegissent, atque in opidum compulissent. * illi eum tumultum, pro quo pugnatum est, magnis operibus munierunt, praesidiumq. ibi posuerunt. Accidit etiam repentinum incommodum biduo, quo haec gesta sunt. tanta enim tempestas* cooritur, ut, numquam illis locis maiores aquas fuisse, constaret. tum autem ex omnibus montibus* nix profluit, ac summas ripas fluminis superauit : pontesq. ambos, quos C. Fabius fecerat, uno die interruptit. quae res magnas difficultates exercitui Caesaris attulit. Castra enim, ut supra demonstratum est, cum essent inter flumina duo, Sicorim, & Cingam, spatio millium xxx; neutrum horum transiri poterat ; necessarioq. omnes his angustijs continebantur : neque ciuitates, quae ad Caesaris amicitiam accesserant, frumentum supportare, neque ij, qui pabulatum longius* progressi erant, interclusi fluminibus, reuerti ; neque maximi comitatus, qui ex Italia, Galliaq. ueniebant, in castra peruenire poterant. tempus erat difficillimum, quo
neque

neque frumenta in hibernis erant, neque multum a maturitate aberant : ac ciuitates exinanitae, quod Afranius paene omne frumentum ante Caesaris aduentum Ilerdam conuexerat, reliqui si quid fuerat, Caesar superioribus diebus consumpserat : pecora, quod secundum poterat esse inopiae subsidium, propter bellum finitimae ciuitates longius remouerant : qui erant pabulandi, aut frumentandi caussa progressi, hos leuis armaturae Lusitani, peritiq. earum regionum cetrati citerioris Hispaniae consectabantur, quibus erat procliuē, transnare flumen ; quod consuetudo eorum omnium est, ut sine utribus ad exercitum non eant . At exercitus Afranij omnium rerum abundabat copia . multum erat frumentum prouisum, & conuectum superioribus temporibus : multum ex omni prouincia comportabatur : magna copia pabuli suppetebat . harum rerum omnium facultates sine ullo periculo pons Ilerdae praebebat, & loca trans flumen integra, quo omnino Caesar adire non poterat . eae permanserunt aquae dies complures . conatus est Caesar reficere pontes : sed nec magnitudo fluminis permittebat ; neque ad ripam dispositae cohortes aduersariorum perfici patiebantur : quod illis prohibere, erat facile, tum ipsius fluminis natura, atque aquae magnitudine, tum quod ex totis ripis in unum atque angustum locum tela iaciebantur ; atque erat difficile, eodem tempore rapidissimo flumine opera perficere, & tela uitare . Nunciatur Afranio, magnos comitatus,

qui iter habebant ad Caesarem, ad flumen consti-
tisse. uenerant eo sagittarij ex Ruthenis, equites,
ex Gallia cum multis carris, magnisq. impedimen-
tis, ut fert Gallica consuetudo. erant praeterea
cuiusque generis hominum millia circiter VI. cum
seruis, liberisq. sed nullus ordo, nullum imperium
certum, cum suo quisque consilio uteretur, atque
omnes sine timore iter facerent, * usi superiorum
temporum, atque itinerum licentia. Erant com-
plures honesti adolescentes, senatorum filij, &
equestris ordinis: erant legationes ciuitatum:
erant legati Caesaris. hos omnes flumina contine-
bant. ad hos opprimendos cum omni equitatu, III.
q. legionibus Afranius de nocte proficiscitur, im-
prudentesq. ante missis equitibus aggreditur. ce-
leriter* tamen sese Galli equites expediunt, proe-
liumq. committunt. hi, dum pari certamine res
geri potuit, magnum hostium numerum pauci sus-
tinere; sed, ubi signa legionum appropinquare coe-
perunt, paucis amissis, sese in montes proximos
conferunt. hoc pugnae tempus magnum attulit no-
stris ad salutem momentum. nacti enim spatium,
se in loca superiora receperunt. desiderati sunt eo
die sagittarij circiter CC, equites pauci, calo-
rum, atque impedimentorum non magnus nume-
rus. his* tamen omnibus annona creuit: quae fe-
re res inopia non solum praesentis, sed etiam futu-
ri temporis timore ingrauescere consuevit. iamq.
ad denarios X. in singulos modios annona peruene-
rat, & militum uires inopia frumenti deminue-
rat;

rat; atque incommoda in dies augebantur; & tam paucis diebus magna erat rerum facta commutatio, ac se fortuna inclinauerat; ut nostri magna inopia necessariarum rerum conflictarentur; illi omnibus abundarent rebus, superioresq. haberentur. Caesar ijs ciuitatibus, quae ad eius amicitiam accesserant, quo minor erat frumenti copia, pecus imperabat; calones ad longinquiores ciuitates demittebat: ipse praesentem inopiam, quibus poterat subsidijs, tutabatur. Haec Afranius, Petreiusque, & eorum amici, * pleniora etiam, atq. uberiora, Romam ad suos perscribebant. multa rumor fingeat: ut paene bellum confectum uideretur. Quibus litteris, nuncijsq. Romam perlatis, magni domum concursus ad Afranium, magnae gratulationes fiebant. multi ex Italia ad Cn. Pompeium proficiscebantur; alij, ut principes talem nuncium attulisse; alij, ne euentum belli expectasse, aut ex omnibus nouissimi uenisse uiderentur. Cum in his angustijs res esset; atque omnes uiae ab* Afranianis militibus, equitibusq. obsiderentur; nec pontes perfici possent: imperat militibus Caesar, ut naues faciant, cuius generis eum superioribus annis usus Britanniae docuerat. * carinae primum, ac statumina ex leui materia fiebant: reliquum corpus nauium, uiminibus contextum, corijs integebatur. has perfectas carris iunctis deuehit noctu millia passuum a castris XXII. militesq. his nauibus flumen transportat: continētemq. ripae collem improuiso occupat. hunc celeri

ter, prius quam ab aduersarijs sentiatur, * com-
 munit. huc legionem postea transducit; atque ex
 utraque parte pontem institutum perficit biduo.
 ita comitatus, & eos qui frumenti caussa processse-
 rant, tuto ad se recipit; & rem frumentariam ex-
 pedire incipit. Eodem die equitum magnam par-
 tem flumen transiecit: qui, inopinantes pabulato-
 res, et sine ullo dissipatos timore aggressi, quamma-
 ximum numerum iumentorum, atq. hominum, in-
 tercipiunt: cohortibusq. * cetratis subsidio missis,
 scienter in duas partes sese distribuunt; alij, ut
 praedae subsidio sint; alij, ut uenientibus resi-
 stant, atque eos propellant: unamq. cohortem,
 quae temere ante ceteras extra aciem procurre-
 rat, seclusam a reliquis circumueniunt, atque in-
 terficiunt; incolumesq. cum magna praeda eodem
 ponte in castra reuertuntur. Dum haec ad Ilerdam
 geruntur, Massilienses, usi L. Domitij consilio, na-
 ues longas expediunt numero XVII. quarum e-
 rant XI. testae. multa his minora nauigia ad-
 dunt; ut ipsa multitudine nostra classis terreatur:
 magnum numerum sagittariorum, magnum Albi-
 corum, de quibus supra demonstratum est, impo-
 nunt: atque hos praemijs, pollicitationibusq. in-
 citant. certas sibi deposcit naues Domitius, atque
 has colonis, pastoribusque, quos secum adduxerat,
 complet. sic, omnibus rebus instructa classe, ma-
 gna fiducia ad nostras naues procedunt, quibus
 praecerat D. Brutus. hae ad insulam, quae est cōtra
 Massiliam, stationes obtinebant. erat multo infe-
 rior

rior numero nauium Brutus: sed delectos ex omnibus legionibus fortissimos uiros antesignanos, centuriones Caesar ei * classi attribuerat, qui sibi id muneris depoposcerant. ijs manus ferreas, atque harpagones, parauerant; magnoq. numero pilorum, tragularum, reliquorumq. telorum, se instruxerant. ita, cognito hostium aduentu, suas naues ex * portu educunt, cum Massiliensibus confligunt. pugnatum utrimq. est, fortissime, atque acerrime: neque multum Albici nostris uirtute cedebant, homines asperi, & montani, * exercitati in armis: atque ij, modo digressi a Massiliensibus, recentem eorum pollicitationem animis continebant; pastoresq. indomiti, spe libertatis excitati, sub oculis domini suam probare operam studebant. ipsi Massilienses, & celeritate nauium, & scientia gubernatorum confisi, nostros eludebant, impetusq. eorum excipiebant: & * quod licebat latiore spatio, producta longius acie circumuenire nostros, aut pluribus nauibus adoriri singulas, aut remos transcurrentes detergere si possent, contendebant: cum propius erat necessario uentum, ab scientia gubernatorum, atque artificij, ad uirtutem montanorum confugiebant. Nostri (quod minus exercitatis remigibus, minusq. peritis gubernatoribus utebantur; qui repente ex onerarijs nauibus erant producti, neque dum etiam uocabulis armamentorum cognitis, tum etiam granitate, & tarditate nauium impediuntur: factae enim subito ex humida materia, non eundem usum celeritatis * habebant)

bant) itaque, dum locus cominus pugnandi daretur, aequo animo singulas binis nauibus obijciebant: atque, iniecta manu ferrea, & retenta utraque naue, dispersi pugnabant, atque in hostium naues transscendebat; &, magno numero * Albicorum, et pastorum interfecto, partem nauium depri-
munt, non nullas cum hominibus capiunt, reliquas in portum compellunt. Eo die naues Massiliensium cum ijs, quae sunt captae, intereunt IX. Hoc primum Caesari ad Ilerdam nunciatur. simul, per-
fecto ponte, celeriter fortuna mutatur. illi, perterriti uirtute equitum, minus libere, minus audacter uagabantur. alias, non longo ab castris progressi spatio, ut celerem receptum haberent, angustius pabulabantur: alias, longiore circuitu, custodias, stationesq. equitum uitabant; aut, aliquo accepto detrimento, aut procul equitatu uiso, ex medio itinere, proiectis sarcinis, fugiebant: postremo* etiam plures intermittere dies, &, praeter consuetudinem omnium, noctu constituerant pabulari. inter-
im Oscenses, & Calagurritani, qui erant cum Oscensibus contributi, mittunt ad eum legatos, * se-
seq. imperata facturos pollicentur. his Farraconenses, & Lacetani, & Ausetani, & paucis post diebus Lurgauonenses, qui flumen Iberum attingunt, insequuntur. petit ab his omnibus, ut se frumento iuuent. pollicentur, atque, omnibus undique conquisitis iumentis, in castra deportant. transit etiam cohors Lurgauonensis ad eum, cognito ciuitatis consilio; & signa ex statione transfert. ma-

gna celeriter fit commutatio rerum, perfecto ponte, magnis v. ciuitatibus ad amicitiam adiunctis, expedita re frumentaria, extinctis rumoribus de auxilijs legionum, quae cum Pompeio per Maurentianam uenire dicebantur. multae longinquiores ciuitates ab Afranio desciscunt, & Caesaris amicitiam sequuntur. Quibus rebus perterritis animis aduersariorum, Caesar, ne semper magno circuitu der pontem equitatus esset mittendus, nactus idoneum locum, fossas pedum xxx. in altitudinem complures facere instituit, * quibus partem aliquam Sicoris auerteret, uadumq. in eo flumine efficeret. his paene effectis, magnum in timorem Afranius, Petreiusq. perueniunt, ne omnino frumento, pabuloq. intercluderetur; quod multum Caesar equitatu ualebat: itaque constituunt ipsi, locis excedere, & in Celtiberiam bellum transferre. Huic consilio suffragabatur etiam illa res, quod ex duobus contrarijs generibus, quae superiore bello cum L. Sertorio steterant, ciuitates uictae nomen, atque imperium absentis timebant: quae in amicitia manserant Pompeij, magnis affectae beneficijs eum diligebant; Caesaris autem in barbaris erat nomen obscurus. hinc magnos equitatus, magnaq. auxilia expectabant; * & suis locis bellum in hie mem ducere cogitabant. Hoc inito consilio, toto flumine Ibero naues conquirere, & Octogesam ad duci iubent. * id erat opidum positum ad Iberum, milliaq. passuum a castris aberat xx. ad eum locum fluminis, nauibus iunctis, pontem imperant

fieri: legionesq. II. flumen Sicorim transducunt: castraq. muniunt uallo pedum XII. qua re per exploratores cognita, summo labore militum Caesar continuato diem noctemq. opere in flumine auertendo, * huc iam rem duxerat, ut equites, etsi difficulter, atque aegre fiebat, possent tamen, atque auderent flumen transire, pedites uero tantum* modo humeris, ac summo pectore, exstarent; ut tum altitudine aquae, tum etiam rapiditate fluminis ad transeundum impedirentur. sed tamen eodem fere tempore pons in Ibero prope effectus nunciabatur; & in Sicori uadum reperiabatur. Iam uero eo magis illi maturandum iter existimabant. Itaque, II. auxiliariis cohortibus Ilerdae praesidio relictis, omnibus copijs Sicorim transeunt, & cum II. legionibus, quas superioribus diebus transduxerant, castra coniungunt. Relinquebatur Caesari nihil, nisi uti equitatu agmen aduersariorum male haberet, & carperet. Pons enim ipsius magnum circuitum habebat; ut multo breuiore itinere illi ab Iberum peruenire possent. Equites, ab eo missi, flumen transeunt; &, cum de tertia uigilia Petreius, atque Afranius castra mouissent, repente sese ad nouissimum agmen ostendunt; &, magna multitudine circumfusa, morari, atque iter impedire incipiunt. Prima luce, ex superioribus locis, quae Caesaris castris erant coniuncta, cernebatur, equitatus nostri proelio nouissimos illorum premi uehementer, * ac

non

non numquam sustinere extremum agmen, atque interrumpi, alias inferri signa, & uniuersum cohortium impetu nostros propelli, deinde rursus conuersos insequi: totis uero castris milites circulari, & dolere, hostem ex manibus dimitti, bellum necessario longius duci: centuriones, tribunosq. militum adire, atque obsecrare, ut per eos Caesar certior fieret, ne labori suo, neu periculo parceret: paratos esse sese: posse, & audere ea transire flumen, qua transductus esset equitatus. quorum studio, & uocibus excitatus Caesar, etsi timebat tantae magnitudinis flumini exercitum obijcere, conandum tamen, atque experiendum iudicat. itaque infirmiores milites ex omnibus centurijs deligi iubet, quorum aut animus, aut uires uidebantur sustinere non posse. hos cum legione una praesidio castris relinquit: reliquas legiones expeditas educit: magnoq. numero iumentorum in flumine supra, atque infra constituto, transducit exercitum. pauci ex his militibus, ui fluminis abrepti, ab equitatu excipiuntur, ac subleuantur: interijt tamen nemo. transducto incolumi exercitu, copias instruit; triplicemq. aciem ducere incipit. ac tantum fuit in militibus studium, ut, millium v. ad iter addito ad uadum circuitu, magna. fluminis mora interposita, eos, qui de tertia uigilia existissent, ante horam diei ix. consequerentur. quos ubi Afranius procul uisos cum Petreio conspexit, noua re perterritus, locis superioribus constitit, aciemq. instruit. Caesar in campis exercitum reficit;*

*ficit; ne defessum proelio obijciat . rursus conantes
progredi insequitur, et moratur. illi necessario ma-
turius, quam constituerant, castra ponunt : (sube-
rant enim montes, atque a millibus passuum v. iti-
nera difficilia, atque angusta, excipiebant . hos in-
tra montes se recipiebant ; ut equitatum effuge-
rent Caesaris ; praesidijsq. in angustijs collocatis,
exercitum itinere prohiberent ; ipsi sine periculo ,
ac timore, Iberum copias transducerent ; quod fuit
illis conandum , atque omni ratione efficiendum)
& totius diei pugna, atque itineris labore defes-
si, rem in posterum diem distulerunt . Caesar quo-
que in proximo colle castra ponit . media circiter
nocte ijs, qui , adaquandi causa, longius a castris
procefferant, ab equitibus correptis, fit ab his* cer-
tior Caesar, duces aduersariorum silentio copias ca-
stris educere . Quo cognito, signum dari iubet, &
uasa militari more conclamari . illi , exaudito cla-
more, ueriti, ne noctu, impediti, sub onere confli-
gere cogerentur, aut ne ab equitatu Caesaris in an-
gustijs tenerentur, iter supprimunt, copiasq. in ca-
stris* continent . Postero die Petreius cum pau-
cis equitibus occulte ad exploranda loca proficisci-
tur . hoc idem fit ex castris Caesaris . Mittitur
L.* Decidius Saxo, cum paucis, qui loci naturam
perspiciat. uterque idem suis renunciat ; v; millia
passuum proxima intercedere itineris campestris ;
inde excipere loca aspera & montuosa . qui prior
has angustias occupauerit, ab hoc hostem prohibe-
ti, nihil esse negotij . Disputatur in concilio a Pe-
treio,*

treio, & Afranio, & tempus profectiois quaeritur. plerique censebant, ut noctu iter facerent: posse prius ad angustias ueniri, quam * sentirentur. alij, quod pridie noctu conclamatum esset in castris Caesaris, * argumenti sumebant loco, non posse clam exiri, circumfundi noctu equitatum Caesaris, atque omnia loca, atque itinera obsideri: nocturna. proelia esse uitanda, quod perterritus miles in ciuili dissensione timori magis, quam religioni, consulere consueuerit: * at lucem multum per se pudorem omnium oculis, multum etiam tribunorum mil. & centurionum praesentiam afferre: quibus rebus coerceri milites, & in officio contineri soleant: quare omni ratione esse interdum perurpendum: etsi, aliquo accepto detrimento; tamen, summa exercitus salua, locum, quem petant, capi posse. Haec* uicit in concilio sententia; & prima luce postridie constituunt proficisci. Caesar, exploratis regionibus, albente caelo, omnes copias castris educit; magnoq. circuitu, nullo certo itinere exercitum ducit. nam, quae itinera ad Iberum, atque Octogesam pertinebant, castris hostium oppositis tenebantur; ipsi erant transcendendae ualtes maximae, ac difficillimae; saxa multis locis * praerupta iter impediabant: * ut arma per manus necessario transferrentur; militesq. inermes, subleuatiq. alij ab alijs magnam partem * iteris conficerent; sed hunc laborem recusabat nemo, quod eum omnium laborum finem fore existimabant, si hostem Ibero intercludere, & frumento prohibere

potuiss-

potuissent. Ac primo Afraniani milites, * uisendi causa, laeti ex castris procurrebant, contumeliosisq. uocibus * prosequabantur, necessarij uictus inopia coactos fugere, atque ad Ilerdam reuerti. erat enim iter a proposito diuersum; contrariamq. in partem iri uidebatur. Duces uero eorum suum consilium laudibus ferebant, quod se castris tenuissent. multumq. eorum opinionem adiunabat, quod sine iumentis, impedimentisq. ad iter profectos uidebant; ut, non posse diutius inopiam sustinere, confiderent. sed, ubi pallatim retorqueri agmen ad dextram conspexerunt; iamq. primos superare regionem castrorum animaduenterunt; nemo erat ad eo tardus, aut fugiens laboris, quin, statim castris exeundum, atque occurrendum putaret. Conclamatur ad arma; atque omnes copiae, paucis praesidio relictis cohortibus, exeunt, rectoq. ad Iberum itinere contendunt. Erat in celeritate omne * positum certamen, utri prius angustias, montesq. occuparent: sed exercitum Caesaris uiarum difficultates tardabant; Afranij copias equitatus Caesaris insequens morabatur. res tamen ab Afranianis huc erat necessario deducta, ut, si priores montes, quos petebant, attigissent ipsi periculum uiderent, * impedimenta totius exercitus, cohortesque, in castris relictas, seruare non possent; quibus interclusis exercitu Caesaris, auxilium ferri nulla ratione poterat. confecit prior iter Caesar: atque ex magnis rupibus nactus planitiem; in hac contra hostem aciem instruit. Afranius, cum ab equita-

equitatu nouissimum agmen premeretur, & ante se hostem uideret, collem quendam nactus, ibi constitit. ex eo loco XV. cetratorum cohortes in montem, qui erat in conspectu omnium excelssissimus, mittit. hunc magno cursu* concitatos iubet occupare; eo consilio, uti ipse eodem omnibus copijs contenderet, & mutato itinere, iugis Octogesam perueniret. hunc cum obliquo itinere cetrati peterent; conspiciatus equitatus Caesaris, in cohortes impetum facit: nec minimam partem temporis equitum uim cetrati sustinere potuerunt; omnesq. ab his circumuenti, in conspectu utriusq. exercitus interficiuntur. erat occasio bene gerendae rei. nequero id Caesarem fugiebat, tanto sub oculis accepto detrimento, perterritum exercitum sustinere non posse, praesertim circumdatum undiq. equitatu, cum in loco aequo atque aperto confligeretur. idq. ex omnibus partibus ab eo flagitabatur. Concurrabant legati, centuriones, tribuniq. mil. ne dubitaret proelium committere; omnium esse militum paratissimos animos; Afranianos contra multis rebus sui timoris signa misisse; quod suis non subuenissent; quod de colle non recederent; quod uix equitum incursus sustinerent; collatisq. in unum locum signis conferti, neque ordines, neque signa, seruarent. quod si iniquitatem loci timeret, datum iri tamen aliquo loco pugnandi facultatem; quod certe inde decedendum esset Afranio, nec sine aqua permanere posset. Caesar in eam spem uenerat, se, sine pugna & sine uulnere suorum,*

rum, rem conficere posse; quod re frumentaria aduersarios interclusisset. cur, etiam secundo proelio, aliquos ex suis amitteret? cur uulnerari pateret optime meritos de se milites? cur denique *fortunam periclitaretur? praesertim cum non minus esset imperatoris, consilio superare, quam gladio. mouebatur etiam misericordia ciuium, quos interficiendos uidebat; quibus saluis, atque incolumibus, rem obtinere malebat. hoc consilium Caesaris a plerisque non probabatur. Milites uero palam inter se loquebantur: Quoniam talis occasio uictoriae dimitteretur, etiam cum uellet Caesar, sese non esse pugnatu- ros. Ille in sua sententia perseuerat; & *paullum ex eo loco digreditur, ut timorem aduersarijs minuat. Petreius, atque Afranius, oblata facultate, in castra sese referunt. Caesar, praesidijs montibus dispositis, omni ad Iberum intercluso itinere, quam proxime potest hostium castris castra communit. Postero die duces aduersariorum perturbati, quod* omnem rei frumentariae, fluminisq. Iberi spem amiserant, de reliquis rebus consultabant. erat unum iter, Ilerdam si reuerti uellent; alterum, si Tarraconem peterent. Haec consultantibus eis, nunciatur, aquatores ab equitatu premi nostro: qua re cognita, crebras stationes disponunt equitum, & cohortium alariarum; legionariasq. interijciunt cohortes; nullumq. ex castris ad aquam ducere incipiunt; ut intra munitionem & sine timore, & sine stationibus aquari possent. id opus inter se Pe-
treius,

treias, atque Afranius, partiuntur: ipsiq. perficiendi operis caussa, longius progrediuntur. quorum discessu liberam nacti milites colloquiorum facultatem, uulgo procedunt; & quem quisque in castris notum, aut municipem, habebat, conquirunt, atque uocat. primum agunt gratias omnes omnibus, quod sibi perterritis pridie pepercissent; eorum se beneficio uiuere: deinde imperatoris fidem quaerunt, recte ne se illi sint commissuri; & quod non ab initio fecerint, armaq. cum hominibus necessarijs, & consanguineis contulerint, conqueruntur. His prouocati sermonibus, fidem ab imperatore de Petreij, & Afranij uita petunt; * ne quod in se scelus concepisse, neu suos prodidisse uideantur. Quibus confirmatis rebus, se statim signa translaturus confirmant; legatosq. de pace primorum ordinum centuriones ad Caesarem mittunt. Interim alij suos in castra, inuitandi caussa, adducunt; alij ab suis adducuntur; adeo, ut una castra iam facta ex binis uiderentur. compluresq. tribuni militum, & centuriones ad Caesarem ueniunt, seq. ei commendant. hoc idem fit a principibus Hispaniae; quos illi euocauerant, & secum in castris habebant obsidum loco. ij suos notos, hospitesq. quaerebant, per quem quisque eorum aditum commendationis haberet ad Caesarem. Afranij etiam filius adolescens de sua, & parentis sui salute, cum Caesare, per Sulpicium legatum, agebat. erant plena laetitia, & gratulatione omnia, eorum, qui tanta pericula uitasse, et eorum, qui sine uulne-

vulnere tantas res confecisse uidebantur . magnūq. fructum suae pristinae lenitatis omnium iudicio Caesar ferebat; consiliumq. eius a cunctis probabatur . Quibus rebus nunciatis Afranio, ab instituto opere discedit, seq. in castra recipit; sic paratus, ut uidebatur, ut, quicumque accidisset casus, hunc* quieto, & aequo animo ferret . Petreius uero non deserit sese; armat familiam; cum hac, & praetoria cohorte cetratorum, barbarisq. equitibus paucis, beneficiarijs suis, quos suae custodiae caussa habere consueuerat, improuiso ad uallum* aduolat; colloquia militum interrumpit; nostro, repellit ab castris; quos deprehendit, interficit. reliqui coeunt inter se; &, repentino periculo exterriti, sinistras sagis inuoluunt, gladiosq. dstringunt, atque ita se a cetratis, equitibusq. defendunt, castrorum propinquitate confisi; seq. in castra recipiunt; & ab ijs cohortibus, quae erant in stationes ad portas, defenduntur . Quibus rebus confectis, flens Petreius manipulo circuit: militesq. appellat; neu se, neu Pompeium absentem, imperatorem suum, * aduersarijs ad supplicium transdant, obsecrat. fit celeriter concursus in praetorium . postulant, ut iurent omnes, se exercitum, ducesq. non deserturos, neque prodituros, neque sibi separatim a reliquis consilium capturos. Princeps in haec uerba iurat: ipse ad idem iusiurandum adigit Afranium . subsequuntur tribuni militum, centurionesque.* centuriatim producti milites idem iurant: edicunt, penes quem quisq.

quisq. sit miles Caesaris, ut producat. productos palam in praetorio interficiunt. sed plerique, quos ceperant, celant, noctuq. per uallum emittunt. sic terror oblatus a ducibus, crudelitas in supplicio, uana religio insurandi, spem praesentis deditiois fustulit, mentesq. militum conuertit, & rem ad pristinam belli rationem redegit. Caesar milites aduersariorum, qui in castra per tempus colloqui uenerant, summa diligentia conquiri, & remitti, iubet. sed ex numero tribunorum militum, centurionumq. non nulli sua uoluntate apud eum remanserunt: quos ille postea* magno in honore habuit; centurionis, ampliorisq. ordinis equites Romanos in tribunicium restituit honorem. Premebantur Afraniani pabulatione; aquabatur aegre; frumenti copiam legionarij * non nulli habebant, quod dierum **XXII**. ab Ilerda frumentum iussi erant ef ferre; cetrati, auxiliaresq. nullam, quorum erant & facultates ad parandum exiguae, & corpora insueta ad onera portanda. itaque magnus eorum quotidie numerus ad Caesarem persugiebat. In his erat angustijs res: sed* ex propositis consilijs duobus explicitius uidebatur, * ad Ilerdam reuerti: quod ibi paullulum frumenti reliquerant. ibi se reliquum consilium* expleturos confidebant. Tarraco aberat longius: quo spatio plures rem posse casus recipere intelligebant. hoc probato consilio, ex castris profisciscuntur. Caesar, equitatu praemisso, qui nouissimum agmen carperet, atque impediret, ipse cum legionibus subse-

X quitur.

quitur. nullum intercedebat tempus, quin extremi cum equitibus proeliarentur. Genus erat hoc pugnae. Expeditae cohortes nouissimum agmen claudabant: pluresq. in locis campestribus subsistebant. si mons erat adscendendus, facile ipsa loci natura periculum* repellebat: quod ex locis superioribus, qui antecesserant, suos adscendentes protegebant. cum uallis, aut locus decliuus suberat; neque ij, qui antecesserant, morantibus opem ferre poterant; equites uero ex loco superiore in* aduersarios tela conijciebant: tum magno erat in periculo* res; tum inquirebant, ut, cum eiusmodi esset locis appropinquatum, legionum signa consistere iuberent, magnoq. impetu equitatum repellerent; eo summo, repente incitato cursu sese in ualles uniuersi dmitterent, atque ita transgressi, rursus in locis superioribus consisterent. nam tantum ab equitum s. orum auxilijs aberant, quorum numerum habebant magnum, ut eos, superioribus perterritos proelijs, in medium reciperent agmen, ultroq. eos tuerentur: quorum nulli ex itinere excedere licebat, quin ab equitatu Caesaris exciperetur. tali dum pugnatur modo; lente, ac paullatim proceditur; crebroque, ut sint auxilio suis, subsistunt, ut tum accidit. millia enim progressi **lv.** uehementiusq. peragitati ab equitatu, montem excelsum capiunt: ibiq. una fronte contra hostem castra muniunt, neque iumentis onera deponunt. ubi Caesaris castra posita, tabernaculaq. constituta, & dimissos equites pabulandi causa animaduere;

tere; sese subito proripiunt hora circiter VI. eiusdem diei; & spem nocti morae, discessu nostrorum equitum, iter facere incipiunt. qua re animaduersa, Caesar, relictis ijs* munitionibus, subsequitur; praesidio impedimentis paucas cohortes relinquit: hora X. subsequi pabulatores, equitesq. reuocari iubet. celeriter equitatus ad quotidianum itineris officium reuertitur: pugnatur acriter ad nouissimum agmen, adeo, ut paene terga conuertant: compluresq. milites, etiam non nulli centuriones, * interficiuntur. Instabat agmen Caesaris, atque uniuersum imminebat. Tum uero, neque ad explorandum idoneum locum castris, neque ad progrediendum data facultate, consistunt necessario; & procul ab aqua, & natura iniquo loco, castra ponunt. sed iisdem de causis Caesar, quae supra sunt demonstratae, * proelio non laceffit, & eo die tabernacula statui passus non est; quo paratiores essent ad insequendum omnes, siue noctu, siue interdiu erumperent. illi, animaduerso uitio castrorum, tota nocte munitiones proferunt, castraq. castris conuertunt. hoc idem postero die a prima luce faciunt, totumq. in ea re diem consumunt. sed, quantum opere processerant, & castris protulerant, tanto aberant ab aqua longius: & praesenti malo alijs malis remedia dabantur. prima nocte, aquandi causa, nemo egreditur ex castris. proximo die, praesidio in castris relicto, uniuersas ad aquam copias educunt; pabulatum emittitur nemo. his eos supplices malis Caesar necessariam sub

ire deditiōem, quam proelio decertare, malebat. conatur tamen eos uallo, fossaq. * circumuenire; ut quammaxime repentinas eorum eruptiones demonstraretur: quo necessario descensuros existimabant. illi, & inopia pabuli adducti, & quo essent ad id expeditiores, omnia sarcinaria iumenta interfici iubent. in his operibus, consilijsq. biduum consumitur. Tertio die magna iam pars operis Caesaris processerat. Illi impediendae rei, quae munitiōis causa fiebat, hora circiter IIX. signo dato, legiones educunt, aciemq. sub castris instruunt. Caesar ab opere legiones reuocat, equitatum omnem conuenire iubet, aciem instruit. contra opinionem enim militum, famamq. omnium, uideri proelio diffugisse, magnum detrimentum afferebat. sed eisdem de causis, quae sunt cognitae, quo minus dimicare uellet, mouebatur; atque hoc etiam magis, quod spatij breuitas, etiam in fugam coniectis aduersarijs, non multum ad summam uictoriae inuare poterat. non enim amplius pedum millibus II. ab castris castra distabant: * hinc duas partes acies occupabant: tertia uacabat, ad incursum, atque impetum militum relicta. si proelium committeretur, propinquitas castrorum celerem superatis ex fuga receptum dabat. Hac de causa constituerat signa inferentibus resistere, prior proelio non lacescere. Acies erat Afraniana duplex: legio V. & III. in subsidijs locum alariae cohortis obtinebat: Caesaris triplex: sed primam aciem quattuor-nae cohortes ex V. legione tenebant: has subsidia-
riae

riae ternae, et rursus aliae totidem, suae cuiusque legionis, subsequebantur: sagittarii, funditoresq. media continebantur acie: equitatus latera cingebat. Tali instructa acie, tenere uterque propositum uidebatur; Caesar, ut, nisi coactus, proelium non committeret; ille, ut opera Caesaris impediret. producitur tamen res; aciesq. ad solis occasum continentur: inde utrique in castra discedunt. Postero die munitiones institutas Caesar parat perficere; illi uadum fluminis Sicoris tentare, si transire possent. Qua re animaduersa, Caesar Germanos leuis armaturae, equitumq. partem flumen transiicit, crebrasq. in ripis custodias disponit. tandem, omnibus rebus obsessi, quartum iam diem sine pabulo retentis iumentis, aquae ligni, & frumenti inopia, colloquium petunt; & id si fieri possit, semoto a militibus loco. ubi id a Caesare negatum, et, palam si colloqui uellent, concessum est; datur obsidis loco Caesari filius Afranii. uenitur in eum locum, quem Caesar deligit. audiente utroque exercitu, loquitur Afranius: non esse aut ipsis, aut militibus succensendum, quod fidem erga imperatorem suum Cn. Pompeium conservare uoluerint: sed satis iam fecisse officio, satisq. supplicij tulisse, perpeffus omnium rerum inopiam: nunc nero, paene ut feminas * circummunitos, prohiberi aqua, prohiberi ingressu, neque corpore dolorem, neque animo ignominiam ferre posse: itaque se uictos confiteri: orare, atque obsecrare, si quis locus misericordiae relinquatur, ne ad ultimum

*supplicium progredi necesse habeant. Haec quam potest demississime, atque *subiectissime, exponit. Ad ea Caesar respondit: nulli omnium has partes, uel querimoniae, uel miserationis, minus conuenisse: reliquos enim omnes suum officium praestitisse; se, qui, etiam bona condicione, & loco, & tempore aequo, configere noluerit, ut quam integerrima essent ad pacem omnia; exercitum suum, qui, iniuria etiam accepta, suisq. interfectis, quos in sua potestate *habuit, conseruauit, & texerit; illius denique exercitus milites, qui per se de concilianda pace egerint; qua in re omnium suorum uitae consulendum putarunt; sic omnium ordinum partes in misericordia constituisse: ipsos duces a pace abhorruisse: eos neque colloqui, neque indutiarum, iura seruasse; & homines imperitos, & per colloquium deceptos crudelissime interfecisse. Accidisse igitur his, quod plerumque hominibus nimia pertinacia, atque arrogantia accidere soleat, uti eo recurrant, & id cupidissime petant, quod paullo ante contempserint: neque nunc se illorum humilitate, neque aliqua temporis opportunitate postulare, quibus rebus augeantur opes suae, sed eos exercitus, quos contra se multos iam annos aluerint, uelle dimitti: neque enim VI. legiones alia de causa missas in Hispaniam, septimamq. ibi conscriptam, neque tot, tantasq. classes paratas, neque summissos duces, rei militaris peritos: nihil horum ad pacandas Hispanias, nihil ad usum prouinciae prouisum, quae, propter diuturnitatem*

nitatem pacis, nullum auxilium desiderarit: omnia haec iam pridem contra se parari: in se noui generis imperia consitui; ut idem ad portas urbanis praesideat rebus, & duas bellicosissimas prouincias absens tot annos obtineat: in se iura magistratum commutari, ne ex praetura, & consulatu, ut semper, sed per paucos probati, & electi, in prouincias mittantur: in se aetatis excusationem nihil ualere, quod superioribus bellis probati ad obtinendos exercitus euocentur: in se uno non seruari, quod sit omnibus datum semper imperatoribus, ut, rebus feliciter gestis, aut cum honore aliquo, aut certe sine ignominia, domum reuertantur, exercitumq. dimittant. Quae tamen omnia & se tulisse patienter, et esse laturum: neque nunc id agere, ut ab illis abductum exercitum teneat ipse, quod tamen sibi difficile non sit, sed, ne illi habeant, quo contra se uti possint: proinde, ut esset dictum, prouincijs excederent, exercitumq. dimitterent: si id sit factum, nociturum se nemini: hanc unam, atque extremam paucis esse condicionem. Id uero militibus suis pergratum, & iucundum, ut ex ipsa significatione potuit cognosci; ut, qui aliquid uicti incommodi expectauissent, ultro * inde praemium missionis ferrent. nam, cum de loco, & tempore eius rei controuersia inferretur, & uoce, & manibus uniuerfi ex uallo, ubi constiterant, significare coeperunt, ut statim dimitterentur, neque, * omni interposita fide, firmum esse posse, si in aliud tempus differvetur.

Paucis cum esset in utramque partem uerbis disputatum ; res huc deducitur , ut ij , qui habeant domicilium , aut possessiones in Hispania , statim ; reliqui , ad Varum flumen dimittantur : ne quid eis noceatur , neue quis inuitus sacramento* cogatur , a Caesare cauetur . Caesar ex eo tempore , dum ad flumen Varum ueniat , se frumentum daturum , pollicetur : addit etiam , ut , * quid quisque eorum in bello amiserit , quae sint penes milites suos , ijs , qui amiserint ,* restituatur : militibus , aequa facta aestimatione , pecuniam pro ijs rebus soluit . quascumque postea controuersias inter se milites habuerant , sua sponte ad Caesarem introduxerunt . Petreius , atque Afranius cum stipendium ab legionibus , paene seditione facta , flagitaretur , cuius illi diem nondum uenisse dicerent ; Caesar ut cognosceret , postulatum est ; eoq. utrique , quod statuit , contenti fuerunt . Parte circiter tertia exercitus eo biduo dimissa , II . legiones suas antecedere , reliquas subsequi , iussit ; ut non longo inter se spatio castra facerent : eiq. negotio Q. Fufum Calenum legatum praefecit . hoc eius praescripto ex Hispania ad Varum flumen est iter factum ; atque ibi reliqua pars exercitus dimissa est*

C . IVLII . CAESARIS
COMMENTARIORVM
DE . BELLO . CIVILI
LIBER . II

VM haec in Hispania geruntur, C. Trebonius legatus, qui ad oppugnationem Massiliae relictus erat, duabus ex partibus aggerem, uineas, turresq. ad opidum agere instituit. una erat proxima portui, naualibusque; altera ad partem, quae est aditus ex * Gallia, atque Hispania ad id mare, quod * adigit ad ostium Rhodani. Massilia* enim fere ex III. opidi partibus mari alluitur. reliqua quarta est, quae aditum habet* a terra. huius quoque spatij pars ea, quae ad arcem pertinet, loci natura, & ualle altissima munita, longam, & difficilem habet oppugnationem. ad ea perficienda opera C. Trebonius magnam iumentorum, atque hominum multitudinem ex omni prouincia uocat: uimina, materiamq. comportari iubet. quibus* comparatis rebus, aggerem in altitudinem pedum XXC. exstruit. sed tanti erant antiquitus in opido omnium rerum ad bellum apparatus, tantaq. multitudo tormentorum, ut eorum uim nullae contextae uiminibus uineae sustinere possent. asseres enim pedum XII. cuspidibus praefixi, atque hi maximis balistis missi, per IV. ordines cratium in terra desigebantur. itaque, * pedibus

dalibus lignis coniunctis inter se, porticus integebatur; atque * hac agger inter manus proferebatur. antecedebat testudo pedum LX. aequandi loci caussa facta; item ex fortissimis lignis, euoluta omnibus rebus, quibus ignis iactus, & lapides defendi possent. sed magnitudo operum, altitudo muri, atque turrium, multitudo tormentorum omnem administrationem tardabat. crebrae tamen per Albicos eruptiones fiebant ex opido; ignesq. aggeri, & turribus inferebantur. quae facile nostri repellebant milites, magnisq. ultro illatis detrimentis, eos, qui eruptionem fecerant, in opidum reiciebant. Interim L. Nasidius, ab Cn. Pompeio cum classe nauium XVI. in quibus paucae erant aeratae, L. Domitio, Massiliensibusq. subsidio missus, freto Siciliae, imprudente, atque inopinante Curione, prouehitur: appulsisq. Messanam nauibus, atque inde, propter repentinum terrorem, principum, ac senatus fuga facta, ex * naualibus eorum unam deducit. Hac adiuncta ad reliquas naues, cursum Massiliam uersus perficit; praemissaq. clam nauicula, Domitium, Massiliensesq. de suo aduentu certiores facit; eosq. magnopere hortatur, ut rursus cum Bruti classe, additis suis auxilijs, confligant. Massilienses post superius incommodum ueteres ad eundem numerum ex naualibus productas naues refecerant, summa industria armauerant, (remigum, gubernatorumq. magna copia suppetebat) piscatoriasq. adiecerant, atque contexerant, ut essent

essent ab ictu telorum remiges tuti . has sagittarijs , tormentisq. compleuerant . Tali modo * instructa classe , omnium seniorum , matrumfamiliae , uirginum precibus , & fletu excitati , ut extremo tempore ciuitati subuenirent , non minore animo , ac fiducia , quam ante dimicauerant , naues conscendunt . Communi enim fit uitio naturae , * ut inuisis , latitantibus , atque incognitis rebus magis confidamus , uehementiusq. exterreamur , ut tum accidit . aduentus enim L. Nasidij summa spe , & uoluntate ciuitatem compleuerat . nacli idoneum uentum , ex portu exeunt , & Tauroenta , quod est castellum Massiliensium , ad Nasidium perueniunt : ibiq. naues expediunt : rursusq. se ad confligendum animo confirmant ; & consilia communicant . dextra pars Massiliensibus attribuitur , sinistra Nasidio . eodem Brutus contendit , actō nauium numero . * nam ad eas , quae factae fuerant Arelate per Caesarem , captivae Massiliensium accesserant VI . has superioribus refecerat diebus , atque omnibus rebus instruxerat . itaque , suos cohortatus , quos integros superauissent , ut uictos contemnerent , plenus spei bonae , atque animi , aduersus eos proficiscitur . facile erat , ex castris C. Trebonij , atque omnibus superioribus locis prospicere in urbem , ut omnis iuuentus , quae in opido remanserat , omnesq. superioris aetatis , cum liberis , atque uxoribus , * publicisq. custodijs , aut ex muro ad celum manus tenderent , aut templa deorum immortalium adirent ,

adirent, & ante simulacra proiecti uictoriam ab
dijs exposcerent. neque erat quisquam omnium,
qui non in eius diei casu suarum omnium fortuna-
rum euentum consistere existimaret. nam & ho-
nesti ex iuuentute, & cuiusque aetatis amplissi-
mi, nominatim euocati, atque obsecrati, naues
conscenderant; ut, si quid aduersi accidisset, ne
ad conandum quidem sibi quidquam reliqui fore
uiderent; si superauissent, uel domesticis opibus,
uel externis auxilijs de salute urbis confiderent.
commisso proelio, Massiliensibus res nulla ad uir-
tutem defuit: sed, memores eorum praeceptorum,
quae paullo ante ab suis acceperant, hoc animo
decertabant, ut nullum aliud tempus ad conan-
dum habituri* uiderentur; &, quibus in pugnae
uitae periculum accideret, non ita multo se reli-
quorum ciuium fatum antecedere existimarent,
quibus, urbe capta, eadem esset belli fortuna pa-
tienda: * deductisq. nostris paullatim nauibus,
& artificio gubernatorum mobilitati nauium lo-
cus dabatur; &, si quando nostri, facultatem na-
eti, ferreis iniectis manibus nauem religauerant;
undique suis laborantibus succurrebant. Neque
uero coniuncti Albici cominus pugna deficiebant:
neque multum cedebant uirtute nostris. simul ex
minoribus nauibus* magna uis eminus missa te-
lorum, multa nostris de improuiso imprudenti-
bus, atque impeditis uulnera inferebant. conspi-
cataeq. naues triremes II. nauem D. Bruti, quae
ex signo facile* agnosci poterat, II. ex parti-
bus

bus sese in eam incitauerant : sed* tantum re pro-
uisa , Brutus celeritate uanis enisus est , ut paruo
momento antecederet . illae adeo grauiter inter se,
incitatae , conflixerunt , ut uehementissime utrae
que ex concursu laborarent ; altera uero , perfra-
cto rostro* tota collabefieret . qua re animaduer-
sa , quae proximae ei loco ex Bruti classe* naues
erant , in eas impeditas impetum faciunt , celeri-
terq. ambas deprimunt . Sed Nasidianae naues
nulli usui fuerunt , celeriterq. pugna excesserunt .
non enim has* aut conspectus patriae , aut pro-
pinquorum praecepta ad extremum uitae pericu-
lum adire cogeant . itaque* ex eo numero nauium
nulla desiderata est : ex Massiliensium classe v.
sunt depressae , i v. captae , i . cum Nasidianis
profugit ; quae omnes citeriorem Hispaniam peti-
uerunt . at ex reliquis una praemissa Massiliam ,
huius nuncijs perferendi gratia , cum iam appro-
pinquaret urbi , omnis sese multitudo ad cogno-
scendum* effudit : ac , re cognita , tantus luctus
excepit , ut urbs ab hostibus capta eodem uestigio
uideretur . Massilienses tamen* nihilo segnus ad
defensionem urbis reliqua apparare coeperunt . Est
animaduersum ab legionarijs , qui dexteram par-
tem operis administrabant , ex crebris hostium eru-
ptionibus magno sibi* esse praesidio posse , si pro
castello , ac receptaculo , turrim ex latere sub mu-
ro fecissent , quam primo ad repentinos incursus
humilem , paruamq. fecerant . huc se referebant :
hinc , si qua maior oppresserat uis , propugnabant :
hinc

hinc ad repellendum, & prosequendum hostem pro-
currebāt. patebat haec* quoquoersus pedes xxx.
sed parietum crassitudo pedum v. postea uero, ut
est rerum omnium magister usus, hominum adhi-
bita sollertia. inuentum est, magno esse usui pos-
se, si haec esset in altitudinem turris elata. id hac
ratione perfectum est. * Vbi turris altitudo perdu-
cta est ad contabulationem; eam in parietes instru-
xerunt, ita ut capita tignorum extrema parietum
structura tegerentur; ne quid emineret, ubi ignis
hostium adhaeresceret. hanc insuper contignatio-
nem, quantum tectum plutei, ac uinearum pas-
sum est, laterculo adstruxerunt: * supraq. eum lo-
cum tigna transversa iniecerunt, non longe ab ex-
tremis parietibus, quibus suspenderent eam con-
tignationem, quae turri tegumento esset futura:
supraq. ea tigna directo transversas trabes iniece-
runt, * easq. asseribus religauerunt: has trabes
paullo longiores, atque eminentiores, quam ex-
tremi parietes erant, effecerunt; ut esset, ubi te-
gumenta perpendere possent, ad defendendos ictus,
ac repellendos, * dum inter eam contignationem
parietes exsisterentur: eamq. contabulationem
summam lateribus, lutoq. constrauerunt; ne quid
ignis hostium nocere posset: centonesq. insuper
iniecerunt; ne aut tela, tormentis missa, tabula-
tionem perfringerent, aut saxa ex catapultis la-
tericium discuterent. storias autem ex funibus an-
chorarijs tres in longitudinem parietum turris, la-
tas iv. pedes, fecerunt: easq. ex iii. partibus,
quae

quae ad hostes uergebant, eminentibus trabibus circum turrem praependentes religauerunt. quod unum genus tegumenti alijs locis erant experti nullo telo, neque tormento, transiici posse. ubi uero ea pars turris, quae erat perfecta, tecta, atque munita est ab omni ictu hostium; pluteos ad alia opera abduxerunt: turris tectum per se ipsum prehensionibus ex contignatione prima suspendere, ac tollere, coeperunt; ubi, quantum storiarum demissio patiebatur, tantum eleuabant. Intra haec tegumenta abditi, atque muniti, parietes lateribus exstruebant: * rursusq. alia prehensione ad aedificandum sibi locum expediebant: ubi tempus alterius contabulationis uidebatur, tigna, item ut primo tecta, extremis lateribus instruebant; exq. ea contignatione rursus summam contabulationem, storiasq. eleuabant. ita tuto, ac sine ullo uulnere, ac periculo VI. tabulata exstruxerunt: fenestrasq. quibus in locis uisum est, ad tormenta mittenda instruendo reliquerunt. ubi ex ea turri, quae circum essent, opera tueri se posse confisi sunt; musculum pedum LX longum, ex materia bipedali, quem* a turri latericia ad hostium turrem, murumq. * perducerent, facere instituerunt: cuius musculi haec erat forma. Duae primum trabes in solo aequae longae, distantes inter se pedes IV. collocantur: inq. eis columellae pedum in altitudinem V. defiguntur. has inter se caereolis molli fastigio coniungunt, ubi tigna, quae musculi tegendi causa ponant, collocentur.

eo super tigna bipedalia iniiciunt; eaq. laminis, clavisq. religant, ad * exercitum musculi tectum, trabesq. extremas: quadratas * regulas, IV. patientes digitos, defigunt; quae lateres, qui super * musculo struantur, contineant.* ita fastigiato, atque ordinatim structo, ut trabes erant in capreolis collocatae, lateribus, lutoq. musculus, ut ab igne, qui ex muro iaceretur, tutus esset, contegitur. supra lateres coria inducuntur; ne canalibus aqua immissa lateres diluere posset. coria autem, ne rursus igni, ac lapidibus corrumpantur, centonibus conteguntur. hoc opus omne, tectum vineis, ad ipsam turrim perficiunt, subitoque, inopinantibus hostibus, machinatione navali, phalangis subiectis, ad turrim hostium admovent, ut aedificio iungatur. Quo malo perterriti subito opidani, saxa quam maxima possunt uectibus promouent, praecipitataq. muro in musculum deuoluunt. Ictum firmitas materiae sustinet: & , quidquid incidit, fastigio musculi delabitur. Id ubi uident, mutant consilium: cupas, taeda, ac pice refertas, incendunt; easq. de muro in musculum deuoluunt. inuolutae labuntur; delapsae, ab lateribus, longurijs, furcisq. ab opere remouentur, interim sub musculo milites uectibus infima saxa turris hostium, quibus fundamenta continebantur, conuellunt. Musculus ex turri latericia a nostris, telis, tormentisq. defenditur: hostesq. ex muro, ac turribus submoventur. non datur libera muri defendendi facultas. Compluribus iam lapidibus

lapidibus ex ea, qua suberat, turri subductis, repentina ruina pars eius turris concidit, pars reliqua consequens procumbebat. Tum hostes, turris repentina ruina commoti, inopinato malo turbati, deorum ira perculsi, urbis direptione perterriti, inermes cum infulis sese porta foras uniuersi proripiunt; ad legatos, atque exercitum supplices manus tendunt. Qua noua re oblata, omnis administratio belli consistit: militesq. auersi a proelio, ad studium audiendi, & cognoscendi feruntur. ubi hostes ad legatos, exercitumq. peruenerunt, uniuersi se ad pedes proijciunt: orant, ut aduentus Caesaris expectetur; captam suam urbem uidere, opera perfecta, turrem subrutam: itaque a defensione desistere; nullam exoriri moram posse, quo minus, cum uenisset, si imperata non facerent, ad nutum e uestigio diriperentur. docent, si omnino turris concidisset, non posse milites contineri, quin spe praedae in urbem irrumperent, urbemq. delerent. haec atque eiusdem generis complura, ut ab hominibus doctis, magna cum misericordia, fletuq. pronunciantur. Quibus rebus commoti legati, milites ex opere deducunt, oppugnatione desistunt, operibus custodias relinquunt. indutiarum quodam genere misericordia facto, aduentus Caesaris expectatur: nullum ex muro, nullum a nostris mittitur telum: ut re confecta, omnes curam, & diligentiam remittunt. Caesar enim per litteras Trebonio magnopere mandauerat, ne per uim opidum expugnari pateretur; ne grauius per-

moti milites, & defectionis odio, & contemptio-
ne sui, & diutino labore, omnes puberes interfice-
rent. quod se facturos minabantur: aegreque tunc
sunt retenti, quin opidum irrumperent: graui-
terque eam rem^{*} pertulerunt; quod stetisse per Tre-
bonium, quo minus opido potirentur, uidebatur.
At hostes sine fide tempus, atque occasionem frau-
dis, ac doli, quæerunt. Interiectis aliquot diebus,
nostris languentibus, atque animo remissis, subi-
to, meridiano tempore, cum alius discessisset, alius
ex diutino labore in ipsis operibus quieti se dedis-
set; arma uero omnia reposita, ^{*}contecta^{*}que essent;
^{*}portis se foras erumpunt; secundo, magnoque uen-
to ignem operibus inferunt. hunc sic distulit uen-
tus, uti uno tempore agger, plutei, testudo, turris,
tormenta^{*}que flammam^{*} conciperent, & prius hæc
omnia consumerentur, quam, quemadmodum, ac-
cidisset, animaduerti posset. Nostri, repentina
fortuna permoti, arma, quæ possunt, arripiunt.
alii ex castris sese incitant. fit in hostes impetus
eorum: sed muro, sagittis, tormentis^{*}que fugientes
persequi prohibentur. Illi sub murum se reci-
piunt; ibique musculum, turrim^{*}que latericiam libere
incendunt. ita multorum mensium labor, hostium
perfidia, & ui tempestatis, puncto temporis inter-
ijt. tentauerunt hoc idem Massilienses. postero die
eandem nacti tempestatem, maiori cum fiducia ad
alteram turrem, aggerem^{*}que eruptione pugnaue-
runt; multumque ignem intulerunt. sed, ut superio-
ris temporis contentionem nostri omnem remise-
rant;

rant ; ita , proximi diei casu admoniti , omnia ad defensionem parauerant . itaque , multis interfectis , reliquos , infecta re , in opidum repulerunt . Trebonius ea , quae sunt amissa , multo maiore studio militum administrare , & reficere instituit . nam , ubi tantos suos labores , & apparatus , male cecidisse uiderunt ; indutijsq. per scelus uiolatis , suam uirtutem irrisui fore perdoluerunt ; quod , unde agger omnino comportari posset , nihil erat reliquum , omnibus arboribus longe , lateq. in finibus Massiliensium excisis , & coniectis , * aggerem noui generis , atque inauditum ex latericijs duobus muris , senum pedum crassitudine , atque eorum murorum contignationem facere instituerunt , aequa fere latitudine , atque ille congestus ex materia fuerat agger . ubi autem spatium inter muros , aut imbecillitas materiae postulare uideretur , pilae interponuntur , transuersaria tigna iniunguntur , quae firmamento esse possint . & , * quidquid est contignatum , cratibus consternitur , cratesq. luto integuntur . Sub tecto miles dextera , ac sinistra muro tectus , aduersus plutei* obiectu , operi quaecumque usui sunt , sine periculo supportat . celeriter res administratur : diuturni laboris detrimentum sollertia , & uirtute militum breui reconcinnatur . Portae , quibus locis uidetur , eruptionis causa in muro relinquuntur . quod ubi hostes uiderunt , ea , quae diu , longoq. spatio refici non posse sperassent , paucorum dierum opera , & labore ita resecta , ut nullius perfidiae , neq. eruptioni locus esset ; neque

quidquam omnino relinqueretur, quo aut ui militibus, aut igni operibus noceri posset; eodemq. exemplo sentiunt totam urbem, qua sit aditus, ab terra, muro, turribusq. circumiri posse; sic, ut ipsis consistendi in suis munitionibus locus non esset; cum paene aedificata in muris ab exercitu nostro moenia uiderentur; * ac tela manu conijcerentur; suorumq. tormentorum usum, quibus ipsi magna sperauissent, spatio propinquitatis interire; pariq. condicione e muro, ac turribus bellandi data, uirtute se nostris adaequare non posse intelligunt; ad easdem deditiois condiciones recurrunt. M. Varro in ulteriore Hispania, initio, cognitis ijs rebus, quae sunt in Italia gestae, diffidens Pompeianis rebus, amicissime de Caesare loquebatur: praeoccupatum sese legatione, ab Cn. Pompeio teneri obstrictum fide: necessitudinem quidem sibi nihilo minorem cum Caesare intercedere: neque se ignorare, quod esset officium legati, qui fiduciariam operam obtineret, quae uires suae, quae uoluntas erga Caesarem totius prouinciae. Haec omnibus referebat sermonibus; neque se in ullam partem mouebat. postea uero, cum Caesarem ad Massiliam* detineri cognouit, copias Petreij cum exercitu Afranij esse coniunctas, magna auxilia conuenisse, magna esse in spe atque expectatione, & consentire omnem citeriorem prouinciam, quaeq. postea* acciderant, de angustijs ad Ilerdam rei frumentariae accepit; atque haec ad eum latius, atque inflatius Afranius perscribebat; se quoque ad motum fortunae

tunae mouere coepit; delectum habuit. tota prouincia; legionibus completis II, cohortes circiter XXX. alarias addidit; frumenti magnum numerum coegit, quod Massiliensibus, item * quod Afranio, Petreioq. mitteret; naues longas X, Gaditanis, ut facerent, imperauit; complures * praeterea Hispali faciendas curauit: pecuniam omnem, omniaq. ornamenta ex fano. Herculis in opidum Gades contulit. eo VI. cohortes, praesidiij causa, ex prouincia misit: Caiumq. Gallonium, equitem Romanum, familiarem Domitij, qui eo, procurandae hereditatis causa, uenerat, missus a Domitio, opido Gadibus praefecit: arma omnia priuata, & publica, in domum Gallonij contulit: * ipse habuit graues in Caesarem conciones: saepe ex tribunali praedicauit, aduersa Caesarem proelia fecisse, magnum numerum ab eo militum ad Afranium perfugisse: haec se certis nuncijs, certis auctoribus, comperisse. * Quibus rebus perterritis ciuibus Romanis eius prouinciae, sibi ad remp. administrandam HS CXC millia, & argenti pondo XX millia, tritici modios CXX millia polliceri cogit. quas Caesari esse amicas ciuitates arbitrabatur, ijs grauiora onera * iniungebat: qui uerba, atque orationem aduersus remp. habuissent, eorum bona in publicum addicebat; praesidiaq. eo deducebat; & iudicia in priuatos reddebat: prouinciam omnem in sua, & Pompeij uerba, per insiurandum, adigebat. Cognitis ijs rebus, quae sunt gestae in citeriore Hispania, para-

bat bellum . Ratio autem haec erat belli , ut * secum **II**. legiones Gadis conferret, naues, frumentumq. omne ibi contineret . prouinciam enim omnem Caesaris rebus fauere cognouerat . in insula, frumento, nauibusq. comparatis, bellum duci, non difficile existimabat . Caesar, etsi multis, necessarijsq. rebus in Italiam reuocabatur, tamen constituerat nullam partem belli in Hispanijs relinquere; quod, magna esse Pompeij beneficia, & magnas clientelas in citeriore prouincia, sciebat . itaque, duabus legionibus missis in ulteriorem Hispaniam cum **Q**. Cassio tribuno pl. ipse cum equitibus **DC**. magnis itineribus progreditur; edictumq. praemittit, ad quam diem magistratus, principesq. omnium ciuitatum sibi esse praesto Cordubae uellet . quo edicto tota prouincia * peruulgato, nulla fuit ciuitas, quin ad id tempus partem senatus Cordubam mitteret; nullus ue ciuis Romanus paullo notior, quin ad * diem conueniret . simul * ipse Cordubae conuentus per se portas Varroni clausit; custodias, uigiliasq. in muro, turribusq. disposuit . Cohortes **II**. quae Colonicae appellabantur, cum eo casu uenissent, tuendi opidi caussa, apud se retinuit . Iisdem diebus Carmonenses, quae est longe firmissima totius prouinciae ciuitas, deductis **III**. in arcem opidi cohortibus a Varrone praesidio, per se cohortes eiecit, portasq. praeclusit . Hoc uero magis properare Varro, ut cum legionibus quamprimum Gades contenderet; ne itinere, aut transiectu intercluderetur .

retur . * tanta, ac tam secunda in Caesarem uoluntas prouinciae reperiēbatur . Progresso ei paullo longius litterae a Gadibus redduntur, simul atque cognitum sit de edicto Caesaris, consensisse Gaditanos principes cum tribunis cohortium, quae essent ibi in praesidio, ut Gallonium ex opido expellerent, urbem, insulamq. Caesari seruarent . Hoc inito consilio, denunciauissē Gallonio, ut sua sponte, dum sine periculo liceret, excederet Gadibus; si id non fecisset, sibi consilium capturos . Hoc timore adductum Gallonium Gadibus excessisse . His cognitis rebus, altera ex II. legionibus, quae Vernacula appellabatur, ex castris Varronis, adstante, & inspectante ipso, signa sustulit, seseq. Hispalim recepit, atque in foro, & porticibus sine maleficio consedit. quod factum adeo eius conuentus cines Romani comprobauerunt, ut domum ad se quisque hospitio cupidissime reciperet . Quibus rebus perterritus Varro, cum itinere conuerso, sese * Ilipam Italicam uenturum promississet, certior a suis factus est, praecclusas esse portas . Tum uero, omni interclusus itinere, ad Caesarem mittit, paratum se esse, legionem, cui iusserit, transdere . Ille ad eum Sex. Caesarem mittit, atque huic transdi iubet . Transdita legione, Varro Cordubam ad Caesarem uenit : relatis ad eum publicis rationibus cum fide, quod penes eum est pecuniae, transdit; & , * quod ubique habeat frumenti, ac nauium, ostendit . Caesar habita concione Cordubae, omnibus generatim gratias agit; ciuibus Ro-

manis, quod opidum in sua potestate studuissent habere; Hispanis, quod praesidia expulissent; Gaditanis, quod conatus aduersariorum infregissent, seseq. in libertatem uindicassent; tribunis mil. centurionibusq. qui eo praesidij causa uenerant; quod eorum consilia sua uirtute confirmassent; pecunias, * quas erant in publicum Varroni ciues Romani polliciti, remittit: bona restituit ijs, quos liberius locutos hanc poenam tulisse cognouerat, tributis quibusdam publicis, priuatisq. praemijs: reliquos in posterum bona spe complet; biduumq. Cordubae commoratus, Gades proficiscitur: pecunias, monumentaque, quae ex sano Herculis collata erant in priuatam domum, referri in templum iubet: prouinciae Q. Cassium praeficit; huic **IV.** legiones attribuit: ipse ijs nauibus, quas M. Varro, quasq. Gaditani iussu Varronis fecerant, Tarraconem paucis diebus peruenit. Ibi totius fere citerioris prouinciae legationes Caesaris aduentum expectabant. Eadem ratione, priuatim ac publice, quibusdam ciuitatibus habitis honoribus, Tarracone discedit; pedibusq. Narbonem, atque inde Massiliam peruenit: ibi, legem de dictatore latam, seseq. dictatorem dictum a M. Lepido praetore, cognoscit. Massilienses, omnibus defessi malis, rei frumentariae ad summam inopiam adducti, bis proelio nauali superati, crebris eruptionibus fusi, graui etiam pestilentia conflictati, ex diutina conclusione, & * mutatione uictus, (panico enim ueteres, atque

que hordeo corrupto omnes alebantur; quod, ad huiusmodi casus antiquitus paratum, in publicum contulerant) deiecta turri, labefactata magna parte muri, auxilijs prouinciarum, & exercitum desperatis, quos in Caesaris potestatem uenisse cognouerant, sese dedere sine fraude constituunt: sed paucis ante diebus L. Domitius, cognita Massiliensium uoluntate, nauibus III. comparatis, ex quibus II. familiaribus suis attribuebat, unam ipse conscenderat, nactus turbidam tempestatem, est profectus. Hunc conspicatae naues, quae, * missu Bruti, consuetudine quotidiana, ad portum excubabant, sublati anchoris sequi coeperunt. ex ijs unum ipsius nauigium contendit, & fugere perseuerauit, auxilioq. tempestatis ex conspectu abiit; duo, perterrita concursu nostrarum nauium, sese in portum receperunt. Massilienses arma, tormentaq. ex opido, ut est imperatum, proferunt: naues ex portu, naualibusq. educunt: pecuniam ex publico transdunt. Quibus rebus confectis, Caesar magis eos pro nomine, & * uetustate, quam pro meritis in se ciuitatis, conseruans, II. ibi legiones praesidio relinquit; ceteras in Italiam mittit: ipse ad urbem proficiscitur. Iisdem temporibus C. Curio, in Africam profectus ex Sicilia, etiam ab initio copias P. Atij Vari despiciens, II. legiones ex IV, quas a Caesare acceperat, & D. equites transportabat: biduoque, & noctibus III. nauigatione consumptis, appulit ad eum locum, qui appellatur

tur Aquilaria. Hic locus abest a Clupeis pas-
*sum * XXII. millia, habetq. non incommodam*
*aestate stationem, & duobus * eminentibus pro-*
montorijs continetur. Huius aduentum L. Cae-
sar filius cum x. longis nauibus ad Clupeam prae-
stolans, (quas naues, Vticae ex praedonum bel-
lo subductas, P. Atius reficiendas, huius belli
*caussa, curauerat) * ueritusq. nauium multitudi-*
nem, ex alto refugerat; appulsaq. ad proximum
litus trireme constrata, & in litore relicta, pe-
dibus Hadrumetum profugerat. Id opidum C.
Considius Longus, unius legionis praesidio, tue-
batur. reliquae Caesaris naues eius fuga Hadru-
*metum ~~per~~eperunt. Hunc * secutus M. Rufus*
quaestor nauibus XII, quas praesidio onerarijs na-
uibus Curio ex Sicilia eduxerat, postquam reli-
*ctam in litore nauem conspexit, * hanc remulco*
abstraxit; ipse ad Curionem cum classe redit. Cu-
rio Marcium Vticam nauibus praemittit: ipse eo
dem cum exercitu profisciscitur: biduiq. iter pro-
*gressus, ad flumen Bagradam * peruenit: C. Ca-*
minium Rebilum legatum cum legionibus relin-
quit: ipse cum equitatu antecedit ad castra explo-*
randa Cornelianam; quod is locus peridoneus castris
habebatur. Id autem est iugum directum, emi-
nens in mare, utraque ex parte praeruptum, at-
que asperum, sed paullo tamen leniore fastigio ab
ea parte, quae ad Vticam uergit. abest directo iti-
nere ab Vtica paullo amplius passus ∞. sed hoc iti-
nere est fons, quae mare succedit longius, lateq. is
locus

-locus restagnat : quem si quis uitare uoluerit, VI.
millium circuitu in opidum perueniet . Hoc explorato loco ; Curio castra Vari conspicit , muro opidoq. coniuncta ad portam , quae appellatur Bellica , admodum munita natura loci , una ex parte ipso opido Utica , altero theatro , quod est ante opidum , substructionibus eius operis maximis , aditu ad castra difficili , & angusto . simul animaduertit , multa undique portari , atque agi plenissimis uijs , quae , repentini tumultus timore , ex agris in urbem conferebantur . Huc equitatum mittit , ut diriperet , atque haberet loco praedae . eodemq. tempore his rebus subsidio DC. equites Numidae ex opido , peditesq. CD. mittuntur a Curio ; quos auxilij causa rex Iuba paucis diebus ante Uticam miserat . huic & paternum hospitium cum Pompeio , et similtas cum Curione intercedebat ; quod tribunus pl. legem promulgauerat , qua lege regnum Iubae publicauerat . Concurrunt equites inter se , neque uero primum impetum nostrorum Numidae ferre potuerunt : sed interfectis circiter CXX , reliqui se in castra ad opidum receperunt . Interim , aduentu longarum nauium , Curio pronunciari onerarijs nauibus iubet : quae stabant ad Uticam numero circiter CC. se in hostium habiturum loco , qui non e uestigio ad castra Cornelia uela duxisset . Qua pronuntiatione facta temporis puncto , sublatis anchoris , omnes Uticam relinquunt , & , quo imperatum est , transeunt . quae res omnium rerum copia compleuit exercitum .

His

*His rebus gestis, Curio se in castra ad Bagradam recipit, atque uniuersi exercitus conclamatione Imperator appellatur. postero die Vticam exercitum ducit, & prope opidum castra ponit. nondum opere castrorum perfecto, equites ex statione nuntiant, magna auxilia equitum, peditumq. ab rege missa, Vticam uenire. eodemq. tempore uis magna pulueris cernebatur; & uestigio temporis primum agmen erat in conspectu. Nouitate rei Curio permotus, praemittit equites, qui primum impetum sustineant, ac morentur: ipse, celeriter, ab opere deductis legionibus, aciem instruit: equitesq. committunt proelium: & prius, quam plane legiones explicari, & consistere possent; tota auxilia regis impedita, ac perturbata, quod nullo ordine, & sine timore, iter fecerant, in fugam se coniiciunt: equitatuq. omni fere incolumi, quod per se litora celeriter in opidum recepit, magnum peditum numerum interficiunt. Proxima nocte centuriones Marsi II. ex castris Curionis, cum manipularibus suis XXII. ad Atium Varum perfugiunt. ij, seu uere, quam * habuerant, opinionem perferunt, siue etiam auribus Vari seruiunt; (nam, quae uolumus, & credimus libenter; & quae sentimus ipsi, reliquos sentire speramus) confirmant. quidem certe, totius exercitus animos alienos esse a Curione: maxime opus esse, in conspectum exercitum uenire, & colloquendi dare facultatem. Qua opinione adductus Varus, postero die mane legiones ex castris educit. facit*
idem

idem Curio : atque , una ualle non magna interie-
cta , suas uterque copias instruit . Erat in exerci-
tu Vari Sex. Quintilius Varus ; quem fuisse Cor-
finij , supra demonstratum est . Hic , dimissus a
Caesare , in Africam uenerat : legionesq. eas trans-
duxerat * Curio , quas superioribus temporibus
Corfinio receperat Caesar ; adeo , ut , paucis mu-
tatis centurionibus , iidem ordines , manipuliq.
constarent . hanc nactus appellationis causam
Quintilius circumire aciem Curionis , atque ob-
secrare milites coepit , ne primam sacramenti ,
quod apud Domitium , atque apud se quaestorem
dixissent , memoriam deponerent ; neu contra eos
arma ferrent , qui eadem essent usi fortuna , ea-
demq. in obsidione perpeffi ; neu pro ijs pugnarent ;
a quibus in contumeliam Persugae appellaren-
tur . His pauca ad spem largitionis addit . quae ab
sua liberalitate , si se , atque Atium secuti essent ,
exspectare debent . Hac habita oratione , nullam
in partem ab exercitu Curionis fit significatio : at
que ita suas uterque copias reducit . * At in ca-
stris Curionis magnus omnium incessit timor . nam
is uarijs hominum sermonibus celeriter augetur .
unusquisque enim * opinione fingeat ; & ad id ,
quod ab alio audierat , sui aliquid timoris adde-
bat . hoc ubi uno auctore ad plures permanauerat ,
* atque alius alij transdiderat ; plures auctores
eius rei uidebantur . Ciuile bellum ; genus & homi-
num , quod liceret libere facere , & sequi , quod
uellent ; legiones eae , quae paullo ante apud ad-
uersarios

uersarios fuerant, (nam etiam Caesaris beneficium mutauerat cōsuetudo) * quae offerrentur; municipia etiam diuersis partibus coniuncta. neque enim ex Marsis, Pelignisque ueniebant, ut qui superiore nocte in contuberniis, commilitonesque non
❖ nulli grauiores sermones militum uulgo durius accipiebant. non nulla etiam ab ijs, qui diligentiores uideri uolebant, fingeantur. quibus de causis concilio conuocato, de summa rerum deliberare incipit. Erant sententiae, quae conandum omnibus modis, castraque Vari oppugnanda censerent; quod * huiusmodi militum consilijs otium maxime contrarium esse arbitrarentur. postremo praestare dicebant, * per uirtutem in pugna belli fortunam experiri; quam, desertos, & circumuentos a suis, grauissimum supplicium pati. porro erant, qui censerent, de tertia uigilia in castra Cornelianam recedendum; ut, * maiore spatio temporis interiecto, militum mentes sanarentur; simul, si quid grauius accidisset, magna multitudine nauium & tutius, & facilius in Siciliam receptus daretur. Curio, utrumque improbens consilium, quantum alteri sententiae deesset animi, tantum alteri superesse dicebat: hos turpissimae fugae rationem habere, illos etiam iniquo loco dimicandum putare. Qua enim, inquit, fiducia, & opere, & natura loci munitissima castra expugnari * posse confidimus? aut * uero quid proficimus, si, accepto magno detrimento, ab oppugnatione castrorum discedimus? quasi non & * felicitas

tas rerum gestarum, exercitus beneuolentiam imperatoribus; & res aduersae odia concilient. Castrorum autem mutatio quid habet, nisi turpem fugam, & desperationem omnium, & alienationem exercitus? nam neque prudentes suspicari oportet, sibi parum credi; neque improbos scire, sese timeri: quod illis licentiam timor augeat, nostris studia deminuat. Quod si iam, inquit, haec explorata habemus, quae de exercitus alienatione dicuntur; quae quidem ego aut omnino falsa, aut certe minora opinione esse confido: quanto, haec dissimulare, & occultare, quam per nos confirmari, praestat? an non, uti corporis uulnera, ita exercitus incommoda sunt tegenda, ne spem aduersarijs augeamus? At etiam, ut media nocte profisciscamur, addunt: quo maiorem, credo, licentiam habeant, qui peccare conentur. namque huiusmodi res aut pudore, aut metu tenentur: quibus rebus nox maxime aduersaria est. Quare neque tanti sum animi, ut sine spe castra oppugnanda censeam; neque tanti timoris, ut ipse deficiam: atque omnia prius experienda arbitror; magna ex parte iam me una uobiscum de re iudicium facturum confido. Dimisso concilio, concionem aduocat militum: commemorat, quo sit eorum usus studio ad Corfinium Caesar; ut magnam partem Italiae, beneficio, atque auctoritate eorum, suam fecerit. Vos enim, uestrumq. factum, inquit, omnia deinceps municipia sunt secuta; neque sine causa & Caesar amicissime de uobis, & illi grauiissime*

uissime iudicauerunt. Pompeius enim, nullo proelio pulsus, uestri facti praeiudicio demotus, Italia excessit; Caesar me, quem sibi carissimum habuit, prouinciam Siciliam, atque Africam, sine quibus urbem, atque Italiam tueri non potest, uestrae fidei commisit. Adsunt, qui uos hortentur, ut a nobis desciscatis. quid enim est illis optatius, quam uno tempore & nos circumuenire, & uos nefario scelere obstringere? aut quid, irati, grauius de uobis sentire possunt, quam, ut eos prodatis, qui se uobis omnia debere indicant? & in eorum potestatem ueniatis, qui se per uos perisse existimant? An uero in Hispania res gestas Caesaris non audistis? duos pulsos exercitus? duos superatos duces? duas receptas prouincias? haec acta diebus XL, quibus in conspectu aduersariorum uenerit Caesar. an, qui incolumes resisterere non potuerunt, perditi* resistent? uos autem, * incerta uictoria, Caesarem secuti, diiudicata iam belli fortuna, uictum* sequamini? cum uestri officij praemia percipere debeatis. Desertos enim se, ac proditos a uobis dicunt; et prioris sacramenti mentionem faciunt. Vos ne uero L. Domitium, an uos L. Domitius deseruit? non ne extremam pati fortunam paratos proiecit* ille? non sibi, clam uobis, salutem fuga petiuit? * non, proditi per illum, Caesaris beneficio estis conseruati? sacramento quidem uos tenere qui potuit? cum, proiectis fascibus, & deposito imperio, priuatus, & captus, ipse in alienam uenisset potestatem. Relinquitur

quitur noua religio, ut, eo neglecto sacramento, quo* nunc tenemini, respiciatis illud, quod deditio ne ducis, & capitis deminutione sublatum est. At, credo, si Caesarem probatis, in me offenditis: qui de meis in uos meritis praedicaturus non sum; quae sunt adhuc & mea uoluntate, & uestra exspectatione leuiores. sed tamen sui laboris milites semper, euentu belli, praemia petiuerunt: qui qualis sit futurus, ne uos quidem dubitatis. Diligentiam quidem nostram, aut quem ad finem adhuc res processit, fortunamq. cur praeteream? An paenitet uos, quod saluum, atque incolumem exercitum, nulla omnino naue desiderata, transduxerim? quod classem hostium primo impetu adueniens profligauerim? quod bis per biduum equestri proelio superauerim? quod ex portu, sinuq. aduersariorum CC. naues onerarias adduxerim? eoq. illos compulerim, ut neque pedestri itinere, neque nauibus commeatu inuari possint? Hac uos fortuna, atque his ducibus repudiatis, Consi nientem ignominiam,* an Italiae fugam, an Hispaniarum deditiorem, an Africi belli praeiudicia, sequimini? Equidem me Caesaris militem dici uolui: uos me Imperatoris nomine appellauistis. Cuius si uos paenitet; uestrum uobis beneficium* remitto, mihi meum restituite nomen; ne ad contumeliam honorem dedisse uideamini. Qua oratione* permoti milites, crebro etiam dicentem interpellabant; ut magno cum dolore infidelitatis suspicionem sustinere uiderentur. discedentem ue-

ro ex concione, uniuerſi cohortantur, magno ſit animo, neu dubitet proelium committere, & ſuam fidem, uirtutemq. experiri. Quo factò commutata omnium* uoluntate, & opinione, conſenſu ſuo conſtituit Curio, cum primum ſit* data poteſtas, proelio rem committere. Poſtero die productos, loco eodem, quo ſuperioribus diebus conſliterat, in acie collocat. ne Varus quidem Atius dubitat copias producere; ſine ſollicitandi milites, ſine aequo loco dimicandi detur occaſio, ne facultatem praetermittat. Erat uallis inter duas acies, ut ſupra demonſtratum eſt, non ita magno, aut difficili, & arduo adſcenſu. hanc uterque, ſi aduerſariorum copiae tranſire conarentur, expectabat, quo aequiore loco proelium committeretur. ſimul a ſiniſtro cornu P. Atij equitatus omnis, &* una leu-
nis armaturae interiectione complures, cum ſe in uallem demitterent, cernebantur. ad eos Curio equitatum, & duas Marrucinatorum cohortes mittit: quorum primum impetum equites hoſtium non tulerunt: ſed, admiſſis equis, ad ſuos reſugerunt: relictis ab ijs, qui una procurrerant, leu-
nis armaturae, circumueniebantur, atque interficiebantur ab noſtris. Huc tota Vari conuerſa acies, ſuos fugere, & concidi uidebat. Tum Rebilus legatus Caefaris, quem Curio ſecum ex Sicilia duxerat, quod magnum habere uſum in re militari ſciebat, perterritum, inquit, hoſtem uides, Curio: quid dubitas uti temporis opportunitate? Ille unum elocutus, ut memoria tenerent milites ea, quae pridie ſibi
confirmas-

confirmassent, sequi sese iubet, & praecurrit ante omnes: adeoq. erat impedita uallis, ut in adscensu, nisi subleuati a suis, primi non facile enterentur. sed, praeoccupatis animis Atianorum militum timore, & fuga, & caede suorum, nihil de resistendo cogitabant; omnesq. iam se ab equitatu circumueniri arbitrabantur. itaque prius, quam telum* abijci posset, aut nostri propius accederent, omnis Vari acies terga uertit, seq. in castra recepit. qua in fuga Fabius Pelignus quidam, ex infimis ordinibus, de exercitu Curionis, primum agmen fugentium consecutus, magna uoce Varum nomine appellans requirebat; uti unus* esse ex eius militibus, & monere aliquid uelle, ac dicere uideretur. ubi ille, saepius appellatus, adspexit, ac restitit; &, quis esset, aut quid uellet, quaesivit; humerum apertum gladio appetit: paulumq. absuit, quin Varum interficeret. quod ille periculum, sublato ad eius conatum scuto, uitauit. Fabius, a proximis militibus circumuentus, interficitur,* ac fugentium multitudine, ac turba portae castrorum* occupantur; atque iter impeditur; pluresq. in eo loco sine uulnere, quam in proelio, aut fuga, intereunt. neque multum absuit, quin etiam castris expellerentur: ac non nulli protinus eodem cursu in opidum contenderunt. sed,* cum loci natura, tum munitio castrorum aditum prohibebat: quod ad proelium egressi Curionis milites, ijs rebus indigebant, quae ad opugnationem castrorum erant usui. itaque Curio

exercitum in castra reducit, suis omnibus praeter Fabium incolumibus, ex numero aduersariorum circiter DC. interfectis, atque uulneratis: qui omnem, discessu Curionis, multiq. praeterea, per simulationem uulnerum, ex castris in opidum, propter timorem, sese recipiunt. Qua re animaduersa, Varus, & terrore exercitus cognito, bucinato re in castris, & paucis ad speciem tabernaculis relictis, de tertia uigilia silentio exercitum in opidum reducit. Postero die, Curio Vticam obsidere, et uallo circummunire instituit. Erat in opido multitudo insolens belli, * diuturnitate otij; Vticenses, pro quibusdam Caesaris in se beneficijs, illi amicissimi; conuentus, qui ex uarijs generibus constaret; terror ex superioribus proelijs magnus. itaque de deditioe omnes palam loquebantur; & cum P. Atio agebant, ne sua pertinacia omnium fortunas perturbari uellet. Haec cum agerentur, nunciij, praemissi ab rege Iuba, uenerunt, qui illum cum magnis copijs adesse dicerent, & de custodia, ac defensione urbis hortarentur. quae res eorum perterritos animos confirmauit. Nunciabantur haec eadem Curioni, sed aliquandiu fides fieri non poterat. tantam habebat suarum rerum fiduciam. Iamq. Caesaris in Hispania res secundae in Africam nuncijs, ac litteris perferebantur. quibus omnibus rebus sublatus, nihil contra se regem* ausurum existimabat. sed, ubi certis auctoribus comperit, minus V, & XX. millibus longe ab Utica eius copias abesse; relictis munitionibus, sese in castra Corneliana

neliana recepit . huc frumentum comportare , castra munire , materiam conferre , coepit . statimq. in Siciliam misit , uti II . legiones , reliquusq. equitatus ad se mitteretur . Castra erant ad bellum ducendum aptissima , natura , & loci munitione , & maris propinquitate , & aquae , & salis copia : cuius magna vis iam ex proximis erat salinis eo congesta . non materia multitudine arborum , non frumentum , cuius erant plenissimi agri , deficere poterat . itaque , suorum omnium consensu , Curio reliquas copias expectare , & bellum ducere , parabat . His constitutis rebus , probatisq. consilijs , ex persugis quibusdam opidanis audit , Iubam , reuocatum finitimo bello , & controuersiis Leptitanorum , restitisse in regno ; Saburam , eius praefectum , cum mediocribus copijs missum , Vticae appropinquare . His auctoribus temere credens , consilium commutat , & proelio rem committere constituit . multum ad hanc rem probandam adiuuat adulescentia , magnitudo animi , superioris temporis prouentus , fiducia rei bene gerendae . His rebus impulsus , equitatum omnem prima nocte ad castra hostium mittit , ad flumen Bagradam , quibus praeerat Sabura , de quo ante erat auditum . Sed rex cum omnibus copijs insequabatur , & VI . millium passuum intervallo a Sabura confederat . Equites missi , nocte iter faciunt : imprudentes , atque inopinantes hostes aggrediuntur . Numidae enim , quadam barbara consuetudine , nullis ordinibus passim confederant . hos

oppressos somno, & dispersos adorti, magnum eorum numerum interficiunt: multi perterriti profugiunt. quo facto, ad Curionem equites reuertuntur, captiuosq. ad eum reducunt. Curio cum omnibus copijs quarta uigilia exierat, cohortibus v. castris praesidio relictis. Progressus millia passuum vi. equites conuenit; rem gestam cognouit; ex captiuis quaerit, quis castris ad Bagram praesit; respondent, Saburam; reliqua, studio itineris conficiendi, quaerere praetermittit; proximaq. respiciens signa, uidetis ne, inquit, milites captiuorum orationem cum perfugis conuenire? abesse regem, exiguas esse copias missas, quae paucis equitibus pares esse non potuerunt. proinde ad praedam, ad gloriam, properate; ut iam de praemijs uestris, & de referenda gratia, cogitare incipiamus. Erant per se magna, quae gesserant equites, praesertim cum eorum exiguus numerus cum tanta multitudine Numidarum conferretur. haec tamen ab ipsis inflatus commemorabantur; ut de suis homines laudibus libenter praedicant. multa praeterea spolia praeserebantur. capti homines, equitesq. producebantur: ut, quidquid intercederet temporis, hoc omne uictoriam morari uideretur. ita spei Curionis militum studia non deerant. equites sequi iubet sese; iterq. accelerat, ut quam maxime ex fuga perterritos adoriri possent. At illi, itinere totius noctis confecto, subsequi non poterant: atque alij alio loco resistebant. ne haec quidem res Curionem* ad spem morabatur. Iuba,

ba, certior factus a Sabura, de nocturno proelio, II. millia Hispanorum, & Gallorum equitum, quos, suae custodiae causa, circum se habere consueverat, et peditum eam partem, cui maxime confidebat, Saburae submittit: ipse cum reliquis copijs, elephantisq. XL. lentius subsequitur; suspicatus, praemissis equitibus, ipsum affore Curionem. Sabura copias equitum, peditumq. instruit: atque his imperat, ut, simulatione timoris, paulatim cedant, aut pedem referant: sese, cum opus esset, signum proelii daturum; &, quod rem postulare cognovisset, imperaturum. Curio ad superiorem spem addita praesentis temporis opinione, hostes fugere arbitratus, copias ex locis superioribus in campum deducit. Quibus ex locis cum longius esset progressus, confecto iam labore exercitu, XVI millium spatio, consistit. dat signum suis Sabura, aciem constituit, & circuire ordines, atque hortari, incipit: sed peditatu dumtaxat procul ad speciem utitur; equites in aciem mittit. Non deest negotio Curio: suosq. hortatur, ut spem omnem in uirtute reponant. nec militibus quidem, ut defessis; neque equitibus, ut paucis, & labore confectis, studium ad pugnandum, uirtusq. deerat. sed ij, numero CC, (reliqui in itinere substituerant) quamcumq. in partem impetum fecerant, hostes loco cedere cogeant: sed neque longius fugientes prosequi, nec uehementius equos incitare poterant. At equitatus hostium ab utroque cornu circumire aciem nostram, & auersos

proterere incipit. Cum cohortes ex acie procurris-
sent, Numidae integri celeritate impetum nostro-
rum effugiebant; rursusq. ad ordines suos se reci-
pientes, circumibant, & ab acie excludebant. sic
neque in loco manere, ordinesq. seruare, neque pro-
currere, & casum subire, tutum uidebatur. Ho-
stium copiae, summissis ab rege auxilijs, crebro au-
gebantur. nostros vires lassitudine deficiebant. si-
mul ij, qui uulnera acceperant, neque acie excede-
re, neque in locum tutum referri poterant; quod to-
ta acies equitatu hostium circumdata tenebatur.
hi, de sua salute desperantes, ut extremo uitae tem-
pore homines facere consueuerunt, aut suam mor-
tem miserebantur, aut parentes suos commenda-
bant, si quos ex eo periculo fortuna seruare potuis-
set. plena erant omnia timoris, & luctus. Curio,
ubi, perterritis omnibus, neque cohortationes
suas, neque preces audiri intelligit, unam, ut in
reliquis rebus, spem reliquam salutis esse arbitra-
tus, proximos colles capere uniuersos, atque eo in-
ferri signa iubet. hos quoque praeoccupat missus
a Sabura equitatus. tum uero ad summam despe-
rationem nostri perueniunt; & partim fugientes
ab equitatu interficiuntur, partim integri pro-
cumbunt. hortatur Curionem Cn. Domitius, prae-
fectus equitum, cum paucis equitibus circumsi-
stens, ut fuga salutem petat, atque in castra con-
tendat, & se ab eo non discessurum pollicetur.
At Curio, numquam amisso exercitu, quem a Cae-
sare fidei suae commissum acceperit, se in eius
conspe-

conspēctum reuersurum, confirmat; atque ita proelians interficitur. Equites per pauci ex proelio se recipiunt, sed ij, quos ad nouissimum agmen, equorum reficiendorum caussa, substitisse demonstratum est, fuga totius exercitus procul animaduersa, sese incolumes in castra conferunt. Milites ad unum omnes interficiuntur. His rebus cognitis, M. Rufus quaestor, in castris relictus a Curione, cohortatur suos, ne animo deficiant. Illi orant, atque obsecrant, ut in Siciliam nauibus reportentur. pollicetur: magistrisq. imperat nauium, ut primo uestpere omnes scaphas ad litus appulas habeant: sed tantus fuit omnium terror, ut alij adesse copias Iubae dicerent, alij cum legionibus instare Varum, iamq. se puluerem uenientium cernere; quarum rerum nihil omnino acciderat: alij classē hostium celeriter aduolaturam suspicarentur. itaque, perterritis omnibus, sibi quisque consulebat. qui in classe erant, proficisci properabant. horum fuga nauium onerariarum magistros incitabat. pauci lenunculi ad officium, imperiumq. conueniebant. sed tanta erat, completis litoribus, contentio, qui potissimum ex magno numero conscenderent; ut multitudīne, atque onere non nulli deprimerentur, reliqui hoc timore propius adire tardarentur. Quibus rebus accidit, ut pauci milites, patresq. familiae, qui aut gratia, aut misericordia, ualerent, aut naues adnare possent, recepti, in Siciliam incolumes peruenirent. reliquae copiae, missis ad Varum* noctu, legato-

rum

rum numero, centurionibus, sese ei dediderunt. quorum cohortes militum Iuba postero die ante opidum conspicatus, suam esse praedicans praedam, magnam partem eorum interfici iussit: paucos electos in regnum remisit. cum Varus, suam fidem ab eo laedi quereretur, neque resistere auderet: ipse, equo in opidum uectus, prosequentibus compluribus senatoribus, quo in numero erat Ser. Sulpicius, & Licinius Damasippus, paucis diebus, quae fieri uellet, Vticae constituit, atque imperavit: diebusq. aequae post paucis, se in regnum cum omnibus copiis recepit

C . IVLII . CAESARIS
COMMENTARIORVM
DE . BELLO . CIVILI
LIBER . III

ICTATORE habente comitia
Caesare, consules creantur Iu-
lius Caesar, & P. Servilius. is
enim erat annus, quo per leges
ei consulem fieri liceret. His
rebus confectis, cum fides tota
Italia esset angustior, neque creditae pecuniae sol-
uerentur, constituit, ut arbitri darentur, per eos
fierent aestimationes possessionum, & rerum, quan-
ti quaeq. earum ante bellum fuissent, atque eae
creditoribus transferrentur. hoc & ad timorem no-
uarum tabularum tollendum, minuendumque, qui
fere bella, & civiles dissensiones sequi consuevit,
& ad debitorum tuendam existimationem, esse a-
ptissimum existimavit. item, praetoribus, tribu-
nisq. pl. rogationes ad populum ferentibus, non
nullos, ambitus Pompeia lege damnatos, illis tem-
poribus, quibus in urbe praesidia legionum Pom-
peius habuerat, quae iudicia, alijs audientibus iu-
dicibus, alijs sententiam ferentibus, singulis die-
bus erant perfecta, in integrum restituit; qui se il-
li initio civilis belli obtulerant, si sua opera in bel-
lo uti uellet; perinde aestimans, ac si usus esset,
quoniam sui fecissent potestatem. statuerat enim,
hos prius iudicio populi debere restitui, quam suo
bene-

beneficio uideri receptos ; ne aut ingratus in reſe-
renda gratia , aut arrogans * in praeſcripiendi po-
puli beneficio uideretur . His rebus, & ferijs La-
tinis , comitijsq. omnibus perficiendis XI dies tri-
buit : dictaturaq. ſe abdicat, & ab urbe proficiſci-
tur , Brundisiumq. peruenit : eo legiones XII,
equitatum omnem uenire iuſſerat . ſed tantum na-
uium reperit, ut anguſte XV. millia legionariorum
militum , & D. equites transportare poſſent . hoc
unum , inopia nauium, Caſari ad conſciendi bel-
li celeritatem defuit . atque eae copiae ipſae hoc
infrequentiores imponuntur , quod multi Gallicis
tot bellis defecerant ; longumq. iter ex Hiſpania
magnum numerum deminuerat ; & grauis autu-
mnus in Apulia , circumq. Brundisium , ex ſalu-
berrimis Galliae, & Hiſpaniae regionibus, omnem
exercitum uale tudine tentauerat . Pompeius, an-
ni ſpatium ad comparandas copias naſtus, quod ua-
cum a bello, atque ab hoſte otioſum fuerat , ma-
gnam ex Aſia , Cycladibusq. inſulis, Corcyra, A-
thenis, Ponto, Bithynia, Syria, Cilicia, Phoeni-
ce, & Aegypto claſſem coegerat , magnam omni-
bus locis * aedificandam curauerat ; magnam im-
peratam Aſiae, Syriae , * regionibusq. omnibus,
& dynaſtis, & tetrarchis, & liberis Achaie po-
pulis pecuniam exegerat : magnam ſocietates ea-
rum prouinciarum, quas ipſe obtinebat, ſibi nume-
rare coegerat . Legiones effecerat ciuium Romano-
rum IX ; V. ex Italia , quas transduxerat ; unam
ex Sicilia ueteranam, quam, factam ex duabus, Ge-
mellam

mellam appellabat ; unam, ex Creta, & Macedo-
 nia, ex ueteranis militibus ; qui dimissi a superio-
 ribus imperatoribus, in ijs prouincijs confederant ;
 II. ex Asia, quas Lentulus consul * scribendas cu-
 rauerat . Praeterea magnum numerum ex Thes-
 salia, Boeotia, Achaia, Epiroque, supplementi no-
 mine, in legiones distribuerat . His Antonianos
 milites admiscuerat . Praeter has expectabat
 cum Scipione ex Syria legiones II ; sagittarios, ex
 Creta, Lacedaemone, Ponto, atque Syria, reli-
 quisq. ciuitatibus III . millia numero habebat ;
 funditorum cohortes VI . mercenarias II . equi-
 tes VII . millia : ex quibus DC . Gallos Deiotarus
 adduxerat, D . Ariobarzanes ex Cappadocia: ad
 eundem numerum Cotys ex Thracia dederat, &
 Sasalem filium miserat . Ex Macedonia CC erant,
 quibus Rascipolis praeerat, excellenti uirtute . D .
 ex Gabinianis Alexandria, Gallos, Germanos-
 que, quos ibi A . Gabinius praesidij causa apud re-
 gem Ptolemaeum reliquerat, Pompeius filius
 cum classe adduxerat ; DCCC, quos ex seruis suis,
 pastorumq. suorum coegerat ; CCC, Tarcunda-
 rius, Castor, & Danilaus, ex Gallograecia dede-
 rant . horum alter una uenerat, alter filium mise-
 rat . * CC ex Syria a Comageno Antiocho, cui ma-
 gna praemia Pompeius tribuit, missi erant, in his
 pleriq. hippotoxotae . Huc Dardanos, Bessos, par-
 tim mercenarios, partim imperio, aut gratia com-
 paratos, item Macedonas, Thessalos, & reliqua-
 rum gentium, et ciuitatum, adiecerat ; atque eum ,
 quem

quem supra demonstrauius, numerum expleuerat. Frumenti uim maximam ex Thessalia, Asia, Aegypto, Creata, Cyrenis, reliquisq. regionibus comparauerat. hiemare Dyrrhachio, Apolloniae, omnibusq. opidis maritimis constituerat, ut mare Caesarem transire prohiberet: cuiusq. rei causa omni in ora maritima classem disposuerat. praeerat Aegyptijs nauibus Pompeius filius; Asiaticis, D. Laelius, & C. Triarius; Syriacis, C. Cassius; Rhodijs, C. Marcellus, cum C. Pomponio; Liburnicae, atque Achaicae classi, Scribonius Libo, & M. Octanius: toti tamen officio maritimo M. Bibulus praepositus cuncta administrabat: ad hunc summa imperij respiciebat. Caesar, ut Brundisium uenit, concionatus apud milites, quoniam prope ad finem laborum, ac periculorum esset peruentum, * aequo animo mancipia, atque impedita in Italia relinquerent; ipsi expediti, naues conscenderent, quo maior numerus militum posset imponi; omniaq. ex uictoria, & ex sua liberalitate, sperarent. conclamantibus omnibus, imperaret, quod uellet; quodcumque imperauisset, se aequo animo esse facturos; pridie non. Ian. naues soluit, impositis, ut supra demonstratum est, legionibus VII. postridie * terram attigit Cerauniorum. saxa inter, & alia loca periculosa quietam nactus stationem, & portus omnes timens, quos teneri ab aduersarijs arbitrabatur, ad eum locum, qui appellatur Pharsalus, omnibus nauibus ad unam incoluminibus, milites exposuit. Erat Orici Lucretius

Hispiro,

Hispiſilo, & Minucius Rufus cum Aſiaticis nauibus **XIIX**. quibus iuſſu D. Laelij praeerant; M. Bibulus cum nauibus **CX**. Corcyrae ſed * neque ij, ſibi confiſi, ex portu prodire ſunt auſi; cum Caesar omnino * **XII**. naues longas praefidio duxiſſet; in quibus * erat & ipſe: neque illi Bibulus, impeditis nauibus, diſperſiſq. remigibus, ſatis mature occurrit: quod prius ad continentem uiſus eſt Caesar, quam de eius aduentu fama omnino in eas regiones perferretur. Expoſitis militibus, naues eadem nocte Brundisium a Caefare remittuntur; ut reliquae legiones, equitatusq. transportari poſſent. Huic * officio praepoſitus erat Fuſius Calenus, legatus, qui celeritatem in transportandis legionibus adhiberet. ſed ſerius a terra prouectae naues, neque uſae nocturna aura, in redeundo offenderunt. Bibulus enim, Corcyrae certior factus de aduentu Caesaris, ſperans ſe alicui parti onuſtarum nauium occurrere poſſe, nauibus occurrit; & nactus circiter **XXX**, in eas diligentiae ſuae, ac doloris iracundia erupit, omnesq. incendit; eodemq. igne nautas, dominosq. nauium interfecit, magnitudine poenae reliquos deterrere ſperans. Hoc confecto negotio, a Salonis ad Orici portum ſtationes, litora q. omnia longe, lateq. claſſibus occupauit: cuſtodiſq. diligentius diſpoſitis, ipſe grauiſſima hieme in nauibus excubabat, neque ullum laborem, aut munus diſpiciens, neque ſubſidium exſpectans, ſi in Caesaris * conſpectum ueniret. Sed poſt diſceſſum Liburnarum, ex Illyrico M. Octauius

uius cum ijs, quas habebat, nauibus Salonas peruenit; ibiq. concitatis Dalmatis, reliquisq. barbaris, Hissam a Caesaris amicitia auertit: conuentum Salonis cum neque pollicitationibus, neque de nunciatione periculi permouere posset, opidum oppugnare instituit. est autem opidum & loci natura, & colle munitum. sed celeriter ciues Romani, ligneis effectis turribus, sese munierunt: & cum essent infirmi ad resistendum, propter paucitatem hominum, crebris confecti uulneribus, ad extremum auxilium descenderunt: seruosq. omnes puberes liberauerunt: & praefectis omnium mulierum crinibus, tormenta effecerunt. Quorum cognita sententia, Octavius quinis castris opidum circumdedit; atque uno tempore obsidione, & oppugnationibus eos premere coepit. Illi, omnia perpeti parati, maxime re frumentaria laborabant.*

**qua de re missis adCaesarem legatis, auxilium ab eo petebant: reliqua, ut poterant, per se incommoda sustinebant: & , longo interposito spatio, cum diuturnitas oppugnationis negligentiores Octavianos effecisset, nacti occasionem meridiani temporis, discessu eorum, pueris, mulieribusq. in muro dispositis, ne quid quotidianae consuetudinis desideraretur, ipsi, manu facta, cum ijs, quos nuper manumissos liberauerant, in proxima Octauij castra irruperunt. His expugnatis, eodem impetu altera sunt adorti, inde tertia, & quarta, & deinceps reliqua: omnibusq. eos castris expulerunt; & , magno numero interfecto, reliquos, atque ipsum*

ipsum Octavianum in naues confugere coegerunt. Hic fuit oppugnationis exitus. Iamq. hiems appropinquabat; & tantis detrimentis receptis, Octavianus, desperata oppugnatione opidi, * Dyrrhachiū sese ad Pompeium recepit. * Demonstratum est, L. Vibullium Rufum, Pompeij praefectum, bis in potestatem peruenisse Caesaris, atque ab eo esse dimissum, semel ad Corfinium, iterum in Hispania. hunc pro suis beneficijs Caesar indicauerat idoneum, quem cum mandatis ad Cn. Pompeium mitteret: eundemq. apud Cn. Pompeium auctoritatem habere intelligebat. Erat autem haec summa mandatorum: debere utrumque pertinaciae finem facere, & ab armis discedere, neque amplius * fortunam periclitari; satis esse magna utrimque incommoda accepta; quae pro disciplina, & praeceptis habere possent, ut reliquos casus timerent: illum ab Italia expulsus, amissa Sicilia, & Sardinia, duabusq. Hispanijs, & cohortibus in Italia, atque Hispania ciuium Romanorum c. atque xxv. se morte Curionis, & detrimento Africani exercitus tanto, militumq. deditioe ad Corcyram: proinde sibi, ac reip. parcerent, quantumq. in bello fortuna posset, iam ipsi incommodis suis satis essent documento; hoc unum esse tempus de pace agendi, dum sibi uterque consideret, & pares ambo uiderentur: si uero alteri paululum modo tribuisset fortuna, non esse usurum condicionibus pacis eum, qui superior uideretur, neque fore aequa parte contentum, qui se omnia habitu-

rum confideret : condiciones pacis , quoniam antea conuenire non potuiffet , Romae a fenatu, & a populo peti debere : interea & reip. & ipsis placere oportere, fi uterque in concione ftatim iurauiffet, fe triduo proximo exercitum dimiffurum, de- pofitisq. armis, auxilijsque, quibus nunc confideret, neceffario populi fenatusq. iudicio fore utrumque contentum : haec quo facilius Pompeio probari poffent, omnes fuas terrestres, urbiumq. copias dimiffurum. Vibullius, his* ex pofitis a Caefare, non minus neceffarium effe exiftimauit, de repentino aduentu Caefaris Pompeium fieri certio- rem, uti ad id confilium capere poffet, ante quam de mandatis agi inciperet : atque ideo, continuato, & nocte, & die itinere, atque mutatis ad celeritatis iumentis, ad Pompeium contendit; ut, adeffe Caefarem omnibus copijs, nunciaret. Pompeius erat eo tempore in Candauia; iterq. ex Macedonia in hiberna, Apolloniam, Dyrrhachiumque, habebat. fed, re noua perturbatus, maioribus itineribus Apolloniam petere coepit, ne Caefar orae maritimae ciuitates occuparet. At ille, ex pofitis militibus, eodem die Oricum proficifcitur. Quo cum ueniffet; L. Torquatus, qui iuffu Pompeij opido praeerat, praefidiumq. ibi Parthinorum habebat, conatus portis claufis opidum defendere, Graecos murum adfcendere, atque arma capere, iubet. illi autem cum fe contra imperium populi R. pugnatu- ros effe negarent; opidani autem fua fponte Caefarem recipere

recipere conarentur, desperatis omnibus auxilijs, portas aperuit; & se, atque opidum Caesari dedit; incolumisq. ab eo conseruatus est. Recepto Caesar Orico, nulla interposita mora, Apolloniam proficiscitur. Eius aduentu audito, L. Straberius, qui ibi praeerat, aquam comportare in arcem, atque eam munire, obsidesq. ab Apolloniatis exigere, coepit. Illi uero daturos se negare; neque portas consuli praecclusuros; neque sibi iudicium sumpturos contra, * atque omnis Italia, populusque R. iudicauisset. Quorum cognita uoluntate, * clam profugit. Apolloniatum ad Caesarem legatos mittunt, opidoque recipiunt. Hos sequuntur Bellidenses, Amatiini, & reliquae finitimae ciuitates, totaq. Epirus; & legatis ad Caesarem missis, quae imperaret, facturos pollicentur. At Pompeius, cognitis ijs rebus, quae erant Orici, atque Apolloniae gestae, Dyrrachio timens diurnis eo, nocturnisq. itineribus, contendit. simul ac Caesar appropinquare dicebatur, tantus terror incidit eius exercitui, quod properans noctem diei coniunxerat, neque iter intermiserat, ut paene omnes in Epiro, finitimisq. regionibus signa relinquerent; complures arma proiecerent; ac fugae simile iter uideretur. sed, cum prope Dyrrachium Pompeius constitisset, castraq. metari iussisset; perterritum etiam tum exercitum, princeps Labienus procedit; iuratq. se eum non deserturum, eundemq. casum subiturum, quemcumque

ei fortuna tribuisset . Hoc idem reliqui iurant legati . hos tribuni mil . centurionesq . sequuntur , atque idem omnis exercitus iurat . Caesar profecto occupato itinere ad Dyrrhachium , finem properandi facit : castraq . ad flumen Apsum ponit , in finibus Apolloniaticum ; ut* uigilijs , castellisq . benemeritae ciuitates tutae essent : ibiq . reliquarum ex Italia legionum aduentum expectare , & sub pellibus hiemare , constituit . hoc idem Pompeius facit ; & , trans flumen Apsum positis castris , eo copias omnes , auxiliaq . conduxit . Calenus , legionibus , equitibusq . Brundisii in naues* positis , ut erat praeceptum a Caesare , quantum nauium facultatem habebat , naues soluit ; paullumq . a portu progressus , litteras a Caesare accipit ; quibus est certior factus , portus , litora* omnia classibus aduersariorum teneri . Quo cognito , se in portum recipit , nauesq . omnes reuocat : una ex ijs , quae perseuerauit , neque imperio Caleni obtemperauit , quod erat sine militibus , priuatoq . consilio administrabatur , delata* Oricum , atque a Bibulo expugnata est : qui de seruis , liberisq . omnibus ad impuberes supplicium sumit , & ad unum interficit . ita , exiguo tempore , * magno casu totius exercitus salus constitit . Bibulus , ut supra demonstratum est , erat cum classe ad Oricum : & , sicut mari , portubusq . Caesarem prohibebat , ita ipse omni terra earum regionum prohibebatur . praesidijs enim dispositis , omnia litora a Caesare tenebantur : neque lignandi,*

gnandi, neque aquandi, neque naues ad terram religandi potestas fiebat. erat res in magna difficultate: summisq. angustijs rerum necessariarum premebantur; adeo, ut cogerentur, sicuti reliquum commeatum, ita ligna, atque aquam, Corcyra nauibus onerarijs supportare: atque uno tempore accidit, ut, difficilioribus usi tempestatibus, expellibus, quibus erant tectae naues, nocturnum excipere rorem* cogerentur: quas tamen difficultates patienter, & aequo animo ferebant; neque sibi nudanda litora, & relinquendos portus existimabant. Sed, cum essent in quibus demonstrari angustijs; ac se Libo cum Bibulo coniunxisset; loquuntur ambo ex nauibus cum M. Acilio, & Statio Murco legatis: quorum alter opidi muris, alter praesidijs terrestribus praeerat; uelle se de maximis rebus cum Caesare loqui, si sibi eius facultas detur. huc addunt pauca, rei confirmandae causa, ut de compositione acturi uiderentur. Interim postulant, ut sint indutiae; atque ab ijs imperant. magnum enim, quod afferebant, uidebatur; & Caesarem id summe sciebant cupere; & * perfecturum aliquid* de Bibuli mandatis, existimabatur. Caesar eo tempore cum legione una* profectus erat ad recipiendas ulteriores ciuitates, & rem frumentariam expediendam, qua anguste utebatur. * Erat autem ad Buthrotum oppositum Corcyrae. Ibi ab Acilio certior, & Murco per litteras factus de postulatis Libonis, & Bibuli, legionem relinquit; ipse Ori-

cum reuertitur . eo cum uenisset , euocantur illi ad colloquium . prodit Libo , atque * excusat Bibulum , quod is iracundia summa erat , inimicitiasq. habebat etiam priuatas cum Caesare , ex aedilitate , & praetura conceptas ; ob eam * rem colloquium uitaſſe , ne res maximae ſpei , maximaeq. utilitatis eius iracundia impedirentur : Pompeij ſummam eſſe , ac fuiſſe ſemper uoluntatem , ut componeretur , atque ab armis diſcederetur : ſed poteſtatem ſe eius rei nullam habere ; propterea quod de conſilij ſententia ſummam belli , rerumq. omnium Pompeio permiferint : ſed , poſtulat ſ Caſaris cognitio , miſſuros ad Pompeium , atque illum reliqua * perfeſſurum , hortantibus ipsis : interea manerent induitiae , dum ab illo rediri poſſet ; ne ue alter alteri noceret . huc addit pauca de cauſſa , & de copijs , auxilijsq. ſuis . Qui bus rebus neque * tum reſpondendum Caſar exiſtimabat : neque nunc , ut memoriae prodatur , ſatis cauſſae putamus . Poſtulabat Caſar , ut legatos ſibi ad Pompeium ſine periculo mittere liceret ; idq. ipſi fore reciperent , aut acceptos per ſe ad eum perducerent ; quod ad induitias pertineret , ſic belli rationem eſſe diuiſam ; ut illi claſſe naues , auxiliaq. ſua impedirent ; ipſe ut aqua , terraq. eos prohiberet ; & , ſi hoc ſibi remitti uellent , remitterent ipſi de maritimis cuſtodijs ; ſi illud tenerent , ſe quoque id retenturum : nihilo minus tamen agi poſſe de compoſitione , ut haec non remitterentur ; neque hanc rem eſſe impedimenti loco .

co . Illi neque legatos Caesaris recipere, neque periculum praestare eorum, sed totam rem ad Pompeium reijcere : unum instare de indutijs, uehementissimeq. contendere . * Quos ubi Caesar intellexit, praesentis periculi, atque inopiae uitandae causa, omnem orationem instituisse, neque ullam spem, aut condicionem pacis asferre ; ad reliquam cogitationem belli sese recepit . Bibulus, multos dies terra prohibitus, & grauiore morbo ex frigore, ac labore implicitus, cum neque curari posset, neque susceptum officium deferere uellet, * uim morbi sustinere non petuit . Eo mortuo, ad neminem unum summa iuperij redit: sed separatim suam quisque classẽ ad arbitrium suum administrabat . * Vibullius, sedato tumultu, quem repentinus aduentus Caesaris concitauerat, ubi primum, rursus adhibito Libone, & L. Lucceio, & Theophane, quibus communicare de maximis rebus Pompeius consueuerat, de mandatis Caesaris agere instituit . eum ingressum in sermonem Pompeius interpellauit, & loqui plura prohibuit . Quid mihi, inquit, aut uita, aut ciuitate opus est, quam beneficio Caesaris habere uidebor ? cuius rei opinio tolli non poterit, nisi cum in Italiam, ex qua profectus sum, reductus existimabor, bello perfecto . Ab ijs Caesar haec dicta cognouit, qui sermoni interfuerunt . conatus tamen nihilominus est alijs rationibus per colloquia de pace agere . Inter bina castra Pompeij, atque Caesaris unum flumen tantum inter-

erat *Apsus* : crebraq. inter se colloquia milites habebant : neque ullum interim telum per pactiones colloquentium transiiciebatur . Mittit *P. Vatinium* legatum ad ripam ipsam fluminis ; qui ea , quae maxime ad pacem pertinere uiderentur , ageret ; & crebro magna uoce pronunciaret , liceret ne ciuibus ad ciues de pace legatos mittere ; quod etiam fugitiuis ab saltu *Pyrenaeo* , praedonibusq. licuisset ; praesertim , ut id agerent , ne ciues cum ciuibus armis decertarent . Multa suppliciter locutus , ut de sua , atque omnium salute debebat , silentioq. * ab utrisque militibus * auditus , responsum est ab altera parte , *A. Varronem* profiteri , se altera die ad colloquium uenturum ; atque una etiam utrimq. admodum tuto legati uenire , & quae uellent , exponere possent ; certumq. ei rei tempus constituitur . Quo cum esset postero die uentum ; magna utrimq. multitudo conuenit ; magnaq. erat eius rei expectatio : atque omnium intenti animi ad pacem esse uidebantur . Qua ex frequentia *T. Labienus* prodijt , * summissa oratione loqui de pace , atque altercari cum *Vatinio* incipit . quorum mediam orationem interrumpunt undique subito tela immissa ; quae ille obtectus armis militum uitauit . uulnerantur tamen complures , in his *Cornelius Balbus* , *M. Plotus* , *L. Tiburtius* , centuriones , militesq. non nulli . Tum *Labienus* , Desinite ergo de compositione loqui . nam nobis , nisi *Caesaris* capite relato , pax esse * nulla potest . Iisdem temporibus *Romae* *M. Coelius Rufus* praetor,

tor, caussa debitorum suscepta, initio magistratus tribunal suum, iuxta C. Trebonij, praetoris urbani, sellam collocavit; & si quis * appellasset de aestimatione, & de solutionibus, quae per arbitrium fierent, ut Caesar praesens constituerat, fore auxilio pollicebatur. sed fiebat aequitate decreti, & humanitate Trebonij, qui his temporibus clementer, & moderate ius dicendum existimabat, ut reperiri non posset, a quibus initium * appellandi nasceretur. nam fortasse inopiam excusare, & calamitatem aut propriam suam, aut temporum queri, & difficultates auktionandi proponere, etiam mediocris est animi: integras uero tenere possessiones, qui se debere fateantur, cuius animi, aut cuius impudentiae est? itaque, qui hoc postularet, reperiabatur nemo. atque ipsis, ad quorum commodum pertinebat, durior inuentus est Coelius. & ab hoc profectus initio, ne frustra ingressus turpem causam uideretur, legem promulgavit, ut sexies * seni dies sine usuris creditae pecuniae soluantur. Cum resisteret Seruilius consul, reliquiq. magistratus; & minus opinione sua efficeret: ad hominum excitanda studia, sublata priore lege, duas promulgavit; unam, qua mercedes habitationum annuas conductoribus donauit; aliam tabularum nouarum: impetuq. multitudinis in C. Trebonium facto; & non nullis uulneratis, eum de tribunali deturbauit; de quibus rebus Seruilius consul ad senatum retulit; senatusq. Coelium ab rep. remouendum censuit. Hoc decre-

decreto, eum consul senatu prohibuit, & concionari conantem de rostris deduxit. Ille, ignominia, & dolore permotus, palam se proficisci ad Caesarem simulavit, clam nuncijs ad Milonem missis, qui, Clodio interfecto, eius nomine erat damnatus; * atque, eo in Italiam euocato, quod, magnis muneribus datis, gladiatoriae familiae * reliquias habebat, sibi coniunxit; atque eum in Turinum ad sollicitandos pastores praemisit. Ipse, cum Casilinum uenisset, unoq. tempore signa eius militaria, atque arma Capuae essent * comprehensa, familia Neapoli uisa, atque proditio opidi appareret; patefactis consilijs, exclusus Capua, & periculum ueritus, quod conuentus arma ceperat, atque eum hostis loco habendum existimabat, consilio destitit; atque eo itiuere sese auertit. Interim Milo, dimissis circum municipia litteris, ea, quae faceret, iussu, atque imperio facere Pompeij, quae mandata ad se per Bibulum delata essent: quos ex aere alieno laborare arbitrabatur, sollicitabat. apud quos cum proficere nihil posset; quibusdam solutis ergastulis, Cosam in agro Turino oppugnare coepit. * eo cum a Q. Pedio praetore cum legione lapide ictus esset ex muro, perijt: & Coelius profectus, ut dictitabat, ad Caesarem peruenit Turios; ubi, * cum quosdam eius municipij sollicitaret, equitibus Caesaris Gallis, atque Hispanis, * qui eo praesidij causa missi erant, pecunia polliceretur, ab ijs est interfectus. itaque magnarum initia rerum, quae occupatione magistratum,

Et temporum sollicitam Italiam habebant, ce-
rem, Et facilem exitum habuerunt. Libo, pro-
fectus ab Orico cum classe, cui praeerat, nauium
L. Brundisium uenit, insulamq. quae contra Brun-
disinum portum est, occupauit; quod praestare,
unum locum arbitrabatur,* qua necessarius nostris
erat egressus, quam omnium litora, ac portus cu-
stodia clausos teneri. hic, repentino aduentu, na-
ues onerarias quasdam nactus, incendit: Et unam
frumento onustam abduxit; magnumq. nostris ter-
rorem iniecit; Et noctu militibus, Et sagitta-
rijs in terram expositis, praesidium equitum deie-
cit; Et adeo loci opportunitate profecit, ut ad
Pompeium litteras mitteret; naues reliquas, si
uellet, subduci, Et refici iuberet; sua classe auxi-
lia sese Caesaris prohibiturum. Erat eo tempore
Antonius Brundisii; qui, uirtuti militum confi-
sus, scaphas nauium magnarum circiter LX cra-
tibus, pluteisq. contextit;* eoque milites delectos
imposuit; atque eas in litore pluribus locis sepa-
ratim disposuit; nauesq. triremes II. quas Brun-
disii faciendas curauerat, per caussam exercendo-
rum remigum ad fauces portus prodire iussit. has
cum audacius progressus Libo uidisset, sperans in-
tercipi posse, quadriremes V. ad eas misit. quae
cum nauibus nostris appropinquassent; nostri uete-
rani in portum refugiebant; illi, studio incitati,
incautius sequebantur. Iam ex omnibus partibus
subito Antonianae scaphae, signo dato, se in bo-
stes incitauerunt; primoq. impetu unam ex his
qua-

quadrivremem cum remigibus, defensoribusq. suis ceperunt; reliquas turpiter * fugere coegerunt. Ad hoc detrimentum accessit, ut, equitibus per oram maritimam ab Antonio dispositis, * aqua prohiberentur. qua necessitate, & ignominia permotus Libo, discessit a Brundisio, * obsessionemq. nostrorum omisit. Multi iam menses transierant; & hiems praecipitauerat; neque Brundisio naues, legionesq. ad Caesarem ueniebant; ac non nullae eius rei praetermissae occasiones Caesari uidebantur; quod certe saepe flauerant uenti, quibus necessario committendum existimabat. quantoq. eius amplius processerat temporis, tanto erant alacriores ad custodias, qui classibus praeerant: maioremq. fiduciam prohibendi habebant; & crebris Pompeij litteris castigabantur, quoniam primo uenientem Caesarem non prohibuissent, ut reliquos eius exercitus impedirent: duriusq. quotidie tempus ad transportandum lenioribus uentis expectabant. Quibus rebus permotus Caesar, Brundisium ad suos seuerius scripsit, ut, nacti idoneum uentum, ne occasionem nauigandi dimitterent; & ad * Oricum * siue ad litora Apollonia-tium, cursum dirigerent; * quod eo naues eijcere possent. Haec a custodibus classium loca maxime uacabant; quod se longius * portibus committere non auderent. Illi, adhibita audacia, & uirtute, administrantibus M. Antonio, & Fusio Caleno, multum ipsis militibus hortantibus, neque ullum periculum pro salute Caesaris recusantibus,

nacti

nacti Austrum naues soluunt; atque altera die Apolloniam, Dyrrhachiumq. * praeteruehuntur. qui cum essent ex continenti uisi; Q. Coponius, qui * Dyrrhachij classi Rhodiae praeerat, naues ex portu educit: & cum iam nostris, remissiore uento, appropinquasset, idem Auster increbuit, nostrisq. praesidio fuit. Neque uero ille ob eam causam conatu desistebat, sed labore, & persenerantia nauarum, se uim tempestatis superare posse sperabat; praeteruectosq. Dyrrhachium magna ui uenti, nihilo * secius sequebatur. nostri, usi fortunae beneficio, * tamen impetum classis timebant, si forte uentus remisisset. nacti portum, qui appellatur Nymphaeum, ultra Lyssum millia passuum III. eo naues introduxerunt: qui portus ab Africo tangebatur, ab Austro non erat tutus: leuiusq. tempestatis, quam classis, periculum existimauerunt. Quo simul atque intus est itum, incredibili felicitate Auster, qui per biduum flauerat, in Africum se uertit. Hic subitam commutationem fortunae uidere licuit. qui modo sibi timuerant, hos tutissimus portus recipiebat: qui nostris nauibus periculum intulerant, de suo timere cgebantur. itaque, tempore commutato, tempestas & nostros texit, & naues Rhodias afflixit, ita, ut ad unam * constratae omnes numero XVI. eliderentur, & naufragio interirent; & ex magno remigum propugnatorumq. numero, pars ad scopulos * allisa interficeretur, pars a nostris distraheretur: quos omnes conseruatos Caesar domum remisit. nostrae

naues

naues 11, tardius cursu confecto, in noctem conie-
ctae, cum ignorarent, quem locum reliquae cepis-
sent, contra Lyssum in anchoris constiterunt. has,
scaphis, minoribusq. nauigijs compluribus sum-
ptis, Otacilius Crassus, qui Lyssi praeerat, expugna-
re parabat: simul de deditioe eorum agebat, &
incolumitatem deditis pollicebatur. Harum al-
tera naus ducentos uiginti ex legione tironum sus-
tulerat: altera ex ueterana paullo minus * ducen-
tis se complerat. * Hic cognosci licuit, quan-
tum esset hominibus praesidij in animi fortitu-
dine. tirones enim multitudine nauium per-
territi; & salo, nausq. confecti, iureiurando
accepto, nihil ijs nocituros hostes, se Otacilio de-
diderunt: qui omnes, ad eum perducti, contra re-
ligionem iurisiurandi in eius conspectu crudelissi-
me interficiuntur. *At* ueteranae legionis mili-
tes, item conflictati & tempestatis, & sentinae
uitijs, * non ex pristina uirtute remittendum ali-
quid putauerunt; sed, tractandis condicionibus,
& simulatione deditioe extracto primo noctis
tempore, gubernatorem in terram nauem eijcere
cogunt; ipsi, idoneum locum nacti, reliquam no-
ctis partem ibi confecerunt, & luce prima, missis
ad eos ab Otacilio equitibus, qui eam partem o-
rae maritimae * asseruabant, circiter C D, quiq.
eos armati ex praesidio secuti sunt, se defende-
runt; & non nullis eorum interfectis, incolumes
ad nostros sese receperunt. Quo facto, conuentus
cuius Romanorum, qui Lyssum obtinebat, quod
opidum

opidum ijs antea Caesar attribuerat, muniendum-
que curauerat, Antonium recepit, omnibusq. re-
bus iuuit. Otacilius, sibi timens, opido fugit,
& ad Pompeium peruenit. Ex omnibus copijs
Antonius, quarum erat summa ueteranorum III
legionum, uniusq. tironum, & equitum DCCC.
plerasque naues in Italiam remittit, ad reliquos
milites, equitesq. transportandos; pontones, quod
est genus nauium Gallicarum, Lyssi reliquit; hoc
consilio, ut, si forte Pompeius, uacuam existi-
mans Italiam, eo transiecisset exercitum, quae
opinio erat edita in uulgus, aliquam Caesar ad in-
sequendum facultatem haberet: nunciosq. ad eum
celeriter mittit, quibus regionibus exercitum ex-
posuisset, & quid militum transuexisset. Hoc
eodem fere tempore Caesar, atque Pompeius cog-
noscunt. nam praeteruectas Apolloniam, Dyrrha-
chiumq. naues uiderant: ipsi iter secundum eas
terras direxerant: sed, quo essent eae delatae, pri-
mis diebus ignorabant; cognitaq. re, diuersa sibi
ambo consilia capiunt; Caesar, ut quamprimum
se cum Antonio coniungeret; Pompeius, ut ue-
nientibus in itinere se opponeret, & si impruden-
tes ex insidijs adoriri posset. Eodemq. die uter-
que eorum ex castris statiuus a flumine Apso exer-
citum educunt, Pompeius clam, & noctu, Caesar
palam, atque interdiu.* sed Caesari, circuitu ma-
iore, iter erat longius, aduerso flumine, ut uado
transire posset. Pompeius, quia expedito itine-
re flumen ei transeundum non erat, magnis itine-
ribus

ribus ad *Antonium* contendit : atque, ubi cum ap-
propinquare cognovit, idoneum locum nactus, ibi
copias collocavit : suosq. omnes castris continuit,
ignesq. fieri prohibuit ; quo occultior esset eius ad-
ventus. Haec ad *Antonium* statim per *Graecos* de-
feruntur. Ille, missis ad *Caesarem* nuncijs, unum
diem sese castris tenuit. altero die ad eum perue-
nit *Caesar*. Cuius aduentu cognito, *Pompeius*, ne
duobus circumcluderetur exercitibus, ex eo loco dis-
cedit, omnibusq. copijs ad *Asparagum* *Dyrrhachi*
norum pervenit, atque ibi idoneo loco castra ponit.
His temporibus *Scipio*, detrimentis quibusdam cir-
ca montem *Amanum* acceptis, sese imperatorem
appellauerat. Quo facto ciuitatibus, tyrannisq.
magnas imperauerat pecunias : item a publicanis
suae provinciae debitam biennij pecuniam exege-
rat, & ab eisdem insequentis anni mutuam* prae-
ceperat : equitesq. toti provinciae imperauerat.
Quibus coactis, finitimis hostibus, *Parthis* post
se relictis, qui paullo ante *M. Crassum* imperato-
rem interfecerant, & *M. Bibulum* in obsidione ha-
buerant, legiones, equitesq. ex *Syria* deduxerat :
summaq. sollicitudine, ac timore *Parthici* belli in
provinciam cum uenisset ; ac non nullae militum
*uoces audirentur, sese, contra hostem si duceren-
tur, ituros ; contra ciuem, & consulem arma non
laturus ; deductis *Pergamum*, atque in locupletis-
simas urbes in hiberna legionibus, maximas lar-
gitiones fecit ; & , confirmandorum militum caus-
sa, diripiendas ijs ciuitates dedit. Interim acer-
bissime

bissime imperatae pecuniae tota prouincia exigebantur . Multa praeterea generatim ad auariti-
am excogitabantur . in capita singula seruorum ,
ac liberorum tributum imponebatur . columna-
ria , ostiaria , frumentum , milites , remiges , ar-
ma , tormenta , uecturae imperabantur . cuius mo-
do rei nomen reperiri poterat , hoc satis esse ad co-
gendas pecunias uidebatur . non solum urbibus ,
sed paene uicis , castellisq. singuli cum imperio
praeficiebantur . qui horum quid acerbissime , cru-
delissimeq. fecerat , is & uir , & ciuis optimus ha-
beatur . erat plena licitorum , & imperiorum pro-
uincia , conferta praefectis , atque exactoribus :
qui , praeter imperatas pecunias , suo etiam priua-
to* imperio compendio seruiebant . dictitabant
enim , se , domo , patriaq. expulsos , omnibus ne-
cessarijs egere rebus ; ut honesta praescriptione rem
turpissimam tegerent . Accedebant ad haec gra-
uissimae usurae , quod in bello plerumque accidere
consuevit , uniuersis imperatis pecunijs ; quibus in
rebus prolationem diei donationem esse dicebant .
Itaque aes alienum prouinciae eo biennio multipli-
catum est . nec minus ob eam causam ciuibus Roma-
nis eius prouinciae , sed in singulos conuentus , sin-
gulasq. ciuitates , certae pecuniae imperabantur :
mutuasq. illas ex S. C. exigere dictabant : publi-
canis , uti in sorte fecerant , insequentis anni uecti-
gal pro mutuo . Praeterea Ephesi a fano Dianae
depositas antiquitus pecunias Scipio tolli iube-
bat , ceterasq. eius Deae statuas . Cum in fanum

uentum esset, adhibitis compluribus senatorij ordinis, quos aduocauerat Scipio, litterae ei red-
duntur a Pompeio, mare transisse cum legionibus
Caesarem, properaret ad se cum exercitu uenire,
*omnia. posthaberet. His litteris acceptis, quos
aduocauerat, dimittit: ipse iter in Macedoniam
parare incipit: paucisq. post diebus est profectus.
haec res Ephesiae pecuniae salutem attulit. Cae-
sar, Antonij exercitu coniuncto, deducta Orico le-
gione, quam tuendae orae maritimae caussa posue-
rat, tentandas sibi prouincias, longiusq. proceden-
dum existimabat; & cum ad eum legati uenissent
ex Thessalia, Aetoliaque, qui praesidio misso,
pollicerentur earum gentium ciuitates imperata
facturas, L. Cassium Longinum cum legione tiro-
num, quae appellabatur XXVII. atque equitibus
CC. in Thessaliam, C. Caluissium Sabinum cum
cohortibus V. paucisq. equitibus in Aetoliam mi-
sit: * maxime eos, quod erant propinquae regio-
nes, de re frumentaria, ut prouiderent, horta-
tus est. Cn. Domitium Caluinum cum legioni-
bus II, XI. & XII. & equitibus D. in Macedo-
niam proficisci iubet. Cuius prouinciae ab ea par-
te, quae Libera appellabatur, Menedemus, prin-
ceps earum regionum missus legatus, omnium suo-
rum excellens studium profitebatur. Ex his Cal-
uissius, primo aduentu, summa omnium Aeto-
lorum receptus uoluntate, praesidijs aduersario-
rum Calidone, & Naupacto reiectis, omni Aeto-
lia potitus est. Cassius in Thessaliam cum legio-
ne

ne peruenit . hic, cum essent factiones duae, uaria uoluntate ciuitatum utebatur . Egesaretus, ueteris homo potentiae, Pompeianis rebus studebat . Petreius, summae nobilitatis adolescens, suis, ac suorum opibus Caesarem enixe inuabat . Eodemq. tempore Domitius in Macedoniam uenit: & cum ad eum frequentes ciuitatum legationes conuenire coepissent, nunciatum est, adesse Scipionem cum legionibus, magna & opinione, & fama omnium . nam plerumque in nouitate fama antecedit . Hic, nullo in loco Macedoniae moratus, magno impetu contendit ad Domitium; & cum ab eo millia passuum xx. abfuisset, subito se ad Cassium Longinum in Thessaliam conuertit . hoc adeo celeriter fecit; ut simul, adesse, & uenire, nunciaretur . & quo iter expeditius faceret, M. Fauonium ad flumen Haliacmonem, quod Macedoniam a Thessalia diuidit, cum cohortibus lxx. praesidio impedimentis* legionum reliquit, castellumq. ibi muniri iussit . Eodem tempore equitatus regis Cotti ad castra Cassii aduolauit, qui circum Thessaliam esse consueuerat . Tum, timore perterritus Cassius, cognito Scipionis aduentu, uisisq. equitibus, quos Scipionis esse arbitrabatur, ad montes se conuertit, qui Thessaliam cingunt; atque ex his locis Ambraciam uersus iter facere coepit . At Scipionem, properantem sequi, litterae sunt* consecutae a M. Fauonio, Domitium cum legionibus adesse, nec se praesidium, ubi constitutus esset, sine auxilio Scipionis, tenere posse . Quibus litteris

acceptis, consilium Scipio, iterq. commutat; Cassium sequi desistit; Fauonio auxilium ferre contemnit. Itaque, die ac nocte continuato itinere, ad eum peruenit, tam opportuno tempore, ut simul Domitiani exercitus pulvis cerneretur, & primi antecursores Scipionis uiderentur. Ita Cassio industria Domitij, Fauonio Scipionis celeritas salutem attulit. Scipio, in castris statiuus biduo moratus, ad flumen, quod inter eum, & Domitij castra fluebat, Haliacmonem, tertio die prima luce exercitum uado transducit; & castris positus, postero die mane, copias ante frontem castrorum struit. Domitius tum quoque sibi dubitandum non putauit, quin, productis legionibus, proelio decertaret. sed, cum esset inter bina castra campus, circiter millium passuum VI. castris Scipionis aciem suam subiecit. ille a uallo non discedere perseuerauit. attamen, aegre retentis Domitianis militibus, est factum, ne proelio contenderetur; & maxime, quod riuus difficilibus ripis, castris Scipionis subiectus, progressus nostrorum impediabat. Quorum studium, alacritatemq. pugnandi cum cognouisset Scipio, suspicatus fore, ut postero die aut inuitus dimicare cogeretur, aut magna cum infamia castris se* contineret, qui cum magna expectatione uenisset, temere progressus turpem habuit exitum; & noctu, ne conclamatis quidem uasis, flumen transit; atque in eandem partem, ex qua uenerat, redijt: ibiq. prope flumen edito natura loco castra posuit. Paucis diebus interpositis, noctu infidias

*insidias equitum collocavit: quo in loco superioribus fere diebus nostri pabulari consueverant. & cum, quotidiana consuetudine, Q. Varus, praefectus equitum Domitij, uenisset; subito illi ex insidijs consurrexerunt. sed nostri fortiter eorum impetum tulerunt; celeriterq. ad suos quisque ordines redijt; atque ultro uniuersi in hostes impetum fecerunt. ex his circiter xxc. interfectis, reliquis in fugam coniectis, * duobus amissis, in castra se receperunt. His rebus gestis, Domitius, sperans Scipionem ad pugnam elici posse, simulauit sese, angustijs rei frumentariae adductum, castra mouere, uasisq. militari more conclamatis, progressus millia passuum III, loco idoneo, et occulto omnem exercitum, equitatumq. collocavit. Scipio, ad sequendum paratus, equitatum, magnamq. partem leuis armaturae ad explorandum iter Domitij, & cognoscendum, praemisit. qui cum essent progressi, primaeq. turmae insidias intrauissent; ex fremitu equorum illata suspicione, ad suos se recipere coeperunt; quiq. hos sequebantur, celerem eorum receptum conspicati, restiterunt. nostri, cognitis * insidijs, ne frustra reliquos expectarent, duas nacti hostium turmas exceperunt. in his fuit M. Opimius, praefectus equitum. reliquos omnes earum turmarum, aut interfecerunt, aut captos, ad Domitium deduxerunt. Deductis orae maritimae praesidijs, Caesar, ut supra demonstratum est, III. cohortes Orici, opidi tuendi causa, reliquit; usq. custodiam nauium longarum transdidit, quas ex*

*Italia transduxerat. huic officio, opidoq. * praeerat*
Acilius legatus. Is naues nostras in interiorem
partem post opidum reduxit, & ad terram deliga
uit; faucibusq. portus nauem onerariam submer-
sam obiecit, & huic alteram coniunxit; super qua
turrim effectam ad ipsum introitum portus oppo-
suit, & militibus compleuit, tuendamq. ad o-
mnes repentinos casus transdidit. Quibus cogni-
*tis rebus, * Cn. Pompeij filius, qui classi Aegyptiae*
praeerat, ad Oricum uenit; submersamq. nauim re-
*mulco, multisq. * contendens funibus abduxit: at*
que alteram nauem, quae erat ad custodiam ab A-
cilio posita, pluribus aggressus nauibus, in quibus
ad libram fecerat turres, ut ex superiori pugnans
loco, integrosq. semper defatigatis summittens,
& reliquis partibus simul ex terra scalis, & clas-
se moenia opidi tentans, ut aduersariorum manus
diduceret, labore, & multitudine telorum nostros
uicit: deiectisq. defensoribus, qui omnes scaphis
** exceptis refugerant, etiam nauem expugnauit:*
eodemq. tempore ex altera parte molem tenuit na-
*turalem obiectam, quae * paene insulam contra*
opidum effecerat: 14. biremes, subiectis scutulis,
impulsas uectibus in interiorem partem transdu-
*xit. * ita, ex utraque parte naues longas aggressus,*
*quae erant deligatae ad terram, atque * inanes, 14.*
ex his abduxit, reliquas incendit. Hoc confecto ne-
*gotio, D. Laelium, ab Asiatica * classe abductum,*
*reliquit, qui commeatus * Hellide, atque Amantia*
importari in opidum prohibebat; ipse, Lyssum pro-
fectus,

fectus, naues onerarias xxx. a M. Antonio re-
lictas intra portam aggressus, omnes incendit: Lys-
sum expugnare conatus, defendentibus ciuibus Ro-
manis, qui eius erant conuentus, militibusq. quos
praesidij caussa miserat Caesar, triduum moratus,
paucis in oppugnatione amissis, re infecta, inde dis-
cessit. Caesar, postquam Pompeium ad Aspara-
gum esse cognouit, eodem eum exercitu profectus,
* & expugnato in itinere opido Parthinorum, in
quo Pompeius praesidium habebat, 111. die in Ma-
cedoniam ad Pompeium peruenit, iuxtaq. eum ca-
stra posuit; & postridie, eductis omnibus copijs, a-
cie instructa, decertandi potestatem Pompeio se-
cit. ubi eum suis locis se tenere animaduertit; re-
ducto in castra exercitu, aliud sibi consilium ca-
piendum existimauit. itaque postero die omnibus
copijs, magno circuitu, difficili, angustoque itinere,
Dyrrhachium profectus est, sperans, Pompeium
aut Dyrrhachium compelli, aut ab eo intercludi
posse, quod omnem commeatum, totiusq. belli ap-
paratum eo contulisset, ut accidit. Pompeius e-
nim, primo ignorans eius consilium, quod diuerso
ab ea regione itinere profectum uidebat, angustijs
rei frumentariae compulsus discessisse existima-
bat: postea, per exploratores certior factus, poste-
ro die castra mouit, breuiore itinere se occurrere ei
posse sperans. quod fore suspicatus Caesar, milites-
que adhortatus, ut aequo animo laborem ferrent,
parua parte noctis itinere intermisso, mane Dyr-
rhachium uenit, cum primum agmen * Pompeij

procul cerneretur, atque ibi castra posuit. Pompeius, interclusus Dyrrhachio, ubi propositum tenere non potuit, secundo usus consilio, edito loco, qui appellatur Petra, aditumq. habet nauibus medio-crem, atque eas a quibusdam protegit uētis, castra communit: eo partem nauium longarum conuenire, frumentum, commeatumq. ab Asia, atq. omnibus regionibus, quas tenebat, comportare imperat. Caesar, longius bellum ductum iri existimans, & de Italicis commeatibus desperans, quod tanta diligentia omnia litora a Pompeianis tenebantur, classesq. ipsius, quas hieme in Sicilia, Gallia, Italia fecerat, morabantur, in Epirum, rei frumentariae *caussa, L. Canuleium legatum misit: quodq. hae regiones aberant longius, locis certis horrea constituit; uecturasq. frumenti finitimis ciuitatibus descripsit. item Lyssō, Parthinisq. & omnibus castellis, quod esset frumenti, conquiri iussit. id erat perexiguum, *cum ipsius agri natura, quod sunt loca aspera, & montuosa, ac plerumque utuntur frumento importato; tum, quod Pompeius haec prouiderat; & superioribus diebus praedae loco Parthinos habuerat; frumentumq. omne conquistum, spoliatis, effossisq. eorum domibus per equites comportauerat. Quibus rebus cognitis, Caesar consilium capit ex loci natura. erant enim circum castra Pompeij permulti editi, atque asperi colles. hos primum praesidijs tenuit; castellaq. ibi communit. inde, ut loci cuiusque natura ferebat, ex castello in castellum perducta munitione circumuallare

Pompe-

Pompeium instituit: haec spectans, quod angusta re frumentaria utebatur, quodq. Pompeius multitudine equitum ualebat, qua minore periculo undique frumentum, commeatumq. exercitui supportare posset: simul, ut pabulatione Pompeium prohiberet, equitatumq. eius ad rem gerendam inutilem efficeret: tertio, ut auctoritatem, qua ille maxime apud exteras nationes niti uidebatur, minueret; cum fama per orbem terrarum percrebuisset, illum a Caesare obsideri, neque audere proelio dimicare. Pompeius neque a mari, Dyrrhachioq. discedere uolebat; quod omnem apparatus belli, tela, arma, tormenta ibi collocauerat, frumentumq. exercitui navibus supportabat; neque munitiones Caesaris prohibere poterat, nisi proelio decertare uellet; quod eo tempore statuerat non esse faciendum. Relinquebatur; ut, * extremam rationem belli sequens, quam plurimos colles occuparet, & quam latissimas regiones praesidijs teneret, Caesarisq. copias, quam maxime posset, distineret: idq. accidit. castellis enim XXIV effectis, XV millia passuum circuitu * amplexus, hoc spatio pabulatur; multa q. erant intra eum locum manu sata, quibus interim iumenta pascerentur. atque, ut nostri perpetuas munitiones uidebant, perductas ex castellis in proxima castella, ne quo loco erumperent Pompeiani, & nostros post tergum adorirentur, timebant: ita illi * interiore spatio perpetuas munitiones efficiebant; ne quo loco nostri intrare, atque ipsos a tergo circumuenire, possent.

sent . sed illi operibus vincebant; quod & numero militum praestabant , & interiore spatio minorem circuitum habebant . Quae * cum erant loca Caesari capienda , etsi prohibere Pompeius totis copijs , & dimicare , non constituerat , tamen suis locis sagittarios , funditoresq. mittebat , quorum magnum habebat numerum ; multiq. ex nostris uulnerabantur : magnusq. incessebat timor sagittarum ; atq. omnes fere milites , aut ex subcoactis , aut ex centonibus , aut ex corijs tunicas , aut tegmenta fecerant , quibus tela uitarent . In occupandis praesidijs * magna ui uterq. utebatur ; Caesar , ut quamangustissime Pompeium contineret ; Pompeius , ut quamplurimos colles quammaximo circuitu occuparet . crebraq. ob eam eausam proelia fiebant . In his , cum legio Caesaris XI. praesidium quoddam occupauisset , & munire coepisset ; huic loco propinquum , & contrarium collem Pompeius occupauit , nostrosq. opere prohibere coepit : & , cum una ex parte prope aequum aditum haberet , primum sagittarijs , funditoribusq. circumiectis , postea levis armaturae magna multitudine missa , tormentisq. prolatis , munitiones impediabat . neque erat facile nostris , uno tempore propugnare , & munire . Caesar , cum suos + ex omnibus partibus uulnerari uideret , recipere se * iussit , & loco excedere . erat per decline receptus : illi autem hoc acrius instabant , neque regredi nostros patiebantur , quod , timore adducti , locum relinquere uidebantur . Dicitur eo tempore

re glorians apud suos Pompeius dixisse, non recusare se, quin nullius usus imperator existimaretur, si sine maximo detrimento legiones Caesaris sese recepissent inde, quo temere essent progressae. Caesar, receptui suorum timens, crates ad extremum tumulum contra hostem proferri, & aduersas locari; intra has mediocri latitudine fossam, tectis militibus, obduci iussit, locumq. in omnes partes quammaxime impediri. ipse idoneis locis funditores instruxit, ut praesidio nostris se recipientibus essent. His rebus completis, legiones reduci iussit. Pompeiani hoc insolentius, atque audacius nostros premere, & instare coeperunt: cratesq. pro munitione obiectas propulerunt, ut fossas transscenderent. Quod cum animaduertisset Caesar, ueritus, ne non reducti, sed reiecti, uiderentur, maiusq. detrimentum caperetur, a medio fere spatio suos per Antonium, qui ei legioni praeerat, cohortatus, tuba signum dari, atque in hostes impetum fieri iussit. milites legionis IX. subito constipati pila coniecerunt; & ex inferiore loco aduersus * clium incitati cursu, praecipites Pompeianos egerunt. * Quibus ad recipientem crates directae, longurijq. obiecti, & institutae fossae magno impedimento fuerunt. Nostri uero, qui satis habebant sine detrimento discedere, compluribus interfectis, v. omnino suorum amissis, quietissime se receperunt; paulloq. circa eum locum morati, alijs comprehensis collibus, munitiones perfecerunt. erat noua, & inusitata
belli

belli ratio, cum tot castellanorum numero, tantoq. spatio, & tantis munitionibus, &* toto obsidionis genere, tum etiam reliquis rebus. nam, quicumq. alterum obsidere conati sunt, perclusos, atque infirmos hostes adorti, aut proelio superatos, aut aliqua offensione permotos continuerunt, cum ipsi numero militum, equitumq. praestarent.

+ *caussa autem obsidionis haec fere esse consuevit, ut frumento hostes *prohibeantur. at tum integras, atque incolumes copias Caesar inferiore militum numero continebat; cum illi omnium rerum copia abundarent. quotidie* enim magnus undique nauium numerus conueniebat, quae commeatum sup-
portarent: neque ullus flare uentus poterat, quin aliqua ex parte secundum cursum haberet. ipse autem, consumptis longe, lateq. frumentis, summis erat in angustiis. sed tamen haec singulari patientia milites ferebant. recordabantur enim, eadem se superiore anno in Hispania perpeffos, labore, & patientia maximum bellum confecisse. memi-
nerant, ad Alesiam magnam se inopiam perpeffos, multo etiam maiorem ad Auaricum, maximarum se gentium uictores discessisse. non, illis hordeum cum daretur, non legumina recusabant: pecus uero, cuius* rei summa erat ex Epiro copia, magno in honore habebant. Est etiam genus radicis, inuentum ab ijs, qui fuerant cum Valerio, quod appellatur Chara: quod admiſtum lacte multum inopiam* leuat. id similitudinem panis efficiebat. eius erat magna copia. ex hoc effectos
panes,*

panes, cum in colloquijs Pompeiani famem nostris obiectarent, uulgo in eos iaciebant, ut spem eorum minuerent. Iamq. frumenta maturescere incipiebant; atque ipsa spes inopiam sustentabat; quod celeriter se habituros copiam confidebant.*
crebroq. uoces militum in uigilijs, colloquijsq. audiebantur, prius se cortice ex arboribus uicturos, quam Pompeium e manibus dimissuros.* frequenter etiam ex perfugis cognoscebant, equos* eorum uix tolerari, reliqua uero iumenta interisse; uti autem ipsos in ualetudine non bona, cum angustijs loci, & odore taetro, & multitudine cadaverum, & quotidianis laboribus insuetos operum, tum aquae summa inopia affectos. omnia enim flumina, atque omnes riuos, qui ad mare pertinebant, Caesar* aut auerterat, aut magnis operibus obstruxerat. atque, ut erant loca montuosa, & ad specus angustiae uallium, has, sublimis in terram* dimissis, praesaepserat; terramq. aggrefferat; ut aquam continerent.* itaque illi necessario loca sequi demissa, ac palustria,* & puteos fodere, cogeantur: atque hunc laborem ad quotidiana opera addebant: qui tamen fontes a quibusdam praesidijs aberant longius, & celeriter aestibus exarescebant. At Caesaris exercitus optima ualetudine, summaq. aquae copia utebatur; tum commeatus omni genere praeter* frumentum abundabat: quibus quotidie melius succedere tempus, maioremq. spem maturitate frumentorum proponi uidebant. In nouo genere bel
— li nouae

li nouae ab utrisque bellandi rationes reperi-
 tur. illi, cum animaduertissent ex ignibus, nocte
 cohortes nostras ad munitiones excubare, silentio
 aggressi, uniuersas * in multitudinem sagittas
 conijciebant, & se confestim ad suos recipiebant.
 Quibus rebus nostri, usu docti, haec reperiiebant
 remedio, ut alio loco ignes facerent, * alio excu-
 barent. Interim certior factus P. Sulla, quem di-
 scedens castris praefecerat Caesar, auxilio cohorti
 uenit cum legionibus II: cuius aduentu facile
 sunt repulsi Pompeiani. neque uero conspectum,
 aut impetum nostrorum tulerunt: primisq. deie-
 ctis, reliqui se uerterunt, & loco cesserunt. sed
 insequentes nostros, ne longius prosequerentur,
 Sulla reuocauit. At plerique existimant, si acrius
 insequi uoluisset, bellum eo die potuisse finiri. cu-
 ius consilium reprehendendum non uidetur. aliae
 enim sunt legati partes, atque imperatoris. al-
 ter omnia agere ad praescriptum; alter libere ad
 summam rerum consulere debet. Sulla, a Caesare
 castris relictus, liberatis suis, hoc fuit conten-
 tus; neque proelio decertare uoluit: quae res ta-
 men fortasse aliquem reciperet casum; ne impera-
 torias sibi partes sumpsisse uideretur. Pompeia-
 nis * magnam res ad receptum difficultatem asse-
 rebat. nam, ex iniquo progressi loco, in summo
 constiterant. si per decliue sese reciperent, no-
 stros ex superiore insequentes loco uerebantur. ne-
 que multum ad solis occasum temporis supererat.
 Ne enim conficiendi negotij prope in noctem rem-

*dedu-

* deduxerant . ita , necessario , atque ex tempore capto consilio , Pompeius tumultum quendam occupavit : qui tantum aberat a nostro castello , ut telum , tormentum ne missum adigi non posset . Hoc consedit loco , atque eum communit : omnesq. ibi copias continuit . eodem tempore duobus praeter ea locis pugnatum est . nam plura castella Pompeius pariter , distinendae manus causa , tentauerat ; ne ex proximis praesidijs succurri posset .

+ uno loco Volcatius Tullus impetum legionis sustinuit cum cohortibus III ; atque eam loco depulit . altero Germani , munitiones nostras * egressi , compluribus interfectis , sese ad suos incolumes receperunt . ita , uno die VI . proelijs factis , III . ad Dyrhachium , III . ad munitiones , cum horum omnium ratio haberetur , ad duorum millium * numero ex Pompeianis cecidisse reperiēbamus , euocatosq. * centuriones complures . in eo fuit numero Valerius Flaccus , L. filius , eius , qui praetor Asiam obtinuerat : signaq. sunt VI . miliaria relata . nostri non amplius XX omnibus sunt proelijs desiderati . sed in castello nemo fuit omnino militum , quin uulneraretur ; * quattuorq. ex una cohorte centuriones oculos amiserunt . Et , cum laboris sui , periculiq. testimonium asserere uellent , millia sagittarum circiter XXX , in castellum coniecta , Caesari renunciauerunt : scutoq. a leum relato Scaenae centurionis , inuenta sunt in eo foramina CCXXX . quem Caesar , ut erat de se meritis , Et de rep. * donauit millibus ducentis

tentis aeris : atque ab octauis ordinibus ad primi pilum se transducere, pronunciauit . eius enim opera castellum conseruatum esse, magna ex parte, constabat . * cohortemq. postea duplici stipendio, frumento ue, * & speciaris, militaribusq. donis amplissime donauit . Pompeius, noctu magnis additis munitionibus, reliquis diebus turres exstruxit ; & , in altitudinem pedum xv effectis operibus, uineis eam partem castrorum obtexit ; & , v. intermissis diebus, alteram noctem subnubilam naetus, exstructis omnibus castrorum portis, & ad impediendum obiectis, tertia inita uigilia, silentio exercitum eduxit, & se in antiquas munitiones recepit . Aetolia, Acarnania, Amphilochois, per Cassium Longinum, & Caluissium Sabinum, ut demonstrauimus, receptis, tentandam sibi Achaiam, ac paullo longius progrediendum, existimabat Caesar : itaque eo Fusium Calenum misit : & Q. Sabinum, & Cassium cum cohortibus adiungit . Quorum cognito aduentu, Rutilus Lupus, qui Achaiam missus a Pompeio obtinebat, Isthmum praemunire instituit, ut Achaia Fusium prohiberet . Calenus Delphos, Thebas, & Orchomenum de uoluntate ipsarum ciuitatum recepit : non nullas urbes per uim expugnauit : reliquas ciuitates, circummissis legationibus, amicitia Caesaris conciliare studebat . In his rebus fere erat Fusus occupatus . Omnibus * deinceps diebus Caesar exercitum in aciem aequum in locum produxit, si Pompeius proelio decertare uellet;

re uellet ; ut paene castris Pompeij legiones subijce-
ret : tantumq. a uallo eius prima acies aberat , uti-
ne in eam telo , tormento ue adigi posset . Pompe-
ius autem , ut famam , & opinionem hominum te-
neret , sic pro castris exercitum constituebat , ut
III . acies uallum contingeret , omnisq. eius in-
structus exercitus telis * ex uallo abiectis protegi
posset . Haec cum in Achaia , atque apud Dyrrha-
chium gererentur , Scipionemq. in Macedoniam
uenisse , constaret ; non oblitus pristini instituti
Caesar , mittit ad eum Clodium , suum , atque il-
lius familiarem ; quem ab illo transditum initio ,
& commendatum , in suorum necessariorum nu-
mero habere instituerat . Huic dat litteras , man-
dataq. ad eum : quorum haec summa : sese omnia
de pace expertum , nihil adhuc arbitrari uitio fa-
ctum eorum , quos esse auctores eius rei uoluisset ;
quod sua mandata perferre * non opportuno tem-
pore ad Pompeium uererentur : Scipionem ea au-
toritate esse , ut non solum libere , quae probas-
set , exponere , sed etiam ex magna parte compel-
lere , atque errantem regere posset : praeesse au-
tem suo nomine exercitui ; ut , praeter auctorida-
tem , uires quoque ad coercendum haberet : quod si
fecisset , quietem Italiae , pacem prouinciarum ,
salutem imperij uni omnes acceptam relatu-
ros . Haec ad eum mandata Clodius refert . ac primis
diebus , ut uidebatur , libenter auditus , reliquis
ad colloquium non admittitur . Castigato Scipio-
ne a Faonio , ut postea , confecto bello , reperie-

Cc bamus ;

bamus; infectaq. re, sese ad Caesarem recepit. Caesar, quo facilius equitatum Pompeianum ad Dyrrhachium contineret, & pabulatione prohiberet, aditus duos, quos esse angustos demonstrauimus, magnis operibus praemuniuit: castellaq. his locis posuit. Pompeius, ubi nihil * proficere equitatum cognouit, paucis intermissis diebus, rursum eum nauibus ad se intra munitiones recipit. Erat summa inopia pabuli, adeo, ut folijs ex arboribus strictis, & teneris arundinum radicibus contusis equos alerent. frumenta, enim quae fuerant intra munitiones sata, consumpserant; & cogeabantur Corcyra, atque Acarnania, longo interiecto navigationis spatio, pabulum supportare, quoq. erat eius rei minor copia, hordeo adaugere, atque his rationibus equitatum tolerare. sed, * postquam non modo hordeum, pabulumq. omnibus in locis, herbaeq. defectae, sed etiam fructus ex arboribus deficiebant, corruptis equis macie, conandum sibi aliquid Pompeius de eruptione existimauit. Erant apud Caesarem ex equitum numero Allobroges duo fratres, Roscillus, & Aegus, Abducilli filij, qui principatum in ciuitate multis annis obtinuerat, singulari uirtute homines, quorum opera Caesar omnibus Gallicis bellis optima, fortissimaq. erat usus. his domi, ob has causas, amplissimos magistratus mandauerat; atque eos extra ordinem in senatum legendos curauerat, agrosq. in Gallia ex hostibus captos, praemiaq. rei pecuniariae magna tribuerat; locupletesq. ex egentibus

egentibus effecerat. hi, propter uirtutem, non solum apud Caesarem in honore erant, sed etiam apud exercitum cari habebantur. sed, freti amicitia Caesaris, & stulta, ac barbara arrogantia elati, despiciebant suos, stipendiumq. equitum fraudabant, & praedam omnem domum auertebant.

† Quibus illi rebus permoti, uniuersi Caesarem adierunt; palamq. de eorum iniurijs sunt questi; & ad cetera addiderunt, falsum ab his equitum numerum deferri, quorum stipendium auerterent. Caesar neque tempus illud animaduersionis esse existimans, & multa uirtuti eorum concedens, rem distulit totam; illos secreto castigauit, quod quae-stui equites haberent; monuitq. equites, ut ex sua amicitia omnia expectarent, & ex praeteritis suis officijs reliqua sperarent. magnam tamen haec res illis offensionem, & contemptiōem ad omnes attulit. idq. ita esse, cum ex aliorum obiectionibus, tum etiam ex domestico iudicio, atque animi conscientia, intelligebant. Quo pudore adducti, & fortasse se non liberari, sed in aliud tempus reservari arbitrati, discedere a nostris, & nouam tentare fortunam, nouasq. experiri amicitias, constituerunt: & cum paucis collocuti clientibus suis, quibus tantum facinus committere audebant, primum conati sunt praefectum equitum, C. Volusenum, interficere, ut postea, bello confecto, cognitum est; ut cum munere aliquo persugisse ad Pompeium uiderentur: postquam id difficilius uisum est, neque facultas perficiendi daba-

tur, quam maximas potuerunt pecunias mutua-
ti, perinde ac suis satisfacere, & fraudata restituere uellent, * multis coemptis equis, ad Pompeium transierunt cum ijs, quos sui consilij participes habebant. quos Pompeius, quod erant honesto loco nati, & instructi liberaliter, magnoq. comitatu, & multis iumentis uenerant, uiriq. sortes habebantur, & in honore apud Caesarem fuerant, quodque nouum, & praeter consuetudinem acciderat, * per omnia sua praesidia circumduxit, atque ostentauit. nam ante id tempus nemo aut miles, aut eques a Caesare ad Pompeium transierat; cum paene quotidie a Pompeio ad Caesarem perfugerent, uulgo uero* uniuersi in Epiro, atque Aetolia conscripti milites, earumq. regionum omnium, quae a Caesare tenebantur. sed hi, cognitis omnibus rebus, seu quid in munitionibus perfectum non erat, seu quid a peritioribus rei militaris desiderari uidebatur, temporibusq. rerum, et spatijs locorum, et custodiarum* uera diligentia animaduersa, prout cuiusque eorum, qui negotijs praeerant, aut natura, aut studium ferebat, haec ad Pompeium omnia detulerunt. Quibus ille cognitis, eruptionisq. iam ante capto consilio, ut demonstratum est, tegmenta galeis milites ex uiminibus facere, atque aggerem comportare, iubet. His paratis rebus, magnum numerum leuis armaturae, & sagittariorum, aggeremq. omnem noctu in scaphas, & naues actuarias, imponit; & de media nocte cohortes LX, ex maximis castris, praesidijsq. deductas, ad
eam

eam partem munitionum ducit: quae pertinebant ad mare, longissimeq. a maximis castris Caesaris aberant. Eodem naues, quas demonstrauius, aggere, & leuis armaturae militibus completas, quasq. ad Dyrrhachium naues longas habebat, mittit; & quid a quoque fieri uelit, *praecepit. Ad eas munitiones Caesar Leptulum Marcellinum quaestorem cum legione IX. positum habebat. huic, quod ualetudine minus commoda utebatur, Fuluium Postumum adiutorem summiserat. Erat eo loco fossa pedum XV, & uallus contra hostem, in altitudinem pedum X. tantundemq. eius ualli agger in latitudinem patebat; ab eo intermisso spatio pedum DC, alter conuersus in contrariam partem erat uallus, humiliore paullo munitione. hoc enim superioribus diebus timens Caesar, ne nauibus nostri circumuenirentur, duplicem eo loco fecerat uallum, ut si ancipiti proelio dimicaretur, posset resisti. Sed operum magnitudo, et continens omnium dierum labor, quod millia passuum in circuitu* XIIIX. munitiones erat completus, perficiendi spatium non dabat. Itaque contra mare transuersum uallum, qui has duas munitiones contingeret, non dum perfecerat. quae res nota erat Pompeio, delata per Allobroges perfugas; magnumq. nostris attulit incommodum. nam, ut ad mare nostrae cohortes IX. legionis excubuerant, accessere subito prima luce Pompeiani exercitus: nouusq. eorum aduentus exstitit: simulq. nauibus circumuecti milites in interiorem uallum

tela iaciebant: fossaeq. aggere complebantur: & legionarij, interioris munitiois defensores, scalis admotis, tormentisq. cuiusque generis, telisq. terrebant: magna. multitudo sagittariorum ab utraque parte circumfundebar. multum autem ab ictu lapidum, quod unum nostris erat telum, * uimine tegumenta galeis imposita defendebant. itaque, cum omnibus rebus nostri premerentur, atque aegre resisterent; animaduersum est uitium munitiois, quod supra demonstratum est; atque inter duos uallos, * qua perfectum opus non erat, per mare nauibus expositis, in aduersos nostros impetum fecerunt: atque ex * utraque munitione deiectos terga uertere coegerunt. Hoc tumultu non ciato, Marcellinus cohortes subsidio nostris laborantibus summisit: quae ex castris fugientes conspicatae, neque illos suo aduentu confirmare potuerunt, neque ipsae hostium impetum tulerunt. itaque, quodcumque addebatur subsidio, id corruptum timorem fugientium, terrorem, & periculum augebat: * hominum enim multitudine receptus impediabatur. in eo proelio, cum graui uulnere esset affectus aquilifer, & uiribus deficeret, conspicatus equites nostros, Hanc ego, inquit, et uiuus multos per annos magna diligentia defendi, & nunc moriens eadem fide Caesari restituo. nolite, obsecro, committere, quod ante in exercitu Caesaris non accidit, ut rei militaris dedecus admittatur; incolumemq. ad eum referte. hoc casu aquila conseruatur, omnibus primae cohortis centurionibus

nibus interfectis, praeter principem priorem. iam
 que Pompeiani, magna caede nostrorum, castris
 Marcellini appropinquabant, non mediocri terro-
 re illato reliquis cohortibus. & M. Antonius, qui
 proximum locum tenebat praesidiorum, ea re nun-
 ciata, cum cohortibus XII descendens ex loco supe-
 riore cernebatur. cuius aduentus Pompeianos com-
 pressit, nostrosq. firmanit, ut se ex maximo timore
 tolligerent. neque multo post Caesar, significatione
 per castella fumo facta, ut erat superioris temporis
 consuetudo, deductis quibusdam cohortibus ex
 praesijs, * eodem uenit. qui, cognito detrimen-
 to, cum animaduertisset Pompeium extra munitio-
 nes egressum, castra secundum mare, ut libere pa-
 bulari posset, nec minus aditum nauibus* habere,
 commutata ratione belli, quoniam propositum
 non tenuerat, iuxta Pompeium munire iussit.
 * Qua perfecta munitione, animaduersum est a spe-
 culatoribus Caesaris cohortes, quasdam, quod in-
 star legionis uideretur, esse post siluam, & in uete-
 ra castra duci. castrorum hic situs erat. Superio-
 ribus diebus, cum se IX. legio Caesaris obiecisset
 Pompeianis copijs, atque opera, ut demonstraui-
 mus, circummuniret, castra eo loco posuit. Haec +
 siluam quandam contingebant, neque longius a
 mari passibus CD. aberant. post, mutato consilio,
 quibusdam de caussis, Caesar paullo ultra eum lo-
 cum castra transtulit: paucisq. intermissis diebus,
 haec eadem Pompeius occupauerat; & quod eo lo-
 co plures erat legiones habiturus, relicto interiore

uallo, maiorem adiecerat munitionem. ita minora castra, inclusa maioribus, castelli, atque arcis locum obtinebant. Item ab angulo castrorum sinistro munitionem ad flumen perduxerat, circiter passus CD. quo liberius, ac sine periculo milites aquarentur. sed is quoque mutato consilio, quibusdam de causis, quas commemorari necesse non est, eo loco excesserat. ita complures dies manserant castra: munitiones quidem integrae omnes erant. eo signo legionis illato, speculatores Caesari renunciauerunt. * hoc idem uisum ex superioribus quibusdam castellis confirmauerant. Is locus aberat a nouis Pompeij castris circiter passus D. Hanc legionem sperans Caesar se opprimere posse, & cupiens eius diei detrimentum sarcire, reliquit in opere cohortes II. quae speciem munitionis praeberent: ipse, diuerso itinere, quam potuit occultissime, reliquas cohortes, numero XXXIII, in quibus erat legio IX, multis amissis centurionibus, deminutoque militum numero, ad legionem Pompeij, castraque minora duplici acie duxit. neque eum prima opinio fefellit. nam & peruenit prius, quam Pompeius sentire posset; &, tametsi erant munitiones castrorum magnae, tamen sinistro cornu, ubi erat ipse, celeriter aggressus, Pompeianos ex uallo deturbanit. * erat obiectus portis eritius. hic paulisper est pugnatum; cum irrumpere nostri conarentur, illi castra defenderent, fortissime T. Pulcione, cuius opera proditum exercitum C. Antonij, demonstrauius, eo loco propugnante. sed ta-

men

men nostri uirtute uicerunt : excisoq. eritio, primo in maiora castra, post etiam in castellum, quod erat inclusum maioribus castris irruerunt, & quod eo pulsa legio sese receperat, non nullos sibi repugnantes interfecerunt. sed fortuna, quae plurimum potest, cum in reliquis rebus, tum praecipue in bello, paruis momentis magnas rerum commutationes efficit, ut tum accidit. Munitionem, *quam pertingere a castris ad flumen supra demonstrauimus, dextri Caesaris cornu cohortes, ignorantia loci, sunt secutae, cum portam quaererent castrorum, quod eam munitionem esse arbitrarentur. Quod cum esset animaduersum, coniunctam esse flumini; protinus his munitionibus, defendente nullo, transscenderunt: omnisq. noster equitatus eas cohortes est secutus. Interim Pompeius, hac longa satis interiecta mora, & re nunciata, v. legionem ab opere deductam subsidio suis duxit: eodemque tempore equitatus eius nostris equitibus appropinquabat: & acies instructa a nostris, qui castra occupauerant, cernebatur: omniaq. sunt subito mutata. Pompeiana enim legio, celeri spe subsidij confirmata, ab Decumana porta resistere conabatur, atque ultro in nostros impetum faciebat: equitatus Caesaris, quod angusto itinere per aggeres adscendebat, receptui suo timens, initium fugae faciebat. dextrum cornu, quod erat a sinistro seclusum, terrore equitum animaduerso, ne intra munitionem opprimeretur, ex parte, ex qua prouiebat, sese recipiebat: ac plerique ex ijs, ne in angustias

stias inciderent, & pedum munitionis sese in fossas praecipitabant: primisq. oppressis, reliqui per horum corpora salutem sibi, atque exitum, pariebant. Sinistro cornu, milites, cum ex uallo, Pompeium adesse, & suos fugere, cernerent, ueriti, ne angustiis intercluderentur, cum extra, & intus hostem haberent, eodem, quo uenerant, *receptui consulebant; omniaq. erant tumultus, timoris, fugae plena, adeo, ut cum Caesar signa fugientium manu prehenderet, & consistere iuberet, alij, dimissis equis, eundem cursum conficerent; alij ex metu etiam signa dimitterent, neque quisquam omnino consisteret. His tantis malis haec subsidia succurrebant, quo minus omnis deleteretur exercitus, quod Pompeius, insidias timens, credo, quod haec praeter spem acciderant, eius, qui paullo ante ex castris fugientes suos conspexerat, munitionibus appropinquare aliquandiu non audebat; equitesq. eius, *angustiis, portisq. Caesaris militibus occupatis, ad insequendum tardabantur. ita paruae res magnum in utramque partem momentum habuerunt. Munitiones enim, a castris ad flumen perductae, expugnatis iam castris Pompeij, propriam, & expeditam Caesaris uictoriam interpellauerunt: eadem res, celeritate insequentium tardata, nostris salutem attulit. duobus his unius diei proelijs *Caesar desiderauit. milites C. & LX, & notos equites R. Felginatem, Tuticanum, Gallum, senatoris filium; C. Felginatem, Placentia; Agranium, Puteolis; M. Sacrativirum, Capua;

Capua; tribunos mil. L, & centuriones xxx.
Sed horum omnium pars magna in fossis, munitionibusq. & fluminis ripis oppressa, suorum terrore, ac fuga sine ullo uulnere interijt, signaq. sunt militaria xxxii amissa. Pompeius eo proelio Imperator est appellatus. hoc nomen obtinuit; atque ita se postea salutari passus est. sed neque in litteris, quas scribere est solitus, neque in fascibus insignia laurae * protulit. At Labienus, cum ab eo impetrauisset, ut sibi captiuos transdidiuberet, omnesq. deductos, ostentationis, ut uidebatur, caussa, quo maior perfugis fides haberetur, commilitones appellans, & magna uerborum contumelia interrogans, solerent ne ueterani milites fugere, in omnium conspectu interficit. His rebus tantum fiduciae, ac spiritus Pompeianis accessit, ut non de ratione belli cogitarent, sed uicisse iam sibi uiderentur. non illi paucitatem nostrorum militum, non iniquitatem loci, atque angustias praeoccupatis castris, & ancipitem terrorem intra, extraq. munitiones, non abscissum in duas partes exercitum, cum alter alteri auxilium ferre non posset, * caussae fuisse cogitabant. non ad * haec addebant, non ex concursu acri factum, non proelio dimicatum; sibiq. ipsos multitudinem, atque angustijs maius attulisse detrimentum, quam ab hoste acceperant. non denique communes belli casus recordabantur, * quorum quam paruulae saepe caussae uel falsae suspicionis, uel terroris repentini, uel obiectae religionis, magna

gna detrimenta intulissent ; quoties uel culpa ducis , uel tribuni uitio in * exercitu esset offensum : sed perinde , ac si uirtute uicissent , neque ulla commutatio rerum posset accidere , per orbem terrarum , fama , ac litteris , uictoriam eius diei celebrabant . Caesar , a superioribus consilijs depulsus , omnem sibi commutandam belli rationem existimauit . itaque uno tempore , praesidijs omnibus deductis , & oppugnatione dimissa , coactoque in unum locum exercitu , concionem apud milites habuit ; hortatusque est , ne ea , quae accidissent , grauius ferrent , ne ue his rebus terrerentur , multisque secundis proelijs unum aduersum , & id mediocre , opponerent : habendam fortunae gratiam , quod Italiam sine aliquo uulnere cepissent ; quod duas Hispanias , bellicosissimorum hominum peritissimis , atque exercitatissimis ducibus , pacauissent ; quod finitimas , frumentariasque provincias in potestatem redegissent ; denique recordari debere , * qua facilitate inter medias hostium classes , oppletis non solum portubus , sed etiam litoribus , omnes incolumes essent transportati : si non omnia cederent secunda , fortunam esse industria subleuandam : quod esset acceptum detrimenti , cuiusuis potius , quam suae culpa , debere tribui : locum * securum ad dimicandum dedisse : potitum esse se hostium castris ; expulisse , ac superasse pugnantes : sed , siue ipsorum perturbatio , siue error aliquis , siue etiam fortuna partem iam , praesentemque uictoriam* interpellassent , dandam omnibus

bus operam, ut acceptum incommodum uirtute sarciretur: quod si * esset factum, detrimentum in bonum uerteret, uti ad Gergouiam accidisset, atque ij, qui ante dimicare timuissent, ultro se proelio offerrent. Hac habita concione, non nullos signiferas ignominia notauit, ac loco mouit. Exercitui quidem omni tantus incessit ex incommodo dolor, tantumq. studium infamiae sarcientdae, ut nemo aut tribuni, aut centurionis imperium desideraret; & sibi quisque etiam poenae loco grauiores imponeret labores; simulq. omnes arderent cupiditate pugnandi; cum superioris etiam ordinis non nulli, * oratione permoti, manendum eo loco, & rem proelio committendam existimarent. Contra ea Caesar neque satis militibus perterritis confidebat, spatiumq. interponendum ad recreandos animos putabat; relictisq. munitiōibus, magnopere rei frumentariae timebat. itaque, nulla interposita mora, sauciorum modo, & aegrorum habita ratione, impedimenta omnia silentio prima nocte ex castris Apolloniam praemisit, ac conuiescere ante iter * confectum uetuit. his una legio missa praesidio est. His * explicitis rebus, duas in castris legiones retinuit. reliquas de iij. uigilia, compluribus portiseductas, eodem itinere praemisit; paruoq. spatio intermisso, & ut militare institutum seruaretur, & ne citissima eius profectio cognosceretur, conclamari iussit; statimq. egressus, & nouissimum agmen consecutus, celeriter e conspectu castrorum discessit.

fit . Neque uero Pompeius, cognito consilio eius, moram ullam ad insequendum intulit ; sed , eadem spectans , si itinere impeditos , & perterritos deprehendere posset, exercitum e castris eduxit, equitatumq. praemisit ad nouissimum agmen demorandum ; neque consequi potuit ; quod multum expedito itinere antecesserat Caesar . sed , cum uentum esset ad flumen Genusum , quod ripis erat impeditis , consecutus equitatus nouissimos proelio * detinebat . Huic suos Caesar equites opposuit ; expeditosq. antesignanos admiscuit CD. qui tantum profecere , ut , equestri proelio commisso , pellerent omnes, compluresq. interficerent , ipsiq. incolumes se ad agmen reciperent . Confecto iusto itinere eius diei, quod proposuerat Caesar , transductoq. exercitu flumen Genusum , ueteribus suis in castris contra Asparagum consedit ; militesq. omnes intra uallum castrorum continuit ; equitatumq. per causam pabulandi emissum , confestim Decumana porta in castra se recipere iussit . Simili ratione Pompeius , confecto eiusdem diei itinere , in suis ueteribus castris ad Asparagum consedit , * eiusq. milites, quod ab opere , integris munitionibus , uacabant , alij lignandi , pabulandiq. causa longius progrediebantur ; alij , quod subito consilium profectionis ceperant , magna parte impedimentorum , & sarcinarum relicta , ad haec repetenda inuitati propinquitate superiorum castrorum , depositis in contuberino armis , uallum relinquebant . Quibus ad * sequendum impeditis,

peditis, Caesar, quod fore* prouiderat, meridiano fere tempore, signo profectionis dato, exercitum educit; duplicatoque eius diei itinere, I I X. millibus passuum ex eo loco procedit. quod facere Pompeius discessu militum non potuit. Postero die Caesar, similiter praemissis prima nocte impedimentis, de I V. uigilia ipse egreditur; ut, si qua imposita esset dimicandi necessitas, subitum casum expedito exercitu subiret. Hoc idem reliquis fecit diebus. Quibus rebus perfectum est, ut altissimis fluminibus, atque impeditissimis itineribus nullum acciperet incommodum. Pompeius enim, primi diei mora illata, & reliquorum dierum frustra labore suscepto, cum se magnis itineribus extenderet, & progressos consequi cupe-
ret, I V. die finem sequendi fecit, atque aliud sibi consilium capiendum existimauit. Caesari, ad saucios deponendos, stipendium exercitui dandum, socios confirmandos, praesidium urbibus relinquendum, necesse erat adire Apolloniam. sed his rebus tantum temporis tribuit, quantum erat properanti necesse: timensque. Domitio, ne aduentu Pompeij praeoccuparetur, ad eum omni celeritate, & studio incitatus ferebatur. Totius autem rei consilium his rationibus explicabat, ut, si Pompeius eodem contenderet, abductum illum a mari, atque ab ijs copijs, quas Dyrrhachij comparauerat, frumento, ac commeatu* abstractum, pari condicione belli secum decertare cogeret; si in Italiam transfret, coniuncto exercitu cum Do-
mitio

mitio per Illyricum Italiae subsidio proficisceretur; sin Apolloniam, Oricumq. * oppugnare, & se omni maritima ora excludere conaretur, obsesso tamen Scipione, necessario illum suis auxilium ferre cogeret. itaque, praemissis nuncijs, ad Cn. Domitium Caesar scripsit, * ecquid fieri uellet, ostendit: praesidioq. Apolloniae cohortibus IV, Lyssi I, III. Orici relictis, quiq. erant ex uulneribus aegri, depositis, per Epirum, atque Acarnaniam iter facere coepit. Pompeius quoque, de Caesaris consilio coniectura iudicans, ad Scipionem properandum sibi existimabat, si Caesar iter illo haberet, ut subsidium Scipioni ferret; si ab ora maritima, Corcyraq. discedere nollet, quod legiones, equitatumq. ex Italia exspectaret, ipse ut omnibus copijs Domitium aggrederetur. Iis de causis uterque eorum celeritati studebat, ut suis esset auxilio, & ad opprimendos aduersarios, ne * occasio temporis deesset. Sed Caesarem Apollonia * directo itinere auerterat. Pompeius per Candauiam iter in Macedoniam expeditum habebat. Accessit * etiam improniso aliud incommodum, quod Domitius, qui dies complures castris Scipionis castra collata habuisset, rei frumentariae causa ab eo discesserat, & Heracliam Senticam, quae est subiecta Candauiae, iter fecerat; ut ipsa fortuna illum obijcere Pompeio uideretur. Haec ad id tempus Caesar ignorabat. simul, a Pompeio litteris per omnes prouincias, ciuitatesq. * dimissis, proelio ad Dyrrhachium facto,

latius,

latius, inflatusq. multo, quam res erat gesta, fama percrebuerat, pulsum fugere Caesarem, paene omnibus copijs amissis. haec itinera infesta reddiderant: haec ciuitates non nullas ab eius amicitia auerterant. Quibus accidit rebus, ut, pluribus dimissi itineribus, a Caesare ad Domitium, & ab Domitio ad Caesarem, nulla ratione iter conficere possent. Sed Allobroges, Roscelli, atque Aegi familiares, quos perfugisse ad Pompeium demonstrauius, conspicati in itinere exploratores Domitij, seu pristina sua consuetudine, quod una in Gallia bella gesserant, seu gloria elati, cuncta, ut erant acta, exposuerunt, & Caesaris profectiorem, & aduentum Pompeij docuerunt. a quibus Domitius certior factus, uix IV horarum spatium antecedens, hostium beneficio periculum uitauit, & ad Aeginium, quod est obiectum, oppositumq. Thessaliae, Caesari uenienti occurrit. Coniuncto exercitu, Caesar Gomphos peruenit: quod est opidum primum Thessaliae uenientibus ab Epiro: quae gens paucis ante diebus ultro ad Caesarem legatos miserat, ut suis omnibus facultatibus uteretur, praesidiumq. ab eo militum peterat. sed eo fama iam praecurrerat, quam supra docuimus, de proelio Dyrrhachino, quod multis auxerat partibus. itaque Androsthenes, praetor Thessaliae, cum se uictoriae Pompeij comitem esse mallet, quam socium Caesaris in rebus aduersis, omnem ex agris multitudinem seruorum, ac liberorum in opidum cogit, portasq. praeccludit, & ad

D d

Scipionem,

Scipionem, Pompeiumq. nuncios mittit, ut sibi subsidio ueniant: * se confidere munitionibus opidi, si celeriter succurratur: longinquam oppugnationem sustinere non posse. Scipio, discessu exercituum a Dyrrhachio cognito, Larissam legiones adduxerat. Pompeius nondum Thessaliae appropinquabat. Caesar, castris munitis, scalas, musculosq. ad repentinam oppugnationem fieri, & crates parari iussit. Quibus rebus effectis, cohortatus milites, docuit, quantum usum haberet ad subleuandam omnium rerum inopiam, potiri opido pleno, atque opulento; simul reliquis ciuitatibus urbis huius exemplo inferre terrorem; & id fieri celeriter, prius, quam auxilia concurrerent. itaque, usus singulari militum studio, eodem, quo uenerat, die, post horam ix, opidum altissimis moenibus oppugnare aggressus, ante solis occasum expugnauit; & * ad diripiendum militibus concessit; statimq. ab opido castra mouit, & metropolim uenit, sic, ut nuncios expugnati opidi, famamq. antecederet. Metropolitae, eodem primum usi consilio, iisdem permoti rumoribus, portas clauferunt, murosq. armatis complerunt: sed postea, casu ciuitatis comprehensis ex captiuis cognito, quos Caesar ad murum producendos curauerat, portas aperuerunt. Quibus diligentissime conseruatis, collata fortuna* Metropolitum cum casu Gomphensium, nulla Thessaliae fuit ciuitas, praeter Larissaeos, qui magnis exercitibus Scipionis tenebantur, * quin Caesari pareret,

reret; atque imperata faceret. ille, segetis idoneum locum in agris nactus, quae prope iam matura erat, ibi aduentum expectare Pompeij, eoq. omnem rationem belli conferre constituit. Pompeius paucis post diebus in Thessaliam peruenit: concionatusq. apud cunctum exercitum, suis agit gratias: Scipionis milites cohortatur, ut, parta iam uictoria, praedae, ac praemiorum uelint esse participes: receptisq. omnibus in una castra legionibus, suum cum Scipione honorem partitur; classicumq. apud eum cani, & alterum illi iubet praetorium tendi. Auctis copijs Pompeij, duobusq. magnis exercitibus coniunctis, pristina omnium confirmatur opinio, & spes uictoriae augetur, adeo, ut, quidquid intercederet temporis, id morari redditum in Italiam uideretur; &, si quando quid Pompeius tardius, aut consideratius faceret, unius esse negotium diei, sed illum delectari imperio, & consulares, praetoriosq. seruorum habere numero, dicerent. Iamq. inter se palam de praemijs, ac sacerdotijs, contendebant: in annosq. consulatum desinebant. alij domos, bonaq. eorum, qui in castris erant Caesaris, petebant: magnaq. inter eos in * consilio fuit controuersia, oporteret ne L. Hirtij, quod is a Pompeio ad Parthos missus esset, proximis comitijs praetorijs absentis rationem haberi; cum eius necessarij fidem implorarent Pompeij, ut praestaret, quod proficiscenti promisisset; ne, per eius auctoritatem, deceptus uideretur; reliqui, in la-

bore pari , ac periculo , ne unus omnes antecederet, recusarent . Iam de sacerdotio Caesaris Domitius , Scipio , Spintherq. Lentulus quotidianis contentionibus ad grauissimas uerborum contumelias palam descenderunt : cum Lentulus aetatis honorem ostentaret ; Domitius urbanam gratiam , dignitatemq. iactaret ; Scipio affinitate Pompeij consideret . Postulauit etiam L. Afranium prodicionis exercitus Atius Rufus apud Pompeium , quod gestum in Hispania diceret . & L. Domitius in consilio dixit , placere sibi , bello confecto, ternas tabellas dari ad iudicandum* ijs , qui ordinis essent senatorij , belloq. una cum* ipsis interfuissent, sententiasq. de singulis ferrent, qui Romae remansissent , quiq. * inter praesidia Pompeij fuissent , neque operam in re militari praestitissent : unam fore tabellam , qui liberandos omni periculo censerent ; alteram , qui capitis damnarent ; tertiam , qui pecunia multarent , postremo omnes , aut de honoribus suis , aut de praemijs pecuniae , aut de persequendis inimicis , agebant . nec , quibus rationibus superare possent ; sed , quemadmodum uti uictoria deberent , cogitabant . Re frumentaria praeparata , confirmatisq. militibus , & satis longo spatio temporis a Dyrrhachinis proelijs intermisso , quod satis perspectum habere uideretur , tentandum Caesar existimauit , quidnam Pompeius propositi , aut uoluntatis ad dimicandum haberet . itaque ex castris exercitum eduxit , aciemq. instruxit , *primū suis locis,

locis, paulloq. a castris Pompeij longius; continen-
tibus uero diebus, ut progredere-
tur a castris suis, collibusq. Pompeianis aciem subijceret. Quae res
in dies confirmatiorem eius efficiebat exercitum.
Superius tamen institutum in equitibus, quod de-
monstrauimus, seruabat, ut, quoniam numero mul-
tis partibus esset inferior, adolescentes, atque ex-
peditos, ex antesignanis electos milites ad perni-
citatem, armis inter equites proeliari iuberet, qui
quotidiana consuetudine usum quoque eius gene-
ris proeliorum perciperent. His rebus effectum,
ut equites ∞ apertioribus etiam * locis VII. mil-
lium Pompeianorum impetum, cum adesset usus,
sustinere auderent, neque magnopere eorum multi-
tudo terrerentur. namque etiam per eos dies proe-
lium secundum equestre fecit, atque unum Allo-
brogem, ex duobus, quos perfugisse ad Pompe-
ium supra docuimus, cum quibusdam, interfecit.
Pompeius, quia castra in colle habebat, ad infi-
mas radices montis aciem instruebat; semper, ut
uidebatur, * spectans, si iniquis locis Caesar se
subijceret. Caesar, nulla ratione ad pugnam eli-
ci posse Pompeium existimans, hanc sibi commo-
dissimam belli rationem iudicauit, uti castra ex eo
loco moueret, semperq. esset in itineribus, hoc spe-
rans, ut, mouendis castris, pluribusq. adeundis
locis, commodiore frumentaria re uteretur; simul-
que, in itinere ut aliquam occasionem dimicandi
nacisceretur, & insolitum ad laborem Pompeij
exercitum quotidianis itineribus defatigaret. His

constitutis rebus, signo iam profectionis dato, talibet bernaculisq. detentis, animaduersum est, paullo ante, extra quotidianam consuetudinem, longius a uallo esse aciem Pompeij progressam; ut non iniquo loco posse dimicari uideretur. Tunc Caesar * apud suos, cum iam esset agmen in portis, Differendum est, inquit, iter in praesentia nobis, & de proelio cogitandum, * sicut semper depoposcimus: animo * sumus ad dimicandum parati: non facile occasionem postea reperiemus. confestimq. expeditas copias educit. Pompeius quoque, ut postea cognitum est, suorum omnium hortatu, statuerat proelio decertare. namque etiam in concilio superioribus diebus dixerat, prius, quam concurrerent acies, fore, ut exercitus Caesaris pelleretur. id cum essent plerique admirati, Scio me, inquit, paene incredibilem rē polliceri: sed rationem consilij mei accipite, quo firmiore animo in proelium prodeatis. persuasi equitibus nostris, idq. mihi se facturos confirmauerunt, ut, cum propius sit accessum, dextrum Caesaris cornu ab latere aperto aggredierentur; ut, circumuenta ab tergo acie, prius perturbatum exercitum pellerent, quam a nobis telum in hostem iaceretur. ita sine periculo legionum, & paene sine uulnere, bellum conspiciemus. id autem difficile non est, cum tantum equitatu ualeamus. simul denunciauit, ut essent animo parati in * posterum; &, quoniam fieret dimicandi potestas, ut saepe cogitassent, ne usu, manuq. reliquorum opinionem fallerent. Hunc Labienus excepit, ut, cum Caesaris

saris copias despiceret, Pompeij consilium summis laudibus efferret. Noli, inquit, existimare, Pompei, hunc esse exercitum, qui Galliam, Germaniamq. denicerit. omnibus interfui proelijs: neque temere incognitam rem pronuncio. perexigua pars illius exercitus superest; magna pars deperijt: quod accidere tot proelijs fuit necesse. multos autumnii pestilentia in Italia consumpsit: multi domum discesserunt: multi sunt relictī in continenti. an non audistis ex ijs, qui per caussam ualetudinis remanserunt, cohortes esse Brundisii factas? hae copiae, quas uidetis, ex delectibus horum annorum in citeriore Gallia sunt resectae; & ple-raeq. sunt* ex colonijs transpadanis. attamen, quod fuit roboris, duobus proelijs Dyrrhachinis interijt. Haec cum dixisset, iurauit, se, nisi ui-torem, in castra non reuersurum: reliquosq. ut idem facerent, hortatus est. Hoc laudans Pompeius, idem iurauit. nec uero ex reliquis fuit quisquam, qui iurare dubitaret. Haec cum facta essent in concilio, magna spe, & letitia omnium discessum est. ac iam animo uictoriam percipiebant, quod re tanta, & a tam perito imperatore nihil frustra confirmari uidebatur. Caesar, cum Pompeij castris appropinquasset, adhuc modum aciem eius instructam animaduertit. Erant in sinistro cornu legiones duae, transditae a Caesare initio dissensionis ex S. C. quarum una Prima, altera Tertia appellabatur. in eo loco ipse erat Pompeius. mediam aciem Scipio cum legionibus Syriacis tenebat. Cili

ciensis legio coniuncta cum cohortibus Hispanis, quas transductas ad Afranio docuimus, in dextro cornu erant collocatae. has firmissimas se habere Pompeius existimabat. reliquas inter aciem mediam, cornuaq. interiecerat. numeroq. cohortes CX expleuerat. haec erant millia LV, euocatorum circiter duo millia: quae ex beneficiarijs superiorum exercituum ad eum conuenerant: quae tota acie disperferat. reliquas cohortes VII castris, propinquisq. castellis praesidio disposuerat. dextrum cornu eius riuus quidam, impeditis ripis, muniebat. quam ob causam cunctum equitatum, sagittarios, funditoresq. omnes in sinistro cornu obiecerat. Caesar, superius institutum seruans, X. legionem in dextro cornu, IX. in sinistro collocauerat: tametsi erant Dyrrhachinis proelijs uehementer at tenuatae: et huic sic adiunxit IIX. ut paene unam ex duabus efficeret; atq. alteram alteri praesidio esse iusserat. cohortes in acie XXX constitutas habebat. quae summa erat ∞ XXII. cohortes II. castris praesidio reliquerat. sinistro cornu Antonium, dextro P. Syllam, media acie Cn. Domitium praeposuerat. ipse contra Pompeium constitit. Simul, his rebus animaduersis, quas demonstrauimus, timens, ne a multitudine equitum dextrum cornu circumniretur, celeriter ex* terna acie singulas cohortes detraxit; atq. ex his quartam instituit, equitatuq. opposuit; & quid fieri uellet, ostendit; monuitque, eius diei uictoriam in earum cohortium uirtute constare; simul tertiae aciei, toti q. exercitui imperauit,*

rauit, ne iniussu suo concurreret; se, cum id fieri uellet, uexillo signum daturum. exercitum cum, militari more, ad pugnam cohortaretur, suaq. in eum perpetui temporis officia praedicaret, in primis commemorauit, testibus se militibus uti posse, quanto studio pacem petisset; quae per Vatinium in colloquijs, quae per A. Clodium cum Scipione egisset; quibus modis ad Oricum cum Libone demittendis legatis contendisset: neque se umquam abuti militum sanguine, neque remp. alterutro exercitu priuare uoluisse. Hac habita oratione, expositis militibus, & studio pugnae ardentibus, tuba signum dedit. Erat crastinus euocatus in exercitu Caesaris, qui superiore anno apud eum primum pilum in legione x. duxerat, uir singulari uirtute. Hic, signo dato, Sequimini me, inquit, manipulares mei qui suistis; & uestro imperatori, quam constituistis, operam date. unum hoc proelium superest: quo confecto, & ille suam dignitatem, & nos nostram libertatem recuperabimus. simul *respiciens Caesarem, Faciam inquit, hodie, imperator, ut aut uiuo mihi, aut mortuo, gratias agas. Haec cum dixisset, primus ex dextro cornu procurrit: atque eum milites electi circumter cxx uoluntarie eiusdem centuriae sunt persecuti. Inter duas acies tantum erat relictum spatij, ut satis esset ad concursum utriusque exercitus. sed Pompeius suis praedixerat, ut Caesaris impetum exciperent, ne ue se loco mouerent; aciemque eius distrahi paterentur. idq. admonitu C. Triarij

ri fecisse dicebatur; ut primus excursus, uisq. militum infringeretur: aciesq. * distenderetur: atque, suis ordinibus dispositi, dispersos adorirentur; leuiusq. casura pila sperabat, in loco retentis militibus, quam si ipsi immixtis telis occurrissent. simul fore, ut, duplicato cursu, Caesaris milites* exanimarentur, & lassitudine conficerentur. quod nobis quidem nulla ratione factum a Pompeio uidetur: propterea quod est quaedam animi incitatio, atque alacritas, naturaliter innata omnibus, * quae studio pugnae incenditur. hanc non reprimere, sed augere imperatores debent. neque frustra antiquitus institutum est, ut signa undiq. * concinerent, clamoremq. uniuersi tollerent. quibus rebus & hostes terreri, & suos incitari existimauerunt. Sed nostri milites dato signo, cum infestis pilis procurrissent, atque animaduertissent non * concurriri a Pompeianis, usu periti, ac superioribus pugnis exercitati, sua sponte cursum represserunt, & ad medium fere spatium constituerunt, * ne, consumptis uiribus, appropinquarent; paruoq. intermisso temporis spatio, ac rursus renouato cursu, pila miserunt, celeriterq. ut erat praecceptum a Caesare, gladios strinxerunt. neque uero Pompeiani huic rei defuerunt. nam & tela missa exceperunt, & impetum legionum tulerunt, & ordines conseruauerunt; pilisq. missis, ad gladios redierunt. Eodem tempore equites a sinistro Pompeij cornu, * ut erat imperatum, uniuersi procurrerunt: omnisq. multitudo sagittariorum se profudit:

profudit : quorum impetum noster equitatus non tulit, sed paulum loco motus cessit: equitesq. Pompeiani hoc acrius instare, & se turmatim explicare, aciemq. nostram a latere aperto circuire coeperunt. quod ubi Caesar animaduertit, *IV.* aciei, quam^{*} instituerat ex cohortium numero, signum dedit. illi celeriter procurrerunt; infestisq. signis tanta vi in Pompeij equites impetum fecerunt, ut eorum nemo consisteret, omnesq. conuersi non solum loco excederent, sed protinus incitati fugamontes altissimos peterent. quibus summotis, omnes sagitatrij, funditoresq. destituti inermes, sine praesidio, interfecti sunt. Eodem impetu cohortes sinistrum cornu, ^{*} pugnantibus etiam tum, ac resistentibus in acie Pompeianis, circumierunt, eosq. a tergo sunt adorti. Eodem tempore *III.* aciem Caesar, quae quiescente fuerat, & se ad id tempus loco tenuerat, procurrere iussit. ita, cum recentes, atque integri defessis successissent, alij autem a tergo adorirentur, sustinere Pompeiani non potuerunt, atque uniuersi terga uerterunt. neque uero Caesarem fefellit, quin ab ijs cohortibus, quae contra equitatum in *IV.* acie collocatae essent, initium uictoriae oriretur, ut ipse cohortandis militibus pronunciauerat. an his enim primum equitatus est pulsus: ab iisdem facta caedes sagittariorum, atque funditorum: ab iisdem ^{*}acies Pompeiana a sinistra parte erat circumuenta, atque initium fugae factum. Sed Pompeius, ut equitatum suum pulsum uidit, atque eam partem, cui maxi-

me

me confidebat, perterritam animaduertit, alijs
* diffusus, acie excessit, protinusq. se in castra equo
contulit, & ijs centurionibus, quos in statione ad
praetoriam portam posuerat, clare, ut milites ex-
audirent, Tueamini, inquit, castra, & defendi-
te diligenter, si quid durius acciderit: ego reli-
quas portas circumceo, & castrorum praesidia con-
firmo. Haec cum dixisset, se in praetorium con-
tulit, summae rei diffidens, & tamen euentum
exspectans. Caesar, Pompeianis ex fuga intra ual-
lum compulsis, nullum spatium perterritis dare
oportere existimans, milites cohortatus est, ut be-
neficio fortunae uterentur, castraq. oppugnarent:
qui, etsi magno aestu fatigati, (nam ad meridiem
res erat perducta) tamen, ad omnem laborem ani-
mo parati, imperio paruerunt. Castra a cohorti-
bus, quae ibi praesidio erant relictæ, industrie
defendebantur, multo etiam acrius a Thracibus,
barbarisq. auxilijs. nam, qui acie refugerant mi-
lites, & animo perterriti, & lassitudine confecti,
missis plerique armis, signisq. militaribus, ma-
gis de reliqua fuga, quam de castrorum defensio-
ne, cogitabant. neque uero diutius, qui in uallo con-
stiterant, multitudinem telorum sustinere potue-
runt; sed, confecti uulneribus, locum reliquerunt;
protinusq. omnes, ducibus usi centurionibus, tri-
bunisq. mil. in altissimos montes, qui ad castra per-
tinebant, confugerunt. in castris Pompeij uidere
licuit triclinia strata, magna argenti pondus ex-
positum, recentibus cespitibus tabernacula con-
strata,

strata, L. etiam Lentuli, & non nullorum tabernacula protecta edera, multa. praeietera, quae nimiam luxuriam, & uictoriae fiduciam designarent; ut facile existimari posset, nihil eos de euentu eius diei timuisse, qui non necessarias* conquirerent uoluptates. atque ij miserrimo, ac patientissimo exercitui Caesaris luxuriam obijciebant, cui semper omnia ad necessarium usum defuissent: Pompeius iam cum intra uallum nostri uersarentur, equum nactus, detractis insignibus imperatorijs, decumana porta se ex castris eiecit; protinusq. * equo citato, Larissam contendit. neque ibi constitit; sed, eadem celeritate, paucos* suorum ex fuga nactus, nocturno itinere non intermisso, comitatu equitum xxx ad mare peruenit, nauemq. frumentariam conscendit: saepe, ut dicebatur, querens, tantum se opinionem sefellisse, ut, a quo genere hominum uictoriam sperasset, ab eo, initio fugae facto, paene proditus uideretur. Caesar, castris potitus, a militibus contendit, ne, in praeda occupati, reliqui negotij gerendi facultatem dimitterent. Qua re impetrata, montem opere circummunire instituit. Pompeiani, quod is mons erat sine aqua, diffisi ei loco, relicto monte, uniuersi* iuris eius Larissam uersus se recipere coeperunt. Qua* spe animaduersa, Caesar copias suas diuisit; partemq. legionũ in castris Pompeij remanere iussit, partem in sua castra remisit; 14. secum legiones duxit; commodioresq. itinere Pompeianis occurrere coepit; & progressus millia passuum

passuum VI. aciem instruxit. Qua re animaduersa, Pompeiani in quodam monte constiterunt. Hunc montem flumen sublebat. Caesar, milites cohortatus, etsi totius diei cōtinenti labore erant confecti, noxq. iam suberat, tamen munitione flumen a monte seclusit, ne noctu Pompeiani aquari possent. Quod iam perfecto opere, illi de deditioe, missis legatis, agere coeperunt. pauci ordinis senatorij, qui se cum ijs coniunxerant, nocte fuga salutem petierunt. Caesar prima luce omnes eos, qui in monte consederant, ex superioribus locis in planicem descendere, atque arma proijcere, iussit. quod ubi sine recusatione fecerunt, passisq. palmis, proiecti ad terram, flentes, ab eo petierunt salutem: consolatus, consurgere iussit; et, pauca apud eos de lenitate sua locutus, quo minore essent timore, omnes conseruauit; militibusq. suis iussit, ne qui eorum uiolarētur, neu quid sui desiderarent. Hac adhibita diligētia, ex castris sibi legiones alias occurrere, & eas, quas secum duxerat, inuicem requiescere, atque in castra reuertī iussit: eodemq. die Larissam peruenit. in eo proelio non amplius CC. milites desiderauit: sed centuriones, fortes uiros, circiter xxx amisit. Interfectus est etiam fortissime pugnans Crastinus cuius mentionem supra fecimus, gladio in os aduersum coniecto. neque id fuit falsum, quod ille, in pugnam proficiscens, dixerat. sic enim Caesar existimabat, eo proelio excellētissimam uirtutem Crastini fuisse; optimeq. eum de se meritum iudicabat. Ex Pompeiano exercitu circiter millia xv cecidisse

recidisse uidebantur . sed in deditiōem uenerunt
amplius millia XXIV . namque etiam cohortes ,
quae praesidio in castellis fuerant , sese Sullae simi-
liter dediderunt . multi praeterea in finitimas ci-
uitates refugerunt . Signaq. militaria ex proelio
ad Caesarem sunt relata CXXC , & aquilae LIX .
L. Domitius , ex castris in montem refugiens , cum
uires eum lassitudine defecissent , ab equitibus est
interfectus . Eodem tempore D. Laelius cum clas-
se ad Brundisium uenit ; eademq. ratione , qua fa-
ctum a Libone antea demonstrauimus , insulam ob-
iectam portui Brundisino tenuit . Similiter Vati-
nius , qui Brundisio praeerat , tectis , instructisq.
scaphis , elicuit naues Laelianas ; atque ex his lon-
gius productam unam quinqueremem , & mino-
res duas in angustijs portus cepit : itemq. per equi-
tes dispositos aqua prohibere classiarios instituit .
sed Laelius , tempore anni commodiore usus , ad na-
uigandum onerarijs nauibus Corcyra , Dyrrha-
chioq. aquam suis supportabat ; neque a propo-
sito deterrebat ; neque , ante proelium in Thessa-
lia factum cognitum , aut ignominia amissarum
nauium , aut necessariarum rerum inopia , ex por-
tu , insulaq. expelli potuit . Iisdem fere tempori-
bus , Cassius , cum classe Syrorum , & Phoenicum ,
& Cilicum , in Siciliam uenit : & , cum esset Cae-
saris classis diuisa in duas partes , & dimidia par-
ti praecesset P. Sulpicius praetor Vibone ad fretum
dimidiae M. Pomponius ad Messanam , prius Cas-
sius ad Messanam nauibus aduolauit , quam Pom-
ponius

ponius de eius aduentu cognosceret: perturbatumque eum nactus, nullis custodijs, neque ordinibus certis, magno uento, & secundo completas onerarias naues taeda, & pice, & stupa, reliquisque rebus, quae sunt* ad incendia, in Pomponianam classem immisit, atque omnes naues incendit xxxv, *in quibus erant xx constratae: tantusque eo facto timor incessit, ut, cum esset legio praesidio Messanae, uix opidum* defenderetur: &, nisi eo ipso tempore quidam nuncij de Caesaris uictoria per dispositos equites essent allati, existimabant plerique futurum fuisse, ut amitteretur. sed, opportunissime nuncijs allatis, opidum fuit defensum: Cassiusque ad Sulpicianam inde classem profectus est Vibonem; applicatisque nostris ad terram nauibus, propter eundem timorem, pari,* atque antea, ratione egerunt. Cassius, secundum nactus uentum, onerarias naues circiter xl, praeparatas ad incendium immisit: &, flamma ab utroque cornu comprehensa, naues sunt combustae v. cumque ignis, magnitudine uenti, latius serperet; milites, qui ex ueteribus legionibus erant relictii praesidio nauibus, ex numero aegrorum, ignominiam non tulerunt, sed sua sponte naues conscenderunt, & a terra soluerunt; impetuque facto in Cassianam classem, quinquereses II, in quarum altera erat Cassius, ceperunt. sed Cassius, exceptus scapha, refugit. Praeterea duae sunt deprehensae trivemes. neque multo post de proelio facto in Thessalia cognitum est; ut ipsis Pompeianis fides fieret. nam

ante

ante id tempus fingi* a legatis, amicisq. Caesaris arbitrabantur. Quibus rebus cognitis, ex ijs locis Cassius cum classe discessit. Caesar, omnibus rebus relictis, persequendum sibi Pompeium existimauit, quascumque in partes ex fuga se recepisset; ne rursus copias comparare alias, & bellum renouare posset: & *, quantum itineris equitatu efficere poterat, quotidie progrediebatur: legionemq. unam minoribus itineribus subsequi iussit. Erat edictum Pompeij nomine Amphipoli propositum, uti omnes eius prouinciae iuniores, & Graeci, ciuesq. R. iurandi causa conuenirent. sed, utrum auertendae suspicionis causa Pompeius proposuisset, ut quamdiutissime longioris fugae consilium occultaret, an nouis dilectibus, si nemo premeret, Macedoniam tenere conaretur, existimari non poterat. Ipse ad anchoram una nocte constitit; & , uocatis ad se Amphipoli hospitibus, & pecunia ad necessarios sumptus corrogata, cognito Caesaris aduentu, ex eo loco discessit, & Mitylenas paucis diebus uenit. Biduum tempestate retentus, nauibusq. alijs additis actuarijs, in Cili-
ciam, atque inde Cyprum peruenit. ibi cognoscit, consensu omnium Antiochensium, ciuiumq. R. qui illic negotiarentur, arcem ante captam esse, excludendi sui causa; nunciosq. dimissos ad eos, qui se ex fuga in finitimas ciuitates recepisse dicerentur, ne Antiochiam adirent: id si fecissent, magno eorum capitis periculo futurum. idem hoc L. Lentulo, qui superiore anno consul fuerat, & P. Lentulo

consulari , ac non nullis alijs acciderat Rhodi-
nam, quicumque ex fuga Pompeium sequerentur,
atque in insulam uenissent , opido, ac portu rece-
pti non erant : missisq. ad eos nuncijs, ut ex ijs lo-
cis discederent, contra uoluntatem suam naues* sol-
uere iubebantur . Iamq. de Caesaris aduentu fa-
ma ad ciuitates perferebatur . Quibus cognitis
rebus, Pompeius, deposito adeundae Syriae consi-
lio , pecunia societatis sublata, & a quibusdam
priuatis sumpta , & aeris magno pondere ad mili-
tarem usum in naues imposito , duobusq. millibus
hominum armatis , partim quos ex familijs socie-
tatum delegerat , partim a negotiatoribus coege-
rat , quosq. ex suis quisque ad hanc rem idoneos
existimabat, Pelusium peruenit . ibi casu rex erat
Ptolemaeus, puer aetate, magnis copijs, cum soro-
re Cleopatra gerens bellum; quam paucis ante men-
sibus per suos propinquos, atque amicos, regno ex-
pulerat : castraq. Cleopatrae non longo spatio ab
eius castris distabant . Ad eum Pompeius misit ,
ut, * pro hospitio, atque amicitia patris, Alexan-
dria reciperetur, atque illius opibus in calamitate
tegeretur . Sed , qui ab eo missi erant, confecto le-
gationis officio, liberius cum militibus regis collo-
qui coeperunt, eosq. hortari, ut suum officium Pom-
peio praestarent , ne ue eius fortunam despicerent.
In hoc erant numero complures Pompeij milites ;
quos , ex eius exercitu acceptos in Syria , Gabi-
nius Alexandriam transduxerat , belloq. conse-
cto apud Ptolemaeum, patrem pueri , reliquerat .

His

His tunc cognitis rebus, amici regis, qui, propter aetatem eius, in procuratione erant regni; siue timore adducti, ut postea praedicabant, ne, sollicita to exercitu regio, Pompeius Alexandriam, Aegyptumq. occuparet; siue, despecta eius fortuna, ut plerumque in calamitate ex amicis inimici existunt, ijs, qui erant ab eo missi, palam liberaliter responderunt, eumq. ad regem uenire iusserunt: ipsi, clam consilio inito, Achillam, praefectum regium, singulari hominem audacia, & L. Septimium tribunum mil. ad interficiendum Pompeium miserunt. Ab his liberaliter ipse appellatus, & quadam notitia Septimij productus, quod bello praedonum apud eum ordinem duxerat, nauiculam paruulam conscendit, cum paucis suis. & ibi ab Achilla, & Septimio interficitur. Item L. Lentulus comprehenditur a rege, & in custodia necatur. Caesar, cum in Asiam uenisset, reperiebat T. Ampium conatum esse tollere pecunias Epheso ex fano Dianae; eiusq. rei caussa, senatores omnes ex prouincia uocasse, ut, ijs testibus, * summa pecuniae uteretur; sed interpellatum aduentu Caesaris profugisse. ita duobus temporibus Ephesiae pecuniae Caesar auxilium tulit. Item constabat, Elide in templo Mineruae, repetitis, atque enumeratis diebus, quo die proelium secundum fecisset Caesar, simulacrum Victoriae, quod ante ipsam Mineruam collocatum erat, & ad simulacrum Mineruae spectabat, ad ualuas se templi, limenq. conuertisse. Eodemq. die Antiochiae in*

Syria bis tantus exercitus clamor, & signorum sonus exauditus est, ut in muris armata ciuitas discurreret. Hoc idem Ptolomaeide accidit. Pergami in occultis, ac remotis templis, quo, praeter sacerdotes, adire fas non est, quae Graeci Ἀδύτα appellant, tympana sonuerunt. Item Trallibus, in templo Victoriae, ubi Caesaris statuam consecrauerant, palma per eos dies in tecto inter coagmenta lapidum ex pauimento exstitisse ostendebatur. Caesar, paucos dies in Asia moratus, cum audisset, Pompeium Cypri uisum, coniectans eum in Aegyptum iter habere, propter necessitudines regni, reliquasq. eius loci opportunitates, cum legionibus, una, quam ex Thessalia se sequi iusserat, & altera, quam ex Achaia a Fusio legato euocauerat, equitibusq. CCC, & nauibus longis Rhodijs x, & Asiaticis paucis, Alexandriam peruenit. In his erant legionibus hominum III. millia CC. reliqui, uulneribus ex proelijs, & labore, ac magnitudine itineris confecti, consequi non potuerant. Sed Caesar, confusus fama rerum gestarum, infirmis auxilijs proficisci non dubitauerat; atque omnem sibi locum tutum fore existimabat. Alexandriae de Pompeij morte cognoscit: atque, ibi primum e naui egrediens, clamorem militum audit, quos rex in opido, praesidij causa, reliquerat; & concursum ad se fieri uidet, quod* fasces anteferrentur. In hoc omnis multitudo maiestatem regiam minui praedicebat. Hoc sedato tumultu, crebrae continuis diebus

ex concursu multitudinis concitationes fiebant : compluresq. milites huius urbis omnibus partibus interficiebantur . Quibus rebus animaduversis , legiones sibi alias ex Asia adduci iussit , quas ex Pompeianis militibus confecerat . * ipse enim necessario Etesiis tenebatur ; qui Alexandria nauigantibus sunt aduersissimi uenti . Interim controuersias regum ad populum R. & ad se , quod esset consul , pertinere existimans , atque eo magis officio suo conuenire , quod superiore consulatu cum patre Ptolemaeo , & lege , & S. C. societas erat facta , ostendit sibi placere , regem Ptolemaeum , atque sororem eius Cleopatram , exercitus , quos haberent , dimittere ; & de controuersiis iure apud se potius , quam inter se armis , disceptare . Erat in procuratione regni propter aetatem pueri nutricius eius , eunuchus , nomine Photinus . is primum inter suos queri , atque indignari coepit , regem addicendam causam euocari : deinde adiutores quosdam conscios sui nactus ex regijs amicis , exercitum a Pelusio clam Alexandriam euocauit ; atque eundem Achillam , cuius supra meminimus , omnibus copijs praefecit . hunc incitatum suis , & regis inflatum pollicitationibus , quae fieri uellet , litteris , nuncijsq. edocuit . In testamento Ptolemaei patris heredes erant scripti ex duobus filijs maior , & ex duabus ea , quae aetate antecedebat . Haec uti fierent , per omnes deos , perq. foedera , quae Romae fecisset , eodem testamento Ptolemaeus populum R. obtestabatur . Tabulae

testamenti, unae per legatos eius Romam erant allatae, ut in aerario ponerentur, (eae, cum propter publicas occupationes poni non potuissent, apud Pompeium sunt depositae) alterae, eodem exemplo, relictæ, atque obsignatae Alexandriae proferebantur. De his rebus cum ageretur apud Casæarem; isq. maxime uellet pro communi amico, atque arbitro controuersias regum componere: subito exercitus regius, equitatusq. omnis uenire Alexandriam nunciatur. Caesaris copiae nequaquam erant tantæ, ut eis, extra opidum si esset dimicandum, consideret. relinqueretur; ut se suis locis opido teneret, consiliumq. Achillae cognosceret. milites tamen omnes in armis esse iussit: regemq. hortatus est, ut ex suis necessarijs, quos haberet maximæ auctoritatis, legatos ad Achillam mitteret; & quid esset suæ uoluntatis, ostenderet. A quo missi Dioscorides, & Serapion, qui ambo legati Romæ fuerant, magnamq. apud patrem Ptolemaeum auctoritatem habuerant, ad Achillam peruenerunt. Quos ille, cum in conspectum eius uenissent, prius, quam audiret, aut, cuius rei causa missi essent, cognosceret, corripit, ac interfici iussit. Quorum alter, accepto uulnere occupatus, per suos pro occiso sublatu, alter interfectus est. Quo factò, regem ut in sua potestate haberet, Caesar effecit; magnam regium nomen apud suos auctoritatem habere existimans, & ut potius priuato paucorum, & latronum consilio, quam regio, susceptum bellum uideretur.

deretur. Erant cum Achilla copiae, ut neque numero, neque genere hominum, neque usu rei militaris contemndae uiderentur. millia enim xx. in armis habebat. Hae constabant ex Gabinianis militibus: qui iam in consuetudinem Alexandrinae uitae, atque licentiae, uenerant, & nomen, disciplinamq. populi R. dedidicerant, uxoresq. duxerant, ex quibus plerique liberos habebant. Huc accedebant collecti ex praedonibus, latronibusq. Syriae, Ciliciaeq. prouinciae, finitimarumq.* regionum. multi* praeterea, capitis damnati, exsulesq. conuenerant: fugitiuisq. omnibus nostris certus erat Alexandriae receptus, certa q. uitae condicio, ut, dato nomine, militum essent numero: quorum si quis a domino comprehenderetur, concursu militum eripiebatur, qui uim suorum, quod in simili culpa uersabantur, ipsi pro suo periculo defendebant. Hi regum amicos ad mortem deposcere; hi bona locupletum diripere; * stipendij augendi causa, regis domum obsidere; regno expellere alios, alios accersere, uetere quodam Alexandrini exercitus instituto consueuerant. Erant praeterea equitum millia ix, qui* inueterauerant compluribus Alexandriae bellis, Ptolemaeum patrem in regnum reduxerant, Bibuli filios duos interfecerant, bella cum Aegyptijs gesserant. hunc usum rei militaris habebant. His copijs fidens Achilles; paucitatemq. militum Caesaris despicens, occupabat Alexandriam: praeterea opidi partem, quam Caesar cum militibus tenebat,

primo impetu domum eius irrumpere conatus est. Sed Caesar, dispositis per vias cohortibus, impetum eius sustinuit. Eodemq. tempore pugnatum est ad portum: ac longe maximam ea res attulit dimicationem. simul enim, deductis copijs, pluribus vijs pugnabatur; & magna multitudine naues longas occupare hostes conabantur: quarum erant auxilio L missae ad Pompeium: quae, proelio in Thessalia facto, domum redierant. illae triremes omnes, & quinqueremes erant, aptae, instructaeq. omnibus rebus ad nauigandum. Praeter has, XXII erant, quae praesidij causa Alexandriae esse consueverant, constratae omnes. quas si occupassent, classe Caesaris erepta, portum, ac mare totum in sua potestate haberent: commeatu, auxilijsq. Caesarem prohiberent. itaque tanta est contentione actum, quanta agi debuit; cum ille celerem in ea re uictoriam, hi salutem suam consistere uiderent. sed obtinuit Caesar; omnesq. eas naues, & reliquas, quae erant in naualibus, incendit; quod tam late tueri tam parua manu non poterat; confestimq. ad Pharum nauibus milites exposuit. Pharus est in insula turris, magna altitudine, mirificis operibus exstructa, quae nomen ab insula occepit. Haec insula, obiecta Alexandriae, portum efficit: sed a superioribus regionibus, in longitudinem passuum C ∞ in mare iactis molibus, angusto itinere, & ponte cum opido coniungitur. In hac sunt insula domicilia Aegyptiorum, & uicus, opidi magnitudine: quaeq. ubique naues imprudentia,

aut

aut tempestate paullulum suo cursu decesserint, has more praedonum diripere consueuerunt. Iis autem inuitis, a quibus * Pharus tenetur, non potest esse, propter angustias, nauibus introitus in portum. Hoc tum ueritus Caesar, hostibus in pugna occupatis, militibusq. expositis, Pharus * apprehendit, atque ibi praesidium posuit. Quibus est rebus effectum, uti tuto frumentum, auxiliaq. nauibus ad eum supportari possent. demisit enim circum omnes propinqqas regiones; atque inde auxilia euocauit: reliquis opidi partibus sic est pugnatum, ut aequo proelio discederetur, & neutri pellerentur: (id efficiebant angustiae loci) paucisq. utrimque interfectis, Caesar loca maxime necessaria complexu, noctu ❖ praemunit: * hoc tractu opidi pars erat regiae exigua, in quam ipse, habitandi caussa, initio erat inductus, & theatrum coniunctum domui, quod arcis tenebat locum, aditusq. habebat ad portum, & ad reliqua naualia. Has munitiones insequentibus auxit diebus, ut pro muro obiectas haberet, neu pugnare inuitus cogeretur. Interim filia minor Ptolemaei regis, uacuam possessionem regni sperans, ad Achillam se ex regia transiecit, unaq. bellum administrare coepit. sed celeriter est inter eos de principatu controuersia orta; quae res apud milites largitiones auxit. magnis enim iacturis sibi quisque eorum animos conciliabat. Haec dum apud hostes geruntur, Photinus, nutricius pueri, & procurator regni

regni in parte Caesaris, cum ad Achillam nuncios mitteret, hortareturque, ne negotio desisteret, ne uē animo deficeret, indicatis, deprehensiq. internuncijs, a Caesare est interfectus. Haec initia belli Alexandrini fuerunt

A . HIRTII; vel, OPPII;
COMMENTARIORVM
DE BELLO ALEXANDRINO

L I B E R

ELIO *Alexandrino* conflato, Caesar Rhodo, atque ex Syria, Ciliciaq. omnem classem * accersit; ex Creta sagittarios, equites ab rege Nabatheorum Malco euocat; tormenta undiq.

conquiri, & frumentum mitti, auxiliaq. adduci iubet. Interim munitiones quotidie operibus augentur: atque omnes opidi partes, quae minus firmae * esse uiderentur, testudinibus, atque musculis aptantur: ex aedificijs autem per foramina in proxima aedificia arietes immittuntur; quantumq. aut ruinis deijcitur, aut per uim recipitur loci, in tantum munitiones proferuntur. nam incendio fere tuta est Alexandria; quod sine contignatione, ac materia, sunt aedificia, & structuris, atque fornicibus continentur, tecta q. sunt ruderere, aut pauimentis. Caesar studebat maxime, ut, quam angustissimam partem opidi palus a meridie interiecta efficiebat, hanc operibus, uineisq. agendis, a reliqua parte urbis excluderet; illud spectans, primum, ut, cum esset in duas partes urbs diuisa, acies uno consilio, atque imperio administraretur; deinde, ut laborantibus succurri, atque ex altera opidi parte auxilium ferri

ferri posset; in primis uero, ut aqua, pabuloq. abundaret: quarum alterius rei copiam exiguam, alterius nullam omnino facultatem habebat,* quodq. utrumque palus large praebere poterat. Neque uero Alexandrinis in gerendis negotijs cunctatio ulla, aut mora, inferebatur. nam in omnes partes, per quas fines Aegypti, regnumque pertinet, legatos, conquisitoresque, delectus habendi caussa, miserant; magnumq. numerum in opidum telorum, atque tormentorum, conue-xerant, & innumerabilem multitudinem adduxe-rant, nec minus in urbe maximae armorum erant institutae officinae. seruos praeterea puberes ar-mauerant: quibus domini locupletiores uictum quotidianum, stipendiumq. praebebant. hac mul-titudine disposita, munitiones semotarum par-tium tuebantur. ueteranas cohortes uacuas in ce-leberrimis urbis locis habebant; ut, quacumque regione pugnaretur, integris uiribus ad auxilium ferendum* opportunaessent. omnibus uijs, at-que angiportis triplicem uallum obduxerant. (e-rat autem quadrato exstructus saxo; nec minus XL. pedes altitudinis habebat) quaeq. partes urbis inferiores erant, has altissimis turribus de-norum tabulatorum munierant. Praeterea* am-bulatorias totidem tabulatorum confixerant; sub-biectisq.* eis rotis, funibus, iumentisq. obiectis, directis* plateis in quamcumque erat uisum par-tem mouebant. urbs fertilissima, & copiosissima omnium rerum apparatus suggerebat. ipsi homi-
nes

nes ingeniosissimi, atque acutissimi, quae a nobis fieri uiderant, ea sollertia efficiebant, ut nostri illorum opera imitari uiderentur: & sua sponte multa reperiabant: unoq. tempore & nostras munitiones infestabant, & suas defendebant: atque haec principes in consilijs, concionibusq. agitabant, populum R. paullatim in consuetudinem eius regni uenire occupandi: paucis annis antea Gabinium cum exercitu fuisse in Aegypto: Pompeium se ex fuga eodem recepisse; * ac Caesarem uenisse cum copijs; neque morte Pompeij quidquam profectum, quo minus Caesar apud se commoraretur: quem si non expulissent, futuram ex regno prouinciam. idq. agendum mature: namque eum, interclusum tempestatibus propter anni tempus, recipere transmarina auxilia non posse. Interim, dissensione orta inter Achillam, qui ueterano exercitui praeerat, & Arsinoen, regis Ptolemaei minorem filiam, ut supra demonstratum est, cum uterque utrique insidiaretur, & summam imperij ipse obtinere uellet; praeoccupat Arsinoe per Ganymedem eunuchum, nutricium suum, atque Achillam interficit. hoc occiso, ipsa sine ullo socio, & custode, omne imperium obtinebat; Exercitus Ganymedi transdatur. is, suscepto officio, lagitionem in milites auget, reliqua pari diligentia administrat. Alexandria est fere tota suffosa, specusq. habet ad Nilum * pertinentes, quibus aqua in priuatas domos inducitur, quae paullatim spatio temporis liquefcit, ac * subsidit.

hac

hac uti domini aedificiorum, atque eorum familiae consueverunt. nam, quae flumine Nilo fertur, adeo est limosa, atque turbida, ut multos, uariosque morbos efficiat. sed ea plebs, ac multitudo contenta est necessario, quod fons urbe tota nullus est. hoc tamen flumen in ea parte urbis erat, quae ab Alexandrinis tenebatur. quo facto est admonitus Ganymedes, posse nostros aqua intercludi; qui, distributi munitionum tuendarum causa uicatim, ex priuatis aedificijs specubus, & puteis extracta aqua utebantur. Hoc probato consilio, magnum, ac difficile opus aggreditur. intersaeptis enim specubus, atque omnibus urbis partibus exclusis, quae ab ipso tenebantur, aquae magnam uim ex mari rotis, ac machinationibus, exprimere contendit. hanc locis superioribus fundere in partem Caesaris non intermittebat. quamobrem falsior praeter consuetudinem aqua trahebatur ex proximis aedificijs; magnamque hominibus admirationem praebebat, quam ob causam id accidisset; nec satis sibi ipsi credebant; cum se inferiores eiusdem generis, ac saporis, aqua dicerent uti, atque ante consueissent: uulgoque inter se conferebant, & degustando, quantum inter se differrent aquae, cognoscebant. paruo uero temporis spatio, haec propior bibi non poterat omnino; illa inferior corruptior iam, falsiorque reperiiebatur. Quo facto, dubitatione sublata, tantus incessit timor, ut ad extremum casum* omnes deducti uiderentur; at quo alij morari Caesarem dicerent, quin naues conscendere

dere iuberet ; alij multo grauiorem extimescerent casum ; quod neque celari * Alexandrinis possent in apparanda fuga , cum hi tam paruo spatio distarent ab ipsis ; neque , illis imminentibus , atque insequentibus , ullus in naues receptus daretur . Erat autem magna multitudo opidanorum in parte Caesaris : quam domicilijs ipsorum non mouerat ; quod ea se fidelem palam nostris esse simulabat , & descuiisse a suis uidebatur : * ut , si mihi defendendi essent Alexandrini , quod neque fallaces essent , neque temerarij , * multa oratio frustra absumeretur . cum uero uno tempore & natio eorum , & natura cognoscatur ; aptissimum esse hoc genus ad proditionem , nemo dubitare potest . Caesar suorum timorem consolatione , & ratione minuebat : nam * puteis , fossisq. aquam dulcem posse reperiri affirmabat : omnia enim litora naturaliter aquae dulcis uenas habere : quod si alia esset litoris Aegyptij natura , atque omnium reliquorum ; tamen , quoniam mare libere tenerent , neque hostes classem haberent , prohiberi sese non posse , quo minus quotidie aquam nauibus peterent , uel a sinistra parte a Paraetonio , uel a dextra ab insula ; quae diuersae nauigationes nunquam uno tempore aduersis uentis praeccluderentur ; fugae uero nullum esse consilium non solum ijs , qui primam dignitatem haberent , sed ne ijs quidem , qui nihil , praeterquam de uita , cogitarent : magno negotio impetus hostium aduersos exmunitionibus sustineri : quibus relictis , nec loco ,

nec

nec numero pares esse posse : magnam autem moram, & difficultatem adscensum in naues habere : praesertim ex scaphis : summam * esse contra in Alexandrinis uelocitatem, locorumq. & aedificiorum notitiam : hos praecipue in uictoria insolentes, * praecursuros, & loca excelsiora, atque aedificia occupaturos ; ita fuga, nauibusq. nostros prohibituos : proinde eius consilij obliuiscerentur, atque omni ratione esse uincendum cogitarent : Hac oratione apud suos habita, atque omnium mentibus excitatis, dat centurionibus negotium, ut, reliquis operibus intermissis, ad fodiendos puteos animum conferant, ne ue unquam partem nocturni temporis intermittant. Quo suscepto negotio, atque omnium animis ad laborem incitatis, magna una nocte uis aquae dulcis inuenta est. ita operosis Alexandrinorum machinationibus, maximisq. conatibus, non longi temporis labore, occursum est. Eo biduo legio XXXVII. ex dediticijs Pompeianis militibus, cum frumento, armis, telis, tormentis, imposita in naues a Domitio Caluino, ad litora Africae, paullo supra Alexandriam, delata est. haec naues Euro, qui multos dies continenter flabat, portum capere prohibebantur. sed loca sunt egregia omni illa regione ad tenendas anchoras. hi, cum diu retinebantur, atque aquae inopia premerentur, nauigio actuario Caesarem faciunt certiores. Caesar, ut per se consilium caperet, quid faciendum uideretur, nauim conscendit, * atque omnem classem

sem sequi iussit, nullis nostris militibus impositis; quod, * cum longius paullo discederet, mitiones nudare nolebat. Cumq. ad eum locum accessisset, qui appellatur Cherrhonesus; * aquandiq. caussa remiges in terram exposuissent, non nulli* ex numero, cum longius a nauibus praedatum processissent, ab equitibus hostium sunt excepti: ex ijs cognouerunt, Caesarem ipsum in classe uenisse, nec ullos milites in nauibus habere. Quare comperta, magnam sibi facultatem fortunam obtulisse bene gerendae rei crediderunt: itaque naues omnes, quas paratas habuerant ad nauigandum, propugnatoribus instruxerunt, Caesarique redeunti cum classe occurrerunt: qui duabus de caussis eo die dimicare nolebat; quod & nullos milites in nauibus habebat, & * post horam x. diei res agebatur, nox autem allatura uidebatur maiorem fiduciam illis, qui locorum notitia confidebant; sibi etiam hortandi suos auxilium futurum: quod nulla satis idonea esset hortatio, * qua neque uirtutem posset notare, neque inertiam. Quibus de caussis naues, quas potuit, Caesar ad terram detraxit: quem in locum illos successuros non existimabat. erat una nauis Rhodia in dextro Caesaris cornu, longe ab reliquis* collocata. hanc conspicati hostes non tenuerunt sese: magnoq. impetu iiii. ad eam constratae naues, & complures apertae contenderunt. cui coactus est Caesar ferre subsidium: ne* turpiter in conspectu contumeliam acciperet; quamquam, si quid grauius accidisset,

merito casurum indicabat. Proelium commissum est magna contentione Rhodiorum: qui cum in omnibus dimicationibus & scientia, & uirtute praestitissent, tum maxime illo tempore totum onus sustinere non recusabant; ne quod suorum culpa detrimentum acceptum uideretur. ita proelium secundissimum est factum. capta est una hostium quadriremis: depressa est * altera. deinde omnibus epibatis nudatae: magna praeterea multitudine in reliquis nauibus propugnatorum est interfecta. quod nisi nox proelium diremisset, tota classe hostium Caesar potitus esset. Hac calamitate perterritis hostibus, aduerso uento leniter flante, naues onerarias Caesar remulco uictoricibus suis * Alexandriam deducit. eo detrimento adeo sunt fracti Alexandrini, cum non iam uirtute propugnatorum, sed scientia classiariorum se uictos uiderent, quibus & superioribus locis subleuabantur, * ut uix aedificijs defendi possent, & materiam cunctam obijcerent, quod nostrae classis oppugnationem etiam ad terram uerebantur. iidem, postea quam Ganymedes in concilio confirmauit, sese & eas, quae essent amissae, restitutum, & numerum adaucturum, magna spe, & fiducia ueteres reficere naues, accuratiusq. huic rei studere, atque inseruire, * instituerunt: at, tamet si amplius c. x. nauibus longis in portu, navalibusq. amiserant, non tamen reparandae classis cogitationem deposuerunt. uidebant enim, non auxilia Caesaris, non commeatus supportari posse, si classe ipsi

se ipsi ualerent . Praeterea nautici homines , & urbis , & regionis maritimae , * quotidianoq. usu a pueris exercitati , ad naturale , ac domesticum * bonum refugere cupiebant ; & , quantum paruulis nauigijs profecissent , sentiebant : itaque omni studio ad parandam classem incubuerunt . Erant * omnibus ostijs Nili custodiae , exigendi portorij causa dispositae . naues ueteres erant in occultis regiae naualibus , quibus multis annis ad nauigandum non erant usi . has reficiebant : illas Alexandriam reuocabant . deerant remi : porticus , Gymnasia , aedificia publica , detegebant : asseres , remorum usum obtinebant : aliud naturalis solertia , aliud urbis copia , subministrabat . Postremo non longam nauigationem parabant , sed praesentis temporis necessitati seruiabant , & in ipso portu confligendum uidebant . itaque paucis diebus , contra omnium opinionem , quadriremes XXII , quinqueremes V . confecerunt . ad has minores , * apertasq. complures adiecerunt : & , in portu periclitati remigio , quid quaeque earum efficere posset , idoneos milites imposuerunt , seq. ad confligendum omnibus rebus parauerunt . Caesar Rhodias naues IX . habebat , (nam , X . missis , una in cursu litore Aegyptio defecerat) Ponticas IIX . Lycias V , ex Asia XII . ex his quinqueremes V . erant , & quadriremes X . reliquae infra hanc magnitudinem , * & pleraeque apertae . tamen , uirtute militum confisus , cognitis hostium copijs , se ad dimicandum parabat . Postquam eo

uentum est, ut sibi uterque eorum consideret; Caesar Pharon classe circumuehitur, aduersasque naues hostibus constituit: in dextro cornu Rhodias collocat, in sinistro Ponticas. inter has spatium CD passuum relinquit, quod satis esse ad explicandas naues uidebatur. post hunc ordinem reliquas naues subsidio distribuit: quae quamque earum sequatur, & cui subueniat, constituit, atque imperat. Non dubitanter Alexandrini classem producunt, atque instruunt; in fronte collocant XXII: reliquas subsidiarias in secundo ordine constituunt. magnum praeterea numerum minorum nauigiorum, & scapharum producunt cum malleolis, ignibusque; si quid ipsa multitudo, & clamor, & flamma nostris terroris asferre possent. Erant inter duas classes uada transitu angusto, quae pertinent ad regionem Africae. sic enim praedicant, partem esse Alexandriae dimidiam Africae. Satisque diu inter ipsos est expectatum, ab utris transeundi fieret initium: propterea quod, *eo qui intrassent, ad explicandam classem, & ad receptum, si durior accidisset casus, impeditiores fore uidebantur. Rhodys nauibus praeerat Euphranor, animi magnitudine, ac uirtute magis cum nostris hominibus, quam cum Graecis, comparandus. hic, ob notissimam scientiam, atque animi magnitudinem, delectus est ab Rhodys, qui imperium classis obtineret. qui, ubi Caesaris animum aduertit, Videris * mihi, inquit, Caesar, uereri, si haec uada primus nauibus intraueris, ne prius

prius dimicare cogaris, quam reliquam classem
 * possis explicare . nobis rem committe . nos proe-
 lium sustinebimus ; neque tuum iudicium falle-
 mus ; dum reliqui subsequantur . * hos quidem diu-
 tius in nostro conspectu gloriari, magno nobis &
 dedecori, & dolori est. Caesar, illum adhortatus,
 atque omnibus laudibus prosecutus, dat signum
 pugnae. progressas ultra uadum IV. Rhodias na-
 ues circumfistunt Alexandrini ; atque in eas im-
 petum faciunt . sustinent illi, atque arte, soller-
 tiaq. se explicant : ac tantum doctrina potuit, ut
 in dispari numero nulla transuersa hosti obijcere-
 tur, * nullius remi detegerentur, sed semper ue-
 nientibus aduersae occurrerent . interim sunt re-
 liquae subsecutae . tum necessario discessum ab ar-
 te est, propter angustias loci ; atque omne certa-
 men in uirtute constitit . neque uero Alexandri-
 nus fuit quisquam aut nostrorum, aut opidano-
 rum, qui aut in opere, aut in * oppugnatione oc-
 cupatum animum haberet, quin altissima tecta
 peteret, atque ex omni prospectu locum spectaculo
 caperet, precibusque, & uotis uictoriam suis ab
 dijs immortalibus exposceret . Minime autem
 erat par proelij certamen . nostris enim pulsus,
 neque terra, neque mari effugium dabatur uictis ;
 * omniaq. uictoribus erant futura in incerto : illi,
 si superassent nauibus, omnia tenerent ; si inferio-
 res fuissent, reliquam tamen fortunam periclita-
 rentur . simul illud graue, ac miserum uidebatur,
 per paucos de summa, ac de salute omnium decerta

re : quorum si quis , aut animo , aut uirtute cessisset , reliquis etiam esset * cadendum , quibus pro se pugnandi facultas non fuisset . Haec superioribus diebus saepenumero Caesar suis exposuerat ; hoc maiori animo contenderent , quod omnium salutem sibi commendatam uiderent . eadem suum quisque contubernalem , amicum , notum prosequens erat obtestatus ; ne suam , atque omnium falleret opinionem , quorum iudicio delectus ad pugnam proficisceretur . itaque hoc animo est decertatum , ut neque maritimis , nauticisq. sollertia , atque ars praesidium ferret ; neque numero nauium praestantibus multitudo prodesset ; neque flexi * ad uirtutem ex tanta multitudine uiri uirtuti nostrorum possent adaequari . * Capitur hoc proelio quinqueremis una cum defensoribus , remigibusque ; & deprimuntur tres , nostris incolumibus omnibus . reliquae propinquam fugam ad opidum capiunt : quas produxerunt ex molibus , atque aedificijs imminentibus , et nostros adire propius prohibuerunt . hoc ne sibi saepius accidere posset , omniratione Caesar contendendum existimauit , ut insulam , molemq. ad insulam pertinentem , in suam redigeret potestatem . perfectis enim magna ex parte munitionibus in * opido , & illam , & urbem uno tempore tentari posse confidebat . Quo capto consilio , cohortes x , & leuis armaturae electos , quos idoneos ex equitibus Gallis arbitrabatur , in nauigia minora , scaphasq. imponit : * alteram insulae partem , distinendae manus causa , cum constratis nauibus

nauibus aggreditur, praemijs magnis propositis,
 qui * primus insulam cepisset . ac primo impetum
 nostrorum pariter sustinuerunt . uno enim tempo-
 re & ex tectis aedificiorum propugnabant, & lito-
 ra armati defendebant ; quo , propter asperitatem
 loci, non facilis nostris aditus dabatur; & scaphis,
 nauibusq. longis v. mobiliter & scienter angu-
 stias loci tuebantur . sed, ubi, locis primum cogni-
 tis, uadisq. pertentatis, pauci nostri in litore con-
 stituerunt ; atque hos sunt alij subsecuti ; constan-
 terq. in eos, qui in litore aequo institerant , impe-
 tum fecerunt: omnes Pharitae terga * uerterunt .
 his pulsis, custodia portus relicta, ad litora, & ui-
 cum applicauerunt; seq. ex nauibus ad tuenda aedi-
 ficia eiecerunt. neque uero diutius ipsi ex munitio-
 ne se continere potuerunt : * etsi erat non dissimi-
 le, atque Alexandriae, genus aedificiorum : (ut
 minora maioribus conferantur) turresq. editae,
 & coniunctae muri locum obtinebant . neque no-
 stri aut scalis, aut cratibus, aut reliquis rebus pa-
 rati uenerant ad oppugnandum, sed terror homini-
 bus mentem, consiliumq. eripit & membra debili-
 tat ; ut tunc* accidit. qui se in aequo loco, ac plano
 pares esse confidebant, iidem, perterriti fuga suo-
 rum, & caede paucorum, xxx. pedum altitudine
 in aedificijs consistere ausi non sunt, seq. per molem
 in mare praecipitauerunt , & c c ∞ . passuum in-
 teruallo ad opidum enatauerunt . Multi tamen ex
 ijs capti interfectiq. sunt. sed numerus captiuorum
 omnino fuit DC. Caesar, praeda militibus conces-

sa, aedificia diripi iussit; castellumq. ad pontem, qui propior erat Pharo, communiuit; atque ibi praesidium posuit. hunc fuga Pharitae reliquerant; fortio rem illum, propioremq. opido Alexandrini tuebantur. sed eum postero die simili ratione aggreditur; quod, his obtentis duobus, omnem nauigiorum excursus, & repentina latrocinia, sublatum iri uidebatur. iamq. eos, qui praesidio eum locum tenebant, tormentis e nauibus, sagittisq. depulerat, atque in opidum redegerat; & cohortium III instar in terram exposuerat. non enim plures consistere angustiae loci patiebantur. reliquae copiae in nauibus stationem obtinebant. Quo facto, imperat pontem aduersus hostem praeuallari, & quae exitus nauibus erat, fornice exstructo, quo pons sustinebatur, lapidibus oppleri, atque obstrui. quorum altero opere affecto, * ut nulla omnino scapha egredi posset, altero instituto, omnes Alexandrinorum copiae ex opido se eiecere, & contra munitiones pontis latiore loco constiterunt; eodemq. tempore, quae consueuerant nauigia per pontes ad incendia onerariarum emittere, ad molem * constituerunt. * Pugnabatur a nostris ex ponte, ex mole; ab illis ex area, quae erat aduersus pontem, & ex nauibus contra molem. In his rebus occupato Caesare, militesq. hortante, remigum magnus numerus, & classiariorum ex longis nauibus nostris in molem se eiecit. Pars eorum studio spectandi ferebatur; pars etiam cupiditate pugnandi. Hi primum nauigia hostium lapidibus, ac fundis

fundis a mole repellebant : ac multum proficere
 multitudine telorum uidebantur: sed postquam ul
 tra eum locum, ab latere eorum aperto, ausi sunt
 egredi ex nauibus Alexandrini pauci; ut sine si
 gnis, certisq. ordinibus * sine ratione prodierant,
 sic temere in naues refugere coeperunt. quorum fu
 ga incitati * Alexandrini, ex nauibus egrediebantur,
 nostrosq. acrius perturbatos insequiebantur. si
 mul qui in nauibus longis remanserant, scalas ra
 pere, nauesq. a terra repellere, properabant: ne
 hostes nauibus potirentur. Quibus omnibus re
 bus perturbati milites nostri, cohortium trium,
 quae in ponte, ac prima mole constiterant, cum post
 se clamorem exaudirent, fugam suorum uiderent,
 magnam uim telorum aduersi sustinerent, ueriti, ne
 ab tergo circumuenirentur, & discessu nauium o
 mnino reditu intercluderentur, munitionem, in
 pontem institutam, reliquerunt, & magno cursu
 incitati ad naues contenderunt. quorum pars, pro
 ximas naeta naues, multitudine hominum, atque
 onere depressa est: pars resistens & dubitans, quid
 esset capiendum consilij, ab Alexandrinis interse
 cta est; non nulli, feliciores exitu, expeditas ad an
 choras naues consecuti, incolumes discesserunt; pau
 ci * alleuati scutis, & animo ad conandum miri,
 ad proxima nauigia adnatarunt. Caesar, quoad
 potuit, cohortando suos ad pontem, & munitiones
 contendere, eodem in periculo uersatus * est: post
 quam * uniuersos cedere animaduertit, in suum na
 uigium se recepit. quo multitudo hominum insecu

ta cum irrumperet; neque administrandi, neque repellendi a terra facultas daretur; fore, quod accidit, suspicatus, sese ex nauigio eiecit, atque ad eas, quae longius constiterant, naues adnatauit. hinc suis laborantibus subsidio scaphas mit- tens, non nullos conseruauit. nauigium quidem eius, multitudine depressum militum, una cum ho- minibus interiit. hoc proelio desiderati sunt ex numero legionariorum militum circiter CD, & paullo post eum numerum classiarij, & remiges. Alexandrini eo loco castellum magnis munitio- nibus, multisq. tormentis confirmauerunt, atque, egestis ex mari lapidibus, libere sunt usi postea ad mittenda nauigia. Hoc detrimento, milites no- stri tantum absuerunt ut perturbarentur, ut incen- si potius, atque incitati, magnas accessiones fe- cerint. * nam in operibus hostium expugnandis, in proelijs quotidianis, quandocumque sors obtule- rat, procurrentibus, & erumpentibus Alexandri- nis manum comprehendi multum operibus, & ar- dentibus studijs militum. nec diuulgata Caesaris cohortatio subsequi legionum aut laborem, aut pu- gnandi poterat cupiditatem: ut magis deterren- di, & continendi a periculosissimis essent dimica- tionibus, quam incitandi ad pugnandum. Ale- xandrini, cum Romanos & secundis rebus confir- mari, & aduersis incitari uiderent, neque ullum belli tertium casum nossent, quo possent esse fir- miores, ut coniectura consequi possumus, aut admo- niti a regis amicis, qui in Caesaris erant praesi- dijs,

dijs, aut suopte consilio, per occultos nuncios regis probato, legatos ad Caesarem miserunt, ut dimitteret regem, transireq. ad suos pateretur. paratam enim omnem multitudinem esse, confectam taedio puellae, fiduciario regno, dominatione crudelissima Ganymedis, facere id, quod rex imperasset: quo si auctore in Caesaris fidem, amicitiamq. venturi essent, nullius periculi timorem multitudinifore impedimento, quo minus se dederent. Caesar, etsi fallacem gentem, semperq. alia cogitantem, alia simulantem, bene cognitam habebat, tamen, petentibus dare ueniam, utile esse statuit: quod, si quo* pacto sentirent ea, quae postularent, mansurum in fide dimissum regem credebat; sin, id quod magis illorum naturae conueniebat, ducem ad bellum gerendum regem habere uellent, splendidius, atque honestius sese contra regem, quam contra conuenarum, ac fugitiuorum manum, bellum esse gesturum. itaque, regem cohortatus, ut consuleret regno paterno, parceret praeclarissimae patriae, quae turpissimis incendijs, & ruinis esset deformat, ciues suos primum ad sanitatem reuocaret, deinde conseruaret, fidem populo R. sibiq. praestaret; cum ipse tantum ei crederet, ut ad hostes armatos eum mitteret; dextera dexteram tenens, dimittere coepit adulta iam aetate puerum. at* regius animus, disciplinis fallacissimis eruditus, ne a gentis suae moribus degeneraret, flens orare contra Caesarem coepit, ne se dimitteret: non enim regnum ipsum sibi conspectu Caesaris esse iucundius.

Compressis

Compressis pueri lacrumis, Caesar ipse commotus, celeriter, si ille sentiret, fore eum secum affirmans, ad suos dimisit. ille, ut ex carceribus in liberum cursum emissus, adeo contra Caesarem acriter bellum gerere coepit, ut lacrimas, quas in colloquio proiecerat, gaudio uideretur profudisse. Accidisse hoc complures Caesaris legati, amici, centuriones, militesq. laetabantur; quod nimia bonitas eius, fallacijs pueri * elusa esset. quasi uero id Caesar, bonitate tantum adductus, & non prudentissimo consilio, fecisset. Cum, duce assumpto, Alexandrini nihilo se firmiores factos, aut languidiores Romanos animaduverterent, eludentibusq. militibus regis aetatem, atque infirmitatem, magnum dolorem acciperent, neque se quidquam proficere uiderent; rumoresq. exsisterent, magna Caesaris praesidia, terrestri itinere, Syria, Ciliciaq. adduci; (quod non dum Caesari auditum erat) * in terea commeatum, qui nostris mari supportabatur, intercipere statuerunt. itaque, expeditis nauigijs, locis idoneis ad Canopum in statione, dispositis nauibus, insidiabantur nostris commeatibus. quod ubi Caesari nunciatum est, classem iubet expediri, atque instrui. * praeficitur Ti. Nero. proficiscuntur in ea classe Rhodiae naues, atque in his Euphranor, sine quo nulla umquam dimicatio maritima parum etiam feliciter confecta erat. At fortuna, quae plerumque eos, quos plurimis beneficijs ornuauit, ad duriores casum reseruat, superiorum temporum dissimilis, Euphranorem persequabatur.

quebatur . nam , cum ad Canopum uentum esset ;
 instructaq. utrimque classis conflixisset ; & sua
 consuetudine Euphranor primus proelium commi-
 sisset , & illic triremem hostium perforasset , ac de-
 mersisset ; proximam longius insecutus , parum ce-
 leriter insequentibus reliquis , circumuentus ab
 Alexandrinis est . cui subsidium nemo tulit ; siue
 quod in ipso satis praesidij pro uirtute , ac felicitate
 eius putarent esse ; siue quod ipsi sibi timebant .
 itaque unus ex omnibus eo proelio bene rem gessit .
 solus cum sua quadriremi uictorice perijt . * Sub
 idem tempus Mithridates Pergamenus , magnae
 nobilitatis domi , scientiaeque in bello , & uirtutis ,
 fidei , dignitatisque in amicitia Caesaris , missus in
 Syriam , Ciliciamque initio belli Alexandrini ad
 auxilia accersenda , * cum magnis copijs (quas ce-
 leriter , & propensissima ciuitatum uoluntate , &
 sua diligentia , confecerat) itinere pedestri , quo
 coniungitur Aegyptus syriae , Pelusium adduxit :
 idque opidum , firmo praesidio occupatum ab A-
 chilla propter opportunitatem loci , (namque to-
 ta Aegyptus maritimo accessu Pharo , pedestri Pe-
 lusio , uelut claustris , munita existimatur) repen-
 te magis circumdatum copijs , multiplici praesi-
 dio pertinaciter propugnantibus , & copiarum ma-
 gnitudine , quas integras uulneratis defessisque sub-
 iiciebat , & perseuerantia , constantiaque oppugnan-
 di , quo die est aggressus , in suam redegit potesta-
 tem ; praesidiumque ibi suum collocauit . Inde , re
 bene gesta , Alexandriam ad Caesarem contendit ;
 omnesque

omnesq. eas regiones, per quas iter faciebant, auctoritate ea, quae plerunque adest uictori, * placarat, atque in amicitiam Caesaris redegerat. Locus est fere regionum illarum nobilissimus, non ita longe ab Alexandria, qui nominatur Delta, quod nomen a similitudine litterae cepit. nam pars quaedam fluminis Nili, mire deriuata inter se, duobus itineribus paullatim, medium inter se spatium relinquens, diuersissimo ad litus intervallo a mari * coniungitur. cui loco cum appropinquare Mithridatem rex cognouisset; & transeundum ei flumen sciret; magnas aduersus eum copias misit, quibus uel superari, deleriq. Mithridatem, uel sine dubio retineri posse credebat. quemadmodum autem optabat eum uinci; sic satis habebat, interclusum a Caesare a se retineri. Quae primae copiae flumen a Delta transire, & Mithridati occurre potuerunt, proelium commiserunt, festinantes praeripere subsequenter uictoriae societatem. quorum impetum Mithridates magna cum prudentia, consuetudine nostra castris uallatis, sustinuit. cum uero incaute, atque insolenter succedere eos munitionibus uideret; eruptione undique facta, magnum numerum eorum* interficit. quod nisi locorum notitia reliqui se texissent, partimq. in naues, quibus flumen transierant, recepissent; funditus deleti essent. qui ut paullulum ab illo timore se recrearunt, adiunctis ijs, qui subsequebantur, rursus Mithridatem oppugnare coeperunt. Mittitur a Mithridate nuncius Caesari, qui rem
gestam

gestam perferret . cognoscit ex suis, eadem haec accidisse , rex . ita paene sub idem tempus & rex ad opprimendum Mithridatem proficiscitur, & Caesar ad recipiendum . celeriore fluminis Nili navigatione rex est usus, in qua magnam, & paratam classem habebat . Caesar eodem itinere uti uoluit; ne nauibus in flumine dimicaret : sed circumuectus eo mari, quod Africae parti; esse dicitur, sicuti supra demonstrauius, prius tamen regis copijs occurrit , quam is Mithridatem aggredi posset , eumq. ad se uictorem incolumi exercitu recepit . confederat cum copijs rex loco natura munito , quod erat ipse excelsior; * planicies ex omnibus partibus subiecta . tribus autem ex lateribus uarijs genere munitionibus tegebatur . unum latus erat * adiectum flumini Nilo ; alterum editissimo loco ductum, ut partem castrorum obtineret ; tertium palude cingebatur . Inter castra regis , & Caesaris iter flumen intercedebat angustum , altissimis ripis, quod in Nilum influebat . aberat autem ab regis castris millia passuum circiter VII . rex , cum hoc itinere uenire Caesarem comperisset, equitatum omnem, expeditosq. delectos pedites ad id flumen misit, qui transitu Caesarem prohiberent , & eminus ex ripis proelium impar inirent . nullum enim processum uirtus habebat , aut periculum ignauia subibat . quae res intendit dolore milites , equitesq. uostros ; quod tam diu pari proelio cum Alexandrinis* certaretur . itaque eodem tempore equites Germani dispersi , uada fluminis quaeren-

quaerentes , partim demissioribus ripis flumen transarunt ; & legionarij , magnis arboribus excisis , quae longitudine utramque ripam contingerent proiectis , repentinoq. aggere iniecto , flumen transierunt . quorum impetum adeo pertimuerunt hostes , ut in fuga spem salutis collocarent : sed id frustra : namque ex ea fuga pauci ad regem refugerunt , paene omni reliqua multitudine interfecta . Caesar , re praeclarissime gesta , cum subitum aduentum suum iudicaret magnum terrorem Alexandrinis iniecturum , protinus victor ad regis castra pertendit . haec cum & opere magno ualata , & loci natura munita aduerteret ; confertamque armatorum multitudinem collocatam in uallo uideret ; lassos itinere , ac proeliando milites ad oppugnanda castra succedere noluit ; itaque , non magno intervallo relicto ab hoste , castra posuit . Postero die castellum , quod rex in proximo uico non longe a suis castris munierat , brachijsq. cum opere castrorum coniunxerat , uici obtinendi causa , Caesar aggressus , omnibus copijs expugnat ; non quo , id minori numero militum consequi , difficile factu putaret ; sed ut ab ea uictoria , perterritis Alexandrinis , protinus castra regis oppugnet . itaque eo cursu , quo refugientes Alexandrinos ex castello in castra sunt milites insecuti , munitionibus successerunt , acerrimeq. eminus proeliari coeperunt . duabus ex partibus aditu oppugnationis nostris dabatur ; una , qua liberum accessum haberi demonstraui ; altera , quae medio-

cre intervallum inter castra, & flumen Nilum habebat . maxima, & electissima Alexandrinorum multitudo defendebat eam partem, quae facilitimum aditum habebat . plurimum autem proficiebant hostes in repellendis, uulnerandisq. nostris, qui in regione fluminis Nili propugnabant . diuersis enim telis nostri figebantur, aduersi ex uallo castrorum, * auersi ex flumine, in quo multae naues instructae funditoribus, & sagittarijs nostros impugnabant . Caesar, cum uideret milites acrius proeliari non posse, nec tamen multum profici propter locorum difficultatem ; cumq. animum aduerteret, excelsissimum locum castrorum relictum esse ab Alexandrinis ; quod & per se munitus esset, & studio partim pugnandi, partim spectandi decurrissent in eum locum, in quo pugnabatur ; cohortes illo circuire castra, & summum locum aggredi, iussit ; hisq. Carsulenum praefecit, & animi magnitudine, & rei militaris scientia uirum praestantem . Quo ut uentum est, paucis defendentibus munitionem, nostris contra militibus accerrime pugnantibus, diuerso clamore, & proelio perterriti Alexandrini, trepidantes in omnes partes discurrere coeperunt . quorum perturbatione nostrorum animi adeo sunt incitati, ut paene eodem tempore ex omnibus partibus, primi tamen editissimum locum castrorum caperent . ex quo decurrentes, magnam multitudinem hostium interfecerunt . quod periculum plerique Alexandrini fugientes, acervatim se de uallo praecipitauerunt in

eam partem , quae flumini erat adiuncta . horum primis in ipsa fossa munitionis magna ui op pressis, ceteri faciliorem fugam habuerunt . constat fugisse ex castris regem ipsum, receptumq. in nauem, * & multitudine eorum , qui ad proximas naues adnatabant, demerso nauigio perisse . Re felicissime, celerrimeq. gesta, Caesar, magnae uictoriae fiducia, proximo terrestri itinere Alexandriam cum equitibus contendit ; atque* eam partem opidi uictor introijt, quae praesidio hostium tenebatur . neque eum consilium suum fefellit , quin hostes , eo proelio audito, nihil iam de bello essent cogitaturi. dignum adueniens fructum uirtutis, & animi magnitudinis tulit . omnis enim multitudo opidanorum, armis proiectis , munitionibusq. suis relictis, ueste ea sumpta, qua supplices dominantes deprecari consueuerunt , sacrisq. omnibus prolatis , quorum religione precari offensos, iratosq. animos regum erant soliti , aduenienti Caesari occurrerunt , seq. ei dediderunt . Caesar in fidem receptos consolatus , per hostium munitiones in suam partem opidi magna gratulatione uenit suorum : qui non tantum bellum ipsum , ac dimicationem ; sed etiam talem aduentum eius felicem fuisse laetabantur . Caesar , Aegypto , atque Alexandria potitus, reges constituit , quos Ptolemaeus testamento scripserat , atque obtestatus erat populum R. ne mutarentur . nam, maiore ex duobus pueris rege amisso, minori transdidit regnum,* maiori ex duabus filiae Cleopatrae , quae manserat in fide , praesi-

praesidijsq. eius, minorem Arsinoen, cuius nomine diu regnasse impotenter Ganymedem docuimus, deduceret ex regno statuit; ne qua rursus noua dissensio, prius quam diuturnitate confirmarentur^{*} regis imperia, per homines seditiosos nasceretur. legione ueterana VI. secum deducta, ceteras ibi relinquit; quo firminus esset eorum^{*} regum imperium: qui neque amorem suorum habere poterant, quo fideliter permanserant in Caesaris amicitia; neque uetustatis auctoritatem, paucis diebus reges constituti. simul ad imperij nostri dignitatem, utilitatemq. publicam pertinere existimabat, si permanerent in fide reges, praesidijs eos nostris effectutos, & hos, si essent ingrati, posse iisdem praesidijs coerceri. sic, rebus omnibus confectis, & collocatis, ipse itineri terrestri profectus est in Syriam. Dum haec in Aegypto geruntur, rex Deiotarus ad Domitium Caluinum, cui Caesar Asiam, finitasq. prouincias administrandas transfuderat, uenit, oratum, ne Armeniam minorem, regnum suum, ne ue Cappadociam, regnum Ariobarzanis, possideri, uastariq. pateretur a Pharnace: quo malo nisi liberarentur, imperata^{*} sibi facere, pecuniamq. promissam Caesari non posse se^{*} persolvere. Domitius, non tantum ad explicandos sumptus rei militaris, cum pecuniam necessariam esse iudicaret; sed etiam turpe populo R. & Caesari uictori, sibiq. infame esse statueret, regna sociorum, atque amicorum, ab externo rege occupari, nuncios confestim ad Pharna-

cem misit, Armenia, Cappadociaq. decederet, ne ue, occupatione belli ciuilis, populi R. ius, maiestatemq. tentaret. hanc denunciationem cum maiorem uim habituram existimaret, si propius eas regiones cum exercitu accessisset; ad legiones profectas, unam ex tribus XXXVI* secum ducit, II in Aegyptum ad Caesarem mittit, litteris eius euocatas: quarum altera in bello Alexandrino non occurrit; quod itinere terrestri per Syriam erat missa. adiungit Cn. Domitius legioni XXXVI duas a Deiotaro, quas ille disciplina, atque armatura nostra complures annos constitutas habebat, equitesq. centum; totidemq. ab Ariobarzane sumit. mittit P. Sextium ad C. Plaetorium quaestorem, ut legionem adduceret: quae ex tumultuarijs militibus in Ponto confecta erat, Quintumq. Patiscum in Ciliciam ad auxilia accersenda. quae copiae celeriter omnes iussu Domitij Comana conuenerunt. Interim legati a Pharnace responsum refferunt; Cappadocia se decessisse, Armeniam minorem recepisse, quam paterno nomine iure obtinere deberet; denique eius regni causa integra Caesari seruaretur: paratum enim se facere quod is* statuisset. Cn. Domitius, cum animaduerneret eum Cappadocia decessisse, non uoluntate adductum, sed necessitate; quod facilius Armeniam defendere posset, subiectam suo regno, quam Cappadociam, longius remotam; quodq. omnes III. legiones adductarum Domitium* putasset; ex quibus cum II. ad Caesarem missas audisset, * audaciusq.

cuiusq. in Armenia substitisset, perseuerare coepit, ut eo quoque regno decederet: neque enim aliud ius esse Cappadociae, atque Armeniae: nec iuste eum postulare, ut in Caesaris aduentum res integra differretur: id enim esse integrum, quod ita esset, ut fuisset. His responsis datis, cum ijs copijs, quas supra scripsi, profectus est in Armeniam; locisq. superioribus iter facere instituit. nam ex Ponto a Comanis iugum editum siluestre est, *pertinens in Armeniam minorem, quo Cappadocia finitur ab Armenia. cuius itineris hae erant certae opportunitates, quod in locis superioribus nullus impetus repentinus accidere hostium poterat, & quod Cappadocia, his iugis subiecta, magnam commeatus copiam erat subministratura. Complures interim legationes Pharnaces ad Domitium mittit, quae de pace agerent, regiaq. munera Domitio ferrent. ea constanter omnia adspernabatur: nec sibi quidquam fore antiquius, quam dignitatem populi R. & regna sociorum recuperare, legatis respondebat. Magnis, & continuis itineribus confectis, cum aduentaret ad Nicopolim, quod opidum in Armenia minore positum est, plano ipsum loco, montibus tamen altis ab duobus lateribus obiectis, satis magno intervallo ab opido remotis, castra posuit longe a Nicopoli circiter millia passuum VII. Quibus ex castris, cum locus angustus, atque impeditus esset transeundus, Pharnaces in insidijs delectos pedites, omnesq. paene disposuit equites. magnam autem multitudinem pecoris in-

tra eas faces dissipari iussit, paganosq. & opidanos in ijs locis obuersari: ut, si amicus Domitius eas angustias transfiret, nihil de insidijs suspicaretur, cum in agris & pecora, & homines animaduerneret* uersari, tamquam amicorum aduentu: sin uero ut in hostium fines ueniret; praeda diripienda, milites dissiparentur, dispersiq. caederentur. Haec cum* administraret, numquam tamen intermittebat legatos de pace, atque amicitia mittere ad Domitium: cum, hoc ipso crederet eum facilius decipi posse. At contra spes pacis Domitio in eisdem castris morandi attulit caussam. ita Pharnaces, amissa proximi temporis occasione, uertus, ne cognoscerentur insidiae, suos in castra reuocauit. Domitius postero die propius Nicopolim accessit, castraq. opido contulit. quae dum muniant nostri, Pharnaces aciem instruxit suo more, atque instituto. in fronte enim, simplici directae acie, cornua trinis firmabantur subsidijs. eadem* ratione haec media collocabantur acie, duobus de extra, sinistraq. intervallis, simplicibus ordinibus instructis. perfecit inceptum castrorum opus Domitius, parte copiarum pro uallo instructa. Proxima nocte Pharnaces, interceptis tabellarijs, qui de Alexandrinis rebus litteras ad Domitium ferebant, cognoscit Caesarem magno in periculo uersari, flagitareq. a Domitio, ut quamprimum sibi subsidia mitteret, propiusq. ipse Alexandriam per Syriam accederet. Qua cognita re, Pharnaces uictoriae loco ducebat, si trahere tempus posset;

set; cum discedendum celeriter Domitio putaret. itaque ab opido, quam facillimum accessum, & æquissimum ad dimicandum nostris uidebat, fossas **II.** directas, non ita magno medio intervallo relicto, **IV.** pedum altitudinis in eum locum deduxit, quo longius constituerat suam non producere aciem. inter has fossas aciem semper instruebat. equitatum autem ab lateribus omnem extra fossam collocabat: qui neque aliter utilis esse poterat, & multum numerum anteibat nostrum equitatum. Domitius autem, cum Caesaris magis periculo, quam suo, commoueretur; neque se tuto discessurum arbitraretur, si condiciones, quas reiecerat, rursus appeteret, aut sine causa discederet; ex propinquis castris in aciem exercitum eduxit. **XXXVI.** legionem in dextro cornu collocavit, Ponticam in sinistro: Deiotari legiones in mediam aciem contulit; quibus tamen angustissimum frontis reliquit intervalum, reliquis cohortibus in subsidijs collocatis. sic utrimque, acie instructa, processum est ad dimicandum. Signo sub idem tempus ab utroque dato, concurritur, acriter varieque pugnatur. nam **XXXVI.** legio, cum extra fossam in equitatum regis impetum fecisset, adeo secundum proelium fecit, ut moenibus opidi succederet, fossamque transiret, aduersosque hostes aggrediretur. at Pontica ex altera parte legio, cum paululum quersa hostibus cessisset, fossam autem circuire acies secundo conata esset, ne aperto latere aggrediretur hostem; in ipso transitu fossae confixa,

Et oppressa est. Deiotari uero legiones uix impetum sustinuerunt. ita uictrices regis copiae cornu suo dextro, mediaq. acie conuerterunt se ad xxxvi. legionem: quae tamen fortiter uincetium impetum sustinuit; magnis copijs hostium circumdata, praesentissimo animo pugnans in orbem se recepit ad radices montium: quo Pharnaces insequi, propter iniquitatem loci, noluit. ita, Pontica legione paene tota amissa, magna parte Deiotari militum interfecta, xxxvi. legio in loca se superiora contulit, non amplius ccl. desideratis. ceciderunt eo proelio splendidi, ac illustres uiri non nulli equites Romani. Quo tamen incommodo Domitius accepto, reliquias exercitus dissipati collegit, itineribusq. tutis per Cappadociam se in Asiam recepit. Pharnaces, rebus secundis elatus, cum de Caesare ea, quae optabat, speraret, Pontum omnibus copijs occupauit: ibiq. Et uictor, Et crudelissimus rex, cum sibi fortunam paternam, feliciore euentu, destinaret, multa oppida expugnauit; bona ciuium Romanorum, Ponticorumq. diripuit; supplicia constituit in eos, qui aliquam formae, atque aetatis commendationem habebant, eaque, quae morte essent miseriora; Pontumque, nullo defendente, paternum regnum se recepisse glorians, obtinebat. Sub idem tempus in Illyrico est incommodum acceptum: quae prouincia superioribus mensibus retenta non tantum sine ignominia, sed etiam cum laude erat. namque eo missus aestate cum ii. legionibus

bus Q. Cornificius, Caesaris quaestor, proprietor, quamquam erat provincia minime copiosa ad exercitus alendos, & finitimo bello, ac dissensionibus * uastata, & confecta, tamen prudentia, ac diligentia sua, quod magnam curam suscipiebat, ne quo temere progrediretur, & recepit, & defendit. * namque, & castella complura, locis editis posita, quorum opportunitas castellanos impellebat ad decursiones faciendas, & bellum inferendum, expugnauit; eaq. praeda milites donauit: quae etsi erat tenuis, tamen, in tanta provinciae desperatione, erat grata, praesertim uirtute parata. & cum Octavius ex fuga Pharsalici proelii magna classe in illum se sinum contulisset, paucis nauibus Hiadertinorum, quorum semper in remp. singulare constiterat officium, dispersis Octavianis nauibus erat potitus; ut uel classe dimicare posset, adiunctis captiuis nauibus sociorum: * cum diuersissima parte orbis terrarum Cn. Pompeium uictor Caesar sequeretur; compluresq. aduersarios in Illyricum, propter Macedoniae propinquitatem, se, * reliquijs ex fuga collectis, compulisse audiret, litteras ad Gabinium mittit, uti cum legionibus tironum, quae nuper erant conscriptae, proficisceretur in Illyricum; coniunctisq. copijs cum Q. Cornificio, si quod periculum provinciae inferretur, depelleret: sin ea non magnis copijs tuta esse posset, in Macedoniam legiones adduceret. omnem enim illam partem, regionemque, uiuo Cn. Pompeio bellum instauraturam esse credebat. Gabinus,

ut in Illyricum uenit, hiberno tempore anni, ac difficili, siue copiosiore n^o prouinciam existimans, siue multum fortunae uel Toris Caesaris tribuens, siue uirtute, & scientia sua confusus, * quam saepe in bellis periclitat, magnas res, & secundas ductu, ausuq. suo gesserat; neque prouinciae facultatibus subleuabatur, quae partim erat exinanita, partim infidelis, neque nauibus, intercluso mari tempestatibus, conuueatus supportari poterat; magnisq. difficultatibus coactus, non ut uolebat, sed ut necesse erat, bellum gerebat. ita, cum durissimis tempestatibus, propter inopiam, castella, aut opido expugnare cogeretur, crebra incommoda accipiebat: adeoq. est a barbaris contemptus, ut, Salonem se recipiens in opidum maritimum, quod ciues Romani fortissimi, fidelissimiq. incolebant, in agmine dimicare sit coactus. Quo proelio duobus millibus militum amplius amissis, centurionibus XXXIIX, tribunis IV, cum reliquis copijs Salonam se recepit; summaq. ibi difficultate rerum omnium pressus, paucis mensibus morbo periit. cuius & infelicitas uiui, & subita mors in magnam spem Octauium adduxit prouinciae potius: quem tamen diutius in rebus secundis & fortuna, quae plurimum in bellis potest, diligentiaq. Cornificij, et uirtus Vatinij uersari passa non est. Vatinius, Brundisii cum esset cognitis rebus, quae gestae erant in Illyrico, cum crebris litteris Cornificij ad auxilium prouinciae ferendum euocaretur; & M. Octauium audiret cum barbaris foedera

dera percussisse, compluribusq. locis nostrorum militum oppugnare praesidia, partim classe per se, partim pedestribus copijs per barbaros; etsi, graui uoletudine affectus, nix corporis uiribus animum sequebatur; tamen uirtute uicit incommodum naturae, difficultatesq. *hiemis, & subitae praeparationis. nam, cum ipse paucas in portu naues longas haberet, litteras in Achaiam ad Q. Calenum * misit, ut sibi classem mitteret. Quod cum tardius fieret, quam periculum nostrorum flagitabat, qui sustinere impetum Octauij non poterant: nauibus actuarijs, quarum numerus erat satis magnus, * magnitudine quamquam non satis iusta ad proeliandum, rostra imposuit. has * adiunctas nauibus longis, & numero classis aucto, militibus ueteranis impositis, quorum magnam copiam habebat, ex omnibus * legionibus, qui numero aegrorum relictī erant Brundisii, cum exercitus in Graeciam transportaretur, profectus est in Illyricum, maritimasq. non nullas ciuitates, quae defecerant, Octauioq. se transdiderant, partim recipiebat, partim remanentes in suo consilio praeteruehebatur: nec sibi ullius rei moram, necessitatemq. iniungebat, quin, quamcelerrime posset, ipsum Octauium persequeretur. hunc oppugnantem Epidaurum terra, marique, ubi * nostrum erat praesidium, aduentu suo discedere ab oppugnatione coegit; praesidiumq. nostrum recepit. Octauius, cum Vatinius classem magna ex parte confectam ex nauculis actuarijs habere cognouisset, confusus
sua

sua classe, subsistit ad insulam Thauridem; qua regione Vatinius insequens nauigabat, non quod Octauium ibi restitisse sciret; sed quod eum longius progressum insequi decreuerat. Cum propius Thauridem accessisset, distensis suis nauibus, quod et tempestas erat turbulenta, & nulla suspicio hostis, repente aduersam ad se uenientem nauem, antennis ad medium malum demissis, instructam propugnatoribus animaduertit. Quod ubi conspexit, celerriter uela subduci, demittiq. antennas iubet, & milites armari: & uexillo sublato, quo pugnandi dabat signum, quae primae naues subsequiebantur, idem ut facerent, significabat. Parabant se Vatiniani, repente oppressi: parati deinceps Octauiani ex portu procedebant. Instruitur utrimque acies, ordine disposita magis Octauiana, paratior militum animis Vatiniana. Vatinius, cum animaduerneret, neque nauium se magnitudine, neque numero parem esse * futurae dimicationi, fortunae rem committere maluit: itaque primus suae quinquerei in quadriremem ipsius Octauij impetum fecit. celerrime, fortissimeq. contra illo remigante, naues aduersae rostris concurrunt adeo uehementer, ut nauis Octauiana, rostro discusso, ligno conniteretur. Committitur acriter reliquis locis proelium; concurriturq. ad duces maxime. nam, cum suo quisque auxilium ferret, magnum comminus in angusto mari proelium factum est: quantoq. coniunctis magis nauibus confligendi potestas dabatur, tanto superiores erant Vatiniani:

qui

quī admiranda uirtute ex suis nauibus in hostium naues transire non dubitabant; & dimicatione aequata, longe superiores uirtute, rem feliciter gerebant. deprimitur ipsius Octauij quadrivemis: multae praeterea capiuntur, aut rostris perforatae merguntur: propugnatores Octavianiani partim in nauibus iugulantur, partim in mare praecipitantur: ipse Octavius se in scapham confert: in quam plures cum confugerent, depressa scapha, uulneratus tamen adnatat ad suum myoparonem. Eo receptus, cum proelium nox dirimeret; tempestate magna uelis* profugit. sequuntur hunc suae naues non nullae, quas casus ab illo periculo uindicarat. At Vatinius, re bene gesta, receptui cecinit; suisq. omnibus incolumibus, in eum se portum uictor recepit, quo ex portu classis Octauiana ad dimicandum processerat. capit* ex eo proelio pentiremem I, triremes II, dycrotas IIX, compluresq. remiges Octavianos: posteroq. ibi die fuit, dum suas captiuasq. naues reficeret. Post diem III. contendit in insulam Issam; quod eo se recepisse ex fuga credebat Octauium.* erat nobilissimum regionum earum opidum, coniunctissimumq. Octauio. quo ut peruenit, opidani supplices se Vatinio dediderunt.* comperitq. ipsum Octauium, paruis, paucisq. nauigijs, uento secundo, regionem Graeciae petisse, inde ut Siciliam, deinde Africam, caperet. Ita breui spatio, re preclarissime gesta, prouincia recepta, & Cornificio reddita, classe aduersariorum ex illo toto sinu expulsa, ui-

ctor

Stor se Brundisium, incolumi exercitu, & classe, recepit. His autem temporibus, quibus Caesar ad Dyrrhachium Pompeium obsidebat, & * proelio Pharsalico rem feliciter gerebat, Alexandriaeq. cum periculo magno, tum etiam maiore periculi fama, dimicabat, Cassius Longinus, in Hispania propraetor, provinciae ulterioris obtinendae causa, relictus, sine consuetudine naturae suae, sine odio, quod in illam provinciam susceperat quaestor, ex insidijs ibi vulneratus, magnas odij sui fecerat accessiones; quod uel ex conscientia sua, cum de se mutuo sentire provinciam crederet, uel * initis signis, & testimonijs eorum, qui difficulter * odia dissimulant, animadvertere poterat, & compensae offensionem provinciae exercitus amore cupiebat. itaque, cum primum in unum locum exercitum conduxit, HS centena militibus est pollicitur; nec multo post, cum in Lusitania Medobregam opidum, montemq. Herminium, expugnasset, quo Medobregenses confugerant; ibiq. Imperator esset appellatus; iterum HS centenae milites donavit. Multa praeterea, & magna praemia singulis concedebat: quae speciosum reddebant praesentem exercitus amorem; paulatim tamen, & occulte militarem disciplinam, severitatemq. minuebant. Cassius, legionibus in hiberna dispositis, ad ius dicendum Cordubam se recepit, contractumq. in ea aes alienum gravissimis oneribus provinciae, constituit exsoluere; & ut largitionis postulat consuetudo,

per

per causam liberalitatis speciosam, plura largitori quaerebantur: pecuniae locupletibus imperabantur; qua Longinus sibi expensas ferri non tantum patiebatur, sed etiam cogebat: in gregem locupletium simultatum causae tennes coniciebantur; neque ullum genus quaestus, aut magni, & euidentis; aut minimi, & sordidi, praetermittebatur, quo domus, & tribunal imperatoris uacaret. nemo erat, qui modo aliquam iacturam facere posset, quin aut uadimonio teneretur, aut in reos referretur. ita etiam magna sollicitudo periculorum ad iacturas, & detrimenta rei familiaris adiungebatur. Quibus de causis accidit, ut, cum Longius imperator eadem faceret, quae fecerat quaestor, similia rursus de morte eius prouinciales consilia inirent. horum odium confirmabant non nulli familiares eius: qui, cum in illa societate uersarentur rapinarum, nihilo * minus oderant eum, cuius nomine peccabant: sibiq. quod rapuerant, acceptum * ferebant; quod interciderat, aut erat * interpellatum, Cassio assignabant. v. legionem nouam conscribit: augetur odium & * ex ipso delectu, & sumptu additae legionis. complentur equitum III. millia: maximisq. onerantur impensis: nec prouinciae datur ulla requies. Interim litteras accepit a Caesare, ut in Africam exercitum transiiceret, perq. Mauretaniam ad fines Numidiae perueniret: quod magna Cn. Pompeio Iuba rex miserat auxilia, maioraq. missurus existimabatur. Quibus litteris acceptis, inso en

ti* uoluptate efferebatur; quod sibi nouarum pro-
 uinciarum, & fertilissimi regni tanta oblata es-
 set facultas. Itaque ipse in Lusitaniam proficisci-
 tur, ad legiones accersendas, auxiliaq. adducen-
 da; certis hominibus dat negotium, ut frumen-
 tum, nauesq. C. praepararentur, pecuniaeque de-
 scriberentur, atq. imperarentur; ne quares, cum
 redisset, moraretur. reditus eius fuit celerior o-
 mnium opinione. non enim labor, aut uigilantia,
 cupienti praesertim aliquid, Cassio deerat. exer-
 citu coacto in unum locum, castris ad Cordubam
 positis, pro concione militibus exponit, quas res
 Caesaris iussu gerere deberet; polliceturq. ijs, cum
 in Mauretanium transiecisset, HS* centena se da-
 turum: v. fore in Hispaniam legionem. ex concio-
 ne se Cordubam recepit; eoq. ipso die, *meridia-
 na hora, cum in basilicam iret, quidam Minu-
 cius Silo, cliens L. Raciliij, libellum, quasi ali-
 quid ab eo postularet, ut miles, ei transdaret: dein-
 de post Racilium, (nam is latus Cassii tegebat)
 quasi responsum ab eo peteret, celeriter dato loco,
 cum se insinuasset, sinistra corripit eum, dextraq.
 bis ferit pugione. Clamore sublato, fit a coniu-
 ratis impetus uniuersis. * Munatius Plancus pro-
 ximum gladio transiicit lictorem. hoc interfecto,
 Q. Cassium legatum uulnerat. Ibi T. Vassius, &
 L. Mergilio, simili confidentia, Plancum munici-
 pem suum adiuuant. erant enim omnes Italicen-
 ses. Ad ipsum Longinum L. Licinius Squillus in-
 uolat, iacentemq. lenibus sauciat plagis. Concur-
 ritur

ritur ad Cassium defendendum . semper enim berō
 nes , compluresq. euocatos cum telis secum habere
 consueuerat . a quibus ceteri intercluduntur , qui
 ad caedem faciendam subsequiebantur . Quo in
 numero fuit Calpurnius Saluianus , & Manlius
 Tuscus . Minucius inter saxa , quae iacieban-
 tur , in itinere fugiens opprimitur ; & , relato
 ad domum Cassio , ad eum deducitur . Racilius in
 proximam se domum familiaris sui confert , dum
 certum cognosceret , confectus ne Cassius esset . L.
 Laterensis , cum id non dubitaret , accurrit laetus
 in castra ; militibusq. uernaculis , & secundae le-
 gionis , quibus odio sciebat praecipue Cassium es-
 se , gratulatur . tollitur a multitudine in tribunal,
 praetor appellatur . nemo enim * in prouincia na-
 tus , aut uernaculae legionis miles , * aut diutur-
 nitate iam factus prouincialis , quo in numero
 erat II . legio , non cum omni prouincia consense-
 rat in odio Cassii . nam legiones xxx , & xxi ,
 paucis mensibus in Italia scriptas , Caesar attri-
 buerat Longino . v . legio ibi nuper erat confecta .
 Interim nunciatur Laterensi , uiuere Cassium . Quo
 nuncio , dolore magis permotus , quam animo per-
 turbatus , reficit celeriter se , & ad Cassium ui-
 sendum proficiscitur . Re cognita , xxx . legio si-
 gna Cordubam inserit , ad auxilium ferendum im-
 peratori suo . facit hoc idem xxi . subsequitur
 has v : cum II . legiones reliquae essent in castris
 secundani , ueriti , ne soli relinquerentur , atque
 ex eo , quid sensissent , indicaretur , secuti sunt fa-

Etum superiorum . permansit in sententia legio
 uernacula, nec ullo timore de gradu deiecta est .
 Cassius eos, qui nominati erant conscij caedis, iu-
 bet comprehendi : legionem v . in castra remittit ,
 cohortibus xxx . retentis . indicio Minucij cogno-
 scit, L. Racilium, & L. Laterensem, & Annium
 Scapulam, maximae dignitatis, & gratiae pro-
 uincialem hominem, sibiq. tam familiarem, quam
 Laterensem, & Racilium, in eadem fuisse coniura-
 tione . nec diu moratur dolorem suum, quin eos
 interfici iubeat . Minucium libertis transdit ex-
 cruciandum ; item Calpurnium Saluiantum, qui
 profitetur indicium, coniuratorumq. numerum au-
 get, uere, ut quidam existimant, ut non nulli que-
 runtur, coactus . Isdem cruciatibus affectus L.
 Mergilio Squillus nominat plures : quos Cassius
 interfici iubet, exceptis ijs, qui se pecunia rede-
 merunt . nam palam HS CCIOO cum Calpurnio
 paciscitur, & cum Q. Sextio IOOO . qui,* etsi
 maxime nocentes sunt multati, tamen periculum
 uitae, dolorq. uulnerum, pecunia remissus, cru-
 delitatem cum auaritia certasse significabat . Ali-
 quot post diebus litteras a Caesare missas accipit ;
 quibus cognoscit, Pompeium, in acie uictum,
 amissis copijs fugisse . Quare cognita mistam do-
 lori uoluptatem capiebat . uictoriae nuncius laeti-
 tiam exprimebat : confectum bellum licentiam
 temporum intercludebat . sic erat* dubius animus,
 utrum nihil timere, an omnia licere, mallet . Sa-
 natis uulneribus, accersit omnes, qui sibi pecu-
 nias

nias expensas tulerant; acceptasq. eas iubet re-
 ferri. quibus parum uidebatur imposuisse oneris, ✱
 amplio rem pecuniam imperat. * aequa autem ra-
 tione delectum instituit: quos ex omnibus conuen-
 tibus, colonijsq. conscriptos, transmarina mili-
 tia perterritos, ad sacramenti redemptionem uo-
 cabat. magnum hoc fuit uestigal, maius tamen
 creabat odium. His rebus confectis, totum exer-
 citum lustrat. legiones, quas in Africam ductu-
 rus erat, & auxilia mittit ad traiectum: ipse,
 classem, quam parabat, ut inspiceret, Hispalim
 accedit: ibiq. moratur: propterea quod edictum
 tota provincia proposuerat, ut, quibus pecunias
 imperasset, neque contulissent, se adirent. Quae
 euocatio uehementer omnes turbauit. Interim
 L. Titius, qui eo tempore tribunus mil. legionis
 uernaculae fuerat, nunciat fama, legionem xxx,
 quam Q. Cassius legatus simul ducebat, * cum Ilur-
 gim ad opidum castra haberet, seditione facta, cen-
 turionibus aliquot occisis, qui signa tolli non pa-
 tiebantur, discessisse, & ad ii. legionem conten-
 disse, quae ad fretum alio itinere ducebatur. Cog-
 nita re, noctu cum v. cohortibus undeuicessimano-
 rum egreditur, mane peruenit. ibi cum diem, ut
 quid ageretur, perspiceret, moratus, * Carnio-
 nam contendit. hic, cum legio xx, & xxi. &
 cohortes i v. & v. legio, totusq. conuenisset equi-
 tatus, audit i v. cohortes a uernaculis oppressas ad
 Obuculam, cum his ad secundam peruenisse legio-
 nem, omnesq. ibi se coniunxisse, & T. Thorium

Italicensē ducem delegisse. Celeriter habitō consilio, Marcellum Cordubam, ut eam in potestate retineret, Q. Cassium legatum Hispalim mittit. Paucis ei diebus affertur, conuentum Cordubensem ab eo defecisse; Marcellumq. aut uoluntate, aut necessitate adductum, (namque id uarie nunciabatur) consentire cum Cordubensibus; II. cohortes legionis v. quae fuerant Cordubae in praesidio, idem facere. Cassius, his rebus incensus, mouet castra, & postero die Segoniam ad flumen Silicē se uenit. Ibi habita concione, militum tentat animos: quos cognoscit, non sua, sed Caesaris absentis causa, sibi fidissimos esse, nullumq. periculum deprecaturus, dum per eos Caesari prouincia restitueretur. Interim Thorius ad Cordubam ueteres legiones adducit: ac, ne dissensionis initium natum seditiosa militum, suaq. uideretur natura: simul, ut contra Q. Cassium, qui Caesaris nomine maioribus uiribus uti uidebatur, atque potentem opponeret dignitatem; Cn. Pompeio se prouintiam recuperare uelle, palam dictitabat. & forsitan etiam hoc fecerit odio Caesaris, & amore Pompeij: cuius nomen multum poterat apud eas legiones, quas M. Varro obtinuerat: sed, id qua mente commotus fecerit, coniectura sciri non potest. Certe hoc prae se Thorius ferebat: milites adeo fatebantur, ut Cn. Pompeij nomen in scutis inscriptum haberent. frequens legionibus conuentus obuiam prodit, neque tantum uirorum, sed etiam matrumfamilias, ac praetextatorum; deprecatur*

deprecatur que , ne hostili aduentu Cordubam diriperent : nam se contra Cassium sentire cum omnibus ; contra Caesarem ne facere cogerentur , orare . Tantaе multitudinis precibus , & lacrumis exercitus commotus , cum uideret ad Cassium persequendum nihil opus esse Cn. Pompeij nomine , & memoria , tamq. omnibus Caesarianis , quam Pompeianis , Longinum esse in odio , neque se conuentum , neque M. Marcellum contra Caesaris causam posse perducere , nomen Pompeij ex scutis detraxerunt ; Marcellum , qui se Caesaris causam defensurum profitebatur , ducem adsciuerunt , praetoremq. appellarunt ; & sibi conuentum adiunxerunt ; castraq. ad Cordubam posuerunt . Cassius eo biduo circiter 15. millia passuum a Corduba , citra flumen Baetim , in opidi conspectu loco excelso facit castra : litteras ad regem Bogudem in Mauritaniam , & ad M. Lepidum proconsulem in Hispaniam citeriorem mittit , subsidio sibi , prouidentiaeq. Caesaris causa quam primum ueniret . Ipse , hostili modo , Cordubensium agros uastat , aedificia incendit . Cuius rei deformitate , atque indignitate , legiones , quae Marcellum sibi ducem ceperant , ad eum concurrerunt ; ut in aciem educerentur , orant ; priusq. confligendi sibi potestas fieret , quam cum tanta contumelia nobilissimae carissimaeq. possessiones Cordubensium in conspectu suo rapinis , ferro , flammaq. consumerentur . Marcellus , cum confligere miserrimum putaret , quod & uictoris , et uicti detrimentum ad eundem

Caesarem esset redundaturum, neque suae potestatis esset, legiones Baetim transducit, atque aciem instruit. Cum* Cassium contra pro castris suis, aciem instruxisse loco superiore uideret, causa interposita, quod is in aequum non descenderet, Marcellus militibus persuadet, ut se in castra recipiant: itaque copias reducere coepit. Cassius, quo bono ualebat, Marcellumq. infirmum esse sciebat, aggressus equitatu legionarios se recipientes, complures nouissimos in fluminis ripis interfecit. Cum hoc detrimento, quid transitus fluminis uitiij, difficultatisq. haberet, cognitum esset, Marcellus castra Baetim transfert: crebroq. uterque legiones in aciem educit; neque tamen confligitur, propter locorum difficultates. Erat copijs pedestribus multo firmior Marcellus. habebat enim ueteranas legiones, multisq. proelijs expertas. Cassius fide magis, quam uirtuti legionum, confidebat. itaque, cum castra castris collata essent; & Marcellus locum idoneum castello cepisset, quo prohibere aqua Cassianos posset; Longinus, ueritus, ne genere quodam obsidionis clauderetur in regionibus alienis, sibiq. infestis, noctu silentio ex castris proficiscitur, celeriq. itinere Vllam contendit; quod sibi fidele esse opidum credebat. Ibi adeo coniuncta ponit moenibus castra, ut et loci natura, (namque Vlla in edito monte posita est) & ipsa munitione urbis, undiq. ab oppugnatione tutus esset. hunc Marcellus insequitur, & quam proxime potest Vllam, castra castris confert: locorumq. cognita natura,

quo

quo maxime rem deducere uolebat, necessitate est adductus; ut neque confligeret; cuius si rei facultas esset, resistere incitatis militibus non poterat; neque uagari Cassium latius pateretur; ne plures ciuitates ea paterentur, quae passi erant Cordubenses. Castellis idoneis locis collocatis, operibusq. in circuitu opidi continuatis, Vllam, Cassiumq. munitionibus clausit. Quae prius quam perficerentur, Longinus omnem suum equitatum emisit: * quem magno sibi usui fore credebat, si pabulari, frumentariq. Marcellum non pateretur; magno autem impedimento, si clausus obsidione, & inutilis necessarium consumeret frumentum. Paucis diebus litteris Cassi acceptis, rex Bogud cum copijs uenit; adiungitq. ei legionem, quam secum adduxerat, compluresq. cohortes auxilias Hispanorum. namque, ut in civilibus dissensionibus accidere consuevit, ita temporibus illis in Hispania non nullae ciuitates rebus Cassi studebant, plures Marcello fauebant. Accedit cum copijs Bogud ad dexteriores Marcelli munitiones. pugnatur utrimque acriter, crebroque, ut accidit, fortuna saepe ad utrumque transferente uictoriam; nec tamen umquam ab operibus depellitur Marcellus. Interim Lepidus ex citiore prouincia cum cohortibus legionarijs xxxv, magnoq. numero equitum, & reliquorum auxiliorum, uenit ea mente Vllam, ut sine ullo studio contentiones Cassi, Marcelliq. componeret. huc uenienti sine dubitatione Marcellus se credit, atque offert, Cassius contra suis se tenet praesidijs, siue eo,

quod plus sibi iuris deberi, quam Marcello, existimabat; sine eo, quod, ne praeoccupatus animus Lepidi esset obsequio aduersarij, uerebatur. ponit ad Vllam castra Lepidus; neque habet a Marcello quidquam diuisi: ne pugnetur, interdicat: ad exeundum Cassium inuitat; fidemq. suam in re omni interponit. Cum diu dubitasset Cassius, quid sibi faciendum, quid ue Lepido esset credendum; neque ullum exitum consilij sui reperiret, si permaneret in sententia; postulat, uti munitiones disicerentur, sibiq. liber exitus daretur. * non tantum induitijs factis, sed prope iam constituta opera cum complanarent, custodiaeq. munitionum essent deductae; auxilia regis in id castellum Marcelli, quod proximum erat regis castris, neque opinantibus omnibus, si tamen in omnibus fuit Cassius, (nam de huius conscientia dubitabatur) impetum fecerunt, compluresq. ibi milites opprefferunt. quod nisi celeriter, indignatione, & auxilio Lepidi, proelium esset diremptum; maior calamitas esset accepta. Cum iter Cassio patefactum esset; castra Marcellus cum Lepido coniungit. Lepidus eodem tempore, Marcellusq. Cordubam cum suis proficiscitur. Narbonem sub idem tempus Trebonius proconsul ad prouinciam obtinendam uenit. de cuius aduentu ut cognouit Cassius, legiones, quas secum habuerat, equitatumq. in hiberna distribuit: ipse, omnibus suis rebus celeriter correptis, Malacam contendit; ibiq. aduerso tempore nauigandi naues conscendit, ut ipse
prae-

praedicabat, ne se Trebonio, & Lepido, & Mar-
 cello committeret; ut amici eius dictitabant, ne
 per eam prouinciam minore cum dignitate iter fa-
 ceret, cuius magna pars ab eo defecerat; ut ceteri
 existimabant, ne pecunia illa, ex infinitis rapi-
 nis confecta, in potestatem cuiusquam ueniret.
 Progressus secunda, ut hiberna, tempestate, cum
 in Iberum flumen, noctis uitandae caussa, se contu-
 lisset, inde, paullo uehementiore tempestate, ni-
 hilo periculosius se nauigaturum credens, profe-
 ctus aduersis fluctibus occurrentibus ostio flumi-
 nis, in ipsis faucibus, cum neque flectere nauem
 propter uim fluminis, neque directam tantis flu-
 ctibus tenere posset, demersa navi periit. CUM
 in Syriam Caesar ex Aegypto uenisset, atque ab
 ijs, qui Roma uenerant ad eum, cognosceret, lit-
 terisq. urbanis animaduerneret, multa Romae
 male, & inutiliter administrari, neque ullam
 partem reip. satis commode geri; quod & conten-
 tionibus tribunicijs perniciosae seditiones oriren-
 tur; & ambitione, atque indulgentia tribuno-
 rum militum, & qui legionibus praeerant, multa
 contra morem, consuetudinemq. militarem fie-
 rent, quae dissoluendae disciplinae, seueritatisq.
 essent; eaque omnia flagitare aduentum suum ui-
 deret; tamen praeferendum* existimauit, quas in
 prouincias, regionesq. uenisset, eas ita relinquere
 constitutas, ut domesticis dissensionibus libera-
 rentur, iura, legesq. acciperent, & externorum ho-
 stium metum deponerent. Haec in Syria, Cilicia,

Asia

*Asia celeriter se confecturum sperabat ; quod hae
prouinciae nullo bello premebantur . In Bithynia,
ac Ponto plus oneris uidebat impendere sibi . Non
enim excessisse Ponto Pbarnacem audierat, neque
excessurum putabat , cum secundo proelio esset ue-
hementer inflatus, quod contra Domitium Calui-
num fecerat . Commoratus fere in omnibus ciui-
tatibus, quae maiores sunt dignitate, praemia be-
nemeritis & uiritim, & publice tribuit : de con-
trouersis ueteribus cognoscit , ac statuit reges, ty-
rannos, dynastas prouinciae, finitimosque, qui* o-
mnes ad eum concurrerant, receptos in fidem, con-
dicionibus impositis prouinciae tuendae, ac defen-
dendae dimittit & sibi, & populo R. amicissimos.
paucis diebus in ea prouincia consumptis, Sex-
Caesarem, amicum, & necessarium suum, legio-
nibus Syriae praefecit ; ipse eadem classe, qua ue-
nerat, proficiscitur in Ciliciam . Cuius prouinciae
ciuitates omnes euocat Tarsum : quod opidum fe-
re totius Ciciliae nobilissimum, fortissimumq. est .
ibi, rebus omnibus prouinciae, & finitimarum ci-
uitatum constitutis, cupiditate proficiscendi ad
bellum gerendum non diutius moratur ; magnisq.
itineribus per Cappadociam confectis, biduum Ma-
zacae commoratus, uenit Comana, uetustissimum,
et sanctissimum in Cappadocia Bellonae templum,
quod tanta religione colitur, ut sacerdos eius deae
maiestate, imperio, & potentia secundus a rege
consensu gentis illius habeatur : id homini nobi-
lissimo Nicomedi Bithynio adiudicauit : qui, re-*

gio Cappadocum genere ortus, propter aduersam fortunam maiorum suorum, mutationemq. generis, iure minime dubio, uetustate tamen intermisso, sacerdotium id repetebat. fratrem autem Ariobarzanis Ariaratem, cum bene meritis uterque eorum de rep. esset, ne aut regni hereditas Ariaratem sollicitaret, aut heres regni terreret, Ariobarzani attribuit, qui sub eius imperio, ac ditione esset: ipse iter coeptum simili uelocitate conficere coepit. Cum propius Pontum, finesque Gallograeciae accessisset, Deiotarus, tetrarches Gallograeciae, tunc quidem paene totius, quod ei neque legibus, neque moribus concessum esse ceteri tetrarchae contendebant, sine dubio autem rex Armeniae minoris ab senatu appellatus, depositis regijs insignibus, neque tantum priuato uestitu, sed etiam reorum habitu supplex ad Caesarem uenit oratum, ut sibi ignosceret, quod in ea parte positus terrarum, quae nulla praesidia Caesaris habuisset, exercitibus, imperijsq. in Cn. Pompeij castris * fuisset: neque enim se iudicem debuisse esse controuersiarum populi R. sed parere praesentibus imperijs. Contra quem Caesar, cum plurima sua commemorasset officia, quae consul ei decretis publicis tribuisset; cumq. defensionem eius, nullam posse excusationem * eius imprudentiae recipere, coarguisset; quod homo tantae prudentiae, ac diligentiae scire potuisset, quis urbem, Italiamq. teneret; ubi senatus, populusq. R. ubi resp. esset; quis deinde post L. Lentulum, C. Marcellum con-

sul

ful esset: * sed tamen se concedere id factum superioribus suis beneficijs, ueteri hospitio, atque amicitiae, dignitati, aetatiq. hominis, precibus eorum, qui frequentes concurrissent, hospites, atque amici Deiotari ad deprecandum: de controuersijs tetrarcharum postea se cogniturum esse dixit: regium uestitum ei restituit. * legionem autem, quam ex genere ciuium suorum Deiotarus, natura, disciplinaq. nostra constitutam, habebat, equitatumq. omnem ad bellum gerendum* adducere iussit. Cum in Pontum uenisset, copiasq. omnes in unum locum coegisset; quae numero, atque exercitatione bellorum mediocres erant; (excepta enim legione VI, quam secum adduxerat Alexandria ueteranam, multis laboribus, periculisq. functam, multisq. militibus, partim difficultate itinerum, ac navigationum, partim crebritate bellorum, adeo deminutam, ut minus ∞ hominum in ea esset; reliquae erant III. legiones, una Deiotari, duae, quae in eo proelio, quod Cn. Domitium fecisse cum Pharnace scripsimus, fuerant) legati, a Pharnace missi, Caesarem adueniunt; atque in primis deprecantur, ne eius aduentus hostilis esset. facturum enim omnia Pharnacem, quae imperata essent. maximeq. commemorabant, nulla Pharnacem auxilia contra Caesarem Pompeio dare uoluisse; cum Deiotarus, qui dedisset, tamen ei satisfacisset. Caesar respondit, se fore aequissimum Pharnaci, si, quae polliceretur, repraesentaturus esset. monuit autem, ut solebat, militibus uerbis legatos,

gatos, ne aut Deiotarum sibi obijcerent, aut nimis eo gloriarentur beneficio, quod auxilia Pompeio non misissent: nam se neque libentius facere quidquam, quam supplicibus ignoscere; neque provinciarum publicas iniurias condonare ijs posse, qui* non fuissent in se officiosi: id ipsum, quod commemorassent, officium utilius Pharnaci fuisse, qui prouidisset, ne uinceretur, quam sibi, cui dii immortales uictoriam tribuissent: itaque se magnas, & graues iniurias ciuium Romanorum, qui in Ponto negotiati essent, quoniam in integrum restituere non posset, concedere Pharnaci, nam neque interfectis amissam uitam, neque exsetis uirilitatem restituere posse; quod quidem supplicium grauius morte ciues Romani subissent. Ponto uero decederet confestim; familiasq. publicanorum remitteret; ceteraq. restitueret socijs ciuibsq. Romanis, quae penes eum essent: si fecisset, iam tunc sibi* mitteret munera, ac dona, quae, bene rebus gestis, imperatores ab amicis accipere consueissent. miserat enim Pharnaces coronam auream. His responsis datis, legatos remisit. At Pharnaces, omnia liberaliter pollicitus; cum festinantem, ac properantem Caesarem speraret libentius etiam crediturum suis promissis, quam res pateretur, quo celerius, honestiusq. ad res magis necessarias proficisceretur, nemini enim erat ignotum, plurimis de causis ad urbem Caesarem reuocari) lentius agere, decedendi diem postulare longiorem, pactiones interponere,

re, in summa frustrari coepit. Caesar, cognita calliditate hominis, quod alijs temporibus natura facere consueverat, tunc necessitate ferit adductus, ut celerius omnium opinione manum confereret. Zela est opidum in Ponto, *positu ipso, ut in plano loco, satis munitum. tumulus enim naturalis, uelut manu factus, excelsiore undique fastigio sustinet murum. circumpositi sunt huic opido magni, multiq. intercisi uallibus colles: quorum editissimus unus, qui, propter uictu, iam Mithridatis, & infelicitatem triarij, detrimentumq. exercitus nostri, superioribus locis, atque itineribus paene coniunctis opido, magnam in illis partibus habet nobilitatem. nec multo longior millibus passuum III. abest ab Zela. hunc locum Pharnaces, ueteribus paternorum felicium castrorum *refectis operibus, copijs omnibus suis occupauit. Caesar, cum ab hoste millia passuum V. castra posuisset; uideretq. eas ualles, quibus regia castra munirentur, eodem interuallo sua castra munituras: si modo ea loca hostes priores non coepissent, quae multo erant propiora regis castris; aggerem comportari iubet intra munitiones. Quo celeriter collato, proxima nocte, uigilia quarta, legionibus omnibus expeditis, impedimentisq. in castris relictis, prima luce, non opinantibus hostibus, cum ipsum locum cepit, in quo Mithridates secundum proelium aduersus triarium fecerat. huc omnem comportari aggerem e castris, seruitiaq. agi iussit; ne quis ab opere miles discederet; cum, spatium

tio non amplius ∞ passuum, intercisa uallis ca-
 stra hostium diuideret ab opere incepto Caesaris
 castrorum. Pharnaces, cum id repente prima
 luce animaduertisset, copias suas omnes pro ca-
 stris instruxit, quas, interposita tanta locorum
 iniquitate, consuetudine magis peruulgata mi-
 litari credebatur instrui Caesar, uel ad opus suum
 tardandum, quo plures in armis tenerentur, uel
 ad ostentationem regiae fiduciae, ne munitione
 magis, quam manu, defendere locum Pharnaces
 uideretur: itaque deterritus non est, quo mi-
 nus, prima acie pro uallo instructa, reliqua pars
 exercitus opus faceret. At Pharnaces, impulsus
 siue loci felicitate, siue auspicijs, & religioni-
 bus inductus, quibus obtemperasse eum postea au-
 diebamus; siue paucitate nostrorum, qui in ar-
 mis erant, comperta, cum more operis quotidia-
 ni, magnam illam seruorum multitudinem, quae
 aggerem portabat, militum esse credidisset; si-
 ue etiam ueterani fiducia exercitus sui, quem cum
 legione XXII in acie conflixisset, & uicisse le-
 gati eius gloriabantur; simul contemptu exer-
 citus nostri, quem pulsum a se, Domitio duce,
 sciebat: inito consilio dimicandi, descendere prae-
 rupta ualle coepit. cuius aliquamdiu Caesar irri-
 debat inanem ostentationem, & eo loco militum
 * cohortationem, quem in locum nemo sanus ho-
 stis subiturus esset: cum interim Pharnaces eo-
 dem gradu, quo * in proelium descenderat, uallem
 adscendere aduersus arduum collem instructis co-
 pijs

pijs coepit; Caesar, incredibili eius uel temeritate, uel fiducia motus; neque opinans, imparatusque oppressus, eodem tempore milites ab operibus uocat, arma capere iubet, legiones opponit, aciem instruit. cuius rei subita trepidatio magnum terrorem attulit nostris. nondum ordinibus instructis, falcatae regiae quadrigae permistos milites perturbant, quae tamen celeriter multitudine telorum opprimuntur. insequitur has acies hostium; & clamore sublato, confligitur, multum adiuuante natura loci, plurimum deorum immortalium benignitate: qui cum omnibus casibus belli intersunt, tum praecipue eis, quibus nihil ratione potuit administrari. Magno atque acri comminus proelio facto, dextro cornu, quo ueterana legio VI. erat collocata, initium uictoriae natum est ab ea parte, cum in procliui detrudentur hostes, multo tardius, sed tamen iisdem dijs adiuuantibus, sinistro cornu, mediaque acie, totae profligantur copiae regis. quae quam facile subierant iniquum locum, tam celeriter gradu pulsae, premebantur loci iniquitate. itaque, multis militibus partim interfectis, partim suorum ruina oppressis, qui uelocitate effugere poterant, armis tamen proiectis, uallem transgressi, nihil ex loco superiore inermes proficere poterant. at nostri, uictoria elati, subire iniquum locum, munitionesque aggredi non dubitarunt. defendentibus autem ijs cohortibus castra, quas Pharnaces praesidio reliquerat, celeriter castris hostium

stium sunt potiti . Interfecta multitudine omni,
aut capta suorum ; Pharnaces cum paucis equi-
tibus profugit . cui nisi castrorum oppugnatio fa-
cultatem attulisset liberius profugiendi , uiuus in
Caesaris potestatem adductus esset . Tali uictoria to-
ties uictor Caesar incredibili est laetitia affectus ,
quod maximum bellum tanta celeritate consece-
rat : * eratque , subiti periculi recordatione , laetior ,
quod uictoria facili ex difficilimis rebus accide-
rat . Ponto recepto , praeda omni regia militi-
bus condonata , postero die cum expeditis equiti-
bus ipse proficiscitur : legionem VI . decedere ad
praemia , atque honores accipiendos in Italiam
iubet : auxilia Deiotari domum remittit II . le-
giones cum Coelio Vintiano in Ponto reliquit .
Ita per Gallograeciam , Bithyniamq. in Asiam
iter facit : omniumq. earum prouinciarum de con-
trouersis cognoscit , & statuit : iura in tetrar-
chas , reges , ciuitates distribuit . Mithridatem
Pergamenum , a quo rem feliciter , celeriterq. ge-
stam in Aegypto supra scripsimus , regio gene-
re ortum , disciplinis etiam regijs educatum ,
(nam eum Mithridates , rex Asiae totius , pro-
pter nobilitatem Pergamo paruulum secum as-
portauerat in castra , multosq. tenuerat annos)
regem Bosphori constituit , quod sub imperio
Pharnacis fuerat ; prouinciasq. populi R. a bar-
baris , atque inimicis regibus , interposito ami-
cissimo rege , munivit . Eidem tetrarchiam , le-
gibus Gallograecorum , iure gentis , & cognati-
onis

tionis adiudicauit, occupatam, & possessam paucis ante annis a Deiotaro. Neque tamen usquam diutius moratus est, quam necessitas urbanarum seditionum pati uidebatur. Rebus felicissime, celerrimeq. confectis, in Italiam celerrimus omnium opinione uenit

A . HIRTII; vel, OPPII;
COMMENTARIORVM
DE BELLO . AFRICANO
L I B E R

AESAR, itineribus iustis confectis, nullo die intermisso, ad XIV . Kal . Ian . Lilybaeum peruenit: statimq . ostendit, sese naues uelle conscendere; cum non amplius legionem tironum haberet unam, equitesq . nix DC . tabernaculum secundum litus ipsum constituit, ut prope fluctus uerberaret . Hoc eo consilio fecit, ne quis morae quidquam fore speraret & ut omnes in dies, horasq . parati essent . Incidit per id tempus, ut tempestates ad nauigandum idoneas non haberet . nihilo tamen minus in nauibus remiges, militesq . continere, & nullam praetermittere occasionem profectionis; cum praesertim ab incolis eius prouinciae nunciarentur aduersariorum copiae, equitatus infinitus, legiones regiae IV, leuis armaturae magna uis, Scipionis legiones X, elephanti CXX, classesq . esse complures . tamen non deterrebatur, animoque, & spe confidebat . Interim in dies & naues longae adaugeri, & onerariae complures eodem concurrere, et leginoens tironum conuenire, in his ueterana legio V, equitum ad II . millia . legionibus collectis VI, & equitum II . millibus, ut quaeque prima legio uenerat, in na-

ues longas imponebatur, equites autem in onerarias. ita maiorem partem nauium antecedere iussit, & insulam petere Aponianam, quae* non abest a Lilybaeo. ibiq. commoratus, bona paucorum uendit publice: deinde Allieno praetori, qui Siciliam obtinebat, de omnibus rebus praecipit, & de reliquo exercitu celeriter imponendo. Dat^{is} mandatis, ipse nauem conscendit ad VI. Kal. Ian. & reliquas naues statim est consecutus. ita, uento certo, celeriq. nauigio uectus, post diem quartam cum longis paucis nauibus in conspectum Africae uenit, namque onerariae reliquae, praeterea paucas, uento dispersae, atque errabundae diuersa loca petierunt. Clupeam classe praeteruehitur, deinde Neapolim. complura praeterea castris, & opida non longe a mari relinquit. Postquam Hadrumetum accessit, ubi praesidium erat aduersariorum, cui praeerat C. Considius, & a Clupea secundum oram maritimam, cum equitatu Hadrumeti Cn. Piso cum Mauris circiter IIII. millibus apparuit. Ibi paullisper Caesar ante portum commoratus, dum reliquae naues canuerent, exponit exercitum. cuius numerus in praesentia fuit peditum IIII. millium, equitum CI. castrisq. ante opidum positis, sine iniuria cuiusquam confedit; cohibetq. omnes a praeda. opidani interim muros armatis complent. ante portum frequentes* confidunt ad se defendendum. quorum numerus II. legionum intus erat. Caesar, circum opidum uectus, natura loci perspecta, redit

*in castra . non nemo culpaе eius , imprudentiaeq. assignabat , quod neque certum locum gubernatoribus perfectisque , quem peterent , praeceperat : neque , ut mos ipsius , consuetudoq. superioribus temporibus fuerat , tabellas signatas dederat , ut in tempore , ijs perlectis , locum certum peterent uniuersi . quod minime Caesarem fefellerat . namque nullum portum terrae Africae , quo classes decurrerent , pro certo tutum ab hostium praesidio fore suspicabatur ; sed fortuitu oblatam occasionem egressus aucupabatur . L. Plancus interim legatus petit a Caesare , ut sibi daret facultatem cum Considio agendi , si posset aliqua ratione perducere ad sanitatem . itaque , data facultate , litteras conscribit , & eas captiuo dat perferendas in opidum ad Considium . Quo simul atque captiuus * peruenisset , litterasque , ut erat mandatum , Considio porrigere coepisset , prius , quam acciperet ille , Vnde , inquit , istas ? Tum captiuus , Venio a Caesare . Tunc Considius , Vnus est , inquit , Scipio imperator hoc tempore populi R. deinde in conspectu suo captiuum statim interfici iubet : litterasq. non dum perlectas , sicut erant signatae , dat homini certo ad Scipionem perferendas . Postquam , una nocte , & die ad opidum consumpta , neque responsum ullum a Considio dabatur ; neque ei reliquae copiae succurrebant ; neque equitatu abundabat ; & ad opidum oppugnandum non satis copiarum habebat , & eas tironum ; neque primo aduentu conuulnerari exercitum uolebat ; &*

opidi egregia munitio, difficilisq. ad oppugnandum erat accessus; & nunciabantur auxilia magna equitatus opidanis suppetias uenire: non est uisa ratio ad oppugnandum opidum commorandi; ne, dum in ea re Caesar esset occupatus, circumuentus a tergo ab equitatu hostium laboraret. itaque, castra cum mouere uellet, subito ex opido erupit multitudo: atque equitatus subsidio uno tempore eis casu succurrit, qui erat missus ab Iuba ad stipendium accipiendum: castraque, unde Caesar aggressus, iter facere coeperat, occupant, & eius agmen extremum insequi coeperunt. Quae res cum animaduersa esset, subito legionarij consistunt, & equites, quamquam erant pauci, tamen contra tantam multitudinem audacissime concurrunt. Accidit res incredibilis, ut equites minus xxx Galli, Maurorum equitum 11. millia loco pellerent, * urgerentq. in opidum. Postquam repulsi, & coniecti erant intra munitiones, Caesar iter constitutum ire contendit. quod cum saepius facerent; & modo insequerentur, modo rursus ab equitibus in opidum repellerentur: cohortibus paucis ex ueteranis, quas secum habebat, in extremo agmine collocatis, & parte equitatus, iter leniter cum reliquis facere coepit. ita, quanto longius ab opido discedebatur, tanto tardiores ad insequendum erant Numidae. interim in itinere ex opidis, & castellis legationes uenire, polliceri frumentum, paratosq. esse, quae imperasset, facere. itaque eo die castra posuit ad opidum

dum Ruspinam Kalendis Ian. inde mouit, & peruenit ad opidum Leptin, liberam ciuitatem, & immunem. legati ex opido ueniunt obuiam: libenter se omnia facturos, quae uellent, pollicentur. Itaque centurionibus ad portas opidi, & custodijs impositis, ne quis miles in opidum introiret, aut iniuriam faceret cuiquam incolae, non longe ab opido secundum litus facit castra. Eodem naues onerariae, et longae non nullae casu aduenerunt. reliquae, ut est ei nunciatum, incertae locorum, Vticam uersus petere uisae sunt. Interim Caesar a mari non digredi, neque mediterranea petere propter nauium errorem, equitatumq. in nauibus omnem continere, ut arbitror, ne agri uasflarentur: aquam in naues iubet comportari. Remiges interim, qui aquatum e nauibus exierant, subito equites Mauri, neque opinantibus Caesarianis, adorti, multos iaculis conuulnerauerunt, non nullos interfecerunt. latent enim in insidijs cum equis inter conualles, & subito exerunt, non ut in campo comminus depugnent. Caesar interim in Sardiniam nuncios cum litteris, & in reliquas provincias finitimas dimisit, ut sibi auxilia, commeatus, frumentum, simulatq. litteras legissent, mittenda curarent: exoneratisq. partim nauibus longis, Rabirium Postulum in Siciliam ad secundum commeatum accersendum mittit. Interim cum x. nauibus longis ad reliquas naues onerarias conquirendas, quae deerrassent, et simul mare tuendum ab hostibus iubet proficisci. Item C. Sallu-

stium Crispum praetorem ad Cercinnam insulam
uersus, quam aduersarij tenebant, cum parte na-
uium ire iubet; quod ibi magnum numerum fru-
menti esse audiebat. Haec ita* imperabat, itaq.
unicuique praecipiebat, ut, si fieri posset, nec lo-
cum ullum excusatio haberet, nec moram tergiver-
satio. ipse interea, ex perfugis, & incolis cogni-
tis condicionibus Scipionis, & qui cum eo contra
se bellum gerebant, miserari. Regium enim equi-
tatum in prouincia Africa Scipio alebat. tan-
ta hominum erat dementia, ut mallent regis es-
se uectigales, quam cum ciuibus in patria in suis
fortunis esse incolumes. Caesar ad III non. Ian-
castra mouet: Leptiq. VI. cohortium praesidio cum
Saserna relicto, ipse rursus, unde pridie uenerat,
Ruspinam cum reliquis copijs conuertit: ibiq. sar-
cinis exercitus relicto, ipse cum expedita manu
proficiscitur circum uillas frumentatum; opida-
nisq. imperat, ut plaustra, iumenta. omnia se-
quantur. Itaque magno frumenti inuento numero,
Ruspinam redit. Hoc eum iccirco existimo fecisse,
ne maritima opida post se uacua relinqueret, prae-
sidioq. firmata ad classis receptacula muniret. Ita-
que, ibi relicto P. Saserna, fratre eius, quem Lepti
proximo opido reliquerat cum legione, iubet com-
portari ligna in opidum quamplurima: ipse cum co-
hortibus VII, quae ex ueteranis legionibus in clas-
se cum Sulpicio, et Vatinio rem gesserant, ex opido
Ruspina egressus, proficiscitur ad portum, qui ab-
est ab opido millia passuum II: ibiq. classem sub ue-
sperum

sperum cum ea copia conscendit . omnibus in exercitu inscijs , & requirentibus imperatoris consilium , magno metu , ac tristitia sollicitabantur . Parua enim cum copia , & ea tironum , neque omni exposita in Africa contra magnas copias , & insidiosae nationis , equitatumq. innumerabilem , se expositos uidebant : neque quidquam solatij in praesentia , neque auxilium in suorum consilio animaduvertebant , nisi in ipsius imperatoris uultu , uigore , mirabiliq. hilaritate . animum enim altum , & erectum prae se gerebat . Huic acquiescebant homines , & in eius scientia , & consilio omnia sibi procliuia omnes fore sperabant . Caesar , in nauibus una nocte consumpta , iam caelo albescente , cum proficisci conaretur , subito nauium pars , de qua timebat , ex errore eodem conferebatur . Hac re cognita , Caesar celeriter de nauibus imperat omnes egredi , atque armatos in litore reliquos aduenientes milites expectare . Itaque , sine mora nauibus eis in portum receptis , & aduectis militum , equitumq. copijs , rursus ad opidum Russinam redit , atque , ibi castris constitutis , ipse cum cohortibus expeditis xxx frumentatum est profectus . ex eo est cognitum Caesaris consilium : illum cum classe nauibus onerarij , quae deerrassent , subsidio ire , clam hostibus , uoluisse ; ne casu imprudentes suae naues in classem aduersariorum inciderent : neque eam rem eos uoluisse scire , qui in praesidijs relictj milites fuissent ; ne , propter suorum paucitatem , & hostium multitudinem ,

nem, metu deficerent: Interim, cum iam Caesar progressus esset e castris circiter millia passuum III, per speculatores, & antecessores equites nunciatur ei, copias hostium haud longe a se uisas. Et hercle cum eo nuncio pulvis ingens conspicio ceptus est. Hac re cognita, Caesar celeriter iubet, equitatum uniuersum, cuius copiam habuit in praesentia non magnam, & sagittarios, quorum paruus e castris secum exierat numerus, accersi, atque ordinatim signa se leniter consequi: ipse antecedere cum paucis armatis. Iamque, cum procul hostis conspici posset, milites in campo iubet galeari, & ad pugnam parari. quorum omnino numerus fuit XXX. cohortium, cum equitibus CD, & sagittarijs. & hostes interim, quorum dux erat Labienus, & duo Pacidij, aciem dirigunt mirabili longitudine, non peditum, sed equitum confertam: & inter eos leuis armaturae Numidas, & sagittarios pedites interposuerant: & ita condensauerant, ut procul Caesariani pedestres copias arbitrentur: & dextrum ac sinistrum cornu magnis equitum copijs firmauerant. Inter Caesar aciem dirigit simplicem, ut poterat, propter paucitatem: sagittarios ante aciem constituit: equites dextro, sinistroq. cornu opponit: & ita praecipit, ut prouiderent, ne multitudine equitatus hostium circumuenirentur. existimabat enim se cum pedestribus copijs, acie instructa, dimicaturum. Cum utrimque expectatio fieret; neque Caesar se*remoueret; & cum suorum paucitate con-

tra magnam uim hostium artificio magis, quam uiribus, * decertandum uideret: subito aduersariorum equitatus sese extendere, & in latitudinem promouere, collesq. completti, & Caesaris equitatum extenuare, simulq. ad circumeundum comparare se coeperunt. Caesariani equites eorum multitudinem aegre sustinebant. Acies interim mediae cum concurrere conarentur, subito ex condensis turmis Numidae leuis armaturae cum equitibus procurrunt, & inter legionarios pedites iacula coniiciunt. hic cum Caesariani in eos impetum fecissent; illorum equites refugiebant: pedites interim resistebant, dum equites rursus, concursu renouato, peditibus suis succurrerent. Caesar, nouo genere pugnae oblato, cum animaduerneret, ordines suorum in procurrendo turbari, (pedites enim, dum equites longius a signis persequuntur, latere nudato a proximis Numidis iaculis uulnerabantur, equites autem hostium pilum* militis cursu facile uitabant) edicit per ordines, ne quis miles a signis xv. pedes longius procederet. equitatus interim Labieni, suorum multitudine confusus, Caesaris paucitatem circumire conatur. equites Iuliani pauci, multitudine hostium defessi, equis conuulneratis paulatim cedere; hostis, magis, magisque instare. ita, puncto temporis omnibus legionarijs ab hostium equitatu circumuentis, Caesaris que copijs in orbem compulsis, intra cancellos omnes coniecti pugnare cogeabantur. Labienus in equo capite nudo, uersari in prima acie, simul suos

cohor-

cohortari, non numquam legionarios Caesaris ita appellare: Quid tu, inquit, miles tiro, tam feroculus es? uos quoque iste uerbis infatuauit. in magnum mehercule uos periculum impulit. misereor uestri. Tum miles, Non sum, inquit, tiro, Labiene, sed de legione x. ueteranus. Tum Labienus, Non agnosco, inquit, signa decumanorum. Tum miles, Iam me, quis sim, intelliges. simul cassidem de capite deiecit, ut cognosci ab eo posset; atque ita pilum uiribus contortum, dum in Labienum mittere contendit, equi grauitur aduerso pectori affixit, & ait: Labiene, decumanum militem, qui te petit, scito esse. omnium tamen animi in terrorem coniecti, & maxime tironum. circumspicere enim Caesarem, neque amplius facere, nisi hostium iacula uitare. Caesar interim, consilio hostium cognito, iubet aciem in longitudinem quammaximam porrigi, * & alternis controuersis cohortibus, ut una post alteram ante signa tenderet. ita coronam hostium dextro, sinistroq. cornu mediam diuidit; & unam partem ab altera exclusam, equitibus intrinsecus adortus, cum peditatu telis coniectis in fugam uertit: neque longius progressus, ueritus insidias, se ad suos recipit. idem altera pars equitum peditumq. Caesaris facit. His rebus gestis, & procul hostibus repulsis, conuulneratisque, ad sua praesidia sese, ut erat instructus, recipere coepit. Interim M. Petreius, & Cn. Piso cum equitibus Numidis c. electis, peditatuq. eiusdem generis satis grandi

grandi, ex itinere recta subsidio suis occurrunt. At cohortes, suis ex terrore firmatis, rursusq. renouatis animis, legionarios, conuersis equitibus, * se recipientes, nouissimos adoriri; & impedire coeperunt, quo minus se in castra reciperent. Hac re animaduersa, Caesar iubet signa conuerti, & medio campo redintegrari proelium. Cum ab hostibus eodem modo pugnaretur; nec comminus ad manus rediretur; Caesarisq. equites, iumenta-que ex nausea recenti, siti, languore, paucitate, uulneribus* defatigata ad insequendum hostem, perseuerandumq. cursum tardiores haberent; dieiq. pars exigua iam reliqua esset: cohortibus, equitibusq. circumdatis, imperat, ut uno iactu contenderent, neque remitterent, donec ultralimos colles hostes repulissent; atque eorum essent potiti. itaque, signo dato, cum iam hostes languide, negligenterq. tela mitterent, subito committit cohortes, turmasq. suorum: atque puncto temporis, hostibus nullo negotio campo pulsus, post collemq. deiectis, nacti locum, atque ibi paullisper commorati, ita ut erant instituti, leniter se ad suas recipiunt munitiones: itemq. aduersarij, male accepti, tum demum se ad sua praesidia contulerunt. Interim, ea re gesta, & proelio dirempto, ex aduersarijs perfugae plures ex omni hominum genere, & praeterea intercepti hostium complures equites, peditesque, ex quibus cognitum est hostium consilium, eos hac mente, & conatu uenisse, ut nouo, atque inusitato genere proelij tirones, legionarijque.

narij. pauci perturbati, Curionis exemplo ab equitatu circumuenti opprimerentur: & ita Labienum dixisse pro concione; tantam sese multitudinem auxiliorum aduersarijs subministraturum, ut etiam cedendo in ipsa uictoria fatigati uincerentur, atque a suis superarentur: quippe non illorum sibi confideret, primum, quod audierat Romae legiones ueteranas dissentire, neque in Africam uelle transire, deinde, quod triennio in Africa suos milites consuetudine retentos, fideles iam sibi effecisset: maxima autem auxilia haberet Numidarum, equitumq. leuis armaturae. Praeterea ex fuga, proelioq. Pompeiano, quos secum a Brundisio transportauerat, equites Germanos, Gallosque, ibiq. postea ex Hybridis libertinis, seruisq. conscripserat, armauerat, equoq. frenato uti condocuerat. praeterea regia auxilia, elephantes CXX, equitatusq. innumerabilis. deinde legiones conscriptae ex cuiusque modi generis amplius XII millibus. Hac spe, atque ea audacia inflamatus Labienus cum equitibus Gallis, Germanisq. DCCC, Numidarum sine frenis IIX. millibus, praeterea Petreiano auxilio adhibito equitibus ∞ C, peditum ac leuis armaturae quater tantis sagittarijs; ac funditoribus, hippotoxotisq. compluribus, his copijs pridie non. Ian. post diem tertium, quam Africam attigit, in campis planissimis, purissimisq. ab hora diei quinta usque ad solis occasum est decertatum. In eo proelio Petreius graniter ictus ex acie recessit. Caesar

*sar interim castra munire diligentius, praesidia firmare maioribus copijs, uallumq. ab opido Ruspinga usque ad mare deducere, & a castris alterum eodem; quo tutius ultro, citroq. commeare, auxiliaq. sine periculo sibi succurrere possent: tela, tormentaq. ex nauibus in castra comportare, remigum partem ex classe, Gallorum, Rhodiorumq. epibatarumq. armare, & in castra euocare; uti, si posset, eadem ratione, qua aduersarij, leuis armatura interiecta inter equites suos interponeretur. sagittarijsq. ex omnibus nauibus Ithyreis, Syrys, & cuiusq. generis ductis in castra compluribus, frequentabat suas copias. audiebat enim Scipionem post diem tertium eius diei, quo proelium factum erat, appropinquare, copias suas cum Labieno, & Petreio coniungere. cuius copiae legionum IIX. & equitum IV. millium esse nunciabantur. officinas ferrarias instruere; sagittasque, & tela uti fierent complura, curare, glandes fundere, sudas comparare; litteras in Siciliam, nunciosq. mittere, ut sibi crates, materiemq. congererent ad arietes, cuius inopia in Africa esset: praeterea ferrum, * plumbumq. mitteretur: etiam animaduvertebat, frumento se in Africa nisi * importato uti non posse: priore enim anno, propter aduersariorum delectus, quod stipendiarij aratores milites essent facti, messem non esse factam: praeterea ex omni Africa frumentum aduersarios in pauca opida, & bene munita comportasse. omnemq. regionem Africae exinanisse frumento: opida, praeter*

pauca,

pauca, quae ipsi suis praesidijs tueri poterant, reliqua dirui, atque deleri, & eorum incolas intra sua praesidia coegisse commigrare, agros desertos ac uastatos esse. Hac necessitate Caesar coactus, priuatos ambiendo, & blande appellando, aliquantulum frumenti numerum* in sua praesidia congefferat; &* eo parce utebatur. Opera interim ipse quotidie circumire, &* alternas cohortes in statione habere propter hostium multitudinem. Labienus saucios suos, quorum numerus maximus fuit, iubet in plaustreis* Hadrumetum deportari. naues interim Caesaris onerariae errabundae male uagabantur, incertae locorum, atque castrorum suorum: quas singulas scaphae aduersariorum complures adortae incenderant, atque expugnauerant. Hac re nunciata Caesari, classes circum insulas, portusque disposuit; quo tutius commectus supportari possent. M. Cato interim, qui Vticae praeerat, Cn. Pompeium filium multis uerbis, assidueque obiurgare non desistebat. Tuus, inquit, pater, istius aetatis cum esset, animaduertisset, remp. ab audacibus, sceleratisque ciuibus oppressam, bonosque, aut interfectos, aut exilio multatos, patria, ciuitateque carere; gloria, & animi magnitudine elatus, priuatus,* atque adolescentulus, paterni exercitus reliquijs collectis, paene oppressam funditus, & deletam Italiam, urbemque Romanam in libertatem uindicauit: idemque Siciliam, Africam, Numidiam, Mauritaniam mirabili celeritate armis recepit. Quibus*

ex rebus sibi eam dignitatem, quae est per gentes clarissima, notissimaque, conciliauit; adulescentulusque, atque eques Romanus, triumphauit. atque ille, non ita amplis rebus patris gestis, neque tam excellenti maiorum dignitate parta, neque tantis clientelis, nominisq. claritate praeditus, in remp. est ingressus. tu contra, & patris nobilitate, & dignitate, & per te ipse satis animi magnitudine, diligentiaq. praeditus, non ne eniteris, & proficisceris ad paternas clientelas, auxilium tibi, rei. publicae, atque optimo cuique esflagitatum? His uerbis hominis grauissimi incitatus adulescentulus, cum nauiculis cuiusq. modi generis quae xxx, inibi, paucis rostratis, profectus ab* Vtica est in Mauritaniam, regnumq. Bogudis est ingressus: expeditoq. exercitu, numero seruorum, liberorum II. millium, cuius partem inermem, partem armatam habuerat, ad opidum Ascurum accedere coepit: in quo opido praesidium fuit regium. Pompeio adueniente, opidani usque eo passi propius eum accedere, donec ad ipsas portas ac murum appropinquaret, subito eruptione facta, prostratos, perterritosq. Pompeianos in mare passim, nauesq. compulerunt. Ita, re male gesta, Cn. Pompeius filius naues inde auertit, neque postea litus attigit; classemq. ad insulas Baleares uersus conuertit. Scipio interim cum ijs copijs, quas paullo ante demonstrauius, Vticae grandi praesidio relicto, profectas, primū Hadrumeti castra ponit; deinde, ibi paucos dies commoratus, noctu itinere facto,

cum Petreij, & Labieni copijs se coniungit; atque, unis castris factis, III millia passuum longe consistunt. Equitatus interim eorum circum Caesaris munitiones uagari, atque eos, qui pabulandi, aut aquandi gratia extra uallum progressi essent, excipere, & ita omnes aduersarios intra munitiones continere. quare Caesariani graui annona sunt conflictati; ideo quod nondum neque ab Sicilia, neque ab Sardinia commeatus supportatus erat; neque per anni tempus in mari classès sine periculo uagari poterant; neque amplius millia passuum VI. terrae Africae quoquo uersus tenebant; pabuliq. inopia premebantur. Qua necessitate coacti uterani milites, equitesque, qui multa terra, mariq. bella confecerant, & periculis inopiaq. tali saepe essent conflictati, alga e littore collecta, & aqua dulci elota, & ita iumentis esurientibus data, uitam eorum producebant. Dum haec ita fierent, rex Iuba, cognitis Caesaris difficulatibus, copiarumq. paucitate, non est uisum dari spatium conualescendi, augendarumq. eius opum. itaque, comparatis equitum magnis, peditumque copijs, subsidio suis, egressus e regno, ire contendit. P. Sertius interim, & rex Bogud, coniunctis suis copijs, cognito regis Iubae egressu, propius eius regnum copias suas ad mouere: Cirtamque, opidum eius regni opulentissimum, adorti, paucis diebus pugnando capiunt, & praeterea duo opida Getulorum, quibus cum condicionem ferrent, ut opido excederent, idq. sibi uacuum transderent, condicionemq.

repu-

repudiassent, postea ab eis capti, interfectiq. sunt omnes. inde progressi, agros opidaq. uexare non desistunt. Quibus rebus cognitis, Iuba, cum iam non longe Scipione, atque eius ducibus abesset, capit consilium, satius esse, sibi, suoq. regno subsidio ire, quam, dum alios adiuturus proficisceretur, ipse suo regno expulsus, forsitan utraque re expelleretur. itaque rursus se recepit, atque auxilia a Scipione etiam abduxit, sibi, suisq. rebus timens; elephantisq. xxx. relictis, suis finibus, opidisq. suppetias profectus est. Caesar, cum de suo interim aduentu dubitatio in prouincia esset; neque quisquam crederet ipsum, sed * aliquem legatum cum copijs in Africam uenisse; conscriptis litteris circum prouinciam, omnes ciuitates facit de suo aduentu certiores. Interim nobiles homines ex suis opidis profugere, & in castra Caesaris deuenire, & de aduersariorum eius acerbitate, crudelitateq. commemorare coeperunt. quorum lacrumis, querellisq. Caesar commotus, * cum antea constitisset in statuiis castris, aestate inita cunctis copijs, auxilijsq. coactis, bellum cum aduersarijs suis gerere instituit; litterisq. celeriter in Siciliam ad Allienum, & Rabirium Postumum conscriptis, & per Cata Scopum missis, ut sine* mora, aut ulla excusatione hiemis, uentorumque, exercitus sibi quamcelerrime transportaretur, Africam prouinciam perire, * funditusq. euerti a suis inimicis: quod nisi celeriter socijs foret subuentum, praeter ipsam Africam terram nihil, ne

teētum quidem , quo se reciperent , ab illorum scelerē , insidijsq. reliquum * futurum . atque ipse in tanta erat festinationē , & expectationē , ut postero die , quam misisset litteras , nunciumq. in Siciliam , classē , exercitumq. morari diceret , noctes , diesq. oculos , mentemq. ad mare dispositos , directosq. haberet . nec mirum . animaduvertebat enim uillas exuri , agros uastari , pecus diripi , trucidariq. , opida , castellaq. dirui , diseriq. , principesq. ciuitatum aut interfici , aut in catenis teneri , liberos eorum obsidum nomine in seruitutem abripi ; his se miseris suamq. fidem implorantibus , auxilio propter copiarum paucitatem esse non posse . milites interim in opere exercere , castra munire , turres , castella facere , molesq. iacere in mare non intermittere . Scipio interim elephantes hoc modo condocesacere instituit . II instruxit acies , unam funditorum contra elephantos , quae quasi aduersariorum locum obtineret , & contra eorum frontem aduersam lapillos minutos mitteret : deinde in ordinem elephantos constituit . post illos autem aciem suam instruxit , ut , cum ab aduersarijs lapides mitti coepissent , & elephanti perterriti se ad suos conuertissent , rursus a sua acie lapidibus missis eos conuerterent aduersum hostem : quod aegre , tardeq. fiebat . audere enim elephanti multorum annorum doctrina , usuq. uetusto uix edocti , tamen communi periculo in aciem producuntur . Dum haec ad Russpinam ab utrisque ducibus administrantur , C. Virgilius Petronius ,
qui

qui Thapso, opido maritimo, praeerat, cum animaduertisset naues singulas cum exercitu Caesaris, incertas locorum, atque castrorum suorum, uagari, occasionem nactus, nauim, quam ibi habuit actuariam, complet militibus, & sagittarijs: eidem scaphas de nauibus adiungit; ac singulas naues Caesarianas consecrari coepit: & cum, plures adortus, pulsus, fugatusq. inde discessisset, nec tamen desisteret periclitari, sorte incidit in nauem, in qua erant duo Titi Hispani, adolescentes, tribuni legionis v, quorum patrem Caesar in senatum legerat, & cum his T. Salienus, centurio legionis eiusdem, qui M. Messallam legatum obsederat Messanae, et seditiosissima oratione apud eum est usus, idemq. & pecuniam, & ornamenta triumphi Caesaris retinenda, & custodienda, curauerat, & ob has causas timebat sibi. hic, propter conscientiam peccatorum suorum, persuasit adolescentibus, ne repugnarent, sese. Virgilio, transderent. itaque, deducti a Virgilio ad Scipionem, custodibus transditi, & post diem IIII. sunt interfecti. Qui cum ducerentur ad necem, petisse dicitur maior Titus a centurionibus, uti se priorem, quam fratrem, interficerent; idq. ab eis facile impetrasse, atque ita esse interfectos. Turmae interim equitum, quae pro uallo in stationibus esse solebant, ab utrisque ducebatur quotidie* mutuis proelijs inter se pugnare non intermittunt. non numquam etiam Germani, Galli, Labieniani cum Caesaris equitibus, fide

data, inter se colloquebantur. Labienus interim cum parte equitatus Leptim opidum, cui praeerat Saserna cum cohortibus 111, oppugnare, ac ui ir-rumpere, conabatur: quod a defensoribus propter egregiam munitionem opidi, et tormentorum multitudinem facile, & sine periculo defendebatur. quod ubi eius facere equitatus saepius non inter-mittebat; & cum forte ante portam turma densa adstitisset; scorpione accuratius misso, atque eorum decurione percusso, & ad*decumanam defixo, reli-qui, perterriti, fuga se in castra recipiunt. Quo fa-cto postea sunt deterriti opidum tentare. Scipio interim fere quotidie non longe a suis castris passi-bus 333 instruere aciem, ac maiore diei parte con-sumpta, rursus se in castra recipere. Quod cum saepius fieret, neque ex Caesaris castris quisquam prodiret, neque propius eius copias accederet; de-specta patientia Caesaris, exercitusq. eius, uniuersis copijs productis, elephantisq. turritis xxx ante aciem instructis, quam latissime potuit porrecta e-quitum, peditumq. multitudine, uno tempore pro-gressus, haud ita longe a Caesaris castris constitit in campo. Quibus rebus cognitis, Caesar iubet mili-tes, qui extra munitiones processerant, quiq. pabu-landi, aut lignandi, aut etiam muniendi gratia ual-lum petierant, quaeq. ad eandem rem opus erant, omnes intra munitiones minutatim, modesteque, sine tumultu, aut terrore se recipere, atque in ope-re consistere: equitibus autem, qui in statione fue-rant, praecipit, ut usque eo locum obtinerent, in
quo

quo paullo ante constitissent, donec ab hoste missum telum ad se perveniret : quod si propius accederetur, quam honestissime se intra munitiones reciperent . alij quoque equitatui edicit, uti quisque suo loco paratus, armatusq. praesto esset . at haec non ipse per se coram, cum de uallo perspecularetur, sed mirabili peritus scientia bellandi, in praetorio sedens, per speculatores, & nuncios imperabat, quae fieri uolebat . animaduertebat enim, quamquam magnis essent copijs aduersarij freti, tamen saepe a se fugatis, pulsis, perterritisq. & concessam uitam, & ignota peccata . quibus rebus numquam tanta suppeteret ex ipsorum inertia, conscientiaq. animi uictoriae fiducia, ut castra sua adoriri audent . praeterea ipsius nomen, auctoritasq. magna ex parte, eorum exercitus minuebat audaciam . tum egregiae munitiones castrorum, & ualli, fossarumq. altitudo, et extra uallum styli caeci, mirabilem in modum consiti, * uel sine defensoribus aditum aduersarijs prohibebant . scorpionum, catapul tarum, ceterorumq. telorum, quae ad defendendum solent parari, magnam copiam habebat . atque haec propter exercitus sui praesentis paucitatem, & tirocinium praeparauerat : non hostium ui, & metu commotus . sapientem se, timidumq. hostium opiniononi praebebat . neque iccirco copias, quamquam erant paucae, tironumque, non educebat in aciem, quod uictoriae suorum diffideret : sed referre arbitrabatur, cuiusmodi uictoria esset futura . turpe enim sibi existimabat, tot rebus gestis, tantisq. exer

citibus denictijs, tot tam clavis uictoris partis, ab reliquis copijs aduersariorum suorum ea fuga collectis, se cruentam adeptum existimari uictoriam. itaque constituerat, gloriam, exsultationemq. eorum pati, donec sibi ueteranarum legionum pars aliqua in secundo commeatu occurrisset. Scipio interim, paullisper, ut ante dixi, in eo loco commoratus, ut quasi despexisse Caesarem uideretur, paullatim reducit suas copias in castra; & concione aduocata, de terrore suo, desperationeq. exercitus Caesaris uerba facit; & cohortatus suos, uictoriam propriam se eis breui daturum pollicetur. Caesar iubet milites rursus ad opus redire, & percausam munitionum, tirones in labore defatigare non intermittit: interim Numidae, Getulique diffundere quotidie ex castris Scipionis, & partim in regnum se conferre, partim, quod ipsi, maioresq. eorum beneficio C. Marij usi fuissent, Caesaremque eius affinem esse audiebant, in eius castra persurgere cateruatim non intermittunt. quorum ex numero electis hominibus, illustriores Getulos, litteris ad suos ciues datis, cohortatus, ut, manu facta, se, suosq. defenderent, & ne suis inimicis, aduersarijsq. dicto audientes essent, mittit. Dum haec ad Ruspinam fiunt, legati ex Acilla, ciuitate libera, etiam undique ad Caesarem ueniunt; seque paratos, quaecumque imperasset, & libenti animo facturos pollicentur: tantum orare, & petere ab eo, ut sibi praesidium daret, quo tutius id, & sine periculo, facere possent: se & frumentum, &

quaecum-

quaecumque res eis suppeteret , communis salutis
 gratia subministraturos . Quibus rebus facile a
 Caesare impetratis , praesidioq. dato, C. Messium,
 aedilicia functum potestate , Acillam iubet pro-
 ficisci . Quibus rebus cognitis, Considius Longus,
 qui Hadrumeti cum II. legionibus , & equitibus
 DCC praeerat , celeriter, ibi parte praesidij reli-
 cta, cum IIX. cohortibus Acillam ire contendit.
 Messius , celerius itinere confecto , prior Acillam
 cum cohortibus peruenit . Considius interim, cum
 ad urbem cum copijs accessisset , & animaduertis-
 set praesidium Caesaris ibi esse, non ausus periculo
 suo rem facere , nulla re gesta pro multitudine ho-
 minum , rursus Hadrumetum se recipit : deinde ,
 paucis post diebus, equestribus copijs a Labieno ad-
 ductis , rursus Acillitanos , castris positos, obside
 re coepit . Per id tempus C. Sallustius Crispus ,
 quem paucis ante diebus missum a Caesare cum
 classe demonstrauimus , Cercinnam peruenit . cu-
 ius aduentu C. Decius , quaestorius uir , qui ibi
 cum grandi familiae suae praesidio praeerat com-
 meatui , paruulum nauigium nactus conscendit ,
 ac se fugae commendat . Sallustius interim prae-
 tor , a Cercinnatibus receptus, magno numero fru-
 menti inuento , naues onerarias , quarum ibi sa-
 tis magna copia fuit , complet , atque in castra
 ad Caesarem mittit . Allienus interim proconsul
 e Lilybaeo in naues onerarias imponit legiones
 XIII, & XIV, & equetes Gallos DCCC, fundi-
 torum , sagittariorumq. ∞ , ac secundum com-
 meatum

meatum in Africam mittit ad Caesarem : quae naues, uentum secundum naclae, IV. die in portum ad Russinam, ubi Caesar castra habuerat, incolumes peruenerunt. ita Caesar, duplici laetitia, ac uoluptate uno tempore auctus, frumento, auxilijsque, tandem suis exhilaratis animo, atque leuata sollicitudine, deponit legiones ; equitesq. ex nauibus egressus, iubet ex languore, nauseaq. reficere ; dimissos in castella, munitionesq. disponit. Quibus rebus Scipio, quiq. cum eo essent comites mirari, & requirere C. Caesarem: qui ultro consueffet bellum inferre, ac laceffere proelio, subito commutatum non sine magno consilio suspicabantur. itaque, ex eius patientia in magnum timorem coniecti, ex Getulis duos, quos arbitrabantur suis rebus amicissimos, magnis praemijs, pollicitationibusq. propositis, pro perfugis speculandi gratia in Caesaris castra mittunt. qui* simul ad eum sunt deducti, petierunt, ut sibi liceret sine periculo uerba proloqui. Potestate facta, Saepenumero, inquit, imperator, complures Getuli, qui sumus clientes C. Marij, & prope modum omnes ciues Romani, qui sunt in legione IV. & VI. ad te uoluimus, in tuaq. praesidia confugere ; sed, custodijs equitum Numidarum, quo id sine periculo minus faceremus, impediabamur. nunc, data facultate, pro speculatoribus missi a Scipione, ad te cupidissime uenimus, ut perspiceremus, num quae fossae, aut insidiae elephantis ante castra, portasq. ualli factae essent ; simulq.

simulq. consilia uestra contra easdem bestias, com-
 parationemq. pugnae cognosceremus, atque ei re-
 nunciaremus. Qui collaudati a Caesare, stipen-
 dioq. donati, ad reliquos perfugas deducuntur.
 quorum orationem celeriter ueritas comprobauit.
 namque postero die ex legionibus ijs, quas Getu-
 li nominauerunt, milites legionarij complures a
 Scipione in castra Caesaris perfugerunt. Dum haec
 ad Russinam geruntur, M. Cato, qui Uticae prae-
 erat: delectus quotidie libertinorum, Afrorum,
 seruorum denique, & cuiusque modi generis ho-
 minum, qui modo per aetatem arma ferre pote-
 rant, habere, atque sub manum Scipionis in ca-
 stra submittere non intermittit. legati interim
 ex opido Tisdro, in quo tritici modia millia* CCC
 comportata fuerant, a negotiatoribus Italicis,
 aratoribusq. ad Caesarem uenere; quantaq. copia
 frumenti apud se sit, docent; simulq. orant, ut si-
 bi praesidium mittat, quo facilius & frumentum,
 & copiae suae conseruentur. Quibus Caesar in
 praesentia gratias agit; praesidiumq. breui tem-
 pore se missurum dixit; cohortatusq. ad suos ci-
 ues iubet proficisci. P. Silius interim, cum copijs
 Numidiae fines ingressus, castello in montis loco
 munito locato, in quod Iuba, belli gerendi gra-
 tia, & frumentum, & res ceteras, quae ad bellum
 usui solent esse, comportauerat, ui expugnando,
 est potitus. Caesar, postquam legionibus uetera-
 nis II. equitatu, leuiq. armatura copias suas ex
 secundo commeatu auxerat, naues VI. onerarias
 statim

statim iubet Lilybaeum ad reliquum exercitum transportandum proficisci: ipse VI . Kal . Febr. circiter uigilia prima, imperat, speculatores, apparitoresq. omnes ut sibi praesto essent. itaque, omnibus inscijs, neque suspicātibus, uigilia tertia iubet omnes legiones * ex castris educi, atque se consequi ad opidum Ruspinae uersus, in quo ipse praesidium habuit, et quod primum ad amicitiam eius accessit. inde paruulam * procliuitatem digressus, sinistra parte campi, propter mare legiones educit. hic campus mirabili planicie patet millia passuum XV. quem iugum ingens a mari ortum, neque ita praealtum, uelut theatri efficit speciem: in hoc iugo colles sunt excelsi pauci; in quibus singulae turres, speculaeq. singulae perueteres erant collocatae: quarum * apud ultimam praesidium, & statio fuit Scipionis. Postquam Caesar ad iugum, de quo docui, adscendit; * atque in unumquemque collem turres, castellaq. facere * coepit; atque ea minus semihora efficit; & postquam non ita longe ab ultimo colle, turriq. fuit, quae proxima fuit castris aduersariorum, in qua docui esse praesidium, stationemq. Numidarum; paullisper * commoratus; perspectaq. natura loci, equitatu in statione disposito, legionibus opus attribuit; brachiumq. medio iugo ab eo loco, ad quem peruenerat, usque ad eum, unde egressus erat, iubet dirigi, ac muniri. quod postquam Scipio, Labienusq. animaduenterunt, equitatu omni ex castris educto, acieq. equestri instructa, a suis munitionibus circiter

*circiter passus ∞ progrediuntur, pedestremq. copiam in secunda acie, minus passus CD. a castris suis, constituunt. Caesar in opere milites adhortari, neque aduersariorum copijs moueri. iam, cum non amplius * passuum ∞ D inter hostium aciem, suasq. munitiones esse animaduertisset; intellexissetq. ad impediendos milites suos, & ab opere depellendos hostem propius accedere; necesseq. haberet legiones a munitionibus deducere; imperat turmae Hispanorum, ut ad proximum collem propere accurrerent, praesidium inde deturbarent, locumq. caperent; eodemq. iubet leuis armaturae paucos consequi subsidio. qui missi celeriter, Numidas adorti, partim uiuos capiunt, non nullos equites fugientes conuulnerauerunt, locoq. sunt potiti. Postquam id Labienus animaduertit, quo celerius ijs auxilium ferret, ex acie instructa equitatus sui prope totum dextrum cornu auertit, atque suis fugientibus suppetias ire contendit. Quod ubi Caesar conspexit, Labienum ab suis copijs longius abscessisse; equitatus sui alam sinistram ad intercludendos hostes immisit. Erat in eo campo, ubi ea res gerebatur, uilla permagna, IV. turribus instructa, quae Labieni prospectum impediebat, ne posset animaduertere, ab equitatu Caesaris se intercludi. itaque non prius uidit turmas Iulianas, quam suos caedi a tergo sensit. ex qua re subito in terrorem conuerso equitatu Numidarum, recta in castra fugere contendit. Galli, Germanique, qui restiterant, ex superiore loco, & post*

tergum

tergum circumuenti, fortiterq. resistentes conciduntur uniuersi. Quod ubi legiones Scipionis, quae pro castris erant instructae, animaduenterunt: metu, ac terrore obcaecatae, omnibus portis in sua castra fugere coeperunt. Postea, Scipione, eiusq. copijs campo, collibusq. exturbatis, atque in castra compulsis, cum receptui Caesar cani iussisset, equitatumq. omnem intra suas munitiones recepisset, campo purgato, animaduertit mirifica corpora Gallorum, Germanorumque, qui partim eius auctoritatem erant ex Gallia secuti, partim, pretio, pollicitationibusq. adducti, ad eum se contulerant, nonnulli qui ex Curionis proelio capti, conseruatiq. parem gratiam in fide parienda praestare uoluerant. horum corpora, mirifica specie, amplitudineque, caesa toto campo, ac postrata diuersae iacebant. His rebus gestis, postero die Caesar ex omnibus praesidijs cohortes deducit, atque omnes suas copias in campo instruxit. Scipio, suis male acceptis, occisis, * uulneratisque, intra suas continere se munitiones coepit. Caesar, instructa acie, secundum infimas iugi radices, propius munitiones leniter accessit. iamq. minus ∞ passuum ab opido Uzita, quod Scipio tenebat, aberant legiones Iulianae; cum Scipio, ueritus, ne opidum amitteret, unde aquari, reliquisq. rebus subleuari eius exercitus consueuerat, eductis omnibus copijs, quadruplici acie instructa, ex instituto suo, prima equestri turmatim directa, elephantisq. turritis interpositis, armatisque, suppetias ire contendit.

tendit. Quod ubi Caesar animaduertit, arbitrat-
tus, Scipionem, ad dimicandum paratum, ad se
certo animo uenire, in eo loco, quem paullo ante
commemorauimus, ante opidum consistit, suamq. a-
ciem mediam eo opido texit. dextrum sinistrumq.
cornu, ubi elephantibus erant, in conspectu patenti
aduersariorum constituit. Cum iam prope solis
occasum Caesar exspectauisset, neque ex eo loco,
quo constituerat, Scipionem progredi propius se
animaduertisset, locoq. se magis defendere, si res
coegisset, quam in campo comminus consistere au-
dere; non est uisa ratio propius accedendi eo die ad
opidum; quoniam ibi praesidium grande Numida-
rum esse cognouerat, hostesq. mediam aciem suam
opido texisse; sibiq. difficile factu esse intellexit,
simul & opidum uno tempore oppugnare, & in a-
cie in cornu dextrum, & sinistrum, ex iniquiore lo-
co, pugnare, praesertim cum milites a mane diei,
ieiuni, sub armis stetissent defatigati. itaque, re-
ductis suis copiis in castra, postero die propius eo-
rum aciem instituit exporrigere munitiones. In-
terim Considius, qui Acillam, & 11X. cohortes
stipendiarias Numidis, Getulisq. obsidebat, ubi
C. Messius cohortibus praeerat, diu, multumq.
expertus, magnisq. operibus saepe admotis, & ijs
ab opidanis incensus, cum proficeret nihil, subito
nuncio de equestri proelio allato commotus, frumen-
to, cuius in castris copiam habuerat, incenso, ui-
no oleo, ceterisq. rebus, quae ad uictum parari
solent, corruptis, Acillam, quam obsidebat, de-
seruit;

seruit; atque, itinere per regnum Iubae facto, copias cum Scipione partitus, Hadrumetum se recepit. Interea ex secundo commeatu, quem a Sicilia miserat Allienus, navis una, in qua fuerat Q. Commius, & L. Ticius eques Romanus, ab residua classe, cum errauisset, delataque esset uento ad Thapsum, a Virgilio scaphis, nauculisque actuarijs excepta est, & ad Scipionem deducta. Item altera navis triremis ex eadem classe, errabunda, ac tempestate ad Aegimurum delata, a classe Vari, & M. Octauij est capta; in qua milites ueterani cum uno centurione, & non nulli tirones fuerunt: quos Varus asseruatos sine contumelia deducendos curauit ad Scipionem. qui, postquam ad eum peruenerunt, & ante suggestum eius constiterunt, Non uestra, inquit, sponte uos, certo scio, sed illius scelerati uestri imperatoris impulsu, & imperio coactos, ciues, & optimum quemque nefarie consecrari. quos quoniam fortuna in nostram detulit potestatem, si id, quod facere debetis, rempublicam cum optimo quoque defenditis, certum est uobis uitam, & pecuniam, donare. quapropter, quid sentiat, proloquimini. Hac habita oratione, Scipio, cum existimasset pro suo beneficio sine dubio ab ijs gratias sibi actum iri, potestatem ijs dicendi fecit. Ex eis centurio legionis XIV, Pro tuo, inquit, summo beneficio, Scipio, tibi gratias ago, (non enim imperatorem te appello) quod mihi uitam, incolumitatemque, belli iure capto, polliceris. & forsitan isto uterer beneficio, si non ei

summum

sumum scelus adiungeretur. Ego ne contra Cæsarem, imperatorem meum, apud quem ordinem duxi, eiusq. exercitum, pro cuius dignitate, uictoriaq. amplius xxxvi annis depugnavi, aduersus, armatusq. consistam? neque ego istud facturus sum; & te magnopere, ut de negotio desistas, adhortor. contra cuius enim copias contendas, si minus antea expertus es, licet nunc cognoscas? elige ex tuis cohortem unam, quam putas esse firmissimam, & constitue contra me. ego autem ex meis commilitonibus, quos nunc in tua tenes potestate, non amplius x. sumam. tunc ex uirtute nostra intelliges, quid ex tuis copijs sperare debeas. Postquam haec centurio praesenti animo aduersus opinionem eius est locutus; ira * percitus Scipio, atque animi dolore incensus, annuit centurionibus, quid fieri uellet; atque ante pedes centurionem interfecit; reliquosq. ueteranos a tiro-nibus iubet secerni. Abducite, inquit, istos, ne fario scelere contaminatos; & caede ciuium saginatos. sic extra uallum deducti sunt, & cruciabiliter interfecti. tirones autem iubet inter legiones dissipari, & Commium cum Ticida in conspectum suum prohibet adduci. Qua ex re Caesar commotus, eos, quos in stationibus cum longis nauibus apud Thapsum custodiae causa esse iusserat, ut suis onerarijs, longisq. nauibus praesidio essent, ob negligentiam ignominiae causa dimittendos ab exercitu, grauissimumq. in eos editum proponendum curauit. Per id tempus fere

Caesaris exercitui res accidit incredibilis auditu-
namque, * uirgiliarum signo confecto, circiter
uigilia secunda noctis, nimbus cum saxorum gran-
dine subito est exortus ingens. Ad hoc autem in-
commodum accesserat, quod Caesar non, more su-
periorum imperatorum, in hibernis exercitum con-
tinebat, sed in tertio, quartoq. die procedendo,
propiusq. hostem accedendo, castra communiebat;
opereq. faciendo, milites se circumspiciendi non
habebant facultatem. Praeterea ita ex Sicilia
exercitum transportauerat, ut, praeter ipsum mi-
litem, & arma, neque uas, neque mancipium,
neque ullam rem, quae usu militi esse consuevit,
in naues imponi pateretur. in Africam autem non
modo sibi quidquam non adquisierant, aut para-
uerant; sed etiam, propter annonae caritatem,
ante parta consumpserant. Quibus rebus atte-
nuati, opido per quam pauci sub pellibus acqvie-
scebant. reliqui, ex uestimentis tentoriolis fa-
ctis, atque arundinibus, corijsq. contectis, * per-
manebant. itaque, subito imbre, grandineq. con-
secuta, grauari pondere, tenebris, aquaq. o-
nes subruti, disiectiq. nocte intempesta, igni-
bus extinctis, rebusq. ad uictum pertinentibus
* corruptis, per castra passim uagabantur, scu-
tisq. capita contegebant. Eadem nocte v. legio-
nis pilorum cacumina sua sponte arserunt. Rex
interim Iuba, de equestri proelio Scipionis cer-
tior factus, e locatusq. ab eodem litteris, praese-
cto Sabura cum parte exercitus contra Sitium re-
lictis,

liſto, ne ſecum ipſe aliquid auctoritatis haberet, exercitus Scipionis a terrore Caſaris cum III. legionibus, equitibusq. frenatis CC, Numidis ſine frenis, peditibusq. eius armaturae grandi numero, elephantisq. XXX egreſſus e regno ad Scipionem eſt proſectus. Poſtquam ad eum peruenit, caſtris regijs ſeorſum poſitis, cum eis copijs, quae commemorauimus, haud ita longe a Scipione conſedit. Erat in caſtris Caſaris ſuperiori tempore magnus terror; & exſpectatione copiarum regiarum, exercitus eius * magis ſuſpenſione animi ante aduentum Iubae commouebatur. Poſtquam uero caſtra caſtris contulit, deſpectus eius copijs, omnem terrorem deponit. ita, quam antea abſens habuerat auctoritatem, eam omnem praefens dimiſerat. quo facto facile fuit * intellectu, Scipioni additum animum, fiduciamq. regis aduentu. nam poſtero die uniuerſas ſuas, regisq. copias cum elephantis LX productas in aciem, quam ſpecioſiſſime potuit, inſtruxit; ac paullo longius progreſſus a ſuis munitionibus, haud ita diu commoratus, ſe recepit in caſtra. Caſar, poſtquam animaduertit Scipioni auxilia fere, quae exſpectaſſet, omnia conueniſſe, neque moram pugnandi ullam fore, per iugum ſummum cum copijs progredi coepit, & brachia protinus ducere, & caſtella munire, propiusq. Scipionem capiendo loca excelsa occupare contendit. aduerſarij, magnitudine copiarum conſiſi, proximum collem occupauerunt, atque ita longius ſibi progrediendi eripue-

runt facultatem . eiusdem collis occupandi gratia Labienus consilium ceperat ; & , quo propiore loco fuerat , eo celerius occurrerat . Erat conuallis , satis magna latitudine , altitudine praerupta , crebris locis speluncae in modum subrutis : quae erant transeunda Caesari ante , quam ad eum collem , quem capere uolebat , perueniretur : utraq. eam conuallem oliuetum uetus , crebris arboribus condensum . Hic cum Labienus animaduertisset , Caesarem , si uellet eum locum occupare , prius necesse conuallem , oliuetum transgredi ; eorum locorum peritus , in insidijs cum parte equitatus , leuiq. armatura consedit : & praeterea post montem , collemq. equites in occulto collocauerat ; ut , cum ipse ex improviso legionarios adortus esset , ex colle se equitatus ostenderet , & re duplici perturbatus Caesar , eiusq. exercitus neque retro regrediundi , neque ultra procedendi oblata facultate , circumuentus concideretur . Caesar , equitatu ante praemisso , inscius insidiarum , cum ad eum locum uenisset , abusi , siue obliti praceptorum Labieni , siue ueriti , ne in fossa ab equitibus opprimerentur , rari , ac singuli de rupe prodire , & summa petere collis . Quos Caesaris equites consecuti partim interfecerunt , partim uiuis sunt potiti . deinde protinus collem petere contenderunt , atque eum , decusso Labieni praesidio , celeriter occupauerunt . Labienus cum parte equitum nix fuga sibi peperit salutem . Hac re per equites gesta , Caesar legionibus opera distribuit , atque in eo
colle,

colle, quo erat potitus, castra munivit. deinde ab suis maximis castris per medium campum, e regione opidi Uzitae, quod inter sua castra, & Scipionis in planicie positum erat, tenebaturq. a Scipione duo brachia instituit duci, & ita erigere, ut ad angulum dextrum, sinistrumq. eius opidi conuenirent. * is hac ratione opus instruebat, ut, cum propius opidum copias admouisset, oppugnareq. coepisset, tecta latera suis munitionibus haberet, ne, ab equitatus multitudine circumuentus, ab oppugnatione deterrerentur. Praeterea, quo facilius colloquia fieri possent, & si quid persuagere uellent, id quod antea saepe accidebat magno cum eorum periculo, tum facile, & sine periculo fieret. uoluit etiam experiri, cum propius hostem accessisset, haberet ne in animo dimicare. Accedebat etiam ad reliquas causas, quod is locus depressus erat, puteiq. ibi non nulli fieri poterant. aquatione enim longa, & angusta utebatur. Dum haec opera, quae ante dixi, fiebant a legionibus, interim pars aciei ante opus instructa sub hoste stabat. equites barbari, leuiq. armatura proelijs minutis comminus dimicabant. Caesar ab eo opere cum iam sub uesperum copias in castra reduceret, magno incurso, cum omni equitatu, leuiq. armatura, Iuba, Scipio, Labienus, in legionarios impetum fecerunt. equites Caesariani, * ex uinuersae, subitaeq. hostium multitudinis pulsī, parumper cesserunt. quae res aliter aduersarijs cecidit. namque Caesar, ex medio itinere copijs redu-

Etis, equitibus suis auxilium tulit. Equites au-
 tem, aduentu legionum animo addito, conuersis
 equis in Numidas cupide insequentes, dispersosq.
 impetum fecerunt, atque eos conuulneratos usque
 in castra regia repulerunt, multosq. ex ijs * inter-
 fecerunt. quod ni in noctem proelium esset conie-
 ctum; pulnisq. uento flatus omnium prospectibus
 offecisset: Iuba cum Labieno capti in potestatem
 Caesaris uenissent; equitatusq. cum leui armatu-
 ra funditus ad internecionem deletus esset. In-
 terim incredibiliter ex legionibus, IV, & VI. Sci-
 pionis milites diffugere, partim in castra Caesaris,
 partim in quam quisque poterat legionem perue-
 nire. itemq. equites Curiiani, diffisi Scipioni, eiusq.
 copijs, complures se eodem conferebant. Dum
 haec circum Vxitam ab utrisque ducibus admini-
 strantur, legiones duae, IX. & X, ex Sicilia na-
 uibus onerarijs profectae, cum iam non longe a por-
 tu Ruspinae abessent, conspicatae naues Caesaria-
 nas, quae in statione apud Thapsum stabant, ueri-
 ti, ne in aduersariorum, ut insidiandi gratia ibi
 commorantium, classem inciderent, impruden-
 tes uela in altum dederunt; ac, diu, multumq. ia-
 ctati, tandem, multis post diebus siti, inopiaq.
 confecti, ad Caesarem peruenerunt. Quibus le-
 gionibus expositis, memor in Italia pristinae licen-
 tiae militari, ac rapinarum certarum hominum,
 paruulam modo caussulam naetus Caesar, quod
 Auienus tribunus mil. x. legionis nauem commea-
 tu familia sua, atque iumentis occupauisset, ne-
 que

que militum unum ab Sicilia sustulisset ; postero die de suggestu , conuocatis omnium legionum tribunis , centurionibusque , maxime uellem , inquit , homines suae petulantiae , nimiaeque libertatis aliquando finem fecissent , meaeque lenitatis , modestiae , patientiaeque rationem habuissent . sed , quoniam ipsi sibi neque modum , neque terminum constituunt , quo ceteri dissimiliter se gerant ; egomet ipse documentum more militari constituam C. * Auiene , quod in Italia milites populi R. contra remp. instigasti ; rapinasque per municipia fecisti ; quodque mihi rei. pub. inutilis fuisti ; & pro militibus tuam familiam iumenta. in naues imposuisti : tuaque opera , militibusque tempore necessario resp. caret . ob eas res , ignominiae causa , ab exercitu meo te remoueo ; hodieque ex Africa abesse , & quantum potes , proficisci iubeo . itemque te , A. Fonteius , quod tribunus mil. seditiosus , malusque ciuis fuisti , ab exercitu dimitto . * T. Alliene , M. Ti- ro , C. Clusiane , cum , ordines in meo exercitu , beneficio , non uirtute , consecuti , ita uos gesseritis , ut neque bello fortes , neque pace boni , aut utiles fueritis ; et magis in seditione , concitandisque militibus , aduersariorum nostrorum imperatoris , quam pudoris , modestiaeque fueritis studiosiores ; indignos uos esse arbitror , qui in meo exercitu ordines ducatis ; missosque facio , et , quantum potestis , abesse ex Africa iubeo . Itaque transdidit eos centurionibus ; & , ad singulos non amplius singulis additis seruis , in nauem imponendos separatim curauit . Getuli inter-

imperfugae, quos cum litteris, mandatisq. a Caesare missos supra docuimus, ad suos ciues perueniunt: quorum auctoritate facile aducti, Caesarisq. nomine persuasi, a rege Iuba desciscunt; celeriterq. cuncti arma capiunt; contraq. regem facere non dubitant. Quibus rebus cognitis, Iuba, distentus triplici bello, necessitate coactus, de suis copijs, quas contra Caesarem adduxerat, VI. cohortes in fines regni sui mittit, quae essent praesidio contra Getulos. Caesar, brachijs perfectis, promotisq. eo* usque, ut telum ex opido abijci non posset, castra munit: balistis, scorpionibusq. crebris ante frontem castrorum, contraq. opidum collocatis, defensores muri deterrire non intermittit: eoq. V. legiones ex superioribus castris deducit. Qua facultate oblata, illustriores, notissimiq. conspectum amicorum, propinquorumq. efflagitabant, atque inter se colloquebantur. quae res quid utilitatis haberet, Caesarem non fallebat. namq. Getuli ex equitatu regio nobiliores, equitumq. praefecti, (quorum patres cum Mario ante meruerant, eiusq. beneficio agris, finibusq. donati, post Sullae uictoriae sub Hiempsalis regis erant potestate dati)* occasione capta, nocte iam luminibus accensis, cum equis, calonibusq. suis circiter ∞ perfugiunt in Caesaris castra, quae erant in campo proximo Vzitae locata. Quod postquam Scipio, quiq. cum eo erant, cognouerunt, cum commoti ex tali incommodo essent, fere per id tempus M. Aquinium cum C. Saserna colloquentem uiderunt. Scipio mittit ad Aquinium,

nium, Nil attinere, eum cum aduersarijs colloqui,
 *cum nihilo minus eius sermonem nuncius ad se re
 ferret, diceretque, ut reliqua, quae uellet, *perage
 ret. uiator postea ab Iuba ad eum est missus, qui dice
 ret audiēte Saserna, Vetat te rex colloqui. Quo nun
 cio perterritus, discessit, et dicto audiens fuit regi.
 usu uenisse hoc ciui Romano miror, & ei, qui a po
 pulo R. honores accepisset, incolumi patria, fortu
 nisq. omnibus, Iubae barbaro potius obedientem
 fuisse, quam aut Scipionis obtemperasse nuncio,
 aut, caesis eiusdem partis ciuibus, incolumem re
 uerti malle. Atque etiam superbius Iubae factum
 non in M. Aquinium, hominem nouum, paruum
 que senatorem, sed in Scipionem, hominem illa fa
 milia, dignitate, honoribusq. praestantem. nam,
 cum Scipio sagulo purpureo ante regis aduentum
 uti solitus esset, dicitur Iuba cum eo egisse, non o
 portere illum eodem uti uestitu, atque ipse utere
 tur. itaque factum est, ut Scipio ad album sese ue
 stitum transferret, & Iubae, homini superbissimo,
 inertissimoque, obtemperaret. Postero die uni
 uersas omnium copias de castris omnibus dedu
 cunt; & *supercilium quoddam excelsum uatis,
 non longe a Caesaris castris aciem constituunt; at
 que ibi consistunt. Caesar item producit copias,
 celeriterque, ijs instructis, ante suas munitiones,
 quae erant in campo, *constituit; sine dubio existi
 mans, ultro aduersarios, cum tam magnis copijs,
 auxilijsq. regis essent praediti, promptiusq. prosi
 luissent, ante se concursuros, propiusq. se accessu
 ros.

ros. & equo circumuectus, legionesq. cohortatus, signo dato accessum hostium aucupabatur. ipse enim a suis munitionibus longius sine ratione non procedebat, quod in opido *Vzita*, quod *Scipio* tenebat, hostium erant cohortes armatae. Eidem autem opido ad dextrum latus eius cornu erat oppositum. uerebaturque, ne, si praeitergressus esset, ex opido eruptione facta, ab latere eum adorti conciderent. praeterea haec quoque eum causa tardauit, quod erat locus quidam perimpeditus ante aciem *Scipionis*, quem suis impedimento ad ultro occurrendum fore existimabat. Non arbitror esse praetermittendum, quemadmodum exercitus utriusque fuerunt in aciem instructi. *Scipio* hoc modo aciem direxit. Collocabat in fronte suas, et *Iubae* legiones; postea autem *Numidas* in subsidiaria acie, ita extenuatos, & in longitudinem directos, ut procul simplex esse acies * a legionarijs militibus uideretur. in cornibus autem duplex esse existimabatur: elephantos dextro, sinistroque cornu collocauerat, aequalibus inter eos interval-
lis interiectis. post autem elephantos armaturas leues, *Numidas*q. substituerat * auxiliares. equitatum frenatum uniuersum in suo dextro cornu disposuerat. sinistrum enim cornu opido *Vzita* claudebatur, neque erat spatium equitatus explicandi. * propterea *Numidas*, leuisq. armaturae infinitam multitudinem ad dexteram partem suae aciei opposuerat, fere interiecto non minus ∞ passuum spatio, & ad collis radices magis appulerat, longiusq.

giusq. ab aduersariorum, suisq. copijs promouebat: id hoc consilio, ut, cum acies II. inter se concurrissent initio certaminis, paullo longius eius equitatus circumuectus ex improviso clauderet multitudinem suam exercitum Caesaris, atque perturbatum iaculis configeret. Haec fuit ratio Scipionis eo die proeliandi. Caesaris, atque acies hoc modo fuit collocata, ut ab sinistro eius cornu ordiatur, & ad dextrum perueniam.* habuit legionem IX, VII. in sinistro cornu, XXX, XXXIX, XIII, XIV. XXIIX, XXVI. in media acie: ipsum autem dextrum cornu, secundam aciem fere, in earum legionum parte cohortium collocauerat. Praeterea ex tironum legionibus paucas adiecerat. Tertiam autem aciem in sinistrum suum cornu contulerat, & usque ad aciei suae mediam legionem porrexe- rat, & *ita collocauerat, uti sinistrum suum cornu triplex esset. id eo consilio fecerat, quod suum dextrum latus munitionibus adiuuabatur; sinistrum autem, equitatus hostium multitudini resistere posset. eodemq. suum omnem contulerat equitatum; & quod ei parum confidebat, praesidio his equitibus legionem V. praemisera. leuemq. armaturam inter equites interposuerat. Sagittarios uarie passimque, locis certis, maximeq. in cornibus collocauerat. Sic utrorumque exercitus instructi, non plus passuum CCC. interiecto spatio, quod forte ante id tempus acciderat nunquam, quin dimicaretur, a mane usque ad horam X. diei perstiterunt. Iamque Caesar dum exercitum re-
ducere

ducere intra munitiones suas coepisset: subito uniuersus equitatus ulterior Numidarum, Getulorumq. sine frenis ad dextram partem se mouere; propiusq. Caesaris castra, quae erant in colle, se conferre coepit. frenati autem Labieni equites in loco permanere, legionesq. distinere: cum subito pars equitatus Caesaris cum leui armatura contra Getulos iniussu, ac temere longius progressi, paludemq. transgressi, multitudinem hostium sustinere pauci non potuerunt; leuiq. armatura deserti, ac pulsati, conuulneratique, uno equite amisso, multis equis saucijs, leuis armaturae XXVI. occisis, ad suos refugerunt. Quo secundo equestri proelio facto, Scipio laetus in castra nocte copias reduxit. quod proprium gaudium bellantibus fortuna tribuere non decreuit. namque postero die Caesar cum parte equitatus sui Leptim, frumenti gratia, misit. in itinere praedatores equites Numidas, Getulosq. ex improviso adorti circiter centum partim occiderunt, partim uiuorum potiti sunt. Caesar interim quotidie legiones in campum deducere, atque opus facere, uallumque, & fossam per medium campum ducere, aduersariorumq. excursionibus* iter officere non intermittit. Scipio item munitiones contra facere, et in* iugo, ne a Caesare excluderetur, appropere. Ita duces utrique & in operibus occupati erant, & nihilo minus equestribus, proelijs inter se quotidie dimicabant. Interim Varus classem, quam antea Vticae, hiemis gratia, subduxerat, cognito legionis

VII, & IIX. ex Sicilia aduentu, celeriter deducit; ibiq. Getulis remigibus, epibatisq. complet; insidiandiq.* gratia progressus, Hadrumentum cum IV. nauibus peruenit. Cuius aduentus inscius Caesar, L. Cispium cum classe XXVII nauium ad Thapsum uersus in stationem, praesidij gratia commeatus sui, mittit: itemq. Q. Aquilam cum XIII. nauibus longis Hadrumentum eadem de caussa praemittit. Cispium, quo erat missus, celeriter peruenit.* Aquila, tempestate iactatus, promontorium superare non potuit; atque, angulum quendam tutum a tempestate nactus, cum classe se se longius a prospectu remouit. reliqua classis in salo ad Leptim, egressis remigibus, passimq. in litore uagantibus, partim in opido, uictus sui mercandi gratia, progressis, uacua a defensoribus stabat. Quibus rebus, Varus, ex perfugis cognitis, occasionem nactus, uigilia secunda,* Hadrumeto ex Cothone egressus, primo mane Leptim uersa classe uictus, naues onerarias, quae longius a portu in salo stabant, incendit, & pentiremes duas, uacuas a defensoribus, nullo repugnante coepit. Caesar interim celeriter per nuncios in castris, cum opera circuiret, certior factus, quae ab erant a portu millia passuum VI, equo admissus, ommissis omnibus rebus, celeriter peruenit Leptim: ibiq. moratus, omnes ut se naues consequerentur, primo ipse nauigiolum paruum conscendit; in cursu Aquilam, multitudine nauigiorum perterritum, atque trepidantem, nactus, hostium classem
sequi

sequi coepit . Interim Varus, celeritate Caesaris, audaciaq. motus, cum uniuersa classe, conuersis nauibus, Hadrumetum uersus fugere contendit . Quam Caesar in millibus passuum i v. consecutus, recuperata quinqueremi, cum omnibus suis epibatis, atque etiam hostium custodibus cxxx in ea naue captis, triremem hostium proximam, quae in repugnando erat commorata, onustam remigum, epibatarumq. cepit . reliquae naues hostium promontorium superarunt, atq. Hadrumetum in Cothonem se uniuersae contulerunt . Caesar eodem uento promontorium superare non potuit ; atque, in salo in anchoris ea nocte commoratus, prima luce Hadrumetum accedit ; ibiq. nauibus onerarijs, quae erant extra Cothonem, incensis, omniibusq. reliquis alij aut subductis, aut in Cothonem compulsis, paullisper commoratus, si forte uellent classe dimicare, rursus se recepit in castra . in ea naue captus est P. Vestrius, eques Romanus, & P. Ligarius Afranianus ; quem Caesar in Hispania cum reliquis dimiserat ; & postea se ad Pompeium contulerat ; inde ex proelio effugerat, in Africamq. ad Varum uenerat . Quem ob periurium, perfidiamq. Caesar iussit necari . P. Vestrio autem, quod eius frater Romae pecuniam imperatam numerauerat, & quod ipse suam causam Caesari probauerat, se Nasidij classe captum, cum ad necem duceretur, beneficio Vari esse seruatum, postea facultatem sibi nullam datam transeundi, ignouit . Est in Africa consuetudo incolarum, ut in agris,

& in

& in omnibus fere uillis sub terra specus, conden-
 di frumenti gratia, clam habeant, atque id propter
 bella maxime, studiumq. subitum aduentum prae-
 parent. Qua de re Caesar certior per indicem fa-
 ctus, tertia uigilia legiones II. cum equitatu mit-
 tit a castris suis millia passuum X; atque inde ma-
 gno numero frumenti onustos recepit in castra. Qui-
 bus rebus cognitis, Labienus, progressus a suis ca-
 stris millia passuum VII per iugum, & collem, per
 quem Caesar pridie iter fecerat, ibi castra duarum
 legionum facit; atque ipse quotidie existimans
 Caesarem eadem saepe frumētandi gratia commea-
 turum, cum magno equitatu, leuiq. armatura insi-
 diaturus, locis idoneis consedit. Caesar interim,
 de insidijs Labieni ex perfugis certior factus, pau-
 cos dies ibi commoratus, dum hostes quotidiano in-
 stituto, saepe idem faciendo, in negligentiam ad-
 ducerentur, subito mane imperat porta Decuma-
 na legiones se XIX ueteranas cum parte equitatus
 sequi: atque, equitibus praemissis, neque opinan-
 tes insidiatores subito, in conuallibus latentes, le-
 ui armatura concidit circiter D; reliquos in fugam
 turpissimam coniecit. Interim Labienus cum uni-
 uerso equitatu fugientibus suis suppetias occurrit.
 cuius uim multitudinis cum equites pauci Caesa-
 riani iam sustinere non possent, Caesar instructus
 legiones hostium copijs ostendit. Quo facto, per-
 territo Labieno, ac retardato, suos equites rece-
 pit incolumes. Postero die Iuba Numidas eos,
 qui, loco amisso, fuga se receperant in castra, in

cruce omnes suffixit . Caesar interim , quoniam frumenti inopia premebantur , copias omnes in castra conducit ; atque in praesidio Lepti, Ruspinae, Acillae relicto, Cissio, Aquilaeq. classe transdita, ut alter Hadrumetum, alter Thapsum mari obfiderent, ipse, castris incensis, IX. noctis uigilia, acie instructa, impedimentis in sinistra parte collocatis, ex eo loco proficiscitur, & peruenit ad opidum Agar; quod a Getulis saepe antea oppugnatum, summaq. ui per ipsos opidanos erat defensum. ibi in campo castris unis positis, ipse frumentatum circum uillas cum parte exercitus profectus, magno inuento hordei, olei, uini, fici numero, pauco tritici, atque recreato exercitu, redijt in castra . Scipio interim, cognito Caesaris discessu, cum uniuersis copijs per iugũ Caesarem subsequi coepit ; atque ab eius castris millia passuum VI, longe trinis castris dispartitis copijs, consedit . Opidum erat Zetta, quod aberat a Scipione millia passuum X, ad eius regionem, & partem castrorum collocatum, a Caesare autem diuersum, ac remotum, quod erat ab eo longe millia passuum XII. huc Scipio legiones II, frumentandi gratia, misit . Quod postquam Caesar ex perfugis cognouit, castris ex campo in collem, ac tutiora loca, collocatis, atque ibi praesidio relicto, ipse IV. uigilia egressus praeter hostium castra proficiscitur cum copijs, et opido potitur : legiones scipionis comperit longius in agris frumentari ; & , cum eo contendere conaretur, animaduertit copias hostium ijs legionibus

occurrere suppetias . quae res eius impetum retar-
dauit . Itaque, capto C. Biotio Regino, equite R.
Scipionis familiarissimo, qui ei opido praeerat, &
P. Atrio, equite R. de conuentu Vticensi, & ca-
melis XXII regis adductis, praesidio ibi cum Op-
pio legato relicto, ipse se recipere coepit ad castra.
Cum iam nō longe a castris Scipionis abesset, quae
eum necesse erat praetergredi; Labienus, Afra-
niusque, cum omni equitatu, leuiq. armatura ex in-
sidijs adorti, agmini eius extremo se offerunt, at-
que ex collibus primis existunt . Quod postquam
Caesar animaduertit, equitibus suis hostium ui op-
positis, sarcinas legionarios in acruum iubet com-
portare, atque celeriter signa hostibus inferre .
Quod postquam coeptum est fieri; primo impetu le-
gionis, equitatus, & leuis armatura hostium
nullo negotio loco pulsa, et deiecta est de colle. Cum
iam Caesar existimasset hostes pulsos, deterritosq.
finem lacessendi facturos; & iter coeptum pergere
coepisset; iterum celeriter ex proximis collibus e-
rumpunt, atque eadem ratione, qua ante dixi in
Caesaris legionarios impetum faciunt Numidae,
leuisq.* armaturae, mirabili uelocitate praediti;
qui inter equites pugnabant, et una, pariterq. cum
equitibus accurrere, & refugere consueuerant .
Cum hoc saepius facerent, & Iulianos proficien-
tes insequerentur, & refugerent, stantes, pro-
pius non accederent, & singulari genere pugnae
uterentur; eosq. iaculis conuulnerare satis esse
crederent; Caesar intellexit, nihil aliud illos co-

nari, nisi, ut se cogerent castra in eo loco ponere, ubi omnino aquae nihil esset; ut exercitus eius ieiunus, qui a quarta uigilia usque ad horam x. diei nihil gustasset, ac iumenta siti perirent. Cum iam ad solis occasum esset, & non totos c. passus *in horis iv. esset progressus, equitatu suo, propter equorum interitum, extremo agmine remoto, legiones inuicem ad extremum agmen euocabat. ita uim hostium, placide, leniterq. procedens, per legionarium militem commodius sustinebat. Interim equitum Numidarum copiae dextra, sinistraq. per colles percurrere, coronaeq. in modum cingere multitudine sua Caesaris copias, pars agmen extremum insequi. Caesariani interim non amplius tres, aut quattuor milites ueterani, si se conuertissent, & pila uiribus contorta in Numidas infestos coniecissent, amplius ii. milium ad unum terga uertebant; ac rursus ad aciem passim, conuersis equis, se colligebant, atque in spatio consequebantur, & iacula in legionarios conieciabant. Ita Caesar, modo procedendo, modo resistendo, tardius itinere confecto, noctis hora prima omnes suos ad unum in castris incolumes, saucijs x. factis, reduxit. Labienus circiter ccc amissis, multis uulneratis, ac defessis, instando omnibus, ad suos se recepit. Scipio interim legiones productas cum elephantis, quos ante castra in acie terroris gratia, in conspectu Caesaris collocauerat, reducit in castra. Caesar contra eiusmodi hostium genera, copias suas, non, ut imperator exer-

exercitum ueteranum, uictoremq. maximis rebus gestis; sed ut lanista tirones gladiatores condocere, quo pede se reciperent ab hoste, & quemadmodum obuersi aduersarijs, & in quantulo spatium resisterent, modo procurrerent, modo recederent, comminarenturq. impetum, ac prope quo loco, & quemadmodum tela mitterent, praecipit. mirifice enim hostium leuis armatura anxium exercitum nostrum, atque sollicitum habebat: quia & equites deterrebat proelium inire, propter eorum interitum; quod eos iaculis interficiebant; & legionarium militem defatigabant, propter uelocitatem. grauis enim armaturae miles simul atque ab his insectatus constiterat, in eosq. impetum fecerat, illi ueloci cursu facile periculum uitabant. Quibus ex rebus Caesar uehementer commouebatur: quia, quodcumque proelium, quoties erat commissum, equitatu suo, sine legionario milite, hostium equitatu, leuiq. armaturae eorum nullo modo par esse poterat. sollicitabatur autem his rebus, quod nondum hostium legiones cognouerat, & quonam modo sustinere se posset ab eorum equitatu, leuiq. armatura, quae erat mirifica, si legiones quoque accessissent. Accedebat etiam haec causa, quod elephantorum magnitudo, multitudoq. militum animos detinebat in terrore. cui uni rei tamen inuenerat remedium. namque elephantos in Italiam transportari iusserat: quo et miles noster speciemque, & uirtutem bestiae cognosceret, & cui parti corporis eius telum facile

adigi posset; ornatusque, ac loricatus elephantus cum esset, quae pars eius corporis nuda sine tegmine relinqueretur, ut eo tela conijcerentur; praeter ea, ut iumenta bestiarum odorem, stridorem, speciem, consuetudine captarum, non reformidarent. Quibus ex rebus largiter erat consecutus. nam & milites bestias manibus pertractabant, earumque tarditatem cognoscebant; equitesque in eos pila praepilata conijciebant, atque in consuetudinem equos patientia bestiarum adduxerat. Ob has causas, quas supra commemoravi, sollicitabatur Caesar, tardiorque, & consideratior erat factus, & ex pristina bellandi consuetudine, celeritateque excesserat. nec mirum. copias enim habebat in Gallia bellare consuetas, locis campestribus, & contra Gallos, homines apertos, minimeque insidiosos; qui per uirtutem, non per dolum, dimicare consueverunt. tum autem erat ei laborandum, ut consuefaceret milites, hostium dolos, insidias, artificia cognoscere, & quid sequi, quid uitare conueniret. itaque, quo haec celerius conciperent, dabat operam, ut legiones non in uno loco contineret, sed, per causam frumentandi, huc, atque illuc raptaret: ideo quod hostium copias ab se, suoque uestigio, non discessuras existimabat. atque post diem* IIII. productas accuratius suas copias, sicut instruxerat, propter hostium castra praetergressus, aequo loco inuitat ad dimicandum. Postquam eos abhorere uidet, reducit sub uesperum legiones in castra. legati interim ex opido Vacca, quod finitimum fuit

fuit *Vzita*e, cuius *Caesarem* potitum esse demonstrauimus, ueniunt; petunt, & obsecrant, ut sibi praesidium mittat; se res complures, quae utiles bello sint, administraturos. Per id tempus de eorum uoluntate, studioq. erga *Caesarem* transfuga suos ciues facit certiores. *Iubam* regem celeriter cum copijs suis, ante quam *Caesaris* praesidium eo perueniret, ad opidum accurrisse, atque, adueniente multitudine circumdata, eo potitum; omnibusque eius opidi incolis ad unum interfectis, dedisse opidum diripiendum, delendumq. militibus. *Caesar* interim, lustrato exercitu, ad *xii. kal. Apr.* postero die productis uniuersis copijs, processus a suis castris millia passuum *v.* a *Scipione* circiter *ii. millium* interiecto spatio, in acie constitit. Postquam satis, diuq. aduersarios a se ad dimicandum inuitatos, supersedere pugnae animaduertit, reducit copias. Postero die castra mouet, atque iter ad opidum *Sarsuram*, ubi *Scipio Numidarum* habuerat praesidium, frumentumq. comportauerat, ire contendit. quod ubi *Labienus* animaduertit, cum equitatu, leuiq. armatura agmen eius extremum carpere coepit: atque ita lixarum, mercatorumq. qui plaustris merces portabant, interceptis sarcinis, addito animo, propius, audaciusq. accedit ad legiones; quod existimabat, milites sub onere, ac sub sarcinis defatigatos, pugnare non posse. Quae res *Caesarem* non sesellerat. namque expeditos ex singulis legionibus *ccc.* milites esse iusserat. itaque eos, in equitatum *Labieni* immisos, turmis

suorum suppetias mittit . Tum Labienus, conuersis equis, signorum conspectu perterritus, turpissime contendit fugere, multis eius occisis, compluribus uulneratis . Milites legionarij ad sua se recipiunt signa, atque iter inceptum ire coeperunt . Labienus per iugum summum collis dextrorsus procul milites subsequi non desistit . Postquam Caesar ad opidum Sarsuram uenit, inspectantibus aduersarijs, interfecto praesidio Scipionis, cum suis auxilium ferre non auderent, fortiter repugnante P. Cornelio Scipione euocato, qui ibi praeerat, atque a multitudine circumuento, interfectoque, opido potitur; atque, ibi frumento exercitui dato, postero die ad* opidum Visdram peruenit, in quo Confidius per id tempus fuerat cum grandi praesidio, cohorteq. sua gladiatorum . Caesar, opidi natura perspecta, atque inopia ab oppugnatione eius deterritus, protinus profectus circiter millia passuum **IV**, ad aquam fecit castra; atque, inde **IV**. die egressus, redit rursus ad ea castra, quae ad Agar habuerat . Idem facit Scipio, atque in antiqua castra copias reducit . Thabenenses interim, qui sub ditione, & potestate Iubae esse consueissent, in extrema eius regni regione maritima locati, interfecto regio praesidio, legatos ad Caesarem mittunt; rem male gestam docent; petunt, orantque, ut suis fortunis praesto, quod bene meriti essent, auxilium ferret . Caesar, eorum consilio probato, M. Crispum tribunum cum cohorte, & sagittarijs, tormentisq. compluribus praesidio Thabenam mittit . Eodem

tempo-

tempore ex legionibus omnibus milites, qui aut morbo impediti, aut, commeatu dato, cum signis non potuerant ante transire in Africam, ad milia IV, equites CD, funditores, sagittarijque. ∞ uno commeatu Caesari occurrerunt. Itaque tum his copijs, & omnibus legionibus eductis, sicut erat instructus, IIX. millibus passuum a suis castris, ab Scipionis uero IV. millibus passuum, longe constitit in campo. Erat opidum infra castra Scipionis, nomine Tegea, ubi praesidium equestre circiter CD. habere consueuerat. eo equitatu, dextra, sinistraque. directo ab opidi lateribus, ipse, legionibus ex castris eductis, atque in iugo inferiore instructis, non longius fere ∞ passus ab suis munitionibus progressus, in acie constitit. Postquam diutius in uno loco Scipio commorabatur, & tempus diei in otio consumebatur; Caesar equitum turmas suorum iubet in hostium equitatum, qui ad opidum in statione erat, facere impressionem: leuemque. armaturam, sagittarios, funditoresque. eodem submittit. Quod ubi coeptum est fieri; & equis concitatis, Iuliani impetum fecissent; Pacidius suos equites exporrigere coepit in longitudinem, ut haberent facultatem turmas Iulianas circumfundere, & nihilo minus fortissime, acerrimeque. pugnare. Quod ubi Caesar animaduertit, CCC, quos ex legionibus habere expeditos consueuerat, ex proxima legione, quae ei proelio in acie constiterat, iubet equitatu succurrere. Labienus interim suis equitibus auxilia equestria summittere, saucijsque, ac

defatigatis integros, recentioribusq. uiribus equites subministrare. Postquam equites Iuliani C D. uim hostium, ad I V: millia numero, sustinere non poterant, & a leui armatura Numidarum uulnerabantur, minutatimq. *cedebant; Caesar alteram alam mittit, qui satagentibus celeriter occurrerent. Quo facto, sui sublatis uniuersi in hostes impressione facta, in fugam aduersarios dederunt, multis occisis, compluribus uulneratis. insecuti per I I I. millia passuum, usque in colles hostibus adaectis, se ad suos recipiunt. Caesar in horam X commoratus, sicut erat instructus, se ad sua castra recepit omnibus incolumibus. in quo proelio Pacidius grauer pila per cassidem caput ictus, compluresq. duces, ac fortissimus quisque interfecti, uulneratiq. sunt. Postquam nulla condicione cogere aduersarios poterat, ut in aequum locum descenderent, legionumq. periculum facerent; neque ipse propius hostem castra ponere, propter aquae, paenuriam, se posse animaduverteret: aduersarios non eorum uirtute confidere, sed aquarum inopia fretos, despicere se intellexit. pridie non. Apr. tertia uigilia egressus, ab Agar X V I millia passuum nocte progressus, ad Thapsum, ubi Virgilius cum grandi praesidio praeerat, castra ponit, opidumq. eodie circummunire coepit, locaq. idonea, opportunaq. complura praesidijs occupare; ne hostes intrare ad se, ac loca interiora capere possent. Scipio interim, cognitis Caesaris consilijs, ad necessitatem adductus dimicandi, ne per summum dedecus

fidiſſimos

fidissimos suis rebus Thapsitanos, & Virgilium amitteret, confestim Caesarem per superiora loca consecutus, millia passuum **II**X. a Thapso binis castris consedit. Erat stagnum salinarum, inter quod, & mare, angustiae quaedam non amplius mille & quingentos passus intererant: quas Scipio intrare, & Thapsitanis auxilium ferre conabatur: quod futurum Caesarem non fefellerat. namque pridie, in eo loco castello munito, ibi trino praesidio relicto, ipse cum reliquis copijs lunatis castris Thapsum operibus circummuniuit. Scipio interim, exclusas ab incepto itinere, supra stagnum postero die, & nocte confecta, caelo albescente, non longe a castris, praesidioque, quod supra commemorauimus, **XX**D. passibus, ad mare uersus consedit, & castra munire coepit. Quod postquam Caesari nunciatum est, milites ab opere deductos, castris praesidio Asprenate proconsule cum legionibus **II**I. relicto; ipse cum expedita copia in eum locum citatim contendit; classisq. parte ad Thapsum relicta, reliquas naues iubet post hostium tergum quammaxime ad litus appellere, signumq. suum obseruare; quo signo dato, subito clamore facto, ex improviso hostibus auersis incuterent terrorem; ut perturbati ac perterriti respicere post terga cogerentur. * Quo postquam Caesar peruenit, & animaduertit aciem pro uallo Scipionis castris, elephantisq. dextro sinistroq. cornu collocatis, & nibilio minus partem militum castris non ignauiter munire; ipse, acie triplici collocata,

tata, legione x, secundaq. dextro cornu, iix, & xx. sinistro, oppositis v. legionibus, in quarta acie ante ipsa cornua quinis cohortibus contra bestias collocatis, sagittarijs, funditoribus in utriusque cornibus dispositis, leuiq. armatura inter equites interiecta, ipse pedibus circum milites cursans, uirtutesq. ueteranorum, proeliaq. superiora commemorans, blandeq. appellans, animos eorum excitabat. Tirones autem, qui numquam in acie dimicassent, hortabatur, ut ueteranorum uirtutem aemulentur, eorumq. famam, nomen, locumque, uictoria parta, cuperent possidere. itaque in circumeundo exercitum, animaduertit hostes circa uallum trepidare, atque ultro, citroq. pauidos concurrere, & modo se intra positas recipere, modo inconstanter, immoderateq. prodire. Cumq. idem a pluribus animaduerti coeptum esset; subito legati, euocatiq. obsecrare Caesarem, ne dubitaret signum dare; uictoriam sibi propriam a dijs immortalibus portendi. Dubitante Caesare, atque eorum studio, cupiditatiq. resistente, sibi que, eruptione pugnari, non placere clauitante, & etiam atque etiam aciem sustentante, subito dextro cornu, iniussu Caesaris, tubicen, a militibus coactus, canere coepit. Quo facto, ubi uniuersis cohortibus signa in hostem coepere inferri; cum centuriones pectore aduerso resisterent, uiq. continerent milites, ne iniussu imperatoris concurrerent, nec quidquam proficerent. Quod postquam Caesar intellexit, incitatis militum

tum animis resisti nullo modo posse ; signo felicitatis dato , equo admissio in hostem contra principes ire contendit . A dextro interim cornu funditores , sagittarūq. concita tela in elephantos frequentes iniiciunt . Quo facto , bestiae , stridore fundarum , lapidumq. perterritae , sese conuertere , & suos post se frequentes , stipatosq. proterere , & in portas ualli semis fractas ruere contendunt . Item Mauri equites , qui in eodem cornu cum elephantis erant , praesidio deserti , principes fugiunt . ita , celeriter bestiis circuitis , legiones uallo hostium sunt potitae : & , pauci acriter repugnantibus interfectis , reliqui concitati in castra , unde pridie erant egressi , confugiunt . Non uidetur esse praetermittendum de uirtute militis ueterani v. legiois . nam , cum in sinistro cornu elephantus , uulnere ictus , & dolore concitatus , in lixam inermem impetum fecisset , eumq. sub pede sudbitum , deinde genu innixus , pondere suo , proboscide erecta , uibrantique , stridore maximo premeret , atque enecaret ; miles hic non potuit pati , quin se armatum bestiae offerret . quem postquam elephante ad se telo infesto uenire animaduertit : relicto cadauere , militem proboscide circumdat , atque in sublime extollit armatum . qui in eiusmodi periculo cum constanter agendum sibi uideret , gladio proboscidem , quo erat circumdatus , cadere , quantum uiribus poterat , non destitit : quo dolore adductus elephante , milite abiecto , maximo cum stridore , cursuq. conuersus ad reliquas bestias

stias se recepit . Interim , Thapso qui erant praesidio , ex opido eruptionem porta maritima faciunt ; & , siue ut suis subsidio occurrerent ; siue ut , opido deserto , fuga salutem sibi pararent , egrediuntur : atque ita per mare umbilici sine ingressi , terram petebant : qui a seruis , puerisque , qui in castris erant , lapidibus , pilisq. prohibiti terram attingere , rursus se in opidum receperunt . Interim Scipionis copijs prostratis , passimq. toto campo fugientibus , confestim Caesaris legiones consequi , spatiumq. se non dare colligendi . qui postquam ad ea castra , quae petebant , perfugerunt , ut , relictis castris , rursus sese defenderent ; ducem aliquem requirunt , quem respicerent , cuius auctoritate , imperioq. rem gererent . qui postquam aduerterunt , neminem ibi esse praesidio , protinus , armis abiectis , in regia castra singere contendunt . * Quo postquam peruenerunt , ea quoque ab Iulianis teneri uident . Desperata salute , in quoddam colle consistunt ; atque , armis demissis , salutationem more militari faciunt . quibus miseris ea res paruo praesidio fuit . namque milites ueterani , ira & dolore incensi , non modo , ut parcerent hosti , non poterant adduci , sed etiam ex suo exercitu illustres urbanos , quos auctores appellabant , complures aut uulnerarunt , aut interfecerunt . in quo numero fuit Tullius Rufus quaestorius : qui , pilo transiectus consulto a milite , interijt . item Pompeius Rufus , brachium gladio percussus , nisi celeriter ad Caesarem accurrisset ,

risset, interfectus esset. Quo facto, complures
 equites R. senatoresq. perterriti ex proelio se re-
 ceperunt; ne a militibus, qui ex tanta uictoria li-
 centiam sibi assumpsissent, immoderate peccandi
 impunitatis propter maximas res gestas, ipsi quo-
 que interficerentur. itaque omnes Scipionis mili-
 tes, cum fidem Caesaris implorarent, inspectan-
 te ipso Caesare, & a militibus deprecante, eis
 uti parcerent, ad unum sunt interfecti. Caesar,
 trinis castris potitus, occisisq. hostium x. milli-
 bus, fugatisq. compluribus, se recipit, l. mili-
 tibus amissis, paucis saucijs in castra: ac statim ex
 itinere ante opidum Thapsum constitit; elephan-
 tosq. LXIV ornatos, armatosq. cum turribus, or-
 namentisq. capit, captos ante opidum instructos
 constituit: id hoc consilio, si posset & Virgilius,
 quiq. cum eo obsidebantur, rei male gestae suo-
 rum indicio a pertinacia deduci. deinde ipse Vir-
 gilium appellauit, inuitauitq. ad deditionem,
 suamq. lenitatem & clementiam commemorauit.
 quem postquam animaduertit responsum sibi non
 dare, ab opido recessit. postero die, diuina re fa-
 cta, concione aduocata, in conspectu opidanorum
 milites collaudat: totumq. exercitum ueterano-
 rum donauit praemijs, ac fortissimo cuique, ac
 bene merenti pro suggestu tribuit. ac statim inde
 digressus, C. Rebilo proconsule cum III. ad Tha-
 psum legionibus, & Cn. Domitio cum II. Tisdrae,
 ubi Considius praeerat, ad obsidendum relictis,
 M. Messalia Vticam ante praemisso, cum equitatu
 ipse

ipse eodem iter facere contendit. Equites interim Scipionis, qui ex proelio fugerant, cum Vticam uersus iter facerent, perueniunt ad opidum Paradam. ubi, cum ab incolis non reciperentur, ideo quod fama de uictoria Caesaris praecurrisset; ui opido potiti, in medio foro lignis coacervatis, omnibusq. rebus eorum congestis, ignem subiiciunt, atque eius opidi incolas cuiusque generis, aetatisque, uiuos, constrictosq. in flammam coniiciunt, atque ita acerbissimo afficiunt supplicio: deinde protinus Vticam perueniunt. Superiore tempore M. Cato, quod Vticensibus, propter beneficium legis Iuliae, parum in suis partibus praesidij esse existimauerat, plebem inermem opido eiecerat, & ante portam, belli causa, castris, fossaq. paruula dumtaxat munierat, ibique, custodijs circumdatis, habitare coegerat: senatum autem opidi custodia tenebat. Eorum castra ij equites adorti, expugnare coeperunt, ideo quod eos partibus Caesaris fauisse sciebant, ut, eis interfectis, eorum pernicie dolorem suum ulciscerentur. Vticenses, animo addito ex Caesaris uictoria, lapidibus, fustibusq. equites repulerunt. itaque, postquam castris non potuerant potiri, Vticam se in opidum coniecerunt; atque ibi multos Vticenses interfecerunt; domosq. eorum expugnauerunt, ac diripuerunt. Quibus cum Cato persuadere nulla ratione quiret, ut secum opidum defenderent, & caede, rapinisq. desisterent, & quid sibi uellent, sciret, sedandae eorum importunitatis

*tunitatis gratia, singulis HS c. diuifit . Idem Sulla Faustus fecit, ac de sua pecunia largitus est unaq. cum ijs ab Utica proficiscitur, atque in regnum ire contendit . Complures interim ex fuga Uticam perueniunt. quos omnes Cato conuocatos, una cum CCC, qui pecuniam Scipioni ad bellum faciendum contulerant, hortatur, ut seruitia mitterent, opidumq. defenderent . Quorum cum partem assentire, partem animum, mentemq. perterritam, atque in fuga destinatam habere intellexisset; amplius de ea re agere destitit, nauesq. ijs attribuit, ut, in quas quisque partes uellet, proficisceretur. ipse, omnibus rebus diligentissime constitutis, liberis suis L. Caesari, qui tum ibi proquaestor fuerat, commendatis, & sine suspitione, uultu, atque sermone, quo superiore tempore usus fuerat, cum dormitum isset, ferrum intro clam in cubiculum tulit, atque ita se transiecit . qui dum, anima nondum exspirata, concidisset; impetu facto in cubiculum, ex suspitione medicus, familiaresq. continere, atque uulnus crudelissime diuellit, atque animo praesenti se interemit . Quem Uticenses quamquam ode-
 rant partium gratia, tamen, propter eius singularem integritatem, & quod dissimilimus reliquorum ducum fuerat, quodq. Uticam mirificis operibus munierat, turresq. auxerat, sepultura afficiunt . Quo interfecto, L. Caesar, ut aliquod sibi ex ea re auxilium pararet, conuocato populo, concione habita, cohortatur omnes, ut portae
 aperi-*

aperirentur : se in Caesaris clementia magnam
 spem habere . Itaque , portis patefactis , Vtica
 egressus , Caesari imperatori obuiam proficisci-
 tur . Messalla , ut erat imperatum , Vticam per-
 uenit , omnibusq. portis custodias ponit . Caesar
 interim , a Thapso progressus , Vscetam peruenit ;
 ubi Scipio magnum frumenti numerum , armo-
 rum , telorum , ceterarumq. rerum cum paruo prae-
 sidio habuerat . hoc adueniens potitur : deinde Ha-
 drumetum peruenit . Quo cum sine mora introis-
 set , armis , frumento , pecuniaq. considerata , Q.
 Ligario , C. Confidij filio , qui tum ibi fuerat , ui-
 tam concessit . deinde eodem die Hadrumeto egres-
 sus , * Liuineio Regulo ibi cum legione relicto , Vti-
 cam ire contendit : cui in itinere sit obuius L. Cae-
 sar , subitoq. se ad genua proiecit , uitamq. sibi , nec
 amplius quidquam , deprecatur . cui Caesar facile,
 & pro sua natura , & instituto , concessit . * item
 Caecinae , Ceteio , P. Atio , L. Cellae patri , &
 filio , M. Eppio , M. Aquinio , Catonis filio , Dama-
 sippiq. liberis ex sua consuetudine tribuit ; circi-
 terq. noctem luminibus accensis Vticam peruenit ,
 atque extra opidum ea nocte mansit . postero die
 mane opidum introijt ; concioneq. aduocata , Vti-
 censes incolas cohortatus , gratias pro eorum stu-
 dio erga se agit ; ciues autem Romanos negotiato-
 res , & eos , qui inter CCC pecunias contulerant
 Varo , & Scipioni , multis uerbis accusatos , &
 de eorum sceleribus longiori habita oratione , ad
 extremum , ut sine metu prodirent , edicit : se eis
 dumtaxat

dumtaxat uitam concessurum, bona quidem eorum se uenditurum, ita tamen, ut, qui eorum bona sua redemisset . se bonorum uenditionem* indicturum, & pecuniam, multae nomine, relaturum, ut incolumitatem retinere possent . Quibus metu ex sanguibus, de uitaq. ex suo* promerito desperantibus, subito oblata salute, libentes, cupidiq. condicionem acceperunt : petieruntq. a Caesare, ut uniuersis CCC . uno nomine pecuniam imperaret . itaque bis millies HS his imposito, ut per triennium sex pensionibus populo R. soluerent, nullo eorum recusante, ac se eodem die demum natos praedicantes, laeti gratias agunt Caesari . Rex interim luba, ut ex proelio fugerat, una cum Petreio interdum in uillis latitando, tandem, nocturnis itineribus confectis, in regnum peruenit ; atque ad opidum Zamam, ubi ipse domicilium, coniuges, liberosq. habebat, quo ex cuncto regno omnem pecuniam, carissimasq. res comportauerat, quodq. inito bello operibus maximis munierat, accedit . Quem antea opidani, rumore exoptato de Caesaris uictoria audito, ob has causas opido prohibuerunt, quod, bello contra populum R. suscepto, in opido Zama, lignis congestis, maximam in medio foro pyram construxerat ; ut, si forte bello foret superatus, omnibus rebus eo coacernatis, dehinc ciuibus cunctis interfectis, eodemq. proiectis, igne subiecto, tum demum se ipse insuper interficeret, atque una cum liberis, coniugibus, ciuibus, cunctaq. gaza regia cremaretur . Post-

Nn

quam

quam Iuba ante portas diu, multumq. primo minis, pro imperio, egisset cum Zamensibus; deinde, cum se parum proficere intellexisset, precibus quoque orasset, uti se ad suos deos penates admitterent; ubi eos in sententia perstare animaduertit, nec minis, nec precibus suis moueri, quo magis se reciperent; tertio petit ab eis, ut sibi coniuges, liberosq. redderent, ut secum eos asportaret. Postquam sibi nihil omnino opidanos responsi reddere animaduertit, nullare ab ijs impetrata, ab Zama discedit, atque ad uillam suam cum M. Petreio, paucisq. equitibus se confert. Zamenses interim legatos de ijs rebus ad Caesarem Vticam mittunt, petuntq. ab eo, uti ante, quam rex manum colligeret, seseq. oppugnaret, sibi auxilium mitteret: se tamen paratos esse, sibi, quoad uita suppeteret, opidum, seq. ei reseruare. legatos collaudatos Caesar domum iubet antecedere, ac suum aduentum praenunciare. Ipse, postero die Utica egressus, cum equitatu ire in regnum contendit. Interim in itinere ex regijs copijs duces complures ad Caesarem ueniunt, orantque, ut sibi ignoscat. Quibus supplicibus uenia data, Zamam perueniunt. Rumore interim perlato de eius lenitate, clementiaque, propemodum omnes regni equites Zamam perueniunt ad Caesarem; ab eoq. sunt metu, periculoq. liberati. Dum haec utrobique geruntur, Considius, qui Tisdrae cum familia sua, gladiatoria manu, Getulisq. praeerat, cognita caede suorum, Domitijq. & legio-

num

num aduentu perterritus, desperata salute, opidum deserit, seq. clam cum paucis barbaris, pecunia onustus, subducit, atque in regnum fugere contendit. quem Getuli, sui comites, in itinere, praeda cupidi, concidunt; seq. in quascumque potuerunt partes conferunt. C. interim Virgilius, postquam, terra, mariq. clausus, se nihil proficere intellexit, suosq. interfectos, aut fugatos, M. Catonem Uticae sibi ipsi manus intulisse, regem uagum, a suis desertum, ab omnibus aspernari, Saburam, eiusq. copias ab Sitio esse deletas, Uticae Caesarem sine mora receptum, de tanto exercitu reliquas esse nullas, quae sibi, suisq. liberis prodessent, a Caninio proconsule, qui eum obsidebat, fide accepta, seque, & sua omnia, & opidum proconsuli transdit. Rex interim Iuba, ab omnibus ciuitatibus exclusus, desperata salute, cum iam conatus esset cum Petreio, ut per uirtutem interfecti esse uiderentur, ferro inter se depugnant: atque firmior imbecilliozem, Iuba Petreium facile ferro consumpsit: deinde, ipse sibi cum conaretur gladio transficere pectus, nec posset, precibus a seruo suo impetrauit, ut se interficeret; idq. obtinuit. P. interim Sinius, pulso exercitu Saburae, praefecti Iubae, ipsoq. interfecto, cum iter cum paucis per Mauretaniam ad Caesarem faceret, forte incidit in Faustum, Afraniumq. qui eam manum habebant, qua Uticam diripuerant, iterq. in Hispaniam tendebant. & erant numero circiter ∞ D. itaque celeriter nocturno tempore, in-

sidijs dispositis, eos prima luce adortus, praeter paucos equites, qui ex primo agmine fugerant, reliquos aut interficit, aut in deditiōem accipit; Afranium, & Faustum uiuos capit cum coniuge, & liberis. Paucis post diebus, dissensione in exercitu orta, Faustus, & Afronius interficiuntur. Pompeiae cum Fausti liberis Caesar incolumitatem, suaq. omnia concessit. Scipio interim cum Damasippo, & Torquato, & Plaetorio Rustiano nauibus longis diu, multumq. iactati, cum Hispaniam peterent, ad Hypponem regium deferuntur, ubi classis P. Sij per id tempus erat. a qua pauciora ab amplioribus circumuenta nauigia depri-muntur. ibiq. Scipio cum ijs, quos paullo ante nominauimus, interficit. Caesar interim, Zamae auctiōe regia facta, bonisq. eorum uenditis, qui ciues Romani contra populum R. arma tulerant, praemijsq. Zamentibus, qui de rege excludendo consilium ceperant, tributis, uectigalibusq. regijs abrogatis, ex regnoq. prouincia facta, atque ibi Crispo Sallustio populi R. proconsule cum imperio relicto, ipse Zama egressus Vticam se recepit. ibi bonis uenditis eorum, qui sub Iuba, Petreioq. ordines duxerant, item Thapsitanis HS xx millia, conuentui eorum HS xxx millia, Hadrumetanis HS xxx. millia, conuentui eorum HS l. millia, multae nomine, imponit. ciuitates, bonaq. eorum ab omni iniuria, rapinisq. defendit. Leptitanos, quorum superioribus annis Iuba bona diripuerat, & ad senatum questi per legatos, atque

atque arbitris a senatu datis , sua receperant ,
 xxx . centenis millibus ponderis olei in annos
 singulos multat , ideo quod initio , per dissensio-
 nem principum , societatem cum Iuba inierant ,
 eumq. armis , militibus , pecunia iuuerant . Tif-
 dritanos , propter humilitatem ciuitatis , certo
 numero frumenti multat . His rebus gestis , idi-
 bus Iun . Uticae classem conscendit , & post diem
 III . Carales in Sardiniam peruenit . Ibi Sulcita-
 nos , quod Nasidium , eiusq. classem receperant ,
 copijsq. iuuerant , HS c millibus multat ; & pro
 decumis octauas pendere iubet : bonaq. paucorum
 uendit : & ante diem III Kal . Quintæ naues con-
 scendit ; & a Caralibus secundum terram proue-
 ctas , duo de trigesimo die , eo quod tempestatibus
 in portibus cohibebatur , ad urbem Romam uenit

A . HIRTII; vel, OPPII;
COMMENTARIORVM
DE BELLO HISPANIENSI
LIBER

DHARNACE superato, *Africa recepta, qui ex ijs proelijs cum adolescente Cn. Pompeio profugissent; cum & ulterioris Hispaniae potitus esset, dum Caesar muneribus dandis in Italia detineretur; quo facilius praesidia contra compararet Pompeius, in fidem uniuscuiusque ciuitatis confugere coepit. ita, partim precibus, partim vi, bene magna comparata manu, provinciam vastare coepit. Quibus in rebus non nullae ciuitates sponte auxilia mittebant: item non nullae portas claudebant. ex quibus, si qua opida vi ceperat, cum aliquis ex ea ciuitate optime de Cn. Pompeio meritis ciuis esset, propter pecuniae magnitudinem aliqua ei inserebatur caussa, ut, eo de medio sublato, ex eius pecunia latronum largitio fieret. ita paucis commodis hoste hortato, maiores augebantur copiae. ideoq. crebris nuncijs in Italiam missis, ciuitates contrariae Pompeio auxilia sibi deposcunt. C. Caesar dictator III, designatus IV, multis itineribus ante confectis, cum celeri festinatione ad bellum conficiendum in Hispaniam conuenisset, legati Cordubenses, qui a Cn. Pompeio discesserant, Caesari obviam veniunt: a quibus*

bus nunciabatur, nocturno tempore opidum Cordubam capi posse: quod, nec opinantibus aduersarijs eius, prouincia potitus esset: simulque, quod tabellarij a Cn. Pompeio dispositi omnibus locis essent, qui certiores Cn. Pompeium de Caesaris aduentu facerent. Multa praeterea uerisimilia proponebant. Quibus rebus adductus, quos legatos ante exercitui praefecerat Q. Pedium, & Q. Fabium Maximum de suo aduentu facit certiores, ut, quem sibi equitatum ex prouincia fecissent, praesidio mitterent. ad quos celerius, quam ipsi opinati sunt, appropinquauit, atque ut ipse uoluit equitatum sibi praesidio habuit. Erat per idem tempus Sex. Pompeius frater, qui cum praesidio Cordubam tenebat: quod eius prouinciae caput esse existimabatur: ipse autem Cn. Pompeius adolescens Vllam opidum oppugnabat, & fere iam aliquot mensibus ibi detinebatur. Quo ex opido, cognito Caesaris aduentu, legati clam praesidio Cn. Pompeij, Caesarem cum adissent, petere coeperunt, ut sibi primo quoque tempore subsidium mitteret. Caesar eam ciuitatem omni tempore optime de populo R. meritam esse sciebat, XI. cohortes secunda uigilia iubet proficisci, pariq. equites numero: quibus praefecit hominem eius prouinciae notum, & non parum scientem, L. Iunium Patiecum. Qui cum ad Cn. Pompeij praesidia uenisset; incidit idem temporis, ut tempestate aduersa, uehementiq. uento afflictaretur. Qua uitempestatitis ita obscurabatur, ut uix proximum cognoscere posset. Cuius in-

commodum summam utilitatem ipsis praebebat . Ita, cum ad locum uenerunt, iubet binos equites incedere, et recta per aduersariorum praesidia ad opidum contendere . medijsq. ex praesidijs cum quaereretur, qui essent; unus ex nostris respondit, ut si leat uerbum facere: nam id temporis conari ad murum accedere, ut opidum capiant, et partim tempestate impediti uigiles non poterant diligentiam praestare, partim illo responso deterrebantur . Cum ad portam appropinquassent; signo dato, ab opidanis sunt recepti; & pedites, equitesq. clamore facto, despositis ibi partim, qui remansere, eruptionem in aduersariorum castra fecerunt . Sic illud cum inscientibus accidisset, existimabat magna pars hominum, qui in ijs castris fuissent, se prope captos esse . Hoc misso ad Vllam praesidio, Caesar, ut Pompeium ab ea oppugnatione deduceret, ad Cordubam contendit : exq. itinere loricos uiros fortes cum equitatu ante praemisit . qui simul in conspectum opidi se dederunt inequis, recipiuntur . Hoc a Cordubensibus nequaquam poterat animaduerti . Appropinquantibus, ex opido bene magna multitudo ad equitatum concidendum cum exisset; loricati, ut supra scripsimus, ex equis descenderunt, & magnum proelium fecerunt, sic, ut ex infinita hominum multitudine pauci in opidum se reciperent . Hoc timore adductus Sex. Pompeius, litteras fratri misit, ut celeriter sibi subsidio ueniret; ne prius Caesar Cordubam caperet, quam ipse illo uenisset . Ita Cn. Pompeius, Vlla prope capta, litteris fratris excitus,

excitus, cum copijs ad Cordubam iter facere coepit. Caesar, cum ad flumen Baetim uenisset, neque propter altitudinem fluminis transire posset, lapidibus corbes plenos demisit. ita, insuper ponte facto, copias ad castra tripartito transduxit. Tenebant aduersus opidum e regione pontis trabes, ut supra scripsimus, bipartito. Huc cum Pompeius cum suis copijs uenisset, ex aduerso pari ratione castra ponit. Caesar, ut eum ab opido, commeatuq. excluderet, brachium ad pontem ducere coepit. Pari idem condicione Pompeius. Hic inter duces duos fit contentio, uter prius pontem occuparet. ex qua contentione quotidiana minuta proelia fiebant, ut modo hi, modo illi superiores discederent. Quae res cum ad maiorem contentionem uenisset, ab utriusque comminus pugna iniqua, dum cupidus locum student tenere, propter pontem coangustabantur, & fluminis ripis appropinquantes coangustati praecipitabantur. hic alteri alteris non solum mortem morti exaggerabant, sed tumulos tumulis exaequebant. ita diebus compluribus cupiebat Caesar, si qua condicione posset, aduersarios in aequum locum deducere, & primo quoque tempore de bello decernere. Cum animaduertetet aduersarios minime uelle, quos ideo a uia retraxerat, ut in aequum deduceret; copijs flumen transductis, noctu iubet ignes fieri magnos. ita firmissimum eius praesidium Ateguam proficiscitur. Id cum Pompeius ex persugis rescisset, ea die per uiarum angustias carra complura, multosq. lanistas

retra-

retraxit, & ad Cordubam se recepit . Caesar munitionibus Ateguam oppugnare, et brachia circumducere coepit . Cuius rei Pompeio cum nuncius esset allatus, eo die proficiscitur . Cuius in aduentum, praesidij causa Caesar complura castella occupavit, partim sub equitatu, partim ut pedestres copiae in statione, & in excubitu castris praesidio esse possent . Hic in aduentu Pompeij incidit, ut matutino tempore nebula esset crassissima . itaque in illa obscuratone cum aliquot cohortibus, et equitum turmis circumcludunt Caesaris equites, & concidunt, sic, ut uix in ea caede pauci effugerent . Insequenti nocte castra sua incendit Pompeius, & trans flumen Salsum per conualles castra inter duo opida Ateguam, & Ucubim in monte constituit . Caesar in munitionibus, ceterisque, quae ad opidum oppugnandum opus fuerunt, aggerem, uineasq. agere instituit . Haec loca sunt montuosa, & natura edita ad rem militarem, quae planicie diuiduntur Salso flumine, proxime tamen Ateguam, ut ad flumen sint circiter passuum duo milia . ex ea regione opidi in montibus castra habuit posita Pompeius in conspectu utrorumque opidorum, neque suis ausus est subsidio uenire . aquilas habuit, & signa XIII . legionum . sed, ex quibus aliquid firmamenti se existimabat habere, duae fuerunt uernaculae, quae a Trebonio transfugerant, & una facta ex colonis, quae fuerunt in his regionibus . quarta fuit Afraniana ex Africa, quam secum adduxerat . reliquae ex fugitiuis auxiliares

liares consistebant . nam , de leui armatura, & equitatu, longe & uirtute, & numero nostri erant superiores . Accedebat huc, ut longius bellum duceret Pompeius , quod loca sunt edita, & ad castrorum munitiones non parum idonea . nam fere totius ulterioris Hispaniae regio, propter terrae fecunditatem, inopem, difficilemque habet oppugnationem, & non minus copiosam aquationem . Hic etiam propter barbarorum crebras excursiones omnia loca, quae sunt ab opidis remota, turribus, & munitionibus retinentur, sicut in Africa, rudere, non tegulis, teguntur : simulque in his habent speculas, & propter altitudinem, longe, lateque prospiciunt . Item opidorum magna pars eius prouinciae montibus fere munita, & natura excellentibus locis est constituta, ut simul aditus, adscensusque habeat difficiles . ita ab oppugnationibus naturaloci distinentur : ut ciuitates Hispaniae non facile ab hostibus capiantur : quod in hoc contigit bello . nam, ubi inter Ateguam, & Vcubim, quae opida supra sunt scripta, Pompeius habuit castra constituta, in conspectu duorum opidorum, ab suis castris circiter millia passuum IV . Grumus est excellens natura, qui appellatur castra Postumiana . ibi praesidij causa castellum Caesar habuit constitutum . Pompeius, qui eodem iugo tenebatur, loci natura, & quod remotum erat a castris Caesaris, animaduvertebat loci difficultatem, & quod flumine Salso intercludebatur, non esse permissurum Caesarem, ut in tanta loci difficultate ad subsidium

fidium committendum se mitteret . Ista fretus opinione, tertia uigilia profectus , castellum oppugnare coepit , ut laborantibus succurreret . nostri, cum appropinquassent , clamore repentino , telorumq. multitudine iactus facere coeperunt; uti magnam partem hominum uulneribus afficerent . Quo peracto , cum ex castello repugnare coepissent , & maioribus castris Caesari nuncius esset allatus , cum III . legionibus est profectus , & , cum ad eos appropinquasset , fuga perterriti multi sunt interfecti , complures capti : in quibus multi praeterea armis exsuti fugerunt ; quorum scuta sunt relata x x c . Insequenti luce Arguetius ex Italia cum equitatu uenit . is signa Saguntinorum retulit v : quae ab opidanis cepit . suo loco perterritus est , quod equites ex Italia cum Asprenate ad Caesarem uenissent . Ea nocte Pompeius castra incendit , & ad Cordubam uersus iter facere coepit . Rex, nomine Indo, qui cum equitatu suas copias adduxerat, dum cupidius agmen aduersariorum insequitur, a uernaculis legionarijs exceptus est, & interfectus . Postero die equites nostri longius ad Cordubam uersus persecuti sunt eos, qui commeatus ad castra Pompeij ex opido portabant: ex ijs capti L . cum iumentis, ad nostra adducti sunt castra . Eodem die Q . Marcius tribunus mil . qui fuisset Pompeij , ad nos transfugit . & noctis tertia uigilia in opido acerrime pugnatum est ; ignemq. multum miserunt , sicut & omne genus , quibus ignis per iactus solitus est mitti . Hoc praeterito tempore,

pore, C. Fundanius, eques R. ex castris aduersariorum ad nos transfugit. Postero die ex legione uernacula milites sunt capti ab equitibus nostris duo, qui dixerunt, se seruos esse. Cum uenirent, cogniti sunt a militibus, qui antea cum Fabio, et Pedio fuerant, & a Trebonio transfugerant. Eis ad ignoscendum nulla est data facultas, & a militibus nostris interfecti sunt. Eodem tempore capti tabellarij, qui a Corduba ad Pompeium missi erant, perperamq. ad castra nostra peruenerant, praecisis manibus missi sunt facti. Pari consuetudine, uigilia secunda, ex opido ignem multum, telorumq. multitudinem iactando, bene magnum tempus consumpserunt, compluresq. uulneribus affecerunt. Praeterito noctis tempore, eruptionem in legionem sextam fecerunt, cum in opere nostri dislenti essent, acriterq. pugnare coeperunt, quorum uis repressa a nostris, etsi opidani superiore loco defendebantur. L. cum eruptionem facere coepissent, tamen uirtute militum nostrorum, qui, etsi inferiore loco premebantur, tamen repulsi aduersarij bene multis uulneribus affecti in opidum se contulerunt. Postero die Pompeius ex castris suis brachium coepit ad flumen Salsum facere: & cum nostri equites pauci in statione fuissent a pluribus reperti, de statione sunt deiecti, & occisi tres. Eo die A. Valgius, senatoris filius, cuius frater in castris Pompeij fuisset, omnibus suis rebus relictis, equum conscendit, & fugit. Speculator de legione secunda Pompeiana captus a militibus, & interfectus

perfectus est. Per idem tempus glans missa est inscripta; quo die ad opidum capiendum accederent, sese scutum esse positurum. Qua spe non nulli, dum sine periculo murum adscendere, & opido potiri posse se sperarent, postero die ad murum opus facere coeperunt, & bene magna prioris muri pars deiecta est. quo facto, ab opidanis, ac si suarum partium essent, conseruati, missos fecere loricatos: quique praesidij causa praepositi opido a Pompeio essent, orabant. Quibus respondit Caesar, se condiciones dare, non accipere, consueuisse. Qui cum in opidum reuersi essent, relato responso, clamore sublato, omni genere telorum emisso, pugnare pro muro toto coeperunt, propter quod fere magna pars hominum, qui in castris nostris essent, non dubitarunt, quin irruptionem eo die essent facturi. ita corona circumdata, pugnatum est aliquandiu uehementissime. simulque balista missa a nostris turrem deiecit: qua aduersariorum, qui in ea turre fuerant, v. deiecti sunt, & puer, qui balistam solitus erat obseruare. Eo praeterito tempore, Pompeius trans flumen Salsum castellum constituit: neque a nostris prohibitus: falsaque illa opinione gloriatus est, quod prope in nostris partibus locum tenuisset. item insequenti die, eadem consuetudine, dum longe prosequitur, quo loco equites nostri stationem habuerant, aliquot turmae cum leui armatura, impetu facto, loco sunt deiectae, & propter paucitatem nostrorum equitum, simulque leui armatura inter turmas aduersariorum protritae.

Hoc

Hoc in conspectu utrorumque castrorum gerebatur: & maiore Pompeiani exsultabant gloria, longius quod nostris cedentibus prosequi coepissent. Qui cum aliquo loco a nostris recepti essent, ut consuescent, ex simili uirtute clamore facto, aduersati sunt proelium facere. Fere apud exercitus haec est equestris proelii consuetudo: cum eques ad dimicandum, dimisso equo, cum pedite progreditur, ne quaquam par habetur. id quod in hoc accidit certamine. Cum pedites ex leui armatura lecti ad pugnam equitibus nostris nec opinantibus uenissent; idq. in proelio animaduersum esset; complures equites descenderunt. ita exiguo tempore eques pedestre, pedes equestre proelium facere coepit; usque eo, ut caedem proxime a uallo fecerint. in quo proelio aduersariorum ceciderunt CXXIII, compluresq. armis exsuti, multi uulneribus affecti in castra sunt redacti, nostri ceciderunt III, saucij XII pedites, & equites V. Eius diei insequenti tempore, pristina consuetudine, pro muro pugnari coeptum est. Cum bene magnam multitudinem telorum, ignemq. nostris defendentibus iniecissent; nefandum, crudelissimumq. facinus sunt aggressi, in conspectuq. nostro hospites, qui in opido erant, iugulare, & de muro praecipites mittere, coeperunt, sicut apud barbaros: quod post hominum memoriam numquam est factum. Huius diei extremo tempore a Pompeianis clam ad nostros tabellarius est missus, ut ea nocte turres, aggeremq. incenderent, & III uigilia eruptionem facerent.

ita

ita igne, telorumq. multitudine iacta, cum bene magnam partem muri consumpsissent, portam, quae e regione, & in conspectu Pompeij castrorum fuerat, aperuerunt, copiaeque totae eruptionem fecerunt, secumque extulerunt calcatas ad fossas complendas, & harpagones ad casas, quae stramentis ab nostris, hibernorum caussa, aedificatae erant, diruendas, & incendendas; praeterea argentum, & uestimenta, ut, dum nostri in praeda detinerentur, illi caede facta ad praesidia Pompeij se reciperent. nam, quod existimabat eos posse conatum efficere, nocte tota ultra ibat flumen Salsum in acie. Quod factum licet nec opinantibus nostris esset gestum; tamen uirtute freti repulso, multisque uulneribus affectos, opido represserunt, praedaque, & armis eorum sunt potiti, uiuosque aliquos ceperunt, qui postero sunt interfecti die. Eodemque tempore transfuga nunciauit ex opido, Iunium, qui in cuniculo fuisset, iugulatione opidanorum facta, clamasse facinus se nefandum, & scelus fecisse: nam eos nihil meruisse, quare tali poena afficerentur, qui eos ad aras, & focos suos recepissent; eosque hospitium scelere contaminasse: multa praeterea dixisse: qua oratione deterritos amplius iugulationem non fecisse. Ita postero die Tullius legatus cum Catone Lusitano uenit, & apud Caesarem uerba fecit. Vtinam quidem dii immortales fecissent, tuus potius miles, quam Cn. Pompeij, factus essem; & hanc uirtutis constantiam in tua uictoria, non in illius calamitate, praestarem.

tem . cuius funestae laudes quippe ad hanc fortunam reciderunt , ut ciues R. indigentes praesidij, & propter patriae luētuosam perniciem dedamur hostium numero : qui neque in illius prospera acie primam fortunam , neque in aduersa secundam obtinuimus uictoriam : qui legionum tot impetus sustentantes , nocturnis , diurnisq. operibus gladio- rum ictus , telorumq. missus expectantes , uicti , & deserti a Pompeio , tua uirtute superati salutem a tua clementia deprecamur ; petimusque , ut , qualem te gentibus praestitisti , similem in ciuium deditioe praestes . Remissis legatis , cum ad portum uenisset Ti. Tullius , cum eum introeun- tem C. Antonius insecutus non esset , reuersus est ad portam , & hominem apprehendit . Quod Tiberius cum fieri animaduertit , simulq. pugionem eduxisset , manum eius incidit . Ita refugerunt ad Caesarem . Eodemq. tempore signifer de legione prima transfugit ; & nunciarit , quo die equestre proelium factum esset , suo signo perisse homines xxxv. neque licere castris Cn. Pompeij nunciari , neque dici perisse quemquam . Seruus , cuius dominus in Caesaris castris fuisset , uxoremque , & filium in opido reliquerat , dominum iugulauit , et ita clam a Caesaris praesidijs in Pompeij castris discessit , & indicium glande scriptum misit , per quod certior fieret Caesar , quae in opido ad defendendum compararentur . Ita , litteris acceptis , cum in opidum reuersi essent , qui mittere glandem scriptam solebant , insequenti tempore duo

Lusitani fratres transfugae nunciarunt, quam Pompeius concionem habuisset: quoniam opido subsidio non posset uenire, noctu ex aduersariorum conspectu se deducerent ad mare uersum: unum respondisse, ut potius ad dimicandum descenderent, quam signum fugae ostenderent: tum, qui ita locutus esset, ingulatum. Eodem tempore tabellarij eius deprehensi, qui ad opidum ueniebant, quorum litteras Caesar opidanis obiecit, & qui uitam sibi peteret, iussit turrem ligneam opidanorum incendere: id si fecisset, ei se promisit omnia concessurum: quod difficile erat factu, ut eam turrem sine periculo quis incenderet. ita facturus de ligno, cum propius accessisset, ab opidanis est occisus. Eadem nocte transfuga nunciauit, Pompeium, & Labienum de ingulatione opidanorum indignatos esse. Vigilia secunda propter multitudinem telorum turris lignea, quae nostra fuisset, ab imo uitium fecit, usque ad tabulatum secundum, & tertium. Eodem tempore pro muro pugnatum acerrime, & turrim nostram, ut superiorem, incenderunt: iccirco, quod uentum opidani secundum habuerunt. In sequenti luce materfamilias de muro se deiecit, & ad nos transiijt, dixitq. se cum familia constitutum habuisse, ut una transfugerent ad Caesarem, illam oppressam, & ingulatam. Hoc praeterea tempore tabellae de muro sunt deiectae, in quibus scriptum est inuentum. L. Minucius Caesari. Si mihi uitam tribuis, quoniam a Cn. Pompeio sum deser-

desertus, qualem me illi praestiti, tali uirtute, & constantia futurum me in te esse praestabo. Eodem tempore opidanorum legati, qui antea exierant, Caesarem audierunt, si sibi uitam concederet, sese insequenti die opidum esse dedituros. Quibus respondit, se Caesarem esse, fidemq. praestaturum. ita, ante diem XI Kalendarum Martij opido potitus, Imperator est appellatus. Et Pompeius, ex perfugis cum deditionem opidi factam esse scisset, castra mouit Vcubim uersus, sed circum ea loca castella disposuit, & munitionibus se contineri coepit. Caesar mouit, & propius castra castris contulit. Eodem tempore mane loricatorum unus ex legione uernacula ad nos transfugit, & nunciauit, Pompeium opidos Vcubenses conuocasse, eisq. imperauisse, ut, diligentia adhibita, perquirerent, qui essent suarum partium, itemq. aduersariorum uictoriae fautores. Hoc praeterito tempore, in opido, quod fuit captum, seruus est prehensus in cuniculo, quem supra demonstrauimus dominum iugulasse. is uiuus est combustus. Eodemq. tempore centuriones loricati XIX. ad Caesarem transfugerunt ex legione uernacula, & equites nostri cum aduersariorum equitibus congressi sunt, & sauci aliquot occiderunt ex leui armatura. Ea nocte speculatores prehensi serui III, & unus ex legione uernacula. Serui sunt in crucem sublati, militum ceruices abscissae. Postero die equites cum leui armatura ex aduersariorum castris ad nos transfugerunt.

fugerunt . Et eo tempore circiter XI. equites ad aquatores nostros excurrerunt , non nullos interfecerunt , item alios uiuos abduxerunt . Ex equitibus capti sunt equites IIX. Insequenti die Pompeius securi percussit homines LXXIV, qui dicebantur esse fautores Caesaris uictoriae ; reliquos in opidum iussit deduci ; ex quibus effugerunt CXX, & ad Caesarem uenerunt . Hoc praeterito tempore, qui in opido Ategua Bursauolenses capti sunt , legati profecti sunt cum nostris , uti rem gestam Bursauolensibus referrent , quid sperarent de Cn. Pompeio, cum uiderent hospites iugulari ; praeterea multa scelera ab ijs fieri , qui praesidij causa ab his reciperentur . Qui cum ad opidum uenissent , nostri , qui fuissent equites R. & senatores , non sunt ausi introire in opidum, praeter quam qui eius ciuitatis fuissent . Quorum responsis ultro , citroq. acceptis, & redditis, cum ad nostros se reciperent , qui extra opidum fuissent , illi de praesidio insecuti , ex auersione legatos iugularunt . duo reliqui, qui ex eis fugerunt , Caesari rem gestam detulerunt , & speculatores ad opidum Ateguam miserunt . Qui cum certum comperissent, legatorum responsa ita esse gesta , quemadmodum illi retulissent , ab opidanis concursu facto , eum , qui legatos iugulasset , lapidare , & ei manus intentare coeperunt : illius opera se perisse . ita, uix periculo liberatus , petijt ab opidanis , ut ei liceret legatum ad Caesarem proficisci : illi se satisfacturum . Potestate data , cum inde esset profectus

fectus praesidio comparato, cum bene magnam manum fecisset, & nocturno tempore per fallaciam in opidum esset receptus, iugulationem magnam facit. Principibus, qui sibi contrarij fuissent, interfectis, opidum in suam potestatem recepit. Hoc praeterito tempore, serui transfugae nuntiaverunt, opidanorum bona uendere, ne cui extra uallum liceret exire, nisi discinctum. Idcirco, quod ex quo die opidum Ategua esset captum, metu contritos complures profugere in Bacturiam, neque sibi ullam spem uictoriae propositam habere, & si quis ex nostris transfugerit, in leuem armaturam conijci, eumq. non amplius xvi accipere. Insequenti tempore Caesar castris castra contulit, & brachium ad flumen Salsum ducere coepit. Hic dum in opere nostri disenti essent, complures ex superiore loco aduersariorum decurrerunt. nec detinentibus nostris, multis telis iniectis, complures uulneribus affecere. hic tamen, ut ait Ennius, nostri cessere parumper. itaque, praeter consuetudinem, cum a nostris animaduersum esset cedere centuriones, ex legione v. flumen transgredi duo, restituerunt aciem, acriterq. eximia uirtute plures cum agerent, ex superiore loco multitudine telorum alter eorum concidit. ita, cum is compar poelium facere coepisset, & cum undique se circumueniri animaduertisset, parumper ingressus, pedem offendit. Huius concidentis uiri casu passim audito, cum complures aduersariorum concursum face-

rent, equites nostri transgressi interiore loco aduersarios ad uallum agere coeperunt. Ita, dum cupidius intra praesidia illorum student caedem facere, a turmis, & leui armatura sunt interclusi. Quorum nisi summa uirtus fuisset, uiui capti essent. nam & munitione praesidij ita coangustabantur, ut equites spatio intercluso uix se defendere possent. Ex utroque genere pugnae complures sunt uulneribus affecti, in quis etiam Clodius Aquitius. inter quos ita comminus est pugnatum, ut ex nostris, praeter II. centuriones, sit nemo de sideratus, gloria se effredientes. Postero die ab Soricaria utraeque conuenere copiae. nostri brachia ducere coeperunt. Pompeius, cum animaduerteret, castello se excludi Aspauia, quod ab Vcubi millia passuum v distat, haec res necessario uocabat, ut ad dimicandum descenderet. neque tamen aequo loco sui potestatem faciebat, sed ex Grumo excelsum tumulum capiebat, usque eo, ut necessario cogeretur iniquum locum subire. Quo facto, cum utrorumque copiae tumulum excellentem petissent, prohibiti a nostris sunt, deiectiq. planicie. Quae res secundum nostris efficiebat proelium; undique autem cedentibus aduersarijs, nostri magna in caede uersabantur. quibus mons, non uirtus, saluti fuit: qui subito tunc, nisi aduerserasset, a paucioribus nostris omni auxilio privati essent. nam ceciderunt ex leui armatura CCCXXIV, ex legionarijs CXXXIIX. praeter quam quorum arma, & spolia sunt allata.

ta . Ita pridie II . centurionum internicio hac aduersariorum poena est litata . Insequenti die pari consuetudine , cum ad eundem locum eius praesidium uenisset , pristino illo suo utebantur instituto . nam praeter equites nullo loco aequo se committere audebant . Cum nostri in opere essent , equitem copiae concursus facere coeperunt , simulque uociferantibus legionarijs , cum locum efflagitarent , ut consueti insequi existimare possent , se paratissimos esse ad dimicandum , nostri ex humili conualle bene longe sunt egressi , & planicie in aequo loco constiterunt . Illi tamen proculdubio ad congregiendum in eum locum non sunt ausi descendere , praeter unum Antistium Turpionem , qui , fidens uiribus , ex aduersarijs sibi parem esse neminem cogitare coepit . hic , ut fertur , Achillis , Memnonisq . congressus . Q . Pompeius Niger , eques Romanus Italicensis , ex acie nostra ad congregiendum progressus . quoniam ferocitas Antistij omnium mentes conuerterat ab opere ad spectandum , acies sunt dispositae . nam inter bellatores , principesq . dubia erat posita uictoria , ut prope uideretur finem bellandi duorum dirimere pugna . ita auidi , cupidiq . suarum quisque partium , expertorum uirorum , fautorumq . uoluntas habebatur . Quorum uirtute alacri cum ad dimicandum in planiciem se contulissent , scutorumq . laudis insignis praefulgens opus caelatum , quorum pugna esset prope profecto dirempta , nisi propter equitum concessum , ut supra demonstraui-

mus, leui armatura praesidij caussa non longe ab opere castrorum constitissent, ut nostros equites in receptu, dum ad castra redeunt, aduersarij cupidius sunt insecuti. uniuersi clamore facto impetum dederunt. Ita metu, perterriti, cum in fuga essent, multis amissis, in castra se recipiunt. Caesar ob uirtutem turmae Cassianae donauit millia XIII, & praefecto torques aureos II, & leui armaturae millia X. Hoc die A. Baebius, & C. Flauius, & A. Trebellius, equites Romani Astenses, argento prope tecti equites ad Caesarem transfugerunt; qui nunciauerunt, equites Romanos coniuasse omnes, qui in castris Pompeij essent, ut transitionem facerent; serui indicio omnes in custodiam esse coniectos, e quibus occasione capta, se transfugisse. Item hoc die litterae sunt deprehensae, quas mittebat Saonem Cn. Pompeius.

S. V. G. E. V. Etsi, prout nostra felicitas, ex sententia aduersarios adhuc propulsos habemus, tamen, si aequo loco sui potestatem facerent, celerius, quam uestra opinio est, bellum conficissem. Sed exercitum tironum non audent in campum deducere, nostrisq. adhuc freti praesidijs, bellum ducunt. nam singulas ciuitates circumfident, inde sibi commeatus capiunt. Quare & ciuitates nostrarum partium conseruabo, & bellum primo quoque tempore conficiam. cohortes animo habeo ad uos mittere. Profecto nostro commeatu priuati necessario ad dimicandum descendunt.

Insequenti tempore cum nostri temere in opere distenti essent, equites in oliueto, dum lignantur, interfecti sunt aliquot. Serui transfugerunt, qui nunciauerunt ad III nonarum Martij proelium affore ad Soritiam: quo factum est, ex eo tempore metum esse magnum, & Atium Varum circum castris praeesse. Eo die Pompeius castra mouit, & circa Hispalim in oliueto constitit. Caesar prius, quam eodem est profectus, luna hora circiter VI. uisa est. ita castris motis Vcubim praesidium, quod Pompeius reliquit, iussit, ut incenderent, & deuisto opido in castra maiora se reciperent. Insequenti tempore Ventisponte opidum cum oppugnare coepisset, deditioe facta, iter fecit in Carrucam, contraque Pompeium castra posuit. Pompeius opidum, quod contra sua praesidia portas clausisset, incendit. milesque, qui fratrem suum in castris iugulasset, interceptus est a nostris, & fuste percussus. Hinc itinere facto, in campum Mundensem cum esset uentum, castra contra Pompeium constituit. Sequenti die cum iter facere Caesar eum copijs uellet, renunciatum est ab speculatoribus, Pompeium de III. uigilia in acie stetisse. Hoc nuncio allato, uexillum proposuit. Iccirco enim copias eduxerat, quod Versaunensium ciuitati fuissent fautores, antea litteras miserat, Caesarem nolle in conuallem descendere, quod maiorum partem exercitus tironum haberet. Hae litterae uehementer confirmabant mentes opidanorum. Ita, hac opinione fretus, tutum se facere posse existimabat.

etenim

etenim & natura loci defendebatur, & ipsius opidi munitione, ubi castra habuit constituta. namque, ut superius demonstrauius, loca excellentia tumultis contineri, interuallum prouinciam diuidit. Sed ratione nulla placuit taceri id, quod eo incidit tempore. planicies inter utraque castra intercedebat, circiter millia passuum v, ut auxilia Pompeij duabus defenderentur rebus, opidi excelsi, et loci natura. Hinc dirigens proxima planicies aequabatur, cuius decursum antecedeat riuus, qui ad eorum accessum summam efficiebat loci iniquitatem. nam palustri, & uoraginoso solo currebat ad dextram partem: & Caesar, cum aciem directam uidisset, non habuit dubium, quin media planicie in aequum ad dimicandum aduersarij procederent. hoc erat in omnium conspectu. Huc accedebat, ut locus illa planicie equitatum ornaret, & diei, solisq. serenitas: ut mirificum, & optandum tempus prope ab dijs immortalibus illud tributum esset ad proelium committendum. Nostri laetari, nonnulli etiam timere, quod in eum locum res, fortunaeq. omnium deducerentur, ut, quidquid post horam castris fieret, in dubio penetraret. Itaque nostri ad dimicandum procedunt, id, quod aduersarios existimabamus esse facturos. Qui tamen a munitione opidi ∞ passibus longius non audebant procedere, in quo sibi prope murum aduersarij constituebant. Itaque nostri procedunt. interdum aequitas loci aduersarios efflagitabat, ut tali condicione contenderent ad uictoriam.

riam . Neque tamen illi a sua consuetudine discedebant, ut aut ab excelsō loco , aut ab opido, discederent . Nostri pedē presso proprius riuum cum appropinquassent, aduersarij patrocinari loco iniquo non defecerunt . Erat acies XIII aquilis constituta, quae lateribus equitatu tegebatur, cum leui armatura millibus VI . Praeterea auxiliares accedebant prope alterum tantum . Nostra praesidia XC cohortibus, & LX . millibus equitum . Ita, cum in extrema planicie iniquum in locum nostrū appropinquassent, paratus hostis erat superior, ut transeundi superius iter uehementer esset periculosum . Quod cum a Caesare esset animaduersum, nequid temere culpa sua secus admitteretur, eum locum definire coepit . Quod cum hominum auribus esset obiectum, moleste, & acerbe accipiebant, se impediri quo minus proelium conficere possent . Haec mora aduersarios alacriores efficiebat, Caesaris copias timore impediri ad committendum proelium . Ita se efferentes iniquo loco sui potestatem faciebant, ut magno tamen periculo accessus eorum haberetur . Hic decumani suum locum cornu dextrum tenebant, sinistrum III . & V . legio, itemq. cetera auxilia, & equitatus . proelium, clamore facto, committitur . Hic etsi uirtute nostri antecedeabant, aduersarij loco superiore defendebantur acerrime, et uehemens fiebat ab utrisque clamor, telorumq. missus concursus, sic, ut prope nostri diffiderent uictoriae . congressus enim, & clamor, quibus rebus

bus maxime hostes conterrentur, in collatu pari erant condicione . itaque ex utroque genere pugnae, cum parem uirtutem ad bellandum contulissent, pilorum missu fixa cumulatur, & concidit aduersariorum multitudo. dextrum demonstrauimus decumanos cornu tenuisse, qui, etsi erant pauci, tamen propter uirtutem, magno aduersarios timore eorum opera afficiebant, quod suo loco hostes uehementer premere coeperunt, ut ad subsidium, ne ab latere nostri occuparentur, legio aduersariorum transduci coepta sit ad dextrum. Quae simul est mota, equitatus Caesaris sinistrum cornu premere coepit : at ij eximia uirtute proelium facere incipiunt, ut locus in acie ad subsidium ueniendi non daretur . Ita, cum clamori esset intermixtus gemitus, gladiatorumq. crepitus auribus oblatus, imperatorum mentes timore praepediebat . Hic, ut ait Ennius, pes pede premitur, armis teruntur arma, aduersariosq. uehementissime pugnantes nostri agere coeperunt . quibus opidum fuit subsidio . ita ipsis Liberalibus fusi, fugatiq. non superfuissent, nisi in eum locum confugissent, ex quo erant egressi . in quo proelio ceciderunt millia hominum circiter xxx, & si quid amplius ; praeterea Labienus, Acius Varus : quibus occisis utriusque funus est factum : itemq. equites Romani partim ex urbe, partim ex provincia ad millia III. nostri desiderati ad hominum ∞ , partim peditum, partim equitum, saucij ad D. aduersariorum aquilae sunt ablatae XIII, & signa,

& signa, & fasces. Praeterea duces belli XVII
 capti sunt. Hos habuit res exitus. Ex fuga hac
 cum opidum Mundam sibi constituissent praesi-
 dium; nostri cogeantur necessario eos circumual-
 lare ex hostium armis. pro cespite cadauera col-
 locabantur, scuta, & pila pro uallo, insuper oc-
 cis, & gladij, & mucrones, & capita hominum
 ordinata, ad opidum hostium conuersa uniuersa,
 ut timorem, uirtutisq. insignia proposita uide-
 rent, & uallo circumcluderentur aduersarij. ita
 Galli tragulis, iaculisq. opidum ex hostium cada-
 ueribus complexi, oppugnare coeperunt. Ex hoc
 proelio Valerius adolescens, Cordubam cum pau-
 cis equitibus fugiens, Sex. Pompeio, qui Cordu-
 bae fuisset, rem gestam refert. Cognito hoc nego-
 tio, quos equites, quod pecuniae secum habuit,
 eis distribuit, & opidanis dixit, se de pace ad Cae-
 sarem proficisci, & secunda uigilia ab opido dis-
 cessi. Cn. Pompeius autem cum equitibus pau-
 cis, nonnullisq. peditibus ad nauale praesidium
 parte altera contendit Carteiam, quod opidum ab
 est a Corduba millia passuum CLXX. Quod cum ad
 octauum miliarium uenisset, P. Caluicius, qui
 aastris antea Pompeij praepositus esset, eius uer-
 bis nuncium mittit, cum minus belle haberet, ut
 mitteret lecticam, qua in opidum deferri posset.
 Litteris missis, Pompeius Carteiam desertur.
 Qui illarum partium fautores essent, conueniunt
 in domum, quo erat delatus: qui arbitrati sunt
 clamculum uenisse, ut ab eo, quae uellent, de bel-
 lore-

lo requirerent . Cum frequentia conuenisset , delectica Pompeius eorum in fidem confugit . Caesar ex proelio munitione circumdata , Cordubam uenit . qui ex caede eo refugerant , pontem occupauerunt . Cum eo esset uentum , conuiciari coeperunt , nos ex proelio paucos superesse , quo confugeremus ? Ita pugnare coeperunt de ponte . Caesar flumen transiecit , & castra posuit . Scapula , totius seditionis familiae , & libertinorum caput , ex proelio Cordubam cum uenisset , familiam , & libertos conuocauit . pyram sibi exstruxit , cenam afferri quam optimam imperauit . item , optimis super additis uestimentis , pecuniam , & argentum in praesentia familiae donauit . ipse de tempore cenauit : uinum , & nardum identidem sibi infundit . ita nouissimo tempore seruum iussit , & libertum , qui fuisset eius concubinus , alterum se iugulare , alterum pyram incendere . Opidani autem , simul Caesar castra contra id opidum posuit , discordare coeperunt ; usque eo , ut clamor in castra nostra perueniret , quae fere inter Caesarianos , & inter Pompeianos erant . Hic legiones , quae ex perfugis conscriptae , partim opidanorum serui , qui erant a Sex . Pompeio manumissi , tunc in Caesaris aduentum descendere coeperunt . legio XIII opidum defendere coepit : nam , cum iam repugnarent , turres ex parte , & murum occuparunt . Denuo legatos ad Caesarem mittunt , ut sibi legiones subsidio intromitteret . Hoc cum animaduverterent homines fugitiui , opidum

dum incendere coeperunt . qui superati a nostris sunt , & interfecti hominum millia **XXII** , praeterquam extra murum qui perierunt . Ita Caesar, opido potitus, dum hic detinetur ex proelio, quos circummunitos superius demonstrauius , eruptionem fecerunt : & bene multis interfectis , in opidum sunt redacti . Cesar , Hispalim cum contendisset, legati deprecatum uenerunt . Ita, cum opidum sese tueri dixisset, Caninium legatum cum praesidio intromittit . Ipse castra ad opidum ponit . Erat bene magnum intra Pompeianus partes praesidium, quod Caesaris praesidium receptum indignabatur, clam tuidam Philoni, illi, qui Pompeianarum partium fuisset defensor acerrimus . Is tota Lusitania notissimus erat . Hic , clam praesidio, in Lusitaniam proficiscitur, & Caecilium Nigrum, nomine Barbarum, ad Lenium conuenit, qui bene magnam manum Lusitanorum haberet . Rursus in Hispalim opidum denuo noctu per murum recipitur, praesidium, uigilesq. iugulant . portas praeccludunt . de integro pugnare coeperunt . Dum haec geruntur, legati Carteienses renunciauerunt, quod Pompeium in potestate haberent ; quod ante Caesari portas praecclusissent . illo beneficio suum maleficium existimabant se lucrifacere . Lusitani Hispalim oppugnare nullo tempore desistebant . Quod Caesar cum animaduertetet, si opidum capere contenderet, ut homines per diti incenderent, & moenia delerent . Ita consilio habito noctu, patitur Lusitanos eruptionem facere,

facere, id quod consulto non existimabant fieri. ita, irrumpendo naues, quae ad Baetim flumen fuissent, incendunt. nostri, dum incendio detinentur, illi profugiunt, & ab equitibus conciduntur. Quo facto, opido recuperato, Astam iter facere coepit. ex qua ciuitate legati ad deditionem uenerunt. Mundensesque, qui ex proelio in opidum confugerant, cum diutius circumfideretur, bene multi deditionem faciunt, & cum essent legionem distributi, coniurant inter se, ut noctu signo dato, qui in opido fuissent, eruptionem facerent; illi caedem in castris administrant. Hac re cognita, insequenti nocte, uigilia tertia, tessera data, extra uallum omnes sunt concisi Mundenses duces. Caesar in itinere reliqua opida oppugnat, quae propter Pompeium dissentire coeperat: pars erat, quae legatos ad Caesarem miserat; pars, quae Pompeianarum partim essent fautores. Seditione coucitata, pares occupant, caedes fit magna, saucius Pompeius naues xxx occupat longas, & profugit. Didius, qui Gadis classi praefuisset, ad quem simul nuncius allatus est, confestim sequi coepit, partim peditatibus, & partim equitatibus ad persequendum celeriter iter faciens. Item *IV* die nauigatione confecta, insequuntur, qui imperati a Carteia profecti sine aqua fuissent, ad terram applicant. Dum aquantur, Didius classe occurrit, naues incendit, nonnullas capit. Pompeius cum paucis profugit; & locum quendam, munitum natura, occupat. equi
tes

tes, & cohortes, quae ad persequendum missae essent, speculatoribus ante missis certiores fiunt, diem, & noctem iter faciunt. Pompeius humero, & sinistro crure uehementer erat saucius. Huc accedebat, ut etiam talum intorsisset: quae res maxime impediēbat. Ita lectica a turre, qua esset allatus, in ea ferebatur. Lusitanus more militari, cum a Caesaris praesidio fuisset conspectus, celeriter equitatu, cohortibusq. circumcluditur. Erat accessus loci difficultas. Nam iccirco, quod propter suos a nostro praesidio fuisset conspectus, celeriter munitum locum natura ceperat sibi Pompeius, quem uix magna multitudine deducti homines ex superiore loco defendere possent. Subeunt in aduentu nostri, depelluntur telis. Quibus cedentibus, cupidius insequēbantur aduersarij, & confestim tardabant ab accessu. Hoc saepius factō, animaduvertebatur, nostro magno id fieri periculo. opere circummunire instituit, pari autem, & celeri festinatione circummunitiones in iugo dirigunt, ut aequo pede cum aduersarijs congredi possent. A quibus cum animaduersum esset, fuga sibi praesidium capiunt. Pompeius, ut supra demonstrauimus, saucius, & intorto talo, iccirco tardabatur ad fugiendum. Itemq. propter loci difficultatem, neque equo, neque uehiculo, salutisuae praesidium parare poterat. Caedes a nostris undiq. administrabatur, exclusa munitione, amissisq. auxilijs. Ad conuallem autem, atque exesum locum in spelunca

Pompeius se occultaret coepit, ut a nostris non facile inueniretur, nisi captiuorum indicio. Ita ibi interficitur. Cum Caesar gradiebatur Hispalim, pridie id. Aprilis caput allatum, et populo datum est in conspectum. Interfecto Cn. Pompeio adolescente Didius, quem supra demonstrauius, illa affectus laetitia, proximo se recepit castello, nonnullasq. naues ad reficiendum subduxit. Lusitani, qui ex pugna superfuerunt, ad signum se receperunt, et, bene magna manu comparata, ad Didium se reportant. Huic etsi non aberat diligentia ad naues tuendas, tamen nonnumquam ex castello propter eorum crebras excursiones, eiciebatur, & sic prope quotidianis pugnis insidias ponunt, & tripartito signa distribuunt. erant parati, qui naues incenderent, incensisq. qui subsidium repeterent. ij sic depositi erant, ut a nullo conspectu omnium ad pugnam contenderent. Ita, cum ex castello Didius ad propellendum processisset cum copijs, signum a Lusitanis tollitur, naues incenduntur, simulq. qui in castello ad pugnam processerant, eodem signo fugientes latrones dum persequuntur, a tergo insidiae clamore sublato circumueniunt. Didius magna cum uirtute cum compluribus interficitur, nonnulli ea pugna scaphas, quae ad litus fuerant, occupant. Item complures nando, ad naues, quae in salo fuerunt, se recipiunt. Anchoris sublati, pelagus remis petere coeperunt. Quae reseorum uitae subsidio fuit. Lusitani praeda potiuntur. Caesar Gadibus rursus ad Hispalim recurrit. Fabius

Maxi-

*Maximus, quem ipse ad praesidium oppugnandum reliquerat operibus assiduus, hostesq. circum sese interclusi, inter se decernere, facta caede bene magna, eruptionem faciunt. Nostri ad opidum recuperandum occasionem non praetermittunt, & reliquos uiuos capiunt, ac deinde Vrsaonem profici scuntur, quod opidum magna munitione continebatur, sic, ut ipse locus non solum opere, sed etiam natura editus, ad oppugnandum hostem appetere. Hoc acciderat, quod aqua, praeterquam in ipso opido, non erat: nam circumcirca riuus nusquam reperiabatur propius millia passuum **11 X.** quae res magno erat adiumento opidanis. Tum praeterea accedebat, ut agger, materiesq. unde solitae sunt turres agi, propius millia passuum **VI** non reperiabantur. Ac Pompeius, ut opidi oppugnationem tutiorem efficeret, omnem materiem circum opidum succisam intro congeffit. Ita necessario diducebantur nostri, ut a Munda, quam proxime ceperant, materiem illo deportarent. Dum haec ad Mundam geruntur, & Vrsaonem, Caesar, cum a Gadibus ad Hispalim se recepisset, insequenti die, concione aduocata, commemorat, initio quaesturae suae eam prouinciam ex omnibus prouincijs peculiarem sibi constituisse, & quae potuisset, eo tempore beneficia largitum esse. Insequenti praetura ampliato honore, uectigalia, quae Metellus imposuisset, a senatu petisse, & eis pecunijs prouinciam liberasse: simulque, patrocínio suscepto, multis legibus ab se in senatum*

inductis, simul publicas, priuatasq. causas, multorum inimicijs susceptis, defendisse: suo item in consulatu absentem, quae potuisset commoda prouinciae tribuisse: eorum omnium commodorum esse & immemores, & ingratos in se, & in populum R. hoc bello, & in praeterito tempore cognosse. Vos iure gentium, inquit, & ciuium R. institutis cognitis, more barbarorum populi R. magistratibus sacrosanctis manus saepe & saepius attulistis, & luce clara Cassium in medio foro nefarie interficere uoluistis. Vos ita pacem semper odistis, ut nullo tempore legiones desint populi R. in hac prouincia haberi. apud uos beneficia pro maleficijs, maleficia pro beneficijs habentur. ita neque in otio concordiam, neque in bello uirtutem ullo tempore retinere potuistis. Priuatus ex fuga Cn. Pompeius adolescens a uobis receptus, fasces, imperiumq. sibi arripuit. Multis interfectis ciuibus, auxilia contra populum R. comparauit: agros, uestramq. prouinciam uestro impulsu depopulauit. In quo uos uictores existimabatis? An, me deleto, non animaduertebatis, x. habere legiones populum R. quae non solum nobis obsistere, sed etiam caelum diruere possent? quarum lauaibus, & uirtute

Defunt non nulla

V E T E R V M
GALLIAE . LOCORVM
populorum, urbium, montium, ac fluuiorum ,
alphabetica descriptio ,

*eorum maxime , quae apud Caesarem
in Commentarijs sunt ;*

& apud Cornelium Tacitum :

AVCTORE
RAYMVNDO . MARLIANO

VIRO . CLARISSIMO

& sui temporis
eruditissimo

A

AESAR, in commentarijs
Galliam in tres partes diui-
dens, loca Galliae prouinciae,
a Romanis tunc possessae, Bri-
tanniae ulteriores, quam An-
gliam dicimus, Hispaniae et-
iam citerioris, ac populorum cis Rhodanum,
transq. Rhenum flumina sitorum annectit, qui
omnes lingua, institutis, legibusq. inter se etiam
tunc differebant.

Aduatici, Belgarum populi, regni Eburonum (nunc Leodiensium) finitimi; ac Neruijs (nunc Tornacensibus) proximi: habebant amplum, & in altissimis rupibus opidum. Forte nunc, ut quibusdam uidetur, est opidum appellatum Beaumont, uicinum Thuduno, in finibus Hannoniae. Hos ex allusione uocabuli complures credunt esse eos, qui Douacum, Atrebatensis dioecesis opidum, non longe a Cameraco urbe distans, incolunt. Hi Aduatici ex Cimbris, Teutonis q. prognati erant, qui transrhenani fuerunt. Sed magis coniectura est, Aduaticos fuisse eos, qui hodie Gallicam Brabantiam, ubi opidum Ninella est, partemq. Hannoniae circa Cannetum montem, & Bintium, opida Cameracensis dioecesis, finitimaq. his loca extra Francorum regnum inhabitant; ubi locus quidem in uici formam redactus est fere desertus. cuius nomen Gallica lingua ueteri satis alludit, & monumenta adhuc quaedam praeclara uetustatis uisuntur. Hi Bosleducenses dicti. Vide de his apud Caesarem, pag. 52. 59. 61. 130. 131. 142. 146.

Aedui, populi finitimi sunt Aruernis, Biturigibus, Sequanis, ac Sebusianis, inter Celtas. Hi adhuc nomen priscum Latine retinent; inter Burgundos nunc nominati: nec citra Ararim flumen (qui nunc Saona appellatur) aliquos habent fines, nec hodie sunt Sebusianis finitimi. In Ducatu Burgundiae & Francorum regno siti. Ciuitas horum Aeduorum, episcopalis est, in prouincia Lugdunensi.

dunensi . pag. 24. & alibi saepe.

Agendicum, inter Celtas opidum, Senonibus, Parisiis, Velaunoduno opido Senonum, Genbo Carnutum opido, & Nonioduno, Anaricoq. Biturigum opidis proximum, in regno Francorum situm. Prouins, Gallice . pag. 173. & 180.

Agrippinam, quae nunc Colonia dicitur, Archiepiscopalem inferioris Germaniae Vbiorum urbem ad ripas Rheni citerioris sitam, non memorat Caesar, sed Tacitus: in qua gente Agrippinam, Claudij Caesaris coniugem, Neronisq. matrem natam esse, ac ueteranos, & coloniam illuc deduci imperasse, Vbiorumq. gentem Rheno transgressam auum eius Agrippam in fidem suam accepisse, ac eam urbem fatali igne paullo post consumptam refert; in qua Capitolium, & loca, ac aedificia sue re, & ritus, ad Romanorum instar. Ex his adhuc non omnia periere.

Alduabis, uel Alduasdusius, Celtarum est fluminis, Gallice, Le Doux, oriens circa montem Iuram, Sequanos ab Heluetijs diuidens; lapsusq. per Comitatum Burgundiae, montem Bellicardum, Insulam, ac Claranallem castella perluit, ac urbem Bisuntinam nunc intersecat; dehinc, Dolam opidum praeterfluens, circa Viredunum castrum non longe a Cabillonensi urbe Arari fluuiio, cui nunc Saona nomen est, miscetur, & Dubius nunc uocatur, ad Sequanos prorsus pertinens. pag. 27.

Alesia, inter Celtas opidum Mandubiorum, in Ducatu Burgundiae, finibusq. Aeduorum, non

longe a Lingonibus, in uici formam redactum, nomen retinens, a quo etiam hodie, ut plerisque placet, magna pars eius regionis *Alsetum* nuncupatur; nec longe distat a uico, qui *Flauiacum* appellatur. In cuius *Alesiae* expugnatione non nullae munitiones in floris liliij formam, Caesaris iussu, ut ipse scribit, factae sunt. pag. 219.

Allobroges, erant populi citra *Rhodanum* fluvium, & *Lemani* lacus ripas, extra *Belgas*, *Celtas*, et *Aquitanos*: *Geneuam* opidum, ubi sollemnes nundinae nostra aetate celebrantur in *Sabaudia*, locaq. finitima incolentes; qui etiam fuere finitimi *Vocontijs* populis, propinqui *Centronibus*, nunc *Tarentasiis*, ac trans *Rhodanum* uicos, & possessiones habebant circa regionem, quae hodie *Bressa* dicitur, ad Ducem *Sabaudiae* spectans, quam fluvius *Indis* irrigat, citra *Ararim* flumen. Hos memorat *Iuuenalis* satyra prima, & *Sallustius* in *Catilinae* historia, referunturq. in epistola *Planci* inter *Familiares Tullii*, quae incipit, Numquam mehercule. *Allobroges* enim, qui cis *Rhodanum* habitabant, finitimi erant *Galliae*, provinciae *Romanorum*, propter quod cum *Romanis* paullo ante bello contenderant, ac nuper pacati erant. Inde constat *Delphinatum* fuisse tunc ex parte *Galliae* provinciae, quae *Romanorum* erat, cum esset finitima *Allobrogibus*. Fuisse item partem *Allobrogum*, inter quos fuit *Vienna* ciuitas metropolis, secundum *Strabonem*. Hi sunt hodie *Sabaudienses* appellati, quibus Dux praefest,

praeest, uetustate Imperij, & nobilitate generis longe clarissimus. Caput gentis Taurinum. Nam Vercellas in dotem eius maiores a Vicecomitibus habuere, pacis admodum studiosi. pag. 8. & 20.

Alpes erant, quibus initio Gallici belli Caesar ex Italia in Galliam v. legiones transduxit per fines Centronum, qui hodie Tarentasii nominantur. Hae Graiae dicuntur; quibus uulgo Mons Cinesius, seu Cinerum nomen est; quae & Poeninae, ut quidam uolunt, dicuntur, quod Hannibal Poenus his in Italiam penetrauerit. Tacitus autem Poenina iuga, quibus ex Italia in Noricum, & Germaniam iter est, designat. Aliae erant alpes, quas Summas Caesar appellat, quod inter omnes magis emineant; quarum iter patefieri uolebat, quo magno cum periculo, magnisque portorij mercatores ire consueuerant, proximae Veragris populis, quorum uicus erat Octodorus, nunc D. Mauritius dictus. Harum unam dioecesis Augustensis, D. Bernardi montem uulgo nominat. Alteri Sedunensis dioecesis mons Brigga nomen est. Sunt & alpes, quas Cornelius Tacitus, & ueteres dixere maritimas. Hae in prouincia Hebrédunensi, locisque Ligustico mari finitimis consistunt; qua ex Italia iter erat ad aggrédiendam Narbonensem prouinciā. Alpes item fuere, quas idem Tacitus, & Prisci dixere Raeticas, a Raetis populis, qui, ex Tuscia profecti, duce Raeto, ea loca tenuere, forsā dictae. Hae agro Tridentino adiacent, & Veronensi, quibus

bus ex Italia in Sueuiam, & Austriam iter est. Fuerunt & illae, ex quibus Rhenus inter fines Sedunensis, & Curiensis dioecesium oritur, quas Lepontias Caesar, & alii scriptores appellauere. Nunc D. Gotthardi, ac D. Nicolai dicuntur, quas Coctias esse quibusdam placet, quibus in loca Rheno, Oceanoq. finitima ex Italia aditus est. Iulias praeterea alpes memorat Tacitus, quas sentit esse proximas Raetis, quaforte ex Italia per Taruisinam urbem in Styriam, & Austriam iter est.

Ambarri, inter Celtas, necessarij erant, & consanguinei Aeduorum, quos quidam opinantur esse Borbonienses. Non nulli autem, quod fuerint Niuernenses Aeduis finitimi, siue pro parte Bituricenses, allusione uocabuli, quo aetas nostra utitur. Ambarros etiam (aut potius Ambactos) dicimus ciuitatum clientes, seu adhaerentes. opidum Ambarrorum pagus Semarius, siue mons Barri dicitur s pag. 8.

Ambiani, Amiens uulgo, in Picardia posita. Hanc Rex a Duce Burgundiae repetit. pag. 43. & 51.

Ambibareti, erant populi, in quos Caesar hie mandandi caussa C. Antistium Rheginum cum legione una in VII. Commentarij sine misisse commemorat. & forte erant Ambianenses, uel aliquibus proximi, ut eos, Atrebatesq. & Morinos finitimos in fide contineret. Non enim est uerisimile, quin aliquam legionem illic collocauerit, ut superioribus annis consueuerat, de qua non constat, nisi

nisi de hac intelligamus . pag. 224.

Ambibarij, populi Celtarum, inter *Armoricas* ciuitates, Oceanum attingentes, finitimi *Rhedonibus*, & *Lemonicibus*, circa *Britanniam* citeriorem, *Normaniam*, in regno *Francorum* siti.

Ambiliates, populi inter *Celtas*, *Lexobijs*, *Nannetibus*, *Diablintribus*, & *Osiomis* proximi, in *Britannia* citeriore, qui oppositi sunt *Angliae*, in regno *Francorum*, *Dauranches Gallis*. pag. 69.

Ambiuariti, qui *Beuuni*, siue *Erabantini* inter *Belgas* populi erant, citra *Rhenum*, & *Mosam*, flumina. Ad quos praedandi, frumentandiq. caussa partem equitatus miserant *Vsipetes Germani*, & *Tenchtheri* populi, qui cis *Rhenum* transeuntes finibus suis *Menapios* (nunc *Iuliacenses*) expulerant. Inde coniectura est, hos *Ambiuaritos* incoluisse eam *Ducatus Brabantiae* partem, in qua *Buscusducis*, *Breda*, & *Bergae* opida, *Leodiensis dioecesis*, & *Antuerpia* opidum, *Cameracensis dioecesis*, exstant, *Nussia*que, & *Geldria* citerior sitae sunt. Circa quae loca per *Campaniam Brabantiae*, usque *Tungros* opidum prope usque *Leodium*, ut plerisque placet, mare Oceanum protendebatur. pag. 87.

Anartij, populi trans *Rhenum*, & *Danubium*, cui, ac *Hercyniae siluae*, quae ingens erat *silua Germaniae*, & *Dacis* finitimi erant. Qui *Daci*, ut plerisque placet, pridem partem *habitarunt Pannoniae*. pag. 161.

Ancali-

Ancalites, populi in Anglia, Trinobantibus, Bibrocis, Cassiis, & Cenimagnis proximi. pag. 119.

Andes, populi, inter Celtas, Curiosolitibus, Venetis, Carnutibus, & Turonibus finitimi, ac Ducatus Bituricensi, Oceanoq. proximi, quos Ligeris flumen abluit. Ciuitas est, inter Galliae primarias, Andegauenses dicti, in prouincia Turonensi, & Francorum regno siti, Ducatus titulo insigniti. Hinc in regno Neapolitano Angioni dicti, quod ad illam familiam Regni iura deuenerunt. quae mox reges Francorum ex testamento Rhenati ultimi sibi adsciuerunt. pag. 65. 67. & 176.

Ansuarios, Germaniae inferioris populos, proximos Phrysiis, pulsos a Caucis, non memorat Caesar, sed Tacitus.

Antona, in Anglia fluuius. Tacitus.

Antuates, populi citra Rhodanum, extra Belgas, Celtas, & Aquitanos, finitimi Allobrogibus, & Gebennae opido, ac Galliae prouinciae Romanorum proximi. Huius nominis adhuc existat uicus, & praefectura quaedam monachorum inter Geneuam, & Delphinatum, qui est Geneuensis dioecesis. Videntur tamen, secundum Caesaris descriptionem, Antuates magis fuisse inter Allobroges, & uicum Veragrorum, cui D. Mauritius Sedunensis dioecesis nomen est. Hos quidam hodie Vantuates appellant. pag. 63.

Aquitania regionum latitudine, & multitudine

dine hominum ex tertia parte Galliae existimanda est: hanc Garumma flumen a Celtis diuidit, quae & Oceanum mare attingit. In hae sunt metropoles Burdegalensis, Auxitana, earumq. suffraganeae; pars item aliarum metropolum extra terminos eodem sitarum. Quae tamen Aquitaniae attribuentur. Guiennam hanc Galli hodie nuncupant. Haec cum olim a regibus Francorum, Ducibus Normanniae transdita esset, qui postea regnum Angliae occuparunt, cum illam post varias contentiones C. & LX. amplius annos Angli tenuissent, Caroli VII. auspicijs tandem ad Francos redijt. In hac cum alij Principatus celebres sunt, tum Fuxensis; quorum Princeps nepos ex sorore Lodouici XII, qui nunc rerum in Gallia potitur, uictis apud Rauennam Hispanis memorabili proelio, uitam cum Principatu amisit. Sicq. eius opida ad regem, nullis relictis heredibus, rediere, sorore superstite, Ferdinando regi nupta. pag. 12. & 76.

Arar, Celticae fluius est, nunc la Saone. Oritur in dioecesi Tullensi, finibusq. Burgundiae, & Lotharingiae, non longe a Monte Vogeso, quo Mosa flumen profluit. Intersecat tum eam Burgundiae partem, quae Imperatoria; tum eam, quae Regia dicitur. Illi Comes, ut hodie loquuntur; huic Dux, a Francorum Rege institutus, praeerat; qui tamen, mortuo Carolo Philippi, ab Heluetijs occiso apud Nanceum, ad supremum ius regium adscriptus est, ut nullus adhuc Burgundiae Dux sit,

fit, sed Comes tantum. Interfecat Gabillonem, ac Matisconem ciuitates, tunc Aeduorum opida. Prolapsus ad Lugdunum urbem, Rhodanum influit. Quem fluuium Virgilius in Bucolicis, Lucanus in primo, & Tibullus Elegia VI I. memorant. pag 8.

Arduenna silua omnino in Belgis totius Galliae maxima, atque ingens, a Rheno fluuiio per fines Treuirorum ad Neruios (nunc Tornacenses) & initium Rhemorum pertinens, millibus passuum amplius D. in longitudinem patet. Attingit enim Menapios, (nunc Iuliacenses) Aquisgranum opidum, Eburones, (nunc Leodienses) Condrusos, Adubticos, qui erant pars Comitatus Hannoniae, Lucemburgensem, Bullionensem, Barrensem, Lotharingum, Limburgensemq. Ducatus, Eifliam, & Comitatum Namurcensem, Metensium, Moguntinorum, Confluentiae, & Vbiorum, nunc Colonienfium, & Catalaunae dioecesis fines, in qua sunt uici, castella, & opida multa, ac complures insignes Abbatiae, praesertim ordinis D. Benedicti, scilicet Diui Huberti, Leodiensis dioecesis, Diui Cornelij, Colonienfis dioecesis: cuius siluae extrema pars uersus Belgas sunt Mosae, & Scaldis fluuij. Scaldis uero Mosam influit; qui fluuij, & silua nomen retinent priscum hac etiam tempestate. pag. 108. & 163.

Aremici, populi, uel Artomici, extra Celtas, Belgas, & Aquitanos citra Rhodanum fluuium finitimi Volcis, non longe a Gaballis, Aruernis, Heluijs,

Heluijs, Ruthenis, Massiliensibus, & Cadurcis.
 Hos coniectura est fuisse *Artomicorum* populos,
 quorum ciuitas est *Episcopalis*, et prouinciae *Vien-*
nensis, in finibus *Galliae prouinciae Romanorum*,
 quos *Auracenses* dicimus, ubi *Principatus* est,
Francorum regi non subditus, *Armeniacus* uul-
 go dictus. Horum principes, *Iacobus* nomine,
 cum a *Florentinis* in *Italiam* accersitus esset aduer-
 sus *Ioannem Galeatium*, *Mediolanensem Ducem*,
 apud *Alexandriam* magno proelio uictus, & cae-
 sus est. pag. 178.

Arenacum, inter *Coloniam*, & *Traiectum*, ur-
 bes *Episcopales*, locum ultra *Novesium*, *Rheno* ad-
 iacentem, non memorat *Caesar*, sed *Tacitus*.

Armoricae ciuitates positae erant in ultimis
Galliae finibus, *Oceano* coniunctae, ex quibus fue-
 re *Curiosolites*, *Rhedones*, *Ambibari*, *Cadetes*,
Osismi, *Lemonices*, *Vnelli* populi, oppositi *An-*
gliae, *Britannia citerior*, & *Britonans* appellata,
 cui *Dux* olim, *Regi* subditus, praefuit: nunc ex ma-
 trimonio *Annae*, *Ducis* olim filiae, ad regem re-
 daeta. pag. 224. & 257.

Aruerni, populi inter *Celtas*, finitimi *Aeduis*,
Biturigibus, ac *Borboniensibus*, nec longe a *Lemo-*
uicibus, nomen retinent. *Ducatus* est, cuius titu-
 lus *Duci Borbonij* adscribitur. In *Francorum* re-
 gno siti. Hos memorat *Lucanus* in primo. pag.
 21. 35. 177. 178. & 179.

Asciburgium, opidum *Germaniae*, non longe a
Rheno fluuio, & cis eum inter *Geldubam*, & *Ve-*
 tera

tera Castra situm, Nussiae, & Cleuensi Ducatui proximum, non memorat Caesar, sed Tacitus. Astypygion olim ab Vlyssæ, quorundam opinione, nuncupatum.

Atrebates, inter Belgas populi, finitimi Ambrianis, Tornacensibus, & Morinis, partem Picardiae continent. Ciuitas est, nomen adhuc retinens in prouincia Rhemensi. Regem agnoscit. Arras hodie uulgo nuncupatur. In hac laudatissima texuntur aulaea. pag. 44. 55. 225.

Auaricum, erat opidum Celtarum maximum, munitissimumque, in finibus Biturigum, agri fertilissima regione fere ex omnibus partibus flumine, & palude perpetua circumdatum, trans Ligerim fluuium, habens unum, & perangustum aditum, proximum Nouioduno, opido Biturigum, ac Genabo opido Carnutum, & Velaunoduno, opido Senonum, in Francorum regno situm, Burges, uel Viaronis, a Gallis appellatum. pag. 182. 183. 185. 193.

Auenticum, Heluetiorum caput fuisse, testis est Tacitus. Ammianus Marcellinus scribit, suis quidem temporibus desertam ciuitatem, sed non ignobilem quondam, ex aedificijs semirutis colligi. Hodie late patentés ruinae uisuntur, & retinet patria lingua priscum nomen Auenche. Vicus, in agro Vautuatum.

Aulerci, Populi erant inter Celtas, Aeduarum clientes, de Ange dicunt, siue Rhoanum. pag. 224.

Aulerci

Aulerci, item populi, inter Celtas, ex ciuitatibus maritimis Oceanum attingentibus, quae Armoricae appellantur, proximi Rhedonibus, Se suuijs, Curiosolitis, Osismis, Vnellis, Venetis, ac Cenomanis in prouincia Turonensi, & Francorum regno siti, quos nonnulli Aurelianenses esse opinantur. Sed illi prouinciae sunt Senonensis. pag. 62.

Aulerci, item inter Belgas, proximi Eburonibus, Lexouijs, ac Vellicassibus. pag. 73.

Ausci, populi in Aquitania, proximi Garum nibus, Vocatibus, Tarusatis, Sontiatibus, Cocosatis, & Hispaniae citeriori, in regno Francorum siti; quos coniectura est fuisse Auscitanos, seu Auxitanos. Ciuitas est metropolis. Hi sunt Aquitanorum clarissimi, quorum urbs opulentissima Heluimberrum: ut refert Pomponius Mela. pag. 80.

Axona, inter Belgas fluius est, in extremis Rhemorum finibus, quo pedibus uado transitus est. La Disne uulgo dicitur. In huius fluminis transitu, Germani ab insequentibus Gallis magnum incommodum accepere, fere IIX. millibus passuum ultra Rhemos, Laudunensem, & Rhemensẽ dioecesiẽ partiens. Gallice Anaix nunc dicitur, prope opidum, quod uocatur Gallice Latonio. pag. 45. 47.

B

BACENIS, silua ingens trans Rhenum, Sueuos a Cheruscis pro nativo muro diuidit: nunc, ut opinio est, Nigra silua dicitur, non longe a Friburgo opido, & Badensi agro, inter Athesim, Rhenum, Necharum, Moganum, & Danubium, Germaniae flumina, Hercyniamq. siluam, et Hassiae, regionis Germanicae, montes. pag. 151.

Bataui, populi inter Belgas. nam Mosa flumen parte quadam ex Rheno recepta longe fere ab Oceano LXXX. millibus passum, quae appellatur Vualis, insulam efficit Batavorum, in Oceanumq. influit. Hi hodie, ut plerisque placet, Hollandi dicuntur, dioecesis Traiectensis, propinqui Phryssiae, & Ducatui Geldriae, a mari Oceano finitimi. Hos memorat Lucan. lib. 1. Hi a Cattis, populis transrhenanis, Cheruscis, & Ligijs Pannoniae populis ultra Hercyniam siluam finitimis, Hermunduris orti dicuntur, & seditione domestica pulsī, extrema Gallicae orae uacua cultoribus, simulq. insulam, inter uada situm, occupauere. Quam mare Oceanum a fronte, Rhenus amnis tergum, ac latera, circumluit; ut refert Cornelius Tacitus; dicens, apud Batavos fuisse olim lucum sacrum, qui, ut coniectura est, hodie in finibus uici Haghae Comitatus in Hollandia exstat. nec longe, secundum Tacitum, est insula, nomine Mona, unde forte Monachum opidum, uel Monasterium ciuitas

ciuitas Episcopalis est. pag. 87.

Batauodurum, inter Coloniensem, & Traiectensem, urbes Episcopales, locum ultra Nouesium, in finibus Ducatus Cluiensis situm, Rheno adiacentem, Belgis adscribendum, non memorat Caesar, sed Tacitus.

Belgae, populi multarum ciuitatum, opidorum, ac locorum, mari Oceano, Rheno, Matrona, & Sequana fluminibus includuntur. Horum plerique orti a Germanis, Rhenum antiquitus transductis, Gallos inde expulerunt. Hi moribus, legibus, & ornatu nunc sunt ualde culti, humani, & satis effeminati, continueq. sunt apud eos mercatores, quo per aetates, commerciaq. mores hominum mutari constat. In his sunt metropoles, Treuerensis, Colonienfis, Moguntina, Rhemensis; cum earum suffraganeis, intra Oceanum mare, ac eadem tria flumina constitutis. item Brabantia, Flandria, Hollandia, Geldriae, ac Phryssiae pars, tota Picardia, Hannonia, Iuliacum, Virtutum comitatus, ac Campaniae maxima portio, silua Arduenna uniuersa, cum singulis sibi adiacentibus, & ea inclusis populis, ac locis; & plerique Principes, tum profani, tum sacri, Ducesque, & Comites, ciuitatesque, quarum multae liberae, suoq. iure agunt, aliae Francorum Regi obtemperant. Quod superest, Imperatorias partes sequitur. In his sunt tres Imperatorum Electores, sunt & Francorum Regis, quos Pares uocant, ferme omnes. Imperator certe, & Rex in

Belgis coronatur, consecratur, & inungitur. alter Aquisgrani, alter Rhemis. Hos memorat Lucanus in primo. In his Belgarum clarissimi erant Treuiri, quorum urbs opulentissima Augusta, ut refert Pomponius Mela, quae nunc ignoratur. In Belgica autem a Iulio Cesare usque in tempus inclinantis imperij, legatum Romani diutius habuerunt. Nunc uero uice proconsulum, & legatorum Romani Pontificatus monarchia exstat, & legatos natos, & primates habet, quibus subsunt Episcopi, ad instar praesidis prouinciae instituti. Sunt & Collectores, quos prisca aetas Quaeitores appellauit, atque Reges, & Principes, qui, uelut censores, decreta Pontificis Maximi, & censuras reuerenter exsequuntur. Huic singuli obedientiam exhibent, & ad eum in causis maioribus recurrunt, quas ad ipsum assidue deferunt. pag. 1. 42. 45. 48. & 271.

Belgium, erat Bellouacorum ciuitas magna, & inter Belgas auctoritate, atque hominum multitudine praestans, in qua Caesar interdum hiema nit, ac plures legiones eius aliquando illic in hibernis fuere. nomen adhuc retinet. Dictum etiam uideri potest Belgium, pro Belgarum regione: ut apud Liuium Samnium, pro Samnitium regione. pag. 121.

Bellocassi, populi inter Celtas, proximi Lexobij, quos, opinio est, esse Baiocenses. Eorum ciuitas est Episcopalis in prouincia Rotomagensi, Ducatu Normaniae, et regno Frācorum sita. pag. 224.

Belloua-

Bellouaci, ciuitas est Episcopalis in prouincia Rhemensis, ac Francorum Regno sita. Hodie, Beaunoisin. pag. 44. 48. 213. 224. & 240.

Bethasios, Germaniae populos, inter Belgas, proximos Caninesatibus, Batavis, Tungris, ac Marsacis, Traiectenses superiores fuisse coniectura est, ad utramque Mosae fluminis ripam cis Rhenum sitos, in dioecesi Leodiensi. Hos Caesar non memorat, sed Tacitus.

Bibracte, opidum Aeduorum in Celtis, longe maximum, ac copiosissimum, et maximae apud Aeduos auctoritatis: in quo totius Galliae concilium Caesar indixit, ius dixit, & saepe hiemauit: In Francorum Regno situm, in formam ruris redactum; & in radicibus montis, non longe ab Aedua ciuitate, positum, nomen retinet. pag. 16. & 210.

Bibrax, opidum Rhemorum, in Belgis, ultra Axonam flumen, nec longe ab eo: quod flumen in extremis Rhemorum finibus erat, & in eo pons, in Francorum Regno situs; nunc naui, & interdum uado transiicitur. Portus priscum opidi nomen Latine retinet. pag. 45.

Bibroci populi in Anglia, mari proximi, & Cassis, Ancalitibus, Trinobantibus, Cenimagnis, ac Segontiacis. pag. 119.

Bigerrones, populi in Aquitania, proximi Tarbellis, Vocatibus, Tarusatibus, Sontiatibus, & Hispaniae citeriori, in Francorum Regno siti, Comiti de Fuxo subditi. Vbi Comitatus est, in Vasconia consistens. Nomen retinent, ubi Turisa est,

Et castrum Begora, Et Episcopatus Bitterensis provinciae Narbonensis. Hinc profectus uir fortis, Enequus nomine, Regnum Nauarrae constituit, pulsusq. inde Mauris, successoribus suis Regnum per manus reliquit. pag. 80.

Bingiam, nunc Pingiam, Germaniae opidum, Belgis adscribendum, inter Maguntiam urbem, et Confluentiam Opidum, cis Rhenum, eius ripis finitimum, non memorat Caesar, sed Tacitus.

Bituriges, populi inter Celtas. Eorum fines ab Aeduis, quorum erant in fide, Ligeris fluius diuidit. proximi sunt Aruernis. XXI. urbes eorum uno die incenderunt, ut Caesarem commeatu, Et pabulatione prohiberent. Ciuitas est metropolis, retinens nomen. Carolus VII, qui, pulsus Anglis, Francorum regnum restituit, cum nihil ferme aliud esset, quod in Gallia retineret, occupantibus Anglis omnia, Bituricensis Rex, in derisum appellabatur. in regno Francorum sita. Hos memorat Lucanus lib. primo. pag. 177. Et 238.

Blannonij, (Brannonij magis legitur) populi inter Celtas, proximi Segusianis, Ambiuaritis, ac Aeduis, quorum clientes erant; qui fuerunt forte Et Brannonites; qui dicuntur a Gallis de Blano. pag. 224.

Boij, populi transrhenani, Franconiae, alpi-
bus Italiae, Suenis Australibus, ac Danubio flui-
mini proximi. Qui in agrum Noricum transue-
re, Noriamq. oppugnarunt, expulsis, ut coniectu-
ra est, Noricis: quorum Noricorum adhuc pars,
trans

trans Danubium, non longe ab ortu eius, & Athe-
 sis fluminis sita, Noricus ager appellatur. Boio-
 rum pars, Aeduis Caesarem deprecantibus, deu-
 ſtis Heluetijs, quorum in societate domo exceſſe-
 rant, in finibus Aeduorum a Caesare sunt colloca-
 ti. Vbi Gergobiam, ciuitatem exiguam, & infir-
 mam, non longe ab Auarico, opido in finibus Bi-
 turigum sito, eis per Aeduos attributam, habi-
 tarunt, Boij primum, post Boioarij, & nunc Ba-
 uari dicti. A finibus Herbipolensium per Nori-
 cum agrum, ubi Norimberga est opidum, in me-
 dio fere Germaniae situm, in Augustenses proten-
 duntur. cum quibus, & alijs finitimis transrhena-
 nis usque ad Brissinam urbem, & terras, quas ho-
 die Sigismundus, Austriae Dux, possidet, ac in fi-
 nes Tridentinos saepe nunc, et continue usque nunc
 Heluetij Rhenum transeuntes bella gessere. Hi Bor-
 bonij hodie dicuntur. pag. 4. 18. & 20.

Bonnam, opidum ad citeriores Rheni ripas si-
 tum, & Colonienſi urbi, ac Conſluentiae opido pro-
 ximum, inter Belgas numerandum. non memorat
 Caesar, sed Tacitus.

Brannouices, populi inter Celtas, proximi Segu-
 fianis, Ambiuaritis, ac Aeduis, quorum clientes
 erant. Hodie, la Moriane. pag. 224. Idem for-
 te, qui & Brannouij.

Bratuspantium, opidum Bellouacorum inter Bel-
 gas, finitimum Sueſſonibus, in Francorum Regno
 situm. pag. 50.

Brigantes in Anglia populos, Silurum gentem,

non memorat Caesar, sed Tacitus .

Britanniae maioris, cui nomen est Anglia, pars interior ab his incolitur, quos natos in insula ipsi memoria proditum dicunt. Maritima pars ab his, qui praedae, ac inferendi belli causa ex Belgis transierunt, qui omnes fere his nominibus ciuitatum appellantur, quibus orti ciuitatibus peruenerunt, & bello illato ibi remanserunt, atque agros colere coeperunt. Inde opinio est, eorum linguam ex populorum diuersitate compositam, intellectu, scientiaq. loquendi difficiliorem esse, quodq. Germanos prae ceteris caros habeant, quia plerique Belgae orti sunt a Germanis, qui antiquitus Rhenum transiuerunt, a quibus postea Angliae pars maritima originem sumpsit. Hos, refert Lucanus, ultra Oceanum esse, & toto discretos orbe. Continet tota Anglia insula in circuitu bis millia passuum. Apud hos erat, & est, magnus pecorum numerus. Haec insula Angliae, Germaniae populis in eam classe saepius irruentibus, uictis ueteribus colonis, Anglorum terra dicta. Verum partem eius, quae magis ad Septentrionem uergit, Scoti, & ipsi Germani, Pictis admixtis, occuparunt, hodieq. tenent, Francis amicissimi, Anglorum Regi maxime semper infesti, populi moribus inconditi, efferi. nullas prope urbes habent. nemora, et siluas bellis ingruentibus petunt.

Bructeros, ex quibus fuit Velleda uirgo fatidica, quae Germanis, religione animos eorum occupante,

cupante, aliquando praefuit, ut auctor est Tacitus, Germaniae inferioris populos, Tenchtheris, & Phrysiis proximos, non memorat Caesar, sed Tacitus.

C

CABILLONVM, opidum Aeduorum, inter Celtas, quod, coniectura est, fuisse opidum Cabillonem, ad ripas Araris fluuij, ubi rei frumentariae, commercijque, & commeatus caussa saepe Romani negotiabantur. Matiscone opido finitimum, in prouincia Lugdunensi, Ducatu Burgundiae, & Francorum Regno situm, nomen retinens, Challons sur Saone. pag. 235.

Cadetes, populi inter Celtas, ex ciuitatibus Oceanum attingentibus, quae Armoricae appellantur, proximi Lemonicibus, Rhedonibus, Vene-tis, Andegauensibus, Cenomanis, in regno Francorum siti. pag. 124.

Cadurci, populi inter Celtas, proximi Heleu-teris, Gabalis, Vellaunijs, Lemonicibus, & Ar-uernis; Quorum sub Imperio esse consueuerant: ciuitas Episcopalis, in prouincia Bituricensi, ac Re-gno Francorum sita: nomen retinent. Hos memo-rat Iuuenalis in prima satyra tertii libri. Nec longe erant a finibus prouinciae Romanorum. pag. 224.

Caletes, populi inter Belgas, Morinis, Oceanoq.
mari

uari finitimi, ac Ambianis, & Atrebatibus proximi. Ab his breuissimus in Britanniam (nunc Angliam) transiectus, nomen retinent. Morinensis sunt dioecesis, in Regno Francorum siti, Anglorum Regi subiecti. pag. 44.

Camulodunum, in Anglia opidum, seu Colonia. Nihil de hoc Caesar, sed Tacitus; quem post Caesarem fere c, & xx. annis Historiam scripsisse, constat; praesertim ex libro, quem de oratorum, & poetarum collatione edidit.

Caninefates, populos, Batauis finitimos, et eandem insulam colentes; qui, origine, uirtute, lingua pares Batauis, numero superantur. non memorat Caesar, sed Tacitus..

Cantium, in Anglia, ad mare est in angulo imminorisq. lateris ex tribus eius insulae lateribus, contra Galliam, quo fere omnes Gallicae naues appellant, et ad orientem solem spectat. Ex omnibus autem Anglicis longe sunt humanissimi, qui Cantium incolunt. quae regio est maritima omnis, neque multum a Gallica differunt consuetudine. Huic maritimae regioni i v. Reges praeerant, quibus Caesar, quidquid in annos singulos uectigalis populo R. Anglia penderet, constituit. Nunc regio Angliae, ex uoto Henrici Regis, uectigalis Romano Pontifici facta est, quaestorq. a Romano Pontifice in Angliam mittitur, qui censum annum exigat, non dissentiente Rege. In Cantio ciuitas est metropolis, nomen retinens. Fere habet omnes Episcopos Angliae sibi suffraganeos. Eius Archiepiscopus

pus legatus natus est. Similiter et Eboracensis, cui in Anglia (quae eas duas metropoles solum habebat) duo tantum subsunt suffraganei, quod omnes olim Episcopi Scotiae, quae nullum habet Archiepiscopum, illi subijcerentur. pag. 115. 119.

Cantabri, populi ciuitatum citerioris Hispaniae, finitimae Aquitaniae, qui auxilio fuerunt Vocatibus, Tarusatibus, Tarbellis, Bigerronibus, Garumnis, Cocosatibus, ac reliquis populis, & ciuitatibus Aquitaniae contra exercitum Caesaris, cuius dux erat P. Crassus, M. Crassi F. qui, una cum patre, a Parthis interemptus est. Finitimi Oceano Aquitanico, Pyrenaeis montibus, ac Garumnae fluuio. pag. 297.

Cargali populi transrhenani, in Galliam Celticam circa fines Sequanorum, ac Aeduorum ab Ariouisto, Germanorum rege, transportati, quos non ab re opinari possumus eosdem fuisse cum Harudibus, ab ipso rege similiter translatis.

Carnutes, populi inter Celtas, Andegauensibus, Turonibusq. finitimi, ac Oceano proximi, erant in clientela Rhemorum. Regio eorum totius Galliae media, a qua tamen extra Regnum Francorum biduo iter expedito patet. Ciuitas est Episcopalis, nomen Latine retinens, in Francorum regno sita. pag. 142. 143. 147.

Cassi, populi Angliae, mari proximi, & Cenimagnis, Trinobantibus, Segontiacis, Ancalitis, & Bibrocis. pag. 119.

Cattos, populos Germaniae trans Rhenum flu-
men

men Ligijs, Hungariae populis, Cheruscis, Hercyniaeque siluae proximos, ac Hermunduris, cum quibus pro flumine finitimo sale secundo pugnabant, et in aeternum discordabant. non memorat Caccifar, sed Tacitus.

Catuaci, populi inter Belgas, Neruijs, Caletibus, Veromanduis, ac Condrusis proximi, quos forte Douaci opidi incolas, dioecesis Atrebatensis, opinari licet. pag. 44.

Caturiges, populi finitimi Centronibus, ac Garocelis, quater erat ab Alpibus Graijs ad opidum Geneuam, lacum Lemanium, & Rhodanum fluvium, quos, uerisimile est, fuisse dioecesis, uel saltem Provinciae Tarentasiae, extra Belgas, Celtas, & Aquitanos. pag. 7.

Celtica, quae & Gallia olim a Romanis dicebatur, Vesontinam, Senonensem, Bituricensem, Lugdunensem ciuitates Metropolitanas, earumque suffraganeas omnes inter Garumnam, Matronam, Sequanam, & Rhodanum flumina sitas complectitur. In hac sunt Ducatus Bituricensis, Burgundiae, Borbonij, Aruernine, Aurelinaensis, Valesii, a quo recentiores Francorum reges, a Philippo scilicet Valesio, cognominantur; & Normaniae, quoad citra Sequanam se extendit. Comitatus etiam Burgundiae, Niuernensis, Altisiodorensis, Montis Belicardi, Ferretensis, Carolotensis. Matisconensis, Blesensis, Bellouacensis, de Iouigni, principatus Auraesiccaae, multiq. alij, et pars Comitatus Campaniae. Celtarum clarissimi sunt

sunt Aedui. Horum urbs opulentissima Augusto donum, ut refert Pomponius Mela, cui Gallica lingua alludit, Autun appellando. cuius Celticae terminos, quoad R. imperium in Gallis uiguit, Rhodanus fluuius praefiniebat, ut non nulli scripserunt. Hi proprie Franci nunc dicuntur. pag. 1.

Cenimagni, populi in Anglia, mari proximi, & Trinobantibus, Segontiacis, Ancalitibus, Bibrocis, ac Cassis. pag. 119.

Centrones, populi finitimi Garocelis, & Caturigibus, non longe a Vocontijs, & Allobrogibus erant, inter alpes Graias, quae hodie dicuntur Mons Cinerum, siue Cinesius, & urbem Geneuam, lacumq. Lemantum, & Rhodanum fluuium. Nunc autem Centrones sunt Tarentasi. extra Celtas, Belgas, & Aquitanos, & in Sabaudia, ciuitas est metropolis. Quidam & Centrones legunt. pag. 7.

Centrones, item Belgarum populi, qui sub imperio Neruiorum (nunc Tornacensium) erant, proximi Grudijs, Leuacis,, Pleumosijs, & Gordunis. Forte sunt nunc Cortracenses, in Flandria, Tornacensis dioecesis. pag. 7. & 130.

Ceracates, Germaniae transrhenanae populos, Vangionibus, ac Tribocis proximos, non memorat Caesar, sed Tacitus.

Chamaunos, Germaniae inferioris populos, pridem Phrysiae partem, Oceanum mare, Rhenum fluuium, & lacus attingentem, paludibus, ac salibus uberrima incolentes, quam mox Tubantes populi,

populi, post *Vsippij* (Germanica itidem gens) inhabitanturunt. non memorat *Caesar*, sed *Tacitus*.

Cherusci, populi, Germani gente, nomine, & numero appellati; cis *Rhenum* fluvium inter *Belgas*, *Eburonibus*, qui hodie *Leodienses*, & *Condrusis* proximi. Hos, coniectura est, fuisse inter populos *Leodiensis Dioecesis*. pag. 151.

Cherusci, *Germaniae* populi, *transrhenani*, quos *Bacenis*, silva *Germaniae* ingens, (nunc *Nigra*, ut plerisque placet, dicta) a *Suevis*, pro nativo muro diuidit. Hos *Tacitus* refert proximos *Hermunduris*, *Cattis*, & *Ligijs*, *Hungariae* populis. pag. 151.

Cimbri, populi, *Rhenum* fluvium transeuntes, depositis, (ubi postea *Aduatici* incoluerunt) citra id flumen impedimentis, omnem *Galliam* uexando, & occupando, solis *Bellouacis* resistentibus, iterq. per *Galliam*, provinciam *Romanorum*, facientes, in *Italiam* contenderunt. Hos memorat *Lucanus* lib. primo. quos a *Dacia*, quae *Dania* dicitur, uenisse, opinio est. Hi *Zelandiam* hodie tenent, *Zelandiq.* nuncupantur. pag. 25. 29. & 227.

Ciuaronem, opidum proximum *Hisarae* flumini, *Vocontijs* populis, montiq. *Cinesio*, & *Allobrogibus* in *Sabaudia*, non memorat *Caesar*, sed *Plancus* inter epistolas familiares *Tullii*, in illa, quae incipit, Numquam mehercule. Quibus in locis, opinio est, *Caesarem*, initio *Gallici* belli, v. legiones ex *Italia* transduxisse; & uerisimilius est,

est, quam quod per Eporediam, urbem Episcopalem, & Augustam Praetoriam, ac Montem, cui Coloniae iugum uulgo nomen est, inter Cinesium, & Sancti Bernardini montes iter fecerit, cum hoc impeditius, ac prolixius uideretur.

Cocosates, populi in Aquitania, proximi Sibusatibus, Vocatibus, Tarusatibus, Sontiatibus, Garumnis, ac Hispaniae citeriori, & Garumnae fluuiio: in Francorum Regno siti. pag. 80.

Condrusi, Belgarum populi, inter Eburones, (qui nunc Leodienses sunt) Segnos, & Treuiros (quorum erant clientes) Menapijs, Mosae fluuiio, & siluae Arduennae finitimi, gente, nomine, & numero Germani, apud quos est ad ripas Mosae opidum ab Antonino Pio, ut quidam scribunt, conditum, & Benefacta appellatum. nomen retinet. Dioecesis sunt Leo diensis, & usque ad ciuitatis fere moenia protenduntur, cuius Antistiti etiam subiacent; nunc, Ducatui Luxemburgensi, ac Comitatus Namurcensi, & Mosae fluuiio finitimi. pag. 44. & 164.

Confluens Mosae, & Rheni, fluminum in Sugambros (nunc Geldrenses) ad Menapios, (nunc Iuliacensis) ut olim seipsi Menapij protendebant est longe ab Oceano fere xxx. mille passibus proximus Nouiomagio, Geldrensi opido, dioecesis Traiectensis, prouinciae Coloniensis, inter Buscundis, & Hoesden, opida Ducatus Brabantiae: in quorum Sugambrorum fines equitatus Vsipectu, et Tenctherorum post proelium, & sugam suorum
se

se trans Rhenum recepit: inter quem Confluentem, & Coloniensem ciuitatem, (quae post Vbiorum fuit) ponte facto, Caesar, primo transiecit exercitum. pag. 90.

Curiosolitae, populi inter Celtas, ex maritimis ciuitatis Oceanum attingentibus, quae Armoricae appellantur, proximi Andegauensibus, Sefunijs, Osismis, Vnellis, Venetis, Aulercis, Rhedonibus. Hos Corisopitenses esse, plerisque placet. Quae ciuitas est Episcopalis, in prouincia Turonensi, Britanniae Ducatu, Regnoq. Francorum siti: Cornouaille, Gallis. pag. 62. & 224.

D

DACI, populi erant Transraenani, Danubio fluuiio, & Anartibus, siluaeque Hercyniae finitimi, quos olim Hungariae partem habitasse, plerique transdunt, & post in maritima loca Noruegiae proxima cessisse. Lucanus, lib. 2.

*Danubius, fluuius Germaniae, ex monte qui ab aliis Iraneus dicitur, non longe a Raeticis alpi-
bus, Athesisque, & Rheni, Germaniae flumi-
num, fontibus inter Tridentinam, & Curiensem
dioeceses oriens, Germanos sinistra, & Hunga-
ros, ac Teutones dextra alluens. Post Ister di-
ctus, ac iterum Danubius, Euxino mari pluribus
ostijs immergitur. Hunc autem, & Rhenum flu-
uium in Raetia oriri, quidam transdunt.*

Diablin-

Diablintres, populi inter Celtas, Lexobijs, Nannetibus, Ambiliatibus, Vnellis, Curiosolitis, Venetis, & Sesiuijs proximi, ex maritimis ciuitatibus Oceanum attingentibus, oppositi Angliae, in prouincia Turonensi, & Regno Francorum siti. Leondoul, Gallice. pag. 69.

Diuodurum, inter Belgas opidum Metensis ciuitatis, quo ex Colonia urbe Rhenum attingente ad eam ciuitatem iter est. non memorat Caesar, sed Tacitus. Forte, Theonis uilla, nunc dicta.

Duracii, populi in finibus Pictonum, qui perpetuo in amicitia remanserant Romanorum, propinqui opido Lemouico, Aruernis, & Ligeri fluuiio, ac Aquitanis; inter Celtas, in Regno Francorum siti. Hinc Duraciorum familia, inter Gallos praecipua. Immo uero Duracius proprium uiri nomen magis fuisse, ex Caesaris textu colligitur. uide pag. 254.

Durocotorum, (quod & Durocortum legitur: & Durocortorum) opidum Rhemorum, inter Belgas, in Regno Francorum situm. pag. 172.

E

EBVRONES, populi inter Belgas, gente, nomine, & numero Germani appellati, Condru-sis, Menapijs, Aduaticis, Treuiris quorum clientes erant, & siluae Arduennae finiti, nunc Leodienses dicti, apud Gallos, Liege. Horum

Rr maxima

maxima pars inter Rhenum, & Mosam, qui scilicet Mosa fluuius eos alluit. His Sugambri (qui Geldrenses erant transrhenani) sunt proximi. Ciuitas tunc Eburonum ignobilis, atque humilis; proximi Oceano, & siluis, continentesq. paludes habebant. His 11. Reges praeerant, quo magis constat, eos fines quamlatissimos extitisse, quibus coniectura est Ducatum Luxemburgensem, & Lotaringensem, ac Iuliacensis partem, & Comitatum Namurcensem, urbemq. Aquisgranum, ubi Imperatores primam ex more suscipiunt Coronam, inclusos exstitisse, ac quantum dioecesis ipsa Leodiensis usquequaque se extendit, Reges illos possedisse. Apud Eburones autem stirpem Caroli Magni in uico, Lupilia nomine, Leodiensi ciuitati proximo ortum habuisse transdunt, Pipinosque, & Carlomanos, Belgas, simulq. Germanos fuisse; sicq. in Germanos cisrhenanos, qui Belgae sunt, a Graecis, non in transrhenanos, est translatum Imperium. Ciuitas nunc est Episcopalis prouinciae Coloniensis. Hos memorat Lucanus in primo, & Suetonius in uita Iulii Caesaris, quem refert cladem Cottae, & Aurunculeij aegerrime tulisse. Hanc ciuitatem Carolus, Dux Burgundiae ultimus, solo aequauit, omnesq. pueres, & sacerdotes interfecit, quod Episcopo, consanguineo suo, infestiores aliquanto fuissent. pag. 44. 85. 121. 122. 167. 171.

Eburouices, inter Celtas populi, Aulercis, Lexouijs, Vnellis, & Curiosolitibus proximi, ex-
mari-

maritimis ciuitatibus Oceanum attingentibus. Hos opinio est populos esse ciuitatis Ebroicorum, quae est Episcopalis in prouincia Rotomagensi, Ducatu Normaniae, & Francorum Regno sita. pag. 73.

Elauer, fluuius inter Celtas, apud Aruernos, Gergouiam opidum, in altissimo monte positum, praeterfluens, qui fere ante Autumnum uado transiri non solet, in Regno Francorum situs, nomen adhuc retinens; Gallice, Allier. pag. 169.

Essui, populi pacatissimi, & quietissimi, proximi ciuitatibus, quae Armoricae appellantur, remoti a Belgis ultra C. millia passuum. Hos inter Celtas fuisse, coniectura est, forte in Normania, aut Britannia citeriore, & Regno Francorum siti. Galli Retelois appellant.

F

FLVSTATES, populi in Aquitania, proximi Vocatibus, Tarusatibus, Sontiatibus, Garumnis, & Hispaniae citeriori, in Regno Francorum siti. Comitatus est in Vasconia consistens, ad Comitem de Fuxo pertinens. nomen retinet etiam nunc. pag. 80.

Frisios, Oceano, & Batavis finitimos, pluraq. loca, & insulas circa Hollandiam, Geldriam, Brabantiam, & Traiectensem urbem, ac ostia, quibus Rhe-nus Oceanum mare in influit, habitan

tes . non memorat Caesar, sed Tacitus, referens, eos transibenanam gentem tunc fuisse .

G

GABALLI, populi inter Celtas, proximi Heluijs, & Cadurcis, Vellaunijs, & Aruernis, quorum sub imperio esse consueuerant. Ciuitas est Episcopalis prouinciae Bituricensis olim, nunc Arelatensis, in Regno Francorum sita, nomen retinens, pag. 216. & 224.

Galli omnes in Septemtrionibus sunt positi, Carnutum autem fines, regio totius Galliae media. Galli uirtute belli omnibus praeferebantur, ac Germanos superabant, ut ultro eis bella inferrent, & propter hominum multitudinem, agriq. inopiam trans Rhenum colonias mitterent, & quod a Dite patre se prognatos praedicabant, spatia totius temporis non numero dierum, sed noctium finiando, ita ut noctem dies subsequatur. Coniectura est, horarum initium apud eos media nocte incipere consueuisse. Apud hos sunt tres praecipuae ciuitates, Treuirensis scilicet, Coloniensis, & Maguntina, quae in Imperatoris electione principatum obtinent. Constitutas autem apud Gallos eas, coniectura est, ut CHRISTI forte fidem facilius introducerent, apud Germanos, eorum finitimos.

Garites, populi in Aquitania, proximi Auscis,

scis, Garumnis, Vocatibus, Tarusatibus, Sontiatibus, & Hispaniae citeriori, quos, coniectura est, fuisse Lacorites, nunc Lectorenses. Ciuitas est Episcopalis, in prouincia Auscitana, & in Vasconia, ac Francorum Regno sita. pag. 80.

Garoceli populi, citra Rhodanum, finitimi Caturigibus, ultra alpes Graias, quibus hodie nomen est Mons Cinesius, siue Cinerum. Hac Hannibal, Auctore Liuius, non sine ingenti difficultate, exercitum in Italiam transduxit. Hi non longe a Centronibus, qui Tarentasii sunt, nec ab Isara fluuio extra Celtas, Belgas, & Aquitanos in Sabaudia constituti sunt. pag. 7.

Garumna, flumen, Celtas ab Aquitanis diuidit, qui scilicet Aquitani consistunt inter illud flumen, montesq. Pyrenaeos, ex quibus oritur, & in mare Oceanum influit, quod Aquitanicum appellatur. pag. 1. Lucanus in 1. & Tibullus eleg. vii.

Garumni, populi in Aquitania, proximi Auscis, Vocatibus, Tarusatibus, Sontiatibus, & Hispaniae citeriori, in Regno Francorum siti. pag. 80.

Gebenna, mons, qui Heluios ab Aruernis separatur, ut lib. vii. Caesar dicit. Distat autem hic mons plurimum a Genena opido. Meminit huius & Plinius. pag. 178. & 211.

Geldubam, Germaniae locum prope Rhenum, Maguntinam, & Coloniam urbes metropoliticas, non memorat Caesar, sed Tacitus.

Genabum, inter *Celtas*, *Carnutum* opidum, quod pons *Ligeris* fluminis continebat, proximum *Vellaunoduno*, & *Agendico*, opidis *Biturigum*, in Regno *Francorum* situm. pag. 174.

Geneua, opidum *Allobrogum*, proximum *Heluetiorum* finibus, ex quo pons, super *Rhodanum* fluuium situs, ad *Heluetios* pertinebat; ubi a lacu *Lemano* (quem *Laufane* dicunt) *Rhodanus* ad *Ligusticum* mare profluit: finitimum *Antiuatibus*, & a *Gallia*, prouincia *Romanorum*, non longe distans: Nunc *Duci Sabaudiae*, siue eius ciuitatis *Antistiti*, proprio *Comitatus* nomine subest: extra *Celtas*, *Belgas*, & *Aquitanos*. Ciuitas est episcopalis, in prouincia *Viennensi*, nomen praesertim *Gallice* retinens. Hanc memorat *Lucanus* lib. 1. pag. 5.

Gergobina, inter *Celtas*, *Boiorum* opidum, quos *Heluetico* proelio uictor *Caesar* ibi collocauerat, *Aeduisq.* attribuerat, ut supra descripsimus, ita finibus *Aeduorum*, proximum *Auarico*, & *Novioduno*, *Biturigum* opidis, in Regno *Francorum* situm. pag. 179. Vide *Boij*.

Gergouia, in *Celtis* inter *Aruernos* opidum secundum flumen *Elauer*, in altissimo monte positum, forte nunc, *Claramontensis*, ciuitas *Episcopalis*, in prouincia *Bituricensi*, & *Francorum* Regno sita. pag. 197. 198. 205. 207.

Germania, ut plerisque placet, inter *Danubium* & *Rhenum* flumina protenditur, omnesq. illic habitantes populos a fontibus eorum usque ad
maria,

maria, in quae ambo influunt, complectitur, nec non & eos, qui citeriores Rheni ripas attingunt, Eburones, Condrusos, Treuiros, Aquisgrani urbem, et plerosque Belgas ortos a Germanis cis Rhenum flumen antiquitus in Galliam transductos. Superior Germaniae pars, quae Alta dicitur, ab alpibus Italiae imminetibus usque ad Maguntinam urbem Rheni fluminis citerioribus ripis adiacentem protenditur; inferior ab inde usque ad mare Oceanum. Horum ciuitates pro gloria habebant, finitimos longissime explere. pag. 152. & dein.

Gorduni, populi inter Belgas, sub imperio Neruiorum, proximi Centronibus, Pleumosiis, & Grudij. Gantois, Gallice. pag. 130.

Grinnes, inter Colonensem, Traiectensem urbem locum ultra Nouesium opidum Rheno adiacentem. non memorat Caesar, sed Tacitus: qui ut coniectura assequi possumus, Cleuis est, unde Cleuensis Ducatus dicitur, cui satis vocabulum aludit. Hinc mater Ludouici XII. Francorum Regis, Maria nomine.

Grudij, populi inter Belgas, sub imperio Neruiorum, proximi Centronibus, Pleumosiis, & Gordunis. Gallice, Lannois. pag. 130.

Gurgenos, Germaniae populos, prope Rhenum fluuium, & Geldubam Batauis proximos, non memorat Caesar, sed Tacitus. Sunt, qui Eugernos malint.

H

H A R V D E S, populi transrhenani sunt, in Galliam Celticam, circa fines Sequanorum, ac Aeduorum ab Ariouisto, Germanorum rege, transportati. pag. 22. 27. & 39.

Heleuteri, populi inter Celtas, proximi Cadurcis, Gaballis, Vellaunis, & Aruernis, quorum sub imperio esse consueuerant, in prouincia Bituricensi, & Regno Francorum siti. pag. 224. nonnulli Helueteri corrupte legunt.

Heluetij inter Celtas populi sunt, bonitatem agri habentes, finitimi Constantiensi, Basiliensi, Sedunensi, ac Geneuensi, & Vesontinae dioecesebus, ac ultra Lausanensem agrum protensi, hique ex maxima parte Vesontinae prouinciae sunt, atque ad Sabaudiae Ducatum extendebantur. Quorum fines erant in longitudine ab ortu Rhodani inter Curientem, & Sedunensem dioeceses, montesq. Brigam, & Sancti Bernardi, usque fere in Bellicensem dioecesim, cuius populi, ut coniectura est, olim Sebusiani sunt dicti. In latitudine autem a monte Iura circa Basiliensem et Constantiensem agros, usque ad ortum fluminis Rhodani, quae latitudo ab inde usque ad finem lacus Lemani, ubi pons est, & ciuitates Genueae, angustior fiebat. Quibus limitibus adhuc XII. Heluetiorum pagi, ut tempore Caesaris, consistunt. Berna caput nunc gentis, Suricum, Lucerna, Ture-

Turegium, qui olim pagus *Tigurinus*, *Verbigenus*, &c. dicebantur. qui, saepe ultra *Rhenum* transeuntes, bella cum *Bauaris*, *Sueuis*, & alijs *transrhenanis* finitimis, (quos altos *Alemanos* nominamus) seu cum his, qui tunc loca illa incolabant, quae nunc *Constantiensis*, *Curiensis*, *Tridentinae*, & finitimarum sunt dioecesium, gerebant. Hos, cum per *Galliam*, provinciam *Romanorum*, transire prohibiti essent a *Caesare*, angusto, & difficili itinere, uix qua singuli carri ducerentur, per loca, ubi claues, & *Iouigni* castella nunc sunt in extremis *Sabaudiae*, & *Burgundiae* finibus, in *Sequanos*, qui nunc *Comitatum Burgundiae* habitant, penetrasse creditur, & ad *Ararim* fluium circa *Surregium*, & *Viredunum*, castella, id flumen attingentia, ac in *Aeduos*, ubi nunc *Ducatus* est *Burgundiae*, contendisse. Hi a plerisque *Suitenses*, a nonnullis *Foederati* dicuntur: agrosque, & uicos possident in *Italia* citra montem, qui *Sancti Gotthardi* dicitur, in dioecesi *Mediolanensi*. Contra hos *Caesar* suo, ac suorum equis admotis, se proelium commisisse refert, & cum VI. legionibus, equitatuque, & auxiliariis copijs duobus proelijs, uno ad *Ararim* fluium, altero in *Aeduis*, *Heluetios* ad CCLXIII millia, eorum, qui ferre arma poterant, fudisse: et tamen ancipiti proelio pugnatum diu, atque acriter, ut toto proelio, cum ab hora diei VII. usque ad uesperam pugnaretur, auersum hostem nemo uidere potuerit. Hi, cum saepe in *Italiam* e-

rumperent,

rumperent, a Carmaniola, duce Philippi Mediolanensis principis, proelio uicti, intra fines se suos postea continuere. Nostra demum aetate, a Carolo IIX, Francorum Rege in terra Italia cogniti, magnum sibi nomen compararunt, ut nullus peditatus melior esse censeatur. Quod superiore anno, xxx millia eorum a Venetis euocatis, (id, quod numquam ante acciderat) fugatis ex Italia Gallis, multo magis comprobatum est. Atque hoc anno fugatis eisdem ad Nouariam per insidias castra nocte aggressi, magnum sibi nomen compararunt. pag. 1.3.9. & dein.

Heluij, populi inter Celtas, Aruernorum fines contingunt. Hos mons Gebenna ab Aruernis diuidit. Proximi sunt Gaballis, Ruthenis, Cadurcis, Volcis, Arecomicis, ac Galliae, prouinciae Romanorum. Ciuitas est Episcopalis, in prouincia Bituricensi, & Regno Francorum sita, nunc Albienses dicti. Hinc M. Tullij Ciceronis matrem ortam esse, Eusebius, & alii transdunt. pag. 178. & 216.

Hercynia, Germaniae Transrhenanae silua est, forte ab Hercyno, monte Germaniae, dicta, latissima, ac supra omnes alias longissima. Oritur ab Heluetiorum, & Nemetum, ac Rauracorum finibus, rectaq. fluminis Danubij regione, pertinet ad fines Anartium, & Dacorum, quos plerique putant Hungariae partem habitasse. Hinc constat Nemetes, qui Spirenses uocantur, & Heluetios trans Rhenum fines tempore Caesaris habuisse.

se. Quae silua multo longior, atque latior est, quam Italia, uel Gallia tota. pag. 161. 162.

Hermunduros, transrhenanos Germaniae populos, Ligijs, Hungariae populis, Cattisque, Cheruscis, ac siluae Hercyniae, & ultra illam proximorum memorat Tacitus.

I

IBERNIA, insula est ad Hispaniam occidentemque. Solem sita, qua medium Angliae latus uergit: dimidio minor, (ut existimatur) quam Anglia. Sed pari spatio transmissis xxx millibus passuum in Iberniam appelles, ut in Britanniam. In hac sunt plures metropoles, & ciuitates Episcopales, quam in Anglia. Eam quidam nominant Hirlandiam. pag. 115.

Icenos, in Anglia populos, ab Ostorio, Romano duce, subactos, memorat Tacitus, qui forte Itij portus accolae fuerunt.

Iosedum, inter Celtas opidum, fluminis Sequanae ripas citeriores attingens supra Melodunum opidum ei finitimum, & Lutetiae, (quae Parisiorum est) proximum, non longe a Senonibus, in Francorum Regno situm. Hodie Corbeil nominatur. ut quidam existimant. pag. 204. Vide Glareanum, in lib. VII. Comm. Caes.

Itius, portus, inter Belgas, Morinis, Oceanoque mari finitimus est, Ambianis, & Atrebatibus
proxi-

proximus, a continenti Britanniae (quam Angliam dicimus) xxx millia passuum distans, & transiectui commodissimus, cui ad dextram Zelandia insula, Hollandia, & Flandria; ad sinistram autem, Comitatus, qui dicitur Pontus, Picardiae pars, & Normandiae Ducatus. Ex opposito uero Angliae consistit. Opidum est illic, populorum, quibus Caletum nomen est. Id, adiecto Itij Portus nomine, ut quibusdam placet, Calitium nuncupatur. Morinensis dioecesis, in regno Francorum, & potestate Anglorum regis situm. Hunc portum memorat Lucanus in primo. Dictus autem uidetur Itius ab itando, ut innuit Paullus Aemilius, libro vii. de reb. gest. Franc.

Iura, Mons, Sequanos ab Heluetijs diuidit, incipiens in finibus Basiliensium, ac Constantiensium, protensus fere in Sebusianos, nunc Bellicenses, prouinciae Vesontinae, qua Sequanorum fines Rhodanum perueniunt. Illac enim Caesarem ex Allobrogibus in Aeduos ad Ararim contra Heluetios legiones transduxisse, opinio est: ciuitates namque, opida, & uici, sicut olim continebantur nominibus populorum, ita ut plurimum eiusdem in locis remanserunt de illorum dioecesibus, prouincijs, tribubus, ac regionibus. pag. 2. & 6.

L

LATOBRIGI, finitimi Heluetiorum sunt, inter Celtas, non longe ab Allobrogibus, quos Lauanenses

Janenses fuisse, coniectura est. Ciuitas est Episcopalis prouinciae Vesontinae, in Ducatu Sabaudiae sita, ac eius proprio Antistiti subdita. pag. 4. 19. 20.

Lemanus Lacus, inter Celtas, quem Rhodanus influit, Galliamque, prouinciam Romanorum, ab Heluetijs diuidit, qui hodie Lausanae Lacus dicitur, per quem Rhodanus ad Pontem Geneuae urbis effluit. Lucanus in 1. pag. 2. & 6.

Lemonices, item populi inter Celtas, ex ciuitatibus Oceanum attingentibus, quae Armoricae appellantur, proximi Vnellis, Venetis, Rhedonibus, Andegauenfibus, Cenomanis, Lexouijs, in prouincia Turonensi, Regnoq. Francorum siti. Limosins, Gallice.

Lepotij, populi sunt Germaniae, qui alpes incolunt, inter Sedunensem, & Curiensem dioeceses. Hos, quibusdam placet, fuisse Sarmatas, apud quos Rhenus fluuius oritur. Forte hodie Suitenses dicti. inter fontem Rhodani fluuij, & Raetias alpes siti. pag. 87.

Leuaci, inter Belgas, sub imperio Neruiorum, proximi Grudosis, Pleumosiis; Gordijs, & Centronibus. Hodie, Louanium. pag. 130.

Leuci, populi, finitimi Lingonibus, et Sequanis, (qui Burgundi sunt) ac Mediomatricibus, (qui Metenses hodie dicuntur) Belgis attribuuntur, & Treuirensi prouinciae. Hodie Tullenses dicti. Ciuitas est Episcopalis, in Lotharingia regione. Hos memorat Lucanus lib. 1. pag. 30.

Lexouij, qui & Lexobij, populi inter Celtas, sunt proximi Osismis, Nannetibus, Ambiliatibus, Diablintribus, & Aulercis, ex ciuitatibus Oceanum attingentibus. Hos quidam opinantur esse accolae ciuitatis Lexoniensis, quae est episcopalis in prouincia Rotomagensi, Ducatu Normaniae, & Francorum regno sita. Gallice, Liefieux. pag. 69. & 73.

Ligeris, seu Liger flumen, non longe ab Aeduarum finibus, in Celtis oriens. eos a Biturigibus diuidit, in Carnutes, diu per Celtas lapsus, multisq. obliquis gyris Aquitaniam alluens, in Oceanum mare, quod Britannicum dicimus, influit. Dignum memoria refertur, a Philippo, qui secundus hoc nomine regnavit apud Gallos, uadum hic primum inuentum, cum antea numquam uado transiri potuisset. pag. 67. 169. 201. Huius fluuij meminit Tibullus Elegia vii. Gallice, Loire dicitur.

Ligos, populos in Hungaria, non memorat Caesar, sed Tacitus, proximos Hermunduris, & Cattis.

Lingones, inter Celtas populi finitimi Aeduis, Sequanis, ac Tullensibus, (qui dicebantur Leuci) nomen retinent. Ciuitas est Episcopalis, in prouincia Lugdunensi, ac Francorum Regno sita. Langres, ab indigenis. Hos memorat Lucanus lib. primo. Hinc Statium poetam, qui Thebaida, & Achilleida heroico uersu scripsit, ortum transdunt: quamuis Statij nomen seruum significat,

cat, ut scribit A. Gellius pag. 19. 30. & 87.

Londinum, opidum in *Anglia* insigne, copia negotiatorum, & mercatum maxime celebre. non memorat Caesar; sed Tacitus. Ciuitas est Episcopalis, in qua *Angliae* Reges, Principes, senatus, populi, & mercatores continentur in provincia *Cantuariensi* sita.

Longobardos, *Cheruscis*, *Cattis*, *Caucisq.* propinquos, inferioris *Germaniae* populos, Tacitus refert; quos nonnulli *Vuestfalos* fuisse opinantur, non longe a *Caninefatibus*, ac *Phrysiis*. Quidam uero, eos *Pannonos* fuisse, transdunt. Hi sunt, qui, cum *Italiam* ferme omnem occupassent per CC, & IV. annos, tandem a *Gallis* Rege *Carolo* pulsati sunt; ita tamen, ut *Cisalpinæ Galliae* nomen ab his ad nostra tempora peruenerit.

Lucum, municipium *Vocontiorum*, prope *Caturiges*, *Garocelos*, *Centrones*, & *Allobroges*. Tacitus memorat.

Lugdunum, urbem ad *Rhodani* ripas, & *Vienæ* finitimam, Seneca in Epistola ad *Lucilium* refert, fatali igne suo tempore exustam: quam inter *Celtas* adscribere, quibusdam placet; quoniam omnes eius suffraganei, & pars urbis, *Ecclesiaq.* ipsa matrix in *Celtis* sunt. Hinc *Plotius*, qui primus *Romæ* *Rhetoricam* docuit *Latinam*, ortus est; a quo *Romæ* se puerum, cum Q. fratre, *Latine* primum doctum esse, *Cicero* refert. Opidum hoc *Munatius Plancus* condidit, sed annis post C. incensum *Romani* restituere.

Lute-

Lutetia, inter Celtas est, prouinciae Senonensi adscribitur, opidum erat Parisiorum, positum in insula fluminis Sequanae, quod perpetua palus influit, proximum Bellouacis, Agendico opido, ac Senonibus, & Meloduno opido finitimum: nunc, urbem Parisiensem esse, dicunt. Ciuitas est Episcopalis, in Francorum Regno sita: in quam Caesar se concilium transtulisse, et patrum suorum memoria Parisios cum Senonibus ciuitatem cōiunxisse, scribit. pag. 146. 211. 212.

M

MAGETROBIA, locus in Celtis, in quo Ario uictus, Germanorum rex, copias Gallorum proelio uicit, non longe a Paludibus; quem Rheno flumini proximum, & circa ipsum fuisse, coniectura est. Gallice, Toaut. pag. 23.

Maguntiacus, inter Belgas Germaniae ciuitas metropolis, quae nunc Maguntinadicitur, citeriores Rheni ripas attingens, a Tacito relata, qui etiam molem a Druso, ad remouendum Rhenum fluuium, refert, & a Paullino Pompeio, Romanarum legionum in Germania Duce, sub Nerone Imperatore perfectam.

Mandubij, populi erant inter Celtas, incolae opidi, cui nomen Alesia, inter fines Lingonum, & Aeduorum, proximi uico, quem Flauignium dicimus. Nunc, in Ducatu Burgundiae, regione.

neq. *Alsetum*, ab *Alesia*, ut quibusdam placet, dicta, quibus uocabulum alludit, in dioecesi *Aeduen*si, & Regno Francorum siti. pag. 227. 228.

Marcodurum, *Vbiorum uicus*, procul a *Rheni fluminis ripa*, & ut coniectura est, *transrhenanus*. Tacitus.

Marcomani, populi Germani sunt, qui cum *Arriouisto*, Germanorum rege, a Caesare sunt proelio superati, quos coniectura est fuisse *transrhenanos*. Sic & *Harudes* & *Arriouistus* ipse Germani fuerunt, cuius fere omnes reliquas copias cis *Rhenum* incoluisse uidemus, ut sunt *Triboci*, (hodie, *Argentineses*;) & *Nemetes*, (nunc, *Spirenses*) ac *Vangiones*, (qui *Vuormacienses* appellantur) ac *Sedusii*, quos forte *Sedunos* prope montes *Brigam*, & *Sancti Bernardi* opinari possumus. nisi quis forte *Marcomanos* coniiciat eos esse, qui uallem *Heluetij* finitimam incolunt, cui nomen est *Marecomana*, *Sequanis*, & monti *Iurae* proximam. Cum his *Marcus Antoninus*, cognomento *Philosophus*, periculosissimum, & diuturnum bellum gessit. Tandem, *Christianorum* precibus, qui pluuiam a Deo impetrarunt, cum exercitus Romanus siti laboraret, uicti, & in deditionem accepti. pag. 39.

Marsacos, Germaniae populos, *Batauis*, *Canninesatibus*, *Tungrisq.* proximos, & ut coniectura est, *cisrhenanos*, non memorat Caesar, sed Tacitus.

Matiscon, inter *Celtas* opidum, tunc in *Ae-*

Sj duorum

duorum finibus ad *Ararim* fluvium, qui *Saona* nunc dicitur, inter *Lugdunensem*, & *Camillonensem* urbes. Ciuitas est nunc *Episcopalis* provinciae *Lugdunensis*, nomen retinens, in Comitatu *Matisconensi*, & *Francorum* Regno sita. pag. 235.

Matrona, fluuius est, *Celtas* a *Belgis* definiens, in finibus *Lingonum*, & prope *Tullensem* agrum, nec longe a fonte *Mosae* fluminis oritur, *Catalaunum* ciuitatem *Episcopalem* in *Campania* *Franciae* interfluens, per *Francorum* Regnum prorsus labens, parum supra *Parisiensem* urbem *Sequanae* fluuiio miscetur. pag. 1.

Mediomatrices, populi inter *Belgas*, finitimi *Treuiris*, *Tullensibus*, & *Tribocis* (hodie *Argentinesibus*) Hos *Metenses* esse, constat. Ciuitas est *Episcopalis* provinciae *Treuirensis*. pag. 85. & 213.

Melodunum, inter *Celtas* opidum, in insula fluminis *Sequanae* positum, *Agendico* opido, *Senonibusq.* proximum, ac *Lutetiae*, (quae hodie ciuitas *Parisiensis* est) & *Iosedo*, ad ripas *Sequanae* posito, finitimum. Olim ciuitas *Episcopalis* erat, nunc etiam opidum est in *Francorum* Regno; nomen retinens. *Gallice*, *Melun*. pag. 212.

Menapij, populi *Galliae*, inter *Belgas*, *Treuiris*, *Condrusis*, *Arduennae* siluae, *Rhenoque* finitimi, densissimas siluas, perpetuasq. paludes, & ad utramque *Rheni* ripam, agros, aedificia, uicosq. habebant; proximi *Vbijs*, *Eburonibus*,
&

Et Sicambri, qui hodie Geldrenses sunt. Hi scilicet Sicambri, ad Confluentem Mosae, Rhenique, Oceanum etiam mare attingunt. nunc Iuliacensis Ducatus est, Coloniensis Dioecesis; angustior satis, ut uidetur, ac subductior, quam priusdem Menapiorum fines essent. pag. 44. 69. 80.

Et 105.

Metiosedum. Vide, Iosedum.

Moessios, trans Danubium flumen populos, Pannonibus finitimos, non memorat Caesar, sed Tacitus.

Mona, insula est, sic nominata in medio cursu inter Angliam, Et Iberniam fere ab utraque xv. millia passuum distans, ad Occidentem uergens: circa quae loca etiam complures minores subiectae insulae esse existimantur; ubi multo breuiores sunt noctes, quam in continenti; sicut etiam, quanto magis ad Occidentem uergimus, breuiores aestate noctes, et hieme longiores manifeste uidemus pag. 115.

Monam insulam in Rheno fluuio Hollandiae, Phryssiae, ac Geldriae proximam, unde forte dicti sunt Monasterienses, non memorat Caesar, sed Tacitus.

Morini, populi sunt inter Belgas, Atrebatibus, Ambianis, Neruijs, Oceanoq. mari finitimi, a quibus breuissimus in Britanniam, nunc Angliam, est transiectus. continentes siluas, Et paludes habebant. eorum finibus comprehenditur Comitatus, cui nomen est Pontus, ad Abbatiam

Sancti Bertini directo iure pertinens, ueteri nomine Ponti, quo regio illa a plerisque describitur. Ciuitas est Episcopalis, quae Latine nomen retinet, Gallice uero Terauana nuncupatur, in prouincia Rhemensis, & Regno Francorum sita. pag. 44. 69. 80. & 95.

Mosa, flumen, profluit ex monte Vogeso, qui est in finibus Lingonum, in Francorum Regno, non longe ab ortu Matronae, & Araris fluuiorum: & parte quadam circa Nouimagium Ducatus Geldriae opidum, longe ab Oceano fere xx c. milia passuum, ex Rheno recepta, quae appellatur Vualis, insulam efficit Batavorum, (qui hodie Hollandini dicuntur) Oceanumq. influit; & sic in Celtis oriens immergitur Belgis. pag. 87.

Mosellam, fluuium, qui circa fines Lingonum in Celtis oriens, Metuensem, ac Treuirenses urbes praeterfluit, & Confluentiam, Germaniae cis-rhenanae opidum, interfecat; illicq. Rhenum influit, nō memorat Caesar, sed Tacitus; referens, L. Verum, Nerone imperante, Romanarum legionum in Germania legatum, Mosellam, atque Ararim flumina, facta inter utrumque fossa, parasse connectere, ut copiae per mare, dehinc Rhodano, et Arare subiectae per eam fossam, mox flumine Mosella in Rhenum extra Oceanum decurrerent; sublatiq. itineris difficultatibus nauigabilia inter se Occidentis, Septemtrionisq. litora fierent; cui operi Aelium Gracilem, Belgicae legatum, inuidisse dicit; deterrendo Verum, ne legiones alienae prouinciae

uinciae assuescerent studia Galliarum affectare, formidolosum id imperatori dictitans, quo plerumque prohibentur conatus honesti. Tacitus lib. xiii.

N

NABALLIAE flumen, trans Rhenum, Geldrensem, & Phrysium agrum alluens, non memorat Caesar, sed Tacitus.

Nannetes, populi inter Celtas, Osismis, Lexa bijs, Ambiliatibus, Diablintribusq. proximi, ex maritimis ciuitatibus Oceanum attingentibus, oppositi Angliae. Ciuitas est Episcopalis, in prouincia Turonensi, ac Britannia citeriore Britonante, & Regno Francorum sita, nomen retinens, & Comitatus titulum habens, qui semper Ducis Britanniae primogenito adscribitur. Nantes, hodie dicti. pag. 69.

Nantuates, qui a quibusdam Antuates dicuntur, populi Germaniae, citra Rhenum fluuium, per quorum fines longo spatio, quasi ab ortu suo, Rhenus ipse citatus fertur, proximi Heluetijs, ac Sequanis. Hos Constantienses nunc esse, satis constat. Ciuitas est Episcopalis Maguntinae prouinciae. pag. 87. Nantuatum meminit Plinius, lib. 3. cap. 20. & Strabo lib. 4.

Narbona, Galliae ciuitas, prouinciae Romanorum, finitima Tolosatibus, & non longe a Sentiatibus, populis Aquitaniae. Ciuitas est metropolitana,

polirica, nomen retinens . In hanc enim C. Caesar, dictator colonos ex Martia legione milites deduxisset, Martins Narbo postea dictus est. pag. 76. 178. & 263.

Nemetes, populi Germani, inter Belgas numerantur, finitimi Metensibus, Argentinen-sibus, Vuormaciensibus, & Rheno flumini, fere omnes Germanica lingua utentes. Ciuitas est Episcopalis, prouinciae Maguntinae, & Alsatiae adscribitur, nunc Spirensis dicta. Est & alia Alsatia maritima prope insulam quandam Phry-siae. Alsatia autem, in qua Spira, & Argen-tina ciuitates consistunt, ut quidam opinantur, nomen indidit regioni illi Ducatus Burgundiae, in qua Alsetum regio est sita. atque id nomen ab Alestia olim opido dictum putant, quasi Arionistius, Germanorum Rex, qui Alsatiae praeerat, id ei no-men imposuerit. pag. 39.

Nemetocerna, in Belgio, ubi interdum hiema-uit Caesar, inter Belgas, dicta forte a Nemeti-bus, nunc Spirensibus. pag. 265.

*Neruij, populi inter Belgas maxime feri, Atrebatibus, Ambianis, Aduaticis, Morinis, Vello-cassibus, Veromanduis, ac Treuiris finitimi. A Bellouacis longe absunt, quos Sabis, & Scaldis flu-mina irrigant. Nullus ad eos mercatoribus adi-tus erat, nihil uini, reliquarumq. rerum, ad lu-xuriam pertinentium, patiebantur inferri, ne eo-rum animi elanguescerent, uirtusq. remitteretur, magnae uirtutis homines maius in discrimen,
quam*

quam usquam in tota Gallia, Germania, aut Britannia fuerit, uniuersum Caesaris exercitum dederunt; ita, ut Nerviiorum proelio rem in angusto uidisse, neque ullum fuisse subsidium, quod submitti posset, & scuto a nouissimis uni militum detracto in primam aciem se processisse, quod solum in extrema spe salutis imperatori licet, Caesar ipse testetur. nunc Tornacenses dicti. Ciuitas est Episcopali, in prouincia Rhemensis, & limitibus Francorum Regni sita. pag. 52. & alibi saepe.

Nitiobriges, populi inter Celtas, proximi Ruthenis, & Gaballis, ac Narbonensibus, Galliaeque Prouinciae Romanorum, in Bituricensi prouincia, & Francorum Regno siti. Montpellier, hodie a Gallis dictum. pag. 178.

Noricus ager, trans Rhenum non longe a Danubio, & Athesi, Germaniae fluminibus, intra Tridentinam, ac Constantiensem, & Curientem dioeceses, satis proximus Bauaris, ac Suenis, qui Vallis Norica appellatur, in quem Boii, oppugnata Norica, transierant. Inde Tacitus affirmat, quod Noricos, Raetosque Rhenus fluuius interfuit, quibus Raetis Lepontii fuere proximi. Norimberga, nunc a Germanis. pag. 4.

Novesium, opidum Germaniae, nunc Nussia dictum, Coloniensis dioecesis, Rheno fluuiio, & Cleuensi Ducatui proximum, citeriores Rheni ripas attingens. non memorat Caesar, sed Tacitus.

Noviodunum, inter Belgas opidum, finiti-

num Sueffionibus, & Veromanduis, proximum Parisiis: nunc ciuitas Episcopalis, nomen retinens, in prouincia Rhemensis, & Francorum Regno sita. Gallice, Noyon.

Noviodunum, item Celtarum opidum ultra Ligerim fluuium, in finibus Biturigum, proximum Auarico, Biturigum opido, ac Genabo, Carnutum opido, & Vellaunoduno, & Agendico, Senonum opidis, in Regno Francorum situm.

Noviodunum, item inter Celtas Aeduorum opidum, ad ripas Ligeris fluuij, proximum Bibracti, opido Aeduorum, in eorum finibus, & Francorum Regno situm. pag. 49. 181. 182. & 210.

O

OCELVM, (quod & Oscellum, seu Osce-la) est citerioris prouinciae extremum, a quo per alpes in ulteriorem Galliam, Centronesque, (nunc, Tarentasios) ac Garocelos, Caturiges, Vocontios, & Allobrogas transitus est. Auillanae, & Seclusae uicis proximum. nunc, ut coniectura est, Nouelesium nuncupatur. Seclusa autem, ut nonnullis placet, dicitur quasi citeriorem Galliam secludens. Dioecesis est Taurinensis. Tres enim legiones in Aquileia hiemantes poterat Caesar per Raeticas, uel Lepontias alpes breuius ultra montes, & in agrum Heluetiorum eundo

eundo Tridentum transducere. sed intendens in ulteriore Galliam ad comprimendum Heluetiorum agmen, iam in agro Aeduorum consistentium proficisci, ut opinio est, in agrum Cremonae paullo ante aedificatae, dehinc Placentiam, ac Taurinum peruenit, qua proximum iter in ulteriorem Galliam erat, per alpes legiones transducturus. pag. 7.

Oëtodorus, uicus Veragrorum, hodie dicitur Sancti Mauritij extra Celtas, Belgas, & Aquitanos, in Sabaudia, inter Sedunos, Antuates, & Allobrogas, in ualle non magna adiecta planicie, altissimis montibus undique continetur in duas partes Rhodano fluuio diuisus, dioecesis Sedunensis. pag. 63.

Ordouices, populos in Anglia, arduis mōtibus proximos, apud quos Ostorius, Dux Romanum, Caeractacum in Anglia imperantem prostrauit. non memorat Caesar, sed Tacitus.

Osismi, populi inter Celtas, ex maritimis ciuitatibus, Oceanum attingentibus, proximi Lexobijs, Vnellis, Nannetibus, Venetis, Ambiliatibus, Diablintribus, Curiosolitis, Sesiuijs, Aulercis, Rhedonibus, inter ciuitates Armoricas nominantur, in prouincia Turonensi, Regnoq. Francorum siti. Horum litora Britannico sunt mari aduersa, ut refert Pomponius Mela. pag. 62.

P

PAEMANI, populi in Belgas, nomine, & numero Germani appellati, Eburonibus, Condrusis, Cheruscis proximi. Hos, coniectura est, fuisse inter Populos dioecesis Leodiensis. pag. 44.

Pannonēs, trans Danubium fluvium populos, quos Hungaros dicimus, non memorat Caesar, sed Tacitus.

Parisi, populi inter Celtas, qui Senonensi provinciae attribuuntur, Senonibus, Bellouacis, & Agendico opido proximi, ac Meloduno opido finitimi, Lutetiam habent opidum, quam nunc Parisiensem Episcopalem urbem inhabitant, positam in insula fluminis Sequanae, quod perpetua palus influebat, in Regno Francorum siti. pag. 140.

Petrocorij, quos Petragorios dicimus, populi in Aquitania, proximi Pictavis, ac Santonibus. Eorum ciuitas est Episcopalis, nomen retinens in provincia Burdegalensi, & Francorum Regno siti. pag. 224.

Pictōnes, populi inter Aquitanos, Santonibus, Engolismensibus, & Petragorijs proximi. Eorum ciuitas est Episcopalis, in provincia Burdegalensi, Regnoq. Francorum sita, nomen retinens, & Comitatus titulo insigniti. Non longe ab his, Philippus Valesius, Gallorum Rex, ab Edoardo, Britanniae Rege, memorabili pugna uictus est. Poitiers, Gallorum lingua. pag. 253.

Pleumo-

• *Pleumosii*, populi inter Belgas, sub imperio Nerviorum, proximi Gordunnis, Leuacis, Grudijs, ac Centronibus, in dioecesi Tornacensi siti. *Flamingi*. uulgo. pag. 130.

• *Praetiani*, populi in Aquitania, proximi Biterionibus, Vocatibus, Tarusatis, & Hispaniae citeriori, in Regno Francorum siti. pag. 80.

• *Primigenos*, in Anglia populos, Antonae, & Sabrinae fluminibus propinques, socios aliquando Romanorum, memorat Tacitus. Nunc in Tacito, lib. XII. legas, Quod primi Icenae ab, &c.

• *Prouincia Gallia Romanorum*, finitima erat Rhodano fluuio, qui eam a Celtis diuidebat, ac mari Ligustico, & alpibus, quas maritimas dicimus, & Allobrogibus, quibus limitibus etiam Delphinatus pars, ac prouinciae, seu metropoles Ebreduensis, Tolosana, & Narbonensis, pro parte includebantur; licet Viennam urbem Strabo Allobrogibus adscribat. pag. 227.

• *Pyrenaei*, mōtes altissimi, maximiq. diuidunt ulteriorem Hispaniam ab omni Gallia. pag. 297.

R

RAVRACI, populi finitimi erant Heluetiorum inter Celtas, proximi Rheno flumini, in prouincia Vesontina, quos esse Basilienses, coniectura est, quia per Heluetiorum, et Sequanorum fines Rhe-

Rhenus profluit, & ipsis Sequanis adscribuntur. Ciuitas est Episcopalis, quam Rhenus interfecat. Bernenses appellantur. pag. 224.

Rhedones, populi, inter Celtas ex ciuitatibus Oceanum attingentibus, quae Armoricae appellantur, proximi Aulercis, Sesunius, Curiosolitis, Osismis, Vnellis, Venetis, Andegauis, Cenomanis. Ciuitas est Episcopalis, in prouincia Turo-nensi, & Francorum Regno sita, nomen retinet, in Britanniae Ducatu consistit. pag. 62.

Rhemi, inter Belgas, proximi Celtis; fratres, & consanguinei, proximiq. Sueffionibus, cum quibus eodem iure, & iisdem legibus utebantur, unum imperium, unumq. magistratum cum eis habentes; finitimi quoque Veromanduis, Treuiris, Metensibus, Catalaunensi, & Laudunensi dioecesis, ac siluae Arduennae. Ciuitas est metropolis, cuius omnes suffraganei sunt in Belgica; nomen retinens; in qua Francorum Rex ungitur, & consecratur, in Regno Francorum sita. pag. 43. 44. 47. & 153.

Rhenus, Germaniae fluuius, non longe a Danubij, & Rhodani fluminum fontibus, & fere in medio eorum oritur ex Lepontijs, qui a nonnullis Sarmatae dicti, alpes incolunt, inter fines dioecesis Curientis, & Tridentinae, non longe ab Italia, longoq. spatio per fines Nantuatum, (qui

Constantienses esse creduntur) Heluetiorum, & Sequanorum, (ex quibus sunt Basilienses) & Comitatus Ferretensis, Mediomatricum, (hodie, Meten-

Metensium,) qui tunc usque ad *Rhenum* extendebantur, *Tribocum*, (nunc, *Argentinesium*) & *Treuirorum* citatus fertur. ac, ubi Oceano proximus est, in plures diffluit partes, multis, in gentibusq. insulis effectis, quarum tres fere a *Phrysiis*, ac reliquae a *Sugambriis*, nunc *Geldrensibus*, et *Hollandis*, qui olim *Bataui* dicebantur, ac a quibusdam feris nationibus incoluntur. Sunt etiam, qui hunc & *Danubium* in *Raetia* oriri transfundunt, & non longe a locis, ubi uina *Oltrinasca* nascuntur. *Rhenus* igitur non attingit *Sequanos*, (hodie, *Burgundos*) nisi a finibus *Heluetiorum*, circa *Basileam*, usque in fines *Argentinesium*, *Basilea* enim comprehenditur inter *Sequanos*, & suffraganea est *Vesontinae* metropolis. Inde est, quod reliqua pars fluminis *Rheni* ab eius ortu circa *Curientem* dioecesim provinciae *Maguntinae* usque in fines *Basiliensium* circa ipsum flumen tota ad *Heluetios* pertineant, qui, ueteres *R.* in militaribus signis imitati, capita bouum, aprorum, ursorum, & similia in uexillis suis depingere consueuerunt. pag. 87. & 91.

Rhodanus, fluuius, *Sedunos*, *Veragros*, *Allobrogas*, & *Galliam* provinciam *Romanorum*, a *Celtis* dispartiens, oritur non longe a *Danubij*, & *Rheni*, fluminum, fontibus, circa fines dioecesis *Sedunensis*, prope montem, cui nunc *Briga* nomen est; & ad *Sedunum*, *Germaniae* urbem, decurrens, uicum *Veragrorum*, qui hodie *Sanctus Maritimus* dicitur, interfecat; Lacuiq. *Lemano*, quem

acco-

accolae *Lausanensem* nominant, admistus, & ad Pontem *Geneuae* urbis eundem lacum egressus, in *Lugdunum*, *Viennam*, aliasq. urbes, & insignia loca ad *Volcas*, nunc, *Auenionenses*, prolapsus, *Ligusticum* mare tribus ostijs influit. *Rhosne*, *Gal-
lis*, hodie, pag. 2. 4. & 25.

Rigodulum, locum inter *Belgas*, supra *Mosellam* fluuium, non longe a finibus *Trenirorum* editum, ubi *Petillius Cerialis*, *Romanus*, copias *Trenirorum*, & *Germanorum*, magis casu, quam prudentia, fudit, proximum *Metensium* finibus, montibus, & *Mosella* fluuio saeptum. non memorat *Caesar*, sed *Tacitus*.

Rutheni, populi provinciales, non longe ab *Aruernis*, & *Santonibus*, *Narbona*, ac *Tolosa*, extra *Celtas*, *Belgas*, & *Aquitanos*. Eorum ciuitas est *Episcopalis*, nomen *Latine* retinens, in prouincia *Bituricensi* sita. Hi *Comiti Armeniaci* subiunguntur, & *Rhodetæ* dicti. Hoc *Lucanus* in primo memorat. pag. 179.

S

SABIS, inter *Belgas* flumen, *Neruios* irrigat, & *Mosam*, fluuium penes *Condrusios*, seu *Namurcium*, opidum *Leodiensium*, influit. Hodie *Sambra* uulgus nominat. pag. 51.

Sabrinæ, in *Anglia* fluuiū, *Tacitus* memorat.

Samarobrinx, locus inter *Belgas*, ubi *Caesar*

Gallo-

*Gallorum concilium induxit, & aliquando hiema-
uit, ac impedimenta exercitus, obsides ciuitatum,
litterasq. publicas, ac frumentum reliquit. Hanc
Cameracensem esse urbem, quibusdam placet.
Sabis enim fluuius eam interfluit, & his Gallica
lingua satis alludit uocabulum; estq. fere locus
ipse in medio Belgarum situ, fertilis, ac solo op-
portuno constitutus. Ciuitas est Episcopalis, &
Imperialis, prouinciae Rhemensis, forsitan ab Ebu-
ronicibus, populis ciuitatum, Oceanum attingen-
tium, quae inter Celtas erant, orti; uel a Segnis,
Belgarum populis. In hoc opido, v. ab hinc an-
no, foedus inter omnes Christianos principes, ad
internecionem Veneti nominis, ictum est, auctore
Pontifice Iulio II, quod Cameracense ab opido di-
ctum est. Sunt tamen, qui Sancti Quinctini opi-
dum malint. pag. 121. 135. & 140.*

*Santones, inter Aquitanos populi, finitimi To-
losatibus, & propinqui Petrocorijs, Engolismensi-
bus, Pictauis, ac Galliae, prouinciae Romanorum.
Ciuitas est Episcopalis, in prouincia Burdegalen-
si, in Francorum regno sita, nomen retinet. pag. 7.*

*Sarmatas, Germaniae populos, qui contra Sue-
uos Vannio, Suenorum regi, ab eis expulso, opem
tulere. Tacitus refert.*

*Scaldis flumen, inter Belgas, Mosam influens,
in extrema parte Arduennae siluae, nec longe ab
Aduaticis, Neruios, & Tornacensem urbem in-
tersecat, nomen retinens. pag. 165. ubi Sabin le-
gendum putant, non Scalden, quod ille in Mosam
influit,*

influit, iuxta Namurram; hic, non item.

Sebusiani, populi inter Ceitas, extra Galliam, prouinciam Romanorum, trans Rhenum fluuium primi, Allobrogibus, Sequanisque, ac Aeduis, quorum erant clientes, finitimi, inter Lausanensem, & Lugdunensem dioecesim sitae, quos Bellicenses esse, coniectura est. Ciuitas est Episcopalis, in prouincia Vefontina Duci Sabaudiae subdita, siue eius Antistiti. Per horum fines, ad loca, ubi nunc uicus, cui Sanctus Amor nomen est, in Comitatu Burgundiae, ac recta ad Ararim, qui nunc Saona dicitur, ubi pagum Heluetiorum Tigurinum deleuit, Caesar peruenit circa Viredunum, & Turegium castella illius fluminis citeroris ripas attingentia. pag. 7. & 216.

Sedusij, uel Seduni, populi Germaniae, si pro Sedunum urbem incolentibus capiantur, ut coniectura est, Heluetijs, & pro parte Celtis annumerantur, uel saltem eius sunt finitimi, ipsosq. Rhodanus fluuius irrigat. finitimi etiam sunt Veragris, inter montes, quibus nunc Briga, & Sancti Bernardi nomen est, non longe ab Antuatibus, & Allobrogibus, Germanica lingua ex magna parte utentes. Ciuitas est Episcopalis, Tarentasiae, Latinae nomen retinens; in cuius finibus Rhodanus oritur; nec longe ab eis, uersus Curientem, & Tridentinam dioeceses, Rhenus exoritur. pag. 39.

Segni, inter Belgas populi, ex gente, & numero Germanorum, Condrusis finitimi, qui ambo populi sunt inter Eburones, & Treuiros, Comita

tui

*qui Namurcensi, Arduennae silvae, & Ducatu
Lucemburgensi, Mosaeq. flumini proximi. no-
men retinent. Eorum opidum dioecesis Leodien-
sis, illius Episcopo subijcitur. pag. 164.*

*Segontiaci, populi in Anglia, mari proximi,
& Cassis, Bibrocis, Trinobantibus, Cenima-
gnis, & Ancalitibus, nunc forte Eboracenses
dicti, cui satis alludit nocabulum. Ciuitas est
metropolis. pag. 119.*

*Senones, inter Celtas, finitimi Belgis, Pari-
siis, ac Carnutibus. fuerant antiquitus ante Cae-
sarem in fide Aeduorum. Ciuitas est metropolis,
cuius omnes suffraganei sunt in Celtica, in Regno
Francorum sita, retinens nomen, quam in Bur-
gundia sitam uulgus uocitat. Forsan enim id in-
oleuit a primis Burgundinorum Regibus; quos Se-
nones, Lugduni, ac Viennae post natum CHRI-
STVM per multa saecula regnasse in Celtica, ple-
rique transdunt. pag. 146.*

*Sequana fluuius prorsus in Francorum Regno,
Celtas, postquam Matrona fluuius sibi immistus
est, a Belgis desiniens. Oritur prope fines Ae-
duensis, ac Lingonensis dioecesium, in Ducatu
Burgundiae in Alseti regione, non longe a uico Ab-
batiae, & monasterij sancti Sequani; ac per Tre-
censem agrum, & Parisiensem urbem delapsus,
Rotomagum ciuitatem, & mare Oceanum influit,
nomen adhuc retinens. pag. 1.*

*Sequani, populo, inter Celtas, hodie Bur-
gundiae Comitatum incolentes, quos a Gallia,*

prouincia Romanorum, Rhodanus fluuius diuidebat, finitimi Heluety, Aeduis, Lingonibus, ac Rheno: per fines Comitatus, nunc Ferretensis, nihil, ut uidetur, de his, quae in Ducatu Burgundiae sunt, tunc possidentes, quod illa omnia speciali nomine Aeduis, & Lingonibus adscribebantur, nec illi dicerentur Sequani, sed hi solum, qui a Rhodano prope Bellicensis urbis dioecesim, usque ad Vesontinam ciuitatem maximam Sequanorum, & ab inde usque in fines Comitatus Ferretensis, ac dioecesis Argentinae, Rhenumq. fluuium protendebatur. Inter quos fluuios Rhodani, & Rheni per ciuitatem illam Vesontionem, quae quasi in medio est, v. dierum iter expedito patet finibus iisdem. Ultra quoque Ararim fluuium, non longe post eius ortum, Sequanorum fines, quos ipsa Vesontina dioecesis complectitur, protendi uidebantur. pag. 7. 22. 23. 24. & 153.

Sesunij, populi inter Celtas, ex maritimis ciuitatibus, Oceanum attingentibus, quae Armoricae appellantur, proximi Aulercis, Curiosolitibus, Rhedonibus, Osismis, Vnellis, & Venetis. Hos quidam putant esse Exisinos, quae ciuitas est Episcopalis prouinciae Turonensis, in Regno Francorum sita. pag. 62.

Sibutzates, populi in Aquitania, proximi Garumnis, & Auscis, Vocatibus, Tarusatibus, Cocosatibus, & Hispaniae citeriori, in Francorum Regno siti. pag. 80.

Sicambii, populi Germaniae, olim ex toto trans-

transrhenani, proximi Vbijs trans Rhenum tunc sitis. siluas, & solitudines habebant, ad quos ex Menapiorum, ac Eburonum finibus, Rheni transitu, maxime ubi ipse, & Mosa conflunt, brevis est aditus. Eburones enim Rheni citeriores ripas, Sicambri autem ulteriores incolebant; nunc opida, uicos, & agros, Sicambri, quos Geldrenses appellamus, etiam inter Mosam, & Rhenum possident, quorum pars est dioecesis Leodiensis. pag. 94. & 167.

Silures, populos Angliae, Tacitus refert.

Sontiates, populi, inter Aquitanos, finitimi Vocontijs, & Tarusatibus populis, Aquitanis, & Tolosae, ac Narbonae, ciuitatibus Galliae, prouinciae Romanorum, & Hispaniae citeriori: habentes opidum, natura loci, ac manu munitum, in Regno Francorum siti. pag. 77.

Suessii, populi Germaniae, quos coniectare licet fuisse Constantiensi, Basiliensi, ac Sedunensi agro finitimos, & inter Celtas, Heluetiosq. annumerari; siue forte Sunitenses esse, qui cum Turicensibus quondam Heluetijs nostra memoria bella gessere; uel Sueffii, id est Sueui. nam, cum singulis annis domo Sueuorum media pars excederet, forte diuersas sibi ad habitandum regiones delegerunt. Ex quibus forsitan sunt illi maritimi, qui Daciae, & Noruegiae sunt finitimi, ac qui circa Lepontios Raetosq. habitabant; idem fere nomen Sueuorum habentes; a Sueuo monte; qui, ab ortu solis Germaniae initium faciens, ad Cim-

brorum usque promontorium magno aditu protenditur, forte dicti.

Suessiones, populi inter Belgas, fratres, & con sanguinei Rhemorum, eisq. attributi, quibus, ac Bellouacis, & opidis Nouioduno, quod hodie est ciuitas, Bratuspantioq. erant finiti; agros feracissimos, & latissimos fines habebant, apud quos rex fuerat totius Galliae potentissimus, qui etiam Britanniae regnum obtinuerat, VII opida in SueSSIONIBUS habens. Tempore autem Caesaris regnabat Galba; multiq. Gallorum reges usque post Magni Caroli tempora diu in Belgica regnasse, & Coronam apud SueSSIONES ac cepisse, leguntur. Ciuitas est Episcopalis, nomen retinens in prouincia Rhemen. prima suffraganea, & in Regno Francorum sita. pag. 43. & 240.

Sueuorum gens, trans Rhenum, Bauaris, & Franconibus finitima, plus quam c. pagos habens, et maxima, & bellicosissima Germanorum omnium. Inter hanc gentem sunt Vlma opidum, ciuitatesque, et loca insignia multa. Bauariae uetus est principatus, & Austriae Ducibus, ac Marchionibus Badensibus, Comitibus de Wirtemberg, alijsq. Principibus ecclesiasticis, & saecularibus subiecta, qui, ut olim, referente Caesare, principes regionum, atque pagorum sunt, & in pace inter suos ius dicunt, controuersiasq. minuunt. pag. 39. 40. 84. & 86.

T

TAMESIS, fluuius in Anglia, fines interiores regionis a maritimis ciuitatibus diuidens, a mari circiter passuum mil. octoginta. Id uno omnino loco pedibus, atque aegre, transiri potest, & in mediterraneis illius locis insulae oriens, nauigabilisq. Oceanum influit. Tamisa, uulgo. pag. 114. & 117.

Tarbelli, populi in Aquitania, proximi Biggerionibus, Sontiatibus, Vocatibus, Tarusatibus, Hispaniae citeriori, in Regno Francorum siti. pag. 80.

Tarbiacos, in finibus Agrippinensium populos, non memorat Caesar, sed Tacitus.

Tarusates, populi Aquitaniae, proximi Vcontijs, Sontiatibus, Tarbellis, Garumnis, Cocosatibus, & Hispaniae citeriori. Hos coniectura est, fuisse populos Tursae, quae ciuitas est Episcopalis in prouincia Auscitana, & Francorum Regno sita. pag. 77. & 80.

Tasandrum, opidum in Leodiensi dioecesi, cui D. Trudo nomen fecere.

Tauciaci, (alias, **Rauciaci**) populi Germaniae, proximi Nemetum, et Heluetiorum finibus, a quibus silua Hercynia oritur. & forte erant Rauraci, qui proximi Heluetijs circa Basiliensium fines habitabant: hi tamen Hercyniae siluae non erant proximi, sed Baceni siluae, quae Nigra Dicitur,

interfluente tamen Rheno. Vide, Rauraci.

Tectosages, populi olim Galli, fertilissima Germania loca circa He-cyniam siluam occupauerunt, atque ibi confederunt, summam iustitiae, & bellicae gloriae opinionem habentes, in ea inopia, egestate, & patientia, qua Germani, permanentes, eodem uictu, & cultu corporis utentes. His forte Francones, Germaniae populi, eisdem locis proximi successerunt; a quibus Franconibus postea cis Rhenum transeuntibus, & Galliam occupantibus, uelut priscum, propriumq. solum repentibus, citraq. Parisios populos sedem eligentibus, Francia dicta est, ut plerisque placet. Ex his Tectosagibus erant hi, quos Mallius, Romanorum dux, in Gallograecia strauit, et uicit, triumphumq. retulit. pag. 160.

Tenchtheri, Germaniae populi transihenani, qui cum Vsipectibus, & magna multitudine hominum, a Sueuis diu agitati, & triennio uagantes, Rhenum fluuium transierunt, non longe ab ostio, quo Rhenus ipse mare influit, Menapiorum agros, utramque fluuij ripam incolentium, occuparunt. Quo satis constat, Menapiorum fines, quos plerique opinantur Iuliacenses fuisse, multo, quam nunc, maiores exstitisse. Haec gens, postea Rheno discreta, sollicitauit Vbios, nunc Agrippinenses, ut a Romanis deficerent, initio Imperio Vespasiani. Tacitus. pag. 82.

Teutoni, populi ultra Rhenum fluuium fuerunt, ex quibus, & Cimbriis Aduatici fuisse prognati.

gnati. Apud quorum loca, cum id flumen in Galliam uenientes transiissent, impedimenta cum uini fere legionis praesidio reliquerunt. Usus autem Teutonos credit, qui Franconiam, & Bawariam, Germaniae regiones, eisq. finitimas terras inhabitant. Vulgus uero omnes citra, & trans Danubium populos appellat Teutonos. Hi forte, suis fratribus quondam pulsati a Sueuis, qui quamlatissime agros desertos possidere gloriabatur, sese Cimbris sociarunt, cum quibus a Romanis, duce Mario, caesi sunt, quos Pomponius Mela Albi flumini, Cimbrisque, Hermonibus, & Sarmatis propinquos transdit: Teutonos tamen eos esse, qui trans Domitium ad dextram eius inhabitant, plures scribere, inter alpes scilicet Italiae imminentes, & Danubij alueum incolentes. Dicti autem forte sunt a Tuiscone, eorum Rege, Manni filio, ut sentit Tacitus lib. de situ Germaniae. Italica, ac Gallica lingua alludunt.

Tigurinus, pagus, & populi eius quartam partem Helueticae continebant, ac inter Celtas erant. Inde forte coniectura est, eos esse, qui nunc Turegium cum agro adiacenti apud Sulenses, Basilienses, Constantienses, incolunt. pag. 8. & 9.

Tolosates, populi Galliae prouinciae, finitimi Narbonensibus, & Santonibus, nec longe a Sontiatibus, populis in Aquitania, nomen retinent. Ciuitas est metropolis, Francorum Regi subdita. pag. 7. 75. & 178.

Treuiri populi inter Belgas, in confinibus Germaniae,

maniae, finitimi Neruijs, Menapijs, Eburonibus, Rhemis, Mediomatricibus, idest, Metensibus, & Rheno flumini usque in pontem, quo Caesar transiecit exercitum, quae pars nunc est Coloniensis dioecesis. Fere autem omnes Treuiri, Germanica lingua utuntur; &, nisi exercitu coacti, imperata non faciebant. Nam ciuitas, prope Germaniae uicinitatem, quotidianis exercita bellis, cultu, & feritate non multum a Germanis differebat. Horum inter Gallos uirtutis opinio erat singularis; & plurimum equitatu, peditatuq. ualere existimabantur: nomen retinent. Situs ciuitatis est natura munitus, & metropolis huius ciuitatis praesul, unus ex electoribus Imperatoris est, qui, proximis his annis legatus a Maximiliano Caesare ad Venetos ueniens, una cum Cardinali Luxemburgensi, re infecta abiit. pag. 26. 27. 57. 69. 108. 141. & 253.

Triboces, seu, Triboci, populi Germaniae, in finibus Celtarum, & Belgarum, finitimi Tullensibus, Basiliensibus, Spirensibus, Lingonibus, & Rheno, fere omnes Germanica lingua utentes. Ciuitas est Episcopalis prouinciae Magūtinae: nunc Argentineses Latine dicti; quibus uulgaris sermonis cum ueteri satis alludit uocabulum. Hi sunt in regione Alsatia, olim, ut quibusdam placet, Heluetia. pag. 39.

Trinobantes, populi in Anglia, prope firmissimam earum regionum ciuitatem incolentes, mari proximi, & Cenimagnis, & Segontiacis, Ancalibus,

litibus, Bibrocis, Cassiis, Angliae populi. pag. 118.

Tubantes, Germaniae populos, qui Phrysiæ partem mari Oceano, Rheno fluvio, ac lacubus proximam, saltibus, & paludibus abundantem, incoluerunt, quam antea Manni populi habitabant, non memorat, Caesar, sed Tacitus.

Tulingi, populi erant finitimi Heluetijs, inter Celtas, non longe ab Allobrogibus; &, ut quidam opinantur, etiam fuerunt incolae Turegiopidi, nunc inter Heluetios siti, quod forsitan tunc ex illorum pagorum numero non erat, in Constantiensi dioecesi habitantes, sed ab Allobrogibus satis remoti. Quidam autem interpretantur Turegum, quasi Duregum, id est duorum regum: & Tulingos credunt nunc Lotharingos esse dictos, nomine composito, ex Lotario eorum Rege, Carlomani stirpe. pag. 4. & 18.

Tungros, Belgarum populos, Tacitus facit. Hi cis Rhenum, & Mosam, inter Eburones, numerantur. opidum est, nomen retinens. olim ciuitas episcopalis. Huius sedes postea fuit ad Leodiensem urbem translata, usque ad cuius opidi moenia, ut plerique uolunt, Oceanus protendebatur, cuius rei quaedam illic uetustatis adhuc monumenta uidentur. Inde Caesar scribit, Eburones fuisse mari proximos.

Turones, populi inter Celtas, Carnutibus, & Andegauensibus finitimi, proximi Oceano. Ciuitas est metropolitana, cuius omnes suffraganei

*sunt in Celtica, et ex maiore parte in Britanniae ci-
terioris Ducatu, nomen retinens, in Regno Fran-
corum sita, quam et Andegauensem urbem D. Hlu-
douicus, Francorum Rex, Britanniae Ducatui de-
traxit: cuius tamen prouinciae omnes aliae, Bri-
tanniae etiam Britonantis, ciuitates remanserunt.*
pag. 62. & 176.

*Tygenos (quin potius, Icenos) populos An-
gliae, quorum Rex Prasutagus, Neronem Impera-
torem heredem instituit. Non memorat Cae-
sar, sed Tacitus.*

V

*VADAM, inter Coloniensem, & Traiecten-
sem urbes locum ultra Nouesium Rheno fluuio,
& cis eum adiacentem in Ducatu Cleuensi situm,
Caesar non memorat, sed Tacitus.*

*Vangiones, populi Germani, inter Belgas nume-
rantur, finitimi Tullensibus, Metensibus, Spirensi-
bus, Maguntinis, ac Rheno fluuio, omnes fere Ger-
manica lingua utentes. Ciuitas est Episcopalis,
Prouinciae Maguntinae, nunc Vuormacienses dl
Eti. Alsatiaeq. (olim, Heluetiae, tunc, Galli-
ci; nunc autem, Germanici iuris) adscripti, quo
magis ipsi, & Spirenses, ac Argentinienses, quin
& Maguntini, tamquam omnes altae Aleman-
niae attributi, & ad ripas Rheni citeriores siti, ui-
derentur inter Celtas forsan collocandi, nisi quis
recta*

recta a Matronae fluminis ortu ad Rhenum fluvium Celtas his finibus a Belgis dispartiat; quibus Belgis pari ratione Viredunum, quae ciuitas est Episcopalis prouinciae Treuirensis, in Ducatu Barrensi consistens, adscribitur . pag. 39.

Vascones, in Aquitania populos, Tacitus memorat.

Vatasticam insulam, in fluuio Rheno, finitimam Batavis, & Phrysiis, quae est dioecesis Traiectensis, non memorat Caesar, sed Tacitus. Batavis autem, quos Hollandos dicimus, longe alios esse, certum est, ab illis Hollandis, qui prope Balteum mare, ac Daciam habitant; sicut & alia est, circa id mare, & Daciam, Zeelandia.

Vatuca, seu Ratuca, inter Belgas castellum, quasi in medijs Eburonum finibus, non longe a colle uno, siluis, & tumulo, ac magna conualle, ubi Titurius, & Aurunculeius Romani hiemantes cum legione una, & v. cohortibus, a 11. Eburonum regibus dolis intercepti sunt. Id castellum proximum fuisse Limburgensi, nec longe ab Aquisgranii urbe, uerisimile est: forsan eo loco, ubi est nunc castellum, cui Valcatus Mons nomen est. Vatucae tamen castello, ut Caesar ipse describit, suberat Rhenus fluuius: propterea nonnulli credunt, Vatucam castellum fuisse, ubi nunc est Iuliacum opidum, quod Ducatus est titulus, inter Aquisgranum, & Coloniam, Germaniae urbes cisrhenanas, quod a Iulio Caesare denominari putant, ubi adhuc plura insignia uetustatis monumenta

menta apparent . pag. 165 . 167 .

Vbij , Germani populi, olim transrhenani, quorum fuit ciuitas ampla, & florens, ut est captus Germanorum, qui paullo sunt eiusdem generis, & ceteris humaniores, quia Rhenum attingunt, multumq. ad hos mercatores uentitant, & ipsi propter propinquitatem Gallicis sunt moribus assuefacti. Hos Sueui diu, & saepe bellis experti finibus expellere adnixi sunt, & sibi uectigales fecerunt, multoq. humiliores, & infirmiores reddiderunt, in quorum fines Caesar primo trans Rhenum exercitu, per pontem, in Menapijs factum, ducto, vastatis agris Sugambrorum, se recipit. Iterum autem paullulum supra eum locum, quo ante exercitum transduxerat, pontem in finibus Treuitorum fecit, legionesq. transduxit; cuius pontis ultima pars transrhenana ripas *Vbiorum* continebat. Hos esse Agrippinenses, nunc Colonienses, a Claudio Caesare, Agrippinae uiro, acceptos plerisque placet; qui, ut uerisimile est, a Sueuis compulsi, citra Rhenum, hortante Agrippina, urbem condere, & habitare coeperunt: quae ciuitas paullo post cum Romanorum socia esset, ac recens condita, fatali igne, ut Tacitus scribit, consumpta est: & fere eodem tempore simili casu Lugdunum incensum, & dirutum esse constat, ut in Epistolis refert Seneca. *Vbij* igitur, Caesaris tempore, ut coniectura est, loca, ubi Marchiae Comitatus a Duce Cluiensi nunc possessus, et *Vuesthaliae* opida sunt, parsq. Ducatus Montensis incoluisse

coluisse praesumuntur, quorum adhuc magna pars ad Coloniensem ecclesiam pertinet. Hos Tacitus, transrhenanos etiam suo tempore fuisse, scribit, quod forte ad utramque Rheni ripam uicos, agros, possessionesq. haberent. Sic & Allobroges ad Rhodani ambas ripas, & Menapij tunc ad Rheni utramque ripam, sic & Phrysi, & Geldrenses nunc, ad ipsius Rheni ambas ripas, uicos, agros, possessionesq. habebant, & adhuc possident. Quin & aliquando usque ad Rhenum fluuium protensos Saxones fuisse, quibusdam placet. quod facile est, cum quis origine Saxo illic forte aliquid posfederit, ut saepe principibus alienigenis hoc diuerso iure contingit. pag. 83. 91. 93. 150. & 151.

Vellauni, populi inter Celtas, proximi Helueteris, seu, Helueteris, Cadurcis, Gabalis, & Aruernis, quorum sub imperio esse consueuerant. ciuitas est Episcopalis in prouincia Bituricensi, nomen retinens, a multis tamen Sancti Flori ciuitas dicitur. pag. 224.

Vellaunodum, inter Celtas, opidum Senonum, propinquum Agendico, Senonum opido, ac Genabo, opido Carnutum, quod Genabum opidum, pons Ligeris fluminis continebat, nec longe ab Auarico, & Nouioduno, opidis Biturigum, in Francorum Regno situm. pag. 180.

Velocasses, populi inter Belgas, Morinis, Neruijsq. finitimi, proximi Ambianis, & Atrebatibus. Hi hodie Casletenses dicti, in Comitatu Flan-

Flandriae, & Francorum Regno, Morinensiq. dioecesi siti, instar pagi sunt. Hanc prouinciam repetit Rex Franciae nunc a Duce Burgundiae. pag. 44.

Veneti, populi inter Celtas, ex maritimis ciuitatibus Oceanum attingentibus, quae Armoricae appellantur; proximi Vnellis, Osismis, Curiosolitibus, Sesiuijs, Aulercis, Rhedonibus: hi, ut quibusdam placet, etiam Vanes dicti sunt, in prouincia Turonensi, & regno Francorum siti. ciuitas est Episcopalis, cuius amplissima erat auctoritas omnis orae maritimae regionum earum in Britannia Britonante. Sunt praeterea alij quidam populi, Auenionensibus proximi, Venuxium Comitatum incolentes, patrimonio Beati Petri subditi. Hos, partem Galliae, prouinciae Romanorum fuisse, quibusdam placet. pag. 62. 66. 67. & 68.

Veragri, populi extra Celtas, Belgas, & Aquitanos, inter Sedunos, Antuates, & Allobrogas, Montesq. Sancti Bernardi, & Brigam, quos Veragros Rhodanus fluuius interlabitur. Caput gentis est uicus, ubi Abbatia, qui Sanctus Mauritius dicitur, dioecesis Sedunensis. quidquid tamen agri trans Rhodanum possidebant, Celtis adscribitur. Per hos ad montes illos, quos Caesar, summas alpes, nominat, ex Gallia in Italiam uenientibus aditus est. pag. 63. Varagri sunt Plinio.

Verbigenus, pagus Heluetiorum, inter Celtas. pag. 19.

Vero-

Veromandui, populi, inter Belgas, Rhemis, Atrebatibus, Nerayisq. finitimi, nomen retinent, in Francorum Regno siti, at ex magna parte in diocesi Laudunensi, ac Sueffionensi, & ex toto in provincia Rhemensi, instarq. provinciae habentes, inter quos sunt incolae opidi Sancti Quintini, quos Rex repetit. Vermandois, a Gallis, mutata aliquantulum nominatione, dicti. pag. 44. 51. & 56.

Vesontio, opidum maximum Sequanorum, natura loci munitum, inter Celtas, nunc Comitatu Burgundiae circumsaepum. Ciuitas est imperialis, ac metropolitana, nomen retinens, mutata littera V in B, ut Romanis, & Vasconibus pronuntiandi mos est. Situm habet, qualem Caesar in Commentariis descripsit, praeterquam quod nunc eam idem fluuius ex magna parte intersecat. In illa sunt loca uetusta, qualia Romae, quae Pantheon, Campus Martius, Campusq. Mineruae, uulgo semper Latine dicta sunt, multaq. alia praeae uetustatis monumenta consistunt. pag. 27.

Vetera Castra, hibernorum Romanorum locum, citra, & prope Rhenum fluuium, amplum habentem uallum, cuius pars in collem leniter exsurgens, pars equo aditur. Vbi opidum, & obliqua in Rhenum moles, cuius obiectu uultus amnis, & latitudo camporum inter ciuitates Traiectensem, & Colonensem, quibus hibernis obsideri, premiq. Germanias Caesar Aug. crediderat. non Caesar, sed Tacitus refert. In Cleuensi Ducatu situm.

Vienna,

Vienna, ciuitas metropolis in Gallia, prouincia Romanorum, nunc Delphinatus, extra Celtas, Belgas, & Aquitanos, quam fluuius Rhodanus praeterfluit, ad eius citeriores ripas sita, proxima Aruernorum finibus, dispartiente Rhodano, Aeduorum finibus Caesaris tempore, ad quos Matisco opidum, nunc ciuitas, pertinebat, hodie Lugduno ciuitati finitima, beneq. sita. pag. 179.

Vindonissae, locum prope Maguntiam, urbem cisrhenanam. non Caesar, sed Tacitus, refert.

Vnelli, populi inter Celtas, ex maritimis ciuitatibus Oceanum attingentibus, proximi Andibus, Venetis, Osismis, Lexobijs, Curiosolitibus, Sesunij, Aulercis, Rhedonibus, inter ciuitates Armoricas numerati, in prouincia Turonensi, & Francorum Regno siti. pag. 62.

Vocates, inter Aquitanos, proximi Tarusatibus, Sontiatibus, Tarbellis, Bigerrionibus, Garummi, Garitibus, Cocosatibus, & Hispaniae citeriori, in regno Francorum siti. ab his forte Vascones dicti. Hos coniectura est, fuisse Vesaticos. Ciuitas est Episcopalis, in prouincia Auscitana, in Francorum Regno sita, quos Vasatenses dicimur. pag. 80.

Vocetius mons in Heluetijs, quem Caesar non memorat, sed Tacitus.

Vocontij, populi, extra Celtas, Belgas, & Aquitanos, citra Rhodanum; Centronibus, idest, Tarentasiis, finitimi, & Allobrogibus, ultra Alpes Graias, quibus hodie Mons Cinerum, siue

Cine-

Cinesius, nomen est. Hos Isara fluius alluit, Vatsatium, Gallice. pag. 7. & 77.

*Volcae, populi prouinciales, non longe ab Arto-
miciis, seu, Arecomiciis, qui nunc Aurasien-
ses sunt, Tolosatibus, Narbonensibus, Massiliensi-
bus, Gabalis, Cadurcis, Heluijs, ac Ruthenis,
extra Celtas, Belgas, & Aquitanos. Hos Rho-
danus fluius alluit, posthac Ligusticum mare in-
fluit. Aremici, aut Arecomici, pridem, a non-
nullis; nunc Auenionenses dicti. Ciuitas est
Episcopalis prouinciae Arelatensis olim, nunc
uero Viennensis, maiorum nostrorum memo-
ria patrimonio Beati Petri, emptionis titulo, ad-
dita. Hic Romani Pontifices Sedem, magno totius
Italiae incommodo, maiore urbis Romae, tenuere,
LXX. & amplius annos, donec felicissimo euentu
Italiae restituti Pontifices, ad hanc diem mansere.
pag. 178. & 216.*

*Vogesus, mons, in finibus Lingonum, a quo
Mosa fluius profluit, non longe a fonte Matronae
fluij, in Francorum Regno situs. pag. 87.*

*Vsipetes, Germaniae populi transrhenani, qui
cum Tenchtheris, & magna multitudine homi-
num, a Sueuis diu agitati, & triennio uagantes
Rhenum fluuium transierunt, non longe ab ostio,
ubi in mare influit, & Menapiorum agros utram-
que fluminis ripam incolentes, occuparunt. Ex
hoc constat, Menapiorum fines, quos plerique
opinantur Iuliacenses fuisse, multo latiores, ma-
ioresq. exstitisse, & agros Ducatus Montensis Rhe-*

ni ripis ulterioribus adiacentes, ac etiam Cluensis possedisse. pag. 84. & 91.

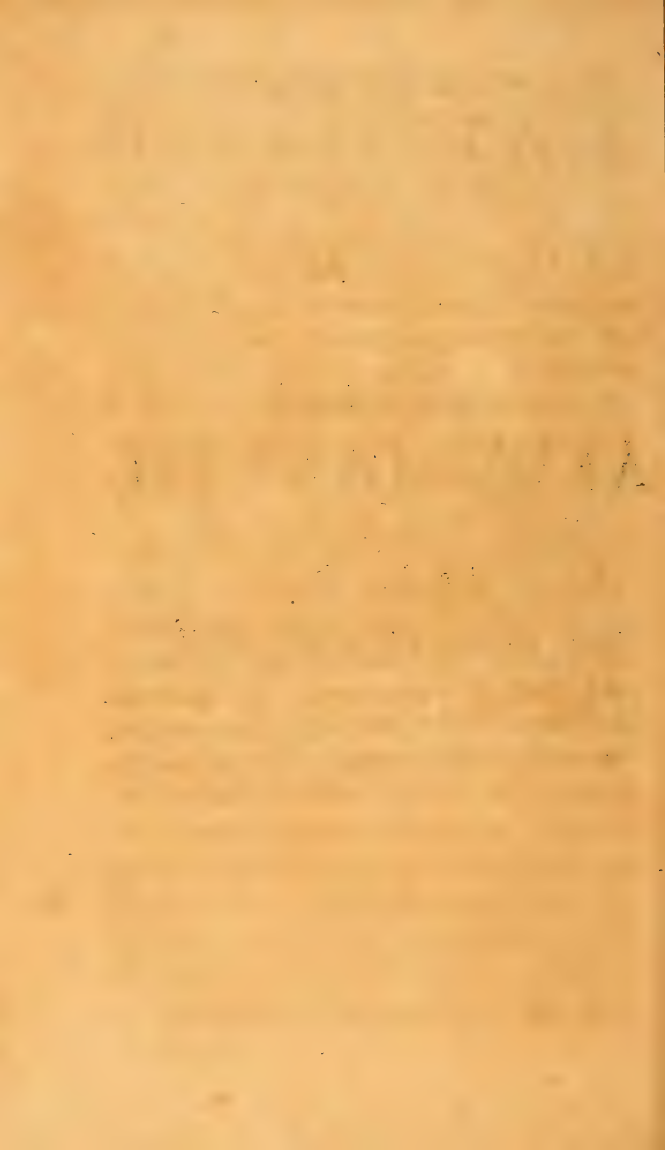
Vualis, seu *Vacalos* est pars fluminis Rheni, quam Mosa fluuius recipit ante, quam in Batavos, & mare Oceanum fluat, & est dioecesis Traiectensis, prope Nouiomagum opidum, & Traiectensem urbem Episcopalem, nomen retinens. pag. 87.

Vxellodunum, opidum in finibus Cadurcorum, inter Celtas, non a longe Gallia, prouincia Romanorum, monte, egregie loci natura munito, situm; cuius partes omnes praeruptissimis saxis difficili adscensu, & flumine infimam uallem diuidente, totum paene montem cingente, praemunitae erant. sub cuius etiam muro magnus fons aquae pererrumpebat, ab ea parte, qua fere pedum CCC. interuallo fluminis circuitus uacabat. Vide Caesarem de bello Gallico lib. I I X. pag. 257.

A TQVE haec de Gallorum, Gallisque, qui aut proximi, aut finitimi sunt populis, ita perstrinximus, ut, quamuis uetustate illustiare pro uirili consilium fuerit, multa tamen inserta quoque sint, quae tempore haec recentiora, mores, & uiros, ac res praeclare gestas ab ijs explicent. Nec tamen singula persecuti sumus, sed summas rerum, & ex his illustrissima quaeque libauimus. Nam, si aliarum quoque gentium, quae toto orbe, nunc degunt, nominum mutationes, fortunae uarietates, mores, locorum diuersas appellationes, aut fluminum, uires, res gestas ad hanc normam dirigere uoluissim; id sane & operosum nimis, ac immensi paene operis fuisset, & consilij obliti nostri uideremur: quippe qui ab initio Caesarem tantum, aut Tacitum, & Gallos, ac finitimas his gentes hoc nostro indice complecti uoluerimus, reliquum operis & in aliud tempus, & in alias commentationes reiecerimus. Illud ad monuisse diligentem lectorem uolo, multa illum ex uaria historiarum lectione collecturum, quae Europam, & Asiam, ac Africam, saltem oram litoralem, notiora nobis factura sint. Nam, ut ulterius penetres, haec legis Mahometanae diuersitas a Christiana pietate prohibet: sed & ipsa orbis parens, gentium omnium regina, Italia, tantas mutationes sensit, ut uix nomen ullum retineat, quod olim habuit. Quis enim nescit, eam Italiae partem, quam Samnites, Apuli, Graeci, Campani olim tenuere, totam nunc in Regni Neapolitani nomen

nomen abiſſe : quod olim *Latium*, nunc *Campaniam*, aut terram *Romanam*; quae *Gallia cisalpi-
na*, in *Lombardiam*; quae *Venetia*, in *Marchiam
Taruſinam*; quae *Flamina* olim, nunc in *Roman-
diolam* eſſe mutatam? Iam, quae priſcis illis tem-
poribus clariffima opida fuerant, aut penitus
conciderere, aut in uicus abiere, ſucceſſereq. omni-
no cum aliae gentes, tum aliae quoque nominatio-
nes diuerſiſſimae. *Lirim* enim, a ueteribus *am-
nem* dictum, iam DCC. ab hinc annos a *Garilia-
no* caſtello, quod *Saraceni* munitiſſimum propugna-
culum ſibi conſtruxerant, *Garilianum* appella-
mus. *Ticinum*, olim, nunc *Papiam*, a *Pa-
pio* quodam, Gallorum duce. *Fregellae* ipſae in
Campania in *Pontem Curuum* mutatae. *Egna-
tia Apuliae*, *Iuuenatium* a nobis dictum. *Anie-
num* ipſum patrem, *Tiberonem* accolae uocant.
Sipus, illa ſaepiarum captura celebris, & inde
nomen adepta, nunc *Manfredonia* uulgo, a *Man-
fredo*, *Secundi Federici Imperatoris* filio dicitur.
Verum longius, quam par forſan erat, euagati ſu-
mus. Cetera ſibi lectoris diligentia pariat, aut
in altiori otio a nobis exſpectet.

SCHOLIA
ALDI.MANVTII
PAVLLI.F.
ALDI.N.
IN.C.IVLIVM.CAESAREM

HIERONYMO
MATTHAEIO
ROMANO

PROTONOT. APOSTOLICO
AC. VTRIVSQ. SIGNATVRAE
REFERENDARIO

ALDVS . MANVTIVS
PAVLI . F . ALDI . N.
S . P . D.

AGNA sana inter Mor-
tales dubitatio semper
fuit, atque adeo maxi-
ma, HIERONYME. MAT-
THAEIE, Bellica ne uir-
tus, an Litterarum prae-
stantia, primas sibi uindictet. & id qui-
dem iure dubitatur. nam, si Militiam spe-
ctemus, qua in re magis non modo uires
nostras, uerum etiam prudentiam, osten-
dere possumus? ea ingenium acuit, prae-
terita nobis ante oculos ponit, ex alio-
rumq. euentis, ut quisque prospere, uel
aduerse, ceciderit, consilium capere nos
docet.

docet. Sin autem litteras perpendamus, eae nos belli, domique, ornant, & ita quidem ornant, nihil ut paene sine ijs esse, ac prorsus non esse, uideamur. Equidem, si in huiusmodi controuersia iudicium mihi meum proferendum esset, ita statuerem: Cum aliquam litteratum posse esse constet sine Militiae cognitione, Ducem in Militia mihi nullum probari litterarum expertem, unde & prudentiam, & cetera ornamenta, sibi comparare possit. Hoc ego ita statuerem; nec, ut arbitror, qui sententiae meae subscriberent, spectatae homines auctoritatis deessent. Qui uero non tantum litterarum sit expers, uerum etiam ea sit prudentia praeditus, ut ipse alios facillime, suo exemplo, docere possit; (quam quidem litterarum adminiculo apprehenderit) eum ego tantum non admirandum, nedum probandum, iudico. Hinc multos cernimus in litterarum cognitione praestantes, haud ita tamen in Militia multos. Rerum enim usum qui habeat, uix quemquam reperias, qui idem litterarum in studijs uersari commode possit, magna tractans, humillima haec reputat,

putat, indignaq. prorsus ea auctoritate,
quam ex maximis maximarum rerum ne
gotijs sibi inter homines acquisiuerit.
Nec tamen, cum paucos reperiri dixe-
rim, nullos dixi. Multos enim apud ue-
teres illos, multos Patrum quoque no-
strorum memoria, fuisse accepimus. At-
que apud ueteres quidem, cum pluri-
morum facta a Scriptoribus, summa cum
dignitate, recenseantur; quis umquam
ALEXANDRUM illum MACEDO-
NEM obliuiscetur? quis non eius imagi-
nem, plurimarum uirtutum laudibus re-
fertam, semper ante oculos habebit? Is
uere ostendit, quantum Litterae non so-
lum ornamenti, uerum etiam adiumen-
ti, Militiae afferant: cum tantum pru-
dentia ualuerit, ut totum paene terra-
rum orbem, decem annorum spatio, non
dum XXXIII. aetatis annum egressus,
subegerit. Doluisseq. is fertur, cum Pa-
ter populos quosdam debellasset, nihil
sibi reliqui remansurum, quo uirtutem
suam posteris prodere, suoq. nomini im-
mortalitatis gloriam comparare, pos-
set. Hunc sibi proponere, hunc specta-
re, huius uirtutes admirari, debet, quis-

quis in bello gloriam aucupatur. si enim, exemplar dum nobis in aliqua re proponimus, non id assequimur, uerum ut plurimum inferiores eo sumus: quis non optimum sibi imitandum statuatur? Hoc se re semper euenire, non solum apud Scriptores legimus, uerum etiam singulis in rebus nobis licet obseruare. Verumtamen quidam etiam, praeclara quadam ingenij ui, summoq. studio, id effecerunt, ut, dum quos conantur imitari, non tantum assequantur, uerum etiam longe ijs superiores esse dignoscantur. De Graecis ALEXANDRUM nominaui: qui, sua uirtute, Inuidiam, immane monstrum, superauit. De Latinis autem, ac Romanis hominibus, (ut multos omit- tam, summa dignos laude, atque admiratione) C. IULIUM. CAESAREM, praecipuum Romani nominis ornamentum, ea semper prudentia praeditum fuisse censui, quae Felicitas a nonnullis appellari posse uideatur. Videmus illum ea facilitate multos superasse Populos, ad quam alijs ne adspirare quidem licuit. Bellum contra Heluetios, & contra Ariouistum, Regem Germanorum,

norum , gessit ; contra Belgas pugnavit ; quibus deuictis , & Neruios , & Aduaticos , in potestatem suam redegit ; Sedunes in Alpibus uicit ; postmodum Venetos , Vnellos, Aquitanosque, debellauit; Morinos, Menapiosque, aggressus , contra Germanos egit ; Rhenum transiuit , Pontemq. miro artificio construxit ; demum , in Britanniam profectus , Britannos expugnauit , iterum Rhenum pertransiuit , contraq. Ambiorigem bellum profectus , cum Vercingetorige pugnavit ; Auaricum, Alesiamque, obsedit , & expugnauit . Neque his contentus, eum se Imperatorem , occasione ciuilis belli , praestitit , qualem post V. C. nemo umquam uiderat ; Caesarem scilicet . Praeterea , quid ille non effecit , quod cum ALEXANDRO merito conferri non possit ? Hic eas res gessit, quas qui legerint, summa incendantur cupiditate eum imitandi ; ea scripsit , quae homines , siue res gestas , siue prudentiam , atque sermonis elegantiam , spectent , admirari potius , quam imitari possint . ut uerissimum omnes iudicent Ciceronis de eo iudicium . Eius ego lectione cum miri-

fice delecter, ceteros etiam summopere cupio, in hoc, non tam meum, quam doctissimorum uirorum, iudicium sequi. in quauis enim facultate abonde omnibus satisfaciet. Is cum ex Aedib. nostris denuo emittendus esset, commitendum non putavi, ut, cum multum in aliis Scriptoribus laboris impenderim, meam in hoc diligentiam possit quisquam requirere. Quantum igitur potui, elaboravi, ut emendatior prodiret, quam usquam antea. Quod si non plane assecutus fuero, non tamen laborem meum irritum prorsus esse, iudicandum; qui, si non omnia, multum certe praestiterim. Absoluta propemodum editione, meq. de inscribendo libro, Patriaeq. reddendo cogitante; ecce peropportune se nobis obtulit IULIVS. IACOBONIVS, quem, in Italiam ex Pannonia; Germaniaeque, redeuntem, Venetijs mecum commorari aliquantisper uolui, ut, qua iuuenis doctissimi, meiq. amantissimi, familiaritate, & uirtute, plures annos Romae usus sim, eandem nunc longo satis intervallo regustarem. Is igitur, cum ego ei meum de CAESARE consilium communica-

municarem, nihil affirmavit posse a me
hoc tempore fieri aptius, aut laudabilius,
quam si, CAESAREM cum ederem,
measq. in eum Annotationes, Romano
homini dicarem. Cum uero simul no-
biscum reputaremus, cui dandus esset,
tu praecipuus nobis occurristi, cui ma-
iora omnia debentur. Tu, antiquissi-
ma MATTHAEIORVM Familia natus,
summae uirtutis, magnae cognationis,
quid non te ipso, tuisq. maioribus, di-
gnum praestas? quid ue praeteris, in quo
solidae uirtutis lumen aliquod appareat?
Nam, quod ad antiquitatem, splendo-
remque, Familiae attinet, summum le-
gimus Pontificem, INNOCENTIUM
II, ante annos CDL, ex ea prodijisse. ne-
que tantum hoc legimus, uerum & il-
lud: Patrum nostrorum memoria fuisse,
qui, eius nobilitate allekti, uestram
affinitatem appetierint. Quaecum am-
pla sint, nolo tamen in eis recensendis
multus esse, ne, dum maiorum tuorum
facta expono, uirtuti iniuriam faciam.
Tu enim, HIERONYME. MATTHAE-
IE, tu is es, qui, uel si nulla tibi nobili-
tas esset, (quae certe summa est) Igno-
bilitatem

bilitatem ipsam illustrare posses, nobilissimamq. efficere. Tu, adhuc adolescens, in Patria, es affecutus, ut Pontifici Max. (cui uero Pontifici? ei, qui uirtutem in omni uita plurimi fecit; in eaq. ornanda nullum sibi modum statuit) gratus esses, itaq. gratus, ut, cum de aliis, tui similibus, recte sentiat, de te eum optime sentire omnes intelligant. Hinc augurantur omnes, si diutius ei uita contigerit, quod quidem summis precibus a Deo nobis petendum est, ut, quae optima, sanctissimaque, coepit, ad exitum perducere possit, ea tibi summum Pontificem delaturum, quae uel maxima ab omnibus recte iudicantur. Quis autem aliter sentiat, te, tuamq. uitam, inspiciens, tuos mores intuens, totum denique exanimans. Verum optime intelligo, non eum me esse, qui tuas uirtutes praedicare possim, praefertim quae Epistolae modo uix, aut ne uix quidem, comprehendere possint. Finem igitur imponam, ne laedam modestiam tuam. Is enim es, qui, tua merita nominari, non facile patiaris. Hoc unum non omittam: Tibi me semper, tuisq. uirtutibus, ita deuinctum fore, tamquam

quam si unus de tuis essem ; idq. me non
hoc praecipue officio uoluisse ostendere ;
uerum alia cum hoc tempore deessent, no
luisse committere, ut interim signum ali-
quod, etiam si minimum , propensi ad te
colendum, amandumque, animi deesset.
Vale. Venetijs, Kal. Nou. ∞ D LXX

IN . C . IVLII . CAESARIS
DE . BELLO . GALL.
LIB . I

P. I. [NGVA,] uide Strabonem, lib. VI.
I [NSTITVTIS, legibus] uide Cae-
sarem ipsum, lib. VI. de bell.
Gall. Ammianum Marcell. lib. XV. & Stra-
bonem, lib. II.

3 AMICVS appellatus erat,] Quibus de caus-
sis mos hic fuerit apud Romanos, uide Liu.
lib. I. de Bel. Macedonico.

4 ALLOBROGVM, qui nuper populo R. pa-
cati erant] Cicero, in oratione de prouin-
cijs consularibus: C. Pontinius, fortissimus
uir, ortum repente bellum Allobrogum, at-
que hac scelerata coniuratione excitatum,
proelijs fregit, eosq. domuit, qui laceffie-
rant, & ea uictoria contentus, rep. metu li-
berata, quieuit. Ammianus autem Mar-
cellinus, lib. XV. Fabium Maximum, a de-
uicta, & prorsus domita, Allobrogum gen-
te, Allobrogici cognomen consecutum esse
scribit.

4 RHODANVS fluit] a Rhodo opido, Rho-
diorum colonia, dictus Rhodanus. Vide
Plin. lib. III. cap. 4. Pomponius uero Me-
la, ita de eius ortu, & exitu, scribit: Non
longe ab Istri, Rhenique, fontibus Rho-
danus surgit, deinde, lacu Lemano acce-
ptus,

- „ ptus, tenet impetum : & , cum se per me-
 „ dium lacum egerit, tantus egreditur, quan-
 „ tus uenit. Eius descriptionem uide apud
 Ammianum, lib. xv.
- 5 Iter haberent nullum aliud] magnis placet,
 quod in antiquis legitur : Aliud iter habe-
 rant nullum.
- 6 AD Idus Apr.] usitatus loquendi genus, A.
 D. idest, Ante diem Quod ab alijs quoque
 observatum uideo . Nec tamen placet.
- 7 FLVMEN est Arar,] Sanconnam dictum hunc
 fluuium tradit Ammianus, lib. xv.
- 8 MAGNAM partem eorum concidit :] non a
 Caesare, sed a Labieno, eius legato, Tiguri-
 nos superatos esse, tradit Plutarchus.
- 8 Is Pagus appellabatur Tigurinus.] Pagi, in
 „ quit Festus, dicti a fontibus, quod eadem
 „ aqua uterentur . aquae enim, lingua Dorica
 „ πᾶγῶν appellantur.
- 9 HIC Pagus unus, cum domo exisset, patrum
 nostrorum memoria, L. Cassium, con-
 sulem, interfecerat] epitome Liuiana,
 „ lib. l x v. L. Cassius, consul, a Tigurinis Gal-
 „ lis, pago Heluetiorum, qui a ciuitate se-
 „ cesserant, in finibus Allobrogum, cum ex-
 „ ercitu, caesus est . milites qui ex ea clade
 „ superauerant, obsidibus datis, & dimidia
 „ rerum omnium parte, ut incolumes dimit-
 „ terentur, cum hostibus pacti sunt . Idem-
 tradit Orosius, lib. v. cap. 17. In quo quid-
 dam

*dam diuersum a Caesare, & epitome Liui-
na, uidere licet.*

9 SVB iugum miserat.] *Festus : Iugum, inquit,
„ sub quo uicti transibant, hoc modo fiebat :
„ Fixis duabus hastis, super eas ligabatur ter-
„ tia ; sub ijs uictos discinctos transire coge-
„ bant . Vide Liuium quoque, initio lib. I X.
ab V. C.*

10 QV o grauius homines, ex commutatione
rerum, doleant, quos pro scelere eorum
ulcisci uelint, his secundiores interdum
„ res, &c.] *Val. Max. lib. I. cap. 2 . Lento,
„ inquit, gradu, ad uindictam sui diuina pro-
„ cedit ira : tarditatemq. supplicij grauitate
„ compensat. Claudianus lib. I. in Rufinum.
- tolluntur in altum,*

Vt lapsu grauiore ruant.

Et Vetus Poeta apud Arist. Rhet. I I.

Πολλῶς ὁ δαίμων ἔκατ' εὐνοϊανφέρων
Μεγάλα δίδωσιν ἐντυχήματ' ἄλλ' ἵνα
Τὰς συμφορὰς λάβωσιν ἐπιφανεσέρας .

Et Hom. Iλ δ.

Ἐἵπερ γὰρ τε καὶ ὤτλη' Ὀλύμπιος οὐκ ἐτέλεσεν ,
Ἐκ τε καὶ ὄψε τελεῖ : σύν τε μεγάλῳ ἀπέτισαν
Σὺν σφῆσιν κεφαλῇσι, γυμναζίτῃ, καὶ τεκέεσσιν .

12 SVMMO magistratui praeerant,] *duos ex ea-
dem familia Vergobretos creari non posse,
eisq. Aeduum finibus exire fas non esse,
trahit Caesar, de bello Gall. lib. V I I. pag.
195. & 196. Quo ex loco, acerrimi uir in-
genij,*

genij, omniumq. litterarum laude praestans, Nicasius Ellebodius Castletanus, Prae erat, hic legendum putat, non, Praeerant.

- 12 AEDVIS libertatem sint erepturi]: fratres enim sunt a senatu R. & consanguinei, ap pellati. infra. Cornelius quoque Tacitus, lib. XI. hist. sic ait: Primi Aedui senatorum in urbe ius adepti sunt. datum id foederi antiquo, & quia soli Gallorum fraternitatis nomen cum populo R. usurpant. Et Cic. lib. I. ad Att. Aedui, fratres nostri, pugnant. Epit. Liu. lib. LXI. Aedui, socij populi R.

- 13 REPERIEBAT etiam Caesar, &c.] antiquus liber bibliothecae Vaticanae: Reperiebat etiam in quaerendo Caesar, quod proelium equestre aduersum paucis ante diebus esset factum, initium eius fugae factum a Dumno rige, atque eius equitibus. Quae melior est lectio, ut mihi quidem uidetur.

- 14 C. VALERIVM Procilium,] ita legi in uetustis & nummis, & lapidibus, non Porcili-um, ostendimus in ORTHOGRAPHIA nostra.

- 15 P. CONSIDIVS, &c.] uide Appianum, lib. I. Bel. Ciu. & in Parthico; & Plutarchum in Sulla, & Crasso.

- 16 ID se a Gallicis armis, atque insignibus, cognouisse.] liber Gryphij praepositionem omit tit. Et sane uenustius haec legentur, si absit.

16 DECVRIONIS equitum Gallorum,] *Vege-*
 , , *tius, lib. II. cap. 14. Quemadmodum, in-*
 , , *quit, centuria, & manipulus, peditum uo-*
 , , *catur: ita inter equites turma. & habet una*
 , , *turma, equites XXXII. & qui huic praeest,*
 , , *decurio appellatur.*

17 PHALANGE facta,] *Q. Curtius, lib. III.*
 , , *Phalangem, inquit, Macedones uocant pe-*
 , , *ditum stabile agmen: ita ut uir uiro, & ar-*
 , , *mis arma conferta sint. Vegetius autem*
lib. II. cap. 2. non tantum Macedones, ue-
rum etiam Graecos, & Dardanos, Phalan-
gib. usos esse, scribit: & in una phalange
IX. armatorum millia censa esse. De hac
autem Germanorum phalange, ita Orosius
 , , *lib. VI. Pugna maxime grauis ex phalan-*
 , , *ge Germanorum fuit, quam, coaëto in unum*
 , , *agmine, scutisq. supra capita contextis, ad*
 , , *irrupendam Romanorum aciem tuti undi*
 , , *que praestruxerant. Sed, postquam aliqui*
 , , *Romanorum militum, agilitate, audacia-*
 , , *que, insignes, supra obductam saliere te-*
 , , *itudinem, scutisq. sigillatim, uelut squa-*
 , , *mis, reuulsis, desuper nudos deprehensorum,*
 , , *detectorumq. humeros perfoderunt, territi*
 , , *hostes nouo mortis periculo, terribilem dis-*
 , , *soluere compagem. Hinc Iuuenalis: Iun-*
 , , *ctaeq. umbone phalanges. Testudinem Ro-*
mani dicebant.

17 SCVTIS uno ictu pilorum transfixis,] *Ve-*
 , , *getius,*

„ getius, lib. II. cap. 15. Bina, inquit, sunt
 „ missilia, unum maius ferro triangulo, uncia
 „ rum nouem, hastili pedum v. & semis, quod
 „ Pilum uocabant, nunc Spiculum dicitur. Vi
 de & Polybium.

18 A B hora VI. ad uesperum pugnatum sit,)
 non uideo, cur alij mutarint, Ad uesperam,
 cum Plautus Amphitr. (teste quoque No-
 „ nio) sic locutus sit. Haec, inquit, illis est
 „ pugnata pugna, usque a mane ad uesperum.
 „ Et idem Caesar dixit: Acriter utrimque
 „ ad uesperum pugnatum est. Et de Bel. ciu.
 „ II. Magistris imperat nauium, ut primo
 „ uespere scaphas ad litus impulsas habeant.

18 M A Z A R A S, ac tragulas,] cum Sisenna, apud
 „ Nonium, dixerit, Galli materibus, Sueni
 „ lanceis configunt. Et: alij materibus, aut
 „ lanceis tamen medium perturbant agmen:
 non inepte ante me natum repositum uideo a
 quibusdam, Materes, siue Materas. Maza
 cem apud Hesychium, hastam Persicam di-
 ci, dicunt alij. Tragula autem quid sit, do-
 cet Festus: cum dicit, teli genus esse, sic di-
 ctum, quod scuto infixum trahatur. Nonius
 uero Marcellus Tragulam hastam esse dicit.

„ Ad Herennium IV. Siquis Macedones appel-
 „ laret, hoc modo: Non tam cito Sarissae
 „ Graecia potiti sunt: aut idem, Gallos si-
 „ gnificans, dicat: Nec tam facile ex Italia
 „ materis transalpina depulsa est.

18 **C**IRCITER millia hominum CXXX] centum millia, *Plutarchus dicit proelio superfuiffe . Entropius autem lib. VI. tradit, Heluetijs, ac eorum socijs, CXLVII. millia in proelio isto interempta esse . Strabo autem circiter CD. millia interiiffe, & IIX. millia hominum euafiffe.*

18 **I**N nullam partem noctis] *Gryphij liber, Nullam partem noctis. Recte. Sic lib. IV. pag. 72. Maximam partem lacte, atque pecore, uiuunt. Sic locutus & Cicero lib. I. de Off. pag. 19. & Fam. ep. 15. lib. IX. & Coel. ep. 9. lib. IIX. & Acad. II. & Tusc. IV. & Ter. Eun.*

19 **V**ERBIGENVS appellatur,] *alias, Urbigenus . Quidam legunt, Urbienus, uel, Urbinius : ab Vrba, antiquissimo Heluetiorum opido.*

19 **P**RIMA nocte,] *Gryphij liber, Prima noctis uigilia. Quo modo locutus & lib. V. Sed, Plaut. Curc. Siue media nox est, siue prima uespera . Et Caesar ipse lib. II. de bel. ci. Magistris imperat nauium, ut primo uespere scaphas ad litus impulsas habeant . Aemilius quoque Probus, in Eumene, Hisque, inquit, praecipit, ut prima nocte quamlatissime possint, ignes faciāt. Et hic de bel. ciu. lib. III. Postero die Caesar similiter, praemissis prima nocte impeditis. &c.*

19 **I**N hostium numero habuit,] *re uera occidit:*

dit : sed mentionem crudelitatis uitare uoluit.

20 Boios, petentibus Aeduis . quod egregia uirtute, erant cogniti, ut in finibus suis collocarent, concessit.] *Caes. lib. VII. de bel. Gall. pag. 179. sic: Vercingetorix rursus in Bituriges exercitum ducit, atque inde profectus Gergouia, Boiorum opidum, quos ibi, Heluetico proelio uictos, Caesar collocauerat, Aeduisq. attribuerat. &c.*

20 LITTERIS Graecis confectae,] litteris, & sermone. quod Strabonis testimonio probatur. Sic enim lib. IV. Καὶ φιλέλληντας κατεσκευάζε τοὺς Γάλας, ὥστε ὁ τὰ συμβάλλαι αἰετὴν μὲν γράφην. Caesar autem, lib. V. pag. 136. Epistolam, inquit, Graecis conscriptam litteris, ad Ciceronem mittit, ne, intercepta epistola, nostra ab hostibus consilia cognoscantur. Et lib. VI. pag. 155. de Gallis: In publicis, priuatisq. rationibus Graecis litteris utuntur. Confirmatur & a Iustino, qui, similiter locutus, addit, Sermone. ait enim, lib. XX. in extremo: Facto S. C. ne quis postea Carthaginienſis aut litteras Graecas, aut sermonem studeret, ne aut loqui cum hoste, aut scribere, sine interprete, posset. Cum haec iam scripsissem, & qui aliter sentiant, uideam esse uiros eruditos: retineo tamen sententiam meam, ijs rationibus nixam, quae diligentius consideranti

sideranti facile patebunt.

21 VT1 sibi secreto, in occulto de sua &c.] *in alijs, Et occulto. Gryphianus liber, ad oram, tollit haec duo uerba.*

22 TRANSDUCTOS plures:] *Cornelius Tacitus, lib. xx. Caussa, inquit, Germanis transscendendi in Gallias libido, atque auaritia, & mutandae sedis amor, ut, relictis paludibus, & solitudinibus suis, fecundissimum solum possiderent. Idem tradit et Strabo, lib. vii.*

23 NIHIL Sequani respondere, sed in eadem tristitia taciti permanere.] *sumpsit hoc a Demosthene, qui simile quid de Stratone contra Midiam narrat. ita autem in eo legitur: Καὶ δεινὸν οὐδὲν εἰργασμένος, ἔσηκε νυκί σιωπῇ, οὐ μόνον τῶν ἄλλων ἀγαθῶν τῶν κοινῶν ἀπεσερρημένος, ἀλλὰ καὶ τὸ φθέγγασθαι ἢ ὀδύρεσθαι, καὶ οὐδ' εἰ δίκαια, καὶ ἄδίκα πέπονθεν, οὐδὲ ταῦτα ἔξεσιν αὐτῷ πρὸς ὑμᾶς εἰπεῖν.*

24 VT ante Cimbri, Teutonique, fecissent] *Valer. lib. v. Eutrop. lib. v. epit. Liu. lib. lxxvii. & lxxviii. Obsequen., Orosius, Tacitus de situ, & moribus Germanorum, & lib. xx. Major. & Plut. in Mario. Primum in Galliam uenerant Cimbri, anno dcxl. Caecilio Metello, & Papirio Carbone cos. Tandem C. Mario iv. & v. consule ad Athesim fl. superati sunt, anno dclii.*

- 25 VT aliquem locum medium utriusque colloquio deligerent:] *uide Florum lib. III. qui hoc diuerſe narrat.*
- 25 SI quid ille a ſe uelit,] *Parifini, Si quid ille ſe uelit. rectius.*
- 25 EMOLVMENTO] *Molimento, legendum eſſe, ante quinquennium annotatum eſt in Variarum lectionum libro, ad calcem Caſaris impreſſo.*
- 25 IN conſulatu ſuo, Rex, atque Amicus, a Senatu app.] *tractatur hoc idem hoc eodem libro, infra, paullo fuſius.*
- 25 DICENDVM ſibi & cognoscendum, &c. *Phaernus, Diſcendum, reponit. Ita autem*
 „ *locutum Terentium obſeruauit: Noui, &*
 „ *ſcio. Poſeſt ferri, & uulgata lectio. Ut ſit:*
 „ *Ideſt, ſermonibus ultro citroq. habendis.*
- 26 INTRA annos XIV] *quidam libri ueteres, In*
 „ *ter. Sic locutus Cic. pro Quinctio: Qui inter*
 „ *tot annos ne appellarit quidem Quinctium.*
 „ *Et Titinius, apud Nonium Marcellum:*
 „ *Quae inter decem annos nequiſti unam to-*
 „ *gam detexere.*
- 27 TRE VIRI autem Pagos C. Sueuorum] *idem Caſar, de bello Gall. lib. IV. adlit, Sueuos ex centum pagis ſuis quotannis ſingula armatorum millia, bellandi cauſſa, e finibus ſuis educere ſolitos. De Centum pagis uero Suenicorum uide & Tacitum de ſitu, & moribus Germanorum.*

28 IN GENTI magnitudine corporum Germanos.] magnitudinis corporum caussam reddens Caesar, *infra lib. IV. pag. 82. hanc esse dicit, quod, lacte uictitantes, multumque in uenationibus sint. Et lib. VI. pag. 158.*
,, Vita, inquit, omnis in uenationibus, atque
,, in studijs rei militaris, existit: ab paruulis
,, duritiae, ac labori, studet: qui diutissime im
,, puberes permanserunt, maximam inter suos
,, ferunt laudem. hoc ali staturam, ali hoc ui
,, res, neruosque confirmari, putant. Pomponius
,, uero Mela, lib. III. Qui Germaniam, inquit,
,, incolunt, immanes sunt animis, atque corpo
,, ribus, et ad insitam feritatem uasle utraque
,, exercent, bellando animos, corpora ad consue
,, tudines laborum: maximo frigore nudi a-
,, gunt, antequam puberes sint. & longissima
,, apud eos pueritia est.

28 DICEBANT ferre potuisse;] placet, quod Phaernus, ex uetere libro tollit, Dicebant.

28 A TRIBVNIS militum,] Tribunus mil. (ait Vegetius, lib. II. cap. 8.) a Tribu denominatur, tribuendoque iure. qui praeest militibus, quos ex tribu primus Romulus legit, Graece, *χιλίαρχος* dicitur, quod mille militibus praesit. Duo autem eorum genera esse, tradit idem Vegetius: maiorem, qui per epistolam sacram imperatoris iudicio destinatur; minorem, qui ex labore prouenit.

28 QUI, ex urbe, amicitiae causa, Caesarem secuti,

secuti,] multos nobiles, & claros, adol-
scentes Plutarchus fuisse tradit, qui cum
Caesare in Gallica expeditione, uoluptatis,
lucrique caussa, se illi adiunxerint.

28 CAESAREM secuti, non magnum in re mi-
litari usum habebant.] ita legendum non
ut in impressis : ex antiquo Vaticano libro .
Ita quoque olim Parisini.

29 VT satis commodè supportari posset, time-
re dicebant,] pro, Ne. Sic Terentius, Hec.
,, act. I. sc. 2. Firmas hae uereor ut sint nu-
,, ptiae.

29 AEQVITATE condicionis] Conditionum,
Gryphij liber. placet.

29 QVAM ipse imperator,] hoc de ipso C. Mario
dici, quis non uidet? Alij hoc obseruarunt
a Plutarcho male intellectum. Ita enim ait:
Μήτε κρείττοσι μέλλων Κίμβρων μάχεσθαι πολε-
μίοις, μήτε αὐτὸς ὦν Μάρκῃ χείρων στρατηγός.

30 AVT ei praescribere, auderent.] alias, Vi-
derentur. male.

50 REPRAESENTATVRVM] Beroaldus legit,
Tentaturum. Male. Repraesentare, uerbum
Iuris, ualet antediē praestare, facere, soluere.

31 PRAETORIAM cohortem] Vegetius, de co-
horte, & quot in Legione fuerint, lib. II.
cap. 6. Praetoria uero dicebatur Cohors,
quod a Praetore, eius praesidij caussa, num-
quam discederet. Cuius militibus daban-
tur (ut ait Tacitus, lib. I.) bini denarij in
diem:

diem: cum aliarum cohortium milites singulos tantum acciperent, hoc est. x. asses.

31 SEQ. esse ad bellum gerendum paratissimam,] *in alijs libris legitur, Paratissimum. Quo modo si legas, dictum erit, ut a*
 „ *Terentio illud in Eunuchi Prologo: -nunc,*
 „ *quam acturi sumus Menandri Eunuchum: et*
 „ *paullo post: Transtulisse in Eunuchum suam*
 „ *ex Graeca. Referuntur enim, ad, Comoe-*
diam.

33 GRATIA, dignitate, honore, auctiores uelit esse] *Auctos, est ad oram Gryphiani libri.*

34 DEBERE se suspicari,] *Phaernus tollit debere; O. legit, Ea re se susp. pro, Iccirco.*

35 MULTIS sese nobilibus, principibusq. populi R. gratum esse facturum;] *in his, Catoni Uticensi: Plutarchus enim, in Niciae, & Crassi, comparatione tradit, eum censuisse, Caesarem, cum xxx Germanorum milia cecidisset, hostibus dedi. Quod cum ipse Caesar praeclare nossset, Anticationem edidit.*

35 BELLO superatos esse Aruernos, & Ruthe nos, a Q. Fabio Maximo,] *epit. Liu. lib.*
 „ *LXI. Q. Fabius Max. consul, Paulli nepos,*
 „ *aduersus Allobroges, & Bituitum, Aruer-*
 „ *norum regem, feliciter pugnavit. Vide &*
Strabonem lib. IV. Plinium lib. VII. &
Velleium lib. II.

- 35 AD nostros adequitare;] *Ad*, praepositio, abest ab antiquis quibusdam. recte.
- 35 LEGIONIS delectae commissum cum equitatu proelium] *Commissum*, non legitur in uarietate lectionis ad oram Gryphiani libri. rectiusq. abest. Alij delent & particulam, Cum.
- 36 M. VALERIVM Procilium,] *Procillum*, Gryphius, & Parisienses, & hic, & pag. 40. *Procilius* autem legi in ueteribus & nummis, & lapidibus, diximus in ORTHOGRAPHIA.
- 37 GENVS hoc erat pugnae, &c.] *Caesar*, lib. IV. initio, eadem ferme narrat de equestri Germanorum proelio; & *Ammianus Marcell.* lib. XV. ubi pugnam Iuliani Caesaris cum Alemanis describit. Hoc autem pugnae genus ante hoc tempus a Romanis usurpatum, *Orosius* tradit, lib. IV. cap. 18. quo loco de proelio inter Hasdrubalem, et Romanum exercitum, in Italia commisso, ita scribit: Diu incertus belli euentus fuit, elephantis maxime Romanam infestantibus aciem, qui a militibus R. occisi sunt, quos, a uolitando, *Velites* uocant. quod genus militiae paullo ante fuerat repertum, ut lecti agilitate iuuenes, cum armis suis, post terga equitum sederent, & mox, cum ad hostem uentum esset, equis desilirent, & continuo pedites ipsi, ex alia parte equitibus, per quos
- ,, adue-

aduecti fuerant, dimicantibus, hostem per
turbarent.

38 SORTIBVS, & uaticinationibus] *Et hic Plutarchum errasse, legissetq. Verticibus, alij obseruauerunt. Eius uerba sunt: Ετιδὲ μάλλον αὐτὸς ἤμβλυε τὰ μαντεύματα τῶν ἱερῶν γυναικῶν αἰποταμῶν δίναις προσβλέπεισαι, καὶ ῥευμάτων ἐλιγμοῖς καὶ ψήφοις τεκμαιρόμεναι προεθέσπιζον ἐκ ἐώσαι μάχην τίθεσθαι. De sortib. autem Tacitus de mor. Ger. Et lib. xx. Verticib. tamen Germani utebantur quoque in quibusdam diuinationib. Et sortilegijs, ut docuit O. Disp. Feud. cap. paen.*

38 Si ante nouam Lunam proelio contendissent.] *idem a Lacedaemonijs obseruatum, tradit Lucianus, Et Plut. in Caesare eadem, quae hic Caesar de Germanis, scripsit. Huius autem rei causam uide infra, apud hunc eundem, lib. vi. pag. 158. eos enim, Deos tantum putabant, quorum opibus inuarentur. Germanos uero huiusmodi uatibus, seu sagis deditos fuisse, legimus apud Tacitum, de situ Et moribus Germanorum; Et lib. x. de Velleda, Et Aurinia, fatidicis.*

38 OMNES Alarios &c.] *Vegetius, lib. ii. cap. i. Equitum quosdam hinc Alarios dici putat, quod ad similitudinem alarum, ab utraque parte protegant acies: quae sane suo tempore Vexillationes a Velo uocarentur, quia uelis, hoc est flammulis, uterentur.*

- 39 TRIBOCES,] *Plinius lib. IV. cap. 17. & Tacitus de situ, & moribus Germanorum, & Eutropius lib. VI. Tribochos nominat: Ptolemaeus uero Tribonos; mendoſe, ut opinor.*
- 39 SEDVSIOS,] *Edures, non Sedusii, dicuntur ab Oroſio lib. VI. cap. 7.*
- 39 PASSIS manibus,] *Griphij liber ad oram, Crinibus. Vide lib. VII. de bel. Gall. pag. 206*
- 40 MILLIA paſſuum ex eo loco circiter V.] *Plutarchus ſtadia CD. ſcriptum reliquit. τετρακοσίαι ſαδίας. Octo autem ſtadia miliarium unum conſciunt. Ex quo legendum L, non V.*
-

IN . C . IVLII . CAESARIS DE . BELLO . GALL.

LIB . II

- 43 SVESSONES] *Ptolemaeus Veſſones nominat. Alias, Sueſſiones. Nunc, Soiſſons.*
- 47 SIN minus poſſent, &c.] *gloſſema puto uerbum, Poſſent. quod ſi abſit, elegantius hoc ſit dictum. Idem alijs poſt me placuiſſe, laetor.*
- 48 PER eorum corpora reliquos, audaciſſime tranſire conantes, multitudine telorum, repulerunt.] *Per eorum corpora, Belgarum ſcilicet. Plutarchus autem, Romanis tranſitum eſſe factum per Belgarum cadauera, ſcribit.*

- 52 TENERIS arboribus incisis, atque inflexis,] *Q. Curtius, de Mardis, Alexandri*
,, exercitum impredientibus, lib. VI. Occul-
,, tus, inquit, nexus ramorum, uelut laquei,
,, perpetua saepe itinera claudit &c. Vide eū
dem Caesarem infra, lib. V. pag. 112. Idem
Morinis, Atrebatibus, Eburonibus, & Me-
napijs tribuisse Strabonem, et alij notarunt.
Eius uerba sunt: Κατὰ τὰς πολεμικὰς ἐφόδους,
συμπλέκοντες τὰς τῶν θάμιων λύγας, βατώδεις
ὄντας, ἀνέφραττον τὰς εἰσόδους. ἔσι δὲ ὅπερ καὶ
σκόλοπας κατέπηπτον. αὐτοὺς δὲ κατέδωκον εἰς
τὸ βᾶθι πανήκιοι, νησίδια ἔχοντες ἐν ταῖς ἑλεσί.
- 54 VEXILLVM proponendum, quod erat insigne, cum ad arma concurrī oporteret.]
extrema haec libenter tollerem, si uetusti alij
cuius libri auctoritas suffragaretur.
- 54 SIGNVM tuba dandum.] *hoc etiam glossem a puto. non enim hic est locus, in quo signi dati mentio fieri debeat, sed infra, post cohortationem ad milites. Signo enim dato, statim in hostes impetus fiebat. Caes. de*
,, bel. ciu. lib. III. pag. 395. Tuba signum
,, dari, atque in hostes impetum fieri, iussit.
- 55 NON modo ad insignia accommodanda,]
quibus ab hostibus distinguuntur. Veget. li.
II. cap. 13. & cap. 17.
- 56 DECVMANA Porta,] *post praetoriam portam sita. Per eam delinquentes milites ad*
poenam

- poenam deducebantur. *Veget. lib. I. cap. 23.*
- 56 CLAMOR, fremitusque, exaudiebatur.]
alias, Oriebatur.
- 57 IN his, primipilo P. Sext.] *uide, quae anno
 tui in Sallustij Ingurtham, de Primpilo.*
- 57 MANIOVLOS laxare,] *Ouid. Fast. lib. III.*
*Pertica suspensos partabat lōga manipulos,
 Inde Maniplaris nomina miles habet.*
,, Vegetius, lib. II. cap. 13. Contubernium
,, (ait) manipulus uocabatur, ab eo, quod
,, coniunctis manibus dimicabant. Plutar-
chus in Romulo aliam Etymologiam dicit es-
se Manipuli: sic enim ait: Εκατοσείας ἐκά-
της ἀνὴρ ἀφηγείτο, Χόρτε, καὶ ὕλης ἀγκαλίδα κον
τῷ περικειμένην ἀνέχων, Μάνιπλα ταῦτα Λατί
νοι καλεῖσι: ἀπ' ἐκείνου δε καὶ νῦν ἐν τοῖς στρατῶ
μασι τέτους Μανιπλαρίεσ ὀνομάζουσι.
- 57 HVIVS aduentu spe illata militibus,] *simi-*
lia Plutarchus narrat in Iulio, et Suetonius,
& Val. Max. lib. III. cap. 2.
- 59 EX DC. ad III. Senatores,] *quadringentos*
tantum fuisse Neruiorum, tradit Plutar-
chus: epitome uero Liuiana nonagintaquin-
que, lib. CIV.
- 59 EX hominum millibus LX uix ad D.] *non*
D, sed CCC, legitur in epitome Liuiana.
- 60 CUSTODIAE ex suis, ac praesidio VI. mil-
- lia homindm una reliquerunt.] *Gryphia-*
nus liber, ad oram, Custodiam, & Prae-
sidiem. Quod non displicet.

60 **PLERVMQVE** omnibus Gallis,] *Valerius Palermus, Veronensis, in studijs litterarum non mediocri cum laude uersatus, putat hoc loco pro Plerumque, Plerisque, reponendum. Ut sit, Plerisq. omnibus. Quo modo*
 ,, & *Terentius And. Quod plerique omnes faciunt Adolescentuli. Et Phorm. Ita plerique ingenio sumus omnes: nostri nosmet pae-*
 ,, *nitet. Idem Caesar, lib. v. pag. 143. Equites plerumq. omnes (inquit) tela intra ual-*
 ,, *lum coniciebant. Quo etiam loco fortasse legendum, Plerique omnes. Idem post Palermum alijs quoq. placuisse uideo.*

60 **TANTI** oneris turrim in muros sese collocare confiderent.) *Parisienses, In muro.*

61 **NOSTROS** praesidia deducturos,) *Nostros praesidia non inducturos, Parisienses. rectius.*

62 **IN** deditiōem, potestatemq. populi R. esse redactas.) *Ditionem, legunt eruditi uiri.*

61 **DIES. XV.** supplicatio decreta est.) *Idem tradit & Plutarchus. Suetonius autem: Plurimum, quam quisquam umquam, dierum supplicationes impetrauit. Cicero de prou. cons. C. Caesari supplicationem decreuistis, numero, ut nemini ullo ex bello; honore, ut omnino nemini. Supplicia dicuntur a Sallustio. De supplicationibus uero, lege Liu. lib. 2. belli Punici, in principio. Cicero Cat. III. Quamobrem, Quirites, quoniam ad omnia*

IN . LIB . II . ET . III
*omnia puluinaria supplicatio decreta est,
celebratote illos dies cum coniugibus, &
liberis uestris.*

IN . C . IVLII . CAESARIS
DE . BELLO . GALL.
LIB . III

- 63 IN Antuates, Veragros,] Nantuates, uel,
Naniuates, & Varagri, dicuntur a Pli. lib.
III. cap. 20. & Strabone lib. IV.
- 67 PROXIMIS Oceano] Proximus mari Ocea-
no, Parisienses.
- 67 IN Venelos;] In Eusubios, liber Gryphianus,
ad oram.
- 67 CETEROS antecedunt:] reliquos, idem Gry-
phij liber.
- 68 RELIQUAEQ. ciuitates,] Parisienses, Reli-
quaeq. item ciuitates.
- 68 QVOD nomen apud omnes nationes] Ad,
non Apud, Parisienses.
- 68 MVLTVM natura loci confidebant;] quod
hic Caesar Naturam appellat, Ingenium nō
satis proprie dixit Ouidius, Trist. lib. v.
eleg. x.
- „ Nil extra tutum est: tumulus defenditur ipse
„ Moenibus exiguis, ingenioq. loci.
- 70 CVM ex alto se aestus incitauisset,] de Ma-
ris exaestuatione, Plinius lib. II. cap. 99.
- & IOI.

et 101. *Quintus quoque Curtius simile quid narrat de Indici Oceani exaestuatione.*

70 NAMQUE ipsorum naues ad hunc modum factae , armataeq. erant] *hunc locum cum Strabonis uerbis & alij contulere: Η γὰρ παχέα τὰ ξύλα , ἀλλ' ἀνέμων φερομένων ἐπ' αὐτὸν κατέσπαν οἱ Ῥωμαῖοι τὰ ἰσία δορυδρεπάνοις . ἦν καὶ σκύτια , διὰ τὴν εἰς τῶν ἀνέμων , ἀλύσεις δ' ἔτεινον ἄν τ' ἰσίων . πλατυπύγαδαι ποιεῖσι , καὶ ὑψήπρυμνα καὶ ὑψόπρωρα διὰ τὰς ἀμπώτεις , δρυῖνς ὕλης , ἧς ἔστιν εὐπορία . διόπερ' ἐσωάγουσι τὰς ἀρμενίας τῶν σάνιδων , ἀλλ' ἀρεώματα καταλείπουσιν . ταῦτα δὲ βρύοις διασπέρουσιν , τῇ τῇ κατὰ πᾶς νεωλκίας καπυρῶσαι τὴν , ὕλην ἥ ὀτιζομένην , τῇ μὲν βρύοντι τέρου ὄντος τῇ φύσει , τῇ δὲ δρυὸς ξηραῖς καὶ ἀληπέσιν .*

72 NON absimili forma muralium falcium ,] *Ruralium , Parisienses . Dio. lib. XLIX. δορυδρέπανα nominat , hanc historiam narrans . Vide Orosium . Quae autem sit forma muralium falcium , uide Vegetium lib. IV. cap. 14.*

72 MALACIA ,] *Μαλακία , mollitiem significat .*

73 RELIQUOS sub corona uendidit .] *Gell. lib. VII. cap. 4.*

74 IN contemptum Sabinus ueniret ,] *Contemptionem , legi in alijs libris , annotatum est & in Varijs lectionibus . Eodem modo dixi & lib. V. pag. 137.*

- 75 S ARMENTIS, uirgultisq. collectis,] *alucinatur Dio. lib. XXXIX. hanc historiam narrans. Frontinus lib. Stratag. III. cap. 17. Lignis, uirgultisq. dixit.*
- 75 V T ad bella suscipienda Gallorum alacer, ac promptus, est Animus, &c.] *Liu. lib. x. ab V. C. & lib. IV. Relli Macedonici, idem narrat.*
- 75 A N I M V S, &c. mens, etc.] *Idem de bello Gall. ,, lib. VI. pag. 147. Totus, & mente, & animo, in bellum insistit - Et de Bello Ciu. lib. ,, I. pag. 286. Tanta erat summa rerum exspectatio, ut nullus in aliam partem mente, ,, atque animo, traheretur. Et Terentius, ,, And. act. I. sc. I. Mala mens, malus animus.*
- 76 L. VALERIVS, & L. MANILIVS] *hos in historijs non nominari, alij obseruarunt. Vnde reponunt ex Orosio, M. Aurelius, & C. Manilius.*
- 76 T O L O S A, & Narbone.] *Tolosa, Carcasone, & Narbone, Parisienses.*
- 77 V O C O N T I O R V M, & Tarusatum] *Vocationum, primus reposuit Sabellicus.*
- 80 V I X. IV. parte relicta.] *XXXIIX millia caesa esse, ait Orosius.*
- 80 F L V S T A T E S,] *Volaterranus reponit, Flussates, quod sua quoque tempestate fuerint Comites de Flusso. Fuluius Ursinus, doctissimus uir, mihiq. summa familiaritate coniunctus, Elusates, & ex Plinio, & Claud. in*
Ruf.

- 80 *Ruf. -muros inuadit Elusæ.*
 80 *EO exercitum adduxit.] Duxit, Parisienses.*
 81 *SVE pellibus] pro, sub tentorijs, quae pelli-*
bus constabant. sic enim interpretantur eru
di uiri. Valerius lib. II. cap. 7. Ne ue
tentorium ex pellib. haberet. Tacitus lib.
XIII. Retentusq. omnis exercitus sub pelli-
bus, quamuis hieme saeua, adeo, ut obducta
glacie, nisi effossa humus tentorijs locum
non praeberet. Hirt. de bell. Afr. Perquam
pauca sub pellibus dequiescebant. Liu. lib.
XXIII. Vbi primū sub pellibus haberi coe
pti sunt.
-

IN . C . IULII . CAESARIS
DE . BELLO . GALL.

LIB . IV.

- 82 *VSIPITES,] Vsipij dicuntur a Tacito.*
 82 *RELIQVI, qui domi remanserint, se, at-*
que illos alunt.] placet, quod est in quibus-
dam antiquis: Reliqui, qui domo manser-
runt, pro se, atque illis colunt. Ut resera-
tur ad id, quod mox sequitur: Sic neq. agri
cultura intermittitur.
 83 *NEQVE vestitus, praeter pelles, habeant;]*
Habeant quidquam, Gryphianus liber. recte.
 83 *ET lauentur in fluminibus.] idem tradit*
lib. II. pag. 158. Mela quoque, lib. III.

*eos magnam curam in natando ponere , etiã
saeuissima hieime, scribit.*

83 QVAM LATISSIME a suis finibus uacare a-
gros:) uide eundem Caesarem, lib. VI. pag.
159. Et Mela, Germani, inquit, ut circa i-
psos, quae iacent, uastia sint, curant.

85 CONDRVSONVM,) Condrusos nominat idem,
lib. VI. pag. 164.

85 QVAE appellatur Vacalos,) Gryphianus li-
ber, Vualis : quo modo nominatur & a Ta-
cito, Hist. lib. II. in initio: etsi in Tacito le-
gatur & Vahalis.

87 MEDIOMATRICVM,] Mediomatricorum,
Parisienses. Ita eos Strabo nominat. quam-
uis Ptolemaeus, Μεδιονάτρικες. Idem lib.
VII. pag. 224. Mediomatrices appellat.
Quo in loco uariant Lugdunenses.

87 TRIBOCORVM.] Triboces idem dixit supra.
90 CDXXX.] CD, Plutarchus.

91 SICAMBRORVM] Sycambros, a similitudi-
ne Germanici uocabuli Sygenberger dictos,
facile crediderim. Vnde a Ptolemaeo, Σύ-
γαμβροι, dicuntur.

92 IMMISSA in flumine.] In flumen, Pari-
sienses.

95 BREVISSIMVS in Britanniam transiectus.]
Dio. lib. XXXIX. ait stadia CDL: idest,
millia passuum sex & quinquaginta.

97 VT quam celerem, atque instabilem mo-
rum haberent,] Ut quia celerem, Pari-
sienses.

sienses. recte.

102 CVM se inter equitum turmas insinuaue-
re, & ex essedis desil.] *Insinuauerint, ex
ess. Parisienses.*

102 PEDITES proeliantur.] *Pedibus proelian-
tur, antiquus liber: Sic supra, 83. Ex equis
desiliunt, ac pedibus proeliantur.*

IN . C . IVLII . CAESARIS DE . BELLO . GALL.

LIB . V

106 MAGIS magnos ibi fluct.] *minus magn-
Gryphianus liber, ad oram. recte.*

106 IN alio mari uti assueuerant.] *In reliquis
utimur maribus, Gryphius, & Parisien-
ses. Praeterea Prisc. lib. VII. hanc lectio-
nem agnoscit.*

107 TRASMISSVM a continenti.] *Transmis-
sum, non legitur in uetere libro. & sane re-
cte abest.*

108 OMNIBVS rebus ad Britannicum bellum
comparatis,] *Omnibus ad Britannicum bel-
lum rebus comp. Parisienses. Plenior nu-
mero.*

110 CORVS uentus.] *ab alijs dicitur, Caurus.
Graeci, Αργείνος. Gell. lib. II. cap. 22.*

111 AD solis occasum] *Strabo lib. IV. Νύκτωρ
δ' ἀνέχθη καὶ τῇ ὑστερίᾳ κατῆρε περὶ τετάρτην*

ἔραν τ' καὶ εἰκοσὶ σαδίας τῆ διάπλευ τελέσας.

114 PLUMBUM album] *Plinius lib. XXXIV. cap. 17.*

115 OMNES uero se Britanni luteo inficiunt, quod caeruleum efficit colorem.] *alij alia. Mihi, Glasto, non displicet; cum uideam, Plinium haec dicere, lib. XXII. cap.*

„ 1. Simile, inquit, plantagini Glastum in
„ Gallia uocatur: quo Britannorum coniuges,
„ nurusque, toto corpore oblitae, quibusdam
„ in sacris & nudae incedunt; Aethiopum co-
„ lorem imitantes. De hoc autem Britanno-
rum more pingendi corpora, uide et Herodia-
num ad finem lib. I II. Lutro, reponit O.

119 OPIDVM autem Britanni uocant, cum fil-
uas impeditas uallo, atque fossa, munie-
runt,] *idem propemodum de Germanis nar-
rat Herodianus, lib. VII. Strabo uero lib.*

IV. Πόλεις δ' αὐτῶν εἰσὶν οἱ δρυμοὶ περιφράξαν-
τες γὰρ δένδρεσσι καταβεβλημένοις, ἐνρυχωρῇ κύ-
κλον καὶ αὐτοὶ ἐνταῦτα καλυβοποιῶνται, καὶ τὰ βε-
σκηματα κατασθεμύουσιν, ἔπρὸς πολὺν χρόνον.

119 MAGNVS ibi numerus pecorum repertus:]
Pecoris, Parisienses.

120 CVM statuisset hiemare in continēte, pro-
pter repentinus Galliae motus,] *Cum sta-
tuisset hiemem in continente, propter re-
pentinus Galliae motus, agere, Gryphius,
& Parisienses.*

120 ET prioris commeatus expositis militi-
bus.

bus.] *Nicasius Ellebodius Castetanus delendum putat particulam, Et.*

I 21 SAMAROBRIINAE] *alias, Samarobrigae. Fulvius Ursinus, Samarobrinae, ex antiquo libro, & Ptolemaeo, in quo Σαμαροβρίνα.*

I 21 ESSVOS,] *nulla de Effuis apud ueteres mentio. Ideo nō male quidam opinati sunt reponi posse, Sueffones, uel, ut Ptolemaeus, Veffones : de quibus & supra lib. 11. pag. 43.*

I 21 HIS M. Crassum quaestorem, &c. praefecit:] *nam Publius, eius frater, cum patre in Parthos ierat.*

I 22 MAGNA manu ad castra oppugnanda uenerunt.] *Magna manu castra oppugnatum uenerunt, legunt quidam; uel, Ad Castra oppugnatum: mutatione non tantum non necessaria, uerum &, mihi quidem ut uidetur, quae non multum elegantiae habeat. Cum in alijs optime legatur, Magna manu ad castra oppugnandi uenerunt. Ut intelligatur, Caussa. Loquendi genus, ab alijs, praecipueq. a Sallustio, usitatum.*

I 24 INTER eos ex his tot causis controuersia orta est.] *Parisienses, Inter eos existit controuersia. Recte. Nam Existit, prius deprauatum est in Ex his tot. postea additum, Caussis, & Orta est. ut sensus stare: qui eo modo mancus erat.*

I 28 ERANT & uirtute, & numero pugnandi, pares nostri:] *Cum nō cohaerent inter se,*

Numero pugnandi, mutarunt quidam, legendo, Numero pugnantium; uel, Animo pugnandi. Verum rectius in Parisiensi libro: Erant & numero & uirtute pugnandi, pares nostri. Quidam post Pares distinguunt. ut Nostri initium sit alterius periodi.

128 CONIECTA tela a confertis uitari poterant.] recte in quibusdam ueteribus, Coniecta tela conferti uitare poterant.

129 INQ. eam rem, se suamq. fidem interponere.] Parisienses, Se suam fidem interponere. Sic alibi, Fidem, iusiurandum interponere.

129 SPERARE se, ab eo suam, ac militum, salutem impetrari posse.] Parisienses, Sperare se, ab eo de sua, ac militum, salute impetrari posse. Rectius.

131 MVRALIVM pilorum] de pilis muralibus, uide Vegetium, lib. I. cap. 20.

131 VT ultro militum concursu, ac uocibus, sibi parcere cogeretur.] Ultro, passiuè dixit. Quo modo & Cicero, Fam. lib. VII. „ ep. X. Subinuideo, inquit, tibi, ultro et- „ iam accersitum ab eo, ad quem ceteri, non „ propter eius superbiam, sed propter occupa- „ tionem, adspirare non possunt.

132 X. millium passuum circuitu munitionem perfecerunt:] Parisienses, x. millium passuum circuitu, munitionem pedum xv. perfecerunt. Vide Orosium.

- 134 Et uerutum in balteo defigitur.] *de Veruto, uide Vegetium, lib. 11. cap. 15.*
- 134 CONVERTIT. illum ueruto transfixum arbitrantur. Varenus gladio cominus rem gerit, atq.] *antiquus liber meus: Conuertit. illic uero occurſat ocuus gladio, cominusq. rem gerit Varenus, atque. Opinor ego ita legendum: Conuertit. illum ueruto transfixum arbitrabantur. illic uero, & reliqua, quo modo in uetere libro. Ut, & quod deest in uulgatis, & quod in uetere, retineatur.*
- 136 VERITVS, &c. ut hostium impetum ſuſtinere non poſſet,] *ex Latini ſermonis conſuetudine tollerem particulam Non; uel Ne, pro Ut, legerem.*
- 137 CONSEDIT, &, quamacquiſſimo loc. pot. &c.] *ſuſpicio de mendo. non enim haec apte coniunguntur. Pariſienſes alio modo legunt ſuperiora. ſed neque eo modo mihi ſatisfaciunt.*
- 139 NEQVE etiam paruulo detrimento illum locum relinqui uidebat:] *ſunt, qui putent, hoc loco legendum eſſe, Vllum locum relinqui uolebat. Quod ita Caſar dixerit lib. VI. pag. 171. Ne minimo quidem caſui locum cum relinqui debuiſſe. Quae lectio optime huic loco conuenire uidetur.*
- 139 DIVTINA laetitia,] *Laetatio, Gryphianus liber, ad oram.*
- 139 MILLIA paſſuum L. abeſſet.] *Gryphij liber*

ber ad oram, Parisienses, & antiquus liber meus, Millia passuum abesset circiter LX.

140 AB . L . ROSCIO legato,] sic legendum, non quaestore, ut in alijs. nam supra pag. 121. legatum Caesaris fuisse legitur.

141 MVLTIO minorem superesse dicerent partem.] dele, Partem. uenustior erit lectio.

142 HOSTEM iudicandum curat.] Hostem iudicat, antiquus liber meus, et Gryphij liber.

143 NEV quis quemquam,] sic legitur in nostro libro. mirorq. hoc esse ab alijs pro suo diuenditum.

IN . C . IVLII . CAESARIS DE . BELLO . GALL.

LIB . VI

145 SACRAMENTO rogauisset,] i. iureiurando adstrinxisset. Sic locutus & Liu. lib. 11. Belli Macedonici: Lucius, inquit, Cornelius Lentulus, praetor, cum v. legatis profectus est: obuios in agris, sacramento rogatos, arma capere, ac sequi, cogebat.

145 ET amicitiae tribuisset;] Iulia enim, Caesaris filia, & Pompeij uxor, perierat.

145 FINITIMOS, atque Germanos.] Gryphius, Parisienses, & antiquus liber meus, Finitimos Germanos. Recte.

147 AVT ex eo, quod metuerat, odio ciuitatis

tis motus existat.] *Parisienses, Aut ex eo, quod in eum erat, odio ciu. &c. Quod meruerat, antiquus liber meus. recte.*

148 **D I F F I C I L I** transitu, flumen, ripisq. praeruptis.] *Mosella; quod Ptolemaeus. Obrincum uocat.*

150 **D E M O N S T R A V I M U S,**] *initio lib. v.*

151 **S I** amplius obsidum uellet, dare pollicentur.] *Si amplius obsidum uellet dari, poll. Parisienses. & antiquus liber meus.*

151 **V B I O R V M** satisfactionem] *Vbi horum, Parisienses. Vbi eorum, antiquus liber meus. Verum impressa mihi lectio magis arridet.*

153 **D E** his duobus generibus] *tria genera ponit Strabo lib. i v. Bardos, Vates, & Druidas. Et Ammianus lib. x v. Bardos, Eubages, ac Druidas nominat: & hos Pythagoreos. Vide & Pl. lib. x v i. cap. ult. & lib. x x i v. cap. x i. & Lucanum lib. i. Ouid. Ad uiscū Druidae, Druidae clamare solebāt*

154 **D E** omnibus controuersis,] *Strabo lib. i v. Δρυΐδαι δὲ πρὸς τῇ φυσικῇ λογίᾳ, καὶ τὴν ἠθικὴν φιλοσοφίαν ἀσκεῖσι. δικαιοτάτοι δὲ νομίζονται, καὶ διὰ τὸ το πισεύονται, τὰς τε ἰδιωτικὰς κρίσεις, καὶ τὰς κοινὰς.*

154 **A D I T V M** eorum, &c.] *Eorum, non legitur in uetere meo libro.*

155 **A M B A C T O S,** clientesque,] *Ambactus, inquit Festus, apud Ennium lingua Gallica a-ctus, uel, seruus, dicitur. Idem Caesar, infra,*

- „ *infra*, pag. 158. *Servi, & clientes, dixit.*
- 155 NATIO est omnium Gallorum] *Omnis, legitur in Vrsini libro.*
- 156 SIMVLACRA habent;] *Strabo lib. IV.*
*Καὶ κατασκευάσαντες κολαστὸν χόρτε, καὶ ξύ-
 λον ἐμβάλλοντες εἰς τὸν, βοσκήματα καὶ παντοῖα
 θηρία, καὶ ἀνθρώπους ὠλοκαύτου.*
- 156 IMPERIUM caelestium tenere;] *Imperium
 caeleste tenere, uetus liber meus.*
- 157 NON numero dierum, sed noctium fi-
 „ niunt;] *Tacitus de Germanis: Nec dierum*
 „ *numerum, ut nos, sed noctium, computant.*
 „ *sic constituunt. sic condicunt. nox ducere*
 „ *diem uidetur.*
- 157 SI res in suspicionem uenit,] *sic locutus*
 „ *Dolabella, in Ep. Fam. Et si, ait, numquam*
 „ *tibi in suspicionem uenire debuit.*
- 158 IUSTIS funeribus confectis,] *cum eadem*
sint Iusta, quae Funera, recte opinatur Ful-
uius Vrsinus, uel, Iustis funebribus, legen-
dum; uel, Funeribus, tollendum, tamquam
glossema ad, Iustis. Ita locutus est et Liuius.
- 158 IN studiis rei militaris.] *Seneca lib. de Ira:*
 „ *Germanis quid est animosius? quid ad incur*
 „ *sum acrius? quid armorum cupidius? qui-*
 „ *bus innascuntur, innutrienturque, quorum*
 „ *una illis cura est, in alia negligentibus.*
- 158 IMPUBERES] *Tacitus: Sera iuuenum ue-*
 „ *nus: eoq. inexhausta pubertas.*
- 159 QVAM LATISSIMIS circum se uastatis fi-
 nibus

nibus solitudines habere.] *Quam latissimas, Parisienses, & antiquus liber meus.*

185 PROPE se audere consistere. *Se, non est in uetere meo.*

160 FIDES abrogatur.] *Derogatur, antiquus meus, & Gryphij liber.*

160 VULGO Tectosages,] *Volcae Tect. Parisien. recte. Ptolemaeus enim, ὁ ὅλκα τεκτοσάγες.*

160 GALLIS autem propinquitas,] *Gallis autem provinciae prop. Parisienses. Gallis autem provinciarum prop. antiquus liber meus. Ammianus lib. xv. haec Aquitanis attribuit: Aquitani, ad quorum litora, ut proxima, placidaque, merces aduenticiae conuehantur, moribus ad mollitiem lapsis, facile in ditionem uenere Romanam. Sunt, qui hoc loco legendum putent: Galli autem, quibus provinciae prop.*

161 NEMETVM, & Rauracorum] *B. Rhennus legit, Venetum, & Tauracorum: qui sunt Raetiae populi: & Tragaei nunc dicuntur: y uero ad lacum Collensem accolunt.*
,, Pomp. Mela: Rhennus ab alpibus decidens prope a capite duos lacus efficit, Venetum, & Acromum.

161 QVI se aut audiisse, aut adisse ad initium eius siluae dicat,] *Phaernus, Qui se aut adisse ad init. O. Qui se aut uidisse init. Adysse tamen, & uidisse postea Iulianum Imp. Suidas testatur: apud quem haec illius*
uerba

uerba proferuntur, quod & alij obseruauit :

Πρὸς τὴν Ερκυνίαν ὕλμν ἐθέομεν . καὶ εἶδον ἐγὼ
 χρῆμα ἐξάισιον, ἰδὲ γέντοι θαρραῖν ἐγυῶμαι μὴ
 σε ὤφθαι τοῖς τόν, μὴ δ' ὅσα πότε γε ἡμεῖς ἴσμεν ἐν
 τῇ Ρωμαίων . ἀλλ' εἴτε τὰ δετταλικά τέμνη δύ
 σβατα νομίζει τις , εἴτε τὰ ἐν θερμπούλαις , εἴτε
 τὸν μέγαν καὶ διωλύγιον ταῦρον , ἐλόχισον ἐσω
 χαλεπότητος ἕνεκα πρὸς τὸν ἐρκυνίον τούνομα .

162 HARVM est consimilis capris figura,] Plinius, lib. IIX. cap. 15. longe aliam, ac Caesar, Alcis figuram tradit.

162 VRI appellantur.] de Vris, Plinius lib. IIX. c. 15. Macrobius autem Sat. lib. VI. cap. 4. Vros dicit Gallicam uocem esse, qua feri boues notantur.

163 AD bellum Ambiorigis profectus,] Profectus, abest a Phaerni libro. & recte abest.

163 L. MINVCIM Basilium], Basilum, lego, non Basilium: ex Val. Maximo lib. IX. cap. 4. et ita quoque in Ciceronis lib. III. de Off. nam Basilus potius nomen gentis. Basilla in antiquis lapidibus nominatur. Vt fortasse. Basillus hic reponendum sit.

Romae, in hortis Caesiis. I.

IVNONI

REGINAE

PAEZON

AQVILIAES

BASILLAES

Et,

DE . BELLO . GALL.

Et, in Parione, in aedibus Francisci Lischae. 2.

IOVI . OPTIMO

MAXIMO . DOLICHEN

PAEZON . AQUILIAES

BASILLAES . ACTOR

CVM . PAEZVSA . FILIA . SVA

D . D.

163 CELERITER, contraq. communem opin.]

Que, delet Phaernus.

163 INCAVTVM , atque etiam imparatum]

Etiam, delet Phaernus.

163 SED hoc quoque factum est, &c.] *abest, Quo*

que, a Parisiensi libro. Alij: Sed hoc eo factum est, &c.

174 AMBIORIX , an copias suas iudicio non

conduxerit,] melius Phaern. Ambiorix copias suas iudicio ne non conduxerit.

164 AESTVS efficere] *uide Plinium lib. II.*

cap. 85.

164 TAXO, &c.] *de Taxo ueneno, consulae Plinium lib. XVI. cap. II.*

164 AD VATUCAM] *Ad Atuaticam, Fuluij Vr*

sinii liber: & Ptolemaeus, etsi corrupte, ἀττάκτων. Ad Varucam, uel, ad Rasucam, quidam legunt.

165 SCALDIUM,] *Scaldem, Gryphij liber, &*

antiquus meus. Sabim, Parisienses.

165 VBICVIQUE] *Ubicumque, Parisienses, &*

antiquus liber meus.

166 QVAM legionariorum periclitaretur;]

Pari-

- Parisienses, & antiquus liber meus, Quam
legionarius miles periclitetur. rectius.*
- 166 PRO tali facinore,] *locus mendosus.*
- 167 TRANSEVNTES Rhenum] *Transseunt, Pa
risienses, & antiquus meus.*
- 169 DEFICIENS aegre per manns tractus ser-
uatur.] *Deficiens, non legitur in uetere meo.
& sane glossema est.*
- 170 QUI non rei nou. pert.] *Quin rei nou. pert.
Phaernus, & antiquus liber Fuluij Vrsini.
placet.*
- 170 CVNEO facto,] *de Cuneo Vegetius lib. III.
cap. 19. & Aelianus de instruendis aciebus.*
- 171 FIDEM non haberent.] *Parisienses, Fidem
non faceret. Antiquus meus, Fidem face-
ret. mendose. deest enim negativa particula.*
- 171 NE minimo quidem casu] *Casui, liber Va-
ticanus, & Fuluij Vrsini.*
- 172 CIRCVMSPICERENT captiui,] *uerbum,
Circumspicerēt, abest a Parisiensi libro. Gry
phij liber, male, Conspexisse dicerent cap.*
- 172 DVROCORTVM,] *Durocotorum, Parisien-
ses. Fuluius Vrsinus, Durocotorum, cum
Ptolomaeus, Δυρόκορτορον. Emendatq. Stra-
bonem lib. IV. in quo corrupte Δατικόρτο-
ρον legitur.*
- 173 MORE maiorum supplicium sumpsit.] *de
hoc more, uide infra, de bell. Gall. lib. IIX.
pag. 260.*

IN . C . IVLII . CAESARIS
DE . BELLO . GALL.
LIB . VII.

- 184 Ap conuentus peragendos] *Agendos, Parisienses.*
- 175 QVAM a maioribus acceperant,] *Acceperint, Parisienses placet.*
- 175 IN praesentia de obsidibus cauere] *abest particula De a Parisiensi libro . & recte abest.*
- 175 HINC alii] *Hanc alij, Parisienses, Gryphij liber, & antiquus meus. Hunc alij, O. ut ad Clamorem, referatur.*
- 197 OPINIONE praeceperat,] *ita legendum; nō, ut in alijs, Perceperat. Sic idem locutus, „ de bello Ciu. lib. III. pag. 423. Ac iam animo uictoriam praecipiebant. Linius quae, Dec. IV. Nec se ad bellum Achaicum, „ aut rem ullam, quam sua quisque opinione „ praecipere posset, crederent missos esse. Et: „ Consul quia non pugnam cominus, sed locis „ oppugnandis, futuram praeceperat animo. „ Virgilius, lib. VI. Omnia praecepi, atque „ animo mecum ante peregi. Et XI. Exsul- „ tatq. animis, & spe iam praecipit hostem.*
- 179 OMNIBVS suis inopinantibus] *abest uerbum, Omnibus, a Gryphij libo, & ab antiquo meo.*
- 181 CONTINGEBAT,] *Continabat, Parisienses,*

- Et antiquus meus. recte. nam Cicero in Var*
 „ rem dixit: Eorum coniunctione pars opidi,
 „ quae appellatur Insula, mari disincta angu-
 „ sto, ponte rursus adiungitur, et continetur.
 182 PROELIVMQ. equestre committit:] Com-
 mitti, Parisienses. recte.
 183 QVAE sit necesse accidere uictis.] Sallu-
 „ stius, Catilina, in oratione Caesaris: Quae
 „ belli saevitia esset, quae uictis acciderent, enu-
 „ merare: rapi uirgines, pueros: diuelli li-
 „ beros a parentum complexu: matres fami-
 „ liarum pati, quae uictoribus collibuisse: fa-
 „ na, atq. domos spoliari: caedem, incendia,
 „ fieri: postremo, armis, cadaveribus, cruore,
 „ atque luctu, omnia compleri.
 185 ADACTO,] Abacto, quod est in quibusdam
 libris, rectius.
 186 RELIQUA, quae ad oppugnationem opi-
 di pert.] Reliquaque, quae &c. Parisienses.
 186 FORTVITV,] Fortuito, Parisienses. Quo
 modo item, de bello Africo, pag. 501.
 188 DESTINAVERANT,] quidam libri, Disti-
 nuerant. rectius. idest, in contrariam par-
 tem attraxerant, auerterant.
 189 REVINCITVR extrorsus] Introrsus, Pa-
 risienses. recte.
 189 AB ariete materia defendit.] Arietis for-
 mam uide apud Vegetium, lib. IV. cap. 13.
 Et apud Ammianum, lib. XXIII.
 191 PERFECTISQ. operibus,] Derectis, Ful-
 ni

uij liber . Erectis , meus : quod placet .

192 MISERICORDIA vulgi] *Miseria , quidam libri . rectius . Antiquus meus , Mī .*

193 NON uirtute , neque acie] *In acie , meus liber . placet .*

193 CONSPECTVM multitudinis fugerat ,] *Ita , locutus Sallustius , Iugurtha , pag . 141 . Me- , tellus conspectum Marij fugerat . Et Teren- , tius , Heau . act . III . sc . I . Tuum conspectum , fugitat , ob peccatum .*

194 PATIENDA , & perferenda ,] *duo uerba , Et perferenda , non leguntur in antiquo meo .*

196 ETIAM ad se euocauit .] *abest uerbum Etiam a Parisiensi libro . Antiquus liber Bibliothecae Vaticanae , & meus , Ad se etiam . Alius Fuluij Ursini , Decetiā euocauit . Optime . Sequitur enim , Eo conuenisset . & Antonius , in Itinerario suo huiusce opidi mentionem facit . Quod ipse Fula . doctissime , primus , obseruauit .*

196 COTVM magistratum deponere .] *Imperium dep . est in Parisiensi , & in uetere meo .*

197 CASTRIS pro opido in monte positis ,] *Parisienses , Gryphij liber ad oram , & antiquus meus , Castris prope opidum in monte positis .*

198 SVBSIDIVM ex opido uenire] *Parisienses , & antiquus meus , Subsidio ex opido ueniri .*

198 CVM iis primum communicat ,] *Prae-*

nium, *Vrsini liber. i. pecuniam, qua solliciti
tatus fuerat.*

198 IMPERIO natos,] *ita locutus Sallustius, In-
gutha, pag. 87. Vos, Quirites, imperio na-
ti, aequo animo seruitutem toleratis. Quam-
uis in alijs libris praepositio In legatur, hoc
modo, In imperio nati. Quod non amodum
probo.*

199 AD Caesarem disceptaturi,] *placet, quod
in Parisiensi libro legitur, Ad Caesarem di-
sceptatum. Alij, Disceptatorem. Alij tol-
lendam censent uocem, Romani.*

199 PRAEMIO deductis,] *Phaernus, Adductis.*

199 OMNES equites Aeduorum] *Multos eq. in-
tiguus meus.*

200 IN eodem mendacio &c. permanet.] *Eo-
dem mendacio permouet, Parisienses. recte.*

203 SI alterum omisissent, quin paene.] *Vr-
sinus addit, Non dubitari, quia paene &c.
ex suo uetere libro. non probo.*

205 PRODVXERANT Galli;] *Perduxerant, anti-
quus meus. placet.*

206 MATRESFAMILIAS] *Parisienses, Matres-
familiae, & hic, & hac eadem pagina, li-
nea 18.*

207 M. PETREIVS] *M. Petronius, Gryphij liber
ad oram, & antiquus meus.*

209 NIHIL0 minus in aequum locum descen-
deret,] *Nihilo magis, Parisienses.*

210 NEGOTIANDI, aut itineris causa,] *an-
tiguus*

Antiquus liber ornatissimi uiri, Io. Vincentij Pinelli, non habet illa, Aut itineris. Et sane absunt a Parisiensi libro, & Gryphij.

210 VT, ab re frument.] Si ab re frument. Gryphius, & antiquus liber Io. Vincentij Pinelli. Si a re frument. Parisienses.

211 Ex prouincia] Nicasius Ellebodius Castletanus delenda putat haec duo uerba; uel legendum, In prouinciam. sequitur enim, Iter in prouinciam conuerteret. Et altera pagina: Caesarem in prouinciam contendisse confirmabant.

214 ADESSE existimarent;] Praesentem adesse exist. Parisienses, et antiquus meus. Quo modo locutus Terentius, & Cicero.

215 MILITVM, uictorumq. impetum] recte Phaernus tollit particulam Que.

215 FREQUENTES multitudines. suffragiis &c.] Phaernus, ex suo libro, recte: Frequentes. multitudinis suffragijs &c.

216 SEGVSIANISQVE,] Segusiaci dicuntur a Ptolemaeo.

219 QUI sunt finitimi ei prouinciae,] Ei, abest a Parisiensi, et a uetere meo. recte. Allobroges enim significat.

217 MINVS idoneis equis] Caesar, supra, lib. IV. pag. 83. Iumentis, quibus maxime Galli delectantur; quaeq. impeso parant pretio, Germani importatis non utuntur; sed, quae sunt apud eos nata parua, atque deformia, haec,

quotidiana exercitatione, summi ut sint laboris.

217 TRIBVNIS mil. reliquisq. equitibus R.] annotatum etiam est in uarijs lectionibus, in alijs libris legi, Tribunis mil. reliquisque, sed & equitibus R. Quae mihi lectio non displicet.

218 SI pedites suis auxilium ferant,] Parisienses, Si pedites rebus suis auxilium ferant. Res suas, impedimēta. id e sequētibz patet.

218 CONFIDEBAT,] Confidat, Parisienses. recte.

218 PUGNATUR una omnibus in partibus :] Gryphij liber, Pugnatur una tum omnibus in partibus.

219 COPIAS suas, ut pro castr.] Copias, quas pro castr. placet.

219 QUA maxima parte exercitus cōfidebant, Parisienses, Qua maxime p.e. c. Vrsini liber, Quo maxime confidebant.

220 III. millium passuum.] Millibus, Parisienses. Millia, antiquus liber meus.

221 FOSSAM pedum xx latam] Latā, non est in Parisiensi, & Gryphij libro, nec in antiquo meo. Et paullo post, Pedes CD. legitur in Parisiensi, & uetere meo.

222 ERAT uno tempore] ita emendauimus : cū in omnibus & scriptis, & impressis, legitur, Eo temp.

223 VALLIS inducebant.] Petrus Delbenius legit. Ramis, uel, Palis.

- 223 AD summum fastigio.] *Parisienses, & Gryphij liber ad oram, Ad infimum fastigio.*
- 223 FRUMENTI rationem,] *Frumētationē, Parisienses, & antiquus meus. Frumentandi rationem, Phaernus. quod placet.*
- 224 AVLERCIS,] *Auliorcos nominat Ptolemaeus.*
- 224 XANTHONIBVS,] *Parisienses, Sātonibus. Santones, non Santoni, dicuntur ab eodem Caesare, lib. I. de bello Gall. pag. 7.*
- 224 XXII. millia,] *Duodena millia, Parisienses, & antiquus meus. recte. ut summa constet.*
- 224 RAVRACIS, & Boiis xxx uniu. ciu.] *Parisienses, Rauracis, & Boijs bina : xxx. uniu. ciu.*
- 225 FIDUCIAE pleni,] *Fiducia, Gryphij liber.*
- 225 NATVS loco,] *Ortus loco, uetus meus.*
- 226 QUID ergo mei consilii est? facere, &c.] *Gryphius, & Parisienses, Quid ergo? Mei consilij est, facere, &c. Recte.*
- 228 OMNIVM militum intenti animi pug. eu. exsp.] *Parisienses & antiquus liber meus, Omnes milites intenti pugn. eu. exsp. recte.*
- 230 CVM lux appareret;] *Appeteret, Parisienses. placet.*
- 231 E castris, longurios, musculos, &c.] *Ac Castris, quidam. Alij Praepositionem omitunt. Parisienses, Ac rastros, longurios, musculos, &c. Ac contos, O.*

232 VTRISQUE ad omnia occurrit: unum esse illud tempus praedicat; quo max. &c.] Parisienses, & antiquus meus: Vtrisque ad animum occurrit; unum esse illud tempus, quo max. &c. Quod placet: probatur enim sequentibus.

232 AGGERE, & cratibus, atque expediunt: falcibus uallum; &c.] Parisienses, & Gryphij liber ad oram: Aggere, & cratibus, fossas explent: falcibus uallum etc. O. omnia re cinet, sic: Aggere, & cratibus fossas explēt: aditus expediunt. &c.

233 Ex colore uestitus] purpureo, quidam annotarunt: ex Plutarcho in Bruto: Τὸν δὲ Βρότον ὁ Αντώνιος αἰεὶ ὦν τεθνηκῶτα, τό μὲν ὥρα τῇ πολυτελέστατα τῶν ἑαυτῷ φοινικίδων περίβλημα ἐκέλευσεν: ὕστερον δὲ τὴν φοινικίδα κεκλημένην αἰδόμενος, ἀπέκτεινε τὸν ὑφελόμενον.

„ Hirt. de Bello Afric. pag. 537. Cum Scipio
 „ sagulo purpureo anteregis aduentum uti solitus
 „ esset, dicitur Iuba cum eo egisse, non oportere
 „ illum eodem uti uestitu, atque ipse uteretur.
 „ itaque factum est, ut Scipio ad album
 „ sese uestitum transferret.

234 DV CES producuntur.] & hoc loco errasse Plutarchum, obseruauerunt uiri docti. qui, ab interprete deceptus, putauit idem esse, Produci, quod, pompae causa transuehi. sribit enim, Vercingetorigem, armis pulcherrime indutum, equo ornato uestum, ter circum

DE . BELLO . GALL.

cū Caesaris tribunāle obequitasse, deinde pro
iectis armis Caesari ad pedes procubuisse .
Dio quoque in eo errat, quod scribit, Vercin
getorigem, nullo antea misso internuncio, re
pente ad Caesarem uenisse, multosq. illo ino
pinato aduentu perturbatos fuisse. addit quo
que, illum a Caesare in triumphum ductum,
ac necatum.

235 HVIVS anni rebus cognitis, &c.] Parisien
ses, & uetus meus, His litteris cognitis, etc.
Gryphij liber, ad oram, His rebus litteris
Caesaris cognitis, &c.

IN . C . IVLII . CAESARIS
DE . BELLO . GALL.
LIB . IIX

237 EQVITATVS praesidio,] Equitum praesi
dio, Parisienses.

238 IMPARATIS disiectisq.] ita lego, non, Deie
ctisq. aut, Defectis: quod doctis uiris placere
uideo: nec, cur placeat, causam ullam uideo.
quis enim Defectisque, ea in significatione
hoc loco probet?

241 VELLIOCASSOS,] Vellocassios, Parisienses.

241 VT, si diceretur &c. uenire, offerrent se
ad dimic.] Parisienses, Si, ut diceretur, etc.
ueniret, offerre se ad dimic. Gryphij uero li
ber, in alijs cum Parisiensi libro facit; praes
terquam,

terquam, quod in eo, Offerrent, legitur.

241 PERMANERENT,] *Permanere, Parisienses.*

243 IN uallo colloc.] *In ipso uallo, Parisienses.*

246 COPIIS armatorum, castrorum uias instruunt;] *antiquus liber Pinelli, Copias armatorum pro suis instruunt castris. Parisienses, Copias armatorum in suis instr. castr. rectius.*

236 VT Caesar neq. resistentes tanto collis ad ascensu laceffendos iudicabat;] *Parisienses, & Gryphij liber ad oram, At Caesar neque resistentes aggrediendos tanto collis adscensu iudic.*

247 SINE cibariis] *Parisienses, & Gryphij liber ad oram, Sine periculo.*

247 SUPERIORIBVS Commentariis declaratum est] *hoc nusquam reperiri in Caesare, alij obseruarunt. Quidam tamen, quod leuiter hoc significet, est lib. III. pag. 75.*

248 PARTES aduerterent,] *Parisienses, Animaduverterent.*

249 PRIMVS cū paucis,] *Primum, antiquus liber Fuluij Ursini. placet.*

249 TIMOREM accidit,] *Timor, reponit O.*

250 HAUD inuitantibus nostr.] *Parisienses, Aut. recte.*

252 CENTURIO, uelut, insueta re permotus, uellet celeriter hominē conficere, a fam. prohib. non pot.] *ita Fuluij liber. recte. O. addit, Et, Ut legatur, Et Centurio &c.*

262 *Quae moenibus acquaretur,] loquendi ge-
 nus postulat, ut legamus, Quae moenibus ae-
 quaret. Ita locutus Pacuvius, apud Gell. lib.
 ,, XIV. cap. I.*

,, *Nam si qui, quae euentura sunt, praenideant,
 ,, Aequiparent Ioni,*

,, *Et Cicero noster, lib. I. Off. pag. 8. Non so-*

,, *lum, inquit, Orationes meas, sed etiam de*

,, *Philosophia libros, qui iam illis fere aequa*

,, *runt, studiose legas. Ita enim legendum cē*

seo, ex antiquis libris. Quod tamen cum

uidisset Dionysius Lambinus, locutionem

non affecutus, improbavit. Vide, quae scri-

psi in illum Sallustij locum, Catilina, pag. 5.

,, *Regium imperium in superbiam, dominatio*

,, *nemque, conuertit. Ibi enim huiusmodi*

multa, apud Scriptores a me observata, po-

sui. Simile quid, de bel. ciu. lib. III. pag. 361.

262 *Ab incendio restringendo,] Sic Sallustius,*

,, *Catilina. pag. 14. Incendium meum ruina re*

,, *stringam. Vide, quid eo loco, dixerim.*

263 *PARATISSIMO sustinebant animo.] For-*

tissimo, Parisienses, et Gryphij liber ad orā.

263 *Et iam magna parte suorum siti amissa,*

in sententia permanerent, ad post. &c.]

ita antiquus liber Fuluij, et Phaerni. recte.

266 *CONVERSI hostem pellere.] Conuersis e-*

quis hostem pellere, Parisienses.

267 *L. PAVLLO, & C. Marcello cos.] Gryphij*

liber ad oram, L. Lentulo, & C. Marcello

cos.

- cos. Recte. Sic etiā in uetere nūmo argenteo.
- 268 INSEQUENTIS anni] alij legunt, In insequenti anni. Parisienses, Sequentis anni. O. legit, Petitionem, non, Petitione.
- 269 IBIQ. exercitū lustrauit.] De hoc lustrandē exercitū more, uide Liu. lib. XXXIV. abv. c.
- 269 Eo facto] Eo pacto, Phaernus.
- 269 SED etiam per se discessionem facere coepit.] hunc locum cum mendosum esse non solum alij obseruarint, uerum & ipse semper duxerim, de eo, deq. alijs similibus, ut meus mos est, non solum amicos, & litteratos uiros, uerum & ueteres libros, cum eos inspicundi copia fuit, consului. Tandemq. Veronae ante quadriennium antiquum reperi Caesaris exemplar, in quo, mendose, sed unde tamen elici ueritas facile possit, totus hic legitur locus. Sic autem in eo erat: Sed etiam per sese discessionem facere coepit. Quod cum uidissem, statim uenit in mentem, illud extremum, Se, Senatus significare.
- 270 CONSVLES, amiciq. Pompeii iusserunt;] alij, Suaserunt. quod probo. Octavius Panthagatus, acerrimo uir ingenio, Intercesserunt, legit.
- 270 CAESARI eam, tamquam ex suo numero dedit.] abest, Eam, a Parisiensi libro. O. delet, Caesari.
- 270 SE expoliari,] Se spoliari, Parisienses. Ea se expoliari, O.
-

IN . C . IVLII . CAESARIS
DE . BELLO . GALL.

LIB . I

272 LITTERIS a Fabio C. Caesaris consulibus redditis,] offendebar, Caij, praenomine; cum Caesar, de se ipso loquens, nunquam praenomen addere consueverit. Verum postea reperi, quod mihi scrupulum hunc eximeret. Parisienses enim ita ediderunt: Litteris a C. Fabio Caesaris cons. red. Quae mihi placet admodum lectio.

272 REFERVNT consules de Rep. in ciuitate.] absurdum. quasi consules, ubi ciuitas non sit, idest multitudo ciuium, referre de rep. possint. Locus igitur mendo non uacat: nec facilis diuiniatio est. Phaernus delebat, In ciuitate.

273 TRIBVNI. PL.] his Curionem addit Appianus.

273 COMPLETVR urbs ad ius comitiorum.] longe distabat a mense Ian. quo haec gesta sunt, comitiorum tempus. Quare libri ueteres consulendi.

274 DOLOR repulsae.] in consulatu. epit. Liu. lib. CIIX. Dio. lib. XL. Falsum autem hoc esse, dictumq. a Caesare, inuidiae causa, tradit Plutarchus, in Vricensis uita.

274 ADVLATIO, atque ostentatio sui, & potentium,] sic ueteres libri: nec obscura sententia.

rentia. hoc enim dicitur: Cum ipse sibi, ut solent inanis gloriae cupidi homines, adularetur, seq. ostentaret, & eorum amicitiam, qui tum in rep. iudicijsque, plurimum pollebant.

274 NEMINEM dignitate secum exaequari uolebat,] Velleius lib. II. Pompeius, ait, ut primum remp. aggressus est, non quemquam animo parem tulit. & in quibus rebus primus esse debebat, solus esse cupiebat. neque eo uiro quisquam aut alia omnia minus, aut gloriam magis, concupijt. Lucanus: Nec quemquam ferre potest, Caesar uis priorem, Pompeius ue parem.

275 NEQVE etiam extremi iuris intercessionem retinendi, quod L. Sulla reliquerat, facultas tribuitur;] Intercessionem, glossema uidetur. nam extremum ius est Intercessio, quam Sulla tribunis pl. reliquit, Pompeius ademit.

275 LATRONVM audacia] suspicatus sum aliquando, reponi posse, Latronum. Sed nec, eo modo si legas, plane mihi satisfacio. Absunt haec a uetere Pinelli libro.

275 QUI proconsules sunt ad urbem,] hunc locum, ante multos annos, emendauit Pater meus, ex historia: quamquam scripti libri haberent, Consules, non, Proconsules. Cicero, eadem de re, in epistola ad Tironem: Postquam senatus consulibus, praetori-

„ bus, tribunis pl. & nobis, qui proconsules
 „ summus, negotium dederat, ut curaremus,
 „ ne quid resp. detrimenti caperet. Et in ora
 „ tione pro Deiotaro: Cum audisset, senatus
 „ conscientis auctoritate arma sumpta, con-
 „ sulibus, praetoribus, tribuni pl. nobis im-
 „ peratoribus remp. defendendam datam.

275 V. primis diebus, quibus haberi senatus
 potuit,] IV. diebus, non V. haberi sena-
 tus potuit, a kal. Ian. ad VII. Id. reliqui
 tres comitiales dies sunt. quod ex uetere Ka-
 lendario, cum ORTHOGRAPHIA nostra
 impresso, liquet.

275 SVIS leuissimis postulatis] quibus a se-
 natu responsum non est: quia Caesaris litte-
 rae, a C. Fabio consulibus redditae, recita-
 tae quidem in senatu sunt; ut uero ex ijs ad
 senatum referretur, a tribunis pl. qui Cae-
 sari fauebant, impetrari non potuit. quod
 initio huius libri dictum est.

276 FAVSTVS Sulla propraet.] cum esset in o-
 mnibus libris, Propere, Pater reposuit,
 Propr. id est, Propraetor. A Vaticano li-
 bro abest, Propere.

276 MARCELLVS uero, passurum se in prae-
 sentia, negat.] consulatum gerebat cum
 L. Lentulo: erat autem Caesaris affinis, uxo-
 re ducta, nepte Iuliae, sororis Caesaris,
 Octavia, quae soror Augusti fuit, & ex
 hoc Marcello peperit eum, de quo Virgilius:

„ Tu Marcellus eris.

276 **PROVINCIAE** priuatis decernuntur;] cum solerent magistratum gerentibus decerni : ut magistratu functi proficiscerentur in pro uincias.

279 **SCIPIONI** obuenit Syria, L. Domitio Gallia:] utraque consularis . Sed Domitio ulterior tantum obtigit Gallia: nam citerior Considio Noniano, teste Cicerone in epistola ad Tironem, in qua sunt haec ; Feruntur
 „ condiciones ab illo , ut Pompeius erat in Hi
 „ spaniam : delectus qui sunt habiti, & prae-
 „ sidia nostra, dimittantur ; se ulteriorem Gal
 „ liam Domitio, citeriorem Considio Nonia-
 „ no (his enim obtigunt) traditurum.

276 **PHILIPPVS**, Marcellus, priuato consilio, praetereuntur,] quia Caesaris affines. nam L. Philippus Atiam, Iulia, sorore Caesaris, natam ; C. Marcellus, ut supra diximus, Octauiam, Atiae filiam, in matrimonio habebat.

276 **AD** populum referatur ;] consuetudo Latini sermonis postulat, Feratur. nam, Referre ad Senatum, Ferre ad Populum, dicimus.

277 **ARMIS** esset restituta:] Armis, delet Ant. Augustinus, Nicasius, & O.

277 **TRIBVNOs** pl, qui ad eum confugerant, conuenit.] M. Antonium , Q. Cassium Longinum, quibus intercedendi facultas erepta erat , significat . Cicero , ad Tironem:

„ *nem: Antonius noster, & Cassius, nulla ui*
 „ *expulsi, ad Caesarem, cum Curione, profe-*
 „ *sti erant.*

277 **L. CAESAR** adolescens] *quem postea uictor*
 „ *Caesar occidit. Suetonius: Nec ulli perijs-*
 „ *se, nisi in proelio, reperientur, exceptis*
 „ *dumtaxat Afranio, & Fausto, & L. Cae-*
 „ *sare iuvene. ac ne hos quidem uoluntate i-*
 „ *psius interemptos putant. Cicero, ad Varro*
 „ *nem: Ut audiui de L. Caesare filio, mecum*
 „ *ipse, Quid hic mihi faciet patri? Vide Epist.*
 „ *ad Att. lib. VII. epist. 12. & 13.*

277 **CVIVS** pater] *auunculus M. Antonij. Ci-*
cero, in epistola ad Dolabellam.

277 **NECESSITVDINIBVS,**] *Phaernus, ex ue-*
tere libro, Necessitatibus. placet.

278 **SIBI** semper reip. primam fuisse dign.]
Reip. abest a uetere Fuluij libro. & recte
abest.

278 **POPULI R.** beneficium] *Pro beneficio, le-*
gi in alijs libris, est in Varijs lectionibus.
Recte autem est in nostris, Populi R. benefi-
cium. Error fluxit ex P. R. Ex quo factum,
Pro.

279 **IPSI** exercitus dimittantur;] *Dimittant,*
est in Varijs lectionibus. recte. id est, Pom-
peius, & Caesar. Sic Coel. Fam. lib. IIX.
ep. 14.

279 **LEGIONES** alienas] *quia mitti deberent ad*
 „ *Parthicum bellum. supra: Retineri legio-*

„ nes II, quae ab se, simulatione Parthici bel
 „ li, sint abductae.

280 CVM II. legionibus subsistit.] Nicasius
 Ellebodius Casletanus, ex observatione hi-
 storiae, legendum putat, Cum v. cohorti-
 bus. uide pag. 284.

290 TIGNIVM] TIGNIORVM] TIGNIVM]
 cū Curio in Umbria pro Caesare militaret,
 recte Steuchus Eugubinus, probatae doctri-
 nae uir, reponendum putauit ante me na-
 tum, Inguium, quod uideret hoc opidum
 ita a Plinio lib. III. cap. 14. nominari. Vi-
 de & Cic. ad Att. lib. VII. ep. 13. Tignium
 autem est in Piceno. Cum uero in antiquo la-
 pide non Inguium, sed Iguuium, nominari
 uideam, ita quoque his in locis reponendum
 statuo. Eius exemplum sequitur.

Fulginei.

P . AELIO . P . F . PAPIR
MARCELLO . CENT.

PRVM . SVB . PRINCIPI . PE
PEREGRINORVM . ADSTATO
ET . PRINCIPI . ET . PRIMIPILLO
LEG . VII . GEM . PIAE . FEL . ADLEC
TO . AD . MVNERA . PRAEFF.
LEGG . VII . CLAV . ET . PRIMAE
ADIVTRICIS . V . F . FLAMINI
LVCVLARI . LAVREN . LAVINA .
PATRONO . ET . DECVRIONI
COLONIAE . APVLESIVM . PATRONO
CIVITAT . FOROFLA . FVLGINIA
ITEMQVE . IGVVINORVM . SPLEN
DIDISSIMVS . ORDO . FOROFLAM
CVIVS . DEDICAT . DECVRIONIBVS
ET . LIBERIS . EORVM . PANEM
ET . VINVM ff . XX . N . ITEM
MVNICIPIBVS ff . IIII . N . DEDIT

281 CN. POMPEIUS, pridie eius diei ex urbe profectus,] mendum hic esse, putat Nicasius Ellebodius Casletanus: cum pag. 279. Caesar dixerit, Pompeium Capuae esse. Locus est diligenti animaduersione dignus.

282 AVXIMO Caesar progressus,] nescio, qui uenerit in mentem quibusdam mutandi hunc locum; & legere, Maximo Caesar progressu. Ita si nobis libri emendandi essent, omnia certe mutaremus. Numquam ego hoc institutum probavi, neque probabo. est enim retinenda prior lectio, quantum potest: neque mutanda, nisi prorsus sensus ipse eam respuere uideatur. Locus hic admonet, ut reticendam non putem emendationem quamdam in Varonis Eumenid. apud Noniū Marcellum Tuburbigensem. (sic enim legendum ego puto, non Tiburticensem) quam proximis diebus mihi significauit nobilissimus iuuenis, idemq. omnium, quos ego umquam nouerim, doctissimus, Claudius Puteanus. Ita autem est in Nonio, in uerbo, Caedere, quod interpretatur, Occidere, uel Maetare. Varro Eumenid.

„ Maximū caedit ferro, sed caedere Vlyssē,

„ Cum bacca siluam caedit, porcosq. trucidat.

Dicit Puteanus, Petrum Delbeniū, acerrimi iudicij iuuenē, quiq. multa in optimis scriptoribus emēdauerit, putare hoc loco ita legendū,

„ Ajax autē credit ferro se caedere Vlyss. &c.

Quod

Quod quam uere cogitet, quamq. pulchre locum emendarit, doctiorum sit iudicium. mihi qui dem sic probatur, nihil ut magis probari possit.

282 CAMERINO] nomen retinet. nobilissimum opidum, ex quo uiri doctissimi prodierunt. Populi Camertes dicuntur. De eius antiquitate, et nobilitate, plura dixit Io. Maria Iouius, Camers, iuuenis, ingenij, doctrinaeque, laude, in primis excellens, mihiq. ob id, maxime carus, in eo libro, quo Camertium antiquitatem persequitur.

282 VLCILLEM HIRUM,] Hirrus, duplici RR. scriptum, Luceiae gentis cognomen fuit. Quo semper ueritus sum, ne Lucceium, pro Vlcillem, quod certe corruptum uerbum est, Caesar scripserit.

283 QVI erat ab opido millia passuum circiter III.] pro Erat, libentius legerem, Aberat.

283 XL. in singulos iugera,] habebat Domitius xxx. cohortes, id est militum xv millia: quadraginta igitur in singulos iugera si diuidantur, iugerum erant sexcenta millia. est autem Iugeri longitudo, pedes CCXL, latitudo CXX. Immanis est hic iugerum numerus: cum praesertim dicat, Ex suis possessionibus: nec Domitij diuitias, ut Crassi, aut Luculli, quisquam celebrauerit. Quare ante multos annos Pater Quatterna reposuit.

pro, *Quadraginta.*

- 284 **CONSULTANDI** caussa,] *Consiliandi, legi in alijs libris, est in Varijs lectionibus.*
- 285 **ANIMI** confirmatione,] *Verbum, Confirmatione, mendosum suspicor. etsi, ne mendosum putetur, potest aliquis hoc dicere: ueritum esse Caesarem, ne militum animus, qui, cognito Domitij consilio, mutatus erat, confirmaretur.*
- 286 **EXITVS** asseruent,] *Obseruent, Parisienses, & Gryphij liber in margine.*
- 286 **NEQUE** eorum tam remisso, ac languido animo quisquam omnium fuit,] *neque eorum quisquam omnium fuit. ita coniungemalim tamen, Neque uero. Vaticanus liber, Neque eo. Gryphij liber, Neque tam remisso, &c.*
- 286 **VT** nullus in aliam partem &c.] *Vt alius in aliam partem &c. Parisienses. placet.*
- 287 **FILIUS** Domitii,] *Filius Domitius, legendum puto: quod ita ferat uetus loquendi consuetudo.*
- 287 **QVOD** sibi aperte eorum gratia relata non sit,] *rectius, A parte eorum. Quo modo legitur in Parisiensi libro.*
- 288 **CN. Magius**, Cremona,] *patriae nomen interdum addebatur. Vt lib. III. C. Felgintem, Placentia. Quo de loquendi genere uide, quae diximus in ORTHOGRAPHIA, in uerbo, ARRETIVM.*

- 290 RELIQUISQ. telis pugnabatur.] *Pugnabant, Gryphij liber, ad oram. recte.*
- 292 DEPREHENSASQ. excipiunt.] *abest particula, Que, a Carrariēsi libro. quod legitur in Varijs lectionibus.*
- 293 VACVAS ab imperiis,] *Vacuas provincias ab imperijs, Gryphij liber ad oram.*
- 294 ILLIS se oneri non futurum, & per se,] *ita legendum, cuilibet perspicuū esse debet.*
- 294 VT operibus ante studuerit,] *Anteire studuerit, Parisienses. Ut opibus anteiri st. Fuluij liber.*
- 295 IN SENATU dixerat, &c.] *Plutarchus aliam addit causam fuisse, cur senatus legationem ad Pompeium, de pace, non miserit. ait enim, timuisse senatum, ne Caesar aliud in pectore clausum, aliud in ore prumptum, haberet.*
- 295 RELIQUASQ. res, quascumque agere instituerat,] *hoc loco multa Caesar reticet, quae sine multa ipsius ignominia dicere non poterat. De pecunijs enim, ab aerario ablati, reclamante Metello, scribunt Plutarchus, Appianus, Orosius, & Lucanus.*
- 295 QVAS Sicilia, & in Cosano,] *Quid Siciliae insulae cum agro Cosano? Suspicio equidem de mendo: cum praesertim ueteres libri habeant, Sicili, uel Sigili.*
- 298 QVEM ipse petiuerat,] *Quam ipse pacauerat, Gryphij liber, ad oram. Parauerat, an*

tiqus liber. non displicet.

299 PRAESIDIO proprio] Proprio, non legitur
in antiquo Pinelli libro.

299 IUMENTORVM, & aquae magnitudine,
non opinor subesse mendum, sed uerbum, Ma
gnitudine, respicere duas res, iumentorum
pondus, aquae impetum.

303 Ex primo hastato legionis quartaedeci
mae,] In singulis legionibus erant hastati,
principes, triarij. horum deni centuriones
erant: qui hastatorum, primus hastatus dice
batur, secundus, tertius, usque ad decimum:
,, unde illud apud Liuium, lib. XLII. Virtu
,, tis causa mihi T. Quinctius decimum ordi
,, nem hastatum assignauit. Sic primus prin
ceps, secundus, tertius, usque ad decimum.
,, Ibidem Liuius: A NE Acilio mihi primus
,, princeps prioris centuriae est assignatus. Et
,, Cicero in epist. ad M. Brutum: Cretensi bel
,, lo octauum principem duxit. Triariorum
quoque decem centuriones fuere: sed, qui pri
mum inter eos locum tenebat, non primus
triarius, uerum Primipilus, uel Primipili
centurio uocabatur.

303 Ex inferioribus ordinibus] non ex priua
to milite: sed, cum ordines duxisset, idest cen
turio inter hastatos fuisset: cum essent no
uem praeterea. Sic lib. III. pag. 400.
,, Ab octauis ordinibus ad primum pilum se
,, transducere pronunciauit. Id est, qui cen
turio

turio triariorum octauus fuerat, eum primum fecit.

304 *Ex omnibus montibus nix profluit,] Profluxit, Gryphij liber. recte. Parisienses, Proluit.*

305 *NEQVE frumenta in hibernis erant, neque multum a maturitate aberant:] Inopia frumenti declaratur, cum & uetus consumptum iam esset in hibernis, & nouum nondum maturuisset, a maturitate tamen haud multum abesset. Herbis, autem, pro, Hibernis, qui legendum putant, qua ratione nitantur, non intelligo. nam, si frumenta non multum a maturitate absunt, certe non possunt esse in herbis: in hibernis autem ideo non sunt, quod alendis per hiemem militibus consumpta iam erant. Nec uerno tempore, quod hic significatur, sed hiemali, frumenta sunt in herbis. Quod si tempus hiemale designaretur, non diceret, Caesar, de frumentis: Non multum a maturitate aberant. Et cum hac lectione consentiunt ueteres libri.*

306 *HIS tamen omnibus annona creuit:] His tum omnibus, legit Nicasius.*

307 *MAGNI domum concursus] Demum, Gryphij liber. Probo. Domo, reponit Fuluius. Ad domum, Q.*

308 *ITA comitatus, & eos, qui frumenti causa processerant, tuto ad se recipit;] antea,*

tea, Commeatus. Ego Comitatus, ex anti-
 ,, quo libro, & quia supra pag. 304. Neque
 ,, maximi comitatus, qui ex Italia, Gallia-
 ,, que, ueniebant, in castra peruenire po-
 ,, terant.

308 Vt praedae subsidio sint;] Praesidio, Pa-
 risienses.

310 LACETANI,] hos a Strabone lib. III. &
 Ptolemaeo Iacetanos dici, docuit Fuluius
 Ursinus. Quo modo item legi in antiquo
 suo libro obseruauit. Emendatq. Liuium,
 & Plinium.

310 [LLVRGAVONENSES,] Lurgauonenses, eius-
 dem Fuluij liber, & Liuius. Hos putat a
 Strabone dici Ιεργέτας

311 OCTOGESAM] idem, Etouisam dici a Pli-
 nio, monuit.

312 Huc iam rem duxerat,] Parisienses, Redu-
 xerat rem. Legendum fortasse, Deduxerat
 ,, rem. Sic enim locutus est, infra: Res ab
 ,, Afranianis huc erat necessario deducta. Et,
 ,, in extremo fere libro: Res huc deducitur. Et
 ,, lib. III. Spe conficiendi negotij, prope in no-
 ,, tatem rem deduxerant.

312 Ad transeundum impedirentur] Gryphij
 liber ad oram, Ad transeundum non impe-
 direntur. Dixit autem transire potuisse.

313 TOTIS uero castris milites circulari,] Ci-
 ,, cerò, in Bruto: Videt oscitantem iudicem,
 ,, loquentem cum altero, nonnumquam etiam
 ,, circu-

- „ *circulantem . Et Seneca: Qui uerba magna*
 „ *celeritate praecipitant, & communes locos*
 „ *uoluunt, & in priuato circulantur . Inde*
 „ *Circulus, coetus hominum circumquaque ad*
 „ *stantium, aut in orbem collectorum, inter*
 „ *seq. cōfabulantium. Tacitus, lib. III. Nec*
 „ *ignoro, in cōuiuijs, et circulis, incurfari ista,*
 „ *& modum uolsci . Seneca: Quidam enim be*
 „ *neficiū, quod dederunt, omnibus circulis*
 „ *narrant: pro, passim praedicant, & iactant.*
 „ *Et Circulator: Seneca: Alter apud proxi-*
 „ *mum circulatorem resedit: Et Circulans,*
 „ *idest sermones in circulis ferens: Seneca, V.*
 „ *Epistolarum: Sic itaque habet, inquit, ut i-*
 „ *stam uim dicendi rapidam, atque abundan-*
 „ *tem, aptiorem esse circulanti iudices, quam*
 „ *agenti rem magnam, ac seriem, docentique.*
- 314 QVOD fuit illis conandum, atque omni ra-
 tione efficiendum, & totius diei pugna,
 atque itineris labore, defessi, rem in po-
 sterum diem distulerunt.] non bona distin-
 ctio, nisi fallor: nec uidetur parenthesis lo-
 cum habere. est enim hoc, Quid fuit illis co-
 nandum, atque omni ratione efficiendum, o-
 mnino adiungendum sequentibus, & legen-
 dum, Sed totius diei pugna. Quo modo Pa-
 risienses ediderunt. Totam sententiam qui
 perpendet, non dubito, quin mecum sentiat.
- 314 L. DECIDIUS SAXO,] ueteres libri, Saxa:
 „ oratione XIII. in Antonium: Cum Anto-
 „ nijs

„ nŭs pax potest esse ? cum Censorino , Venti-
 „ dio, Trebellio, Bestia, Nucula, Munatio, Len-
 „ tone, Saxa ? Ibidem , infra: Saxam uero De-
 „ cidium praeterire qui possum , hominem ex
 „ ultimis gentibus; ut eum tribunum pl. uide-
 „ remus , quem ciuem numquam uideramus?
 „ Et in eundem, IIX. Omnes Casones, omnes
 „ Saxae, ceteraeq. pestes, quae sequuntur An-
 „ tonium . Idem Saxa, ut opinor, nominatur
 „ epitome Liuiana CXXVII. Vbi Didio, pro
 „ Decidio, legitur: aut, in Cicerone, Decidiũ,
 „ pro Didium.

315 NAMQVE itinera , quae ad Iberum ,] Pa-
 risienses, Nam, quae itinera ad Iberum .

316 PROSEQVEBANTVR, necessaria uictus i-
 nopia,] Parisienses, & Gryphij liber; Pro-
 sequebantur nos necess. uict. inop.

318 PRAESERTIM cum non minus esset impe-
 ratoris, Consilio iuperare , quam Gla-
 „ dio.] Suetonius, de Caesare : Quo saepius,
 „ inquit, uicisset, hoc minus experiendos ca-
 „ sus opinans: nihilq. tantum uictoria acqui-
 „ siturum, quantum auferre calamitas posset.
 „ Facit hic locus , ut obiter mentionem faciã
 „ de illo Terentij, in Eunucho , act. IV. sc. 7.
 „ Omnia prius experiri uerbis, quam armis ,
 „ sapientem decet.

Quo in loco uariant libri. Abest enim uox,
 Verbis, a quibusdam impressis , ut observa-
 uit M. Antonius Muretus, uir is, cui pluri-

num Graecae, Latinaeq. litterae debeant . In alijs ueteribus: Omnia prius experiri consilio, quam armis, sapientem decet . In alijs impressis: Consilio omnia prius experiri, quam armis, sapientem decet . Quo modo si leges; erit simile loco huic Caesaris . Sin uero, illud Verbis, uel, Consilio, deleas, erit dictum, quo modo illud ab eodem Caesare,

- „ *lib. II . pag. 351 . Atque omnia prius experienda arbitror . Nihil enim sequitur, quod illi Prius respondeat; sed per se stat . Et sane hoc modo uidetur Donatus interpres legis*
 „ *se . ait enim: Quam armis, ἀνακόλουτον,*
 „ *pro, Quam arma . aut ἐκλειψις est, si subau-*
 „ *diamus, Agere . Libanius Sophista idem propemodum dixit: Πρῶτον μὲν γὰρ τὰ δίκαια τῷ λόγῳ περᾶσαι λαμβάνειν, ἀλλὰ μὴ τοῖς ὅπλοις ἐπιπηδᾶν ἀνθρωπινώτερον δὲ πῦθεν . Ci-*
 „ *cero quoque, ad Att. lib. VII . ep. 3 . Omnia*
 „ *facere omnis, ne armis decernatur .*

318 *COHORTIVM alariarum;] Cohortium duo genera, Auxiliares, & Legionariae: Auxiliares, Alariae dictae, quia legionarias, tāquam alae, tegerent . Sic Alarij equites, et Auxiliarij, ijdem, in epistola Ciceronis ad Caninium, lib. II .*

320 *CONSILIVMQ. eius a cunctis probabatur.] usitatus loquendi genus, elegantiusque, Consiliumq. eius cunctis probabatur .*

320 *AD iusiurandum adigit] ex hoc loco facile addu-*

- adducor , ut emendandum putem Sallustij lo-
 „ cum, in Catilina, pag. 18. In eo ita est: Cum
 „ ad iusiurandum populares sceleris sui addi-
 „ ceret . Puto enim ibi legendum, Adigeret.
- 320 POSTULANT, ut iurent omnes,] referri ma-
 lim ad Petreium, & legi, Postulat.
- 321 VANA religio iusiurandi,] Beroaldus, Pa-
 risienses, & Gryphij liber ad oram , Noua.
 Recte. vide lib. II. pag. 333.
- 321 CONSILIUM expleuros] Explicatueros, Pa-
 risienses. placet.
- 322 IN aduersarios tela coniiciebant:] In ad-
 uersos, Parisienses Legendum, Auersos.
- 323 RELICTIS iis munitionibus,] Gryphius,
 Relictis his legionibus . Parisienses, Reli-
 ctis legionibus . Alij, Eductis legionibus .
 Male omnia . Relictis enim munitionibus,
 ualet, Relictis castris , quae ipse antea con-
 tra hostem, castra muniuit.
- 323 HORA X. subsequi] Io. Vincentij Pinelli
 liber antiquus, Ora x. ex quo Nicasius El-
 lebodius Casletanus, mendosum locum suspi-
 cans, Omnia auxilia subsequi, reponendum
 putat. Quae mihi coniectura non probatur.
- 324 QVO essent ad id expeditiores,] in anti-
 quo libro, Ad it. Ex affinitate autem T, &
 D, & earum inter se conuersione, factum est
 ab ijs, qui locum non intelligerent, Ad id:
 cum sit legendum, Ad iter . Sic infra, lib.
 „ III. pag. 387. Quo iter, inquit, expedi-
 „ tius

„ *tius faceret, &c.*

324 ILLI, impediendae rei, quae munitionis
caussa fiebat, hora circ. IIX.] *antiquus Pi-*
nelli liber, Illi, impediendae munitionis caus-
sa, quae fiebat hora circ. IIX

324 Ex v. legione] *Nicasius legendum putat,*
Ex quaque legione.

325 QVEM Caesar deligit.] *Delegit, Parisienses.*

326 HABVIT, conseruarit,] *Habuerit, legitur*
in Varijs lectionibus.

328 FLAGITARETVR,] *Flagitarentur, in alijs*
libris. Ut sit, Petreius, atque Afranius,
flagitarentur. Graeco more.

328 Q. FVSIVM Calenum] *Q. Fusum, legen-*
dum observauit Fuluius Ursinus, ex uetere
libro, & argenteis nummis. Ita emendan-
dum etiam infra, lib. III. pag. 367. 380.
& 400.

IN . C . IVLII . CAESARIS DE . BELLO . CIVIL.

LIB . II

335 CAPREOLIS] *Capreoli, ait Festus, uitium*
„ cincinni, intorti, quia ad locum capiendum
„ tendunt, appellati. Vide Vitruu. lib. x
cap. 20.

336 PHALANGIS subiectis,] *Graeco usus est vo-*
cabulo. lib. III. Scutulas dixit. Virg. au-
tem,

„ *tem, lib. II. Aen. Lapsus. Accingunt o-*
 „ *mnes operi, pedibusq. rotarum Subijciunt*
 „ *lapsus. Sunt autem rotunda ligna, quibus*
naues, maximaq. onera, uolutantur. Ju-
lius Pollux: Τα τῶν νεῶν ξύλα, οἷς ὑποβλη-
θεῖσιν ἐφέλκονται αἱ νῆες, φαλάγγες, καὶ φα-
λάγγαι.

337 CVM infulis] Galli supplices corollis ex flori-
 bus utebantur, pro amicitiae, supplicatio-
 nisque, signo. Polybius, lib. III.

339 VT ab hominibus doctis,] Massiliensium
 disciplinam, & grauitatem, laudat Cicero,
 in oratione pro Flacco. Alij, doctis, idest
 „ instructis. Vt de bello Gall. lib. IV. Hi
 „ iam ante edocti, quid interrogati pronun-
 „ ciarent.

338 INTERIECTIS aliquot diebus,] Interie-
 ctisque, Parisienses.

338 PORTIS se foras erumpunt;] ita legendū.
 sic enim & alij sunt locuti. Quod cum qui-
 busdam nimis durum uideretur, locum mu-
 tarunt. Coelius, in epistola ad Ciceronem:
 „ Illa inuidiosa coniunctio non ad occultam re
 „ cedit obtrectationem, sed ad bellum se erum-
 „ pit. Et Virgilius, Georg. lib. I.
 „ Aut, ubi sub lucem densa inter nubila sese
 „ Diuersi erumpunt radij.

339 EXCISIS, & coniectis,] Conuectis, Pari-
 sienses. Recte. In urbem, scilicet.

339 QVOD, ubi hostes uiderunt, ea,] Quod,
 pro

„ pro Sed, usurpat . *Vt infra, lib. III. Quod,*
 „ cum esset animaduersum, coniunctam esse flu-
 „ mini . *Cic. Philip. x. Quod, qui ab illo ab-*
 „ ducit exercitum . *Coelius, ad Ciceronem :*
 „ Quod non dubito, quin te quoque haec deli-
 „ beratio sit perturbatura . *Linus, lib. XLI.*
 „ Quod cum milites, consulis imperio dicto
 „ audientes futuros esse, dicerent, cum is, mo-
 „ re maiorum, secundum uota in Capitolio nū-
 „ cupata, lictoribus paludatis profectus ab ur-
 „ be esset . *Varro, lib. VI. Lin. Lat. Quod,*
 „ cum dicunt Conspicionem, Cortumionem
 „ addunt . *Et Plinius lib. XII. cap. 23.*
 „ Quod, ut hanc quoque curam determinemus .

340 FIDUCIARIAM operam,] idest tempora-
 riam, quamq. eum cedere oporteret, aduen-
 „ tu Cn. Pompeij . *Q. Curtius lib. v. Auspi-*
 „ cium, inquit, & imperium alij trade inter-
 „ im, qui tamdiu rex appelletur, donec Asia
 „ decedat hostis; uictor deinde regnū tibi red-
 „ dat . &c. Et paullo post: Compositis rebus, iu-
 „ sto regi tibi fiducia, (idest per fiduciam) re-
 „ stituet imperium .

341 PERTERRITIS ciuibus Romanis] Pari-
 sienses, Perterritos ciues Romanos . placet .

341 HS CX C. millia] parua summa . efficit enim
 scutatos quinque millia septingentos . Si le-
 gamus, Centies nonagies, erunt scutati quin-
 genti septuaginta millia .

341 IIS grauiora onera iniungebat : &c.] ali-

ter hunc locum legi, in Parisiensi, & Gryphiano, est in Varijs lectionibus.

- 341 QVI uerba, atque orationem, aduersus remp. habuissent,] Haec exponuntur a Caesare, tamquam iniuste facta. sed iniuste factum uideri non potest, si puniatur is, qui uerba, atque orationem, aduersus remp. habuerit: cum praesertim Caesar causam suā a reip. causa non disiungeret. Quae recte puto suspicari Nicasium, illud, Aduersus remp. sincerum non esse; uerius autem, Ad uersus Pomp. Alij aliter sentiunt.
- 342 RATIO autem haec erat belli, ut secum II. legiones Gades conferret, [periti proprietatis, & elegantiae, Latini sermonis, non dubito, quin legendum esse mecum sentiant, Ut se cum II. leg. Gades conferret: idest, II. legionibus. Natus error ex hoc scribendi more, II. leg. Ita quoque ediderunt Parisienses. Quo modo est & in Gryphij libro ad oram.
- 344 LEGEM de dictatore latam,] errat igitur Plutarchus, qui creatum a senatu dictatorem, diesq. XI. gessisse, Caesarem tradit. Appianus, & Dio lib. XLI. latam ad populum legem, significant.
- 346 CVRIO Marcium Vticam nauibus praemittit:] Marcum, omnino uidetur legendum. nam hic est M. Rufus, Curionis quae flor, de quo supra.

346 C. CANINIUM Rebilum legatum] fuerat etiam legatus in Gallia : supra lib. VII. de bello Gall. in fine.

348 AVRIBVS Vari seruiunt, Trebonius : Ne
 „ que enim tibi persuadeas uelim , me hoc au-
 „ ribus tuis dare.

350 QVAE offerrentur,] Parisienses, Qua offerrentur.

350 COMMILITONESQ.] Commilitesque , Parisienses.

351 NAM neque prudētes suspicari oportet,] uerbum, prudentes, fortasse non uacat mendo: nisi si, Prudentes, idest, probos, intelligas : ut opponatur hoc membrum sequenti membro, Neque improbos scire. Diuidit enim exercitum in probos, qui moleste ferrent, sibi parum credi, & improbos, qui, castris loco motis, timeri se intelligent.

351 PVDORE, aut metu, tenentur : quibus rebus nos maxime aduersaria est.] Supra,
 „ lib. I. pag. 315. Lucem multum per se pudorem omnium oculis asferre. Terentius, Adelph. act. III. sc. 5.

„ Persuasit nox, amor, uinum, adolescentia. Quem locum sumpsit a Plauto, in principio Bacchidum: Istoc illecebrosius fieri nihil potest,
 „ Nox, mulier, uinum, homini adolescentulo? Et Ouid. Am. lib. I.

„ Nox, & amor, uinumq. nihil moderabile
 „ suadet:

„ Illa pudore uacat, Liber, Amorq. metu.
 „ Et Liuius: Nox omnem timorem, aut pudo
 „ rem, exstinxerat.

351 NEQVE tanti sum animi, ut sine spe ca-
 stra oppugnanda censeam; neque tanti ti-
 moris, ut ipse deficiam:] placeret, Vt spe
 deficiā. alterum enim est sine spe, alterum cū
 spe aliqua.

353 IN me offenditis:] Pater meus, coniectura
 ductus, ita legendum putauit, & imprimi-
 etiam uoluit, in libris nostris, ante multos
 annos; cum in peruulgatis omnibus legere-
 tur, Iam me offenditis. Hanc uero fecit con-
 iecturam, ex ipsa primum sententia, deinde
 ex Latini sermonis consuetudine. Nam,
 quod ad sententiam attinet, quis hoc signi-
 ficari non intelligit? non credo, Caesaris fa-
 cta probari a uobis, mea reprehendi. Lo-
 quendi genus comprobatur exemplis. Luc-
 „ ceius, ad Ciceronem, lib. v. In altera mihi
 „ uelim obtemperes, in altera non offendas.
 „ pro, non offendaris. Et Cicero, ad Q. Fr.
 „ ep. i. lib. i. Si quis est, in quo iam offende-
 „ ris, de quo aliquid senseris; huic nullam par-
 „ tem existimationis tuae commiseris. Pro
 „ Milone: Si in me aliquid offendistis. Et, in
 „ Verrem, lib. i. actionis II. Hospes ianitor,
 „ ueritus, ne quid in ipso se offenderit, homi-
 „ nem summa ui retinere coepit. Haec enim
 „ omnia παθὼν τινῶς dicta sunt.

353 NAVES onerarias adduxerim?] *Abduxerim, placet; sed ita placet, si hominum eruditorum iudicio comprobetur. ego enim, dissentientibus antiquis libris, opinionem meam amare uix possum.*

354 CONSENSU suo] *Suorum, Parisienses. placet. Infra, pag. 357. Itaque, suorum omnium consensu, Curio reliquas copias expectare parabat.*

354 NON ita magno, aut difficili, & arduo, ad scensu.] *ut transiri facile possit. equitatus enim illico pertransiit. quod statim subiungit.*

355 AC fugientium multitudine,] *Hac, Gryphij liber ad oram. rectissime. A, Parisienses.*

356 CIRCITER DC. interfectis, atque uulneratis.] *Fulvii Ursini liber, Ac 600 uulneratis. Quod non displicet. Alij, Aut uuln.*

357 MULTVM, ad hanc rem probandam, adiuuat Adolescentia,] *temeritatem esse florentis aetatis, prudentiam senectutis, ait Cicero, de Senectute. Inde Homerus Ιλ. Γ.*

ἢ Αἰεὶ δ' ὀπλοτέρων ἀνδρῶν φρένες ἐτρέθονται.

Et. λ. ↓ dicit, uelocem esse mentem, sed tenue consilium

ἢ Οἱ δ' οἶαι νέου ἀνδρός ὑπερβασίαι τελέθουσιν.

ἢ Κραιπνότερος μὲν γὰρ τε νόος, λεπτή δέ τε μήτις.

360 VNAM, ut in reliquis rebus, ipem reliquam salutis esse arbitratus,] *Vnam, ut miseris*

- in rebus, &c. Parisienses. Recte. Cicero, in*
 „ *Cat. IV. Spes sola hominis in miserijs conso*
 „ *lari solet.*
 362 *DIEBUSQ. acque post paucis,] abest uer*
bum, Aequae, a Pinelli uetere libro.
-

IN . C . IULII . CAESARIS
 DE . BELLO . CIV.
 LIB . III

- 363 *Is enim erat annus, quo per leges ei con-*
sulem fieri liceret.] intra x. annos, ut a-
pud Liuium lib. XL. scriptum est, eundem re-
fici consulem, ante multos annos lata lex ue-
tabat. hoc igitur ideo Caesar dicit, ne pure-
tur, quia potitus esset Italia, dictatorq. di-
ctus, aliquid aduersus leges commisisse. di-
stabat enim hic alter eius consulatus a pri-
mo annis decem. Per leges: Per legem Cor-
neliam Sullae. Appianus de bello cin.
 363 *QUIBUS in urbe praesidia legionum Pom-*
peius habuerat] carpit Pompeium, qui,
tertium consul, Milone de ui accusato, exer-
citum in urbem, contra leges habuit.
 363 *ALIIS audientibus iudicibus,] ob festina-*
tionem, breui spatio lege dato.
 365 *ANTONIANOS milites admiscuerat.] mi-*
rabar, in Pompeij copijs Antonianos mili-
tes numerari. cū tres Antonij fratres, Mar-
cus,

cus, Caius, Lucius, Caesaris parte in ciuili bello secuti sint: sed postea comperi, exercitum C. Antonij, T. Pulcionis opera proditum, in Pompeij potestatem uenisse. propterea, quasi dubia fides eorum esset, eos milites Pompeius admiscuerat suis. De hac Antoniani exercitus deditio, sic infra: Se morte Curionis, et detrimento Afraniani exercitus tanto, militumq. deditio ad Corcyram. Et, aliquanto post: Hic paullisper est pugnatum; cum irrumperere nostri conarentur, illi castra defenderent, fortissime T. Pulcione, cuius opera proditum exercitum C. Antonij demonstrauius, eo loco propugnante. Suetonius etiam, Omnibus, ait, ciuilibus bellis nullam cladem, nisi per legatos suos, passus est: quorum C. Curio in Africa periit, C. Antonius in Illyrico in aduersariorum deuenit potestatem. Idem lib. XLII. Dio scriptum reliquit. Quorum locorum testimonio, mutilos esse hos Caesaris libros de bello ciuili, facile est intelligere: etenim, quod ipse ait, se demonstrasse Pulcionis opera proditum exercitum C. Antonij, id in his libris nusquam reperitur.

365 **COTVS** ex Thracia.] Cotus, pro Cotys, (hoc enim nomine appellabantur Thracum reges, ut Aegypti Ptolemaei. Arist. lib. v. Polit.) antiquo more; ut Sulla, pro Syl-la; Clupeus, pro Clypeus. nom Cotys uerum

nomen est regum Thraciae. *Liuius, lib. XLII. Tacitus lib. II. Valerius Max. lib. III. cap. 7. Error saepe natus, ex ignorantia ueteris Orthographiae. Ut apud Plinium, cum sincerum esset, Inclutos cantus, pro Inclutos, factum est, Inclusos: unde obscura sententia uiris doct is.*

365 SASALEM] Sadales dicitur a Lucano, lib. v.

366 EIVS rei causa omni in ora marit.] Parisienses, Eiusq. rei causa omni ora marit.

366 IMPOSITIS, ut supra demonstratum est, legionibus VII.] hoc totum glossema arbitrator, adscriptum ab imperito, qui legerat
 ,, illud in principio huius libri, pag. 364. Eo
 ,, legiones VII, equitatum omnem, uenire iusserat. Nam, quo modo potuit innaues imponere legiones VII. idest pedestres omnes copias, quas Brundisium uenire iusserat : cum supra dixerit. Sed tantum nauium reperit, ut anguste xv. millia legionariorum militum, & D. equites transportare possent. Hoc unum, Inopia nauium, Caesari ad conficiendi belli celeritatem, defuit. Infra quoque ostendit, non esse transportatas omnes copias. Expositis, inquit, militibus, naues eadem nocte Brundisium a Caesare remittuntur, ut reliquae legiones, equitatusque, transportari possent: Et, aliquanto post: Reliquarum ex Italia legionum aduentum expectare constituit. Eas

autem

autē legiones Q. Fufius Calenus, & M. Antonius, denique transuexerunt.

366 QVI appellatur Pharsalia,] Pharsalia, regio Thessaliae est, ab opido Pharsalo. Caesar autē copias in Epiro exposuit, haud procul Orico. Quare suspicor, opidum in prima Epiro fuisse, cui Pharsalo potius, quam Pharsaliae, nomen esset. Paullus Orosius, lib. VI. cap. 15. non Pharsaliam, neque Pharsalum, sed Palaeopharsalū, i. antiquum Pharsalum, uocat.

367 LVCRETIVS Hispilo] Vespillo, emendat Fuluius Ursinus, ex argenteo nūmo, in quo, Q. LVCRETIVS. Q. F. VESPILLO

367 DILIGENTIAE suae,] Indiligentiae, Parisienses. placet. nam Bibulus serius eis occurrerat.

369 DETRIMENTIS receptis,] Acceptis, Parisienses.

370 GRAECOS murum adscendere, &c.] Parisienses: Cum Graecos murum adsc. atq. arma cap. iuberet. illi autem cum se cont. &c. Sed impressa lectio mihi satisfacit.

371 L. STRABERIVS,] Straberiam familiam nusquam apud ueteres legi. Staberiam, ex antiquorum lapidum obseruatione, notam habeo.

I N . L I B . III

Romae, in aedibus Mangoniorum,
in Campo Martio, in ara grandi. i.

T . S T A B E R I O

SECUNDO . COACTORI

ARGENTARIO . VIATOR

CONSVLARIS . ET . PRAET

SIBI . ET

CLAVDIE . STRATONICAE

V X O R I

Ad Forum Boarium, in hortis Maximorum,
ubi putatur fuisse Fabiorum domus .

T . STABERIVS . EPIGONVS

VIATOR . CONSVLARIS

SIBI . ET . SVIS . ITEM . LIB . LIBERTABVS

POSTERISQVE . EORVM

V I X I T . ANNIS . LXXXII

MEN . II . DIEBV9 . XX

371 SIMVL ac Caesar] *Parisienses, Quo simul ac
Caesar. Alij: Cognitis ijs rebus, quae erant
Orici, atque Apolloniae gestae, simul quod
Caesar appropinquare dicebatur, Dyrrha-
chio timens, diurnis eo, noct. q. it. conten-
dit. tantusq. terr.*

372 PROfecto occupato itinere ad Dyrrha-
chium] *malim, Praeoccupato itinere. nā,
Profecto, mendosum esse constat. Vel: Prae
fecto occ. it. Parisiēses: Perfecto. Alij, Pro
fectus. Et: Profectionis occupato itinere.*

373 HVC

373 HVC addunt pauca,]ueteres, quidam libri,
 Huc adsunt pauca. Vnde suspicor legi posse,
 Huc adsuunt pauca. Pro, Addunt, affin-
 gunt. A uerbo, Assuere, a Suere: unde &
 Dissuere.

373 INIMICITIASQ. habebat etiam priuatas
 cum Caesare ex aedilitate, & praectura,
 conceptas;] etiam ex consulatu. & meri-
 to: ideo a Caesare omittitur.

376 ATQVE una etiam &c.] si sic legitur, ut est
 in uulgatis libris: nec facile sententia colli-
 gitur, nec uerba satis inter se cohaerent.
 Videtur locus ita posse restitui; si modo
 libri ueteres opem ferant: Vtque una etiam
 utrimque admodum tuto legati uenire, &
 quae uellent, exponere possent; certum ei rei
 tempus constituitur.

377 LEGEM promulgauit, ut sexies seni dies si-
 ne usuris creditae pecuniae soluantur.]
 Plebi infimae Coelius, aere alieno oppres-
 sae, hac lege subuenire cupiebat. Subue-
 niendi autem rationes, ut opinor, duas ex-
 cogitauit, unam, ne debitores creditas pecu-
 nias, nisi satis longa die, soluere cogeren-
 tur; alteram, ut, donec eas soluerent usurae
 nomine nihil penderent. Vtraque ratio pa-
 tebit, si, quo modo Pater meus legendum pu-
 tat, ita legatur: Legem promulgauit, ut se-
 xenni die, sine usuris creditae pecuniae soluā-
 tur. Nam, Sexenni die, pro sex annorum spa-
 tio,

tio, Latine dicitur, ut *Annua die, Bima, Tri-
ma, Quadrima*. Ego legendum putabam,
Vt sex pensionibus sine usuris &c. Quo mo-
do Hirtius locutus, de bello Africo. pag. 561.
,, Vt per triennium sex pensionibus populo R.
,, soluerent. Quam lectionem postea reperi et
in Parisiensi. Alij: Sexies senis idibus, un-
,, de Horatius: Omnem relegit idibus pecu-
,, niam. Sua cuique sponsa.

378 Eo cum a Q. Pedio praetore cum legio-
ne lapis ictus esset ex muro, periit:]
de Milonis morte, Velleius etiam lib. II.
Verum in eo nulla de Q. Pedio mentio. An-
tiquus liber Pinelli, pro, Lapide ictus, ha-
bet, Misso lapide ictus. Ego, ex coniectura,
legendum puto: Et, cum a Q. Pedio tr. mil.
lapide ictus esset ex muro, periit. Vt illud,
Praetore cum legione, in antiquioribus li-
bris scriptum contracte fuerit: sic: Pr. cum
L. priusque, Tr. cū L. quod significaret, Tri-
buno militū: Sed, cum ab ijs, qui libros ex-
scriberent, id nō plane intelligeretur, cū pun-
ctum adscriptū nō fuisset litterae, nēpe quod
L, maiusculis litteris scriberent, ut indicat
Virgilius Carpēsis: inde factum, ut ex MIL-
fecerint, CVM L. posteaque, Cum legione.

378 QVI eo praesidii causa, misli erant,,] mo-
neo lectorem, ita locum hunc a Patre meo
ex ingenio iampridem restitutum: cum lege-
retur, in libris omnibus, Praedandi causa.

- 379 QVAM omnium litora &c.] pro, *Quam omniū locorū litora, etc. Nicasius legit, Quā omnia litora, &c. Quod alij ita sunt secuti, ut pro suo etiam diuendere non dubitarint.*
- 380 HIEMS praecipitauerat;] sic locutus Virg.
 „ Nox praecipitat caelo. *Lin. lib. XXVII.*
 „ Creditum uulgo est, in puteum apertū ex e-
 „ quo praecipitasse. *Et lib. XXXIX. Et pars*
 „ maxima inermes per inuia, & rupes deru-
 „ ptas, praecipitantes fugerunt.
- 381 Q. COPONIVS,] Caius dicitur a Cicerone, de *Diu. lib. I. ubi quaedam leguntur, non aliena ab hoc loco.*
- 381 IN Africam se uertit.] consuetudo Latini sermonis postulat, ut legatur, *In Africum uertit. Vide simile quiddam, apud Hirt. lib. IIX. de bello Gall. pag. 262. Locum enim ibi emendo.*
- 383 Hoc, eodem fere tempore,] Haec, *Parisienses.*
- 385 CONFERTA praefectis,] Differt, *Parisienses.*
- 385 CETERASQ. eius deae statuas.] *Vrsinus ex suo libro, Certa. eius rei die constituta. O. certasq. eius deae statuas. Ut aureae, & argenteae intelligantur.*
- 387 ADESSE Scipionem cum legionibus,] ita legendum, non, ut antea, *Legione. nam de duabus supra mentio. Quod, ante me natū, obseruatum est ab alijs.*

- 367 PRAESIDIO impedimentis legionum reliquit,] *abundat, Legionum: satis enim constat, Impedimenta legionum esse.*
- 387 REGIS Coti] *malium, Cotys. de quo diximus pag. 365.*
- 390 ACILIVS legatus] *ita emendauit Pater meus, cum in omnibus legeretur, Caninius. Correctionis autem ratio patet ex insequentibus.*
- 390 CN. POMPEII filius,] *Parisienses, & Gryphius, Cn. Pompeius filius. Recte. Sic Corv, nelius Nepos, in Attici uita, C. Marius*
,, filius; & Cicero, ad Q. F. lib. 11. Servilius
,, filius. Hic lib. 11. de bello Ciu. pag. 346.
,, L. Caesar filius. & 111. pag. 365. & 366.
,, Pompeius filius. & de bello Africo, p. 512.
,, Cn. Pompeium filium.
- 390 VT ex superiori pugnans loco,] *Et, non Ut, legendum putat Io. Vincentius Pinellus.*
- 390 HELIDE,] *Gryphius, Biblide, atq. Mantinea. Parisienses, Byllide, atq. Amant. Recte. ita enim Ptolomaeus. Emendandus locus & in hoc libro, pag. 371.*
- 393 HAEC spectans,] *Sic rectius, quam, ut antea, Haec exspectans.*
- 395 RECIPERE se iussit,] *Statuit, Beroaldus.*
- 395 SUBITO constipati pila coniecerunt;] *antea, Conspicati. Pater, Constipati ante aliquot annos, in libris nostris reposuit*
Quod

*Quod miror ab alijs Phaerno tribui. quasi li-
brum nostrum non uiderint : quem tamen ,
se uidisse, ubi ijs commodum est, profitentur.*

395 ADVERSIS cliuum] *& hoc Pater emenda-
uit : cum , Pilum , non Cliuum , nulla sen-
tentia, legeretur.*

395 PRACIPITES Pompeianos egerunt.] *in
Parisiensi, post haec uerba , leguntur , Et
terga uertere coegerunt.*

395 PAVLLOQ.] *usitatus , Paullumque.*

395 CIRCA cum locum] *Citra , Parisienses .*

396 QVOD appellatur Chara:] *Carus dicitur a
Dioscoride, lib. III. ca. 59. Vide Lucanum,
lib. VI.*

397 EQVOS eorum uix tolerari,] *pro, uix ali-
,, Infra, pag. 402. His rationibus equita-
,, tum tolerare.*

397 SVBLICIS in terram dimissis,] *Demissis,
Parisienses, & Gryphius. Recte.*

398 AT plerique] *Ac plerique, Parisienses.*

399 VOLCATIVS Tullus] *sunt, qui, Tullius,
legant . Imperite: duas enim familias in
uno homine coniungunt.*

399 EVOCATOSQ. centuriones complures.]
*malim, Euocatos, & manipulares, centu-
rionesque. quo modo legitur in Gryphij li-
bro, & Parisiensi . Ut militum tria gene-
ra ceciderint, Manipulares ad duorum mil-
lium numerum, Euocati, Centuriones. non
enim centurionis euocatorum sunt, sed ma-
nipularium,*

nipularium, id est legionariorum. itaque infra Crastinus euocatus, milites ad pugnam adhortans, non ait, Sequimini me, manipulares mei; sed, Manipulares mei qui fuistis. Centurio enim amplius non erat.

399 **MILLIA sagittarum circiter xxx,**] *Suetonius maiorem numerum ponit. Vna inquit, VI. legionis cohors, praeposita a caestello, IV. Pompeij legiones per aliquot horas sustinuit, paene omnis confixa multitudine hostilium sagittarum, quarum C, ac xxx. millia intra uallum reperta sunt. Videtur igitur, aut in Caesare legendum. Cxxx. aut in Suetonio, Circiter xxx. Errore fortasse nato ex littera C, quae pro Centum, & pro Circiter, uarie accipi potuit.*

399 **FORAMINA CCXXX.**] *Valerius Max. lib. III. cap. 2. & Suetonius, C & xx. ictibus; Plutarchus, Cxxx. Appianus de bel. ciu. II. Cxx. & ait sex uulneribus affectum oculum amisisse. Narrat autem haec de Minucio praefecto.*

400 **AB octauis ordinibus ad primipilum]** *Primus pilus, ordo est; Primipilus, qui ordinem ducit. Quare, cum hic de ordine sermo sit, malim legere, Primum pilum. quo modo legitur in antiquo Cardinalis Borromaeij, cuius uitae integritatem admirari numquam satis possumus, libro. Exemplū*
,, occur-

„ occurrit infra : Erat Crastinus euocatus in
 „ exercitu Caesaris, qui superiore anno apud
 „ eum primum pilum in legione x. duxerat.
 „ Et lib. v. Bell. Gall. T. Baluentio, qui supe-
 „ riore anno primum pilum duxerat . Et Taci-
 „ tus, lib. xx. Infami gratia primum pilum
 „ adepto, laeta ad praesens male parta . De
 Primpilo, uide, quae diximus in Scholijs
 ad Sallustum.

400 COHORTEMQ. postea] abest Postea a Pari-
 siens. libro.

400 FRUMENTO V E, & Specuariis, militari-
 busq. donis] Alij : Frumento, ueste, dia-
 rijs, militaribus donis . Quo modo L. Li-
 „ uius, lib. xxii. Frumento, ueste, uiatico et-
 „ iam iuuat. Et Xenophon lib. i. Rerum Grae-
 carum : ἰματίον τε ἔδωκεν ἰκάσω καὶ ἰφοδίον
 δίον μνησθῆναι. Et Val. Max. lib. v. cap. i. de
 „ Campanis : Protinus, inquit, consulibus
 „ insignia honoris, militibus uestem, arma,
 „ equos, commeatum benignissime praest. De
 „ Diarijs autem, Cicero ad Att. lis, inquit,
 „ diarijs militum celeritatem incitat. Anto-
 nius Augustinus, Episcopus Ilerdensis, sin-
 gulari nimirum ingenio, in emendandisq. antiquo-
 rum libris maxima cum laude uersatus, le-
 gendum putat : Frumento, ueste, pecunia,
 alijsq. militaribus donis . Sed, cum iam Cae-
 sar dixerit, Duplici stipendio, frustra repe-
 teret, Pecunia. Nicasius, Frumento, ue-
 stiarijs,

starijs, &c. idest, uestibus. Vtrum rectius, iudicent eruditi.

401 TELIS ex uallo abiectis,] *rectius uidetur, Adiectis.*

403 C. VOLVSENVVM,] *ita scribendum, non, Volusienum. Cic. in orat. pro Clu. Ita quoque legitur in antiquo meo lapide, cuius exemplum sequitur.*

L . VOLVSENVVS

M A X I M V S

N O M E N C L A T

H . S . E

404 VVLGO uero uniuersi] *induxi, tamquam glossema, uerbum, Vniuersi. qui enim, Vulgo, interpretari uoluit, adscripsit, Vniuersi. nam, qui dicit, Vulgo peccant, hoc dicit, Vniuersi peccant. Et Cic. ep. I. lib. IX. ad*
 „ *Att. Hinc uero uulgo uadunt. Et pro Mu-*
 „ *rena: Num locum ad spectandum dare, aut*
 „ *ad prandium inuitare? minime, sed uulgo,*
 „ *passim: Quid est Vulgo? uniuersos?*

404 CVSTODIARVM uera diligentia animadu-
 uersa,] *placet, Varia diligentia, ut habent*
Parisienses libri. Aut, pro Vera, legendū,
Vniuersa: mutatione haud ita magna, si scri-
bat, Vra.

406 PER mare nauibus expositis, in aduersos
 nostros impetum fecerunt;] *quis non ui-*
det, legendum esse, Expositi in auersos? An-
tiquus

*tiquus liber Pinelli , Expositi aduersarij
in nostr. Nicasius , Per mare , superfluum
putat.*

406 Hoc casu Aquila conseruatur.] *Aquila si
gnum legionis fuit . Plinius , lib. x. cap.
,, 4. Romanis Aquilam legionibus C. Marius
,, in secundo consulatu suo proprie dicauit. e-
,, rat & antea prima cum IX alijs: Lupi, Mi-
,, notauri, Equi, Apriq. singulos ordines ante
,, ibant. paucis ante annis sola in acie portari
,, cepta erat; reliqua in castris relinquebatur.
,, Marius in totum ea abdicauit. ex eo notatū
,, non fere legiones umquam hibernasse castris,
,, ubi Aquilarum non sit iugum.*

406 OMNIBVS primae cohortis centurioni-
bus interfectis , praeter principem prio-
rem.] *Cohortes nusquam nominat Poly-
bius , alioqui diligentissimus in acie Roma-
na explicanda. omittendi caussam , opinor,
habuit, quia cohors in exercitu ordinaria nō
fuit, sed, si res posceret, ex tribus manipulis
fiebat , uno hastatorum , altero principum ,
tertio triariorum. quae autem ex primis ma-
nipulis fiebat, prima; quae e secundis, secun-
da; e tertijs, tertia uocabatur; usque ad deci-
mam. quoniam deni erant manipuli in sin-
gulis militum generibus, hastatis principi-
bus, triarijs. nam uelites, neque manipulos,
neque signa, neque centuriones proprios ha-
bebant ; sed post uelitationem , idest iactum*

pilorum, & leuē quandam pugnam ad acies utrimque committendas, aequa portione ad signa hastatorum, principum, triariorum redibant. Princeps autem prior dicebatur, Cēturio ille manipuli principum, qui ex duobus prior creatus erat. nam, ut ait Polybius, duae fiebant electiones centurionum a tribunis militum, utraque denu, quia deni erant manipuli in singulis generibus. prior electio erat honoratior, usque eo, ut, qui centuriones in ea creabantur, ijs rebus, quae de bello deliberabantur, interessent. hi rursus duos ipsi, qui posteriorem manipuli partem regerent, creabant, quos Polybius ἐπαγῆς appellat. ita erant in singulis manipulis bini centuriones, & bini ἐπαγῶι. Omnino igitur, cum ex tribus manipulis, ut dixi, constaret cohors, quinque sunt interfecti primae cohortis centuriones, uno conseruato Principe priore.

408 DEMONSTRAVIMVS,] quo loco? Quaerendū. Non enim umquam in his libris reperi.

409 SIBI repugnantes] Parisienses, Ibi.

410 EODEM, quo uenerant, receptui consulebant:] Pater legendum putat, Eadem, qua uenerant, receptui consulebant. Parisienses, & antiquus Pinelli liber, Receptu sibi consulebant. A. L. Recessu sibi cons.

410 DIMISSIS equis,] Alij, Admiss.

410 QVISQVAM omnino] puto legendum, Quisquam

quam omnium . Quod ita locutus sit idē de bello Gall. lib. VII. pag. 225. & de bello ciu. lib. 1. pag. 286. & lib. II. pag. 332. Et Terentius, *Andria*.

410 ANGVSTIIS, portisq. Caesaris mil.] *Parienses, Gryphij liber ad oram, & antiquus Pinelli liber, Angustis portis, atque his a Caes. mil.*

410 FELGINATEM Tuticanum] puto legendū, Fl. Tuticanum.

410 A GRAVIVM,] cum praenomen desideretur, pro *Agrauium*, uel *Agranium*, (nam utroque modo legitur in antiquis libris) apte fieri potest, *A. Granium*, uel *A. Gauium*: quarum familiarum mentio reperitur.

411 TRIBVNOS mil. L,] mendum in numero. nam singulae legiones quatterno: tātum tribunos mil. habebant. qui ergo fieri potest, ut in eo proelio L. perierint? Antiquus liber *Fuluji Vrsini* habet, Tr. mill. Ex quo, suspicari possumus, ita scriptum olim fuisse: Tr. M. III. Quod est, *Tribunos Mil. III. Nā, Militū*, uel una littera, M. uel tribus, MIL. uel quinque, MILIT. significabatur.

411 NEQVE in litteris, quas scribere est solitus, neque in fascibus insignia laureae protulit.] quod ijs insignibus gloriari ob ciues uictos non dignum iudicaret. In litteris autem, quas ad senatum scribebant, & in licitorum fascibus lauream adhibuisse,

patet. ex orat. Cic. in Pisonem.

411 OMNESQ. deductos] *Parisienses, Omnes productos.*

412 OBIECTAE] *rectius, ut puto, Abiectae.*

412 LOGVM securum ad dimicandum] *ex uestigijs antiquae lectionis, legendum, locum seaequum. &c.*

413 QVOD si effect factum, detrimentum in bonum uerteret,] *rectius in Carrariensi, Quod esset factum detrimentum, in bonum uerteret.*

314 INTRA nullum castrorum continuit;] *Parisienses, Intra castrorum munitionem continuit.*

416 NE occasio temporis deesset.] *Occasioni, Parisienses.*

416 SED Caesarem Apollonia &c.] *Parisienses, Sed Caesar Apolloniam a directo &c.*

418 OPIDO pleno, atque opulento;] *Plut. in Caesare scribit, eius milites, uino in ea ciuitate reperto refectos, corporis habitum meliorem in modum immutasse Appianus de Germanis: Καὶ μάλιστα αὐτῶν οἱ Γερμανοὶ γελοιότατοι κατὰ τὴν μέθην ἦσαν.*

418 CASV ciuitatis comprehensis ex captiuis cognito,] *Comprehensis, abundat. Gomphensis, pro, comprehensis, reponit O.*

419 L. HIRTII,] *Gryphij liber, L. Hirtae. Parisienses, L. Hirri. Ego reponendum puto, Lucceij Hirri.*

419 PROMISSISSET,] *Recepisset, Parisienses.*

420 TER-

420 TERNAS tabellas] *Asconius* . Ternas :
 unam , *A.* absolutionis ; alteram , *C.* con-
 demnationis : tertiam , *M.* multae .

320 QVOD satis persp. &c.] *Parisienses* , Quod
 satis perspectum habere militum animum vi-
 deretur .

423 DELECTIBVS] *Delectu* , *Parisienses* ; *De-*
lectis , *Gryphius* .

423 COLONIIS] *Colonis* , *Parisienses* .

423 AC iam animo uictoriam percipiebant ,]
elegantius , *Praecipiebant* . Quo modo *Pa-*
risienses . *Cic. Philip. XIII.* *Praecipio gau-*
dia suppliciorum uestrorum . *Vide lib. VII.*
de Bello Gall. pag. 179.

424 COHORTES CX . expleuerat . haec erant
 millia LV ,] ergo quingeni milites in co-
 horte .

424 ERANT &c. attenuatae :] *Erat attenuata* ,
Parisienses .

324 QVAE summa erat ∞ XXII . Cohortes di-
 xit esse XXC . ex quo uidentur pauciores quin-
 gentis in cohorte fuisse : at proxime quinge-
 nariam fuisse cohortem diximus . idque ex
 quarta quoque acie , quam e VI . cohortibus
Caesar instituit , intelligitur : nam eos ait
Appianus tria millia peditum fuisse . Octua-
 ginta uero *Caesaris cohortes* , cum essent *Dyr-*
rhachinis proelijs uehemēter attenuatae , nō
 plus , quam ∞ XXII . habebant . O . repo-
 nit , Cohortes in acie XLIV . cum *Plut. Dio* ,

Et Appianus XXII. millia Caesari tribuūt. Appianus ait hunc numerum uarie a scriptoribus traditum. alios enim in utroque exercitu numerare LXX. millia; quosdam, LX; alios uero, CD.

- 424 EX. TERNA acie singulas cohortes detraxit;] Plutarchi uerba, in Caesaris uita, legēdum indicant: Extrema acie VI. cohortes detraxit. Α' πο' τῆς ἐσχάτης τάξεως ἀδύλως ἐκέλευσε περιελθεῖν τοὺς ἑαυτὸν ἐξ σπείρας. Et in Pōreio: Μετεπέμψατο σπείρας ἐξ ἀπο' τῶν ἐπιταγμάτων. Επιτάματα subsidia sunt, id est, extrema acies. Vide et Appianum lib. II. Sex cohortes Et infra Caesar nominat; Et Appianus, cum ait, fuisse tria millia peditum, satis ostendit, sex cohortes fuisse. nam singulae cohortes quingētos pedites habebant.
- 435 VOLUNTARIE,] Voluntarij, Parisienses. Graeci, ἐθελοντες.

- 426 PILISQ. misiss, ad gladios redierunt.]
 „ lib. I. de bello Gall. pag. 39. Reiectis pilis,
 „ comminus gladijs pugnatum est. lib. VII.
 „ pag. 233. Nostri, emissis pilis, gladijs rem
 „ gerunt. Sallustius, Catilina, pag. 28. Pi-
 „ la omittunt; gladijs res geritur.

- 427 IV. aciei, quam instituerat ex cohortium numero,] supra dixi, Sed cohortium, legendum.

- 428 AD Praetoriam portam] de Praetoria porta Vegetius lib. I. cap. 23.

429 TANTVM se opinionem fefellisse] Gryphius, *Tantam* se opinionem fefellisse. Parisienses, *Tantum* suam se opinionem fefellisse.

429 VNIVERSI iuris eius Larissam uersus se recipere coeperunt.] *Frigide omnino, nimiumq. inepte, qui pro Simul, quod in alijs libris legatur, Iuris eius, reposuerit; dictum putans, Iuris eius, idest eius fortunae, uel condicionis. Cuius locutionis exempla si in tota quaeras non dicam lingua Latina, sed etiam Barbarie, nusquam ne apud Appuleium quidem, aut Martianum Capellam reperire potueris. Hos qui sequitur auctores, mirum hoc non uidisse. Vinat igitur ipse cum suis. Neque superari se aliquando timeat, qui genus tam difficile ad imitandum non solum sibi proposuerit, sed etiam mirifice affecutus sit. Notanda omnia in antiquis libris: non tamen omnia se qui debemus. Saepe uidemus corrupta in scriptura ueram lectionē inesse, si quis paullo attentius consideret. Cuiusmodi cum multis in locis suppetant exempla, uel hic unus haud dubiam fidem facere possit. ex uestigijs igitur antiquae lectionis, Iuris eius, notatum mihi affirmauit, qui nihil temere affirmat, antiquae probitatis, & doctrinae iuuenis, a cuius ingenio, acerrimaq. in castigandis ueterum scriptis diligentia, sperare*
ampla

ampla omnia possumus, Claudius Puteanus, notatum, inquam, a docto homine, legi posse, Viris equis. Quod si putarem ad hanc opinionem confirmandam opus esse pluribus uerbis, aliquid adijcerem. uerum, cui nō uel luce clarius constat, ueram hanc esse Caesaris lectionem?

- 430 CIRCITER millia xv] VI. Plut. & Appianus, ex Asinio Pollione.
- 431 SVLLAE similiter dediderunt.] *abest uerbum Similiter a Beroaldi libro.*
- 431 AQVILAE. LIX.] *hoc ita uerisimile uideri potest, si Pompeius legiones LIX habuit. Quod cum a uero longe distet, sincerus numerus pro mendoso reponendus, & fortasse IX pro LIX; ut IX legionum Aquilae ad Caesarem ex proelio relatae sint. nam in legione Aquilam unam fuisse, exploratam satis est; ex Hispaniensis belli libro, & Tacito lib. XIII, & Plin. lib. x. cap. 4.*
- 431 AB equitibus est interfectus.] *a M. Antonio. uide Ciceronem Philip. II.*
- 432 RATIONE egerunt.] *Agit, Gryphij liber ad oram. Alij, Egit.*
- 434 NAVES soluere iubebantur.] *Gryphij liber ad oram, Soluerunt; Parisienses, Soluerant.*
- 435 T. AMPIVM] *ita restituit pater, cum in omnibus libris legeretur, T. Appiū. uide Cic. ep. I 2. lib. VI. Fam.*

435 Ex prouincia uocasse,] Euocasse, Parisien-
ses. Euocauisse, Gryphij liber.

436 QVOD fasces anteferrentur:] uide Trebel-
lium Pollionem in uita Aemilij Tyranni:
qui huius rei rationem reddit.

437 IPSE enim necessario Etesijs tenebatur;
qui Alexandriam nauigantibus sunt ad-
uersissimi uenti.] Placet hoc loco paululum
a proposito digredi; ut horum uentorum cog-
nitionem aliqua ex parte illustrem. Primum
igitur, qui uenti Etesiae sint, quaq. anni
parte, quamq. diu, flent; deinde, quo modo gi-
gnantur; postremo, quorsum spirent, bre-
ui conabor ostendere. Etesias, uentos esse a
Septemtrione excitatos, inter omnes con-
stat. ideo dixit Lucretius, lib. VI.

„ Etesia flabra Aquilonum.

Nam Poetae Aquilonem, pro Septemtrio-
ne, accipiunt. licet Aquilo, qui & Boreas
idem est, medius inter Septentrionem, orien-
temque, sit. qui enim directe a Septemtrio-
ne ipso, atque ab Ursa, ut loquitur Aristote-
les, aduersus Meridiem flat, Α' παρκτίας a
Graecis, a nostris uocatur Septemtrio. Quo
tempore spirare incipiant, ueterum testimo-
nio docebimus. Aristoteles Meteor. lib. II.

Ετησίαι, inquit, πένεσι μετὰ τροπὰς, καὶ κυ-
νὸς ἐπιτολῶν καὶ οὐτε τὴνικαῦτα, ὅτε πλησιάζει
μάλιστα ὁ ἥλιος. ἔτε ὅτε πόρρω. καὶ τὰς μὲν ἡμέ-
ρας πένεσι, τὰς δὲ νυκτὰς παύονται. Quod ita

„ uerti-

,, uertimus: Etesiae spirant post Solstitium, &
 ,, Canis ortum, neque appropinquante admo-
 ,, dum sole, neque recedente; & interdum qui-
 ,, dem spirant, noctu autem quiescunt. Colu-
 ,, mella autem, sic, lib. XI. cap. 2. IIX. idus
 ,, Iul. Capricornus medius occidit, VII. idus
 ,, Iul. Cepheus uespere exoritur. VI. idus Iul.
 ,, prodromi flare incipiunt. Prodromos uo-
 ,, cat Etesias, quia Caniculae ortum praecur-
 ,, rant diebus octo. Et Plinius Etesiarum pro-
 ,, dromos, appellat lib. XIIX. cap. 28. quo-
 ,, rum in ortu Columellae assentitur, his uer-
 ,, bis lib. II. cap. 47. Ardentissimo aesta-
 ,, tis tempore exoritur Caniculae sidus, So-
 ,, le primam partem Leonis ingrediente: qui dies
 ,, decimus quintus ante Augusti kal. est. hu-
 ,, ius exortum diebus IIX. ferme Aquilones
 ,, antecedunt, quos Prodromos appellant. post
 ,, biduum autem exortus, iidem Aquilones co-
 ,, stantius perflant diebus XL, quos Etesias uo-
 ,, cant. Idem infra: Etesiae noctu desinunt
 ,, flare, & a tertia diei hora oriuntur. Cicero
 ,, etiam lib. II. de nat. deor. Etesiae, quorum
 ,, flatu nimium temperantur calores, a quibusq.
 ,, etiam maritimi cursus celeres, & certi diri-
 ,, guntur. Etesii nomen est ab ἔτος, quasi anni
 ,, uersarijs, quod nulli ueteri, ut ait Plinius, ma-
 ,, gis statim sint, & singulis annis certo tempore
 ,, reuertantur. Gignuntur dissolvente sole hu-
 ,, morem in Septemtrionis regione collectum.

de quo sic Aristoteles eodem loco : Ο μὲν Βορέας ἀπὸ τῶν ὑπὸ τὴν ἄρκτον πνεῖ τόπων, οἱ πλεῖστος ὕδατος καὶ χιόνος εἰσὶ πολλὰς : ὧν τηκομένων ὑπὸ τῇ ἡλίῳ, μετὰ τὰς θερινὰς τροπὰς μᾶλλον ἢ ἐπ' αὐταῖς, πνέουσιν οἱ Εἰησῖαι . Id est :

- „ Spirat quidem Boreas a locis Septemtrionalibus , aqua & niue multa confertis : quibus
 „ a Sole liquefactis post aestiva Solstitia magis , quam in ipsis , Etesiae flant . Placet hic Sudaе uerba subscribere , quod ex ijs non hoc solū de origine Etesiarum , sed alia quaedā , de ijsdem uentis , non indigna litteris , & memoria , cognoscuntur . Εἰησῖαι οἱ ἄνεμοι οἱ κατ' ἔτος πνέοντες . πνέουσι δὲ ἐν ἀκμῇ τοῦ θέρους . διότι ὁ ἥλιος μεθεωρότερος , καὶ ἀπὸ τῶν μεσιμβρινῶν τόπων ἀρκτικώτερος γειόμενος , λύει τὰ ὑγρά τὰ ἐν τοῖς ἄρκτοις . λυόμενα δὲ ταῦτα ἐξαίρεται , καὶ πνευματίζεται : καὶ ἐκ τέτων γίνονται οἱ Εἰησῖαι : καὶ ἀπὸ τῶν ἀρκτῶν τόπων φέρονται ἐπὶ τοὺς μεσιμβρινούς . ἄσπερος πίπτει τοῖς ὑψηλοτέροις ὄρεσι τῆς Αἰθιοπίας καὶ πολλὰ , καὶ αἰθρόα γιγνόμενα , ἀπεργάζονται ὑέτους . καὶ ἐκ τῶν ὑέτῶν τούτων πληθορεῖται ὁ Νεῖλος τοῦ θέρους , ἀπὸ τῶν μεσιμβρινῶν , καὶ ξηρῶν τόπων ῥέει .
 „ Id est : Etesiae spirant aestate maxima : propterea quod Sol altius adscendens , & a merididianis locis ad Septemtrionem propius accedens , humores , qui sunt in eo tractu , dissolvit . quibus in aerem spiritumq. conuersis , Etesiae gignuntur : & , a Septemtrione ad
 „ meri-

„ meridianam plagam delatae , cum in altio-
 „ res Aethiopiae montes inciderint, in unum
 „ coactae pluuias efficiunt : quibus exundat
 „ Nilus , aestate a meridianis aridisq. locis
 „ defluens. Quod autem hic Sudas de Nili in-
 „ cremento narrat, id ab alijs quoque creditū,
 „ Plinius indicat , ubi de Nili ortu senten-
 „ tias diuersas commemorat , lib. v. cap. 9.
 „ Caussas , inquit , incrementi Nili uarias
 „ prodidere, sed maxime probabiles ; Etesia-
 „ rū eo tempore ex aduerso flantium repercus-
 „ sum ; ultro in ora actō mari; aut imbres Ae-
 „ thiopiae aestiuos , ūsdem Etesiis nubilla illo
 „ ferentibus e reliquo orbe. Et Ammianus lib,
 „ XXII. Opinio celebrior est , quod , spiran-
 „ tibus prodromis, perq. dies XLV. Etesiarum
 „ continuis flatibus repellentibus , eius mea-
 „ tus, uelocitate cohibita, superfluis, fluctibus
 „ intumescunt , & reluctante spiritu contro-
 „ uerso adolescens in maius , hinc ui reuerbe-
 „ rante uentorum , inde urgente cursu uenarū
 „ perennium, progrediens in sublime tegit o-
 „ mnia . Quas autem de Nili incremento opi-
 „ niones & Ammianus , & Plinius , & Su-
 „ das, in suos liberos retulerunt, eas uidentur
 „ accepisse a Callisthene, & Democrito , quo-
 „ rum ipsi nomina omiserunt . Verba eorum
 „ recitarem, si hoc esset instituti nostri. non e-
 „ nim hic de Nili incremento , sed de Etesia-
 „ rum generatione , agimus . Qua parte iam
 „ abso-

absoluta, eorum cursum ostendamus. Feruntur a Septemtrione in occidentem, inde in orientem. quod auctor grauiissimus Aristoteles eodem libro, infra docet his uerbis :

- „ Οἱ Εἰσησίας περιίστανται τοῖς μὲν περὶ δυσμᾶς οἱ
 „ κοῦσιν, ἐκ τῶν ἀπαρκτίων εἰς δρασκίας, ἀργέ-
 „ σας καὶ ζεφύρους : ἀρχόμενοι μὲν ἀπὸ τῆς ἀρ-
 „ κτου, τελευτῶντες δὲ εἰς τοὺς πόρρω : τοῖς δὲ
 „ ὁρὸς ἔω, περιίστανται μέχρι τοῦ Ἀπηνιωτοῦ .
 „ Latite sic : Etesiae ijs quaedam, qui ad occidē
 „ tem habitant, e Septemtrionibus in Thra-
 „ scias, Argestas, & Zephyros commutan-
 „ tur; initio factō ab Vrsa, fine in ijs, qui lon-
 „ ginq̃ua loca incolunt : ijs uero, quibus ad
 „ orientem sedes est, usque ad eum uentum,
 „ qui Apeliota dicitur. Sententiam Aristote-
 „ telis comprobant uerba Ciceronis epist. 15.
 „ lib. II. ad Coclum. Ego, inquit, nisi quid
 „ me Etesiae morabuntur, celeriter ut spero,
 „ uos uidebo. Nam e Cicilia Italiam uersus,
 „ hoc est ab orientis partibus ad occasum na-
 „ uigaturus, ne impediretur Etesiis, timebat,
 „ non a Septemtrione, idest dextro latere, in-
 „ currentibus, sed ab occasu, id est a fronte re-
 „ flantibus; cum ab occidente ad ortum refe-
 „ runtur. Quod etiam clarius demonstrat in
 „ epistola 7. lib. VI. ad Att. Rhodum, inquit,
 „ uolo, puerorum caussa : inde quamprimum
 „ Athenas : etsi Etesiae ualde reflant. Nam,
 „ Reflant, impedimentum a fronte signifi-
 „ cat.

„ cat. & ibidem epistola 8. Nos Etesiae uehe-
 „ mentissimae tardarunt . In epist. quoque ad
 Cornificium, flare ab Occidente Etesias Oriē-
 tem uersus, & eos prosequi solere, qui ex
 Italia Graeciam peterent, ostendit his uer-
 „ bis : In Graeciam desperata libertate rapie-
 „ bar, cum me Etesiae, quasi boni ciues, relin-
 „ quentem remp. prosequi noluerūt: Austerq.
 „ aduersus maximo flatu me ad tribules tuos
 „ Rhegium retulit . Prosequi noluerunt, in-
 quit, qui prosequi alios eo anni tempore sole-
 rent . Etesiarum dies uocat in epist. ad M.
 „ Brutum, in qua sunt haec, eadem de re : In
 „ medio Achaico cursu cum Etesiarum diebus
 „ Auster me in Italiam retulisset, te uidi Ve-
 „ liae. Ad Marcellum cum scriberet lib. xv.
 „ Ego, inquit, si me nauigatio nō morabitur,
 „ quae incurrebat in ipsos Etesias, propediem
 „ te, ut spero, uidebo. Tacitus quoque lib. xlii
 „ Flatus, inquit, in Orientem nauigantibus se-
 „ cundus, inde aduersus erat . Idem colligi-
 tur ex hoc Caesaris loco . Quae cum ita sint,
 non uideo, quae Plinium adduxerit ratio, ut
 „ illa scriberet, naturalis historiae lib. ii . In
 „ Hispania, & Asia, ab oriente flatus est eo-
 „ rum, in Ponto ab Aquilone, reliquis in
 „ partibus a meridie . Non modo enim ab o-
 riente Etesiae non spirant Hispaniam & A-
 siam uersus, uerum contra ab occidente in
 orientem . Quod ex Aristotelis sententia,
 qui

qui mihi instar omnium est, atque etiam e Ciceronis locis, uidemur ostendisse. A meri die uero nunquam omnino Etesiae flant: contra quam hic Plinius sensit. Tertium, illud, flare Etesias in Ponto ab Aquilone, potest esse uerum; hoc modo, ut aliquam Etesiarum aurae incolae Ponti, non tamen uehementem spiritum, sentiant: cum, Etesias a Septentrione recta occidentem petere, ex Aristotele probatum sit. Verum & Plinius ueterum quorundam auctoritatem secutus uidetur; & eosdem, opinor, Gellius, cum dixit lib. II. cap. 22. Etesias ex alia, atque alia parte caeli spirare: qui tamen in ea se nutare sententia demonstrauit, quia subiunxit haec: Quod supra dixi, ETN
 ,, sias ex alia & alia parte caeli flare; haud
 ,, scio, an, secutus opinionem multorum, te-
 ,, mere dixerim. In hac opinionum ua-
 ,, rietate, quid probem, obscurum est: Ari-
 ,, stotelis tamen unius auctoritate uehemen-
 ,, ter moueor.

438 AC interfici,] Atque, pro Ac, Parisienses. Minima sunt: neque tamen omittenda censui, cum ex ijs fuerint aliquando, qui summā sibi gloriam comparare uellent.

439 BIBULI filios duos interfecerant,] Vide Valerium Maximum lib. IV. cap. I. 15. & Senecam, ad Marciam.

44 OMNESQ.] eas naues, &c. incendit;] cum
 H his

*his maximam urbis partem, quadragintaq-
librorum millia incensa esse, scribit Orosius
lib. VI. cap. 15.*

- 441 PAVLLVLVM suo cursu decesserint.] *Ferri
potest. libentius tamen, ex proprietate Lati-
ni sermonis, legerem, Deflexerint.*
- 442 IN parte Caesaris,] *idest, ex Caesaris fau-
toribus. Sic locutus Hirtius, de bello Alex.
pag. 446.*

I N . A . H I R T I I
DE . BELLO . ALEX.
L I B .

- 447 PVTEIS, fossisque,] *Parisienses, Puteis
fossis, Quo modo infra, pag. 447.*
- 449 NVDARE nolebat.] *Nudari, Gryphij li-
ber, ad oram.*
- 449 SI quid gravius accidisset.] *Parisienses,
Si quid gravius illi accidisset.*
- 452 AD explicandam classem,] *Et ad explican-
dam classem, Parisienses.*
- 460 PARVM etiam feliciter,] *Abest, Etiam, a
Parisiensi libro.*
- 461 MAGNAE nobilitatis domi,] *Quis non ui-
det legendum, Homo? non enim nobilitas
domi tantum nobiscum est.*
- 464 PARTIM demissioribus ripis flumen trans-
narunt;] *Sic in omnibus libris. Legendum
tamen*

tamen contendo , *Raptim* .

464 QVA liberum accessum haberi] *Parisienses, Quam liberum accessum habere* .

466 PRECARI offensos iratosq. animos,] *Placare magis huic loco conuenire iudico* .

466 MAIORI ex duabus filiae] *Parisienses, Maioriq. ex duabus filiis . Gryphius, Maiori ex duabus filiis* .

468 QVINCTVMQ. Patiscum] *Paciscium, Gryphius, & Parisienses* .

478 PROELIO Pharsalico] *Gryphius, Proelio Pharsali . Parisienses, Paleopharsali . Vide Orosum lib. VI* .

481 RELATO ad domum Casio,] *Ad, non legitur in Parisiensi* .

482 Q. Sextio] *Hic non Q. Sextius, sed M. Silius, dicitur a Val. Maximo lib. IX. cap. 4. 2. de Avaritia* .

490 MAIORES sunt dignitate] *Maiore, Parisienses* .

490 NICOMEDI Bithynio,] *Appianus in extremo Parthico* .

491 ITER coeptum] *Incoeptum, Parisienses* .

491 REX Armeniae minoris] *Vide Ciceronem, Philipp. 2* .

492 NATURA, disciplinaq. nostra constitutam,] *Ita in omnibus, quos umquam uiderim, libris, & impressis, & scriptis . nihil tamen dubito, quin uera lectio sit, quam nos ex alterius loci collatione & ex ingenio, re-*

posuimus. *Supra hoc eodem lib. pag. 468. duas Deiotari legiones disciplina, atque armatura nostra constitutas, dixit, Quis amplius de hoc loco dubitet?*

492 QVAM secum adduxerat Alexandria] *Ad uexerat, legendum puto.*

497 TALI uictoria toties uictor Caesar] *legendū puto, Tali uictoria potitus Caesar.*

497 COELIO Vintiano] *Fuluius Vrsinus, Vintiano, reponit, ex argenteo nummo, & ex uerberibus libris.*

IN . A . HIRTII DE . BELLO . AFRIC.

L I B.

501 FORTVITV] *Fortuito, Parisienses. Quo modo item, de bello Gall. lib. III. pag. 186.*

508 OMNIVM tamen animi,] *lego, Omnium tum animi.*

512 ISTIVS aetatis cum esset,] *Istuc, Fuluij Vrsini liber. Quomodo Terentius Heaut. act. I. sc. I. pag. 128. lin. II.*

317 T. SALIENV. S.] *Ne quis putet nomen hoc mendosum esse, cum alibi fortasse apud Scriptores huius familiae mentio non reperitur, placuit hoc loco antiqui lapidis inscriptionem adscribere, quem Interamnae, uetustissimi, ac celeberrimi, Umbriae Municipij,*
supe-

superioribus annis effossum, in suum doctissimum ac luculentissimum de patriae antiquitatibus Commentarium contulit IULIUS IACOBONIUS.

M.SALIENVS.A.F.CLV.GALLVS
FABER . FERRARIVS

- 517 **MVLTI** s proeliis] *Minutis, Beroaldus. Ita pag. 533. & 569. Proelia minuta dixit; & Minutatim, pag. 518. & 552. Caesar autem, de Bello Gall.lib.II. pag.60. & lib.V. pag.138. Paruulis proelijs dixit.*
- 524 **LEGIONES** educit.] *Ducit, Gryphij liber ad oram;*
- 526 **COHORTES** deducit,] *Eduxit, Gryphij liber, ad oram, & Parisienses.*
- 528 **Q. COMMIVS**,] *Gryphij liber, & Parisienses, Cominius. Comia sane familia ignota; Cominia non item. de ea enim mentio in antiquis marmoribus.*

Romae, in Villa suburbana Carpenfi.

DIS . MANIBVS

**L . COMINI . L . F . POL . BASSI
S A C R V M**

Vide & in Orthographia, in, ARRIVS, 5. & in, BAEBIVS, 9. & in, CONSVMMO, 4.

H 3 *& in,*

Et *ine* RELIGIO, 3. *Est Et Reate antiqua*
inscriptio, quam ante quinquennium edidi,
cum mea epistola, ad M. Antonium Amu-
lium, Cardinalem, omnium bonarum ar-
tium patronum, Reatinorum Episcopum;
qua nobilitatem eius Ciuitatis, antiquita-
temq. persecutus sum.

528 CVM uno ceturione.] *Potius is dicitur a Va-*
lerio Maximo lib. III. cap. 8. 7. de Cōstātia.

530 CVM saxorum grandine,] *Gryphij liber,*
ad oram, Cum saxeā grandine.

531 NE secum ipse,] *Vt, pro Ne, Parisienses,*
Et Gryphij liber.

535 T. ALLIENE,] *Cum in quibusdam libris le-*
gatur, Tusci Saliene, legendum puto, T. Sa-
liene, de quo supra, pag. 517. Quo loco uide
nostra Scholia.

536 NECESSITATE coactus,] *Parisienses, Ne-*
cessitateq. coactus.

541 L. CISPIVM,] *Familia Et haec non satis no-*
ta, quae tamen in antiquis marmoribus le-
gatur. Vide in Orthographia, in, ARRE-
TIVM, 30. Et in, FELIX, 13. Nomina-
tur Et a Cicerone in orationibus, post redi-
tum in Senatu, pro Plancio, Et pro Sex-
tio.

542 SE Nasidii classe captum,] *Parisienses, Se*
in Nasidij classe captum.

545 PRIMO impetu legionis,] *Legionum, Pa-*
risienses.

548 CON-

548 **CONSUEFACERET**] *Usitatus apud hunc, Condocefaceret. Vide pag. 516. 547.*

549 **A. SCIPIONE**] *Parisienses, A Scipionis. Ut intelligatur, Castris.*

550 **TIBIAM**] *Thebennam, Parisienses. Tisdrum dicitur a Sallustio in Jugurth.*

550 **UT** suis fortunis praelto, quod benemeriti essent,] *In Parisiensi, Ut suis fortunis, de populo R. quod benemeriti essent.*

550 **C. CRISPVM,**] *Nihil muto. Verumtamen uenit aliquando in mentem, ex ignoratione antiquae Cissipiae familiae, locum esse corruptum. Consulendi ueteres libri.*

559 **LIBERIS** suis, L. Caesari,] *unico filio: Sed ita ueteres loquebantur: quia, Liberi, non Liber, dicebant.*

559 **QUI** dum, &c.] *Legendum pruto, Qui cum.*

559 **IMPETV** facto] *Impetuiq. facto, Parisienses, recte.*

560 **C. LIGARIO, C. Confidii filio,**] *Q. Ligarius C. Confidij legatus fuit. Quod ex oratione pro Ligario colligitur. Repono igitur pro Filio, Legato. Aut legendum, C. Confidio filio; uel, ut in Parisiensi, Et C. Confidij filio. Quae quamuis Latine dicta sint; dure tamen nimis hoc loco dicerentur.*

560 **LIVINEIO** Regulo] *Ita legendum, & ex libris ueteribus, & ex argentei nummi inscriptione, docuit Fuluius Ursinus.*

560 **CETEIO, P. Atio, C. Cellae.**] *Ut familiae*

liae constarent; legerem libentius, C. Ate-
io, P. Atrio (ita etiam legitur in Parisien-
si, & Gryphij libro) L. Ocellae.

561 EODEM die] *Eo die, Parisienses, rectius.*

564 PLAETORIO Rustiano] *Fulvius Ursinus,*
Caestiano, reponit ex argenteis nummis, in
quibus ita legi, uide in Orthographia, in,
PLAETORIVS.

564 POPVLI Romani Proconsule,] *Abest, Pro*
consule, a Parisiensi libro.

I N . L I B R V M D E . B E L L O . H I S P .

567 CLAM praesidio Cn. Pompeii,] *Parisienses, Clam praeter praesidia Cn. Pompeij.*

567 MERITAM esse sciebat,] *Sciens, Parisienses, recte.*

567 L. IVNIUM Paciecum] *Nominatur a Cicerone lib. VI. Fam. Sed & in Valerio Maximo lib. V. cap. 4. de Paciecis, in Hispania natis, mentio est. Fortasse idem Caesar de bello Gall. lib. V. pag. 123. Q. Iunij ex Hispania mentionem faciens, aliquem ex hac familia intellexit. Legendum autem puto omnibus his in locis, Paciaec. Quae sane familia hodieque in Hispania nobilissima est.*

569 CVM animaduerneret,] *Parisienses, Id cum animaduerneret.*

- 570 Ex colonis,] *Ex colonijs, Parisienses.*
- 571 Non esse permiffurum, *Commissurum, Parisienses.*
- 574 OPIDVM potiri] *Opido, Parisienses.*
- 574 IRRUPTIONVM,] *Eruptionem, Parisienses.*
- 548 L. MINVCIVS Caefari.] *Munatius Plancus dicitur a Valerio lib. IX. cap. 2.*
- 580 ET eotempore] *lego, Ex eo tempore.*
- 581 VT ait Ennius, nostri cessere parumper.]
Non quod, ut ego puto, ita Ennius dixerit, sed quod familiare ei fuerit, hoc aduerbio uti. Quod eius scripta indicant. libro enim VI. Annalium, apud Nonium, in, Prognariter.
- „ *Dini, inquit, haud audite parumper :*
- „ *Vt pro Romano populo prognariter armis*
- „ *Certando, prudēs animam de corpore mitto.*
- „ *Et Annalium lib. apud eundem Non.*
- „ *Te nunc Sancta precor Venus, & genetrix*
- „ *patris nostri,*
- „ *Vt me de caelo uisas cognata parumper .*
- „ *Idem, eodem*
- „ *Inde tuetur ibi lupus, femina cōspicit amnes,*
- „ *In campo celeri passu premens parumper,*
- „ *Coniicit in siluam sese.*
- 581 FLVMEN transgredi duo] *Trangressi, Gryphius, & Parisienses.*
- 582 CLODIVS Aquitius.] *Parisienses, Clodius Arquitius. Fecit haec uarietas, ut de mendo cogitarem. Qua in suspicione cum essem,*
reperi

IN . L I B R V M

reperi in antiquis marmoribus, Auitū cognomen esse Clodiorum . Nihil igitur dubito, quin ita hoc loco emendandum sit .

Romae, in domo Caesia,

D. M

C L O D I A E

A V I T A E

H E R E D E S

EX . TESTA'MENTO'

Ex Aedibus Arberinorum .

D. M

T I . . . C L A V D I O

F E L I C I . P A T R I . E T

C L A V D I A E

P R I V A T A E . M A T R I

T I . C L A V D I V S . A V I T V S

F I L I V S . O P T I M V S

P A R E N T I B V S

Cum uero hoc cognomen non admodum frequens apud ueteres sit, inde factum est, ut mendose quandoq. scriptum reperiatur . Nominatur a Plinio lib. xxxiv. cap. 7. Vibius Auitus . Est item hoc cognomen in antiqua inscriptione Neapolitana per B. scriptum . cuius exemplum sequitur .

D M

AVR. ABITVS. MIL. COH. X. PR
 >. VERANI. VIX. AN. XL. MIL
 AN. XIII. NAT. BESSVS. NA
 TVS. REG. SERDICA. VI
 CO. MAGARI. AVR. VIC
 OR. ATFINIS. ET. AVR. ZOLONI
 VS. ET. AVR. ZANTIALA
 ET. AVR. GAIANVS
 HERED. B. M. F. CR

*In Tacito, Iulius Auitus, nam, Habitus, le-
gendum. Vibius Habitus, in lapidibus Ca-
pitolinis.*

*Quod cum ita scriptum sit ex affinitate B, et V.
litterarum apud ueteres, placet, ἐν τῷ πα-
ρέρῳ paucas hic de multis adscribere uete-
rum marmorum inscriptiones, in quibus ua-
ria, & B, pro V, legitur; & V, pro B.*

i.

D M

C. ALLIVS. ANENDETVS
 FECIT. PATRONAE. B. M
 ET. S. ET. L. E. P. Q. EOR.
 ITEM. ALLIA. TATIAS
 ADSIGANBIT. SE. VIBA
 DOMITIAE. TVCHENAE
 L. L. P. Q. EIVS

I N . L I B .

Romae, in hortis Fabianini Montii. 2.

D . M

C . A N B I B I V S

H Y M N V S . F E C

P E T R O N I A E

P S V C H E N I

P A T R O N A E

B . M

R. ad Cloacam D. Lucae, in aedibus
Podocatharorum 3.

B A T I N I A . P R I S C I L L A

N Y M P H I S . S A C R V M

R. Ad D. Andreae, Trans Tiberim,
uia publica. 4.

I V L I A E . B E R O N I C E N I

V X O R I . M V L I E R I

I N C O M P A R A B I L I

R A R I S S I M A E

F E M I N A E . B . M

I V L I V S . C A E L I M O R P H V S

M A R I T V S

Neapoli. 5.

D . M . S

V L P I A E

B E R O N I C E S

Calcinati, agri Brixiani ad aedem D. Mariae,
in muro, qui respicit Clysim. 6.

C . BASILIAE . CRISPINAE
MATRONAE . B . ANN . XVII
M . VI . D . V

Caetae. 7.

D . V . M
T . FLA . T . F . TALLIONI
MIL . VRB . CHOR . XI . VRB
STIP . XI
Q . B . ANN . XXX
FL . ELPIS . MAT . P.

Romae, ad D. Petri, & Marcellini. 8.

MAXIMILLIAN
QVI . BIXIT . ANNVS
IN . PACE

&, 9

T . P . COSMO . CONIVGI . INCOMPARAVILI . ET
T . P . CHRESTO . FILIO . DVLCISS .
P . T . IRENE . POSVIT . Q . B . A . LXXVII
QVI . BIXIT . ANNIS . XI . M . II

&

IO

D

M

IVLIA . PRIMA . AV

RELIO . ZOTICO . FI

LIO . BENEMERE

NTI . QVI . BIXIT . AN

NIS . XXXVIII . M

ENSIBVS . III

DEBVS . X

Salerni . XI .

ACERRIO . FIRMEO . LEONTIO

PRIMARIO . VIRO . ET . EDITORI

MVNERIS . SVI . CVM . FERARVM

LIBYGRAM . QVI . VIX . ANN

XXX . DIGNISSIMO . FILIO

CONSACRABERVNT

Romae, in aedibus Mafaeiorum . XII .

ARA . POSITA . ASSTANTE . SACERDOTE . SEX

CREVSINA . SECVNDO . VT . VOVERANT . MA

XIMVS . ET . MAXIMINVS . FILI . IMP . COMM

ODO . AVG . PIO . FELICE . IIII . ET . VICTORINO . II . COS

SOLI . INBICTO . MITRE

M . VLPIVS . MAXIMVS . PRAE

POSITVS . TABELLARI

ORVM . ARAM . CVM

SVIS . ORNAMENTIS

INSIGNIA . HABENTES

N . IIII

VT . VOVERAT . D . D .

Romae, uersus Quirinalem. 13.

V A I - E R I A . O . I - I B E R T A
S A B I N A . V I X I T . A N N O S
X I I I I . T I B E R I V S . C L A U D I V S
A V G V S T I . L I B I A N O R . E T . T I
C L A U D I V S . T I . F I L I V S . E T . L I
B I A N O R . N A T V S . M E R E N T I
D I S . M

R. ad D. Agnetis, extramoenia. 14.

S E B E R A . R V F I N I A N O
B E N E M E R E N T I . F E C I T

& 15

D M

A E L I A . N I C E . S A C E R D O S . B O N A E . D E A E
S E . B I B A . C O M P A R A V I T . S I B I . E T
A L V M N A E . S V A E . C L . N I C E . E T
A E L . T H A L V S S A E . E T . A E L . S E R A P I A E . E T
C L . F O R T V N A T A E . E T . L V C C I A E . F E L I C I T A T I
E T . V A L E R I O . M E N A N D R O . F .

Ad D. Angeli in Foro Piscario. 16

D M

A E L I A . A Q V I L I N A
S E . V I B A . S I B I . F E C I T
V I X I T . A N N . . .

I N . L I B .

In domo Carpenſi. 17.

DOMITIA . ITALIA
SE . VIBA . FECIT . SIBI . ET
HYACINTO . COIVGI . SVO
AVG . N . ET . LIBERTIS . LIBE
RTABVS . QVAE . POST
ERISQVAE . EORVM

Ad D. Caeciliae, Trans Tib. 18

L . FIELLENVS . IANVARIVS
SE . VIBO . FECIT . SIBI . QVI
VIXIT . ANNIS . LXXXXVIII

In Basilica Lateranenſi. 19

D . M

SEPONIA . PROCLINA . CONIVGI
DVLCISSIMO . AVRELI . MERCVRIO
MEMORIAM . ISTAM . SE . VIBA
CONPARAVIT . SIBI . ET . SVIS . PO
STERISQVE . ITEM . LIBERTIS . LIBE
RTABVSQVE . EORVM . SIQVIS . AVTEM
ISTAM . MEMORIAM . EX . NVMERO
FILIORVM . SIBE . LIBERTORVM
DISTRAHERE . VOLVERIT . INF . AER
PP . R . IS I N .

Vide & in Orthographia, Albei Tiberis, in, A-
FRICA, 9.

Et, Baleas, in, HAVE, X,

Et, Benantia, in, CONIVNX, 34.

Et,

DE . BELLO . HISP.

Et, B, pro, Bixit, in COIVX, 17.

Et, Bixit, in, KALENDAE, 17.

Et, Pontif. Flabial. in, PROCONSUL, 2. 3.

Et, Iubentius; &, Iubentutis; in, LAEVA, 1.

Et Cumis.

P I L V M N O . S A N C T I S S I M O
G E N I O . M U N I C I P I . S A C R V M
P . I V B E N T I V S . A N C H A R I V S . I I V I R

Et, Libius, in, CAECINA, 3.

Et, Serbus, in, PROCONSUL, 9.

Et, Se uibi, in, LICINIVS, 2.

Et, Se Sibo, in, MAECIVS, 3.

Et, Si uibos, in, Q, 21. & 30.

Et, Se uibus, in, EPISTOLA, 8.

Romae, in aedibus Atilii Delphinii. 2

V N D I S . C Y A N E I S . D O N V M . P L A
C A V I L E . F E C I T

C O N T V C C I V S . B L A N D A S . P E R . A
Q V A S . A R A M . V E N E R A N D A M

H I N C . O R I T V R . P E R G I T Q V E . F L V
E N S . D E I N D E . O C C I D E T . I N . S E

R I P A I . M O X . V I R I D I S . R E N O V A N
T I E V S . I N C L Y T A . N Y M P H I S

N V M I N E . F O N T I G E R O . G R A T E S
E X . V N D I Q V E . S O L V E N S

S O S P E S . C V M . C O M I T E . P R A E
S T A T . R E N O V A N T E . L I Q V O R E

Ibidem. 2.

TATH'P . XAIP E

D . . . M

AVREL . DIOGENETI

SACERDOTI . VENE

MERENTI . FECIT

AVRELIA . CAENIS

COIVX . CON . QVEM

VIXIT . ANNIS - I - I - I -

Ad D. Gregorii. 3.

A C O N T I O

R . RANIO . OPTATO . C . V . COS
CVRATORI . REIP . MEDIOLANENSIVM . CVR AT
REI . P . NOLANO RVM . PROCOS . PROVINCIAE
N A R B O N E N S LEGATO . AVG . ET . IVRIDICO
ASTYRIAE . ET . CA LAECIAE . CVRATORI . VIAE
SALARIAE . CVR . ATORI . REIP . VRVINATIVM
MATAVRESIVM LEGATO . PROVINCIAE
ASIAE . PROPRAET ORI . TRIBVNO . PLEBEI
QV A E S T O R I PROVINCIAE . SICILIAE

DE . BELLO . HISP.

Prope Bisentium . 4

V I R T V T I . V I S E N

S A C R

M . MINATI . M . L . SAB . GALLI

II . VIR . I . D . QVINQ

M A T E R N V S . F R A T R I S

S V I . H . C . E T . O B . D E D I C A

T I O N E M . H O N O R A R I A M

V I C A N I S . F L V I V M . P O P V

L O . C R V S T V L V M . E T

M V L S V M . D E D I T

Danuuius etiam, non Danubius, legitur, in antiqua inscriptione, in Orthographia, in, AC CIVS, I. & in peruetere argenteo Traiani nummo, apud ornatissimum uirum, antiquarumq. rerum cognitione praestantem, auunculum meum, Rinaldum Odonium, leguntur, hae litterae, ab uno latere, IMP. TRAIANO. AVG. GER. DAC. P. M. TR. P. ab altero, COS. V. P. P. S. P. Q. R. OPTIMO. PRINC. DANVVIVS.

Iabolenus item reperitur, & Iauolenus.

Romae, ad D. Mariae Trans Tiberim.

M . I V L I V S . T R O P H I
M V S . R A S I N I A E . I A
B O L E N A E . K A P I T O L I
N A E . F . M . R A S I N I I . H E R
M A D I O N I S . E T . I A B O L E N A E
S I M P R O N I A E
M . C . F .

Apud praestantem uirum, iisq. ornatum animi, ingeniiq. dotibus, quas ad summam laudem necessarias omnes iudicant, paucissimi assequuntur, Horatium Fuscum; prope templum Mineruae.

D. M

P. . MANLIO . FVSCO

I A V O L E N A E

M A R C I A . E T . S O S I B I A

F I L I A E . P A T R I

P I E N T I S S I M O . E T

I A V O L E N A . S O S I B I A

M A R I T O . O P T I M O

*Vide & in Orthographia, Incomparaui, in, CO-
IVX, 20.*

Et, Venemerenti, in, FELIX, 30.

Carbilius, in, HILARVS, 3.

EX . HAC *Litterarum affinitate factum est, ut
multi item apud Scriptores loci corrumpe-
rentur.*

*Quale illud, apud Tacitū: Ea, inquit, lege de iu-
,, dicijs, iudicibusq. nobis promulgata. Legēdū
enim puto, Nouis. Ut referatur ad Iudices.*

*Apud Valerium quoque Maximum lib. VI. cap.
,, 2. de Scipione Aemiliano, cum legeretur, De-
,, uictaeq. Carthaginis spolia habita, qui librum
emendauit, uidens, non posse haec referri ad
Aemilianum, uerbum sustulit: male omnino. si
enim legas Auita, prorsus dubitatio tolletur*

omnis, & loco integritatem restitues suam.
 In Valerio Maximo, lib. VI. cap. I. 13. Vibie-
 nus, legendum, non, Bibienus. Et lib. IIX. cap.
 I. 6. P. Villius, non, P. Bilius. Attius *Επι-
 ναυι μάχη*, apud Nonium, Amnis.
 Cū Andriā undā falso sanctā obtextus sāguine,
 Atque acerbos alta in amni corpore expleui ho
 Vbi lego, Obtextui, &, Aceruos. (stico.
 Et Enn. lib. XIV. apud Prisc.
 Infit, o ciues, quae me fortuna sero sic
 Contudit, indigno bello confecit aceruo.
 Quo loco lego, Ferox; &, Acerbo.
 Verum, longius fortasse, quam par erat, non ta-
 men inutiliter, a proposito digressi, reuerta-
 mur ad institutum.

583 DVORVM centurionum internicio] Inter-
 itio, Fuluij liber. Internecio, Parisien-
 ses.

583 IN eum locum] Parisienses, In Aequum lo-
 cum. Simile mendum erat de Bello Ciuili
 lib. 3. pag. 412.

583 ANTISTIVM Turpionem] Numquam legi
 Turpionem cognomen esse fauiliae Anti-
 stiae. Nominatur a Cicerone Ambinius
 Turpio histrio in lib. de Senectute. Cuius et-
 iam mentio est apud Cornelium Tacitum in
 Dialogo de Oratoribus. Verum in Tacito
 mendose legitur, Turpionis, aut Ambinij.
 quasi

quasi duo sint. qui tamen unus esse ex Cicerone facile dignoscitur.

583 PRAEFVLGENS opus caelatum,] Praef. op. cael. opponerent, Parisienses.

585 PROELIVM affore ad Soritiam, quo factum est &c.] *Affore, non legitur in Fuluij libro. Praeterea, Quod, pro, Quo, in eo scriptum est.*

585 CIRCA Hispalim in oliueto constitit.] *Contra Hispalim in oliueto constituit, Fuluij liber.*

585 FVSTE percussus.] *Eodem modo locutus Valerius Max. lib. VI. ca p3. Fuste percussam interemit, non, Fustim: ut mutarunt quidā. Et lib. IIX. cap. I. qui tamen locus uarie legitur in alijs libris. Cum enim legeretur, Matrem percussam fuste interemerat, mutarunt quidā, in, Matrem fustim interemerat.*

586 TVMVLIS contineri,] *Tumulus continet, Parisienses.*

586 INTERVALLVM prouinciam diuidit.] *Interim nulla planicia diuidit, Fuluij liber.*

588 QVOD suo loco hostes uehementer premere coeperunt,] *Quod a suo loco host. ueh. prem. coep. Parisienses.*

389 AD opidum conuersa uniuersa hostium tim.] *Ad opidum hostium cōuersa uniuersa, ut tim. Parisienses.*

589 CADAVERIBVS sunt complexi,] *Sunt, abest, a Parisiensibus. & recte abest.*

589 P. CALVICIUS, qui castris antea Pompeii
 praep. eff.] *P. Caluicius, qui castris antea
 Pompeio praep. eff. legit Latinus Latini-
 nius.*

590 OPTIMIS superadditis uestimentis,]
*Optimis insternendam uestimentis, Fuluij
 liber.*

590 VINUM, & nardum] *Resinam, & nard.
 Fuluij, & Latini Liber. Vinum, resinam,
 & nard. Beroaldus.*

599 CONTRA id opidum posuit,] *Id, non le-
 gitur in Fuluij libro.*

591 Qui superati a nostris, sunt int.] *Qui su-
 perati a nostris sunt, & int. Parisienses.*

591 INTRA Pompeianas partes praesidium,]
*Intus Pompeianarum partium praesidium,
 Parisienses.*

591 CLAM cuidam Philoni, illi, qui &c.] *Clam
 quendam Philonem, illum, qui &c. Fuluij
 liber. Clam quidem Philo ille, qui &c.
 Parisienses.*

591 CLAM praesidio, in Lusit.] *Clam praesi-
 dia, Fuluij liber. In uero praepositio non le-
 gitur in Parisiensi.*

591 NOMINE barbarum,] *Fero. Aliquando ta-
 men legendum putavi, Hominem barbarū.
 Quod ab alijs pro suo diuenditum, nec mi-
 ror, & gaudeo.*

592 AD deditionem] *dixisset Caesar, De dedi-
 tione.*

- 592 PARS, qui Pomp.] *Quae, Parisienses.*
- 592 PARTIM peditatibus, & equitatibus] *Partim peditibus, & partim equitibus, Parisienses.*
- 592 INSEQUUNTUR,] *Insecuti, Parisienses. recte.*
- 592 IMPERATI] *Imparati, Latini liber.*
- 593 EXESVM locum in spelunca Pomp.] *Exesum locum ut in speluncam, Latini liber.*
- 595 MULTIS legibus ab se in senatum inductis,] *Legationibus, Beroaldus, & Parisienses. placet.*
- 596 HABERI] *legerem, Habere. Quo uerbo alias & Cicero, & alij, pro, Habitare, usi sunt.*

SERIES . CHARTARVM

✱ a b c d e f † †† ††† HS HSHS [[[
 § §§ ABCDEFGHIKLMNOPQRST
 VXYZ Aa Bb Cc Dd Ee Ff Gg Hh
 Ii Kk Ll Mm Nn Oo Pp Qq Rr Ss Tt
 A B C D E F G H I a b c d e

⊖ ⊖⊖ ⊖⊖⊖

*Omnes sunt quaterniones, praeter Tt, qui est
quinternio.*

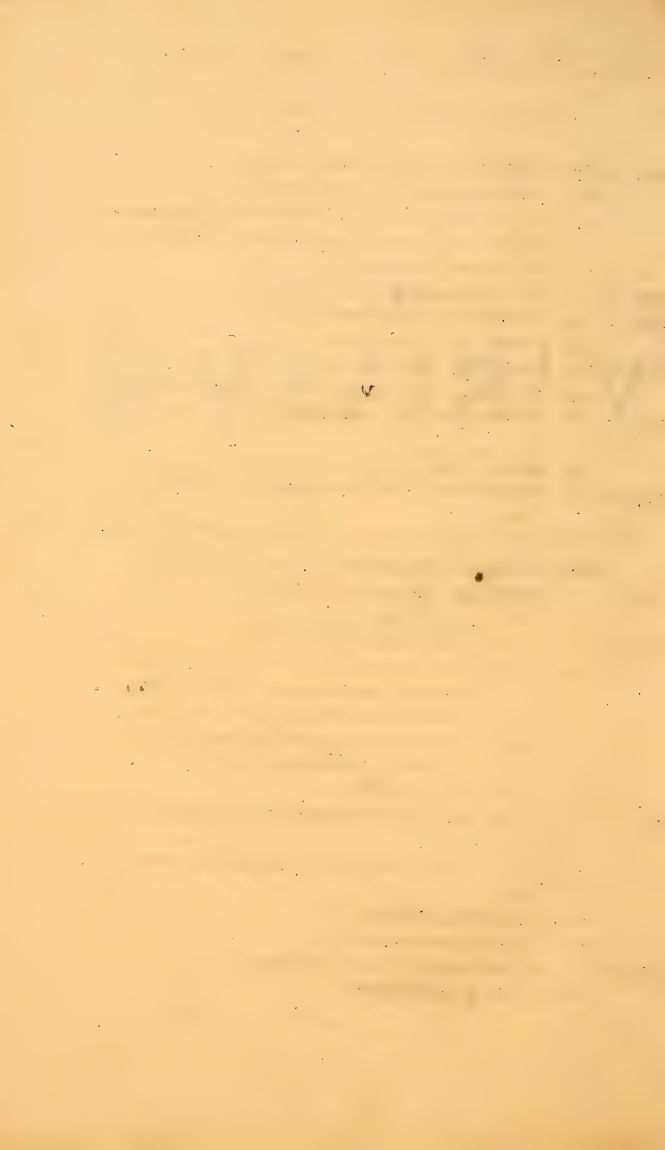
D. Arkang.

1842. 12

LIBELLVS

VARIARVM
LECTIONVM.

Vbicumque Asteriscum in fine notatum inuenies ; scies , dignum esse locum animaduersione , & quem haud oscitanter praetereas .

IN . C . I V L I I . C A E S A R I S

LIB . I . DE . BELLO . G A L L .

- pag. 1. 17. proximi sunt Germanis. Carrar.
 21. quotidianis bellis, proeliisque. C.
 25. contineturq. Garumna flumine: Oceanum
 finibus Belgarum attingit: etiam, C. Flor. *
 29. interiorē partem. C.
- pag. 2. 3. & ad eam partem. C.
- pag. 3. 4. Is igitur ubi legationem. c.
 14. poenas sequi oportebat. C.
- pag. 4. 16. Latobrigis finitimis. C.
 29. Noriciam. C. Noreiam. Gryph. Noramq. F.
- pag. 5. 1. Allobrogum est, proximumque Genēua: ex
 eo. C. *
 4. suasuros, quod. C.
- pag. 6. 6. quem flumen Rhodanum influit. Vide Gla-
 rean. *
 8. x x i x. C.
 24. His cum sua sponte. C.
- pag. 7. 7. nunciatur, Heluētiis. C. F.
 16. conscripūt: & tres. C.
- pag. 8. 6. Eodem tempore Aedui, Ambarriq. C. F.
 18. incredibile leuitate Ira Lucret. i v. Quod su-
 perest, ubi tam uolucris haec leuitate ferun-
 tur. Nihil minus Arari uidetur congruere,
 quam Lenitas. Nimia uero leuitate fieri ali-
 quando potest, ut uisus fallatur. C. *
 20. lintribus uinctis. C.
- pag. 9. 13. faciendum curauit; atque ita exercitum tra-
 duxit. C. F.
 21. ubi Caesar constituisset, atque esse uoluisset.
 22. Sin bello profequi. C.
 30. insidiis inniterentur. C.
- pag. 10. 1. & calamitate Pop. R. & intern. C.
 6. aut eo grauius ferre. C.

- 19 immutatione rerum. C. Vide Petrum Victor,
in 3. Arist. lib. de Arte dic.
- pag. 11. 13. pabulationibusq. C.
26. conferri, portari. C.
27. intellexit, & diem instare. C. F.
- pag. 12. 12. plus possent. C.
17. imperia perferre satius esse. Postrema duo
uerba subiectis punctis inuenimus descri-
pta, sed ita quidem, uti inducta uiderentur.
C. *
22. quin etiam quod necessario. C. F.
- pag. 13. 1. reperit ab aliis esse uera. C.
19. imminuta. C. F.
25. Reperiebatq. inquirendo Caesar, initium fu-
gae proelii equestris aduersi paucis ante
dieb. a Dumnorige, atque eius equitibus,
factum esse. G.
29. Eorum fuga. F. Eorumque fuga. G.
Si, Eorum fuga, legas, plane uidemur locum
restituisse.
- pag. 14. 8. His omnibus unum repugnabat. C. F.
30. per se creuisse. F. *
- pag. 15. 16 suspiciones euitet. C.
- pag. 16. 7. ad eum cucurrit. C.
20. ex interuallo. C. F.
27. & iter ab Heluetiis. C.
30. seu quod terrore. C.
- pag. 17. 1. eoq. magis, quod. C.
13. collocari. C. F. *
14. compleri, & interea. C. F.
23. milites superiore loco. C.
- pag. 18. 11. conuersa signa tripartito intulerunt F. parti-
ta intulerunt. C.
- pag. 19. 6. loco, quo Heluetios. C.
- pag. 20. 11. quosq. postea. C.
- pag. 22. 3. cum his Aeduos, eorumq. ditionis homines.
C. F.
29. neque conferendum esse. C.

pag. 23 6. cruciatusq. edere. C. F.

12. domo emigrarent. C.

29. eum ab his. C. F.

pag. 24. 3. nec in occulto. C. F.

6. tuta fugae facultas. C.

20. horumq. obsides. C.

pag. 25. 14. emolimento. F. Petrus Victorius, doctissimus uir, Emolumentum, hoc loco, pro detrimento, & iactura, sumptum a Caesare contendit, Varronis auctoritate adductus. Emolimentum, habet Florentinus codex. ut, si E litteram eximas, quam uerisimile est a copulae Atque uocali postrema, uerbo Molimento adhaesisse, perbellae Caesaris sententia constare uideatur. Hac uoce autem usus est Liuius lib. v i i. de bell. Macedonico: Se in animo habuisse tota classe Ephesum petere, & onerarias ducere multa saburra grauatas, atque eas in faucibus portus suppressere, & eo minoris molimenti ea claustra esse, quod in fluminis modum, longum, & angustum, & uadosum, ostium portus sit. A propria autem uerbi notione, transtulit Caesar ad difficilem, atque operosam, exercitus profectiorem. *

negotium esset.

21. Rex, atque Amicus R. P. a Senatu appellatus. C.

quando in colloquium. C. F.

pag. 26. 3. si id non impetraret, Paris impetrasset. Cart.

10. idem populum Rom. C.

12. consueuisse. C.

14. in suo impediri. C.

22. longe ab his. C.

pag. 27. 17. a finibus processisse. c.

20. facultas. F. G. Ita autem ex uetusto codice hunc locum emendauit Donatus Ianno-

Etius , uir summae eruditionis , & mihi amicissimus. *

22. Alduafidubis c. F. P. Alduafidalis. G.
25. quia flumen. c.
- pag. 28. 1. ibi praesidia collocat. c.
6. praedicabant & saepenumero. G.
11. ortus est timor a tribunis. c.
17. esse duceret. c.
20. adducti in tabernaculis. c.
23. designabantur. c.
28. sed angustias itineris, locorum , & magnitudinem siluarum , &c. c. sed angustias locorum, magnitudinem siluarum &c. F. *
- pag. 29. 14. aequitare & condicione perspecta. c. F. *
21. uidebatur, propter factum & nuper. c.
23. tumultu, licet aliquid usu, ac disciplina, quam a nobis accepissent, subleuarentur. F.
28. denique hos scirét esse eosdem Germanos. F. ac denique Germanos hos eosdem esse scirent illos, quibuscum &c. G.
- pag. 30. 1. plerumque superarint. G.
4. hos si quaerent reperire posse. c.
13. itinerum conferret. G.
15. aut praescribere uideretur. c.
16. hoc sibi curae esse. c.
18. breui tempore indicaturos. c.
23. conuictam. C. F.
24. perpetua uitae felicitate Heluetiorum &c. G. F. quod noster habet, & praeterea Lutetiae a R. Stephano excusis parua forma. Innocentia perpetua vita , felicitatem Heluetiorum bello esse perspectam , ex ingenio , ac nullo adiutus exemplari , Bartholomaeus Riccius emendauerat . *
- pag. 31. 10. Inde reliquae Legiones. c.
16. quod ex aliis ei maximam. C. F.
17. amplius x l. c.
26. posse existimare. c. *

30. pro suis tantum. c.

pag. 32. 17. Caesarem ei facere. c.

19. habiturum & non ad equum resc. c. & nunc
ad equum rescribere. F. P. G.

20. terrenus. C. P.

22. Eo ut erat uentum, legionem Caesar. c.

30. quod amicus munera. c.

pag. 34. 1. proelio pulsas, ac superatas. C. F.

2. paratum decertare : si pace uti uelint. c. si pa-
ce uti malint. G. si pacem mallent. F.

4. pependerit. F. * praepostere inuersa litte-
ra, P, ceteri fere omnes legunt, Depend-
erint. Carr. scriptus, Propenderit. sed, Pepen-
derint, omnino legendum esse contende-
rim.

16. Galliae prouinciae fines egressum. C. fines in-
gressum. G.

17. cum in suas possessiones. C.

19. Ut sibi concedi. G. P. ut ipsi concedi. C. F. *

20. sic iterum nos esse iniquos. C.

21. qui non suo iure se interpellaremus. G. *
qui in suo iure se interpellaremus. F. P. ui-
detur male Non, loco In, fuisse acceptum.

21. Quod Fratres ex S. C. & Amicos appellatos
Aeduos diceret. G. * Quod fratres a se &
Amicos Aeduos appellatos diceret. C. F.
Quod a senatu Aeduos appellatos Amicos
diceret. P. quod habet Carrar. & Flor. uide-
tur esse legendum, sed ita, ut post uerbum Se,
punctus, qui librarii imperitia sublatus est, re-
stituatur, & a Se. hoc est a Senatu lega-
tur. *

pag. 35. 12. posset, neque suam. C. P.

13. uti optime merentes. C. F.

pag. 36. 3. relatum est, qui arrogantia omnem Galliam
Romanis interdixisset. C. elatum est. F. re-
ctius, ut arbitror. *

6. colloquium diremisset. G. P.

14. retineri non potuerint. G. P.
 25. M. Metium. C.
 29. praesente clamauit. C.
 pag.37. 15. totidem uero pedites. C.
 pag.38. 3. nostros deterrent. F. perterrent. C. P. G.
 8. quattuor reliquas legiones in Castra. G. P.
 reliquas in Castra. F. C.
 24. eas itaque dicere. C.
 28. in conspectum hostium. C.
 pag.39. 3. Tum uero demum. G. ceteri: Tum demum
 castris eduxerunt. C. F.
 18. procurrunt. C.
 29. intra aciem. *
- pag.40. 8. nactus ea perfugit.
 II. quam domo secum: altera Norica. C. *quam
 domo secum eduxerat. P. F. quam domo
 secum adduxerat. G.
 12. in Gallia duxerat. G. F. P.
 13. utraeque in ea fuga perierunt. C. F.
 22. uideret. C.
 30. Quos Vbii qui proximi Rhenum incolunt
 perterritos insecuti. P. Quos ubi cuncti qui
 proximi Rhenum. C.
- pag.41. 6. interiorem Galliam. C. F.

IN. C. IVLII. CAESARIS

LIB. II. DE. BELLO. GALL.

- pag.43. 8. omni opinione uenisset. C. F.
 II. Andocum Boium. c.
 14. contra pop. Romanum coniurasse. F. G.
 18. qui cis Rhenum. C. F.
 22. utuntur & unum imperium. C.
 23. cum ipsis habent C.
 24. cum ab his quaereretur. C.
 28. Gallos qui ea loca. C.
- pag.44. 2. ingredi prohibuerint. C. F.

3. concilio, & ad id bellum pollicitus, cognouerint. F. C.
12. ex eo numero elect. F. C.
13. Sueffiones suos esse finitimos, fines latissimos, feracissimosque agros possidere. C. F.
19. prudentiamq. suam.
- pag. 45. 4. adhortatus, docet. C.
11. ad se uenire, neque iam. C. F. *
29. At, ubi circumiecta multitudo.
- pag. 46. 2. portas succenderunt. C. succendunt. F. *
3. Nam, cum tanta multitudo lapides, ac tela conicerent, in muro consistendi potestas erat nulli: C. F.
6. Siccus Rhemus. C.
7. unum ex iis. F. nuncium ad eum mittit. C. Vnus, legendum, quod in ceteris habetur, &, Nuncios.
12. a Siccio. C.
18. quot adire poterant. C. quae adire potuerant. F.
25. proeliis supersedere. C. proelio, sine dubio, legendum, quod noster, atque excusi omnes habent.
- pag. 47. 4. & in frontem leuiter castigatus. C. F. leniter. P. *
8. castella instituit. C.
9. qui tantum multitudine poterant. G. P. quod tantum. F.
21. ob id neutri transeundi. C.
29. si minus potuissent.
- pag. 48. 1. comitatuq. nostros prohiberent. c. P. F.
9. primosque, qui transferant. c. P.
14. atque ipsis res frumentaria deficere. c. F. atque ipsos. P.
19. in suis, quam alienis. c.
- pag. 49. 2. nondum prospexerit. c.
10. fugientium occiderunt. c.
11. ceciderunt: cum ab extremo ordine hi, ad quos

quos uentum erat, consisterent; fortiterque nostrorum impetum militum sustinerent, prioresque, quod abesse a periculo uiderentur, neque ulla necessitate, neque imperio, continerentur, exaudito clamore, perturbatis ordinibus, omnes in fuga sibi praesidium ponerent. Ita sine ullo periculo &c. Carriariensi, cum Florentino, & Parisiensi, in omnibus fere conuenit, ab eodem uterque in eo uariat. Habent enim ab extremo agmine, & priores quod abesse a periculo, absq. copula.*

19. sub occasum Solis. c. P. G.

pag. 50. 2. celeriter uineis ad opidum actis. F. P. G.

10. Sueffiones accipit. P. G.

28. qui huiusmodi c.

pag. 51. 18. elanguescere animos. F. c.

25. ex captiuis eorum, Sabini flumen. C. F.

pag. 52. 3. inutiles esse uiderentur. c.

7. cumq. ex dediticiis. c.

pag. 53. 2. quem castris nostri. c.

21. proelium committunt. c.

pag. 54. 2. peruolauerunt. c.

10. uexillum quidem erat proponendum, insigne, cum ad arma concurrere oportebat. c. *

16. temporis breuitas, & successus, & incursus hostium impendebat. c. F. *

17. in his difficultatibus. c. *

29. est hortatus. c.

pag. 55. 2. sustinerent. Quod non longius. c. F.

3. proelium committendi.

4. atque item in alteram partem est cohortandi causa profectus. Pugnatibus tanta fuit &c. G.

9. tegmenta detrudenda. c. *

16. cum diuersis legionibus aliae alia in parte. C. F. *

19. neque ita certa subsidia. c.

20. neque quid qua in parte. c.

23. euentus uarii subsequerantur. c.

ita

ita esse legendū paullo infra demonstrat, *
Item alia in parte diuersae duae legiones xi,
& i i x, & profligatis Veromand.

pag. 56. 6. At totis fere a fronte & a sinistra parte nudatis castris, cum in &c. F.

15. quiq. cum his una. C. F.

29. nostras legiones premi. C.

pag. 57. 1. diuisos, dissipatos. C. ceteri quos uiderim,
& scripti & excusi (rectius illi quidem)
Diuerfos, dissipatosq.

5. Caesar ab x. legionis cohorte. P. * Vasco f.

25. cuius aduentu. C.

pag. 58. 2. ut conuersa signa in hostes inferrent. C.

29. & pila interceptra. C.

pag. 59. 2. ripas ac subire. G. P.

19. cum omnibus suis copiis.

25. aditus, in altitudinem non amplius. C. F.

27. muniebant. C.

29. collocabant. C. F.

30. cum iter per prouinciam. C. F. P.

pag. 60. 7. consensu omnium. C.

18. nam plerumq. hominibus Gallis. C.

22. & appropinquari. C.

25. ope dinina. C. F.

pag. 61. 8. quibus Caesar respondit. F.

15. re nunciata ad suos, quae imperarentur, facere, &c. F. C.

18. summam muri, aggerisq. acerui armorum C.

30. pellibus incluserant. F. C.

pag. 62. 5. eo concursum, pugnatumque ab hostibus
ita acriter est, ut &c. C. F.

11. cum iam defenderet nectio captum opidum,
atq. &c. C. F. * deerant in omnibus excusis
duo uerba, Captum opidum, ut locus man-
cus plane, aut corruptus, uideretur.

29. Quas ob res. c. ob eas res, F.

30. accidit nulli. C. F.

IN. C. IVLII. CAESARIS

LIB. III. DE. BELLO. GALL.

- pag. 63. 13. magnisq. cum portoriis. C. F.
28. ab illis relictam. C.
- pag. 64. 16. itineris causa C. P.
30. itineribus possent. C. F. P.
- pag. 65. 8. colloquendis. G. Ceteri & excusi & scripti
habent, collocandis. Sed neutrum satis pro-
batur.
13. denudata defensoribus. C.
16. defessi proelio excedebant, alii C. F. *
- pag. 67. 5. frumenti causa dimisit. C. F.
12. quod naues habent. C.
- pag. 68. 19. inscientiam locorum. C. *
26. uada, portus, insulas nouisse. C.
28. atque apertissimo. F. atq. amplissimo. C.
- pag. 69. 9. retentorum militum Rom. C.
16. condiciones seruitutis. C. A.
22. atq. in officio teneat. C. B.
- pag. 70. 7. in extremis linguis. G. P. *
20. hoc eo facilius. C.
27. uada ac discessum aestus. C.
30. Nauesq. totae factae ex robore ad quamuis
contumeliam perferendam. C. Naues ma-
ximo robore ad quamuis uim & contumel.
Par. Vascof.
- pag. 71. 1. transra pedalibus. C. F.
5. tenuiter confectae : haec siue propter lini
inopiam, atque eius usus inscientiam. C. F.
Hae siue. *
7. siue eo quod est magis uerisimile. C. F.
14. aptiora, ac commodati ora. C.
16. telum adiciebant. C. F. adiciebatur. G. P.
20. facilius in undis, confisterent tutius &c. c.
26. statuit expectare classem. G. P.
28. Naues eorum potissimae. C.

qua

- pag 72. 3. qua ratione pugnae infisteret. Rostri enim.
C.F. quam ratione pugnae infisteret. G. P.
12. detinebant. C.
25. binae, ac ternae, naues circumfisterent. C. G.
- pag 73. 3. ex loco mouere C. F.
- pag. 74. 6. duum millium spatium. C.
8. contemptionem. C. F. Ita legendum uidetur:
Contemptio, semper Cicero, numquam
Contemptus, nisi eius Rhet. ad Heren-
nium habeatur: id quod paucis admodum
uideo probari.
- pag. 75. 8. ut explorata. C.
27. certior factus: ciuitates omnes. C. *
- pag. 76. 1. mens eorum. Eodem. C.
29. Tamen confecti. C.
- pag. 77. 12. Adiantimus. C. Adiatonius. F.
20. Adiantimus. C. Adiatonius. F.
24. in opidum, uti tamen. C. in opidum tamen
uti eadem &c. F.
- pag. 78. 1. quaqua uersus. c. F.
14. hostemq. uagari. c.
15. ob eamq. causam. c.
17. indiesq. c.
18. nec cunctandum. c.
22. in mediam aciem collectis. c. *
30. infirmioresq. animo. c. *
- pag. 79. 7. cohortatur suos. c.
15. cum ita ab hostibus. c.
19. renunciauerunt, eadem esse diligentia. c. *
23. quod fieri uellet. C.
24. eductis cohortibus. C. eductis his cohort. F.
25. integrae, interritae ab labore erant. Verbum
Integrae, legitur inductum. Flor. habet, In-
tritae ab labore erant. *
29. atq. his prorutis. G. P. proruptis. c. F. ut ue-
rissimile sit, aut ad uerbum Prorutis in-
ter litteram V, & litteram, T, male in-
terpositam, P; aut loco, E, acceptam, O, &

inter utramque, R, iniectam ; ita, ut Perru-
ptis, aut Prorutis, sine dubio legendum esse
uideatur. *

pag. 80. 4. acrius pugnare. Carrar. unus habet; rectius, ut
arbitror, ceteri, eodem modo, Impugnare. *

7. fuga salutem petere intenderunt. F. P. G.

11. in Castra recipiunt. c.

21. legatos misissent. De pace, legitur inductum. c.

pag. 81. 7. ut ne quis inermibus. C.

12. cum pecus. c.

21. quae maxime. c. F.

IN. C. IVLII. CAESARIS

LIB. IV. DE. BELLO. GALL.

pag. 82. 17. caussa ex finibus. c. F.

pag. 83. 1. magnitudine homines efficit. Carrar. uerbum
Homines, habet, sed inductum.

3. pelles quidq. haberent. c. pelles habeant quid
quam. F.

5. & lauantur. F. ac lauantur. c.

10. importatis his utuntur. c. F.

11. parua, atque deformia. G. P. praua. Par. Vaf. *

20. audeant. c.

30. ut est captus Germanorum qui paullo sunt
eiusdem generis & ceteris humaniores. G. &
paullo quam sunt eiusdem gentis, & generis,
humaniores. P. qui paullo sunt eiusdem ge-
neris, etiam ceteris humaniores. F. & cete-
ris, alias.

pag. 84. 10. complures annos Sueuorum uim sustinue-
runt. C.

14. & ad utramq. ripam. C. F. Hi ad utramq. ri-
pam. G. P.

28. migrauerant. c.

pag. 85. 2. reliqua parte hiemis. c.

cogant.

13. cogant. His rebus, atq. auditionibus. C. F.

18. Caesar, ne grauiori bello occurreret. C. F. P.
ut grauiori bello. G. P. Vascof.

23. ab Rheno descenderent. C.

25. latius uagabantur. G. F. latius iam uag. C. P.

pag. 86. 9. quicumque bellum inf. C. P. qui eis bellum
inf. G.

14. armis possiderent. C. *

17. Ad hoc, quod uisum est, Caesar respondit. C.
ad haec quod uisum est. P.

26. Hoc Sueuis imperaturum. ita opinor locum
emendari oportere, Hoc se his imperaturum.
Erat enim, V. in litura posita, ut uerisimile
sit, cum crebra hoc loco mentio Sueuorum
fieret, librarii inscitia, Sueuis pro Seeis aut
pro Se his, repositum esse. C. *

pag 87. 7. & parte quadam ex Rheno recepta quae ap-
pellatur Vualis. C. F. P. parte quadam Rhe-
ni. G. Vacalos. P. *

pag 88 10. suffossis equis. C.

pag. 89. 18. opportunissime res accidit. F. G.

26. grauius retineri iussit. C. F.

27. copias ex castris. C.

29. acie triplici instituta. C.

pag. 90. 10. Quo loco. C.

20. ad fluentem Mosae. C.

pag. 91. 25. id sibi auxilium spemq. C. F.

27. Tantum esse nomen, atque opinionem eius ex
exercitus, Ariouisto pulso, & hoc nouissime
proelio facto, etiam ad ultimas Germano-
rum nationes, ut opinione &c. C. opinio-
nem eius exercitus Ariouisti pulso. cetera
habet Carrar. congruentia. F.

pag. 92. 15. sublicae modo directae ad perpendiculum, sed
pronae ac fastigiatae. C. *

27. arius alligata. F.

30. obliquae agebantur. C.

pag. 93. 11. pluribus C.

in

25. in omnes suas partes. C. in omnes partes missis. F.
- pag. 94. 5. & Vbios. C.
7. perfectum arbitratus. C.
- pag. 95. 6. effecerat classem. C. F.
16. fidelem arbitrabatur. c.
19. horteturq. Pop. Rom. fidem sequatur. C. F.
30. pollicerentur. Hoc sibi satis &c. C. F.
- pag. 96. 8. quod satis esse ad. C.
9. quid quid praeterea. G. quoque praeterea. C. quotque praeterea. F. *
14. possent peruenire. C.
24. a quibus cum id paullo tardius. C.
28. Cuius loci haec natura. c.
- pag. 97. 7. ut quia celerem, atque instabilem, motum haberent. P.
15. consueissent. C.
21. onere armorum oppressis. C. F.
22. & fluctibus consistendum. C.
26. equos insuefactos. C. F. P.
- pag. 98. 10. Atque nostris militibus cunctant. F. G. *
20. Hos item nostri proximis ex primis nauibus cum conspexissent. F. Hos item ex proximis primis nauibus cum cōsp. P. Hos item alii ex proximis primis nauibus cum cōsp. G. Si è uoce, Proximis, demas litteram postremam, in Florentino codice recte constare sententia uidetur. *
26. signis occurreret. C.
- pag. 99. 5. nostri simul in arido const. F. G. P.
17. demonstrauius. G. P. demonstrauius. F.
18. cum ad eos oratoris modo Caesaris mandata deferret. F. G. P. *
- pag. 100. 1. Caesari commendare coeperunt. C. F.
1. pace confirmata. C.
9. reuerterentur. C.
11. deicerentur: tamen anchoris. C.
15. qui dies maritimos aestus. C. F.

aestus

19. aestus complerat. C. compleuerat. F.
 23. nauibus confraetis. C.
 28. quae ad reficiendas naues erant usui. F. G.
 pa. 101. 15. aut suos clam. C.
 17. consilia agnouerat. C.
 26. Itaque cum summo studio. C. Itaque, cum id
 summo cum studio. F.
 28. commode posset effectum. P.
 pag. 102. 4. nunciauerunt. C. F.
 9. duas in stationem cohortes. C. F.
 12. processisset : suos. C. F. P.
 26. & pedibus proeliantur. C.
 27. interim paullatim. G. F. *
 28. atque ita currus collocant. G. P. F. *
 pa. 103. 10. ad laceflendum, & ad committendum proel.
 G. F.
 16. secutae sunt continuo complures dies. C. F.
 23. His rebus celeriter &c G. F. P. Eadem ratio-
 ne etiam superius est usus. His rebus, atque
 auditionibus, permoti, de summis laepe re-
 bus consilia ineunt. V 83. *
 pag. 105 6. paludum siccitatem C. P.
 9. perueniunt. C. F.
 10. deduxerant. C.

IN . C . I V L I I . C A E S A R I S

LIB . V . DE . BELLO . GALL .

- pa. 106. 13. ad celeritatem onerariis subduetiores, paullo
 facit humiliores. F. C. subtractiones, paul-
 loque facit humiliores, quam &c. P. Vasc.
 18 paullo latiores, quam quibus in reliquis uti-
 mur maribus. G. P. F. Ita esse legendum,
 Priscianus ostendit libr. 7. fol. 85. b. Aldinae
 impress.
 pag. 107. 1. omnibus de iniuriis satisfacere. F.
 2. Percepta oratione. C. F.

L studio.

11. studio, & summa rerum omnium inopia, C.
 14. constructas. C. F. P. *
- pag. 108. 5. Atque Induciomarus. c. forte, Atqui, legēdū.
 22. sese, si Caesar. C.
 24. fidei committurum. F.
 29. His adductis, in his filio propinq. F. P. & in his. G.
- pag. 109. 8. Id in se factum. C.
 13. quae in Belgis. C. F.
 18. Galliae, peruenit. F.
 27. agnouerat. Accedebat. C.
- pa. 110. 18. Haec a pluribus. C.
 28. secius ut omnia eius consilio cogn. F.
 30. conscendere in naues. F.
- pag. 111. 9. ille enim reuocatus. C. Non est coniunctio causam reddens, sed assertionem.
 16. Atque equites. C. Vide, an praestet legere, Atqui. 104. 17.
 20. & rem frumentariam prouideret. F. *
 21. consiliumque pro tempore. F. P. G.
 27. optimum egressum. C.
- pag. 112. 4. ex captiuis cognouit. C. F.
 15. deligatas ad anchoram. F.
- pag. 113. 6. His aliquantulum itineris. C.
 7. Extremit in prospectu. C. F.
 16. in itinere resistere iubet. C. consistere. F.
 18. coram prospicit. C. F.
 21. arcessi iubet.
 24. multae operae. C. F. multi operis. G.
 30. easdem copias, quas ante, praesidio nauibus relinquit. C. F. *
- pa. 114. 18. ibi permanserunt. C. F.
 21. pecorum magnus numerus. C. F.
- pag. 115. 3. quo fere ex Gallia naues. C.
 4. spectat. Hoc latus tenet. G. P.
 5. Hoc pertinet circiter millia passuum quingenta. F.
 13. Nos nihil de eo percuntationibus reperiēba-

riebamus : nisi certis ex aqua mensuris,
breuiores &c. F. P. nisi quod certis ex
qua &c. G.

20. Haec millia passuum dccc. F. Hoc, plane le-
gendum.

25. multum Gallica differunt. C. F.

28. ultro inficiunt. l. Vat. Luteo, praepostere inuer-
sis litteris, ac littera e, in r, deprauata, legendum
putat P. Victorius, qui primus, quod sciam, lo-
cum indicauit. C. Florent. habet, Omnes uero
se Britannii ultro glasto inficiunt. Ita autem si le-
gas, pro glasto, non male, glauco restitui potest.

Graecis enim idem est glaucus, quod caeruleus
Latinis; id quod neminem fugit, qui uel medio-
criter sit in Graecis litteris ueritatus. Fieri autem
perfacile potuit, ut in glauci locum ob uocis affi-
nitatem glastus successerit. Coniectura quidem
non mala, quae praesertim uerituti exemplaris ad-
iumento nitatur. Quae uerba autem significandi
nominis causa, a studioso essent adiecta (quod
caeruleum efficit colorem (ea haesisse, tamquam
propria Caesaris, minime mirandum uidetur. Ne-
que enim satis uersimile est, Caesarem uerbo
usum adeo obscurae notionis, ut eius uis esset
pluribus uerbis explicanda. Luteo sane, qui, ut
Nonius ait, croceus est, nullo praeterea colore
alio intermixto, Caeruleus effici qui potest? cae-
ruleum enim sereni caeli nitorem referre, nemo
non nouit. Neque uero Vitruuius ait, luteo her-
ba confici caeruleum colorem, sed ex caeruleo in-
fecto luteo fieri, ut qui uti propter caritatem chry-
socolia non possint, nitidissimo colore utantur.
Videtur autem uersimile croceo caeruleo admix-
to uiridem fieri. Sed tamen non uideo, quid ita
glasto legi non possit, aut (quod habet codex Flor.)
glasto ultro neque enim una est haec barbari uox,
quam Rom. homines aduaserint. Ea autem cum
non solum Rhenus sit asus, nunquam cum uerbo

sequi auctorem . cum uero semper id agam adhibito iudicio , tum uero iis rebus in primis significandis , quorum mentio a melioribus nulla fiat . cum autem ea causa Britannis esset , eo ora oblinendi , ut horridiore essent in pugna ad spectu , qui id assequi possent , infecti luteo colore , non uideo . Est enim Luteus Horatio , epitheton palloris . Epod. x . O quantus instat nautis sudor tuis . Tibique . Pallor luteus . Ad Minerua , quae bellorum dea praesens habetur , ueluti quae oculorum ad spectu truci , terrorē hostibus , & formidinē , incutiat , Γλαυκῶπις a Graecis , Caesia a Latinis , dicta est . *

Apud Pomponium quoque Melam , lib. 111 . de hac corporum infectione loquentem , Vltro , etiam legitur .

pag. 116 . 4 . Sed , qui sunt ex his nati . P .

5 . quo primum uirgo quaeq . adducta est . F . de ducta est . C .

8 . conflixerunt , tamen . C . F .

9 . atq . omnes in fluias . C .

29 . magno cum periculo proelio dimicare . C . F .

pag. 117 . 1 . remouissent , & ex essedis desilirent . C .

10 . & leuius , quam pridie C . lenius . C . Lentius , legendum arbitror , aut Leuius .

18 . quo subsidio . C . F . *

19 . cum post , Legiones . C .

pag. 118 . 7 . impetum legionum , atq . equitatum . C . *

12 . essedariorum relictis . C . F .

18 . se in agros eiecerat . C . F .

21 . latius euagari . C .

29 . cuius pater in ea ciuitate . C .

pa. 119 . 12 . Bibrocassi . C .

16 . pecorumq . numerus . C .

221 . duabus partibus oppugn . C .

pag. 120 . 7 . uastatisq . finibus . C .

10 . mittit . Caesar , cum constituisset . C . F .

13 . & quod in annos . C . F .

21 . deportare constituit . P . instituit . C . reportare consti-

constituit. F. C.

24. atque ex iis. C. Atqui, ut superius admonuimus, legendum uidetur. *

pag. 121. 3. secunda cum soluisset uigilia. F. *

29. quoad legiones collocatas, munitaque hib. F. P. G.

pag. 122 7. inimici palam multi etiam ex ciuitate his au-
9. toribus interfec. F. *

10. quod ad plures continebat. C.
impullione dehinc. Ira Contemptio sup. non
Contemptus. *

12. cognouerit. P. G. *

18. in hiberna uentum initium. C.

21. frumenta q. C.

24. ad castra oppugnatum uenerunt. F.

g. 123. 1. quibus rebus controuersias minui. C. F.

5. iussu Caesaris, ad Ambior. C.

11. & quod ei. C.

23. confidat; esse in Gallia commune consil. C.

g. 124 9. per fines daturum. C.

20. magna q. inter eos existit cōtrouersia. G. P. F.

25. quamuis etiam magn. F.

125. 10. tanta contemptione. C. tanta contentione no-
stra ad cast. F. tanta cum contentione no-
stra. P. Vasc.

19. in utraque parte esse tutam.

20. si nihil esset durius. C. F.

22. cum Germanis consentiret. C. F.

25. quem habere exitum. P. G. haberet. F.

26. in quo si non praesens periculum sit. F.

27. hac in utraque parte habita disput. F. C.

pag 126. 2. terreat: hi sapient: &, si grauius quid accide-
rit, abs te etc. C. P. G. F. Hi sapienter, si
grauius etc. P. Vascos.

6. non reiecti. C. P. ne reiecti. F. G. rectius, ut
opinion. *

14. Tandem dat Cotta manus permotus. superat
sententia Sabini. Prima luce nunciatur ita-

- ros P. C. Tandem dat Cotta manus, permo-
tus superiore sententia; Sabini. F. G.
24. sed homine amicissimo. C. F.
- pag. 127. 4. iniquissimo nostrorum loco. C. F.
7. ante praevidisset. C.
17. minus facere per se omnia. C. minus per se
omnia obire. F.
- pag. 128. 4. posita existimare. C. F.
29. properaret, clamore. C.
8. procurrebat. C.
18. interim eam partem nudari necesse erat. C. F.
- G. P.
25. conferti vitare poterant. F. G.
- pa. 129. 13. in quam rem se suam fidem interp. P. inique
eam rem se suam fidem interpon. C. *
16. sperare ab eo de sua ac militum salute impe-
trari posse. G. C. F. P. *
18. ad armatum iturum. C.
23. imperatum facit. F. G. P. *
- pag. 130. 4. illi aegre ad noctem. C. *
7. proelio lapsi.
11. qui erant eius regni finitimi. C.
21. seq. ad eam rem. C.
28. Huc quoque accidit. C. F. forte, Accedit, aut,
Accessit.
- pa. 131. 12. turres admodum cxx. excitantur. C. F. P.
- pag. 132. 6. tum errare eos dicunt. C.
7. sese tamen hoc esse in Ciceronem populūq.
R. animo &c. C. P. sese tamen scire. G. F.
14. populi R. accipere &c. C. F. *
20. & quosdam de exercitu habebant captiuos, a
quibus docebantur. C. F. *
22. quae sunt ad hunc usum idonea. P. quae es-
sent. G. *
24. manibus sarculisq. C. F. manibus furculisq.
P. Vasco. siue Furculis, siue Sarculis, legas,
optime locus videtur emendatus. Neque
enim Cæsar ait, his plane omnem ferra-
mentorum

mentorū n. copiam defuisse, sed quae essent ad hunc usum idonea. Furculis enim ad uertendam herbam, quae aruisset, id quod ex Varrone & Colum. colligi potest; aut ad legumina contundenda utebantur; sarculis, ut ad hndendum aut sarriendum agrum; quae eadem tamen, ubi apriora deessent, fodiendae humo usui esse poterant, sagula egestae potius asportandae, corbium ulum praebere quam ligonum effodiendae, aptae esse uidebantur.

2. Nam minus horis tribus millium pedum x v in circuitu munitionem perfecerunt. F. Non n. hil deprauatum locum Paris. Rob. St. ita restituit. Nam minus horis 1. 1. 1, x. ∞ passuum circuitu, munitionem pedum x v perfecerunt. munitionem fecerunt. C.

pag. 133. 6. sicuti parta iam. C. F.

10. ut cum ubique flamma. C. F.

30. Paullo & L. Voreus. C. F. ita ubique habent, ubi horum mentio fit.

pag. 134. 1. quinam anteferretur. C. F.

2. armis de loco P. Vasc. animis, alias.

4. Quid dubitas, inquit, Vorene? quem locum tuae pro laude virtutis spectas? C. F.

6. Hic dies de nostris controuersis diiudicabit. C. hic dies, hic dies de nostris & c. ut F. noster habet. ceteri, hic dies, semel, diiudicabit, unus Carrar. ceteri, iudicabit, & excusi & scripti. *

7. Hoc cum dixisset, procedit ex castris, munitionesque, qua parte hostium confertissima est uisa, irumpit. C. munitionem habet. F. & crumpit. & quae pars hostium confertissima uisa est, in eam irumpit. P. G. *

13. Quo percussio, & exanimato, hunc scutis protegunt, in hostem tela uniuersi coniciunt. F. in hostem tela omnes conic. C. *

17. Auertit huic casus uaginam. C. *
20. Ad hunc se confestim a Pullone omnis multitudo conuertit. Illic uero occurrit ocus gladio, comminusque rem gerit Voreus. F. illum uero obscurant occisum. C. officiebat multitudo Pulloni, quem pro occiso reliquerat, quo minus perspicere a Voreno posset. Si ita legatur, horum uerborum sensus is est, sed duriuscule tamen idem, quamuis ita elicitur, constare queat.
29. utrumque seruauit. G. P.
- pag. 135. 8. Erat unus inter Neruios, nomine Vertico. G.
10. ad Ciceronem perfugerat. C. F. G. P.
11. huius seruo. C.
15. legionisq. cognoscitur. F. G. P.
22. qua sibi iter sit faciendum, scribit: Labieno &c. C. F.
27. hibernis colligit. hora &c.
29. millia passum x x. procedit. F. G. progreditur. P.
- pa. 136. 11. litteras Caesari dimittit. F. G.
12. ex hibernis deducturus esset. F.
27. castrorum adiiciat. G. P.
- pa. 137. 12. reperit, qui litteras. F.
22. res, tantulis copiis iniquo loco dimicare. C. F. *
23. Tum, quoniam liberatum obsidione Ciceronem sciebat, eoq. omnino remittendum de celeritate existimabat, consedit: & quam aequissimo loco, &c. P.
- pa. 138. 13. seq. in castra recipere simul &c. c. *
26. quod eas non posse interrumpere uideretur. C.
27. alii uallum ui conscendere. F. P. Vasc. *
- pag. 139. 2. longius prosequi noluit, ueritus, quod &c. P.
22. diutina laetatio. c.
- pag. 140. 3. Caesar Fabium, cum sua legione, remittit in hiberna. F. G. cum legione, remittit in sua hiberna. P. *

nocturna-

12. nocturnaue, locis in desertis, concilia habebant.

pag. 141. 14. cum pluribus aliis de causis. c.

17. ut ea populi Rom imperia perferrent. C.

pag. 142. 10. initium bellorum. F.

11. armati conuenire consueuerunt. F. G. P.

12. nouissimus conuenit. F. C.

23. oppugnaturum. quae fieri uelit, praecipit. P.

26. timebat : ne quam occasionem. C.

pag. 143. 1. conueniendi indicit. F.

14. Interim, consuetudine quotidiana. C.

IN . C . I V L I I . C A E S A R I S

L I B . V I . D E . B E L L O . G A L L .

pag. 145. 17. non modo ibi breui tempore refarciri. C. F.

pag. 146. 1. inuentis nonnullis, ciuitates inter se &c. G. *

3. obsidibusque & pecunia cauent. F. G. P. de pecunia C. *

14. concilium Lutetiam. F. G. P. concilium in Lut. C.

pag. 147 12. eadem fuerunt responsa. P. F. *

20. proelio non esse certaturum. F.

25. uenisse Germanis in amicitiam. P. G. *

29. in Menapiis abderet. C.

pag. 148. 8. adiit tripartito exercitu. C.

21. iussu Caesaris cognoscunt. F.

25. praesidio cum impedimentis. C.

pag. 149. 2. loquitur in consilio palam. C.

7. ex magno Gallorum equitum numero, nonnullos Gallos Gallicis rebus fauere &c. G. F.

13. profectignem fecit. F.

29. hostes impeditos iniquo loco tenetis. C. *

pag. 150. 6. pila in hostes immitant. F. G. P.

10. quo Labienus confectatus. C.

opus

27. opus perficitur. C.
- pag. 151. 8. Vbi horum satisfactionem accepit. P. G. ex duabus dictionibus, probabili coniectura, una efficienda uidetur, Vbiorum, quod etiam C. Florent. habet. *
18. inopia cibariorum abductos. G. ita legendum puto: abductos scilicet e suis locis, ad iniquā pugnandi condicionem elici posse. *
22. faciunt. Paucis post diebus. C.
- pag. 152. 6. ciuitatibus, atque in omnibus pagis. F. G. P.
8. earum autem factionum. C.
11. Itaque eius rei causa. C. F.
23. Ariouistum atque Germanos sibi deuinxerant. C.
26. tantum potentia eorum antecesserat. C.
- pag. 153. 4. imperfecta re, redierat. C. F.
12. quod adaequari apud Caesarem gratia intelligebatur. G. F. Ita etiam locum emendauit ex antiquo codice Donatus Iannoctius, ut plane ita legendum esse uideatur. *
15. in clientelam dederant. F. C. G. P. ita legi oportere existimo auctoritate exemplarium ueterum adductus. ita, dare in potestatem Liuius; dare in quaestionem Cicero; dare in manum, Terentius, dare in nuptias, in matrimonium. *
21. nam plebes paene seruorum habetur loco: quae nihil laudis habet per se, nullo adhibetur consilio. C. F.
- pag. 154. 5. iidem decernunt. P. G. discernunt. C. F.
7. aut priuatus, aut publicus. F. G.
10. habentur iis omnes decedunt. G. C. F. ab iis omnes discedunt. P. *
17. aut, si sunt plures, suffragio Druidum, nonnunquam etiam armis de principatu conrendunt. C. Hoc mortuo, aut si quis ex reliquis excellit dignitate, succedit; aut, si sunt plures pares, suffragio Druidum, non-

nonnumquam etiam armis de principatu
contendunt. F. *

pa. 155. 25. ut quisque est genere, copiis amplissimus. C.

pag. 156. 2. atq. ministris ab ea. C.

25. bella gerere. G. F. rectius; Bella regere,
quod, praeter nostrum, habet. P. Videtur
autem ab imperito, conuerso ordine littera-
rum, quod uilitatius sit, Gerere bella, quam
Regere, (quod munus proprium est praesi-
dis bellorum Dei) repositum esse.

25. Huic si proelio dimicare. C. F.

30. exstructos tumulos. C. F.

pag. 157. 1. Namq. saepe accidit, ut. Par. * Neque, ut
saepe, accidit, ut neglecta &c. F. quae esse
germana lectio uidetur. In Cod. enim Flor.
distinctio tantum consideratur.

7. noctium definiunt. C. P.

8. finiunt. Dies natales. F.

pag. 158. 4. legibus sanctum. C.

7. ne ue cum alio. F. ne ue cum quo alio, plu-
res habent.

20. duritiae student. P. G.

22. hoc alii staturam, alii uires. C. F.

pag. 159. 4. qui cum una coierant. C. F.

4. quantum ei, & quo loco. C. quantum, & quo
loco. F.

pag. 160. 1. fore, ut, qui sequi uelint. C.

6. fides derogatur. F. G. P.

8. iniuria prohibent, sanctos habent. C.

11. superarent, ut ultro bello inferrent, propter.
C. *

17. Volcae Tectosages G. P. Volgas Tectosages.
F. uulgo Tectosages Carr. qui nostro suffra-
gatur. quae lectio mihi probaretur, ni sci-
rem a Plinio Voleas Tectosagas in Narbo-
nensi Gallia constitui. Constatisse autem
sedium quaerendarum causa, ut homo procul
ad exteras gentes proficisci, docet Liuius lib.

X I X. de bello Maced. qui, inter eos Galliae
populos, qui Galliam occupauerant, Tecto-
sagas enumerat, qui ab illo Tectosagi appel-
lantur. *

20. nuncq. in eadem inopia. G. F. P. nunc quod,
habet Carr. itaq. omnino esse legendum
censeo. Redditur enim ratio, cur natio Gal-
lorum sensim uinci a Germanis, & expelli
patriis finibus potuerit. *

pag. 161. 10 uisa non sunt. C.

11. ex quibus, quae maxime differunt, & memo-
ria prodenda uidentur. C. tradenda. F.

16. eademq. est feminae. C.

17. eademq. forma. C.

19. consimilis caprae figura. C.

21. mutilaeq. cornibus & crura. C.

24. sese, subleuareq. possunt. C.

26. acclinatae. G. P. reclinatae. C. F.

27. ex uestigiis, ut est animaduersum. C.

29. incidunt arbores. C. F. accidunt arbores G. P.

pag. 162. 1. acclinauerint. G. P.

6. magna uis eorum. C.

7. quam conspexerint. G.

13. & mansueti fieri. C. F.

26. rescidit, atque. C.

pag. 163. 17 Nam, sicut magno accidit casu. G. P. F. Nam
magno accidit casu. C. Quae lectio ita no-
bis probatur, ut, in ceteris excusis, rectius ta-
men legi, Nam, sicut magno accidit casu, ar-
bitremur. *

24. Sed hoc eo factum est, quod. C. sed hoc quo-
que. F. G. sed hoc factum est, quod. P.

pag. 164. 1. sic & ad subeundum periculum, & ad uitan-
dum. G.

9. prohibitus, cum reliquum &c. C. F. *

10. ii in siluis sese collocauerunt. C. In insulis, le-
gendum. Hodie quidem omnes aeque, ob
summam negotiatorum frequentiam, in pri-
mis

mis celebres habentur; incoluntur autem ab hominibus mitissimo ingenio, atque ac omnem uitae cultum, atque elegantiam, perpolititis. *

30. legionum ad Varutam contulit. P.
pag. 165. 14 quae ad Aduaticos adiacet. C.
16. reliquis I I I. legionibus. C.
pag. 166. 1. Nec loca uicinitatibus erant nota. C. F.
4. perterritis, ac dissipatis. C.
15. locus ille erat. C.
17. audacia: & in eiusmodi. C. F. At in eiusmodi. P.
22. noceretur. Dimittit ad finitimas ciuitates nuncios Caesar, ad se omnes uocat spe praedae. P. F. C. *
- pag. 167. 11. ubi pons erat perfectus. C. *
22. I I I. horis ad Varutam P.
24. ut murus quidem cingi possit. C. ut numerus quidem cingi possit. F. hinc, ut arbitror, E uocali in priorem locum reuocata, atque V, in illius restituta, locus emendatus est; quam recte, alii uiderint; mihi quidem magis Carr. lectio probatur: Ita exiguus numerus militum est, ut tuto possint muro circumuallari, neque ob id quisquam egredi extra munitiones audeat. *
- 28 ipsi ad Varutam contendunt. P.
29. Cicero, qui omnes superiores dies. C. F.
pag. 168. 2. Ac ne calorem quemquam. C.
14. Complures erant ex legionibus aegri relictii. C. F.
17. sub uexillo uno mittuntur. C. *
18. magna iumentorum. C.
21. protinus eodem. C.
pag. 169. 9. qui in eodem ceciderunt castello. C.
14. Erat aeger cum praesidio relictus. C. F.
17. ad diem quintum cibo caruerat. C.
21. Consequuntur hunc centuriones eius cohortis,

ris, quae in statione erat. paullisper una proelium sustinet: reliqui denegant. Sextius grauius acceptis uulneribus, aegre per manus tractus seruatur. C. Consequitur hunc centurio eius cohortis, quae in statione erat. paullisper una proelium sustinet. Relinquit animum Sextius, grauius acceptis uulneribus, aegre per manus tractus seruatur. F. *

29. procurrunt equites. C.

pa. 170. 14. ut celeriter perrumperent, censent. C.

25. confiterunt. C.

pa. 171. 13. ac tantus fuit, post discessum hostium, terror. C.

16. sic omnino animos. C. F.

18. derelictis omnibus copiis. C.

pa. 172. 16. ut non modo uisum ab se. Ambiorigem in fuga captiui, sed nec plane etiam ab ille ex conspectu, contenderent. G. P. *

IN . C . I V L I I . C A E S A R I S

L I B . V I I . D E . B E L L O . G A L L .

pag. 174. 6. ad conuentus agendos. C. G. F. P.

9. caede: Senatusq. consulto certior factus. P. C.

22. hunc casum ad ipsos recidere demonstrant. C.

25. belli initia faciant. C.

26. uindicent. In primis rationem etc. c. F. *

pa. 175. 18. Genabum. G. c. P.

pag. 176. 9. non destitit tamen. c. F.

pa. 177. 21. statim cum Aruernis iunguntur. c.

pa. 178. 23. summo sudore militum. c. F.

pag. 179. 2. ne ue ab hostibus diripiantur. c. F.

8. opinione perceperat. c. F.

24. adnunciari possit. c.

27. quod ibi Heluetico proelio. c. F. *

in

- pa. 180. 18. in biduo circumuallauit. c.
 27. Huc biduo peruenit : castris ante op. C. F.
 pag. 181. 1. continebat. C. P. haud dubium, quin, Con-
 tingebat, si legendum. quod ratio, atque
 usus docet, & in omnibus fere habetur, &
 excusis, & scriptis. *
 2. ex opido perfugerent. c.
 10. itineris angustia multitudinis fugam inclu-
 derant. C.
 14. ubi Caesaris aduentum cognouit. C.
 21. arma conferri. P. G.
 pag. 182. 4. proelium equestre committit. C.
 6. habere secum constituerat. C.
 12. produxerunt. C.
 pa. 183. 18. Hoc idem in reliquis ciuitatibus. C.
 23. Dicebatur de Auarico in communi conci-
 lio. C.
 pag. 184. 8. in singula diei opera: quae ad Auaricum age-
 rentur, cognoscebat. C.
 21. prohibebat, & de re frumentaria &c. c.
 26. summa cum difficultate. C.
 pag. 185. 9. nusquam incepta re discederent. C. *
 pa. 186. 11. quod ad spectum suum. C.
 14. necesse sit constare uictor. C. F.
 pag. 187. 5. & illis fuisse utilem, quo. C. F.
 28. nec iam uires sufficere cuiquam. C. *
 pag. 188. 1. triduo exercitum educere. C.
 4. fame consumptum uidetis. C. F.
 8. quod facere in eo consueverunt. Ita semper
 Caesar. ubi impressi habent, Consueue-
 runt. *
 13. delecta ex omnibus locis. C. F.
 26. totum autem murum ex omnibus partibus
 turribus contrabulauerant, atque has cunctis
 contexerant. C.
 pag. 189. 3. adaequabant: & praeculta, & praecacuta &c.
 Duo illa uerba, Apertos cuniculos, in exem-
 plari Carr. non habentur. Moysi autem
 apertos

aperros cuniculos , aut moram eos agentibus inferre , quod duriuscule dici uidetur, aut obstruere iam actos, quod improprium est, dictum apparet . Quae tamen uerba si tollantur , non tamen locus carere plane mendo uidetur. In codice Florentino a uerbo Adaequabant , usque ad initium periodi insequentis. Muri autem, cetera desiderantur. *

9. aere uinciuntur introrsus. c. aere uinciuntur extrorsus. F. *

11. haec autem, quae diximus, interualla. C.

12. his collatis , & coagminatis, & alius insuper ordo additur. c.

17. omne opus intextum, dum iusta &c. C. *

28. imbris terrentur. c. tenerentur. F. turbarentur. G. tardarentur. P. nulli dubium, quin aut Tardarentur, aut Tenerentur legendum sit. *

pag. 190. 2. contingeret, Caesar ad opus. F.

14. pluresque partitis temporibus. C. F.

18. ad restringendum curreret. c.

27. praetereundum non exist. c.

pag. 191. 17. in publicum percurrerunt. c.

pag. 192. 4. cohortatur, ut aliq. c.

25. se ex opido eiecerunt. c.

28. oriretur, & procul. c. ut procul, ceteri rectius.

pag. 193. 3. cohortatusque, ne se &c. c.

4. ne perturbarentur. c. F.

8. secundos rerum prouentus. c.

12. magnum incommodum reciperetur. c.

20. hostium impetum sustinerent. Fuit &c.

pag. 194. 7. atque eis donis, pollicitationibusque. c. F.

10. aut amicitia facillime posset. c.

21. copiam frumenti, & commeatus.

pag. 195. 11. Valerincus proximo anno. c.

24. ea pars, quae minus confideret. C. F.

pag. 196. 11. controuersiarum, ac dissensionis. C. F.

13. ea, quae meruissent. C.

24. cum uterque utrimque exisset exercitus in conspectu, fereq. e regione castris castra ponebant, dispositis &c. C. F. si Que copulam e uerbo Fere tollas, cetera munice congruunt. Cum uterque utrique esset exercitus in conspectu. Par.

pag. 197. 8. Egredi iussis. C.

10. coniecturam ceperat. C.

12. legionibus transmissis. C.

pag. 198. 3. uirtutis suorum perspiceret. Erat &c. C. *

9. tum silentio noctis Caesar. P. *

14. ut tutum ad repentinum hostium incursum. C.

pag. 199. 24. multos equites Aeduorum. C.

28. ex media caede fugisse. C. F.

pag. 200. 3. Romani una ad nos. C. F.

8. una erant, magnum numerum &c. C. F.

pag. 201. 6. in celeritate posita uidebatur. C.

9. ad hostes fugisse. C.

12. cupidissimis omnibus praegressus. C.

pag. 202. 2. iisdem in vallo pugnandum. C. iisdem eodem in uallo permanendum. G.

8. similemque casum apparare. C. F.

26. maiorem multitudinem armatorum concitant. C. F.

pag. 203. 6. pertinebat, timore poenae exterriti. C. *

7. ciuitates reliquas. C.

27. sed hunc siluestrem, & angustum. C. siluestre, & angustum. P. G.

pag. 204. 2. ad hunc muniendum omnes. G. C. F.

4. turmas: eisdem media nocte imperat, ut paulo tumultuosius omnibus locis uagarentur. C. F. peruagantur. P.

23. quid fieri velit ostendit. C.

30. eodem tempore ad Aeduos mittit. C. F.

pag. 205. 11. eandemque transgressi. C.

18. legionesque x. quae cum erat concionatus, signa conueniunt. C. F. Legionesque x. quarum

C. erat

erat comitatus, signa constitere . G. quae ui
detur esse germana lectio . Legatis enim
modo, quid fieri vellet, ostenderat . in pri-
mis monuerat, milites continerent, ne, stu-
dio pugnandi, longius, quam eorum rationes
postularent, progredierentur .

24. fuga, & superiorum temporum secundis proe-
lius. C.

30. cum hostem. C.

pag. 207. I. quem maioribus castris . G. minoribus. C. F.

11. distrahendae causâ. C.

14. quod insigne paratum. C. F.

21. ac sui desperans. C.

27. simul irrumpit. C.

pag. 208. 3. post paullulum concidit. C.

6. quae pro praesidio. C. F.

20. quid ipse ad Auaricum senserit. C.

21. sine duce, & equitatu. c.

24. propter iniquitatem loci accideret. c. F.

26. quod non castrorum munit. C. F.

30. se ab milite mod. c. F.

pa. 209. 10. leui facto equestri proelio, atque secundo .
c. F.

18. didicit, cum omni. c.

24. retinendos eos non constituit. c. F.

27. accepisset, & compulsos. c. F.

29. ereptis copiis. c. P. F. *

pag. 210. 4. ab se dimittit. c.

24. ne quo esset vsui Romanis. c.

pag. 211. 9. id ne metu quidem. c. F. *

13. tum maxime, quod abiuncto Labieno, atque
iis legionibus, quas vna miserat, vehemen-
ter timebat. P. quod Tito Labieno, a quo iis
legionibus, quas vna miserat, vehementer
timebat. F. adiuncto Labieno vehementer
timebat. Carr. *

21. primo adpectu turbatis. c.

pa. 212. 11. difficilius fieri. c. F.

14. ut paullo ante, de Lutetia, diximus. c. G.
F. P. *
17. eo militibus iniectis. c. F.
23. qui a Meloduno fugerant. c. F.
24. ipsi perspecta palude. c. prospecta palude. F.
- pag. 214. 1. hostium omni fluminis parte perant disp. c.
13. atque omnes perturbatas defectione. c. G. P.
13. atq. omnes perturbatos. F.
15. nam praesidio e regione &c. c. F.
16. Glossedum uersus. c. Iosedom uersus. F.
27. quae tantum progrediatur. c.
- pag. 216. 4. tanto abessent bello. c.
21. libertatemq. consequi uideantur. c.
25. iis praefecit fratrem. c.
26. bellumq. inferri. c.
- pa. 217 30. conuocatisq. ad consilium. c. F.
21. reliquisq. sed & equitibus Rom. c.
- pa. 218 21. omnibus iureiurando adactis. c. F.
27. constitit agmen c. F.
30. aciemq. constitui iubebat. c. F.
- pag. 219 5. complures interficiunt. c.
16. protinus Alexiam. c.
20. 11. legionibus. C.
25. quo maxima parte exercitus confidebat. C.
28. opidum Alexia in colle summo. C.
- pag. 120. 3. Colles, maiores interiecto spatio. C. *
8. pedum perduxerant. eius munit. c. G. P. pro-
duxerant. F.
12. stationes ponebantur. c. F. disponeb. G. P.
15. collibus tria millia passuum in longitudinem
patere demonstrauius. C.
19. nequa subito eruptio. C. F. Ita & paullo su-
perius, Stationes ponebantur, nequa subi-
to eruptio fieret. *
21. Nostris animi augentur. C. *
23. portis relictis, coaceruantur. Tum Germa-
ni. C. F.
29. non minus, qui intra munitiones erant, per-
c 2 turban.

- turbantur. Galli uenire ad se &c. C. *
- pa 221. 13. quod si indiligentiores. C. F. *
15. ratione inita exigunt dierum xxx frumentum, sed etiam paullo longius tolerari posse parcendo. C. exigit. F. *
18. qua opus erat intermissum.
19. equitarum mittit. C.
29. instituit. Fossam pedum xx. directis lateribus duxit, ut eius fossae solum tantundem pateret, quantum summæ fossae labra distabant. C. F. P.
- pag. 222 3. necessario spatio complexus. forte, Spatii. C.
4. totum corpus militum. C. F. nec facile totum corpus, corona militum cingeretur, ne de improviso, aut &c. Ita emendat hunc locum Donatus Iannoctius, ex uetusto codice. Equidem, Nec facile, plane legendum esse, contenderim. *
25. Itaque truncis arborum, aut admodum firmis ramis abscissis, atque horum dolabratis, atque praeacutis cacuminibus. F. *
30. quini ordines coniuncti inter se. c. F.
- pag. 223. 3. quos Cippos appellabant. c.
3. appellabant. Quibus obliquis ordinibus. F.
6. huc teretes stipites, semissis crassitudine. F. *
11. terra occultabantur. G. F. exculcabantur. c. P.
12. uiminibus, ac uinculis integebatur. C. uinculis. F.
13. octoni ordines iuncti. C. uincti. F.
15. infixis totam in terram. C.
24. si ita acciderit forte, Accideret. C. F.
25. aut cum periculo ex castris egredi cogatur dierum xxx. C. *
29. non homines hos. C. F.
- pag. 224. 1. sed certum numerum cuiq. ex ciuitate. C. F.
3. nec frumentationem habere possent. C. F.
5. Ambrauaretis. G. Ambluaretis. F. Ambiuaretis. P.

Velauis.

2. Velaunīs. F. Velauniis. G. P.
 15. Niriobrigibus. G. P.
 23. non compleuerunt. C. F. *
 25. gesturos dicebant. C.
 30. quibus ille pro meritis. C. F.
 pag 215. 1. iura, leges reddiderat. C.
 29. summo in Aeuernis ortus loco. C.
 pa. 216 10. Atque ego hanc sententiam probarem (tan-
 tum apud me dignitas potest) si nullam &c.
 C. F. G. P. *
 12. praeterquam uitae iacturam. C.
 18. decertare cogerentur. C.
 18. auxilio exspoliare. C. F.
 20. neglexerunt. C.
 22. seruituti subicere. C.
 27. iis utamini testibus. C.
 28. cuius timore exterriti. C. qui huius tim.
 ext. G.
 pa. 217 16. neque enim ulla alia condic. C. F.
 25. Illo tamen tempore potius utendum consil.
 C. F.
 pag. 218. 2. Ac Caesar, dispositis in uallo custodibus. C.
 At Caesar. F.
 12. Erat ex opido Alexia conspectus in campum,
 Concurrunt, his auxiliis uisus. C. F.
 17. eratibus intregant. C.
 25. atq omnium milium intenti animi pugnae
 prouentum expectabant. C.
 pa 229. 14. usq. in castra insecuti. C.
 28. Nostri ut superioribus diebus unicuiq. erat
 locus attributus. F.
 30. fundis libribus. C. F.
 pa. 230. 10. aut se stimulis inopinantes. C.
 12. aut in scrobes delati. C. F. *
 19. cum lux appeteret. P.
 pag 231. 2. cognitis, per exploratores, legionibus. C. F.
 22. quae minime pars firma est. C. quae minime
 uisa pars firma est. G. F.

- pag. 232 4. Galli, nisi perfringerent. C.
 9. iniquum loci ad decliuitatem astigium. C. G.
 F. P. *
 29. Mittit primo Brutum adolescentem, cum cohortibus, Caesar, post cum aliis. C. Fabium Legatum. C. F.
 pag. 233 5. equitum partem sequi. C.
 16. ut de locis superioribus, ac decliuibus, & de uexis. P. G.
 pa. 234 21. quod imperaret. C.

I N. A. H I R T I I

LIB. IIX. DE. BELLO. GALL.

- pag. 236 5. C. Hirtius Balbo S. Haec modo habentur in codice Carrar. Cetera desunt, inscriptionis loco, ut uidetur, adiecta.
 13. nouissimumq. imperfectum. P. F.
 19. qui me mediis interposuerim. C. F.
 24. tantarum rerum scriptoribus. C.
 30. eos confecerit. G. P. perfecerit. F.
 pag. 237 1. in Caesare tum facultas, atque. c.
 6. sermone sunt nota. c.
 pag. 238 8. non potuerant contineri. F. P.
 pa. 239 27. partim, quae coniectis celeriter stramentis, tentoriorum regendorum gratia, erant inaedificata. C. P. G. erant aedificata. F.
 pa. 241 13. Itaque ambianos, Aulercos. C.
 14. Velocassios. P. G.
 15. locum castris in silua excelsum, impeditum. C. locum castris excelium in silua circumdata palude delegisse. F.
 20. intellexisset. C.
 25. si (ut diceretur) Caesar cum IIX. legionibus ueniret. C. G. F. P. *
 29. permanere, quem deleg. G. P. F. C.
 pag. 242 3. Caesar, consentientibus pluribus, cum cognouisset.

gnouisset . C.

26 cum repente instructas . uelut in acie certo gradu legiones accedere Galli viderent . C. F. *

pag. 243. 6. loriculam pro hac ratione &c. c. G. F. P. *

12. ut ab hostibus duplici fossa , duplici propugnatorum ordine , defenderentur . C. F.

14. quo tutior ex altitudine esset . C. F.

15. permitteret tela . C. P.

pag. 244 2. pabulum conquirerent , ut impediti locis diuersis pabulatores circumu. C.

10. barbari nitebantur . C.

12. locis natura munitis . C. F.

26. delecta manu equitum , peditum . C.

pa 245. 21. ut , equitibus interpositis , proeliarentur . C. F.

30. aut , nonnullis pudore coactis , longius profug. C.

pa. 246. 14. copias armatorum in suis instruunt castris , ne prius &c. C. F. P.

18. aggrediendos indicabat . C. F. P.

21. ita , cum palude impedita a castris castra diuiderentur . C. Ita , cum palus impedita a castris castra diuideret . F. Vtrius clarior lectio , quam quae in excusis habetur .

pag. 247. 4. conarentur , ac si ipsi paulatim &c. C. *

9. ac solitis operibus pro uallo . C. F.

27. suspicaretur , legiones promouet ; & ad insequendum , ipse ne ictus insidias &c. F. C.

29. loco subsistere hostes , atque elicere nostros in locum conarentur iniquum . C.

pag. 248. 1. equites cum intrare summum iugum , & flammam . C.

4. partes animaduenterent . C. F.

26. siluis undique , aut impeditissimo flumine , munitum . C. siluis undique impeditissimis , aut altissimo flumine , munitum ; uelut indagine , hunc insidiis circumdederunt .

- pag. 249. 8. tum propter. c.
 9. tum propter multitudinem. c.
 pag. 250. 3. iis ipsi tenentur. G.
 4. uicti tamen, propulsiq. C.
 8. cum interim nulla calamitate uictus Corbeus
 excedere proelio, filiasq. petere, aut inui-
 rant. P. Cū interim nulla calamitate uictus
 Corbeus excederet proelio, filiasq. peteret,
 haud inuitantibus nostris potuit adduci, quin
 &c. F. *
16. abesse plus minus octo millibus. C. F. abesse
 quam octo millia. G.
- pa. 252. 21. praepararet, quod sibi resisteret. C. quae bel-
 lum id pararet, quod sibi resisteret. F.
- pag. 253 5. discursione barbarorum. C. decursione barba-
 rorum. F.
16. cum in omnes partes finium Ambiorigis.
 C. F.
18. rapinisq. vastasset. C.
27. Duracii cognosceret. c.
- 28 in amicitia Romanorum mansisset. C. in
 amicitia manserat Romanorum, cum pars
 quaedam.
- pa. 254. 11. Eo tempore. C. Fabius. C.
22. propter magnitudinem, transeundum. C.
 F. P.
23. in conspectum hostibus uenerat. C. P.
19. & cupiditate celerius per se confic. C.
- pa. 256. 11. exsulibus omnium ciuitatum receptis, latro-
 ciniis impedimenta &c. C. F. G.
- pa. 257. 11. nectum libere uagandi, latrociniorumq. fa-
 ciendorum, facultatem habere, in finibus se
 constituunt Cadurcorum. C. F.
27. celsissimo loco castra fecit. C.
- pa. 258. 19. confidet Drapes, & Lucterius. C. cōfident. F.
24. ad opidum ducit. C.
26. angustissimisq. itineribus. C.

pag. 159. 3. Drapet esse in castris, a millibus non longe amplius x i i. C. F. P.

24. de impietate deuolasse. C.

29. confestim cohortes undique. C. F.

pag. 160. 6. opidanos circuire. C.

14. consolatione facta, sanat. C. F.

20. Gutriatum. Q. Gutruatum. F.

23. in castra producitur. C.

24. contra naturam suam, concursu maximo militum. C. F. G. P.

pag. 161. 22. prohibebat Infimis enim sic radicibus &c. C.
In Infimis enim sic radicibus montis &c. F.
P. G.

pag. 162. 2. quorum omnis postea multitudo aquatorum. C. quorum omnis postea multitudo aquatum unum in locum ueniebat. F. *

7. Gaesar unus uideret, sine magno periculo &c. punctis subiectis, tria postrema uerba in Carrar. codice leguntur. quae Paris plane sustulit. Ita enim habet: Cum optarent reliqui, Caesar unus uideret, e regione &c. Ceteri, ita ea uerba agnoscunt, ut negationem addant, Non sine magno periculo, hoc est, prohiberi posse. *

15. Eodem tempore cuniculos rectos ad uincas agunt, & ad caput fontis (quod genus operis sine ullo periculo, sine suspitione hostium, facere licebat) extruitur agger, in altitudinem pedum y i. C. Melior lectio, & elarior. Dictum enim est paullo superius, uineas actas aduersus montem, & structos aggeres, tum mox haud milites deterritos uineas proferre, &c. Florët. cuniculo rectos ad aggeres, & uineas agūt ad caput fontis. *

pag. 163. 1. flamma exstitit. C.

16. essent ignari, suspensi reuocant. F. essent suspensi, reuocant &c. C.

pag. 164. 2. plures consilia inissent. exemplo &c. C. F. & si me

- si me non fugit, usum Liuium verbo Rebel-
lare, & Rebellionem Caesarem, ut tamē assen-
tiar facile Carrariensi, non solum eius veru-
tas facit, sed locutionis uis. non enim ma-
gis apertae defectioni, quam occultis Gallo-
rum consiliis, erat obuiam eundem. *
6. siue indignitate, & dolore uinculorum. C.
21. qui & uirtutem, & generis nobilitatem, sum-
mam habebat. C. F.
27. esse, in Aquitaniam, quam numquam &c. C.
- pag. 165. 3. obsidesq. dederunt. C.
8. duas legiones in Aeduos misit. C. F.
12. Lemoniū fines. c. F. Ita & superius, Lemonē.
17. praemia attribuisset. C.
18. quali quisque fuisset animo in totius Galliae
defectione. c. F.
22. Nemetocernae. G. P. c.
27. quam supra demonstraui. c.
- pag. 266. 18. paterentur impunita. c. F.
19. omnes equites. c.
23. magnis uiribus femur transiit medium Vo-
lufeni. c. F.
29. euitauit, sic proelio secundo grauiter ab eo
uulneratus praefectus, ut uitae periculum.
&c. F. P. G.
- pag. 267. 4. ibi futurum, ubi scripserit. c.
7. cuius postulationem. c.
27. nulla onera iniungendo. F.
- pag. 268. 9. Caesaris decedentis conuellere. c. F. G. P.
19. Caesaris spoliarent. c. G. P. F.
29. excogitari poterat. C.
- pag. 269. 2. laetitia praecipui posset. C. P. G.
6. Nemetocernam. C. F. G. P.
- pag. 270. 2. quod ne fieret, consules, amiciq. Pompeii,
suaserunt. C. Ita omnino legendum uide-
tur. Neque uero, etiam si imperandi ius con-
sules habuissent: eadem erat potestas futura
eorum, qui Pompeii causae fauerent. *

22. se spoliari. G. P. Quae duo uerba in codice Carr. non habentur. Ita enim legitur, Cum, de uoluntate aduersorum, nemini dubium esset. Quae elegantior lectio (mea sententia) est. Cum enim constaret, quae aduersariorum uoluntas esset, iā & illud cuius erat exploratum, eos id unū uelle, ut Caesar 11. legionibus, p causam Parthici belhi spoliareſt.

pag. 271. 2. uirtus, si Aedui, quorum auctoritates &c. C.

IN. C. I V L I I. C A E S A R I S

L I B. I. D E . B E L L O . C I V .

pag. 272. 25. Pompeiusq. aberat. Ita hunc locum ex ingenio P. Victorius emendauit (cum antea excusi, & scripti omnes, Aderat, aequae haberent) Var. lectionum libro 3. cap. 1.
29. ante de ea re ad senatum referri. P. G. de rep. C.

pag. 273. 18. paucis uero rebus mutatis. C.
18. Intercedit tum M. Antonius. C.
29. arcessuntur. C.

pag. 275. 15. quique cons. C. quique consules. F. Videtur ab imperito uerbum Cons. pro, Consules esse acceptum, cum quidem consulares significaret. *

17. detrimenti capiat. Lex tamen perscribitur ad 11 x. idus &c.

24. lenissimis postulatis.

pag. 276. 3. aut sequantur. De reliquis rebus. C.

9. in Mauritaniam mittitur. Pecunia uti ex aenario Pompeio detur, referunt: etiam de rege Iuba. C. F.

10. S. C. perscribitur. C.

13. Philippus, & Cotta priuato consilio. C. F.

pag. 277. 6. bona etiam, quae ante habuerit, censet recte P. Victorius legendum, Variar. lect. lib. x.

C. XXIV.

c.xxiv. Lincea, Dona, perperam, tum excu-
si, cum scripti habebant Pompeium qui am-
sam. G. P. F. *

14. exempla expiata; Saturnini, atque Graccho-
rum, casus docet. C. si uerbum Docet ad
Caesarem referas, perbelle constare etiam
ita sententia uideatur. *

15. nil factum, nil cogitatum quidem. C.

22. conclamant legionis tertiae decimas, quiq-
aderant milites. C. *

pag. 278. 9. nocere speret. C.

22. Si semper primam fuisse dignitatem, uitaeq-
potiorem; doluisse se, quod pro beneficio ab
inimicis contumelia extorqueretur. C. facile
posse lectionem hanc defendi, docent; quae
continuo sequuntur.

pag. 279. 6. ipsi exercitus dimittant. C. F. scilicet Pom-
peius, & Caesar.

pa. 280. 13. municipii uoluntate. C. F.

14. ex urbe reducit. C. F.

pag. 281. 2. cogunt: commissio proelio. C. F.

15. aduentare, adesse eius equites falso. C.

30. Auximo Caesar progressus. Maximo Caesar
progressu, Pet. Victorius legendum puta,
secutus fidem uetustissimorum exemplarium;
idq. ratione etiā conatur probare. Var. lect.
lib. 4. c. 15. Verum, ut facile patiar eruditissi-
mi hominis iudicium cuius probari, ita nō
uideo, quid habeat uulgata lectio, quare cor-
rupta debeat uideri. Nam, ubi legas Auximo
mo Caesar progressus, optime uerba cohaere
recongruereq. cum superioribus, uidetur. *

pa. 282. 14. Iubilium Rufum F. ita semper is habet Iu-
biliun, non Vibullium.

20. fugientem Vallum Hirrum. C.

27. & finitimis regionibus P. G.

pag. 283. 4. millibus passuum circiter iii. C.

3. castra ponit. C.

14. sed a Q. Lutatio senatore. C. a. Q. Lucetio?
F. aut adiecta littera R, Lucretio. aut, T de om
pta, Lucetio, legendum. Ita, paullo post: Lu-
cetius, & Actius. *
27. legion s v t i. cohortibus. v. *
- pag. 284. 8. frumentum comparare. C.
22. consilium fugae capere instituit. C.
26. consiliandi causa. C.
- pag. 285 6 prima uesper. C. prima uespera. P. quae est
castigator lectio.
- pag. 286 9. atque omnem munitionem compleant. F.
29. consulatus erat subleuatus. C.
- pa. 287. 14. Spintner, Rufus. F.
24. Aurum, quod adduxerat Domitius. C. quod
aduexerat Domitius. F. Sestertiū sexages,
quod aduexerat Domitius, atq. in pub. &c.
G. P.
17. reprehensus ex itinere. G.
- pa. 288 20. ad eum mittit, cum mandatis. C.
22. interesse reip. communis salutis causa, se-
cum Pomp. C.
27. ueteranis I I I. atque reliquis. C. ueteranis
I I I. reliquis, quas &c. F.
- pa. 289. 12. moles, atque aggerem. C.
- pa. 290. 27. Durrachio remissae. C. Vbicumque Dyrzha-
chii mētio fit, Durrhachium habet Carrar.
non male id quidem, Latini sermonis prisco
more Y in V uocalem conuertendi.
- pa. 291. 1. pirare instituit. C.
20. uulgo ex textis ignibus significabant. C. F. *
- pag. 292. 6 temporisq. longitudinem timebat. C.
9. Reliquebatur ergo, ut &c. C.
11. sed id per anni tempus, longum &c. C.
22. Curionem propraet. Rom. G. P. praetorē. C.
27. simul ut ad se Valer. c. forte, Simulatq.
30. consentire intelligebat c. F.
- pag. 293 1. nouas a ciuitatibus in Scitia exigebat. c.
9. qui omnibus rebus imparatissimis. c.

13. ex prouincia profugit . C.
 pag. 294. 4. latum ab tribunis plebis . C.
 4. Catonem uero, acerrime pugnantes, & pri-
 stina consuetudine, dicendi mora diem ex-
 trahentem . C.
 8. cur ferri passus esset ? G. P. cur fieri. C. F. *
 9. populi beneficiis . C.
 22. illi se oneri non defuturum . C. Quae mihi
 ualde lectio probatur . Illi se honori non de-
 futurum, habet. Gr. P. Illis se oneri non fu-
 turum. F. Fecit vocis affinitas, ut, Oneri, fa-
 cile in similem uocem honori laberetur . *
- pa. 295. 13. missum a Pompeio Iubilium Rufum. C. F.
 19. quas Sicilia & in Cosano. Ita emendauit P.
 Victorius, Var. lec. 12. Sicilia, & Sardinia, al.
 20. a priuatis coactas, seruis, liberis, colonis suis
 &c. C.
- pag. 296. 1. portasque & classem refecerant.
 15. agros Volcarum, Arecomicorum, & Iluo-
 rum. G. P. F.
 26. parum clauis, aut materia, aut &c. C. F. *
 29. reliquas merces, commeatus, quae ad obsidio-
 nem urbis accidunt, reseruant . C.
- pa. 297. 18. aduentu L. Iubili Rufi. F.
- pag. 298. 3. constituuntq. communi consilio. C.
 13. numerum, quem ipse parauerat. F. G. P. nu-
 merum, quam ipse pacauerat. C.
 15. & fortissimo quoque euocato ad se. Hinc. C.
 17. attingunt. Postquam audierat. C. F.
- pag. 299. 5. subito iumentorum, & aquae magnitudine.
 C. G. E. P.
 9. quae a flumine. C. F.
 17. legionum, equitatumq. sustinet. C.
- pag. 300. 3. Afranii consistit. F.
 13. sed a fronte castra contra hostem, pedum xv.
 fossam fieri instituit. C. sed a fronte castro-
 rum contra hostem, pedum xv. fossam fieri
 iussit. F. P. G.

post

16. post hoc, opus in occulto a I I I. acie fie-
bat. C. forte, Post hos, ut habent ceteri,
rectius.
25. fossamq. ad eandem magnitud. C.
- pag. 301. 7. Erat inter opidum Ilerdam, & proximum
collem. G. P. *
23. legionum regressi recipere. C.
- pag. 302. 1. uti militum earum regionum. &c. C.
3. Haec tum ratio. C.
19. infecuti legiones fugientes in locum C. te-
mere insequuntur fugientes, & in locum ini-
quum. F. temere infecuti longius fugientes.
G. & P. *
27. Ab opido autem editus locus tenui fastigio
uergebat. C. F.
- pag. 303. 9. Hoc loco cum esset pugnatū modo &c. C. F.
22. Nostri, primo congressu. C.
27. interficitur T. Caecilius. C.
- pag. 304. 7. impari congressi numero, quod quinque &c.
11. Qui eū tumulum, pro quo pugnatum est. C.
15. tanta enim tempestas exoritur. C.
17. nix proluit. G.
27. progressi essent. C.
- pag. 306. 8. usu superiorum temporum, atque itinerum
licētia. c. usu superiore temporū, atq. &c. F.
16. celeriter sese tum Galli. C.
18. numerum pauci sustinere. C. F. G.
26. haec tamen omnia incommoda annoña crea-
uit. C. his tamen omnibus incommodis an-
nona creuit. G. P. *
- pa. 307. 21. ab Afranii militibus. C.
25. Carinae primū stramine, & leui materia. C. F.
- pag. 308. 2. huc legione postea transiit. G. transiecit. C.
10. cohortibus centuriatis. C. F. G.
26. Colonis pastoribus, quos &c. C.
- pag. 309. 8. suas naues ex portu deducunt. C.
11. & montani, & exercitati in armis. C.
18. &, quo ad licebat, latiore spatio. C. F. *
- celeritatis

30. celeritatis habuerunt. G.
- pag. 310. 5. & magno numero Albicorum interfecto. G.
18. postremo & plures. C.
22. sese imperata facturos. C.
- pag. 311. 11. quibus parte aliqua Sicorim auerteret. F. quibus partem aliquam Sicoris auerteret. His paene &c. C. *
14. ne omni frumento, pabuloque &c.
25. & suis in locis. C.
28. id erat opidum positum ad Iberum millia quinq. passuum; a castris aberat. xx. c. F. *
- pag. 312. 7. huc iam reduxerat rem. P. F. G. C.
8. tantum humeris, & summo pectore, exstaret. C.
- pag. 313. 2. ac nonnumquam sustinere extremum agmen, atque interrumpi alas, inferri signa, &c. *
4. totis uero castris milites conturbari, dolere, C. P. Victorius, Circulari, legendum putat, Var. lect. lib. 8. c. 13. *
- pag. 314. 15. Fit certior caesar, duces. C.
22. copiasque in castris retinent. C.
25. L. Decidius Saxa. C.
- pag. 315. 3. quam sentiretur. C.
5. argumenta sumebant, loco non posse exiri. C. argumentum sumebant. F. *
10. ad lucem multum &c. C.
17. Haec euicit in consilio sententia. C. uincit. F. uicit. G.
25. perrupta, arma necessario per manus transdebantur. C.
27. partem itineris faciebant. C.
- pag. 316. 1. uisendi causa loci ex castris. C. F.
3. prosequabantur nos, necessarii uictus inopia, &c. G. prosequabantur. Nos, necessarii uictus inopia. F. *
18. omne propositum certamen. C.
25. uitarent, cum impedimenta &c.
- pag. 317. 4. omnium altissimis. C. omnium excelissimum, mittit.

5. Hunc magno cursu incitatos . C.
- pag. 318 5. cur denique fortuna periclitaretur ? F.
14. paululum ex eo loco . C.
20. quod omni rei frumentariae. Omnino, legendum puto, nam, plerisque in locis, ubi habent Omnino excusi, in nostro legitur Omni, quod est librarii imperiti erratum. Vulgitam lect. tamen non relicio.
27. legionariasq. intermittunt cohortes. C. F.
- pa. 319 13. ne in se scelus concepisse, ne suos. C. *
- pag. 320 7. casus, quieto, & aequo animo . C.
12. ad uallum euolat. c.
22. aduersario ad suppl. C.
29. centuriati producti mil. C.
- pa. 321. 12. postea in honore . C.
16. nonnullam habebant. G. Ita legi oportere, illa mox ostendunt, Cetrati, auxiliaresque, nullam. *
22. sed propositis consiliis duobus. F.
23. uidebatur, Ilerdam reuerti. F.
25. explicaturos conhibebant. G. *
- pag. 322 6. repellabant. F. *
10. aduersos. G. *
11. in periculo res, tamen. C.
- pag. 323 4. relictis legionibus. G. F. P.
11. interficiantur. C. *
17. p oelio amplius non lacescit. F. G. P.
- pag. 324. 2. circummunire. G. F. P. Ita paullo infra, Circummunire. *
21. hinc duas acies partes occupabant duae; tertia uagabatur ad incursum &c. C. F. *
- pa. 325. 21. non esse aut ipsi G. P. Si legas, Iphis, durius quidem ad duces referas. Delectus autem erat Afranius, qui cum Caesare colloqueretur, & de compositione ageret; quod minus aptus Petreius, ob ingenii saeuitiam, atque iracundiam, haberetur. *
26. circumuentos. F. Sed Circummunire legendum.

dum . Ita etiam paullo superius, Vallo, fossaque circummunire . *

pag. 326 2. demississime, atq. abiectissime, exponit. C. *

10. habuerat. F. C forte, Habuerit, facili lapsu ab una in alteram uocalem . *

pa. 327. 25. ultro praemium missionis ferrent. F.

29. neque enim interposita fide . C.

pag. 328. 4. ne cui de his noceatur . C. F.

5. sacramento dicere cogatur. C. F. sacramentum. P. Quae lectio optima est . *

8. ut, si quid quisque. G.

10. iis, qui amiserint, restituat . C. F.

IN . C . I V L I I . C A E S A R I S

L I B . I I . D E . B E L L O . C I V .

pa. 329. 12. aditus ad Galliam, atque Hispaniam . C.

13. quod agit ad ostium. C. quod attingit. P.

14. Massilia fere tribus ex partibus . C.

15. quae aditum habet ad terram . F.

22. quibus comportatis rebus. C.

30. pedali⁹ in lignis coniunctis inter se port⁹ iūgeban^t hac &c. Erat i litura, Inter se portis. C.

pag. 330. 2. atque agger . C.

20. ex nauibus eorum unam deducit. Hac iuncta ad reliquas. C.

pag. 331. 3. instructa classe omnium matrum familiae virginumque . C.

8. ut immissis, latitātibus, atque incogn. C. quae mihi lectio magis probatur, quā uulgata. est enim Immittere, inuito, & nolenti ultro offerre, atq. obtrudere. Ita apud Ciceronem : Immissus i remp. Catilina, Immissi serui ad spoliandum fanum, Immissi in forum sicarii, Immissi in bona, & multa p̄terea eiusmodi. *

18. aucto nauium numero ad eas, quae . C.

29. uxoribus ex publicis custodiis . C. F. P. *

pa. 332. 15. uidentur, ut, quibus in pugnando uitae periculum

culum accederet, non ita multo sed reliquorum. Sed abiecta, d, legendum & quibus in pugnando. F.

19. deductisq. nostris &c. F. diductis, ut habent excus omnes.

26. magna eminus missa multitudo telorum. C.

30. cognosci poterat. C.

pag. 333. 1. sed, tanta re prouisa. C. *

6. tota labefieret. C.

7. ex Bruti classe erant. C.

11. non enim aut respectus patriae. C.

13. itaque ex suo numero natum. C.

20. effudit, at re cognita. C.

22. nihilo secius. F.

26. sibi esse praesidio, si &c. C.

pag. 334. 2. patebat haec quaquaueus. C.

7. ubi turris altitudo perducta est. id contabulationis causa, in parietes extruxerunt. F. C.

13. supra eum, loco, duo tigna transversa iniecerunt, ut non longe. C. F.

18. eaque asseribus religauerunt. C.

22. cum intra eam contignationem. C.

pa. 335. 12. rursusque aliam prehensionem. C.

23. quem ipsi a Turri latericia. C.

24. murumque producerent. C.

pag. 336. 2. ad extremumque musculi rectum. C.

3. tegulas quattuor. c. regulas. Ita legi oportere, nō solum uetustissimum exemplar, sed ratio docet. Est aut Regula baculus, quo aliquid innixum, & reuinctum, rectum continetur. Colum. vi. Vt, inserto capite, descendentibus per foramina regulis, ceruix teneatur.

5. super musculum. G. F.

6. Ita fastigiato, atque ordinatim structo, trabes, quae erant in capreolis collocatae, lateribus, & luto, musculus, ut ab igne, qui ex muro, iaceretur, tutus esset, conteguntur. F. *

pag. 338. 5. grauitateque eam rem tulerunt. C.

d 2 reposita,

12. reposita, contempraque essent. C.
13. portis foras erumpunt. C.
16. Hammam acciperent. C.
- pag. 339. 11. aggeris nouum genus. C.
22. aduersus plurei obiecto operi. F. *
- pag. 340. 7. ac telum manu coniceretur, suorumque tormentorum usus, quibus ipsi magna uis superauissent, spatio propinquitatis interiore. C. ac tela manu conicerentur, suorumque tormentorum usum, quibus ipsi magna uis superauissent, spatio propinquitatis interiore. F. quam quidem puto germanam lectionem esse, quidquid secus excusi habeant. *
23. distineri cognouit. *
27. acciderunt. denique angustias ad Ilerdam &c. C.
- pag. 341. 4. item Afranio, Petreioque mitteret. C. F.
6. in Hispali faciendas. C. F. P.
15. item habuit graues in Caes. C.
19. Quibus rebus perterritos ciues Romanos. C. G. F. P. quibus rebus perterritos ciues Romanos eius prouinciae, sibi ad rempub. administrandam cohortes. CLXXX. & argenti pondo. &c. *
24. onera iniungebat: Qui uero uerba, atque orationem aduersus remp. habuissent, eorum bona in publicum addicebat, praesidiaque eo deducebat, & iudicia in priuatos reddebat, prouinciam oem &c. C. F. iniungebat, praesidiaque eo deducebat, & iudicia in priuatos reddebat. Qui uero uerba &c. *
- pag. 342. I. ut se cum II. Legionibus Gades conferret, G. F.
17. tota prouincia promulgato. F. G.
19. quin ad statutum diem conueniret. G. C. F. P.
20. Simul ipse conuentus per se. C.
- pag. 343. I. tanta, ac tam secunda, in Caesarem uoluntate prouinciae reperiabantur. G.

20. sese in Italiam venturum promississet. F. P. G.
 28. quid ubique habeat frumenti &c. G. F.
 pag. 344. 7. quae erant in publicum a ciuibus Rom. polli-
 citae. F. *
30. & munitione victus. C. Quid si, Minutione
 uictus? qua uoce usus est Quintilianus, &
 Gellius, non optimi illi quidem Latinae lin-
 guae auctores, sed huius uocis non mali. *
- pa. 345. 11. naues, quae iussu Bruti C. F.
 16. duo praeterea concurrũ nostrarum nauium. C.
 22. eos pro nomine uetustatis. C.
- pag. 346 2. passuum XII. millibus. C.
 3. duobus praeeminentibus promont. C.
 8. ueritus nauum mult. C.
 14. Hunc consecutus. M. Rufus. C.
 21. Bagradā puenit Ibi C. Caniniũ Rebilũ. G. F.
 23. cum equitatu praecedit ad castr. F.
- pa. 347. 27. uela direxisset. G. P. *
- pa. 348 22. quam habuerint opinionem. G.
- pag. 349. 6. legionesque eas transduxerat, quas superiori-
 bus. C. F. G. *
21. atque in castris. C. G. F. P. Atqui puto emen-
 dandum, ut non semel in superioribus ad-
 monuimus. *
24. unusquisq. enim opinones fingeat. G. P. *
27. atque illi aliis ediderant, plures &c. C. *
- pag. 350. 2. qua efferrent municipia aduersis partibus con-
 iuncta. Namque enim ex Marfis, Pelignisq.
 ueniebant, ut, qui superiore nocte in contu-
 berniis, cum milites nonnulli grauiores ser-
 mones milium uulgo durius accipiebant,
 nonnulla etiam ab his, qui diligentiores ui-
 deri uolebant, fingeantur. C. Forte, Qua
 efferrentur municipia, legendum est, ubi au-
 tem legitur, Vt qui superiore nocte in contu-
 berniis cum milites, si ita legas, Atque su-
 periore nocte commilites nonnulli, grauior-
 res sermones militum accipiebant, nonnul-

la etiam ab his &c. aliquis sensus elici possi
Commilitesq. uero habent fere impressi om
nes, qua uoce usus est Plin Ita si demas Que
copulam, quā non habet Carrariensis, aliqd
lucis illustrando loco attulisse uideare. *

12. quod ii militum consiliis otium &c. C.

14. dicebant. uirtutem, belli fortuna experiri. C.
Ita & paullo infra: Neu dubitet proelium
committere & suam fidem, uirtutemque, ex
pediri & iii. de B. Ciu. Fortunam periclita
ti, pag. 369 15. *

18. ut timore spatio temporis interiecto. C. *

28. castra expugnari confidimus? C. F.

28. aut etiam quid proficimus, si. C.

30. quasi non felicitas. C.

pa. 351. 12. dissimulari, & occultari. C. F.

pa. 352. 18. resistent? C.

18. Vos autem certa uictoria. C. F.

20. lequimini? F. sequimini? P.

25. paratos proiecit? ille sibi clam uobis, non fu
ga, salutem petiuit? F.

26. non ne proditi. F.

pag. 353. 2. quo tenemini, respiciatis ad illud &c. si Cae
sarem probabitis, iam me offenditis. F. In
me, legendum admonuit Aldus Manutius.

21. in Italiae fuga, an Hispaniarum deditioem
in Africi belli praeiudicio sequimini? G.
Corfiniensem ignominiam in Italiae fuga,
an in Hispaniarum deditioe, an in Africi
belli praeiudicio sequimini. F.

26. remitto inde meum.

28. Qua oratione moti milites, crebro etiam di
centem interpellabant: magno cū dolore, ne
infidelitatis nomē sustinere uiderentur. C. *

pag. 354. 4. omnium & uoluntate, & opinione. G.

5. cum primum sit potestas. C.

16. & una leuis armatura, & interiecti complu
res. F.

telum

- pag. 355 8. telum adiici posset. G. P.
 14. uti unus esset ex. F.
 21. a fugientium turba. G. P.
 22. occupantur, atque impediuntur. G.
 27. Sed tamen loci natura, tum munitio castro-
 rum aditum prohibebant, quod. C.
 pa 356. 12. diuturnitate otii & Vicensis, pro quibusdam
 Caesaris in se beneficiis, illi amicissimi erāt,
 cum etiam ex uariis generibus constaret. C.
 27. uisurum existimabat. G. F.
 pa. 358. 20. insolenter quidem, sed libenter, praedicant.
 30. Curionem ab spe morabatur. C.
 pag 359. 3. quotquot suae custodiae causa. F.
 pa. 361. 30. noctu Legatis cum centurionibus. F. G. *

I N . C . I V L I I . C A E S A R I S

L I B . I I I . D E . B E L L O . C I V .

- pag. 364. 2. in praecipiendo. F. *
 23. exaedificandam curauerat. C. F.
 24. regibusque omnibus, & dynastis. F. G. P.
 pag. 365. 4. conscribendas curau. G. F. P.
 12. cohortes sex, delectorū equitū VII milia. F.
 25. ducentos Comagenus Antiochus, cui magna
 praemia Pompeius tribuit, miserat. C.
 pa. 366 17. aequo ut animo mancipia. C.
 25. terram attingit Caerauniorum. V. P. Victor.
 Var. lect. l. 12 c. 1.
 pag. 367. 3. sed nequaquam ii. F.
 5. omnino xv. F.
 6. erat etiam ipse. F. G.
 13. huic negotio. F.
 29. si in Caesaris complexum ueniret. G. F.
 pa. 368. 17. maxime a re frumentaria. C.
 18. Qui, remissis ad Caesarem nunciis. C. Forte,
 Quare, missis ad Caesarem nunciis.
 pag 369 5. Demonstrauimus, L. Iubiliū. F.
 15. neque amplius fortuna periclitari (Qua di-
 d 4 cendi

cendi ratione semel etiam superius est usus.) *

pag. 370. 10. his expositis Corcyrae. G. F. P.

pag. 371. 10. contra id, quod. F. G. P.

12. clam profugit ab Apollonia Straberius. Illi ad Caesarem legatos mittunt. G. C. P. F.

pag. 372. 3. perfecto occupato itinere. G. P. *

6. ut uigiliis, castellisque benemeritae ciuitates tutae essent praesidio. F. G. P.

13. in naues impositis. G. F. P.

22. delata Oricum a Bibulo. F. G.

25. magnoque casu. C.

pag. 373. excipere rorem cogerentur inuiti. quas tamen. C. F.

23. & profectum aliquid Bibuli mandatis existimabatur. C. P. & profecturum aliquid de Bibuli mand. F. *

25. profectus, ad recipiendas ulteriores ciuitates, & rem frumentariam exprimiendam, qua anguste. &c.

27. erat ad Buthrotum opidum Corcyrae. G. F. P.

pag. 374. 2. excusabat Bibulum. G. F.

5. ob eam causam colloq. F. P.

14. reliqua per se acturum. C. *

18. neque tamen respond. C.

pag. 375. 4. quem ubi Caesar intellexit. G. F. P.

12. cum uim morbi. C. F. Forte, Eius uim morbi. *

15. Iubilius, sedato tumultu. F.

pag. 376. 7. de pace duos legatos. C. F. Quid si, Suos?

12. silentioque ab utrisque militibus facto, auditum responsum est. G. F.

21. summa oratione al.

29. pax esse non potest. C. F.

pag. 377. 3. & si quis prouocasset. F.

9. initium prouocandi. F.

20. sexies sine usuris. F.

pag. 378. 6. At eo in Italiam. F.

7. reliquias, quas habebat. F.

essent

11. essent cōpressa, & familia Neapoli uisa. F. *
23. Is cum a Q. Pedio. F. ubi cum a Q. Pedio.
G. P.
26. ubi cum quosq. F. *
28. ab eo. praedandi causa. F. G. qui eo, praedan-
di causa, missi erant. P. Praesidi uidetur
legendum: ut putat Paulus Manutius: aut
ab eo, praedandi causa; quod tamen durius
est. Erant enim equites eo missi a Caesare
praesidii causa, Italia deuicta. Quid autem
attinebat, eos, qui praedatum eo missi es-
sent, largitionibus tentare? neque magis ne-
rissimile est, a cupidis praedae hominibus pol-
licentem pecuniam interfici. *

pag. 379. 4. Insulam, quae contra. C.

6. arbitrabatur, a quo. C. F.

19. eisq. milites delectos. F.

pag. 380. 2. turpiter refugere. F. P.

4. aquari prohiberentur. C. *

6. obsidionemq. F. G. P.

23. dimitterent, si uel ad litora Appolloniaticum.
G. dimitterent, siue ad litora. F.

24. atq. eo. F. G.

26. quod se longis portibus. G. F. P.

pag. 381. 2. peruehuntur. F. forte, Prouehuntur.

4. qui Durrhachii, & hoc die praeerat. C.

5. &, cum iam nostri, remissione uento, appro-
pinquassent. F.

11. nihilo segnius sequebatur. G. F. P.

12. tantum impetum classis. C.

26. rostratae omnes. G.

28. elisa. F.

pa. 382. 10. ducentis. His cognosci. F.

19. uitis, neq. ex pristina. F.

26. obseruabant. F.

pa. 383. 27. Sed Caesar, circuitu maiore (iter quippe erat
aduerso flumine) ut &c. F.

pa. 384 17. pecuniam acceperat. F.

25. uoces tum audirentur. F.
 pa. 385.15. etiam priuato compendio. G.
 pag. 386.5. omnibusque, quae haberet. C.
 19. maximeque eo quod &c. F.
 pa. 387.19. legionis reliquit. G. F.
 27. secutae sunt a M. Faunio. P.
 pa. 388.25. se continere. F. P.
 pag. 389.9. coniectis, nostri, II. amissis. F.
 23. cognitis hostium insidiis. F.
 pag. 390.1. opidoque Caninius Legatus. G. F.
 9. Cn. Pompeius filius. G. *
 11. multisque colligans funibus. C.
 20. scaphis excepti, refug. G. F.
 22. paeninsulam. G.
 25. ira, ut ex utraque parte naues longas aggredirentur, quae erant &c. C. F.
 26. atque naues IV. G. F.
 28. classe deductum. F.
 29. Biblide, & Mátinea. F. Bullide, atq. Amátia. G.
 pag. 391.9. profectus, expugnato. F.
 pa. 392.14. Quinctilium, & L. Canuleium, legatū, misit.
 19. cum ipsorum agrorum natura, quod sunt asperi, & montuosi. C. F.
 pa. 393.17. relinquebatur ergo, ut. F.
 22. circuitu complexus. F.
 28. illi, in minore spatio, C.
 pag. 394.3. quae tum erant loca. F.
 12. magna ui uterque utebatur. Ita in omnibus excusis, & scriptis, legitur. Sed mihi uerissimile fit, turpe librarii erratū temere loco haesisse; qui pro Nitebatur, Vtebatur perperam descriptum reliquerit. *
 27. recipere se statuit. F. *
 pa. 395.21. conspicati pila iniec. C. F. P. suspicati. G.
 22. aduersus pilum. C. F. G.
 23. praecipites pompeianos egerunt, & terga uertere, coegerunt: quibus &c.
 pag. 396.2. tanto obsidionis genere. G. F.
 9. ut frumento hostes prohiberent. F.
 quotidie

12. quotidie magnus undique. F.
 28. cuius summa erat. F.
 29. inopiam leuabat. G.
 pag. 397. 6. crebraeque uoces. G. P.
 8. dimissuros. libenter etiam. G. P.
 9. equos eorum tolerari, reliqua uero. G. F.
 12. odore taetro, ex multitudine cadauerū. G. P. *
 16. Caesar ante auerterat. C.
 19. in terram demissis. F. G.
 20. ira illi necessario. F.
 21. ac palustria, aut puteos. F.
 27. praeter frumenti. F.
 pag. 398. 4. uniuersas intra multitudinem.
 7. facerent. Interim. F. P.
 25. magna res ad receptum. G. P. F. C.
 pag. 398. 1. rem duxerant. C. F. *
 12. munitiones nostras aggressi. c.
 17. numerum. C. G. P.
 18. euocatos, & manipulares, centurionesque
 complures. F. G.
 23. quattuorque ex una legione. F.
 30. donatum, millibus cc. aeris. F.
 pag. 400. 4. cohortemque postea duplici stipendio, fru-
 mento, ueste, diariis, militaribus donis amplissime do-
 nauit. Locum, imperitia librariorum foede depraua-
 tum. P. Victorius restituit, magna ingenii, atque indu-
 striae laude, Var. Lect. lib. I. cap. 23. *
 28. omnibus copiis deinceps Caesar. F. *
 pag. 401. 7. telis ex uallo iniectis. G. P. abiectis. F. Quid,
 si legas, Obiectis? *
 18. perferre opportuno G. P. C. nō opportuno. F.
 pag. 402. 6. nihil profici equitatu. F. *
 17. sed non modo hordeum. F.
 pag. 403. 15. & praeteritis suis offic. F.
 17. offensionem, contemptionem ad omnes. F.
 18. ex aliorum obiectionibus. C.
 pag. 404. 3. uellent, coemptis equis. C.
 10. acciderat, omnia sua praesidia. F.

vulgo

14. uulgo uero in Epiro. F.
 20. uaria diligentia. G.
- pag. 405.6. praecipit. G.
 10. summiserat. Eo loco. F.
- pag. 406.3. tormentis cuiusq. F.
 7. uimineo tegumento galeis imposito. F.
 11. quo perfectum opus non erat. F.
 13. utraq. parte munitione. F.
 21. horum enim multitudine. F. *
- pa. 407.12. eo deuenit. F.
 15. haberet. G. P. C.
 18. quia facta munitione. C.
- pa. 408.11. hoc quidem. F.
 26. Erat obiectus portis Eritius. V. Petrum Victorium, Var. Lect. lib. xxiv. cap. I. Vbi, quid sit Eritius, Sallustii, & Varronis, auctoritate ostendere conatur.
- pag. 409.9. munitionem enim, quam. F. G. C.
- pag. 410.7. receptu consulebant. G.
 11. eundem cursu confugerent. C. *
 19. angustiis portis, atq. iis a Caesaris militibus.
 27. Duobus his unius diei proeliis Caesaris desiderati sunt milites DCCCCLX, & noti equites Romani cccc, & Tuticanus Gallus senatoris filius, & a Placentia, C. & a Puteolis C, & a Capua x sacri uiri, & x tribuni militum, & centuriones xxxi, sed horum pars magna in fossis &c. C. G. P. F. *
- pag. 411.9. laureae praetulit. F. G.
 23. causam fuisse cogitab. F. G.
 24. non haec addebant.
 28. recordabatur, quā paruulae saepe causae. *
- pag. 412.2. in exercitum. F.
 20. qua felicitate. G. P. C.
 24. exercitius potius, quam suae. C.
 26. securum se ad dimic. G. locum se tantum. P. rectius.
 30. interpolasset. F. interpellasset. G. interpellauit.

lauisset . P.

pag. 413. 2. quod esset factum . C.

13. nonnulli, ratione permoti . C.

21. ante iter factum . C.

22. His exploratis rebus . C.

pag. 414 9. proelio distinebat . Hinc . F. distinebat .

Huic . P. *

23. eius milites . F.

30. quibus ad insequendum . C.

pag. 415. 1. fore praeuiderat . G. C.

28. distractum . F.

pag. 416 2. Oricumq. oppugnaret . C.

6. & quid fieri . G. C. F. P.

19. ne occasione temporis deesset . G. C.

20. Apollonia a directo . F. G. C.

22. etiam ex improviso . G. C.

30. dimissis, quibus proelio . C.

pag. 417. 3. reddebant . G. C.

5. auertebant . G. C.

pag. 418. 2. se non confidere munitionibus opidi, si ce-
leriter non succurratur . F.

18. & diripiendum . C.

27. Metropolitaram . G. C.

30. quae non Caesari . G. C.

pa. 419. 24. in concilio . G. C.

12. iudicandum de iis . G. C.

pa. 420. 13. ipsis non interfuisent . C. F.

15. intra praesidia . G. C.

30. propius suis locis . C. F.

pa. 421. 12. vii . millia . F.

19. Pompeius castris colle habitis ad . C.

21. uidebatur, expectans . F. G.

pag. 422. 5. Caesar ad suos . G. F. C.

8. si enim, ut semper deprecinuis, sumus, G. C.

19. nostris, id quod . F. C. G.

27. parati in proelium . F. *

pa. 423. 14. ex colonis transpad . P. F.

pa. 424. 20. quae summa erat hominum . F. G.

26. ex III. acie. G. C. F.
- pag. 425. 21. simul respiciens ad Caesarem. C. F.
- pag. 426. 2. aciesque discinderetur, atque. C.
6. exinanirentur. F.
11. qui studio pugnae incenduntur. F.
13. ut signa undique concernerent. C. sed, Con-
cinerent, rectius. Ita paullo infra, 436. Tantus exerci-
tus clamor, & signorum sonus, exauditus est. *
18. non occurri a Pompeianis. C.
21. ut non consumptis uiribus. C.
29. cornu intenti, ut erat imper. F.
- pag. 427. 6. quam constituerat. F.
14. pugnantes etiam tum, ac resistentes in acie,
Pompeianos. G. C.
27. ab iisdem nauibus acies Pompeiana. Corru-
pta lectio. forte, Nauiter. *
- pag. 428. 2. aliis quam maxime diffusis. C. diffusus. F. *
- pag. 429. 5. requirerent. F. *
12. equo concitato. F.
13. paucos suos ex fuga. F. G. C.
25. uniuersi simul Larissam uersus. Ex uetustissi-
mo codice, Petrus Victorius, Vniuersi iuris eius Laris-
sam uersus, legit, Iuris eius, loco, Iuris fortunae, aut
condicionis, dictum putans. Var. Lect. l. ix. c. 24.
26. qua re animad. F. C. G.
- pag. 430. 12. atque ad terram arma proiicere. F.
16. militibusq. suis comēdauit. c. qd si, Mādauit ?
- pag. 431. 3. Syllae dediderunt. F.
- pag. 432. 5. quae sunt aptae ad incendia. G. F.
7. ex quibus erant xx. rostratae. F. C.
9. opidum defenderent. F.
16. pari, ut antea. F.
- pag. 433. 1. fingi id a legatis.
7. & quantumcumque itineris. C.
- pag. 434. 5. naues soluerunt. F.
21. pro eius hospitio. F.
- pag. 435. 4. ne, sollicitato exercitu ei⁹, regionē Pōpei⁹. C.
21. ut iis testibus ea summa. G.

quod

- pa. 436.28. quod fasces ante se ferret. C.
 pag. 437.5. confecerat. Ipsi uero necessario Ephesi tene-
 bantur, quia nauigantibus Alexandria sunt
 aduersissimi uenti. c. Etesis, legend.
 pa. 439.11. multi poena capitis. C.
 19. stipendia augendi causa. C.
 23. inueterauerant. Hi omnes, compluribus Ale-
 xandriae bellis, Ptolemaeum &c. G. F. C.
 pa. 440.28. in hac una sunt Insula. C.
 29. & uici opidi magnitudine. C.
 pag. 441.3. a quibus tenetur. C.
 7. Pharum comprehendit. C. F.
 16. nec tractu opidi. F. G. C.

I N. A. H I R T I I

LIB. I. DE BELLO ALEX.

- pag. 443.8. classem arcessit. F. G.
 14. firmae essent, testud Carr.
 pag. 444.4. quod utrumque palus. F. G.
 20. opponi possent. G. F. *
 25. Praeterea alias ambulatorias. F. G.
 27. subiectisque eas totis. F. G.
 28. directis pluteis. F. omnes, quos uiderim, co-
 dices, Plateis habent, praeter hunc unū Flo-
 rentiae excusum, qui Pluteis quae uera pla-
 ne, ac germana, lectio est, non enim plateas
 dirigeabant, neque per directas plateas, am-
 bulatorias turres, in quamcumque erat ui-
 sum patrem, mouebant, (qui enim hoc fieri
 poterat?) sed per directos pluteos. Quorum
 qui formam nouerunt, atque usum, nihil
 habere dubitationis possunt, quin ita legen-
 dum arbitrentur. *
 pa. 445.10. recepisse: Caesarem. G.
 28. Nilum pertingentes. F.
 30. subsidet. G. F.
 pa. 445.29. Casum periculi omnes. G. P.

- pag. 447.2. celari Alexandrinos. F. *
9. ut tum mihi defendendi. F.
- II. multau. oratio. F
16. puteis fossis, aquam. G. Ita paullo infra: Ad
fodiendos puteos animum conferant. *
- pag. 448.4. locorum, & aedificiorum notitia. C.
6. percurfuros. G.
30. atque omnem classem. G.
- pag. 449 2. tum longius. F.
4. aquandi causa, remiges in terrâ exposuit. F.
6. nonnulli ex eo numero. G.
16. & quod post horam x. G. F.
20. quae neque. F. G. *
25. collata. F.
29. ne turpem. G.
- pag. 450.8. altera, alteraq. perturbata, deinde. F. G.
14. suis nauibus Alexandriam. G. P.
17. classiariorum, & nauigiorum, se uictos. G.
19. ut ex aedificiis. F.
26. constituerunt. F.
- pag. 451.2. quotidiano usu. F. G.
4. domesticum usum. G.
7. Erant in omnibus. G. F.
20. apertas complures. F. *
28. magnitudinem, pleraeq. apertae.
- pag. 452.7. quae quamq. sequatur. F.
21. quod ii, qui transissent. G. eis, qui. F.
29. uideris, inquit, Caesar. F.
- pag. 453.2. potueris explicare. F.
4. Hostes (inquit) G.
13. nullaeq. remis. G. nullis remi. F. nullius re-
mi. P.
19. aut in opere, aut in pugna. F.
24. nostris enim prorsus. P.
25. effugium dabatur ullum, omniaq.
- pag. 454.2. reliquis etiam esset cauendum. F.
13. neque flexi ad virtutem, tanta multitudine,
hostium uiri uirtutes nostrorū possent adae-
quare.

quare. F. locum, foede inquinatum, non male restituisse uideare, si ita legas: Neque flecti ad uirtutem tanta multitudine hostium uires, uirtutem nostrorum possent adaequare. Ita perficias, duarum litterarum commutatione, adiectione uuius, ut aliquis sensus erui possit, qui nullus exstare antea uidebatur. *

15. Capiuntur hoc proelio x biremes. F.

25. munitionibus & opidum. & illam, & urbem.

29. alteramq. insulae. G. atque in alteram. F.

pag. 455. 2. qui primus. G. F.

12. uenerunt hi pulsi. C.

16. potuerunt: quamuis esset dissimile aliorum, atq. Alexandriae genus aedificiorum. G. potuerunt. Erat non dissimile, atque Alexandriae, genus aedificiorum F. *

23. accidit. Nam, qui se. G.

pa. 456. 17. opere effecto, nulla omnino scapha egredi posset. F.

23. constiterunt. Pugnabatur a nostris ex ponte, ex mole, ab illis exq. area. F. & G.

pag. 457 5. sineq. ratione. G. sine ratione. F.

7. Alexandrini plures ex nauibus. G. F.

25. eleuati scutis F.

28. uersatus: postquam &c. G.

pa. 458. 17. fecerint, in operibus hostium expugnandis, in proeliisq. quotidianis quâdocumq. fors obtulerat, procurrentibus, & erumpentibus studiis militum. G. manca lectio.

pa. 459. 13. si quo facto. G. F.

26. at regis animus. G. F. P.

pag. 460. 9. delusa fuerit. F.

18. erat) commeatum. F. G.

24. Praeficit huic. G. praefecit. F.

pa. 461. 11. Sub id tempus. F.

16. accersendas magnas copias. G. cum magnis copiis. F.

- pag. 461.2. pacarat. G.
 10. a mari adiungitur. F.
 24. interfecit. F.
- pa. 463.13. planicie ex omnibus. G. F.
 15. obiectum flumini. G. F.
 29. cerratent. G.
- pag. 465.8. auersi ex flumine. G.
- pag. 466.5. nauem, multitudine. G.
 9. atque ea parte. F. G.
 29. maiorique ex duabus. G. F.
- pag. 467.4. confirmaretur regis imperium. G.
 7. regnum, & imperium. F.
 24. imperata se facere. G.
 25. posse persolvere. G.
- pag. 468.6. xxxvi. ipse secum. G.
 23. statueret. G.
 29. putaret. G.
 30. audacius in Armenia. G. F.
- pag. 469.9. pertingens in Armeniam. G.
- pag. 470.5. obuersari. G.
 8. administraret, Pharnaces. F.
 20. ratione media. F. G.
- pag. 473.4. dissensionibus confecta. F.
 7. Nam & castella. F.
 18. sociorum: & cum. G. F.
 22. se reliquis ex fuga collectis. G. F.
- pag. 474.4. quae saepe. F. G.
- pag. 475.6. difficultatesque & hiemis. F.
 9. ad Q. Calenum, uti sibi classem mitteret destinavit. F.
 13. magnitudine satis iusta. F.
 14. his adiunctis nauibus longis. G. Ita uidetur esse legendum.
 17. legionariis. G. F.
 26. nostrorum erat praesidium. F.
- pa. 476.19. fortuitae dimicationi. F.
- pa. 477.12. uelis uix profugit. G.
 17. caput eo proelio. G.

22. Erat Maeum, nobilissimum, regionum earum, opidum. F.
25. dediderunt. comperit ipsum Octauium. F.
- pag. 478. 3. Paleopharsali. G. F.
13. uel mutuis signis. G. F.
14. dissimulabant. G.
- pa 479 18. nihilominus tamen oderant. G. F.
10. acceptum referebant. F.
21. erat interpolatum. F.
23. & ipso defectu, & sumptu. G.
- pag 480. 1. insolenti uoluntate. F.
14. festertia se daturum. C. F.
16. eoque ipso die, tempore promeridiano. F.
24. Munatius Flaccus. G. Minucius, Flaccus. F.
Munacius Plancus, ut noster habet, legendam uidetur.
- pa. 481. 15. enim aut in prouincia natus. F. G.
16. ut diuturnitate. G.
- pa. 482 19. qui si maxime. F. G.
28. dubius animi. F.
- pag. 483. 3. aequa autem ratione delectum habere instituit. quos ex omnibus &c. G. quem autem Romae delectum. F. Aut manca, aut deprauata lectio. Aequae autem Romanorum delectum instituit, quos ex omnibus &c. P. siue innixus ingenio, siue adiumento ueterum exemplarium, ita Parisienses emendarint. aut quisquis ab illis excusum librum edidit, huius loci restituti laus penes uidetur constitisse. *
18. cum ad oppidum Leptim. G.
25. Carbonam. G. F.
- pa 484. 28. haberent, eiq. frequens regionum conuentus. G. F.
- pag. 486. 3. cum Cassius contra, pro castris suis, Aciem instruxisset, loco superiore, causa &c. F.
- pag. 487. 9. emisit, quod sibi usui fore credebat, si &c.
- pa. 488. 11. Et, cum non tantum indutias facerent, sed

prope iam constituta opera complanarent.
G. non tantum inducis factis. F.

pa. 489. 26. exultimabat F.

pa. 490. 11. finitimosq. omnes, qui. G.

pa. 491. 21. affuisse. G.

26. excusationem imprudentiae. G.

pag. 492. 1. esset : tamen se concedere. G. F.

7. legionem autem eam , quam . F. unam,
quam . G.

10. adduci iussit. F. *

pag. 493. 6. qui fuissent in se officiosi . G. Quae germa-
na lectio est.

19. remitteret. G.

pag. 494. 5. positum ipsum F.

16. refectum operibus. G.

pa. 495. 19. & eo loco militum cohortationem . Coarta-
tione, omnino puto legendum . Quid enim
Caesar cohortationem l'harnacis irrideret ?
quam neque consistente agmine procul ex-
audiret ? cum quidem militi in praeruptam
uallem descendendum , & subeundus , ar-
duus collis esset . id quod fieri , sine tu-
multu , & clamore , nullo modo poterat.
Ita autem legi debere , & antecedentia uer-
ba , & subsequencia , ostendunt : sed nihil
temere affirmo. *

29. in praeruptam descenderat uallem. G. F.

pag. 497. 8. eoq subiti periculi. G.

I N . A . H I R T I I .

L I B . D E B E L L O . A F R I C .

pag. 500. 3. quae abest a Lilybaeo. G. F.

28. confident. F.

pa. 501. 16. captius cum peruenisset. G.

pa. 502. 18. refugerentq. in opidum. G. F.

pag. 504. 4. imperabat unicuique, praecipiebatq. G.

Caesar

- pa 506 30. Caesar se moueret. G.
 pag 507. 2. decernendum uideret. G.
 19. pilum cursu. G. P.
 pa. 508. 18. porrigi alternis. G. P.
 pag. 509. 1. occurrit hostes suis. F. At hostes suis. G. P.
 4. equitibus recipientes. F. G. P. *
 11. defatigati. G. F. P.
 pa. 511. 16. legiones IIX, & equitum XV. millia esse nun-
 ciabantur. F. G. P.
 23. ferrum plurimum. F.
 24. importatio. F.
 pag. 512. 4. uacuatus. F.
 6. in sua praesidia cōgesserat. P. in sua castra. F.
 7. & eo parato. F.
 8. alteras cohortes. G. P. F.
 11. plaustris deligatos Hadrumetum. F. G. P.
 15. priuatusq. adolescentulus. F.
 pa. 513. 14. ab Utica in Mauritaniam. F.
 pa. 515. 13. sed legatum. F.
 20. cum antea stare constituisset. F.
 25. sine ulla mora, ac sine excusatione. *
 28. penitusq. eueriti. F.
 pag 516 2. futurum: ipse in tanta. G. P.
 pa. 517. 28. minutis proeliis. F. Ita infra, fol. 533. 19.
 ut sit, Minutis pro paruis, acceptum. Sic,
 Minutatum, pro paulatim, pa. 552. 5. G. F.
 pa. 518. 10. ad terram defixo. F.
 29. erant, praecipit. F.
 pa. 519. 19. ut sine defensoribus aditum aduersariis pro-
 hiberent. F.
 pa 522. 18. simulatq. G. P.
 pag. 524 6. extra castra. F.
 9. decliuitatem. G. P.
 16. apud quos ultimum praesidium. F.
 18. adscendit, in unumquemq. F.
 23. commoratus Caesar, perspectaq. &c. P. G.
 pag 525. 5. passibus M D. P. G.
 pa. 526. 20. conuulneratisq. F.

da. 529. 15. ita percussus. F.

pag. 530. 2. nam uigiliarum signo confecto.

20. contectis, protegebantur. P. G.

24. pertinentibus omnibus corruptis.

pa. 531. 11. magna suspensione. G. P. magis. F.

16. illatum Scipioni, additumq. animum. F. in-
rellectum. G. oportere. F. P. si legas Neces-
se, aliquid desit necesse est. flor. tamen ha-
bet, Necesse. ut praeterea post montem, col-
lesque subito se Caesari ostenderat, & equi-
tes in oculo collocauerat. C. F.

pag. 533. 7. hoc hac ratione. F. P. G.

27. Caesariani, ui uniuersae. F.

pag. 534. 5. occiderunt. F.

pag. 535. 9. constituam. Quapropter, C. Auiene. P. G.

19. Tusci Saliene, T. Alliene. F.

29. singulos, nō amplius singulis additis seruis. F.

pa. 536. 11. eousque, quo telum. F. G. P.

22. occasione accepta. F.

pag. 537. 2. cum autem eius sermonem nuncius ad illum
referrer. &c. G. P. cum nihilominus nun-
cius ad se referret. F.

3. quae ueller, ipse peragere. G. P.

23. & super alium quendam excelsum natura
locum. F.

27. constitit. G. P.

pa. 538. 18. acies media a legionariis. G. P.

23. auxilios. G. F. P.

27. Praeterea Numidas. G. F. P. propterea. F.

pag. 539. 9. habuit in sinistro cornu legionē x l, & i i x:
in dextro cornu x x x & x x i i x: x i v,
x x x i i i, & x x v i. in media acie: ipsum au-
tem &c. G. P. F.

3. & ita collocarat, uti suum dextrum latus mu-
nitionibus adiuuaretur, sinistrum autem
equiratus hostium multitudini resistere pos-
set. F. Melior lectio, ni fallor, & clarior. *

17. excursionibus officere non intermitte.

&

25. & iugo, ne a Caesare. F.
- pa. 541. 31. ab Utica progressus. F. G. P.
10. peruenit. at Aquila. F.
18. Hadrumetum ex Cothone. F.
- pa. 545. 23. Leuisq. armatura. P.
- pag. 546. 6. passus horis. G. P.
- pa. 550. 14. Thebennam. P. G.
- pag. 552. 5. minutarimq. caedebantur. F. Cedebant, alii habent: ut sit, paulatim, ac sensim, cedebāt. Nō optimus auctor Latinitatis supra, e2 dē significatione, erat aduerbio Minutatim usus; & Minutis proeliis, hoc est, paruulis.
- pa. 553. 26. Quo postquam Caesar venit, & animaduertit, aciem pro uallo Scipionis, contra elephantos, dextro, sinistroque cornu collocatam. F.
- pa. 556. 18. Quo postquam peruenerunt, eaq. ipsi ab Iu-
.14. lianis teneri uident. &c. P. G.
- pa. 560. 18. Luneio Regulo. F. G. P.
- .3. idem Caecinae. P. G. Item. F.
- pag. 561. 6. inducturum. P. G. inducturum. F.
ex suo merito. F. P. G.

LECTORI.

SCIENDVM est, priore numero folia, secundo
lineas significari

C. Carrariensis codex esto, qui scriptus idem, &
antiquissimus est

G. Grapbii, minimae formae, qui, ex uetusto admo-
dum exemplari, est excusus, Lugduni

F. impressus l. x. ab hinc anno Florentiae

P. Parisiensis

V. uel, Vasc. excusus Lutetiae, a Vascofano

IN
COMMENTARIOS
C. IVLII. CAESARIS
Index Alphabeticus.

<p>A</p> <p>ABIES in Britannia nō prouenit pag. 114</p> <p>ABSENTIA vehemens hominum mētes per- turbat. . . 231</p> <p>ABSENTIA etiam perinde ac praesentis Ariouisti crudelitas timeatur Se- quans. . . 24</p> <p>ACARNANIA Caesari subdita. 400</p> <p>ACCO Senonum princeps 146. Eius supplicium. . . 173</p> <p>IN Achaia & Dyrrhachio a Caesare gesta. . . 400. 401. 402</p> <p>ACHILLAS praefectus regi Ptolomaei ad occidendū Pompeiū missus 435 Idem exercitus Alexandrini dux aduersus Caesarem 437. Eius cru- delitas 438. Aegipiae, iord. Alexan- driam occupat 439. cum Caesare configit 440 interitus 445</p> <p>ACHILLUS & Memnonis congressus. 583</p> <p>ACILLA ciuitas libera se Caesari dedit pag. . . 520</p> <p>ACTIUS Pelignus Pompeianus captus a Caesare icolumi dimittitur 284</p> <p>ACTIUS Rufus L. Afranium prodi- tione postulat. . . 420</p> <p>ACTIUS Vari Poppeiani delectus. 280. fuga, ibidem. caedes. . . 588</p> <p>ACTIUS Varus Tiberonem appulsiu Africae prohibet. 293. Eius co- piae. 345. Eiusdem castra. 347</p> <p>ACTIUS Vari cum Curione pugna 354. piculū, clades, ajuntay. 355. 356</p> <p>ACTIUS Varus castellum praefe- ctus 585 eius mors. . . 588</p> <p>ALBUARIAE naues. . . 106</p> <p>ALBUARIJS nauib. rostra iposita 455</p>	<p>AD exercitum manere. . . 140</p> <p>ADHUCILLUS Gallus Allobrox. 402</p> <p>ADICANTUANNI seu Adiatonni rebellio ac mox deditio. . . 77</p> <p>ADIUTOR valetudinario datus. 405</p> <p>ADESCENTES facile iraducuntur. 198</p> <p>ADUATICI, eorumq. res. 52. 59. 61. 130. 131. 142. 146.</p> <p>ADVERSA victori Caesari nō fuisse, nō magnū esse officium. 492. 493</p> <p>ADVERSUS praescere. . . 582</p> <p>AD dicta templorum. . . 436</p> <p>AD filia Gallorum. . . 163</p> <p>AEDUS, pop. . . 26</p> <p>AEDUORUM auctoritas ac potestas & mox calamitas. 152. 158. 159. 165. 180. clientes 224. tumultus ac seditio. 195. persista. 209</p> <p>AEDUORUM lex de magistratibus suis. . . 195</p> <p>AEDUORUM res cum Ariouisto. 25. cum Aruernis. 21. 22. cum Bi- turigibus 177. cum Caesare & Ro- manis. 8. 12. 13. 24. 26. 27. 33. 35. 111. 141. 147. 195. 196. 201. 203. 204. 209. 216. 234. 284. 285. 298. 299. Cum Heluetijs. 7. 8. cum sequans. 152. 153.</p> <p>AEGINURUM, op. . . 528</p> <p>AEGINIUM, op. . . 417</p> <p>AEGUS Gallus Allobrox apud Ca- sare perdidit accusatus 402. 403 ad Pompeium transfugit. . . 404</p> <p>AEGRI militis ingens animus aduer- sus hostes. . . 169</p> <p>AEGYPTI munimenta. . . 461. 462</p> <p>AEGYPTO & Alexandria Caesar po- nitur. . . 466</p> <p style="text-align: right;">Aegyptiae</p>
--	---

I N D E X

<i>Aegyptiae classis Pompeianae praefectus Pompeius filius.</i>	366	<i>Agriculturae cur non studeant Germani.</i>	158. 159
<i>Aegyptij milites Caesari insidiantur.</i>	437	<i>Agri privati olim Suevis nulli.</i>	82.
<i>Aequinoctialis navigatio periculosa.</i>	104.	<i>Germanis.</i>	159
<i>Aerariae secturae in Aquitania.</i>	77	<i>Agros a sinibus suis latissime vacare. pulchrum ducunt Suevi.</i>	83
<i>Aerarium sanctius.</i>	281	<i>Ahenobarbus.</i>	Vide, Domitius.
<i>Aerei nummi, & anuli ferrei pro nummo apud Britannos.</i>	114	<i>Alacritas animi pugnae studio incenditur.</i>	426
<i>Aes apud Britannos non nascitur. ibid.</i>		<i>Alba, opidum.</i>	282
<i>Aestimatio rerum & solutio arbitraria ex decreto Caesaris aequissima.</i>	377	<i>Albens caelum.</i>	315
<i>Aestimationes rerum & possessionum in angustia fidei.</i>	363	<i>Albici contra Caesarem a Massiliensibus occisi.</i>	295. 308. 309. 330.
<i>Aestus maris bis incitatus xij. horarum spatio.</i>	70	<i>Albicorum virtus.</i>	309. 332
<i>Aestus marini vis.</i>	111	<i>Alces ferae.</i>	161
<i>Aestus maritimos maiores concitat plena luna.</i>	100	<i>Alduas flatis vel Alduabis.</i>	27
<i>Aestum ut vitent Galli.</i>	163	<i>Alexandria ciuitas a Caesare capitur.</i>	466
<i>Aetas & forma in discrimen adducunt.</i>	472	<i>Alexandriam usq. Pompeium Caesar persequitur.</i>	436
<i>Aetolia a Caesarianis ducibus recepta.</i>	386	<i>Alexandria, receptus fugitiuorum Romanorum.</i>	439
<i>Africanij & Petreij res.</i>	297. 298. 299. 300. 301. 303. 304. 305. 306. 311. 312. 313. 315. 316. 317. 318. 319. 320. 324. 325. 328. 340.	<i>Alexandria Achillus occupat. ibid.</i>	
<i>Africanij mors.</i>	564	<i>Alexandria incendio tuta.</i>	443
<i>Africaniana legio 570. Vide, Petreius.</i>		<i>Alexandriae descriptio.</i>	445. 446.
<i>Afri, insidiosa natio.</i>	505	<i>fertilitas.</i>	444
<i>Africae calamitas.</i>	530	<i>Alexandrina licentia.</i>	439
<i>Africanae Caesaris copiae.</i>	551	<i>Alexandrina belli initia.</i>	441 et dein.
<i>Africus ventus.</i>	111	<i>Alexandrina ad proditionem aptissimi</i>	447 Mithridati occurrunt 462
<i>Afforum mos in frumentis suis in specubus subterraneis condendis</i>	543	<i>Alexandrinorum diligentia, sollicitudo, & industria.</i>	444. 445. ver-
<i>Agar, opidum.</i>	544. 552	<i>sutia.</i>	455
<i>Agendicum, opidum.</i>	173. 180	<i>Alexandrinorum Romanorum potentiam suspectam habent.</i>	445
<i>Agger ex lateritiis muris confectus.</i>		<i>Alexandrinorum techna aduersus Romanos.</i>	ibidem
<i>pag.</i>	339	<i>Alexandrinorum diuisio.</i>	447
<i>Agger Romanorum ad Auaricum, opidum.</i>	189	<i>Alexandrinorum animi fracti.</i>	450
<i>Agranius eques interfectus.</i>	410	<i>Alexandrinorum classis aduersus Caesarem, & contra.</i>	452. 456. uincitur. 454
		<i>Alexandrinorum fuga & caedes.</i>	464
		<i>Alexandrina Caesaris deduntur.</i>	466
		<i>Alexandrina Caesaris periculum</i>	478
		<i>Alexia Mandubiorum op.</i>	219
		<i>ad Alexiam</i>	

I N D E X

<i>ad Alexiam opera Caesaris.</i>	221	<i>Ancona, opidum.</i>	380
<i>Alexiensis obfessorum pplexitas</i>	225	<i>Andes, op.</i>	62. 67. 178
<i>Alexiae cladis memoria.</i>	258	<i>Androsthenes Thessaliae praetor</i>	417
<i>Alexiae obsidio Caesarianis difficultis.</i>	396	<i>Animaduersio non ubique exercenda.</i>	403
<i>Alga iumentis in pastum data.</i>	514	<i>Animarum immortalitas.</i>	153
<i>Allienus Siciliae praetor (sic enim magis placet scribi, quam, Alienus.)</i>	500	<i>Animus Caesaris altus & erectus</i>	505
<i>Allienus proconsul Caesari comaeatum in Africa mittit.</i>	521. 522	<i>Animus indomabilis Caesarianorum militum.</i>	183
<i>Allobrogum animus erga Romanos.</i>	5	<i>Animi fortitudo, maximum hominis praesidium.</i>	382
<i>Allobroges ad Caesarem confugiunt. 8 frumentum Heluetiis dare iubentur 20 sollicitantur.</i>	217	<i>Animi magnitudo facilia ex difficilioribus facit.</i>	59
<i>Allobroges duo fratres, uiri nobiles a Caesare ad Pompeium deficiunt.</i>	402. 421	<i>Animos ad audendum facientia</i>	357
<i>Alpium transmittendarum difficultas</i>	63	<i>Anni Scapulae mors.</i>	482
<i>Alteri & alteri.</i>	18. 569	<i>Annonae difficultas ut ingrauescat.</i>	pag. 306
<i>Amantia.</i>	390	<i>Annotinae naucs.</i>	112
<i>Amanus mons.</i>	384	<i>Anserem Britanni non gustat. ibid.</i>	
<i>Ambacti equitum Gallorum.</i>	155	<i>Antecursores Caesaris.</i>	283
<i>Ambarrorum ad Caesarem legati 8</i>		<i>Antesignani equitibus immisti</i>	414
<i>Ambianorum deditio 51. eorum potestas.</i>	44	<i>Antiochi Comageni auxilia Pompeio.</i>	365
<i>Ambiliates Galli.</i>	69	<i>Antistius Turpionis Quintilii. Pompeii monomachia.</i>	583
<i>Ambiorix & Carivulcus Eburonum principes.</i>	121. 122	<i>Antonius Caesarianus</i>	268. 365. 380. 383. 391.
<i>Ambiorix Caesaris beneficiarius</i>	123	<i>Antuates Galli.</i>	63
<i>Ambiorixis fraus & perfidia aduersus Romanos.</i>	124. 126. 128. 130. 146. 147	<i>Anulus ferreus pro numismate</i>	114
<i>Ambiorixis ulcisci & debellare Caesar statuit.</i>	147. 148. 163. 253	<i>Apollo.</i>	156
<i>Ambiorixis mira fuga.</i>	164. 172	<i>Apolloniam Caesar recipit.</i>	371
<i>Ambiuariti.</i>	87	<i>Apolloniates populi</i>	ibid.
<i>Ambracia.</i>	387	<i>Apolloniae commoditas Caesari.</i>	415
<i>Ambruariti Aeduorum clientes</i>	224	<i>Aponiana insula.</i>	500
<i>Amicitia populi Romani foederatis ornamento debet esse & praesidio, non detrimento.</i>	34	<i>Apus flu.</i>	372. 375
<i>Amphilochi a Caesare recepti.</i>	400	<i>in Apuliam Caesar proficiscitur.</i>	288
<i>Ana, opid.</i>	297	<i>Apuliae grauis autumnus</i>	364
<i>Anartes, pop.</i>	161	<i>Aqua dulcis ad litora marina.</i>	447
<i>Ancalites Britanniae pop.</i>	119	<i>Aquae auertendae labor.</i>	445
		<i>Aquae dulcis magna vis inuenta.</i>	448
		<i>Aquae & ignis interdictio.</i>	173
		<i>Aquae inopia Pompeiani laborant.</i>	397
		<i>Aquam usque ad caput subeunt Caesariani, ut cum Britannis decerent.</i>	108
		<i>Aquilaria, locus in Africa.</i>	346

I N D E X

<i>Aquiliferi Caesariani moribundi for- tus animus.</i>	406	<i>superati.</i>	35
<i>Aquiliferi decimae legionis uiri⁹</i>	98	<i>Anernorū timor a Caesare</i>	178. 179
<i>Aquitania, tertia Galliae pars.</i>	76	<i>Arundinū radicibus pasti equi.</i>	402
<i>Aquitaniae limites.</i>	1	<i>in Asiam Caesar proficiscitur.</i>	497
<i>Aquitaniae pars maxima sese Crasso dedit.</i>	80	<i>Aseniū op a Caesare recipitur.</i>	282
<i>Aquitaniā Caesar ipse adit.</i>	264	<i>Asurum opidum.</i>	513
<i>Aquitani in copys Caesaris.</i>	298	<i>Asparagū Dyrrhachinorū op.</i>	384
<i>Aquitonorum clades.</i>	80	<i>Aspaua castellum.</i>	582
<i>Aquitonorum rebellio aduersus Ro- manos.</i>	78	<i>Asprenas proconsul.</i>	553
<i>Arar fluvius.</i>	8	<i>Asra opidum Caesari se dedit.</i>	592
<i>Aratores stipendiarij, milites facti. pag.</i>	511	<i>Ategua opidum</i>	571. capitur. 579
<i>Arborum incidendarum astus in re- morandu hostibus.</i>	52	<i>Atrebatas.</i>	44. 51. 55. 225
<i>Arcano. adverb.</i>	84	<i>Auaricum opid. Biturigum.</i>	182.
<i>Ardor Rom. militum.</i>	186	<i>183. 185 193. 206.</i>	
<i>Arduenna silua.</i>	108. 163	<i>Auaricenses.</i>	206
<i>Arecomici, Volcae.</i>	178	<i>Auaritiae commenta.</i>	384
<i>Arelatenses naues Caesaris.</i>	297	<i>Auaritiae imperatorum malum.</i>	30
<i>Arguetius Caesarianus.</i>	572	<i>Auctio bonorum Iubae regis.</i>	564
<i>Ariarates Ariobarxanus frater.</i>	491	<i>Auctoritas victori adest.</i>	462
<i>Ariminum, opidum.</i>	277	<i>Auctoritas & timor Romani exerci- tus apud Barbaros.</i>	91
<i>Ariobarxanes D. equites Pompeio suppeditat.</i>	365	<i>Audax facinus Fabij Peligni.</i>	355
<i>Ariovistus Germanorum rex.</i>	22	<i>Autenus trib. militum ignominiose a Caesare mittitur.</i>	534
<i>usque ad</i>	40. 125. 141. 152	<i>Aulerci Romanis dediti.</i>	362. rebel- lant. 73. 224
<i>Armus concropani mos apud Gal- los.</i>	188	<i>A. Baebius eques.</i>	584
<i>Armus despoliari timet. Aduatici</i>	61	<i>A. Clodius.</i>	425
<i>Armorum officinae Alexandriae in- stitutae.</i>	444	<i>A. Fonteij ignominiosa missio.</i>	535
<i>Armorum similitudo nonnumquam fraudulenta est. *</i>		<i>A. Gabinus.</i>	365
<i>Armatum cōcilium Gallorum</i>	142	<i>A Trebellius eques.</i>	584
<i>Armenia minor Detotari regnum. pag.</i>	467	<i>A Valgius.</i>	573
<i>Armoricae ciuitates.</i>	140. 224	<i>A. Varro Pompeianus.</i>	376
<i>Ars, locotum angustijs impedita.</i>	9	<i>Aurigarum Britānorum in proelijs mira dexteritas.</i>	102
<i>Arfinoe Ptolom. regis minor fil.</i>	445	<i>Aurum defectio in minoribus sup- plicijs.</i>	176
<i>Ariomaci pop.</i>	178	<i>Ausci Aquitani Romanis dediti.</i>	80
<i>Ariernorum, & Aeduorum factio- nes.</i>	21	<i>Ausetani ad Caesarē transeunt.</i>	310
<i>Araerni & Rutheni a Fabio Max.</i>		<i>Auspiciorum & religionum obser- uans Pharnaces.</i>	495
		<i>Autumnus grauis.</i>	364
		<i>Auxiliarijs copijs Crassus nonnul- lum pidit.</i>	79
		<i>Auximum opidum.</i>	280
		<i>Axona flu.</i>	45. 47

I N D E X

B

ABILIUS.	573
B Bacenis filia.	151
Baetus flu.	485.569
Bacturia.	581
Bagraa flu.	346
Baleares insulae.	513
Balista turrem deiciens.	574
Barbarorum mos in castris figendi.	259
Barbaros se vocant Aiorini.	95
Basilica.	480
Batanorum insula.	87
Belgae.	1.42.43.45
Belgae Gallorum fortissimi.	1.271
Belgarum in Romanos coniuratio.	
pag.	42.45.48
Belgarum fuga & caedes.	50
Belgarum in Britanniam commigratio.	115
Belgium.	121.122
Bellicandi cupidi Heluetij.	2
Bella parvis momentis, magnos casus admittunt.	285
Belli communes casus.	411
Belli euentu milites praemia sui laboris expectant.	352
Belli exitus durissimi. *	
Belli ius.	26
Belli iure in captos victor uitae necisque potestatem habet.	528
Belli de summa iudicium ducis esse debere, non militum.	31
Belli ratio noua & inusitata.	395.
	396 397 398
Bello aetate inuitiles, Cimbrico bello apud Gallos comesti.	227
Bello inuitiles eijciuntur.	ibid.
Bellum sectantes ory & praedae gratia.	74
Bellum confici nolle, qui licentia peccandi gaudet.	482
Bellum sine magistratus & principum consensu geri non posse.	251
Bellica porta Uticae.	347
Bellica laude semper incliti Galli.	
	141.174. 225

Bellidenfes Caesari se dedunt.	371
Bellucassi populi.	224
Bellonae templum.	490
Bellouaci, eorumque res.	44 48.50.
	213. 224. 240. 241. 246. 247.
	248. 250 251
Beneficium maximam, quod Romani externis conferre possent.	32
Berones Cossini.	481
Bessi in copiam Pompeij.	365
Bibraete, opidum Aeduorum.	16.
incenditur.	210
Bibrax, Rhenorum opidum.	45
Bibraetenſe Gallorum castrum.	215
Bibuci Britanniae populi.	119
Bibulus triginta naves Caesaris incendit 367.	
eiusdem alium in Caesarem 367 374 crudelitas in Caesarianos 374.375 mors 375 Filius eius duo occisi 439	
Bigerones Romanis dediti.	80
Bithyniae ac Ponti compositio Caesaris difficilis.	490
Biturigum res.	177. 238. 239
Titius Curius Caesarianus.	288
Bođuognatus Nerviorum dux.	56
Bogud Mauritaniae rex a Cassio in auxilium uocatur 485. aduersus Marcellum pugnat. 486.487. a Pompeio filio infestatur 513	
Bogud rex, & P. Sittius Cirrhani, Iubae regis opidum, inuadunt.	514
Bona, opidum.	182
Boni, 4. Heluetiorum auxiliares. 18.	
Aedui attributi.	20
Boiorum opidum, Gergobina.	179
Bona Iubae regis sub hasta uendita.	
pag.	564
Bos cerui figura.	161
Boſphori rex constituitur Mithridates Pergamenus.	497
Brachium ad flumen Salsum Pompeus facit.	573
Brannonii.	224
Brannonices.	ibid.
Bratuspantium Bellouacorum opidum.	50
	2 3 Britanniae

I N D E X

<i>Britanniae descriptio, & Britannorū</i>	
<i>res</i> 51. 94. 95. 96. 99. 100. 101.	
104. 105. 111 usque ad	120
<i>Britanniam disciplinae ergo adibāt</i>	
<i>Galli.</i>	154
<i>Brundisium, opid. circaque res gestae</i>	
288. 290. 364. 379	
<i>Brundisini.</i>	291
<i>Drusus adolescens Caesarianus.</i>	179
<i>eius classis aduersus Massitienses.</i>	
<i>pag.</i>	331. 332. & 344.
<i>Bursauolenses pop.</i>	580
<i>Buthrotum, op.</i>	373

C

<i>ABILLONVM, & Matisco-</i>	
<i>na.</i>	235
<i>Caburus Allobrox.</i>	217
<i>Cadaucra hostium pra cespite.</i>	589
<i>Cadetes populi.</i>	224
<i>Cadurci.</i>	ibidem.
<i>Caecilius Niger Barbarus Pompe-</i>	
<i>ianus.</i>	591
<i>Caecinae caesar ignoscit</i>	560
<i>Caerese Germani.</i>	44
<i>Caesar ad bellum a nobilibus homi-</i>	
<i>nibus afflictis excitatur.</i>	515
<i>Caesar aduersariorū suorum misere-</i>	
<i>tur</i> 491. 492 <i>eos multat</i>	565
<i>Caesar Antonio adest in auguratus</i>	
<i>petitione.</i>	268
<i>Caesar cladi acceptae culpam a se</i>	
<i>remouet.</i>	412
<i>Caesar cōditiones dare, non accipere,</i>	
<i>solitus.</i>	574
<i>Caesar cum Afranio dimicat.</i>	300.
301. <i>eum ad deditionem compel-</i>	
<i>lere uult.</i>	324
<i>Caesar cum paucis militibus suis ad-</i>	
<i>uersus ingētem multitudinem ho-</i>	
<i>stium pugnare non detrectat</i>	137
<i>Caesar cur e puincia sit egressus</i>	287
<i>Caesar Deiotaro ignoscit.</i>	492
<i>Caesar d'precans a suis militibus non</i>	
<i>exauditus.</i>	557
<i>Caesar dictator a M. Lepido dictus.</i>	
344. <i>idem dictator quarto desi-</i>	

<i>gnatus.</i>	566
<i>Caesar diffidentibus suis, ac cedenti-</i>	
<i>bus, animum restituit</i>	46.
<i>laborantibus subuenit.</i>	103
<i>Caesar & Pompeius uicina castra po-</i>	
<i>nunt.</i>	372. 373. 391
<i>Caesar ex loci natura consilium ca-</i>	
<i>pit.</i>	180
<i>Caesar exercitū dimittere iubet.</i>	273
<i>Caesar fidem suam implorantibus, lē-</i>	
<i>benter adest.</i>	515
<i>Caesar fortunae beneficio in uictoria</i>	
<i>strenue utitur.</i>	428
<i>Caesar in Galliā contendit.</i>	5. 7. 152
<i>Caesar Gallos consolatatur.</i>	19.
<i>Gallo-</i>	
<i>rum equitatus non nimis fidit.</i>	32
<i>Caesar hostes suos accusat, se purgat.</i>	
<i>pag.</i>	198. 199. 325. 326
<i>Caesar fugae consilio sublato, uincen-</i>	
<i>dum durat axat esse persuadet.</i>	447
<i>Caesar ipse coram in proelio nō adest,</i>	
<i>sed in praetorio sedens imperat</i>	
<i>quae uidentur, in proelio se hosti-</i>	
<i>bus offert.</i>	519. 537. 538
<i>Caesar in mare se abiicit, & nando</i>	
<i>euadit.</i>	458
<i>Caesar legatos suos uiolatos ulcisci-</i>	
<i>tur.</i>	69
<i>Caesar Marii affinis.</i>	520
<i>Caesar milites suos uehementer inu-</i>	
<i>sat.</i>	29. 208
<i>Caesar natura clemens, concursu mi-</i>	
<i>litzum in saecutiā propellitur.</i>	260
<i>Caesar nobilem hostem quam igno-</i>	
<i>bilem debellare malit.</i>	459
<i>Caesar non temere milites suos hosti-</i>	
<i>bus obiicit.</i>	501. 502
<i>Caesar nouem annis iisdem fāre mi-</i>	
<i>litibus usus.</i>	277
<i>Caesar Pompeio conciliari uellet.</i>	
<i>pag.</i>	290. 294. 369. 375. 376
<i>Caesar Pompeium oppugnare semel</i>	
<i>deliberat.</i>	292
<i>Caesar Pompeium ad pugnam elice-</i>	
<i>re cupit.</i>	420. 421
<i>Caesar Pōpeium terra arcet, Pōpeius</i>	
<i>Caesarens</i>	

I N D E X

Caesarem mari & portibus 372
Caesar quam saepe & per quos pa-
cem tentauerit. 425
Caesar tardior factus. 74
Caesar Rhenum transiit. 94
Caesar quosdam tribunos militum
ignominia dimittit. 535
Caesar quotanni in Italiâ ibat. 106
Caesar suis aduersus elephantos pu-
gnandi rationem cõmonstrat 547
Caesar supplicibus libentissime igno-
scit. 491. 492
Caesar una aestate duo maxima bel-
la conficit. 41
Caesar uni militũ scutum detrahit,
& in primam aciem prouolat. 57
Caesar contra Aduaticos 52. 53
Caesar cõtra Alexandrinos. 440. 441
Caesar contra Ambianos. 51
Caesar contra Arionistum. 25. 26.
 31. 32. 36. 37. 38
Caesar contra Belgas. 42
Caesar contra Bellouacos. 50
Caesar contra Britannos. 96. usque
 ad 102. 107. 112. & 113
Caesar contra Gallos. 232. 233
Caesar contra Germanos. 85. 86. 91
Caesar contra Aeduos. 201. 202
Caesar contra Labienum. 507. 508
Caesar cõtra Massiliensēs. 296. 297
Caesar contra Neruios. 138. 139
Caesar contra Tharnacem 495. 496
Caesar contra Scipionem. 499. 504.
 523. 524. 526
Caesar contra Sontiates. 76
Caesar contra Suesiones. 49. 50
Caesar contra Venetos. 67. 68
Caesar cõtra Vercingentorigem. 279
Caesaris aduersae res. 55. 56. 127.
 128. 229. 405. 424
Caesaris aequitas. 326. 327. 363
Caesaris altitudo animi, & fortitudo
 137. 499. 506. 507. 519
Caesaris amor apud nunticipes & mi-
lites 280. 330. 484. 485
Caesaris angustias 100. 101. 378. 380

Caesaris ardor ac festinatio 518
caesaris astutia 138
caesaris audacia 57. 58. 436.
 437. 449
caesaris authorit. 328. 489. 490. 519
caesaris beneficentia 33
caesaris benignitas 564
caesaris bonitas 460
caesaris celeritas 7. 9. 90. 122. 136.
 139. 178. 179. 201. 238. 265.
 367. 415. 499
caesaris clementia 14. 59. 99. 201. 238
 318. 337. 381. 459. 560. 562. 579
caesaris commentary ut scripti &
contexti 236. 237. 267
caesaris consiliũ arcanum 508
caesaris consiliũ praesens in re paene
deplorata 307. 308
caesaris consulatus 29. 363
caesaris continentia in pecunia 287
caesaris crudelitas 274
caesaris cura de suis 35. 36. 186.
 313. 314
caesaris dexteritas in pluribus rebus
simul obcendis 54
caesaris dissimulatio 203. 403
caesaris dolor de praerepto sibi populi
honore, nempe consulatu 278
caesaris eloquentia 236. 237
caesaris Graeci sermonis pitta 136
caesaris exhortatio 55. 366. 554
caesaris felicitas 72. 73. 104. 264.
 265. 381. 382
caesaris fiducia 519. 542
caesaris fortitudo 57. 58
caesaris fortuna 99. 381. 382. 474
caesaris gratia etiam apud hostium
milites 319. 320
caesaris gratia apud puinciales 343
caesaris gratitudo. 109. 268. 343. 344
caesaris humanitas 139. 284.
 287. 288. 418
caesaris iactantia de robore legionum
Romanarum 595. 586
caesaris incommoda, & res aduersae
 100. 177. 178. 399. 370
 ☉ 4 caesaris

- Caesaris incommoda, & res aduersae* 100. 177. 178. 366. 370
- Caesaris industria ac tolerantia* pag. 178. 179
- Caesaris infamatio a Pöpeianis* 417
- Caesaris inimici* 272. 273. 274
- Caesaris innocentia* 30. 31
- Caesaris inopia* 511
- Caesaris inquietudo dum cum Pompeio decerter* 421. 422
- Caesaris iudicandi facultas* 264. 265
- Caesaris largitio* 298
- Caesaris lenitas & mäsuetudo* 263. 320. 321. 430. 558.
- Caesaris lex de debitoribus* 377
- Caesaris liberalitas* 239. 328. 344
- Caesaris memorabile factum in creditorum miseria* 263
- Caesaris metus apud hostes* 68. 286
- Caesaris modestia* 35. 36. 61
- Caesaris munera ac munificentia* 402. 403. 557. 564. 566
- Caesaris nomen apud barbaros obscurum prae Pompeij nomine* 311
- Caesaris odiũ apud quosdam Rom.* 268. usque ad pag. 272. & 504
- Caesaris opera varia* 8. 9. 92
- Caesaris opera ac munitiones ad Alexiam* 221
- Caesaris opera ad Alexandria* 443
- Caesaris opera ad Bründisiũ* 289. 290
- Caesaris opera ad Ilerdã* 300. 301
- Caesaris opera ad Massiliã* 338. 339. 340
- Caesaris opera ac munitiones ad Dyr rhachium* 394. 397
- Caesaris opera ad Pharum* 456
- Caesaris opera ad Uziram* 533
- Caesaris opinio de hostibus a se saepius victis* 519
- Caesaris patientia* 518. 522
- Caesaris periclitatio* 436. 437. 470
- Caesaris peritua in re bellica* 97. 98. 520
- Caesaris perspicacitas* 108. 109
- Caesa. postulata ab Ariouisto* 25. 26
- Caesaris postulata a Pöpeio* 275. 276. 278. 279. 293. 294. 369
- Caesaris potentia & auctoritas* 23
- Caesaris providentia* 87. 101. 120. 263. 264. 423. 424
- Caesaris prudentia* 12. 13. 46. 47. 86. 98. 140. 141. 238. 318. 253. 285. 286. 403
- Caes. querella de inimicis suis.* 277. 294. 326. 327
- Caesaris reditus in Italiã.* 268. 269. 498. 565
- Caesaris sacerdotium* 420
- Caesaris sententia memorabilis* 493
- Caesaris severitas* 418
- Caesaris stratagemata aliquot* 204. 302. 303. 420. 421. 591. 592
- Caesaris strenuitas* 541
- Caesaris timor apud hostes.* 366. 367
- Caesaris traieccio in Britannia* 96
- Caesaris triumphi ornamenta* 517
- Caesaris uerba ad suos post cladem acceptam* 412. 413
- Caesaris uestitus in proelijs* 233
- Caesaris auxilium Galli implorat* 23. 24
- Caesaris castra oppugnata* 138. 261
- Caesaris pro castris semper duae legiones excubabant* 190
- Caesaris aduersae res Varronem abalienant* 340. prosperae Curioni animos addunt 357
- Caesaris aduersitas Romã nuntiata, multos Pompeio adiicit* 307
- Caesaris aduersi rumores in Gallia* 174
- Caesaris arma Rom. suspecta* 269
- Caesaris copiarũ eleuatio* 422. 423
- Caesaris exercitus optima ualitudine* 397. Vide, Caesariani, & milites Caesariani.
- Caes. iussu nõ obseruatiũ clades.* 123
- Caesaris & Pöpeii dissidiorũ causae.* 272. usq. ad 275. Eorum nouissimum inter se proelium 426. 427
- Caesa. ad Scip. de pace madata.* 402
- Caesaris in Aeduos merita* 209
- Caesa. milites fere oēs uulnerati.* 139
- Caesaris naues duae captae* 528
- Caesaris naues longae* 367

Caesaris

Caes. naues onerariae icēdūtur 512
 caesaru naues tēpestate agitatae 100
 incensae 367
 caesaru maq̃ quam suo periculo
 commouetur Domitius 471
 caesaru in Hispania res gestae 352
 caesaru in scientia & cōsilio oīa sibi
 posita milites existimabant 506
 caesaru tabellarii a Pharnace inter-
 cepti 470
 caesari Ariouistus interminatur nisi
 Gallia decedat 34
 caesari se dedit Oricum, Apollo-
 nia Bellidenses, Amatinī & tota
 Epirus 371. 372
 caesari supplices Heluetii 19. 20
 caesari supplicatio decreta 60. ho-
 nores exhibiti 269
 caesarem & Romanos iniuriarum
 aduersus se arguit Ariouistus 26
 caesarē Ro. resp. desiderās. 489. 490
 caesarem uelut despiciit Scipio 520
 caesarē se esse caesar respondet 579
 caesarē Zamēses accersunt 561 562
 caesare tollendo gratiam se multorū
 nobilium Romanorum inire posse,
 nec apud ipsum caesarem Ario-
 uistus dissimulat 35
 caesarianae classis incendium 432
 caesarianorū copiarū exiguitas 364
 caesarianae naues se maris periculo
 obiciunt, Brundisio soluentes 381
 Caesarianarum copiarum duces con-
 trarii. 485 486
 Caesariani centurionis captiui ad
 Scipionem forte & intrepidum
 responsū. 528 529
 Caesariani decreti de debitoribus
 aequitas. 377
 Caesariani exercitus tolerātia, situs,
 ac fames. 429. 548 546
 Caesariani militis ueterani ad La-
 bienum uerba. 508
 Caesariani milites iniussi proelium
 capeunt. 554
 Caesarianorū amicorū cōstātia 404

Caesariani haud fere ad Pompeium
 perfigebant, sed saepe cōtra Pom-
 peiani ad Caesarem. ibidem
 Caesariani a Pompeianis in collo-
 quio contra fidem uulnerantur.
 pag. 376
 Caes. equites fugantur. 88. 89 410
 caesariani equites nullo contra septē
 mill. Tōpeianorū cōstigebant. 425
 Caesariani milites ab Afranio &
 Tetreio male plectūtur 320. 325
 Caesariani milites in quodam ca-
 stello omnes uulnerati 309
 Caesariani milites desperatione se
 interficientes. 139
 Caesariani milites indomabiles. 458
 Caesarianorum aduersus Britannos
 difficultates. 97. 98
 Caesarianorum militum aduersus
 Germanos trepidatio. 27. 28. 29
 Caesarianorum aduersus Pompeia-
 nos pugna ac uictoria. 588 589
 Caesarianorum militum angustiae.
 55. 56. 168. 169. 170. 171. 206
 207. 231 304 395. 306. 399
 Caesarianorū militum clades. 208.
 210. 406. usque ad 412. 458
 Caesarianorum militum fames & to-
 ierantia. 185. 262. 316. 429. ino-
 pia & nuditas 514. 530. uirtus.
 111. 112. 395 396
 Caesarianorum strages a Pompeio.
 406. 407. 570.
 Caesarianorum cum Afranianis an-
 cept proelium. 303. 304. Eorun-
 dem colloquia. 319
 Caesarianorum militum diligentia
 ac industria singularis. 107. Eorun-
 dem lentitas. 232
 Caesarianorum militum, licet pau-
 corum, aduersus multos hostes in-
 gens animus 79
 Caesarianorum militum peritia mi-
 litaris. 54 426
 Caesarianorum militū perplexitas,
 atque etiam praesens animus. 68
 caesaria-

I N D E X

- Caesarianorum militum seu constan-*
tia seu pertinacia miranda. 133.
 134. 529
Caesarianorum res fortiter gestae. 412
Caesarianorum transfugarum apud
Popeii pretiū 404. *utilitas* 580
Caesarianorum virtus Pompeianis
collata. 529
Caesarianis militibus Labienus in-
sultat. 507. 508
C. Antistius Rheginus legatus Cae-
saris. 145
C. Anticus, trib. mil. ignominiose a
Caesare mittitur. 534
C. Biorius Rheginus, eques Rom. a
Caesare captus. 545
C. Calpurnius Sabinus, Caesarianus.
pag. 385
C. Caninius Uxellodunum obsidet.
 257. 258 *Vide, Caninius.*
C. Carpineius, eques Rom. 123
C. Cassius Syriacarum navium Pom-
pei praefectus. 366
C. Clusianus ignominiose mittitur.
pag. 535
C. Confidius Pompeianus. 346. 500
eius crudelitas. *ibidem*
C. Crispus Sallustius. Vide, Crispus
Sallustius.
C. Curio trib. pleb. Caesaris fautor.
 269. *Vide, Curio.*
C. Decii quaestorii a Sallustio fuga
pag. 521
C. Fabius legatus Caesaris. 121
 256. 297
C. Felginates. 410
C. Flavius eques 584
C. Fundanius, eques Rom. ad Cae-
sarem transfugit 573
C. Fusii Cottae Ro. equitis mors 174
C. Gallonius, eques Rom. 341
C. Marcellus Rhodiae classis Pom-
peianae praefectus 366
C. Marius 29. 523
C. Messius, Caesarianus 521
C. Plactorius, quaestor 465
C. Pomponius, Pompeianus 366
C. Sallustius Crispus praet. 503. 504
procos. 364
C. Saserna 536
C. Trebonius legatus Caesaris 117.
 170. 297. *Masiliam oppugnat.*
 329. *praetor urbanus* 377 *de tri-*
bunali deturbatus *ibid.*
C. Triarius Pompeianus 366 *eius*
de procursu militum praeceptum
 425. 426
C. Valerius Donatavrus 217
C. Valerius Flaccus 36
C. Valerius Truacillus Galliae pro-
vinciae princeps 14
C. Virgilius Petronius, Pompeianus.
 516 *eius editio* 503
C. Volcatius Tullus 162. 163
C. Volusenus 65. 94. 266. 403
Calagurritani pop. 370
Calamitas ex amicis inimicos facit
pag. 435
Calamitatem aut suam aut tempo-
ri queri, mediocri est animi. 377
Calcatae 576
Calenus, Caesarianus 372
Calerum potestas 44
Calidon, op. 386
Calones inermes armati hostib' inre-
pidi occurrunt. 58. *eorum fuga* 56. 57
Calpurnius Saluianus 481. 482
Cameli xxi. regis Iubae a Cae-
sare capti. 545
Camulogenus Aulercus 212. *eius*
mores 215
intra Cancellos pugnare 507
Candaia 370 416
Caninius Rebilus legatus Caesaris
 290. 390
Canopus 460
Cantabri pop. 297
Cantium Britanniae 115. 116
Canasium, op. 288
Capillo promisso sunt Britanni, reli-
qua omni corporis parte rasa 126
Cappadoces in copiis Pompei 365
cappadocia

I N D E X

capadocia regnū Ariobarzani 467
capita hominum occisorum aduersus hostium opidum ad terrorem conuersa 589
in capita singula liberorum ac seruorum tributum impositum 385
non nisi capite Caesaris relato pacem fieri posse, Labieni insolens dictum 376
captae ui urbis incolarum miserabilis exitus 558
Captiui nūcii Caesariani ad Cōsidiū Pompeianum, infelix exitus 501
Capto opido ciues exire, & id uacūū tradere nolentes, omnes interficiuntur 514
Caput Cn. Pompeii adolescentis Caesari allatum 594
Capua, op. 279
Capua perfugium Pompeianorū 281
Caralitani Caesaris studiosi 292. 293
Caraleis Sardiniae caesar adit 565
Carbona op. 483
Carfulen Caesarianus praefectus 466
Carmonenses p.p. 342
Carmona 483
Carnutes, eorumque res. 122. 142. 143. 147. 154. 174. 256. 257
Carpere agmen 312. 321
Carra complura 569
Carri & impedimenta Gallorum in bellis 246. 308
Carri Heluetiorum pro uallo 18
Carruca op. 585 **carteia** op. 589
Caruilius rex 119
Casae Romanorum incenduntur 133
Casilinum 378
Casus belli communes 411
Casus memorabilis 332. 333
Cassi Britanniae pop. 119
Casiuellaunus Britannorū dux 114
Cassianae turmae honos a caes. 584
Casius Pompeianus 431
Cassi Pompeiani timor 387
Eius fuga 432
Casius Loginus, Pompeianus, imperator

appellatus 478. **Eius** stipatores 480
eiusdē odiū apud milites 478. 481
485. pugna cum Marcello a 485.
usq̃ ad 490. **Vulneratio** & cōsanatio 480. 481. 482. **eiusdē** mors 489
castellani, **castellorum** domini 473
castella **castellis** munitione iungis caesar 392. 393
castellorum ingens numerus 396
casticus Sequanus **catamantaledis** filius 3
castra **castris** inclusa 407. 408
castra corneliana 346. 357. 358
castra lunata. 553
castra munire quando primum coeperint Galli 194
castra L. ciceronis a Gallis oppugnatur 131
castra sua ab hostibus suis caesar oppugnātū iri non ueretur 518. 519
castra sua ad ripas fluminum fere locant Barbari 259
castrorum caesaris exiguitas in Britannia 201
castrorū Pompeianorum luxuries 495
castra Postumiana, locus 571
catamantaledes Sequanorū princeps 3
catascopus 515
catenae ferreae pro funibus 71
catuule Eburonū princeps. 121. 122
taxo uitam finit 164
cato, caesaris hostis 274. **Siciliae** pr. 292. **Eius** de Pop. querella. **ibid.**
Eiusdē ad Cn. Pompeium filium oratio 522
catonis Lusitani oratio ad caesarem 576. 577
catonis Uticensis molimina aduersus caesarem 523. **Eiusdē** apud Uticam gratia, labor, exitus 528
559 Vide, M. cato.
catuacorum potestas 44
caturriges Galli. 7
cauarillus Aedui capitur 219
cauarinus Senonum rex 140. 141
causam ex uinculis dicere 8

celeritas

I N D E X

<i>Celeritas Caesaris</i>	136 181. 182. 201	<i>ciceronis hibernorum oppugnando-</i>	
<i>Vide, Caesaris Celeritas.</i>		<i>rum consilium.</i>	130. 131
<i>Celeritas Caesaris imminuta ac tar-</i>		<i>ciceronis prudentia</i>	132. <i>periculum</i>
<i>data</i>	548		135. 136
<i>Celeritas famae admiranda</i>	174	<i>ciceronis cura caesari</i>	136. 137. 138
<i>Celeritatis in bellis momentum</i>	1.	<i>ciceronis obseruantia mandatorum</i>	
	109. 125 333. 388. 418. 419	<i>Caesaris</i>	167. 168
<i>Celtrae, qui & Galli</i>	1	<i>ciliciae ordinatio per caesarem</i>	490
<i>Celtiberia regio</i>	311	<i>cimberius & Nasua Sueuorum im-</i>	
<i>Celtiberi pop.</i>	297	<i>peratores</i>	27
<i>celtrillus Vercingetorigis pater.</i>		<i>Cimbri ac Teutoni Italiam uastan-</i>	
	175. 176	<i>tes</i>	24. 25. 227. <i>Mario pulsi.</i> 29
<i>Cenimagni Britanniae pop.</i>	119	<i>cingentorix, eiusque res</i>	108. 109.
<i>Centrones pop.</i>	7		120. 142. 150
<i>Centrones, Nerviorum clientes</i>	130	<i>Cinga flu.</i>	304
<i>Centurionis bene meriti praemium</i>		<i>cingulum op.</i>	282
<i>a Caesare</i>	399. 400	<i>cippi qui dicantur</i>	223
<i>Centurionis caesariani captiui mira</i>		<i>circino uelut circūductū flumen</i>	27
<i>constantia</i>	528	<i>cirta opidum capitur</i>	514
<i>Centurionis praeclarum facinus.</i>	207	<i>cispinus & Aquila caesariani</i>	544
<i>Centuriones a legione sua caesi</i>	483	<i>ciuilis dissensio Romanorum</i>	236
<i>Centuriones loricati octo ad Caesa-</i>		<i>ciuilis dissensionis remedium</i>	269
<i>rem transfugientes</i>	579	<i>ciuilium dissensionum seditio</i>	487
<i>centuriones Marfi duo a Curione ad</i>		<i>ciuitas omnis Heluetia in quattuor</i>	
<i>Varum perfugiant</i>	348	<i>pagos diuisa</i>	8. 9
<i>centurionis caedes</i>	57. 406. 407. 474	<i>ciuitas Parisiorum & Senonum</i>	146
<i>Centurionum duorum caesariano-</i>		<i>ciuitatum Germanicarum laus</i>	159
<i>rum fortitudo</i>	582	<i>ciuitates caesari amicae ab eius ini-</i>	
<i>Centurionum recens ad maiores ordi-</i>		<i>micus uexantur</i>	341
<i>nes promotorum ingens animus in</i>		<i>ciues Romani Gaditani</i>	ibid.
<i>re aduersa</i>	170. 171	<i>Ciuum Romanorum bona, qui con-</i>	
<i>Cercinna insula</i>	504	<i>tra pop. Roman. arma tulissent,</i>	
<i>Cercinnates caesarem commeatu</i>		<i>Zamae uendita</i>	564
<i>iuuant</i>	521	<i>clades ingens caesarianorum</i>	410
<i>cerui in operibus militaribus</i>	222	<i>claditus praedecessorum suorum po-</i>	
<i>Ceteio caesar ignoscit</i>	560	<i>steriores duces prudentiores sunt</i>	
<i>Cetrata prouincia</i>	298		75. 76
<i>Cerrati Afraniani occiduntur</i>	317	<i>clamor exercitus & signorum cantus</i>	
<i>Charae radici usus pro pane</i>	396	<i>sine ulla causa auditus Antio-</i>	
<i>Cherronesus</i>	449	<i>chiaie</i>	435. 436
<i>cherusci Germaniae pop.</i>	151	<i>clamor in pugna non inutilis</i>	426
<i>Cibaria trium mensium molita se-</i>		<i>clamor terror</i>	232. 587. 588
<i>cum efferunt Heluetii</i>	4	<i>clausus Pompeiana</i>	366. <i>Caesaria-</i>
<i>cibi quibus Britanni abstineant</i>	114	<i>na</i>	367
	115	<i>clausus Caesarianae incendium</i>	
<i>cibus seruitute oblata petitus</i>	228	<i>pag.</i>	432
			<i>clausus</i>

I N D E X

<i>Classis Gallica aduersus Roman.</i>	71	<i>iniuria prouocatus. sustinet</i>	35 36
<i>Cleopatra cū fratre suo pugnās.</i>	43 4	<i>colloquium fraudulentum</i>	122.
<i>Cleopatra a Caesare regina Aegypti</i>		<i>123. 131. 132</i>	
<i>constituitur</i>	466	<i>colloquia militum inimicorum</i>	
<i>Clientum Gallorum fides</i>	201	<i>318. 319</i>	
<i>Clodius Arctus Caesarian. caes.</i>	182	<i>colloquiorū militariū usus.</i>	418. 419
<i>Clodius Caesaris & Scipionis fami-</i>		<i>colloquiū suorum cum hostibus;</i>	
<i>liarū</i>	401	<i>uiam facit Caesar</i>	532. 533
<i>Clodii caedes</i>	174	<i>Colonorum delectum habent Pompe-</i>	
<i>Clodianae caedis reus Milo.</i>	371	<i>peiani</i>	281.
<i>Clupea insula</i>	346. 500	<i>Comana, op.</i>	468
<i>Cn. Domitius Caluinus</i>	360. 386. 557	<i>Comi^o Atrebatensium rex, eiusq. res</i>	
<i>Cn. Magius praefectus fabrum Pom-</i>		<i>95. 99. 103. 120. 148. 224. 225.</i>	
<i>peianus captus ad Caesarem ad-</i>		<i>240. 250. 251. 252. 266. 267</i>	
<i>ducitur</i>	288. 289	<i>Commeatibus duobus reportatus ex</i>	
<i>Cn. Piso Pompeianus</i>	500. 508	<i>Britannia Rom. exercitus</i>	120
<i>Cn. Pompeius proconsul</i>	145	<i>Comēt. Caesaris elegatia.</i>	236. 237
<i>Cn. Pompeius Q. Titurii interpres.</i>	129	<i>Commentarios Caesaris Hirtius con-</i>	
<i>Cn. Pompeii adolescentis molimina</i>		<i>texiuit</i>	236
<i>566 Eius caedes</i>	594	<i>Commilites</i>	359
<i>Cn. Pompeii aduersus Caesarem</i>		<i>Committit ius</i>	417
<i>iniquitas</i>	270 271	<i>Committendo proelio procursus mi-</i>	
<i>Cn. Pompeii praesidium fragile</i>	593	<i>litum damnandus non est</i>	426
<i>Cn. Pompeii res praeclare gestae</i>		<i>Concilia nocturna & occulta</i>	140
<i>512</i>	513	<i>172. 173</i>	
<i>Cn. Pompeii uirtus 177. Vide, Pope.</i>		<i>Concilium Gallorum</i>	21. 149
<i>Cocostates Aquitani Rom. dediti.</i>	80	<i>Concilium armatū apud Gallos</i>	142
<i>Coelius Vinicianus Caesarianus</i>	497	<i>Conclamandi mos in castris</i>	426
<i>Coelii praetoris iniquitas</i>	377	<i>Conclamare uasa</i>	314
<i>Coelius a rep. remotus</i>	378	<i>Concordiae bonum</i>	125. 126
<i>eius</i>		<i>Conditio iniqua Caesari proponitur</i>	
<i>molimina frustra cadunt. ibidem</i>		<i>de Pompeo</i>	279. 280
<i>ab equitibus Caesaris interfectus</i>		<i>Conditionē ab armato hoste Romani</i>	
<i>ibidem</i>		<i>non accipiunt</i>	132
<i>Coeliae leges</i>	377	<i>Condiciones pacis aequae, quando ma-</i>	
<i>Coenomani pop.</i>	224	<i>xime fieri possint</i>	369. 370
<i>Cohortes colonicae</i>	242	<i>Condruſi Germani</i>	44. 164
<i>Cohorti uni Pompeianae decem Cae-</i>		<i>Condruſines Treuirorum cliētes</i>	85
<i>sariani certare non detrectat.</i>	529	<i>Conductoribus aedium, annua merces</i>	
<i>Colloquium cum Ariouisto Caesar</i>		<i>habitationis donata</i>	377
<i>nequidquam petit</i>	25. 26	<i>Conetodunus & Cotuatus duces Gal-</i>	
<i>detrectat</i>	35. 36	<i>lorum</i>	174
<i>Colloquium cum Caesare petiuit A-</i>		<i>Confidentia Caesaris</i>	499
<i>fricaniani</i>	325	<i>Confluens Mosae & Rheni</i>	90
<i>Colloquium Caesar cum Pompeo</i>		<i>Congressi & clamore hostes maxime</i>	
<i>petit</i>	279	<i>terrentur</i>	587
<i>Colloquiū fidem Caesar, uiolare uel</i>			

Coniugia

I N D E X

coniugia Gallorum	157	corii intestinae turres	188
Cōiuratio aduersus caesarē 101. ad- uersus Q. cassiū Lōginū 480. 481		corneliana castra 346. 356. 357	
cōiurationis conscii multantur 481		cornelius Balbus uulneratur 376	
coniurationis rei pecunia se redi- munt 482		cornificius caesarianus. 473	
coniurationis trepidatio 480. 481		cornu bouis pro poculis 162	
conscientiae morsus 403		cornu unum in frōte bouis figura cer- ui 161	
confertio bellantium 583		coronam auream Pharnaces caesari miserat 493	
confidii Longi Pompeiani crudelitas 501 eius acta 521. 527. 557. 558 eius mors 563		corporis uires aīam nō sequētes 475	
Cōsilia hostis audiēda nō eē 124. 125		corrice ex arborib⁹ potius se uicturos caesariani minantur, quam Pom- peium e manibus dimissuros 397	
consilium in ipso negotio non capien- dum 127		corus uentus 110	
consilium suarum rerum incenden- darum pro communi salute 183		cosam in agro Turino Milo oppu- gnat 378	
Cōsiliū suū caesar occultabat 507		cotho Hadrumeti 541. 542	
constantiae bonum 29		cottaē Aurunculeii prudentia ac uir- tus 127	
consulendi occasio breuis 125		cotuatus & Conetodunus Gallorum duces 174	
Cōsultatio caesarianorū anceps. ibid.		cotus Aeduis 195. 219	
consulum & Pompei ad caesarem mandata 279		cotus Thracum rex D. equites Pom- peio suppeditat 365. 387	
continentia Germanorum 158		crastini primipili caesariani fortitu- do 425 mors 430	
conuentus Thapsitanorum & Hadru- metanorum separatim ab ipsis Thapsitanis, & Hadrumetanis caesari multatus 564		cratium usus in bellis 395. 397	
Cōuictolitanes Aeduis 195. 198. 202		credimus libenter ea quae uolumus 75. 349	
Copiarum caesaris paucitas 364		creditaē pecuniae soluendae difficul- tas 363	
eleuatio 422. 423		creditarum pecuniarum sine usuris soluendarum lex 377	
coram magis inter duces de conditio- nibus cōuenire posse, quam per in- ternuncios 288. 289		credulitas temeraria curionem per- dit 357	
Corbeus Bellouacorum dux 240. 241		cremandorum cadauerum mos apud Gallos 157. 158	
Eius mors. 250		cremona 288	
corduba caesaris amica 342 Hi- spaniae caput 567. 568		crispus Sallustius Zamensis procon- sul 565 eiusdem ad cer- cinnam insulam gesta 521	
cordubam caesar capere contendit 568. 570. 589		crines mulieribus abscissi, & ex illis tormenta facta 368	
cordubensis conuentus Varronem ex- cludit 342		citrognati Aruerni crudelis oratio in obsidione Alexiae 225	
cordubensium onus a cassio Longino 479. defectio 584. 585		cruciabiliter interfecti a Scipione caesa-	
corfinium caesar oppugnat 273. 287. 353			

caesariani milites captiui 528. 529
 crudelitas cū auaritia certans 482
 crudelitas ueterum Gallorum 155.
 156 227
 cuniculorum agendorum peritissimi
 Galli 77. 188. 189
 cupiditatis pecuniae maium 159
 curio caesarianus eiusq. res 280. 293
 346. usq. ad 361. Eius mors ibid.
 curianorum militum trepidatio 349
 560 361 362
 curiani Galli ac Germani 148
 curioni equites a Scipione deficientes
 pag. 534
 curiosolitae po. R. dediti 62. 67. 224

D

AMASIPPI liberis caesar

D ignoscit 560
 Damasippi mors 564
 Damnum priuatum salutis publicae
 causa non formidandum 182
 Damus pecuniaris etiam periculo-
 rum sollicitudo addita 479
 Dardani in copiis Pompeii 365
 Debere qui se fateatur, quo ore possit
 integras tenere possessiones 377
 debitorum causam M. coelius Ru-
 fus tuetur 376. 377
 Debitorum existimationi ut consu-
 luerit caesar 363
 Decimae legionis commendatio 31
 32. 54 55
 Decimae legionis aquiliferi uirtus 98
 D. Brutus adolescens 70. clausus ad
 Masiliam praefectus 287. 329
 D. Laelius Asiaticus nauis Pompeij
 praefectus 365. 390. 431 Orico
 praefectus 390. Brundisij fugit 431
 Decumae uel ligales in octauas mu-
 tatae 565
 Dedititii Caesari suffragantes Hel-
 uetii, retracti, & hostium loco ha-
 biti 19. 20
 Dedititiorum cura Caesari 61. 503
 Defectionis suadendae uersutia 138
 Defidorum astutia 404

Defendere bellum, propulsare 34
 Deiotarus, eiusq. res 365. 467. 468
 471. 472 421. 492. 497. 498
 Deliberationis praetextus 6
 Delphos calens caesarianus recipit 400
 Delta in Aegypto 462
 Dentii, qui Soldurii, & eorum mira
 fides 77
 Diablintres Galli 69
 Dianae Ephesiae sanum spoliari iu-
 bet Scipio 385. 386 interuentus
 caesaris impeditur 425
 Dictator Iulius caesar 344. 363
 dictatura se abdicat 364
 Didius Gadium praefectus 592
 eius mors 594
 Dies ad V. Kalendas 5
 Dies prolatis in exactione pecuniae,
 donatio dicta 385
 Dies unus antuersio in itinere facien-
 de quātam ad summā faciat 415
 Dii Gallorum 155. 156 Ger-
 manorum 158
 Di. immortales omnibus casibus belli
 interfunt 496
 Dii, quos pro sceleribus ulciscuntur,
 irapune diu grassari permittunt 10
 Diligentia Caesara inusitata 179
 Diligentia consuetudine minuitur
 pag. 244. 368
 Diligentia cum seueritate in imperio
 militari necessaria 175. 177
 Dioscorides & Serapion legati Pto-
 lemaei regis ad Achillam 438
 Diripiendi militibus coeessi Gophi 417
 Dis. pater Gallorum 157
 Disciplina memoria constans, non
 litteris 155. 156
 Disciplina militaris nimia largitio-
 ne soluitur 479
 Dispositorum equorum celeritas 432
 Dissensionis malum 125. 126. 195
 Dissimulatio Caesaris 403
 Diuico Heluetiorum legatus ad cas-
 sarem 9
 Diuitiacus Aeduorum princeps, &
 iusq.

I N D E X

Egregiū militū ueterani facinus ad-
 uersus elephantum ferocientē 555
 Eijcerenauem 380. 382
 Elauer flumen 256
 Elephantū condocēfāli 516
 Elephantū Scipionis 499. 515. usq.
 ad 520 deinde 538
 Elephantū communī periculo in arēm
 educuntur 516 eorum terroris
 minuendi ratio 547. 548
 Elephantū l. x. aduersus Cæsarianos
 producti 531 Eorum fuga 555
 Elephantū l. x. l. l. l. l. a Cæscapri. 557
 Elephantū ferocienti ueteranus miles
 se fortiter obicit 555
 Emolumento, id est, impendio, seu de-
 trimento 25
 Ennius citatus 581. 588
 Epasnaclius Aruernus Lucetium
 Cæsari tradit 264
 Epheſiam pecuniam auferre Scipio
 conatur 385. 386
 ei salutem Cæſar adfert 435
 Ephippiorum usus apud Suenos inde-
 corus 83
 Epibatae armantur 511
 Epidaurum Octauiana oppugnatione
 liberat Vatinius 475. 476
 Epirus tota Cæsari deditur 371
 Epistoæ allegandæ ratio 136
 Eporedorix Aedui 199. 200. 201.
 216 capitur 219
 Equestres copiae, pedestres apparen-
 tes 506. 507
 Equestre proelium 10. 11. 540
 Equestris proeli consuetudo 575
 Equestribus proeli multitudo confu-
 sa nocet 249
 Equestris pugnae mira exercitatio a-
 pud Germanos 37. 38
 Equitatus ornatum loci planities,
 & solus ac dies serenitas 586
 Equitatus studiosus Vercingentorix.
 pag. 176
 Equites quaestui habere, stipēdiūq.
 eorum auertere 403

Equitibus quingentis Holert. quar-
 tuor millia equitum Rom. propel-
 lunt 11
 Equitum contentio, ut legionariū mi-
 litibus ne cedant uirtute 58
 Equites Cæsariani a Germanis equi-
 tibus fugantur 88. 89
 Equites mille Cæsariani septē mil-
 lia Pompeianorum equitum susti-
 nere non dubitant 422
 Equites Galli 155
 Equitum Gallorum temerarium ius-
 iurandum 218. 219
 Equites Gall. & Hispani in cohorte
 praetoria Iubae regis 359
 Equitum Gallorum numerus sub Ver-
 cingentorige 215. 216
 Equites Germani saepe in proelio ex
 equo desiliunt, ac pedibus proeli-
 antur 83
 Equites notī Romani quadringenti
 Cæsariani caesi 410
 Equites Romani omnes ex castris
 Pompeii ad Cæsarem transire uo-
 lentes. serui indicio proditi 584
 Equitum Ro generositas 254. 255
 Equi alga pasti 514
 Equi Germani equitibus a Cæsare
 attributi 227
 Equorum mira docilitas 83
 Equorum studiosi Galli ibidem
 Equos omnes suorum Cæſar remo-
 uet, ut spem fugae adimat 17
 Equos suos affliccit Cæſar non re-
 formidare elephantos 543
 Eratoſthenes 169
 Ergastia qdā Milo soluit 378. 379
 Ericus belli armamentum 403
 Effedorum usus in proelio apud Bri-
 tannos 97. 102
 Eresiae uenti 437
 Euocati Pompeiani 424
 Euphranor Rhodius uir fortis 452
 eius mors 461
 Exactiones grauissimae Scipionis Po-
 peiani 384

I N D E X

Exactiones graues Cassij 478. 479
Exactor improbus ministris etiam suis odiosus 479
Exactorum publicorum nequitia 385
Excoicatio veterum Gallorum 154
Excursus militum in commissione pugnae, inutilis non est 425. 426
Exempla mala, Caesar omnino ulcrisci pergit 68. 69
Exercitus aduersus se comparatos Caesar dimitti cupit 326
Exercitus amore, prouinciae offensio nem quaeqstior improbus compensa re nititur 478. 479
Exercitus contra Caesarem ad Ale xiam 224. 225
Exercitus incommoda tegenda non- numquam 351
Exercitus Caesariani ardor in rei aduersae pudore 413
Exercitus Caesariani immunitio 422. 423
Exercitus Caesariani maior pars, Tirones 585
Exercitus Caesariani sitis 546
Exercitus hostiles a mane usque ad horam decimam in conspectu alter alterius immoti perstantes 539
Exercitus non minorem quam Impe rator ipse laudem consecutus 29
Exercitus omnibus impedimentis nu- dus ex Sicilia reportatus 530
Exercitus Petreij & Afranij dimis- sus 328
Exercitus Pompeiani a Caes. merus pag. 371
Exercitus Ro. ab Heluetiis pulsus, & subingum missus 7
Exercitus timore perculsi fuga 355
Exercitus totius salus, parua in re a liquando consistit 372. 373
Exercitum Caesar lustrat 268. 269
Existimatio falsa quae perniciofa 79.
Explorator falsa renuncians 16. 17
Exsecra uirilitem non se posse re- tuere Caesar ait 493

F

ABII Peligni facinus audax
F 355 *Caedes, ibidem*
Fabius Max. Ruthenos & Aruernos superauit 35
Facere, p sano, hoc est, qd sani eet 111
Facinus memorabile 4. 355. 555
horrendum 578
Facinore admissio se obligantes 200
Factiones Gallorum 21. 152
Factum est metum esse magnum 585
Fagum & abiete Britania no het 114
Falcatae quadrigae Pharnacis 495
Falcium in nauibus bellicis usus 72
Falsum numerum militum aut equitum referentes Imperatori delati 403
Fama in nouitate antecedit 387
Famae celeritas 139 *mira apud Gall.* 174
Fames ac paenuria Afranianorum 84
Fames Caesarianorum militum & tolerantia 185
Familia Orgetorigis, decem millia hominum 3
ex Familia una duo simul in senatu Aeduo esse non poterant 196
Fana pecuniae spoliata 276
Fanum op. 280
Fascium praelationis inuidia 436.
Favonius Scipionem castigans 401.
Fautores Caesaris lxxiij. a Pompeio securi percussi 580
Fausus Sulla 276
Faustus & Afranius uiui a Sitio capiuntur 564. *eorum mors ibid.*
Feminae notitiam intra an. 20. Ger- mani non habebant 158
Feminae a uiris p di hostib⁹ metuē- tes, uiros hostib⁹ ipsae producunt 191
Feminarum pauor i oppugnatione 206
Ferrariae Biturigum 188
Ferrariae officinae a Pompeianis in- stitutae 511
Ferrum in maritimis Britanniae lo- cus nascitur 114
Festinantiae nimiae malum 358
Festi

I N D E X

Reſtinationis Caesaris	515.516
Fideicommiſſus exercitus	360
Fides Caesaris	579
Fides Caefarianorum militum con-	
ſtantiffima	529
Fides clientum Gallorum	201
Fides tota Italia anguſtior	363
Fidei hoſtili nō temere credēdū	382
Fiducia Caesaris miranda	540
Fiduciaria opera legati	340
Fiduciarium regnum	459
Filia Ptolemaci regis minor ad A-	
chillam ſe conſert	441
Filius in feminino genere , maiori ex	
duabus filiis	466
Finitimos lōge ſūmouēt Germani	159
Flumen uelut circineo circumductum	
circum opidum	127
Fluminis altitranſiūduratio	569
Flumen auertere Caesar molitur	312
Flumine in traſiundo cura Caesaris	
de militibus ſuis	313
Flumina Ro. milites nō morātur	211
Fluſtates Romani dediti	80
Fœderum militarium ſanciedī ritus apud	
Gallōs	174
Folium arborum paſſi equi	402
Fontem curiculo intercipit Caesar .	
262.263	
Forma & ætate commendabiles,pe-	
riculitati	472
Fortiſſimi Gallorū cur ſint Belgæ	1
Fortiter mortui uideri cupiunt Pom-	
peiiani duces uicī Iuba & Petreius	
ſe conſcientes	563
Fortitudo animi , maximum homini	
præſidium	382
Fortitudo memorabilis Caefarianorū	
militum ueteranorum	546.547
Fortitudinis exēplū memorabile	555
Fortuna aduerſa , induſtria ſubleuan-	
da	412
Fortuna Caefari fauet	381.382.474
Fortuna plurimū in bellis poteſt. ibid.	
Fortunæ inclinatio	490.491 in
bello mutatio ac uiciſſitudo	66.

307.381.437.540	
Fortunæ momentum ac uis in re mi-	
litari	163.369.370
Fortunæ motum ſequens Varro	340
Fortunæ mutabilitas	460.461
Fortunæ mutatio	310
Fortunæ uis	167.171.409
Fraternæ pietatis exempla. 14.88.*	
Zelus & a mutatio	12.13.14
Frenati equi & infrenati in bellis	510
Erigeris tolerantiffimi Sueui	83
Frigoribus expoſita eſt Gallia	11
Frumentum dedititius ſuis da. idum	
curat Caesar	19.20
Frumentum duplex bene meritis	1.20
ſar largitur	40.
Frumentum militibus certis diebus	
admettebatur Caesar	11.12
Frumētum ſuum Heluetij cōburunt.	4
Frumentum anguſtia premitur Caesar	
392.393	
Frumēti cōdēdi mod⁹ apud Afrōs	543
Frumenti modia M. CCC. Caefari	
offeruntur	523
Frumenta & ædificia propria cor-	
rumpentes Galli	116
Frumēta intra munitiones ſata	402
Fuga Ambiorigis mira	173
Fuga pernox	18
Fugæ hoſtes celandæ ratio	252
Fugæ ſimulatae fraus	358.359
Fugæ ſpem ſuis adimit Caesar	17
Fugitans multorum ſe fidei commit-	
tēs. in piculo maximo uerſatur	264
Fugitus etiam legatos de pace mit-	
tebant de ſalutē Pyrenæo	376
Fulvus Poſtumi⁹ aduſor Lētuli	405
Funera Gallorum magnifica	157
Fuſius Calenus Caefarianus	367.
eius induſtria	400
Fuſius Corta occiditur	174

G

ÆALI pop.	216.224
Gabinus in Illyricum uenit.	
473.474	
Gabinij Caefariani felicitas	473.
● ● 2 infeli-	

I N D E X

infelicitas & mors 474
 Gabiniani milites 365. 434. 439
 Gadiuani Caesaris fautores 341 343.
 Gaius Suebionum rex 44
 Gaius regis Suebionum filii Caesaris
 deduntur 50
 Galarum tegmenta ex uiminibus 404
 Galarum 506
 Galliae diuisio 1. 152
 Gallia l'inter bellum suscipit sine
 praesidio in periculo 267
 Gallia ois ad Septentrionem est 11. 94.
 Gallus hominis pacata 62
 Gallus ante tumultuatur 66. 67
 Gallia prout 208. Caesaris decreta. 26
 Gallia tanquam praedae Germanis
 & Romanis exposita 33 subacta
 264 libera esse iussit 35
 Gallia transalpina 177
 Galliae ceterum, cui ne orbis quidem
 terrarum possit obistere 193
 Galliae consensus aduersus Caes. 123
 Galliae consensus in libertate uindi-
 canda 129. 130
 Galliae conuentus Caesar agit & con-
 cilium indicit 146
 Galliae equitatus ad Caesarem in Bri-
 tanniam profecturum conuenit 108
 Galliae & Germaniae morum disci-
 mina 23. 152
 Galliae & Hispaniae regiones salu-
 berrimae 364
 Galliae fertilitas ac opulentia prae
 Germania 22. 23.
 Galliae imperium sibi uindicare uo-
 lunt Heluetii 2 Ariou. &
 Caesar 25 26. 33 34 35
 Galliae motus repentini 120. 140
 Galliae pfidia distribuit Caesar 265
 Galliae principes Caesari gratulatur 20
 Galliae principes secum in Britannia
 Caesar ducit 90. 91
 Galliae prouinciae seruitus 227
 Galliae res gestas Hirtius absoluit 236
 Gallus Gallos prodens 74. 75. 135
 Gallus equos, senatoris filius, interfe-

cus 470
 Galli Belgae 1. 42. 43. 44
 Galli bellicosi 73. 141. 151. 174
 Galli, Celtarum lingua Gallica dicti 1
 Galli concilium sibi indicere permitti
 a Caesare petunt 25
 Galli disciplinae ergo in Britanniam
 proficisciebantur 59
 Galli equites Caesariani delecti 454
 Gallorum equitum mos 169 iustu-
 randum temerarium 218. uirtus
 ac fortitudo mirabilis 306. 502
 Gallus equitibus suis equos adimit
 Caesar 32
 Gallorum ueterum mores ac instituta
 152 usque ad 154
 Galli a Dite patre progeniti 157.
 Graecis litteris utebantur 153 hu-
 manum uictum diu litabant 156
 Cimbrico bello humani corporibus
 uescebatur 227. in bellis sedere so-
 liti 248. iumentis maxime delectati.
 83. etiam senes militat 245. multos
 carros in bellis habet 306. pccro ac
 mirifico sunt corpore 60. religionibus
 dediti, eorumque diu. ac uota 156. 157
 armati in concilium ueniebant 142.
 nouis rebus plerumque student 85.
 Galli in copias Caesaris 298 Iubae
 regis 359 Pompeii 368
 Galli peditores & exercitu Caesaris 52. 149.
 Galli scorpione dicti 191
 Galli urbes suas ipsi incendunt 183
 Gallorum aduersus Romanos coniuratio
 67. 142. odiu & insidiae 125. 126.
 127. 174. rebellio 42. 64. 146. 176
 Gallorum ante Caesaris aduentum
 annua bella 153
 Gallorum coniugia 157. consilia subita
 & repentina 67. 85 consuetu-
 do erga liberos suos natu minores
 157. domicilia in aestu 164. mos
 in rumoribus nouis excipiendus 85
 Gallorum cum Caesarianis pliu 65. 219
 Gallorum disciplina ex Britannia ab-
 lata 154

Gallorum

I N D E X

Gallorum duces ad Alexiam	225	diripitur atque incenditur	181
Gallorum & Belgarum eadem est op pugnatio	45	Genabensis perfidia, eiusque ultio. pag.	185. 192
Gallorum fortitudo 160. industria ac solertia 188. infirmitas 89. leuitas ac mobilitas 42. 69. 85. libertas 174. mollires in aduersis 75. temeritas innata	202	Genera a fœcero proscriptus	142
Gallorū facinus memorabile in mor- tis pro patria contemptus 190. 191		Generatim in bello constituendarum nationum astus	38
Gall. fuga ac clades 66. 230. 233. 234		Geneua Allobrogum op.	5
Gallorum Germanorumq. Labienii norum casus	525. 526	Genusum flu.	414
Gallorum immensæ copiae	124	Gergobia op.	176. 404
Gallorū ingenia cædida & apta 548		Gergobina Besiorum op.	179
Gallorum inter se discrimina & so- cietatis duæ	21. 152	Gergonia Aruernorum op. 197. 198 Eius oppugnatio	205. 207
Gallorum mira consuetudo in concilij armati indictione	141	Germani & Gall. morū discrimē 152. 153. 154. 155. 156. & dein.	
Gallorum nobilium genera duo. Drui- des, & Equites	153. 154	Germani ab Amatorumq. persecutione in Romanos conuersi	171. 172
Gallorū p̄cipui Belgae, & Aedui 271		Germi ab Heluetiis saepe uisti 29. 30	
Gallorum principes ad Caesaris pedes se obiciunt	21	Germani agros in Gallia sibi dari a Caesare petunt	86
Gallorum tutelam aduersus Arioni- sum Caesar suscepit	24. 30. 33	Germani auxiliares 149. 217. 241. 264. barbari. a. feri 243. 6. bella nō deprecatur 86. importati iumē- ta nō utuntur 87. quattuordecim an- nis tecta nō suuentes 26. fo. t. nam cōtra Roma. tertio experiri nolunt 141. Suerus se in pares facit 86	
Gallus ignota Britannia	94	Germani quādo primū & qua ratio- ne in Gallia trāsierint 21. 24. 25 33. 89. 90. 152. 153. idē pulsi 39. 40	
Gallicarum nauium forma	70. 71	Germani Caesariani Pompeianos caedunt	399
Gallica classis aduersus Romanos	72	Germani equites D. C. in cohorte praetoria Caesaris	182
Gallicae plebis uilitas	153	Germanorū equitū uirtus	463. 464
Gallicus uictus cum Germanico non conferendus	22. 23	Germani pedites summæ uelocitatis inter equites pugnates 37. 38. 259	
Gallico agro Germanicus ager non comparandus	23	Germani leuis armaturæ	325
Gallicorum murorum forma	189	Germani transrhenani continenter cum Belgis pugnantes	1
Gallinam Britannii non gustant 114		Belgis aduersus Ro. coniuncti	43
Ganymedes eunuchus, nutriticius Arsi- noes	445 eius odium 459	eos Caesar ulciscitur	151
impotens regnum	ibid.	Germani & Galli Labieniani cum Caesarianis fide data acceptaque colloquentes	517. 518
Garites Romanus dediti	80	eorum Labienianorum clades 528	
Garoceli Galli	7	Germanorū ad Caesarem legatio. 88	
Garumna flu.	1		
Garumni Aquitani Rom. dediti	80		
Gebenna mons	178. 211		
Gemella legio	364. 365		
Genabum, Carnutum op.	174. 239.		

I N D E X

retenta 89. 90. aduersus Romanos
dolor & odium 125. arrogantia 86
cultus corporis 158. cum Romanis
coſſit 39. 40. clades ac fuga 40. 90
Germanorum matres ſam. proeliandi
tempus ſuis praefcribunt 38
Germanorum magnitudo corporis ac
terror 28. mos in bellis parandis
152. 160. auditas 138. 139. perfidia
& ſimulatio 55. peccitas 35. 36.
ſupſtitio in proelio ſuſcipiendis 38.
trepidatio 90. uagatio ſeu peregrina-
tio. & error 159. uictus 158.
uirtus 218. 219
Germanorum omnis uita in uenationibus &
ſtudio rei militaris conſiſtit 158
Germanorum Uſipetum aduersus Me-
napios dolus 84
Germanos Galli quondam uirtute ſu-
perabant 160
Germanos in Gallia inueteraſcere in-
dignantur Galli 42
Germanos non eſſe formidandos mili-
tibus ſuis Caſar oſtendit 29. 30
Germanos Caſar debellat, & Germa-
nico bello ſine imponit 86. 87. 91
Cetera, quae ad Germanorum de-
ſcriptionem, morem & inſueta perti-
nent, uide pag. 158. 159. 160. & ſeq.
Getuli & Numidae, Marii beneficia
rii 520. 522. ad Caſarem defi-
ciunt 523. 528
Getulorum Conſidii comitum auari-
tia ac crudelitas 562. 563
Getulorum duo opida capiuntur 514
Getulorum equites ſine frenis 540
Gladiatores Caſaris libertati confir-
mat Lenuſus 181
Gladiatoria familia Milonis 178
Glans inſcripta uice epistolae miſſa.
574. 577
Glandes ſuſae 511
Gloriae cupiditas 149. 150
Glaſto ſe inſciunt Britanni 115
Gobanitis patrum Vergetorix 176
Gomphi a Caſare non toto die expu-

gnati 417. 418
Gordunni, Nerviſſimum clientes 130
Graece ad Ciceronem ſcribit Caſar 136
Graece indocti Nerviſſimi ibidem
Graeci contra Rom. imperium pugna-
re nolentes 370
Graecis litteris Galli olim uſi 155
Grando Saxorum in exercitum Ca-
ſaris cadens 530
Gravis armaturae miles legionarius
pag. 547
Grudii Nerviſſimum clientes 130
Gramus natura excellens 571
Gubernatores Caſariani minus pe-
riti 309
Guturnatus, ſeu Gutruatus, aut Cotua-
tus, Carnuturum factionis princeps,
occiditur 160. 161

H

ABITATIONVM mercedes

H annuac conductoribus do-
natae 377
Hadrumetum op. 346. a Caſare ob-
ſidetur & capitur 500. 513
Hadrumetanorum multa a Caſa. 585
Haliacmon flu. 387
Harpagones 309. 576
Harades, pop. 22. 27. 39
Helenter, pop. 224
Hells opid. 399
Heluetia omnis ciuitas in quatuor
pagos diuiſa 8. 9
Heluetii ceteris Gallis praestantiores
1. Germanis ſuperiores. 30. Roma-
num conſulem occidunt, exercitum
ſub iugum mittunt. 7. 8. Caſarianos
caedunt. 11. a Caſare caeduntur
9. 17. 18. 29. obſides accipere non
dare ſoliti. 10. opida ſua comigra-
turi incendunt. 4. ea reſtituere iubentur
19. 20. profectionem in Galliam
adornant 3. quare patriam relinque-
rent 21. eorum iter 4. 5. 6. Rhodani
transitu a Caſare prohibentur 8.
Graecis litteris uſi 20. Eorum con-
iuratio 2. feritas ac pernicacia in
bello

I N D E X

<i>bello</i> 17. 18 <i>fuga</i> 18. <i>in</i> <i>Antia</i> 9.	<i>Hispaniae ulterioris secunditas & situs</i> 571
10. <i>legatio</i> <i>supplex</i> ad <i>Caesarē</i> 19.	<i>Hispaniae ulterioris potitus</i> <i>Cn. Pompeius</i> <i>adolescens</i> 566
<i>mos</i> in iudiciis 3. <i>perfidia</i> <i>aversus</i> <i>Romanos</i> 9. <i>virtus</i> 10. <i>Cetera</i> <i>inde</i> pag. 1. 2. 3. 4. & <i>deinde</i> .	<i>Hispaniarum deditio</i> 353
<i>Helus</i> <i>pop.</i> 178. 216. 217	<i>Hispaniam M. Octavius a Caesare abalienat</i> 368
<i>Heraclea</i> <i>Sentica</i> 216	<i>Homines a Gallis prouicinis immolati</i> 155. 156
<i>Hercinia</i> <i>sylua</i> 160. <i>eiusque</i> <i>ferae</i> 161. 162	<i>Homines delicati aut duri, ut fiant.</i> 2. 82. 83
<i>Herculis</i> <i>fanum</i> <i>Gadibus</i> 341	<i>Homines libenter id quod uolunt credunt</i> 75
<i>Herculis</i> <i>fano</i> <i>ablata</i> <i>restituit</i> <i>Caesar</i> 344	<i>Homines perdit & latrones ab agricultura & quotidiano labore ad bellum inclinantes</i> 73. 74
<i>Herminius</i> <i>mons</i> 478	<i>Honoribus bene meritis Caesar promouet</i> 399. 400
<i>Hiadertinorum</i> in <i>pop. R.</i> <i>officia</i> 473	<i>Hordeum pro frumento accipere Caesariani non recusabant</i> 396
<i>Hibernia</i> <i>insula</i> 115	<i>Hordeo corrupto & panico uetere se alentes</i> <i>Masilenses</i> 345
<i>Hibernorum</i> <i>Caesaris</i> <i>expugnandorum</i> <i>consilium</i> <i>apud</i> <i>Gallos.</i> 123	<i>Hordeo frumentum auctum</i> 403
<i>Hiemare</i> <i>sub</i> <i>pellibus</i> 372	<i>Horribili castrorum species</i> 197. 198
<i>Hiemis</i> <i>importunitas</i> 80. 104	<i>Horrorem ad spectus gladio sibi conciliant</i> <i>Britanni</i> in <i>bellis</i> 115
<i>Hiemes</i> in <i>Gallia</i> <i>naturae</i> 94	<i>Hortationi</i> <i>iubi</i> <i>locus</i> <i>non</i> <i>sit</i> 449
<i>Hiempsal</i> <i>rex</i> 536	<i>Hospitalitas</i> <i>Germanorum</i> 160
<i>Hippo</i> <i>regius</i> 564	<i>Hospitium</i> <i>sacro sanctum</i> 576.
<i>Hippotoxotae</i> 365. 510	<i>eius</i> <i>uolati</i> <i>nefas</i> 575
<i>Hispalis</i> <i>opidum</i> 141. 143. <i>Eius</i> <i>olueti</i> 585. <i>eiusdē</i> <i>turbatio</i> <i>ac</i> <i>molestia</i> 591. <i>a</i> <i>Lusitanis</i> <i>oppugnatum</i> <i>ibid.</i>	<i>Hostis</i> <i>consilia</i> <i>qualiter</i> <i>accipienda.</i> 124. 125
<i>Hispalensibus</i> <i>ingratitude</i> <i>exprobrat</i> <i>Caesar.</i> 595. 596	<i>Hostis</i> in <i>acie</i> <i>tollēdi</i> <i>ratio</i> 141. 144
<i>Hispani</i> <i>equites</i> 122	<i>Hostis</i> in <i>iniquum</i> <i>locum</i> <i>pertrahendi</i> <i>stratagemata</i> 150
<i>Hispani</i> in <i>castris</i> <i>Caesaris</i> 525	<i>Hostem</i> <i>communem</i> <i>Germanum</i> <i>Sequanum.</i> <i>Aedunorum</i> <i>odio,</i> in <i>Galliam</i> <i>inducunt</i> 152. 153
<i>Hispanorum</i> <i>auxilia</i> <i>Gallis</i> <i>aduersus</i> <i>Romanos</i> 78	<i>Hostium</i> <i>beneficio</i> <i>Domitius</i> <i>periculum</i> <i>euadit</i> 287. 288
<i>Hispanorum</i> <i>pugnandi</i> <i>ratio</i> 301. 302	<i>Hostium</i> <i>contemptio</i> 137
<i>Hispanorum</i> <i>seditio</i> <i>inter</i> <i>se</i> 487	<i>Hostiū</i> <i>res</i> <i>prius</i> <i>diligēter</i> <i>explorandae</i> <i>quā</i> <i>proclium</i> <i>committas</i> 358. 359
<i>Hispaniae</i> <i>caput</i> <i>Corduba</i> 567	<i>Humani</i> <i>corporib⁹</i> <i>nescientes</i> <i>Galli</i> 227
<i>Hispaniae</i> <i>cura</i> <i>Caesari</i> 342	<i>Humanitas</i> <i>prouinciae</i> 8
<i>Hispaniae</i> <i>principes</i> <i>ad</i> <i>Caesarē</i> <i>trans</i> <i>eunt</i> 318. 319	<i>Hybridae</i> <i>a</i> <i>Labiēno</i> <i>conscripti</i> 510
<i>ex</i> <i>Hispania</i> <i>apportabatur</i> <i>necessaria</i> <i>ad</i> <i>armandas</i> <i>naues</i> <i>Caesaris</i> 106	
<i>Hispanicae</i> <i>res</i> <i>tam</i> <i>Pompeianorum,</i> <i>quā</i> <i>Caesarianorum</i> 297. 298. 352. 353. 396. & <i>deinde</i> 566. 567	
<i>Hispaniae</i> <i>duae</i> <i>a</i> <i>Caesarianis</i> <i>pacatae</i> 412	

I ACTVRS rei familiaris etiam criminum pericula addita	479	turione Caesariano capto 528	528
Aethernia insula	115	Impatores munera ac dona ab amicis accipiebāt re bene gesta 493.494	493.494
Iberus flu.	311	Imperatores rerum gestiarum felicitate benivolentiam exercitus sibi pa- rant	350.351
Iccius & Antebrogus Rhemorum legati	43	Imperatores, quibus exercitus non pa- reat, ipsos saepe in culpa esse 30	30
Iccii angustiae	40	Imperatorum auctoritas, qua re ma- xime crescat, aut contra 193.194	193.194
Ignis iaci solitus	572	Imper & alacritas, pcurredi ī pugnae commiſſione non est inutilis 416	416
Ignis supplicium cum Igne pugnantes Caesariani	4. 176. 177	Improbiorum timor	351
Igni viui combusti Faradenses expu- gnati	558	Imprudētia excusationem Caesar admittit 99 eam prudēti regi non conuenire	491
Ignibus nocturnis produntur aliquan- do milites	397.398	in Impuberes etiā saeuit Bibul ^o	385
Ignominiosa missio quorundam Cae- sarianorum	529 534.535	Incendia aedificiorum, incursionis ho- stium vulgare signum	238
Ilerda op.	298.312	Incognitis rebus magis terremur	335
Illurgauonenses pop.	310	Incommodis accipiendis Vercingen- torix auctoritas crescit	194
in Illyrico gesta 62. 66. 67. 106. 473.474		Incursionu hostilis vulgare signū	139
Imanuentius Trinobantium rex	118	Index coniurationis excruciatu	482
Imitatores solertissimi Galli item Alexandrini	188 445	Indicium glande scriptū missum	577
Impedimentorum agmen in expedi- tionibus mediocre	242.243	Indiligētia Aed. ī re Caesariana	279
Impedimentorum respectus in radu- bia	127.128	Indo rex	572
Impedimentis amissis bellum geri nō posse	182.183	Induciarū genus ex misericordia	237
Imperator a militibus appellabatur nonnumquam	353	Inducias Pompeiani postulant a Cae- sarianu & impetrant	373
Imperator salutatur Curio	348	Induciomari Treuiri simulatio	108.
Imperatoris aliae sunt partes atque legati	398	109 dolus ac defectio	122.123.
Imperatoris consilium milites expla- rare non debere	29.30.208	141 fuga 140 caedes	143
Imperatoris conspectus, oratio ac prae- sentia militibus animos addit, & conuertit	31.57	Inermes aliquando Germani terrore Romani adfrentes, postea armati ac uictores, spreti, & superati	29.30
Imperatoris in conseruandis militibus studium	318 in commiſſione pu- gnae officium	Infatib. ī ardore pugnae nō pcutū.	192
Imperatorem se appellat Scipio	384	Infidelitatis suspicio graui	353
eo nomine indignus censetur a cen-		Ingratos ac pſidos Caesar ulciscit	447
		Inimici alter alterum seruantes	134
		Inimicorū suorum gloriā & exulta- tionē Caesar aliquādiu tolerat	520
		Iniurias & publicas & priuatas Cae- sar de Heluetijs ultus	9
		Iniurias publicas Caesar non sibi ſu- mit ut remittat	492.498 Inopiam

INDEX

Propiam excusare, mediocris est ani-
mi 377
Insidiae Labieni aduersus Caesarem
532 detectae 543
Insidiae praemoniti min^o nocēt 149
Insidiarius occultadarū fraus 469. 470
Insidii & dolis aduersariorum mili-
res suos assuefacit Caesar 548
Insignia sibi in proelio accommoda-
bant milites Romani 55
Insignium & signorum militariū oc-
cultandorum fraus 204
Insōtes etiā & innoxios nōnūquā aus-
sus sacrificabat ueteres Galli 156
Instar legionis uidetur 407 instar
cohortium 457
Institutum optimum in uanitate ru-
morum coercenda 158
Insulae circa Britanniam 115
Integrum, quid dicatur 469
in Integrum a Caesare restituti, qui se
illi initio belli ciuili obtulerāt. 363
Intercessio tribunicia 275
Intermittere dare obsides, hoc est ces-
sare & protrahere 101
Interfectus amissam uitā se restituere
non posse, Caesaris responsū 453
Interpretes quotidiani 14
p Interpretis Caesar Gallis locutus 14
Inuis magis terremur 331
Issa, uel Hissa insula 368. 477
Isthmum Caesar munit 400
Italia sine uulnere a Caes. cap. 412
Italia sine Sicilia & Africa teneri
non potest 352
Italiae facultates & existimatio 145
Itineru Caesa. ad hostes, asperitas 316
Itineris difficultas in Africano exer-
citu 322. 323
Ithyrae naves 511
Itrius portus 107
Iuba Numidiae rex, Pōpeiū hospes &
amicus 347. 479 Caesaris hostis
514 auxilia Pompeio suppeditat
479 elephātos xxx. ad Scipionem
adducit 531. auxilia a Scipione

Pōpeiano abducit 515 ad Pōpē
male pugnat 348. Uticensis occi-
dit 356. Curionem Caesarianum
uincit 360. ei crudelitas 362. 543
544. 549 superbia & arrogantia
537 terror apud Caesarianos, &
rursus cōtēptus 530 531 angustia
511 523. 524. 536. 562. mors 563
Iudiciorum mira forma, ut alij audi-
rent, alij iudicarent 363
Iulius Caesar eos. creatur 363
Vide, Caesar
Iulianae legiones, Caesaris legiones
525. 526 & quoties occurrer-
t lumenta alta tolerata 514
Iumenta sua sarcinaria Africani
ipsi occidunt 324
Iumētū maxime delectatur Galli 53
Iunij pacemtentia 576 Iuppiter 156
Iura mens altissimus 2. 6
Iusurandum Labieni in fauorem Pō-
pēij a Caesare mutuenti 371
Iusurandum temerarium equitum
Collorum 218. 219
Iuri iurando hostili fidētes Caesariani
trones, i pernicia suā se dedūt. 382

L

L ABIENI Caesaris legati castra
oppugnata 142. Eius stratage-
mata ibid. 148. 149. 150. 212.
213 supplementum 212. cū Gallis
proeliū 214. 215 uirtus 196 197
Labienus a Caesaris inimicis ad defectio-
nē sollicitatur 269 Cingulū opidū
exaedificat 282. Tōpeio iurat, &
idē facere cogit, nisi uidet, in castra
se reuersurū negat 473. Leptim op-
pugnat 518. legatos, tribunos, cōi-
riones, &c. 371 372. Eiusdē cū Va-
tinnio de pace altercutio 376. aduer-
sus Caesarianos crudelitas 411. aspe-
ratio ad Pōpeij 421 423. acies
Caesare 507. 508. insultatio i milites
Caes. 508. insidia aduers^o Caesare 533
532. detectae 543. fuga & clades
525. 526. 532. 545. 546 550. mors
588) Labor

I N D E X

Labor, qui labores omnes finiat, non ingratus	315
Labores intolerantes Galli	187. 194
Labori ac duritie a pueris student Germani	158
Labrum dumtaxat superius non radunt Britanni	116
Lacetani ad Caesarem transiit	310
Lacrymae fictae	460
Lacte & pecore uiuunt Sueui	82
Lacte, caseo, carne uiuunt Germani	158
Lacus Lemanus	2.6
Lanistae in modum Caesar suos ut tirones aduersus elephantos instituit	547. 548
Largitio Caesaris	344
Largitione nimia, disciplina militaris soluitur	478. 479
Largiter posse	13
Lacinate pop.	288
Larissa, op.	418. 429
Latentibus & ignotis rebus magis confidentius atq. etiam terremur	331
Laterensis 451. coniurationis coniuratus interficitur	482
Latrobrici patriam suam deserunt	4.
reducunt 19. eorum numerus	20
Letrocinia apud Germanos infamia quae non sint	159
Latroes dicti Rom. ab Aeduis	200
Laudes suas libenter hies deponunt	358
Laureae insignia Pop. non prebent	411
Legati ad quos mittantur, iis auctoritatem attribui, Pompeij dictum	294
Legati aliae sunt partes, atque imperatoris	398
Legati cunctatio absente eo, qui summam imperij teneret	74
Legati Heluetionum ad Caesarem.	5
Legati iure gentium sacro sancti	68
Legati officium	340
Legati singulis praefecti legionibus	205
Legati uiolati ueniam a Caesare deprecantur Britanni	99
Legatorum uiolatorum ultio	73
Legatos Caesaris Galli uolant	68

Pompeiani item	580
Legatos de pace tuto ad Pompeium mittere optat Caesar	374
Legatos Germanorum fraudulentos Caesar retinet	89. 90
Legio centuriones suos caedens	483
Legio gemella	364. 365
Legio septima frumentatrix	101
Legio VIII. praesidio nonae esse iubetur	424
Legionis nonae imminutio atq. adfictio	408. 424
Legionis decimae uirtus, & pretium apud Caesarem	30. 31
Legio XI. Caesaris impar ceteris	242
Legio XXVII. tironum	382. 387
Legio tricesima sexta	472. XXXVII. 448
Legio tironum	381. 382. 386
Legio uernacula	343
Legio ueterana	383
Legione una Gallia ulterior obtenta	5
Legiones a duce pfuga tradita	349
Legiones Caes. ueteranae & nouae	242
Legiones Caesari de pauore suo se excusant	31
Legiones duae Caesari detractae, Pompeio traditae	271. 278. cae prima- ria erant in exercitu Pompeij
Legiones X. magnus numerus	275
Legiones Pompeij	365. 570. 571
Legiones semper duae pro castris Caesaris excubabant	190
Legionum Caesarianarum in hiberna distributio	121
Legionum inter se dissidium & consensus	481. 483
Legionum Romanarum robur admirabile	65. 66. 148. 247. 248. 249. 596
Legionibus singulis, singuli legati, & quaestores praepositi	39
Legionarij militis robur	547
Legionarij in equos impositi	32
Legionarij Scipionis ad Caesarem deficiunt	523
Leguminibus etiam contenti erant	Caesa-

I N D E X

Caesariani milites in inopia	396	Libertas Gallorum	67.174
Lemonices populi	224	Libertatis cupiditas	* dulcedo 69
Lemonium, op.	254	stimulus	225.309
Lenium op.	591	Libertini & serui in militiam adseri psi	510
Lenitas Caesaris 320. uide, Caesaris lenitas.		Libo Pompeianus cum Caesare ad Oricum colloquitur	374. insulam
Lentulus Asculum expellitur	282	Brundisiam occupat	379. Cae- sarianos terret ibid. Brundisio discedit 380. Vide, Scribonius.
Lentulus & Marcellus Coss Caesaris hostes 268. 281. Roma metu Cae- sari aufugiunt	281. 289	Liburnica classis Pompeiana	365
Lentulus Marcellinus quaestor Cae- sarianus	405	Licentiam militarem Caesar casti- gat	535. 536
Lentulus cōsulis aes alienū	274. odium in Caesarem	Licinius Damasippus	362
Lentulus Spinther Caesaris beneficiari⁹	287. Eiusdē fuga 282. mors	Lictores habere priuatis non licebat. pag.	276
Lenunculi, nauigia piscatoria	361	Ligarius, Afranianus, captus a Cae- sare necari iussus	542
Lepidus Procos in auxilium a Cossio uocatur 485. mediat inter Cas- sium & Marcellum	487	Ligario, C. Confidij filio, Caesar igno- scit	560
Lepontii populi	87	Liger seu Ligeris flu. 68. 177. 210. 218	
Leporem Britannii non gustant	114	Lini in munitionibus Alexiae	223
Leptis opidum 483. ciuitas immunis, & libera	503	Lilibaeum promontorium	499
Leptim opidum, Labienus oppugnare conatur	518	Lingones pop.	18. 19. 30. 87
Leptitanorum multa a Caesare	565	Lintrii usus in fluminib⁹ traiciēdis	8
Leuci Nerviorum clientes	130	Liscus Aeduus Dumnorigem apud Caesarem desert	11. 12
Leuci pop.	30	Litata internecio, hoc est ulta	583
Leuis armatura inter equites inter- iecta	511	Litauicus Aeduus, eiusque fratres 198. 202 eius perfidia ac fuga pag.	199. 200. 201. 209
Leuis armatura mirifica, si legiones quoque accedant	547	Litora omnia a Tōp tenebātur	393
Leuis armaturae pedites	249	Litora omnia uenas aquae dulcis ha- bent	447
Lexoni⁹ seu Lexobi⁹, aduersus Roma- nos conspirant	69. 73	Litterae Caes. Graecae ad Cicer.	136
Lex Aeduorum de magistratibus creandis	195	Litterae Caesaris uix atque aēgre in senatu recitatae	272
Lex Pompeij, & Crassii	270	Litterarū perferendarū difficultas	136
Lex Iulia	281	Litteris disciplina Druidum non man- dabatur	154. 155
Lex Pompeia de ambitu	363	Loci consuetudine miles nōnumquam mouetur	302
Leges Coeliae duae	377	Loci iniquitatis incōmodū	206. 232
Liberius etiam locutus Caesar sua bona restituit	344	Locorū mutatio pp salubritatē	269
Liberorum, obsidum nomine abstra- ctorum, dolor	64	Longarum nauium agilitas	111. 112
		Longinus Caesarianus	481

Longu

I N D E X

Longurj	395	L. Piso Caef. focer	9.277. ei ^o mors	9
Lorica	222	Luceria, op.	288	
L. Aemilius decurio equitum Gallo-		L. Plancus Caefarianus	299.507	
rum	16	L. Pupius centurio a Caefare captus		
L. Afranius legatus Pompej	297	dimittitur	287	
proditionis postulat	420	L. Racilius aduersus Caesium conspi-		
L. Aurunculeius Cotta legatus	121	rat	480 eius mors	482
Eius prudens confilium	124	L. Roscius	121.140.274	
uulnus	129 mors ibid.	L. Rubrius in potestatem Caefaris		
L. Caefar adolefcēs legatus	217.227	uenit	287	
Caefari Vricā ueniri obuiā it.	560	L. Septimj trib. militum aduersus		
L. Canule ^o legatus, Caefarianus	392	Pompeium crudelitas	435	
L. Casti ^o cōsul ab Heluetijs caesus.	5.9	L. Sertorius	311	
L. Cassius Lōginus Caefarianus	386	L. Straberius Pōpeianus Apolloniae		
L. Cella	560	praefectus, clam inde profugit	371	
L. Cispinus Caefarianus	541	L. Sulla	16	
L. Cotta	129	L. Thorj apud Cordubēses terror	484	
L. Decidi ^o Saxo Caefaria miles	314	L. Ticiā eques Ro.	528	
L. Domitius	276 in Caefaris pote-	L. Titius trib. mil.	483	
statem uenit	286 Eius fuga	L. Tiburti ^o in colloq ^o uulneratur	376	
L. Domitj sentētia de tribus tabellis		L. Torquatus Orici praefectus Pom-		
indicibus dandis in caussa eorū qui		peianus, se & Oricum Caefari de-		
a Pompeio non stetissent	420	dit	370.371 Eius mors	564
Eiusdem mors	431	L. Valerj Praeconini legati mors	76	
L. Fabj centurionis seu uirtus seu		L. Varenī centurionis egregium pro		
temeritas miranda	206.207	inimico facinus	134	
L. Hirtius a Pompeio ad Parthos		L. Vibullius Rufus bis in Caefaris		
missus	419	potestatem ueniens, ab eo semper		
L. Iunius Patiecius	567	dimissus	369	
L. Laterēsis, Praetor appellatus	481	Lucreti ^o Hispilo, Pōpeianus	366.357	
L. Laterensis mors	482	Lucretius Cadurcus, homo audax.		
L. Lentulus cos.	272 Eius mors	pag.	177.178.256.257.258	
435 Vide, Lentulus	272	Luminibus accensis noctis Uticam		
L. Licini ^o Squillus Caesium sauciat	481	Caefar peruenit	560	
L. Luceius Pompeianus	375	Luna plena uis ē aestib. maritimis	100	
L. Mallj proconsuli fuga	76	Luna nisi noua Germ. nō cōtēdere	38	
L. Manlius praet. Pompeianus	288	Lunata castra	553	
L. Mergilio	480.482	Lunei ^o Regul ^o Hadrumeti p̄fect ^o	560	
L. Metell ^o tri. pl. Caefari obicit.	295	Lusitania	297.480	
L. Minucius Basilus	163	Lusitani Hispalim oppugnant	591	
Eius ad Caesarem epistola	579	Lusitani leuis armaturae	305	
L. Munatius Plancus	121.122	Luteria Parisiorum	146.211	
L. Nasidius Pompeianus	330	incenditur	212	
L. Paullus consul	267	Lux seu dies pudorem malefactoribus		
L. Petrosidj aquiliferi mors	130	affert	315	
L. Piso	274	Luxuries Pompeiani exercitus	428	
		Lyssum op.	381.382.383.390	

I N D E X

M

ACEDONES equites in Pö-

M pey copii 365

Macedoniae pars libera 386

Machinae bellicae Romanorum barbari admirationi sunt 60

Machinae uariae Alexandrinae 445

Magetobriae aedes 23

Magistratus Gallorum 158

Magistratus bellici apud Germ. 159

Magistratus lex apud Aeduos 195

Magistratus praepostere decernuntur Romae 276. 277

Magistratus Romani sacrosacti 596

Magnitudo animi Caesaris 519

Magnitudo corporis & uires ut parentur 83

Malaca urbs 488

Malacia ac tranquillitas mari 73

Malo praesente, aliis malis mederi. pag. 323. 324

Malcus Nabathaeorum rex 443

Mädubiorü fames ac miseria 227. 228

Mädubratius adolescens Britan^{us} 1:8

Manlius Tuscus 481

Manu sata Pompeij 393

Manus ferreae 309

Manus rebellis uictis praecisae 264

Manibus praecisis dimissi tabellarii capti 573

Marcelli odiü aduersus Caesarē 270

Marcellus Cordubae pfect^{us} 484. contra Cassiū dux electus. ibid. castra ad

Cordubam posuit 485. Ullā obsidet 486 cum Cordubensibus a Cassio

deficit 484 Vide, M. Marcellus.

Marcus Crissus praesidio Theben-

nensibus a Caesare mittitur 550

Marcomanni Germani 39

M. Acilius & **Stati^{us}** **Murens** legati Caesaris 373

M. Antonius legatus Caesaris 230. quaestor 237. 268. Brundisio pest

379. Eius sacerdotii petitio 268

M. Antonius, **Q. Cassius** trib. ple.

Caesaris fautores 273

M. Aquinius nouus homo 536

M. Agnio Cat. fil. Caesar ignoscit 560

M. Aristii trib. militum misera caedes 202. 203

M. Bibulus Pompeii praefectus maris maximus 367 Vide, Bibulus.

M. Calidii sententia de rep. in dissensione ciuili Pöpeti & Caesaris 273

M. Cato Uticensis 512. 523. 558. 559 Vide, Cato.

M. Coelius, Praetor Rom. 376

M. Crassus a Parthis interfectus 384

M. Eppio Caesar ignoscit 560

M. Fauonius Pompeianus 387

M. Lepidus praet. 344

M. Marcelli sententia de rep. in dissensione Caesaris ac Pompeii 272. Idē

Praet. appellatus 485. Eiusdem prudentia 486. 487. 488. 489

M. Messalla & **M. Piso** consules 26

M. Messalla legatus 517

M. Octavius, Pompeianus 366. 367. 368. 475

M. Opimii, praefecti equitum Scipionis, mors 389

M. Petreii cēturionis pclarū facinus 207. Eiusdē fauor erga Caesarem

387. Fauor erga Pöpetiū 508. 509 uuln^{us} 510. 511. fuga 562 mors 563

M. Plotius i colloquio uulneratur 376

M. Pomponius, Caesarianus 431

M. Rufus, qstor 346 361. eiusdē sententia de Caesare & Pöpetio 272. 273

M. Sullanus 148

M. Tiro ignominiose mittitur 359

M. Tit^{us} Arionisti hospes 36. de manibus Germanorum ereptus 40

M. Trebius, Gallus 67

M. Valerius Proculus 36. 40

M. Varr. in ulteriore Hispania legati nutario 340. Eius legiones 484

Marcomanni pop. 39

Mare bis aestuas xii horarū spatio 70

Mare cōclusum, & mare apertum 68

Mari transitu Caesarem prohibere

Pompeius conatur 366

Marinum

Mariū oīm nō eādem esse naturā 68
Marii affinis Caesar 520
Maritimorum Gallorum rebellio ad uersus Caesarem 67. 68. 69. 70
Maritimorū opidorū munitio 69. 70
Marrucini pop. 288. 354
Mars 156
Marsi centuriones perfugae 348
Marforum militum uirtus 285
Masilienſes docti 337
Masilienſiū res 295. 296. 297. 308. 309. 310. 329. usq. ad 335 & 4338. usq. ad 342. dein 344. 345. 346. Eorum nomini & uetustati defert Caesar, ne eos perdat 345.
Materiari. frumentari 222
Materfamil. de muro si deiciēs 578
Materiae inotia laborat Africa 521
Matiscona, opidum 235
Matrona fluius i. Maturrima 25.
Mauri equites 503
Mauri egtes elephatorū p̄sidiū 555
Maurorum equitum duo millia a minis triginta Gallis equitibus in urbem repelluntur 502
Mazaca, op. 490
Mazarae, telorum genera 18
Mediomatrices 87. 224
Medobriga. Lusitaniae opidum 498
Meldae locus 109
Melodunum, op. 212
Memorabile Caesaris factum in difficultate pecuniaria 363
Memorabile Caesaris documentum in reficiendis militibus 413
Memoriae exercitatio 155. 156
Memorabilis cas⁹ i cōflictu nauali 239
Menapii Galli 44. 69. 80. 105. ab Usipetibus oppressi 84 Eorū uastatio 105. rebellio 145. deditio 148
Mendaciū usus in captandis militum animis 199. 200
Menedem⁹ Macedoniae p̄iceps 386
Mercatorum commercia cur admittant Sueni 83
Mercaturae commercio nationum

uires eneruari - -
Mercurius praecipue apud Gallos colebatur 156 Metiosedum, op. 214
Metropolis op. in potestatem Caesaris redactum 418. 419.
Messalla Caesarian⁹ Viā custodit 560
Messanae periclitatio 431. 432.
Miles fratris percussor fuisse potuit 585
Miles non minus modestia & continentia quam uirtute & animi magnitudine commendabilis 209
Militis aduersus imperatorem ingratitudo 434. 435
Militis etiā aegerrimi ac uelut moribundi mirus animus 169.
Militis in Caesarem cauillum 32
Militis ueterani cum elephanto pugna 555
Milites a mane ad uesperam ieiuni in armis stantes 527
Milites ab imperatoria auctoritate pendere debere 208
Milites domum redeuntes, ab accolis caeduntur 40. 41
Milites in conspectu imperatoris enixius contendunt 72
Milites luce magis i offic. cōtinēt 315
Milites prae pauore testamenta condn. 28
Milites ppter res magnas bene gestas peccandi licentiam sumentes 556
Milites seipsos plectētes 413
Militum amor erga Caesarem 327
Militum alacritas agenda magis q̄ reprimenda 425. 426
Militū iportunorū sedātorū rō 558
Militum insolentia 533. 534
Militum magna strages 58. 59
Militum pretium in seditionibus ciuilibus 441
Militū suorū cura Caesari, 70. 139. 186. 239. 285 307. 308. 319. 320. 424
Militum tyronum ruditas 170
Militibus animus uel minima spe uis floriae monstrata accenditur 178
Milites, fortes Caesar honoribus ac mun-

I N D E X

muneribus prosequitur	399.400	Miracula post uictoriã Caes	435.436
Milites suos sibi confirmat Caesar.		Miseriam fortiter ferre uirt ^{us} est	226
pag.	276.366	Mithridates Pergamenus	461.462.
Milites Afraniani ad Caesare tran-		463 Caesari se iungit	461.462. rex
seunt	319.321	Bosphoria a Caesare constituitur	497
Milites Afraniani iureiurando adi-		Momenta magna saepe paruis in re-	
guntur	320	bis uersantur	410
Milites Caesariani ignominia missi.		Mona insula	115 Monomachia
pag.	535.536	Morini Galli	44.69. ultimi Galloru
Milites Caesariani nullum pro Cae-		pacati	80. Eorum ad Caesarem
sare periculum adire deieciunt.		legati	95. Barbaros se uocant. ibid.
313.381 per Thamesim flu. usq.		Morini Caesarianos ex Britania re-	
ad caput in aquam intrant	118	duces inuadunt	104.105. in potesta-
Milites Caesariani uictoriae occasio-		tem Romanorum rediguntur	105.
nẽ sibi eripi indignantur	317.318	Atrebatib ^{us} a Caesare attributi	125.
Militu ^m Caesarian. alacritas	312.313	a Morinis in Britanniam traiectus	
Militum Caesarianorum diligentia		brevissimus est	95
113. & 314. inuincibilis animus		Moritasq ^{ue} Canarini regis frater	149
458. eorundem laus	351. mira pa-	Mors, cibi abstinentia accersita	264
tientia ac tolerantia	176.177.	Mors ignominiae praelata	171
396.397. robur	546.547	Mortis merus ut tollatur	155.156
Milites Curiani de p ^{ro} fidia & iurto a		Mortis piculo quid agant milites	360
Q. Varo uelut arguuntur	348.349	Mortis praesentis pro patria mirus	
Milites Domitiani sacramentu ^m apud		contemptus	191
Caesarem dicunt	287.288	Mortis se facilius quidam offerunt, q ^{uam}	
Militum Gabinianorum clades	474	dolorem patienter ferant	226
Milites Pompeiani & Caesariani in		Mortem sibi consciscit Oargentorix	4
uicinia castroru ^m colloca ^{ti} misce ^{ntur}	376	Mortẽ sibi ipsis asserentes fortiter ce-	
Militum Romanoru ^m ardor	184.185	cidisse uideri cupiunt	362.363.364
Militum Romanorum tolerantia ac		Mortem sibi consciscere uolenti in-	
industria	227	gurgitatio	590
Militaris disciplina & seueritas lar-		Mortui facile culpantur	251
gitione nimia minuitur	498	Mosa flu.	87
Militaris rei dedecus in exercitu Cae-		Mulieres & pueri in muro dispositi	
saris non admissum	406	ad speciem dumtaxat	368
Militarium signorum conferendorum		Mulieres Germanorum rhedis &	
caerimonia apud Gallos in foederi-		carris impositae	39
b ^{us} sanciendus	574	Mulierum Gallicaru ^m mos in proeliis	
Milo caedis Clodianae reus	378. E-	capillum passum demittendi, &	
i ⁿ isdem molimen ac mors ibidem		liberos proferendi	206
Minerua dea	156. eius te ^m plum	Mulierum crines praefecti ad tor-	
Minutatim se recipere	518	menta bellica efficienda	368
Minutius Rufus, Pompeianus	367	Mulierum in extremo periculo ne de-	
Minutius Silo, L. Racili ⁱ cliens	480	serantur eiulatio	191
Minutius coniurationis aduersus Cas-		Mulierum matrumfam. apud Ger-	
sium index, excruciatu ^r	482	manos in bello auctoritas	38
		Mulierum	

I N D E X

<i>Mulierum trepidatio in urbis oppugnatione</i>	206
<i>Mulieribus & infantibus non parcat</i>	
<i>Rom. milites in uiscenda Gallorum perfidia</i>	192
<i>Muliones equitū specie exhibētes</i>	204
<i>Multitudinis confusio malum</i>	224
<i>Multitudinis cecēdorum uictoriam impedire conantes</i>	317 311
<i>Munatius Plancus Caesii lectorem gladio transiit</i>	480
<i>Munda, op.</i>	589
<i>Mundensis campus</i>	585
<i>Mundisium aucum clades</i>	592
<i>Munera ac dona a sociis & amicis recipere soliti imperatores Romani, re bene gesta</i>	493
<i>Munera Milonis</i>	376
<i>Munerum contēptor Domitius</i>	469
<i>a Municipiū Ro pecunia exiguitur</i>	276
<i>Munitionis imperfectae malū</i>	405. 406
<i>Munitiones Caesaris ad Alexiā</i>	221
<i>Munitiones Caesaris & Pompeii ad Dyrrhachium</i>	394 395
<i>Munitionū ambitus inusitatus</i>	405.
<i>Vide, Opera.</i>	
<i>Muri opidorum Gallicorum</i>	189
<i>Muri hostilis primum conscendendi gloria</i>	206
<i>Murus mirae longitudinis</i>	6
<i>Musculi forma</i>	335. 336
<i>Mutationes magnae parui momentis fiunt</i>	409
<i>Mutuo sese conficere conantur Iuba & Petreius</i>	563
<i>Myoparo</i>	477

N

<i>ABATHABORVM rex</i>	443
<i>N Nannetes Galli</i>	69
<i>Nantuates pop.</i>	87
<i>Narbo urbs</i>	76 178. 265
<i>Nardum & uinum sibi infundens moricertus</i>	590
<i>Nasidii clāsus capta</i>	342
<i>Nasidii odio Sulchitani a Caesare mutantur</i>	565

<i>Nasidianae naues inutilēs</i>	339
<i>Nasua & Cimerius Suecorum imperatores</i>	27
<i>Naues Britannorum</i>	307. 308
<i>Naues Caesaris 68. 96. 100. 106. 111. 112. 292 307. 364 366. 381. 382</i>	
<i>Naues confidentium prae festinantia compressio</i>	361
<i>Naues longae</i>	98
<i>Nauium Caesarianarum afflictatio</i>	
<i>100. 113. 391. 504. 528. felicitas in mari</i>	96. 97 120. 121
<i>Nauium Gallicarū forma</i>	70. 71. 72
<i>Nauium humilitatis usus</i>	106
<i>Nauium Rhodiarum naufragiū</i>	381
<i>Nauibus Rhenum transmittere Caesar indignatus</i>	93
<i>Nauium Romanarum cum Gallicis impar proelium</i>	70. 71. 72
<i>Nauale certamen Romanorum & Gallorum</i>	73
<i>Mastiliensium & Caesarianorum</i>	309
<i>Varinii & Octauii</i>	476 477
<i>Nauigatio Pompeianorum in re metriculosa prosperrima</i>	381
<i>Nauigationes Caes solices</i>	120. 121
<i>Naupactus</i>	386
<i>Nausea Caesarian.</i>	509 521. 522
<i>Nausicae fastidium</i>	382
<i>Neapolis</i>	506
<i>Nebulae crassae latibulum</i>	570
<i>Necessarium tempus</i>	195. 201
<i>Necessitas coacta omnia perquirit.</i>	
<i>pag.</i>	451. 452
<i>Negligētia ex diuturnitate</i>	244 368
<i>Negligentiae ac remissionis perniciēs in obsidione</i>	368
<i>Nemetes Germani</i>	39
<i>Nemetocerna, op.</i>	265
<i>Nemo tam fortis, qui non rei nouitate perturbetur</i>	170
<i>Neruii equitatu nihil olī ualebāt</i>	52
<i>Neruii Gallorum ferocissimi</i>	44.
<i>Ciceronem oppugnant</i>	132
<i>Graeci indocti</i>	136. militaria opera a Romanis facere docti
<i>132. fuga</i>	138.
<i>Eorum</i>	

I N D E X

Eorum cliētes 130. mores 51. astus
138. multitudo 132. 133. pernicacia
in re aduersa 58. 59. in Romanos
rebellio ac frans 53. 130. 131. 132.
138. 142. 146. deditio 59. 146
Nicomedus Bithynii nobilitas 490
Nicopolis, op. 469 (491
Nili aqua limosa atq. turbida 446
Nimbus cum saxorum grandine 530
Nisibriges pop. 178. Eorum rex Teu-
romates 194
Nine altissima Caesar non prohibetur
ab itinere 178
Nobilitatis inclinatio 491
Nomini & uetustati Mobilienſium
Caesar defert, ne eos perdat 345
Noreia, opidum 4
Noricus ager ibid.
Noricus rex 284
Novem annis Caesar cum iisdem fere
milibus res gerit 277
Noviodunum, op. 49. 181. 182. 210
in Novitate fama antecedit 387
Nox dierum xxx. in injuriis Britan-
nicis 115
Nox peccantibus amica 351
Noctis licentia 286
Noctem diei praeponunt Galli 157
Noctes in Britannia, quam in conti-
nente, breuiores 115
Noctium non dierum numero, spatia
temporum metiuntur Galli 157
Nocturna Gallorum concilia 140
Nocturna opera Caesarianorum ob-
fessorum 131
Nocturnorum proeliorum incommo-
ditas 315
Nudo corpore malunt pugnare Helue-
ti, quam impediti 17. 18
Numenus & Verodocius Heluetio-
rum legati 5
Numerum militum aut equitum fal-
sum referentes delati 403
Numidae & Cretes sagittarij in exer-
citu Caesaris 46
Numidae & Getuli a Scipione multi

diſcrabantur ad Caesarem 520
Numidae in exercitu 543
Numidarum saueris Civitatem sua-
ragena 389 390
Numidarum celeritas 445. Eorum e-
qui infraenati 540
Numidarum ciades 347 348 388 in
curſu in exercitum Caesaris 301.
303. 346 347
Nutritum pueri regis regnum proci-
rans 487
Nymphaeum portus 351

O

O BSESSORUM fortis & audax
captivitas, nec minus felix 368
Obſidentium militum 395 396
Obſides Caesariani ab Aeduis male
mutantur 215
Obſides Gallorum male habet Ari-
uſtus 23
Obſidium recuperandorum cura 68
Obſcurus, op. 483
Occaſio conſulenti brevis 125
Occaſionis momentum 201
Occaſionem cum Pompei decē tandi
primam quamque Caesar erripit
421
Ocellum, opid. 7.
Ocy pernicies in caſtris militum 350
Ocellus Crassus Peropernanus 382
Ocellus Crassus erga didicos perſidia
382
Ocellus Pompeiani caſtra oppugnan-
tur 368 369 eius cum Varino na-
uale proelium 475 476. fuga ibid.
Ocellus Veragrorum uicus 63. in-
cenſus 56 **Ocellus** op. 311
Oculorum effuſio in moribus suppli-
citis 176. 177
Officia & disciplinae neglectus, utaq.
libertas, vires & magnitudinem cor-
pori addit 52. 83
Officia exterorum ut pensare conſue-
runt Romani 32. 33
Olei trices cō. enis millibus pondō mul-
tantur Lepitani a Caesare 565

Ollonice

I N D E X

<i>Obonico Theutomatipater</i>	194
<i>Omnium salutem paucis committi, grave ac miserum</i>	454
<i>Ocellus cum genitino</i>	542
<i>Opera bellica Romanorum Aduaticis admirationi sunt</i>	60.61
<i>Opera Caesaris ad Alexiam</i>	221
<i>ad Masiliam</i>	333 334.335.336.339
<i>Opidum altissimum moenibus a Caesare uno, nec toto, die expugnatum</i>	418
<i>Opidum Bibracte ab suis incēditur</i>	210
<i>Opidum quod dicatur Britānis</i>	119
<i>Opidi Corsinij cura Caesaris, ne diripiatur a militibus</i>	285
<i>Opidi Sarsurae praefectus Scipio, a multitudine interficitur</i>	550
<i>Opida Hispaniae natura loci munita</i>	571 572
<i>Opida se dedentia Caesar ab iniuria militum praeservat</i>	503
<i>Opida sua & uicos Heluetij incēdit</i>	4
<i>Opidorū & uicorū atque aedificiorū suorū incēdendorum cōsiliū</i>	183
<i>Opidanorum Paradenſium in expugnationum miseranda clades</i>	558
<i>Oppius legatus Caesaris</i>	545
<i>Oppugnatio uehementissima</i>	130.131
<i>Oratio crudelis & inhumana</i>	226
<i>in Orbem se aduersus hostes colligendi ratio</i>	104.127
<i>Orchomenum Caesar recipit</i>	400
<i>Orcinia filia</i>	160
<i>Orgetorix (qui & Orgenrorix in uetustis quibusdam codicibus dicitur)</i>	
<i>Hemeticorum princeps</i>	2
<i>Orgetorigis filia & filius capiuntur</i>	18
<i>Orgetorigis mors</i>	4
<i>Orici op. 366.367. Caesar recipit</i>	372
<i>Osenses pop.</i>	310
<i>Osijni Romanis dediti</i>	62
<i>Quis autem qui uescantur</i>	87

P

<i>ABYLI equorū inopia apud Pompeianos</i>	402.403
<i>Tabuli inopia iumenta sua</i>	

<i>occidentes</i>	324
<i>Tabulo absente iumenta toto quatriuio</i>	325
<i>Pacatorum insigne in bellis</i>	207
<i>Pacidus Pompeianus</i>	506
<i>Pacidij Pompeiani aduersus Caesarem pugna</i>	552
<i>eiusdem mors, ibid.</i>	
<i>Taemani Germani</i>	44
<i>Tagi centum Sueuorum ad ripam Rheni confidentes</i>	27
<i>Tagi Tigurini robur</i>	8
<i>Tagos in quattuor omnium ciuitas Heluetia diuisa</i>	9
<i>Talaeopharsalica uictoria</i>	478
<i>Palma ex pauimento enata</i>	436
<i>Taludati praetores</i>	276
<i>Paludes Morinorum</i>	105
<i>Palus inter duo castra media</i>	47
<i>Palus perpetua in Seguanā influēs</i>	212
<i>Panis a famelicis in hostium castra abiectus</i>	397
<i>Panis ex radice factus</i>	396.397
<i>Panico & ordeo se alentes Massilienses</i>	344.345
<i>Parada. op. & eius miseranda clades</i>	558
<i>Paraetonium</i>	447.
<i>Parētare ciuib⁹</i>	185
<i>Parisi pop. & Parthi Ro. hostes</i>	384
<i>Parthicum bellum</i>	271
<i>Parthinarū. op. Caesar expugnat</i>	391
<i>Parthinos Pompeius praedae loco habuit</i>	392
<i>Parua res magnū saepe momētū habet</i>	309 (bet 410)
<i>Pastores indomiti</i>	309
<i>Pastores Turini a Milone sollicitantur</i>	378
<i>Patiētia Caes. & quies, inimicos illius admirationē & timorē adducit</i>	22
<i>Paucitas propugnatorum ut subleuata in obsidione artificiosa</i>	368
<i>Pax quando inter duces aduersarios optime fiat</i>	369.370
<i>Pax unus diei</i>	61
<i>Pacis condiciones Heluetiis Caesar proponit</i>	10
<i>Pacis studiosus Caesar</i>	359
<i>Pacem cum Pompeio saepe frustra Caesar</i>	

Caesar tentat 289. 290
Pacē se semp cupisse Caesar iā cū Pō-
peio decertaturus protestatur 425
Peccādi īpunitatē sibi arrogātes mili-
tes ppter res praecclare gestas 556
Pecuniae conficiendae commenta 385.
 478. 479. 482. 483
Pecuniae cupiditatu malum 159
Pecuniae e fani tolluntur 276
Pecuniae pretium ac uis 482
Pecuniam publicam sibi oblatam Cae-
sar repudiat 287
Pecunias Caesar mutuas a tribunis
mil. & centurionibus accipit 298
Pecuniario damno etiam periculorū
sollicitudo addita 479. 480
Pecus loco frumenti imperatum 307
Pecoris cupidi Barbari 166. 167
Pecoris in agros obuersari sinēdi astu-
tia, ad occultandas infidias 469. 470
Pedes equestre proclium faciunt 575
Pedites Germani inter equites proe-
liari soliti 217. 218
Pedites mira celeritate equorum cur-
sū adaequantes 37. 38
Peditū eximiae pernicitatis commi-
scendorum inter equites in pugna
stratagemata 218. 219. 249. 421
 506. 507. 545. 546. 547
Pelles pro ueis 70. 71
Pelles uestitus Sueuorum 83. 158
Peligni pop. 282
Pelusiū se cōfert Pōpeius uictus fugiēs
 434. id a Mithridate capitur 461
Pētiremes duae Caes capiuntur 541
Pētiremē unā recuperat Caesar 542
Perfidia Aeduorum aduersus Roma-
nos 202. 203
Perfuga Gall^o ad Gall adornatur 74
Perfugae Caesariani 403. 404
Perfugi multi ex Pōpeianis quotidie
ad Caesarem confluebāt 264. 265
Perfugarum falsa delatio 357
Perfugarum domesticorum malum.
 404. 405. 522. 523
Perfugarum ignominia 249. 250

Perfugus aditū ad se apit Caesar 533
Perfugū praetextus 403
Periclitari firumam 369
Periurium Oracii Pompeiani 382
Periuri perferam morte Caesar ul-
ciscitur 542
Pertinaciā hostiū Caesar magnopere
uindicandam censet 260. 261
Pertinacium hominū paenitētia 326
Pes pede pressus a pugnantibus inui-
Petra locus 392 (com 588
Petreius legatus Pompeii 29) *Eius*
furo 319. 320 *uulnus* 510
Petreius Thessalus Pōpi fautor 387
Petreus & Asinius Pompeiani co-
pias iungunt 299. 300 *Caesaris*
calamitatem Romani supra ue-
rum nunciant 307. 308 *Eorūdem*
crudentia in Caesarianos 320. 321
Petremors. 503
Petrocorii pop. 224
Phalanx Germanorum 39
Phalanx Heluetiorum fracta 17
Pharus quid sit. 440 *Pharidae.* 455
Pharnaces Armeniae regis res 467.
usque ad 474. dein 490. 492. us-
que ad 498.
Pharsalia, locus ubi Caesar milites
suos exposuit. 366
Pharsalica exercit^o clades. 480. 431
Philautia humana. 358
Philippus trib. pleb. 276
Philo Pompeianus Hispalis prae-
fectus. 591
Phoenices pop. 431
Photinus eunuchus nutricius Ptole-
maei regis, regnum Aegypti procu-
rat. 437. *Eius caedes.* 442
Picenum 282
Picenus ager. ibid.
Piceni pop. 338
Picionum uexatio. 253. 254.
Pilorum cacumina ardentia. 530
Pinnae 232
Pirustae Illyrici. 106. *eorum legatio*
ac deditio. 106. 107

- Pisaurum* op. 280
Piscibus & cuius animum visitantes populi 87
Piso Aquitanus cum fratre occiditur 88. 89
Pix 432
Planicies 15. millia passuum patens pag. 524
Plebs Gallorum, feruorum loco habetur 153. 154
Plebs Gallicae tutamen aduersus potentiores 152
Plebs inermis opido ciecta 558
Plebem solam vix bellum conflare posse 251
Platorij Rustiani mors 564
Pleurostii, Neruiorum clientes 130
Plumbum album in Britannia 114
Plutei 222. 339
Pluvia saxorum 530
Pompeia lex ambitus 363
Pompeiae Faustii uxori Caesar ignoscit 564
Pompeij & Caesaris amicitia 145. abalienatio Pompeij 270. 271. 276 obsidetur a Caesare. 392. obsidione liberatur 395
Pompeius Caesarem mari & portibus arcet 372
Pompeius Caesarianos abeuntes frustra insequi contendit 414. nisi vi Hor. iurat se in castra non reuersurum 423
Pompeius & Caesar sese inuicem munitionibus includunt. 393. 394. ad Asparagum ambo castra locant 414
Pompeius contra Domitium 416
Pompeius famae cupidus 401
Pompeius honorem suum cum Scipione partitur 418. 419
Pompeius imperator appellatus 411. imperitiae bellicae taxatur 292. 293 426
Pompeius ut perfugas Caesarianos acciperet 404
Pompeij aemulatio, obtreffatio ac studia aduersus Caesarem 269. 270. 271. 272 274. 275. 276. crudelitas aduers⁹ Caesaris fautores 580
Pompeij arrogantia ac superbia, patrem non ferentis 274. 295. 296. 397. 401. praesumptio de victoria, ac fuga Caesaris 419. 420. 422. 423
Pompeij auctoritas, nomen, & existimatio 311. 312. 393. 423. 484. 485. amicitia 311. ambitio 395. 401. abundantia 396. acceleratio ad Dyrrhachium 371. 372. inde exclusio 392. Brundisio abiturio. opera aduersus Caesarem 291. Castra expugnata 429. dictum de Caesare 375 dominatio Romanis suspecta 269. eius duces 365. 366. exercitus, & unde cōscriptus 364. 365. eiusdem exercitus paenuria 402. luxus 428. 429
Pompeij dignitati Caesar semper studuit 276
Pōpeij facultas in parādīs copiis 364. 365. 366. res praeclare gestae 133. gratia in senatu 281. in Hispania 342. eiusdem honor 411. Pompeii sine stae laudes 576. 577
Pompeii in castris non licebat dicere quōquā ex Pompeianis perisse 577
Pompeii legati, & mandata ad Caesarem 278. 295. 297
Pompeii nomē in scutis militū inscriptū, & mox detractū 484. 485
Pompeio inuidiam Milo facit 378
Pompeium ad pugnam elicere Caesar cupit 400. 401
Pompeii fuga, & incommoda & aduersa 369. 370. 546. usque ad 552. 553. mors 435
Pōpeii filii res 390. 512. 513. 584. 585. 589. usque ad 595
Pompeii Rufi periculum 556
Pōpeianae aciei instructio 423. 424
Pompeianae classis administrato-

I N D E X

res	365. 366	Pontem Geneuensem Caesar rescin-	dit	5
Pompeianarum partium fautoribus		Pontem in Arare Caesar facit		9
Caesar ignoscit	560	Pontes interruptos reficere Caesar pro-	hibetur	375
Pompeianarum partium inclinatio	327. 553. 559	Pontones		383
Pompeiani miris unius cum Caesa-		Pontum Caesar recipit		497
riano singulare certamen	583	Pontum Pharnaces occupat		472
Pompeiani duces Iuba & Petreus in		Populi & civitates ad partes Caesaris		
ter se depugnant, ut alter alterum		transiunt		310
occidat	563	Populi iudicium quanti faceret Cae-		
Pompeiani milites mala ualitudine la-		sar		354
borantes	397	Portenta uictoriam Caesaris secuta		
Pompeiani praefecti perfolia aduersus		435. 436		
Caesarianos rirones	382	Portoriorum ac uestigalium redemptio		
Pompeiani saepe ad Caesarem defi-		ris rem famelicam augens		13
ciebant, raro contra	404. 577	Portus mandandi ratio		390
Pompeianorum a Caesare mor ^o	371. 372	Portibus longum Pompeiani se commit-		
Pompeianorum a uictoria spirit ^o	411	tere non audebant		380
Pompeianorum fuga ac clades	396. 399	Posse largiter		13
402. 427. 563. 564. 572. 575. 588		Postumiana castr.		571
Pompeianorum copiae unde consti-		Potentiae parandae ratio		13. 14
tuae	297. 298	Praeda uirtute parca, quamquam te-		
Pompeianorum crudelitas	580. exactio	nus, grata militibus		473
nes	385	Praedae cupiditate nimis er duci ac do-		
Pompeianorum deditio	430	nino se offerunt comites		563
Pompeianorum & Caesarianorum de		Praedones etiam legatos de pace mit-		
pace colloquium	376	tebant		376
Pompeianorum fames & angustia	411	Praedatum bellum		346
Pompeianorum in acie Pharsalica cae-		Praedium uicifire	34. nauale	449
forum numerus	430. 431	450. 452. 453		
Pompeianorum in difficultatibus pa-		Praeterea sex a Caesare uno die fa-		
tientia	373	cta		399
Pompeianorum inclusorum eruptio	405	Praescriptis, praetextus		385
Pompeianorum iniquitas in condicio-		Praesidium Iubae regi apud Theben		
nibus pacis ad Caesarem	374. 375	non interficitur		550
Pompeianorum uana spes de uictoria	419	Praetores inter se aduersarij		377
Pompeiani, nisi capite Caesarem rela-		Praetorum de imperio, ad populum fi-		
to, pacem esse non posse, T. Labiani		rebat		275. 276
dictum	376	Praetorire rei, hoc est autem uertere,		
Pompeiani uictis uix usquam persi-		& praemonere atque occupare		175
gium est	413. 434	Praetoriani Romanum dediti		80
Pomponius praen. M. Caesarian ^o	411	Precibus aliquem detestari		354
Pontu in Rheno a Caesare frons ratio		Princeps, prima		31
& forma	92. 93. 150	Principem aliquem ut inuisum suis		
Pontu intercisi reficiendi ratio	197	factus		308
Pontem celeriter efficit Caesar	150. 308			

I N D E X

Triuatos Caesar ambit, & blande ap- pellat	286	riu necatus	542
Tro rata parte	283	T. Saferna 504. T. Seruili ⁹ Cos. 363	
Proconsul cum imperio ad urbem manens	145	P. Sextii Baculi primipili mors	57
Procurator regni nutricius regis pue- ri	437	P. Sextii Baculi ceturionis uirt ⁹	65.
Procurfus militum in commissione pugnae, inutilis non est	426	T. Sextius	478 (66. 169
Prodigium pluuiæ fæxææ	530	P. Siti ⁹ Numidiæ, Iubæ regnū inua- dit. 523. Eiusdē uirtus	563. 564
Prolatio diei, donatio uocata	385	T. Sulpicius Rufus legatus	96
Prouincia facta ex regno Iubæ	564	P. Sulpicius pr.	431
Prouinciæ Galliæ seruitus	227	T. Sullæ dexteritas	398
Prouinciæ humanitas	1	P. Vatinius Caesaris legatus	376
Prouinciæ offensio, exercitus amore compensata	478	P. Vestrius eques Ro. captus	542
Prudentes credi sibi putant	351	Puellas regnantis taedium apud popu- lum	459
ad Ptolemaeum regem Aegypti Pō- peius fugiens se confert	434	Pueri & mulieres in muro ad speciē militum dispositi	368
Ptolemaeum inter & Cleopatram Cae- sar arbitrū se interponit	437. 438	Pugna accerrima Nerniorum ac Ro. 58. 59	
Ptolemaei patris testamentum	437	Pugna non stataria, sed præcursoria Lusitanorum	301. 302
Ptolemaeum puerum regem Caesar in suam potestatem recipit	438	Pugna ex essedis	97. 102
Ptolemaei regis pueri fictæ lacru- mæ	460	Pugna navalis	72. 73
Ptolemaei regis castra oppug. Caesar	464. 465	Pugna sex horas durans	65
Ptolemaei regis mors	466	Pugnae ratio æstura	128. 129
Puberes omnes armati conuenire co- guntur, armato concilio indicto a- pud Gall.	142	Pugnā inuentiū Gallorū nota	156
Pubertas diuturna, laudi apud Ger- P. Atius	345 (manos est 158	Puluerū excitati indicij in bellis	102
T. Atrius eques Rom. a Caesare ca- ptus 545. uenia donatus	560	Putei a Caesarianis fodiuntur	448
P. Calpurnius Pompeianus	589	Pyra Iubæ regis in opido Zama.	562
T. Confidius pro exploratore missus falsa renunciat	15. 16	Tyrenæi montes, a Caesare occu- pantur	297
P. Cornelii Scipionis mors	550		
P. Craffi adolescentis res 39. 40. 62. 68. 69. 76. 78. 79			
T. Domitius. Vide, Domitius			
P. Lentulus Spinther in potestatem Caesaris uenit 287. Vide. Lentulus			
T. Ligarius Afranius iussu Caesa-			

Q

Q	VADRIGAE falcatae Phar- nacus aduersus Caesa- rem	496
Quæstus undecumq; quæsitus	479	
Quæstorum nequitia	384. 385	
Quæstorum improborum odiū	478	
Quattuor unius cohortis Caesarianæ centuriones in pugna oculos amit- tunt	399	
Quintilius & L. Canuleius legati Caesaris	392	
Q. Aquila Caesarianus	541	
Q. Atrius nauium Caesarianarum præfectus	112	
Q. Cassius trib. pleb. Caesarian ⁹	342.	
Gadita-		

Gaditanorum praefectus 344. Hispania missus 484
Q Cassii Longini odius in Hispanos, & contra 478. 479. uulnus 480. mors 489. Vide, Cassius
Q Coponius Rhodiae classis Pompeianae praefectus 381
Q Cornificius Caesarianus 473
Q Cicero Caesarianus 121. Eius castra oppugnatur a Neruis. 130. 131. Eiusdem uoletudo tenuissima 131
Q Cominus Caesarianus ad Scipionem deductus 528
Q Fabius Max. legatus Caesaris 567
Q Fulginis Caesariani primi hastati X & V. legionis, mors 303
Q Fufius Calpurnius legatus Caesaris 328
Q Iunius Hispanus 123
Q Laberius Duri trib. mil. mors 116
Q Ligarius Caesar ignoscit 560
Q Lucanici centurionis mors 129
Q Lucretius Senator 283
Q Marcius trib. mil. Pompeianus, ad Caesarem transfugit 572
Q Patifcus Caesarianus 468
Q Pedius legatus Caesaris 42. 378. 567
Q Pompeii Nigri equitis Ro. Italicis robur & eiusdem cum Antistio Turpione singulare certamen 583
Q Sabinus 400. **Q** Sertorii milites 78
Q Sextius de uita pecuniam paciscitur 482
Q Titus Varus praef. equitum 255
Q Titurius Sabinus legatus Caesaris 45. Eiusdem provincia 69. 70. apud Vnellis acta 73. stratagemata 74. 75. 124. 125. Eiusdem mors 129. 130
Q Tullius Cicero 165
Q Varus praefectus equitum Domitii, Caesarianus 389
Q Velanius 67
Quire 558 Quos inter 195

R

ABIRIVS Postumus 503
R Radix, qua uice panis uterentur Caesariani 396

Radiculus arundinis pastus equi 402
Rapinarum administrari, domini suos 479
Rapinas suorum castigat Caesar 535
Rasipolis Macedo. nuxilia Pompeio 365
Rene & coelio Romanos barbaris nationibus in bello praestare 30
Rauenna op. 275
Rauraci pop. 224 se Heluetiis domos suas relinquuntibus iungunt 4
Rebellio Britannorum 108
Rebellionis reprimendae apud Gallis confectus Caesaris acerbum 264
Rebulus Caesaris legatus, magni uisus militum uir 354
Reciptum intercludere Caesarianis Pompeius nititur 393. 394. ipse intercluditur 397. 398. 399
Reditus Caesaris in Italiam quam honorificus 268. 269
Rex Iuba. Vide, Iuba
Regem a Romanis appellari & amicum, maximum beneficium 32
Regis Deiotari abiectio 471. subeunatio 492. Vide, Deiotarus
Regis pueri aetas a militibus elusa 460
Regem ad diuendam causam euocari indignatur regni procurator 437
Reges Aegyptii constitit Caesar 466
Reges Britannici quattuor 119
Regius uisus Deiotaro a Caesare restituitur 492
Regum seduciarium 419
Regum Iubae in provinciam oneratum 564
Regum suum magis tueri quam alios adiutum instituit Iuba rex 515
Regni ambitio odiosa 116
Regum controuersis se interponit Caesar 436. 437
Rei ex uinculis causam apud Heluetios delectant 3
Religio sacerdotum Gallicorum 155. 156
Remus & urgi 453
Remulco nomen abstrahere 346. abducere

<i>durere</i> 300	<i>deducere</i> 450	<i>Romani armis graues</i> 116. 117
<i>Renunciatus frater a fratre in magi-</i> <i>stratu</i> 196		<i>Romani secundus rebus confirmantur,</i> <i>aduersus incitantur</i> 245. 246. 458
<i>Repraesentare, in praesentia dare</i> 492		<i>Romani sociorum dignitatem augere</i> <i>soliti, non minuire</i> 33
<i>Repraesentat suis militibus Caesar,</i> <i>quod in longiorum diem collaturus</i> <i>erat</i> 30		<i>Romani negotiatores imprudentes Ge-</i> <i>nabi a Gallis opprimuntur</i> 174
<i>Rescribere adaequum</i> 32		<i>Romani populi disciplina & opes</i> 145
<i>ne Respublica detrimentum capiat,</i> <i>cautio extrema</i> 275		<i>Romani populi diuiso</i> 296
<i>Republicae concernentia magistra-</i> <i>rius tractet</i> 158		<i>Romani non sine deorum ope bellum</i> <i>gerere Gallis uisi</i> 60
<i>de Rep. remotus Coelius</i> 377		<i>Romani Sicambri praedabundis pro-</i> <i>duntur</i> 167. 168 (60)
<i>Rhedones Romanis dediti</i> 62		<i>Rom. statura breui, Gall. ludibrio sunt</i>
<i>Rhemi Romanorum amici</i> 216 in infi-		<i>Romani milites desperata salute se-</i> <i>ipsum interficientes</i> 130
<i>dias Bellouacorum incidunt</i> 244		<i>Romani milites detrimento accepto di-</i> <i>ligentiores fiunt</i> 245. 246. 458
<i>Rhemi se Caesari dedunt</i> 43. Eorum <i>amicitia usus Caesar</i> 44. Eorum- <i>dem apud Caesarem auctoritas &</i> <i>gratia</i> 141. 147. 153		<i>Romani milites in insidiis a Gallis de-</i> <i>prehensi</i> 126. 127
<i>Rheni fluminis latitudo & altitudo,</i> <i>origo, fluxus & insulae</i> 87. 90. 91		<i>Romanorum militum anceps consul-</i> <i>tatio</i> 65
<i>Rhenones ferae</i> 158		<i>Romanorum militum magnanimitas</i> 128. 129. 184. 185. praesens in re- <i>pentina re animus</i> 54
<i>Rhenus transire Caesar statuit</i> 92. 150		<i>Romanorum militum opprimendorum</i> <i>consilium apud Britannos</i> 103
<i>Rheni Heluetios a Germanis diuidit</i> 2		<i>Romanorum militum trepidatio</i> 28. 29. uirtus 39. 40. 127
<i>pop. Romani imperium finit</i> 91		<i>Romanorum ambitio</i> 227
<i>Rhodani flumini</i> 2. 4. 5. 25		<i>Romani auxilio Aeduorum aduersus</i> <i>Allobroges uisi</i> 34. 35
<i>Rhodiae classis Tiberianae perfectus C.</i> <i>Marcellus cum C. Pomponio</i> 366		<i>Romanorum ac Britannorum dispar</i> <i>pugna</i> 116. 117
<i>Rhodiae naues naufragium passae</i> 381		<i>Romanorum ciuium etiam hostium suo</i> <i>rum misericordia mouet Caesar</i> 318
<i>Rhodiorum in maritimu pliu uini</i> 450		<i>Romanorum ciuium iniurias in Ponto</i> <i>acceptas Pharnaci Caesar remit-</i> <i>tit</i> 492. 493
<i>Robur & magnitudo corporis ut pare-</i> <i>tur</i> 82. 83		<i>Romanorum in Galliam euocatio per</i> <i>Dumitiacum</i> 152. 153
<i>Roma male administrata</i> 489		<i>Romanorum incantorum oppressio ab</i> <i>Aeduis</i> 202. 203
<i>Roma terrore completur de Caesaris</i> <i>successu</i> 281		<i>Romanorum mos in pugna commir-</i> <i>tenda</i> 425. 426
<i>Romae omnia diuina humanaq. iura</i> <i>miscentur Pompey ac Caesaris dis-</i> <i>sensione</i> 275. 276		<i>Romanorum seruitutem excutere Gal-</i> <i>liconau-</i>
<i>Romani ab armato hoste condicionem</i> <i>non accipiunt</i> 132		
<i>Romani ab Heluetijs caeduntur</i> 10. 11		
<i>Romani admirationi sunt Uxellodu-</i> <i>nensibus</i> 262. 263		
<i>Romani arbitri regni Aegyptij testa-</i> <i>mento electi</i> 437. 438		

Neonantur	67.68
Romanorum timor apud Aeduos	11.
12. apud Barbaros	91.92
Romani obmurmurant Alexandrino-	
rum principes	445
Romani in Gallia inueterascere indi-	
gnantur Belgae	42
Romani exercitus consularis sub in-	
gum missi utis	9
Romani imperij dignitas ut conserue-	
tur	467.468
Romanae naues ad Massiliam	309
Romanorum legionum plus quam hy-	
perbolica laus	596
Romanum praesidium crudeliter ab	
Aeduis interfectum	200
Ros pellibus, quibus naues tegebantur,	
exceptis	373
Roseillus & Aegus Allobroges fratres	
a Caes. ad Pope desierunt	402.403
Roscius praetor Pompeium Caesari	
purgat	278
Rostra aduarij nauibus Varinius im-	
ponit	475
Rumoribus incertis saepe Galli per-	
uiunt	85
Rumorum coercendorum ratio	158
Rumoris incrementum	349.350. Vi-
de.Fama	
Ruspina op.	503. primum ad amicitia
Caesari accessit in Africa	524
Rutheni Aruerni conciliantur	178
Rutilus Lupus praet. T. Opeianus	288
Achaiae praefect.	400

S

ABINI legaticum oratio	74.75
Sabius filius	51
Sabura Iubae regis praefectus	
357. 530. eiusdem Stratagema	
359 mors	563
Sacerdotum auctoritas	196.490
Sacerdotes Galliae Druides	153.
154. 155	
Sacramentum apud se dicere Domitia;	
nos milites Caesar iubet	287.288
Sacramenti Domitiani religione mili-	

tes suos liberat Curio	352.353
Sacramentum militare ut soluiatur	353
Sacramenti redemptione pecuniae co-	
gendae inuentum	483
Sacramento regere	45. dicere
328	
Sacrati uiri a Capua decem ex Caesi-	
rianis caesi	411
Sacrificia ueterum Gallorum	155.156
Sacrificiorum interdicio grauisima	154
Sagittarii Galli	194
Sagittariorum & funditorum Pom-	
peianorum caedes	427
Sagittarum triginta millia in castellis	
Caesariarum coniecta	399
Saguntinorum signa	572
Salinarum Magnum	553
Salona op.	367.474
Salonarum conuentus	367. oppugna-
tic, ibid.	
Salsum flu.	570
Salus Pyrenaeus Castulonensis	297
Salus, pro mari	541
Salus & nauis molestia	382
Salustii ad Cercinnam in sua in ge-	
stia	521
Salutatio militaris	556
Salutem omnium paucis committi, gra-	
ue ac miserum	454
Samarobrina op.	121. 135. 140
Samarobrinenſe Caes. orum concilium	
121	
Sannones populi	70. Tolosatium uicti
7	
Sapiens & timidus, quare uideri non-	
numquam uoluerit Caesar	519. 520
Sarsura op.	129
Sasales Cori regis filius, inter Pompeii	
copias	355
Saserna praefectus Leptitanus	504. 518
Sata manu	393
Saturninus & Graecorum casus	277
Saucii etiam milites in pugna resiste-	
re coguntur	65
Sauciorum suorum cura Labieno	512
Saxea pluvia	530
Scaenae centurionis scutum	230. fra-
minibus confectum	399

Scaldu

<i>Scaldū flumen</i> 183	<i>Scaphae</i> 99	<i>Caesariani</i> 330
<i>Scapula rogo exstructo sibi exitum parat</i> 590		<i>Scutata & cetrata prouincia</i> 298
<i>Sceleratum Caesarē uocat Scipio</i> 528		<i>Sebustiani pop.</i> 7.216
<i>Sceleris conscientia</i> 68.403		<i>Sectio opidi Aduaticū uendita</i> 62
<i>Scipio iussu Iubae regis uestitū mutat</i> 537. elephātos ad pugnam assuefacit 516. imperatorem se appellat 384		<i>Secundarij, secundae legionis milites</i> 481
<i>Scipio Pompeii fautor & affinis</i> 274. 401. 418. 419. cum Petreii & Labieni copiis suas coniungit 514		<i>Secundus diu rebus cur scelerati impune uti permittantur</i> 10
<i>Scipionis copiae</i> 459. sententia de Pompeio & Caesare 272		<i>Seditionū Romanorū cura Caesar</i> 498
<i>Scipionis largitio & auaritia</i> 384. diligentia ac celeritas 387. turpi fuga ac clades 388. 526		<i>Sedulij Lemonicum ducis mors</i> 233
<i>Scipionis commiseratur Caesar</i> 504		<i>Seduni Galli</i> 63. 64
<i>Scipionis legionarij multi ad Caesarē deficiunt</i> 534. Eius oratio ad captiuos Caesarianos 528. crudelitas aduersus eosdem 529		<i>Sedusi Germani</i> 39
<i>Scipionis acies ad pugnam instructa</i> 531. 532. 538. Eiusdem uictoriae 540		<i>Segni pop. Germaniae</i> 164
<i>Scipionis insidiū Caesar interficit</i> 550		<i>Segonax rex</i> 119
<i>Scip. legatos Caes. de pace mittit</i> 401		<i>Segontiaci Britanniae pop.</i> ibid.
<i>Scipioni suppetiae fuit Iuba rex</i> 531		<i>Segonia, op.</i> 484
<i>Scipionem unum esse populū Rom. imperatorem, Confidij uox. Imperatorem non agnoscit Scipionem captiuus cetero Caesarianus</i> 501. 528		<i>Seipsū occidere nequit Iuba rex</i> 563
<i>Scipionis milites ad unū oēs caesi</i> 557		<i>Sementes facere</i> 2
<i>Scipionis mors</i> 564		<i>Senatores Romani in Caesaris potestatem redacti</i> 287
<i>Scorpio, bellicū instrumentū</i> 290. 518. 519		<i>Senatores tres ex sexcētis reliqui, quingenti milites ex LX. millibus</i> 59
<i>Scribonius Libo Achaicae classis Pompeianae praefectus</i> 366. cū Caesare ad Oricum colloquitur 273. 374		<i>Senatus a popularibus suis interfectus, quod bellum cum Rom. gerere nollet</i> 73
<i>Scribonium Libonē Caesar iubet de pace cū Pompeio agere</i> 290. Vide, Libo		<i>Senatus omnis Venetus necatus, reliqui sub corona uenditi</i> 73
<i>Scutum Scaevae centurionis cxxx. foraminibus confossum</i> 399		<i>Senatus reuerentia apud Caesarē</i> 269
<i>Scuta & pila pro uallo posita</i> 589		<i>Senatui populoq. Ro. se Caesar subiacere uult, ut pacem cum Pompeio faciat</i> 369. 370
<i>Scuta ex cortice facta, & uiminibus intexta</i> 61		<i>Senatusconsultum aduersus Caesarem</i> 270. 271
<i>Scutorum caelatura</i> 583		<i>Senatusconsultū extremū; dent operam magistrat⁹ ne respublica detrimentū capiat</i> 275. quando id fieret 277
<i>Scutis se a saxea pluuia protegentes</i>		<i>Senectus apud Gallos et militat</i> 245
		<i>Senes bello inutiles, Cimbrico bello apud Gallos comesti</i> 227
		<i>Senis honor propter peritiam</i> 212
		<i>Seniores in fide Aeduorum</i> 146. 147
		<i>Senonū conscientia facinoris aduersus Romanos</i> 142. Eorundem motus 141. rebellio 146. deditio 146. 147
		<i>Sentica Heraclea Candanae subiecta</i> 416
		<i>Sentinae uitia</i> 382
		<i>Sentire reliquos speramus quae nos sentimus</i>

I N D E X

timus	348	Sicci ^o , seu Siti ^o , Iubae fines tradit	523	
Sequana flu.	1	Sicoris flu.	298.304.311	
Sequanus ager optimus totius Galliae	22	Signorū cant ^o ī bellis utilitas	427	
Sequani Germanos in Galliam inducunt	153	Signa militaria septuaginta quattuor de Gallis capta	233	
Sequani principatu deiciuntur	153	Signa militaria xxxii. Caesariana amissa	411	
Sequanorum demissa animas	24	Signorum militarium conferendorum mos Gallicus	174	
Sequanorū & Aeduorū factiones	152	Signorū militariū Pōpeianorū ad Caesarē delatorū ingens numerus	431	
Sequanorum miseria a Germanis	22.	Signiferi ignominia notati	413	
24. ab Ariouisto	24	Signifer Pompeianus ad Caesarem transfugiens	577	
Sequanus Aedui subditi	22. 153	Silicense flumen	484	
Sequanos sibi Helvetij per Dumnorigem conciliant	6.7	Situs ingēs	262	
Serapion legatus	439	Socios de se bene meritos Romani non deserebant	33.35.240	
Sergius Galba Caesaris amicus	268.	Solduriorum deuotorum fides	77	
63. Eius perplexitas	64. 65	Solitudines circū ciuitates suas amand Germani	159	
Seruius dominum iugulans	577	Sontiates a Caesare uicti	77	
Serui, pastores armatur a Pōpeio	238	Soritia, op.	588	
Serui puberes armati Alex. bello	444	Sortes & uaticinationes mactantur. Germanorū in proeliis ineundi	8.40	
Serui puberes omnes in extrema necessitate manumissi	368	Speciaria & militaria dona	400	
Serui speculatores capti in crucem sublati	579	Speculae Hispaniae	571	
Seruos se mentientes milites, interfecit	573	Speculator Pōp. captus & occisus	573	
Seruilius tumultus in Italia	29	Speculatores missi, suorum consilia hosti aperiant	522	
Seruilius consul	377	Speculatorū cōprehensio rē poena	580	
Seruitutu condicio odiosa	69	Speculatoria nauigio	99	
Sestertia C. militib ^o donat Lōgin ^o	478	Spes aīos ac patientiā addit	396.397	
Sesuij Romanis dediti	62	Spes una miseris reliqua	360	
Seueritas Caesaris	74. Vercingentorigis	76.77	Sponte sua, hoc est per se	6
Sex proelia uno die a Caesare facta	399	Squillus index coniurationis	488	
Sex. Caesar	343. Iulij Caesaris necessarius & amicus, Syriae praefectus	490	Stagnum salinarum	553
Sex. Pōpeius frater, Cn. Pōpeij	567. a fratre (Cn. Pōpeio auxiliū petit	568	Staius Murcus Caesaris legatus	379
Sex. Quinctilius Var ^o	287 348.349	Stimuli in operibus bellicis	223	
Sibutarates Aqtani Romanis dediti	80	Stipendium duplex bene meritis Caesar largitur	400	
Sicambri	93.94.167	Stipendij militū auertēdes delati	403	
Sicilia ac Sardinia a Caesare recipiuntur	292.293	Stipendium uictores uictis imponunt iure belli	33	
Siccitatibus frumentum minus prouenient	121	Storiarum usus in bellis	334.335	
		Stramentis integuntur casae Gallicae	138	

SITATA-

Stratagema Ambiorigi 128. *Bello-*
uacorum 244. 245. 247. *Caesaris*
 205. *Demetrii* 389. *Iubae regis* 359
Stratagema peditum perniciosum equi-
tibus in pugna permiscendorum 211
Stratagema Pompeii in eruptione
 404. 405
Stratagema Salonenfium ciniuum ad-
uersus Octavianum 368. 369
Stratagema timoris simulandi 148. 149
Stratagema Vercingetorigis in fallen-
dis suis 188. 189
Structores ut se muniant a telis ho-
stium 333. 334
Stylici caeci extra vallum consiti 519
Sub pellibus hiemare 372
Subcoactae thoracis genus ad vitanda
tela 394
Subsidiari, subsidium ferre 245
Sudes in bella paratae 511. 512
Suesiones Rhemorum fratres 43
Rhemis attributi 240. *Caesari de-*
duntur 50
Sueui 39. *Germanorum bellicosissimi*
 82. *Rhinum transire moliantur* 27
Eorum delectus aduersus Rom. 93
Suevis ne dii quidem pares 86
Suevis uestigales Urbis 84
Sulchitanorum multa a Caesare 565
Sulmonenses Caesaris fautores 283
Sulpicius legatus Caesaris 319
Supplicatio Caesaris decreta x v. die-
rum 102. 105
Supplicia apud Gallos 156
Supplicum ritus ad uictores exeun-
tium 466
Supplicibus Caesar libenter ignoscit 493
Surus Aeduus captus 264
Sulla, alter Lentulus 274
Sulla intercessionem tribuniciam non
sustulit 274. 275. 276
Sulla praereminis P. Castrorum Caesa-
ris praefectus 328. *Eiusd. dexte-*
ritas *ibid.*
Syllae Fausti largitio 559
Sylvarum latibula & munimenta 32.

33. 80. 81. 91. 112

Syriacae res Caesaris

489

T

ABELLAE tres iudicum 420

T Tabellarii Caesaris a Phar-
nace intercepti 470

Tabellarii capti, manibus praecisis di-
missi 573

Tabernaculorum Pompeianorum. luxu-
ries 428

Tabulae Graecae in Heluetiorum ca-
stris repertae 20

Tamesis flu. 114

Taleae 223

Talum intorquet Pompeius 593

Tabulae nouae 363. *earum lex* 377

Tarbelli pop. 80

Tarcondarius Castor ccc. equites
Pompeio suspectat 365

Tarracina op. 288 *Tarraco op.* 344

Tarraconenses ad Caes. transeunt 310

Tarsus Ciliciae urbs 490

Tarusates Romanis dediti 77. 80

Tasgetius Carnutensis a suis ciuibus
caeditur 122

Taurenta, Massiliensium castellum 331

Tauris insula 476. *Taxi uenenum* 164

Taximagilus rex 119

Tectosages Volcae 160. *Tegae, op.* 551

Tela ut uitent milites 394

Temerarium Gallorum equitum insin-
randum 218

Temerarium Pompeianorum iuramen-
tum, de non reuertendo in castra, ni-
si uictoria adeptum 425

Temeritas Gallis innata 202

Temeritatis ac festinantiae exitus 362

Tempestas naues Caesaris affligens
 100. 113

Tempestatis incommodum in bonum
uersum 474

Tempestatum caelestium uis 81. 103. 304. 385

Temporum spatia Galli non diem, sed
noctium numero desinunt 157

Tenchtherorum bellum 83

Tentoriola Caesarianorum 530

Terge-

<i>Tergestinatorum oppressio</i>	253	<i>ni ab inimicis intercepti</i>	519
<i>Testamentū Ptolemæi regis</i>	437. 438	<i>T. Ailiæni ignominiosa missio</i>	535
<i>Testamēta paupore cōdūt Caesariani milites aduers⁹ Germanos pugnaturi</i>	28	<i>T. Aripii sacrilegium impeditur</i>	435
<i>Testudo pedum LX</i>	330	<i>T. Baiuæii primipilari mors</i>	128. 129
<i>Tetrarchia Deiotaro adimitur</i>	497. 498	<i>T. Caecilii centurionu mors</i>	303. 304
<i>Teutomatus Nitiobrigū rex</i>	194. 205	<i>T. Labienus Caesaru legat⁹</i>	7. 58. 69. 121. 165. Vide, Labienus
<i>Teutones & Cimbri 2. 29. a sinibus Belgarum arcentur</i>	44	<i>T. Pulcio</i>	408
<i>Thamesis flu.</i>	114. 117	<i>T. Pulsonis centurionis inimicitia cum P. Varenō, eiusdemq. Pulsonu virtus</i>	133. 134
<i>Thapsus, op. 552. Eius custodes Caesar ignominiose mittit</i>	529	<i>T. Rebilus proconsul</i>	557
<i>Thapsianorum angustiae. 553. multa a Caesare</i>	564	<i>T. Sallienus centurio</i>	517
<i>Thebas Calen⁹ Caesarianus recipit</i>	400	<i>T. Sextus</i>	145. 206. 235
<i>Thabena, op.</i>	550	<i>T. Silius 57 T. Tergasidius 67</i>	
<i>Thabenenses Caesaru auxilium inuocant</i>	550	<i>T. Torius Italicensis, dux ad legionibus quibusdam eligitur in odium Caesaris</i>	
<i>Theologia Gallorū 155. 156. 157. 158 Germanorū</i>	158	<i>T. Vassus 480 (sui 483 484</i>	
<i>Theophanes Pompeianus</i>	375	<i>Tironis Caesariani & Labiaeni cōgressus</i>	508
<i>Thermus praetor Pompeianus</i>	280	<i>Togata Gallia 253. 269 (sui 508</i>	
<i>Thessali in copiis Pompeii</i>	365	<i>Tolerare equos & equitatum</i>	397
<i>Thessaliae & Aetoliae legati ad Caesarem</i>	386	<i>Tolosa & Tolosates</i>	7. 76. 178
<i>Thessaliae diuisio</i>	ibid.	<i>Torquatus Orici praefect⁹</i>	370. eius mors 564
<i>Thessalia in Caesaris ditionē uenit</i>	419	<i>Torques aurei duo honoris ergo praefectio Castanae turmae a Caesare dati</i>	
<i>Teutomatus. Vide, Teutomatus</i>		<i>Tragula missa epistola</i>	136 (584
<i>Thoraces ad uitandos telorū ictus</i>	394	<i>Traiectus Britanniae breuissimus</i>	107
<i>Tiberius Nero Caesarianus</i>	460	<i>Transrhœnani pop. & Galliae domitiae fama audita, legatos ad Caesarem mittunt</i>	62
<i>Tiberius Tullius</i>	577	<i>Trebonius legatus 297. proconsul 488</i>	
<i>Tignum, op. Caesaris studiosum</i>	280	<i>ui de tribunali 377. eiusdem mira in resoluendū operibus industria</i>	339. humanitas 377
<i>Tugurinus pagus</i>	8. 9	<i>Trecētū, qui Varo ac Scipioni pecunias contulissent, uno nomine pecunia imperata Caesar ignoscit</i>	560. 561
<i>Timor misericordiā nō recipit in summo piculo 191. mētē homini eripit</i>	455	<i>Tres aut quattuor milites Caesariani duo millia Numidarum in fugam uertunt</i>	546
<i>Timoris excusatio ac praetextus 28. eius uanitas 361. uis 171. 361. Eius simulacri aslus 28. 138. 143. 149. 150</i>		<i>Treniri 26. 27. 69. equitatu ceteris Gallis praestant</i>	57. 108. Germanos aduersum Romanos sollicitant 107. 171. 145. eorum ferocia 253. clades 159. 216. 284
<i>Timorem a Germanis, militibus suis adimit Caesar</i>	30		<i>Triar</i>
<i>Tisdra opidum</i>	523. 557. 562		
<i>Tisdritanorum multa a Caesare</i>	565		
<i>Tuurrj Sabini trepidatio</i>	125. 126. 127		
<i>Tus duo Hispani adoleſcentes Caesaria</i>			

Triarij infelicitas 494
Triboces Germani 39
Tribunus militum & centuriones Africani ad Caesarem deficientes 321
Tribuniciae contentiones 489
Tribuniciae intercessionis violatio 277
Tribuni pl. ad Caesarem fugiunt 275
Tribuni pleb. octavo demum mense rationes exigebant 275
Tribuni quidam militum a Caesare ignominiose dimittuntur 534. 535
Tributum in capita singula servorum ac liberorum impositum 385
Triginta sex annos militans centurio 529
Triginta reges Galli, duo millia Maurorum equum repellunt 502
Trinobantes, Britannorum ciuitas 118
Triumphus Caesaris ornamenta 516. 517
Triumphus Pompeianorum ante uictoriam 419. 420
Tubae soni non exauditi malum in re ceptum 205
Tuber. Actio Varo impulsu litioris Africi prohibetur 293
Tulingi pop. 4. 18 Tullius legatus 576
Tullij Rufi Quaestorij mors 556
Turinum, opid. & Turini a Milone sollicitantur 378
Turios Coela sollicitans interficitur ibid.
Turres ac praefecti nimis densae esse non debent 249
Turones pop. 62. 176
Turpem causam ingressi, ne frustra fecisse uideantur, per aliquid designat 377
Turris altius tuto attollendae ratio 334
Turculatieria 333 (uent 60. 61)
Turres bellicas Rom. quo uolunt promoueri excitatae 131
Turris Phari admirabilis 440
Tuticani caedes 410
Tympanorum in adytis spontaneus sonus 436
Tyrannos Caesar in fidem recipit 490

ACALOS seu Vualis flu. 87
Vacca opidum 548. 549
Vadabilem Sicorim flu. efficitur
Caesar 311
Valerius adolescens 589
Valerius Flaccus legatus Caesaris 292
 293. eius mors 399
Vallus in masculino genere 405. 444
Vangiones Germani 39
Varro legatus Pompeij 297
Varronis cohortes a Carmonensibus efficiuntur 342
Varronis fides erga Caesarem animus. 340. deditio 343. Eius leuitas 341
Varus in Africa 542. Iubae resistere non audet 363. eius fuga 355. 542
Varus flu. 328 Vasa conclamare 314
Vastitatem circum se amant Sueui 83
Vatinius Caesarianus 431. eius uirtus & uictoria aduersus Octavianum 475. 476. 477
Vatinianorum militum fortitudo 476. 477
Vatuca castellum, & Vatuensis clades 165. 167
Ubij 83. auxilium contra Sueuos a Romanis petunt 91. Sueuis uestigales 84. Caesari conciliati 93. 150. 151
Ucubis, op. 571. incensum 585
Vestigalia Hispanensibus remitti Caesar a pop. Rom. impetrauerat 595
Vestigalium multiplicatio 384. 385
Vestones pop. 297
Vedeliacus Cotti frater 195
Vellaunii 224
Vellaunodunum, opidum, deditur 180
Velocissimum potestas 44
Velorum nauibus inutilium reddendorum ratio 72
Venationis exercitium & laus 158. 162. Eius studiosi Sueui 83
Venetia urbs Galliae maritima 69
Veneti Galli 67. Romanis dediti 62
Venetorum senatus a Caesare necatus 72
Veneti belli confectio 73. 95
Ventisponde, opid. 585
Ventus

<i>Vetus Caes.</i> uelut ad nutū seruies 381	<i>Vibullius Rufus Pompeianus</i> 282.
<i>Veragri Galli</i> 63. <i>Verbigenus</i> pag ^o 19	287. 295. 297. 369. 370
<i>Vercingetorix Celtilli filius</i> 176. rex a suis appellatur 176. eius cōsilia 183. proditiōis accusatur 186. 187. 188 eiusdē res. 193. 197. 198. 215. 216. 230. 231. 234. <i>Caesari</i> dedit 234	<i>Victori auctoritas</i> adest 462
<i>Vereri</i> nauib. hoc est male timere 112	<i>Victorum in uictos potestas</i> 20
<i>Vergasillaunus Aruernus</i> , Gallicarum copiarum dux. 225. 231. capi ^o 233	<i>Victi ut a uictoribus pacem supplices petant.</i> 466
<i>Vergilius Petrarius Pompeianus</i> Thepsi praefectus 516. 517. 552. dat se <i>Caninis</i> 563	<i>Victoria non praesumenda solum, sed cogitandum etiam ut paretur</i> 420
<i>Vergiliarum signum confectum</i> 530	<i>Victoriae Caesaris nuncij terror hostibus</i> 431. 432
<i>Vergobretus magistratus Aeduarū</i> 12	<i>Victoriae condicio expendenda</i> 411. 412. 413
<i>Vernacularū legionū duarū robur.</i> 570	<i>Victoriae gloria</i> 249
<i>Verocasses.</i> seu <i>Velocasses</i> , pop. 44	<i>Victoriae simulacrū se conuertēs</i> 435
<i>Verodolitus</i> 5	<i>Victoriae spei stimulus</i> 80
<i>Veromandui</i> 44. 51. 56	<i>Victoriam non quaecumq; Caesar uolebat, sed incruenta. & mitem</i> 318. 519. 520
<i>Versaonenses</i> 585	<i>Victoriam certo sibi praesumit Pompeius</i> 418. 419. 428. 429
<i>Vertico Nerui^o</i> pfuga ad <i>Caesare</i> 135	<i>Victū se fatetur Afrani^o Caesari</i> 325
<i>Vertiscus Rhemorum praefectus occiditur</i> 245	<i>Vicorum ac castrorum grauamina</i> 385. 386
<i>Vesontio, Sequanorum, op.</i> 27	<i>Vienna, opidum</i> 179
<i>Vestitus regius Deiotaro a Caesare restitutus</i> 492	<i>Vinum ad se inferri nolunt Neruij</i> 52
<i>Vestitu insigni utebatur Caesar in proelio</i> 233	<i>Vino Sueui non utuntur</i> 83
<i>Veteranus exercitus</i> 557	<i>Vinū & Nardum idemtidem sibi infundens Scapu^a mori certus</i> 590
<i>Veteranarum legionum fiducia</i> 520	<i>Vires & magnitudo</i> cor ut parentur 82
<i>Veterani militu Caesariani, ad Labie num insultabundum uerba</i> 508	<i>Viritas Romanis negotiatoribus in Ponto exsecta</i> 193
<i>Veterani militu mira aduersus elephantum fortitudo</i> 555	<i>Virorum potestas. uersus uxorem & liberos olim in C. uia.</i> 100
<i>Veterani milites Caesariani, in naue capri, ad Scipionem deducti, & male multati</i> 528. 529	<i>Viridomarus Aedius</i> 200. 209. 210
<i>Veteranorum hortatio</i> 554	<i>Viridoux Vnellorum rex</i> 73. 74
<i>Veteranorum militum irritatorum grauis ultio</i> 556. 557	<i>Virtus naturae incōmodū uincēs</i> 475
<i>Veteranorum militum prudentia & fortitudo animi</i> 382. 383. tolerantia 514. Vide, <i>Milites</i> .	<i>Virtuti multa concedenda</i> 32. 402
<i>Vetustati opidi Masiliensium, Caesar defert</i> 345	<i>per Virtutē interfecti uideri uelut Iulij & Petrei^o seipsos conficientes</i> 563
<i>Vexilli proponendi tessera</i> 54	<i>Virtutem suorum militum Caesar honorat.</i> 399. 400
	<i>Virtute non dolo certare soliti Galli</i> 548. item <i>Heluetii</i> 9
	<i>Virtute Romani Gallos superabāt</i> 72
	<i>Vita pecunia redempta</i> 483

Vitam

I N D E X

<i>Vitam fidei poſthabent Caefariani</i>		<i>gunt</i>	32
<i>militres capii</i>	528. 529	<i>Ulae grauiſſimae</i>	385. 386
<i>Viri facere</i>	578	<i>Uſurarum leuatio</i>	363
<i>Vnos homines dijs ſacrificabant Galli</i>		<i>Uſus, rerum magiſter</i>	334
<i>ueteres</i>	156	<i>Utica, cp.</i>	293. 356. 558. 559. 560
<i>Vlclles Hirus, Pompeianus</i>	282	<i>Uticensis expeditio Curionis Caefariani</i>	346. 347
<i>Vlla, opidum</i>	486. 567	<i>Uticeſis Caefaris amici</i>	356. Eorum
<i>Ultio Romanorum militum</i>	556. 557	<i>erga Catonem animus</i>	558. 559
<i>Uluenti cupiditas</i>	320	<i>Utrum in bellu uſus</i>	306
<i>Vndecimſimam, undecimſimae legionis</i>		<i>Vulgi inſolentia, & leuitas ciuitati exi-</i>	
<i>mi lites</i>	*	<i>tioſa eſſe non debet</i>	203
<i>Vallii p. p.</i>	62	<i>Vulnera corporu tegenda</i>	351
<i>Vocabulum armarumtorum imperi-</i>		<i>Vulneribus procumbentes milites pro-</i>	
<i>tiae n. in gubernatoribus</i>	309	<i>luum redintegrata</i>	58
<i>Vocate, quitan Romanis dedit</i>	30	<i>Vultus Germanorum formidabilis</i>	
<i>Voccio, interum rex</i>	40	<i>Gallu uſus</i>	28
<i>Voconti</i>	7. 77	<i>Vultu Caefaris imperatoris ſui mili-</i>	
<i>Vogefus n.</i>	87	<i>tes conferantur</i>	507
<i>Volcatius Tullus, Caefarianus</i>	399	<i>Uxellidunum, opidum, cuiusq. obſidio</i>	
<i>Volcae ſeu Volgae Arecomici</i>	178. 216	<i>& expugnatio</i>	257
<i>Tedioſages</i>	62	<i>Uxores Arionti duae</i>	40
<i>Voluntatem etiam pro ſuſto Caefar ac-</i>		<i>Uxores communes apud Britannos</i>	116
<i>cipi</i>	363	<i>Uxores ducetes milites emolliunt</i>	439
<i>Vorag, ſur ſolum</i>	586	<i>Urita, op.</i>	526. 533. 538. 500
<i>Vota G. num.</i>	156		
<i>Vrbs ciuitati praefidio</i>	183		
<i>Urbes a Caefare occupatae</i>	279. 280		
<i>Urbes x. Biturigum uno die incen-</i>			
<i>ſae itae</i>	183		
<i>Vri ſe Coctus</i>	162		
<i>Uſio, op. aum n. ura munitur</i>	595		
<i>Ura op. Caefare captum</i>	560		
<i>Uſipetes & T. ueri Germani</i>	82. a		
<i>Ueni ex. d. Sicambri ſe iun-</i>			

Z

AMA, regia Iubae, illum ex-

Zcludit 561. 562. 563

Zamensēs Caefarē accerſunt,

qui ſe a Iuba rege ſuo tueantur 562

Zela, op. Ponti 494

Zetta, opidum 544

F I N I S. I N D I C I S

